J. VON HAMMER

2 CİLT

OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

J. VON HAMMER
OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

I. CİLT

Yayın No: 31
Tarih: 05
Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-1 / J. Von Hammer
Genel Yayın Yönetmeni / Ahmet İzci
Yayın Kurulu / Doç. Dr. Mustafa Gencer
Doç.Dr. Dündar Alikılıç
Yrd.Doç. Dr. Abdüllatif Armağan
Gaye Yavuzcan
İrfan Bülbül
Editör / Uzm. Mustafa Güçlükol,
Bilge Bozkurt, İrfan Bülbül
Transkripsiyon / A. Basad Kocaoğlu
İç Tasarım / Adem Şenel
Kapak / Yunus Karaaslan
Baskı-Cilt / Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Listros Yolu Fatih Sanayi Sitesi
No: 12/74-75-76 Topkapı - İstanbul
Tel : 0212 613 68 94 Faks: 0212 613 68 96
5. Baskı / Eyül 2011
İstanbul, Eylül 2011
ISBN: 978-9944-978-32-3
TK-ISBN: 978-9944-978-31-6
T. C. Kültür Bakanlığı Sertifika No:14111
© İlgi Kültür Sanat Yayıncılık 2011
İlgi Kültür Sanat Yayıncılık
Çatalçeşme Sokak. No: 27/7
Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: 0212 526 39 75
Belgegeçer: 0212 526 39 76
www.ilgiyayinevi.com
ilgiyayinevi@gmail.com

J. VON HAMMER
OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

I. CİLT

ilgi kültür sanat

önsöz

Osmanlı İmparatorluğu, Roma ile birlikte dünya tarihinde görülen en büyük devlet olma rekorunu elinde tutmaktadır. Osmanlılar, İslâmî değerlere sıkı sıkıya bağlı kalmışlar, bu değerlerle örtüşen milli törelerini de korumasını bilmişlerdir. Genlerinde var olan ve inançları ile pekişen adalet ve insanlık duygusu ile hakimiyet alanlarına giren her yerde adaletin sağlanmasını birinci görev bilmişler; bu ideal ile "cihana nizam verme" ülküsünün takipçisi olmuşlardır.

Osmanlı Devleti, yetiştirdiği büyük ve dahî padişahlar, devlet bilim ve sanat adamları sayesinde, Türk tarihinin, İslam tarihinin; hatta insanlık tarihinin en görkemli halkasını oluşturmuş, birçok açıdan insanlığın yüz akı olmuştur.

Osmanlı, inanç, kültür ve uygarlıkların beşiğinde; dünya coğrafyasının en stratejik bölgesinde doğmuş, büyümüş ve gelişmiştir. Yaşadığı çağda, kendi egemenlik alanındaki ulusların, her türlü inanç ve yaşayışlarının koruyucusu olmuştur. 624 senelik hayatında adalet ve hoşgörünün temsilcisi olarak tarihteki şerefli yerini almıştır.

Kişiler yaşadıkça bilgi, beceri ve görgüleri artar, tecrübe sahibi olurlar. Milletler de böyledir. Tarih genel anlamda

insanlığın zaman içindeki serüvenini anlatır. Bu nedenle, sadece aydınlar için değil; kültür dağarcığını zenginleştirmek isteyen herkes, özellikle her iyi yurttaş, bağlı bulunduğu devletinin, içinde yaşadığı toplumun geçmişteki hayat hikâyesini öğrenmeli ,bunun için de tarih okumalıdır.

Milli şuur kişilerin kendi devlet ve milletinin geçmiş yıllardaki savaş ve barışlarını, inişli–çıkışlı yıllarını, teknik ve iktisadi alanlardaki ilerleme ve gerilemelerini; kültür, sanat, mimari ve edebiyattaki başarılı ve kalıcı eserler veren şahsiyetlerini, hüküm sahibi olanlarının yeteneklerini, zaferleri ve yenilgilerini, örgüt yapısını, ekonomik düzenini, inanç sistemini öğrenmekle oluşur. Bundan dolayıdır ki tarih okumak, özellikle kendi tarihini okumak ve öğrenmek her vatandaş için bir hak olmaktan çok bir görevdir.

Bir milletin fertleri, kendi tarihlerini kendi kaynaklarından okuyarak tarih bilgilerini doğru temellendirmelidirler ki diğer tarihçilerin yazdıklarını okurken karşılaştırma yaparak sentez yapabilsinler.

Çeşitli dillerde yazılmış Osmanlı tarihlerinin en büyük ve en itibarlısı, Avusturyalı tarihçi Baron Joseph Von Hammer Purgstall'in yazdığı ve "Geschichte des Osmanischen Reiches" adıyla Almanca kaleme aldığı eseridir. Hammer, bu eserini 10 cilt olarak yazmış ve 1827 – 1832 yılları arasında beş yılda tamamlamıştır.

Hammer, eserini hazırlarken çektiği zorlukları şöyle anlatır:

"Özellikle, şimdi Osmanlı tarihlerinin kaynaklarını tedârik etmek kolay değilse de imkân dâiresine girmiştir. Bu güne kadar şu kaynakların azlığı ve dağınıklığı, daha ziyade onlardan alıntılardaki zorluk Avrupa tarihçilerine büyük sıkıntı doğurmuştu; bu o kadar doğrudur ki, ünlü İngiliz müsteşriki Vilyam Cons bile Osmanlı tarihinden bahseden Türkçe, Arapça, Farsça iki

yüz eserden ancak on ikisini görebilmiştir; İstanbul umûmî kütüphanelerinde dahî tarihî eserlerin pek küçük bir kısmı mevcut olduğu bilinince, o zorluğun sebebi anlaşılır.

Tasavvur ettiğim kitaba (Osmanlı Tarihi) gerekli malzemeleri toplamak için otuz sene sarf etmek lazım geldi. Yorgunluk ve meşakkatlerle dolu otuz sene ki bu müddette Osmanlı târihinin en meçhul kaynaklarını bulmak, satın almak ve alınması imkansız olan hallerde hiç olmazsa, onlardan istifade etmek için hiçbir fedâkârlıktan kaçınmadım.

İstanbul'da birinci ve ikinci ikametim ve Şark'da seyahatim esnasında kütüphaneleri ve kitap müzayedelerini hiç durmamacasına ziyaret ettim. Ondan sonra, İstanbul, Bağdat, Haleb, Kahire ile yazışmalarımla en kıymetli eserleri aradım, buldum. Lakin araştırmalarım bununla sınırlı kalmamıştır; Almanya'da Viyana, Berlin, Dresden; İngiltere'de Kambriç, Oksford; Paris'te Kral kütüphanesi, Napoli'de Burboniko müzesi; Roma'da Vatikan; Barberini Marya–Suprâ–Minerva; Bolonya'da o kadar zengin olan Marsigli kütüphanelerini ziyaret ettim.

Maaşımdan başka bir kaynak ve gelirim olmadığı, hiçbir Avrupa akademisinin, Asya cemiyetinin, servet sahiplerinden ve büyüklerden hiçbir kimsenin yardımları görülmediği halde, otuz senelik gayret ve araştırmalardan sonra, Osmanlı tarihi için Avrupa ve Asya kütüphanelerinin hiçbirinde bulunamayacak aslî maddeleri tedârik etmeye muvaffak oldum."

"Osmanlı Tarihi" isimli bu değerli eserin yazarı Hammer; Alman asıllıdır, şarkiyatçıdır, dolayısı ile kendisi taraftır. Buna rağmen olabildiği kadar objektiftir, aslında

kendisinden bu kadardan fazlasını beklemeye pek hakkımız da yoktur.

Bu eser, 1835–1842 yıllarında 18 cilt olarak Fransızca'ya, bizzat müellifinin gözetimi altında çevrilmiştir. Dilimize; "Devlet–i Osmaniye Tarihi" adıyla, geniş kültürü, Arapça ve Fransızca'ya vukufu ile bilinen, Mekteb-i Sultanî'de Türk Edebiyatı okutmuş, Maliye Mektupçuluğu ve Maliye Bakanlığı da yapmış olan Mehmed Ata Bey (1856-1919), Fransızca'dan çevirmiştir. Bu tercüme, eski harflerle birkaç matbaada basılmıştır. Osmanlı tarihi için önemli bir çalışma olan bu eser, bugüne kadar yapılan çalışmalardan da yararlanılarak ve üslubu bozmayacak titiz bir sadeleştirme ameliyesiyle Vatan okurlarının istifadesine sunulmuştur.

Gazetelerimizin bu tür değerli ve kalıcı kültürel ürünlerle, okurlarının bilgi dünyasına katkı sunmaları önemlidir.

Bu anlamda, Vatan gazetesini kutluyor, bu tür çalışma ve kampanyaların devam etmesini diliyoruz. İz bırakacak bir çalışma yaptıysak ne mutlu…..

sunuş

XIV. yüzyılın başlarında bir uç beyliği olarak faaliyet göstermeye başlayan Osmanlıların, kısa bir süre içerisinde Avrupa'nın güçlü krallarına ve imparatorlarına karşı önemli

başarılar kazanan güçlü bir siyasi güç haline dönüşmesi, daima ilgi çeken bir konu olmuştur. Elbette ki bu hususta, özellikle kısa bir zamanda elde edilen başarıların bir takım tesadüfi olaylara bağlı olduğu düşüncesi taşıyanlar olmuşsa da Osmanlıların sistemli bir şekilde tatbik ettikleri politikalar neticesinde başarılar elde ettikleri bir vakıadır. Buna göre Osmanlıların dönemin güçlü devletleri arasında yer almasında, kuruluş sahfasından itibaren titizlikle uyguladıkları siyasi yaklaşımlar ve fetih politikasının ciddi katkısının olduğu görülmektedir.

Osmanlılar, sadece çağın bir gereğidir diye fetihlerde bulunmamışlardı. Stratejik düşünce esas alınarak, sistemli bir şekilde hareket edilir, ele geçirilecek yerlerden ne gibi kazançların olabileceği iyice araştırıldıktan sonra, fetih düşünülmeye başlanırdı. Bu anlayış doğrultusunda fetihler, iki safhada gerçekleştirilmiştir: İlk safha, daha ziyade bir ön hazırlık ya da bir nevi alıştırma devresi olşmuştur. Alınması düşünülen yerler üzerinde genel bir hakimiyet kurulur, bölge halkı ile doğrudan irtibata geçilir ve Osmanlı yönetimi benimsetilmeye çalışılırdı. Mevcut idareyle de iyi ilişkiler tesisine gayret edilir ve himaye altında oldukları onlara kabul ettirilirdi. Netice itibariyle bu ilk safhada Osmanlılar, yerel yönetimle bir nevi müttefiklik ilişkisi kurarlardı.

Osmanlı ancak böylelikle bir genel hakimiyet tesisinden sonra, kesin hakimiyeti sağlamak üzere ikinci safhaya geçebilirdi. Fetih siyasetinin bu merhalesinde ise genel hakimiyet kurulmuş bölgenin arazi tahrirleri yapılarak nüfus ve gelir durumları tespit edilirdi. Devletin temel unsurlarından timar sisteminin uygulanmasıyla da bölgenin doğrudan kontrolü gerçekleştirilirdi. Böylelikle elde edilen topraklarda doğrudan doğruya Osmanlı idaresi hakim kılınır ve bu sistem sayesinde en kalabalık yerleşim merkezlerinden, en tenha köylere kadar yayılan bir ağ ile bölge rahatlıkla kontrol edilirdi. Tahrirler neticesinde

hazırlanan resmi kayıtlarla, fetih tamamlanmış olur, bundan sonra orası, İnalcık'ın da ifade ettiği üzere, hakiki manada bir *Osmanlı Memleketi* olarak kabul edilirdi.

Koruyan-Korunan

Osmanlı, fetih siyasetinin ilk basamağında, civardaki beyler ve tekfurlarla bir tür müttefiklik ilişkisi tesis ederdi. İttifaklık kurulan devlet veya beylik, maddi açıdan desteklendiği gibi, muhtemel bir düşman saldırısı karşısında korunmaya da alınırdı. Düşman tehlikesiyle karşı karşıya kalanların Osmanlılardan yardım talebinde bulunmaları üzerine hemen harekete geçilirdi. Başlangıçta eşit şartlarda oluşturulan ittifaklık, bu yardım ricaları ile mahiyetini kaybederek, koruyan-korunan yani bir tür himaye ilişkisine dönerdi. Tabii ki bu durumun neticesi olarak Osmanlı, himayesi altındaki beylikler ve devletler üzerinde daha baskın bir pozisyona sahip olduğundan, ilgili devletlerin veya beyliklerin zaman zaman iç işlerine dahi Osmanlı Sultanı'nın verdiği karar doğrultusunda müdahil olurdu. Nitekim Orhan Bey zamamında Bizans'taki taht mücadelesinde, Süleyman Paşa'nın yaptığı yardımlar sayesinde Kantekuzeonus'un tahta çıktığı görülmektedir.

Osmanlı himayesindeki beyliklerin ve devletlerin hamilerine karşı bir takım mükellefiyetleri de olurdu. Öncelikli olarak oğullarından bir veya birkaçını, Osmanlı sarayına gönderirlerdi. Osmanlıların savaşa girme durumlarında askeri yardımda bulunurlar ve yılda belirli miktarda vergi öderlerdi. Fetih siyasetinin ilk safhası ile ilgili olarak belirtilmesi gereken bir husus da himaye altına alınan beylik ve devletin, Osmanlı tarafından belirlenen kaidelere aykırı davranması durumunda ittifaklık anlaşmasının sona erdiğidir. Bu durum ise Osmanlı akıncıları için yeni akın alanları meydana getirirdi.

Viyosse Savaşı

Bu safahatın daha iyi anlaşılması bakımından Güney Arnavutluk Bölgesi uygun bir misal olacaktır. Osmanlılar, Sultan I. Murad zamanında Makedonya ve havalisinde fetihlerde bulunurlarken, ilk defa Güney Arnavutluk'taki müstakil beylerle irtibata geçmişlerdi. Bölgenin nüfuzlu beylerinden Charles Thopia ile fetih stratejisinde takip edilen usul üzere, ittifak kurulmuştu. Thopia, topraklarını tehdit eden Kuzey Arnavutluk'un güçlü beylerinden II. Balsha tehlikesinden dolayı, Osmanlıdan askeri yardım talebinde bulunmuştu. Devrin en dinamik ve güçlü kuvvetlerinden olan Osmanlı birliklerinin yardımı ile Thopia, II. Balsha ve diğer güçlü beylerle yaptığı 1385 yılındaki Viyosse Savaşı'nı kazanmıştı. Bu zaferden en kazançlı çıkan tarafın Thopia olduğu gözükse de aslında Osmanlı'ların daha ciddi kazanımları olmuştu. Nitekim bu tarihten itibaren Osmanlı nüfuzu, Arnavutluk'ta hızla yayılmaya başlamıştı. Böylelikle Osmanlı idaresi, fetih siyaseti doğrultusunda, Güney Arnavutluk'ta genel bir hakimiyet kurabilmişti. Fetih stratejisi gereğince, himaye edilen Arnavut beylerinin üzerine düşen yükümlülükleri muntazaman yerine getirdikleri de görülmektedir. Şartlar doğrultusunda oğullarından bir veya birkaçını, Osmanlı sarayına göndermişlerdir. Nitekim Arnavut beylerinden İvan Kastriyota'nın oğlu İskender Bey Osmanlı sarayında yetişmiş, ancak daha sonra isyan ederek uzun yıllar önemli bir problem haline gelmiştir. Arnavut beyleri diğer mükellefiyetlerini de eksiksiz olarak yerine getirmeye çalışmışlar; Anadolu'daki beyliklerle yapılan savaşlarda, Osmanlı ordusuna katılmışlar ve her yıl düzenli olarak vergilerini de ödemişlerdir.

Tahrir Uygulaması

Fetih siyasetinin ikinci merhalesinde, himaye altındaki beylik veya devlet üzerinde kesin hakimiyet tesis edilmeden önce, bir takım uygulamaların tatbik edildiğini ifade etmiştik. Açacak olursak; Osmanlı kuvvetleri, yardım maksadıyla geldikleri mahallerdeki stratejik öneme sahip kalelere yerleşirlerdi. İlerleyen zaman içerisinde ise stratejik mevkisi önemli olan, ancak asker yerleştirilme imkanı bulunamayan hisar ya da kaleler, sultanın özel emri ile yıktırılırdı. Osmanlının bu tarz hareketinde, buralarda fazladan askeri birlik bulundurmamak ve belki de en önemlisi, buraların muhtemel bir direniş merkezi olarak kullanılmasını engellemek taktiği yatar. Bu ihtiyatlı yaklaşımlar sonucunda, bölgeye yavaş yavaş yerleşir ve ardından kalelerde görevli personel için civardaki köyler timar olarak tahsis edilirdi. Bu arada, Osmanlı idaresine geçişte mahalli unsurlardan istifade edinilmesi de tatbik edilen siyaset gereğiydi. İhtiyaç doğrultusunda yardımcı olmaları için istihdam olunan yerel kuvvetler, asıl Osmanlı kuvvetlerinin konuşlandırılmadığı kalelerde muhafaza hizmetinde bulunurlardı. Tüm bu tatbikat neticesinde, artık fethin son merhalesine yani Osmanlı idarî yapısının bilfiil bölgeye tatbik edilmesi safhasına geçilebilirdi.

Osmanlı, idarî yapılanma sürecinde bölgenin sınırlarını belirledikten sonra, yeni toprakların idaresini bir veya birkaç sancak beyine tevcih ederdi. Ele geçirilen yerler, devlete bağlı askeri ve idare bir birim haline gitirilirdi. Bu idari birimin teşkiliyle, kadı ve subaşılar bölgeye gönderilir, yapılan düzenlemelerle bölgenin kesin olarak Osmanlı hakimiyetine geçtiğinin mesajı daha net bir şekilde verilmiş olurdu. Kısa bir süre sonra da, fethin son kısmını tamamlamak ve bölgenin doğrudan kontrülünü temin

maksadıyla tahrir uygulaması tatbik edilirdi. Bu son tatbikat ile bölgenin nüfus ve gelir kaynakları resmi kayıtlara geçirelerek idarî ve malî birimleri oluşturulup, bölgenin Osmanlı kurumları ile bütünleşmesi sağlanırdı.

Defterler

Bölgenin gelir ve nüfus durumlarının tespiti, ancak tahrir işleminin bitmesiyle belli olurdu. Bu işlem sırasında iki çeşit defter düzenlenirdi. Mufassal olarak hazırlanan defterde, bölgenin iktisadi, demografik ve fiziki özelliklerini ihtiva eden bilgiler meyanında müslim ve gayr-i müslim hane sayısı, vergi türleri, meslek mensupları, vakıf eserleri ve gelirleri, devlete ait önemli gelir kaynağı durumundaki mukataalar ve kamu alanının hizmet veren imtiyazlı unsurları bulunurdu. Mufassal defterin özeti hazırlanırdı. İcmal defterinde ise Timar sistemi içerisindeki askerî sınıf mensuplarına tahsis olunan yerlerin, kimin tasarrufunda ve ne kadar geliri olduğu bilgileri kaydedilirdi. Tahrir işlemlerinin bitmesiyle fethin son safhası da tamamlanmış olurdu. Böylelikle bölgenin tamamının kesin olarak Osmanlı idaresi altına girdiği kabul edilirdi. Yukarıda, Güney Arnavutluk'un fethinde stratejik ilk safhanın 1385 yılında başladığı belirtilmişti. İkinci safhanın ise 1431 yılında yapılan tahrir neticesinde tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Artık fetih anlayışı içerisinde Güney Arnavutluk, bir Osmanlı memleketi olmuştur.

Hristiyan Sipahiler

Osmanlıların fetih siyasetinde Osmanlı içtimai yapısı da belirtilmesi gereken bir husustur. Bilindiği üzere Osmanlı toplumu, askerler ve reâya denilen temelde iki tabakadan teşekkül ediyordu. Hükümdarın otoritesini temsil eden,

devlet kademesinde idarî, malî, askerî, güvenlik ve eğitim gibi alanlarda görevli bulunanlar, askerî sınıf olarak tanımlanmıştı. Askerî sınıf mensupları da kendi arasında "ehl-i örf" ve "ehl-i şer" denilen iki sınıftan oluşurdu. Devlette bilfiil askerlik hizmetinde bulunan *(ehl-i örf)* ile dini ve ilmi faaliyetlerle meşgul unsurların *(ehl-i şer)* vücuda getirdiği askerîler, fiili üretimde bulunmayan ve vergi ödemeyen kesimi oluşturuyordu. Reâya sınıfı ise fiili üretimde bulunan ve vergi veren kesimdi. Ayrıca Osmanlı toplum yapısı içerisinde aslında askerî olmamalarına karşılık, devlet hizmetinde bulunmalarından dolayı bir takım yükümlülüklerden muaf olan, yarı askerî statüde bir tabaka da mevcuttu. Bu sisteme göre Osmanlı, yeni fethettiği bölgelerde de ekseriyetle Hristiyan sipahiler istihdam ederek bunların cemiyet içerisinde askerî bir statü elde etmelerini sağlardı. Böylelikle eski statüleri kendilerine bahşedilen askerlerin Osmanlı yönetimine karşı muhtemel bir direniş ya da isyan teşebbüsünün önüne geçilmiş olunurdu.

Lakin Osmanlı, bu yeni fethettiği yerlerdeki yerli askeri unsurların bütün imtiyazlarını ve feodal haklarını kaldırırdı. Ancak kendi bünyesinde hizmet vermeleri şartıyla bu sınıf mensuplarına, bir takım ayrıcalıklar tanırdı. Kendi askeri sınıf üyelerine tanıdığı vergi muafiyetini *(avârız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiye)*Gayr-i Müslim askerî sınıf üyelerine de bahşetmesi, onlar için en önemli imtiyazlar arasında sayılırdı. Timar sistemine dahil edilen asker, itaat ve sadakatini devam ettirdiği sürece, statüsünü koruyabilirdi. Sürekli bir şekilde cerayan eden savaşlar için gerekli asker ihtiyacı böylece kısmen de olsa karşılanabilmiştir. Özellikle Anadolu'daki hakimiyet mücadelesinde, bu şekilde istihdam edilmiş olan askerî unsurlar, rakip beyliklere karşı önemli bir avantaj teşkil etmişti. Rumeli'de tatbik edilen uygulama,

ele geçirilen Anadolu'daki beylikler için de geçerli olmuştur. Osmanlı idaresine alınan Karamanoğulları, Saruhanoğulları gibi beyliklerin askerî kuvvetleri Osmanlı askeri teşkilatı içerisinde Timar sistemine dahil edilmiştir. Netice itibariyle bu ince siyaset hakimiyetin kalıcı olmasını sağlamıştır.

İstimalet

Osmanlı fetih siyasetinin başarısında *İstimalet (hoşgörü)* çok önemli bir yere sahiptir. Onlar, fethettikleri ya da fethedecekleri bölge ahalisine karşı fevkalede bir tesamühle yaklaşmayı, kendilerine ilke edinmişlerdi. Devletin, hoşgörülü tutumunu, himayesini kabul edenler içinde özellikle köylü ahaliden yana samimiyet kullanması, Osmanlının fetihle elde etmek istediği neticeden kaynaklanmaktaydı. Silahlı unsurlar da karşı koymadıkları takdirde o müsamahadan yararlanırlar, hatta ifade edildiği üzere Osmanlı askerî teşkilatına dahil edilirlerdi. Nitekim *Voynuk, Martolos* ve *Eflak* gibi Gayr-i Müslim askerî unsurlar, Osmanlı askerî kadrosuna dahil edilmişlerdir. Osmanlı idaresinin, Gayr-i Müslim ahalinin dini anlayış ve ibadetlerini ifa konusundaki benzersiz yaklaşımı da fetihlerin kalıcı olmasını etkilemiştir. Din ve vicdan hürriyeti tanınan halk, Osmanlı idaresine karşı sempati beslemiştir. Osmanlı'nın din ve ırk ayrımı yapmaksızın ahalinin can, mal ve ırzlarını korumayı kendisi için meşruiyet şartı yapması onun hakimiyetini hem kalıcı kılmış hem de yaymıştır.

Osmanlının fetih anlaşında İslamî geleneğin yanında Türk geleneğinin de etkili olduğu görülmektedir. Kesin olarak ele geçirilen memleketlerde idari yapılanmanın akabinde, hemen sağ, sol ve orta istikamette uçlar teşkil olunur, bu uç sistemi, fetihler ilerledikçe daha ilerdeki bölgelere kaydırılırdı. Böylece fetihlerin ilerlemesi için daima yeni hedefler belirlenmiş olurdu. Bu da yeni fetihlere imkan

tanırdı. Merkezi idare, fetihleri teşvik etmek için Rumeli'deki uç beylerine karşı oldukça toleranslı davranırdı. İç işlerinde önemli yetkileri bulunan uç beyleri, dış ilişkilerinde daha ziyade savaş durumunda Osmanlı'ya tam bir sadakatle hareket ederlerdi. Hükümet tarafından oldukça itibar gören uç beyleri bulundukları bölgedeki halkın refahını ve emniyetini muhafaza etmeye azami gayret gösterirlerdi. Bunlar her ne kadar müstakil gibi görünseler de merkezin üzerlerinde daima sıkı bir denetimi olurdu. Nitekim ilerleyen dönemde merkezi idare, kısmen de olsa müstakil olarak faaliyet gösteren beylerin yerine, merkezden atanan görevliler gönderecektir.

İskân

Yeni fethedilen yerlerde sadece müsamaha yaklaşımı ile kalıcı olunamayacağından, sistemli bir iskân politikası da tatbik edilirdi. Osmanlılar, gerek Anadolu ve gerekse Rumeli'deki topraklar üzerinde yaşayan ahaliyi, aslî siyasetleri gereğince istihdam ederlerdi. Nitekim Anadolu ve Rumeli'deki halk karşılıklı olarak yer değiştirilerek iskân edilirlerdi. Uygulama sırasında yer değiştirecek ahalinin genellikle rızası aranırdı. Aksi durumlarda hükümet kendi inisiyatifini kullanarak toplu göç uygulamasını yürürlüğe sokardı. Nitekim, Orhan Bey zamanında Şehzade Süleyman Paşa tarafından Rumeli'de fethedilen yerler için Karesi bölgesindeki halkın toplu göçe tabi tutularak iskan ettirilmeleri, bu hususla ilgili ilk örnekler arasında zikredilebilir. İlerleyen zaman içerisinde de benzer uygulamalar görülmektedir. Yıldırım Bayezid zamanında Memenen havalisindeki yörükler, Fatih Sultan Mehmed zamanında Kastamonu ve Sinop bölgesindeki İsfendiyaroğlu ailesi, Rumeli'ye sevk olunmuşlardı. Dikkat edilmesi gereken husus, Osmanlı belgelerinde "nefy" olarak geçen

ceza amaçlı göçlerle, iskan maksatlı sürgünlerin karıştırılmamasıdır. Yeni fethedilen yerlerin abâd edilmesi gayesiyle gönderilenlere, sürgün edildikleri bölgelerde geniş imkanlar sağlanırdı. Bir anlamda cezaî maksatlı sürgünlerle şekli benzerlik gösterse de iskan maksadıyla yapılan göç uygulaması oldukça farklıdır. İskân kapsamında sevk edilecekler içerisinde öncelik, gitmeye gönüllü olanlara tanınırdı. Ancak gönüllülerin yeterli olmadığı durumlarda açığı kapatmak için hükümet, gitmesi zorunlu olanları tespit ederdi. Böylelikle gerek Anadolu ve gerekse Rumeli'den toplu göç ettirilenler, yeni yerleştikleri yerlerin ihyasına çalışırlardı. Ancak ilerleyen zaman içerisinde göçlerin mahiyeti değişti. Göçler artık kamu veya özel alanlarda suçları bulunanların, kötülüklerinden toplumun zarar görmemesi için ve bir cezalandırılma ameliyesi olarak yapılır oldu.

Sindire sindire

Anlaşılacağı üzere, Osmanlı'nın fetih anlayışı içerisinde tedricilik yani aşama aşama, sindire sindire ve temkinli hareket esastı. Ani bir zapt ya da yerleşme söz konusu değildir. Devletin kuruluş safhasından itibaren bu anlayış içerisinde hareket edilmiştir. Nitekim Osman Gazi'nin Karacahisar'ı fethi, mevzumuz açısından uygun bir misaldir: Osman Gazi, Karacahisar tekfuru ile fetih siyasetinin stratejisi gereğince ilk önce müttefiklik tesis etmiş; akabinde Karacahisar'ın tamamını Osmanlı topraklarına dahil etmişti. Burada ani ve fevri hareket edilmeksizin oldukça sistemli bir siyaset takip edilmiştir. Sultan I. Bayezid, klasik anlamda tatbik edilen fetih siyasetine riayet

etmediği, ani ve hazırlıksız fetihlerde bulunduğundan ötürü tenkit edilmiştir.

Sonuç olarak söylenebilir ki Osmanlı fetihlerini; yalnız yetenekli kumandanlar, askeri kahramanlıklar ve bir takım tesadüflerin eseri saymak ve sadece askeri mahiyette kalmış bir işgal ve istila hareketi olarak değerlendirmek sağlıklı bir düşünce olmayacaktır. Osmanlılar, görüldüğü üzere, fethettikleri memleketlere oldukça sistemli bir tarzda yerleşmişlerdi. Bu hususta oldukça muhafazakar davranan hükümet, dini müesseselerin tesisinde, içtimai tabakaların belirlenmesinde, idari yapının teşkilinde yani fethedilen bölgenin tam bir Osmanlı yurdu haline getirilmesinde oldukça dikkatli ve toleranslı bir usul takip etmiştir. Osmanlı'nın bu siyaseti, onların uzun yıllar çok geniş bir coğrafyada yegâne hakim unsur olarak kabul edilmelerini sağladığı gibi, günümüzde bile o eski yerlerdeki müsbet tesirini devam ettiren en belirleyici amil olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

- I - OSMANLI DEVLETİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Osmanlılar; XIII. yüzyılda Osman Bey'in büyük babası Süleyman Şah'ın Cengiz Han'ın istilaları sırasında doğudan batıya yönelen aşiretinin göç etmesinden itibaren tarih sahnesinde belirir.

Moğol saldırıları sonucunda Oğuz Türklerinin Kayı boyundan Kayaalp'ın oğlu Süleyman Şah 1223 yılında, Horasan'dan 50. 000 kişi ile, Erzincan ve Ahlat yakınlarına gelerek yerleşti. Yedi yıl sonra, Cengiz öldü. Süleyman Şah'ın boyu Fırat yatağını izleyerek Halep üzerinden anayurduna dönmek istedi. Ancak Ca'bar Kalesi dolaylarına vardıklarında Süleyman Şah, boyunun başında, ırmağı geçerken atı ile birlikte dalgalar arasına düşerek öldü. Bu olay onun emri altında birleşmiş olan ailenin dağılmasına yol açtı. Bir kısmı Suriye'de kaldı, bir kısmı da Küçük Asya'ya gitti.

Süleyman Şah'ın dört oğlundan Sungurtekin ve Gündoğdu Horasan'a döndü. Dündar ve Ertuğrul, 400 aile ile doğuda Erzurum ufkunu sınırlayan yüksek dağların çevirdiği Sürmeli Çukur havzasına vardılar. Bunlardan bir başka bölük de Pasin Ovası'na yerleşti.

Yerleşmek için bir yurt aramak üzere Dündar'la Ertuğrul batıya yöneldiler. Yolda iki savaşan orduya rastladılar. Daha savaş alanına yaklaşmamışken, adı "doğru, yürekli" anlamına gelen Ertuğrul, güçsüze yardım etmeye karar verdi ve savaşa girdi. Onun müdahalesi, savaşın sonucunu değiştirdi. Yenilenler Tatar Moğolları ve yenen Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin idi. Ertuğrul, Sultan Alâeddin'in elini öptü. O da teşekkür olarak Ertuğrul'a hil'at (süslü üst giyimi) giydirdi. Domaniç ve Ermeni dağlarını yaylak, Söğüt yakınındaki ovayı da kışlak olarak ona bağışladı.

Ertuğrul Bey, Kütahya'nın kuzeyindeki Karacahisar bölgesindeki Rumlar tarafından toprağında rahatsız edilince, Sultan'ın iznini alarak buraya yürüdü ve Karacahisar'ı almayı başardı. Bir süre sonra, Yenişehir ovasında, Rumlardan ve Aktav Tatarlarından kurulu bir ordu ile ikinci kez karşılaştı. Üç gün süren çok zorlu bir savaştan da zaferle çıkan Ertuğrul, düşmanı İnegöl'ün öte tarafından denize kadar kovaladı. Kaçanlar, Gelibolu'ya çıkmak üzere gemilere bindiler.

Alâeddin, bu haberi Eskişehir yakınlarında aldı. Zafer hatırası olmak üzere de Eskişehir kazasının adını "Sultanönü"ye çevirerek ve yurtluk olmak üzere Ertuğrul'a ve çocuklarına verdi. Osman'ın kayınbabası Şeyh Edebali, burada yaşamış ve gömülmüştür. Kahramanlar kahramanı demek olan Seyyid Battâl'ın türbesi'nin bulunduğu Seyyid Gazi ve Ertuğrul'un eski kışlağı olan Söğüt (Ertuğrul'un türbesi buradadır) de bu bölgededir. Karacahisar ve Bilecik de eskiden Sultanönü sancağı sınırları içindeydi.

Ertuğrul'un üç oğlu vardı: Osman, Gündüzalp, Savcı. Bunlardan Osman 1258 yılında doğmuştur.

Ertuğrul Bey, bir gezisinde günahtan sakınması ile tanınan bir kişinin evine konuk olur. İstirahat vakti gelince ev sahibi Ertuğrul'un önünde bulunduğu dolaptan bir kitap çıkarır ve daha yüksek bir yere koyar. Bu kitabın ne olduğunu sorunca da ev sahibi bunun Kur'ân-ı Kerim

olduğunu bildirir. Ertuğrul, hürmetle Kur’ân’ı alarak bütün gece ayakta okur; sabaha karşı azıcık uyumak ister. Sabah uykusunda şöyle bir ses duyar: “Madem ki sen benim Kitabımı o kadar saygı ile okudun; çocukların ve çocuklarının çocukları, kuşaktan kuşağa, şan ve şerefe ulaşacaklardır.”

Karaman’ın Adana şehrinde doğmuş olan Şeyh Edebali, Suriye’de fıkıh (İslâm hukuku) öğrenimi gördükten sonra Eskişehir’e yakın İtburnu köyüne gelip yerleşmişti. Osman, sık sık ziyarete gelir, Şeyh ile görüşürdü. Bir gece, Edebali’nin kızı Malhatun’u görerek, âşık oldu. Fakat Şeyh, Osman’a tam olarak güvenemediği ve kızı ile arasında var olan maddi eşitsizliği göz önünde bulundurduğu için, evlenmelerini önce uygun görmedi. Osman derdini silah arkadaşlarına açtı. Bunlardan Eskişehir Beyi, Osman’ın anlatışı üzerine Malhatun’a gönül verdi; kızı kendisi için istedi. Edebali onu da geri çevirdi. Edebali, Osman’dan çok Eskişehir Beyi’nin öc alacağından çekindiği için, topraklarını bırakarak Ertuğrul’un bölgesine yerleşti. İşte bu yer değişimi iki bey arasında düşmanlığa yol açtı.

İLK FETİHLER VE MİHALOĞLU AİLESİ

Bir gün Osman Bey kardeşi Gündüzalp ile komşusu ve dostu olan İnönü Beyi’nin evinde iken Eskişehir Beyi, müttefiki Köse Mihal ile birdenbire çıkageldi. Bunlar ellerinde silah, Osman’ın kendilerine teslim edilmesini istiyorlardı. İnönü Beyi, konukseverliğinin bu şekilde bozulmasını istemeyince bu isteği red etti. Bu sırada, Osman Bey ile Gündüzalp de ileri atılarak Eskişehir Beyi’ni kaçırdılar, Köse Mihal’i de tutsak ettiler.

Köse Mihal, bu olayda şahit olduğu güç ve cesaretinden Osman Bey’e bir sevgi duydu, sonra da ona tam gönülden bağlandı. Daha sonra Osman, babasının yerini alıp bağımsızlığını kazanınca, Köse Mihal atalarının dinini

bırakarak Müslüman oldu. Bu andan itibaren, Osman'ın yükselmekte olan gücünün en sağlam dayanaklarından biri olmuş; gerek nüfuzu, gerekse serveti ile devamlı olarak iktidarda bulunan ailesi, Osmanlı tarihinde birkaç yüzyıl, Mihaloğlu adı altında saygı görmüştür.

Osman böylece Rumlar arasında bir dost kazanmıştı ama henüz sevgilisine kavuşmamıştı. Aradan iki yıl geçti. Bu iki yıl içinde kuşku ve ızdıraplar onun yakasını bırakmıyordu. Malhatun'un babası, Osman'ın kızına olan sevgisindeki samimiyetinden duygulanarak, Osman'ın gördüğü bir düşü onun iyiliğine yorumladı. Bir gece Osman, Edebali'ye konuk gelmişti. O gece sabır ve tevekkül ile yatağına girip uyuyunca şu düşü gördü:

Ev sahibinin yanında yatmış olduğunu görüyordu. Edebali'nin göğsünden birden, bir hilâl (ay) çıkıp büyüdü; dolunay durumunu bularak kendi göğsüne giriverdi. Ondan sonra da yanlarından bir ağaç belirmişti, dallanıp budaklanıyordu ve gittikçe yeşilliği ve güzelliği artıyordu. Dallarının gölgesi üç kıt'a ufuklarının sonlarına kadar karaları ve denizleri çadır gibi kaplayıverdi. Dört büyük dağ sırası, çadırının dört desteği gibi görünüyordu. Ağacın kökünden, Dicle, Fırat, Nil ve Tuna fışkırıyordu. Kırlar ekinlerle çevrilmişti, dağlar sık ormanlarla taçlanmış bulunuyordu. Bu dağlardan çıkan bereketli sular, gül bahçeleri ve servilikler arasında dolaşa dolaşa akıyorlardı. Uzaklardan vadilerde, kubbeler, ehramlar, dikili taşlar, sütunlar, haşmetli kulelerle süslü şehirler gözüküyordu ve bütün bunların zirvelerinde birer hilâl parıldıyordu. Minarelerden okunan ezanlar müminleri namaza çağırıyordu. İşte tam bu sırada hızla esen bir rüzgâr çıkmıştı, bu yaprakları, dünyanın bütün şehirleri üzerine, özellikle, iki denizin birleştiği, iki karanın kucak açtığı, iki yakut ve iki zümrüt arasına yerleştirilmiş bir cevhere benzeyen ve bütün dünyayı çeviren bir halkanın en değerli

taşı niteliğinde olan İstanbul'a doğru savuruyordu. Osman, yüzüğü parmağına tam geçirmek üzere iken uyanıverdi.

Bu düşün yorumu, genç Osman'ın, Edebali'nin kızı ile evlenmesinde araya giren engelleri yendi. Düğün şöleni, Peygamberin şeriatına uygun olarak yapıldı.

Büyük padişahların doğumlarından önce gelecekte kavuşacakları güçlülüğü göstermek üzere böyle düşlerden söz açmak Doğu tarihçilerinde zaman zaman görülür. Başka tarihçilerde de böyle kayıtlara rastlamak mümkündür.

Ertuğrul ve oğlu Osman, Bilecik'in Rum kumandanı ile pek dost idiler. Yayladaki obalarına rahatça gidebilmek için Ertuğrul, yola çıkmadan önce, en değerli eşyalarını emanet bırakmak üzere Bilecik hâkimi ile anlaşmıştı. Ancak bu eşyalar erkekler eliyle değil de kadınlar vasıtasıyla Bilecik'e bırakılıyordu. Bu şarta hayli zaman da uyulmuştur. Hatta, yaylalardan her dönüşte Bilecik hâkimine, teşekkür için halılar, at örtüleri, keçi derileri, peynir ve balla dolu tulumlar getirirlerdi.

İnegöl tekfuru, kış yaklaşırken yaylalardan ovalara indikleri ve yazın ovalardan yaylalara çıktıkları sırada, Osman'ın arkadaşlarını ve sürülerini rahatsız ederdi. İnegöl hâkiminin sataşmalarına Osman'ın canı sıkılmıştı. Bundan ötürü babasının arkadaşları olan Akça Koca, Abdurrahman Gazi ve üç dostu ve silah arkadaşları Konuralp, Turgutalp, Aykutalp ile durumu konuşup danıştı. Kaleyi almayı kararlaştırdılar.

Yetmiş kişi yola çıktılar. Ermeni Boğazı'nda kanlı bir cenk başladı. Osman'ın yeğeni (Savcı'nın oğlu) Bay Koca bu savaşta şehit oldu. İnegöl Beyi, Karacahisar hâkimi ile anlaştı. Domaniç yakınında hızlı bir cenk daha yapıldı (1288). Osman'ın kardeşi Savcı, burada (bir çam ağacının altında) vuruldu. Bu acı olayı hatırlatmak üzere, Savcı'nın kanı ile sulanan ağaç, uzun zaman, yanar kandiller ile süslenmiştir. Bu cenkte Karacahisar komutanının en genç kardeşi de vurulmuştur.

Ertuğrul’un ölümünden önce Karacahisar da ele geçirildi (1288). Osman, babasının ölümünden duyduğu üzüntüyü yeni fetihlerle ve o yıl doğan oğlu Orhan’ın dünyaya gelişinden duyduğu sevinçle avutuyordu.

Ertesi yıl, Selçuklu Sultanı III. Alâeddin, Osman’ın başarılarına mükâfat olmak üzere, onun aldığı Karacahisarı, yurtluk olarak ona verdiği gibi; Bey unvanını ve beylik alameti olarak; sancak, davul ve tuğ verdi (1289). Osman’ın yeğeni Aktimur, bunları getirdiğinde; yeni Bey, onu karşılamak için birkaç adım ilerledi; mızıka bir cenk havası çalarken elleri göğsü üzerinde saygı ile kavuşturulmuş olarak durdu.

OSMAN BEY: ADALETİ, ŞAHSİYETİ, ÖLÜMÜ

Osman, Bey olduktan sonra, Karacahisardaki kiliseyi, camiye çevirdi. Bir imam, bir katip, bir de türlü işlere bakmak ve halk arasında doğan dâvâları hafta sonu olan Cuma günlerinde görmek üzere bir molla “kadı” seçti. Kayınbabası ve dört silah arkadaşı ile görüştükten sonra Edebali’nin öğrencilerinden Dursun Fakih’i imam yaptı. Pazarlarda din ve milliyet farkı gözetmeksizin düzeni koruma görevini de ona verdi.

Bir Cuma günü Germiyan Türk Beyi Alişir’in uyrukluğunda olan bir Müslüman ile Bilecik Rum komutanına bağlı bir Hıristiyan arasında çıkan kavgada Osman, haklı olan Hıristiyan’dan yana hüküm verdi. Bunun üzerine bütün ülkede Ertuğrul’un oğlu Osman’ın hak ve adalet severliği beğenildi ve halk arasında yayıldı. Bunun sonucunda halk Karacahisar pazarına daha çok rağbet etti.

Osman, iyi dostu ve silah arkadaşı Köse Mihal’in tavsiyesi ve yardımı ile Bolu yolu üzerinde ilk seferini yaptı. Yolda, Ertuğrul’un eski arkadaşı olup onları iyi tanıyan Samsa Çavuş’a rastladılar. O da onları Taraklı, Göynük ve Mudurnu

kasabalarına götürdü. Buralardan aldıkları ganimetlerle Karacahisar'a döndüler.

Bu seferden sonra devam eden yedi yıllık barış dönemini, büyüyen ve güçlenen Osmanlıları çekemeyen Rum tekfurlarının sataşmaları bozdu. O zamana kadar Ertuğrul'un hazinelerini saklamış olan Bilecik tekfuru bile, Osmanlı gücünü çekememeye başladı.

Köse Mihal, kızını Kalanos'un oğlu ile evlendirdiği zaman, düğününe çağırdığı Rum beylerini bir antlaşma ile Osman'a bağlamak istedi. Fakat onlar Köse Mihal'in teklifini dinleyecek yerde, onu, kendileriyle birlikte hareket etmeye ve Osman'ı ellerine teslim için kandırmaya çalıştılar. O sıralarda Yarhisar tekfurunun kızı ile evlenecek olan Bilecik hâkiminin düğününü de bu hainlik için fırsat saydılar. Mihal'in içten bağlılığı değişmedi. Osman'a düşmanlarının tasarılarını, planlarını anlattı.

Osman Bey, kötü niyetli Bilecik hâkiminin davetini görünürde kabul etti. Düğün armağanı olarak da bir kuzu sürüsü hediye etti. Ancak düğünden sonra savaşçıları ile birlikte yaylaya çıkmak zorunda olduğunu ve mallarını açgözlü düşmanlarına hazır bir durumda bırakmak istemediğini söyleyerek, en değerli eşyalarını her yıl olduğu gibi kadınlar vasıtasıyla kaleye göndermesine müsaade etmesini istedi.

Bilecik hâkimi, hilesinin bu sonucu ile büyülenmiş olarak, Osman'ın dileğini kabul etti. Hazinelerin taşınması, düğünden bir gün önce yapılacaktı. Bilecik hâkimi, belirtilen günde, Çakırpınar'ına gitti. Osman en bahadır cenkçilerinden seçtiği otuz dokuz kişi ile yola çıktı. Bunlar kadın kılığına girmiş, yüzlerine uzun birer peçe örtmüş oldukları halde, değerli eşyalar yerine silah yükletilmiş atları ile kaleye girdiler. Halk ve muhafızların çoğu düğüne gitmiş bulunduklarından Bilecik'in alınmasında güçlük çekilmedi. Osman burayı ele geçirdikten sonra, bir başka kıtanın başında, damadı beklemek üzere Kaldıralık

Boğazı'na gitti. Hiçbir şeyden haberi olmayan Bilecik tekfuru, rahat rahat kalesine dönerken Osman'ın arkadaşları tarafından öldürüldü. Karısı güzel Nilüfer de esir düştü. Osman da çocukluk günlerinden beri gösterdiği yiğitliğe mükâfat olarak, oğlu Orhan'a onu uygun bir eş gördü.

Artık Osman, bu seferinin sonucundan da cüret alarak hızla Nilüfer'in babasının elinde bulunan Yarhisar üzerine yürüdü. Turgutalp, İnegöl'ü fethederken, Osman Bey de Yarhisar'ı aldı. İşte Osman'ın, hükümetinin genişlemeye başlaması bu fetihlerle olmuştur. Selçuklu Devleti'nin düşmesini de bu tarihten başlatmak gerektiği için Osmanlı hanedanının bağımsız sultanlığının başı bu yıldır: "1299".

Orhan'ın Nilüfer ile evlenmesinden Birinci Murad ile Süleyman Paşa doğmuşlardır.

Selçukluların son sultanı Üçüncü Alâeddin, bazı tarihçilere göre Moğollar tarafından idam edildiğinden ya da oğlu Gıyaseddin tarafından zehirlendiğinden Selçuklu Devleti on parçaya bölünmüş ve her bölük bağımsız bir beyin idaresine geçmişti. On iki yıldan beri Karahisar'da adına hutbe okunan Osman'ın, Alâeddin'in ölümünden sonra İslâm'da yürürlükte olan ikinci sultanlık hakkını da kullanarak adına para bastırdığı söylense de ilk madeni para Orhan zamanında basılmıştır. Ancak Alâeddin'in ölümünden önce hutbenin sultanın adına okunmuş olması ve Osman'ın adının onun ölümünden sonra anılmış olması daha akla yakındır.

Osman, Bursa yöresinde bağımsızlığa kavuşunca, idareyi, fetihlerde yararlıkları görülenler arasında bölüştürdü. Oğlu Orhan'ı Karacahisar'a, kardeşi Gündüzalp'i Eskişehir'e, Aykutalp'i İnönü ve Yundhisar'a, Hasanalp'i, Yarhisar'a, Turgutalp'i de kendi aldığı İnegöl komutanlıklarına atadı. Bilecik'in gelirini, derviş ve şeyhlere bağladı. İdare merkezini, toprağının kuzey bitiminde bulunan Yenişehir'de

kurdu. XIII. yüzyılın sondan bir önceki yılında bu devletin genişliği bu durumdaydı.

Osmanlı devleti; ancak kuruluşundan yüz elli yıl sonra İstanbul'un fethi ile kendini pekiştirdi. Ve bu tarihten de bir yüzyıldan daha fazla bir zaman (Kıbrıs'ın alınmasına kadar) gücü gittikçe arttı, yüceldi. Osmanlı Devleti büyüklüğünün en yüksek derecesine erişince, yüz elli yıl konumunu korumaya gücü yetti. Ve bundan sonra da XVIII. yüzyılın ortalarına, yani Kaynarca Antlaşması'na kadar hızla bir çözülmeye ve gerilemeye doğru yol almaya başlamıştır.

Hz. Muhammed'in üçüncü halifesi Osman'dan beri, İslâm ülkelerin tahtları üstünde bu isimle, hiçbir hükümdar şöhret kazanmamıştır. Bu halifenin fatih ve kanun koyucu sıfatı ile kazandığı büyük şan, yedi yüz yıl sonra, Osman ismiyle onun ardından gelen kuşaklarında yine parlak olarak gözükecekti.

Yenişehir'in batısında bulunan Köprühisar, önceleri birkaç defa kuşatılmıştı. Osman Bey, bağımsızlığa erişince burayı aldı. Buranın fethi, Osman'ın para basma ve adını hutbede okutturma hukukunu elde etme zamanını gösterdiğinden Osmanlı sultanlığı olayları arasında dikkate değerdir. Köprühisar'ın fethi Osman'ı, İznik yakınlarında bulunan başka hisarların da alınması hazırlıklarına girişmeye şevklendirdi. Şevkini güçlendiren durum, muhafızların gevşekliği ve Sakarya nehrinin taşması idi.

Önce Bizans İmparatoru'nun hassa komutanı Muzalo adındaki eteryarkı, şimdiki İzmit dolaylarında yendi (27 Temmuz 1301). Böylece Koyunhisar, Osmanlılara geçti. Bu savaşta Osman Bey'in kardeşi Gündüzalp'ın oğlu Aydoğdu şehit düşmüştü. Türkler bu sıralarda İznik kapılarına kadar geldiler.

Bizanslıların Koyunhisar'ında ilk yenilişlerinden altı yıl sonra (1307), Bursa hâkiminden aldıkları emir üzerine birkaç hisar komutanı, kuvvetlerini toplayıp Osman Bey'le savaşa tutuştular. Ama yenildiler. Ertesi yıl Kete

topraklarına bağlı Kalolimni Adası Aykutalp'ın oğlu Kara Ali eliyle alındı. Osman, bu ada ganimetlerinden güzel bir Rum kızını, zaferine mükâfat olarak genç savaşçı ile evlendirdi.

Bundan az önce de Türklerin ilk deniz korsanlığı olmak üzere Sakız adasına otuz gemi ile yanaşmışlar, ellerinde kılıç ve ateş, adayı dolaşmışlardı. Bu zamandan sonra Akdeniz'in her tarafında Boğaz'dan Cebel-i Tarık'a kadar bütün adalarda istediklerini yapan Türk deniz korsanları dolaşmaya başlamıştır.

Bu sıralarda Bizans İmparatoru, Asya sınırlarını her taraftan tehdit eden Türklerin baskısı altında, Moğol Hanlarının en güçlüsü sayılan Gazan Han'a başvurmuş ve ona gayri meşru kızkardeşi Mari'yi teklif etmişti. Ama bunların hiçbir faydası olmamıştır. Osman Bey, ülkesini genişlettikçe genişletiyordu. Hatta Karadeniz kıyılarında İstavroz'a ve Anadoluhisarı'na kadar da ilerlemişti. Bu arada Kocahisar'a da hücum etti ve aldı.

Osman, Rumların, Asya'da son sığınakları olan müstahkem Sakarya kalesini fethettiği sırada, kendi memleketinin Güney tarafı birden korkunç bir düşman tarafından tehdit edildi. Bunlar Moğollardı. Osman Bey, oğlu Orhan'a, Karacahisar'ın savunmasını bırakarak candan bağlı arkadaşı Saltukalp ve Köse Mihal'in de onun yanında bulunmalarını istedi. Orhan, bu iki tecrübeli savaşçının yardımı ile Karacahisar'a girdi ve bu şehrin pazarını yağma etmiş olan Moğolları, Oynaşhisar yakınlarında yendi.

Osman, oğlunun bu ilk başarısından pek memnun olmuştu. O zamandan başlayarak onun hakkında büyük ümitler beslemiştir. İkinci bir deneme olmak üzere de Sakarya ile deniz arasındaki yerlerin fetih görevini ona verdi. Bununla beraber yirmi yıllık en yiğit silah arkadaşlarından dördünü (Köse Mihal, Abdurrahman, Konuralp ve Akçakoca) onunla beraber gönderdi. Cenkçiler buralarda da başarılar kazandılar.

Ertuğruloğlu’nun cesareti artıyordu. Yeni savaşlar, yeni zaferler getiriyordu. İznik’e yakın Karatekin müstahkem mevkii, kapılarını açtı. Ele geçen ganimetler bölüşüldü ve kalenin komutanlığı Samsa Çavuş’a verildi. Komutanlar ayrı ayrı kaleleri alıyor, birbiri ile yarışa giriyorlardı. Böylece Bizans İmparatorluğu sınırlarının en önemli yeri olan İznik, parça parça Osmanlılar tarafından kuşatılıyor; Bursa’yı kuşatma hazırlıklarına girişiliyordu. Osman Bey, yeğeni Aktimur ve Balaban’a, şehrin yakınlarında iki istihkâm yapılmasını emretti. Bu iki istihkâmın muhafızları Bursa’yı on sene sıkıştırdılar.

Osman Bey, nikris hastalığı dolayısıyla ordusunun başında bulunamadığı zaman, bütün kuvvetini oğlu Orhan’ın komutasına vererek Bursa’yı fethetmek kararını aldı (1317). Köse Mihal, Turgutalp, Şeyh Mahmud ve Edebali’nin yeğeni Ahi Hasan’dan kurulu kurmay heyeti, ilk önce Bursa’nın anahtarı sayılan Evrenos’u almayı gerekli gördü. Her suretle başarı sağlandı ve şehir alındı. Sonra Orhan, zafer sancaklarını Uludağ eteğinde Pınarbaşı’na ve Doğu tarafında Bursa kapıları önüne dikti. Şehir teslim oldu. Kumandanı 30.000 altın karşılığında, halkın malları ile çıkmalarını sağlayabildi. Bu 30.000 altın, Hıristiyan hükümdarların üç yüz yıl, her barış isteyişlerinde Türklere vermek zorunda kaldıkları kurtuluş bedelinin değişmez miktarı olmuştur. Ancak XVII. yüzyılın başlarında Zitvatoruk barışında, Osmanlı Beylikçi kaleminin vergi kayıtlarından bu şart silinmiştir.

Ertuğrul’un oğlu, yirmi yedi yıllık sultanlıktan sonra, yetmiş yaşında; Bursa’yı fethederek şânına layık ebedî istirahatgâh, gelecek nesli ve ülkesi için de başkent olacak bir yer kazanmış olma bahtiyarlığı içinde öldü (1326).

Osman’ın kayınbabası Şeyh Edebali ve karısı, bu tarihten önce ölmüşlerdi. Osman, onların Bilecik’te cenazelerinde hazır bulunmuştu. Orhan babasının ölüm döşeğinde olduğu haberini alınca devlet büyükleri ile Söğüt’e koştu. Osman,

oğluna şöyle seslendi: “Ben ölüyorum; fakat esef etmiyorum. Çünkü senin gibi bir halef bırakıyorum. Adaletli ol, iyi adam ol, merhametli ol. Bütün tebaamı eşitlik üzere koru. İslâm dinini yeryüzünde yay. Padişahların görevi budur. Allah’ın lûtfuna işte bu suretle kavuşurlar.” Sonra da Bursa’nın başkent yapılmasını ve kemiklerinin oraya taşınmasını istedi. Osman ve Orhan Beylerin iki imamı Dursun Fakih ile Yahşi Osman, Ahi Şemseddin, Çankırılı Kara Halil Padişah’ın arzularını yerine getirdiler, cenazesi Bursa’ya götürüldü.

Osman Bey sade yaşardı; miras olarak altın, gümüş bırakmadı. Ölümünden sonra evinde bir kaşık, bir tuzluk, bir işlemeli kaftan, bir sarık, birkaç ipekli kırmızı sancak, çok iyi atlar, ekim için birkaç çift hayvan, birkaç çift koyunu vardı.

Osman Bey, kırmızı yuvarlak külahının üzerine bir beyaz sarık sarardı. Yaka ve astarı kendi renginde geniş bir kaftan giyerdi. Osman’ın beden yapısı ata binmeye pek elverişli idi. Saçları, sakalı, kaşları gençliğinden beri ona kara lakabını verdirmişti.

- II - ORHAN’IN TAHTA ÇIKMASI

Osman Bey tahta çıktığı yıl iki müjdeye tanık olmuştu. Karacahisar alınmış ve oğlu Orhan dünyaya gelmişti. Orhan Bey de tahta çıktığı sene (1326) babası gibi iki mutlu olayı birlikte yaşadı. Aynı yıl hem Bursa fethedildi hem de Osmanlıların üçüncü padişahı Murad dünyaya geldi.

Orhan, ilk iş olarak, kardeşi Alâeddin’e ülkenin bölüşülmesini teklif etti. Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk siyasi ve idarî kurumlarının kurucusu olan Alâeddin bu teklifi kabul etmedi. Orhan’ı biricik mirasçı göstermiş bulunan babasının vasiyetine saygı göstererek, babasının mirasının yarısını bile kabul etmeyip, sadece Nilüfer çayının

batı yakasına düşen Kete vadisinde bir köyü istedi. Bunun üzerine Orhan, kardeşi Alâeddin'e:

"Madem ki sana teklif ettiğim atları, inekleri, koyunları almak istemiyorsun; milletimin çobanı, yani vezir ol" dedi. Alâeddin bunu uygun gördü ve Devletin yükünün ağırlığını, padişah ile bölüştü. Savaş sanatına ilgisiz olduğundan hükümetin ihtiyaçları ile uğraştı. Kardeşi yeni fetihlerle ülke sınırlarını durmadan genişletirken, o da devleti yeni kurumlarla kuvvetlendirdi. Orhan, Bursa'nın fethinden sonra, muhteşem şehre gönlünü kaptırdı. İdare merkezini babasının vasiyeti doğrultusunda Yenişehir'den Bursa'ya nakletti.

Orhan Bey'in silah arkadaşları Akça Koca, Konuralp, Abdurrahman Gazi ve Karacabey, İznik ile İzmit'teki Rum askerini son derecede yorduktan sonra, kuzeyde Karadeniz, güneyde İzmit Körfezi ve batıda Boğaziçi ile sınırlanan yarımadaya girdiler. Boğaziçi kıyılarına, Aydos ve Semendere'ye doğru ilerlediler. Semendere'de kale komutanının oğlunun cenaze alayının geçmesi için kapılar açılıverince; Osmanlılar hücuma geçip komutanı esir aldılar. Sonra da İzmit hâkimi, kurtuluşu için gerekli fidyeyi verince, ölümden yakasını kurtardı. Kaleyi Akça Koca aldı. Ondan sonra da bu bölgeye Koca ili adı verilmiştir.

Aydos dağının doğu tarafında kurulmuş bulunan Aydos kalesi, Konuralp ile Gazi Abdurrahman tarafından kuşatıldı. Romantik bir olaydan dolayı kalenin kapıları açılmamış olsaydı; yüksek duvarları olan kalenin fethi belki de başarılamayacaktı. Komutanın kızı surların üzerinden Abdurrahman'ı görmüş, hemencecik âşık olmuştu. Bir gece düşünde onu gördü. Sonunda dayanılmaz bir duyguya yenilerek, ona mektup bağlı bir taş atmaktan kendini alamadı. Bu mektupta, geceleyin kaleden içeri girme yolunu tarif ediyor, ayrıca kalenin fethine yardım edeceğine söz veriyordu. Bunun üzerine Gazi Abdurrahman, seksen kişi ile kaleye girdi ve kaleyi aldı.

Fetihten birkaç gün sonra, Konuralp; Gazi Abdurrahman'ı komutanın kızı ile beraber Aydos'un fethi haberini Sultan Orhan'a ulaştırmakla görevlendirdi. Orhan Bey, kızı mükâfat olarak Abdurrahman'a verdi. Sonraları yiğitlikte babasına rakip olup büyük bir şöhret kazanan Kara Abdurrahman, bu nikahın meyvesidir. Bu bahadır, düşmanlarını o kadar yıldırmıştır ki Rum kadınları onun ölümünden çok zaman sonraları da çocuklarını, "Kara Abdurrahman geliyor" diye korkuturlardı.

İzmit şehri, 1327'de Koyulhisar'ın fethi ertesinde ele geçirilmiştir. İzmit'in, Moğol Hanı'nın nişanlısı Mari Paleolog'un kardeşi, Kaloyani tarafından savunmasına çalışılmasının faydası olmamıştır. Şehir alınınca da Kaloyani öldürülmüştür.

İLK KURUMLAR VE KANUNLAR

Ertuğrul'un Anadolu'da yerleşmesinden yüz, Osman'ın bağımsız Bey derecesine yükselmesinden otuz ve Orhan'ın sultanlığa geçmesinden üç yıl sonra, Alâeddin sayesinde, Osmanlı Sultanlığı kanunlar ve kurumlarla pekiştirildi. Alâeddin'in ilk kanunları üç konu ile ilgili idi: Para, kıyafet ve ordu.

Doğuda para basmak ve Cuma namazında hutbede adının anılması hükümdarlığın temel haklarındandır. Osman'ın adına ancak hükümdarlık sıfatını kazandığı yıl hutbe okunduğu gibi, Orhan'ın saltanatının üçüncü yılında Osmanlı Madeni Paralar Kanunu düzenlendi. Vezir Alâeddin, o zamana kadar Konya Selçukluları adına basılan akçelerin, bundan sonra Orhan'ın adını taşıması gerektiğini söylemiş ve gereği de yapılmıştır (128). Osmanlı sikkelerinde (madeni para) ve basımında zaman içinde, birçok değişme, başkalaşmalar olmuştur.

Osmanlılarda Hutbe üç sefer değiştirilmiştir: İlkönce Yıldırım Bayezit "Emir" unvanını "Sultan" a çevirmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra, "Sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn (iki karanın ve iki denizin sahibi)" niteliğini buna ekledi. Daha sonra da Yavuz Sultan Selim, Mısır'ın alınışının peşi sıra, "Hadimü'l-Haremeyn'iş-şerifeyn (Mekke ve Medine'nin koruyanı, hizmet edeni)" sözleriyle bunu tamamlamıştır.

Orhan Bey'in kardeşi ve veziri Alâeddin, ikinci derecede kılık - kıyafet meselesini ele aldı. Bununla beraber o, elbiseden çok serpuş ile uğraştı. Her ne kadar sonraları kaftanların, entarilerin, tören kürklerinin şekli, kumaşı, astarı, süsleri sıkı düzenlere bağlı tutulmuşsa da, o zamanlarda sadece sarık, kafaları kurcalamıştır.

Orhan'ın saltanat günlerinde Rumlar sırma işlemeli külah, Türkler de renk renk tülbent ile süslü ve kırmızı keçeden yapılmış külah giyerlerdi. Osmanlıları bu iki halktan ayırmak için, askerlerle padişahların maiyetindeki memurlara beyaz keçeden külah giydirildi. Bu kavuklar Hint hurması yapraklarını andırıyordu. Beyler de sefer zamanlarında Bilecik'te yapılmış beyaz keçeli külahtan başka bir şey giymezlerdi. Ancak tören günlerinde bunların etrafına hükümdarlar gibi sarık şeklinde muslin sararlardı.

Osman'ın kaftanına benzeyen kaftan giyen Orhan'ın sarığının ön tarafında kayık şeklinde kabartmalar vardı. Fatih Sultan Mehmed devrinde külahlar türlü şekillerde süslenmeye başlanmıştır. Beyaz külah da Yeniçerilere ayrılmıştır. O sıralarda başka kıyafetler de ortaya çıkmıştır. Keçe külahlara börk denilirdi. Sonraları bütün Müslümanların börk giymeleri âdet olmuştur. Yıldırım zamanında Beylerbeyi Timurtaş, bunu orduya kabul ettirmiş ve Fatih çağında işlemelerle süslenmiştir.

Keçenin aslı, Hacı Bektaş Veli tarafından Yeniçeriler için dua eylediği günlere kadar gider. Sonraları Osmanlı sultanları börk yerine üsküfü almış ve Birinci Murad'ın Avrupa'daki fetih günlerinde büsbütün sırma ile örtülüp süslenmiştir.

YENİÇERİLER VE AYLIKLI ORDU

Vezir Alâeddin Bey'in kurumlarının en önemlisi, sürekli ve aylıklı bir ordu meydana getirmesidir. Bu ordunun kuruluşu, Ortaçağ tarihinde sürekli orduların kurucusu sayılan Fransa Kralı Yedinci Şarl'dan yüz yıl önce olmuştur. Ertuğrul ve Osman, savaşlarda yalnız akıncı denilen Türkmen süvarileri kullanırlardı. Bunları sefer açılmadan bir süre önce toplamak gerekirdi. İlk defa olarak Orhan Bey, sürekli olmak üzere aylıklı piyadelere sahip oldu.

Kendilerine günde bir akçe (bir dirhem gümüşün dörtte biri) bağlanan bu askerlere yaya (piyade) adı verildi. Onbaşı, yüzbaşı, miralay unvanlarını taşıyan subaylar komutasında on, yüz, bin kişilik gruplara ayrılmışlardı.

Orhan Bey, kardeşi Alâeddin ve Çandarlı Kara Halil (Şeyh Edebali'nin bacanağı) ile görüşüp danışarak Kara Halil'in tasarısını benimsedi, böylece kendilerine verilen kabarık aylıklarla böbürlenen ve bazı karışıklıkları önleyeceğine körükleyen, "yayalara" karşı bir tedbir de alınmış olacaktı. Bu proje, İslâm'ı kabule zorlanacak savaş esiri Hristiyan çocuklarından meydana gelmiş bir ordu kurulmasından ibaretti. Bu da "Bütün doğanlar, İslâm fıtratı (yaratılışı) üzere doğarlar" hadîs-i şerifine göre İslâm inancına da uygundu. Ayrıca galipler, yenilenler üzerinde hak sahibi olduklarından, böyle bir kuruluşla Hıristiyan çocuklarını asker saflarına almak onların, her iki dünyada, bahtlı olmalarına hizmet olacaktı.

İşte bu yeni fikirle kurulan orduya "Yeniçeri" adı verildi. Boyun eğmez şeflerin idaresinde bulunan genç yeniçeriler, ilk günlerden başlayarak, söz dinlemeye, yorgunluğa ve açlığa katlanmaya alıştırılırlardı. İtaat ve yiğitliklerinin karşılıklarını her halde görürlerdi. Kısa sürede yeni askerin

Avrupa ve Asya'da kazandıkları zaferler, kurucusunun tahmininde ne kadar isabetli olduğunu gösterdi.

Yeniçerilerin, Osmanlı ülkesinde pek gelişmiş, genişlemiş bir tarikatın kurucusu bulunan Hacı Bektaş'ın beyaz keçe külahını kabul etmesi de şöyle olmuştur:

Bir gün Orhan Bey, beraberinde yeni İslâm'ı kabul etmiş olanlardan birkaç kişi bulunduğu halde Amasya dolaylarında Suluca köyünde oturmakta olan Hacı Bektaş'ın yanına giderek yeni asker için dua etmesini ve bir sancak ile bir de ad vermesini ister. Şeyh, abasının kolunu askerlerden birinin başına koydu, kolun ucu askerin sırtına kadar sarktı. Sonra duygulu bir sesle şu kerametli sözleri söyledi: "Bu kurduğunuz askere Yeniçeri denilecektir. Yüzü ak ve parlak, bazusu zorlu, kılıcı keskin, oku tiz ve dokunaklı olacaktır. Bütün savaşlarda üstün gelecek ve her zaman zaferle dönecektir". Bu duayı hatırlatmak üzere de Yeniçerilerin beyaz keçe külahının arkasına, şeyhin abasındaki kolun bir hatırası olarak bir kumaş parçası eklendi ve Yeniçeri külahı, ağaç kaşık ile süslendi.

Yeni askere bağlanan aylık çokça olduğu gibi, tayınlar da yüksek ve öteki askerlerin azıklarından fazla idi. Subayların unvanları da mutfak işlerinden alındı. Sözgelimi, Alay Komutanına Çorbacıbaşı denildiği gibi, ondan sonra gelenlere de aşçıbaşı, sakabaşı gibi adlar verildi. Yeniçerilerin sancağında Hilâl ile iki uçlu kılıç parıldardı. Alayın en kutsal eşyası "Kazan" idi. Yeniçeriler yalnız yemek için değil, danışma için de kazan etrafına toplanırdı. Zamanla sayıları da aylıkları da artmıştır.

İlk başta yeniçerilerin gündeliği bir akçe iken, gösterilen yiğitlik ölçüsünde ve askerlikte geçen yılların niceliği ile

orantılı olarak yükselirdi. Bununla beraber bir yeniçerinin gündeliği, ilk gündeliğinin yedi katını aşmazdı.

Alâeddin Bey, Yeniçeriliğin düzene sokulmasından sonra, ordunun diğer bölümlerini de düzeltti. Askerin yalnızca fetihten değil, korumadan da sorumlu olması için alınan yerlerin asker arasında bölüşülmesine karar verildi. Bu usûle göre, o zamana kadar aylık verilen düzenli piyade askeri, para yerine toprak aldı. Ve bu topraklar sonraları "timar" şeklini kazandı.

Timar'ı kullanma yetkisi olanlar, seferde yolların bakımını yapmak, iyi bir durumda bulundurmak zorunda idiler. Yeniden yapılan askeri düzenlemelerle sonradan askere verilen timarlar, emekli yeniçeri subaylarının aylıklarına ayrıldı.

Piyade gibi süvari de düzenli ve düzensiz olmak üzere bölünmüştü. Sürekli ve görevli süvari, "Alem-i Şerif" (Kutsal Sancak) in korunması için Halife Hz. Ömer'in kurduğu tarzda oluşturulmuş, dört alaydan meydana gelmişti (Sipahi, Silahtar, Ulufeci ve Gurebâ). Bunlardan başka, piyadelere benzer biçimde, toprağı kullanım hakkı olan yeni bir asker de türetilmiştir. Bunlar da süvari idiler ve Sancak Beyleri, Binbaşılar, Subaşılar tarafından komuta edilirlerdi.

BİZANS SALDIRISI

Genç diye kendisine ad takılan İmparator Andronikos, Boğaziçi kıyılarına kadar ilerlemiş olan Türklerle savaşa girme kararı alır. Zaman olarak da Osmanlıların sürülerini Uludağ'a yaylaya çıkardıkları mevsim seçilir. Acele olarak asker toplanır (1330). Haziran başlarında Üsküdar'a geçerler. Orhan, Rum ordusunun hareketini duyar, piyade ve süvarileriyle yürür. Andronikos ordusuna bizzat kendisi komutanlık ediyordu. Üsküdar'dan Maltepe'ye ancak üç günde gelebilen İmparator, Osmanlılara bütün kuvvetlerini

toplamaya elverişli zaman ve imkanı da vermiş bulunuyordu.

İki ordu, Maltepe dolaylarında karşılaşırlar. Bizanslılar, düşmanla ovada savaşılmasını arzular. Orhan Bey, önce askerlerini tepeler arkasına yerleştirerek, bir kısmını saklar ve en maharetli süvari okçulardan üç yüzünü savaşa atılmakla görevlendirir. Sekiz bini bulan Osmanlı ordusu çok iyi bir savaş taktiği uygular. Sonuçta Orhan, tepelerde ve boğazlarda gizlediği ordusunun bütünü ile komutasını kardeşi Alâeddin'e bırakıp savaşın farklı gelişmelerini iyice kontrol için tepelerin üzerinde kalır. İmparator da kendi askerinin başına geçerek savaşa başlar. Savaş, Bizans'ın yenilgisiyle sonuçlanır. İmparator kalçasından hafifçe yaralanır, güçlükle kaçar. Orhan Bey'in eline düşmekten kurtulur. Bir halı içinde onu gemisine götürürler. Türkler çekildikten sonra ve korkusu geçince Andronikos etrafına toplayabildiği askerler ile şimdiki Tavşancıl'a döner.

Türkler artık rahatlıkla İznik kuşatmasını başarı sağlayana kadar sürdürebilirdi. Orhan'ın Bursa fethinde kullandığı savaş metodu, İznik önünde de başarı sağlanmasına sebep oldu. Samsa Çavuş tarafından gönderilen akıncılar İznik duvarlarını ilk saldırışlarla alınamayacak kadar kuvvetli ve yüksek gördüler; bunun üzerine oraya yakın Karatekin ve Targın kalelerini alarak, İznik'in yakın köylerle irtibat yollarını kestiler. Yıllardır süren kuşatma sonunda, kıtlık ve vebadan da bitkin duruma düşmüş olan şehir bütün kuvvetleriyle orada bulunan Orhan'a sadece muhafızların serbestçe İstanbul'a çekilebilmeleri şartı ile teslim oldu (1330).

Bu serbestlikten İznik muhafızlarının pek azı faydalanıp komutanları ile birlikte gittiler. Başkanların haksızlığından bıkmış ve Hıristiyan imparatordan çok Orhan'ın lütfundan umutlanan diğer muhafızlar şehirde kalıp halk ile birlikte, Osmanlıları karşılamaya çıktılar. Orhan Bey'in buradaki davranışı, yüce gönüllü, zafer haklarını akıllı bir siyaset uğruna gözden çıkarmasını bilen bir hükümdarın hareketi oldu. Böylece hesapları da beklediği sonucu verdi.

Orhan Bey, kamu yapılarını kitabelerle, kutsal sözlerle bezeyen ve böylece doğunun eski bir geleneğine uyan ilk Osmanlı Padişahı'dır. Onun, sultanlık günlerinden itibaren bütün camiler, medreseler, hastahaneler, çeşmeler, mezarlar, köprüler Osmanlı ülkesinin her tarafında yaptıranların adlarını ve yapılış tarihlerini göstermektedirler. Bu anıtlar üzerinde çoğu zaman Kur'ândan alınmış âyetler yazılıdır. Ancak bunların bir kısmı da lacivet bir alan üzerine altın harflerle işlenmiş tumturaklı kafiyeleri kapsayan şiirlerle doldurulmuştur.

İlk defa olarak bir medrese (yüksek dereceli okul) yaptıran da Sultan Orhan'dır ki, bunu cami yakınında yaptırmıştır. Kayseri'den fakih Davud, bu medresenin ilk profesörü (müderris) olmuştur. Davud'a Şeyh Edebali'nin ve Çandarlı Halil'in kayın babası Kürt Taceddin halef olmuştur. Taceddin'in ölümünden sonra da, Alâeddin Esved, daha çok yaygın adı ile Kara Hoca o göreve atanmıştır.

Orhan Bey, camilerden, medreselerden başka, İznik'te Yenişehir kapısı yakınında bir de imaret (fakirler için aşevi) yaptırmıştır. Orhan'ın kültürü, eğitimde izlenecek planı belirlemeye elverişli olmamakla beraber, şefkati, merhameti örnek teşkil etmiştir. Birçok defalar, onun, kendi eliyle yoksullara çorba dağıttığı, kandilleri yaktığı görülmüştür.

Orhan Bey'in İslâm dinini yayma, gençleri yetiştirme, yoksulları doyurma, anıtlar yaptırma işlerindeki emekleri, idarenin her yönüne dikkat ve itina göstermesine, hatta az

önemli gözüken problemlerle de uğraşmasına engel olmamıştır.

İznik'in kendi isteğiyle teslim olmasından ötürü bol ganimetlerden yoksun kalan silah arkadaşlarına mükâfatı da unutmamıştır. Söz gelimi uzun bir kuşatmanın, alışılmış sayılabilecek veba ve kıtlığın tesiriyle baba ve anneden, kocalarından yoksun kalan ve yarı yıkık saraylarında oturan Rum kadın ve kızlarını onlara bölüştürdü. Böylece ordusunun subaylarına bu yapıların mirasçılarıyla evlenmelerine izin vererek bu ihtişamlı konutların yeniden şenlenmelerine yol açmış oldu.

Orhan Bey, İznik komutanlığını da kuşatmayı idare etmiş olan ve daha önce de Akça Koca'nın ölümünden sonra Koca İli hükümetinde bulunan büyük oğlu Süleyman Paşa'ya verdi.

Süleyman Paşa, amcası Alâeddin'in ölümü üzerine, Bursa valliğine ve devletin vezirliğine getirilir getirilmez, bir hafif süvari tümeni ile Taraklı, Göynük ve Mudurnu kasabalarını dolaştı. Bunlar, en küçük bir karşı koymaya girişmeksizin, ona teslim oldular (1332). İznik'in düşmesinden üç yıl sonra da Gemlik fethedilmiştir.

YENİ FETİHLER

O zamanlara kadar Osmanlılar sadece Rumlarla savaşmışlar, ülkelerini Bisans İmparatorluğu'ndan aldıkları yerlerle genişletmişlerdi. Ne Osman ne de Orhan, Anadolu beyleri ile çatışmıştı. Fakat bu son fetihler Orhan'a yeni hamleler için cesaret ve umut vermişti. O da uygunsuz komşularını ortadan kaldırmaya karar verdi.

İlkönce Türkmen başkanı Karesi Beyi üzerine atıldı. Osmanlı ordusu, Uludağ tepelerinden, bir çığ gibi, dağları, vadileri aşarak Selçuklu devleti dökünüsünden ortaya çıkan beylikleri kendi ülkelerine eklediler. Üçüncü Alâeddin'in ölümünde Osman'dan daha güçlü gözüken

Karesi Beyi Aclan, Selçuk devletinin bölünmesinde Mizi bölgesini elde etmişti. Ölünce iki oğlundan büyüğü babasının yerini almıştı.

Orhan'ın sarayında eğitim görmüş olan küçük oğlu Tursun ise ağabeyinden nefret eden Hacı İlbey'in kendisini kayırması üzerine Karesi tahtını kazanmak için Orhan'dan yardım istedi. Yardımına karşılık da Aydıncık, Balıkesir, Tırhala ve Manyas şehirlerini ona vaat etti. Kendisi Edremit, Kızılca-Tuzla, Pınarhisar ve Ayazmend ile yetinecekti. Orhan, bu teklifi hemen kabul etti. Tursun ile sefere çıktı. Yolda bazı kaleleri aldı.

Karesi Beyi, Orhan'ın yaklaşmakta olduğunu öğrenince, en önemli şehri Balıkesir'i bırakarak denize daha yakın olan Bergama kalesine çekildi; oradan karşı koymak azminde idi. Orhan, önce Hacı İlbey'i ile iki kardeş arasında bir anlaşma teklif eyledi. Büyüğü bunu uygun bulur gibi davrandı, ama ilk fırsatta küçük kardeşini öldürmekten de çekinmedi. Bu hainlikten canı sıkılan Orhan, yeniden öldürenin üzerine yürüdü ve onu suçundan ve kendisine karşı gelmekten dolayı af dilemek zorunda bıraktı. Orhan, ona ancak Bergama'yı Osmanlılara bırakmak ve kendisi de gelip Bursa'da yaşamak şartı ile hayatta kalma hakkı tanıdı. Orhan, bu şehri ve topraklarını, Süleyman Paşa'nın yönetimine kattı. Karesi idaresi Hacı İlbey'e ısmarlandı. Ece Bey ile Bursa'nın eski Rum komutanı iken İslâm'ı kabul etmiş olan Evrenos Bey onun buyruğu altına verildiler.

Karesi'nin fethinden sonra yirmi yıl, yeni savaş ve fetihler olmamışsa da bu yorgunluktan, sürekli insan gücü kaybından dolayı değildir. Aksine bu dinlenme çağında, Alâeddin'in akıllıca görüşleriyle kurulan yeni ordunun tam ve disiplinli bir düzene sokulması, iç güvenliğin sarsılmaz şekilde sağlanması gibi işler geliştirildi.

Karesi bölgesinin fethinden (1336) hemen sonra özellikle yapılmalarına başlanan cami, medrese, imaret, kervansaraylar nasıl bir çağa girilmekte olduğunu gösteren

belgelerdir. Derviş Turud ile Kumral Abdal için tekke yaptıran babasına uyarak Sultan Orhan da Geyikli Baba'ya zaviye (küçük tekke) yaptırdı.

Uludağ'ın yüksek bir yerinde Gökpınarı denilen yörede Doglu Baba'nın türbesi, şehir kapılarında Alişir ırmağı üzerinde de Derviş Abdal Murad'ın zaviyesi bulunmaktadır. Yine kaplıcalar yakınında Abdal Musa'nın tekkesi vardır. Geyikli ve Doglu babalar, Bursa seferinde; iki derviş (Abdal Murad ve Abdal Musa) ile birlikte Orhan'ın ordusuna katılmışlar ve gerek duaları, gerekse kendilerine yaraştırılan kerametleri ile Bursa'nın alınmasına yardım etmişlerdir.

Söylentiye göre Geyikli Baba, bir ceylana binerek, elinde de altmış okkalık bir kılıç bulunduğu halde, kuşatma ordusunun önünde savaşmıştır. Abdal Murad'ın dört arşın uzunluğundaki ağaç kılıcından başka bir silahı olmadığı halde hayrete değer yiğitlikler gösterdiği de söylenir. Abdal Musa da, pamuk ile ateş toplamıştır derler.

Geyikli Baba hakkındaki söylentilerden biri de şu şekilde özetlenebilir: Bu zat, daima tasavvufu vecd içinde yaşar ve Uludağ'da ormanlar ortasında geyiklerle birlikte günlerini geçirirmiş. Orhan çağırmadıkça da oradan inmezmiş. Bir gün bir geyiğe binmiş ve omuzunda bir çınar dalı bulunduğu halde Sultan'ın sarayına gelir. Devletin bahtının açıklığına bir belirti olmak üzere elindeki fidanı, sarayın bahçesine dikiverir. Osmanlı Devleti'nin bu ağaç gibi kök salarak, dallarını uzaklara ulaştıracağını ve göklere kadar yükseleceğini söyler.

Orhan Bey zamanında birçok mümin, Bursa'da camiler, tekkeler, medreseler yaptırmışlardır. İleri Hoca, Şeyh Ahi Hasan, Lala Şahin bunlar arasında sayılabilir. İşte böylece Bursa ve Uludağ yöresi padişahların ve halkın, dini duygularla harcadıkları büyük paralarla camiler, medreseler, tekkeler ve türbelerle bezenmiştir.

Uludağ, yeşil ağaçları altında ve şarıldayarak akan ırmakların kıyılarında ilham aramaya gelen bilginler ve şairlerin de buluşma yeri olmuştur. Osmanlıların ilk romantik şairi Şeyhî, Hüsrev ve Şirin'ini orada yazdı. Hayalî, gazellerini; Deli birader, zevk aşılayan hikâyelerini orada meydana getirmişlerdir. Şeyh Bestamî ve Molla Fenari; inanç ve İslâm hukuku konularındaki Türkçe kitaplarını orada tertiplemişlerdir. Emir Sultan Veli diye bilinen, Buharalı Şeyh Şemseddin Muhammed bin Ali'nin türbesi de oradadır. Bütün bunları kapsadığı için de Bursa Müslümanlarca kutsaldır.

Uzun zaman Osman padişahlarının başkenti olan Bursa, onların sonsuza kadar da istirahatgahı olmuştur. Osman, Orhan, Birinci Murad, Beyazıt, Birinci Mehmed, İkinci Murad, muhteşem türbeler içinde kardeşlerinin, çocuklarının, eşlerinin yanında dinlenmektedirler. Bu altı sultanın mezarları yanında; kardeşleri, çocukları ve torunları olmak üzere yirmi altı şehzade gömülüdür. Bunlardan başka başta, Çandarlı ve Timurtaş olmak üzere devletin vezir ve beylerinden de bir haylisinin kabirleri buradadır. Bursa'da beş yüze yakın vezir, paşa, şeyh, müderris mezarlığı vardır.

TÜRKLERİN AVRUPA'YA GEÇİŞLERİ

Bursa'daki Ulu Camiin yapılışı ile Süleyman Paşa'nın Avrupa'ya ilk geçişi arasında geçen yirmi yıl Osmanlı ordusunun fetihlerinde bir duraklama olduğu anlamında yorumlanamaz. Bu yirmi yıl devletin kuruluşundan itibaren geçen süre kadar şanlı olmamışsa da faydası daha az da olmamıştır. Bunun sebebi, ilk önce Sultan Orhan ile Bizans sarayı arasındaki dostça ilişkilerdir. Sonra da o sıralarda Akdeniz ve Asya kıyılarında güçlü olan Türkmen beylerinin üstün nüfuzlarıdır. Deniz güçleri henüz gelişmekte olan Osmanlı padişahları, fetih arzularından çok, Karesi,

Saruhan, Aydın hâkimlerinin savaş ya da barış isteklerine göre; Rum İmparatoru'na korku veya ümit vermekte idi.

Türkler, Selçuklular çağından başlayarak birçok defalar (on sekizi bulan bu geçişlerden on altısı Osmanlılarındır) Avrupa'ya geçmişlerdir. İlk geçiş 1263 yılında olmuş ve on iki bin Türkmenden meydana gelen bir göçmen kuvveti, Sarı Saltuk idaresinde, Karadeniz'in batı kıyısında Dobruca Tataristanı denilen yöreye yerleşmiştir. Bunlar arasında 1345 yılında Aydın beyi Umur Bey'in yirmi bin süvari ile Avrupa'ya geçerek Kantakuzen'e geniş yardımlarını gerçekleştiren sefer en dikkate değer olanlardan biridir.

Bu sırada Kantakuzen, kızı ile evlenmek isteyen Orhan'ın güçlü bir müttefik olacağını ümit etti. Umur Bey'e de bu hususta danıştı. O da: "Orhan sadakatli bir dost olmasa bile onun himayesinin daima değerli olacağını" söyledi. Bu öğüdü ihtiyatlı ve uygun gören Kantakuzen de kızını Orhan'a verdi. 1348 yılında Orhan, kayınbabası ile görüşmek üzere bütün aile fertleri ve saray halkı ile Üsküdar (Skütari)'a geldi. Güzel günler yaşadılar.

Daha önceki Avrupa'ya geçişler, önemli ve sürekli fetihlere sebep olmadıkları için millî tarihçilerce üzerlerinde durulmamıştır. Osmanlı tarihçilerince ilk geçiş, 1356 yılında, Orhan'ın oğlu Şehzade Süleyman Paşa'nın geçişidir.

Marmara'nın güney kıyısında Kapıdağı Yarımadası görülür. Adanın karaya birleştiği noktada eski çağlarda İran, Roma, Eski Yunanistan ve Bizans İmparatorluğu tarihlerinde Kizik şehri vardı. Burasının bir ticaret merkezi, buğday ambarı, tersaneler şehri olarak büyük önemi vardı. İşte bu yer Bizanslılar zamanında Elespon bölgesinin idare merkezi idi.

Yeni ele geçirilen Mizi ülkesinin sahibi olan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa, Kizik yıkıntılarının ihtişamlı görünüşüne hayran kaldı. Bir gece kıyıda otururken ayın ışıklarıyla revakların, sütunların dalgalar üzerindeki akislerini ve bulutların deniz yüzünde koşuşmasını görerek bu sarayları

denizin derinliğinden çıkmış ve su üzerinde gezen bir donanma zannetti. Etrafında esrarengiz sesler duyar gibi idi; bunlar dalgaların seslerine karışıyordu sanki. Ve kendisine o anda yeni bir hilâl, gümüşten bir şerit ile Asya ve Avrupa'yı birleştirir şekilde görünmekte idi. Edebali'nin göğsünden çıkıp da Osman'ın göğsünde gizlenen işte bu hilâldi. O anda Osmanlı'nın gücünü, Anadolu sahillerinden Avrupa kıyılarına götürmeyi ve böylece Osman'ın rüyasını gerçekleştirerek Avrupa'yı Asya ile birleştirmeyi tasarladı.

Süleyman, hemen yanında bulunan Ecebey, Gazi Fazıl, Evranos Bey ve Hacı İlbeyi ile bu konuyu görüştü. Hepsi şehzadenin tasarısını uygun buldular, beğendiler. Ecebey ve Gazi Fazıl, aynı gece yola çıkarak Gelibolu'dan bir buçuk fersah uzaklıkta bulunan Çimpe yakınında keşif çalışmalarına başlamak için bir kayığa bindiler. Döndüklerinde beraberlerinde, bir Rum esir getirmişlerdi. Bu adam, Süleyman'a mevkiin mahrumluğunu ve terk edilmişliğini haber verdi. Kaleyi habersizce basmak üzere şehzadeyi oraya götürme teklifinde bulundu. Süleyman derhal iki sal yaptırdı. Ertesi gece en cesaretli arkadaşlarından otuz dokuz kişi ile salın içine atıldı. Kendisinin içinde bulunduğu salda; Kara Hasanoğlu, Kara Alioğlu, Akça Kocaoğlu ve Balabancıkoğlu bulunuyordu. Öteki salda ise Hacı İlbeyi, Ecebey, Gazi Fazıl ve Evrenos Bey vardı. Hisarın önüne gelince merdivenle duvarı tırmandılar, o sırada hasat işleriyle uğraşmakta olan halk, tarlalara dağılmış olduğundan, hisarı kolaylıkla aldılar. Süleyman Paşa, limandaki sandalları, üç yüz askeri Çimp'ye getirmek için hemen Asya kıyısına yolladı. Üç gün sonra istihkâmda üç bin Osmanlı muhafız bulunuyordu.

Bu olaydan sonra Kantakuzen, genç rakibi Paleolog'a karşı, Orhan'ın yardımını istedi. Orhan da Süleyman Paşa'yı yolladı. On bin Türk süvarisi, Meriç ağzında Aynoz yakınına çıktılar. Paleolog'un yardımcı askerlerini yendiler.

Bulgaristan'ı hasara uğrattıktan ve hayli ganimet aldıktan sonra Asya'ya döndüler.

Süleyman Paşa, Gelibolu önünde Ecebey ve Gazi Fazıl'ı bırakmıştı. O sıralarda bir deprem olmuş ve duvarlarda geniş gedikler açılmıştı. Bunlar, beraberindeki askerle birlikte, gediklerden şehre girdiler. Halk arasındaki karışıklıklar da şehri almalarında onlara yardımcı olmuştu. Böylece Boğazların anahtarı sayılan ve Karadeniz ile Akdeniz ticaretinin ambarı olan Gelibolu da Türk idaresine geçmiştir.

Süleyman Paşa, Biga'da idi. Fetih haberinden pek sevinmiş ve alınan yerlerle yetinmeyerek topraklarının sınırlarını daha da genişletmek istemişti. Bu maksat için de önce Avrupa'ya birçok Türk ve Arap göçmen getirtti. İlk işi de Gelibolu'nun ve depremden harap olan diğer müstahkem mevkilerin duvarlarını onarmak oldu.

1357 yılı içinde; Konur şehri, Süleyman Paşa'nın ileride kavuşacağı şehitlik şerefine alâmet olmak üzere, önünde bir Mevlevi dervişinin külahını giydiği Bolayır istihkâmı; bal ticaretiyle meşhur Malkara; Meriç üzerinde İpsala; Trakya Kralı Bezus'un konutu olan Tekirdağ, bütün bu şehirler ve müstahkem mevkiler Osmanlıların eline geçmiş, Hayrabolu ve Çorlu'ya kadar gelmişlerdir.

Türklerin ilerlemelerine engel olmaya gücü yetmeyen Kantakuzen, barışın bozulmasından şikâyetçi oldu. Orhan Bey, Rum İmparatorluğu'nun kapılarını kendisine açanın silah gücü değil de deprem ile beliren ilâhî irade olduğunu beyan etti. Ve Allah'ın kendisine verdiğini geri veremeyeceğini açıkladı. Bunun üzerine İmparator, Süleyman'ın bu şehirlere kapılardan mı, yoksa gediklerden mi girişinin değil; haklı mı, haksız mı sahip çıktığının söz konusu olduğunu bildirdi. Orhan, bir düşünmeye ihtiyacı olduğunu belirterek, problemi çözmekte tereddüt gösterdi.

Osmanlılara Rum İmparatorluğu ve Avrupa kapılarını açan Gelibolu fethi, babaları Osman'la birlikte Selçukluların

mirasını bölüşmüş olan komşu hükümdarlara fetihnamelerle bildirildi. Bu fetihname geleneği uzun süreler muhafaza edilmiştir. Önceleri Orhan zamanında bile üslûpları tumturaklı iken, daha sonraki devirlerde bu büsbütün ilerletilmiş, Türk milletine dair vesikalar içinde oldukça garip dereceye vardırılmıştır.

SÜLEYMAN PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

Orhan Bey, Avrupa'daki fetihlerini korumak için oğlu Süleyman Paşa ile Hacı İlbeyi'ne güveniyordu. Süleyman Paşa kendine merkez olarak Gelibolu'yu, İlbeyi de Konur'u seçti. Birincisi Dimetoka, ikincisi Çorlu ve Hayrabolu'ya kadar olan yerleri dolaştı. Ecebey de kendi adı ile anılan vadiyi yurtluk olarak aldı. Fakat Süleyman Paşa, fetihlerinin meyvelerinden ancak birkaç yıl faydalanabildi.

Bir gün Bolayir ile Seydi-Kavak arasında yaban kazı avlarken uçan doğanını, atını dört nala kaldırarak izlemek istedi. Ama attan öylesine hızla düştü ki, o anda ruhunu teslim etti (1359). Cenazesi, Şekerciler Mahallesinde cami yaptırdığı Bursa'daki Osmanlı hanedanı türbesine değil, yine onun Bolayır'da inşa ettirdiği Cami yakınına gömülmüştür. Orhan Bey, oğlunun fetihlerinin hatırasını yaşatmak için bir türbe yaptırdı ki yüzyıldan fazla bir müddetle bir Osmanlı şehzadesi için, Rum İmparatorluğu toprakları üzerinde yükselen türbe sadece bu olmuştur.

Bir efsane, Süleyman Paşa'ya ölümünden sonra da bir zafer yükler. Buna göre o, kır atlara binmiş gök kahramanlarından kurulu bir fırkanın başında, parlak bir şafakta bir düşman ordusunu yenmiştir. Denilir ki: Altmış bir gemilik bir donanma ile otuz bin Hıristiyan Boğaz'da görünmüş, bunların yarısı Tuzla'ya, ötekiler Seydi Kavak'a çıkmış ve bu sonuncular Süleyman Paşa tarafından idare edilen gök yiğitlerince yok edilmişlerdir.

İLK TARİKATLAR

Bir tarikat kurarak ya da örnek bir hayat yaşayarak temizlikleri, kutlulukları ile şöhret kazanan şeyh ve dervişlerin mezarları, Osmanlı tarihinde kahramanların, fâtihlerin kabirlerinden daha önemlidir. Daha önce tanınmış veli ve savaşçıların türbelerinden söz açmıştık. Şimdi oğlundan sonra ancak bir yıl yaşamış olan Sultan Orhan'ın vefatı (1359) ve Osmanlı Devleti'nin temel kurumlarında büyük etkileri olan tarikat sistemi hakkında kısa bir bakış yapacağız.

Orhan'ın sultanlığından beri ruhanî sınıf, sonraları görülen ulemâdan daha güçlü olmuştur. Hazreti Peygamber "İslâm'da rahbaniyyet -rahiblik ya da erkekliği giderme, riyazet amacı ile nefsi azaba sokma- yoktur" buyurmuşlardı. Bu Peygamber sözünün Hind ya da Yunanlıların yollarını taklitten sakınmaya yetmesi gerekirdi. Fakat Arapların köşeye çekilme ve hayrete kapılma eğilimlerine olan ilgileri dolayısıyla, bu söz kısa zamanda unutulmuş ve "fakirlik övüncümdür" hadîs-i şerifi, Peygamber'in ölümünden otuz yıl sonra, birçok İslâm aliminin inzivaya çekilmesine dayanak sağlamıştır. O zamandan beri Arabistan'da, İran'da, Türkiye'de fakirlik ve derviş tarikatları o kadar çoğalmıştır ki yetmiş iki mezhepten başka, bunlar da yetmiş iki kadar sayılmıştır. Fakat bu sayı pek abartılıdır. Gerçekte ancak otuz altı dini tarikat vardır. Bu otuz altıdan on ikisi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan öncedir. Diğer yirmi dördü on dördüncü yüzyılın başlarından ta on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar olan süre içinde kurulmuşlardır.

Bunların ilki sayılan Nakşibendîlik, Osman zamanında; sonu olan Cemaliler, Üçüncü Ahmed devrinde vücuda gelmiştir. Nakşibendîler, tarikatlarını Hazreti Peygamber'in kayın babası Hz. Ebubekir'e kadar götürürler. Bektaşiler, Peygamber'in damadı Hz. Ali'ye kadar kendilerini eriştirirler. Bu izlemeye "silsile" adı verilir. Nakşibendî

tarikatı hepsinden daha çok saygı görür. Bektaşi tarikatında başkan olan Şeyh, bir taraftan doksan dokuzuncu alayın miralayı olduğu gibi, dervişlerinden sekiz kişi de Yeniçeri kışlalarında gece gündüz dua ederlerdi.

Sultan Orhan, Bursa kuşatmasında dervişlerin manevî yardımını almıştır. Bu şehirde onlar için birçok tekkeler kurmuş ve bilginlerin da koruyucusu olmuştur. Kurduğu medreselerde müderrislik hizmeti için bilginlere geniş tahsisat bağlamıştır. Ayrıca hediyeler de vermekten geri kalmamıştır. İran asıllı olan Molla Sinan, o kadar cömertçe mükâfat görmüştür ki, serveti kendisine Sinan Paşa unvanını verdirmiştir. Yine bilginlerden Muhlis Paşa ile onun oğlu Âşık Paşa da Osman zamanında, çok saygı görmüşler ve Paşa unvanı ile anılmışlardır, tarihçi Âşık Paşazâde bunların soyundandır. Görülüyor ki: Orhan'ın kardeşi Alâeddin ve oğlu Süleyman ile beraber Paşa unvanı ile tanınan üç bilgin bulunuyor. Paşa sözü, iki farsça kelimeden, "pây" ile "şah"'tan kurulmuştur ki "hükümdarın ayağı" anlamına gelir. Paşalar; vilayet valileri, vezir, asker komutanı olmak dolayısıyla hükümdarın ayakları demektir.

SULTAN ORHAN'IN VEFATI

Sultan Orhan; vahşet, zulüm ve öldürme ile lekelenmeden otuz beş sene sultanlıktan sonra yetmiş beş yaşında dünyaya gözlerini kapadı. Adaletli, yiğit, savaşçı, güçlü bir padişah idi. Görünüşte babası Osman'dan daha çok medenî bir durumu vardı: Onun gibi burnu kavisli ve kaşları sık olmakla beraber, kumral saçları, mavi gözleri, yüksek alnı, uzun ve ince boyu, geniş göğsü, adaleli kolları, beyaz renkli teni bir doğu hükümdarında pek az birleşen iki meziyete, şiddet ve yumuşaklığa delalet eylerdi. Bünyesi güçlü, sakalı ve bıyığı sık ve parlaktı. Sağ kulağının altında bir ben vardı ki, doğululara büyük bir güzellik sayılırdı.

- III - BİRİNCİ MURAD'IN TAHTA ÇIKMASI

Orhan Bey'in uzun süren sultanlık yıllarında küçük şehzade olmak dolayısıyla Doğu geleneğine uygun şekilde, ağabeyine karşı itaat ve tam bağlılık içinde yetiştirilmiş olan Murad, babasının ve Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine, birden kendini iktidara ve şanlı bir istikbale çevrilmiş buldu. Tahta geçince de Orhan'ın Avrupa'da izlemekte olduğu fetih siyasetini devam ettirmek istedi. Fakat o sırada Anadolu'daki olaylar önce dikkatini bu tarafa çekti. Bu sebepten, bir müddet için, tasavvurunu geciktirmek zorunda kaldı.

Bilindiği gibi Selçuklu ailesinin çöküşünden sonra Selçuklu devletinin mirasçıları durumunda bulunan on beylik arasında kendisini en kuvvetli hisseden Karaman hükümdarı olmuştur. Osmanlıların her an artmakta olan güçlerinin kendileri için tehlike olduğunu sezince, Osmanlılarla savaşa karar verdi.

Padişah'ın askeri tam Avrupa'ya hareket edeceği bir sırada, fırsattan istifade ederek, Asya'da savunmasız kalan Osmanlı ülkesine hücum etti. Saldırışının sonucunu sağlayabilmek için, Karaman Beyi, Galatya'daki büyük emlâk sahiplerini (Ahileri) isyana şevklendirdi; bunlar Ankara hükümetini elde etmişlerdi. Murad Bey, Anadolu'ya yıldırım hızıyla yetişerek Ahileri bozdu. Ankara (Engüri) anahtarlarını ellerinden aldı. İskender'in Küçük Asya'daki fetihlerinin kuzey noktası olan, Hilâfetin ve Bizans İmparatorluğu'nun yükseliş çağlarında Kostantaniyye (İstanbul) ve İslâm hükümdarları arasında sürekli çekişmeye konu olan Ankara hemen her çağda tiftiği, meyvaları, örtüleri, kaplıca suları, pehlivan yetiştirmesi ve ibadethaneleri ile şöhret kazanmıştır.

Murad, Ankara'yı alıp Karaman Beyi tarafından yapılan kışkırtmaların sebep olduğu karışıklıkları da bastırdıktan

sonra yönünü Avrupa'ya çevirdi. Sefere çıkmadan önce, zamanın en büyük memuriyeti sayılan Bursa Kadılığını, Ordu Kadılığı ile birleştirdi. Bu göreve seçilen zata kazasker (kadı-asker) denildi ve asker olan ve olmayan idareciler üzerinde üstün bir kontrol hakkına sahip idi. Padişah bu hizmete Çandarlı Kara Halil'i getirmiştir. Çandarlı, bundan dokuz yıl sonra sadrazam olmuştur. Yine bu sıralarda Süleyman Paşa'nın Çimpe kalesine karşı giriştiği harekette yakın silah arkadaşı Lala Şahin, Beylerbeyi unvanı ile Osmanlı ordularına başkomutan seçilmiştir. Ondan önce vezirlik görevini de içine alan bu hizmet padişahın yakın akrabalarına verilirdi. Orhan'ın kardeşi Alâeddin ve ondan sonra da Süleyman bu iki görevi birden yapmışlardı. Murad, bu sistemde sultanlığın geleceği için de bir tehlike sezdiğinden, bu tarihten sonra oğullarını danışma kurullarına kabul etmemek ve askerin başkomutanlığını yabancılara bırakmak suretiyle, eski usulü değiştirmiş oldu. Hükümete yeni bir güven veren bu sistem birinci Murad'tan sonra gelenler tarafından da değiştirilmemiş ve ona uyulmuştur.

EDİRNE'NİN FETHİ

Birinci Murad'ın saltanatı ile beraber Osmanlılar için yeni bir şan ve şerefli bir çağ başlamış ve Avrupa'da birçok yerler alınmıştır. Bu fetihler zinciri, Padişah'ın Kosova savaş alanında şehit edilmesine kadar aksamamıştır. Gelibolu'dan pek uzak olmayan Elespon üzerinde kurulmuş Nebotos kalesinin elde edilişi, fetihler zincirinin ilk halkası olmuştur. Osmanlı ordusu buradan Çorlu üzerine yürüdü; hücumla aldı. Buranın komutanı ve subayları cezalarını buldular. Kalenin duvarları da yıkıldı. Diğer yerlere de bu ibret oldu. Çorlu'ya yakın Mezelli mevkii komutanı da böyle bir duruma düşmemek için şehrin anahtarlarını kendiliğinden Sultan'ın

eline verdi. Halkı tarafından boşaltılan Burgaz da hasar gördü.

Sultan Murad, ordusunun başında, kuzeye yönelirken Hacı İlbeyi ve Evrenos parlak başarılar elde ettiler. Bunlardan birincisi İpsala ve Malkara arasında bulunan Keşan kalesini; ikincisi Kantakuzen ile karısı İren'in konutu olup toprak işlerinin inceliği ve bir tepe üzerinde koni şeklinde yükselen kalesi ile dikkati çeken Dimetoka'yı aldı. Hacı İlbeyi, bir gece baskınında Dimetoka komutanının oğlunu esir etmişti. Babası, burasını teslim etmek suretiyle oğlunun hayatını kurtardı.

Bu sırada Sultan Murad, Çatal Burgaz'a kadar ilerlemişti. İki komutanın kendisine katılması üzerine, bir savaş meclisinde, Rumların şaşkınlıklarından faydalanılarak derhal Edirne'nin kuşatılması kararlaştırıldı. Askerî harekât Lala Şahin ile Hacı İlbeyi'ne tevdi edildi. Bunlar, bir yıl önce, Edirne kapılarına kadar ilerlemiş ve Burgazi denilen kuleyi ele geçirmişlerdi. Padişah, iki beyin teşebbüslerini desteklemek için ordusunun seçkin kısmı ile Edirne yolundan Babaeski'ye gitti. Edirne'nin mevki komutanı cesaretle Lala Şahin'in karşısına çıktı ise de büsbütün yenildi. Ve Meriç'in taşmasından faydalanarak, bir gece, sandalla Aynoz'a kaçtı. İşte bu zafer, Bizans İmparatorluğu'nun en önemli kalesini Osmanlılara teslim etmiştir.

Edirne, o zamandan başlayarak, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da merkezi olmuştur. Bundan sonra Osmanlı, Gelibolu'dan Karadeniz'e kadar geçilmez bir duvar gibi uzattığı hat içinde mahpus kalan Kostantiniyye (İstanbul)'yi tehdit etmiştir.

Edirne bilindiği gibi üç ırmağın kavşağındadır. Bunlardan Ebrus, gül ve ayva bahçeleri arasından geçerdi. Gülsuyu ve gülyağı, Mısır ve İran'ınkilerle boy ölçüşürdü. Sabunu, Suriye sabunlarını, şekerlemeleri Konya'nınkileri aratmazdı. Hele yerinin ve halkının güzelliği dillere destandı. Edirne

şehri, birçok şairin dünyaya gözlerini açtığını ve yumduğunu görmüş olduğundan, bilginler ve şairler hakkında dindarca saygı gösteren Osmanlılar burayı Cenab-ı Hak tarafından özellikle korunan ve medeniyetçe pek ileri bir şehir saymışlardır. Şehri süsleyen yapılar, saraylar, çarşılar, camiler, okullar seyyahların dikkatini çekmiştir.

Edirne gerçekten de siyasi ve ticari münasebetleri bakımından sahip olduğu konumu dolayısıyla Osmanlı padişahlarının taht merkezi olmaya değerdi. Bununla beraber, Sultan Murad, konut olarak Dimetoka'yı seçmiş ve orada bir saray yaptırmıştır. Edirne'ye de Beylerbeyi Lala Şahin'i oturtarak Kuzey Trakya'da fetihlere devam etmesini emretmiştir. Evrenos da bu bölgenin güneyinde Gümülcine, Vardar gibi yerleri aldı. Bu iki şehirde Evrenos'un hâtırası, sadece bunları fethetmiş olduğu için değil, fakat ayrıca birçok cami, kervansaray yaptırdığı ve onlar için yeteri kadar tahsisat bağladığı için de unutulmamıştır. Lala Şahin de zafer sancaklarını Balkan eteklerine kadar ulaştırmış ve Belgrad'a kadar bütün memlekete pirinç vermekte olan iki Zagra (Eski ve Yeni) ile Filibe'yi almıştır. Lala Şahin de Evrenos gibi, Osmanlı ülkesine kattığı şehirlere ziynet veren ihtişamlı yapılarla adını yaşatmıştır. Bunlar arasında Filibe'de iki ok atımı uzunluğunda ve iki arabanın yanyana geçebileceği bir taş köprü anılabilir. Bu köprünün korunması ve onarım işleriyle görevlendirilen birçok kölelerin ücretlerini ödemeye yeter vakıflar ayırmıştır.

Savaş esirlerinin sayısı bu zamanda çok artmıştır. Öyle ki bir esirin değeri yüz yirmi beş akçeye kadar düşmüştür. Bu değer, ganimetlerin beşte biri miktarının belirtilmesine esas alınmıştır. Karamanlı fakih Kara Rüstem, bir gün Padişah'ın huzurunda; esirlerden alınacak bu vergi uygulaması ile alınacak bir malî tedbirin sağlayacağı faydaları anlattı. Padişah da bu anlatılanları takdir etti. Bundan sonra, her esirin bedelinin beşte biri, yani yirmi beş akçenin hazineye bırakılmasını emretti. Esirler üzerine konulan bu vergi

“pençik” yahut “ispenç” adını almıştır. Sonraları gayri müslim milletler bu gelenekten şikâyetçi oldukça, o ülkenin esirleri hakkında ayrıcalıklar verilmesi uygun görülmüş ve kapitülasyonlara da bu husus yazılmıştır.

Murad, Bursa’ya dönünce, Edirne fethini Asya hükümdarlarına fetihnamelerle bildirdi. Tarih, bu hükümdarlar arasında padişahın komşuları olan Germiyan, Karaman beyleri ile Arap ve Irak-ı Acem prenslerini kaydeder. Bu sıralarda Irak-ı Acem ile güney ve doğuda onun sınırlarını teşkil eden Fars bölgesi Muzafferîlerden Emir Mübarizüddin Muhammed idaresinde idi. Arap Irak’ı ile Acem Irakı’nın kuzeyinde bulunan Azerbaycan’da Şeyh Hasan’ın oğlu ve İlhanlı sülalesinin ikinci hükümdarı Sultan Üveys hâkim bulunuyordu. Bu iki aile, Osmanlı Devleti ile hemen hemen aynı zamanda ortaya çıkmıştır. Çünkü bunlar Cengiz Han’ın oğulları ve torunları tarafından kurulan hükümetlerin yıkıntıları üzerinde ve kurulmuş oldukları yıllar; Selçuklu Devleti’nin çöküntülerinden ortaya çıkan, Osmanlı Sultanlığının kurulduğu yıllara rastlıyordu.

Sultan Murad, Filibe fethinden sonra Rum İmparatoru ile bir antlaşma yapmıştı. Çarpışmaların durmasıyla biraz dinlenme fırsatı çıkmıştı. Bu sırada Padişah, devlet idaresinin iç işlerini düzeltmekle uğraşmış ve devletin kurumlarını geliştirmiştir. Avrupa’da ortaya çıkan yeni bir fırtına Sultan Murad’ı, yeniden Avrupa’ya gitme mecburiyetinde bırakmıştır.

Filibe’nin Rum komutanı, Sırp Kralı Beşinci Uruş’a sığınmıştı. Bu adam, Sultan aleyhine Sırp hükümdarını savaşa kışkırttı. Papa Beşinci Urban, bir yazı ile bütün Hıristiyanları Türklerle savaşmaya, bir Haçlı Seferine çağırıyordu. Macar Kralı, Sırp Voyvodası, Bosna Voyvodası,

Bosna ve Ulah Prensi, Osmanlılar aleyhine birleşmek için bunu fırsat bildiler.

Lala Şahin'in, bu müthiş birleşmeye karşı koymak için yeterli derecede gücü yoktu. Bu bakımdan padişaha acele yardım göndermesi için başvurdu. Sultan Murad, Elespon'da idi. Biga önünden geçerken, asker için bir toplanma yeri olmak üzere bu şehri geri aldı. Biga, Orhan'ın fethinden sonra, bir süre, kardeşi Alâeddin'in konutu olmuş ve sonra da düşmanların eline geçmişti. Murad Bey, Aydıncık ve Gelibolu'da bulunan gemilerin hepsini toplayarak kıyıların korunmasını onlara tevdi etti. Kendisi de ordugâhını Biga önlerinde kurmuştu. Oysa ki, Hıristiyan ordusu süratle yürüyerek Meriç'e kadar ilerlemiş bulunuyordu. Edirne'ye iki konaklık yer kalmıştı.

SIRPSINDIĞI ZAFERİ

Lala Şahin, yirmi bin kişiye varan düşmanın çokluğundan ve kendi adını gölgelemekten korkarak, silah arkadaşı Hacı İlbeyi'nin komutasında güçlü bir akıncı fırkasını keşfe yolladı. Hacı İlbeyi buyruğu altındaki on bin kişiyi sadece bir savaşın şansına bırakmak istemedi. Ordugâhlarının korumasını ihmal eden, iyi koruyamayan ve şarap içinde yüzen bir asker takımının karışıklıklarına sahne olan Hıristiyan ordusu üzerine bir gece baskını yapmaya karar verdi."Allah Allah" naralarıyla karanlık içinde birdenbire düşman üzerine atılan Türk ordusu, hasmını korku ve heyecan içinde titretti. Tarihçi Sadettin, bunların vahşî hayvanlar gibi, inlerinde birdenbire üzerlerine varılarak, kendilerinin rüzgârla sürüklenen yangına benzer surette Meriç'e doğru acele ile koşuştuklarını ve dalgalar içinde yok

olduğunu yazar (1364). Bu gece baskınının yapıldığı alan “Sırp Sındığı” adı ile tarihe geçmiştir.

Macarlar ile Türkler, ilk defadır karşı karşıya bulunuyorlardı. Yeni hasımlarının bu birinci denemesi kendilerine o kadar korku vermiş olmalıdır ki ancak Hunyad gibi bir kahramanları onu giderebilmiştir. Macaristan Kralı Lui, mucize kabilinden kurtulabilmiştir. Selametini göğsünde tasvirini bulundurduğu Hz. Meryem’e borçlu sandığından, şükranlarını belirtmek için, onun adına bir kilise yapma adağında bulundu.

Kral Lui, Hz. Meryem’e adadığı kiliseyi yaptırırken, Sultan Murad, Biga’nın fethinden ve Meriç’te kazanılan zaferden dolayı Allah’a şükürle beraber Bilecik’te bir cami ve Yenişehir’de bir tekke yaptırdı. Padişah, ayrıca Bursa’yı camiler ile donattı. Sonra eski kaplıcaların kubbesini tamamlattı. Buranın şifalı suları çok eski bir efsaneden dolayı şöhret kazanmıştır. Şöyle ki: Güya Herkül, nedimi İlâs’ı arzusu dışında öldürdükten sona, üzerine bulaşmış olan kanı, bu sıcak su kaynaklarında temizlemiştir.

Bursa suları, özellikleri bakımından Eskişehir, Yalova ve Tavşancı kaplıcalarından üstündür. Bütün bu yapıların kuruluşuna bakan mimar, bir Rum ya da Frenk idi ki Osmanlı donanmasına ait bir gemiyle esir edilmişti. Esirliğini yumuşatmak için kendisini bu türlü işlere vermişti. Onun eseri olan yapılar arasında dikkate değer bir eser de vardır. Bu yapı hem ibadet yeri hem medreseydi.

TUĞRA, KIYAFETLER, YILDIRIM BAYEZİD’İN DÜĞÜNÜ

Sultan Murad, Bursa Camii ve Edirne Sarayını yaptırmaya başladığı yıl (1365) Küçük Râguza Cumhuriyeti, Osmanlı padişahlarının yüksek değerini ilk olarak keşfetmiş ve isteğiyle onların himayesine girmiştir. Osmanlılarla Adriyatik Denizinin bir körfezinde saklanmış gibi duran

Râguza Cumhuriyeti arasında yapılan anlaşmaya göre, yılda beş yüz duka vergi karşılığında, bu cumhuriyetin gemileri Doğu sularında padişahın himayesinde serbestçe ticaret yapabileceklerdi. Sultan Murad, elini mürekkebe batırarak antlaşmanın başlığına basmak suretiyle bu anlaşmayı tasdik etti.

Bu imza sureti (tuğra), Birinci Murad'ın halefleri olan padişahların hepsi tarafından kabul olunmuştur. Yalnız sonraları hattatlar imzayı çapraşık, içice istif edilmiş (girift) harfler ile süsleyerek, tahtta oturan padişahın adını özel şekilde yazmışlardır. Tuğra çizgilerinin taklit ettiği belirtinin (nişane) ortasına, padişahın ve babasının adı ile "El-Muzaffer Dâima" vasfı konulurdu. Sonraları bu belirtiyi, fermanların ve beratların yukarısına koymakla görevlendirilenlere Nişancı Başı denilmiştir.

Murad, Avrupa'da fetihlere devam etmek üzere Bursa'dan hareketinden önce üç şehzadesi; Bayezid, Yakub ve Savcı'nın sünnet düğünlerini şölenlerle yaptırdı. Dervişlere ve şeyhlere değerli armağanlar verdi. Sonra Edirne'ye bir günlük uzaklıktaki Cermen kalesinin kuşatma düzenini idare etmek ve Edirne'de yaptırmakta olduğu sarayın yapı işlerini gözetmek üzere Dimetoka'ya gitti. Tunca vadisini sanki sihirle meydana gelmiş gibi büyük bahçeler kapladı. Yeni yapılan saray oturulacak duruma gelince Murad, Bizans'ın bu ikinci şehrine merkezini taşımış, böylece Edirne, İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devleti'nin başşehri olmuştur.

Padişah yeni merkezini genişletmek için uğraşmakla beraber, savaş meydanını da göz önünden uzak tutmazdı. Komutanları Timurtaş ile Lala Şahin'e bütün Tunca boyunda istilaya devam etmelerini ve Balkan eteğindeki şehirleri itaat altına almalarını emretti. Timurtaş, Yenice-Kızılağacı ve Yanbolu'yu elde etti. Lala Şahin de İhtiman ve Samakov'u aldı. Doğu kıyılarına da kendisi bir ordu yollayarak Aydos,

Vize, Kırklareli, Pınarhisar ve daha birkaç şehri fetihlerine ekledi.

Beş sene süren seferlerden sonra Avrupa'da aldığı sonuçlardan memnun olan Sultan Murad, Asya'da istirahata çekildi. Bu zaman içinde Kazaskeri Çandarlı Kara Halil'i vezirlik makamına getirdi. Bu yüksek görev on yıldır boştu. Fakat bundan sonra hiç boş kalmamıştır. Çandarlı'nın, yeniçeriliğin ve sürekli orduların bulucusu olduğu hatırlardadır. Sultan Osman'dan sonra Orhan'ın uzun süren padişahlığı sırasında kadılık görevini üzerine almıştır. On yıldan beri de Sultan Murad'ın ordusunda kanunları ve tüzükleri o kadar özenle uygulamış ve düzeni o kadar iyi korumasını bilmişti ki, bu hizmetlerinin sonunda padişah, kendisinden sonra en büyük unvan olan vezirlik makamına onu layık görmüştür. Bu tanınmış ihtiyar, on sekiz sene daha Hayreddin Paşa unvanıyla ve az görülür bir maharetle devlet işlerini idare etti.

Hayreddin Paşa önemli tarihî hatıraların kendisine bağlandığı bir şahıstır. Ailesinin menşei karanlık olmakla beraber ilk defa sadrazam unvanını o kazanmış ve bu hizmet İstanbul'un fethine kadar onun ailesinde kalmıştır. Sultan Murad'ın Avrupa eyaletine Beylerbeyi seçtiği Lala Şahin ise Filibe'yi kendisine merkez edinmiştir. Bu şehir ile yöresi kendisine yurtluk olarak verilmiştir. Oradan yavaş yavaş Balkanlar'ın bütün boğazlarını almış ve Çamurlu sahrasında Sırp Kralı ile müttefiki Bulgar Kralını yenmiştir.

Sultan Murad 1372 tarihinde Köstendil'i aldıktan sonra Bursa'ya dönmüştür. Birçok kaplıcaları, haşmetli kubbelerle örtülü on iki kükürtlü suyu, şehrin her tarafına içilecek su dağıtan kanalları ve dağdan inen ırmaklarla sulanan bahçeleri ile tanınan Köstendil aynı zamanda altın ve gümüşten para basılması bakımından da dikkati çekerdi. Sultan Murad bu şehrin anahtarlarını Bulgar Kostantin'in elinden almak üzere Avrupa'ya geçmiş ve her türlü

vergiden ayrı tutulmak şartiyle Kostantin, anahtarları padişaha vermiştir (1371).

Sultan Murad 1373'te bir daha sefere çıkmak gereğini duydu. Çünkü Vize komutanı, Karadeniz kıyılarındaki kalelerin Rum muhafızlarının memlekete endişe vermeye başladığını bildirmişti. Asya'dan yeni toplanan askeri, Lala Şahin'in Avrupa'da komuta ettiği kuvvetle birleştikten sonra Sultan, İstanbul'a bir veya iki günlük uzaklıkta bulunan Çatal Burgaz ve İncigez şehirlerine doğru yola çıktı. Savaş yapmadan her iki kasabayı da aldı. Sonra da İncigez kazasında Apolonya kalesi önüne gitti. On beş gün süren kuşatma az daha sonuçsuz kalıyordu. Ancak bu sırada kale duvarlarının bir kısmı yıkılarak Osmanlı ordusuna bir geçit açtı. Padişah, bir çınar ağacına dayandığı veya onun altında oturduğu bir sırada bu güzel haberi aldığı için o zamandan beri bu ağaca "Uğurlu Çınar" adı verilmiştir.

Osmanlı tarihi, üsküf adı verilen işlemeli külâhların kullanılmasını da Apolonya'nın fethi ile başlatır. Kaleyi alanlar birçok altın ve gümüş ganimetlerle Apolonya'dan çekildikleri sırada Sultan Murad, askerlerinden birinin başına ve külahının altına bir tas koymuş olduğunu, fakat bunu tamamıyla gizleyemediğini gördü. Bunun üzerine neferi huzuruna çağırarak, beşte biri ganimet olarak hazineye ait olan değerli bir şeyi gizlemeye çalışmasını ayıpladı. Ancak bu başlık (serpuş) şekli padişaha hoş göründü. Tası askere verdi. Bu olayın hatırası olmak üzere de muhafız ve subaylarının bundan böyle, sırma işlemeli külah giymesini emretti.

Sultan Murad'ın elbisesi şatafatlı değildi. O zamana kadar Germiyan fabrikalarında yapılmış kumaşlardan kırmızı renkli kaftan ve cübbe giyerdi. Başına da yine aynı bölgede işlenmiş beyaz renkte ince bir bez sarardı. Fakat sonradan başlığını değiştirmiştir. Silah olmak üzere ellerinde mızrak taşıyan ve "peyk" denilen Padişah muhafızlarının

başlarındaki miğfer, sipahinin Apolonya duvarları önünde tası saklamasının hatırasıdır.

Sultan Murad, Bizans İmparatorluğu'nun en müstahkem dört mevkiinden biri ve bir ulaştırma merkezi olan Niş üzerine yürüdü (1375). Niş yirmi beş gün muhasaradan sonra düştü. Bu düşüş üzerine Lazar barış istedi. Her sene sultana bin libre gümüş göndermek ve bin süvari yollamak şartı ile isteği yerine getirildi (1376). Aynı yıl Sisman ile de barış yapıldı. O da vergi vermekten kurtulmak için kızını padişaha verdi.

Sonunda barış kurulmuştu. Orhan Bey'in oğlu, artık dinlenebilirdi. Kışı, yeni devlet merkezi olan Edirne'de geçirdi. Murad Bey, üzüntüsüz ve savaşsız altı yıl içinde devletin içişleri ile uğraştı. Ordu teşkilâtı düzeltildi, sipahilerin tımar usulü ve bir nevi ulaştırma askeri olan Voynakların kuruluşu olgunlaştırıldı. Asker yurtluklarının tımar ve zeamete bölünmesi bazı kurallara bağlandı.

Hazret-i Peygamber; alem (sancak) için güneş rengini (sarıyı) beğenmişti. Fâtımîler; tabiat rengini (yeşil), Emevîler; gündüz rengini (beyaz), Abbasîler; Emevîlere karşıt olmak üzere gece rengini (siyah) seçmişlerdi. Osmanlılar da diğer İslâm ülkelerinden ayırt edilmek için sancak rengi olarak, kan rengini (kırmızı) kabul ettiler.

İran'da Sofiler tarafından o kadar saygı görmüş olan gök mavisi, birçok yüzyıldan beri, Bizans sarayının ve devletin seçkin memurlarının beğendikleri renkti. Osmanlılar zamanında bu renge hiç rağbet gösterilmemiş, Musevilerin pabuç ve serpuşlarına tahsis edilmiştir. Sultan Murad'ın kurduğu Voynak Fırkası, Osmanlı vatandaşı Hıristiyanlardan kurulu bir asker takımı idi. Seferde bayağı hizmetlerde kullanılırdı. Ahırları temizlemek, atların bakımı, arabaları

sürmek bunların işi idi. Buna karşılık her çeşit vergiden muaftılar. Bu kuruluşlarda, Lala Şahin'in ölümü üzerine beylerbeyi seçilen Timurtaş'ın gayreti büyük olmuştur.

Savaş günlerinde olduğu gibi, barış zamanlarında da Birinci Murad'ın biricik amacı Avrupa ve Asya'da fetihlere devam etmekti. Bu sebeple oğlu Bayezid, komşusu Germiyan hâkiminin kızını almak istedi. Böyle bir evlenme, padişahın arzularına çok uygundu. Çünkü genç prenses, çeyiz olarak kocasına babasının en güzel topraklarını getiriyordu.

Sultan Murad, Germiyanoğlu'na teklifini bildirmek üzere Bursa kadısı Hoca Efendi'yi, sancaktarı Aksungur'u, Samsa Çavuş'un oğlu çavuş başı Tîmurhan'ı, Kadı Efendi ile sancaktarın eşlerini, Bayezid'in süt ninesini gönderdi ve bunlara üç bin kişilik askeri birlik eşlik etti. Germiyan Beyi, padişahın elçilerini çok iyi karşıladı; saygı gösterdi. Kızını gönderirken, emirahurunu (ahır amiri- imrahor) da prensesin beraberinde giderek üzengisini tutmakla ödevlendirdi. Bu şahıs Sultan Murad'ın sarayında kalmış ve imrahor mansıbı da onun ailesinde devam etmiştir.

Düğün töreni, ziyafeti, o güne kadar Bursa'da görülmemiş bir debdebe ile yapılmıştır. Düğünde Aydın, Menteşe, Kastamonu, Karaman beylerinin, Suriye ve Mısır sultanlarının elçileri de hazır bulunmuşlardır. Geleneğe uygun olarak hepsi Arap atlarından, İskenderiye kumaşlarından, Rum esirlerinden mürekkep değerli armağanlar getirmişlerdir. Sadece Evrenos Bey, en güzel Rum delikanlı ve kızlarından seçilmiş yüz esir sunmuştur. Bunlardan onu, duka altınları ile dolu altın ve onu da gümüş paralarla yüklü gümüş tabaklar taşıyorlardı. Ötekiler de

altın ve gümüşten on leğen, mineli bardak ve taslar, kıymetli taşlarla süslenmiş şişe ve kadehler getiriyorlardı. Prenseslerin evlenmelerinde başlarından avuç ile altın atıldığından “saçı” adını alan bu hediyeler Sultan Murad’ın katına sunuldu. Padişah, Mısır atlarını, Mısır kumaşlarını Evrenos’a; Rum esirlerini Mısır sultanına verdi ve böylece cömertliğini göstermiş oldu. Asya beylerinin armağanlarını da bilginlere ve şeyhlere dağıttı.

Gelin çeyiz olarak Eğrigöz, Tavşanlı, Simav ve Kütahya şehirlerinin anahtarlarını getirdi. Bunlardan şüphesiz en önemlisi Kütahya idi. Uzun zamanlar Anadolu valisi olan beylerbeyinin konutu olmuştur. Camileri ve hamamları ile şöhretlenen ve çeşitli meyveleri, kaplıcaları, mesire yerleri çekici olan bu şehirde tanınmış bilgin ve şairler de yetişmiştir.

Bayezid’in böylece evlenmesi, Osmanlı Devleti’ne geniş ve zengin bazı toprakları da bağlamış oldu. Ancak bütün bunlar Sultan Murad’ın isteklerinin tam gerçekleşmesi demek olmuyordu. O, ülkesini daha genişletmek, hükmünü daha uzaklarda yürütmek istiyordu. Hamidili Beyi’ni; Tekke, Germiyan ve Karaman arasındaki topraklarının hepsini kendisine satmaya zorladı. Bey, Sultan’ın Kütahya’da bulunmasından korkarak, topraklarının az bir kısmını muhafaza edebilmek kaygısıyla, altı şehrini bıraktı. Bunlar: Beyşehir, Seydişehir, Akşehir, Isparta, Yalvaç ve Karaağaç’tır.

Eski Selçuk Devleti’nin en doğu sınırları üzerinde üç yeni beylik ortaya çıktı. Bunlar Osmanlıların karşısında bağımsızlıklarını koruyarak yaşamışlar ve toprakları ancak bir buçuk yüzyıl sonra Osmanlı Devleti’ne eklenebilmiştir. Bu yeni hükümetlerde üç ayrı aile sultanlık etmiştir ki bunlar da Diyarbakır bölgesinde Karakoyunlular, Maraş Sancağında Dulkadir Oğulları ve Adana’da Ramazan Oğulları’dır.

Bu sıralarda Timurtaş yeni fetihlerde bulunmuştur. Makedonya'ya gelmiş, Arnavutluk sınırlarına kadar uzanmıştır. Manastır, Pirlepe, İştip şehirlerini almıştır. O sırada Osmanlı ordusunun asıl kuvveti Balaban Bey'in oğlu, İnce Balaban komutasında, Sofya'yı kuşatıyordu. Sofya İnce Balaban'ın bütün uğraşmalarına, birkaç yıldır karşı koymakta idi. Kuşatanların artık sabırları kalmadığı bir sırada güzel düşünülmüş bir tuzak, şehrin kapılarını Osmanlılara açtı.

Uzunca Sevindik adındaki çok güzel bir genç, şehre girerek, sanki Hıristiyan olmuş gibi davrandı. Kendisini komutanın yanına doğancı sıfatıyla kabul ettirebildi. Bir gün ava çıkan efendisini, şehir dışında ve elverişli bir anda, atından aşağı aldı ve hayvanının üzerine bağlamayı başardı. Esir olarak Osmanlı ordugâhına götürdü. Sonunda da komutanı, bağlı olarak, Sofya kalesinin duvarları dibine kadar getirdi. Halk zaten bezgindi. Bunu da görünce bitkinleşti. Şehrin teslimi kararlaştırıldı ve anahtarlar böylece Türklere verildi (1382).

I. MURAD'IN VE PALEOLOG'UN OĞULLARININ İTTİFAKI

Edirne'nin alınışından beri Sultan Murad ile Yani Paleolog arasındaki dostluk bozulmamıştı. Bunun sebebi, birbirine hasım ve rakip olan bu iki hükümdardan en güçlü olan Sultan Murad'ın iyi davranışı idi. Çünkü Sultan, fetihlerini Bizans İmparatorluğu topraklarından çok; Sırp, Bulgar, Ulah prensleri ve Bizans İmparatorluğu'nun zayıf durumundan faydalanarak bağımsızlıklarını ilan eden birkaç isyancı Rum komutanı elindeki arazi ile genişletmişti. Yani Paleolog, Sultanla yedi yıllık bir barış döneminden sonra, Papa Beşinci Urban ile bir anlaşma imzaladı. Bundan faydalanacağını umuyordu. Çünkü bu sıralarda Sultan

Murad'ın müttefiki olmaktan çok, sanki emirlerine bağlı gibi bir durum vardı. Papa, bu antlaşma ile Paleolog'a, on beş kadırga, bin beş yüz süvari, bin okçu ile yardım edeceğine söz veriyordu. İmparator Roma'ya gitti. Papa'yla görüştü. Karşısında yer öptü, hatta Papa'nın elini ayağını da öptükten başka, katırının yularını da çekti. Ama bütün bunlar, ona beklediği yardımı sağlamaya yetmedi.

Papa, Yani Paleolog'a yardım için Fransa Kralının ve başka Batı Avrupa hükümdarlarının gayretlerini harekete getirmek istediyse de olmadı. İmparator, İstanbul'a dönmek üzere Venedik'ten geçerken kendisine borç para vermiş olan bu şehrin büyük tüccarları, borcunu ödemesini istediler. Elinde yetecek parası olmayan İmparator, Senato'nun kararı üzerine, Venedik Cumhuriyeti arazisi dışına çıkamamak durumuna düştü. Sonunda güçbela ellerinden kurtuldu.

İtalya seyahatinin elemli sonuçlar doğurabileceğini hesaplayan İmparator Yani Paleolog, artık Türklerle boy ölçüşemeyeceğini anlamıştı. Sultanı kızdırmaktan doğabilecek sıkıntıları başından savmak için, İstanbul'a dönünce, dört oğlundan üçüncüsü olan Teodor'u padişaha göndererek onun Osmanlı ordusuna kabulünü yalvardı. Bu hareket İmparatorun umduğu sonucu vermişti. Sultan, onun Hıristiyan başkanlarla birleşmeye çalışmasını bağışladı. İki hükümdar arasındaki münasebetler yeniden düzeldi.

Bu sıralarda İmparator, hükümet işlerini büyük oğlu Andronikus'dan alarak Selanik valiliğinde bulunan oğlu Manuel'e verdi. Andronikus bu tercihten alındı ve öç almayı kafasına koydu. Sultan Murad'ın oğlu Savcı'da kendisine uygun bir huy yakınlığı buldu. Hemen aralarında bir yakınlık belirdi. İkisinin de içinde babalarına karşı gelmek hevesi vardı.

Sultan Murad'ın Asya'da bir isyanı bastırmakla uğraştığı ve Yani Paleolog'un da mevkiinin tehlikeli durumunu unuttuğu bir sırada, Avrupa'daki Osmanlı kuvvetlerinin geçici olarak komutanlığını elinde bulunduran Savcı ile Andronikus, babalarının aleyhine fesatlar kuruyorlardı. Padişah, bu teşebbüsü haber alınca, imparatora, kendi yanına gelip hesap vermesini istedi. Paleolog, kendisinin bu işte bir rolü olmadığını göstermek üzere, oğullarının üzerine yürünmesini teklif eden Murad ile birleşti. Padişah hemen Avrupa'ya geçti. Âsi prenslerin ordugâhlarına kadar yürüdü. Kendisi yüksek sesle âsilere teslim olmalarını ihtar etti. Savcı'nın askerleri pişman olmuşlardı. Padişahtan af istediler. Savcı ve beraberinde kalan az askerle, Rum asillerinin oğulları soluğu Dimetoka'da aldılar. Orada da tutunamadılar. Kuşatma ve kıtlık yüzünden bitkin düştüler, teslim oldular. Murad, oğlunu idam ettirdi. Rum asillerinin oğullarını da şehrin duvarından, Meriç'e attırdı (1385). İmparatora da oğlunu cezalandırmasını hatırlatması üzerine, Yani Paleolog, Andronikus'un gözlerini kaynar sirke ile yaktırdı. İki hükümdarın hükümetini bir müddetçik uğraştıran fesat da işte bu suretle söndürüldü.

Bu olayı, bir başka olay da izlemiştir ki sonuçları bakımından o da dikkate değer. Manuel, vali bulunduğu Selanik'e yakın olan Serez şehrini Osmanlıların elinden almak teşebbüsünde bulununca, padişah bu hainliğini, veziri Hayreddin Paşa'yı Selanik'i almakla görevlendirmek sureti ile karşılamıştır. Manuel kendi kuvvetinin üç misli olan bu askere karşı koyamayacağını anlayınca şehri yüzüstü bırakmış ve denizden Bizans'a dönmüştür. Fakat İmparator, yeniden Sultan Murad'ı kızdırmamak için oğluna sığınma hakkı tanımamıştır. Manuel, Midilli'ye de sığınmak istedi ise de kabul yüzü görmedi. Sonunda her şeyi göze alarak Padişah'ın affına, büyüklüğüne başvurdu. Ümidi de boşa çıkmadı. Sultan Murad, düşmanının kendisine güvenmesinden zevk alacak kadar yüksek bir ahlâk

faziletine sahipti. Manuel'i karşıladı. Hareketinden dolayı yumuşak sözlerle onu ayıplamakla yetindi. Manuel de hatasını itiraf etti; suçunun bağışlanması için yalvardı. Padişah da onu bağışladı. Hatta daha ileri giderek prensi, babasının yanına yolladı ve iyi karşılanmasını istedi.

İşte bu zamanlarda Osmanlıların güçleri öylesine yüksek ve Bizans'ın kuvveti o kadar gevşek idi ki İmparator, kendi oğluna bile devlet merkezinin kapılarını müttefikinin izni olmadıkça açamıyordu.

Sultan Murad'ın en değerli komutanlarından biri olan ve son zaferi olmak üzere Selanik'i Osmanlı ülkesine katmış bulunan Hayreddin Paşa'nın ölümü, bu sıradadır (1386). Hayreddin Paşa, maharetli bir general ve akıllı bir vezir şöhreti bırakmıştır. Gerek Rum, gerekse Osmanlı tarihçileri içinde bize en ziyade belge bırakan Halkondil'dir. Bu tarihçi, bu şöhretli zatla ilgili belgeler arasında Sultan Murad ile Hayreddin Paşa arasında geçen şu konuşmayı da yazıyor:

"Hayreddin Paşa bir gün Sultan Murad'a der ki:

Efendimiz, ordularınla arzu edilen amaca erişebilmek için, savaş işlerini nasıl idare etmek gerekir?"

Padişah:

"Elverişli fırsatlardan faydalanmak ve askerin merhamet ve ihsanla sevgisini kazanmak sureti ile."

Paşa:

"Ama fırsatlardan faydalanmak demekle neyi anlatmak istiyorsunuz?"

Padişah:

"Amaca varmak için her vasıtayı, değişik ihtimallere göre hesaplamak, ölçmek ve karşılaştırma yapabilmeyi söylemek isterim."

Bunun üzerine Hayreddin Paşa şöyle konuşur:

"Sen çok akıllı olarak yaratılmışsın; bunu görüyorum. Ancak yapılmaması gereken bir şeyi önceden bilmediğin ve kendi kendine danışarak bir ciheti red ve diğerini kabul

etmeye gücün yetmediği durumlarda, bu vasıtaları nasıl hesaplayacak, ölçeceksin?

Bir şeye karar verildiği zaman onu hemen yerine getirmek gerekir. Maharetli bir komutan, danışmalarında gayet ihtiyatlı davranmalı; ama icrada yıldırım gibi sürat göstermeli ve ordusunun başında da örnek olacak derecede yiğitlik sahibi olduğunu ispat etmelidir."

İşte vezir ile padişah arasında geçen bu konuşmaların çerçevesine uygun şekilde, Bizans İmparatorluğu'nun fethine hazırlıklar başladı.

KARAMAN AİLESİNİN ASLI, KARAMAN ÜZERİNE ASKER GÖNDERİLMESİ

Hayreddin Paşa'nın ölümü, o zamana kadar bu namlı vezirin heybetli ve hâkimane idaresi gölgesinde sükûnet durumunda bulunan Osmanlı düşmanlarını uyandırdı.

Karaman Beyi, Rumların sebep olduğu fesadın henüz söndürülmesi ve Hayreddin'in tecrübesiz bir delikanlı olan oğlunun babasının makamına yeni geçmiş olmasını, Sultan Murad'ın güçlenmesine karşı duyduğu kıskançlığın açığa vurulmasına elverişli olduğunu sandı. Osmanlılarla Karaman beyleri arasında doğan düşmanlık, yüz elli yıl, tâ Karaman beyliğinin ortadan kaldırılışına kadar sürmüştür.

Selçuklu Devleti yıkıntıları içinden doğan aileler arasında Osmanlı Hanedanı'ndan sonra en güçlüsü olan Karamanoğulları, ismini Anadolu Selçuklarının ilk sultanı Büyük Alâeddin zamanında, Konya'ya yerleşen Şeyh Baba İlyas'ın bağlılarından olan Nur Sofi'nin oğlu, Karaman'dan alır. Karaman, Selçuk sultanının güvenini kazanmakta gecikmedi. Selçuk hükümdarı buna kız kardeşini verdiği gibi, "Emirahurluk" görevini de ihsan etti. Nur Sofi, Silifke yakınlarında da otururdu. Bu zat ve müritleri, bir fırsattan faydalanarak, Silifke'yi aldılar. Alâeddin de Karaman'ı babasının zapt ettiği şehrin idaresine tayin etti ve oraya

komşu olan Lârende'yi (Karaman) de hükümetine ekledi. Sonra Karaman, Ermenek'i da ele geçirdi.

Birinci Murad'ın ilk saltanat yıllarında, Karaman beyinin tahriki ile Galatya'daki büyük emlak sahipleri (Ahiler) karışıklıklar çıkarmış, Ankara'da ihtilaller olmuştu, fakat Murad Bey, bunları bastırdı ve Ankara'yı da zapt etti. Sultan Murad, kızı Nefise'yi Karamanoğlu Alâeddin ile evlendirdi. Bütün bu olanlar, bir müddet için, asayişi sağlamıştı. Kıskanç Karaman Beyi, rahat duramadı. Arayı bozmak için fırsatlar aramaya başladı. Savcı'nın fesadını ve Hayreddin Paşa'nın ölümünü kendisi için pek elverişli buldu. Bazı aşiretleri, Türkmen ve Tatarları bayrağı altına topladı ve mücadeleye girişti.

Sultan Murad, Rumeli Beylerbeyi Timurtaş'a, o vilayetin bütün asker gücü ile Anadolu'ya geçmesini emretti. Bu askerin içinde iki bin de Sırplı bulunmakta idi. Bunlar yardımcı kuvvet niteliğinde idiler.

Padişah, ordusunu Kütahya ovasına aldı ve Karamanoğlu üzerine yürüme hazırlığına başladı. Bu sırada Mısır sultanı, görkemli bir elçilik heyeti ile Osmanlı padişahını ziyaret etti. Ağır ve pahalı hediyelerle dostluğunu ve yakınlığını gösterdi. Karamanoğlu, iki düşman arasında kalmaktan korkarak Osmanlı Padişahı ile uyuşmak ve düzensiz askerinin Hamidilinde yaptığı hasarlardan dolayı da özür dilemek için çâreler aradı. Fakat savaş arzusu ile içi tutuşan genç vezir Ali Paşa, her türlü barış tekliflerini geri çevirdi. Osmanlı ordusu, Karaman beyinin elçileri peşi sıra ilerledi.

Konya ovalarında Osmanlı ve Karaman orduları ilk defa karşılaşıyorlardı. Sultan askerini kendisi düzene soktu. Sağ cenahın komutasını şehzade Yakub'a, sol cenahı şehzade Bayezid'e, artçılığı Timurtaş'a tevdî etti. Kendisi de Yeniçeriler, Azebler ve süvariler ile beraber merkezde yer aldı. Sarıca Paşa, Balaban Bey, İlyas Bey, Müstecab Bey ile öteki Anadolu ordusu komutanları, şehzade Yakub'un

emrine verilmişlerdi. Firuz Bey, Koca Bey ile bütün Avrupa askerinin komutanları Sırp yardımcı askeri ile birlikte Şehzade Bayezid'in komutasına bırakılmıştı.

Birinci Murad'ın Konya ovasındaki askerî düzeni, ondan sonraki Asya savaşlarında Osmanlı ordusu tarafından aynen uygulanmıştır. Bu tarihten sonra Anadolu askerleri daima sağ cenahı, Rumeli askerleri hep sol cenahı teşkil eylemiştir. Merkez cephesi de her zaman Yeniçeriler tarafından tutulmuş, onların arkasında muntazam süvariler, sipahilerle silahtarlar ve padişah (olmadığı zamanlarda sadrazam) bulunmuştur.

Karamanoğlu da şöyle bir düzen seçmiştir: Varsaklarla, Tatar süvarileri Tebberrük Bey komutası altında sağ kanada konulmuştu. Türkmenler ve Trogudlar, Samagar komutasında, sol kanadı teşkil etmişti. Karaman beyi, ordunun merkezinde idi.

Hücum işareti verildi. Karaman ordusunun sağ cenahı, darbuka ve boru sesleri ile "Allahu Ekber" naraları arasında Osmanlıların sol kanadı üzerine ilerledi. Bayezid bunları görünce, savaşla gönlü yanarak, atından indi, babasının önünde diz üstü çökerek düşman üzerine atılması için izin istedi. O vakit iki ordu çarpıştı. Sel gibi kanlar aktı. Rumeli Beylerbeyi Timurtaş, bizzat Karamanoğlu'nun üzerine hücum ederek, onu firara zorladı ve dehşet içinde kalan seçkin askerlerini perişan etti. Karamanoğlu'nun yenilgisi artık tamam olmuştu. Bu önemli kahramanlığına karşılık Timurtaş, ganimetlerin en büyük payı ile üç tuğlu paşa unvanını aldı. Devletin beylerbeyleri içinde, ilk defa olarak bu unvana erişen Timurtaş olmuştur.

Padişah bu zaferden sonra Konya'yı kuşattı. Ordu mensuplarının kuşatılan halktan bir şey almaları yasaklandı

ve bunun için şiddetli cezalar konuldu. Birkaç Sırplı, emir dışı hareket ettiklerinden, acınmaksızın, idam cezasına çarptırıldılar.

Murad, şehri on iki günden beri kuşatmış bulunuyordu. Ama henüz hücuma geçilmemişti. Karaman Beyi mevkiinin tehlikeli durumunu idrak ediyordu. Sonunda eşini, Osmanlı ordusuna göndermeye karar verdi.

Padişah, kızının yalvarmasını hoş karşıladı. İtaat işareti olmak üzere huzuruna gelip el öpmek şartı ile barışacağını vaat etti. Karaman Beyi, Konya ile bütün illerinin tasarrufunu kendisine sağlayacak olan, bu horlayıcı duruma boyun eğdi. Böylece iki hükümdar arasında düzen ve güvenlik tekrar sağlandı.

Sultan Murad'ın bu taraftan kaygısı kalmadı. İsyana kalkışmış olan Beyşehir ahalisini itaate döndürmek için uğraştı. Birkaç günlük kuşatma buranın alınmasına yetti. Sultan I. Murad'ın komutanlarından biri, bu fırsattan faydalanarak Tekke hâkiminin arazisinin de Osmanlı ülkesine katılmasını tavsiye etti. Padişah bu teklifi şu yüce gönüllü sözlerle reddetti:

"Tekke hâkimi bey, fakirdir. Hükümeti İstenos ve Antalya şehirlerine inhisar etmiştir. Onunla savaşa girmek ayıplanmaya layık bir davranış olur. Arslan, sinek avlamakta tad bulmaz." Tekke hâkimi, ihtarı anladı. Hiç olmazsa en azından bu iki şehrin muhafazası için, diğer kalelerini padişaha bıraktı. Sultan, sefer sonucundan memnun oldu. Kütahya'da ordusuna izin verdi. Zafer kazanmış olarak Bursa'ya döndü.

Devletin durumu, kendisinin uzun müddet barış içinde yaşamasına ve sürekli bir asayişten faydalanmasına elverişli değildi. Sırbistan taraflarında yeni bir fırtına baş gösterdiğinden, Sultan Murad gerekli tedbirleri almak için dinlenmeyi bırakmaya mecbur oldu.

Osmanlılarla beraber, Karaman Beyi ile savaşan Sırplılar memleketlerine döndükleri zaman, Konya önünde

kardeşlerinin öldürüldüklerini söyleyerek halkın harekete geçmesini sağladılar. Bütün Sırp halkı, Boşnakların, Bulgarların kendilerine yardım edeceklerine güvenerek, ayağa kalktılar. Bulgar kralı Sisman, Murad'ın dostu ve kayınbabası olmakla beraber, gizlice, Sırp Kralı Lazar ile ittifak etti. Bosna'da bulunan yirmi bin Osmanlı üzerine, iki müttefik saldırdı ve öylesine hızlı hareket ettiler ki, aralarından ancak beş bini, bu kana susamışların elinden kurtulabildi.

O zaman Aydın, Tekke, Menteşe, Saruhan ve Karaman beylerinin askerleri de Murad'ın emri altında idi. Buna karşılık Avrupa'da da Sırp, Bosna ve Bulgar Kralları Osmanlılara karşı birleşmişlerdi. Ancak iyi bir tesadüf eseri olarak Dobruca Tataristanı Beyi Saraç ile Köstendil Prensi Kostantin, Padişah'a bağlı kaldılar ve askerleriyle birlikte gelip Osmanlı saflarına katıldılar. Sultan Murad, hemen savaş hazırlığına girişti. Yokluğunda Asya'nın asayişini korumak için, ülkesini beş sancağa böldü. O vakte kadar Bayezid'in idare ettiği Germiyan hükümetini, Şehzade Yakup ile birlikte o da Avrupa'ya geçtiğinden dolayı vezir Timurtaş'a verdi.

Bütün savaş hazırlıktan tamamlanmıştı. Seferden önce Şehzade Bayezid'in üç oğlunun sünnet düğünü ve kendisi ile iki oğlunun üç Bizans prensesi ile evlenmelerini kutlamak için Yenişehir'e gitti. Yenişehir'de yapılan bu düğünler sırasında; hediyeler göndermek ve Karamanoğlu'na karşı yapılan savaştan önce gösterdiği dostluğa karşılık vermiş olmak için Padişah, Yazıcıoğlu'nu elçilikle Mısır'a yolladı.

Düğün henüz bitmişti ki; Ali Paşa, ihanet eden Sisman'ı yola getirmek için otuz bin askerle yola çıktı. Derbent boğazından Şumnu üzerine ilerledi. Balkan'ın en doğu

boğazında çukurda bulunan Paravadi kasabası hücumla alındı. Şumnu, Tirnova'nın düştüğünü duyunca, teslim oldu. Sisman, Niğbolu'ya kapanmıştı. Mukavemete gücü yetmeyeceğini anlayınca, Padişah yanında aracı olmasını Ali Paşa'dan diledi. Sultan Murad, Silistre'yi kendisine bırakmak ve zamanı gelen vergi taksidini ödemek şartı ile barışı kabul etti. Bundan sonra Ali Paşa, Kosova'ya doğru bir akıncı birliği yolladı. Bu akıncılar birçok esir ile döndü. Ali Paşa, Hezargrad kalesinin teslimi şartı ile esirleri, Sisman'a geri vermeye yanaştı ise de Sisman'ın söz verdiği gibi Niğbolu'yu bırakmaktan vazgeçmesi dolayısıyla iş sonuçsuz kaldı. Bunun üzerine savaş daha hızlanarak yeniden başladı.

Ali Paşa bütün kuvveti ile Niğbolu önlerine vardı. Orasını kuşattı. Bulgar Kralı artık karşı koymanın faydasız olduğuna kanaat getirdiğinden, bütün ailesi ve halkı ile şartsız, teslim oldu. Osmanlı Paşası; Kralı, çocuklarını, Sultan Murad'a yolladı. Padişah, Sisman hakkında yüce gönüllü davrandı. Hayatına ilişmediği gibi durumuna layık tahsisat da bağladı. Ancak onun Bulgaristan'daki topraklarını elinden aldı (1388).

Sırp Kralı Lazar, müttefikinin yenildiğini öğrenince, durumunun tehlikeli olduğunu anladı. Fırtınanın sınırlarına yaklaştığını görünce karşı koymaya hazırlandı. Bununla da yetinmeyerek taarruza karar verdi. Generali Dimitriyus'a, Bulgar sınırında dik bir dağın tepesinde bulunan Şehriköy'ü almasını emretti. Şehir, Sırplıların eline geçti. Ancak Ali Paşa'nın yolladığı on bin asker, burayı geri aldılar; muhafızlarını da esir ettiler.

Lazar bu yenilgiye kızdı ise de cesaretini kaybetmedi. Bosna ve Arnavutluk hükümdarlarını kendisine bağlayan eski antlaşmayı yeniledi. Onların yardımından emin olarak padişahı kesin bir savaşa çağırmakta tereddüt göstermedi.

Kralın komşuları ile birleşmesi sırasında Sultan Murad da oğullan Bayezid ve Yakub'u yanına getirdi. Bunlar beraberlerine almış bulundukları Kütahya ve Karesi sancakları askerlerinden başka Saruhan, Menteşe, Aydın, Hamid illerinin paylarına düşen yardımcı kuvvetlerini de almışlardı. Bunlara ve Dobruca Tatarları komutanı Saraç ile Köstendil Prensi Kostantin'in yardımlarına yeni bir kuvvet daha katıldı: Bu, Orhan Bey'in silah arkadaşı olup adı bile büyük bir güç ifade eden ve hac görevini yerine getirmiş Evrenos Bey idi.

KOSOVA SAVAŞI

Murad, ordusunu Boğazların en batıda bulunan bölgesi Suluderbent'ten geçirdi. Bir müddet sonra Köstendil'e vardılar. Neşri'nin anlattığına göre Köstendil Prensi o kadar ikramda bulunmuştur ki süt ile bal dalga dalga yüzmüştür. Sonra ordu hareket etmiş, Karatova'da dinlenmekte iken Sırbistan hâkiminden metbuu adına yeniden meydan okuma bahanesi altında Osmanlı ordusunun mevkiini keşfetmek istemiştir.

Padişah büyük bir kurul toplayarak ordunun büyük komutanları ile durumu gözden geçirdi. Düşmanın sayı bakımından çokluğuna rağmen ileri harekete devam kararı alındı. Evrenos Bey ile Yiğit Paşa öncü komutanlığını aldılar. Ordu altı fırkaya ayrıldı. Birinci fırka sadrâzamın, ikinci Şehzade Bayezid'in, üçüncü Ayne Bey'in, dördüncü Şehzade Yakub'un, beşinci Sarıca Paşa'nın ve altıncısı da şahsen Padişah'ın komutası altında idi. Ordu bayraklarını

açmış, mızıkasını önüne almış olduğu halde geceleyin ırmağı geçti. Padişah'ın bütün kuvveti, Kosova düzlüğünde toplanmış müttefik askerler üzerine yöneldi.

Kosova ovasının uzunluğu yirmi bin, eni beş bin adımdır. Ortasından küçük bir ırmak geçer ve etrafında ovaya hakim yüksek dağlar vardır. İşte şimdi anlatacağımız kanlı olay, bu ovada vuku buldu:

Sırp, Bosna, Hersek, Arnavutluk prenslerinin birleşmiş askerlerine nispetle Osmanlı ordusu azınlıkta idi. Sultan Murad, savaş taktiğini komutanları ile müzakere etti. Bazı komutanlar, canlı bir istihkâm gibi kullanılmak ve düşman süvarilerine dehşet ve düzensizlik vermek üzere bütün develerin ordunun cephesine konulması önerisinde bulundular. Bayezid, Allah'ın Osmanlı ordusunun silahlarını şimdiye kadar açık surette korumuş olduğunu, bu bakımdan böyle bayağı tedbirlere başvurmaya tenezzül etmemek gerektiğini; böyle bir hareketin Allah'a güvenmemek demek olacağını, İslâm'ın şerefinin düşman sayısı ne kadar olursa olsun, karşı karşıya savaşmalarını gerektirdiğini açıkladı.

Sadrâzam, o gece, uğur düşüncesi ile Kur'ân-ı Kerîme sığınarak rastgele sayfalarını açtığını (tefe'ül ettiğini), ilk önce düşmanla savaşmayı emreden bir âyetin ve sonra da "Ne kadar az topluluk, ne çok topluluğu yenmiştir" anlamına gelen âyeti kerîmenin açıldığını söyleyerek, şehzadenin görüşünü destekledi. Beylerbeyi Timurtaş da develeri öne sürmek fikrini beğenmeyerek:

"Develer, süvarilerin atlarına dehşet vermek şöyle dursun, ağır silahlı süvariyi görünce, kendileri ürkeceklerdir. Bu durumda bizim saflarımızın üzerine atılıp kargaşalık, karışıklık doğmasına yol açabilirler." dedi. Gece kesin karar alınmadan sona erdi.

Padişah'ın dikkatini bir şey çekti: Düşman tarafından esmekte olan rüzgâr, Osmanlı ordusunun gözüne toz dökmekte idi. Böyle bir durumun savaşta sebep olabileceği felaketi düşünüp üzüldü. Bütün gece Allah'tan yardım

diledi; kendisi için de edebî saadete kavuşma emeli ile şehit olma yakarışlarında bulundu. Gerçekten ertesi sabah şafakla beraber faydalı bir yağmur yağmış, tozları bastırmıştır.

Müttefik prensler de nasıl harekete geçeceklerini belirleyememişlerdi. Topladıkları kurulda genarellerden bir takımı Türklerin üzerine gece hücum edilmesini teklif etmişti. Fakat Yorgi Kastriyota gece karanlığının düşmanın firarını kolaylaştıracağını, böylece Osmanlıların büsbütün yok olmaktan kolayca kurtulmuş olacağını ifade ederek teklifi reddetti.

Yağmur kesilince iki ordu savaşa hazırlandılar. Sırp, Bulgar, Boşnak, Arnavut, Ulah, Leh, Macar birleşik askerleri şöyle bir düzene girmişlerdi: Lazar merkeze, yeğeni sağ tarafa, Bosna Kralı sol tarafa kumanda ediyordu. Osmanlılarda ise Padişah ordunun ortasında bulunuyordu. Sağ kanatta Bayezid, sol kanatta Yakup kumanda mevkiinde idi. Yeniçeri saflarında aralıklı konulmuş olan topların hepsi Haydar'ın emrinde idi. Arkada da ordunun ağırlıkları vardı.

SULTAN MURAD'IN ŞEHADETİ

Sultan Murad, cenk işaretini verdi. İlk çarpışma korkunç oldu. İki ordu eşit hız ve çılgınlıkla hareket ettiler. Savaş her tarafa yayılıyordu. Osmanlıların sol kanadı gevşemekte iken Bayezid korkunç gürzü ile geniş bir yol açarak imdada yetişti. Miloş Kobiloviç adında bir Sırp asilzadesi ölüler ve savaşanlar arasında kendisine bir yol açtı. Padişahı korumakla görevli askerin arasından geçerken, önemli bir sır söyleyeceğini haykırıyordu. Sultan Murad, yanına gelmesine izin verilmesini emretti. O zaman Sırplı, padişahın ayaklarını öpecek gibi diz üstü çökerek hançerini kalbine soktu.

Muhafızlar katilin üzerine hücum ettiler. Miloş çok kuvvetli ve fazla çevik olduğundan üç defa kendisine hücum

edenlerin arasından kurtuldu. Fakat sonunda, ırmak kenarına bırakmış olduğu atına yetişemeyerek yakalandı ve öldürüldü. Sultan Murad, ağır yaralı olmakla beraber savaşın sonucunu belirleyecek emirleri verdi, metanetini sonuna kadar muhafaza etti. Lazar da esir edilerek Padişah'ın çadırına götürüldü. Sultan, düşmanının idam kararını telâffuz ettikten sonra ruhunu teslim eyledi (1389).

Osmanlı tarihçileri, Miloş'un yaralandıktan ve bir süre cesetler arasında gizli kaldıktan sonra, önceden kafasına koyduğu tasavvuru yapmak kararını verdiğini yazarlar.

Bazı tarihçilere göre Miloş'un hareketi gizli bir ihtirasa ve kendisini hainlik şüphesinden temizlemek maksadına dayanmaktadır. Çünkü Miloş, Lazar'ın bir kızı ile evlenmiş olmakla beraber, Türklerle münasebet kurmakla suçlanmıştır. Kendisini bu suçlamadan kurtarmak ve böyle bir dedikoduyu çıkaranlara hareketiyle cevap vermiş olmak için bu cinayeti işlemiştir.

Sultan Murad'ın şehid edildiği yerde bir cami yapılmıştır. Padişah'ın naşı, Bursa'ya götürülmüş ve emriyle yapılmış olan camiye gömülmüştür.

Hüdâvendigâr ve Gazi unvanlarıyla anılan birinci Murad, Osmanlı tarihinde savaşçı ve adaletli bir padişah olmak üzere anılır. Onun büyük bir moral gücü bulunduğu ve kesin sonuç verecek durumlarda çoğu zaman dâhice bir dinamizme sahip olduğu bir gerçektir. Halk, adeleti ve sertliği dolayısıyla kendisini hem sever hem de kendisinden korkardı. Şeriat kanunlarını büyük bir dikkatle korumuş ve gelişen devletinde o kanunları sağlamlaştıracak çalışmaların hiçbirinde kusur göstermemiştir.

Sultan Murad'ın hayata gözlerini kapadığı yıl, başka iki meşhur kişi de vefat etmiştir: Bunlardan biri büyük Nakşibendî şeyhi Bahaeddin Şah-ı Nakşibend'dir. Öteki İran'ın büyük lirik şairi Hâfız'dır. Hâfız'ın, o çağdan başlayarak, Osmanlı edebiyatı üzerinde büyük bir tesiri görülmüştür.

- IV - BAYEZİD'İN TAHTA ÇIKMASI

Yıldırım Bayezid'in sultanlığı, insanoğlunun tarihi gibi, kardeş ölümü ile başlar. Henüz babasının çadırındaki naşı huzurunda iken, biricik kardeşi Yakub'u ortadan kaldırdı. Yakub, savaş saflarında zaferi sağlamak için, Bayezid'ten daha az yiğitlik göstermiş değildi. Bu meziyeti yüzünden, hakkında yanlış zanlar yapılmış ve ileride doğabilecek kötü olayların önü alınmak düşüncesiyle yok edilmiştir. Böyle durumlarda padişahları vicdan azaplarından korumak içindir ki; Fatih Sultan Mehmed, yaşça en büyük olmak dolayısıyla tahta çıkacak şehzadenin kardeşlerini idam edebilmesini, devletin temel kurallarından biri niteliğiyle kanunlaştırmıştır.

Bazı Osmanlı tarihçileri, Yakub'ün öldürülüşündeki siyasî gerekçeyi uygun bulmakla beraber, bu hareketi bir leke sayarlar ve bunun Bayezid'in bilgisine sunulmadan vezirlerle ordu komutanlarının oylarıyla yapıldığını belirtirler.

Yıldırım unvanı ile anılan Bayezid, Asya hükümdarlarına, tahta çıkışını ve Kosova zaferini fetihnamelerle bildirdi. Babasının tahtı gibi, yiğitliğine de mirasçı olduğunu ispat arzusu ile Sırplılarla savaşmaya devam etti. Yiğitbey'e Bosna'ya girmesini, Firuzbey'e de Vidin yakınlarına kadar ilerlemesini buyurdu. Sonra kendisi, Karatova gümüş madenlerini zapt etti; Üsküp şehrine Türk halkı yerleştirdi (1389).

Lazar'ın oğlu Etiyen bağlılığına yemin etmek üzere geline onunla bir antlaşma yaptı. Buna göre Etiyen, her seferinde, Osmanlılara yirmi bin kişi yardımcı asker tedarik edecek ve kumandayı şahsen elinde bulunduracak; kız kardeşini sultanla evlendirecek, ayrıca memleketindeki gümüş madenlerinin tümü için de bir vergi verecekti.

Bizans tahtı için aralarında çekişmeden vazgeçmeyen Paleologlara gelince, Bayezid bunlar hakkında Sırp hükümdarlarına gösterdiğinden daha az bir güler yüzle muamele etti. Tahttaki imparatorun biri oğlu, öteki torunu olan Andronikos ile Yani, katıldıkları Savcı fesadından sonra hapse atılmış, gözleri de kaynar sirke ile yakılmıştı. Ancak Sultan Murad'ın emri, iki prensi görmekten büsbütün yoksun bırakacak ve bir gün Bizans tahtına çıkma umutları kalmayacak surette yerine getirilmemişti. Bunlar hapis bulundukları yerden Bayezid'e başvurma yolunu bulup babalarına karşı işbirliği teklif ettiler.

Sultan Bayezid, sadece bir eyalete inhisar etmiş duruma düşen Bizans İmparatorluğu içinde yeni karışıklıklar doğurmaya elverişli olan bu teklifi memnunlukla kabul etti. Prenslerin ricası üzerine altı bin süvari ve dört bin piyade ile İstanbul üzerine yürüyerek Yani ve oğlu Manuel'i imparator sarayından çıkarıp; Andronikus'un ve oğlunun işkence gördüğü ve hapsedildiği deniz kenarındaki Anemas kulesine attı. Babasından hükümeti ele geçiren prense hapsedilmiş olanların muhafazasını tevdi etti. Bu yardımının karşılığında yeni imparator, Bayezid'e, her yıl birçok kantar altın ve gümüş ödemeyi üstüne aldı. Fakat iki mahpus, az bir müddet sonra, birkaç Venedikli'nin yardımı ile kurtularak Bayezid'e sığındılar.

Bayezid bu fırsattan faydalanmak istedi. Babası Murad ve büyük babası Orhan ile ihtiyar Yani arasındaki dostluk bağlarını gözönünde bulundurduğunu sandırarak, kendisine tabi olmayı kabul eden imparatorun tekliflerini verginin verilmesi şartı ile kabul etti. Bayezid, Andronikus'u, İmparatorun hürriyetine taarruz etmiş olduğu için demire vurmakla tehdit ediyordu. Yani de sadece bahis konusu olan vergiyi değil, aynı zamanda her yılın ilkbaharında Padişah'a süvari ve piyade olarak on bin

asker tedarik etmeyi ve gerekli bağlılığı göstermeyi, Osmanlıların dostunu dost, düşmanını düşman bilmeyi taahhüt ediyordu. Antlaşma düzenlendi ve her iki tarafça da karşılıklı olarak, yeminle tasdik edildi (1390).

Bayezid, halkın oyunu öğrenmek ve İmparatorun iki oğlundan Andronikus'un mu, yoksa Manuel'in mi hükümdarlığına taraftar olduğunu anlamak için, subaylarından birini İstanbul'a yolladı. Halk genel olarak Manuel'i istiyordu. Bunun üzerine, iki yıl önce yolladığı orduyu bir defa daha gönderdi. Eski Bizans İmparatorluğu'nun başkenti dışında kalan yerleri yani Silivri, Tekirdağı, Ereğli, Danyas, Marmara denizinde Panidos ile Selanik'i almaya muvaffak oldu.

Manuel, elli yıl boyunca, Konstantin tahtına ancak Orhan'ın, Murad'ın ve Bayezid'in himayesinde sahip olabilmiş olan Yani Paleolog'un halefi ve sultanlık ortağı olarak taç giydi.

Bayezid, şeriat hükümlerine bağlı olarak kendisinin fetihçi şerefine bir de dindar bir padişah niteliğini eklemek istediğinden; Sırbistanla yaptığı barıştan da yararlanarak, dinî yapılar ve hayır kurumları ile uğraştı. Anadolu'ya hareketinden önce Edirne'de Yıldırım adı ile anılan mahallede bir imaret ile kubbesi dört kemer üstünde durmakta olan camiin temellerini attı. Bu iki yapı ancak on dört senede tamamlanabilmiştir.

Bu sıralarda Azepler Komutanı Sarıca Paşa da Edirne'de başka bir cami yaptırmaya başladı. Bir kara kuvveti ile Osmanlı donanması kumandanlığını elinde toplamış olan bu zat, Akdeniz boğazı girişinde bir Frenk gemisini esir etmişti. Bu geminin içinde İmparator Manuel'le evlendirilecek olan Avrupa'lı bir prenses bulunuyordu. Sarıca Paşa bu prensesi sultana takdim edince, Bayezid onun güzelliğine tutularak, bunu da haremine aldı.

OSMANLILARIN İSTANBUL'U KUŞATMALARI

Tasarladığı fetihler için harcayacağı devlet hazinesi paralarına el vurmaksızın, Edirne'de yapılmakta olan Lâtif camiin yapı harcamalarına yardımcı olmak üzere padişah, Alaşehir'i zapta karar verdi. Rum İmparatorluğu'nun Küçük Asya'da muhafaza ettiği biricik belde burası idi. Bu şehir Osmanlı ve Aydın topraklan arasında olduğundan, İmparator'un Aydın Beyi ile ittifakı sayesinde bu zamana kadar muhafaza olunmuştu (1391).

Sultan, yeni müttefikleri Sırbistan Kralı ile Bizans İmparatoru'nun göndermeleri gereken yardımcı askerleri istedi. Alaşehir Rum kumandanına; şehri teslim etmesi ve Türklerden bir bey ve bir kadı kabul etmesi Manuel tarafından teklif edildi. Bu teklife karşılık olarak, şehrin Rum kumandanı, burayı bir barbara vermek suretiyle yurttaşlarına hainlik edemeyeceğini beyan etti.

Bu cevaptan çok rahatsız olan Yıldırım Bayezid, bizzat Bizans İmparatorlarının komutası altında bulunan Rum askerine, şehrin alınmasını emretti. Yani Paleolog ve Manuel, kendi memleketlerini Osmanlı Padişahı'na teslim etmek için en önde hücuma çıktılar. Ve böylece burası Türklerin eline - biraz garip şekilde- geçti.

Bayezid, Alaşehir'de camiler, medreseler, hamamlar yaptırdı. Bundan sonra da şehrin geliri Edirne camiinin tamamlanmasına ve sürekli harcamalarına tahsis kılındı.

Aydın Beyi sıranın kendisine gelmiş olacağından korkarak, bağlılığına yemin etmek üzere, Yıldırım'ın huzuruna geldi. Para basma ve bütün ülkesinde hutbelerde adının anılması gibi sultanlık haklarını terke rıza gösterdikten başka, eski merkezi olan Efes'i (Selçuk) bırakarak Tire'ye taşındı.

Saruhan ve Menteşe beylikleri de bu duruma düşerek, Osmanlı topraklarına eklendiler. Ancak buraların beyleri Kastamonu ve Sinop hâkimi Kötürüm Bayezid'in yanına sığındılar. Bayezid yeni fethettiği beylikleri bir sancak

haline getirerek idaresini oğlu Ertuğrul'a verdi. Böylece Selçuklu Devleti yıkıntılarından ortaya çıkan on beylikten yedisi, Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırılmış bulunuyordu.

Sultan Bayezid, Germiyan ve Tekke arazisinin idaresini sancak haline getirdikten sonra Firuz Beye tevdi etti. Kendisine bağlı Hamidili Beyi'nin bir şikâyetini fırsat bilerek birden Karaman Beyi üzerine yürüdü. Padişah'ın yaklaşması üzerine Karaman Beyi taşlık Kilikya boğazlarına çekildi. Padişah hasmına yetişememişti.

Konya'yı kuşattı. Babası Sultan Murad gibi, o bölgenin halkına iyi davrandı. Asker düzenini de güzelce korudu. Ahaliye, zahirelerini kendilerinin ordugâha getirmelerini bildirdi ve sattıkları eşyanın değerini tamamıyla ödettikten sonra onları çavuşlarla birlikte geri gönderdi. Onun bu güzel davranışına gönlü akan halk, kendisine Akşehir, Niğde ve Aksaray şehirlerinin kapılarını açtılar. Beylerbeyi Timurtaş, buraların idaresi ile görevlendirildi. Karamanoğlu, topraklarını büsbütün elden çıkarmamak için bir kısmını feda etmeye karar verdi; barış isteğinde bulundu. Çarşamba ırmağı sınır olmak şartı ile isteği yerine getirildi (1390).

Bayezid, seferinin sonucundan memnun kalarak ve Asya'daki topraklarını tam güven içinde görerek yeni fethedilen yerlerin idaresini düzenledi. Sonra bütün kuvveti ile Avrupa hükümdarları üzerine yürümek üzere Boğazdan geçti. Önce Gelibolu'yu tahkim etti. Kadırgaları için bir liman hazırlatarak bunun girişine ani hücumlardan korunmak için, gayet büyük ve müstahkem bir kule yaptırdı.

Ordularını Akdeniz kıyısından Bizans, Bosna, Macaristan ve Ulahya'ya gönderme hazırlıklarında bulundu. Sonra yeni fetihlerinde hazır bulundurmak üzere ve Kostantin ailesinin kaderini sezdirmek istiyormuş gibi, Sultan Bayezid kendisine bağlı olan İmparatora, son antlaşmalarında belirtildiği şekilde, yardımcı kuvvetler göndermesini ve

gerekli vergiyi şahsen huzuruna getirmesini bildirdi. Manuel, hemen beraberinde yüz kişi olduğu halde Osmanlı ordusuna geliverdi. Bir süre sonra padişah, Anadolu'dan Midilli, Limni, Rodos ve Sakız adalarına buğday sevkini yasakladı. Sakız üzerine altmış gemi gönderildi.

Bu zamanda yaşlı imparator Yani, hükümet merkezi İstanbul'u pek geç olmakla beraber yeni istihkâmlarla savunma durumuna koymak istedi. Yapı işleri için gerekli taşlar bulunamadığından Kostantiniyye'nin en güzel üç kilisesini (İmparator Marsiyen tarafından yaptırılan Kırk Şehit Kilisesi, Büyük Leon'un yaptırdığı Azizler Kilisesi ve Büyük Kostantin zamanında yapılan Aziz Mofisyus Kilisesi) yıktırdı. Bu mabetlerden çıkarılan büyük mermer kütleleriyle Altınkapı yakınında iki kule yaptırdı ki İstanbul'un yedi meşhur kulesinden ikisi bunlardır.

Bayezid bunları öğrenince derhal İmparator'a, yeni istihkâmların yakılmasını bildirdi. Yoksa oğlu Manuel'in gözleri çıkarılarak geri gönderileceğini hatırlattı. Bunun üzerine ihtiyar boyun eğdi. Bir süre sonra da üzüntüsünden öldü (1391).

Babasının ölümünü ve padişahın yeni yapılan istihkâmlar konusundaki isteklerini öğrenen Manuel, Bursa'dan gizlice kaçtı. Önce kızan Bayezid, sonradan subaylarından birini Manuel'e göndererek, işleri dolayısı ile İstanbul'a giden Müslümanların Rum mahkemeleri huzuruna çıkmalarının doğru olmadığını ve bu sebeple bundan sonra, bu şehirde, Müslümanların işlerinin bir kadı tarafından görülmesi gerektiğini ona tebliğ etti. Eğer buna karşı gelecek olursa, İstanbul'un, Osmanlılar elinde bulunan kazalardaki çıkış yerlerinin kapatılacağını da buna ekledi. Bu haberi götürenin peşi sıra ordu Trakya'ya geçti.

İstanbul'un Türkler tarafından birinci kuşatması ve daha doğrusu yedi sene sürecek olan ablukası, bu andan itibaren başlamıştır. Bayezid bu surların önüne, gece gündüz Rumları huzursuz kılmak ve memleket içinde bütün

haberleşmeyi kesmek üzere, bir gözetme fırkası yerleştirdi. Ordunun geri kalanı birkaç kısma bölünerek Bulgaristan, Ulah, Bosna ve Macaristan'ı istila eyledi. Ulah Prensi Mirce, itaatini arz ederek Sultan Bayezid'in uyruğunda olmayı kabul etti. O zamandan itibaren bu ülke, Bab-ı Hümayun defterinde haraç veren olarak kaydedilmiştir (1391).

Yine o tarihlerdedir ki Büyük Tataristan Hanı Toktamış, Timur tarafından yenilerek ülkesinin yakılıp, yıkıldığını görmüş ve Kıpçak Tatarlar ile göç ederek Tuna'nın iki kıyısına, yani, Baserabya ile Dobruca Tataristanı'na yerleşmiştir.

Osmanlı ordusunun bir diğer kısmı Bosna'ya akarak Nağlazinze'ye kadar ilerledi. Osmanlı ordusunun bir fırkası da Sirmi'ye girdi ve Macarlarla savaşa tutuştu. Başka yerlerde de savaşlar ve istilalar oldu. Macar Kralı Sigismond, Bayezid'e bir elçi yolladı ise de bir sonuç alınamadı. Türklerin, Macaristan'a birinci seferleri böylece son buldu. Ancak, tam dört yüz yıl sonradır ki; Macaristan Krallığının sınırları, Ziştovi Antlaşması ile kesin surette belirtilmiştir.

Ertesi yıl (1392) Sigismond, savaş cephesini Bulgaristan'a naklederek Mirce kuvveti ile birleşmiş olan Türk askeri ile savaştı. Uzun ve zahmetli bir kuşatmadan sonra, Tuna üzerinde Küçük Niğbolu denilen kaleyi zapt etti. Fakat Türklerin sayısı fazla olduğundan hemen geri dönmeye mecbur oldu. Bu dönüş sırasında Sigismond, Hunyad'dan geçtiği sırada güzel Elizabeth Morisne'ye âşık olmuştur. Firari savaşçı ile genç kızın geçici birleşmelerinden Büyük Hunyad doğmuştur ki; Macaristan tarihinde Türklere karşı savaşması ve zaferleri ile tanınmıştır.

KARAMAN BEYİ VE KÖTÜRÜM BAYEZİD ÜLKELERİNİN FETHİ

Padişah, Rumeli'deki vilayetlerinin güneyinde, batısında, kuzeyinde ortaya çıkan düşmanlarla karşılaştığı sıralarda,

Karaman Beyi yeniden isyan bayrağını açmıştı. Süratle Ankara ve Bursa yakınlarına kadar ilerlemişti. Sonra birden Osmanlı ordusu üzerine düşerek onu firara zorlamış, hatta Beylerbeyi Timurtaş'ı da esir almıştı.

Yıldırım Bayezid, kendi memleketinin imdadına yetişmek için Avrupa'daki askeri hareketlerini bırakmak zorunda kaldı. Derhal Boğaz'dan geçti. Bursa'ya erişir erişmez hızla ordusunu topladı. Osmanlıya bağlı (vassal) Karaman Beyi, Yıldırım Bayezid'in askeri bir araya toplamakta gösterdiği süratten korkarak barış istemek ve lûtfuna sağınmak üzere bir elçi heyeti gönderdi ise de bunun faydası olmadı. Bayezid bundan sonra ancak kılıcın konuşacağını efendilerine söylemelerini beyan ederek elçilere geri dönme izni verdi.

Padişah, hasmını Germiyan bölgesinde savaşa zorladı. Karaman Beyi, iki oğlu Ali ve Mehmet'le beraber esir edilerek şahsî düşmanı Timurtaş'ın korumasına verildi. Padişah'ın Bursa'ya döndüğüne dair ilk haberi alınca Karaman Beyi, Beylerbeyini esirlikten çıkarmış ve hediye ile gönlünü almak istemişse de muvaffak olamamıştı. Öç almaya gücü yetince, Timurtaş sevinmiş ve emir beklemeden Bey'i astırmıştır. Bayezid buna kızmışsa da bunu belli etmemiş ve haklı görür gibi davranmıştır. Karaman Beyi'nin ölümünden sonra, kısa süre içinde, Konya, Aksaray ve Larende şehirlerini kendine bağlamış ve böylece Karaman Beyliği Osmanlı ülkesine tamamiyle eklenmiştir.

Küçük Asya'nın bütün güney bölgesi artık Osmanlı toprağı olmuştu. Bayezid'in ordusu Anadolu'nun doğusunda, Sivas bölgesinde bulunan topraklara hâkim olan beylere de boyun eğdirmek için önce doğuya sonra kuzeye yöneldi. Eskiden Sebast denilen Sivas şehri ile Kayseri'de o zaman Kadı Burhaneddin hükümet ediyordu. Bu prens bilgili ve derin düşünen bir siyasetçi idi. Hükümetini birçok Tatar aşiretleri üzerine kurmuştu. Padişah'ın yaklaşmasında tehlikeli bir

savaş ihtimali ile karşı karşıya bulunmamak için Harput dağlarına çekildi. Fakat Osmanlı askerinin erişmesinden önce Akkoyunlu boyundan Bayındır ailesinin kurucusu, Kara Osman tarafından orada yenildi ve öldürüldü.

Yıldırım Bayezid, Kara Osman gibi, kendisi oralarda bulunmadığı zaman düşmanlarını yerlerinde rahat durdurabilecek bir müttefik bulmuş olmaktan memnuniyet duyarak Burhaneddin'in arazisini onun oğlu Zeynel Abidin'e vermek istedi. Fakat o tarafların halkı bu bölgenin (Tokat, Sivas ve Kayseri şehirleri) doğrudan Osmanlı idaresine alınmasını dilediler, padişah bu teklifleri kabul etti ve bağlılıklarına devam edecekleri hakkında onlara yemin de verdirdi (1392).

Eski Kapadokyanın bu bölgesinin kuzey batısında Kastamonu beyliği bulunurdu. Buraya İsfendiyaroğulları hâkim idiler. Bu beyliğe Kötürüm Bayezid hükümet ediyordu. Kastamonu eyaletinin başlıca şehirleri Samsun, Canik ve Osmancığı, ayrıca bu eyaletin bakır madenlerini ele geçirmiş olan Osmanlı kuvvetlerine karşı gelmeğe gücü yetmeyen Kötürüm Bayezid, topraklarının ucunda müstahkem bir şehir ve liman durumunda bulunan Sinop'a sığındı. Oradan padişah ile mektuplaştı.

Sultan Bayezid, Menteşe, Aydın beylerinin oğulları kendisine teslim edilmek şartı ile Sinop ve topraklarını Kötürüm'e bırakmaya muvafakat etti. Fakat bu bey oğulları, Timur'un yanına kadar kaçıp kurtulmayı başardılar. Kötürüm de bu beyleri izleyerek oraya gitti. Böylece Sinop'tan İstanbul Haliç'ine kadar bütün sahile sahip olan Bayezid, Kastamonu idaresini ikinci oğlu Şehzade Süleyman'a bıraktı.

Bu eyaletin dağlarında önemli kurşun madenleri ve başka madenler de vardı. Tabiî zenginliği ve madenleri buraları, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki bayındır eyaletlerinden biri

yapmıştı. Kastamonu şehrinin, mimarî üslub bakımından camileri dikkati çeker. Birçok şair ve bu arada Zeyneb Hatun, Kastamonu'da doğmuşlardır. Bu bölgelerde bulunan Samsun, Amasya gibi şehirlerin de tarihî şöhreti vardır; özellikle Amasya'ya anıtları, Rum Bağdat'ı unvanını kazandırmıştır (Bağdat-i Rum).

Timur istilasında Amasya yedi ay hücumlara karşı koymuş ve sonunda kuşatmanın kaldırılması zarureti doğmuştur. Burada bulunan türbeler içinde Şeyh Pîr İlyas ile onun damadı Şeyh Abdurrahman mezarları pek meşhurdur. Rivayete göre, bir gün, İkinci Murad'ın üç oğlu Şeyh Abdurrahman'ın ziyaretine gelmişler. Şeyh, genç şehzadelerden ikisine elini öpmelerine müsaade ettikten sonra, tarihin "Fatih" şerefli unvanını kendisine ayırdığı üçüncü Şehzade Mehmed'in önünde diz çökerek; kardeşlerinin huzurunda, ilâhi takdirin kendisine tevdi edeceği devletin şan ve saadeti uğruna bütün gücünü ve dehâsını kullanmasını rica etmiştir.

Amasya'da, Bağdat Hâkimi Emir Ahmed'in veziri ve şair Mü'min'in ve Mihri Hatun'un türbesi de vardır. Türkler; Amasya Türkmenlerinin güzellerinden dolayı, Ferhat ve Şirin hikâyesini Amasya'da geçmiş gösterir. Yine bu efsaneye göre Amasya'daki eski su bendi, Şirin'in koyunlarından sağılan süt için Ferhat tarafından kaya içinde oyulan yataktan başka bir şey değildir. Yine böylece Kanlı Pınar mesiresi, Ferhad'ın, Şirin'in ölümüne dair bir kocakarıdan aldığı asılsız bir haber üzerine, kendisini kazmasının üzerine atmak sureti ile intihar ettiği yer sayılmıştır.

GEVŞEME VE RÜŞVET

Yıldırım Bayezid, zafer sarhoşluğu içinde, devlet işlerini ertelemeye, ihmal etmeye başladı. Veziri Ali Paşa'nın da israf ve sefaletini engellememiş ve hatta kendisi de ona uymuştur.

Bayezid'in sefaheti ve Ali Paşa'nın ihtiraslarından doğan bozukluklar orduya kadar nüfuz edememiştir. Padişah, asker arasında tam bir düzeni korumaya titizlik gösterirdi. Fakat kanunları uygulamakla görevli olanlar ve özellikle kadılar arasında yayılmıştır. Padişah kendi çevresindeki insanların hafif hatalarını, ya da hâkimlerin rüşvet alışlarını duydukça kızardı. Bir seferinde yaşlı bir kadın, saray hademesinden birinin kendi sütünü içtiğini iddia etmiş ve bunun üzerine o gencin karnı yarılmıştır.

Tarihçinin ifadesine göre, rüşvet aldıkları ve şeriata aykırı kararlar verdikleri için seksen kadı Bey şehrinde bir eve kapatılmış, hatta ölüme mahkûm edilmişlerdir. Bu karardan, ancak Neşri'nin anlattığı, şu hikâye sayesinde kurtuldukları da söylenir:

Padişah'ın bu korkunç kararını değiştirmek konusunda görüşünü açıklamaya cesaret edemeyen vezir, sarayın zenci soytarısını bularak, padişahın emrini değiştirmeyi başarırsa bin altın vereceğine söz verir. Adam padişahın huzuruna çıkar. Elçi olarak İstanbul'a gönderilmesi için yalvarır. Bayezid ile aralarında şöyle bir konuşma geçer:

- Ne için Kostantiniyye'ye elçi gitmek istersin?

- Dâvâlarımızı karara bağlamak üzere İmparator'dan papazlar istemek için.

- Neden?

- Madem ki biz kendi kadılarımızı yakacağız; Rum papazlarını getirmeliyiz ki onların yardımı ile her tarafa adaleti yayalım.

Bu tuhaf cevaplar umulan sonucu elde etmeye yetti. Bayezid bu ince sayılabilecek maharetli sözlerle kızgınlığını yendi. Ve vezirden bilim sahibi kimseler arasında bu derece kötü ahlâkın nasıl yayıldığını sordu. Ali Paşa, bunun başlıca

sebebinin tahsisatların belli olmamasından kaynaklandığını söyledi. Ayrıca Padişah'ı, hâkimlerin bazı harçlar alabilmeleri gerektiğine ikna etti. Bunun üzerine dâvâ konusu para tutarı üzerinden yüzde iki ve yazılı olarak verilecek her şeriat hükmü için de iki akçe almalarına izin çıktı. Adalet idaresinde bu önemli iyileştirmenin gerçekleşmesine hizmet eden vezir, yeni paralar basmak ve eskilerini geçerlikten kaldırmak sureti ile "meskukât usûlünü" de düzeltti.

Bayezid, kadıların irtikâplarını yasaklamakla yetinmeyerek halkına kötü örnek olacak huylarını da gidermeye çalıştı. Doğum yerinden dolayı Şeyh Buhari denilen fakat Emir Sultan adı ile tanınan zat, Bayezid'e yaptıklarından tövbe etmek hususunda rehber oldu. Bayezid, Bursa'da iki cami yaptırttı. Bunlardan biri, şehir dışında Akçağlıyan deresinin kıyısında, öteki, Bursa'da, Emir Sultan mahallesinde yapılmıştır. Emir Buhari, güzel ahlâkı ile padişahın kızlarından birinin de sevgisini kazanarak, onunla evlenmiştir. Emir Sultan Camii'nin ilk yapısı birbirini kovalayan yangınlarla yanmıştır. Akçağlıyan Camii ise muhafaza olunmuştur, Endülüs Araplarının on dördüncü yüzyıl sonlarındaki mimari üslûplarını andırır. Bu camiin inşaatı sırasında şarkın büyük mistiklerinden Şeyh Seyyid Ali Hemedanî, Şeyh Emir Sultan'ı ziyarete gelir. Bayezid, bu zâta bir hoş geldin armağanı olmak üzere, cami yapısında çalışan işçi ücretleri toplamının üç misli kadar bir para verir. Bu olay, Bayezid'in meşayih hakkındaki saygısının bir delili sayılabilir.

Bayezid devlette, sultanlık rütbesini temsil ettiği gibi, Emir Sultan da tarikatta en büyük makamı ihraz etmiştir. Mısır halifesi, padişahın kesin isteği üzerine ona "Sultan-ı Rum" unvanını kullanmaya müsaade etmişti. Bundan sonra Emir Sultan, padişaha her savaşa gittikçe kılıç kuşatmıştır. Daha sonraları bu gelenek cüluslarda (tahta çıkışlarda) "taklid-i seyf" e çevrilerek devam etmiştir.

Bayezid yaptırdığı camilerden başka Bursa şehrini yeni istihkâmlar ile çevirdi. Yine o sırada Boğaziçi'nin Anadolu yakasında bir hisar yaptırdı ki, haklı olarak "Güzelce Hisar" adını da almıştır (Anadolu Hisarı). Boğazın en dar yerinde ve ülkenin en güzel vadilerinden birini sulayan Göksu deresinin ağzında yapılan bu istihkâm Kostantiniyye'yi daha şiddetli bir baskı dairesi içine almak amacı ile meydana getirilmiştir.

Daha önce belirtildiği üzere Bulgaristan'ın bir kısmı Kosova Savaşından önce, öteki kısmı da daha sonra Osmanlıların eline düşmüştü. Yalnız Tuna sahilinin en müstahkem mevkileri olan Ziştovi, Vidin, Niğbolu ve Silistre bir süre kendilerini savunmuşlardır. Niğbolu'ya kapanmış Bulgar Kralı Sisman'ın bir kuşatmayı idare sanatında henüz yeteri kadar tecrübeli olmayan Osmanlara karşı savunmayı uzatabilme imkanı varken oğlu ile beraber, her ikisi aşağılanma alâmeti olarak boğazlarına birer kefen geçirmiş oldukları halde, Ali Paşa'nın ordugâhına gittiler. Sisman Filibe'ye gönderilerek idam edildi. Oğlu İkinci Sisman, İslâmlığı kabul ile işkenceden kurtuldu. Ve hidayete erişmesinin bir mükâfatı olmak üzere Asya'da yeni fethedilen Samsun (Amisus) hükümetine tayin olundu. Vidin muhafızları, geri çekilmelerine engel olunmamak şartı ile, teslim oldular.

Macaristan Kralı Sigismond, padişahın teşebbüslerinden endişelenerek, ülkesine yakın yeni fetihler hakkında bilgi istemek üzere, bir elçilik heyeti göndermeye karar verdi. Yıldırım Bayezid elçileri Bulgar silahları ile süslü bir divanhanede kabul etti. Elçiler; Bulgaristan prensinin sahip olduğu toprakları ne hak ile zapt eylediğini sordukları zaman, onlara cevap olmak üzere, duvarlarda asılı bulunan yay ve okları göstermekle yetindi (1394).

NİĞBOLU SAVAŞI

Sigismond ile padişah arasında savaş kaçınılmaz olmuştu. Macaristan Kralı, hasmının kuvvetinin çokluğundan korkarak, sadece komşuları içinde değil, en uzak hükümdarlardan da müttefikler aradı. Hatta Altıncı Şarl'dan yardım istemek üzere Kanijeli Nikola'yı Fransa'ya gönderdi. Bu arada Macaristan Krallığının vassalı olan, fakat birkaç yıldan beri Osmanlı Hükûmeti'ne vergi vermekte bulunan Eflâk Voyvodası Mirce ile de eski ittifakını yeniledi. Hazırlıklarını tamamladıktan ve kendisini savaşa başlayacak kadar kuvvetli gördükten sonra, Tuna'dan geçti. Niğbolu'nun kuşatılması ile harbe başladı. Burasını ikinci defa zapt etti. Bu savaşın başlangıcından beri beş-altı yüz Fransız süvarisi Macar saflarında savaştılar. Bu yardım yeterli olmadığından, Fransa Kralı ertesi yıl Sigismond'a bin süvari ile bin hademeden ve maaşla hizmete alınan altı bin kişiden kurulu bir ordu daha gönderdi. Bu askerler Altıncı Şarl'ın dayısı olan Burgonya dükünün oğlu Kont dö Never'in komutasındaydı. Bu Kont henüz yirmi iki yaşında idi. O zamandan beri Korkusuz Jan unvanını almıştır. Onun komutasında başta Kontlar, kralın yeğenleri de vardı. Bu Fransız şövalyeleri Almanya'dan geçerken onlara başka şövalyeler de katılmıştır.

Eflak askeri, Mirce tarafından idare olunuyordu. Paskalya'ya doğru (1396) Hıristiyan ordusu başkanları Viyana'da bir kurul toplayarak, Tuna'dan aşağı inmek üzere şarap, yulaf, un ile dolu yetmiş büyük gemi gönderdiler. Macar ordusu Sırbistan'dan geçerken yağmacılığı ile dikkati çekti. Fransız yardım kuvvetlerine gelince, bunlar da Transilvanya ve Eflak yolu ile geçtiler. Sigismond, Demirkapı Boğazından geçerek, silah patlatmaksızın teslim olan Vidin'i üç yüz kişi ile zapt ettirdi. Orsova beş gün kendini savundu. Sonra Macar Kralının eline düştü. Sonunda altmış bin kişiden meydana gelen müttefik

askerleri Niğbolu önünde toplanarak, karadan ve sudan kaleyi sıkıştırdılar.

Kale komutanı Doğan Bey, Bayezid'in bu önemli mevkinin yardımına koşmakta gecikmeyeceğinden emin olarak saldırışlara yiğitlikle karşı koydu. Doğan Bey vakit kazanmaya çalıştığı halde, müttefikler ve özellikle Fransızlar, sayılarının çokluğundan gurur duyarak, kendilerini sarhoşluğa ve ordunun arkasından gelen kadınlarla ölçüsüz zevk ve sefaya vermişlerdi. Sultan Bayezid'i hakaretle anarak, Boğaz'dan bile asla geçemeyeceğini söylerlerdi. Cesaretleri derecesinde kuş beyinli olan bu adamların yalnız düşmanları değil, yardım etmekte oldukları müttefikleri bile, acı alaylarından kurtulamazdı.

Müttefik ordusunun kendine güveni o derece idi ki keşif için gönderilen süvariler, Türklerin altı mil mesafede bulunduklarını haber verince, inanmak istemediler; hatta Mareşal Busikolt (Boucicault) bu asılsız haber ile orduya korku saldıkları için habercileri, kulaklarını keseceğini söyleyerek tehdit eyledi. Ordunun ahlâk durumunun sonucu düzensizliğe, karışıklığa ulaşmıştı. Şeflerin, Müslümanlar hakkında gösterdikleri küçümseme, savaş alanında alınması gerekli olan ihtiyat tedbirlerini ihmâl ettiriyordu. Ordugâhta nöbetçi dikmeğe, sevk işlerinde keşifte bulunmaya tenezzül olunmuyordu. Şövalyeler gafleti o dereceye götürmüşlerdi ki; "gök düşecek olsa, mızraklarının ucu ile tutacaklarını" söylüyorlardı.

Niğbolu kumandanı kaleyi yiğitçe savundu ve Bayezid'e hazırlığını tamamlamak için vakit kazandırmak üzere Hıristiyan ordusuna böylece karşı durduğu sırada, Padişah süratli ve müttefiklerden maharetle saklanan bir yürüyüş ile ordugâhlarına altı mil yakın mesafeye kadar gelmişti.

Müttefikler ordusu, Osmanlılar tarafından firara zorlanan birkaç yağmacı marifetiyledir ki Bayezid'in yaklaşmasını kesin şekilde öğrenebildi. Bu haberi aldıkları vakit Türk

keşif kolları, yani Azepler ovaya yayılmaya başlıyorlardı. O zaman bütün Hıristiyan gençleri silahlarına koşmak üzere sofraları, kumar masalarını acele ile bırakıverdiler.

Kont dö Never, Fransız süvarilerinin, savaş alanının en şerefli yerinde yani önde bulunmalarını arzu eyledi. Türklerin nasıl savaştıklarını, onlara karşı hangi taktiğin kullanılması gerektiğini pek güzel bilen Sigismond, Kont'a bu düzensiz ve silahları eksik öncülere karşı hafif asker gönderilmesini; ordunun mümtaz kısmını düşmanın seçkin kısmına, yani yeniçeriler ve sipahiler için saklamak lazım geldiğini hatırlattı. Bazıları Kral'ın görüşüne katıldılar. Fakat diğerleri cesaretlerine kör bir şekilde güvenerek ve bunun onurlarını incittiğini söyleyerek şikâyetçi oldular. Fransız süvarisinin Macar piyadesinden asla geri kalmayacağını ve savaşta şeref yerinin Fransız süvarilerine ait olması gerektiğini iddia ettiler. Bu sözler bütün Fransız gençleri tarafından parlak alkışlarla karşılandı. Sonra delice kendilerini beğenmişlikleri, barbarlığa çevrildi. Şövalyelerin Osmanlılar üzerindeki birkaç küçük başarısı bunları o derece sarhoş etti ki; söz alınarak, kendilerine teslim edilmiş olunan esirleri toptan kılıçtan geçirdiler. Bu faydasız canavarlığın cezası geç kalmamıştır.

Bu kanlı başlangıçtan sonra, sonucu Hıristiyanlar için o kadar felaket olacak dövüş başlamıştır. Azeplerden mürekkep olan Türk öncüleri Fransız süvarisinin, sonunu düşünmeden kızgın bir şekilde yaptıkları saldırışlara karşı koyamadılar ve dağıldılar. Hatta yeniçeri safları da bozuldu. Savaş alanına on bin Türk şehidi serilmiş yatıyordu. Bayezid'in birinci kol ordusu, yardımlarına gelen süvari hattı arkasında selamet yeri arıyordu. Fransızlar birden bu ikinci hattın üzerine düştüler, aralarından geçtiler, onları da dağıtarak kaçırdılar. Beş bin kişi öldürdüler. Eğer atlara nefes alacak vakit verilmesini ve Macar süvarisinin gelişini beklemek üzere asker saflarının düzene konulmasını ısrarlı şekilde isteyenleri dinlemiş olsalardı, Fransızlar üstün

kalabilirlerdi. Fakat coşkularının etkisi altında kalarak sipahileri bir küçük dağın zirvesine kadar izlediler. Osmanlı ordusunun geri kalanını orada yok etmeyi umarlarken, önlerinde bir ormana benzer, kırk bin mızrak bulunduğunu gördüler.

Bunlar Osmanlı kuvvetinin seçme kısmı idi ki şimdiye kadar düşmanla buluşmaya hazır durumda bulunuyor ve kendilerinin, padişahın huzuru ile yiğitlikleri artıyordu. Bu durum önce hayret, sonra dehşetli bir korkuya dönüverdi. Fransızlar korktular, dağıldılar, kaçmaya çalıştılar. Fakat saflarını düzelten Türk süvarisi dönüş hatlarını kesti. Şiddetli hücum altında kalarak ve her taraftan muhasara edilmiş halde, düzensizlik içinde selamet yolu aramaya başladılar. Amiral Jan dö Vien, tam bir geri dönüş emri vereceği sırada etrafında Fransızlık şerefine sâdık kalan on iki şövalyeye yüksek sesle: “Hayatımızı namusumuzla satın almaktan Tanrı bizi korusun. Savunmalı ya da ölmeliyiz.” diye haykırdı. Sonra bunlar düşman mızrakları içine atılarak istedikleri ölüme kavuştular. Dük, başlıca silah arkadaşlarından yirmi dört kişi ile esir edildi. Bunlar arasında prensler, sörler de vardı.

Macar ordusu, Fransızların yalnız bin adım arkasında, savaş safı teşkil etmişti. Etyen Lazkoviç sol kanada kumanda ediyordu. Eflaklılar Prens Mirce komutasında sağ cenahta idiler. İstiryalılar, Bavyeralılar merkezde, Herman dö Silli, Gara ve Sigismond komutasında idiler. Fransızların, Osmanlı ordusunun seçme kısmının önünden perişan bir halde kaçtıklarını gören Macar Ordusu’nun iki kanadı firar eyledi. Sigismond’un gizli düşmanı olan Lazkoviç, Eflaklılarla birden bire geri çekildiler. Merkezdekiler düşman hücumuna yalnız karşı koydular. Fransız kaçkınlarını saflarına alarak on iki bin kişilik bir kuvvet hâlinde Türklerin üzerine hücum ettiler. Bu sırada Bayezid’in müttefiki olan Sırbistan Kralı beş bin kişi ile yardıma yetişmişti. Artık zafer yönü belli olmuştu.

Macar Kralı'nın kumandasındaki fırka yok oldu. Bütün Bavyera şövalyeleri, Avusturya şövalyelerinin çoğunluğu sancaklarını savunarak öldüler. Sigismond güçlükle savaş alanından çıkabildi. Tuna kenarında bulunan bir sandalın içine götürüldü. Ve ırmağın akışına bırakılmış olarak Tuna ağzında bulunmakta olan Venedik ve Rodos müttefik donanmasına yetişebildi. Bu donanma Sigismond'u Kostantiniyye ve Rodos yolu ile Dalmaçya'ya ulaştırmıştır.

Padişah zaferden sonra, ordugâhını Niğbolu önünde kurdu; sonra savaş alanını görmeye çıktı. Ovada bulunan birçok şehit nâşını gözlerinden kızgınlık gözyaşları akarak bu kadar Müslüman'ın yok edilmiş olmasından dolayı öç almaya yemin etti.

Ertesi gün bütün esirlerin huzurunda toplanmasını buyurdu. Boğazlarında ip, elleri arkalarına bağlanmış on binden fazla esir gösterildi. Padişah, Osmanlı askerlerinin ruhlarına verilecek müthiş tarziyenin tanığı olmak üzere Kont dö Never'i huzuruna getirtti. Prens, kendisi ve felaket arkadaşlarından birçoğu için bağışlanmayı yalvardığından, onun ve başlıca şövalyelerden sekseninin hayatına ilişilmedi. Bayezid genel öldürme emri verdi. Bir kısmı cellatlar eli ile başları kesilmek sureti ile ve ötekiler de gürz darbeleri ile yok edildiler. Sonunda devlet büyüklerinin, padişahın merhametini dilemeleri üzerine geri kalanlardan beşte birini seçti ve artanları da onları ellerine geçiren Müslümanlara dağıttı.

Esirleri kurtarmak için, sonradan gerek Sigismond, gerekse Fransa ve Kıbrıs kralları epey çalışmışlar ve padişaha değerli hediyeler yollamışlardır. Sonunda iki yüz bin duka karşılığında Fransız şövalyelerinin özgürlüğe kavuşmaları mümkün olmuştur.

Yıldırm Bayezid, Niğbolu savaşında esir düşen Fransız şövalye Kont dö Never'e ülkesine dönmesine müsaade ettiği sırada şu sözleri söyledi:

“Bir daha benim aleyhimde silah kullanmamak üzere yaptığın yemini sana iade ediyorum; eğer şerefini korur bir adam isen, aksine, süratle silahını eline almaya ve Hıristiyanlığın bütün kuvvetini bana karşı toplamaya seni çağırırım. Yeni şanlar kazanmak için, bana yeni fırsatlar hazırlamakla beni memnun etmiş olacaksın.”

Ava çok meraklı olan Bayezid, asîl mahpusları geri yollamazdan önce kendilerini bir doğan avına götürdü. Yedi bin doğancı ve altı bin sekbandan aşağı olmayan maiyeti halkının ihtişamı ile onlara hayret verdi. Av köpeklerinin arkasına ipekli örtüler ve parslara mücevherli tasmalar konulmuştu. Bayezid’in sultanlığından beri doğancılar Padişah’ın av takımını teşkil ediyorlardı. Dörde bölünmüşlerdi: Asıl doğancılar, çaylak avcıları, akbaba avcıları ve atmaca avcıları. Sekbanlar sonraları yeniçerilere eklenmişlerdir. Üç alay samsuncu, zağarcı, turnacı dahil olmak üzere, sekbanların toplamı otuz üç alay idi.

Bayezid, bu parlak başarısını, başkentindan, bütün Asya hükümdarlarına bildirdi. Mısır sultanına, Acem Irak’ı ve Arap Irak’ı hükümdarlarına, Tatar hanına, Ermenistan’da sultanlık süren türlü hükümdar aileleri başkanlarına gönderilen elçiler birçok savaş esiri götürüyorlardı. Sadece Mısır sultanının payına altmış esir düşmekte ve bunlar arasında Macar beylerinden biri de bulunmakta idi.

Hıristiyanların Niğbolu duvarları önündeki yenilgilerini, Sava üzerindeki Mitroviçe’nin zaptı ve Türklerin İstirya’ya girişi izledi (1396). Padişah’ın askerleri, üç gün savaştan sonra bu bölgeye yöneldiler ve Petau şehrini alarak ahalisinden on altı bin kişiyi esir aldılar. Osmanlı ordusunun ikinci fırkası, Lazkoviç’in idaresinde Sirmi’yi istila eyledi.

Bayezid için Niğbolu zaferi ve bunun sağladığı faydalar yeter değildi. Yenmeye alışmış olduğundan, zaferlerinden maharetli şekilde faydalanma yolunu da bilirdi. Hükümet merkezine döner dönmez, beş sene önce Yani Paleolog’un

ölümünden beri bir tümen askerinin abluka altında tuttuğu Kostantiniyye'ye yeniden gözlerini çevirdi.

İSTANBUL'A KADI ATANMASI VE CAMİ YAPILMASI

Durumu iyice kavramak için Manuel'in tahta çıkışından söz ettiğimiz bu yıllara kadar geçen olaylara, genel olarak bakmakta fayda vardır. Daha önce görmüş olduğumuz gibi Manuel, babasının ölümü üzerine tahta oturabilmek için Bursa'dan firar ederek, padişahın kızgınlığını üzerine çekmişti. İlk önce bu kızgınlığı yatıştırmaya çalışmış ise de Kostantiniyye kiliselerinden birinin camiye çevrilmesi ve payitahttda bir kadı bulundurması hakkında Bayezid tarafından yapılan teklifi, cesaretle reddetmiştir.

Padişah ile Manuel arasındaki ilişkiyi kesme sebeplerini Halkondil ve Franzes, diğer tarihçelerden daha güzel belirtmişlerdir. İmparator, cülusundan az sonra kardeşi Teodor ve kendisi gibi devlete tâbi birkaç prensle beraber Serez'de Bayezid sarayına gitmişti. Bunlar arasında Epidamnos ve Monambazya Prensi Pol Mamas da vardı. Mamas, Padişah'ın huzurunda Teodor'u şehirlerinden birini zorla elinden almış olmakla suçladı. Bayezid bundan öfkelendi. Andronikos'un oğlu Yani, öç almak için fırsat gözetiyordu. Son imparatorun kendisine ve oğluna yaptığı kötü davranışı hatırlıyordu. Silivri hâkimi sıfatı ile Bayezid'in sarayına kabul olunduğundan, bu meselede sultanı yalancı sözlerle öylesine gazaplandırdı ki Bayezid, Teodor'u kendi eli ile öldürmek istedi. Fakat nefsine güç yetirerek bu işi veziri Ali Paşa'ya bıraktı. Ali Paşa, Padişah'ın buyruğunu yerine getirdi. Serez buluşmasından sonra Manuel ve Tuvarko'nun oğlu Kostantin, bir daha Bayezid'in sarayına dönmemek üzere yemin ettiler.

Kostantin, teminat olmak üzere kendi kızını Bizans İmparatoru'na vaat etti. Bu sırada Ali Paşa yeniden

İstanbul’u kuşatarak İmparatora, vassallık görevini yerine getirmek üzere Padişah’ın huzuruna gelmesini hatırlattı. İmparator Manuel, savsaklama siyasetini uyguladığından, İstanbul’dan Yunanistan’a gitti.

Niğbolu savaşından evvel başlanılmış ve altı yıldan beri sonuçsuz olarak devam etmekte olan kuşatmayı şiddetlendirmesini Padişah, vezirine bildirdi. Kostantiniyye halkının çoğunluğu, açlıktan ölmektense şehrin Türklere teslim edilmesi gerektiğini, önce gizlice, sonra da açıktan açığa söylemeye başladılar. Bu sırada İmparator da padişahın haberi olmaksızın, kendi yeğeni ile mektuplaşarak payitahttan ibaret kalan Bizans İmparatorluğu’nu terk ederek Mora bölgesi ile yetineceğini vaat etti. Yani’nin verdiği söz üzerine İmparator Manuel, İstanbul’dan Yunanistan’a gitti. Daha sonra karısı ile genç oğlunu orada bırakarak Türklere karşı yardım dilenmek üzere Milan’a, Cenova’ya, Floransa’ya, Fransa ve Almanya’ya doğru yola çıktı. Ama bunun bir faydası olmadı. Bu hükümetlerden hiçbiri eski memleketlerini tekrar elde etmesi için İmparatora yardım etmek istemedi.

Manuel çekileli beri, İstanbul’da Yani Paleolog hükümet ediyordu. Padişah’ın izlediği politika gölgesinde kazandığı hükümet nüfuzunun ilk işlerinden biri olmak üzere düşmanının isteğine uygun bir şekilde yeni bir kiliseyi camiye çevirdi ve şehre de bir kadı oturttu. Ondan sonra Sultan’a yılda on bin duka vergi vermeyi de uygun gördü. Sonra başkenti yakılıp yıkılmaktan koruyan sadrâzam Ali Paşa’ya her yıl altın ve gümüşle içi doldurulmuş on balık göndermek zorunda kaldı.

Osmanlıların açtıkları cami, İslâm istilasından beri imparatorların gevşekliklerinden faydalanılarak İstanbul’da kurulan dördüncü İslâm ibadethanesi idi. Bayezid’den önce Halife Süleyman, Selçuk hükümdarı, Selâhaddin Eyyûbi, Müslümanların serbestçe ibadetlerini yapabilmelerini istemişler ve Bizans İmparatorluğu merkezinde birer cami

yapılmasını teklif ve bunu kabul ettirmişlerdir. Fakat bir mahkeme kurularak bir kadı ve bir imam tayini ve hatta şehrin varoşlarında bir köye Türkmen ahali yerleştirmek, Birinci Murad'ın oğluna nasip olmuştur. Bu gelenler Göynük ve Taraklı Yenicesi halkından idiler. Bayezid'in düşmesinden sonra bunlar imam ve kadı ile beraber İstanbul'dan çıkarılarak, yine başkente yakın Göynüklü köyüne yerleştirilmişlerdir.

Bayezid, Avrupa ve Asya'daki fetihler zincirine devam ediyordu. Timurtaş, Asya'nın kuzey ve doğusundaki devlet sınırını genişletmekle görevlendirildi. Avrupa'ya gelince Padişah bu kıtanın güney ve doğusunda bizzat fetihleri artırmayı tasarlıyordu. Çankırı az zamanda Timurtaş'ın eline düştü. Kızılırmak'a akan Şirinsu ve Acısu aralarında bulunan bu şehir, dördüncü yüzyıldan beri Paflagonya krallarının merkezi idi. Çankırı'nın fethini, birbiri peşi sıra Divriği, Darende, Besni ve Malatya ile Kemah şehirlerinin alınışı izledi.

Timurtaş, bu suretle zafer bayraklarını asırlarca Roma ve Acem İmparatorluklarının tabiî sınırını teşkil etmiş olan Fırat kıyılarına kadar ulaştırdığı sırada Bayezid de Yıldırım gibi, Yunanistan üzerine düşüyordu. Fokis Piskoposu, Bayezid'i Hellat bölgesine çağırdı. Bu papaz, padişahın ava merakını bildiği için Yunanistan'ı, lâtif tarlalarla, çimenliklerle süslü ve ada tavşanı, turnası, kuğusu bol bir memleket olmak üzere vasıflandırdı.

Bayezid, Tesalya'ya doğru yönelerek bu dağlık bölgelerin başlıca şehirlerini herhangi bir karşı koymaya rastlamaksızın zapt etti. Sonra başka şehirler de Osmanlıların eline geçti. Bayezid, Termopil boğazlarından da hiçbir engelle karşılaşmadan geçti. Sonunda Mora'da yeni fetihler yapılmasını Yakub ve Evrenos'a bıraktı. Her ikisi de değerli fetihlerde bulundular. Bu sıralarda bir kısım Rumlar Anadolu'ya nakledilmiş, buna karşılık Avrupa'ya da Türkmen ve Tatar göçmenler yollanmıştır. Ayrıca Saruhan

topraklarından olan Menemen ovası Türkmenlerinden bir kısmı Filibe'ye yerleştirilmiştir.

YUNANİSTAN'DA FETİHLER

Osmanlı tarihçileri Atina'nın fethini Mora'nın alındığı senede gösterirlerse de (1397) bunda hepsi birleşmiş değillerdir. Türkler tarafından "Medinetü'l-Hükemâ (Filozoflar Şehri)" adı verilen Atina'nın sürekli olarak Türk topraklarına katılması yetmiş yıl sonra Fatih Sultan Mehmed'in sultanlığı çağında mümkün olmuş ise de, bundan önce de Osmanlılar tarafından ele geçirildiği bir gerçektir.

Evrenos ve Yakub Beyler Mora'da fetihten fetihe koşarken Manuel Avrupa'yı dolaşarak Hıristiyan devletlerinden yardım dileniyordu. Yeğeni Yani, başkentin ortasında bile düşmanlar ve aşırı isteklerde bulunan mütehakkimler içinde kalmış olmasına rağmen, bir gün Kostantiniyye dışında hükümetini genişletmek hayalleri ile vakit geçirirdi. Ama bu sırada İstanbul surlarının dışında ve ona yakın olan yerler, Silivri ile birlikte Türklerin eline geçiyordu. Türkmen göçmenleri, İstanbul'un içine bile yerleşmişlerdi. Yine bu sıralarda İstanbul'da müezzin minarede Müslümanları namaza çağırır, kadı mahkemede hüküm verirdi.

Bizanslılar birkaç yılı utançlı bir sessizlik içinde geçirdiler. Tarihçi Dukas der ki:

"Bayezid o sıralarda Bursa'da oturuyordu. Talihinin fidanı kuşların terennümleri ile olgunlaşan meyvalarla dolu görünüyordu. Her türlü zevk ve sefa imkânına sahipti. Garip şekilli hayvanlar, değerli madenler, Cenab-ı Hakkın şu dünyada göz okşayıcı olarak yarattığı her şey saraylarında vardı. Kız, erkek, binlerce esir içinde güzellikleri dikkati

çekenlerden seçilmiş köle ve cariyeler daima etrafında bulunurlardı. Rumlar, Eflaklılar, Sırplılar, Arnavutlar, Saksonlar, Bulgarlar, Latinler, kısacası hepsi padişahın arzusuna göre kendi dillerinde şakımaya hazırdılar. Sultan da bunların arasında güzel vakit geçiriyordu (1397)".

O sıralarda adı dünyanın her tarafında akisler bırakan Timur'un bir mektubu Padişah'ı bu kayıtsızlıktan çekti, çıkardı. Bayezid, Timur'u korkutarak fetihçi istilalarından alıkoyabileceğini umuyordu. Bu bakımdan aşağılatıcı sözlerle kendisine cevap verdi. Sonra Erzincan'ı istila (1400) etti ve Bursa'ya geri döndü. Oradan Avrupa'ya geçti. Edirne'ye varışında Bizans İmparatoru Yani'ye şu sözü ulaştırdı:

"Selefin Manuel'i tahttan indirişim, senin menfaatin için değil, benim faydam içindi. Bize dost kalmak istersen, tacından vazgeç. Sana istediğin hükümeti vereyim. Karşı gelecek olursan, Allah ve Peygamber adına yemin ederim ki şehirde kimseyi bırakmayacağım; hepinizi yok edeceğim."

Bizanslılar, yeni bir kuşatmaya karşı durabilecek kadar çok erzak temin etmiş olduklarından gelen elçiye mesihane bir tevekkül ve kendilerine güvenle dolu olan şu karşılığı verdiler:

"Efendinize söyleyiniz ki: Biz her ne kadar güçsüz isek de zayıfları koruyan ve güçlüleri yenen Allah'dan başka başvuracak hiçbir kuvvet tanımıyoruz. Padişah istediğini yapsın."

Bayezid verdiği gözdağını gerçekleştirmeye başlamak üzere iken Timur tarafından Erzincan'ın harap edildiği, Sivas'ta katliam yapıldığı, Tatar ordularının ilerlediği haberi geldi. Bunun üzerine tasarladığı ikinci İstanbul kuşatmasından vazgeçerek Asya'ya geçmek zorunda kaldı.

İKİNCİ BÖLÜM

- V - TİMUR VE TARİHİ

Barlas soyuna mensup Karaçar Noyan'ın dördüncü derecede çocuklarından Tatar emîri ve Cengiz Han oğlu Çağatay'ın veziri olan Taragay'ın oğlu, "Timur" adı ile adlandırılmıştı. Timur yılında doğmuştur.

O dünyayı hükümleri altına almak isteyen ve demirden ellere sahip olarak tam anlamı ile cihangirlik dâvâsında bulunan birkaç hükümdardan biridir.

Timur, doğuştan değil, Sistan hükümet merkezinin kuşatılması sırasında almış olduğu bir yara sonucunda topal kalmıştı. Aksak olmakla beraber uzun boylu ve mert idi. Büyük başı, yüksek ve geniş alnı seçkin hasletlere delalet eylerdi. Tabiî olan beyaz saçları teninin tazeliği ile garip bir tezat durumunda idi. Ciddî ve düşünceli idi. Hafifliklere karşı açıktan açığa nefret gösterir ve vakarını hiçbir zaman bozmazdı. Doğru sözlü idi. İki yüzlülükten öylesine tiksinirdi ki, en kaba gerçeği en dalkavukça yalana daima üstün tutardı. Timur tasarladığı şeyi asla bırakmamayı, verdiği emri hiçbir zaman geri almamayı kendine meslek edinmişti. Kararlaştırdığı şey kendisi için, yapılmış anlamına gelirdi.

Timur talihe, tesadüfe güvenmezdi. Ortaya çıkan değişik durumlara karşı metanetini korurdu. Şairleri, gülünecek şeyler anlatanları pek sevmezdi. Fakat doktorları, astronomi uzmanlarını, fakihleri saygı ile karşılar ve onların sohbetlerini, tartışmalarını zevkle dinlerdi. Yaşayışlarındaki temizlikleri ile tanınıp da duaları ordularının üzerine hayırlı etkiler yapan meşayih için önemli bir koruyucu olmuştur.

Düşkünlüklerinden biri satranç oyunu idi. Bunda kendisini yenecek yoktu. Gerek düzenlilik ve güvenlilik günlerinde, gerekse savaş zamanlarında tanınmış savaşçıların biyografilerini ve bunların tarihî seferlerini mütalâa etmeyi gelenek haline getirmişti. Bir kere okuduğunu, yahut duyduğunu unutmamaya elverişli bir hafızası vardı. Farsça'yı, Türkçe'yi ve Moğolca'yı bilirdi. Töre, yahut Cengiz Han'ın Kanunu, bütün hayatı boyunca seçtiği ve saygı gösterdiği şey olmuştur. Töreyi, Tüzükât unvanı altında düzenlediği kanun ile tamamlamıştır. Bu kanun en çok orduların düzenlenmesinden, saray ve devlet memurlarının protokol usullerinden ve adalet idaresi ile maliyeden bahseder.

Timur, hükümet işlerine şahsen ve aktif bir şekilde bakmakla beraber casusluk da mülkî ve askerî idarenin başlıca aracı idi. Timur'un memurları, değişik kıyafetler altında her memlekette dolaşırlardı. Bunlar çoğu zaman derviş kılığında bulunarak düşmanlarının kuvvet ve tasarımlarından; onların saraylarındaki entrikalarından ve görevlendirildikleri şehirlerle kalelerin durumlarından Timur'a haber ulaştırırlardı. Öylesine ki yabancı ülkelerde geçen olaylara Timur bu memleketlerin hükümdarlarından daha çok muttali olurdu. Seyyah, derviş ve başka adlar altındaki memurları yabancı ülkeler hakkında ne bilgi vermişlerse; defterlere yazılır ya da topografya haritaları üzerine işaret olunarak daima Timur'un gözü önünde bulundurulurdu.

Askerlerin Timur'a bağlılıkları öylesine idi ki yalnız canlarını değil, her istediği zaman ganimetlerini, kendi mallarını da feda ederlerdi. Timur gençliğini cenk tecrübeleri ile avcılıkla, küçük seferlerle geçirmişti. Cetlerden kurulu bir ordu ile Çağatay ailesi hükümdarlarından Emîr Hüseyin'in ülkesini yakıp yıkan Türkistan hükümdarı Timurtuğluk Han'a karşı Emîr Hüseyin'in imdadına gittiği zaman henüz yirmi yedi yaşında idi. Horasan ile Mâverâünnehir'de yani Ceyhun ırmağının öte tarafında hükümet ederek bazan Herat'da, bazan da Belh'de (1361) oturan Emîr Hüseyin, hemşiresini bu genç savaşçı ile evlendirdi (1363). İki yıl sonra eşinin vefatı üzerine Timur ile Horasan hükümdarı arasındaki bağ kesildi. Kayınbirader ile damat arasında savaş çıktı (1366). Bir süre sonra çarpışmalar durduruldu ise de sonra yeniden ve daha kanlı bir surette cenk başladı. Bunun sonucu Belh'in zaptı ve Timur'un komutanları tarafından Hüseyin'in öldürülüşü oldu.

Emîr Hüseyin'in konutu Belh, yağma edildi ve sarayı da tahrip olundu. Şehir halkının bir kısmı esir ve bir kısmı da idam edilmiştir (1369). Hüseyin'in hareminde bulunan sekiz kadından dördünü Timur kendisi için seçerek bunlardan ikisi ile evlenmiştir. Diğer dört kadını da kendi emirleri ile silah arkadaşlarına vermiştir.

Timur, Belh yerine Semerkand'ı karargâh seçmiştir. Burayı surlar ile kuşatmış ve saraylar, bahçeler ile süslemiştir. Dikkate değer bir noktadır ki; otuz altı sene, ardı arası kesilmeksizin, hemen bütün hayatını kaplayan savaşlar ve fetihler sırasında ordusuna dinlenme imkânı vermek ve yeni güçlüklere hazırlanmak için Timur, ancak dokuz defa Semerkand'a gelebilmiştir.

Tatarların genel kurulu demek olan “Kurultay”, Timur’un zorla elde ettiklerini tasdik etmiş ve onu, eli ile yok ettiği hükümetin meşru mirasçısı olarak ilan etmiştir. Daha önce Timur’un şan ve şerefe kavuşacağını haber vermiş olan Şeyh Bereket, sultanlık alâmeti olmak üzere ona sancak ile davul verdiği gibi, Timur’un çok güçlü olması dolayısı ile babası tarafından verilmiş olan Timur ismine, büyük hükümdar demek olan Gürgan ve zamanın sahibi mânasına gelen, Sahip - kıran ve Cihangir unvanlarını da eklemiştir. Tatar kahramanı, uzun süren sultanlığı çağında, bu manalı lakaplardan hiçbirini yalanlamadı. Timur’un mührü üstünde şu iki kelime işlenmişti: “Râstî, resti” (Doğruluk, selamettir).

Timur, ülkelerini ellerinden aldığı dokuz hanedanın idaresi altında bulunan yirmi yedi memleket tacını başında toplamıştır. Bunlar, şunlardır:

– Çağatay Hanedanı,

– Türkistan ve Moğalistan’daki Cet yahut Get Hanedanı,

– Harezm Hanedanı,

– Horasan Hanedanı,

– Tataristan ve Deşt-i Kıpçakta Tatar Hanedanı.

– Acem Irak’ında Ben-i Muzaffer,

– Arap Irak’ında İlhanlılar,

– Hind Hanedanı,

– Osmanlı Hanedanı.

Timur’un ülkesi doğuda Çin seddinden, kuzeyde Rusya içlerine kadar uzanırdı. Batıda sınırı Akdeniz ve güneyde ise Mısır idi. Sahip olduğu hükümetlerden bazısını sadece birer savaşma ile fethetmiştir. Çoğunluk ise ısrarlı karşı koymalardan sonra itaatına girmişlerdir. Cet hükümeti bu ikincilerdendir ki; Timur bu ülkeyi büyük güçlüklerle yedi seferden sonra ancak zaptedebilmiştir. Horasan, Cihangir’in ordularını dört defa geri çekilmeye zorladıktan sonra ancak

beşincide mahkûm olmuştur. Uruz ve Toktamış adlarındaki Tatar hükümdarlarının memleketlerini iki seferle ele geçirebilmiştir. Hindistan'ı sadece bir savaş ile aldı. Cenklerinden en kanlı ve en uzunları Batı Asya'daki seferleridir ki, birincisi üç, ikincisi beş ve Sultan Bayezid'in talihinin sonucunu belirten üçüncüsü yedi sene sürmüştür.

Timur, Harezm'i fethedip ahalisini Keş'e naklettikten sonra hemen bütün dünyaya hâkim olmak arzusunu daha kuvvetle duymaya başladı. Ceyhun'un öte tarafındaki Turan iklimine sahip olunca bu tarafında İran'ı teşhir etmek istedi. Acem imparatorluğu büyük ülkesinde, Cengizhan'ın hükümetinin yıkıntıları üzerine, birçok hanedanlar kurulmuştu. Timur bunları kendisine itaat ettirtti. Bilhassa Muzaffer ve İlhan ailelerinin Acem Irak'ı ve Arap Irak'ı ile Azerbeycan'daki topraklarını itaat altına almaya dikkat ediyordu. Muzaffer ailesi hükümdarı Şah Suca, hediyeler ve dünürlük bağları ile bağlanarak bir barış sağlayabildi.

İlhan hanedanından Şeyh Üveys Celâyiroğlu Sultan Ahmed, savunma hazırladı ise de başaramadı. Önce Tebriz'e, sonra Bağdat'a sığındı. Böylece Timur; Sultaniye, Tebriz, Nahcevan'ı kendisine itaat ettirdikten sonra Aras nehrinden geçti. Osmanlı sınır şehirlerinden Kars, kapılarını açmak zorunda kaldı. Bütün Gürcistan ile merkezi Tiflis de teslim olmuşlardı. Artık sefer tamamlanmıştı. Timur yeni fetihlerini kutlamak için büyük bir av tertibini emretti. Timur Karabalık ovasında kışlağını kurmuştu. Gürcistan Prensi oraya gelerek bağlılığına and içti.

Bir süre sonra Şirvan hükümdarı da itaat ederek Timur'un gururunu okşadı. Getirdiği hediyeler Tatarlarca kutsal sayılan dokuz sayısı ile ilgili idiler: Dokuz kılıç, dokuz yay, dokuz çadır, dokuz kameriye, dokuz şal, dokuz parça ağır kumaş, dokuz cins at ve dokuz cariye sunuyordu. Kölelere gelince bunlar sekiz tane olup, dokuzuncusu hükümdarın

kendisi idi. Timur, pek hoşuna giden bu davranış karşısında Şirvan hükümetini, Şirvan hâkimine ihsan etmiştir.

Korku saçan Cihangir'in darbeleri altında hiçbir şeyin kuvveti kalmıyordu. Sadece Ermenistan ve Beyne'n-nehreyn hâkimleri boyun eğmeye yanaşmadılar. Timur bunlara da söz dinletmek için elçiler gönderdi. O zamanlar Ermenistan, Taherten adında bir prensin idaresinde olup bunun merkezi Erzincan idi. Beyne'n-nehreyn (Mezopotamya ırmaklar arası) Karakoyunlu hanedanına bağlı idi. Bu ailenin mirasçısı, Timur'un tehditlerine önem vermeyerek savunmaya hazırlandı.

Cihangirin üstün kuvvetlerine karşı mukavemete hiçbir suretle gücü yetmediğinden Tatar askeri Muş ovasını yakıp yıktıktan sonra Taherten'in başlıca iki şehri üzerine yöneldiler ve Ahlâd ile Adilcevaz'ı aldılar. Bu zamana kadar kapılarını hiçbir fâtihe açmamış olan Van müstahkem mevkii, yirmi gün kadar dayandıktan sonra zapt edildi. Orayı savunanların kolları arkalarına bağlanarak istihkâm üzerinden aşağı bırakıldılar. İstihkâmlar da yerle bir edildi, söylendiğine göre bunların dayanıklılığı öylesine idi ki, bir "tümen" yani on bin kişi, bir gedik açmak için bir gün sabahtan akşama kadar uğraştıkları halde başaramamışlardır. Van'ın düşmesi üzerine Taherten boyun eğdi. Böylece dize gelmiş olduğu için Timur da topraklarını kendisine bağışladı.

Bir süre sonra dehşetli bir felaket vukua geldi ki Timur da buna hazırdı. Muzaffer hanedanı prensi Şah Şüca, vefat ederken hükümet ve ailesini Timur'un kişiliğine emanet etmişti. Lakin oğlu Zeynel-Âbidin, Timur'un yanına gelmesi hususunda verdiği emre uymaktan çekindi. Timur, Acem Irak'ını istila etti. Merkez olan İsfahan da kayıtsız teslim oldu.

Bu şehrin kenar bir mahallesinde Ali Kuçapa adında bir demirci bulunuyordu ki yurdunun yabancı boyunduruğu altına girdiğini görmekle üzülüyordu. Kendisi gibi demirci

olduğu halde, önlüğünü özgürlük bayrağı yaparak Dahhak'ın zulmü altında inleyen budunları kurtarmaya giden Kâve'yi hatırladı. Ve onun gösterdiği yüksek örneğe uymaya karar verdi. Bir gece İsfahan halkını davul sesleri ile uyandırarak şehri teslim almaya gelen Tatar memurlarına karşı ihtilale şevklendirdi. Halk silaha sarıldı. Henüz sayıca az olan kale muhafızları üzerine atıldılar. Birden vuku bulan bu ayaklanmada üç bin Tatar yok edildi.

Timur olayı duyar duymaz, baştan aşağı ateş kesilerek, şehrin yeniden zaptedilerek yağma olunmasını emretti. Ve askerlerinden her birinin belli sayıda baş getirmesi lazım geleceğini ilan etti. Sadece meşayih ve fakihlerin oturduğu mahalle, bu genel kararın dışında tutulmuş ve bir müfrezenin korunmasına verilmişti. Timur'un merhametsiz emri tamamen yerine getirilmiştir. İsfahan'da dalga dalga kan akmıştır. Söylendiğine göre kurbanların sayısı, yetmiş bini bulmuştur. Kesilen başlardan meydanların ortasında kuleler yapılmıştır.

Şiraz bu kanlı başlangıçtan korkarak teslim olmuştur (27 Aralık, 1387). Timur Şiraz'da korkudan alkışlarla karşılandı. Beyler ve hükümdarlar onun karşısında yerlere kapandılar. Hutbe de artık Timur nâmına okundu.

İran savaşı sırasında Harezm Şahı isyan bayrağını açarak Tatar valilerini Kıpçak Tatarları Hanı Toktamış'ın yanına sığınmaya zorladığı için, Timur beşinci ve son defa olmak üzere Horasan ülkesi üzerine yürüdü; başkentin hisarlarını temelinden yıkarak zemini tarla yaptı ve bütün ahalisini de Semerkand'a gönderdi. Kendisi de bir müddet sonra, bir zafer alayı ile Semerkand'a girdi. Pîr Muhammed Mirza, Miranşah Mirza ve Şahruh Mirza'nın evlenme düğünlerini tantana ile yaptırdıktan sonra Büyük Tataristan hükümdarı Toktamış'ın üzerine yürümeye hazırlandı.

Ertesi yıl (Ocak 1391) ordusu ile beraber Siriderya ırmağı üzerinde bulunan Taşkent'e hareket etti. Çokça yağmakta olan yağmur ve kar orduyu Karasuman'da durmaya zorladı.

Burada Toktamış'ın elçileri geldi. Elçiler Tatar usulüne göre Timur'un huzuruna koşarak girdiler. Ve yerlere kapandıktan sonra metbularının bir mazeret mektubu ile Conkar denilen bir avcı kuşu ve çok süratli koşan dokuz atı sundular. Timur bu bağlılık işaretine rağmen, elçilere, efendilerinin gerekli cezayı göreceğini söyledi. Sonucunda kanlı cenkler olmuş, Timur'un maharetli bazı komutanları yok olmuşsa da zafer kendisinde kalmıştır. Son savaşta (5 Temmuz 1390) Toktamış kumandanları ile birlikte kaçmış, Timur düşmanını kovalatmış, kendisi de onun arkasından giderek Volga ırmağı sahillerinde, Urtepe ovasında durmuştur. Burada iken ganimetler ordugâha getirilmiştir. Timur bir şenlik yapmıştır ki, Turan tarihinin kaydettiği şenliklerin en güzeli sayılmıştır. Cihangir, Büyük Tataristan hükümdarının tahtına oturmuş, zafer kahramanının şerefine, elmaslar ile süslü altın tabaklar içinde en güzel kızlar, en güzel delikanlılar vasıtası ile en lezzetli yemekler dağıtılıyordu. Özet olarak diyebiliriz ki göz kamaştırıcı ihtişamlı bir manzara ortasında idiler. Ve böyle haşmetli bir şenlik, bir Asya fâtihinin tarihinde bile hayret çekicidir.

Timur, bundan sonraki kışı da sürekli şenlikler içinde Semerkand'da geçirdi. Fakat 1392 yılı bahar başlarında İran'daki istilalarını yenilemek üzere savaşa girişti ve bu sefer, tam beş yıl süren korkunç ve kanlı bir cenkler zincirinden sonra ancak silahlarını bıraktı.

Bu sıralarda vukua gelen Mazenderan fethi; Amul, Sari, Mahanasar şehirlerinin kendilerini yiğitçe savunmaları ve bütün Fedâyilerin ya da Haşhaşîler'in yok edilmesi meşhurdur. Bilindiği gibi bu Haşhaşîler takımı, birçok tanınmış adamları ölüme yollamışlardı.

Timur, bu seferinde, kolayca alınamayacak birçok kaleyi de ele geçirmiştir. Sonra Muzaffer ailesinden olup da bu hanedanın diğer beş emîri elindeki mahalleri zapt etmiş bulunan Şah Mansur ile karşılaşıp onu da tepelemiştir. Bunun peşi sıra da Şiraz'a girmiştir. Şah Mansur'un

hazineleri yağmalanmış, halk ise ancak büyük para tutarları karşılığında canlarını kurtarabilmiştir. Bilginler ve sanatkârlar, Ceyhun sahillerine gönderildiler. İran hükümeti de Timur'un oğlu Miranşah'a verildi. Timur'un bu konudaki berâtı, Moğol imparatorları usulüne uygun olarak, imza yerine cihangirin kırmızı mürekkebe batırılmış el izini taşıyordu.

MEZOPOTAMYA'NIN ZAPTI

Tatar ordusu İran'ı bırakarak batıya yöneldi. İlhan ailesinden Sultan Ahmed Celâyirî'nin konutu olan Bağdat'a kadar erişti. Yol üzerinde Bağdat hâkimi tarafından gönderilen elçiyi ve hediyeleri nezaketle kabul etmekle beraber örtülü cevaplarla yetinen Timur, ordusuna karşı konulmadan bu büyük tarihi şehre girdi. Timur kaçmakta olan Sultan Ahmed ve onun seçkin süvarilerini süratle izledi. Sonuçta Sultan Ahmed eşlerini ve oğlunu Timur'un güçlü ellerine bırakarak güç belâ kaçıp kurtuldu. Bağdat sanatkârları ve bilginleri de Semerkand'a gönderildiler. Müzik kuramları üzerine bir kitap yazmış bulunan şöhretli Hoca Abdülkadir bunların arasında bulunuyordu. Bağdat'ın alınışı haberi, bütün Asya'da fetihnamelerle ilan edildi.

İki ay Bağdat'ta kalan Timur, son sefer esnasında, ordusuna girmiş bazı yolsuzlukları kaldırmakla uğraştı. Düzensizlikleri gidermeye çalıştı. Bağdat'ta bulunan bütün şarabı Dicle ırmağına döktürdü. Bu sırada Mısır ve Suriye hükümdarı bulunan Sultan Berkuk'a Şeyh Sâve'yi elçi yolladı.

Bağdat'ı kolayca ele geçiren Timur, Mezopotamya'nın diğer müstahkem mevkilerini aynı rahatlıkla alamadı. Sağlam istihkâmları ile tanınan Tekrit, Nemrûd tarafından inşa edilmiş ve Hz. İbrahim'in içine atıldığı fırın, Mevlid-i İbrahim, Mancınık ve Hz. İbrahim'in içine atıldığı alevler

yerini kaplayan Ayn-ı Zeliha ile şöhret bulmuş olan Urfa, sadece bir tarafından girişi olan ve hisarı içindeki bereketli bir kaynak sayesinde daima su ihtiyacından kurtulmuş bulunan Hısn-ı Keyfâ ve Artuk hanedanından Sultan İsa'ya bağlı Mardin, hep Tatar fâtihinin hücumlarına karşı koydular. Timur, bu şehirlerden yıllık bir vergi sözü almakla ve kendisine sunulan armağanlarla yetinmek zorunda kaldı.

Bu beklenmedik karşı koymalarla ve oğlu Ömer Şeyh'in ölümüyle hayli sarsılan Timur'un üzüntülerini, bu sırada (sonraları astronomide değerli bir uzman olan) torunu Uluğbey'in doğuşu azalttı. Yeniden yeni yerler almak arzusunu duydu. Diyarbekir'in idare merkezi olan Âmid hücumla zapt ve yağma edildi. Öylesine ki; eğer sağlam istihkâmları, Tatarların her çeşit hücumlarına dayanmamış olsaydı, kale yerle bir edilecekti. Askerler bunun ancak mazgal deliklerini yıkabildiler. Buralardan sonra Timur Gürcistan ve Ermenistan'ı eline geçirdi.

Gürcistan fethini tamamlamak üzere ordusunu o taraflara hareket ettiren Timur, Toktamış idaresindeki orduyu yendi, kaçanları Volga kıyılarına kadar izledi. Hasmının Kıpçak tahtından düştüğünü ilan etti (1394). Uruzhan zade Koriçak'ı ona halef seçti. Ona hil'at giydirdi, beline altın kemer kuşattı. Özbekler'den kurulu bir muhafız kuvveti ile Volga'nın öte taraflarına yolladı. Kendisi de ilerilere giderek Büyük ve Küçük Rusya'yı tahrip ve Moskova'yı da yağma eyledi. Bu şehirden aldığı başlıca ganimetler, altın, gümüş külçelerinden zerdova, samur kakım, Sibirya sincabı, vaşak, kırmızı ve mavi tilki ve beyaz ayı kürklerinden meydana geliyordu.

İşte böylece beş yıl süren savaşlar ve fetihlerden sonra Timur birçok ganimetler ile arkasında bir orduluk esir bulunduğu halde başkentine döndü. Haşmetli törenlerle karşılandı. Eşleri olan imparatoriçeler, prensesler, oğullarının eşleri Ceyhun kıyılarında onu bekliyorlardı. Geldiğinde geleneğe uyularak, Timur'un başı üzerine altın

para ve mücevherler serpilmiş, kendisine armağan olarak, pahalı eğerler vurulmuş at ve katır sunulmuştu.

HİNDİSTAN SEFERİ

Timur bir süre doğum yeri olan Keş'te oturdu. Sonra Semerkand'a döndü. Yorgunluğu geçtikten sonra yarı şeffaf Tebriz mermerlerinden yeni bir saray yaptırdı. Devlet işleri ile esaslı surette uğraştı. Fethettiği ülkeleri oğulları arasında bölüştürdü.

İhtiyar cengâver, dünyaya hükmetmek hırsını bir türlü yenemiyordu. Fetih tutkusu bir an yakasını bırakmıyordu. Bu sefer Hindistan'a yollanacak; orada yeni yeni zaferler kazanacak, ganimetler, esirler ele geçirecek, şan ve şöhretini bir kat daha artıracaktı. Büyük bir ordu yeniden hazırlanmıştı.

Eylül 1398'de Timur, İndus (Sind) ırmağı kıyılarına erişti. Daha sonra Delhi üzerine yürüdü. Bir zamanlar Sultan Mahmud'un ikametgâhı olan bu beldeye, Hind ordusunu yenerek zaferle girdi. Şehir yağma olundu. Halkı esir edildiler. Timur askerinin eline geçen Delhi ganimetleri hesapsızdı; altın ve gümüşten, her çeşit mücevherlerden, muhteşem taçlardan, Golkond elmaslarıyla murassa (cevahirli) kemerlerden, Bedehşan yakutlarından, Seylân safirlerinden terekküp ediyordu. Ayrıca çok sayıda deve ve fil de ellerine geçti. Esirlere gelince, her nefer, en azından, yüz ellisine, her serseri yağmacı da yirmiden fazlasına sahip olmuştu. Timur'un Acem, Medya, Ermenistan hükümdarlarına ve Küçük Asya sınırlarındaki beylere gönderdiği fetihnamelerle birlikte on saf fil de yola çıkarıldı. Binlerce sanatkâr ve işçi Semerkand'da yapılması adanan büyük camiin yapılışında çalıştırılmak üzere Moğol beylerine dağıtıldı. Buralardan oyma nakışlarla süslü bir hayli taş dahi Moğol başkentine taşınmıştır.

Zavallı Hintliler Ganj nehrinin kaynaklarına kadar kovalandılar. Arslan, pars, gergedan, mavi geyik, yabanî tavus, papağan avı için düzenlenen büyük bir av, Timur tarafından bu kadar verimli bir sonucu olan savaşı tamamladı. Timur'un Hindistan fethine sadece bir yıl yetmişti (1399).

Yine o yıl Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin ile Mısır Sultanı Barkuk'un ölümleri, Timur'un doymak bilmediği yeni fetihlere girişmek için bir fırsat oldu. Bu defa Asya'nın batısında Trabzon'dan Suriye'ye kadar uzanan memleketlere gözlerini çevirmişti. Gelenek haline getirdiği gibi sayıya gelmez askerle hareket etti. Bu başladığı sefer de yedi yıl sürecekti. Merhametsiz cihangirin, hırsından başka, oğullarının hükümetlerinde doğan karışıklıkları ve Azerbeycan ile İran bölgesinde beliren bölünmeleri önlemek, böylece ülkesinin batı sınırlarında huzuru sağlamak da bu sefere başlamasında rol oynamıştır.

Timur geçtiği yerlerdeki büyük şeyhlerin türbelerini ziyaret ederek birçok yerlerde yoksullara sadakalar dağıtılarak Karabağ'a geldi. Kışı burada geçirdi. Bu sıralarda bazı bölgelerin hâkimlerin huzuruna gelip bağlılıklarını yenilediler. Sadece Gürcistan hâkimi isyan ettiği için onun üzerine gitme kararı alındı. Dağlarının mağaralarında kendini taarruz mümkün olmayan durumda sanan Gürcistan hâkiminin yenilebilmesi için Hind dağları aşılırken kullanılan yöntemlere başvuruldu. O zaman askerlerini uzun iplere bağlı sepetler içine koydurarak makaralar aracı ile tepeden tepeye ve sonunda da en sarp dağların eteklerine indirmeyi düşünmüştü. Keşmir vadisine ulaşmadan önce kendisi de bu tehlikeli seyahati beş defa yapmıştı. Bu sepetleri kullanmak ve öyle havada bir yerden bir yere geçmek Gürcistan'da daha da güçtü. Ama burada da aynı usûl uygulandı.

Timur'un askerleri havada dalgalandıkça Gürcistan hâkiminin askerleri üzerine yağmur gibi ok atarlar ve

bunların sayıları azalıp da saflarının yoğunluğu kalmayınca korkuya tutulmuş hasımlarının ortasında sepetlerinden çıkarak, hücuma geçerlerdi. Karanlık ve derin mağaralara giremedikleri zaman da içlerine ateş atarak insan, yiyecek, silah her ne varsa yok ederlerdi.

Sonunda birçok istihkâmları ve başkentleri olan Tiflis, Timur'un eline düştü. Cihangir Kafkas dağlarından dönerken yedi kale daha zapt etti. Bu kaleler de yerle bir edildi ve halkı kılıçtan geçirildi.

YANINA SIĞINANLAR VE SİVAS'I ZAPTI

Timur, Sivas üzerine yürüdüğü zaman, Ahmet Celâyirî ile Kara Yusuf, Suriye'ye doğru kaçtılar. Halep'e vardıklarında, Sultan Barkuk'un valisi, bunları yoldan alıkoydu. Bunun üzerine ikisi de Yıldırım Bayezid'e sığındılar. İşte; Osmanlı Padişahı'nın kendisine sığınan hükümdarlara gösterdiği konukseverlik ile Timur'un Taherten'e verdiği Erzincan'ın Osmanlılar tarafından alınışı Bayezid ile Timur arasındaki kanlı cenge sebep olmuştur.

Timur, daha Karabağ ovasında iken, Bayezid'in bölgelerini aldığı firarî beyler (Germiyan, Menteşe, Aydın beyleri) Timur'un himayesine sığındılar. Bunların şikâyetleri Taherten'inkine eklendi. Hepsi Sultan Bayezid'i çekiştiriyordu. Sonunda Timur, Bayezid'e tehdit edici bir mektup yolladı. Bayezid, mektubu getiren elçiye öfkelenip onu işkenceye koymak istedi ise de Şeyh Buharî ve Molla Fenâri, elçilerin dokunulmazlığı kuralını hatırlatarak onu bundan caydırdılar. Ancak kötü muamelede bulunmasının ve aşağılatıcı sözlerle geri göndermesinin önüne geçemediler. Timur bunu öğrenince kızdı. 22 Ağustos 1400'de Sivas'a doğru yola çıkarak Osmanlı ülkesine girdi.

O zamanlarda Sivas, Asya'nın sadece en müstahkem değil, aynı zamanda ahalisi en kalabalık şehirlerden biri idi (bu sırada yüz binden fazla nüfusu olduğu sanılmaktadır).

Yüksek bir duvar ve geniş bir hendekle çevrili idi. Timur ordusu üç tarafından su ile dolu derin hendeklerle korunan şehrin batı tarafından ve istihkâmın altından kazdıkları lağımlar, yaptıkları setler sayesinde çıkardıkları yangınlarla istihkâmların büyük kısımlarını yıkarak, Sivas'a girebildi. Esir alınan dört bin Ermeni süvarisi, halktan da birçok kişiyi öldürtmüştür. Sultan Bayezid'in oğlu Ertuğrul da kahramanca karşı koymasını, hayatı ile ödeyenlerdendi.

Sultan Bayezid Sivas felaketi haberini alınca hayli zamandan beri başlanılmış olan İstanbul kuşatmasını bırakmak zorunda kaldı.

Devletin en müstahkem bir kalesini ve en yiğit bir şehzadesini kaybetmesinden dolayı iki suretle üzüntüye düşen Padişah, Asya'ya geçti. Timur'a ders verebilme, sürekli olarak kafasından çıkmıyordu. Öylesine ki bir gün, Asya'da gezerken, bir çobanın huzur içinde kaval çalıp şarkı söylediğini işitince, şu sözleri söylemekten kendini alamamıştır:

"Çal, çoban çal. Sivas gibi şehrin mi yandı? Ertuğrul gibi oğlun mu öldü?"

Bayezid, ülkesinin doğu sınırlarına erişmeden önce Timur her tarafı yakıp yıkarak Küçük Asya'nın bütün güney kesimini istila etmişti. Cihangir Tatar'ın, Osmanlı Padişahı hakkındaki kızgınlığına Mısır Sultanı Farac'a karşı olan hiddeti de eklenmişti. Barkuk, Tatar elçisini idam etmişti. Barkuk'un oğlu Farac'da Timur'un en iyi generallerinden biri olan Otlamış Kuçin'i zincirler altında bulunduruyordu. Timur yeniden elçi göndererek Mısır Sultanı'ndan, babasının yaptıkları yüzünden tarziye istemiş ve kumandanının da serbest bırakılmasını tebliğ için de ayrıca ikinci bir elçi yollamıştı. Ancak elçiler, Mısır hükümetinin Suriye'de son müstahkem mevkii olan Haleb'e vardıklarında zincire vurularak hapse atılmışlardı.

Milletlerarası hakların böylece çiğnenmesinden öfkelenen Timur, derhal Haleb'e yöneldi. Yolda Malatya'yı hücumla

aldığı gibi, Besni, Antep gibi bazı şehirleri de ele geçirdi.

SURİYE'Yİ ZAPTI

Timur, Halep duvarları önünde, bütün Suriye şehirlerine dağılmış askerlerden kurulu bir ordu ile karşılaştı. Fırsat kesindi, beklenen zaman gelmişti. Hemen savaşa karar verdi. Askerini şahsen idare etmek için merkezde, ağır eğerler vurulmuş bir fil istihkâmı arkasında mevki aldı. Bu fillerin üzerindeki Tatar okçuları, yanar oklarla grejuva ateşleri yağdırıyorlardı. Savaş kızışınca filler düşman üzerine şiddetle saldırdı. Hasmı hortumları ile yakalayarak havaya fırlatır ve sonra havadan yere düşenleri ayakları ile ezerlerdi. Mısırlılar korkup kaçtılar. Öylesine düzensiz, perişan şehir kapısına koşuyorlardı ki, duvarlara vardıklarında hendeklere atılıyorlardı. Tatarların katliamları korkunç oldu. Ceset yığınlarından geçerek Haleb'e girdiler (30 Ekim 1400). Şehir yağma edildi. Erkek - kadın, genç - ihtiyar demeden halk kılıçtan geçirildi.

Timur, Halep kalesini zapt ettikten sonra, orada kaldığı kısa süre içinde şehrin bilginlerini toplayarak konuştu. Onlara bazı sorular sordu. İbn-i Şıhne'nin akıllıca cevaplarını beğendi. Belirtildiğine göre olay şöyle geçmiştir:

Timur, önce İslâm hukukçularına dedi ki:

"Semerkand ve Buhara ile Herat'taki fakihlerin çözemedikleri bazı problemleri siz çözmelisiniz".

Bunun üzerine Haleb kadısı bu tehlikeli cevap verme şerefini şehrin vak'a-nüvisi İbn-i Şıhne'ye bırakarak, Cihangirin sorularını çözebilecek bilgin, müftünün bu zat olduğunu açıklar. Timur'la Müftü arasında şu konuşma olur:

"Savaşta şehit olanlar kimlerdir?"

"Allah için savaşanlardır."

"Ben bir yarım adam olduğum halde Acemistan'ı, Irak'ı, Hindistan'ı fethettim."

“Allah’a şükret ve kimseyi de öldürme.”

“Allah şahittir ki; ben kimseyi önceden tasarlayarak öldürmem. Fakat siz kendiniz canınıza kıyıyorsunuz. Yemin ederim ki, bir kimseyi öldürmem. Sizlere gelince; hayatınızı mallarınızı garanti ederim.”

Timur, Halep’ten Şam’a yöneldi. Bu sırada Halep kadı ve müftüsünü bir daha huzuruna çağırmıştır. Timur, ilk elçisini öldüren Şam valisinin idamı için bir fetva istiyordu. İbn-i Şıhne asîl bir cesaretle dedi ki:

“Hiçbir suç işlememiş olan bunca Müslümanın, önceden fetva alınmadan, nasıl olup da başları kesiliyor?”

Bu cevap karşısında Timur; öfkelenmek şöyle dursun, kadı ve müftüye yemek göndermiştir.

Halep’ten sonra Suriye’nin öteki müstahkem mevkileri de Tatarların eline düştü. Şam’a yaklaştığı zaman, Mısır Sultanı da oraya gelmiş bulunuyordu. Timur, sikke ve hutbe kendi adına olmak üzere, yani uyruğunda olmayı kabul etmesi şartı ile barış teklif etti ise de Mısır hükümdarı bunu, vakarlı şekilde geri çevirdi. Halep savaşı kadar kanlı bir yeni savaşta, Timur yine zafer kazandı (5 Ocak 1401).

Şam’da da gelenek hâline getirdiği şekilde türbeleri ziyaret etti. Bilginlerle konuştu. Şöhretli tarihçi İbn-i Haldun, bu Şam bilginleri heyeti arasında idi. Buradan da sanatkâr, bilgin, işçi ve benzeri mesleklerde ellerinden iş gelenler, Semerkand’a yollandılar. Timur adına yeni sikke kesildi (madenî para basıldı). Bütün Asya hükümdarlarına gönderilen fetihnamelere bu madeni paralardan birkaçı da eklendi.

Şam halkı da yapıları da Tatarların zulmünden kurtulmadı. Şehir ateşler içinde yandı (25 Mart 1401). Emeviyye Camii bile hasardan kurtulamadı. Kubbesi mahvoldu.

Timur, Hama’ya oradan Mardin önlerine gitti. Burayı kuşatırken bazı bölge hâkimleri gelip huzurunda yer öptüler ve uyruğuna girmeyi kabul ettiler.

Timur ordusu, Mardin kayaları eteklerinden Bağdat'a doğru yürüdü. Bağdat kuşatması Tatar ordusunun giriştiği kuşatmaların en güçlerinden biri olmuştur. Ahmed Celâyirli'nin sadakatli adamı olan Vali'nin güçlü savunmasına ve yakıcı sıcaklara rağmen Tatar ordusu burayı da aldı (9 Temmuz 1401).

Timur, Bağdat Halifeliğini mahveden ve o güzel şehri yakıp yıkmış olan Moğol Hanı Hülâgû'ya uyarak şehri yağmaya verip kırıp geçirdi."Dârü's selam" böylece, bir kere daha yıkılmış oldu. Sadece camiler, medreseler, tekkeler ve bunların içinde bulunanlar ayrı tutuldular.

TİMUR VE BAYEZİD'İN MEKTUPLAŞMALARI

Timur geri döndü. Yine kışlık konutu olan Karabağ ovasına yerleşti. Burada da şenlikler yaptırdı. Şehzadelere, komutanlara iltifatlar etti, armağanlar bağışladı. İşte bu sıralardadır ki, Bayezid'in elçileri geldi. Timur, Padişah'ın mektubuna kendi elyazısı ile cevap yazdı. Mektupta, Kara Yusuf'u ya idam etmesini ya da hapishaneye koymasını istemiştir. Elçilere izin vermeden önce bir büyük av manzarası göstermiş ve onlara kemerlerle sırma işlemeli takkeler vermiş olan Timur, önlerindeki baharda Küçük Asya sınırında görüneceğini, savaş ya da barışla sonuçlanacak duruma sebep olabilecek padişah cevabını bekleyeceğini açıklamıştır.

Timur Anadolu Türkleri ile savaş kararı verirken hayli düşünmüştür. Askerlik şöhreti kendisine kadar ulaşmış bulunan Türklerle açıktan açığa bir savaşa karar vermek öyle kolay işlerden sayılamazdı. Bu bakımdan çok defalar böyle bir savaşın uygun olup olmadığını ve sonuçları konusunda komutanları ile görüşmelerde bulunmuştur. Ancak o sıralarda vukua gelen iki olay azmini artırmıştır. Bunlardan biri Semerkand'da oğlu Şahruh'un yeni bir mirasçısının doğması idi (24 Ramazan 804/27 Nisan 1402).

Öteki, gökyüzünde büyük bir kuyruklu yıldızın görünüşü ve batıdan doğuya akışı idi. Timur'un müneccimleri ve silah arkadaşları, bunu, onun batıda zafere kavuşacağının bir belirtisi saymışlardır.

Timur, bir müddet sonra Sultan Beyazid'e olan mektubunda teslimini istediği Kemah kalesi önlerine geldi. On gün süren bir kuşatmadan sonra kaleyi aldı. Sonra Erzincan ovasından geçerek, Sivas yolu ile Anadolu'ya yöneldi. Sivas'a ulaştığında Sultan Beyazid'in yazmış olduğu mektup kendisine sunuldu. Bu mektup, beklediğinin aksine Timur'u savaşa çağırmakta idi.

Osmanlı Padişahı, Tatar Cihangirine karşısına çıkmasını teklif ediyordu. Bundan çekindiği takdirde eşlerinin boş olmalarını yazıyordu. Tatar ordusunun cezasını vermekten kendisi kaçarsa bu sefer kendi eşlerini boşamış olacağını sözlerine ekleyecek kadar ileri gidiyordu. Ayrıca bu tür yazışmalarda kullanılması gelenek olan diplomatik dili bu mektupta kullanmamıştı. Timur, Bayezid'e olan mektubunda bu diplomatik deyimlere uymuş ve Osmanlı Padişahı'na kendisi ile eşit muamele etmiştir. Gerçi kendi adını, Beyazid isminden önce zikretmiş ise de unvanlarda rakibinin adı ile kendisininkini aynı derecede belirtmeye dikkatten de vazgeçmemiştir. Buna karşılık Padişah'ın mektubunda, kendi adı altın yazı ile yazılmış, Timur'un adı kendi adının altında, siyah mürekkeple yazılmıştır.

Timur mektubu alınca önce: "Muradoğlu çıldırmış" diye haykırdı. Sonra eşleri ile ilgili kısmı okuyunca son derece öfkelendi. Çünkü bir adamın eşinden söz açmak onun şahsına hakaret etmektir.

Bunun üzerine Timur, Beyazid'in atlardan ve av kuşlarından ibaret olan hediyelerini geri çevirdi. Ondan sonra elçiye dönerek: "Eğer milletlerin elçilerinin dokunulmazlıkları bulunmamış olsa, kendisinin ve beraberinde bulunanların başlarını kestireceğini" söyledi. Ve ayrıca, "Bayezid bu mektubu ile kendi hükmünü

kendisinin vermiş olduğunu, bunun sonucu olarak da Osmanlı ülkesinin, orduları tarafından çiğnenmesine hazır bulunması gerektiğini" ilave etti.

Timur, Padişah'ın memleketine yürümeye azimli olduğu için hemen askerlerine bir geçit resmi yaptırdı. Osmanlı elçilik heyeti de bu törende hazır bulundular. Buna benzer başka törenlerde de olduğu gibi, alay kumandanları onun önünden geçerlerken attan inerek diz çöktüler. Ve cihangire karşı bağlılıklarını gösterdiler. Semerkand'dan henüz gelmiş olan Mehmed Sultan'ın alayları hep bir renkte elbise giymişlerdi. Bu Asya'da asker üniformalarının ilk örneği idi. Süvari alaylarından birkaçının küçük ve büyük sancakları kırmızı olduğundan atların eğerleri, süvarilerin zırhları, kemerleri, oklukları, mızrakları, kalkanları, gürzleri, özet olarak bu alaylardaki askerlerin bütün silahları da hep kırmızı idi.

Alayların ikisinde askerlere zırh giydirilmişti. Askerlik tarihinde ilk zırhlı alay olarak bunlar gösterilmektedir. Geçit resmi şafak vaktinden öğleye kadar sürmüştür. Elçilik heyetini yolcularken de onları asker safları arasından atla geçirerek çıkartmıştır ve böylece kendi ordusunun muhteşem manzarasını gösterdikten sonra şu sözleri söylemiştir.

"Bayezid'e söyleyiniz ki ona karşı olan bütün güvenikliğime rağmen, Taherten'in hâlâ esir tuttuğu teb'asını bırakır ve kendi evladım gibi bakacağım bir oğlunu bana gönderir ise ben onu affetmeye razı olurum. Bu şartlarla Küçük Asya padişahlığını kendisine bırakırım. Ve bu memleketlerin halkı benim öfkemden hiçbir zarar görmezler."

ANKARA SAVAŞI

Timur, Bayezid ordusuna Osmanlı bayrağı altında hizmet eden Tatar askerini ayartmak amacı ile ajanlar göndermekte de gecikmedi. Bunlar, savaşacakları

adamların, hemşehrileri ve kardeşleri olduğunu hatırlatarak onları Bayezid ordusundan koparmaya çalışacaklardı.

Osmanlı ordusunda Bayezid'in sert davranışından ve asker aylıklarının zamanında verilmeyişinden doğan bir hoşnutsuzluk vardı. Bu Tatar ajanlarının görevlerini kolaylaştırıyordu. Vezir Ali Paşa, askerin eğilimlerini sezmiş ve bundan korkuya da kapılmıştı. Kendisi ve oğlu bir ayak divânında Padişah'ın sert muamelesinin muhtemel sonuçlarından söz açmak istedilerse de dinletemediler. Ayrıca düşmanın sayıca fazlalığı dolayısı ile onunla dağlarda, ormanlarda bir karakol savaşı yapmak gerektiğini, yoksa düz bir ovada yapılacak bir savaş ile iyi bir sonuç alamayacaklarını da belirttiler. Bir de hiç olmazsa askeri cesaretlendirmek için ve onları daha disiplinli tutabilmenin bir çaresi olarak hazineleri açması için Padişah'a yalvardılar. Fakat Bayezid hem Tatarların üzerine yürümekte, hem de hazinelerini muhafaza etmekte direndi.

Padişah, yirmi bin kişilik bir ordu ile onun yedi katından çok bir orduya karşı savaşa çıktı. Timur, Osmanlı askerlerinin Tokat şehrine eriştikleri haberini alınca güneye doğru indi. Altı gün yürüyüşten sonra Kayseri'ye ve daha sonra da İncesu kenarındaki Kırşehir'e yetişti. On iki günde Ankara surları önüne gelmişti. Orada ordugâhını kurunca muhafızların komutanı Yakup'a kaleyi teslim etmesini teklif etti. Fakat Yakub bu teklife, savunma hazırlıklarını tamamlamak yolundaki çalışmalarını artırmakla cevap verdi.

Timur, Sultan Bayezid'i bulunduğu yere çekmek için hemen kaleyi kuşatmaya başladı. Önce, şehrin suyunu veren küçük Çubuk ırmağının yatağını değiştirdi. Bayezid'in Ankara'ya üç fersah mesafeye geldiğini öğrendi. Bu haber üzerine kuşatmayı bırakmakta acele ederek ordusunu Çubuk suyunun öteki yakasına nakletti. Orada bir taraftan

su, öte taraftan da bir hendek ve sağlam bir yeri siper almış olduğu halde güven içinde düşmanının gelişini bekledi.

Sultan Beyazid eski başarılarının verdiği gururla böyle ihtiyat tedbirleri almak gerekliliğini duymak şöyle dursun, aksine düşmanına önem vermediğini göstermek için ordugâhını Timur'un bulunduğu mevkiin kuzeyine kurarak, genel bir avlanma emri verdi. Ne yazık ki, avlandıkları yerlerde su hiç bulunmuyordu. Kızgın bir güneş altında yapılan birkaç saatlik yürüyüş sırasında beş bin kişi susuzluktan ve yorgunluktan kırıldılar. Bayezid üç günlük bir dolaşmadan sonra ilk ordugâhına dönmek istediği zaman ise bunu, Tatarlar tarafından zaptedilmiş buldu. Musibeti tamamlamak üzere o yakınlarda bulunan ve Osmanlı ordusuna yetecek su verebilmesi umulan kaynak da düşman tarafından bozulmuş ve hemen, büsbütün kurutulmuştu. Bu durumda savaş kaçınılmaz olmuştu. Esasen Padişah, onuru ve gücüne tam güveni dolayısı ile savaşmayı geciktirmek de istemiyordu.

Osmanlı ve Tatar askerleri savaş safında dizildiler. Birinde bizzat Padişah'ın, ötekinde bizzat Tatar İmparatoru'nun ve her ikisinde iki hükümdarın oğulları ve torunları ile Avrupa ve Asya'nın en yiğit generallerinin kumanda etmekte oldukları iki ordu muazzam bir kütle teşkil ediyordu.

Timur'un dört oğlu ile beş torunu, dokuz Tatar kolordusuna kumanda ediyorlardı. Osmanlılar tarafında Sultan Bayezid'in beş oğlu, ordunun beş tümeni başında ve o zamanın en maharetli ve en sebatlı generalleri de şehzadelerin maiyetinde bulunuyordu. Timur'un oğullarının hayatta olan en büyüğü Miranşah sağ kola kumanda ediyordu. Sol tarafta, Şahruh ile Halil, Mirza Mehmet ise merkezde idi. Onun sağında ve solunda, biraz ilerlemiş bir hat üzerinde kırk general alayları başında bekliyorlardı.

Mirza’nın önünde kırmızı tuğlu ve altın hilâlli bir sancak dalgalanıyordu. Timur ise kırk alaydan oluşmuş ihtiyat kuvvetlerine komuta etmekte idi.

Osmanlı ordusuna gelince: Büyük Şehzade Süleyman Şah, sağ kanattaki Anadolu askerini idare etmekte idi. Sol kanatta yardımcı Sırp askerleri ile Bayezid’in kayınbiraderi Lazar bulunmakta idi. Merkezde şehzadeleri (İsa, Musa, Mustafa) ve en tecrübeli generaller ile on bin yeniçeri ve azap’ın başında Padişah yer almıştı. Şehzade Mehmed ise ihtiyat kuvvetlerine kumanda etmekte idi. Sırplardan kurulu bulunan Osmanlı sol kanadının karşısına Tatar devleti hududunun muhafızlarının askerleri rastlamıştı. Bunların amirleri arasında Şirvan, Erzincan, Diyarbekir hâkimleri vardı. Timur’un Hind’den getirttiği otuz iki fil, alayların cephesine konulmuştu.

Sabahın erken saatinde iki ordu harekete başladılar. Tatar şehinşahının askeri tranpet sesleri ile Padişah’ın ordusu ise Türk davulları ve “Allah, Allah” nâraları ile ilerliyorlardı. Timur hücum işareti verdi. Babası Miranşah’ın emri altında sağ kanadın öncülerine kumanda etmekte olan Mirza Ebu Bekir, Osmanlıların arkalarına çılgınca saldırdı. Fakat Sırplılar da aynı sertlikle karşı koyarak Tatarları bu manevraya cüretlerinden dolayı pişman ettiler.

Merkez kolordusunun baş kumandanı Mirza Mehmet, sol kanadın yardımına koşmak için izin almak üzere Timur’un ayaklarına kapandı. Osmanlılar saflarında Rumeli askeri, örneği pek az görülür bir yiğitlikle savaşıyorlardı. İşte bu sırada sol tarafta Sırplılar cesaretle dövüşürken, Aydın askeri, eski beylerini düşman saflarında görünce, sağ kanattan Tatarlar tarafına geçtiler. Saruhan, Menteşe, Germiyan yardımcı askerleri ve Timur’un casusları tarafından kandırılan Osmanlı ordusundaki Tatarlar da Aydınlılara uydular.

Sırpların komutanları Etyen, ağır silahlı süvarilerinin başında olmak üzere, kendisine düşman arasından bir yol

açtı. Güçlükle Padişah Bayezid'e ulaştı ve ona kaçmasını öğütledi ise de Padişah bunu kesinlikle reddetti. Bu sırada Timur, yiğitlikleri görerek: "Bu dervişler dövüşmekte kusur etmediler" diye haykırdı.

BAYEZİD'İN ESARETİ

Sultan Beyazid, on bin yeniçerisi ile kahramanca savunmalarda bulundu. Bu sırada Sadrazam Ali Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan ve Subaşı Aynabey, büyük Şehzade Süleyman'ı aralarına alıp onunla beraber batıya çekildiler. Amasya beyleri de Şehzade Mehmed'i ortalarına alarak ve atlarını dörtnala kaldırarak doğu taraflarındaki dağlara yöneldiler. Sultan Bayezid; yardımcı askerleri, kendi askerleri, vezirleri, beyleri tarafından terkedilmiş olduğu halde akşama kadar düşmanın saldırmalarına karşı koydu. Fakat Yeniçeriler sıcaktan ve susuzluktan, bir takımı yorgunluktan ve diğerleri Tatarların kılıcından toprağa serildiler. Ancak gece olduğunda Beyazid, Minnet Bey'in ısrarı üzerine, çekilme kararır verdi. Ne yazık ki atı sürçtü ve Cengiz Han'ın torunlarından Mahmud tarafından esir edildi (20 Temmuz 1402). Padişahla beraber Şehzade Musa, Minnet Bey, Mustafa Bey, Ali Bey, Firûz Bey ve Beylerbeyi Timurtaş ile oğlu Yahşi Bey, Timur'un eline düştüler. Şehzade Süleyman, Mehmed ve İsa kurtulabilmişlerdi. Şehzade Mustafa'ya gelince, savaş alanında kaybolmuş, öldüğüne ya da kaçtığına dair herhangi bir bilgi elde etmek mümkün olamamıştır.

Bizans tarihçisi Dukas'ın sözüne göre, Bayezid esir olarak huzura getirildiği zaman Timur, oğlu Şahruh ile satranç oynamakta idi. İran, Türk ve Rum tarihçileri Timur'un, esir Padişah'ı saygı ile karşıladığını belirtirler. Bayezid'in yorgunluktan güçsüz düştüğünü ve toz içinde bulunduğunu

görerek, yanına oturtmuş, konuşmuş ve geçici konut olarak da üç muhteşem çadır göstermiştir. Bundan başka hayatı hakkında asla endişeye yer olmadığını yemin ile temin etmiştir. Bayezid, oğullarından haber alınmasını ve bunlar esir edilmişlerse kendi yanına verilmelerini arzuladığından Timur derhal her tarafa adamlar çıkartmıştır. Sadece Şehzade Musa bulunabilmiş ve Timur'un huzuruna getirilmiştir. Tatar emirlerinin ve Şehinşah'ın akrabalarından Hasan Barlas ile daha önceleri elçi sıfatı ile Padişah'a gönderilmiş bulunan Çempay, Sultan Beyazid'in maiyetine verilen muhafız askerleri başkanlıklarına seçilmişlerdir.

Ankara savaşının, tarihin kaydettiği muharebelerin en önemlilerinden biri olduğundan şüphe yoktur. Güneşin doğuşundan batışına kadar korkunç bir dövüşme ile iki kudretli hükümdar zaferi kendi taraflarına çekmek için uğraşmışlardır. Her ikisi de tarihte ateşli birer fatih olan bu padişahların çocukları, torunları ve Çin'den Boğaziçi kıyılarına kadar birçok bölgelerin beyleri ve bunlardan başka birçok değerli generallerin bütün silahları ile savaştıkları bu büyük dövüş, tarihin unutamayacağı bir çarpışmadır. İlk asker üniformalarının ve ilk zırhlı alaylarının bu savaşta görülmüş olmasına da dikkati çekmek gerekir. Sonuçları bakımından da bu savaş önemli olmuştur. Sultan Beyazid'in zaferler zinciri durmuş ve Osmanlı Devleti'nde bir fetret devri başlamış olduğu gibi, Timur'un fetihleri de artık sınırlanmıştır. Tatar başkanı üç sene sonra Çin'i istilaya yöneldiği zaman, geçen üç senelik zaman sürecinde hiçbir önemli teşebbüsü tamamlamamış olduğu halde ölmüştür.

- VI - TİMUR İLE BAYEZİD'İN KONUŞMALARI

Timur'un esiri hakkında gösterdiği iltifatlı davranış, birkaçma teşebbüsüne yol açtı. Ankara yıkımından kaçarak

kurtulmuş olan Şehzade Mehmed, babasını kurtarmak azminde idi. Türk lağımcılar, geceleyin Tatar ordusuna girerek Beyazid'in çadırına, yakınındaki bir çadırın içinden ve yer altından yol açmaya başladılar. Çadırın ortasına eriştikleri sırada, güneşin ilk ışıkları ile beraber Padişah'ın muhafızlarını değiştirmeğe gelen bölük, lağımcıların yaptıkları işi keşfetti. Ve bunun doğurduğu şüpheler, Sultan Beyazid ile Firuz Bey'in uyanık ve ayakta bulunuşları ile kuvvetlendi. Lağımcılar kaçabildiler.

Timur, Padişah'ın teşebbüsünden çokça alınmış olarak sitemlerde bulundu. Firuz Bey'in de başını kestirdi. İşte bu olaydan sonra esir, daha kalabalık bir muhafız kuvvetinin bakımı altında bulundurulduğu gibi, geceleri de zincire vuruldu. Bu aşırı şiddet ile kafes kelimesinin yanlış yorumu Avrupa tarihçilerinin tekrar ettikleri demir kafes hikâyesinin doğuşuna yer vermiştir. Demir kafes meselesi gerçeğe uymamaktadır. Padişah'ın demir zincire vurulduğu gerçektir. Fakat bunun da sadece gece yapıldığını tekrarlamak gerekir. Tarihçilerden, kafesten bahsedenlerden biri Bizanslı, ötekisi Suriyelidir. Çoğunluk ise bundan söz açmamışlardır. Birçok tanınmış Doğu tarihçileri bu kafes meselesine hiç dokunmamışlardır. Âşıkpaşazade "Padişah'ın kafes gibi etrafı demirli ve iki atın ortasına konulmuş bir tahtıravan ile götürüldüğünü" söyler. Neşri'ye gelince o da bunu şöyle anlatır:

"Timur bir tahtıravan düzdürmüş idi ki kafes gibi iki at arasında götürürlerdi." Anlaşılıyor ki demir kafes masalına bazı yanlış anlaşılmalar sebep olmuştur. Özellikle "kafes" kelimesinin anlam bakımından taşıdığı değişiklik bunda rol oynamıştır. Bu kelime pencereleri kafesli kadın odaları için de kullanılmıştır. Bayezid'in bir tahtıravan içinde götürülmüş olması kafes efsanesinin doğup gelişmesine birinci derecede sebep olmuştur.

Bazı Rum, Arap, Acem, Türk tarihçileri tarafından anlatılan ve padişah ile Timur arasında geçtiği söylenen konuşma da bu kabildendir. Ancak az güvenilmekle beraber, o zamanın düşüncesini bir dereceye kadar göstereceği ve Asya padişahlarının felsefeleri hakkında bir fikir edinmeye yarayacağından bu konuşmanın bazı bölümlerini almak faydasız olmaz.

Timur kendi çadırında Yıldırım Bayezid ile yaptığı ilk mülakatlardan birinde birdenbire ona dönerek der ki:

“Sen ve ben, bizi yaratan Allah’a özellikle teşekkür etmeliyiz ki bize bu padişahlıkları lütfetmiştir.” Bayezid, Timur’un bundan maksadının ne olduğunu açıklamasını istemesi üzerine Tatar hükümdarı, şu sözleri, söylediklerine ekler:

“Benim gibi bir topala ve senin gibi bir köre bu hükümetleri ihsan etmiş olduğu için şükretmeliyiz. Topal olduğum halde bana Hindistan’dan Sivas’a kadar Asya kıtasını; kör olduğun halde sana Sivas’tan Macaristan’a kadar yerlerin padişahlığını nasip etmiş olmasından anlaşılır ki Allah katında, dünya hükümetinin hiçbir değeri yoktur. Çünkü böyle olmamış olsaydı, bunları, bizim gibi sakat adamlara vereceği yerde, sağlam ve bütün organları düzgün bir padişaha lütfederdi.” Ondan sonra şu sözleri de söylediklerine eklemeyi unutmaz:

“Sen, Tanrı’nın nimetlerine karşı nankörlük gösterdiğin, Allah’ın sana ihsan ettiklerinin kadrini bilmediğin için, benim aracılığımla, bir âfetle sana bu cezayı gönderdi. Şimdi kederlenme. Afiyeti yerinde olan, sıhhate kavuşur.”

Bu sırada, bir kâse ayran getirildi. Ayranı görünce Bayezid’in yüzü birdenbire değişti. Timur böyle üzüntüye düşüşünün sebebini sorunca Sultan Bayezid, İlhanlılar hükümdarı Ahmed Celâyirî’nin, kendisine bir gün, Tatar Şehinşanı ile birlikte ayran içeceğini önceden keşfetmiş olduğunu söyledi. Timur buna karşılık şu cevabı verdi:

“Ahmet Celâyirî gayet akıllı bir adamdır. Ben ona çokça teşekkür borçluyum. Çünkü eğer o senin yanına sığınmamış olsaydı, şimdi sen de burada bulunmayacaktın.”

Bu ilk görüşmeden bir süre sonra, Osmanlı Padişahı’nın firara teşebbüsünden dolayı daha şiddetli muamele gördüğü zamanlarda; Timur, Bayezid’in av merakı ile alay etmek için ona bir takım köpekler ve balıkçıl kuşları yolladı. Bayezid buna kızarak ona şu karşılığı eriştirdi:

“Gerçi av köpekleri, av kuşları senin gibi adama hiç yakışmaz, Timur, barbar ve gaspçı! Bunlar benim gibi Murad’ın oğlu ve Orhan’ın torunu olan, saltanat tahtında bulunmak üzere yetiştirilen bir padişaha layıktır.”

Bu yüksekten söylenen sözlerden canı sıkılan Timur; mert bir galibe hiç de yakışmayan küçümsemelerle Bayezid’i büsbütün üzdü. Öylesine ki bir gün, bir ziyafette harem geleneklerini açıktan açığa bozarak Bayezid’in eşi olan Sırp Prensesini kendisine servis yapmaya zorladı. Şüphesiz bundan maksadı; Padişah’ın, daha önce mektubunda, Timur’un ve kendi eşleri hakkında, boşamaktan bahsetmiş olmasını hatırlatmaktan başka bir şey değildi.

Daha sonraları Bayezid’in oğulları, babalarının esirliği sırasında, Asya ve Avrupa’daki Osmanlı eyaletlerini bölüştükleri zaman, Timur talihsiz padişaha, kendisine hürriyetini geri verdiği takdirde çocuklarının ona boyun eğip eğmeyeceklerini sordu. Yıldırım Bayezid karşılık olarak dedi ki:

“Sen benim zincirlerimi kır; ben onları kendime itaat ettirmenin yolunu bilirim.” Bu söz, Padişah’ın gönlünde sultanlık arzusunun hâlâ canlı bir surette yaşadığını gösterir.

Cenâbî’nin ifadesine göre Timur, ölümünden üç gün önce Padişahı serbest bırakmıştı. Son anlarının geldiğini sezen Bayezid, Timur’a üç ricada bulundu:

Birincisi hanedanını yok etmemek idi. İkincisi artık Anadolu’yu daha çok yakıp yıkmaması ve İslâm’ın sığınağı

ve sağlam bir seddi olan kaleleri viran kılmaması. Üçüncüsü de Küçük Asya'da yerleşmiş olan Tatarların yurtlarına yollanması idi.

İşte, Timur'un Stella Tepesi eteğinde kazandığı zaferden Padişah'ın ölüm tarihine kadar geçen zaman dilimindeki bir yıllık olaylar.

TİMUR'UN BAYEZİD'İN ŞEHZADELERİNİ TAKİBİ VE İLİŞKİLERİ

Osmanlı ordusu dağılmıştı. Şehzade Cihangir'in oğlu Mirza Mehmed, otuz bin süvari ile dolu dizgin Bursa'ya doğru kaçmakta olan Süleyman Çelebi'nin ardına düştü. Timur, Şehzadenin Bursa'da korunmakta olan devlet hazinelerini Rumeli'ye geçirmeden önce esir edilmesini istiyordu. Bu bakımdan Mirza Mehmed, öylesine süratle yol aldı ki Bursa önüne beş günde ulaştı. Ancak beraberindeki otuz bin süvariden dört bini bu hıza uyabilmişti. Süleyman Çelebi az daha düşman eline düşecek idi. Rumeli'ye sığınmak üzere bir sandala atlamaya güçbela vakit bulabildi.

Timur'un askerinin her istilasında görülen korkunç zulümlerin hepsi Bursa'nın alınışında da başgöstermiştir. Medreseler, camiler ahıra çevrilmiştir. Bayezid'in eşleri ve kızları, Celâyirli Ahmed'in Şehzade Mustafa'ya nişanlanmış olan kızı, o sıralarda ilk Osmanlı başkentinde hapsedilmiş olan Karaman beyzadeleri Tatarların eline geçti. Devletin bütün hazineleri, altın ve gümüş, ağır kumaşlar, ağır ve pahalı eşyaların hepsi zapt edildi. Devlet hazinesinin varı yoğu Timur'un iki kâtibi tarafından bir deftere yazıldı.

Bayezid'in korudukları Ahmed Celâyirli Bağdat'a, Karakoyunlu Kara Yusuf da Kayseri'ye kaçmayı başarmışlardı. Bunlar kadar şanslı olmayan Şeyh Emir Sultan, fakih Şemseddin Molla Fenâri ve bilginlerden Mehmed Cezerî, Tatarlar tarafından yakalandılar. Bu üç tanınmış zat Tatar Prensi'nin baş lalası, Bursa

komutanlığına atanmış Emir Nureddin'in huzuruna çıkarıldılar. Nureddin, onlara gerekli saygıyı göstermiş ve o sırada Kütahya'da bulunan Timur'a göndermiştir. Timur bu üç tanınmış zâtı kabul ederek kendilerine çok iyi davranmış ve birlikte Semerkand'a gelmelerini teklif etmişse de bunlardan yalnız Cezerî muvafakat göstermiştir.

Mirza Mehmet, yolda bıraktığı süvarileri topladıktan sonra on binini yeğeni Mirza Ebu Bekir komutasında İzmit'e gönderdi. Yine bu sırada ikinci bir tümeni de Sevincik komutasında ve kıyıdan giderek mümkün olduğu kadar Süleyman Çelebi'yi ileriye doğru izlemek için Gemlik üzerine yolladı. Haçlılar zamanından beri görülmemiş bir kırıp geçirme ile İznik ve Gemlik'i, Tatarlar yağmaladı. Süleyman, Şehzade Mehmet Sultan askerlerinin sahile yetişmek üzere olduğu bir sırada denize açıldı. Tatar askerleri Karesi bölgesini dolaşarak dehşet ve barbarlık belirtileri saçtı. Bu sırada Şehzade Süleyman'ın Rumeli'ne firarı haberi geldi.

Bu sıralarda Küçük Asya'nın güney bölgelerinde de Tatarlar birçok hasarlar yapmaktan ve yağmalardan çekinmemişler, bazı yerlerde kan deryaları akıtmışlardı.

Osmanlı Devleti'nin hazineleri, Bayezid'in ve iki Karaman beyzadelerinin haremleri Kütahya'da bulunan Timur'un yanına gönderildi. Şehinşah, Bayezid'in Sırp Prensesi olan haremini kendisine yolladı. Karaman beyleri, Tatar hükümdarından iyi muamele gördüler. Büyükleri olan Mehmed'e bütün Karaman'ın; Konya, Larende, Aksaray, Antalya, Alanya, Akşehir, Sivrihisar, Beypazarı şehirlerinin hükümeti verildi. Bütün bu yerler Sultan Bayezid'in Karamanoğlu'ndan aldığı yerlerdi.

Tatar hükümdarı Kütahya'da iken, meşhur Cezeri'yi komutanlarından Otlamış'ın özgürlüğünü istemek üzere Mısır'a gönderdi. Bundan başka Tatar Şehinşahı Mısır Sultan'ına yazdığı mektupta Kahire'de paranın kendi adına basılmasını ve hutbenin de yine kendi adına okutulmasını

istiyordu. Ayrıca iki elçi de İstanbul'a gönderildiler. Bunlar imparatordan onun Bayezid'e verdiği vergiyi, Timur'a ödemesini istemekle görevli idiler. Yine iki başka elçi Anadoluhisarı'nı kendisine konut edinen şehzade Süleyman Çelebi'nin yanına yollandılar. Bunlar da Şehzadeyi Timur'un huzuruna gelmeye çağıracak ve ondan vergi isteyeceklerdi. Söylediklerini yapmazsa Tatar ordusunun kendi üzerine yürüyerek ona baş eğdireceklerini belirtmekle de görevli idiler.

Bir süre sonra İstanbul'a giden elçiler Bizans heyeti ile birlikte döndüler. Bunlar efendileri olan İstanbul imparatoru tarafından bağlılıklarını sunmak ve vergiyi ödemek üzere geliyorlardı. Şehzade Süleyman'ın elçisi de Timur'a atlar ve av için yetiştirilmiş kuşlar sundu. Bundan başka Süleyman Çelebi, babasını bağışlar ve kendisine makamının gerektirdiği gibi davranmaya söz verirse, huzuruna gelmeye hazır olunduğu haberini de elçisi aracı ile Şeyhinşah'a ulaştırıyordu.

Timur, Şehzade Süleyman'ın elçisi Şeyh Ramazan'a iltifatlı davranmış ve ona şu sözleri söylemiştir:

"Ben geçmişi unuttum, efendin hiç korkusuz yanıma gelsin. Böylece aramızda hiçbir soğukluk sebebi kalmasın, ben de dostluğumun belirtilerini kendisine gösterebilmeyi isterim." Fakat Kütahya'da servet ve hazinelerini elinden aldığı Beylerbeyi Timurtaş'a iyi davranmadı. Onu huzuruna çağırarak öfke ile:

"Sen," dedi, "bu hazineleri ne amaçla topladın?" Efendini savunmak üzere bir ordu toplamak için harcayamaz mı idin? Askerin ihtiyaçlarını düşünmeden hazineler toplayan sultanlık vezirleri ve devlet adamları o devletler için yıkım sebepleridir."

Timurtaş şu karşılığı verdi:

"Benim Padişahım dünkü hükümdar değildir. O cülûslarından önce hazinelere sahip olmamış padişahlar

gibi ordular kurmak için danışmanlarının, adamlarının servetine muhtaç değildir.”

Timur:

“Seni ve çocuklarını serbest bırakmak düşüncesinde idim. Fakat bu küstah cevabının kefareti olmak üzere sonsuz olarak hürriyetini kaybetmiş olacaksın” paylaması ile onu susturdu.

İZMİR’İN ZAPTI

Bir müddet sonra Timur, İzmir önüne indi. Menderes üzerinde Timurtaş tarafından yaptırılan köprü yakınlarında Menteşe hâkiminin oğullarını huzuruna kabul etti. Bu sırada Kötürüm Bayezid’in oğlu İsfandiyar dahi Tatar Şehinşahı’nın himayesini istemeye geldi. Timur, Aydın ve Germiyanoğullarına babalarından miras kalan yerleri geri verdi. Ayrıca küçük Asya’daki bazı Osmanlı topraklarını böylece eski beyliklerine bölerken, Bayezid’in çocuklarının da biribiriyle çekişmeye başladıklarını duymakla sevinmeye başladı. Şehzade elçilerine yaptığı vaatlerle onların arasındaki anlaşmazlıklara hız vermeyi de istiyordu. Söz gelimi Şehzade Süleyman’ın ikinci defa gelen elçisine, onun Rumeli eyaletlerinde hâkimiyetini belirten bir berat verdiği gibi, Karaman’a sığınmış olan Şehzade İsa’nın elçisi Kutbeddin’i de iltifatla kabul etti. Yine böylece Şehzade Mehmed tarafından hem bağlılığını açıklamak, hem de vergi vermek için gönderilen sofu Bayezid’e dahi iyi davranmaktan geri durmadı.

Timur, İzmir’e yaklaşınca burada, Hıristiyan ahali bulunduğunu haber aldığından öncü kumandanlarına şehrin derhal kuşatılmasını buyurdu. Kendisi de 1 Aralık 1402 tarihinde İzmir hisarları önüne erişti. Elli yedi seneden beri İzmir’de hüküm sürmekte olan Rodos şövalyelerine İslâmiyet’i kabul etmelerini yahut vergi

vermelerini ve bunlardan birini kabul etmedikleri takdirde, hepsini kılıçtan geçireceği haberini ulaştırdı. Tekliflerinin reddedilmesi üzerine davul, dümbelek sesleri ile Tatar ordusu şehre üç taraftan saldırdı.

Hisarları, gedikler açarak yıkmak ve kalenin üzerine grajuva ateşleri ve yanar oklar taşıyan çömlekler atmak için makineler kuruldu. Fakat bunlardan bir sonuç çıkmadı. Bunun üzerine Timur, şehrin etrafına bir set yaptırdı. Set boyunca aralıklı kuleler yapılmış ve içlerine ikişer yüz asker ile duvarlara çıkmak için gerekli iskeleler kurulmuştu. Kuleler tekerlekler üzerinde istenilen noktaya çekilerek hücumu kolaylaştırırlardı. On bin lağımcı istihkamların temellerini kazar ve sonra kazılan yerin desteği olup da toprağın dökülmesini önlemek için konulmuş bulunan payandaları tutuştururlardı. Timur, limanın girişine iri taş blokları yığdırarak şehrin yardımına gelebilecek gemilerin girişlerini engelledi. Eğer Rodos şövalyelerinin kadırgaları gün doğmadan denize açılmamış olsalardı yakılacaklardı. Timur liman çevresinin ortasında ve bütünü birçok dik açı oluşturan büyük kazıklar üzerine konulmuş bir iskele yaptırdı. Böylece kuşatanlar tıpkı karada savaşır gibi, limanın iki tarafından kaleye kadar nüfuz etmeyi başardılar.

Çok ve sürekli bir yağmur yağmasına rağmen saldırma ve savunmaya bir an bile aralık verilmedi. Sonunda on beş gün süren bir kuşatma başarıya ulaşmış ve İzmir de alınmıştı. Burada da bir hayli baş kesilmiş, oldukça çok kurban verilmiştir. Midilli ve Sakız'da hüküm sürmekte olan ve Cenova Cumhuriyeti vassalları bulunan yeni ve eski Foça'nın Ceneviz Valisi, İzmir halkının uğradığı felaketten korkarak Timur'un huzuruna geldi. Vergi vermeyi kabul ettiği gibi, Timur'un torunu Mehmet Mirza'ya da pahalı armağanlar sundu. Timur da kendisine iyi davrandı.

Tatar Şehinşahı, Küçük Asya'nın batısındaki istilasının son noktası olan İzmir'den çıkarak ordugâhını Efes (Selçuk) şehrine kurdu. Burada bir ay kaldı. Timur zaferlere doymuş

olarak sonunda Semerkand'a dönmeyi düşündü. Milas yolu ile Akşehir'e dönüşte Eğridir'i de zapt etmeyi ihmal etmedi ve Beyazid ile oğlu Musa'nın bulunduğu ordugâha döndü. Konya'da bir süre kaldı. Oğlu Şahruh ve torunu Hüseyin Şah'ın hazırlattığı parlak şenlik hoşuna gitti. Bu şehirde iken beyliklerini kendilerine geri vermiş olduğu Germiyan ve Karaman Beyleri gelip, bağlılıklarını bir kere daha belirttiler.

BAYEZİD'İN VE TİMUR'UN ÖLÜMÜ

Bu olaylar sırasında Sultan Bayezid Akşehir'de felç oldu ve vefat etti (8 Mart 1403). Kader bazen bir düşmanın ölümüne bir dostu kaybettirmekle karşılık verir. Bayezid'in ölümünden dört gün sonra Timur'un en sevgili torunu Mehmed henüz on dokuz yaşında iken öldü.

Timur, Bayezid'in cenazesini Bursa'ya götürmesi için Şehzade Musa'ya izin verdi. Hatta ayrıca şehzadeye hilat giydirmiş, kemer kuşatmış, kılıç, mücevherle süslü bir ok muhafazası, bir de berat vermiştir.

Asya ve Avrupa'daki birçok fetihleri on dört yıl bu iki kıtada derin izler bırakmış olan Yıldırım Bayezid Han'ın hayatı sona erdi.

Osmanlı Devleti, Bayezid'e gelinceye kadar kuruluş çağını yaşamıştır. Onun zamanında genişlik ve sağlamlık kazanmıştır. Bayezid'in kudretli eli devlet idaresinden çekilir çekilmez, her tarafta beliren iç anlaşmazlıklar memleketi bölmüştür. Onun ölümünden önce Timur; Aydın, Menteşe, Teke, Germiyan, Karaman Beylerini, beyliklerine iade etmişti. Timur'un siyaseti Asya'da Osmanlı nüfuzunu azaltmaktı.

Bayezid'in büyük oğlu Süleyman Rumeli eyaletinde tek başına sultanlık etmekte iken, diğer üç oğlu Mehmed, İsa, Musa Anadolu'daki geri kalan iller için birbiri ile çekişmeye giriştiler. Bu sultanlık kavgası on sene sürdü. Sonunda

Sultan Mehmed'in bütün kardeşlerine üstün gelmesi ve babası gibi Asya ve Avrupa vilayetlerini hükmü altında toplaması ile ülkesinin birliği yeniden kuruldu ve böylece yıkılması öngörülmüş olan büyük devlet yapısı yeniden yükseldi.

Bazı Avrupa tarihçileri her dört şehzadeyi de padişah sayarak ve birkaçıyla birlikte sultanlık sürdürerek, yanlış bir görüşe uymuşlardır. Osmanlı tarihçileri ise sadece, haklı olarak devletin bütün idare kuvvetlerini toplayan ve sonunda kendisine itaat edilen şehzade Mehmed'i padişah olarak tanımışlardır.

Timur, Bayezid'den sonra iki yıl yaşayabildi. Üçüncü İran seferini tamamlayıp dokuzuncu defa Semerkand'a dönmüştü (10 Temmuz 1404). Şam savaşında esir edilmiş mimar ve sanatkârlarla başkentinin o zamana kadar sahip bulunduğu saraylardan daha güzel, yeni bir saray yaptırdı. Bu sarayın mermerden olan nakışları çok ince bir zevkle işlenmişti. Duvarlara dıştan İran porseleni yapıştırılmıştı. Zeminlerine mozayik döşenmiş olan gayet ince işlenmiş abanoz ve fil dişleri ile süslü bulunan dairelerin ihtişamlı manzaraları göz kamaştırıyordu. Çeşmeler ve fıskiyeler ruh okşayan bir serinlik yayıyordu. Timur'un başka ülkeleri barbarca yakıp yıkmasına karşılık kendi başkentinde sanat şaheserleri dikmesi, onun tabiatındaki tuhaf bir karşıtlığın belirtisidir.

Semerkand'a dönüşünden bir süre sonra Kanıgül ovasında altı torununu evlendirdi. Düğününü tantana ile yaptı. Bu düğünün tarihte benzeri görülmediği söylenir. Bu törende bütün Asya hükümdarlarının sefirleri hazırdı. Şehinşah'ın önüne serdikleri armağanlar arasında hepsi dokuzar olmak üzere zürafalar, deve kuşlarından başka çok sayıda nadir hayvanlar dikkati çekiyordu. Damatlara dokuz defa hilat giydirildi. Dokuz defa elmas kemer kuşatıldı. Başlarına dokuz defa taç konuldu. Bunlar her seferinde Timur'un tahtı önünde eğilerek dokuz kere yere alınlarını

koyarlardı. Bu tören sırasında başlarına o kadar altın, kıymetli taş ve inci saçıldı ki, birkaç saniye içinde bütün yerler bunlarla örtülmüştü.

Bu parlak şenlikler sona erer ermez Timur yeniden ordusunu toplayarak bu sefer Çin'i fethetmek niyeti ile hareket etti. Yolda Otrar'a erişince şiddetli bir sıtmaya yakalandı. Yaşı 71, sultanlığı da 36 yılı doldurmuştu. Otuz altı oğlu ve erkek torunu, on yedi kız torunu bulunan Timur, tarihin en meşhur kumandanı olarak dünyadan ayrıldı (19 Şubat 1405).

FETRET DEVRİ VE MEHMET ÇELEBİ'NİN BAŞARILARI

Bayezid'in Ankara'da uğradığı bozgunu takip eden fetret çağının olaylarına gelince Osmanlı tarihçileri bu çağı, Bayezid şehzadelerinin en genci olan Birinci Sultan Mehmed'in ilk başarılarından başlatırlar.

Ankara savaşından sonra Padişah'ın büyük oğlu Süleyman, Vezir Ali Paşa, subaşısı Aynabey, Yeniçeri ağası Hasan Ağa ile birlikte Rumeli'ye doğru firar ederken, o sıralarda henüz on beş yaşlarında olan Şehzade Mehmed'i, Bayezid Paşa savaştan çekip çıkararak dağlara götürtmüştü. Tatar askeri Şehzade'yi durdurmak istemişse de muvaffak olmamıştır. Yiğit delikanlı ve Bayezid Paşa, Tokat' dan geçerek kendilerini Amasya kalesine attılar. Millî tarihçiler onun bu gazası ile yine o yıl içinde gösterdiği başarıları ve Timur'a karşı akıllıca ve maharetli davranışlarını överler. Bununla beraber bu başarılarda, Şehzade'nin komutanı Bayezid Paşa ile lalası Sofu Bayezid'in de geniş payları olduğunu düşünmek yerinde olur.

Çelebi Mehmed'in yaşına göre erken beliren başarıları: Timur'un komutanlarından Kara Devletşah, bin kişi ile şehzadenin yolunu kesmeye çalışırken yenilmiş ve bizzat Şehzade'nin attığı bir ok ile öldürülmüştür.

Bu sırada, Tatar hükümdarı, Kubatoğlu'nu Niksar'ı kuşatmakla görevlendirmişti. Osmanlılar tarafından hücuma uğrayınca Kubatoğlu acele Taşanoğlu kalesine sığınmak zorunda kalmış ve bundan faydalanan Mehmed, Felenlek'i elde etmiştir.

Beyazid'in genç oğlu Tokat'ta biraz dinlenir dinlenmez İnaloğlu komutasında yirmi bin Türkmen, Kazova ovasında göründü. Yapılan savaşta Türkmen ordusu dağılmış, buna karşılık Türkler ancak iki yaralı vermişlerdir. Şehzade Mehmed'in idare ettiği bu savaşta, Osmanlılar zırh giyinmişlerdir.

Mehmed'in bir başka çarpışmadaki düşmanı Mezid adında bir eşkıya başı idi ki, Sivas şehrine sahip olarak Bayezid Paşa'ya karşı kendini kahramanca savunmuştur. Mezid kendisi için avantajlı şartlarla teslim olarak Mehmed'in hizmetine girdi. Sonraları bu adam Osmanlı Devleti'nin en iyi generallerinden biri olmuş ve Macarlara karşı yapılan savaşlarda şöhret kazanmış, fakat sonunda da kanlı bir yenilgiye uğramıştır.

Osmanlı tarihçileri Mehmed'in bir başka başarısını şöyle anlatırlar:

Timur ordugâhında kendisini ziyarete gelmesini istemesi üzerine Şehzade buna uymuş veya uyar görünmüş; Amasya sınırını geçer geçmez daha önce de Tosya ve Bolu yakınlarında geri dönüş hattını kesmek isteyip de emeline kavuşmamış olan İsfendiyar'ın yeğeni Kara Yahya ile ikinci defa karşılaşmış ve onu yenmiştir.

İşte bütün bu başarılar zincirini son bir zafer taçlandırmıştır. Bu da onun Bolu yakınlarında Murtaza abat ovasında Tatar Savcı'nın askeri ile yeniden karşılaşarak bunları darmadağın etmesidir.

Timur'un ordugâhına yönelmede karşılaştığı bu kadar güçlükler Şehzade'yi danışmanlarına uymaya zorladı. Timur'un yanına şahsen gideceği yerde lalası Sofu Bayezid'i gönderdi. Tatar İmparatoru'na arzusuna uygun şekilde

bizzat huzuruna varamamış olmasından dolayı mazeretini iletmeye lalasını görevlendirdi. Mehmed, bu elçisinin dönüşünde, babasının ölümünü de öğrenmiş oldu.

Timur, askerini Orta Asya'ya döndürmekle şöhretli esirinin vasiyetini yerine getirmiştir. Onun gidişi, Anadolu'daki sürekli kan akışına son vermiştir. Timur, Anadolu'ya yerleşmiş Kara Tatar adındaki Moğol kolonisini, biraz zorla, biraz da hile ile Ceyhun'un ötesine götürdü. Böylece Anadolu, bölünmüş ve harap olmuş olmakla beraber, Bayezid'in oğullarına bırakılmış oldu. Şehzade Mehmed, Sofu Bayezid'in öğütleriyle, Bayezid Paşa'nın da gayretiyle hükümetini yavaş yavaş Amasya ve Tokat yakınlarındaki yüksek yaylalarda genişletti.

Şehzade Süleyman, Avrupa tarafına gitmiş; İstanbul'dan geçerken de Bizans İmparatoru ile bir antlaşma imzalamış ve bunu desteklemek için de İmparatorun kardeşi Teodor'un kızı ile evlenmiş, Kâsım ile hemşiresi Fatma'yı da rehin olarak Bizans sarayında bırakmıştı.

Şehzade İsa'ya gelince: Ankara yenilgisinden sonra Bursa yakınlarına sığınmış ve bir sene kadar orada gizlice yaşamıştır. Babasının ölümünden sonra, o sıralarda Timur tarafından serbest bırakılmış olan Timurtaş'ın yardımıyla Bursa'da sultanlığını ilan etti. O da Süleyman gibi, Bizans İmparatoru ile bir antlaşma yaptı ve Bizans'ın önde gelen ailelerinden olan Joannes Tunteres'in kızı ile evlendi.

Babasının esirlik ortağı olan Şehzade Musa ise Timur döndüğü zaman, bağımsızlığına kavuşan Germiyan Beyi'nin muhafazasına verilmişti. İşte böylece Süleyman Edirne'de, İsa Bursa'da, Mehmed Amasya'da sultanlık etmekte idiler.

Mehmed, İsa'yı Bursa'dan atmak için Amasya'dan çıktığı zaman Osmanlı Devleti bu durumda idi. İki kardeşin askeri Domaniç dağı yakınında Ermeni Boğazı'nda karşılaştılar.

Mehmed'in ordusunun kumandanı, Ankara'da Timur'a karşı parlak savunmasıyla şöhret bulmuş olan Firuz Paşazade Yakup idi. Yakup, Timurtaş komutasında olan İsa

ordusunu bozarak Balıkesir'e doğru gitti. Orada bulunan Ayna Bey de Mehmed'e itaat etti. Onun öğüdü üzerine Mehmed, kardeşine Asya memleketlerinin kendi aralarında bölüşülmesini teklif etti. Buna göre Mehmed, Bursa'nın doğusunda ve kuzeyinde bulunan memleketlerde, yani Tokat, Amasya ve Sivas şehirlerinde; İsa ise batı ve güney illerinde, yani Karasi, Saruhan ve Aydın topraklarında sultanlık edeceklerdi. Fakat İsa, bu teklifi reddetti. Timurtaş Ulubat gölü kıyılarında yeniden yenildi. İsa şimdilik sultanlık arzusundan vazgeçerek Anadolu'dan acele ile çıkıp İstanbul'a sığındı. Bu andan itibaren Mehmed, Bursa ve İznik'e de sahip oldu. Germiyan Bey'ine bir mektup yollayıp babasının nâşını ve kardeşi Musa'yı kendisine teslim etmesini bildirdi. Bu teşebbüs iyi netice verdi. Musa'nın hayatı korundu ve Bayezid'in nâşı Akçağlayan deresi kıyısında yapılmış olan caminin yanına gömüldü.

Çelebi Mehmed bundan sonra Amasya ve Tokat'a döndü. İsa da İstanbul'dan Edirne'ye gitmişti. Oradan Süleyman'ın yardımıyla yeniden Anadolu'ya geçti. Önce Karasi'de yerleşerek Mehmed'i iki yüzlü bir dostlukla aldatmak ve gerçek niyetlerini gizlemek istedi. Sonra Karaman Beyi'nin topraklarına sık sık taarruzlar yapacak kadar cüret gösterdi ve sonunda on bin kişilik askeri ile Bursa önüne çıkageldi. Fakat Bursa halkı kapılarını kapamış olduklarından şehri elde edemedi. İkinci defa Mehmed'e yenildi. Bu sefer de Kastamonu Beyi İsfendiyar'a sığındı. İsfendiyar Bey askerleriyle birlikte ona yardımcı oldu. İsa, Bursa önünde olduğu gibi, birdenbire Ankara duvarları altında göründü. Selâsil kalesini kuşattı. Çelebi Mehmed, o anda yanında sadece üç bin kişi bulunmasına rağmen üçüncü defa olarak kardeşini yiğitlikle yendi. İsfendiyar kendi memleketine kaçtı. İsa, Ege sahillerine yönelerek İzmir'e sığındı. Bu bozgunlara rağmen İsa, mücadeleden vazgeçmemişti.

Mehmed, Karaman Beyi ile Dülkadir ailesi beyinin tebriklerini kabul eylediği sırada, İsa da Aydın, Saruhan,

Teke ve Menteşe Beyleri ile kardeşi aleyhine anlaştı. Buna rağmen Mehmed'in on bin askerine karşı koyamadı. Oysa ki birleşenlerin ordusu yirmi bin kişiyi buluyordu. Beyler birbiri peşi sıra yola gelip itaat ettiler. Saruhan Beyi Hızırşah, hamamda iken esir edildi. Öldürülmeden önce kendisinden üstün gelenden, özel bir lütuf olmak üzere, Manisa'da dedelerinin mezarlığına gömülmesini ve atalarının yaptırdıkları camilerin, hastanelerin ve medreselerin tahrip edilmemesini istedi. Bu iki arzusu da uygun görülmüştür.

Germiyan Beyi Yakup, Çelebi Mehmed'in yaklaşmakta olduğu hakkında ilk haberi alır almaz kalelerinin anahtarlarını teslim etmiş ve böylece Saruhan Beyi'nin uğradığı sonuçtan kurtulmuştur. Talihsiz İsa'ya gelince, Karaman kayaları içinde kendisine bir sığınak ararken ortadan kayboldu.

İsa siyaset ufkundan silinir silinmez gücü gittikçe artan Mehmed, bu sefer Süleyman'ı korkunç bir rakip olarak buldu. Bayezid'in ölümü ve Timur'un saldırıları ve Osmanlı askerlerinin İmparatorluk topraklarını boşaltması üzerine, Bizans İmparatorluğu tahtını yıkılmakta görerek on seneden beri kendisini uzakta tutmuş olan Manuel Paleolog, yine tahta çıkmış ve bu zaman zarfında Bayezid'in vasiliği altında ve onun heveslerine göre kendi yerine hüküm süren yeğeni Yani'ye Tesalya hükümetini vermişti. Süleyman ile yaptığı antlaşma kendisine faydalı olmuş, İmparator bazı arazisinin geri verilmesini Süleyman'dan istemiş, Süleyman da onun teklifini kabule mecbur olmuştu.

Edirne'de hesapsız ve ölçüsüz bir zevk ve safaya dalan bu Şehzade, Mehmed'in son zaferleri üzerine harekete geçti. İsa'nın kesin yenilgisinden daha önemli olan bir olay; İzmir Valisi Cüneyd'in hainliği, onun Anadolu'ya geçmesini hızlandırdı.

Bayezid Aydın ilinden buranın eski sahibi Umur'u kovduğu zaman bu eyaletin idaresini bir subaşının oğlu Cüneyd'e

tevdi etmiş ve onu İzmir'de oturtmuştu. Timur, İzmir'i alınca oranın idaresini tekrar Umur'a vermişti. Cüneyd, Ayasuluk'u (Selçuk) konut edinen Umur'a savaş açtı. Selçuk'u istila ile Umur'un elindeki toprakları Şehzade Süleyman adına ele geçirmekte olduğunu söyleyip ondan yardım istedi. Umur, birden karşılaştığı hücum üzerine Menteşe Beyi olan amcası İlyas'a sığındı. Menteşe hâkiminden altı bin kişilik bir yardım kuvveti alarak yeniden Ayasuluğ'u ele geçirdi. Sonra Cüneyd'le Umur barıştılar. Aydın hâkimi ölünce de Cüneyd onun topraklarına sahip çıktı.

Süleyman, Cüneyd'i yola getirmek ve parlak başarılarını kıskandığı kardeşi Mehmed'le uğraşmak için Elespon'dan geçerek Bursa üzerine yürüdü. Şehir, Şehzadeye kapılarını açtı.

Cüneyt, vakit kaybetmeden Karaman ve Germiyan Beyleriyle anlaşmaya çalışmak üzere Konya'ya ve oradan Kütahya'ya gitti. Amacına da erişti. Konya Beyi otuz bin kişilik bir yardımcı kuvvet verdiği gibi komutasını da bizzat üzerine aldı. Germiyan Beyi'ne gelince, o da on bin kişilik bir tümen getirdi. Cüneyd bu yeni kuvvetlere ancak beş bin kişiyi bulan askeri ile katıldı. Süleyman yirmi beş bin nefere varan ordusuna Uluâbat'da bir geçit resmi yaptırdıktan sonra Bergama'ya ve sonra da İzmir'e giderek ordugâhını Efes (Selçuk) yakınlarında kurdu.

Bu sırada Cüneyd, müttefiklerinin kendisini Süleyman'a teslim etmek niyetinde olduklarını anlayınca Selçuk'taki sarayından geceleyin tek başına çıkarak Süleyman'ın ordugâhına vardı, boynunda ip olduğu halde pişmanlıkla Şehzadenin huzuruna çıktı. Karaman ve Germiyan Beyleri, şafak vakti, Cüneyd'in çadırının boş olduğunu görünce ordugâhlarını acele ile terk ederek çekildiler. Cüneyd'in firarı askerlerin perişanlığına sebep olduğundan, Süleyman, ordusunun başında Efes'e girdi. Ancak orada da zevk ve safaya düştü.

Bu sırada bütün askeri ile Ankara üzerine çekilmiş olan veziri Ali Paşa, Selâsil kalesini kuşattı. Orada Şehzade Mehmed tarafından kaleye tayin edilmiş bulunan komutan Yakup Bey iyi bir savunma yaptı. Mehmed, komutanlarından Doğuran Bey'in ihanetinden dolayı, Tokat'ta kritik bir durumda bulunmakla beraber, Yakub'a son ana kadar karşı koymasını ve kendisinin yardıma gelmekte gecikmeyeceğini bildirdi. Bunu eline geçiren Ali Paşa, Mehmed'in ağzından yazdırdığı sahte mektupta imdada gelemeyeceğini ve Yakup'a kaleyi boşaltmasını bildirdi. Ankara, Ali Paşa tarafından zapt edilmiş duruma geldikten sonra, Mehmed şehri geri almak üzere kalenin duvarları altında göründü ise de başaramayacağını anladı. Fakat cesareti kırılmamış olarak Bursa'ya yöneldi.

Büyük kardeşi Süleyman Bursa'da, zevk ve sefa içinde idi. Mehmed'in yaklaştığını Süleyman hamamda iken öğrendi. Süleyman'ın ilk düşüncesi Rumeli'ye kaçmak olduysa da Ali Paşa onu bundan vazgeçirdi. Yeniden bir savaşa tutuşmak üzere iken Vezir Ali Paşa'nın bir hilesi yüzünden Mehmed, başkomutanı Bayezid Paşa'nın görüşüne uyarak, önce Tokat'a, sonra da Amasya'ya çekildi. Bu sıralarda Karamanoğlu, Süleyman'ın üzerine yürüdü, fakat Evrenos Bey tarafından yenildi (1406). Bunun üzerine Karaman Beyi, Şehzade Mehmed ile anlaştı, Süleyman'a karşı birleştiler. Musa bu durumdan Süleyman'a karşı faydalanmak istedi. Mehmed de onun bu konuda yaptığı teklifi kabul etti.

Musa, önce İsfendiyar'ın yanına gidip ondan yardım istedi. Önce uygun bir cevap alamadıysa da sonradan yardıma kavuştu. Ulah hükümdarı da ona dostluk elini uzatmaya söz veriyordu. Bunu üzerine amacına kavuşarak Rumeli yakasına geçti ve Anadolu'yu kana boyayacak savaş için hazırlıklara başladı.

Kardeşi Musa'nın bu düşmanca hareketini öğrenen Süleyman, Anadolu yakasında memleket ele geçirmek

tasarısını bırakıp Gelibolu'dan karşıya geçti. Avrupa toprağına ayak basar basmaz ilk işi, yokluğu sırasında Gelibolu istihkâmlarını yenilemiş olan Ceneviz Negro'nun birçok hediyelerle gönlünü hoş etmek oldu. Cüneyd'i de Ohri idaresine tayin etti. Sonra da müttefiki olan İmparatorun vermeye söz verdiği yardım kuvvetini istemek üzere İstanbul'a yaklaştı. Bu sırada Musa, Sırp Kralı Etyen ile Eflâk Prensi Mirçe'nin hazırladıkları iki fırka ile Süleyman'ın üzerine doğru ilerlemişti, iki Şehzadenin ordulan ilk defa olarak Bizans yakınında karşılaştılar.

Rum İmparatoru tarafından gönderilen memurların gizlice kandırdıkları Sırp askerleri, savaşın daha başlangıcında Süleyman tarafına geçtiler. Süleyman bir savaş hilesi olmak üzere şehrin hendeklerine kadar çekilmişti. Musa'nın, birden kaçar gibi gözüken Anadolu askerlerini izlemesini göz yumma ile karşıladı. Musa bunları izleyedursun, Süleyman pusu kurduğu yerden hendek içinde kendisi ile beraber gizlenmiş bulunan 500 seçkin süvari ile beraber düşmanın öteki kısmı üzerine atıldı.

Onları geri çekilmeye zorladı ve doğruca Musa'nın ordugâhı üzerine yürüyerek herhangi bir karşı koymaya rastlamaksızın onu ele geçirdi. Musa firar edenleri izlemekten dönüp de ordugâhının kardeşinin maiyetindeki asker tarafından zept edilmiş olduğunu görünce, artık üstün gelmekten umudunu kesti. Bu savaşta sadece kendisine Eflâk askeri bağlı kalmıştı. O da hemen Eflâk Beyi'nin memleketine doğru kaçtı (1406).

Bir müddet sonra yoksul bir surette ömür geçirdi. Süleyman ise Edirne'yi yeniden zapt etti. Yalnız Bizans İmparatorluğu tarafından değil, Osmanlı memleketlerine komşu olan bütün Hıristiyan milletleri tarafından ikinci defa olarak Osmanlıların metbuu ve Sultanı olmak üzere tanındı (1406).

SÜLEYMAN ÇELEBİ'NİN ZEVK VE EĞLENCEYE DÜŞKÜNLÜĞÜ VE SONU

Süleyman'ın bu yeni başarıları Osmanlıların bazı yerleri kendine bağlamalarına yol açmıştır. Bazı yerler ele geçirilmiştir. Venedik Cumhuriyeti de Süleyman ile bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Buna göre Süleyman Venedik'in Arnavutluk'taki arazisine her sene bin altı yüz duka vergi verilmek şartıyla taarruz etmemeyi üzerine alıyordu. Venedik'in Osmanlılarla akdeylediği ilk anlaşma budur. Bundan sonra Bosna tacı için birbiriyle çekişen iki prens de Süleyman'a kendiliklerinden büyük meblâğlar sundular. Bununla beraber o, beylerin hem on bin dukalık hediyelerini almış, hem de üzerinde çekiştikleri toprakları bir ucundan öbür ucuna kadar yağma etmekten vazgeçmemiştir.

Musa gizlice yeni bir ordu toplamakla uğraşmakta iken Süleyman Edirne'de zevk ve sefaya daldı. Öylesine ki, Bizans İmparatoru'nun elçileri bile onu onura ve görevine özen göstermeye çağırdıkları halde kulak asmadı. Hiçbir şeye önem vermez olmuştu.

Bu düzensiz hayat, her gün yenilenen bu aşırılıklar, Bayezid'in oğlunda tabiatın ona lütfetmiş olduğu güzel meziyetleri mahvetti. Eskiden yiğit, iyilik isteyici, insaflı olduğu halde, korkak, zâlim ve hak tanımaz oldu.

Süleyman en bayağı eğlencelerle avunurken, Musa birdenbire Edirne duvarları altında gözüktü. Mihaloğlu bu haberi Süleyman'a ulaştırmak için yanına girmekte acele gösterdi ise de Süleyman hiç önem vermeden, Farsça bir beyitle cevap verdi. Ondan sonra ihtiyar Evrenos gelerek efendisini dalmış olduğu o derin tembellik ve durgunluktan çıkarmaya çalıştı. Süleyman dedi ki:

"İhtiyar, sen deli misin ki, böyle hayallerle benim zevkimi bozmaya geliyorsun? Bu Musa kimdir ki, şurdan burdan acele ile başına topladığı askerlerle benden taht almak emelinde bulunsun?" Bu suretle baştan savılan Evrenos, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'ya giderek durumdan şikâyetçi

oldu. O da birkaç tesirli sözle Süleyman'ın enerjisini canlandırmaya çalıştı.

Ağa'nın cüretinden ve sözlerinin az saygılı oluşundan öfkelenen Süleyman, onun sakalının bir kılıçla traş edilmesini emretti. Hasan, yüzü çizgiler içinde ordugâhı atla dolaşarak uğradığı hakareti yüksek sesle anlattı ve Beyleri kendisi ile Musa'nın saflarına geçmeye kışkırttı. Ağa'nın davetine, üç kişi uymadı (1410). Bu üç kişi Süleyman'la birlikte İstanbul yoluna doğru kaçtılar.

Süleyman'ın askeri tarafından çoğu zaman kötü muamele görmüş olan bir köyün Türkmenleri, kaçak Şehzadeyi elbiselerinin haşmetinden ve atının takımından tanıdılar. Süvari ve maharetli okçu olan bu beş kardeş, geçip gitmesine engel olmasından daha çok, uyruğunda oldukları zatı yakından görmek arzusu ile Süleyman'ın önüne çıktılar. Fakat Şehzade korkuya kapılarak yayını aldı; bir okla kardeşlerden birini, sonra ikincisini bir taraftan bir tarafa deldi. O zaman öteki üçü birden ona ok attılar. Şehzade atından düşünce de üzerine atılıp başını teninden ayırdılar.

Süleyman'ın hayatı son zamanlarında lekelenmişse de büsbütün de şan ve şöhretten uzak değildir. Söz gelimi Rumeli tarafında on yıl süren Sultanlık süresince güzel sanattan ve bilimi teşvikten geri kalmamıştır. Sarayında çağının en büyük şairleri bulunurdu. Bunlardan İmam Süleyman Çelebi, Hz. Peygamber'in doğumu ve övgüsü ile ilgili olarak Türkçe en önemli "Mevlid" kitabının şairi olarak her bakımdan hak ettiği yüksek bir şöhrete sahiptir.

Bu zamanın şairleri arasında en şöhretlisi Şehzade Süleyman'ın, kardeşi Hamza ile birlikte yanında bulundurduğu Ahmet'tir (Ahmedî). Ahmet (Ahmedî) Timur tarafından da iltifat görmüştür. Ahmedî, İskender'in tarihini ve kardeşi Hamza da değişik tarih olaylarını kaleme almışlardır. Ferahnâme ve Cenknâme gibi eserler yazmış bulunan Ahmed Dâî de Süleyman'ın neş'eli sarayında daha çok takdir olunmuştur. Bunlardan başka Timur'un tanınmış

doktorlarıyla rekabet eden hekim Aydınlı Hacı Paşa da tıbba ve metafizik ile fıkha dair bazı telifler ve şerhler meydana getirmekle ün kazanmıştır.

Musa, kardeşinin ölümü ile Rumeli'deki Osmanlı illerinin bağımsız sahibi olarak tahta oturdu; Eflâklılar ve Bizanslılar hakkında dostluğunu açıkladığı gibi zalimce eğilimlerini ve keyfe bağlı yönetim usulünü (istibdat) de belirtmekte gecikmedi.

Musa Sırbistan'dan dönüşünde Selanik'i kuşatmış ve bazı şehirleri zapt etmişti. Ali Paşa'nın oğlu İbrahim'i, Bayezid'in sağlığında vermeyi üzerine almış olduğu vergiyi istemek üzere Bizans İmparatoru'na gönderdi. İbrahim, babasının örneğine uyarak, İmparatoru, Musa'nın tehditlerine önem vermemek için kandırdı. Sonra da Musa'nın yanına döneceği yerde, İmparator'un bir mektubu ile Bursa'da Anadolu illerinin sahibi bulunan Çelebi Mehmed'in yanına gitti. Musa da bunlara kızarak Seres ve Beroyu yolu ile Tesalya bölgesine girdi. Burada İmparatorun yeğenini ele geçirdi. Sonra İstanbul üzerine yürüdü. Üçüncü defa olmak üzere bir Osmanlı ordusu, İstanbul'u kuşattı. Şehzade, Bizans'ın köylerini bomboş buldu. Bunlar şehre sığınmışlardı. Bizans'ın maharetli çıkış ve hücumları Osmanlıların şehri daha yakından kuşatmasını engellemekte idi (1410).

İmparator kuşatmanın hızlılığından fazlasıyla sıkılarak Çelebi Mehmed'i Anadolu'dan Rumeli'ye çağırdı. O da bunu kabul etmiş ve bunu duyan İmparator, Şehzadenin İstanbul'a girişinde üç gün sürekli şenlikler yaptırmıştır. Bu sırada Mehmed, İbrahim Paşa'yı sadrazamlığa getirmiş olup o da Musa ile savaşma hususunda geleceğin padişahını tahrik etmiştir. Ancak Mehmed'in kendi kuvveti ve Bizanslıların gevşek askerleriyle dışarıya yaptığı hücumlar faydalı bir sonuç vermemiştir. Gerek bu umulmadık yenilgiler ve gerekse tekrar Anadolu'ya dönüp Efes (Selçuk)'i eline geçiren Cüneyd'in başarılarına dair alınan

haberler, Mehmed'in hemen yeniden kendi hüküm sürdüğü bölgelere dönmesini gerektirmiştir. Cüneyd, Mehmed'le mücadele etmeye gücü yetmeyeceğini anlayınca onun uyruğunu kabul etmek zorunda kaldı.

Çelebi Mehmed ve müttefiki Dülkadir Beyi, beraberce Şehzade Musa problemini bitirmeyi kararlaştırdılar. Zaten Sırp Kralı ile Bizans İmparatoru da Şehzade Mehmed'le müttefik idiler. Avrupa'ya geçilip henüz Vize'de ordugâh kurdukları sırada Evrenos'dan bir mektup aldılar. Bu mektupla Evrenos, devleti Musa'nın zulmünden kurtarmak için kendilerini harekete teşvik ediyor, ayrıca hem görüşünü belirterek öğütler veriyor, hem de elindeki kuvvet ile yardım vaat ediyordu. Evrenos bir meseleden Musa'ya kırılmış ve ondan kurtulmak için bir fırsat çıkmasını bekliyordu. Çelebi Mehmed'in doğruca Sırbistan'a gitmesini ve Teselya Alay Beyleri Burak Bey, Yiğit Paşa ile Tirhala kumandanı Sinan Beyi kendisine çekmesini öğütleyen Evrenos olmuştur.

Evrenos'un oğlu Mehmed ile Yahşi Bey de Anadolu hükümdarına taraftar olduklarını açıkça bildirdiler. Sadece akıncıların reisi Mihaloğlu, kazasker Simavnaoğlu Musa'nın sancaktarı Azep Bey ile ordusunun diğer birkaç şefi kendisine bağlı kalmamışlardı.

Mehmed, Evrenos'un öğütlerine uydu; bazı savaşlarla Musâ'nın bazı komutanlarını yendi. Sofya ovalarına giderek oralarda bol erzağa kavuştu. Yiğit Paşa, Burak Bey, Sinan Bey kendisine bağlılıklarını teyid eden mektuplar gönderdiler. Yolda düşmanla karşılaşmadan Niş'e ve oradan Morava kıyılarına doğru yürüdü. Oradan müttefiki olan Sırp Kralı'nı kendisine katılmaya çağırdı. Yine buralarda iken Musa'nın bayrağı altından çıkmış olan Teselya paşalarının gelişleriyle Osmanlı ordusu iyi bir yardım almış oldu. O sıralarda Sırp Kralı da gelip Mehmed'i kendi ülkesine götürdü. Birleşmiş askerler Kosova ovasında karargâh kurdular. Yine bu sıralarda İzmir Beyi'nin oğlu Hamza Bey beş yüz süvari ile gelip Mehmed'in hizmetine girdi.

Nihayet Çamurlu ovasından çıkmak üzere iken yedi bin yeniçerinin başında olarak Musa'nın komşu bir dağa ağır ağır çıktığını gördüler. Derhal savaş düzenine geçildi. Bu sırada Yeniçeri Ağası Hasan da silah arkadaşlarını Musa'ya karşı gelmeye çağırmakta idi. Musa, Hasan'ın üzerine atılıp onu ikiye biçti. Bir subay da onun kılıçla elini kesti. Yeniçeriler korkuya kapıldı, saflar bozuldu, etrafa kaçanlar arasında Musa da Eflâk'a doğru firar etmişti. Onun peşi sıra gidenler Musa'yı bir bataklık içinde cansız buldular (1413). Musa'nın Rumeli Beylerbeyi Mihaloğlu da esir edilmiş ve Tokat'ta hapis ile cezalandırılmış; Kazasker Simavnaoğlu, ilmi sayesinde, hayatını kurtarmıştır.

Musa zamanının bilginleri arasında göze çarpan Bedrettin Simavnaoğlu, Mısır'da öğretim görmüş, Sultan Barkuk'un oğluna hocalık etmiş ve ilahiyat ile fıkha dair dikkate değer eserler yazmıştır. Bedrettin, Musa'nın tahta çıkışında ona kazasker olmuştur. Çelebi Mehmed de kendisine hükümetten aylık bağlamıştır. Bu, Bedrettin eli silahlı bir isyan ile hayatını kaybedinceye kadar sürmüştür.

Bayezid'in esirlik günlerinden beri Osmanlı ülkesini kana boyayan veraset kavgaları Musa'nın ölümü ile kesildi. Ancak bununla memlekette düzen ve güvenlik geri dönmedi. Mehmed'in sultanlık devrinin sekiz senesini dolduran ihtilâller çıktı; Orta Asya da Timur'un sebep olduğu karışıklıklardan payına düşeni aldı. Timur'un kendi yakınları birbirine düştüler. Bu çekişmeler ve düzensizlikler Timur'un kurmuş olduğu hükümetler için çok tehlikeli sonuçlar doğurdu. Çünkü bu hükümetlerin taçları, bir daha bir tek egemenin başı üzerinde birleşemedi. Buna karşılık Osmanlı Sultanlığı ise bu hükümetlerden daha şanslı çıktı.

Osmanlı İmparatorluğu, uğursuz bir iç savaştan, birçok karışıklıklardan sonra yalnız bir padişahın taht ve tacı hükmü altında kuvvetlendi. Asya hükümdar ailelerinden çoğu böyle imtihanlara dayanamayarak yok olmuşlardır.

Bunlardan biri Artuk ailesi, bir başkası Toga - Timus hanedanı ve bir üçüncüsü de İlhanlılar'dır.

- VII - ÇELEBİ MEHMED'İN TAHTA ÇIKIŞI VE ŞAHSİYETİ

Sultan Mehmed'in tahta çıkışı, Osmanlı ülkesinde sevinç ile karşılandı. Özellikle, kendisine saygı göstermeyi öğrenmiş olan ordu, efendilerini hep birlikte selamladı.

Osmanlı padişahları içinde Mehmed adını taşıyan ilk sultan odur. Kardeşleri arasında moral ve fizik nitelikleri bakımından üzerine en çok o dikkati çekerdi. Hemen bütün beden egzersizlerinde maharetli oluşu, güzelliği, gönül yüceliği, düşünce çekiciliği ile Güreşçi Çelebi unvanını almıştır. Organları gayet birbirine uygundu. Millet ona "Pehlivan" diyordu. Davranışlarının inceliği ile üstün tutulmuşluğu vardı. Teni pembeye eğik beyaz; gözleri kara, kaşları kara, kalın ve çatık; sakalı gür, bıyıkları sık olmakla beraber, şeklen zarifti, alnı açık, çenesi yuvarlak, göğsü geniş, kolları uzundu. Kartal bakışlı, arslan gibi güçlü idi. Başına atalarından farklı bir surette sarık sarınır idi. Başının etrafına kat kat sarılan bez, sırmalı külahının ucundan başka yerini göstermezdi. Seleflerinin kaftanlarına uygun surette biçilmiş olan kaftanına, astar yerine samur kaplanmış ve etrafına kürk dürülmüştü.

Birinci Mehmed'i, davranışlarına, hareketlerinin çabukluğuna, vakarına ait övgülerin üstüne çıkaran şey: Osmanlı tarihçileri gibi, Bizans tarihçileri tarafından da adaleti, şefkati, gönül yüceliği, dostluğunda sebatı, hem Türkler, hem Rumlar için iyilik severliği hakkında ortak tanıklıktır. O, Hıristiyanlara düşmanlık göstermemiş olmakla kalmamış, ayrı zamanda dostça da davranmıştır. Çok iyi yetişmiş, mümtaz bir eğitim görmenin bütün sonuçlarını ve ince düşüncenin örneklerini göstermiştir. Osmanlı

tarihçilerinin deyimi ile Çelebi Sultan Mehmed, Timur tufanının tehlikeye düşürdüğü devlet gemisini kurtaran Nuh gibidir.

İmparator Manuel, müttefiki Mehmed'in, son ve korkunç rakibini yendiğine dair aldığı haber üzerine, başarılarını kutlamak ve antlaşma şartlarını, kendisinin hizmetlerini hatırlatmak üzere elçiler yolladı (1414). Atalarından daha çok siyasetten anlayan Mehmed, taahhütlerine bağlı kalarak, Karadeniz'de ve Marmara denizinde kendi elinde bulunan kulelerin, Teselya kalelerinin İmparatora geri verilmesini çabuklaştırdı. Manuel'in elçilerini hediyelerle sevindirerek, geri dönmelerine izin yerdiği sırada, onlara şu sözleri söyledi:

"İmparator'a söyleyiniz ki yardımı sayesinde atalarımın ülkesini elde ettim. Bu hizmetinin hatırası gönlümde daima saklı kalacaktır. Onun hoşuna gitmek için bütün fırsatları arayacağım."

Çelebi Sultan Mehmed, yine bu sıralarda Sırp, Eflak beylerinin, Bulgaristan'ın, Yanya dukasının, Lakedemonya despotunun ve Ahai prensinin elçileri tarafından sunulan tebrikleri kabul etti. Bu elçilerin hepsi Padişah'ın sofrasına kabul edilmiş ve iltifatını görmüşlerdir. Birkaç gün sonra elçilere dönüş izni verdiği sırada da şunları söylemiştir:

"Efendilerinize söylemeyi unutmayınız ki, ben her tarafa barış veriyorum. Ve her taraftan barış kabul ediyorum. Dünya düzen ve güvenliğinin koruyucusu olan Cenab-ı Hak, barışı bozmak arzusunda bulunanların cezalarını versin."

Venedikliler, Birinci Mehmed'in iyilik sever niyetlerinden faydalanarak sömürgelerinin güvenliğine kefil olan bir antlaşma istediler ve isteklerine de kavuştular. Raguza Cumhuriyeti'ne gelince, yeni Padişah, Osmanlıların bu

Cumhuriyet'i korumasını temin eden anlaşmayı yeniledi. Başka Hıristiyan hükümetleri ile vuku bulacak savaşların da bu küçük hükümetin mülkünde güvenliği bozmayacağına da söz verdi.

KARAMAN BEYİ'NİN BURSA'YI ZAPTI VE YENİLGİSİ

Cüneyd'in başkaldırması ve Karaman Beyi'nin saldırması, Sultan Mehmed'i Anadolu'ya davet etti. Mehmed, Musa ile savaşırken, Karaman Bey'i bütün kuvveti ile Bursa üzerine yürümüştü. Buranın kuşatılmasına çok emek harcadı ise de zaptına muvaffak olamadı. Şehre yeteri kadar su veren Pınarbaşı çayının yatağını çevirmeye ve suyu koruyan kuleyi atmaya çalıştı, ancak bir sonuç elde edemedi. Muhafızların komutanı Ayvaz Paşa, lağımcıların üzerine yağmur gibi ateş yağdırarak bunları kovdu. Ondan sonra maharetle idare ettiği hücumlarla düşmanı bırakmaya zorladı. Bununla beraber Karaman hâkimi Bursa'nın komşu köylerini ve etrafını yakıp yıkmaktan geri kalmadı.

Bayezid'in esir edip de başkomutan Timurtaş'ın eline teslim ettiği babasının öcünü almak için, rahmetli Padişah'ın kabrini açtırarak kemiklerini yaktırdı. Karaman Beyi, camileri yakmakta ve devlet kahramanlarının kabirlerine her türlü hakaretten çekinmemekte iken, dedesi Birinci Murad'ın yanına gömülmek üzere, Şehzade Musa'nın cenazesi geldi. Bu cenaze alayı görününce, şehri kuşatanları bir korku aldı. Karamanoğlu da babasının kemiklerine yaptığı saygısızlıktan dolayı Padişah'ın öç almak üzere kardeşinin tabutunu izlemekte olduğunu sandığından mıdır, yoksa tabutun birden görünüşü kalbinde bir pişmanlık doğurmasından mıdır bilinmez, Bursa varoşlarını yaktıktan sonra kaçtı.

Arkadaşlarından biri, “Osmanlının ölüsünden kaçıyorsun; dirisine nasıl karşı koyacaksın?” dediği için Karamanoğlu bu öğütçüyü boğdurmuştur.

Birinci Mehmed, Anadolu toprağına ayak basınca önce Bergama üzerine yürüyüp Cüneyd’i itaata çağırdı. Fakat âsi, bundan kaçınarak elinde bulunan şehirlerin hepsini savunma durumuna koydu. Mehmed bunun üzerine bazı kaleleri hücumla alarak hak edenleri de kılıçtan geçirdi.

Mehmed, başkaldırmış bulunan Cüneyd’in karşı koymalarını kesin surette ortadan kaldırmak için İzmir üzerine yürüdü. Cüneyd istihkam üzerine istihkam yaparak şehri alınamayacak bir hale getirmiş, anasını, çocuklarını, kardeşi Bayezid’i orada bırakmıştı.

Mehmed, ordugâhını kurar kurmaz, yakın adaların hâkimleri, komşu memleketlerin beyleri hep birden vergilerini vermeye ve bağlılıklarını belirtmeye geldiler. Bir kısmı da Padişah’ın adaletine güvenerek, Cüneyd’in kendilerine yaptığı zülümlerden şikâyetçi oldular. Bu sırada Osmanlı hükümdarının kendilerini korumasını istiyenler arasında Foça, Midilli, Sakız hâkimleri olan Ceneviz büyükleri; Germiyan, Teke, Menteşe beyleri ve “Kudüs’ün Aziz-Yahya Şövalyeleri”nin “Üstad-ı Â’zam”ı da bulunmakta idi. Mehmed bunların saygılarını memnunlukla karşıladı ve ortak düşmanlarının yok edilmesi için kendisi ile birleşme tekliflerini kabul etti.

İzmir kuşatmasına başlanıldığından on gün sonra Cüneyd’in anası, çocukları, Padişah’ın ayaklarına kapanarak af için yalvardılar. Kale kayıtsız teslim olunmak şartı ile Padişah onları bağışladı. Böylece İzmir alındıktan sonra Padişah’ın ilk işi kalenin bütün kulelerini yıktırmak oldu. Gerçekten tecrübe ve akıllı siyaset, ülkesinin içinde birkaç istihkamdan başkasını saklamamayı gerektiriyordu. Çünkü bunların çoğu baş kaldırmalara sebep olmaktan, isyanları

kolaylaştırmaktan başka birşeye yaramıyordu. Rodos şövalyelerinin liman girişinde yaptırdıkları kule de bir gece içinde yerle bir edildiğinden, Üstad-ı Âzam güneş doğar doğmaz, Sultan Mehmed'in yanına giderek; kulenin, Aydın beyliği zamanında tarikatın gelirleri ile yapıldığını ve bu sebeple bunun yıkılmasının papa ile ve belki, birkaç Avrupa devleti ile savaşı kaçınılmaz yapacağını hatırlattı. Padişah, Üstad-ı Âzam'ın tehditlerini sükutla dinledikten sonra yumuşakça ve rahat şu sözleri söyledi:

"Ben, isterdim ki yeryüzünde bulunan bütün Hıristiyanlara baba olayım; kendilerine iyiliklerde bulunayım, şeref ve saygı dağıtayım. Çünkü hükümdarların iyilere mükâfat, kötülere ceza vermesi gerekir. Ancak kendi vatandaşlarının da bahtiyarlıklarını düşünmek mecburiyetindedir. Birçok Müslümanların benden istedikleri bir şeyi göz önünde bulundurmakla görevliyim.

Timur, bütün Anadolu'yu yakıp yıkmıştır. İzmir kalesini temelinden yıkmakla teşekkürü hak etmiştir. Çünkü bizim kaçkın kölelerin hepsi burada sığınacak yer buluyordu. Bundan başka karada, denizde, yolculuk eden bir takım hür insanlar, İzmir'e esir olarak getiriliyordu. Bu da tarikatın şövalyeleri ile Osmanlılar arasında sürekli savaşa sebep oluyordu.

Timur, dinlere bile saygı göstermeyen bir Tatar hükümdarı olduğu halde bu akıllıca tedbirinden dolayı herkesin övügüsüne erişmiş. Ben, o zalimden daha mı zalim olayım? Fakat Müslümanların arzusunu yerine getirmekle beraber seni de memnun etmek için Menteşe arazisinde bir başka yer göstereyim ki orada bir kule yapılabilsin."

Üstad-ı Azam, bu yerin yabancı bir toprakta değil, Padişah'ın sahip olduğu arazide olmasını istedi. Mehmed

buna da şu karşılığı verdi:

“Benim sana verdiğim, bana aittir. Çünkü Menteşe Beyi benim ancak memurumdur” Padişah bu sözlerden sonra, Üstad-ı Âzam ile Midilli, Foça, Sakız Hıristiyan hâkimlerine izin verdi, onlar da topraklarına sahip olmak hususunda güven kazanmış olarak ayrıldılar.

Cüneyd, anasının ısrarlı yalvarmaları üzerine, suçundan dolayı bağışlanarak Sultan Mehmed’in ayağına kapanmaya koştu. Padişah, Cüneyd’in hayatını, mülklerini bağışladı. Fakat defalarca kötüye kullanmış olduğu valiliği elinden aldı. Valiliği Sırp Kralı Lazar’ın Müslüman olan oğlu Aleksandr Sisman’a verdi. Cüneyd’in boyun ve baş eğmesi üzerine Padişah, Karamanoğlu’nun Bursa’da yaptığı yıkımdan dolayı öç almak için harekete geçti. İlk konak yeri olan İnegöl’den, dostluk bağları kurmak için Mısır Sultanı’na bir mektup yazdı. Sonradan Mısır Sultanı da Osmanlı Padişahı’nın bu mektubuna bir resmî elçilik heyeti göndermekle cevap vermiştir.

Sultan Mehmed, Kastamonu Beyi İsfendiyar’a oğlu Kasım Bey’in yardımcı asker ile kendisine gönderilmesini; Germiyan Beyi Yakup Bey’e de Karaman’a gidişi için tutulacak yol üzerinde bulunan Seyyit Gazi’ye doğru asker yolunun düzeltilmesini bildirdi. Akşehir, Beyşehir, Seydişehir ve diğer yerler güçlük çıkarmadan itaat ettiler. Sonunda Konya’nın kuşatılması üzerine iki hükümet arasında barış akdedildi (1414). Padişah buradan Karadeniz üzerindeki Canik’i yeniden kendine bağlamak üzere kuzeye yöneldi. Canik’te bulunduğu sırada Karaman Beyi barışı bozduğundan yine Karaman’a dönmek gerekti.

Islâh kabul etmez vassalını ibret verecek surette yola getirmek ve cezalandırmak artık bir zorunluluk olmuştu. Geri dönerken yolda, Ankara’da bulunduğu sırada ağır

surette hastalandı. Maiyetinde bulunan doktorlar hastalığı teşhis edemediklerinden ümitlerini kesmek üzere idiler. Bu durumda Germiyan Beyi'nin hekimi Sinan çağrıldı. Sinan'ın şairliği, hekimlikteki tanınmışlığından üstündü."Şeyhî" mahlası ile bilinen şair Sinan; Çelebi Mehmed'in hastalığının derin üzüntüden başka bir şey olmadığına kanaat getirerek bir zafer haberinin, her türlü ilaçtan daha çok hastanın iyileşmesine hizmet edebileceğini söyledi. Bayezid Paşa da doktor tarafından reçetesi verilen bu manevî ilacı tedarik edeceğine söz verdi.

Çoktan beri Karaman Beyi ile gizlice haberleşmekte olduğundan, Bayezid Paşa onu bir tuzağa düşürmenin kolay olacağını hesapladı. Padişah'ın sıhhat durumu hakkında bizzat bilgi alması ve öldüğü takdirde tahtının elde edilmesi üzerinde konuşulmasını teklif etti. Kararlaştırılacak bir yere gelmesini istedi. Karamanoğlu Mehmed Bey, Bayezid Paşa'nın aldatıcı davetine kapılarak belirtilen yere geldi. Kendisi yenildi, oğlu Mustafa Bey de esir edildi. Doktorun keşfetmiş olduğu üzere Padişah, düşmanının bozgununa uğradığı haberini alınca iyileşti. Sultan Mehmed, kerem göstererek Karamanoğlu'nu yine affetti. Karamanoğlu Mustafa, elini, göğsünü örten elbise üzerine koyarak babası adına şöyle yemin etti:

"Yemin ederim ki bu can, şu tende durdukça Padişah'ın sahip olduğu topraklara asla göz dikmeyeceğim."

Mehmed Çelebi, bu yeni durumdan memnun olarak fethetmiş olduğu illerin geri verilmesini vaat etti. Ve bir sevgi belirtsi olmak üzere Mustafa Bey'e, geleneğe uygun olarak davul, sancak, atlar ve develer bağışladı. Mustafa Bey gitti, fakat henüz ordugâhından görülmekte iken yeminini bozarak Osmanlıların ovada otlamakta olan at sürülerini gasp etti. Mustafa Bey'e göre; Osmanlılarla Karamanlılar arasındaki çarpışmaların, beşikten mezara kadar durmaması gerekirdi. Beyler, kendisinin yemin

ettiğini ona hatırlatınca; göğsünden bir ölü güvercin çıkarmış ve yemininin şu sözlerini tekrar etmiştir: “Bu can şu tende durdukça”. Üzerine yemin etmiş olduğu güvercini sıkıp öldürmüş olduğundan artık kendisinin ettiği yemine bağlı olmadığını söyledi.

Sultan Mehmed, bu hainliğin cezasını vermek üzere Karaman üzerine yürüdü. Fakat Karaman Beyi eyaletinin Taşıl denilen kısmına kaçtı. Oğlu Mustafa Bey Osmanlılar tarafından yeniden kuşatılan Konya’yı savunmak istedi. Konya üçüncü defa fethedildi. Ancak bu defa da kesin olarak alınmış olmuyordu. Daima yüce gönüllü olan Sultan Mehmed, yeni bir barışa rıza gösterdi ve Konya’yı Karamanlılara geri verdi. Sonra Avrupa’ya döndü.

VENEDİK İLE BARIŞ

Sultan Mehmed, Gelibolu’da Siklad adaları hâkimi olan düke karşı bir donanma hazırladı. Çalı bey komutasında olan otuz kadırga bu adaları tahrip ettiler. Bu arada Venediklilerin Osmanlılarla yaptıkları antlaşmaya girmemiş olan bir Venedik asilzadesi Osmanlı gemilerine düşman muamelesi ediyordu. Bir Osmanlı donanması da Karadeniz’de bazı Venedik gemilerine taarruza başladı. Böyle bazı çarpışma ve anlaşmazlıklar yüzünden 1416 Mayısının 29. günü Gelibolu deniz savaşı vukua geldi. Bu savaşta bazı Türk gemileri düşman eline geçmiştir. Venedikliler esirlere karşı insafsız davranmışlar ve beş Osmanlı kadırgası Gelibolu önünde yakılmıştır.

Nihayet uzun müzakereler olmuş ve sonucunda yeni bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre her iki taraf karşılıklı olarak almış oldukları esirleri birbirine geri vereceklerdi. İki millet arasındaki çarpışmalar da tamamen

ortadan kalkacaktı. Padişah, barışçı niyetlerinin bir delili olmak üzere Venediklilere adalar denizinde ve Çanakkale Boğazı'nda gemilerin gidiş-gelişlerine zarar verecek korsanlara düşman gemisi muamelesi etmek hakkını tanıdı. Bir Türk elçisi bir yıl sonra bu antlaşmanın tasdikli bir örneğini Venedik'e götürdü. Sultan Mehmed'in elçisi orada tantana ile kabul olunmuş, kendisi ve bütün maiyeti bu cumhuriyetin hesabına misafir edilmişlerdir.

Venedik ile barış yaptığı yıl, Çelebi Sultan Mehmed, Dicle'den Ceyhun'a kadar değişik ülkelerde türlü hanedanlardan sultanlık eden hükümdarlarla gayet geniş bir haberleşmeye girişti. Mehmed'in amacı, bunları dostça Osmanlı Devleti sınırlarından uzak tutmaktı. Aslında Orta Asya'daki bütün hükümdarlar birbiri ile sürekli savaşmakta olduklarından Çelebi Mehmed maksadına pek kolay ulaştı.

Asya'daki Osmanlı eyaletleri otuz beş yıldan beri kaybetmiş oldukları asayişe kavuşmuşlardı. Mehmed, bu huzur ortamından faydalanarak bakışlarını ülkenin kuzeyinde sultanlık eden hükümdarlara çevirdi. O, bu hükümdarları kendisi ile ittifaka çekmek ya da elde etmek çarelerini düşünürken Dan, akrabası olan Eflâk Beyi Mirce'ye karşı yardımını dilemeye geldi. Öte yandan Macaristan Kralı Sigismond da kendini Mirçe'nin savunucusu saydığından, Sultan Mehmed'in himayesini istiyordu. Mehmed, Dan'ın ricasını kabul ve Sigismond'un başvurmasını reddetti.

Bunun üzerine iki düşman ordu arasında savaş oldu (1416). Macarlar, Padişah ile Dan'ın ordularına karşı yenildiler. Mirce barış istedi ve vergi vermek, ayrıca oğlunu da Osmanlılara rehin olarak göndermek şartı ile amacına ulaştı. Bu prensi itaatta daha iyi tutabilmek için Mehmed, Tuna'nın öte tarafında, Rusçuk karşısında bir kale yaptırdı ki, buna Yerkökü adı verilmiştir. Padişah yine o sıralarda Tuna'nın sağ sahilinde İsakçı ve Yenisale mevkilerinin istihkâmlarını yükselttirdi. İzmir ve Efes'in eski Beyi olan

Cüneyd'i Niğbolu'ya komutan atadı. Sonra bazı kaleleri zapt etti. Sigismond'un üç sefirini de bu sıralarda kabul etmiştir.

Bosna ve Sırbistan gibi Sigismond'un ülkesi de Osmanlı ordusunun nüfuz alanında idi. Yirmi bin Türk Radkesburg'u kuşattılar. Şehir kendini savundu. Kanlı savaşlar oldu. Başka yerlerden de Hıristiyanlara yardımlar geldi. Ayrıca değişik bölgelerde, farklı kuvvetlerle Osmanlı askerleri arasında yapılan savaşlar birçok kayıplara mal olmuştur.

Avrupa'da akınlar sürüp giderken Asya'da birkaç Bey arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı devletin sınırları tehlikede idi. Padişah Anadolu tarafına geçti. Karakoyunlu Kara Yusuf'un Erzincan'na tayin ettiği vali, Karahisar'ı tehdit ediyordu. Bu şehrin hâkimi Hasan Bey Padişah'a bir elçilik heyeti göndererek himayesini diledi. Fakat Sultan Mehmed henüz yardım için asker göndermeye vakit bulamadan yeni Erzincan valisi Pir Ömer, Hasan Bey'i esir etti. Sultan Mehmed'in bundan önceki savaşta fetheylediği Canik'i de ele geçirdi.

Bu sırada, oğlu Kasım Bey'i Padişah'ın yanında rehin bırakmış olan Sinop Beyi İsfendiyar, türlü türlü madenlere sahip bulunan o yerlerdeki dağlık araziyi, ikinci oğlu Hızır Bey'e vermişti. Padişah, Kasım Bey'in yalvarması üzerine Tosya, Çankırı, Kastamonu şehirleri ile idaresini Hızır Bey'e bırakmış olduğu toprakları Kasım Bey'e vermesini, dostu İsfendiyar'a hatırlattı. İsfendiyar, toprağının en verimli kısmını ne kendisi ne de oğlu Hızır Bey için kurtarma yolu bulamadı. Kâsım'ın umudunu da boşa çıkarmak istedi. Veziri ve olağan üstü bir elçisi aracılığı ile Kâsım'a verilmesi bildirilen şehirlerin bizzat Padişah tarafından kabul olunmasını diledi. Kendisi için de sadece Kastamonu'nun bırakılmasını istirham etti.

Bu rica Çelebi Mehmed'in görüşüne pek uygun düştüğünden hemen kabul etti. Bahis konusu olan şehirlerin teslimi ve madenler bakımından en zengin dağların gelirinin terk edilmesi karşılığında İsfendiyar ile bir barış antlaşması yapıldı. Kasım umduğunu bulamamış olmakla beraber Padişah'ın ordusunda, hizmetine ara vermedi. Mehmed, bu şerefe Hızır Bey'i de ortak ettirmek istedi. Fakat Hızır, kardeşine olduğu gibi Osmanlılar'a da düşmanlık beslediğinden bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine beğendiği yere gitmesine izin verildi.

AVRUPA'YA İLK İSKAN

Samsun'un ve Canik'in alınışından sonra Mehmed, Bursa'ya dönüyordu. Yolda birden bir Tatar topluluğuna rastladılar. Bunlar Moğol istilası zamanında buralara göçmüşler ve bu bölgede kalmışlardı. Kendi hallerinde yaşıyorlardı. Padişah, bu yabancılara şeflerinin kim olduğunu ve nerede bulunduğunu sordu. Onlar da başkanın Tatar Samgarlar soyundan Minnet Bey olduğu ve bir düğüne gittiği karşılığını verdiler. Sultan Mehmed:

"Bakınız," dedi, "ben savaşırken bu Tatar Beyleri düğün peşinde koşuyorlar. Bab-ı Hümayunum'da da görünmüyorlar. Siz Rumeli'ye naklolunacaksınız." Bundan sonra Minnet Bey hemen bütün kolonisi ile Avrupa'ya gitmek için emir aldı. Göçmenler Filibe yakınında Konuş vadisinde yerleşmek zorunda kaldılar. Filibe'ye az bir uzaklıkta bulunan Tatar Pazarı kasabasını, bu göçmenler kurmuşlardır. Minnet Bey'in oğlu Mehmed, sonraları burada bir kale, bir okul, bir kervansaray yaptırmıştır.

ŞEYH BEDREDDİN İSYANI

Sultan Mehmed Avrupa'ya da döndüğü ve donanmasının Gelibolu sularında uğradığı kayıpları onarmaya hazırlandığı

bir sırada, bir derviş isyanından doğan bu olağanüstü durum, onun tasavvurlarını gerçekleştirmeye engel olmuştur. Bu başkaldırma Osmanlı Devleti tarihinde ortaya çıkan isyanların en tehlikelilerinden biridir. İsyancıların hainceniyetlerini, din taassubu perdesi altında gizlemiş ve bunu hayret edilecek bir sabır ve maharet ile düzenleyip hazırlamış olmaları ile de olağanüstü bir şeydir. Bir meczup, bu fitneye kendi adını vermiş ise de, komplonun ruhu, Musa bozgunundan sonra İznik'e sürülmüş olan kazasker Simavnalı Bedreddin idi. Bedreddin'in bilimsel niteliği hayatını kurtarmış ve ona sürgün yerinde bir aylık bağlanmasına da sebep olmuştur.

Bedreddin çok geçmeden sürgünden kaçtı. Gizli niyetlerini açığa vurmak ve gerçekleştirmek için, yeter sayıda taraftar bulmak için bilgin, hâkim, sofu olmak gibi şöhretlerini maharetle kullanarak tasavvurlarını yeni bir mezhep esası üzerine kurdu. Bedreddin'e, hareketlerinin sorumluluğunu üzerine alacak ve ona yol açacak bir maşa gerekli idi. Bunun için İzmir körfezinin güney ucunda Karaburnu teşkil eden Siylaryus dağı üzerinde doğmuş bayağı tabakadan birini seçti. Bedreddin, bu adamda kendi mezhebi için gerekli taassup ve heyecanı bulmuş olduğundan onu kendisine kethüda, vekil ve dinî teorilerinin yayıcısı edindi. Börklüce Mustafa denilen bu hızlı fanatik, derhal kendini baba (eb) ve ruhanî sahip ilan etti, bundan dolayı da taraftarları ona Dede Sultan adını verdiler.

Bedreddin'e Torlak Kemal adında bir Yahudi mühtedisi pek çok yardım etti. Bu Yahudi, o vakit büyük partilere bölünmüş olarak ve her tarafta yeni mezhebi yayarak Asya'da dolaşan dervişlerin başına geçti. Mezhep, eşitlik ve yoksulluk üzerine kurulmuş olup, her şeyde ortaklaşma öğretiyordu. Bu meczuplar şöyle derlerdi:

"Ben senin evinde kendi evim gibi otururum; sen de benim elbiselerimi giyer, silahlarımı, arabalarımı,

kendininkileri kullandığın gibi kullanırsın. Sadece kadınlar müstesnadır.”

Bedreddin ile sırdaşlarının gizli amaçları Avrupa’da ve Asya’da bir hükümet kurmak olduğundan, Hıristiyanları ve özellikle Rumları elde etmek isterlerdi. Bu amaca erişmek için de dervişler, Hıristiyanların Allah’a ibadet ettiklerini, sadece inkâra sapanların kâfir olduklarını ilan ve kendilerine katılmak için gelen Hıristiyanları gökten inen melekler gibi hareretle kabul eylediler.

Börklüce Mustafa, müritlerinden birkaçını hâkimler ve rahipler arasından mürteciler çekmek için Sakız Adas’ına gönderdi. Bu gidenlerden ikisi, başları çıplak ve ayakları bir çuha parçasına sarılı olduğu halde, Turlotas manastırında bulunan bir Giritli keşişi ziyarete gittiler. Bu delegelerden biri rahibe:

“Ben de senin gibi keşişim; senin Allah’ına ibadet ediyorum. Ve geceleyin deniz üzerinde ayaklarımla yürüyerek seni görmeye geliyorum.” dedi. Rum keşiş buna inanmış ve Börklüce Mustafa’nın geceleyin kendisi ile görüşmek için yürüyerek denizi geçmekte olduğunu tarihçi Dukas’a temin eylemişti.

Mehmed, fesat hakkında gerekli bilgiyi alınca, Sırp Kralı’nın oğlu Saruhan Kralı’nın oğlu ve Saruhan valisi Sisman’a bu sapık fanatiklerin üzerine yürümesini emretti. Sisman, altı bin fesatçı tarafından savunulan Stilaryus dağı geçitlerinde bütün askerleri ile birlikte öldürüldü. Bu başarı, yeni mezhep üyelerinin ataklarını artırdı, yeniden birçok kimse bu sapıklara uymaya başladı. Eşitlik havarileri cüretlerini, Padişah’ın fermanları ve İslâm kanunları ile teyid edilmiş bazı gelenekleri yasaklamaya ve birçok hususlarda kendilerini Hıristiyanlara benzetmeye kadar götürdüler.

Diğer reformları arasında, bundan sonra aynı kumaştan yapılmış yalnız bir elbise giymeye ve başı açık gezmeye karar verdiler. Avrupa halkları Yunanlılara ve Romalılalara

uyarak alınlarını kapamak geleneğini bir serbestlik belirtisi saydıklarından bu dervişler bu bakımdan onlardan ayrılmış oluyorlardı. Bundan başka Börklüce Mustafa Müslümanlardan çok Hıristiyanlarla bağlar kurmak istediğinden bu hareket de pek fena bir bidat teşkil ediyordu. Ve bu sapıkların Kur'ân âyetlerine bile ne kadar az önem verdiklerini göstermeye yetiyordu.

Sultan Mehmed bunların çoğalmalarından çok yıkıcı ihtiraslarından haklı olarak endişe ettiği için, Saruhan ve Aydın Valisi Ali Bey'e bu iki eyalet topraklarında toplayacağı kuvvetlerin bütünü ile başkaldıranlar üzerine hücum etmesini emretti. Talih, Ali Bey'e de Sisman'dan daha çok yaver olmadı. Tamamen yenilerek ve ancak güçlükle ve askerinin birazı ile Manisa'ya kaçabildi. Bu yeni yenilgi Çelebi Sultan Mehmed'i daha hızlı tedbirler almaya zorluyordu.

Padişah henüz on iki yaşında bulunan oğlu Murad'ı Avrupa ve Asya eyaletlerinin bütün kuvvetleri ile bu sapıklar mezhebini yok etmeye memur etti. Yaşının küçüklüğüne rağmen babasının Amasya valisi olan bu Şehzade, Bayezid Paşa ile hareket ederek, ordusunu âsilerden ayıran derbentleri geçti. Sonunda Börklüce'nin hükümet merkezi olan Stylaryus dağı yakınında kesin bir savaşma oldu. Mustafa ile bu kanlı savaşta telef olmayanlar esir edilerek Ayasluğ'a götürüldüler.

Mustafa'yı İslâm'a döndürmek için kullanılan uğraşılar hep boşuna oldu. En yoğun gayretler yaydığı yeni mezhepte onu daha direnir yapmaktan başka bir şeye yaramadı. Mustafa elleri, ayakları bağlı bir deve üzerinde şehir içinde dolaştırıldı ve müridlerinden inançlarını bırakmayanlar gözünün önünde öldürüldüler. Bunlar:

"Dede Sultan, eriş imdadımıza" feryadları ile kendilerini vuran hançerlerin üzerine atılıyorlar ve mezhep inançlarını ve önlerinde ölen üstadlarına olan bağlılıklarını bu şekilde kanları ile teyid ediyorlardı. Mustafa'nın ölümü sapık

mezhebin gücünü kırmış olmakla beraber, sağ kalanlar arasında, onun hâlâ bu dünyada olduğu rivayeti dolaşıyordu. Giritli keşiş Dukas'a, Börklüce Mustafa'nın köşeye çekildiği, hayatına yeniden başlamak için Sisam adasında hâlâ yaşamakta olduğunu söylemiştir.

Mustafa'nın ortadan kaldırılışından sonra, Bayezid Paşa Şehzade Murad'ın ordusunu, sapıkların ittifakçısı Yahudi Torlak Kemal üzerine götürdü. Onu, üç bin dervişi ile beraber Manisa'da yendi. Yahudi, kendisine en içten bağlı müridleri ile birlikte asıldı.

Bu olaylardan sonra Asya eyaletleri halkı eski mezheplerine döndüler. Bu kadar kargaşalıkların ve bu dökülen kanların sebebi olan Bedreddin Simavnaoğlu, Börklüce ile Torlak'ın Anadolu'da yaymayı taahhüt etmiş oldukları mezhebi Avrupa'da yaymaya çalışıyordu. Böylece bu mezhebin üçüncü bir fıkrası da Balkan ormanları arasında toplanıyordu. Süleyman'ın hükümeti zamanında, Bedreddin henüz kazasker iken, onun aracılığı ile aylık ve timar koparmış olanların hepsi bu son âsi elebaşının bayrağı altında saflarını düzmeye başlamışlardı.

Şehzade Murad ile Beyazid, Boğaz'dan geçtiler. Bedreddin Serez yakınlarında yenildi. Esir edildi. Sonucunda meşhur Teftezanî'nin talebesinden ve Herat Acem fakihlerinden Mevlânâ Said'in bir fetvası üzerine, isyancı sıfatı ile asıldı. Bedreddin'in fıkıh konusunda yazdığı eserler onun derin bilgisi bulunduğunu belirtecek niteliktedir. Bu isyancıya verilen şiddetli ceza halkı daha çok korkutmuştur.

Vahhabi başkaldırması bir tarafa bırakılacak olursa, Börklüce Mustafa hareketinin, dinî bir bidatten çıkması bakımından Osmanlı tarihinde başka bir eşi yoktur. Doğunun modern tarihinde, başkanı ve taraftarları dervişlerden mürekkep olan isyan da sadece budur.

DÜZMECE MUSTAFA OLAYI

Börklüce Mustafa, Sultanlık makamına karşı giriştiği ağır suçun korkunç cezasını henüz görmüş idi. Yeni bir Mustafa, Padişah'ın hükümetini eline geçirmeye teşebbüs eyledi. Bu olayın kahramanı olan Mustafa, Bayezid'in Ankara savaşında kaybolan oğlu olduğunu ve sultanlık hakkının da Mehmed'e değil, kendisine ait olduğunu iddia ettiğinden, Osmanlı tarihçileri buna "Düzmece Mustafa" derler. Bizanslılar ise aksine Düzme Mustafa'nın gerçekten Bayezid'in oğlu ve Mehmed'in ağabeyi olduğunu iddia ederler. Ancak her iki tarafın da tarafsızlığı su götürür. Çünkü Osmanlı tarihçileri, Beyazid'in meşru halefi olarak sadece Çelebi Mehmed'i tanırlar. Bu bakımdan daima Mehmed'in tarafını tutarak Mustafa'yı yalan, dolan ile itham ederler. Bizanslılara gelince, onlar kendi imparatorlarının menfaatlarına uygun düşen görüşü benimseyerek, Bizans siyasetinin gerektirdiği şekilde sultanlık hukukunun dâvâcısı olanın, haklarının açık olduğunu göstermeye çalışmışlardır.

Bu konuda ilk akla gelen şudur: Timur, Ankara savaşından sonra ölmüş olmaları muhtemel bulunan Beyazid'in oğullarının cesetlerinin dikkatle aranmasını emretmişti. Oysa ki, Mustafa'nın cesedi bulunamadığı gibi, onun ölmüş olduğuna dair de hiçbir ipucu ele geçmedi. Sonra sultanlıkta hak isteyenin ordusu birçok tarihçilerin iddia ettikleri gibi sadece aşağı tabakadan şahıslardan ibaret değildi. Bu orduda Cüneyd, Beylerbeyi Timurtaş'ın ve Evrenos'un oğulları gibi devlet ayanlarından birkaçının bulunduğu gerçektir. Mustafa gerçekten Beyazid'in oğlu olmasaydı bu seçkin kişiler varlıkları ile ona yardım ederler miydi?

Her ne olursa olsun, Çelebi Sultan Mehmed'in gerçek ya da varsayılan kardeşi, kendini Avrupada Osmanlı Devleti'nin biricik gerçek mirasçısı olarak ilan etti. Sultanlık dâvâcısı,

Eflâk Beyi Mirce ile Ayaslug ve İzmir valiliğinde bulunmuş ve iki başkaldırması ile beraber iki defa suçu bağışlanmış olan Niğbolu valisi Cüneyd tarafından da yardım görerek Balkan'ı geçti. Teselya'ya girdi. Çelebi Sultan Mehmed süratla onun üzerine yürüdü. Selanik yakınlarında ona yetişti ve bir savaşta kendisini bozguna uğrattı. Mustafa ile Cüneyd maiyetlerinden birkaç kişi ile birlikte gene boğazlanmadan kaçmayı başararak kendilerini Selanik'e attılar.

Selanik valisi Demetriyus, Laskari, Leontalyus onlara koruma ve güven sözü verdi. Sultan Mehmed, valiyi kaçakları teslim etmesi hususunda uyarınca Demetriyus, "Padişah İmparator'a saygı beslemekte olduğundan, kendisinin de İmparator'un olduğu kadar Padişah'ın da bendesi bulunduğundan bahisle yanına sığınan bir adamı; bayağı bir köle bile olsa, İmparatorundan izin olmadıkça teslim edemeyeceği ve Mehmed'in biraderi ve aynı zamanda sülalesinden olan bir şehzade hakkında konukseverlik görevlerini bozmayı hiç de düşünemeyeceğini" bildirdi. Bununla beraber bu konuda İmparator'dan emir istemeyi de vaat etti.

Padişah, valinin verdiği sözle yetinmeyip, bizzat Emanuel'e başvurarak isteğini yeniledi. İmparator, verdiği karşılıkta, toprağında sığınacak yer aramak üzere kaçıp gelenleri iade etmenin namuslu bir hükümdarın şanına yakışmayacağından, bunu asla yapamayacağını bildirdi. İmparator, cevabında ayrıca, eğer kendi kardeşi Padişah'a sığınmış olsa idi, onun konukseverlik ödevine halel vermeksizin kardeşini iade edemeyeceğini söylüyordu. Bununla beraber Mehmed son antlaşmasında kendisinin babaca haklarını tanımış olduğu için, Bizans İmparatorluğu tahtında bulundukça, ne Mustafa'nın ne de Cüneyd'in serbest bırakılmayacaklarını yemin ile de temin ederek beyan ediyordu.

İmparator, Leontanyus'a da Mustafa ile Cüneyd'i süratle Kostantiniyye'ye göndermesi emrini yolladı. Bu buyruk yerine getirilince Sultan Mehmed, kardeşi ile Cüneyd'e ve otuz arkadaşına konut, yeme ve içme ödeneği olarak yılda üç yüz bin akçe ödemeyi üstüne aldı. Bir süre sonra İmparator, Mustafa ile Cüneyd'in bir gün Mehmed'e teslim edilmelerinden korkarak, İstanbul'dan Limni adasına gönderdi. Orada Meryem Ana Manastırı'nda pek sıkı bir gözetim altında bulunduruldular.

Manuel'in Mustafa'yı hapiste tutmaya söz verdiği yıl Sultan Mehmed, İstanbul'dan geçerek Asya'ya gitmek arzusunda olduğunu İmparator'a bildirdi. Bizans büyükleri, bu fırsattan faydalanarak, Padişah'ı tevkif etmesini İmparatora öğütlediler. Fakat o, hâince görüşü reddetti. Konukseverlik geleneğinin güzel bir örneğini verdi. İmparator, Bizans büyüklerinden bir çoğunu Padişah'ı karşılamağa yolladığı gibi kendi adına hediyeler sunmaya da onları memur etti. Gidenler, Sultan Mehmed'i şehir dışından karşılayarak Boğaziçi kıyılarında Çifte Sütun'a (bugünkü Beşiktaş) kadar ona refakat ettiler. İmparator ile oğlu, Padişah'ı İmparatorlara mahsus kadırga ile karşıladılar. Üsküdar'a doğru giderken İmparator ile konuğu dostça konuştular. Mehmed, Asya yakasında karaya ayak basınca hazırlanmış olan çadırlara yerleşti. Bütün gün iki hükümdar, karşılıklı olarak dostluk ve bağlılıklarını dile getirdiler, akşama doğru Mehmed, İzmit'e gitmek üzere atına bindi. Manuel de İstanbul'daki sarayına döndü.

ÇELEBİ MEHMED'İN ÖLÜMÜ

Ondan sonraki ilk baharda Padişah Avrupa'ya döndü, Gelibolu'dan geçerek Edirne'ye girdi. Üç gün sonra Sultan Mehmed, inme (nüzul) inerek, attan düştü. Öleceğini sezince son buyruklarını bildirmek üzere kendisine bağlı veziri Bayezid Paşa'yı çağırdı. Kendisine, Amasya Valisi olan

oğlu Murad’a hizmet etmesini vasiyet etti. Bundan başka Bayezid Paşa’yı, iki küçük çocuğunu Rum İmparatoru’nun koruma ve vasiliğine bırakmakla görevlendirdi. Böylece Sultan Birinci Mehmed, bu iki oğluna bir sevgi gösterisini belirtiyor ve tahta çıkacak yeni Padişah’ın kardeşlerini boğdurmasından korktuğunu sezdirmiş bulunuyordu.

Sultan Mehmed, kendisine inme indiğinin ertesi günü orduya yine görünecek kadar metinlik gösterdi. Asker, Padişah’ını saygı ve sevgi ile alkışladı. Ancak daha ertesi gün, bir inme daha indiğinden dili tutuldu. Aynı günün akşamı da vefat etti. Hazerfen, Sultan Mehmed’in dizanteriden öldüğünü ve Padişah’ın düşünde “önünde bulunan bir sahanın alınarak oğlu Murad’a verildiğini gördüğünü” rivayet eder. Padişah’ın bu hastalıkla ölmüş olabileceği akla daha yakın bir düşünce gibi gelir.

Padişah ruhunu teslim ettikten sonra, ölüm döşeği yakınında bulunan İbrahim ve Bayezid Paşalar, Şehzade Murad tahta oturuncaya kadar bu olayı gizlemeye karar verdiler. Murad’ın Avrupa’ya ulaşmasını çabuklaştırmak için Padişah’ın imrahoru Elvan Bey’i Amasya’ya yolladılar.

Yeni Padişah’ın gelişi beklenirken, Sultan Mehmed’in sağlığındaki gibi Dîvan muntazam surette toplandı. Gerekirse Murad’a gerekli kuvveti verebilmek düşüncesi ile Avrupa’daki askerin bir kısmının Asya’ya geçirilmesi uygun görüldü. Bu bakımdan Asya’da bir savaşın kararlaştırılmış olduğu, Padişah adına ilan ve askerin toplanma yeri olarak da Karesi sancağının merkezi olan Biga tayin olundu.

Yeniçerilerin ve Sipahilerin bir kısmı gecikmeksizin buraya gitme emri aldılar. Bunlar, bu gibi durumlarda verilmesi gelenek haline gelen aylığı almış ve gitmeye de hazırlanmışken, Padişahlarının henüz hayatta olduğuna kanaat getirmek için kendisini görmek arzusunu belirttiler. Vezirler, en küçük bir hareketin hasta için tehlikeli olacağını ve Padişah’ın hayatından kuşkulanmanın onun hastalığını ağırlaştıracağını söyledilerse de bu boşuna oldu. Asker

isteklerinde direndi, Padişahı görmeden gitmeyeceğini açıkladı. Bu tehlikeli durum karşısında Sultan Mehmed'in doktorlarından Kürd Ozan, gerçeği bildirmeksizin orduyu memnun etmek için bir çıkar yol buldu.

Padişah'ın ölüsüne sultanlık elbisesi giydirildi. İçinde öldüğü Edirne sarayının bir köşkünde taht üzerine oturtuldu. Sarayın iç oğlanlarından dördü ölünün arkasında oturarak ve kollarını Padişah'ın kolları içine sokarak, onun sağlığında olduğu gibi, hareketler yaptırıyorlardı. Hekimlerin ifadesine göre havanın hastaya dokunacağı gerekçesiyle, köşkün pencerelerinin kapalı olmasına özen gösterilmişti. Yeniçeriler, sipahiler, köşkün pencereleri altından geçtiler. Kendilerini saraydan ayıran mesafeye rağmen, pencerelerin arkasında, efendilerinin kollarını kımıldattığını gördüler. Bu hileyi iyice bilen vezirler âdet olduğu üzere huzura gelip Padişah'a saygılarını arzettikten sonra hastalığın iyiye doğru gitmekte olduğunu da askere bildirmeyi unutmadılar.

Asya'ya geçme emri almış olan asker, bu teminat üzerine, sevinç çığlıkları ile hemen Biga'ya yollandı. Böylece vezirler, Sultan Birinci Mehmed'in ölümünü kırk bir gün gizli tutabilmişlerdir. Sonunda Elvan Bey dönmüş ve yeni Padişah'ın Bursa'ya gelip tahta oturmuş olduğunu haber vermişti. Bundan sonra da Murad'ın tahta çıktığı ilan olunmuştur. Orduya hemen Bursa'ya doğru yola çıkma emri verildi. Sultan Mehmed'in cenazesi de oraya götürülüyordu.

ÇELEBİ MEHMED DEVRİ İMAR ÇALIŞMALARI VE SOSYAL HAYAT

Birinci Mehmed, atalarının örneğine uyarak Sultanlığı günlerinde devletin iki başkenti olan Bursa ve Edirne'yi camilerle bezemiştir. Birinci Sultan Murad ve Yıldırım Beyazid'in de böyle güzel ve hayırlı hizmetleri daha yukarılarda belirtilmişti. Cülûsundan az zaman sonra,

Edirne’de, Süleyman’ın temelini attırmış ve Musa’nın ancak pencerelerine kadar çıkartmış olduğu nefis camiyi tamamlatmıştır. Meriç sahili yakınında Filibe yolu üzerinde bulunan ve Ulu Cami adı ile anılan bu büyük dinî yapı, her biri yüz seksen adım uzunluğundaki dört cephesi, içerdeki dokuz ve dışardaki dört kubbesi, her birinde iki şerefe bulunan doğu ve batıdaki minareleri ve hariminin bulunması ile dikkate değer.

Sultan Mehmed, dedesi Birinci Murad’ın Bursa’da başlatıp Yıldırım Bayezid’in yarım bıraktığı büyük ve haşmetli camiyi de (Ulu Cami) tamamlatmıştır. Büyük harcamalarla ortaya çıkan bu cami, yirmi beş bölmeye ayrılmış olup, bunlardan yirmi dördü birer kubbe ile örtülmüştür. Yirmi beşincinin ortasında yüksek ve çevresi yirmi ayak tutan yuvarlak bir pencere vardır. Percerenin altında, cami içinde, geniş ve kare şeklinde bir havuz vardır. Bursa camii, İstanbul ve Edirne camilerinden bu havuzla ayırt edilir. Eskiden, kuşların cami içine girip yuva yapmalarına engel olmak üzere açık olan yerlere bakır tellerden bir kafes yapılmıştı. Havuzda da dülger balıkları yüzermiş. Minberin oymaları çiçek, meyva, yaprak, hatta gayet ince işlenmiş elbise yakaları şeklinde idi. Temeller dibinden bir insan boyu kadar yaldızlanmıştı. Duvarlara “Esmâ-i Hüsnâ” (Allah’ın güzel isimleri) nakşedilmişti. Binanın iki ucunda iki minare yükselirdi.

Sultan Mehmed, Bursa ve Edirne’de iki büyük camii tamamlatınca, Asya’daki merkezinde yeni bir cami yaptırmaya başladı. Yeşil Cami adı ile şöhret bulan bu mabed, gerek yapılışında kullanılan mermerlerin az bulunuşu, gerek onu süsleyen oymaların inceliği bakımından Bursa şehrinin başlıca güzelliklerinden biridir. Bu camiin duvarlarının bütün cephelerindeki renkli mermerler, kapı ve pencerelerin içine takıldığı kırmızı mermerler üzerine

işlenmiş yazılar, kapı süsleri göz alıcıdır. Caminin içini bezeyen çiniler de pek nefistir. Bunların üzerine yazılmış Kur'ân-ı Kerîm âyetleri çok güzeldir. Kırmızı mermerden oyulmuş mihrabın zarafeti, karşısındaki kapının güzelliğine eştir. Zamanında kubbeler ile minareler yeşil çini ile kaplanmış olduklarından çiniler güneşte zümrüt gibi parlar ve yapıya peri sarayı görünümü verirmiş. Yeşil Cami adı verilmesi de bu sebeple imiş.

Caminin yanında Birinci Mehmed'in türbesi bulunur. Sekiz köşeli olan bu türbe, çok güzel bir bahçenin ortasındadır. Yapının duvarları, dıştan ve içten yeşil çini ile kaplıdır. Bunun sekiz yönünde, gök renginde bir zemin üzerine, gümüş harflerle yazılmış Kur'ânı Kerim âyetleri vardır. Bu iki yapı yakınlarında Birinci Mehmed, bir medrese ile yoksullar için bir imaret yapmış ve her ikisine de padişahlara layık bir cömertlikle gelir tayin etmiştir. İki kurumun idaresi için Hereke, Gebze, Kartal ve Pendik gibi verimli toprakların gelirini bağlamıştır.

Birinci Mehmed'in Yeşil Camii, bu Padişah'ın sanat sevgisinin maddî ve sürekli delilidir. Sultan Mehmed'e "Çelebi" unvanının verilmesi, onun buyruğu ile yapılan anıtlardaki sanat sevgisinden ve ince zevkten dolayıdır.

Hayır ve din işleri ile ilgili kurumlar meydana getirmekte şöhretli Selçuk Sultanı Birinci Alâeddin ile boy ölçüşebilecek olan Birinci Mehmed, din bilginlerini ve genellikle İslâm'a gönül vermiş olanlar hakkındaki cömertliği bakımından da Mısır sultanları ile rekabet edebilir.

Osmanlı padişahları arasında ilk defa olmak üzere; Mekke ve Medine'ye giden hacılar kervanı ile bu iki şehrin fakirlerine dağıtılmak üzere "surre" adı ile altın olarak bir miktar akça gönderen odur (sonraları İstanbul'dan, her yıl, surre alayları ile bu kutsal yerlere para ve armağanlar yollamak gelenek olmuştur). Bunun için görevlendirilen

memur, Padişah'ın bir mektubu ile birlikte bu akçeyi Mekke Şerifine teslim ederdi. O zamanlar bu armağan, ne sonraları olduğu kadar kocamandı ne de surrenin görevliye tevdiinde yapılan tören yakın zamanlardakiler derecesinde tantanalı idi. Şunu da belirtmeli ki; surre geleneği, bazı tarihçilerin yazdıkları gibi, Mısır Fâtihi Birinci Selim zamanından değil Birinci Mehmed devrinden başlamıştır.

Rumeli'ndeki yarım-timar, zeametler de o günlerde başlamıştır. Bu zeametlere sahip olanlar, bu türdeki imtiyazlardan alınan verginin yarısı kadar bir para öderlerdi. Çelebi Mehmed tahta çıkınca bunları ortaya çıkarmış, fakat sadece bunlar Rumeli'ye münhasır kalmıştır. Çelebi Mehmed'in bu türlü zeametler meydana getirmekteki amacı, Süleyman ve Musa'nın geçici hükümet günlerinde kendisine bağlı kalmış ve rakiplerini yenmesi için çalışmış olan bağlılarını layık oldukları şekilde mükâfatlandırmaktı. Sadece Rumeli halkı bu sadakatin mükâfatını hakettiği için, yarım-zeamet usulü de onların memleketinden ileri geçmemiştir.

Edebiyat ve şiir merakının başlaması ve bunlarla uğraşmanın yayılması da Sultan Mehmed'in sultanlık çağındadır. Bazı Avrupalı tarihçilerin İkinci Mehmed'ten önce Türklerin bir edebiyatları olmadığı hususundaki iddiaları yanlıştır. Osmanlı vekayinâmeleri Birinci Mehmed çağında bir Türk Edebiyatı'nın bulunduğunu ispat etmektedir. Bu vekayinâmelerde, o zamandan başlayarak, vezirler ve emirlerin hemen yanı başında büyük fakihlerin, şeyhlerin ve şairlerin adlarına rastlanmaktadır. Bilginlerin ve sanatkârların biyografileri ile eserlerinin değerlendirilmesi Osmanlı Edebiyatı'nın önemli bir kısmını teşkil eder.

Şimdi Birinci Mehmed'in vezirlerinden kısaca söz açacağız:

Türk vakanüvisleri, Sultan Mehmed'in "Vezir-i â'zamı" olan ve İkinci Murad devrinde de o makamı sekiz yıl muhafaza

eden Çandarlı Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa'dan, Çelebi Mehmed'in sultanlığı zamanında, sadece iki defa bahsederler. Bunlardan biri, fetret çağının bitmesinden önce, Musa tarafından Kostantiniyye İmparatoru yanına gönderildiği ve efendisinin tarafını bırakarak Bursa'ya gittiği zamandır. İkincisi de Mehmed'in ölümünden sonra bunu ordudan gizlemek için Bayezid Paşa ile sözleştiği vakittir. Bizanslı tarihçiler ise sadece Bayezid Paşa'yı söz konusu etmişlerdir. Bununla beraber bu sessizliğin sebebi, İbrahim Paşa, bir siyaset adamı olmaktan çok bir devlet adamı olmasıdır. Savaş alanında kazanılacak başarıdan fazla, hükümdar meclisinde elde edilecek şaşaasız bir şerefi üstün tutmuştur.

Buna karşılık Bayezid Paşa'dan çokça bahsedilmiştir. Bazıları onu, Çelebi Sultan Mehmed'in lalası Sofu Bayezid ile bile karıştırmışlardır. Bayezid Paşa, Ankara ovasındaki firardan beri Çelebi Mehmed'in yanında bulunmuştur. Her halde Bayezid Paşa, Çelebi Sultan Mehmed'in veziri ve güvendiği adam olarak onun hizmetinde çok iyi çalışmıştır.

Sultan Mehmed'in üçüncü veziri, Ayvaz Paşa idi. Bu cesaretli asker, Bursa şehrini Karaman Beyi'ne karşı savunurken göstermiş olduğu maharet ve yiğitliğine mükâfat olmak üzere vezir payesine yükseltilmişti.

Mihaloğlu, Evrenos, Timurtaş adlarına bağlı bulunan şan ve şeref, Orhan ve Birinci Murad'ın sultanlık günlerinden beri orduda en büyük makamlarda bulunan torunlarına geçmişti. Bunlar ilkönce Süleyman'ın, Musa'nın, İsa'nın taraflarını tutarak, bu yüzden fetret devrini uzatmışlardır. Fakat sonunda Mehmed'in bayrağı altına geçerek fetret çağını sona erdirdiler.

Birinci Sultan Mehmed'in çağdaşları olan kalem sahiplerinin başında, aynı zamanda onun hekimi de olan Germiyanlı Sinan'ı (Şeyhî) görmekteyiz. Sinan, "Husrev ve

Şirin” mesnevisi ile ölümsüz olmuştur. Mehmed’in sarayında bulunan dikkate değer adamlar arasında onun eski lalası Sofu Bayezid’i, Timur’un çocuklarına hocalık ettikten sonra Mehmed’in çocuklarını da okutan Suriyeli İbn Arabşah’ı (Avrupa’da ve doğuda pek tanınan bir Timur tarihi vardır) görürüz. İmparator Manuel’in yanındaki elçilik görevinden söz edilmiş bulunan Gebze kadısı Fazlullah da bunlardandır ve o Anibal’in kemiklerinin bulunduğu bu şehirde, bir cami ve dervişler için bir tekke yaptırmış ve hizmetine mükâfaat olarak da sonunda “paşa” rütbesine yükseltilmiştir.

Çelebi Sultan Mehmed devrinde şöhret kazanan bilginlerden bir büyüğü de, İmparatorluğun ilk şöhretli filologu, fen bilgini ve çok sayıda değişik konularda eser veren bir yazar olan Kâfiyeci Muhiddin’dir. Onun talebesinden olan Suyûtî, Mısır’da Arap Edebiyatı’nın son büyük edibidir. Suyûtî, Kâfiyeci Muhiddin’in nahiv dersine devam ettiği sıralarda, bir gün, öğretmenine ne kadar eser yazmış olduğunu soruvermiş. Muhiddin, yazdıklarının bir çoğunun sadece muhteviyatını değil, unvanlarını bile unutmuş olduğundan, sayı bakımından teliflerinin vardığı toplamı söyleyemeyeceği cevabını vermiştir. Bu şöhretli bilginden sonra Kara Yakub ile Sarı Yakub’u kaydetmek gerekir. Bunların ikisi de Karaman’da doğmuş olup, her ikisi de tefsir ve fıkıh şerhi ile eserler sahibidirler. Daha sonra da Heratlı Haydar, tefsir ve beyan ilmi ile ferâiz (miras hukuku) eserleri ile tanınmıştır, İranlı Fahreddin el Acemî, yazdıklarından çok, müftülük görevinde iken maaş artırımını reddetmesinden ve kanaat sahibi bulunmasıyla ün salmıştır. Fahreddin, İkinci Murad çağında da şöhretini devam ettirmiştir.

Bunlardan başka üç zat, üç şehirde gerçekten hak ettikleri şerefle yaşamışlardır. Bu zatlardan birincisi Kudüs’te doğduğu için Mukaddesi lakabıyla anılan Abdullâtiftir. Horasan’da birçok erbain (kırk günlük itikâf, çile) çıkardıktan ve Konya’da büyük mutasavvıflar

Sadreddin, Mevlâna Celâleddin ve Şems-i Tebrizî türbelerinde dünyevî bütün fikirlerinden vazgeçtikten sonra itikaflara girmek suretiyle tasavvufa dair ve kendisinin geniş bilgisini gösteren bir eser tertip eylemiştir. Bu zat sonradan Bursa'ya yerleşmiştir.

İkincisi Şeyh Merzifonlu Abdurrahim'dir. Abdurrahim, Zeyneddin Gazi'nin ve Şehabeddin Sühreverdî'nin derslerinden icazet aldıktan sonra, umumî ders vermek için ondan izin isteyince, hocası şu taltif edici cevabı vermiştir: "Ben, seni ilâhî aşkın ateşini yakmak için Diyâr-ı Rum'a (Anadolu) gönderiyorum."

Nihayet üçüncüsü de Timur'un Şirvan'a göndermiş olduğu Amasyalı Pîr İlyas'tır. Pîr ilyas, memleketine döndükten sonra takvası ile büyük bir ün kazanmıştır. Sultan Mehmet Çelebi, Pîr İlyas'ın Amasya yakınında Sevadiye'de bulunan kabri üzerine nefis bir türbe yaptırmıştır. Şeyh Pîr İlyas, bir gün, kendisini ziyaret eden şehzadelerin geleceklerini bilmiş olduğu hakkında söylenti bulunan zattır.

Birinci Mehmed sultanlığının en sivrilmiş şairleri arasında, kendisinden daha önce de söz açtığımız, hekim ve göz doktoru Şeyhî'yi en başta anmak gerekir. Şeyhî'nin kudreti ve Padişah'tan gördüğü ihsanlar kendisine büyük düşman kazandırmıştır. Şeyhî'ye "Harnâme" eserini yazdıran bu ahmakça sataşmalardır. Şeyhî, bu kitapta başına gelenleri anlatarak düşmanlarını yerer. Padişah, eseri okuduktan sonra şairinin elinden çıkan şeyleri cömertçe tazmin etmiştir. Ayrıca Şeyhî'ye ve adamlarına saldıranları sertçe cezalandırmıştır. Şeyhî, İran'ın en şöhretli şairi Nizamî'nin yazdığı "Hüsrev ve Şirin" manzumesinin çevirisine Sultan Mehmed'in ölümünden sonra başlamıştır. Bu eserin bir kısmını çevirip de ikinci Murad'a sunan şaire, Padişah, lütuf ve ihsanda bulunmuş ve böylece babasının örneğine uygun hareket etmek ve güzel sanatlara aydın fikirli bir koruyucu olduğunu göstermiştir. Ne yazık ki, Şeyhî, eserini tamamlayamadan vefat etmiştir. Bunu, Şeyhî'nin dostu ve

güvendiği bir şair olan ve Germiyan Beyi'nin yanında vezirlik görevinde bulunan yeğeni Cemâlî tamamlamıştır.

Bu isim sıralamasına son verecek olan isim, Sehirî'dir. Birinci Mehmed Amasya'da vali bulunduğu sırada onun defterdarı olan bu kalem sahibi, bazı zayıf şiirler yazdığı için değil, Padişah'a genç yaşından beri şiir sevgisi ve sanat ile bilimler hakkında saygı telkin etmiş olmasından dolayı takdire hak kazanmıştır.

- VIII - İKİNCİ MURAD'IN TAHTA ÇIKIŞI

İkinci Murad, tahta çıktığı zaman henüz on sekiz yaşında idi. Tahtı kardeşlerinin kanı ile lekelemediği gibi, kardeşlerini, Bizans İmparatoru'na muhafazaları için teslim de etmedi. Kendinden önce Amasya'da hüküm süren iki ağabeyi, daha babasının sağlığında ölmüşlerdi. Öteki iki küçük kardeşi de sonradan, vebaya yakalanıp öldüler.

İkinci Murad, Amasya'dan Bursa'ya gelerek idareyi eline aldı. Ve dedesi Yıldırım Bayezid'in damadı olan Büyük Şeyh Emir Sultan'dan kılıç kuşandı. Yeniçeriler, Padişah'ı karşılamak için şehir dışına kadar çıktılar. Beraberinde saraya kadar gelerek huzurunda resmi geçit yaparak bağlılıklarını gösterdiler. Babasının cenazesi muhteşem bir törenle "Yeşil Cami" türbesine konuldu. Yeni Padişah, sekiz gün yas ilan etti. Bundan sonra tahta oturduğunu haber vermek ve babasının kendileriyle yapmış olduğu antlaşmaları yenilemek için Karaman ve Menteşe Beyleri ile Macar Kralı Sigismond'a ve İmparator Manuel'e elçiler yolladı.

Karaman Beyi ile bir barış antlaşması yapıldı. Sigismond da beş yıllık bir ateşkes imza etti.

İkinci Murad'ın elçilerinin Kostantiniyye'ye erişmelerinden önce Paleolog Lakines ile Teologos Koraks, Çelebi Sultan

Mehmed’in vasiyetnamesi hükmünün yerine getirilmesini istemek görevi ile Bursa’ya gitmek üzere yola çıkmışlardı. Bu vasiyetnameye göre Padişah, kardeşlerinden ikisini İmparatora emanet edecekti. Bunlar isteğin reddi halinde Mustafa’nın serbest bırakılacağını ve Osmanlı Avrupası’nda hâkim sayılacağını, çok geçmeden de aynı şahsın Asya’da da meşru hükümdar tanınacağını, İkinci Murad’a bildirmeye memur edilmişlerdi. Fakat vezir Bayezid Paşa, Padişah adına elçilere:

“Müslüman evladının Müslüman olmayanlar yanında eğitim görmesinin Peygamber şeriatına uygun düşmeyeceği ve aykırı bulunduğu; bu bakımdan efendisinin İmparator’a lütfen bu vasilikten vaz geçerek, kendisi ile iyi ilişkileri devam ettirmesini rica eylediği” cevabını verdi.

DÜZMECE MUSTAFA’YA ÜSTÜN GELİNMESİ VE ULUÂBAD SAVAŞI

Manuel bu karşılığı öğrenince, memleketinin içinde bulunduğu acıklı durumu ve güçlü bir düşmanın öfkesini üstüne çekmekle kendisini tehlikelere atmış olacağını hesap etmeksizin Demetrius’u, iyice silahlandırılmış on kadırga ile Limni adasına gönderdi. Demetriyus’a Mustafa’nın ve onun kader arkadaşı Cüneyd’in serbest bırakılmaları ve Avrupa’ya nakledilmelerini emretti. Selanik savaşından sonra Mustafa’nın hayatını kurtaran bu adam, garip bir tesadüf eseri olarak, yine onun yardımına yetişiyordu. İmparator, entrikalı siyasetinin Türkler arasında çıkaracağı nifaktan büyük faydalar umarak Mustafa’ya bir takım şartlar teklif eyledi. O da bunları istekle kabul etti. Mustafa başarı sağladığı takdirde, Gelibolu’yu ve bundan başka

İstanbul’un kuzeyinde Buğdan sınırına kadar Karadeniz kıyısındaki bütün şehirler ile güneyde Erizos ve Aynaroz’a kadar olan yerlerin hepsini İmparator’a geri vermeyi taahhüt etti.

Mustafa kendisi için utanç verici olan bu antlaşmayı imza ettikten ve yemin ile de sağlamlaştırdıktan sonra Demetriyus, Cüneyd ve kendisinin talihine ortaklık etmek isteyenelerle beraber kadırgalara bindirip, Gelibolu surları önlerine çıkardı. Bu şehir ile etrafındaki topraklar halkından epeyce bir miktarı Mustafa’nın sancağı altına toplanarak onu Osmanlı tahtının meşru varisi olarak saydıklarına yemin ettiler. Sadece muhafız askerleri ikinci Murad tarafında kalarak kaleyi teslimden çekindiler. Az zaman içinde onu meşru hükümdar tanımak isteyenler çoğaldı ve bazı yerler kendisine kapılarını açtılar.

Bu haberler Bursa’ya eriştiği zaman İkinci Murad’ın vezirlerinden ikisi, yani İbrahim Paşa ile Ayvaz Paşa, iktidarını çekemedikleri ve nüfuzundan korktukları Beyazid Paşa’yı, heyecanı yatıştırmak için Rumeli’ye gönderilmesine Padişah’ı ikna ettiler.

Bu kararı dîvânda bozdurmak için yapılan çalışmalar da bir sonuç vermedi. Bunun üzerine Bayezid Paşa kendisine verilen görevi yerine getirmeye hazırlandı. Gidişi esnasında ölecek olursa vasiyetnamesinin hükümlerinin yerine getirilmesine bakması hususunu ve aşağı yukarı 50. 000 akçe tahmin edilebilen servetinin Timurtaş’ın büyük oğluna teslim ettirilmesini Sultan Murad’dan diledi. Bayezid Paşa az sayıda asker ile gemilere bindi. Kendisinin zayıf gemileri İmparator’un kadırgaları ile savaşamayacaklarından, onlarla karşılaşmamak için Boğazın ortasından Avrupa’ya doğru yelken açtı.

Bayezid Paşa selametle karaya çıktıktan sonra süratli yürüyüşle Edirne’ye yöneldi. Yolda bütün Rumeli başı

bozukluklarını toplayarak şehre biraz mesafede ve bataklık bir ovada ordugâhını kurdu. Serez'de, Vardar Yenice'sinde Evrenos Oğulları'nın, Orhan Bey'in, Kumluoğlu'nun, devlete ihanet etmişler ile taraftarları artmış olan Mustafa, düşmanın üzerine yürüdü. Bayezid'in ordugâhı karşısında, Sazlıdere vadisinde durdu.

İki ordu karşı karşıya gelince Mustafa, İkinci Murad'ın askerlerine doğru ilerliyerek ve kendisini onlara bildirerek silahlarını bırakmalarını ve Osmanlı tahtının gerçek mirasçısına itaat etmelerini emretti. O kadar cüretle verilen bu emir üzerine, bütün ordu büyülü bir kuvvete yenilmiş gibi Mustafa'nın tarafına geçti. Bayezid ile kardeşi Hamza esir edilerek zincirlerle bağlı oldukları halde Mustafa'nın karşısına çıkarıldılar. Mustafa, Bayezid'i danışmanı Cüneyd'e teslim etti. Cüneyd gözlerinin önünde boynunu vurdurdu. Sonra Cüneyd, Bayezid Paşa'nın kardeşine hürriyetini geri verdi. Bu hareketinin bir gün kendisine pahalıya mal olacağını hesaplamadı.

Mustafa'nın başarı haberi üzerine Gelibolu muhafızları Demetyus Leontaryus'a teslim olmuştu. Kaleye asker ve savaş gereçleri sokmaya hazırlanırken, Mustafa birden bire göründü.

"Benim ettiğim savaş ve kazandığım zafer, İmparatorun menfaati için değildir. Ben İslâm şehirlerini yeniden fethetmeye niyetlendim. Hz. Peygamber şefaat ederse, bu niyetimi gerçekleştireceğim. Bununla beraber beni İmparator'a bağlayan antlaşmaya uyacağım. Benim yerime güvenilebilir. Bizans askerlerine gelince, benim artık onlara ihtiyacım yoktur, dönebilirler." dedi.

Bunun üzerine Demetriyus, seferindeki amacın ve İmparatorun Mustafa'ya serbestliğini geri vermekteki umutlarının böyle yok olmasından utanarak denizden Kostantiniyye'ye döndü. Manuel yeniden İkinci Murad'la müzakereye girişmeyi ve ondan iki kardeşinin vasiliğini koparmak için teşebbüslerde bulunmayı düşündü. Bu sırada

Padişah, İmparator'un yanına Vezir İbrahim Paşayı göndermişti. On iki yıl önce Çelebi Sultan Mehmed adına Musa'nın hareketlerine karşı yardım istediği gibi, şimdi yine İkinci Murad için Mustafa'ya karşı yardım istemeye geliyordu. Ancak Manuel hâlâ Murad'ın iki kardeşinin kendi muhafazasına bırakılması için diretiyordu. Murad ise bu şartın kabulünü özel surette yasaklamıştı. Bunun sonucu olarak görüşmeler kesildi. Bu arada Padişah, kendisine yardım taahhüt eden Foça Cenevizleri ile anlaşma yapmıştı.

Cenevizliler daha Çelebi Sultan Mehmed zamanında Osmanlılarla iyi münasebetler kurmuşlardı. İkinci Murad tahta oturunca da bunu devam ettirdiler. Bu sıralarda yeni Foça'dan başlayarak birçok yerler Venedik doçlarından Yoannes Adorno tarafından idare ediliyordu. Bununla Padişah arasında mektuplaşmalar olmuş ve karşılıklı münasebetler geliştirilmiştir.

Mustafa'nın Sazlıdere'de iken ve İkinci Murad tarafından Yeniçeriler henüz kendi ordusuna katılmamışken, askerleri şurdan burdan toplanmış acemi askerlerdi. Bunlar çoğunlukla daha önce aylıksız azeplerle yayalardan oluşuyordu. Mustafa, Türk hükümdarları arasında ilk defa olarak, hizmetleri karşılığında elli akçe tahsis etti ve "Müsellemân" adını verdi. Ancak çok geçmeden zaferinden kibirlenerek zevk-ü safaya kendini verdi. Askerinin hizmetlerine karşılık onları mükâfatlandırmayı hatırına getirmedi. Hatta öylesine ki, eğer Cüneyd, ikinci Murad'ın tehdit edici hazırlıklarını bildirerek kendisini kötü tembelliğinden uyandırmamış olsaydı Mustafa, aleyhinde silahlandığı genç Padişah'ı da unutacak ve Edirne'de hareketsiz oturup duracaktı. Cüneyd, Mustafa'ya, Murad'ın Avrupa'ya gelmeden önce Asya'ya geçip de onunla karşılaşmasını öğütledi. Gerçi bunda daha çok kendi menfaatine hizmet ediyordu. Çünkü sonucundan ümidini kestiği bir teşebbüsün sonlarından yeni bir hainlikle kurtulmak niyetinde idi.

Mustafa, Cenevizlilerin gayretlerine rağmen ordusu ile Lapseki'de karaya çıktı. Üç gün orada kaldı. İkinci Murad, Mustafa'nın gelişi haberi üzerine Bursa'dan çıkarak Uluabat deresinin arkasını ele geçirmişti. Suyun iki yakasını birbirine bağlayan köprüyü kestirmişti. Mustafa'nın ordusunun sol kanadı denize dayanmış, sağ kanadı da Uluabat gölü ve bataklıkları ile kapanmış bulunuyordu. Bu durumda pek kuvvetli bir mevkide olan Mustafa'nın hareketlerini İkinci Murad suyun öbür tarafından inceliyordu.

Murad'ın etrafında kendisine bağlı adamları; Timurtaş'ın oğulları Ali, Umur ve Oruç beylerle Hacı Ayvaz vardı. Kumandanlarının tavsiyesi üzerine Şeyh Bedreddin aleyhindeki savaşta Çelebi Mehmed zamanında esir edilip, o zamandan beri Tokat'da mahpus tutulan Mihaloğlu zâdeyi serbest bırakarak yanına çağırdı. Murad'ın vezirleri; Mustafa'nın askerlerinden bir kısmını özellikle Sultan Osman'dan beri daima Mihaloğlu ailesi fertlerinin komutası altında bulunan akıncılarla azeplerin, eski komutanlarını görünce Mustafa'nın tarafını bırakacaklarını umuyorlardı.

Bu sırada Mustafa, Uluabat çayı kıyılarına yaklaştı. Murad savaşa hazırlanmakla beraber, tahta çıkışında kendisine kılıç kuşatan Büyük Şeyh Emir Sultan'dan dualar istedi. Emir Sultan da gelenek üzere, üç gün dua etti. Bu üç gün içinde Mustafa hızlı bir burun kanamasından muztarip oldu. Mustafa'nın taraftaları bunu, onun yenileceğine bir işaret saydılar. Dördüncü gün Mustafa o kadar halsiz düşmüştü ki hücumu geciktirmek zorunda kaldı. Bu olaylar sırasında İkinci Murad'ın gönül yüceliğine şükran duyguları duyan Mihaloğlu, Murad'ın vezirleri tarafından kendisine yapılan teklifleri kabul etti. Mustafa'nın maiyetindeki akıncıların ondan ayrılıp İkinci Murad tarafına geçmelerini sağlayacak olan tedbire ortak oldu.

Geceleyin sahile doğru ilerleyerek ve yüksek sesle eski arkadaşlarına seslenerek bunları, kendisinin yanına gelmeye isteklendirdi. Birinci Murad, oğlu Savcı tarafında olan askerin kendisine katılmasını istediği zaman, onları böylece geri çağırmıştı. Yeniçeri ağası Hasan da Musa'nın yeniçerilerini ondan ayırmak isteğine kapıldığında aynı şeyi yapmıştı. Mihaloğlu'nun sesi gecenin sessizliği içinde çınlayınca Uluabat'ın öbür tarafında bulunan süvari askeri heyecana geldi. Doğan, Koyunoğlu, Evrenoszadeler, çoktan ölmüş sandıkları eski silah arkadaşı ve şeflerini yeniden bulmanın sevincini duydular. Yüklerini topladıkları gibi Murad'ın ordusuna katıldılar. Akıncılardan daha sadakatli olan azepler, Mustafa'nın emri altında kaldılar. İçlerinden beş bini suyun yüzmeye lüzum olmadan geçilebilen bir yerinden geçerek, geceleyin, Murad'ın ordusunu basmağı kurdular. Murad bunların durumlarından önceden haberi olduğu için, Umur Bey'i iki bin yeniçeri ile suyun geçitlerine kadar uzayan bir orman içinde pusuya koydu. Azepler henüz geçidi geçmişlerdi ki, üzerlerine yeniçeriler atılıverip birçoğunu öldürdüler. Geri kalanlarını da ordugâha getirdiler.

Söylendiğine göre bir yeniçeri, bu esirlerin bölüşülmesinde kendi başına düşen iki kişiyi bir koyun başı karşılığında bir kasaba satmıştır. Bazı Osmanlı tarihçilerine göre azeplerle, yeniçeriler arasında süre gelen anlaşmazlığın ilk sebebi bu alış veriş zamanına kadar gider. Ancak bu soğukluğun ve anlaşmazlığın, iki askerî heyetin değişik tarafları tutmalarından ileri geldiğini kabul etmek daha doğrudur.

Mustafa'nın maiyetinde henüz epey asker bulunuyordu. Savaşın sonucu hakkında Murad oldukça tasalanıyordu. Bu durumda İvaz Paşa, Cüneyd'in maharetli bir komutan olduğu kadar usta bir hain olduğunu bildiğinden, onu kandırarak Murad'ın tarafına çekmeyi düşündü. Böylece Mustafa en güçlü dayanağından yoksun kalacaktı.

Cüneyd’e kendi kardeşi Hamza Bey’le bir mektup yollayarak Mustafa’yı bırakması karşılığında, sadece kendini Osmanlı Devleti’nin uyruğunda bilmek şartı ile Aydın ilinin idaresini vaat ediyordu. Mustafa’ya da ayrı bir mektup yazarak Cüneyd’in askerin büyük bir kısmı ile düşman tarafına geçeceğini ve kendisini Sultan Murad’a teslim edeceğini gizlice haber veriyordu. Bu yeni hile de birincisi kadar başarılı oldu. Her iki mektup da Paşa’nın istediği amacı sağladı. Mustafa, Cüneyd’den şüphelenerek güvensizlik göstermeye başladı. Cüneyd de nerede menfaat görse oraya kapılanmaya hazır olduğundan İvaz Paşa’nın teklifini kolaylıkla benimsedi.

Bir gece Mustafa’nın ordusunda herkes uyurken, gümüş ve altından en değerli eşyasını aldı; silah arkadaşlarından kendisine en çok bağlı olan yetmiş kişi ile oradan çıkarak Aydın yolunu tuttu. Kaçaklar çadırlarında ışıkları yanar durumda bırakmış olduklarından, gidişleri ancak şafak vakti anlaşıldı. Bu haber hemencecik orduda yayıldı. Mustafa’nın askerlerini dehşetli bir korku aldı. Şefleri tarafından bırakıldıklarını sanarak taraf taraf dağıldılar. Sonunda öyle oldu ki Mustafa kendi yanında uşaklarından başka kimsenin kalmadığını görünce Lapseki’ye, oradan Gelibolu’ya süratle gitmek zorunda kaldı.

Murad böylece cenk etmeksizin savaş alanına sahip olduğundan Mustafa’nın maiyetinden kendi tarafına geçenlerin bağlılık yeminlerini kabul etti. Suyun üzerindeki köprüyü yeniden kurdurdu. Sonra Lapseki yoluna yöneldi. O sırada ordusunu Rumeli’ye geçirecek gemileri yoktu. Sultan İkinci Murad, komutanlarından birini yeni Foça Podestası Adorno’ya göndermişti. Bu da yedi savaş gemisinden kurulu bir donanma ile Padişah’ı, Lapseki ile Gelibolu arasında bekliyordu. Murad, kendisi için gemilerin en büyüğünü seçerek arzu edilen şekilde silahlanmış beşyüz haseki ile

gemiye bindi. Podesta'nın gemisinde bulunan askerin sayısına göre Padişah, maiyetinde bu kadar adam bulundurmayı gerekli görmüş idi. Ayrıca yine bir ihtiyat tedbiri olmak üzere öteki gemilerin her birinde de frenklere eşit sayıda Türkler bulunuyordu.

Filo, boğazın ortasına geldiği zaman Adorna, Padişah'ın ayaklarına kapanarak yeni Foça şap madenlerinin işletilmesi için vergiden henüz borçlu olduğu miktarın affını yalvardı. Padişah, yüce gönüllülükle buna razı oldu.

Mustafa, Gelibolu surlarının üzerinden Ceneviz gemilerini, pupa yelken Avrupa yakasına doğru sıralanmış görünce kendisine içten bağlı adamlarından birini Adorno'ya yolladı. Sultan Murad kendilerine teslim edildiği takdirde karşılığında elli bin duka mükâfaat vaat ediyordu. Adorno bu teklifi geri çevirdi. Murad, podestanın bağlılığından haberdar olunca onun boynuna sarıldı."Dost ve kardeş" diye onu adlandırdı. Bu sırada Mustafa'nın Gelibolu Limanı'nda toplamış olduğu asker, burayı gemilere karşı savunuyordu. Adorno, şehrin aşağı tarafında, limandan az uzaklıkta demir atarak, askeri çıkarmaya başladı. Frenk ve Türk okçuları arasında karaya çıkan Padişah üstün geldi. Mustafa Edirne'ye doğru kaçtı. Padişah da Edirne üzerine yürüdü. Halk onu karşıladı. Bu iyi gösterilerden memnun kalan Padişah tantanalı bir ziyafet de verdi. Bu münasebetle Podesta'nın içten bağlı ve doğru hizmetlerine mükâfat olmak ve kendi taahhütlerini yerine getirmek üzere yeni Foça'nın gümrük resmi ile Peritoreon kalesini ona bıraktı. Ceneviz kaptanlarını da hediyelerle taltif ederek terhis etti.

Mustafa'ya gelince, Edirne'de hazinelerinden götürebileceği kadarını alıp Buğdan'a doğru kaçmıştı. Arkasından izlendiği gibi, kendi uşakları tarafından dahi terk edilmiş olduğundan Edirne'ye bir günlük mesafede Tunca üzerinde Kızılağaç Yenicesi'nde yakalandı. Elleri arkasına bağlı olduğu halde Murad'ın huzuruna getirildi.

Askerin ve halkın en ağır hakaretlerine uğradıktan sonra bir kulede asıldı.

TÜRKLER'İN KOSTANTİNİYYE'Yİ DÖRDÜNCÜ KUŞATMASI

Sultan Murad, Kontantiniyye İmparatorluğu'ndan gördüğü zararı unutmamıştı. Mustafa'nın ölümü, o zamana kadar geciktirmiş olduğu öcünü almasına meydan verdi. Padişah, Mustafa'nın ayaklanmasının ancak Manuel'in haince öğütleri ve yardımı ile olduğunu bildiği için, bu öç alma işi, geç kalınmakla beraber müthiş olacaktı. Öte taraftan Manuel de titremeye başlamış ve Murad'ın üstün gelmesi ile bütün umutlarının kesildiğini görünce Paleolog Lakernes ve Markos Yağanis'i, zorbanın yok edilmesinden dolayı tebriklerini sunmak ve müzakerelerin kesilmesini Bayezid Paşa'ya yükleyerek kendi hareketinden dolayı özürlerini bildirmek görevi ile Padişah'ın yanına göndermiş idi. Sultan İkinci Murad'ın öfkesini, barış teminatı ile ve dostlukla gidermek için hiçbir şeyi ihmal etmemelerini elçilere tenbih etmişti.

Padişah hazırlıklarını tamamlamadan önce Manuel'in elçilerini ne görmek ne de dinlemek istedi. Fakat ordusu harekete hazır olunca elçileri huzuruna çağırarak İmparator'un yanına dönmelerini ve yirmi bin askerin önünde, cevabını kendisinin bizzat getireceğini söylemelerini emretti.

Gerçekten İkinci Murad, elçilerin peşi sıra ve hemen hemen onlarla aynı zamanda, İstanbul surlarının önüne geldi. Osmanlı ordusunun yaklaşmasından ürken halk, kendilerini tehdit eden tehlikenin saray tercümanı Teologos Xoraks'ın elçi olarak II.Murad'a gönderilmemiş olmasına bağlamak istedi. İmparator, Xoraks'ı, yeni bir görev ile Padişah katına yolladı. Fakat o da hiçbir şey yapamaksızın

geri döndü. Maiyetinde bulunanlardan biri, Xoraks'ın, komutanlığını kendisine vermek şartı ile Sultan Murad'a şehri teslim etme teklifinde bulunduğunu iddia etti. Bu söylenti zaten korkuya kapılmış halk arasında hemen yayıldı. Sonucunda adamın gözleri oyuldu, yüzü yırtıldı, zindana atıldı ve orada üç gün sonra ıztırap içinde öldü. Evi de yağma edildikten sonra ateşe verildi.

Haziran başlarında Mihalbey, on bin akıncı ile, ilk olmak üzere İstanbul kapılarına kadar ilerledi. On gün geçince de kuşatma ordusu göründü. Ordu İstanbul etrafında tam olarak toplandıktan sonra bizzat Padişah geldi. Hemen kara tarafında bir siper yaptırıldı. Bu siper altın kapıdan, odun kapıya; denize bitişik Siklopyon Sarayı'ndan liman tarafında şehrin girişini kapayan Blaşeren Sarayına kadar uzanıyordu. Şehrin surlarından sadece bir ok atımı uzaklıkta bulunan bu siper, kalın tahtalardan yapılmış ve üzeri topraklarla kapanmış olduğundan bu sağlamlığı sayesinde mancınıkların attıkları taşlar ve ateşli silahların yaylımına dayanıyordu. Kuşatanlar, Aya Kiryaki Kilisesi yakınlarında bulunan eski bir kuleye hücum ediyorlardı.

Murad, şehrin kuleleri yüksekliğinde ahşap kuleler yaptırdı. Bunları demir tekerlekler aracı ile surların kenarına götürdüler. Ordunun bir kısmı surlarda gedik açmak ve hücumu kolaylaştırmak için tırpan balığı, doğan, kaplumbağa denilen savaş aletleriyle cihazlandırılmış arabalar kullandılar; diğer kısmı lağımlar açıyor ve şehre girmek için su yolları arıyordu. Bu sırada orduya her taraftan birçok adam koştu. Bunlardan başka dervişlerin de orduya katıldıkları görüldü.

Yıldırım Bayezid'in damadı Seyyid Emir Sultan, bunların arasında yüz hatlarındaki soyluluk ile dikkati çekiyordu. Peygamber soyundan geldiği ve Padişah ile dünür olduğu gibi, Uluabat Savaşı'nın bahtlı sonuncunu halk onun duasına bağladığından zaten sahip olduğu şöhretini arttırmıştı. Emir Sultan, beraberinde birçok dervişler ve

seyyidler olduğu halde Osmanlı ordusuna katıldı. Bu dervişlerle seyyidler, her adımda, büyük şeyhlerine sonsuz bir saygı ve bağlılık gösteriyorlardı. Şeyh-i âzam, kendisine tahsis edilen keçe çadırına geçince, hemen İstanbul surlarının Murad'ın önünde düşeceği günü ve saati tayin için murakabeye başladı. Bu sıralarda dervişlerin velveleri meydanı dolduruyordu.

Emir Sultan, sonunda çadırından çıkarak 1422 Ağustosunun 24 Pazartesi günü zevaldan sonra atına binmiş olduğu halde yatağını havada sallayacağını ve üç defa haykırdığı vakit Kostantiniyye'nin hemen Osmanlıların hükmü altına düşeceğini bildirdi.

Şeyh dediği gün ve zamanda gerçekten bir savaş atına binmiş olduğu halde şehre doğru ilerledi. Maiyetindeki beş yüz derviş üç defa haykırdılar. Şeyh kendisi de keskin kılıcını kınından çekip: "Allah, Muhammed" diye bağırarak atını sürdü. Askerin başında idi. Arkasından altın kapı ile odun kapısı arasında, yani şehrin kara tarafından surunu kuşatan büyük hat üzerinde savaş başladı. Bu hücum sırasında İmparator Manuel ölüm döşeğinde idi. Oğlu Yoannes, Sen Romen kapısını savunan askere komut veriyordu. Hava, okların teşkil ettikleri buluttan kararmıştı. Kostantiniyye'nin bütün halkı, silah altında idi. Kadınlar, çocuklar kılıç yerine tırpan kullanıyor, fıçıların altlarından kendilerine kalkan yapıyorlardı.

Savaşın en hızlı zamanlarında bir taraftan kopan "Allah" ve "Muhammed" sadalarına karşı Bizanslıların söyledikleri: "Hıristos" ve "Panaiya" kelimeleri işitiliyordu. Bu inatçı bir çekişme, dehşetli bir velvele idi. Güneş batarken savaş hâlâ sürüp gidiyordu. Sonucunda Türkler ordugâhlarına döndüler. Bizanslılar, Türklerin çekilmelerini, gökten inen "Panaiya"'nın (Hz. Meryem) görünüşüne bağladılar.

Aslında bu safça söylentiler değil, başka sebepler İstanbul'un bu seferki kuşatmasının kaldırılmasında rol

oynamıştır. Osmanlı tarihçileri ile Dukas'ta bu sebeplerin başlıcasını bulmak güç değildir. Kostantiniyye İmparatoru, hainlikle kurmuş olduğu gizli düzenin Düzme Mustafa'nın acıklı sonu ile bittiğini görünce yeni bir tertibe girişmiş ve Sultan Murad kendisi üzerine yürüdüğü zaman, ona yeniden bir rakip çıkarmanın yolunu bulmuştu. Amcası Mustafa'nın adaşı olan bu Mustafa, Padişah'ın kardeşi idi. Bu Şehzade Birinci Mehmed'in vefatından sonra henüz on üç yaşında iken Karaman Beyi'nin yanına kaçmıştı.

Manuel'in adamları ile gizlice teşvik gören ve lalası Şerbettar İlyas'ın telkinleri ile heyecanlandırılmış olan Mustafa, Küçük Asya'nın ortasında isyan bayrağını açmış ve İznik'in zaptı ile savaşa girişmişti. İşte bu beklenmedik haber Padişah'a hücum sırasında ulaştırılmıştı. Kendisinin Anadolu'da bulunmasının ancak isyanı söndürebileceğini hesapladığı için: Hemen İstanbul kuşatmasını kaldırarak oraya dönmeyi gerekli buldu.

MUSTAFA VE CÜNEYD'İN SONLARI, AVRUPA HÜKÜMETLERİYLE BARIŞ ANTLAŞMALARININ YENİLENMESİ

Büyükbabası Yıldırım Bayezid de iki defa -birincisi Hıristiyan hükümdarlarının birleşmiş ordusu üzerine yürüdüğü zaman, ikincisi Timur'un Sivas'ı yağması ile Küçük Asya'da savaşa başladığı zaman- İstanbul önlerinden geri dönmüştü. İkinci Murad da Bizans'ı alacağı sırada bırakmak zorunluğunu duydu. Manuel'in hilelerinden alabileceği meyva bu idi. Amacına da kavuştu.

Şerbettar İlyas, önceleri Çelebi Mehmed'e hainlik ederek, alçakça kardeşi Süleyman'ın ordusuna geçtiği gibi, şimdi de genç talebesi ile beraber Karaman ve Germiyan Beyleri'nin verdikleri biraz askerle birlikte Bursa üzerine yürüyüverdi. Bu şehir halkı, Mustafa'ya ileri gelenlerden iki kişiyi delege göndererek gayet güzel yüz halı sundular ve Murad'a

bağlılık yemini ettikleri için Bursa'nın anahtarlarını teslim edemeyeceklerini belirterek özür dilediler. Bunun üzerine İlyas, Mustafa ile beraber İznik surları önüne gitti. Şehir, Firuz Beyin oğlu Ali Bey'in komutasında kırk gün hızlı bir savunmada bulunduktan sonra teslim oldu.

Bu olaylar üzerine İkinci Murad Evrenoszâde'yi Rumeli Beylerbeyi tayin ve Buğdan'a girecek ordunun komutanlığını da Firuz Bey'e tevdi ederek kendisi de Asya'ya geçti. Sultan Murad, henüz yolda iken Mustafa gizlice ordusundan çıkarak Kostantiniyye İmparatoru ile birleşmek ve onun yardımını sağlamak amacı ile İmparatoru ziyarete gitti. Ancak sözden başka bir şey alamadı ve birkaç gün ortalarda görünmedikten sonra tekrar döndü.

Bu sırada Sultan Murad, İlyas'ı Mustafa'ya hainlik ettiği takdirde Anadolu valiliğine getireceği vaadi ile kandırdı. O da Mustafa'nın gelişini bekliyor ve onu Murad'ın eline teslim etme projeleri yapıyordu.

Sultan Murad, Mustafa'nın dönüşünü öğrenince Mihaloğlu'yu akıncılarla beraber İznik'e yolladı. Mustafa, hamamda iken ele geçirileceği sırada sadakatli veziri Taceddin koşarak bir at getirdi. Kendisi ile birlikte kaçtılar. Ancak Mihaloğlu da arkalarından uçtu. Yetiştiğinde Taceddin ile aralarında çıkan vuruşmada Taceddin, Mihaloğlu'yu attan düşürerek ölüm derecesinde yaraladı. Hâin İlyas onları yakından izlemişti. Vuruşma yerine geldiği zaman iki taraf henüz dövüşmekte idiler. İlyas, Mustafa'yı yakalayarak Padişah'ın ordusuna eriştirdi ve Murad'ın Mirahuru Mezid Beye teslim eyledi. Mustafa, İznik kapısı önünde, bir incir ağacına asıldı. Cenazesi, babası Birinci Mehmed'in türbesine gömüldü. Mihaloğlu da birkaç gün sonra, yarasının ağırlığından öldü. Mihaloğlu'yu yere serdikten sonra yoluna devam eden Taceddin de kendisini beklemekte olan kaderin hükmünden kurtulamadı. Mihaloğlu'nun akrabaları onun gizlendiği yeri haber alarak bastılar, adamı öldürdüler. Mustafa adı ile padişahların

tahtına göz diken bu üçüncü şahıs da diktiği isyan fidanından bir şey elde edemedi. Börklüce Mustafa, Düzmece Mustafa gibi Padişah'ın bu genç kardeşi de küstahça girişkenliğinin karşılığını hayatı ile ödedi.

Kardeşinin ölümü, ortaya çıkmış olan bölünme ve ayrılma tehlikelerini sona erdirmiş olmakla beraber, memleketin asayişinin sağlandığını gören İkinci Sultan Murad, bu sefer Anadolu'da kalıp Sinop ve Kastamonu Beyi İsfendiyar ile savaşa hazırlandı. Padişah'ın Avrupa'daki komutanları başarı ile savaşlara devam ediyorlardı.

Kuzeyde Firuz Bey, Eflak beyini yenmiş ve iki yıllık cizye (Müslüman olmayanlardan alınan vergi) ye denk bir akçaya ek olarak bazı nefis hediyeler karşılığında barış yapmıştı. Güneyde Evrenos'un oğlu, Mora ve Arnavutluk Hıristiyanları üzerine zaferler kazanmıştı. Evrenoszâde, Heksamilon yarımadasını geçerek 1423 mayısının ilk günü Mora'ya girdi. Yine aynı yıl 5 Haziran'da Arnavut askeri üzerinde de iyi bir zafer elde etti.

Komutanları Avrupa'da devletin sınırlarını genişletirken Murad, Mustafa'nın isyanından faydalanarak Osmanlı uyruğundan çıkmış olan ve ayrıca Bolu ve Taraklı mevkilerine taarruzdan da çekinmemiş bulunan İsfendiyar Bey üzerine yürüdü. Bunun oğlu Kasım, Osmanlılar taraftarı idi. Murad yaklaşınca, Kasım ordunun büyük bir kısmı ile karşı tarafa geçti. Bununla beraber İsfendiyar savaşı kabullendi. Karışıklık sırasında veziri Yahşi Bey'den bir de topuz darbesi yedikten sonra Sinop'a kaçtı. Bütün taraftarları yanından ayrılmıştı. Barışı elde edebilmek için, güzelliği ile ün salmış olan kızını Padişah'a vermekten ve Kastamonu dağlarının zengin madenlerini ona bırakmaktan başka çıkar yol bulamadı. Bu fedakârlıklarına karşılık olarak Sultan Murad da ona memleketinin geri kalan kısmını bağışladı (1423).

Sultan Murad, bundan sonra Rumeli'ye dönmeden önce kendisini yoran ve sayılarının çokluğu ile devlet işlerini

güçleştirmekten başka bir işe yaramayan birkaç vezirini divandan uzaklaştırmak istiyordu. Vezirler şu beş kişi idiler: İvaz Paşa, İbrahim Paşa, Timurtaş'ın üç oğlu Umur Bey, Oruç Bey ve Ali Bey.

Umur Bey'i Germiyan'a, Oruç Bey'i Beylerbeyliğine, Ali Bey'i de Saruhan'a tayin etti. İvaz Paşa'nın ordu ile gizli temaslarda bulunduğu ve tahtı gasp etmek projesi tasarladığı Padişah'a haber verilmişti. Murad, bir gün, elini vezirinin göğsü üzerine koyarak onun zırh giyinmiş olduğunu gördü. Bu ihtiyatının sebebini sorduğu zaman İvaz Paşa verecek cevap bulamadı, şaşırdı. Padişah'ın kuşkularını sağlamlaştırmak için daha fazlası gerekmezdi. Hemen haini cezalandırdı. Böylece vezirlik yalnız İbrahim Paşa'nın elinde kalmış oluyordu.

Sultan Murad, Gelibolu Boğazı'nı yeniden geçti. Edirne'ye dönünce, Sinop Beyi'nin kızı ile evlenme hazırlıklarına başladı. Nişanlısını yanına getirmek için imrahoru Elvan Bey ile Halil Paşa'nın dul kalmış karısını İsfendiyar'ın sarayına yolladı. Sinop Bey'i bunları debdebe ile karşılayarak kızını Halil Paşa ile Germiyan Beyi'nin eşlerinin korumasına bıraktı (1424).

Padişah'ın nişanlısının geçtiği her yerde parlak şenlikler yapıldı. Gelin, Edirne'ye o zamana kadar görülmemiş bir tantana ile girdi. Murad kendisi ile birlikte üç hemşiresinin de düğününü yaptırıyordu. Kız kardeşlerinden birini İsfendiyar'ın oğlu Kasım Bey'e, ötekisini Anadolu Valisi bulunan Karaca Çelebi'ye, üçüncüsünü de İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Çelebi'ye veriyordu.

Aynı yıl Yoannes, Manuel'e halef oldu. Sultan Murad onunla bir barış antlaşması imzaladı (22 Şubat 1424). Bu antlaşma ile yeni Kostantiniyye İmparatoru, Padişah'a, yılda üç yüz bin akçe ya da otuz bin duka cizye ödeyecek; ayrıca Karadeniz kıyılarındaki yerleri verecekti. Yine bu tarihlerde

Eflak voyvodası ile Sırp despotu da Sultan Murad'ın sarayına gelerek eski barış antlaşmasını yenilediler.

Sultan Murad, Sırp Voyvodası Etyen Lazaroviç'i, bir Türk elçisi refakatında Macar Kralı Sigismond'u tebrike ve iki yıllık barış görüşmesine gönderdi. Elçi, aynı zamanda değerli hediyeler de götürüyordu. Sigismond, Padişah'ın teklif ettiği barışı uygun görerek, karşılığında Sultan Murad'a altın kabzalı sekiz kılıç, altı top kırmızı, kadife siyah, mavi dokuz top kumaş, altı cins at ve bin adet Macar altını yolladı (Temmuz 1424).

Murad, Avrupa'da devleti ile komşu bulunan memleketlerle barışı sağlamlaştırdıktan sonra, küstahça hareketinden ötürü Cüneyd'i yola getirmeye hazırlandı. Cüneyd, Aydın Beyliğine dönünce, bağlılık alâmeti olarak oğlunu göndermemiş ve Padişah uyruğunda olmaktan da çıkmaya başlamıştı. Sonra sultanlık dâvâsına kalkışanların hemen hepsine de hizmetten çekinmemişti. Artık bu hırslı girişkenliklerinin cezasını vermek zamanı gelmişti.

Cüneyd, daha önce de temas ettiğimiz gibi, güvendiği yetmiş kişi ile Uluabad karargâhından ayrılmıştı. İzmir'e vardığında törenle karşılanmıştı. Eski Aydın Beyi'nin torunu olan Mustafa'nın Selçuk'u merkez yaptığını öğrenince onunla tutuşmuş, sonunda da üstün gelmiş ve Aydın Beyi olmuştu.

Sultan Murad, Cüneyd'e karşı, Bayezid Paşa'nın kız kardeşinin kocası Halil Yahşi Bey'i, kırk bin askerle yolladı. Onunla Akhisar yakınlarında karşılaştılar. Burada Cüneyd'in küçük oğlu Kurt ile kardeşi Hamza esir edildi ve her ikisi de Edirne'ye gönderildi. Cüneyd kaçtı. Halil vakit kaybetmeden Ayasluğ'a yürüdü. Burasını alınca da Padişah'a durumu

bildirdi. Murad, Cüneyd problemini kesin olarak bitirmek istiyordu. Anadolu Beylerbeyi Timurtaşzâde Oruç komutasında yeniden asker yolladı. Oruç, beraberinde Bayezid Paşa'nın kardeşi Hamza da bulunduğu halde İyonya'ya girdi. Cüneyd, bunun üzerine sığınmış olduğu İpsala'nın savunmasını kardeşi Bayezid'e bırakarak buradan da kaçtı. Anamur yakınında Kilikya kıyılarına çıkarak Karaman Bey'inden yardım istedi ise de biraz para ve yüz süvariden başka bir şey alamadı. Sonunda yeniden İpsala'ya döndü. Burasını Hamza Bey, elli bin kişi ile kuşatmıştı. Cüneyd'in kuvvetleri bin kişiyi bile aşmıyordu. Yalnız kara tarafından kuşatılmış ve deniz tarafından serbest olduğu sürece karşı koyabildi. Hamza, kuşatılanların denizle de temaslarını kestirmek istiyordu. Sultan Murad'ın başvurması üzerine yeni Foça Podestası Palaviçini, üç açık deniz kadırgası hazırlatıp silahlandırarak Sakız'dan İpsala'ya yöneldi. Karaman süvarileri de Cüneyd'i bırakmışlardı.

Cüneyd kendini her taraftan kuşatılmış görünce Hamza Bey'in yokluğunda kuşatmayı yöneten Halil ile müzakereye girişti. Halil tarafından hayatına dokunulmuyacağı söylenmesi üzerine teslim olarak kalenin anahtarlarını verdi. Hamza Bey o akşam döndü ve gece yansı dört cellat göndererek Cüneyd ile ailesini çadırlarında boğdurdu. Başları Edirne'ye gönderilerek Padişah'ın ayakları altına konuldu. Edirne'den zincire vurulmuş olarak Gelibolu'ya yollanmış bulunan Cüneyd'in kardeşi Hamza ile oğlu Kurt'un da burada başları kesildi.

Padişah, bu müfsit düşmandan kurtulduktan sonra yeniden Osmanlı idaresine geçen Anadolu yarımadasında güveni iyice sağlamlaştırmak ve komşu hükûmetlerle sınırı belirlemek için Asya'ya geçti. Bergama ve İzmir yolu ile Selçuk'a giderek, kendisine bağlı Asya ve Avrupa beylerinin

elçilerini kabul etti. Bunlar arasında Eflak Voyvodası Dan ile Sırp despotu Lazar'ın elçileri dikkati çekiyordu. Bizans İmparatoru Yoannes, Padişah'a Başkanı Lukas Notaras'ı göndermişti. Adalar denizinin üç büyük adasında Cenova idaresine bağlı olan Midilli ile Sakız ve Kudüs Aziz Yahya şövalyeleri tarafından idare edilen Rodos da, Sultan Murad'a ayrı ayrı memurlar gönderdiler.

Murad bütün bu hükümetler ile barışı yeniledi, kendinden öncekilerin imzalamış olduğu antlaşmaları sağlamlaştırdı. Sadece Venedik ayrı tutuldu. Padişah, bu cumhuriyetin Selanik'i işgal etmesini affedemiyor ve bundan dolayı öç almayı istiyordu. Fakat Asya'daki bazı memleketleri henüz uğraştıran karışıklık orada bulunmasını gerektirdiğinden, bu konudaki amacını gizliyordu.

KARAMAN SAVAŞI

Menteşe Beyliğinde İlyas Bey kendine mirasçı olarak kardeşi Mehmed'in iki yeğeni Ahmed ile Üveys'i bırakmıştı. Yeniden karışıklığa meydan vermemek için Murad, bunları tevkif etmiş ve Tokat'ta Bedeviler Çardağı denilen hükümet hapishanesine koydurmuştu. Bu iki beyzâde kurtulmak çaresi olarak biri bir saman yığını, öteki de bir yulaf çuvalı içine saklandılar. Üveys tanındı. Kandırdığı hapishane bekçisi ile birlikte başı kesildi. Ahmed'e gelince İran'a kaçmayı becerdi. Sultan Murad, bu yönden rahatlayarak Menteşe Beyliği'ni Balaban Paşa'ya verdi (1425). Teke'ye de bir kolordu gönderdi. Buranın eski Beylerbeyi'nin torunu Osman Bey, Karaman Beyi'nin yardımı ile Antalya limanı ile kalesini kuşatmakta idi. Hamza, Karahisar'dan acele koştu. İstavroz'da hasta düşmüş olan Osman Bey'in hareketsizliğinden faydalanarak üzerine hücum etti ve onu tamamıyla yendi. Osman Bey öldürüldü, kızkardeşi de esir edildi.

Bu yeni durum üzerine Karaman Beyi Mehmed maskesini attı. Padişah'ın yapmış olduğu antlaşmayı bozarak silahlandı. Ve Osman Bey'in başladığı düşmanlığa ve Antalya kuşatmasına devam ederek şehri hızla sıkıştırdı. Tabyalardan gelen bir top güllesi Karaman Beyi'nin ölümüne sebep oldu. Bu savaşta Mehmed Bey'le beraber bulunan üç oğlundan sadece İbrahim Bey kaçarak babasının cenazesini Karaman'a götürebildi. Öteki ikisi, İsa ve Ali Beyler, esir edilip padişaha gönderildiler. Padişah da bunların her birine bir hemşiresini vererek, onlara Sofya yakınlarında büyük yurtluklar tahsis eyledi. İbrahim Bey de babası Mehmed Beyin Hamid ilinden zapt etmiş olduğu toprakları geri vermek şartı ile Karaman Beyliği kendisine verildi. Karaman Beylerinin Sultan Murad'a açtıkları savaşın sonucu budur.

Bu sıralarda yaşlı Germiyan Beyi, Padişahı Edirne'de ziyaret arzusunda olduğunu bildirdi.

Germiyan Beyi'nin gelmekte olduğu haberi Padişah'a erişince, Ergene ve Meriç ırmaklarının birleştiği yere kadar karşılamaya çıktı. Bu vesile ile Sırbistan sınırı valisi İshak Bey'in idaresinde orada yaptırmakta olduğu köprünün inşaatını görmek imkânını da buldu. Yüz yetmiş kemer üzerine yapılan bu köprü yapılış tarzındaki özellikten dolayı İkinci Murad'ın sultanlık çağında kurulmuş binalar arasında birinci planda gelir.

Padişah Germiyan Beyi'ni yaşının büyüklüğüne ve konumuna layık bir saygı ile kabul etti. Edirne'de misafir bulunduğu sıralarda büyük şenlikler yapıldı. Hekim ve şair Şeyhî mihmandar sıfatı ile maiyetine verildi. Şeyhî gezişlerinde ona refakat etmeye ve arzularının en küçüğüne kadar bütün isteklerinin yerine getirilmesine memur edilmişti. Şöhretli konuk, gördüğü konukseverlikten dolayı minnettar olarak memleketine döndü. Murad'ın emrine verdiği askere karşı öylesine cömert davrandı ki Gelibolu'ya gelince parasız kaldı. O zaman Padişah'a bir kâğıt yazarak,

zaruretini bildirdi. Murad, Germiyan Beyi'nin mektubunu okuduğu zaman:

"Cenab-ı Hak Germiyan Beyi'ni bize öyle bir kardeş olmak üzere göndermiş ki, kendi gelirinden başka bizimkileri de yiyor" dedi. Derhal cömertliği ile orantılı bir miktar para gönderdi. Bir sene sonra, Sultan Murad cömertliğinin meyvasını gördü. Germiyan Bey'i Padişah'ın hizmetlerine karşılık bir şükran borcu olmak üzere ölümünde onu bütün mal ve mülküne mirasçı yaptı.

Bu sıralarda Sırp Despotu Etyen Lazaroviç, Brankoviç'i mirasçı bırakarak öldü (19 Haziran 1427). Etyen'in daha önceleri akdetmiş olduğu anlaşmalara göre Macaristan Kralı'na birçok müstahdem mevkiler vermesi gerekmekte idi. Fakat eski Despot, mesela Kolumbacı şehrini, on iki bin dukalık bir borca karşılık boyalarından birine rehine koymuştu. Macaristan Kralı Sigismond, Etyen'in, alacaklısına bu para miktarını ödemekten çekinmekle beraber, şehri almaya hazırladığından alacağını kaybetmemek için Türkleri yardıma çağırdı. Bunlar da Kolumbacı'yı zapt ettiler (1428).

Bundan sonra gelen ilkbaharda, Sigismond şehrin önünde görünerek, onu kara ve su taraflarından kuşattı. Murad yeni aldığı bu şehri savunmak için koştu. Bunun üzerine Sigismond ile Padişah arasında bir mütareke yapıldı. Sonucunda Sigismond kuşatmayı kaldırarak, Kolumbacı'yı Padişah'a bırakmak zorunda kaldı. Sigismond geri dönüş emri vermişti. Tuna'nın sol yakasına geçmek için askerinin bir kısmı ile henüz yola çıkmış idi ki Türkler antlaşmayı bozarak daha sağ yakada bulunan asker üzerine hücum ettiler.

Etyen'in halefi Brankoviç Murad'tan barış istemek zorun kalınca, yılda elli bin duka vergi vermek ve Macaristan ile bütün bağlarını kesmekle beraber, askerini de Padişah'ın ordusuna eklemek şartı ile bunu elde edebildi. Sultan

Murad Edirne’ye dönüşünde, birçok hükümdarlara fetihnameler göndererek bu yeni fetihlerini bildirdi.

SELANİK’İN ALINIŞI

Sultan Murad, şimdi tahta çıkışından beri tasarladığı Selanik seferine artık hazırlanabilirdi.

Selanik halkı, kendilerini savunmasını bilemeyen Kostantiniyye İmparatorlarının güçsüzlüklerinden artık usanmış bulundukları için, Venedik’e delegeler göndererek, memleketlerinin hâkimi olmasını teklif ettiler. Venedikliler, hem zenginliği hem de kendilerinin ticaretlerine pek uygun düşen mevkii dolayısıyla önemli olan bu şehre sahip olmayı zaten çoktan beri arzu ettikleri için hemen teklifi kabule koştular. Şehir halkı Manuel’in oğlu olan Andronikos’u Despotluktan indirerek, denize kadar uğurladılar ve uğurlu bir gezi dileği ile Mora’ya gitmek üzere gemiye bindirdikleri sırada da Venedikliler Selanik’e bir vali yollamış bulundular.

Sultan Murad, Venedik Cumhuriyeti’nin kendisine tercih edilmesinden alınarak, Selçuk’ta bulunduğu sırada bu Cumhuriyetin elçileri ile görüşmelerden sakınmış ve bu değerli yeri almayı planlamıştı. Padişah’ın Avrupa’ya dönüşünde, Venedik Cumhuriyeti’nin, barışı korumak arzusu ile yeniden elçiler göndermesi de boşuna oldu. Sultan Murad elçilerin tekliflerine, onlar için uğurlu sayılamıyacak şu cevabı verdi:

“Selanik, dedem Bayezid’in hükmü altında bulunmuş olduğundan benim malım sayılır. Şehir, yeniden Bizanslıların eline geçmiş olsa, bunu bir dereceye kadar kabul edebilirim. Fakat Latinlerin bu şehri idare hakkına sahip olduklarını asla tasdik edemem. Kendiliklerinden çekilip gitmedikleri takdirde ben, bizzat gelir, çıkarırım.”

Sefer hazırlıkları tamamlanınca Padişah 1430 Şubatının ortalarına doğru Edirne’den çıkarak Serez’e gitti. Orada

sefer komutanlığı için Anadolu'dan çağırmış olduğu Hamza Bey'in gelişini bekledi. Hamza gelir gelmez, yola çıkarak Selanik'in surları önüne yıldırım gibi düştü.

Venedikliler, kuşatmaya cesaretle karşı koymaya hazırlanarak, savunma görevini aralarında bölüştüler. Fakat sayıları pek azdı. 26 Şubat Pazar gecesi şiddetli bir deprem halk arasında heyecan doğurdu. Hamza, Selanik'i hücum etmeden almak için şehre girerek, Rumları kandırmak üzere ordusundan birkaç nefer ayırdı. Venedikliler hainliğin önünü almak üzere gerekli tedbirleri önceden düzenlememiş olsalardı, belki de Hamza'nın adamları amaçlarına ulaşırlardı. Venedikliler buna meydan vermemek düşüncesi ile her Rum askerinin yanına bir asker koymuşlardı. Bu bakımdan Hamza'nın oklarının ucuna mektuplar sararak, Rumları, şehir kapılarını açmağa şevklendirmesi ve karşılığında hürriyet ve himaye vaat etmesi bir sonuç vermedi.

Venediklilere, hepsi kılıçtan geçmek istemiyorlarsa teslim olmaları hususunda yaptığı üç teklifin de faydası görülmedi. Bu sırada Padişah da Selanik önlerine gelmiş bulunuyordu.

28 Şubat ile 1 Mart arasındaki gece, genel hücumun ertesi gün yapılacağı hakkında kuşatılanlar arasında bir haber yayıldı. Halk kiliselere ve özellikle Aziz Demetriyus'un tabutu bulunan ve içerisinde sürekli surette kutsal yağ akan kiliseye koştular. Venedikliler, Türklerin, o gün gelen üç kadırgalarını yakmalarından korkarak 1.550 neferden ibaret bulunan muhafız askerinin bir kısmını limana koymuşlardı. Rumlar bu hareketleri ile Venediklilerin savunmayı bırakmağa hazırlandıklarını sandılar. Yerlerini bırakıp evlerine döndüler.

Şafak sökerken Türkler kimi merdivenleri, kimi kamışlı kalkanları taşımakta olduğu halde birden bire ilerlediler. Evrenosoğlu Ali Bey'in oyuna uyularak Sultan Murad her tarafta boru çaldırıyor ve erkek, kadın, çocuk olsun şehirde oturanların hayatını ve bulacakları altın, gümüş, eşya,

kumaş gibi servetlerini askerlere bağışladığını ve kendi payına da şehrin toprağı ile üzerinde bulunan yapıları ayırdığını ilan ettiriyordu.

Hücum emri üzerine doğudan ve batıdan Selanik çevrildi. Üçgen şeklinde olmasından dolayı “Trigonon” adı verilen tabyadan Kortaitis manastırına kadar ordunun cephesini bizzat gezerek askerleri vaatlerle cesaretlendiren Padişah, en gayretli olanlara kıymetli elbiseler dağıtıyor ve tabyalardan bir taş koparanların her birine bir esirin bedeline denk akçe veriyordu. Türkler öylesine yoğun ok yağdırıyorlardı ki, onlar ancak siperlerin kenarına kadar gelerek hücum edenler üzerine tesadüfen birkaç taş kütlesi atabiliyorlardı. Her ne kadar kaleye ilk tırmananlar hendekler içine atıldılarsa da yiğit ve bahtiyar bir asker, kılıcı dişlerinin arasında Tırigonon’un son kalesinin tepesine çıkabildi. Oradaki nöbetçiyi öldürerek başını duvarların üzerinden Rumların ortasına attı. Rumlar, düşmanın bütün tabyayı elde ettiğini sanarak etrafa dağıldılar. Türkler yiğit arkadaşlarının verdiği örneklerden daha da heyecanlanarak merdivenlerini yeniden kurup bu tabaya ile Şamara burcunu aldılar.

Kuşatılanlar daha uzun süre karşı koymaktan aciz olduklarından yerlerini bırakarak kurtuluşu kaçmakta aradılar. Kimisi bodrumlarda, kimisi hendeklerde saklandı. Epeyce bir miktarı da limana koştu. Fakat tamamen ortaya toplanmış olan Venedikliler, Rumların limana girişine engel olarak sadece birkaç subaya müsaade ettiler. Venedikliler de birdenbire korkuya tutulmuş olduklarından, şehri deniz tarafından kuşatan ve “çerempulo” denilen dik duvarlardan atılıp yüzerek kadırgalarına gittiler. Bu sırada Osmanlı ordusu her taraftan Selanik’e girdi ve bütünü ile limana doğru yürüdü.

Hücum ile alınmış bir şehirde vukua gelmesi gelenek haline gelen hareketler başladı.

Sultan Murad, Selanik'in zaptından sonra, şehrin surlarına yakın yerden akan Galikus kıyılarına gitmişti. Orada iken bu siteyi yeniden iskân karan aldı. Ordu Vardar yakınındaki ordugâhına döndükten sonra Padişah esirlerin şehre dönmelerine müsaade ettiği gibi, kuşatmadan önce içinde oturdukları evlerini de kendilerine geri verdi. Bununla beraber halkın bir kısmı yabancılara satılarak kölelikle götürülmüş oldukları için kalanların sayısı Selanik'i doldurmaya yetmedi. Sonradan Sultan Murad oraya yakın olan Vardar Yenicesi şehrinde fazla olan halkı Selanik'e yerleştirtti.

İlk önce, Kutsal Bakire kilisesi gibi kiliselerle Sen Jan Batis manastırı gibi birkaç manastır camiye çevrildi. Diğer yapıların hepsi oldukları gibi bırakılarak yalnız, Sultan Murad'ın Edirne'de yaptırmakta olduğu bir hamamın yapı işlerinde kullanılmak üzere bazı kiliselerdeki mermer levhalar kaldırılmakla yetinildi. Fakat Vardar Yenicesi halkı Selanik'e yerleşince bazı büyük konaklar Türk subaylarına verildi.

Bilindiği gibi Selanik, Birinci Sultan Murad zamanında Hayreddin Paşa eli ile zaptedilmişti. Bayezid zamanında tekrar fetholundu. Fetret devrinden sonra Birinci Sultan Mehmed'in sultanlığı sırasında bir daha alınarak, sonradan yine Rumlara bırakıldı. Bunlar da şehri Venediklilere sattılar. Nihayet İkinci Sultan Murad onu kesin olarak Türk idaresine bağladı.

Kuşatılma sırasında Venedik amirali Andrea Mosengio, Gelibolu limanının bir zincirini kırmıştı. Fakat büyük birşey yapamamıştı. Ona halef olan Silvestir Morosili Selanik'in düşmesinden sonra Çanakkale Boğazı'nın Anadolu istihkâmına karşı sefer yapmış ve bu istihkâmı zorla aldığı gibi, muhafazalarını da kılıçtan geçirerek surları yıktırmıştı. Bu misillemeden sonra Sultan Murad, barış görüşmeleri için Venedik'e bir sefir gönderdi. Kendisi ordusunun bir

kısmı ile Gelibolu'ya giderek orada anlaşmayı imzaladığı sırada Karaca, askerin geri kalanı ile Yanya üzerine yürüdü.

Sultan Murad Selanik'i aldığı zaman Bizans İmparatorluğu'nun hükmünün geçtiği topraklar Kostantiniyye ile onun dış mahallelerinden, Anastaz surları içinde Silivri'den Terkos'a olan yerlerden, Mezembirya dahil olduğu halde Karadeniz kıyılarındaki şehirlerden ibaretti. Sparta hükümeti, Teodor'un ölümünden sonra, kardeşi Andronikos'un Teodor adıdaki oğluna geçmişti.

Bu sıralarda Yunanistan'ın diğer illeri ile komşu memleketler birkaç hükümdara bağlı idi: Venedik; Eğriboz ve Girit'i hükmü altında bulunduruyordu. Sakız ile Midilli Cenevizlilerin elinde idi. Yıldırım Bayezid Atina'yı ilk defa olarak zapt ettiği zaman, ortaya çıkan Akciyaiyoli'nin torunlarından Rayner; Tep, Atina, Foside ile Tesalya sınırlarına kadar olan yerlerde hükümet ediyordu. Rayner iki kızından birini Andro Nikus'un oğlu Teodor'la, ötekini de Epir, Akarnani ve Etoli Prensi Karlo Tosi ile evlendirmiş ve çehiz olarak da birincisine Tep'i, ikincisine de Atina'yı vermişti.

Frank prenslerinden ilk defa Despot unvanını alan Karlo Tosi'dir. Bu adamın beş tane yolsuz çocuğu olmuştur. Bunlardan biri olan Antonyus Tep ile Atina'ya sahip oldu. Akarnani bölgesi de bunlardan Memnon, Turnus ve Herkül arasında bölüşüldü. Fakat en bahtlısı Leonardinin oğlu ve Karlo Tosi'nin yeğeni Şarl olmuştur.

Adı geçenlerden Memnon, Turnus ve Herkül baba mirasları için çekişmeye başladılar. Sonunda Memnon, Sultan Murad'tan yardım diledi. Padişah da onun dileğini yerine getirir gibi görünerek, az yukarıda işaret ettiğimiz gibi, ordusunun bir kısmını Karaca kumandasında Akarnani'ye gönderdi, Sultan Murad henüz Selanik sınırlarından çıkmamış idi ki yanına Yanya delegeleri gelerek halkın hürriyet ve imtiyazlarını yerinde bırakmak

şartı ile şehir kapılarını açacaklarını bildirdiler. Sultan Murad, yapılan teklifi kabul etti. Bir anlaşma yapılarak her iki tarafın yeri sağlamlaştırıldı. Gelenler şehrin anahtarlarını Padişah'a vererek karşılığında Sultan Murad'ın imzasını taşıyan bir "Hatt-ı şerif" aldılar (9 Ekim 1431).

SEMENDERE'NİN FETHİ, KARAMANBEYİ VE MACAR KRALI'NA KARŞI SEFERLER

Sultan Murad, subaylarından on sekizini Yanya'ya göndererek, kendi adına onu almaya ve antlaşma hükümleri uyarınca şehir dışında yaptıracakları evlerde oturmaya memur etti. Bu subaylar Yanya'ya varınca, antlaşma hükümlerine pek de uymadan, şehir ortasında bulunan Sen Mişel kilisesini yıktıkları gibi, istihkâmları da bozdular. Ayrıca bazı subaylar oranın kibar ailelerinden kız isteyip alamayınca bir bayram günü kiliseden çıkan genç kızlardan beğendiklerini almış ve onlarla evlenmişlerdir. Bunun üzerine bu kızların aileleri de bu yabancıları ve olayları kabul etmekten daha iyi bir şey yapamadılar.

Yine o yıl zarfında güney Arnavutlukta hüküm süren Yani Kastiryota öldü. Onun dört oğlunu, sekiz yıldan beri rehin olarak sarayında bulundurmakta olan Sultan Murad, bunların mirasını benimsedi. Ve Kroiya ile bütün memleketi zapt etti. Diğer taraftan Türk askerleri bu sıralarda muhtelif bölgeleri elde ediyorlardı.

Türklerin Selanik'i almalarından önce ve sonraki iki yıl içinde olağanüstü olaylar belirdi. Sultan Murad şehri kuşatırken hızlı bir deprem onun surlarını sarsmış ve Padişah'ın ordusu için tabiî bir gedik açmıştı. Sonra korkunç bir veba salgını geldi. Yine bu zaman içinde yedi tanınmış şahsiyet öldü. Yıldırım Beyazid'in damadı Emir Sultan, Vezir İvaz Paşa, Bursa'da güzel bir cami yaptırmış olan Fahreddin'in oğlu Çerağ Bey, Çandarlı sülalesinden üçüncü

vezir olan İbrahim Paşa birbiri ardına vefat ettiler. Veba, üç şehzadeyi de götürdü: Murad'ın kardeşleri Yusuf ve Mahmud ile Süleyman'ın oğlu Orhan.

Bu üzüntüler arasında tarihin Fatih unvanı ile adlandırdığı Şehzade Mehmed doğdu. Milletinden ve kendisine bağlı adamlardan bir çoğunun vebaya kurban gittiklerini gören Sultan Murad'ın kederleri, bu yeni Şehzadenin doğumu ile hafifledi. Doğumundan önce beliren musibetlerle onun güneş tutulması ve kıtlık zamanında dünyaya gözlerini açması olağanüstü bir olay gibi görülmüştür. Bir yıl sonra kuyruklu bir yıldızın belirmesi, halka yeniden korku salmış ve az sonra doğu ve batıyı karıştıran savaşlara bir delil sayılmıştır.

Eflâk Beyi Vlad ki, ya insafsız zalimliğinden ya da Sigismond'un kendisine verdiği Dragon nişanından dolayı "Drakul" (Eflâk dilinde şeytan anlamına) lakabı ile anılırdı, Drakul bir süre önce, Eflâk'ın meşru hükümdarı Dan'ı öldürmüştü. Dan'ın kardeşinin haklarını korumak için Sultan Murad'ın gönderdiği kolordu yenildiğinden Drakul, rakibinin başını kestirdi. Fakat Padişah ile barışma arzusu ile vergi vermeyi teklif ederek bir antlaşma yapılmasını sağladı. Ve kendisi de vassalı olmayı kabul etti. Drakul, mukavele şartları uyarınca komutasında bir miktar Türk askeri bulunduğu halde Transilvanya üzerine hücum ederek bazı yerleri zapt ve tahrip etti. Gerek bu sefer, gerekse o zaman ortaya çıkan Ulah köylülerinin isyanı, Transilvanya'da Sicilyalıların, Saksonların ve Macarların ilk koalisyonuna sebep oldu (24 Haziran 1432). Bunun üzerine Sultan Murad, Macaristan ile dostça münasebetlerin faydalı olacağını düşünerek Almanya tahtına geçişini tebrik için Sigismond'a tantanalı bir elçilik heyeti göndermişti.

Sigismond, heyeti kabul etti. Bu elçilik heyetiden on iki zat ilerleyerek İmparator'a altın sikkelerle dolu on iki altın kupa, bir takımı sırma işlemeli, bir takımı da kıymetli taşlarla süslü ipekli elbiseler sundular. Böylece mütareke

yenilendikten sonra Sigismond, Sultan Murad elçilerini gayet şâhâne bir surette taltif ederek birçok hediyelerle Padişahlarına yolladı (Kasım 1433). Fakat Bâl şehrinde bu işler olurken İshak Bey, Sırp sınırını geçerek Kralın ülkesine girmiş ve mülkünün içlerine kadar bazı yerleri yakıp yıkmaya başlamıştı. Brankoviç bir taraftan bu yeni düşmanın, diğer taraftan Karasuvaç yahut Alacahisar'ı elde etmiş olan Sinan Paşa'nın baskısı üzerine kızı Mara'yı Padişahla evlendirmek vaati ile barışı sağlayabildi. Sarıca Paşa, bağlılık yemini ettirmek ve Padişah'ın nişanlısını getirmek üzere Brankoviç'in sarayına gitti. Ancak kız henüz ergenlik çağına ulaşmadığı için düğün geciktirildi. Sultan Murad, Jorj'un Semendere'de, Tuna kıyılarında bir kale yaptırmasına izin verdi.

Amasya'da Karaman Beyi, dedelerinin kaybetmiş olduğu nüfuzu yeniden elde etmek için her fırsattan faydalandığından ve gizlice haberleştiği İmparator Sigismond ile Sırp Despotu tarafından da teşvik gördüğünden yine silaha sarılmıştı. Bu yeni dargınlık bir at hikayesinden ileri gelmişti. Dahis ve Gabra adlı iki meşhur kısraktan doğan en güzel Arap atlarından birinin, Karaman Beyi İbrahim Bey tarafından hile ile elde edilmiş olmasından dolayı, Dulkadir Türkmenleri başkanı Sultan Murad'a şikâyetçi olmuştu. Sultan Murad Karaman Beyi'ne Selanik fethini haber vermek ve atın sahibine geri verilmesi gerektiğini bildirmek için bir elçi yolladı.

İbrahim Bey yapılan teklifi reddettiği için savaş açıldı. Sarıca Paşa ordu ile Karaman'a girdi. Bir süre sonra bizzat Padişah da göründü. Beyşehri, Akşehir ve Konya'yı hükmü altına aldı. İbrahim, korkudan şaşırarak Taşeli'ne kaçtı. Oradan bir Mevlevi şeyhini barış görüşmeleri için Padişah'a gönderdi. Murad, gerek ısrarlı ricalara gerekse İbrahim Bey'le evli bulunan kız kardeşinin yalvarmalarına dayanamayarak, henüz fethettiği toprakları geri vererek Beyin memleketine sahip kalmasına müsaade etti. Fakat

yurtluğundan haksız olarak çıkarmış olduğu aşiretler başkanı Turgut'a mülkünü bizzat geri vermesini ve oğlunu da Bab-i hümayunda hizmet görmesi için göndermesini şart koştu.

Anadolu'da savaş böylece sona erince Padişah, Karaman Beyi'ni haince tahrik etmiş olan Sırp Despotu ile Macaristan Kralının cezasını vermek üzere Rumeli'ye döndü. Brankoviç kendisini tehdit eden yeni fırtınayı görerek Sultan Murad'ın öfkesini başka tarafa çevirmeye çalıştı. Padişah'a, kızı Mara'ya kendisini bağlayan evlenme vaadini hatırlatarak kızı aldırmasını rica etti. Bu tedbir başarı ile sonuçlandı. Padişah kızlarağası Reyhan Ağa ve Oruç Bey ile Sırp sınırları üzerinde toplanan askerin kumandanı İshak Bey'in eşini Üsküp'e, sonra Semendere'ye gönderdi. Brankoviç, erginlik yaşına ermiş olan genç nişanlıyı bunların eline verdi, onlar da geleneksel teşrifat ile kabul eylediler.

Fakat Sultan Murad, Sigismond'uun hileci siyasetini ve fesatçılığını o kadar kolaylıkla bağışlamıyordu. Evrenoszâde Ali, akıncılarla birlikte Macaristan sınırını geçti. Branköviç ile Drakul, Ali'ye katılmak için emir aldılar. Bu yardımcı askerlerle çoğalmış olan Türk ordusu Semendere yakınlarında Tuna'yı geçerek ve Demirkapı'yı aşarak Transilvanya'yı kapladı. Birkaç şehir hücum ile zapt edildi. Bu sefer, kırk beş gün sürdü; yetmiş bin savaş esiri, Terzburg geçitinden geçirilerek Osmanlı ülkesinde hizmette kullanılmak üzere götürüldüler.

Sultan Murad, kışı Sırp Prensesi ile evlenme düğününün şenlikleri ile geçirdi. Bahar yaklaşınca, haklarında yeniden şüpheler doğmuş olan kayınbabası Branköviç ile Drakul'a karşı harbe hazırlandı. Padişah'ın sarayına gelmesi kendisine emredilen Sırp Despotu, bu emre itaat edeceği yerde, Sultan Murad'ın anahtarlarını istettiği Semendere'yi savunma durumuna koydu. Türk ordusunun ilk hareketinde Branköviç bu mevkii büyük oğlu Greguar'a bırakarak kendisi ikinci oğlu Lazar ile Macaristan'a, Sigismond'un

halefi Kral Alber'e sığındı. Drakul'a gelince, ya Murad'ı acındıracağını sandığından ya da kurtulmak için başkaca çaresi kalmadığından olacak, Türklerin ordusuna geldi. Yakalanarak Gelibolu'da bir kuleye hapsedildi. Ancak kısa bir tutukluluktan sonra salıverildi. İki oğlunu rehin bırakmaya razı olduğu için, bunlar alınıp Anadolu'ya gönderildiler. Kendisi de tekrar Eflâk hükümdarlığını aldı.

Bununla beraber Sultan Murad Semendere surları önlerine erişmiş ve kuşatmaya başlamıştı. Bir süre sonra İshak Bey, hacdan dönerek ordusunun komutanlığını aldı. Semendere dayanamadı, ele geçirildi. Greguar da esir edildi. Greguar ile Padişah'ın uzunca bir süredenberi Edirne'de rehin olarak tuttuğu kardeşi, Amasra ve Tokat hapishanelerine nakledildiler.

Semendere'nin fethinden sonra İshak Bey ile Timurtaş'ın oğlu Osman Çelebi, Niğbolu üzerine yürümeye hazırlandılarsa da bir Macar ordusunun yaklaştığını haber almaları üzerine onunla karşılaşmaya gittiler. Kanlı bir dövüşten sonra onu bozguna uğrattılar. Türkler bu seferden o kadar çok esirle dönmüşlerdir ki, tarihçi Âşık Paşazâde'nin payına sadece beş tanesi düşmüştür. Öylesine ki, bir Türk neferi, en güzel bir cariyeyi bir çift çizme ile değiştirmiştir.

Sultan Murad; "Şehirler anası" diye adlandırılan Novoberda'ya bizzat yöneldiğinden Bosna Prensi Tvatko, kendisini tehdit eden tehlikeden kurtulmak için Bâb-ı Hümayun'a vermekte olduğu yıllık verginin yirmi binden, yirmi beş bin dukaya çıkarılmasını teklif etti.

Macaristan Kralı Tuna'yı geçmek ve Semendere'yi geri almak için bir harekete girişti. Fakat askeri arasında dizanteri hastalığının yayılması, ondan daha çok, Türklerin o vakit kendilerine aşıladığı korku yüzünden geri dönmeye mecbur oldu. Macarlar Türk'leri daha uzaktan görünce: "Kurt geliyor" diye haykırmaya başlıyorlardı. Bu alarm sesleri zaten Koloman zamanından beri bilinmekte idi ise de

genel korku o nidayı Türklerin yaklaşmasında da tekrar ettiriyordu.

Sultan Murad ister barış içinde olsun, isterse vassalları ile savaş ederken olsun, siyasî ilgilerini devletine komşu hükümetlerden daha ileriye genişletmekte gevşek davranmamıştır. Timur'un oğlu Şahruh, Akkoyunlu sülâlesinden Karayuluk; Şahruh'un kendisine özellikle tavsiye etmiş olduğu Karaman Bey'i ve Mısır Sultanı aralarında sürekli haberleşmede bulunmuşlardır.

Avrupa'da, Bohemya'da Katolikler ile Utrakisler arasında kargaşalıklar çıkmıştı. Katolikler krallığa Alber'i istiyorlardı. Utrakisler ise, Polonya Kralı Vladislas'ın kardeşi olup, henüz on üç yaşında bulunan Kazimir'in hükümdarlığını ilan ediyorlardı (1441). Sultan Murad, Polonya Krallığı hükümdarı ile siyasî münasebetler kurabilmek için bu fırsattan faydalanarak Vladislas'ın katına sefirler gönderdi. Kardeşini Bohemya tahtında bırakmak ve fakat Macaristan ile tamamıyla ilgilerini kesmek şartı ile ittifak teklif etti. Bu sırada Alber ölmüş ve Kazimir'in artık rakibi kalmamış olduğundan Vladislas, Padişah'ın elçilerine, artık görevlerinin amacı kalmadığına ve Macaristan'a eriştiği zaman antlaşma konusunu düşüneceğine dair kısa bir cevap verdi. Bu karşılık üzerine Sultan Murad, Brankoviç'in Macarların koruması altına bıraktığı Belgrad'ın kuşatılmasını kararlaştırdı. Bu seferin komutanlığını da Evrenosoğlu Ali Bey'e verdi.

Ali Bey, kara tarafından şehri kuşatan bir siper inşa ettirdi. Yüzden ziyade kayık su tarafından bütün bağları kesmekte iken Türkler bu siper üzerinden sürekli surette ok ve taş atarlardı. Fakat Başrahip Ragozah Zovan, Bey'e rakip çıktı. Belgrad, Türklerin uğraşmalarına tabyalarının ateşleri ile cevap vererek ve şehre yaklaşmak için yaptıkları savaş inşaatını tahrip ederek kendisini başarı ile savundu. Kuşatma altı aydan beri sürüp gitmekte idi. Bu sırada Polonyalı

Lenzisiki gelip buna son verilmesini Padişah'tan, Vladislas adına istedi. Sultan Murad, elçiye, "çekilse dahi Belgrad'ın er geç kendi hükmü altına düşeceği" yollu bir karşılık verdi.

Bu sırada Sultan Murad'ın kırk yıl önce eşkiya reisi olarak Sivas şehrini Şehzade Mehmed ile Bayezid Paşa'nın teşebbüslerine karşı savunan komutanlarından Mezid Bey, Eflâk'ı geçerek Transilvanya'ya girdi (18 Mart 1442). Bu tarihlerdedir ki Türkler tarafından Yanko adı verilen Jan Hunyad, Macarların Osmanlılara karşı olan savaşlarında ilk defa meydana çıktı. Jan Hunyad, Simon dö Kmeni ile birlikte şehrin imdadına koştu. Mezid Bey daha önceleri kazandığı başarı ile gururlandığından onları karşılamaya yürüdü. Bey, yiğitlikleri ile tanınmış, seçkin sipahilerine Hunyad'ın atı ile taşıdığı sılaları önceden tarif etmişti. Sipahiler de Hunyad'ı ya ölü ya diri getirmeye söz vermişlerdi. Hunyad, casusları aracılığı ile bunu öğrenmiş bulunduğundan atını ve silahlarını Simon dö Kmeni ile değiştirmişti.

Simon, bu kıyafet değiştirmeye aldanmış olan Türklerin hücumuna uğradı. Karışıklıkta en iyi askerinden üç bin kişi ile birlikte yok oldu. Fakat Hunyad'ın değeri ve Hermanştad muhafızlarının bir çıkışı savaşın öteki tarafça kazanılmasını sağladı.

Önden, arkadan hücuma uğrayan Türkler dağıldılar. Savaşta yirmi bin ölü vermişlerdi. Mezid Bey ve oğlu ölenler arasında idi. Hunyad düşmanını izlemekten dönüşte esirleri, sofrada bulunduğu bir sırada, vahşîce bir eğlence olmak üzere gözleri önünde öldürttü. Macarların kayıpları ancak üç bin kişi kadardı. Hunyad, dağlar üzerinde Türk başlarından tepeler yaptırırdı. Kızıl kule geçidinden Alp'leri geçip, Eflâk'a girdi. Tuna'nın iki yakasındaki memleketleri büsbütün yakıp, yıktı. Dönüşünde hemşehrileri onu yurt kurtarıcı olarak karşıladılar. Hunyad, askerleri gibi kendisi de kan içici olduğundan, Sırp Despotu Brankoviç'e ganimet malları ve savaşta almış olduğu silahlar ve başka şeylerle dolu bir araba gönderdi ki, on atla çekilmekte ve Mezid Bey

ile oğlunun başları arabanın tepesinde görülmekte idi. Bu dehşet verici ganimetlerin ortasına oturtulmuş yaşlı bir Türk, bunları Brankoviç'e bizzat sunmak zorunda idi.

HUNYAD'IN SEFERLERİ

Sultan Murad bu musibetin acı hatırasını şanlı bir sefer ile gidermek isteğini şiddetle duyduğu için Şahabeddin Paşa'yı seksen bin kişi toplayarak Macaristan üzerine gönderdi. Mezid Bey kadar değerli olan Şahabeddin Paşa, Hunyad'ın askerinin, kendisinin yalnız sarığını görür görmez hiç durmadan kaçacaklarını açıkça söyleyerek askerine moral veriyordu. Macar generali, Şahabeddin Paşa'ya karşı ancak on beş bin kişi ile ilerledi. Fakat ya üstün gelmeyi ya ölmeyi gözüne almıştı. Hunyad, Şahabeddin'e Vazak yakınlarında rastladı. Birkaç saatlik bir savaş içinde onu yendi. Türkler geri çekilirken savaştan daha çok adam kaybettiler. İki yüz sancak ve aralarında Şahabeddin de bulunduğu halde beş bin Osmanlı Macarların elinde kaldı (1442).

Sultan Murad, Timurtaş'ın torunu Osman Bey'in ve en iyi subaylarından daha birçoklarının ölümü ile de üzüldü. Bu sıralarda Belgrad'ın teslimini istemek üzere Padişah'ın Budin'e göndermiş olduğu elçi de cevapsız olarak geri gönderildi.

Vazak savaşını izleyen yıl, Hunyad'ın en parlak zaferleri ile şöhret buldu. Macarlar bunu, "büyük sefer" diye anlandırırlar. Çünkü beş ay içinde sonuçlanmış ve bu kısa süre Hunyad'ın beş müstahkem mevkii elde etmesine ve o kadar başarılar kazanmasına yetmiştir. Bu savaşı Sultan Murad'ın başına Papa dördüncü Ojen çıkarmıştı. Savaş Hıristiyanlar için başarı ile başlamış bulunduğu halde, bir süre sonra felaketlerle sonuçlanmıştır. Hunyad'ın şöhreti

güven sağlamış ve askerlikteki ehliyeti o vakte kadar Türkiye ile savaşmış olan diğer generallerin liyakatlerine gerçekten üstün olduğundan her memleketten birçok adamlar gelerek onun sancağı altına girmişler idi.

Niğbolu seferinden beri Hıristiyanlık düşmanları aleyhine bu kadar heybetli bir asker toplanması asla vâki olmamıştı. Müttefik ordunun çoğunluğu Macar, Sırp, Alman ve Ulah haçlılarından oluşan ordu, büyük kısmı Brankoviç'in emri altında olarak 22 Temmuz 1443'te Budin'den hareket ile Semendere yakınından Tuna'yı geçti. Hunyad, on iki bin seçkin süvarinin başında Sırbistan'ı istila etti; Krusovaç ve Şehirköy yörelerini yakıp, yıkarak Niş surlarına kadar ilerledi. Macaristan ve Polonya Kralı Vladislas ile Kardinal Jülyen yirmi bin kişi ile iki günlük mesafeden Hunyad'ın peşi sıra geliyorlardı.

İlk çarpışma 3 Kasım 1443 de Morava ırmağı kıyısında ve Niş yakınlarında vukua geldi.

Sultan Murad ordusunun üç kolundan birincisi Evrenosoğlu İsa Bey, ikincisi adı bilinmeyen bir Bey, üçüncüsü de Turhan Bey tarafından idare ediliyordu. Bunlar birbiri arkasından gelerek Hıristiyanlığın yoğun safları ile çarpıştılar. Ordunun seçkin kısmına kumanda eden şefler arasında Vidin ve Sofya Beyleri, Timurtaş'ın oğlu Ali Bey, Tokat Beyi Balaban, Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa, Bolu Beyi, Padişah'ın damadı ve Sadrazam Halil'in kardeşi Mahmut Çelebi görülüyordu. Türklerin büyük yiğitlikleri, Hunyad'ın maharetli askerleri karşısında fayda vermedi. Dokuz sancak ve dört bin esir ele geçmişti. İki bin de ölü vardı. Sultan Murad birden bire Balkanların arkasına çekilmeyi uygun görmüştü. Hunyad Sofya'yı ele geçirdikten sonra Balkan'ın sarp ve karla örtülü tepeleri arasından Filibe üzerine yöneldi.

Epeyce güçlükle ve mevsimin bu güçlüklere eklediği tabiat engelleri ile pençeleşerek İzladi geçidine kadar gittiler. Orada 24 Aralıkta Türklerle Macarlar arasında dehşetli bir savaş başladı. Sonunda derbendi geçmeyi başardılar. Julyen ile haçlılar ve Vladislas ile Polonezler Hunyad'ın eserini izleyerek Balkan'ın ötesinde ona katıldılar. Hıristiyan ordusu Yalvaç kırlarında Sultan Murad'ın askeri ile yeniden bir savaşa giriştiler. Vladislas'ın sekreteri Kalimakus bu zamanın olaylarını gözleri ile gören bir tanık olarak yazmış ve orada parmağına değen bir ok ile de yaralanmıştır. Türkler burada yenilmişlerdir. Haçlıların eline düşen esirler arasında Rumeli Beylerbeyi Kasım ile Bolu Sancak Beyi ve Sultan Murad'ın damadı Mahmut Çelebi de vardı. Hunyad bu esirlerden yüz yetmişini öldürtmüş ve iki Beyi de Budin'e götürmüştür.

Bu sırada, Padişahın vassalları arasında en fesatçısı olan Karaman Beyi üçüncü defa olarak tabiiyetten çıkmıştı. Kütahya ile Ankara arasında Bolvadin'den Sivrihisar'a kadar bütün bölgeyi yağmaladıktan sonra, arka arkaya Akhisar'ı, Akşehir'i ve Beyşehir'i zapt etti.

Sultan Murad, Avrupa'da sınırlarını savunmayı kumandanlarına bırakarak, kendisi Karaman Beyi'ni cezalandırmak üzere Anadolu'ya geçti Karaman'a girerek Konya'yı, Larende'yi ve daha başka şehirleri zapt etti. Fakat Hunyad'ın yeni başarıları kendisini Avrupa'ya çağırdığından Karaman Beyi'nin haremi olan kızkardeşi ile veziri Kara Fururi'nin yalvarmaları üzerine âsiyi bu sefer de affetti. Bu savaşta Padişah ile beraber bulunan büyük oğlu Alâeddin, Ermenistan'daki hükümetine döndü. Sultan Murad Edirne yolunu tuttu. Fakat savaştan oldukça yorulmuş ve Hıristiyanların elinde esir bulunan Mahmut Çelebi ile evli ikinci kızkardeşinin yalvarmalarından da tedirgin olarak devletin kuzey doğusunu mahveden çekişmelere son vermeyi kararlaştırdı.

Bunun için Eflak'ı Voyvoda Drakul'a geri verdi. Despot Brankoviç'e de iki oğlunu ve Şehirköy, Krusovaç ve Semendere kalelerini iade etti. Yine o zamanda Rumdan dönme tercümanını da maiyetine yüz kişilik bir muhafız kuvveti vererek Jan Hunyad'ın katına yolladı. Macar generali, barış müzakeresi için kendisine gelen elçiye yanlışlığını bildirerek, onu Segedin'de toplanan millî meclise gönderdi. Vladislas, haçlı savaşına devam için müttefiklerinin vereceklerine söz verdikleri yardımcı askerleri, bahar başlarına kadar bekledi. Bunların gelmediğini görünce Papa'nın ve Konstantiniyye İmparatoru'nun dolduruşlarına rağmen sonunda kendini Sultan Murad'ın tekliflerini kabul için baskıda tutan Hunyad ile Brankoviç'in öğütlerini dinledi. 12 Temmuz 1444'te Segedin'de, on yıl için, aşağıdaki şartlarla barış imzalandı.

Buna göre, Sırbistan ve Hersek, eski sahibi Brankoviç'e geri verilecekti. Eflâk da Macaristan'a eklenecekti. Padişah, damadı Mahmut Çelebi için kurtuluş parası olarak yetmiş bin duka verecekti. Bu anlaşma iki dilde yazılarak, her iki tarafça yemin ile teyit edildi. Türkler Macaristan Kralı'nın mukaddes ekmek üzerine yemin etmesini istemişlerdi. Fakat Greguar Savori buna izin vermediğinden Vladislas İncil, Sultan Murad da Kur'ân üzerine yemin ettiler.

SULTANLIKTAN KENDİ İSTEĞİ İLE VAZGEÇMESİ

Padişah bu müzakereler sırasında, karşılığında bu kadar fedakârlıklar yaptığı huzur ve dinlenmeye kavuşmak ümidi ile Anadolu'ya döndü, orada yazın ilk günlerinde oğlu Alâeddin'in ölüm haberini aldı. Murad'ın yaşamakta olduğu dağdağalı hayat kalbindeki duyguları hiç söndürmemiş olduğundan, bu kayıp kendini pek üzdü.

Şimdiye kadar Sultan Murad'ı yalnız savaş alanlarında görmüş ve askerlik kudretine karşı gerçekten hayran

olduğumuzu saklamamıştık. Fakat o bundan başka yüksek faziletlere de sahipti. Birçok cihangirde olmayan bu yüce faziletlere karşı da açık saygılar belirtmekle yükümlüyüz. Sultan Murad özel hayatında kâmil bir insan olarak görünür. Tahtını kardeşlerinin ölümü ile sağlamış olan büyük babası Bayezid'e yahut kardeşlerini Bizans imparatorlarına bırakan Birinci Mehmed'e uymaktan uzaklaşarak tahta çıkışında, şehzadelerin can ve mallarını korudu. Bunlar Bursa'da rahatça yaşadılar. Murad, onları hayatlarında sevdiği gibi, vefatlarında da kederlendi.

Bir ara taht için kendisi ile çekişen iki şahıstan birincisi amcası Mustafa'dır; ancak silah elinde tutulduğu için yok edildiğinden onun ölümü, Murad için hiçbir zaman bir cinayet sayılamaz. Yine adı Mustafa olan ikincisi, Padişah'ın küçük kardeşidir; kendisinin haberi olmadan idam edilmiştir. Bundan dolayı da Sultan Murad'ı itham etmek yersiz olur. İnsansever ve sözüne sâdık idi. Sultan Murad asla hainlik ve zalimlik yoluna sapmamıştır. Selanik'in fethini çabuklaştırmak için yeniçerilere şehrin yağma edilmesine göz yumacağını vaat etmişti. Fakat asla katliam için izin vermedi. Murad, Selanik'i hücum ile zapt ettiği vakit ora halkı, sadece hürriyetlerini kaybetti. Hatta içlerinden birçoğu kurtuluş akçesi karşılığında şehre dönmüşler, konutlarına yerleşmişlerdir.

Onu, yalnız Osmanlıların görüşüne güvenerek övmüyoruz. Sultan Murad'ın düşmanları olan Rum tarihçileri de onun için güzel şeyler söylemişlerdir: Dukas, Sultan Murad hakkında; "O, faziletli, ahlâk sahibi ve vicdanı pek iyi bir insandı" demektedir. Halkondil de; "Adil ve insaflı bir adam olduğunu" ilave etmektedir. Fakat olayların tanıklığı, bu tanıklıklardan daha yücedir. Sultan Murad'ın, kardeşlerinin hayatlarına karşı dindarca saygısı; biri Karaman Beyi'nin bağışlanması ile Anadolu'nun huzurunu, öteki Mahmud Çelebi'nin kurtuluş akçesi karşılığında kurtarılışı ile Avrupa'nın barışını elde etmiş olan hemşirelerinin ricalarına

uygun hareketi; Alâeddin'in ölümünde duyduğu derin ıstırap ve bu olaydan sonra zaferler zincirinin ortasında iken aldığı karar ile tahttan vazgeçmesi gönlünün temizliğine, tecrübe ve tefekkür ile kemale ermiş bir ruha sahip olduğuna tanıklık eder.

Murad, devletin dizginlerini henüz 14 yaşında bulunan oğlu Mehmed'in eline verdiği zaman 40 yaşına bile gelmemişti. Bununla beraber Mehmed'in pek genç olması kendisine tasa vermekten de geri kalmıyordu. Şehzadenin tecrübesizliğinden dolayı düşebileceği hatalara meydan vermemek için, eski vezirlerini de onun emrine verdi. Halil Paşa, yeni Padişah adına, Sadrâzam sıfatı ile devlet işlerini idareye devam eyledi. Molla Husrev de Kazaskerlik görevinde kaldı. Murad, bundan sonra İshak Paşa ve Hamza Bey ile Manisa'ya çekildi. Mevkiinin onurunu, çekildiği köşede dahi korumak için Menteşe, Saruhan ve Aydın illerinin gelirini kendine ayırmıştı. O vakte kadar son derece zor geçen ömrünü, bu güzel memleketlerin göğü altında ve nedimlerinin topluluğu arasında rahat ve huzur içinde tamamlamak istiyordu.

- IX - SULTAN MURAD'IN VARNA SAVAŞI'NDAN ÖNCE YENİDEN TAHTA ÇIKIŞI

Sultan İkinci Murad ile Macaristan ve Lehistan Kralı Vladislas arasında 10 yıl için yapılan mütareke, 6 hafta geçmeden bozuldu. İncil üzerine yapılan yemin üzerinden henüz 10 gün geçmemiş idi ki Papa'nın vekili Kardinal Jüliyen Sezarini, Kral ile Krallık Meclisi üyelerine Osmanlılar'la imzalanmış antlaşmanın bozulması ve Eylül'ün birinci günü Orsova'nın kuşatılması için Ekanim-i selâse (Trinite) ve Hz. Meryem ile azizlerden Etyen ve Lâdislas üzerine yemin ettirdi.

Osmanlı elçilik heyetinin hareketinden az sonra Rum İmparatoru Yani Paleolog'dan ve aslen Floransalı olup Papa'nın Çanakkale taraflarındaki donanmasının baş amirali bulunan Kardinal Françesko Kondolmiyeri'den mektuplar geldi. Bunlarda Sultan Murad'ın Asya'ya çekilmesi ve Avrupa'daki Osmanlı kuvvetini büsbütün yok etmek için uygun bir fırsat olduğu belirtiliyordu. Bu mektuplarda özellikle Karaman Beyi'nin yeniden baş kaldırmasında ve Padişah'ın kendisi için pek de övünülecek bir durum sayılamayacak olan birkaç âsi vali ile müzakerelere girişmesindeki önemli gelişmelere dokunuluyor, ayrıca Sultan Murad'ın birleşmiş haçlılar donanması arasından Gelibolu Boğazı'nı geçmesindeki güçlük belirtiliyordu.

Jüliyen Sezarini, bu görüşlerin savunmasını parlak bir şekilde yapmış ve Kralın kuşkularını gidermek için "Hıristiyan olmayanlara karşı verilen sözü tutmak zorunluluğu olmadığı" kuralını ileri sürmüştü. Uzun ve hararetli tartışmalardan sonra, Hunyad da Türklerden alınacak Bulgaristan'ın kral unvanı ile birlikte kendisine verileceği vaati ile kandırıldı. Hunyad sadece savaş açmayı Eylülün ilk gününe kadar geciktirme kararını elde edebildi.

Macar ordusunun toplamı ancak on bin kişiden ibaret bulunduğu halde, bu kadar az askerle, Türklerin Avrupa'dan çıkarılacağı böbürlenilerek söyleniyordu. O zamanki Lehlilerin geleneğine göre, ordunun eşyası ne kadar çok olursa o kadar iyi olurdu. Bu bakımdan herkesin âdeta evini de beraber getirdiği sanılırdı. Askerin ardından iki bin yük arabası yolları dolduruyordu. Niğbolu'da Eflâk Prensi Drakul Macar ordusuna katıldığında, beş bin kişilik bir kuvvet daha kazanılmış oldu.

Drakul'un bu girişkenliğin tehlikelerini anlatmaya çalışması ve "Padişah ava çıktığıda bile maiyyetinde bulunan askerin onların ordusunun toplamından fazla olduğunu" söylemesi, boşuna oldu. Öylesine ki Hunyad ile Drakul arasındaki tartışmada, bu ikincisi kılıcını çektiğinden hemen

tevkif edildi. Ancak epey altın vermek ve oğlunun komutası altında da dört bin kişilik bir yardımcı kuvvet getirmeye söz vermekle kendini kurtarabildi.

Ordu, Bulgaristan ovalarını geçti. Hunyad üç bin Macar süvarisi ve yardımcı Eflâk askerleriyle önde yürüyordu. Ondan sonra askerin kalanı ve haçlı kolu ile kral geliyordu. Haçlılar, Hz. İsâ adına silahlanmış olmakla beraber Rum ve Bulgar kiliselerini yağmalamaktan da geri kalmıyorlardı. Türklerin Kamcık ırmağı üzerinde inşa etmiş oldukları yirmi sekiz gemi yakıldı. Birçok yer silah patlatmadan teslim oldu. Fakat Sunyum ve Balçık kendilerini yiğitçe savundular. Macarların hücumunda beş bin Türk telef olmuşlardı. Birçokları kayaların tepesinden aşağı atılmışlardır. Böylece Varna kalesine doğru ilerlediler.

Varna kalesi deniz üzerinde ilerleyen iki burnun teşkil ettiği bir körfezin kuzey sahilindedir. Kavarna ile Varna fazla bir mukavemet göstermeden ele geçirildiler. Varna'nın kuzeyinde bulunan ve Balkan'ın bir eteğinden ibaret olan burun üzerinde Uzun şehir adında bir kasaba vardır. Güney tarafındaki burun üzerinde de Galata bulunur. Varna ile Galata arasındaki bütün alanda bataklıklar mevcuttur.

Macarlar işte burada henüz ordugâh kurmuşlar idi ki Sultan Murad'ın kırk bin kişi ile Asya'dan çıkmış bulunduğu haberi geldi. Padişah, yolunu kesmek için Papalık donanmasının dolaştığı Çanakkale Boğazı'nı bir tarafa bırakarak, Boğaziçi sahilinden karaya çıkmıştı. Ceneviz gemileri adam başına bir duka altını alarak orduyu Avrupa yakasına geçirmişlerdi. Haber müthişti. Sultan Murad süratli yürüyüşle gelmiş ve Macar ordugâhından dört bin adım uzaklıkta ordusunu kurmuştu. Haçlı savaş meclisinde ordugâhın etrafında hendekler ve arabalardan istihkâmlar yaparak Türklerin hareketlerini beklemek görüşü azınlıkta

kalmış, fakat Hunyad'ın düz ovada hücuma geçmek hakkındaki teklifi üstün gelmişti.

Sen Marten yortusundan bir gün önce iki tarafın askerleri savaş safında dizildiler. Haçlı ordusunun Ulahlar ve yalnız beş Macar bölüğünden kurulu sol kanadı, Varna bataklıkları ile korunmuştu. Bu şehre doğru olan sağ kanat büsbütün açık olduğundan Macarların bütün kuvvetleri bu tarafta toplanmıştı. Büyük ve siyah Macar bayrağı orada dalgalanıyordu. Jüliyen Sezarini'nin komutasındaki Haçlılar, Frako ile Erlau Piskoposu arasında bölüşülmüştü. Kral, elli süvari ile çevrilmiş olduğu halde ortada bulunuyordu. Başkomutan Hunyad hemen her tarafta idi.

Türklerin değişmez savaş geleneklerine uygun olarak, Türk ordusunun sağ kanadı Rumeli Beylerbeyi'nin ve sol kanadı da Anadolu Beylerbeyi'nin komutası altında idi. O sırada Anadolu Beylerbeyi Karaca ve Rumeli Beylerbeyi de Turhan idi (Turhan, İzladi geçidinde yenilmiş ve Tokat'da hapsedilmiş idi). Şimdi ona yenilgisinin Varna'da rövanşını almak fırsatı verilmekte idi. Sultan Murad Yeniçerilerle ortada bulunuyordu. Önünde, kazıklarla korunmuş bir hendek vardı. Padişah düşmanların hainliklerini askerlerine göstermek istiyormuş ve yemininden dönenleri cezalandıran Cenabı Hakk'ın himayesini bekliyormuş gibi Hıristiyanların bozmuş oldukları antlaşmayı, hendeğin kenarında bir mızrak ucuna astırmıştı.

Türk ordusunun arkasında da develer ve eşyalar vardı. Bu sırada bir kasırga çıkmış, Macar ordusunun bütün bayrakları yırtılmıştı. Bunu bir uğursuzluk sayan Hıristiyanlar adamakıllı korkmuşlardı (10 Kasım 1444).

Hunyad, Müslümanların Karaca komutası altında bulunan sol kanadına bizzat hücum etti. Onu sürdü, bozdu. Ulahlar

da Rumeli askeri üzerine öylesine hızla saldırdılar ki, onları dağıttılar ve kılıç ellerinde Türk ordugâhına ve Padişah'ın çadırına kadar kendilerine yol açtılar. Sultan Murad, saflara yayılan karışıklığı görerek ordusunun selametinden umudunu kestiği ve geri çekilme niyetinde bulunduğu bir sırada Anadolu Beylerbeyi Karaca, atının dizgininden tutarak savaş alanını ve talihini bırakmaması için yalvardı. Böylece zaferin kazanılmasına onu âdeta zorlamış oldu. Yeniçeri sekbanbaşısı yazıcı Doğan, o aralık Beylerbeyi'ni cüretinden dolayı cezalandırmak istedi fakat kendisi bir Macar kılıcı vuruşu ile düştü.

Sultan Murad ile yeniçeriler düşmana metin surette karşı koydular. Hunyad'ın ısrarlarına rağmen elverişli pozisyonunu bırakarak ve kendisini çevreleyen genç asilzadelerin heyecanlarına kapılmış olan Macar Kralı'nın hücumu savuşturuldu. Her taraftan sarılmış, ya üstün gelmeye ya da ölmeye karar vermiş olan Vladislas cesaretle savaşırken atı, bir balta vuruşu ile ayağından yaralanarak dövüşün ortasında yere düştü. Uzunca bir süre daha savunmadan sonra Vladislas, teslim olmak istedi ise de mütarekenin kesilmesinden dolayı öfkelenmiş olan Osmanlılar hiç kimseye aman vermemeye and içmiş idiler.

Koca Hızır adındaki yaşlı bir yeniçeri, Vladislas'ın başını kesti, bir mızrağın ucuna takarak Sultan Murad'ın bozulmuş antlaşmayı ucuna asmış olduğu öteki kargıya dehşetli bir nazire meydana getirdi. Bu manzara Macar ordusuna büyük bir umutsuzluk ve korku saldı. Genel yenilginin başlangıcı da bu oldu. Hunyad, Türklerin elinden genç kralın cesedini alabilmek için boşuna uğraştı, durdu. Sonunda savaşın sonucundan umudunu keserek, akşama doğru Ulahlarla beraber kaçtı. Ertesi sabah, Macarlar arabalarının arkasında siper alarak hâlâ Hunyad'ın dönüşünü bekliyorlardı. Padişah, Hıristiyan ordugâhının bu hareketsizliğine şaştı; üzerlerine hücum etti ve pek azı dışında, savunucuları tamamıyla yok etti. Birçok tanınmış

adamlar bu arada bazı piskoposlarla mütarekenin bozulmasına ve bu büyük yenilgiye sebep olan Papanın vekili Kardinal Sezarini, Türk yatağanı altında can verenler arasında idiler.

Sultan II.Murad, bu önemli Varna zaferinden sonra, güvendiği adamlarından biri olan Azeb Bey ile savaş alanını gezdi. Ölüleri görünce:

“Şaşılacak şey, değil mi? Bütün bu delikanlılar arasında bir tane ihtiyar yok.” dedi.

Azeb Bey şu cevabı verdi:

“Eğer aralarında yaşlıca bir kimse olsaydı, böyle delice bir girişgenlikte bulunmazlardı.“

Değerli eşya ile dolu iki yüz elli araba üstün gelenin eline düştü. Sultan Murad zaferini derhal Mısır Sultanı’na bildirdi. Ve nasıl demir adamları yendiğini daha iyi anlatmak üzere, Azeb Bey’le, Macar asilzadelerinin zırhlarından yirmiş beş tane de gönderdi. Hıristiyan ordugâhı tahrip edilmişti. Kralın başı, zaferin bir tanığı olarak Bursa Valisi Cebe Ali’ye yollandı. Bursa halkı bu baş gelirken kalabalık topluluklar halinde karşı çıktılar. Vladislas’ın başını, Nilüfer suyu ile yıkadıktan sonra, bir mızrak ucunda bütün sokaklarda dolaştırdılar. Osmanlıların üstünlük sesleri, Uludağ eteklerinde çınlıyordu.

TAHTTAN YENİDEN VAZGEÇİŞİ, ÜÇÜNCÜ DEFA CÜLÛSU

Sultan Murad tabiatı gereği huzur arıyordu. Aynı zamanda o, hüküm sürmekten ve savaştan da hoşlanmıyordu. Bu bakımdan Varna büyük meydan savaşından sonra, bir kere daha, kendi arzusu ile tahttan vazgeçerek Manisa’da

yaptırmış olduğu güzel bahçelerle süslü haşmetli sarayına döndü.

İkinci Murad'ın bu ikinci defa seçtiği âsûde hayat rüyası da çok sürmedi. Yeniçeriler adaletli fakat sert bir efendinin emri altında bulunmaya alışmış olduklarından oğlu Mehmed'in gençliğini ve tecrübesizliğini hemen kötüye kullandılar. Bu askerler, bir çocukta bulunması mümkün olmayan bir disipline muhtaçtılar. Bunların ayaklanması, Sultan Murad'ı tekrar tahta çıkardı.

Yeniçeriler memnun olmadıklarını, Edirne'de bir yangın çıkarmakla göstermişlerdi. Haremde büyük nüfuzu olan kızlarağası, Yeniçeriler elinden genç Padişah'ın korunmasına sığınarak güçlükle kurtuldu. İsyancılar yağma ve öldürme gibi hareketlerde bulunduktan sonra şehirden çıkarak Buçuktepe'de toplandılar. Halkı korkuttular. Aylıklarının yarım akçe artırılması ayaklanmayı geçici olarak yatıştırdı ise de vezirlerin korkusunu gideremedi. Yeni Padişah'a yardımla görevli olan Sadrazam Halil ile beyleri Uzgur ve İshak Paşa, hükümetin daha güçlü ellerle muhafaza edilmediği takdirde çok geçmeden yıkılacağından korktuklarından, arkadaşları Sarıca Paşa'yı, Sultan Murad'dan devletinin ve hanedanının imdadına koşarak hükümet dizginini, üçüncü defa, eline almasını yalvarmak için Manisa'ya yolladılar.

İkinci Murad bunun üzerine henüz on altı yaşında bulunan oğlunun geniş ülkesini idare için gerekli olan güce daha sahip olamayacağına kanaat getirdi. Bunun üzerine onların dileklerini kabul etti. Genç Padişahta mağrur bir karakter ve sultanlık sevgisi görülmüş olduğundan, tahttan vazgeçmesi teklifine kimse açıktan cesaret edemedi. Fakat Halil Paşa, Padişah'ı birkaç gün sürecek olan bir av partisine davet etti. Bu arada İkinci Murad, Edirne'ye erişip de kendini gösterince halk büyük sevinç gösterilerinde bulundu. Padişah divâna

çıkarak ayaklananları cezalandırdı. Bütün Yeniçeriler bir anda görevlerine döndüler. Mehmed, avdan dönünce, babasını üçüncü defa olarak tahta çıkmış gördü. Manisa'ya giderek kendisine sultanlık yapma gücünü verecek yılların geçmesini beklemesi buyruğunu aldı.

Genç Padişah Mehmed zamanında büyük nüfuz sahibi olan Zağnos Paşa, Balıkesir'e gönderildi. Orada herhangi bir kişi gibi yaşayacaktı. Halil Paşa, Sadrazam sıfatı ile devlet işlerinin yüksek idaresini yeniden ele aldı. Macar ordusunun savaş açtığı yıl, efendisinin yanına koşarak onun yeniden Osmanlı ordusunun başına geçmesi için yalvaran Halil Paşa idi. Yine onun ısrarı üzerinedir ki, Sultan Murad, Manisa'daki huzur ve rahatını bırakarak devletin idaresini kabullenmişti. Halil Paşa'nın bu yerinde olan davranışları, veliahtın sevgisini çekmeye engel olamıyordu. Aksine bir sene içinde (1445) iki defa tahttan inen genç Şehzadenin kalbinde gizli bir kırgınlık eseri kalmıştı.

KOSTANTİN İLE BARIŞ YAPILMASI

Sultan Murad, ölümüne kadar artık bir daha bırakmadığı devlet idaresinin dizginlerini eline alınca, gözlerini eski Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa'daki güney eyaletlerine, yani Mora ile Arnavutluk üzerine çevirdi. Padişah, Hunyad'a karşı kazandığı zaferden sonra, düşmanlarını gizlice kendisi aleyhine Varna savaşmasına teşvik etmiş olan Rum İmparatoru Yuannes ile barışı yenilemişti. Fakat o zaman İmparator'un ülkesi, Anastas'ın yaptırmış olduğu surun içinde bulunan Kostantiniyye'den ibaretti. Zaten bu yeni anlaşmada İmparatorun kardeşleri olan Mora Despotları hakkında hiçbir şart da yoktu. İmparatorluğun Manuel'in yedi oğlu arasında bölüşülmesi sırasında Teodor, İsparta Despotu tayin edilmişti. Onun ölümünde halefi olan yeğeni

Teodor, Despotluğunu amcası Kostantin'in Despotluğu ile değiştirmişti. Bu suretle miras olarak Karadeniz ve Marmara denizi sahilinde Misivri ve Silivri şehirlerini almış olan Kostantin, Silivri'yi Teodor'a bırakarak, Isparta'ya sahip oldu. Sonra Kostantiniyye'nin son İmparatoru olan Kostantin, bir kere Mora'ya yerleşince, hükümetini genişletti. Kostantin'in böyle Mora'nın içinde ve dışında hükümetini genişletmesine özellikle Hunyad'ın seferinin uzun sürmesi sebep olmuştur. Sultan Murad, sultanlıktan vazgeçerek Anadolu'ya çekildiği vakit Kostantin özellikle yarımadanın savunması ile uğraşmış ve bazı yerleri tahkim ettirmişti.

Padişah hem kendi arzusuna uyarak, hem de Rumeli Beylerbeyi Turhan'a tabi olan Atina Dukası Neri'nin ısrarlarına kapılarak Mora'yı almaya karar verdi. Makedonya içeresinden Mora'nın üzerine yürüdü. Neri de Osmanlılara katıldı. Kostantin, Murad'ın hareketi hakkında ilk haberler gelince, kardeşi ile birlikte ve Mora'nın bütün kuvveti ile siper almıştı.

Bu adam, haline bakmadan kibirle hareket etmiş ve Padişah'a bir elçi göndererek; kardeşi Bizans İmparatoru'nun hükümeti zamanında olduğu gibi, Mora ile berzahın dışında kalan toprakların kendisine bırakılmasını istemişti. Bu elçi sırası geldikçe adı geçen Halkondil idi. Sultan Murad elçiyi hapsetti, efendisinin küstahça hareketinin cezasını da ona çektirdi. Ordusunda altmış bin savaşçı bulunan Sultan Murad 6.000 seçkin askeri ile istihkâmları görmek üzere ordugâhından ayrıldı. Settin önünde Kostantin'in itaatini bekledi ise de bu ümit boşa çıktı. Kış ortasında olmasına rağmen, savaşa girişildi. Tekerlekler üzerine konulmuş kuşatma mancınıkları ile toplar surları dövdü. Nihayet trampetler, borular, nakkarelerle hücum işareti verildi. Hızır adında bir Yeniçeri ilk olarak set üzerine çıkıp Türk bayrağını dikmeyi başardı.

Rumlar dağlara kaçtılar. Mora Osmanlıların eline geçmiş oldu. Az sonra Korent de alındı.

İşin sonucunda Kostantin ile bir antlaşma yapılmıştır. Buna göre bütün Mora Türklere cizye (Müslüman olmayanlardan alınan vergi) verecekti. Bu sefer esnasında esir edilen altmış bin kişi kölelikle götürülmüştür. Serbest bırakılan esirler için kurtuluş parası ödenmiştir. Bu arada iki kadırgalarını haçlı donanmasına katma cüretlerinden dolayı Raguzalılar da ceza olarak yılda 500 duka yerine 1.000 duka ödemek zorunda bırakılmışlardır.

HUNYAD'IN KOSOVA'DA YENİLMESİ

Sultan Murad, İskender Bey'in ayaklandırmış olduğu Arnavutlara boyun eğdirmekle uğraşırken Vladislas'ın ölümünde krallığın hükümet naipliğine atanan Hunyad, Macaristan'ın meydana çıkarabilmiş olduğu orduların en güzelini ve en disiplinlisini topladı. Bu ordu yirmi dört bin kişiden fazla olup aralarında Hunyad'ın, Drakul yerine Eflâk voyvodası seçtiği Dan komutası altında sekiz bin Ulah ile Almanya'dan ve Bohemya'dan gelmiş iki bin tüfekçi de var idi.

Hunyad, Trayan köprüsü yakınından Tuna'yı geçerek Sırbistan'ı istila etti. Sultan Murad, bu yeni hücumdan haberdar olunca ordusu ile sınıra doğru uçtu. Düşmanı aramaya gitti. Hunyad 1448 Ekiminin ortalarına doğru, Kosova'da elli yıl önce Birinci Murad'ın şehit edildiği yerde siper almış idi. Osmanlı ordusu elli bin kişiden mürekkep olup Kosova ovası ortasından geçen ırmağı ancak üç günde geçebildi. İlk hücum Hunyad'dan geldi.

1448 Ekiminin 17. gününden bir gün önce, iki ordu karşılıklı mevki aldılar. Türk düzeni gelenek üzere idi: Sağ kanatta Rumeli Beylerbeyi'nin komutasında Avrupa askerleri, sol kanatta Anadolu Beylerbeyi'nin emrinde Küçük Asya askerleri; ortada bir hendek, sonra yere

saplanmış kalkanlardan kurulu üç katlı savunma hattı arkasında Yeniçeriler bulunuyordu. Macarlarla Sicilyalılar, Macar ordusunun sağ kanadını kurmuş bulunuyorlardı; sol kanatta Almanya, Bohemya ve Transilvanya tüfekçilerinin ortasında Ulah yardımcı askerleri dövüşeceklerdi. O gün ancak hafif silahlı askerler arasında küçük çarpışmalar oldu. Bütün hat üzerinde savaş ancak ertesi gün öğleye doğru başladı.

Hunyad, ordusunu otuz sekiz değişik kola dizdi. Sultan Murad askerini yoğun kütleler halinde ilerletti. Başta umulan başarı sağlanamadı. Çünkü düşmanlar zırh ile kendilerini korumakta olduklarından kılıç işlemiyordu. Macarlarla Türkler günün bitimine kadar eşit yiğitlikle, fakat hiçbir taraf için faydası olmaksızın savaştılar. Hunyad, Osmanlı ordusunun geceden faydalanarak geri çekileceğini söyleyip böbürlenmişti. Umudunda aldandığını görünce, meclisi yeniden topladı. Burada çoktan beri Macar ordularında hizmet eden bir Türk kaçağı, geceleyin düşman üzerine birden hücum fikrinde bulundu. Onun görüşüne uyuldu ise de bu girişkenlik tamamıyla verimsiz ve başarısız kaldı. Yeniçeriler hemen silaha davrandıklarından saldırıyı geri ittiler.

Macar ordusu tunçtan bir sura çarpmış gibi kırıldı. Gün doğduğu vakit (18 Ekim 1448) savaş iki ordunun bütün hatları üzerinde yeniden başladı. Sultan Murad'ın sol kanadı ile savaşmakta olan Hunyad'ın sağ kanadını Turhanlı komutasındaki Avrupa askeri çevirdi. Bu sırada Macarlar sayıca kendilerine üstün bir düşmanla çevrilmişlerdi; Ulahların da hainlikleri bu kanlı günün sonucunu kesin şekilde belirledi.

Savaşın ortasında Eflâk voyvodası pazarlık için Sultan Murad katına birkaç subay gönderdi. Bunlar Sadrazam Halil Paşa yolu ile şartlarını söylemiş olduklarından, Ulah askerleri, Osmanlılar tarafına geçti. Artık önden ve arkadan

hücuma uğramış olan Macarlar için her türlü savunma ve karşı koyma imkânsızlaşıyordu. Bununla beraber, oldukça düzenli geri çekilerek istihkâmlarının arkasına girebildiler. Akşama doğru Hunyad, seçkin subaylarını topladı. Almanlarla topçulara, Sultan Murad ile Yeniçerilerin bulunduktan yerin karşısına gitmelerini emretti. Onların hareketlerinden faydalanarak gizlice ordugâhtan çıktı. Ertesi gün (19 Ekim) Türkler arabalardan ve toplardan kurulu setler üzerine hücum ettiler. Almanlarla Bohemyalılar setleri savundularsa da komutanları kendilerini bırakmış olduğundan dağılmak zorunda kaldılar. Pek azı kaçarak kurtulabildi.

Hunyad ordusundan on yedi bin kişi savaş alanında kaldı. Macar asilzadelerinin en seçkinleri bunlar arasında idi. Ama Sultan Murad'ın zaferi de pahalıya mal olmuştu. Üç gün süren bu savaşta kırk bin Türk yok olmuştu. Kosova Ovası, insan teni ve organlarının artık ne şekli ne de adı kalmış parçalarından kurtlu, korkunç bir manzara gösteriyordu. Öylesine ki ölülerin cesetleri Sitnitza sularını taşırmıştı.

Hunyad, kendisine bağlı birkaç kişi ile birlikte güçbela kaçarak Macaristan'a erişmeyi başardı. Varna ve Kosova yenilgileri, Hunyad'ın Transilvanya'da, Eflâk'ta ve Balkan'ın bazı yerlerinde kazandığı zaferlerin şerefini karanlıkta bıraktı. Kendisine fazlasıyla güvenmesi bu son felaketlerine, hiç olmazsa, bir dereceye kadar sebep olmuştu. Kosova'da, İskender Bey'in Arnavutluktan getireceği yardımcıları beklemiş olsaydı belki de yenilmezdi.

İSKENDER BEY PROBLEMİ

Sultan Murad bu zamana kadar her işinde başarı sağlamıştı. Son senelerinde o zamana kadar tanıdığı düşmanlarının en belalısı olan birini buldu. Bu, Hunyad'ın

çağdaşı ve rakibi meşhur İskender Bey idi. Bu adam, Osmanlılara karşı savaşları ile düşmanlığından ve hürriyeti için yiğitçe savunmalarından dolayı isim yapmıştır.

İkinci Murad'ın sultanlığının son zamanları ile onun oğlu ve halefi İkinci Mehmed'in hükümdarlık çağının hemen yarısını kaplayan ve yirmi beş yıl süren uğraşmaları ile tanınan İskender Bey'in asıl adı, Kastriyota idi. Babası Jan Kastriyota; Sultan Murad ilk defa Epir bölgesine girdiği zaman, sadece yıllık bir vergi değil, dört oğlunu da rehin vermek zorunda kalmıştı. Üçü çocuk iken öldüler. En küçükleri olan Jorj Kastriyota güzel yüzü, metin karakteri ve az bulunur zekâsı ile Padişah'ın hoşuna gittiği için Sultan Murad, onu sünnet ettirmiş ve İslâm dininin inançlarına göre büyüttürerek İskender Bey adı ile yetiştirmiştir. On sekiz yaşına gelince kendisine bir sancak verildi. Yiğitliği ve güçlülüğü İskender'i, İskender Bey yapmıştı.

İskender Bey Türklerin okullarında kazanmış olduğu askerî bilgi ve tecrübeyi yine onların aleyhinde harcamıştır. Babası öldüğü zaman Sultan Murad, genç Prens'e ailesinden kalan miras hakkını tanımamıştı. Bu durum onu çok etkilemiştir. Niş ovasındaki ilk savaştan sonra, yirmi dokuz yaşında bulunan bu adam, Osmanlı ordusundan kaçtı. Kaçmadan önce de Reis Efendi'nin (Reisü'ül Küttab) boğazına yatağanı dayayarak valiye hitaben, Kroya (Akhisar) kalesini ve buna bağlı yerleri kendisinin idaresine vermesi hususunu bildiren bir mektup yazdırttı. Ve tehdidini yine de yerine getirerek Dîvân-i Hümâyun kâtiplerinin başında bulunan zatı öldürdü. İskender, kendisi gibi Müslüman olmakla beraber sonra İslâmlıktan çıkan yeğeni Hamza'yı da kaçarken yanına aldı (10 Kasım 1443).

İskender böylece bir nankörlük ve cinayet hareketine örnek teşkil eden davranışı ile isyan bayrağını omuzlamıştır. Kaçtığının ilk günlerinde başına üç yüz kadar adam toplayan Kastriyota, taraftarları ile birlikte Drina ve Adalar Denizi

arasına ulaştı. Kastriyota, üç yüz kaçağı ile bunlara katılan bir o kadar da Debre dağlılarını orda bir orman içinde bırakarak Kroya'ya gitti. Elindeki hileli fakat mühürlü emirname işe yaradı. Şehrin anahtarlarını teslim aldı. Geceleyin altı yüz kişisini şehre sokup uykuya dalmış Türkmenleri, Epir hürriyeti adına boğazlattı. Bazı köylerde de aynı nitelikte kıyıcılıklar vukua geldi. Bu arada, İskender Bey, akrabaları ile de görüşmelerde bulunarak, Osmanlılardan kurtulmak yollarını araştırdı.

Onun bayrağı altında savaşmak üzere, her taraftan, iyice silahlanmış on iki binden çok adam geldi. İskender'in başlıca yardımcıları yeğeni Hamza ile Moses Golento idi. Kastriyota, bunlarla, Türklerin Epir'de henüz sahip bulundukları şehirleri ele geçirmeğe karar verdi, ilk zapt edilen Petrella oldu. İskender'in bura muhafızlarına karşı iyi davranması işine yaradı. Böylece başka müstahkem mevkiler de hükmü altına girdi. Babasının mülkünü artık kendine bağlamış oluyordu.

İskender Bey, çalışkan ve ihtiyatlı bir adamdı. Kroya'ya girince yeğeni Hamza'yı Hıristiyan dinine döndürdüğü gibi, yöresindeki Hıristiyan beylerini de bulunduğu yere bir toplantı için çağırdı. Toplantıda Güney Arnavutluk'ta hâkim olan Aryanites Topya dikkati çekmişti. Bu adam; Birinci Sultan Mehmed çağında bazı yiğitlikler göstermiş, sonra da İkinci Murad Anadolu'da âsi Karaman Beyi ile uğraşırken müttefiki ve İskender'in babası olan Jan Kastriyota ile birlik olarak Epir ve Ergiri Arnavutlarını ayaklanıdırarak karışıklılara yol açmış ve onun isyanı da oldukça güçlükle yatıştırılabilmişti. Aryanites'in kardeşi Andrea Topya da, İskenderin yanına gelmişti.

Bunlardan başka bazı beyler İskender'in çağrısına uyup ona katılmışlar ve hepsi de onu başkan seçmişlerdir. Ayrıca başkanlarına yıllık bir vergi vermeyi de kararlaştırdılar. Öyle ki İskender'in yıllık geliri iki yüz bin dukayı aştı. Ayrıca

kendi nüfuzu altındaki tuz madenlerinden de oldukça kabarık bir para alıyordu.

Böylece üç bin süvari ve yedi bin piyadeden kurulu bir ordu ortaya çıktı. İskender, Aşağı Debre'de ordu kurdu. Ona karşı Ali Paşa emrinde, kırk bin kişi bulunduğu halde ilerliyordu. İskender'in mayietinde de on beş bin askeri vardı (1443). Sarp kayalar üzerinde bulunan askerleri, dağların yarılarına kadar yukarıya çıkarmış oldukları toplarla aşağıdan geçen her şeyi topa tutuyorlardı. İskender'in, dağ zinciri ortasındaki geçitleri savunmayarak düşman buralardan geçtikten sonra kapaması ve başka tertipleri işine pek yaradı. Bazıları pek çok Türk askerinin bu ilk çarpışmalarda yok edildiğini yazmışlarsa da, tarafsız olmadıkları için, verdikleri rakamlar güvenmeye gelmez. Bunlar da İskender Bey'e söyletilen uzun nutuklar da hayal ve abartı kefesine konulmaları gereken şeyler olmalıdır.

Macaristan seferi ve Sultan İkinci Murad'ın tahttan kendi isteğiyle vazgeçmesi Epir Beyi'nin kısa bir süre rahat bir nefes almasını sağladı. Fakat az sonra savaş yeniden başladı. Bununla beraber, İskender, Firuz Paşa ile Mustafa Paşa'ya birbiri ardı sıra üstün gelmiş ve bunları Epir'den çıkarmayı başarmıştır. Sonra da silahını Venediklilere çevirdi. Venedik ordusunu yenmişse de Danya kalesini kuşatması boşuna olmuştur.

Sonucunda, Mustafa Paşa'nın komutasında yeni bir Türk ordusunun yaklaşmakta olduğunu öğrenen İskender, Danya'yı Venediklilere bırakmak zorunda kalmış ve onlarla barış yapmıştır.

Yapılan savaşta Mustafa Paşa da yenilmiştir. Söylendiğine göre savaş alanında on bin kişi kalıvermiş, yetmiş iki Türkle on beş sancak İskender ordusunun eline düşmüştür.

Mustafa kendisi de esirler arasında bulunuyordu. Padişah, onu ancak yirmi beş bin duka karşılığında kurtarmıştır.

Sultan Murad, bu tekrarlanan yenilmeler üzerine bu duruma artık bir son vermek gerektiğine kanaat getirdi. Yüz bin kişiden kurulu ordusu ile bizzat yola çıktı. 14 Mayıs 1449'da Sfetigrad surları önüne gelerek Debre sancağının merkezini kuşattı. Ne Firuz Paşa'yı kendi eliyle öldürmüş bulunan İskender'in yiğitliği, ne de içine bir köpek leşi düşen kuyunun suyunu ilk olarak içip, halkın da susuz kalmamasını sağlamak isteyen Debre Komutanı Parlat'ın çabası, Sfetigrad ve Debre'yi kurtaramadı.

Padişah Edirne'ye dönünce, İskender, yeniden on sekiz bin asker topladı. Bir ay süren bir kuşatma ile Sfetigrad'ı tekrar elde etmek istedi ise de başarılı olmamıştır.

Ertesi yılın (1450) baharında Kroya'yı almak için Sultan Murad, yeniden bizzat harekete geçti. İskender; karşısındaki kuvvetlerin üstünlüğünden dolayı dağa çekildi. Padişah, ordugâhını bu şehrin batısında bulunan ovada kurdu. Türk ordusunun öncüleri Nisan'ın ilk günlerinden başlayarak Kroya surları önünde göründüler. Sultan Murad, orada kuşatma topları bulundurulmadığı için hemen top döktürdü. On dört gün içinde on tane topu kundakları üzerine dizdiler. Bunlardan dördü, altı kantardan ağır ve altısı da iki kantar ağırlığında gülleler atarlardı. Ayrıca surların altından da lağımlar açılarak topa tutuldular.

Arnavutlar da boş durmuyorlardı. Urakontes, Yeniçerilerle uğraşmakta iken, İskender'in askerleri de gizlendikleri boğazlardan çıkarak, Osmanlılar üzerine yandan ve arkadan saldırıyorlar ve böylece ordunun düzenini bozuyorlardı. İskender, askerlerinin arasında kendisi gibi güçlü olanları seçerek karanlıkta birbirlerini tanımaları için elbiselerinin üstüne gömleklerini giydiriyordu. Bunlarla

baskınlar yapıyor, geceleri adam boğazlıyordu. Sonra da Yeniçeriler arasında kendine yol bularak kaçıyordu.

Sultan Murad, Epir Beyi'ne bir elçi göndermeye karar verdi. Fakat İskender'in yerini bulmak mesele idi. Yoğun aramalardan sonra Türk elçisi Yusuf, Kızıl Alan adı ile bilinen bir ovada onu bulabildi. Sultan Murad, elçi aracılığıyla ona; kendisini Padişah'a bağlı olmak ve yılda on bin ya da hiç olmazsa beş bin duka vergi vermek şartı ile bu memleketlerin tasarrufunu teklif etti. Ama İskender, buna da yanaşmadı.

Padişah, sonbahar ortalarında Edirne'ye dönme kararı verdi. Yolda, dağ geçitlerinden geçilirken, yine İskender'in verdiği rahatsızlıklarla karşılaşıldı. Haydut çeteleri, ordunun yolunu kesiyor, zayiata sebep oluyordu. Sonunda Osmanlı askeri, bir hayli kan döküldükten sonra kışlaklarına döndüler.

MEHMED'İN EVLENMESİ VE İKİNCİ MURAD'IN VEFATI

Sfetigrad'ın alınışı ile Kroya kuşatması arasında geçen kış esnasında Sultan Murad, Bizans İmparatorluğu'nun başına geçmek isteyenler arasında, tahta geçme usulünü düzenlemek zevkini tattı. İmparator Yuannes'in ölümünde Demetriyus iktidar için onunla çekişmeye kalkıştı. Buna karşılık Kostantin, Franzes'i Sultan Murad'a yedi defa göndererek Rum İmparatorluğu'nun kendisine verilmesini istetti. Sultan Murad, sonunda, Despotun yalvarmalarını lütûfkâr şekilde dinleyerek elçisini hediyelerle efendisine gönderdi. Böylece yedinci ve son Paleolog, Osmanlı Padişahı sayesinde Bizans tahtına oturdu.

Yine bu yıl içinde Sultan Murad, oğlu Mehmed'i, Dulkadir Prensesi ile evlendirdi. Bu memleketin Türkmen Beyi olan Süleyman Bey'in beş kızı vardı. Hızır Ağa'nın haremi, bu kızların arasından Osmanlı tahtının mirasçısına bir eş

seçmek için Süleyman Bey'in katına gönderildi. Seçilen Prensese Padişah adına nişan yüzüğü takıldı. Hızır Bey'in hanımı, gelini getirmekle görevli Sarıca Paşa ile birlikte bir daha Süleyman Bey'in sarayına gelerek nişanlıyı götürdüler. Bey'in büyük memurları, gelini çeyizi ile beraber Bursa'ya kadar yolculadılar. Bu şehrin kadıları, bilginleri şeyhleri çeyizi karşılamaya çıktılar. Düğün şenlikleri üç ay kadar sürdü.

Mehmed (Fatih Sultan Mehmed), Edirne'den ancak 1450 yılının Aralık sonlarında ayrılarak Manisa'da hükümetine dönebildi. Bir ay kadar sonra da Sultan İkinci Murad, kırk dokuz yaşında kendisi için dinlenme yeri olan Edirne gölünün bir adasında ve bir ziyafet esnasında, inme nedeniyle vefat etti.

II. MURAD'IN ŞAHSİYETİ, ÇAĞININ YAPILARI, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

Sultan İkinci Murad, otuz yılı dolduran padişahlığı süresince, ülkesini şeref ve adaletle idare etmiş; Türk milletinin hatırasında dindar, lütûfkâr, haktanır ve iyiliksever bir Sultan olarak hayırlı bir ad bırakmıştır. Savaşta olduğu gibi, barışta da sözünün doğru, gerçekçi bir eri idi. Ancak sözünden dönenlerin korkunç bir düşmanı ve ders vericisi olmaktan çekinmezdi. O da bazıları gibi tahtından inmiştir. Ancak aradaki fark şu idi: O, sultanlıktan gevşekliğinden ya da devlet işlerinden tiksindiği için feragat etmemiştir. Aksine genç yaşta iken, herşey elinde bulunurken, huzur bir hayat geçirmek arzusu ile ve kendiliğinden tahtını bırakmıştır.

Fakat bu huzurlu ve sakin hayatı da yine devletin menfaatleri uğruna ve gerektiği zamanlarda iki defa kenara itmiştir. Devletin dizginlerini yeniden ele alıp zafer üstüne zafer kazanmıştır. Sultan Murad'ın iki defa tahttan vazgeçip

de üç defa sultan olmasının tarihte benzeri yoktur. Osmanlı Devleti'nde de ondan sonra hiçbir padişah kendi arzusu ile tahtından inmemiştir. Başka ülkelerde gerçi böyle vazgeçmeler pek az görülmüştür. Ancak sebepler başka olmuştur. Sözgelimi Beşinci Şarl, tacını ve dünyanın bütün zevklerini; hayatını bir manastırda tamamlamak için terk etmiştir.

Sultan Murad'ın devrinde Manisa ve Edirne'de meydana getirilmiş yapıların mimarlık ve sanat bakımlarından gerçek güzellikleri vardır. Özellikle Edirne'de "Üç Şerefeli" adı ile şöhret bulan cami, çağının güzelliklerini zamanımıza kadar korumasını bilmiştir. Bu cami devletin kuruluşundan beri, harimli olarak yapılan ilk camidir. Caminin üstü, kurşunlu beş büyük kubbeden kurulmuştur. Caminin dört minaresinden sadece birinin üç şerefesi vardır. Bir tanesinin bir şerefesi, diğer ikisinin de ikişer şerefeleri bulunmaktadır. Ondan sonra yapılan camilerde, bundaki mimarlık yapısının etkileri olmuştur. Üç şerefeli minare, Osmanlı mimarlığında bir özelliğinden dolayı dikkati çeker. Bu minarenin helezon şeklinde, üç merdiveni mevcuttur. Merdivenin her biri, üç değişik şerefeye ulaştırır. Öylesine ki üç kişi üç merdivenden ayrı ayrı minareye çıkabilir. Birbirlerini ayıran basamaklar arasından ayak seslerini duyabilirler. Müezzinler tamam olduğu zamanlarda, sekizi birden, sekiz şerefeye çıkararak orada: "Allahu ekber, Allahu ekber" diye başlayan ezanla, namaz vaktini Müslümanlara bildirirlerdi.

Bu caminin yanında Sultan Murad medreseler, yoksullar için imaretler ve ilk Dârül-hadîs'i (Hz. Peygamber'in hadîslerinin ve hadîs bilimi metodolojisinin öğretildiği okul) de inşa etmiştir. Bu hadîs okulunun hocaları günde yüz akçe üzerinden yüksek bir aylık alırlardı.

Sultan Murad'ın ikinci bir camisi de Bursa'da, servi ağaçlarından bir koruluk içinde, eşlerinin, kardeşlerinin ve

çocuklarının kabirleri ortasındadır. Bunun da yanında yine yoksullar için bir imaret ile yüksek dereceli medrese vardı.

Sultan Murad, Osmanlı padişahları arasında büyük köprüler yaptıran ilk sultandır. Ergene'de yüz yetmiş ayak üzerine yapılan köprüden başka, Selanik ile Yeni Şehir arasında, bir fersahın dörtte biri uzunluğunda başka bir köprü de vardır. Bir üçüncüsü de Ankara'da, Balıkhisar adı ile adlandırılmıştı. Bunun geçiş vergisi Mekke ve Medine şehirlerinin yoksullarına ayrılmıştı. Padişah her yıl, bu iki kutsal şehre kendi özel hazinesinden üç bin beş yüz dukalık bir sürre ile yalnız hacılardan kurulu bir kervan yollardı.

Bütün bu değişik yapı işleriyle birlikte Sultan İkinci Murad, ordusunu ve özellikle yeniçerileri, büyük bir dikkatle düzenlemiştir. İkinci Murad'ın çağdaşı olan Halkondil, Padişah'ın kusursuz bir nizam ve disiplin içinde olan ordusu ve ordugâhının organizasyonu hakkında doğru ve açık bilgiler vermiştir.

Bir tarihçi der ki:

"Altı binden on bine kadar piyade askeri özellikle Bab-ı Hümâyun'a bağlı bulunur. Savaşda esir alınan genç çocuklar, Türkçe öğrenmek için iki, üç sene Anadolu'ya götürülürler. Bu dili konuşmayı ve yazmayı öğrenince onları deniz hizmetlerine alıştırmak için iki, üç bin kadarı Gelibolu'da duran donanmaya gönderilirler. Bunlara her yıl elbise ile bir kılıç verilir. Oradan içlerinde en liyakatli olanlar için daha yüksek bir aylıkla Bab-ı Hümâyun'a çağrılma sırası gelir. Bunlar onar veya ellişer kişilik takımlar halinde tecrübeli subayların emrine verilirler. Bu zamanın bitiminde Padişah sarayının korunmasına memur edilirler. Padişah'ın biri kırmızı, öteki ikisi sırmalı çuhadan üç çadırı vardır. Yeniçerilerin korudukları çevrenin içinde on beş çadır daha bulunur. Bu çevrenin dışında Bab-ı Hümâyun emirleri yani İmrahurlar, Şerbetdarlar, Mîr-âlemler Vezirler

ve Çavuşlar bulunur. Bu görevlilerin emrinde birçok hizmet edenler mevcut olduğundan ordunun toplamı pek büyüktür.

Padişah'ın has askerleri olan yeniçerilerden başka Otağ-ı hümâyunun korunmasına yine yeniçeriler arasından seçilmiş ve Silahtar adı verilen üç yüz süvari memurdur. Bunlardan sonra Asya, Mısır ve Afrika'nın değişik ülkelerinden gelmiş oldukları için, Garip adı verilen askerler gelir. Onların arkasında sekiz yüz ulûfeci, iki yüz sipahi vardır. Bab-ı hümâyunun savaş zamanı için kabul ettiği düzen şudur:

Rumeli ve Anadolu paşaları ordunun yüksek komutasını bölüşürler ve doğrudan doğruya Padişah'ın emrinde bulunurlar. Paşaların emrinde sancak beyleri vazife görür. Bunlara Padişah hizmetine girdikleri zaman sancak ile birlikte birkaç şehrin idaresi de verilir. Bu şehirlerin eşraf ve askeri, beylerle birlikte savaşa gider. Ordugâhta şu düzene uyulur:

Süvari, taburlara bölünür. Azablar yalnız bir şefin komutasına verilirler. Silahşörlerden başka yolların onarımına ve buna benzer hizmetlere bakan azablar da vardır. Ordugâhlar, gerek çadırlarının simetrisi ve gerekse levazım bolluğundan dolayı, takdire değer surette organize edilmişlerdir. Padişah'ın emrinde bulunan büyük görevliler, birçok yük hayvanları, silah ve zahire yüklü develer, birçok at ve katır getirirler. Öylesine ki, orduda askerden çok hayvan göze çarpar. Mühimmatın taşınması için de özel bir takım asker ödevlendirilir. Kıtlık zamanında yiyecekler en iyi asker arasında bölüşülür. Ordugâhtaki çadırların sayısı; savaşın icaplarına göre, on binden az veya çoktur."

Veraset yoluyla devlet hizmetlerine kavuşan ailelerin en güçlülerinden üçü: Çandarlı, Timurtaş ve Evrenos aileleridir. İlkinde sadrazamlık, büyükdede Hayreddin Paşa'dan Ali Paşa'ya sonra da İbrahim Paşa'ya geçmiştir. Timurtaş da ilk beylerbeyi; oğullarından da Rumeli Beylerbeyi Oruç Bey, Umur Bey, Germiyan Valisi Osman Bey,

Yahşî Bey ve torunu Karesi Valisi Ali Bey; Evrenos'un altı oğlundan İsa ile diğer birçok paşa ve beylerden de Hunyad savaşlarında söz açılmıştı. Bu üç aile arasında vezirlik ve beylerbeyi payeleri, uzun bir süre fakat veraset zorunluluğu olmaksızın, babadan oğula geçmiştir. Bununla beraber akıncıların başkomutanlığı görevi ile imrahorluk ve şerbettarlık da Mihaloğlu, Samsa Çavuş ve Elvan Bey ailelerinde soydan geçme olmuştur. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde yerleşmiş olan veraset kurumunun Avrupa'daki asilzadeliğe benzerliği vardır denebilir.

Macar tarihinde; Sultan Murad'ın komutanları arasından, Bosnaya yaptığı akınların birinde şehit olmuş olan İshak Paşa, Ulah'ta Hunyad'ın silahları altında şehit düşen Mezîd ve Şahabeddin ile Balkan geçitlerinde ve Varna bataklıklarında şehit edilen Kasım ve Karaca Beylerbeyleri anılmışlardır. Turhan tarihte Mora ve Epir istilasıyla tanınmıştır.

İkinci Sultan Murad zamanında; şeriat ilimleri, yani ilahiyat ile fıkıh sahasında, birçok seçkin bilginler yetiştirilmiştir. Aydın'da doğup müderrislik, müftülük, kadılık yapan ve Büyük Molla Fenârî'nin halefi sıfatıyla geniş şöhret kazanan Molla Yegân, Bursa'da öğretimde bulunmuş ve ilmi ile görevlerine mirasçı olan üç torunu ile beraber orada gömülmüştür. Molla Yegân, kendinden sonraki sultanlık çağının en büyük bilginlerinden ikisini, yani Fatih Sultan Mehmed'in oğullarının öğretmenleri Molla Hızır ile Molla Gûrânî'yi yetiştirmiş olmak meziyetine de sahip olmuştur. Molla Şükrullâh, Karaman Beyi katında bir elçilikle görevlendirilmiş ve Karaman Beyi de Molla Hamza'yı Padişah sarayına göndermişti.

Efes'li olmasından dolayı Ayasluğ lakabıyla tanınan Molla Mehmed; Kırım'lı oldukları için ikisi de Kırımî mahlası ile anılan Mevlâna Şerafeddin ile Seyyid Ahmed'i de burada anmak yerinde olacaktır. İlm-i Kelâm (inanç bilimi) ile fıkıh (İslâm hukuku) ve nücûm ilmine (astronomi) dair eserleri

liyakatle şerh etmiş olan yazarlardan Acem Molla Seyyid Ali, Mevlâna İlyas, Mevlâna Ali Koçhisarî, İznikli Mevlâna Mehmed, Şirvanlı Mevlâna Fethullah ve Tokatlı Mevlâna Hüsameddin de unutulmamalıdır.

İkinci Murad zamanı şeyhlerinden, Yazıcıoğulları adı ile kendilerinden sonra gelen nesillere birçok eserler bırakmış olan iki kardeş dikkati çeker. Bunlardan biri, Mehmed Bîcan, İslâm inancını ve tasavvufunu, büyük didaktik bir şiirle açıklamıştır. Mehmed Bîcan Gelibolu'da yaşamış ve orada vefat etmiştir. Öteki Ahmed Bîcan, "Envârü'l-Âşikîn" adı ile adlandırdığı kitabını kardeşinin Arapça bir eserinden Türkçeye çevirmiştir. Bu iki eser, Türk halkları arasında yaygın bir şöhrete kavuşmuşlar ve uzun yüzyıllar okunmuşlardır. Yazıcıoğulları, sonraları Bursa'da mezarı üzerinde bir cami yapılmış olan Şeyh Akbıyık gibi Bayramiye tarikatine bağlı idiler.

Bağdat'da doğmuş bulunan Seyyid Netta büyük Şeyh Emîr Sultan'dan eğitim görmüş ve onun refakatinde Sultan Bayezid'in sarayına gitmişti. Emir Sultan, Yıldırım Bayezid'in kız kardeşi ile evlenirken müridi de İshak Paşa'nın kızı ile evlenmiştir. İshak Paşa'da, Sultan Yıldırım Bayezid gibi; damadı Seyyid Netta için bir cami ve bir tekke yaptırmıştır. Timur zamanında Tatarlar Anadolu'yu yakıp yıktıkları vakit Seyyid Netta, Molla Fenarî ile birlikte yakalanmış ve yine onunla beraber serbest bırakılmıştı. Yıldırım Bayezid, yüce faziletlerinden dolayı Seyyid Netta'yı (peygamber soyundan olduğu için) Nakîbü'l-Eşraf tayin etmişti. Yıldırım Bayezid'in oğlu Çelebi Sultan Mehmed'in sünnet düğünü vesilesi ile yapmış olduğu "sur" da (düğün, şenlik) Seyyid Netta kendi eli ile işlediği ve o vakte kadar Osmanlıların bilemediği bir süs olan hasırları sofraya sermişti. Oğlu Zeynel Abidin Nakibü'l-Eşraflık payesinde kendisine halef olmuştur. Zeynel Abidin'in oğlu Ali ise şiirleriyle tanındığı gibi, onun torunu da Kanunî Sultan

Süleyman çağının düşünürleri arasında sayılan Âşık Çelebi'dir.

Âşık Çelebi, "şuara tezkiresi" adlı eserinde, Sultan İkinci Murad zamanının belli başlı şairlerini belirtmiştir. Her ne kadar Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed zamanlarında birçok şair Türkçe ile şiirler yazmışlarsa da Sultan İkinci Murad çağında Osmanlı şiiri oldukça güçlü bir gelişme göstermiştir.

- X - İKİNCİ MEHMED'İN TAHTA ÇIKIŞI

İkinci Murad 1451 Şubatının 5. günü vefat etmiştir. Oğlu Mehmed, yirmi bir yaşında idi. Babasının ölümü haberini; Vezir-i Azam Halil Paşa'nın Edirne'den acele olarak yolladığı bir tatardan (haberci) dan, Manisa'da şehzade iken, ölümünden üç gün sonra öğrendi. İkinci Mehmed, bir Arap atına binerek yola çıktı. Peykleri ve baltacıları iki gün içinde Gelibolu'ya yetişti. Maiyyetinin geri kalanını beklemek ve gelişini Edirne halkına bildirmek için, iki gün Gelibolu'da kaldı. Yeni Sultan'ı selamlamak üzere halk her taraftan, yolu üzerine döküldüler. Vezirler, beylerbeyiler, beyler, bilginler, şeyhler, şehirden bir fersah uzaklıkta onu karşıladılar. Kendisiyle karşılaşınca atlarından inerek Edirne kapılarına kadar yaya yürüdüler. Fakat şehre girerken durdular. İkinci Murad'ın hatırasına karşı bir saygı göstererek mateme başladılar. Sultan İkinci Mehmed de atından inerek, hazır bulunanların göz yaşlarına katıldı. Sonra burada el öpme töreni ifâ olundu. Arkasından karşılayıcılar yeni padişahı saraya kadar götürdüler.

Ertesi gün vezirler ile devlet büyüklerinden bir çoğu hazır oldukları halde tahta oturdu. Kızlarağası Şahin ile İbrahim Paşa, Padişah'ın hemen yanında durdular. İshak Paşa ve Vezir-i Azam Halil Paşa iki defa tahtından ayrılmasına ve bir

köşede uzakta kalmasına sebep olduğu için genç Padişah'ın teveccühüne pek de emin değildi. Sultan İkinci Mehmed, kızlar ağasına hitap ederek :

"Vezirlerim niçin benden bu kadar uzak duruyorlar? Halil'e söyle yerine otursun. İshak Paşa'ya gelince, ben ona, Anadolu valisi sıfatı ile babamın mübarek naşını Bursa'ya ulaştırmak ödevini tevdi ediyorum" dedi. Halil böylece yüksek görevinde bırakılmış olduğunu anlayınca Padişah'a yaklaşarak onun elini öptü. İshak Paşa da İkinci Murad'ın naşını belirtilen yere ulaştırdı. Cenazenin geçişi sırasına, o vakte kadar benzeri görülmemiş bir ihtişam göstererek avuç dolusu sadakalar dağıttı.

BARIŞ ANTLAŞMALARININ YENİLENMESİ

Bu sırada Bizans İmparatoru ile kardeşi taziyetlerini arz etmek ve tebrikler sunmak için Sultan Mehmed'in sarayına geldi. Padişah elçiyi iltifatla kabul ederek babası tarafından söz verilen barışı koruyacağını belirtti. Ayrıca Süleyman'ın torunu olup epey zamandan beri Kostantiniyye sarayında alıkonulmuş bulunan Orhan'ın masraflarına karşılık üç yüz bin akçe için Strimon kıyılarında bulunan bazı köyleri tahsis edeceğini de vaat etti. Yine bu sırada "babasına ödedikleri yıllık beş yüz duka cizyenin arttırılmasını teklif etmek üzere" Ragoza elçilerinin; Eflâk, Cenova, Galata, Sakız, Midilli ile Rodos şövalyeleri delegelerinin; nihayet Hunyad tarafından gönderilen elçilerin birbiri ardı sıra geldikleri de görüldü. Padişah Hunyad ile üç yıllık bir mütareke yaptı.

Avrupa'da kendisine en yakın devletlerle barışı güven altına aldıktan sonra; Sultan Murad'ın ölümünü fırsat bilerek, elinden alınmış toprağı tekrar zapt etmek için savaş açan Karaman Bey'i İbrahim'in üzerine bizzat yürüdü. Genç Padişah'ın tecrübesizliğinden faydalanmak ve birkaç noktada birden işgal hareketlerinde bulunabilmek ümidiyle

İbrahim; Germiyan, Aydın ve Menteşe'nin eski hâkimlerinin çocukları ve torunlarını bu eyaletlere girerek miraslarını almaya teşvik etmişti. Sultan İkinci Mehmed, Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'yı düşmanla karşılaşmak için yolladı. Kendisi de onu izledi. Fakat Akşehir'e erişir erişmez, İbrahim Bey tarafından bir elçi geldi. Barış isteği ile beraber, tam bir bağlılık ve güven için kızını da evlenmek üzere Padişah'a sunuyordu. Bu teklifler uygun görüldü. Çünkü Kostantiniyye hakkındaki projesini endişesiz olarak ugulayabilmek için karada, denizde bütün komşuları ile barışı sağlamak, Sultan Mehmed bakımından önemli ve gerekli idi.

Bizans İmparatoru Kostantin ise mevsimsiz ve basiretsizce bir hareketle, Padişah'ın fetih arzusunu uygulamasına hız verecek davranışlarda bulundu. Sultan, Anadolu'da Karamanoğlu İbrahim Bey ile uğraştığı sırada, Bizans elçileri ordugâhına gelerek, Orhan'a tahsis edilmiş akçenin hemen ödenmesini istemişler ve belirtilen paranın iki misli verilmeyecek olursa, Şehzade'nin serbest bırakılacağını tehdit edici bir dille beyan eylemişlerdir.

Vezir-i Âzam Halil Paşa, elçilere şu sözleri söyledi:

"Ey akılsız adamlar, sizin hileli ve kandırıcı tasavvurlarınızı ben çoktan anladım. Rahmetli efendim Sultan İkinci Murad, vicdanının doğruluğu ve yaradılışındaki yumuşaklık dolayısıyla hakkınızda daima iyilik etmek isterdi. Fakat yeni Padişahım Mehmed öyle değildir; eğer Kostantiniyye fetih teşebbüslerinden kurtulabilirse, Cenabı Hakkın, fesatlarınızı, hilelerinizi hâlâ affedebileceğini tasdik edeceğim. Ey budalalar, anlaşmanın henüz mürekkebi kurumamışken siz, Anadolu'ya gelerek, geleneksel tafranızla bizi korkutmak mı istiyorsunuz? Unutmayın ki, biz tecrübesiz, güçsüz çocuklar değiliz. Gücünüz bir şeye yeterse hemen yapınız. Orhan'ı Trakya hükümdarı ilan ediniz. Macarları çağırınız, sizden aldığımız yerleri geri alınız. Fakat şurasını biliniz ki; hiçbir şeyin size faydası

olmayacaktır. Eninde sonunda herşeyden yoksun kalacaksınız. Efendime bütün şu durumları anlatacağım. Onun emri yapılacaktır.”

Sultan İkinci Mehmed, henüz vakti gelmediğini düşünerek, daha bir süre sert davranılmamasını aklından geçirdi. Ancak Orhan serbest kalırsa ülkede karışıklık doğabilirdi. Bu bakımdan yakında Edirne’ye döneceğinden ve ileri sürülen teklifleri kabule hazır bulunduğundan söz açtı. İmparator’un elçilerini dostça sayılabilecek sözlerle geri yolladı.

Bursa’ya yaklaştığı sırada Yeniçeriler, mükâfat isteği ile gürültü ederek Padişah’ın önünde toplandılar. Sultan Mehmed, öfkesini yenerek bu yaygaralardan tasalanmıyormuş gibi göründü ise de Kızlar Ağası Şahin ile Turhan’ın Yeniçerilerin ne istediğini tekrar etmeleri üzerine kendilerine bahşiş olarak on kese akçe verildi. Taht’a çıkışlarda verilen bahşişlerin ilki budur. Yeniçeriler bu seferki ihsanı zorla koparmış oldukları gibi, bundan sonraki padişahlar zamanında dahi bu yolla bahşiş almışlardır. Her defasında da bunun toplamı artmış ve bazen hazinenin gücü yetmediğinden birçok güçlükler doğmuştur.

Padişah, kısa bir süre sonra Yeniçeri Ağasını huzuruna çağırtmış ve onu düzeni koruyamaması ve Karaman seferi sırasında da mevcudun doğru bir cetvelini verememesi yüzünden tahkir etmiştir. Yeniçeri Ağalığı da Mustafa Bey’e tevcih edilmiştir. Padişah düzensizliği gidermek için o zamana kadar Sekbanbaşı komutasında kalmış olan 7.000 sekbanı yeniçerilere katmış ve böylece has hizmetinde sadece 500 sekban ve 100 doğancı alıkoymuştur. Bununla beraber yeniçeri olan sekbanlar da eski unvanlarını korumuşlardır.

BOĞAZ İÇİNDE RUMELİ HİSARININ YAPILIŞI

Sultan Mehmed, Gelibolu’ya erişir erişmez, Orhan’a tahsis kılınmış olan köylerin gelirini zapt ettirdiği gibi, Rumların

oradan kovulmalarını da emretti. Bu durum üzerine İmparator; daha önce işlediği ihtiyatsızlıktan pişmanlık duydu.

Yıldırım Bayezid, Boğaziçi'nde bir hisar yaptırmıştı. Sultan İkinci Mehmed, Boğazı büsbütün kapatmak için onun karşısında bir hisar daha yapmak istedi. Kış gelmiş olmakla beraber, bütün memlekete genel bir emir gönderilerek bin duvarcı ve dülger, yeteri kadar işçi ve Boğaziçi'nin Rumeli yakasında bir hisar yapabilmek için gerekli her türlü gereçlerin hazırlanması tebliğ olundu. Bu haberi öğrenen İmparator ile Kostantiniyye halkı bir felaketin çok yakın olduğunu sezdiler. Kostantin Dragozes, Şehzade Orhan tahsisatını istemekten vazgeçerek Padişah'a, yeniden gönderdiği elçiler aracılığı ile, "yemin bozma" olarak adlandırdığı şu yeni hisar yapma meselesinden şikâyetçi oldu ve bu projeden vazgeçilmesini, ayrıca belli olan verginin de alınmasını diledi. Sultan Mehmed hızlı bir öfkeyi belirten bir davranışla elçilere şu cevabı verdi:

"Ben sizin şehrinize karşı bir proje hazırlamış değilim. Ve böyle bir girişkenliğim de yoktur. Kendi ülkemin güvenliğinin gerektirdiğini yapmak "Yemin bozma" demek değildir. İmparatorunuzun, Macarlarla birleşip de babamın Rumeli'ye geçmesini engelledikleri zaman, ne kadar güç bir durumda kaldığımızı unuttunuz mu? Kadırgalarınız Boğazı kapadı. Babam Sultan Murad, Cenevizlilerden yardım istemek zorunda bırakıldı. Ben o zamanlarda henüz pek genç olarak Edirne'de idim. Babam, Rumeli yakasında bir hisar yapmaya daha Varna Savaşı'nda and içmiştir. O andı şimdi ben yerine getiriyorum. Kendi topraklarımın üzerinde gönlümün istediği şeyi yapmama karşı gelmek için elinizde ne hak ne de güç vardır. İki yaka da benimdir; Anadolu sahili benimdir. Çünkü halkı Osmanlıdan ibarettir. Rumeli sahili de benimdir. Çünkü siz savunmasını bilmiyorsunuz. Gidiniz, efendinize söyleyiniz ki; şimdi Osmanlı Padişah'ı

kendinden öncekilere hiç de benzemez. Şimdi benim iktidarımın eriştiği yerlere onun hayalleri bile yetmemiştir.”

Bundan sonra da sözlerine şunları ekledi:

“Sizin dönmenize izin veriyorum. Fakat bundan sonra sizin getirdiğiniz haberleri bana getirecek olan bulunursa onların derilerini diri diri yüzdüreceğim.”

Sultan Mehmed, bundan sonra bir daha Bizans elçisi görmedi. 1452 yılının Mart ayı sonlarında İzmit’ten ve Ereğli’den yapı işleri için gerekli kereste geldi. Anadolu’dan da yeteri kadar taş ve kireç getirtildi. Padişah, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyinin, Beylerinin, Subaşılarının kendinden önce gidip de toplanmış oldukları yapı yerine doğru Edirne’den yola çıktı.

Bu yeni hisar, Yıldırım Bayezid’in Anadolu yakasında yaptırdığı Anadoluhisan’nın karşısında ve Boğazın iki yakasının birbirine en çok yaklaşmış olduğu mevkide yapılacaktı. Geçidin ucunda iki burunun teşkil ettiği dar boğaz, gemiler için geçişi güç bir deniz bırakır.

İkinci Mehmed, eski Utarit mabedinin bulunduğu yerde hisarın temellerini attırdı. Tuhaf görünebilecek bir düşünceye uyarak hisar duvarlarının “Muhammed” kelimesini meydana getiren Arapça harfler şeklinde olmasını ve her “Mim” harfinin yerinde bir kule bulunmasını arzuladı. Yeni hisar süratle yükseldi. Kulelerden ikisi birbirinin yanında ve burunun eteğinde idi. Üçüncüsü de denize daha yakındı.”H”, “D” harflerinin bulundukları yerlerde istihkâmlar yapıldı. Padişah bunların yapılışlarına özen gösteriyor ve bizzat da bakıyordu. Sadrazam Halil Paşa, Sarıca Paşa ve Vezir Zağanos Paşa yapı işleri ile birinci derecede ilgili idiler.

Hisarın içinde ve dışında biner duvarcı ile ikişer bin işçi vardı. Böylece yapı işlerinde çalıştırılan bütün işçi sayısı altı bini buluyordu. Ayrıca dışardan gelme her sınıftan, her meslekten birçok kimseler de bunlara yardımcı oluyorlardı. Hatta yüksek mevkide bulunanlar bile kireç ve kiremit

taşımışlardır. Kostantin bu hızlı hazırlıkları üzüntü ile görüyor fakat elinden bir şey yapmak gelmiyordu. Hisar üç aydan daha az bir süre içinde tamamlandı. Duvarlarının kalınlığı 25, kurşunla örtülü kulelerinin kalınlığı da 30 ayaktı.

Bezginliğe düşmüş olmakla beraber Bizans İmparatoru daha önce izlemekte olduğu siyaset yolunu birden bire bırakarak, bu sefer yalvarmalara başladı. Kostantin, Padişah'a bir heyet göndererek Boğaziçi sahilindeki köylerde yaşayan Rumların ürünlerinin hasara uğratılmamasını rica etti. Ayrıca Padişah'ın sofrasına sık sık en seçilmiş yiyecek ve içeceklerden de göndermeye başladı. Fakat ne yalvarmalar ne de bu türlü davranışlar etkili oldu. Aksine Padişah, atların ve katırların Rumlara ait çayırlara çıkarılmasını ve silahla bunu önlemeye kalkışacak olanlar olursa tedip edilmesini emir verdi. (Haziran 1452).

İşte bu açık düşmanlık, Bizans İmparatorluğu'nu yok edecek olan savaşın başlangıcı olmuştur. İmparator, buna karşılık olmak üzere, şehrin kapılarını kapatmış ve içindeki bütün Türkleri hapsettirmiştir. Bunların arasında birkaç da genç Harem Ağası vardı. Bunlar hemen serbest bırakılmadıkları takdirde idam edileceklerini İmparator'a bildirdiler. Harem Ağalarının dileklerini gözönüne alan İmparator, onları üç gün sonra geri gönderirken şu anlamda bir mektup götüren bir elçilik heyetini de beraberinde yolladı:

"Şehir, bir felaket karşısında bulunuyorsa, Cenab-ı Hak, İmparatorun yardımcısı olacaktır. Şehrin kapıları ancak ateşkes açıktan açığa bozulduğu için kapanmıştır. Tanrı, Padişah'a daha barışçı duygular ilham edinceye kadar şehir halkı, kendilerini kuvvetleri ölçüsünde savunacaklardır."

Bunun üzerine Sultan Mehmed, derhal savaş açtı. Kostantin de bir gün nasıl olsa bozuşacaklarını sezdiğinden şehrin ambarlarını doldurmuştu. O da kapıların örülmesini emretti. Bu sırada Rumelihisarı tamamlanmıştı. Firuz Ağa,

400 Yeniçeri ile Hisar'a komutan tayin edilmişti. Fark gözetmeksizin Boğazdan geçecek her geminin durdurulması ve muayeneden geçmesi, ondan sonra da uygun bir vergi alınarak geçişlerine izin verilmesi emrolundu. Denize en yakın olan kulenin üzerine büyük toplar konuldu. Boğazın en dar yerinde yapıldığı için "Boğazkesen" adı ile de anılan Rumelihisarı'ndan Padişah, 1452 yılı Ağustos ayının 28'inde hareket ederek İstanbul hendeklerini keşf için bunların bulundukları yerlere kadar ilerledi. Sonra da Eylül'ün ilk günü Edirne'ye döndü.

Padişah, İmparatorun kardeşleri olan ve Mora'da hâkim bulunan Demetriyus ve Tomas'ın Kostantiniyye'nin yardımına gelmelerini engellemek üzere, sonbahar başlarında, Mora yarımadasına Beylerbeyi Turhan'ı yolladı. Turhan, Korent berzahından Arkadi'ye girdi. Bazı yerleri ele geçirdi. Bazı yerleri de kuşattı ise de zapt edemedi. Bir ara ordunun bir bölümüne komuta eden Ahmed, Rumlar tarafından esir edilip Despot Demetriyus'a gönderildi. Bununla beraber Turhan, Mora'yı gerektiği şekilde yakıp yıkmakta kusur etmemiştir.

Bu sırada Sultan Mehmed Edirne'de, durmaksızın İstanbul'un kuşatılması için gerekli hazırlıklarla uğraşıyordu. İyi bir tesadüfle Urban adında bir Macar ustası, İstanbul'dan kaçarak Türklere hizmete geldi. Padişah, onu hediyelerle sevindirdiği gibi kendisine yüksek bir ücret de ayırttı. Padişah, kendisinden Kostantiniyye surlarını sarsacak kadar kuvvetli toplar yapıp yapamıyacağını sorunca Urban şu karşılığı verdi:

"Kostantiniyye ve hatta Babil surlarını yerle bir edecek top yapabilirim. Ben sanatıma güveniyorum. Ancak topun ne kadar uzak mesafeye gülle atabileceğini önceden tahmin edemem." Sultan Mehmed, topun mesafesinin sonradan tayin edileceğini söyleyerek Urban'ın hemen işe başlamasını

emretti. O da çok büyük çapta bir top imal ederek Boğazkesen hisarının denize yakın kulesi üzerine koydurttu. Topun mesafe denemesi, yelkenlerini kapamayan bir gemi üzerinde denendi. Ve böylece bir Venedik gemisi batırıldı. Padişah, Urban'ın uzmanlığından ve denemenin iyi sonucundan memnun olarak bu sefer öncekinin iki katı büyüklüğünde bir top dökmesini emretti. Bu top, topçuluk ve kuşatma tarihlerinde adı geçen topların, şüphesiz en büyüğüdür. Urban'ın imal ettiği bu ikinci top, on iki el ayası çevresinde idi ve on iki kantar ağırlığında gülle atıyordu. Topu harekete getirmek için elli çift öküz kullanmak gerekiyordu. Yedi yüz nefer topun harekete geçirilişi ve hizmetiyle ödevli idiler.

Yapım işi tamamlanınca top, Edirne'de yeni yapılan ve yüksekliğinden dolayı "Cihannüma" adı verilen sarayın önüne götürüldü. Büyük güçlüklerle dolduruldu. Top ateşlendiği zaman, barut dumanı bütün şehri kapladı. Sesi birkaç fersah mesafeden işitildi. Güllesi bir mil mesafeyi aştıktan sonra iki kulaç derinliğinde toprağa saplandı. Bu yeni deneme Türklerin gayretlerini Rumların da korkularını artırdı. Sultan Mehmed gece gündüz, hemen hemen yalnız, bu düşünce ile dolu idi. Bir gece Padişah Sultan Mehmed, birdenbire, Halil Paşa'yı çağırttı. Sadrazam, Padişah'ın, babası zamanında Mehmed'in iki defa tahttan indirilişinde ilgisi bulunduğu için başına bir felaket geleceğinden korkarak ve yanına altın dolu bir tabak alarak huzura çıktı. Padişah yatağında, giyinmiş olarak oturuyordu:

"Lala, ne yapıyorsun?" dedi.

Sadrazam:

"Devlet büyükleri, olağanüstü bir saatte efendilerinin huzuruna çağırıldıkları vakit onların elleri boş gelmeleri

usulden değildir. Bu sunduğum, benim malım değil, senindir. Şimdiye kadar bende emanet idi” karşılığını verdi.

Padişah:

“Benim ona ihtiyacım yok. Benim, senden istediğim Kostatiniyye’yi almak için bütün gücünle bana yardımcı olmandır.” buyurdu.

Sadrazam bu sözlerden irkiliverdi. Çünkü kendisinin Rumlardan gizlice hediyeler almış ve onlarla anlaşmış olduğu yollu dedikodular dolaşıyordu. Halil Paşa, korkusu geçince, şimdiye kadar Padişah’ı, Rum İmparatorluğu’nun en büyük parçasına sahip kılan Allah’ın, bu İmparatorluğun başkentinin kapılarını da kendisine açacağını söyledi. Ve Padişah’ın emrinde herkesin bu büyük işin başarısı uğrunda birbiriyle yarışırcasına mal ve canlarını seve seve vereceklerini de sözlerine kattı. Bunun üzerine Sultan Mehmed:

“Bu yatağı görüyor musun? Bütün gece bunun içinde çırpındım, uyayamadım. Rumların paralarına aldanmamaya özen göster. Yakında savaş başlıyacaktır. Allah’ın inayeti ve Hz. Peygamber’in yardımı ile İstanbul’u bu düşmanların elinden alacağız” diyerek, Sadrazam’ın gitmesine izin verdi.

Padişah, sürekli surette fetih projeleri ile uğraşıyor ve bu yüzden de bir türlü huzura kavuşamıyordu. Kostantiniyye mevkiinin, surlarının istihkâmlarının planlarını çizdirtmiş ve hücum noktaları ile kolordularının durumlarını, topların ve kuşatma araçlarının yerlerini, lağım kullanılacak mahalleri bu plan üzerinde işaretlemişti. Ayrıca şehre ve savaş gücüne dair bilgisi olan kimselerle görüşmeyi de çok arzu ediyordu.

Kostantiniyye halkı bu sıralarda bazı boş inançlara da yer veriyor ve bunlar üzerinde tartışmalarda bulunuyordu. Söz gelimi, günün birinde Latinlerin zaferle yaldızlı kapıdan içeriye girecekleri hakkındaki eski bir boş inanç yüzünden o kapı ördürülmüştü. Ama inanç sökülememişti. Bir başka söylentiye göre, Serkoporta denilen kapıdan da İmparator Frederik ile Latinlerin geçeceği inancı mevcut olduğundan orası da eskiden ördürülmüş idi. Fakat Kostantiniyye kuşatmasından önce açıldı ve Türkler şehre buradan girdiler.

Kostantiniyye'nin iki kapısı ile ilgili bu iki inançtan başka bizzat şehre has iki boş inanç daha vardı. Bunlardan birine göre, düşman şehre girerek Boğa meydanına kadar gelecek, fakat oraya kadar kovalanan halk, oradan geri dönerek düşmanlarını sur dışına kadar püskürtüp memleketlerine tekrar sahip olacaktı. Çok eski çağlardan beri sürüp gelen ve azizlerden Morenus adında bir adama mal edilen öteki inanca göre de, oklarla silahlanmış bir halk, bütün Rumları yokedecek idi. Bu iki boş inanç arasında bir karşıtlık vardı. Bir başka söylentiye göre de bir falcı kadından, Paleologların ilki olan İmparator Mişel, torunları zamanında İmparatorluğun sonucunun ne olacağını sormuş ve falcı da ona karşılık olarak sadece "Mamaimi" kelimesini söylemişti. Aslında anlamdan yoksun olan bu sözün, harf sayısından dolayı Paleolog ailesinden yedi imparator geleceği ve en sonrakinin tahttan indirileceği ifade olunuyordu. Böylece Rumlar kendilerini önceden mahkûm ediyorlar ve kendi ölüm kararlarını, düşünmeksizin, kendileri veriyorlardı. Halkın içinden çıkan bütün bu boş inançlar pek kötü bir etki yapmakla beraber, felaketi hem haber veriyor hem de hazırlıyordu.

Müslümanlara gelince; İslâm dini, onların boş inançlara inanmalarını yasakladığı gibi gelecek hakkında haber vermek gücünü de ancak Hz. Peygamber için tanır. İslâm tarihçileri tarafından rivayet edilerek İstanbul kuşatmasına

uygulanan bir inanış vardır ki bu da Peygamber'in bir hadîsinden çıkarılmıştır. Hz. Peygamber, ashabına şöyle buyurmuştu:

"Bir tarafı karaya, iki tarafı denize bakan bir şehirden konuşulduğunu duydunuz mu?"

Ashap:

"Evet ya Resulallah" karşılığını verirler. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"Bu şehir Hz. İshak'ın yetmiş bin torunu tarafından fetholunmadan kıyamet kopmayacaktır. Onlar şehrin tabyalarına yaklaşırken silahları ile, mancınıklariyle değil, sadece "Lâ ilahe illâ'llâh" ve "Allahu Ekber" sözleriyle savaşacaklardır. O vakit denize bakan yönlerden biri yıkılacaktır. Sonra diğeri de düşecektir. Sonunda kara tarafındaki surlar da düşecek ve üstün gelenler şehre gireceklerdir."

Bir başka sefer de Hz. Peygamber, şu mealde konuşmuşlardır:

"Kostantiniyye elbette fethedilcektir. Bu fethi başaracak emir, ne iyi emirdir; onun ordusu ne iyi ordudur."

Bu sözler Araplar üzerine pek kuvvetli etkide bulunduğundan, onlar bu şehri, yedi defa ele geçirmeye teşebbüs etmişlerdi. Bu kuşatmalardan biri yedi sene sürmüş ve bu sırada asker, etraftaki tarlaları ekerek ürün de almıştı. Hz. Peygamber'in mihmandarı Hz. Eyüp de bu kuşatma sırasında şehit olmuştur.

Şeyh Akşemseddin, bu durum ve hadîslerdeki müjdeleri esas alarak şehrin Türklerin eline düşeceği saati önceden haber vermişti. Hz. Eyüb de rüyasında Akşemseddin'e görünerek gömülü bulunduğu yeri belirtmiştir. Bu kabrin keşfedilmesi bir keramet sayılmış ve bu, İstanbul'un fethine de yardım etmiştir.

KOSTANTİNİYYE'NİN (İSTANBUL'UN) KUŞATILMASI

1453 Şubatının ilk günlerinde büyük top Edirne'den hareket ettirildi. Topu 50 çift öküz çekiyor ve onu dengede tutmak için iki tarafında ikişer yüz kişi yürüyordu. Elli arabacı ile iki yüz kazmacı köprüleri, yolları düzeltmek için önden gidiyordu. Çok yavaş yol alınabiliyordu. Bu harekete kumanda eden Karacabey geçtiği yerlerin kuzey ve güneyine doğru akınlar yaparak Karadeniz ile Marmara denizi kıyılarına kadar ilerledi. Ve yolda değişik şehirlerle bazı toprakları aldı.

Sultan Mehmed'in askerleri böylece İstanbul kapılarına dayanırken Kostantiniyye halkı Rum ve Latin kiliselerinin birleşmelerini sağlamak veya engellemek için birbirleriyle budalaca çekişiyorlardı. O tarihten bir önceki yılın 12 Aralığında, Ayasofya'da iki parti arasında şeklî bir uzlaşma elde edilmişti. Fakat bu uzlaşma, büyük Avrupa devletlerinden biraz yardım sağlamak ümidi ile yapılmıştı. Her gün bir takım çirkin çekişmeler görülüyordu. Muhaliflerin düşmanlığı son dereceyi bulmuştu. Bir kısım papazlar, sosyetenin ileri gelenleri İmparatorla beraber katolik âyininde hazır bulunurlarken, başka keşişler ve halkın bir kısmı manastırlardan çıkmıyorlardı. Patrik Genedyus, kilisenin birleşmesine karşı koyuyordu. Patriğin sözlerini keramet gibi sayan, sarayda katoliklere karşı geniş nüfuzu olan büyük Amiral Lukas Notaras'ın söndürülmez düşmanlığı da bu durumu şiddetlendiriyordu. Büyük amiral bir gün "Kostantiniyye'de Kardinal şapkası görmekten ise Türk sarığı görmeyi tercih ederim." diyecek kadar ileriye varmıştır. Fakat halk amiralden daha az fanatik olduğundan, iki taraftan birini seçmek gerekince, Hz. İsa ve Hz. Meryem'e inandıkları için, Hıristiyanların düşmanı olan Türklerin boyunduruğuna Latinlerin boyunduruğunu üstün tutacaklarını söylüyorlardı. Rumlarla Latinler ortaklaşa savunmaya katılmak için birleşecekleri yerde, birbirinden kaçıyor ve kiliseleri boş bırakıyorlardı. Papazlar kendi

grubundan olmayanlara son nefes âyinini yapmayı red ediyordu. Keşişlerle rahibeler, iki kilesinin birleşmesini emreden İmparator buyruğunu tanıyan rahiplere günah çıkartmak istemiyorlardı. Manastırlarda herkes delirmiş gibi idi. Bir rahibe, bütün Hıristiyanların şaşkın bakışları önünde; İslâm dinini, giyim biçimlerine varıncaya kadar kabul etmiş ve et yiyerek Hz. Peygamberi tanımıştı. Büyük perhiz böyle geçti.

Paskalyayı izleyen Cuma günü (6 Nisan) Sultan Mehmed, şehir önünde görünerek Eğrikapı karşısına gelen tepenin arkasında çadırını kurdu. Ordusu, sarayın Tahta kapısından Yaldızlı kapıya kadar uzanıyordu. Büyük top, Eğrikapı önüne konulmuştu. Padişah bu kapının tahrip edilmesi güçlüğünü anlayınca topu Sen Romen kapısı önüne taşıttı. Bu kapı bundan dolayı “Topkapı” adını almıştır. Bu topun iki tarafına, daha küçük çapta fakat gülleleri yine yüz elli libre ağırlığında iki top daha konuldu. Büyük topu doldurmak için iki saat gerektiğinden günde ancak sekiz defa atılabiliyordu.

İlk atılış, şafak vakti hücum işareti olmuştu. Fakat top, az zaman içinde, parçalandığı gibi topçu Urban’ı da paramparça etti. Topun parçaları toplanarak yeniden kullanılmak istenildi ise de topu yapan usta artık hayatta olmadığından sonuç alınamadı.

Bu olaylar olup dururken Hunyad’ın bir elçisi Sultan Mehmed’in ordugâhına geldi. Elçi, Hunyad ile yapılan barışın süresi bitmemiş olmakla beraber, onun krallık hükümetinin işlerini, hükümdarı Vladislas’ın eline teslim ettiğini ve bu bakımdan mütarekeye bozulmuş gözü ile bakılmak gerektiğini bildirmeye geliyordu. Ayrıca Hunyad, Padişah’a antlaşmanın Türkçe nüshasını geri gönderiyor ve buna karşılık Macarca nüshayı da kendisine istiyordu. Sultan Mehmed, arzu ederse, Macar Kralı ile doğrudan doğruya uyuşacaktı.

Elçi, Hıristiyanlık dünyasının selametinin, İstanbul’un Türkler eline düşmesine bağlı olduğu hakkındaki boş

inancın etkisi altında bulunulduğundan, fethin çabuklaştırılması için elinden geleni yapmakta kusur etmedi. Hatta bir gün büyük topun atılmasında hazır bulunmuş ve nişancının acemiliğini görünce, önce duvarın değişik yerlerini sarstıktan sonra, ortasına daha büyük bir darbe indirerek surda kolayca gedik açma yolunu da öğretmişti. Elçinin tavsiyeleri yerine getirilmiş, başarı da elde edilmişti. Böylece topu döken bir Macar olduğu gibi, iyi kullanılmasını öğreten de yine bir Macar olmuştur.

Bu büyük top ile iki tarafında bulunanlardan başka, daha az kuvvetli öteki toplar Yaldızlıkapı'dan Tahtakapı'ya kadar bütün hat üzerine dizilmiş idi. On dört batarya ile birçok mancınıklar Kostantiniyye surunu döverken, okçular kuşatılanlar üzerine dolu gibi ok yağdırıyorlardı. Sırp dağlarından gelmiş olan lağımcılar da şehrin hendeklerine kadar ilerliyorlardı. Bunların sur dışında açmış oldukları gediklerden Türkler, Rumlara pek çok zarar verdiler. Sultan Mehmed bunlardan başka tekerlek üzerine kurulmuş dört kule ile büyük bir kuşatma makinesi yaptırmıştı. Bu makine birçok tekerlekler üzerinde hareket ederdi. İçten ve dıştan üç kat meşin ile örtülmüştü. Bu meşinlerin devamlı olarak ıslak tutulmasına da özen gösterilirdi. Makinenin yukarısında askeri korumak için küçük kuleler ile siperler vardı. Aşağı bölümünde üç kapı şehir tarafına açılırdı. Makinenin içerisi, hendek doldurmak üzere odun ve çalı ile dolu ve Ayrıca tabyaları koruyan Rumlarla savaşabilmek için, yer değiştirebilen bir köprüsü de vardı.

Kostantiniyye önünde saf kurmuş Türk ordusu iki yüz elli bin kişiye erişiyordu. Yüzbin süvari ordugâhın arkasında, yüz bin piyade sağ kanatta Yaldızlı kapıya dayanmış, elli bin piyade de sol kanatta Blaşeren sarayına kadar yayılmış idi. Padişah on beş bin yeniçeri ile ortada bulunuyordu. Zağanos Paşa bir miktar asker ile İstanbul karşısında ve limanın öteki tarafında bulunan Galata mahallesinin yukarısındaki tepelere yerleştirilmişti. Donanma on sekiz

adedi üç sıra, kırk sekiz adedi iki sıra kürekli kadırga ile yirmi beş taşıma gemisinden ve üç yüzden fazla daha küçük gemilerden yani toplam olarak dört yüz yirmi gemiden kurulu idi. Bu donanma, kış mevsiminde, Baltaoğlu'nun emrinde (Balta Limanı denilen yerde) teçhiz edilmişti.

Kuşatanlar kuşatılanlardan daha kuvvetli ve yiğitlikte de fazla gayret sahibi idiler. Silah altında bulunan Rumların sayısı, dört bin dokuz yüz altmış üç kişiyi aşmıyordu. Bunlardan başka iki bin ecnebi ile üç yüz ile beş yüz arasında Cenevizliyi de bu rakama katmak gerekir. İmparator tehlike günlerinde gönderilmiş olan bu son yardımdan dolayı pek sevinmişti. Rumlar olağanüstü bir durumun ortaya çıkacağı umudunu besliyorlar ve kuşatmanın kaldırılma zorunluğu doğacağını sanıyorlardı. Galata mahallesini işgal eden Cenevizliler de bu ümide katılıyorlardı. Bunlar hem Sultan Mehmed'e eski anlaşmalara bağlı kalacaklarını veya tarafsızlıklarını tamamı ile koruyacaklarını vaat ediyorlar hem de kuşatılanlara ellerinden gelen yardımı esirgemiyorlardı. Sultan Mehmed, Cenevizlilerin hilelerini bildiği için ejderi öldürdükten sonra, yılanı da ezmeye and içti.

Rumların deniz kuvvetlerine gelince: Kalyon denilen ve Venedik tüccar gemilerinden olup Balyosun (Venedik Cumhuriyeti'nin Kostantiniyye'deki elçisi), Tanayis (Azof) ve Trabzon'a eriştiklerinde durdurduğu üç gemi ile üç Ceneviz gemisinden, bir İspanyol, bir Fransız, dört Kandiyeli ve iki Hanyalı gemiden, yani toplam on dört yelkenliden ibaretti.

Rumların topları da denizciliklerinden ileri değildi. Esasen yüz elli librelik gülle atan toplar İstanbul surları için pek ağır gelmekte idi. Bu bakımdan her atılışta suru sarstıkları gibi, kuşatanlardan çok Rumlara zarar veriyordu. Akşamları Rumlar, Türklerin surlarda açtıkları gedikleri taş ve toprak dolu fıçılarla dolduruyor düşmanın kazdığı lağımları kapamaya çalışıyorlardı. Alman asıllı olan Jean Grant, Rumlara grejuva ateşinden faydalanmayı öğrettiğinden,

Türklerin topçuluktaki avantajlarından dolayı sahip oldukları üstünlüğü gidermeyi ve geceleyin Sen Romen kulesini yıkmış olan büyük makineyi kül etmeyi başardılar.

1453 Nisanının 15. günü dört yüz yelkenliden kurulu Türk donanması Fidalya limanından çıkarak, Boğaziçi'nin güney girişine doğru geldi ve Beşiktaş önünde demirledi. Bundan birkaç gün sonra Marmara denizinden -biri İmparatorun, dördü Cenevizlilerin olmak üzere- beş gemi göründü. Mart ayı boyunca bu gemiler Sakız'dan dışarı çıkamamışlardı. Bir güney rüzgârı hareketlerine elverişli bulunmuş olduğundan bütün yelkenleri açık olduğu halde İstanbul önüne ulaştılar. Türk donanmasından yüzelli gemilik bir fırka, Hıristiyan gemilerine yol vermemek ve limanın girişini kapamak üzere ilerledi. Gök saf, deniz sakin, şehrin surları seyirciler ile dolu idi. Padişah donanmasının sayıca üstünlüğünden dolayı sonucun kendisi için başarılı olacağından emin olarak zaferli bir savaş manzarası seyretmek için bizzat sahile yaklaştı. Fakat Türk denizcilerinin önünde giden on sekiz kadırganın tayfası acemi idi.

Rumlarla Cenevizliler dövüşmekte birbirleri ile yarıştılar. Türk gemileri bunların arasında kürek çekemiyordu. Gemiler birbirine çarptı. İkisi ateş aldı, Sultan Mehmed bunun üzerine artık kendini tutamayarak öfkeden köpürmüş olduğu halde atını dalgalar arasına sürdü. Yanındaki subaylar da bir taş atımı kadar uzakta bulunan gemilere yetişmek üzere padişahı izlediler. Askerler yeniden hücuma geçtilerse de bu da başarısız kaldı. Beş gemi böylece kendilerine elverişli bir hava sayesinde Türk donanmasının arasından yol açarak limana girmeyi becerdi.

Galata'daki Balıkpazarı kapısından İstanbul'daki Balıkpazarı kapısına kadar gerilmiş demir zincir, bu gemiler geçerken açıldı, onların arkasından da yine kapandı. Padişah çok kızmıştı; öylesine ki, Amiral Baltaoğlu'yu yere serdirip topuzladı. Azeblerin biri de bir taş ile yüzünü, gözünü yırttı.

Bu deniz savaşından sonra bir dîvân kuruldu. Halil Paşa, Kostantiniyye lehinde savunmada bulunmak için bu elverişli fırsattan faydalanarak Padişahı imparatorla barış anlaşması yapmaya kandırmak için çalışmış ve daha büyük yardım kuvvetlerinin gönderileceğini, bunların da şehre gireceğine engel olunamayacağını söylemiş ise de bütün bunlar boşuna olmuştur. Zağanos Paşa ile Molla Mehmet Gürânî ve kerametleri ile askerin yiğitliğini arttıran Şeyh Akşemseddin, Halil Paşa'ya karşı idiler. Bununla beraber Sultan Mehmed limanın ağzında gerilmiş olan zinciri kırmak veya engele rağmen limana girerek şehri iki taraftan atış arasında bırakmak hususunda reylerini sorduğu vakit, bu danışmanlar susmayı üstün tuttular. Sultan Mehmed'in gemileri karadan limana kadar çekme fikri, güçlüğü giderdi. İslâm tarihçileri bundan dolayı fethin bütün şerefini Fatih'e verirler. Tarihte buna az çok benzer olaylar olmuştur. Fakat Padişah'ın bu dehası hiçbir suretle gölgelenemez.

Beşiktaş önünde toplanmış Türk donanmasının karadan Haliç'e ulaştırılması kolay olmamıştır. Sultan Mehmed, tahta ile örtülü bir nevi yol yaptırarak gemilerin kolayca taşınması için tahtalarının üzerine sığır ve koç yağı sürdürdü. İki sıra kürekli yetmiş üç ve beş sıra kürekli daha büyük birkaç gemi, bir gece içerisinde tepelerden ve vadilerden geçerek Boğaziçi'nden Haliç körfezine girdi. Her gemide kaptan baş tarafta ve kılavuz arkada idi. Yelkenler açılmış, borular, davullar çalınıyordu. Şafak vakti, kuşatılanlar yetmişten fazla Türk gemisinin, limanlarının ortasında ve surlarının karşısında sıralanmış olduğunu, dehşetli olduğu kadar hayretli gözlerle gördüler.

Cenevizliler, gece Rumlara gizlice yardım ediyor; gündüz de Türklere, büyük topun her atılışından sonra kaza çıkmasının önüne geçmek için gerekli miktarda zeytinyağı getiriyorlardı. Türk gemilerini gece yakma teşebbüsü

başarısızlığa uğramış, bu girişimi idare eden adam güçlükle kurtulmuş, fakat gemi batmıştır. Böylece boğulanların feryatlarına Türklerin zafer çığlıkları cevap veriyordu. Gün doğunca da toplarının etkilerini bir ikinci defa denemek için Türkler, büyük bir topla, Galata önünde demirli ve dolu bir Ceneviz gemisini nişan aldılar. Gemi parça parça oldu. Her ne kadar Ceneviz delegeleri kendi yardımları olmasaydı, Türk donanmasının Haliç'e giremeyeceğinden söz açarak hizmetlerinin böylece mükâfatlandırılmasından şikâyetçi olmuşlarsa da Padişah, kendilerine geminin düşmanlara ait olduğunun sanıldığını ve savaş bitince de tazmin olunacağını bildirmiştir.

Sultan İkinci Mehmed, limana hâkim olduktan sonra öteki yakaya geçmek için Haliç'e bir köprü düşündü. Bu limanın bütün genişliğince demirlerle birbirine bağlı fıçılardan kurulu uzun bir zincir gerilmek ve bu zincirin üzerine tahtalar konulmak sureti ile gerçekleştirildi. Bunun eni beş ve uzunluğu da yüz "ön" idi (Ön:1.88 m.). Köprü, üzerinden beş kişilik sıralar halinde geçmeye elverişli olduğu gibi, topun ağırlığına da dayanıyordu.

Türk donanması surların altına kadar gelerek demir attı. Bu büyük tehlike karşısında, gemilerle, köprüyü yakmayı tasarladılar. Venedikli Jak Kok, bu tehlikeli işi üzerine aldı. Hafif ve ince kürekli üç gemi seçerek yanına grejuva ateşi ve başkaca yanıcı maddeler aldı. Karanlık bir gecede en cüretli kırk kişi ile ilerledi. Rumlar düşman gemilerinin ateş aldığını görünce Kok'un köprü yanına koyduğu iki gemici de köprüyü ateşliyeceklerdi. Fakat Türkler uyanık duruyorlardı. Birçok taş atarak Kok'un gemilerini batırdılar. Türklerin sadece bir gemisi yandı. Köprüde beliren ateş de söndürüldü. Üç geminin tayfası da esir edilerek Rumların gözleri önünde

boğazlandı. Rumlar da karşılığında iki yüz altmış Türk esirinin başlarını kesip kale mazgallarına astılar. Bu başarısızlık kuşatılanların endişesini çoğaltıyordu.

Bu sırada Sultan İkinci Mehmed, fark gözetmeksizin, Rumlara veya Cenevizlilere ait olsun, bütün gemilerin batırılabilmesi için Galata'nın yukarısındaki Sen Teodor tepesine yeniden toplar koydurdu. Bunun üzerine Cenevizliler bir daha şikâyete geldiler. Tarafsızlık hukukuna dayanarak kendilerinin ticaret gemilerine dokunulmamasını istediler. Sultan Mehmed bunların tüccar gemisi değil, korsan olduklarını ve orada bulunmalarının sırf Rumlara yardım amacını güttüğünü, bu bakımdan böyle muamele edildiğini söyledi. İlk top vuruşu ile bir gemi battı, ötekiler de Galata evlerinin altına sığındılar. Evler gemileri, topların ateşinden koruyordu. Atılan güllelerden sadece biri güzelliği ile tanınmış bir kadına isabet eyledi.

Kara tarafından kuşatma yedi haftadan beri hızla devam ediyordu. Dört kule yıkılmış, Sen-Romen kapısında büyük bir gedik açılmıştı. İstihkâmların yıkıntısı ve döküntüsü ile yarısına kadar dolan hendek, ordunun eline geçmişti.

Sultan Mehmed; düşmanı ezmeden önce barış teklifini emreden şeriat hükmüne uymak ve şehrin daha uzun süre kendini savunmaya gücü olup olmadığını anlamak için İmparator'a son defa elçi gönderdi. Damat İsfendiyaroğlu, Padişah'ın elçisi gibi değil, bir dost gibi Kostantiniyye'ye girdi. Kendisini beklemekte olan İmparator'un huzuruna girince: "Şehrin derhal teslim edilmesini ve böylece Padişah'ın öfkesinin yatıştırılmasını, bunun sonucu olarak da halkın çoluk çocuk esirlikten kurtarılmasını" tavsiye etti. Bunun sonucu olarak İmparator, savaş meclisini toplayıp görüştü. Burada yiğitçe savunmaya devam etmek görüşü üstün geldi. İmparator, Türk elçisine: "Padişah barış yaparak dedelerinin örneğine uymak ve barışı devam ettirmek fikrinde ise bundan dolayı Tanrı'ya şükredeceğini; Kostantiniyye'yi kuşatanların hiçbirinin uzun süre sultanlık

ve hayat sürmediğini; Sultan Mehmed'in de şehrin teslimini değil, ancak bir vergi isteyebileceğini" açıklayan bir cevap verdi.

Bu karşılıktan sonra artık İstanbul Rumlarının son günleri gelmiş bulunuyordu. 1453 yılı Mayısının 24. günü idi ki, Sultan İkinci Mehmed hem kara hem de denizden genel bir hücum olacağını ordugâhta ilan etti.

Dervişler, ordugâhı dolaşarak Müslümanları, Hz. Peygamber ve onun mihmandarı Hz. Eyyub adına, sancağı düşman burçları üstüne dikmeye şevklendiriyorlardı. Gece başlarken borularla genel bir ışıklandırma işareti verildi. Boğaziçi sahilinde ve Galata tepelerinde bulunan bütün çadırlar ve gemiler, yakılan ateşlerle parıldadı. Limanın aşağı kısmının her yönünde ve kara tarafındaki bütün hat üzerinde, Blaşeren sarayından Yaldız kapıya kadar bin defa tekrarlanan: "Lâ ilahe illâ'llah, Muhammed resûlü'llâh, Allâhu ekber, lâ şerike leh" sadası ufuktan ufuğa aksediyordu. Kuşatılanlar ateşten bir yarım daire içinde çevrilmiş olduklarından, Türklerin donanmasında büyük bir yangın çıktığını sandılar. Fakat dervişlerin âyinleri, Türklerin zaferlerini önceden ilan etmekte olduğunu onlara anlattı. Bunun üzerine şehirde elemli bir manzara meydana geldi. Şehir halkı, karanlıklar içinde ümitsiz ve karma karışık bir surette koşuşuyorlardı. Herkes Hz. Meryem'in tasviri önünde diz çöküyor ve ölüm saati gelmiş gibi günahlarını bir bir sayıyordu.

Osmanlıların genel bir hücuma hazırlanmakta olduklarına artık şüphe kalmadığından Kostantin, askerinin cesaretini artırmak için bizzat teftişe çıktı. Rum asilzadelerini ve yabancı yardımcıların seçkinlerini toplayarak görevlerini yapmaları için onları teşvik etti. O zamana kadar Kostantiniyye halkı Türklerin top atabileceği fakat şehre hücum edemeyeceği inancında olduklarından ahaliden birçoğu istihkâmları bırakarak evlerine dönüyorlardı. Türkler bunların yokluğundan faydalanarak Rumların açılan

gedikleri doldurmak için kullandıkları sepetlerini çengellerle aldılar. İmparator bu olup biteni öğrenince, yerlerini bırakanları en ağır cezalarla tehdit etti. Bunlardan birkaçı kendilerinin ve çocuklarının yemeksiz bırakıldığını söylediler. İmparator bütün savunma çizgisi üzerinde yemek dağıtılmasını ve evlere de götürülmesini emretti.

Hücumdan bir gece önce Ciovanni, Kostantiniyye surlarının son onarımını yaptı. Türk toplarının harap ettiği Sen Roman kapısının karşısında Cenevizliler derin bir hendek kazarak bunun arkasında çalılardan yeni bir siper yaptılar ve birkaç top istediler. Fakat Notaras, Cenevizlilerin savundukları yerde topa ihtiyaç olmadığı cevabını verdi. O da bu sözleri bir hakaret saydığından topların limanda daha az gerekli olacağı mukabelesinde bulundu. Bu sözleri daha acı sözler izledi. İmparator, araya girmeye mecbur olarak görünüşte aralarını buldu.

Padişah, Ciovanni'nin akıllıca tedbirlerini görerek: "Bu adamı kendime bağlamak için neler vermezdim." sözlerini söylemiştir. Bununla beraber kendisine yapılmış tekliflere, o yanaşmamıştır. Bizanslılar henüz kuşatma başlamadan, para ve zaman var iken acınacak durumda olan istihkâmlarını onarmak için gerekli ilgi ve gayreti göstermemişlerdir. Hatta öylesine ki, Manuel Jiyagari ve Rodos'lu Neofitus adında iki papaz onarım işleri ile görevlendirilmiş iseler de bunlar yapım işlerine ayrılmış bulunan parayı yer altına gömmüşlerdi. Şehir fethedildiği zaman İmparatorun istihkâmlarının inşası için vermiş olduğu yetmiş bin altın bulunup çıkarılmıştır.

Kuşatılan şehrin, içinin gösterdiği ibret verici levha işte budur. Bununla beraber savaşmaya hazırlanıldı. Hücumun merkezi Sen Romen kapısında bizzat İmparator ile don Françesko, Ciovanni ve seçkinlerinden üç yüz Cenevizli bulunuyordu. Buraya yakın olan Edirne kapısı, hemşehrileri Ciovanni'nin gibi servet ve hayatlarını fedaya gelmiş olan Pol ve Antonen Troilus adında iki kardeş tarafından

savunuluyordu. Maharetli bir okçu olan Karistos'lu Teodor ve Alman topçusu Jan Gran, Eğirkapı'da dikilmişlerdi. Hayvanları dövüştürmeye mahsus Anfiteatr kapısından Aya-Demetriyus kilisesine kadar bütün hat, Rus Kardinali İzodor'a tevdi olunmuştu. Böylece değişik kuvvetler, kapıları ve mahalleri savunmakla görevlendirilmişlerdi. Bunların içerisinde Venedikli, İtalyan, Cenevizli, İspanyol ve daha başka milletlere mensup tanınmış kimseler vardı.

Baş amiral Lukas Notaras limana kumanda etmekte ve kadırgalar kumandanı Andrea Dinyo limanın girişini korumakta idi. Odun kapısı, Anamas kulesi, İmparatorluk sarayı, Yaldızlı kapı, Silivri kapısı ayrı kuvvetler tarafından savunulmakta idi. Rum bilgini Teofil Paleolog da istihkâmların Silivri kapısı ile Sen-Romen kapısı arasında yer almıştı. Demetriyus Paleolog ve Nikola Gudelli yedek askerlerle dolaşmaya ve yardıma ihtiyaç olan yerlere yetişmeye memur idiler, özet olarak, savunulmakta bulunan on iki mevkinin, sadece ikisi Rumlar tarafından tutulmuştu. Diğer onu, Ceneviz, Venedik, İspanyol, Rus, Alman subaylarının korumasına bırakılmıştı. Muhafızların kuvveti de üç bini yardımcı ve altı bini Rum olmak üzere dokuz bin kişiden fazla değildir. Hatta neferleri cesaretlendirmek için asker yazılmış olan papazlar da bu sayının içinde idiler. Ancak Rumlar, ümitlerini; bundan önceki kuşatmada istihkâmlar üzerinde göründüğüne ve Türk saflarına karışıklıklar verdiğine inanılan Hz. Meryem'e bağlamışlardı.

İSTANBUL'UN FETHİ VE SONRASI

Türkler hücuma hazırlandıkları sırada, aralarında, İtalyan ve Macarlardan kurulu bir ordunun Kostantiniyye'nin yardımına gelmekte olduğuna dair birden bir söylenti yayılmaya başladı. Bu haber askerlerin morali üzerinde kötü etki yaptı. Türkler, iki gün surlar altında ciddî bir hücuma geçmeden durup kaldılar. Fakat üçüncü gün

akşama doğru Kostantiniyye üzerinde kuzey yönünden bir ışıklı meteor görünmekle bunu Hıristiyanları tehdit eden ilâhî gazabın bir nişanı sayarak güvenlerini yeniden kazandılar.

Sultan Mehmed, yeni bir meclis topladı. Zağanos Paşa'nın, Turhan'ın ve Kızlar ağasının reyleri bu defa da Halil Paşa'nın oyuna üstün geldi. Halil Paşa bu yenilgiden alınarak bu sefer de Bizanslılara haber yolladı ve onları cesaretle karşı koymaya teşvik etti. 28 Mayıs günü Padişah bütün mevkileri tuttu. Kara tarafından yüz bin kişilik bir kuvvet ordugâhın sağ yönünde Yaldızlı kapı karşısında savaş safı kurdu. Elli bin kişilik bir başka kuvvet sol yöne dizildiler. Yüz bin kişi de yedek kuvveti teşkil ediyordu. Sultan Mehmed on beş bin yeniçeri ile merkezde bulunuyordu. Deniz tarafından seksen kadırga limanın girişinde Odun kapısı ile Platea arasındaki mesafeyi doldurmakta idi. Donanmanın arta kalanı büyük bir yarım daire teşkil ederek Balıkpazarı kapısı, Sarayburnu'ndan geçerek Lânga Bostanına kadar uzanıyordu. Güneş batarken bütün ordugâh harekette idi. "Lâ ilahe illallah" sayhaları silah seslerine, boru avazelerine, karışıyordu. Padişah, askerine geçit resmi yaptırtarak komutanlarını cesaretlendiriyordu.

İmparator da sarayının büyükleri ile Ayasofya kilisesine gitmişti. Orada açıktan tövbe ve istiğfar ederek hüngür hüngür ağlamakta olan büyük bir halk kalabalığı huzurunda komünyon (şarap ve ekmek yenilerek Hz. İsa ile birleşme anlamını ifade edilen dinî merasim) yaptı. Kostantin bundan sonra ruhunun dinlenişinden emin olarak devletinin selametini düşünmeye nefsini harcadı. Hemen atına binerek şehrin bütün mevkilerini dolaştı. Kendini örnek göstererek askeri, halkı gayrete getirmeye çalıştı. O gece istihkâmlarda olduğu gibi, kulelerde de kimse uyumadı.

29 Mayıs sabahı, horozlar öterken, herkes ayakta, silah altında idi. İmparator Sen Romen kapısında (Topkapısı) şehri kuşatanları bekliyordu.

Şafakla beraber hücum başladı ve bir an içinde, kara ve liman taraflarından bütün savaş hattı boyunca yayıldı. Sultan Mehmed, Rumları yormak ve askerinin seçkin kısmını korumak için yeni yazılmış askerlerle, emeklileri ileri sürdü. Topların hepsi birden şehir üzerine çevrildi. Yaralıların, son nefeslerini verenlerin feryatları trampet, davul ve tüfek seslerine karışmaya başladı. Savaş iki saattir sürüyordu. Çavuşlar neferleri gayrete getirmeye çalışmaktan ve Padişah da askeri şevklendirmekten ve gereğinde tehditte bulunmaktan geri kalmıyordu. İstihkâmlardan dolu tanesi gibi taş ve ok yağıyordu. Duvarlara kurulan merdivenler kırılmış idi. Grajuva ateşleri gemilere dalgalar gibi yürüyerek, su üzerinde yüzüyorlardı.

Şehir kalın bir duman bulutu içinde kaybolmuştu. İmparator hücum edenleri başarı ile geri itmekte ve talih henüz Rumlardan yüz çevirmemiş iken Ciovanni Custiniyani bir yara aldı. Yarasının verdiği acıya dayanamayarak onu bağlamak üzere gemisine çekilmek için Kostantin'den izin istedi. Onun çekilmesi kuşatılmış olanlara bezginlik verdi. Zağanos Paşa, Bizanslıların saflarında biraz karışıklık görünce yeniçerilerin cesaretlerini uyandırdı. Gayet uzun boylu, gayet kuvvetli bir yeniçeri olan Ulubatlı Hasan, başında miğfer, sağ elinde pala hücum gösterdi. Otuz arkadaşı ile birlikte istihkâmın üzerine vardı. Bunlardan on sekizi birden düştüler. Hasan da bir taş ile yaralanarak düşüverdi; yarı beline kadar doğruldu; kendisini miğferi ile savunmaya çalıştı, fakat yarası yüzünden zayıf ve dermansız durumda kalarak miğferini elinden düşürdü ve dolu tanesi gibi gelen oklar içinde kayboldu.

Sen Romen kapısı böyle uğraşırken öte yandan şehir fethedilmekte idi. Kostantin, bir ihtiyatsızlık eseri olarak, son hücumdan birgün önce, Türk ordusunun karargâhına bir çıkış yapmak için Serkoporta kapısını açtırmıştı. İkinci bir ihtiyatsızlık olmak üzere de kapı tekrar kapatılmamıştı. Elli Türk hemen hiçbir engele uğramaksızın, oradan

geçmek üzere kapıyı zorladılar ve arkadan Bizanslıların üzerine hücum ettiler. Bu müthiş haber, büyük bir süratle kapıdan Sen Romen kulesine uçtu. İmparatorun etrafında zaten pek aralanmış bulunan safları korku saldı. Teofil Paleolog, Toledolu don Françesko, İlliryalı Jan boşuna yiğitlik göstermek istediler. Kostantin çırpınmalarının sonuçsuz kaldığını ye Türklerin yoğun yığınlar halinde her taraftan İstanbul'u almakta olduğunu görüp hücum etti. Bütün maiyeti kendisini bırakmıştı."Bir Hıristiyan yok mudur ki beni öldürsün?" diye bağırıyordu. O anda biri yüzünden, diğeri arkasından iki kılıç vuruşu ile ölenlerin arasında düşüp, onlara karşıtı.

Türkler Eğrikapı'dan ve hendeği doldurmakta olan Kadavralar tepesi üzerinden içeri girmekte ve elli bin kişilik bir garnizon ile dövüşeceklerini sanarak önlerine geleni öldürmekte idiler. Fakat Bizanslıların güçsüzlüğü anlaşılır anlaşılmaz, öldürme kesildi. Halk düşmanın henüz hâkim bulunmadığı kapıya kalabalık yığınlar halinde saldırıyordu. Fakat kapının girişi oraya koşan ve her an sayıları artan insan dalgalarını alacak durumda olmadığından, pek azı ancak oraya sığınabildiler. Kapıları korumakla ödevli neferler, kendi selametlerini düşünerek kapıları kapadılar ve anahtarlarını da denize attılar.

Eski bir boş inanca göre, umuyorlardı ki; Türkler Boğa meydanına (Tavuk Pazarı) erişince orada durdurulacak ve bu sefer kuşatılanlar tarafından kuşatılacak idiler. Kapıdan kovulanlar, Ayasofya kilisesine giderek erkek kadın, yaşlı çocuk, rahip rahibe, karmakarışık içeri girdiler. Bir başka boş inanca göre de düşmanları, Büyük Kostantin sütununa doğru ilerlediği zaman gökten bir melek inecekti. Bunu da boşuna bekleyip durdular. Vaktiyle söylenilmiş ki bu melek, bir şahsın ellerine bir kılıç vererek öç almasını emredecek ve Türkler sadece şehirden ve Anadolu'dan kovulmakla kalmayıp, İran sınırına kadar sürülecekti.

Katolik âyininin yapılması ile kutsallığı ihlal edildiği için, Rumların uzun süredir terk etmiş oldukları Aya Sofya kilisesi, kaçaklarla dolmuş, taşıyordu. Herkes orada mutlaka bir sığınak bulacağını umuyordu. Dukas der ki:

"Eğer bu pek önemli anda, bu son saatte bir melek görünüp de "iki kilisenin birleşmesini kabul ediniz. Ben düşmanlarınızı dağıtırım" demiş olsa, Rumlar onun sesine karşı sağır kalacaklar ve Osmanlıların boyunduruğunu tercih edeceklerdi."

Rum İmparatorluğu'nu hiçbir olağanüstü olay kurtaracak değildi. Türkler sel gibi sokaklara yayıldılar. Bu arada yağmalar da olmuştur. Askeri dizginlemek kolay değildi. Savaş hakkı olarak kendilerine av durumunda olan bu yaratıklar arasında serbest hareket ediyorlardı. Esirler cins ve sınıf ayırt edilmeksizin ikişer ikişer birbirine bağlandılar. Hıristiyan mâbetlerindeki azizlerin tasvirleri duvarlardan indirildi. Kutsal vazolar kaldırıldı. Kilise elbiseleri hayvan çuluna çevrildi.

Fransez de der ki:

"İlâhî hikmetin harimi, ilâhî şanın tahtı, yeryüzünde Tanrı uğruna yapılmış olan ve bir hayret verici örnek anıt sayılan Aya Sofya kilisesi bir dehşet yeri oldu."

Osmanlı ordusunun geri kalan kısmı Petra kapısı tarafından ve şimdi Unkapanı denilen yerden istihkâmlara merdivenle çıkmakta idiler. Artık hiçbir şekilde karşı koyma imkânı kalmamış olduğundan, halk kendilerini kurtarmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Lukas Notaras, evine girerken tevkif olundu. Şehzade Süleyman'ın torunu Orhan, ölümü tercih ederek, bir kuleden kendisini yere attı ve vücudu paramparça olarak ölüme kavuştu.

İşte eski Bizans, Kostantin'in onu inşa edişinden 1125 yıl sonra bu suretle düştü. Kuşatma elli üç gün sürmüş ve 29 Mayıs 1453 günü son bulmuştur. Şehrin kuruluşundan beri bu kuşatma yirmi dokuzuncu idi. Üç defa Grekler, üç defa

Romalılar, iki defa âsi Tomas ve Torniçyuz, iki defa Bizans İmparatorları Aleksi Komnen ve Mişel Paleolog, iki defa Bulgarlar, bir defa İranlılar, bir defa Avarlar, bir defa İslâvlar, bir defa Ruslar, bir defa Latinler, yedi defa Arap halifeleri komutanları, beş defa da Türkler tarafından kuşatılmıştır. Türkler iki kere Bayezid (Yıldırım) bir defa Şehzade Musa, bir defa İkinci Murad ve son defa da İkinci Sultan Mehmed (Fatih) zamanında İstanbul'u kuşatmışlardır. Ve bu eşsiz şehir Fatih Sultan Mehmed ve onun ordusu tarafından feth olunarak Türk ülkesine katılmıştır. Böylece Paleologlar tedbirsizlikleri ve alçaklıklarının cezasını görmüşler ve Bizanslılar da bir daha baş kaldırmamak üzere yok olmuşlardır.

Fatih Sultan Mehmed, gün ortasına doğru, İstanbul'un artık tamamen askerinin eline geçtiğini öğrenince, vezirleri, paşaları, muhafızları ile birlikte Topkapıdan girdi. Geçişi gerçekten Fatihâne oldu. Bu ihtişam ile Ayasofya önüne erişince, doğunun şu büyük mabedini teslim almak üzere atından indi. Mabedin gözlere çarpan zenginliklerini görünce, hayret etmekten kendini alamadı.

Çeşitli mermerler, değişik ülkelerin benekli graniti gibi az bulunur taşlarla süslenmiş olan ibadethanenin dayanmakta olduğu yüz yedi sütün; Baalbek'te inşa olunan Güneş mabedinden; Efes, İskenderiyye, Atina ve Siklat mabetlerinden getirilmiş sekiz sütun; hepsi değişik renklerde cam mozayiklerden yapılmış olmak üzere havârilerin, Hz. Meryem'in, Haç'ın tasvirleri Padişah'ın dikkatini çok çekmişti.

Sultan Mehmed, kubbeden inerken bir neferin avluya döşenmiş mermerleri koparmaya uğraştığını gördü. Bunun üzerine nefere şiddetli bir surette vurarak:

"Size bağışladığım sadece ganimetlerden ibarettir." dedi.

Padişah ziyareti tamamlayınca yanında bulunan bir müezzine ezan okumasını emretti ve bir örnek olmak üzere

de kendisi bizzat mihrapta namaz kıldı. Ayasofya Hıristiyan kilisesinden, böylece İslâm dininin değerli bir camiine çevrilmiş oldu. Rum ve Latinlerin bitmez, tükenmez anlaşmazlıklarına karşı: “Lâ ilâhe illâ’llâh (Allah’tan başka Tanrı yoktur) esası yerleşti.

Rum tarihçileri, Ayasofya’nın planının bir melek tarafından verildiğini ve yapım işleri için de gökten altın indiğini söylemişlerdi. Büyük Kostantin’in hâkimiyeti zamanında kurularak bir ihtilal sırasında iki defa yanmış, bir deprem ile sarsılmış, Teodos ve Justinyen taraflarından yeniden yapılmış olan bu mâbedden sadece devlet ve mezhebin büyük seremonileri, yani zaferler, imparatorların evlenişleri, sinodların toplantısı, törenleri için faydalanılır idi. Bütün Hıristiyanlık âleminde bu eser, kutsal mimarînin bir şaheseri sayılmıştır. Türkler de bu yapıya saygı göstermişler ve onu cami yapmakla bu saygıyı yüzyıllarca sürdürmüşlerdir.

Bununla beraber İstanbul’daki bütün kiliselere bu şekilde davranılmamıştır. Bu sırada bazı heykeller de parçalanmıştır. Eskiden Akropoliste yapılmış olan Hodjetira kilisesindeki, imparatorların savaşa gider veya dönerlerken ordunun önünde taşınan heykel, bu arada yok edilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, Ayasofya kilisesini camiye çevirdikten sonra Lukas Notaras’ı huzuruna çağırdı ve ona şöyle hitap etti:

“Eserine bak; bu kadar esirler, bu kadar kadavra tepeleri, senin şehri teslim etmekte gösterdiğin engeller sonucudur.”

Notaras, gerek kendisinin, gerekse İmparatorun böyle bir karar almak kudretinde bulunmadıkları, yollu bir cevap verdi. Padişah, Kostantin’in, limandan talihin yaverliği sayesinde çıkmış ve açık denizi tutmuş beş Ceneviz gemisinden birinde bulunup bulunmadığını da Notaras’tan sordu. O da Türkler Harsiyas kapısından girdikleri zaman, kendisi saray kapısında bulunduğu için bunu bilemiyeceğini

açıkladı. O sırada birkaç subay gelerek iki yeniçerinin Kostantin'i öldürmüş olmalarından dolayı açıkça övünmekte bulunduklarını haber verdiler. Padişah ölünün cesetler arasında aranmasını ve başının kendisine getirilmesini emretti.

Notaras'a gelince, Fatih Sultan Mehmed, ona iyilikle izin lütfetti. Ayrıca kendisine ve oğullarından herbirine de biner akçe verdirtti. Bundan başka ona mallarının ve rütbelerinin iadesini de vaatetti. Bunun üzerine Notaras bu iltifatlara kapılarak Padişah'a, devletin başlıca memurları ile subaylarının defterini de verdi. Sultan Mehmed, bunların başlarından birini getirecek her nefere bin akça verileceğini belirtti.

Kostantin'in cesedi bulundu. Yaldızlı kartal resimlerini taşıyan erguvani ayakkabısından cesedin ona ait olduğu bilindi. Kostantinin ve Süleyman'ın torunu Orhan'ın başları Padişah'ın önüne konuldu.

İstanbul'da, büyük Kostantin tarafından anasının hatırasına tahsis edilmiş ve "Augusteon" adı ile adlandırılan bir meydan var idi ki İmparator Teodos bu alana kurşundan bir sütun diktirmiş ve sütunun üstüne kendisinin yedi yüz libre ağırlığında gümüşten bir heykelini koydurtmuştu. Justinyen kurşundan sütunu porfirden[1] bir sütuna çevirdi. Teodos'un heykeli de eritilerek onun yerine tunçtan bir heykel konuldu ki sol elinde üzerine haç konulmuş bir küre tutmakta ve öteki eli ile hükümetine boyun eğmiş olan doğuyu göstermekte olduğu halde at üstünde Justinyen'i tasvir ediyordu. Bizans'ın son imparatoru Kostantin'in başı işte buradaki sütunun zirvesinde bulunan atın ayakları altına konuldu. Şarkılarında (Mehter marşında) zaferlerinin: "Düşmanlarının başları atının ayakları altında ezilsin" tarzında anlatıldığı hatırlanırsa, bunun ne acı bir alay olduğu anlaşılmış olur. Sonunda, İmparatorun cesedine son görevlerin yerine getirilmesi için Rumlara izin verildi.

1 Sert, basınca dayanıklı ve genellikle kırmızı renge sahip bir taş.

Fetihten sonra Galata köyü özel surette bağlılığını arz etmiştir. O zamanlar Galata kuvvetli bir duvar ile korunmakta idi. Donanmaları Cenevizliler tarafından iskân edilmişti. Türkler, Rumları oraya naklettiler. Padişah'ın damadı ve veziri Zağanos Paşa'ya gönderilen delegeler, Galata'nın yağmaya uğramamasını yalvardıklarından arzularına kavuştular.

30 Mayıs Çarşamba günü Fatih Sultan Mehmed, şehri at ile dolaşarak, grandükün sarayına gitti. İmparatordan sonra devletin ikinci şahsı olan Notaras, servetini, hazinelerini Padişah için saklamış olduğunu arz ederek Padişah'a sundu.

Fatih, kızarak:

"Bu hazineleri ve bu şehri benim elime veren kimdir?" diye sordu. Notaras:

"Allah," cevabını verdi.

Bunun üzerine Padişah:

"Öyle ise ben Allah'a borçluyum, sana değil" dedi.

Bununla beraber Dükün; hastalıktan, kederden yatağa serilmiş karısının hatırını sordu ve ona teselli verdi. Sonra Padişah şehrin ıssız sokaklarını dolaşmaya devam etti. İmparatorluk sarayına ulaştığında, boş dairelerinden geçerken, bu dünyanın değişikliklerine, sebatsızlığına değinen farsça bir beyiti okudu.

Tarihçi Dukas der ki:

"Şehrin fethinden üç gün sonra Sultan Mehmed donanmanın yola çıkmasını emretti. Donanma altın ve gümüş vazolarla, ağır, pahalı elbiselerle ve esirlerle yüklü olarak denize açıldı. Fakat ordugâhta daha pek çok ganimet vardı. Şurada rahip ziynetlerini giyinmiş bir nefer gezinir, ötede bir başkası tasmalı köpekleri bir yaldızlı kuşakla sürer, götürürdü. Çok büyük sayıda kitap arabalara dolduralarak bütün illere taşındı. Eflâtun'un, Aristo'nun on cildi, yahut ilahiyat kitapları bir sikkeye satılırdı."

Sonunda bu safha da bitti. Fatih Sultan Mehmed, şehre yeniden nüfus doldurmak ve yeni binalar inşa ettirmekle meşgul oldu.

Türkler, İstanbul fethi ile Osmanlı tarihinin ilk çağının, yani savaş ve fetih devrinin son noktasına ulaşmışlardı. Padişahların gücü sağlamlaşmış ve genişlemişti. Bizans İmparatorluğu'nun bin yıllık bir mevcudiyetten sonra yok olması ve Bizans başkentinin yedinci Osmanlı Padişahı tarafından fetholunması, Avrupa milletleri için uzun bir savaş ve felaket serisi hazırlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- XI - İSTANBUL'DA YENİ PATRİK SEÇİMİ VE GÜVENCE VERİLMESİ

Fatih, silah ile kendisine itaat ettirdiği Hıristiyanların sevgilerini kazanmayı faydalı buluyordu. Bu bakımdan onların koruyucusu olduğunu ilan etti. 1453 Haziranının ilk gününden başlayarak yeni Rum patriğinin seçimine girişti. Böylece büyük bir komutanlık hünerini, yüksek bir devlet adamı maharetine eklemiş oluyordu. Eli henüz kılıçta iken yeni fethettiği memleketlerde, iktidarını temin etmek istiyordu. Firar eden halkın, her türlü korkudan kurtulmuş olarak evlerine dönmelerini, halkın işleri ve güçleri ile uğraşmalarını, eski geçim tarzlarına devam etmelerini onlara bildirdi.

Yine bu sırada, ölmüş bulunan patrik yerine yenisinin seçilmesini ve eski geleneğe göre takdis edilmesini emretti. Bizans'ta uygulanan protokol usulü şöyle idi:

Yeni patrik, imparatorun bir atı ile Bukoleon sarayından patrikhaneye yönelir, orada büyük rahipler kendisine yemin ederlerdi. Törende, bütün senato üyeleri etrafında

bulunduğu ve kendisi de tahta oturmuş olduğu halde imparator da hazır bulunur ve başı açık olarak patriğe incilerle, kıymetli taşlarla süslü bir âsâ verirdi. Sarayın baş rahibi, bu toplanmış kurula dualarda bulunurdu. Sonra ilâhîler, manzumeler okunurdu. Daha sonra da imparator elinde hükümdarlık âsâsı, sağ tarafında veliaht, solunda da Ereğli metropoliti bulunduğu halde ayağa kalkardı. Seçilen patrik kurul önünde üç defa başını eğer ve imparatorun ayaklarına kapanırdı. İmparator, âsâsını patriğin başı üzerine uzatarak şu sözleri söylerdi:

“Bana bu devleti vermiş kutsal Ekanim-i selâse (üçlü inanç) sana yeni Roma patrikliğini tevcih ediyor.” Patrik bu suretle imparator tarafından görevini almış olur ve sonra da imparatora komünyon (Hz. İsa’nın kanı ve eti yerini tutmak üzere verilen şarap ve ekmek) âyinini yerine getirirdi. Kilise korosu hep bir ağızdan “Bu efendimiz çok seneler yaşasın!” anlamındaki manzume ile günah affı duasını okurlardı. Kurulmuş protokol usulünde şu son noktadan başka hiçbir şey değiştirilmedi.

Fatih Sultan Mehmed, Genadyus da denilen patrik Yorgi Holaryus’un seçimine katılan az sayıdaki papazlarla ruhanî bir niteliği olmayan memurların, fetihten önce yürürlükte olan geleneklerini korumalarını istedi. Sonra da patrik mükellef bir ziyafete çağırıldı ve tantanalı bir surette kabul olundu. Uzun ve dostça bir mülakattan sonra Genadyus’un ayrılışı anında Sultan Mehmed kendisine değerli bir âsâ vererek:

“Patrik olunuz, Allah sizi korusun. Dostluğumdan her vakit faydalanabilirsiniz. Sizden öncekilerinizin her hususta ki hak ve imtiyazlarına sahip olunuz.” dedi. Padişah, Patrik’i avluya kadar uğurlamış ve orada büyük memurların Sinod’a kadar Genadyus’a refakat etmelerini emretmiştir. Sonra patrik, vezirlerden ve diğer paşalardan kurulu bir kortej ortasında,

Padişah’ın güzel atlarından birine binmiş olduğu halde Ayasofya’nın camiye çevrilmiş olmasından dolayı patriklik konutu olarak tesbit edilen “Havariler kilisesine” gitti.

Patrik daha sonra “Hz. Meryem kilisesine” taşınmak iznini Padişah’tan almıştır. Yeni patrikhanenin kuzeyinde bulunan mükellef saray, patriğe konut oldu. Padişah, patriğin şahsının dokunulmazlığını belirten bir berat da göndermiştir. Burada şöyle yazılı idi:

“Kimse patriğe tahakküm etmesin; kim olursa olsun, hiçbir kimse, kendisine ilişmesin; patrik ve maiyetinde bulunan büyük rahipler her türlü genel hizmetlerden süresiz olarak affedilmiş olsunlar.” Yine bu berat Rumlara şu üç imtiyazı sağlıyordu: “Kiliseleri korunacaktır. Evlenme ve gömülmeleri, diğer gelenekleri Rum kilisesi usûl ve kurallarına göre yerine getirilecektir. Ve paskalya yortusunun yapılışına devam olunacak, bu münasebetle de Fener, yani Rum mahallesi kapıları üç gece açık kalacaktır.”

2 Haziran itibaren Fatih Sultan Mehmed, Galata Cenevizleri ile meşgul olmaya başladı. O sırada Galata’da oturmakta olanlar yazıldı. Latin gemilerine kaçmış olanların evleri açıldı ise de yağma edilmedi. Mobilyaların defteri yapılarak sahiplerinin haklarını ispat etmeleri için üç aylık bir süre verildi. Bu sürenin sonunda geri kalacak eşya hükümete ait olacaktı. Daha sonra Padişah Galata’nın kara tarafındaki duvarlarını yıktırdı. Fakat liman istihkamlarını olduğu gibi bıraktı.

İstanbul surlarını onarmak ve boş kalan içini yeniden şenlendirmek için birçok dülger ve kireççi istendi. Trabzon, Sinop ve Asprokastron şehirlerinden beş bin evin İstanbul’a naklini buyurdu. Padişah’ın kölelerinden Süleyman, duvarların onarımı için gerekli kirecin Ağustos ayında hazır bulunmasına ve göçmenlerin yeni yurtlarına gelmek üzere

eski yerlerini Eylülde bırakmaları işlerine bakıma memur edildi.

VEZİR-İ ÂZAMIN İDAMI

İstanbul fethinin 20. günü Fatih Sultan Mehmed, Edirne'ye döndü. Tantanalı bir alay ile şehre girdi. Zafer alayında birçok kişi bulunmakta idi. Padişah'ın ihtişamlı kortejini teşkil edenler arasında Vezir-i âzam Halil Paşa da "tutuklu" olarak vardı. Çandarlıların dördüncüsü olan Halil Paşa'nın kısa bir süre sonra başı kesildi. Bu, devletin en büyük memurunun idamı konusunda Osmanlı tarihinde ilk örnektir. Bu tarihten sonra zaman zaman sadrazamların kaderlerinde böyle sonuçlar görülecektir.

Fatih'in bu hareketi, Rumların gizli dostu olan ve kendisini rüşvetten kurtaramamış bulunan Halil Paşa'nın geçmişteki entrikaları gözönünde tutulursa haksız sayılmaz. Notaras'ın Padişah'la görüşmesinde Fatih'in, şehrin ısrarla karşı koymasındaki sebebi sorması üzerine verdiği cevapta, Halil Paşa'nın İmparatoru ve senatoyu direnmeye ve savunmayı bırakmamaya teşvik eden mektuplarının da bir sebep olduğunu ifade ettiğini burada hatırlamak yerindedir. Padişah kısa bir süre niyetini gizlemişse de sonradan Veziri hapsettirmiş ve bunu da onun idamı izlemiştir.

Yüz yirmi bin duka ile dolu bulunan hazinesi müsadere edilmedi ve yakınları matemini tutmaktan men olundu. Halil Paşa'nın yardımcıları olan iki vezir, Yakup ve Mehmed Paşalar, görevlerinden azledildiler. Onların da bütün malları alındıktan sonra sürgüne gönderildiler. Padişah, Halil Paşa'nın kendisini Rum altınlarına satmış olduğundan şüpheleniyordu. Bir gün bir kapıya zincirle bağlı bir tilkiyi görerek:

"Zavallı mecnun, niçin hürriyetini satın almak üzere Halil'e başvurmadın?" demişti. Bu sözler Veziri adamakıllı korkutmuştu. Hacca gitmek sureti ile Padişah'ın öfkesinden

gizlenmeye niyet etmişti. Bununla beraber şüphelerini gideren özel bir padişah mektubu üzerine hizmette devama karar vermiş idi.

Sultan, Edirne'den, Mısır Sultanı'na, İran Şahı'na, Mekke Şerifi'ne zafernâmeler yollayarak fethi bildirmiş; komşu Hıristiyan devletlerinin kutlamalarına da teşekkür cevabı vermişti. Sırbistan ve Mora despotları Padişah'ın huzuruna her yıl, birer elçi göndermeye muvafakat etmek zorunda kaldılar. Sakız ve Midilli hâkimleri olan iki Ceneviz beyinden; biri üç bin, öteki altı bin duka, yıllık vergi taahhüdü alındı. Trabzon ile Karadeniz'in Anadolu sahili için, her yıl bir elçi aracılığı ile Sultan'a sunulmak üzere on iki bin duka vergi konuldu. Osmanlı padişahlarına en önce itaat etmiş Hıristiyan hükümeti olan Ragoza Cumhuriyeti'nin de vergisi beş yüz dukadan üç bin dukaya yükseltildi. Bu Cumhuriyet; firari Rumlara, bazı tanınmış bilginlere ve ailelere karşı gösterdiği yakınlığın cezasını, vergisinin arttırılması ile çekmiş oluyordu.

Rodos Üstad-ı azamı ile Venedik Doçunun elçileri, barış konuşmaları için Edirne'de bekliyordu. Bu sıralarda, yani Ağustos ayında Sırp despotunun elçisi geldi. Elçi bu vergiden başka esirlere bol miktarda sadaka verdiği gibi, Despot Jorj'un emri uyarınca esirlerden genç, yaşlı yüz rahibeyi de satın alarak esirlikten kurtardı.

MORA İDARESİNİN DÜZENE KONULMASI

Son Bizans İmparatorunun kardeşleri Demetriyus ve Tomas, İstanbul'un fethinden sonra, İtalya'ya gitmek üzere gemiye binmek istedikleri zaman, Mora Rumları ile onların Arnavut yardımcıları arasında, hatta Rumların kendi saflarında uzlaşmazlıklar doğmuştu. Arnavutlar İmparatorun kardeşlerine itaatten çekiniyorlardı. Bunlar Topal Piyer'in emri altında açıktan açığa ayaklandılar. Mora

hâkimiyeti için onlarla çekişmeye başladılar. İşte bu karışıklıklardan Arnavutlar faydalandılar ve Mora bölgesinin hâkimiyetini Padişah kendilerine lütfedecek olursa, Rumların vereceği vergiyi takdim edeceklerini Fatih Sultan Mehmed'e arz ettiler. Fakat bazı olaylardan sonra Turhan, bir Türk ordusunun başında, Rumları yine Arnavutlara karşı korumak üzere Mora bölgesine yeniden girdi (1454). Turhan, Paleologları davet etmiş, halkın kendisinden çok vatandaşları olan Paleologlara güveni olabileceğini belirterek onları ahaliye görünmeye teşvik eylemiştir. Halkondil, Turhan tarafından söylendiğini belirttiği bir nutka şöyle son vermektedir:

"Eğer Padişah size acıyıp da hemen kaybolmak üzere olan iktidarınızı tekrar elinize vermek için yardımınıza yetişmemiş olsaydı, işiniz bitmişti. Kendi özel tecrübeleriniz size öğretmiştir ki idareniz fenadır. Gelecekte halkınıza daha iyi hükümet etmeniz size emrediliyor. Özellikle tavsiye ederim ki iç anlaşmazlıkları ile kendi yıkımınızı çabuklaştırmayınız. Her türlü ayaklanmalara karşı amansız olunuz. Yeniliklere girişenlere karşı da pek merhametli görünmeyiniz. Biz Türkleri iki şey iktidarın zirvesine çıkarmıştır. Onların biri, yaramazlara ceza vermek, ötekisi iyilere mükâfatta bulunmaktır. Eğer kararlaştırmış olduğumuz cezalandırmanın gecikmesine durum bizi zorlarsa, istenen affı veririz. Fakat tam güven içinde bulunmak üzere onu yapmaya gücümüz yettiği zaman da hakedilmiş olan cezayı da vermekten çekinmeyiz. Ve bize edilen hakaretlerin, karşılığını da er geç veririz."

Turhan, Arnavutlar üzerine yürüme emrini verdi. Demetriyus, güçsüz bir Rum fırkası ile Türklerin arkasından, Barbostenis boğazına gitti. Ordunun bu kısmı düşmanı koruyan istihkâmların altına derhal lağım kazmaya başladı. Arnavutlar gece kaçtıklarından on bin kadar kadın Türklerin eline düştü. Demetriyus'un küçük kardeşi Tomas,

başka bir fırka ile İtom yolundan Etos şehrine gitti. Bu şehir kendisini bin esir ile zahire ve silah vererek satın aldı. Diğer Arnavut şefleri de itaatte kusur etmediler. Turhan dönmeden önce, Paleologları birbiri ile iyi geçinmeye yeniden teşvik etti ve yeni hareketlere kalkışacaklar hakkında da büyük şiddet gösterilmesini öğütlemeyi de unutmayarak şu sözleri söyledi:

"Rum Beyleri, sizin kendi faydanıza olmak üzere yapmanızı istediğim hususları yeteri kadar açıkladım. Siz birleşmiş bulundukça hükümetiniz müreffeh olacak ve sarsılmayacaktır. Fakat aranıza ayrılık girerse, aksi vukua gelecektir. Özellikle şuna özen gösteriniz ki halkınız barış sırasında size saygılı olsunlar. Ve fenalık edenlerin merhametsiz cezalandırıcısı olunuz."

Bu Türk siyaset kuralları her iki despota da fayda sağlamadı. Turhan'ın dönüşünden sonra bunlar akıllıca bir sertlikle hareket edecekleri yerde, tebalarına her zamandan daha fazla yüz verdiler. Sanıyorlardı ki onların bağlılıklarını böylece sağlayabilirler. Oysa ki aksi olmuş, Lukanos bir fesatçı fırkanın başına geçerek birçok Bizanslıları, Arnavutları, Moralıları bu fırkaya sokmuştu. Bunların maksadı despotların iktidarından kurtulmaktı. Demetriyus ve Tomas ancak İstanbul sarayına vergilerini göndermek sureti ile baş kaldıranların projelerini bozmayı başardılar. Padişah bu davranıştan hoşlandı ve belli başlı Mora aileleri hakkında bir berat yollayarak onların bir zarar görmeyeceklerini belirtti.

SIRBİSTAN'A ORDU GÖNDERİLMESİ VE NOVOBERDA'NIN ALINIŞI

Fatih Sultan Mehmed, eski Bizans'ın ortadan kaldırılışını izleyen kışı Edirne'de istirahatle geçirdi. İstanbul'un fethinden sonra Silivri ve Bivados savaşsız alındılar. Rum impratorluğunun merkezi ile ülkesinin geri kalan kısmının

fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed, Sırbistan'ın elde edilmesini düşünmeye başladı. 1454 baharı içinde yaşlı Sırp Kralı'na şu anlamda bir mektupla bir elçi gönderdi:

"Hükümet etmekte olduğun memleket senin değil, Lazar'ın oğlu Etyen'indir. Bu bakımdan benim sayılır. Bununla beraber baban Vulk'ın hissesi ile Sofya şehri ve toprağını sana bırakabilirim. Eğer bu uyuşulması kolay teklifime muvafakat etmezsen silaha başvuracağım."

Jorj, Hunyad'dan yardım istemek için Tuna'yı geçmiş; elçi değişik bahanelerle oyalandırılarak şehirlere zahire doldurma ve istihkâmları çabucak onarmak için gerekli vakit kazanılmıştı. Otuzuncu gün Fatih Sultan Mehmed (elçiye yirmi beş gün içinde geri dönmesi emredilmişti) elçinin dönmediğini görerek ve artık beklemeye tahammülü kalmadığından bütün kuvveti ile Filibe üzerine yürüdü. Orada elçisine rastladı. Jorj'un, Macaristan'a kaçtığı hakkında verdiği bilgiyi göz önünde tutarak ona ilişmedi.

Osmanlı ordusunun hareketi esnasında Macarlar Tuna'dan geçerek Tırnova ve dolaylarındaki bölgeyi yağmalamışlar ve tekrar nehirden geri dönmüşlerdi. İkinci Sultan Mehmed, Sofya'ya erişince ordusunun büyük kısmı ile bütün dîvânı orada bıraktı. Ve kendisi yirmi bin hafif süvari ile düşmana rastlamaksızın Sırp sınırlarını geçti. Jorj, Macarların yakında yardıma geleceklerini vâdederek tebasının müstahkem mevkilere sığınmalarını emretmişti. Fatih, ordusunu ikiye böldü. Bunlardan biri Semendere, öteki Ostraviç üzerine yöneldiler. Bu iki yer, ülkenin anahtarı idiler.

Süvariler bütün Sırbistan'ı dolaşarak dönüşlerinde elli bin esir getirdiler. Bunlardan dört bini ile Padişah İstanbul yakınındaki köyleri şenlendirdi. Semendere'ye karşı esaslı bir sonuç alınamadı. Dıştaki istihkâm düştüğü halde, şehre hâkim olan kale karşı koymakta direndi. Ostraviç kapılarını açmak zorunda kaldı. Ancak muhafızların serbestçe

çekilebilmeleri şartını ileri sürdü ise de sonuç olarak muhafızlar da esir edildiler.

Padişah, Semendere kuşatmasını kaldırarak Sofya'ya ve oradan da Edirne'ye döndü. Fîrûz Bey'i de Hunyad ile Despot Jorj'un komutaları altında toplanan orduyu tutmak için otuz iki bin kişi ile Morava üzerinde bulunan Krusovaç'ta bırakmış idi. Hunyad ile Jorj, Fîrûz Bey'i yenmiş ve esir almışlardır. Sonra da Pirota ve Vidin üzerine yürüyerek bu iki şehri de yakmışlar ve bütün o yöreyi de yağmalamışlardır.

Fatih Sultan Mehmed, Macar ordusunun bu hareketlerine son vermek için Pirota ve Sofya arasına gelip ordugâh kurdu . Fakat Hunyad, Macaristan'a döndüğü ve Jorj da yılda otuz bin duka vermeyi arz etmiş olduğundan, Padişah barışa razı olarak Edirne yolu ile İstanbul'a döndü.

Venedik ile bir anlaşma imzalanmıştı. Elçi Marsello ile konuşulan bu anlaşmada iki ülke tüccarına ticaret serbestliği sağlanmakta idi. Arnavutluk'taki Venedik tasarruflarının vergisi İkinci Sultan Murad zamanındaki miktar üzerinden tayin edildi. Ve Venedik Cumhuriyeti'ne tebasının korunması için, İstanbul'da bir elçi bulundurulması hakkı tanındı (18 Nisan 1454).

Fatih Sultan Mehmed böylece barışı iyice yerleştirdikten sonra yeni başkentine gidip, onu güzelleştirmek ve iç işlerini güzelce düzene sokmak işlerine devam etti. İstanbul'un kuşatılması sırasında kabri keşif olunan Hz. Eyyûb'ün gömülü bulunduğu yerde Eyüp camiinin temeli atıldı. Havariler kilisesinin ve eski imparatorların kabirlerinin bulunduğu "Teodos Meydanı" yıkıntıları üzerine kendine, "Eski saray" denilen sarayı inşa ettirdi.

Devletin birinci makamı bir sene kadar açık kalmıştı. O zamandan beri Osmanlı Devleti'nde bu olay tekerrür etmemiştir. Padişah sadrazamlık makamına Mahmut Paşa'yı getirdi. Mahmut Paşa henüz pek genç iken Novoberda'dan Semendere'ye giden yol üzerinde bulunmuştu. Saray hademesi sınıfına kabul olunarak hazine dairesinde çalıştırılmış ve zekâsı ile padişahın güvenini kazanarak derece derece yükselip, sadrazam olmuştur. Soy bakımından anası Sırp, babası Rum idi.

1455 baharında Sırbistan sınır kumandanı İsa Bey, Padişah'a sunduğu bir dilekçede bu memleketin fethindeki kolaylığı açıklıyordu. Fatih ordusunu hemen Edirne ovasında topladı. Teftişten geçirdikten sonra Üsküp'ün doğusunda Karatova dağı eteğinde ordugâhını kurmak üzere yola çıktı.

Padişah, orada topladığı konseyde alınan kararı uygulayarak, Sırbistan'daki müstahkem yerlerin en verimlisi ve bayındırı olan Novoberda'nın teslimi teklifi ile işe başladı. Burası, zengin gümüş madenlerinden dolayı "Şehirler Anası" adıyla anılırdı. Şehir yedi gün topa tutuldu. Sonunda da hücum ile alındı (Haziran 1455). Fatih, şehre bir bey, bir kadı ve bir kale komutanı tayin etti. Daha başka kaleler de fethedildikten sonra Fatih Sultan Mehmed, Kosova ovasına gitti. Büyük dedesi Birinci Murad'ın şehitlik rütbesine kavuşması hatırasına akıncılara kıymetli hediyeler dağıttı. Yalnız maiyeti ile İstanbul'a döndü.

Fatih, ordusundan ayrılarak, donanmasına yakın olmak istemişti. Sakız, İstanköy, Rodos adaları üzerine girişilen ve henüz zaferle bitmemiş teşebbüslerin, böylece daha da canlanacağını umuyordu. O yakınlarda Rodos üstad-ı âzamı aleyhine ilan edilmiş savaşın bir icabı olarak, bu deniz kuvvetlerinin kullanılması gerekmişti. Padişah, henüz Sırp savaşına yönelmeden, Üstad-ı âzam, elçilikle birkaç şövalye gönderip güzel hediyeler sunmuş, Likya ve Karya

sahillerinde ve Türklerin Rodos adasında ticaret serbestliğini sağlayacak bir anlaşma yapılmasını teklif etmişti.

Vezirler, Sakız, Limni, İmroz gibi diğer Akdeniz adaları gibi, Rodos şövalyelerinin de bir vergi vermelerini teklif ettiler. Elçiler, kendilerine verilen talimatta böyle bir teklif öngörülmediğinden bu konuda hiçbir şeye karar verme yetkileri olmadığını açıkladılar. Bunun üzerine bunlara, üstad-ı azamla müzakere için tam yetkili bir Türk elçisi katıldı. Rodos'a döndüler. Sarayın birinci plandaki görevlilerinden olan bu elçi ile üstad-i âzam arasında görüşmeler oldu. Fakat üstad-ı âzam, tarikatın papaya bağlı olduğundan söz açarak kendisi için yalnız başka bir dine bağlı olan hükümdarlara değil, Hıristiyan hükümdarlarına bile vergi vermesinin yasak olduğunu, ancak bir saygı eseri olmak üzere her yıl hediyelerle bir elçilik heyeti göndermeye hazır bulunduğunu belirtti. Ve bu teklifleri padişah tarafından kabul edilmezse, kendisinin de istediği gibi harekette serbest olacağını da sözlerine ekledi.

Fatih, görüşmelerin sonucunu öğrenince takınılan tavırdan gönlü yaralanmış olarak derhal Rodos şövalyelerine savaş açtı. Karya sahillerinde dolaşan otuz Osmanlı gemisi çarpışmaya başlama emri aldılar. Rodos ve İstanköy adalarına çıkılarak ganimetler ve esirler elde edildi. Bu aralık Fatih Sultan Mehmed, bir donanma teçhiz eyledi. Bu donanma Kaptan-ı derya komutasında Gelibolu'ya, oradan da Midilli'ye yöneldi. Kaptan-ı derya Hamza, limana girmeden açıkta demirledi. Midilli dükü Gateluzyo, geleneğe uyarak, amiral gemisine hediyeler yolladı.

Donanma kırk sekiz saat oralarda kaldıktan sonra Sakız'a gitti. Ancak orada Midilli'de olduğu gibi saygı ile karşılanmadı. Bir süre önce Padişah, Galata tüccarlarından, Fransuva Draper'in Sakız'dan alacağı kırk bin dukayı

istemişti. Türk amirali de bu alacağı yeniden hatırlatmış, bu para verilmediği takdirde adanın tahrip edileceğini de sözlerine katmıştı. Hamza, padişahın emrini ada delegelerine tekrarladı, okudu. Bunlar da borcu inkâr ettikleri gibi hiçbir şey vermeyeceklerini de söylediler. Bunun üzerine bazı bağ ve bahçeler hasara uğratıldı. Sonra da donanma Rodos'a doğru yelken açmıştır.

Rodos limanı ve şehrinin istihkâmları Sakız'dan daha iyi korunmuş ve fethedilmeleri çok güç olduğundan yapılacak her türlü taarruzun bir sonuç vermeyeceği anlaşılınca, Hamza, İstanköy sularına gitti. Ancak bu adanın merkezinde sadece harabeler kalmıştı. Kalan birkaç ihtiyar da halkın ve şövalyelerin Raşeya'ya çekilmiş olduklarını haber verdiler. Bunlar gemilere alındı, Raşeya kalesi sularına gidildi. Hıristiyanlar teslime çağırıldı, onlar buna toplarla karşı koydular. Yirmi iki günlük bir kuşatma bir sonuç vermedi. Bu sırada asker arasında dizanteri hastalığı da görülünce, Hamza çekilmeyi uygun buldu. Dönüşte Sakız'a yeniden uğranıldı.

Sakız halkının bir uzlaşma yolu bulmak üzere Padişah'a bir elçilik heyeti göndermesi üzerine anlaşma yapıldı. Bundan sonra Hamza, Midilli'ye gitti. Daha sonra da Gelibolu'ya dönüldü. Bu sefer iki ay sürmüştü (Ekim 1455).

Bu sırada Midilli Prensi Dorya Gateluzyo Limni'de öldü. Tarihçi Dukas, yeni Prens Nikola tarafından birincisi üç bin ve ikincisi iki bin beş yüz dukaya erişen Midilli ve Limni'nin yıllık vergilerini Padişah huzuruna sunmakla görevlendirildi (Ağustos başı, 1455).

İmroz adasını elinde tutmak için kendisine tayin edilmiş iki bin duka altınla Aynoz (Enez) Prensi de geldi. Dukas, Padişah'ın huzuruna kabul edildiğinde, o zamanın seremonisi uyarınca, Padişah yemek yemekte idi. Dukas onun karşısında oturarak bekledi. Yemekten sonra vergiyi

sundu. Vezirler; yeni prens şahsen gelip de Bab-ı Hümayuna bağlılığını arz etmedikçe onu tanımak istemediklerinden, bir öncekinin ölümünü bilmiyorlarmış gibi, yaşlı Midilli prensinin hal ve hatırını sordular. Bunun üzerine Dukas, Dorya'nın büyük oğlu olan genç prensi alıp Padişah huzuruna getirmek üzere Midilli'ye döndü.

Padişah bu sıralarda İstanbul'da ve Balkan taraflarındaki illerde ölümlere yol açan vebadan dolayı, sık sık konut değiştirmekte idi. Dukas, Padişah'ı, Edirne'de, Sofya'da, Filibe'de aradı. Sonunda İzladi Boğazı'nda ordugahını kurmuş olduğu bir dağ tepesinde bulmak şerefine erdi. Midilli Prensi, Vezir-i azam Mahmud Paşa'ya, Vezir Ahmed Paşa'ya hediyeler verdikten sonra Padişah'ın çadırına kabul olundu. Fatih, Prens'e iltifat etti. Elini de öptürdü. Ancak ertesi gün işler değişmişti.

Vezirler, Padişah adına Taşoz adasının bırakılmasını ve o zamana kadar ödenen verginin de iki kat olarak ödenmesini istiyorlardı. Dukas, bu kadar para toplamanın imkânsız denecek derecede güç olduğunu anlatmaya çalıştı. Sonunda verginin üçte bir kadar artırılması uygun görüldü. Prens'e, dönüşünden önce sırma işlemeli bir kaftan, Dukas ile diğer maiyettekilere de ipekli kaftan giydirildi.

Bu sırada, iki ve üç sıra kürek çeker onar gemiden kurulu donanma, yeni Amiral ve yeni Gelibolu Valisi Yunus Paşa komutasında Sakız'a karşı harekete geçmişti. Bir fırtına donanmayı Truva sahillerinde perişan eylediğinden yedi gemi kazaya uğradı, yalnız amiral kadırgası Sakız sularına düştü. Öteki on ikisi Midilli Limanı'nda durmak zorunda kaldılar. Yunus Paşa, Sakız karşılarında, Prens Nikola'nın kardeşi tarafından Katalan deniz haydutları aleyhine keşfe gönderilmiş bir Midilli kadırgasına rastladı. Midilli Prensine vergiden başka Akdeniz adaları ile Anadolu yakasının bir kısmını koruma görevi de verilmişti. Bu taraflarda alınacak Osmanlı esirlerinden Prens sorumlu idi.

Yunus Paşa, Midilli'ye döndü, sonra da Foça'ya yelken açtı. Oraya Türk muhafızları yerleştirdi. Şehir gerçi karşı koymadı ise de, yine de yüz delikanlı ve genç kız esir alınarak Padişah'a hediye olmak üzere Gelibolu'dan kara yolu ile İstanbul'a yollandı. Yunus Paşa'nın hareketinde Dukas, Padişah katında yeni bir görevle vazifelendirilmişti. Foça'nın alınışına kadar da alıkonuldu. Padişah, İstanbul'dan ayrılıp Aynoz'a gitti. Orada Yunus Paşa on kadırga ile kendisine katılacaktı (24 Ocak 1456).

Karaferye ve İpsala kadıları, kendi kaza çevrelerinde, Aynoz hâkimi Dorya tarafından işlenen mütehâkkim hareketlerden dolayı Padişah'a şikâyetçi olmuşlardır. Ayrıca Müslümanlardan başkasına tuz satılması da zarara sebep oluyordu. Padişah, bu kötülüklere Aynoz'un yakında fethedilmesiyle çabucak çare bulunacağını vadetmişti. Sonunda Dorya kaçıp Hıristiyan devletlerine sığındı. Aynoz ve onun girişinde bulunan Taşoz, Semandirek ve İmroz adaları alınmıştır.

Sakız, kendisini tehdit eden tehlikeyi anladığından, tazminat olmak üzere otuz bin duka verdi. Bundan başka yılda on bin duka vergiyi de üstlendi. Fatih Sultan Mehmed, bu seferlik Sakız ve Midilli'nin fethinden vazgeçerek sadece Limni'nin alınışı ile yetindi. Aslında Limni halkı ile Midilli prensinin kardeşi arasındaki uzlaşmazlık dolayısıyla adalılar bir Türk valisi istemişlerdi. Bu bakımdan adanın alınışı, bir gaspdan çok, adaletle idare sanatını bilen Türklere karşı gösterilen bir arzunun yerine getirilmesidir. Fatih, bu göreve Hamza Bey'i tayin etti. Yeni Amiral Hadım İsmail, Hamza Bey'i Limni'ye yerleştirmekle görevlendirilmişti (Mayıs 1456). Amiral, yeni ada beyi ile birlikte karaya çıktı. Limnilileri övdü. Dönerken de adada bulunan Midillileri beraberinde götürdü.

BELGRAD'IN KUŞATILMASI

Macaristan’da Sultan İkinci Mehmed’in Belgrad’ı kuşatmak üzere büyük bir ordu hazırlamakta olduğu haberi yayılmıştı. Kuzeyden Tuna ve batıdan Sava ırmakları ile çevrili bir yarım ada üzerinde kurulmuş bulunan bu şehir alınamaz sanılıyordu. Yine bu sıralarda haber alınmıştı ki Padişah, Morava üzerinde bulunan Krusovaçta Belgrad’ı almak için top döktürmektedir.

13 Haziran 1456’da Osmanlı ordusu, yüz elli bin kişilik bir kuvvet halinde Belgrad önünde görünüverdi. Ordunun arkasında üç yüzden fazla ateşli ağızlar ile yürüyen bir topçu grubu vardı. Topların yedisi taştan gülleler atan havan topları idi. Yirmi ikisi de yirmi yedi ayak uzunluğunda pek büyük toplardı. Toplar gece gündüz kaleyi dövdüler. Top sesleri yirmi dört Macar mili uzaklığa kadar işitiliyordu. Fatih, Belgrad kalesini zaptetmeyi İstanbul fethinden kolay sanmıştı. Bazı tarihçilere inanmak gerekirse Padişah, babasının altı ay kuşatarak alamadığı Belgrad’ı, on beş gün içinde ele geçireceğini, iki ay içinde de Budin’e girebileceğini planlamıştır.

İki yüz çektirmeden kurulu bir ince donanma, Segedin’de hazırlanmakta olan yardımlara engel olmak üzere Vidin’de toplanıp Tuna’dan yukarı çıktı. Buna karşılık Macaristan’ın savaş kahramanı Hunyad, krallığın başkomutanı sıfatıyla önce Budin’de, sonra da Segedin’de haçlı ordusunu topladı. Papa Üçüncü Kalikst, bir genelge ile Hıristiyanları bu savaşa çağırıyordu. Papa’nın vekili Jan Anjelo, bu haçlı seferine katılacakların bütün günahlarının bağışlanacağına söz veriyor ve Türklere karşı silah ve haç dağıtılıyordu. Papanın çağrısına ve vaiz Joannes Kapistrano’nun teşviklerine uyarak altmış bin kişi Hunyad’ın bayrağı altında toplanmıştı. Bununla beraber bu kalabalık arasında ancak birkaç asilzâde vardı. Ötekiler haça sarılmışlarsa da kılıca el vurmaya cesaret edememişlerdir. Hunyad’ın askeri kazık, değnek, sapan, kılıç ile silahlanmış esnaftan, köylüden, öğrenciden, dilenci papazlardan oluşuyordu. Kapistrano,

yanına kendisi gibi Fransisken tarikatından altı arkadaşını da almıştı.

Hunyad, 14 Temmuz'da Osmanlı donanmasına eşit sayıda iki yüz çektirmeden kurulu bir ince donanma ile Türk donanmasını karşılamaya çıktı. Savaş az sürdü. Türk gemilerinin manevraları ağırdı. Gemiciler de yeteri kadar tecrübeli değillerdi. Türkler yenildiler. Türkler, bu savaşta yedi kadırga kaybetmişlerdir. Bunlardan üçü suya gömülmüş ve dördü de düşman eline geçmiştir.

Yedi gün sonra Sultan Mehmed genel bir hücum emri verdi ve kendisi de bizzat Yeniçerilerin başına geçti. O zamana kadar kuşatmayı maharetle idare etmiş olan Rumeli Beylerbeyi Karaca, bir top güllesi vuruşu ile şehit olmuştu.

Osmanlı ordugâhı, 21 Temmuz 1456 sabahı davul ve trampet sesleriyle çınlıyordu. Yeniçeriler şiddetli bir hücumla gediklerden varoşa girerek orayı ele geçirdiler. Sonra şehre giren köprüye öylesine cesaretle ulaştılar ki Hunyad bile yenilgiye inanmıştı. Fakat bu sırada Kapistrano umudunu kaybetmeden herkesi vuruşmaya şevklendiriyordu. Kaleye arka kapıdan yeni yardımcılar verildi. Hücuma çıkan Türklerin üzerine tutuşturulmuş ve üzerlerine kükürt dökülmüş çalı demetleri attırıldı. Böylece Türk askerleri hendeğe çekildiler. Öğleye doğru kuşatanlar, tutmuş oldukları mevkileri bırakmak durumuna gelmişlerdi.

Ertesi gün savaş yeniden başladı. Türkler "Allah Allah" diye bağırıyor, Hıristiyanlar Hz. İsa'nın adını tekrarlıyordu. Bir ara Türk ordugâhına kadar sokulan düşmanı gören Fatih Sultan Mehmed, kılıcını çekerek, aslanlar gibi bizzat dövüştü. Bir kılıç vuruşu ile bir Hıristiyanın başını uçurdu. Fakat kendisi de kalçasından yaralandı. Padişah'ın öfkesi alev alev olmuştu. Yeniçeri ağası Hasan'a tehditlerde bulunarak, onu da adamakıllı cesaretlendirdi. Hasan Ağa, askerin büyük bir kısmının yaralanmış olduğunu, diğer bir kısmının da kendisini dinlememekte bulunduğunu söyledi.

Sonra da Sultan’ın gözü önünde Macar safları içine daldı ve orada şehid düştü. İşte tam bu sırada, altı bin Türk süvarisi yardıma yetişti. Haçlılar çekildiler. Sultan Mehmed kuşatmayı kaldırdı. Belgrad önlerinden Sofya’ya dönüldü. Bu savaşta üç yüz top elden çıkmış ve kale duvarları altında da yirmi dört bin Türk şehid olmuştu.

Hunyad, bu kanlı savaştan sonra çok yaşamadı. Şiddetli bir sıtmaya tutuldu. Ve savaş esnasında aldığı yara ve tutulmuş bulunduğu sıtma yüzünden 11 Ağustos 1456 tarihinde öldü. Kapistrano da onu izlemekte gecikmedi. O da 23 Ekim tarihinde Belgrad’da yatağında can verdi.

Papa Üçüncü Kalikst kendi parasıyla on sekiz kadırgadan kurulu bir donanma teçhiz ederek Venedik Patriği Kardinal Lui İskarampa komutasında Akdenize yolladı (1457). Bu donanma Osmanlılara karşı Akdenizin başlıca yedi adasını yani Rodos, Sakız, Midilli, Limni, İmroz, Taşoz ve Semadrik adalarını koruyacaktı. Papa donanması ilkin Rodos’ta, ondan sonra da Sakız ve Midilli adalarında demir attı.

Sakız ve Midilli halkı, Kardinalin Osmanlılar tarafından konulmuş olan vergiyi vermeme teklifini hoş karşılamadılar. Sakız arhondları donanmanın dönüşünden sonra Sultan Mehmed tarafından yeni taarruzların yapılması ihtimalini düşünüp korkuyorlardı. Midilli Prensi, bir yıl önce yani Belgrad savaşmasından sonra, elçi Dukas vasıtasıyla vergisini yollamıştı. Üçüncü defa olarak elçilik görevini üstüne alan Dukas, Limni halkını, yüklenen hainlik töhmetinden kurtarmaya boşuna çalıştı.

Papalık donanması, kırk Katalanlı korsan gemisi ile kuvveti artmış olarak Limni önlerine geldiği zaman Sakız ve Midilli’de gördüğü muameleden büsbütün başka bir kabul suretine kavuştu. Birkaç adaya muhafız bırakarak, buradan,

Rodos’a döndü. Latinlerin bu başkaldırma girişiminin Limni Prensi tarafından ve el altından teşvik edildiği şüphesi üzerine Fatih Sultan Mehmed Ağustos ayında ona karşı İsmail komutasında müthiş bir donanma gönderdi. Metimnos şehri kuşatıldı ise de alınamadı.

SÜNNET DÜĞÜNÜ

Edirne’ye dönen Padişah, şehzadeleri Bayezid ve Mustafa’ya muhteşem bir sünnet düğünü yaptırdı (1457). İki şehzade, Edirne’ye davet olundular. Memleketin her tarafına yayılan davetiyeler ile birçok emirler, fakihler, beyler, şairler, kadılar, dervişler çağırılmışlardı. Edirne yakınında ordugâh kurularak, Padişah’ın debdebeli kabulleri için ayrılmış çadırda bir taht yapıldı. Fatih Sultan Mehmed, düğünü bilginlerin bir toplantısı ile başlattı.

Padişah, tahta oturmuştu. En seçkin bilginlerden dördü etrafında şeref mevkiinde bulunuyorlardı. Sağında hocası Hayreddin, solunda Sultan İkinci Murad zamanında İran’dan gelmiş olan Mevlânâ Ali et-Tûsî var idi. Ali Tûsî, Fatih’in medreseye çevirdiği kiliselerin birinde müderrislik görevi yapmakta idi. Sonradan kendisine İstanbul yakınında olup, Müderris köyü adını alan köy, Padişah tarafından yurtluk olarak lûtfedilmişti. Padişah’ın karşısında, İstanbul’un fethinden sonra orada ilk kadılık hizmetini görmüş bulunan Hızır Bey Çelebi ile aslen Şirvanlı olan ve Padişah’ın hekimliğini yapmakta bulunan Şükrullah yer almışlardı. Bu dört zat; Fatih Sultan Mehmed’in huzurunda Kur’ân tefsiri yahut duruma uygun konularda akademik bir oturum gerçekleştikten sonra, müderrislere şekerlemelerle dolu tepsiler, müderrislik adayı demek olan danişmentelere meyva şekerlemeleri kutuları verildi. Bunların hepsi altınla işlenmiş kıymetli hediyeler ve hilatlar ile döndüler.

İkinci gün, şeyhlere, dervişlere, fakirlere iyi kabul gösterildi. Padişah onlarla da din konular üzerinde

konuşmalar yaptı. Bunlar da bir gün önce davet olunan zatlar gibi ağırlandılar.

Üçüncü gün, silah ekzersizleri, at koşuları, ok talimleri yapıldı. Sünnet düğününün sonu olan dördüncü gün halka para saçıldı. Devlet büyükleri Padişah'a armağanlar sundular: Sadrazam, hediyelerinin tantanalı ağırlığı ile hepsini geçti. Bu düğün sona erer ermez Evrenos'un iki torunu Hasan'ın oğlu İsa ve İshak'ın oğlu İsa, Arnavutluk ve Macaristan'a sefere gitmekle görevlendirildiler.

SIRBİSTAN'IN BÜTÜNÜ İLE İTAAT ALTINA ALINMASI

Fatih Sultan Mehmed, 1458 yılı başlarında, İstanbul'da Yaldızlı Kapı yakınında Yedikule'nin temellerini attıktan sonra, Mora'nın ele geçirilmesi için ayırdığı ordunun komutasını bizzat almış idi. Yine o sırada sadrazam Mahmud Paşa, hâlâ direnen Sırp kalelerinin fethine memur oldu. Mahmud Paşa çoğu kendi geliri ile teçhiz etmiş olduğu ordusunu Padişah tarafından verilen bin kişilik bir yeniçeri kuvveti ile sağlamlaştırmış ve Tuna'ya yönelmişti. Kısa sürede değişik kaleleri zapt ederek Belgrad'ın güney doğusunda bulunan Semendere kalesini kuşattı.

İshak Bey ile Karaman Paşa kalenin teslimini teklif ve müzakereye memur olmuşlarsa da bütün dış istihkâmlar Türklerin eline geçmiş olmasına rağmen, kale komutanı teklifleri kabul etmemiştir. Bunun üzerine Mahmut Paşa zaman ve kuvvet kaybetmemek için kuşatmayı kaldırmış ve buradan Belgrad'a ancak üç fersah uzaklıkta bulunan ve Fatih Sultan Mehmed tarafından bir tepede yaptırılmış olan Havale kalesine gitti. Burasını savunma durumuna koyduktan sonra birbiri peşisıra Ostroviça, Rudnik ve Morjon kalelerini aldı. Bayramı Niş'te geçirdikten sonra Tuna'nın sağ yakasında bulunan Kolombaç adındaki küçük müstahkem mevkiye yöneldi. Bu garnizon, susuzluktan

dolayı boyun eğmek zorunda kaldı. Buranın duvarları onarıldıktan ve savunma imkânları yeni istihkâmlarla tamamlandıktan sonra Mahmud Paşa, Minnet Bey'in oğlu Mehmed Bey'i Tuna'nın öte tarafındaki bölgeleri vurmak üzere yolladı. Mehmed Bey Sava ve Tuna ırmakları arasında bulunan bazı yerleri hasara uğrattıktan sonra oldukça değerli ganimet ve esirlerle döndü.

Bu sırada Despot Jorj da ölmüştü. Arkasında karısı İren'i, Sultan İkinci Murad'dan dul kalmış olan kızı Mara'yı; Greguar, Etyen ve Lazar adlarındaki üç oğlunu bıraktı. Bunlardan Lazar anasını zehirlemiş, iki kör kardeşini de ülkesinden sürmüş ve Padişah'a yılda vergi adı altında yirmi bin altın takdim etmek sureti ile gaspettiği Despotluğu kuvvetlendirmek istemişti. Fakat hükümetinin ikinci ayında öldü. Kız kardeşi Mara Sultan, kardeşi Greguar ve Tomas Kantakuzen ile birlikte Sultan Mehmed'in katına sığındı. Padişah, Mara Sultan'ın Sırp tahtı üzerindeki haklarını destekleyeceğine söz verdi.

Lazar'ın dul kalan eşi Elen, kızını Bosna tahtı veliahdı ile evlendirmiş ve Sırbistan Krallığını papaya yurtluk şeklinde sunmak sureti ile Sırbistan'ı Türklerin elinden kurtarmak istemişti. Papa da kendi vekili kardinal S. Anjelo vasıtası ile Sırbistan hükümdarlığını kabul etti. Fakat Sırp boyarları, ülkelerinin böylece bağışlanmasından ve Kraliçenin katolik mezhebine karşı gösterdiği sempatiden hoşlanmadılar. Osmanlı idaresini, Papa hükümetine üstün tuttular ve Sadrazam Mahmud Paşa'nın kardeşi Mişel Abogoviç'i kendilerine şef seçtiler. Elen, Abogoviç'i yalancı bir saygı ile kaleye çağırmış ve esir olarak Macaristan'a göndermiştir.

Mahmud Paşa, bu sırada Prizren'i zapt ediyordu. Beklenmediği bir zamanda Semendere önünde görünerek şehrin teslimi teklifinde bulundu. Böylece bazı yerler Kasım 1459'da itaat ettiler. Birçok da esir alındı. Fakat herhalde

iki yüz bin kişilik esir alındığı hakkındaki görüşler mübalağalıdır.

İstanbul'un fethinden altı yıl sonra Sırbistan, Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti olmuştur. Ve bundan sonra Semendere, Türkiye'nin kuzeyinde müstahkem bir mevki niteliğini kazanmıştır.

Çelebi Mehmed'in rakibi Şehzade Musa, 1414 tarihinde Semendere'yi kuşatmıştı. İkinci Murad da 1440'da yine Semendere'yi üç gün top ile dövdükten sonra ele geçirmişti. Fakat bir süre geçince geri verilmişti. Bütün bunlardan sonra Mahmud Paşa birbirini izliyen iki yıl içinde burasını iki defa kuşatarak, sonuçta başarıyı sağlamış ve bu problem de böylece tam olarak çözüme bağlanmıştır.

MORA'NIN FETHİ

Bizans İmparatoru'nun kardeşleri olan iki Mora Despotu, kendilerini tehdit eden tehlikeleri görememek ahmaklığında bulunarak iç uzlaşmazlıklar yüzünden başka bir şey yapamıyorlardı. Fatih Sultan Mehmed, kudretinin çevresini daima genişletmek istediğinden elbette fırsatı kaybetmek istemezdi. Bu itibarla, Mora ordusunun komutasını bizzat eline aldı (15 Mayıs 1458). Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden önce de sonra da Mora'da bulunan Rum hükümetlerine müsamaha göstermişti. Fakat iki kardeş arasındaki anlaşmazlık huzursuzluklara sebep oluyordu.

Bizans, İstanbul'u savunurken öldürülünce, arhontlar, yaşça büyük olması dolayısı ile Demetriyus'u İmparator ilan etmek istediler. Fakat karakteri bakımından kavgacı, hırslı ve zalim olan küçük kardeşi Tomas, hükümeti ona bırakmaya hiç de razı olmadığı için Mora idaresini aralarında bölüştürmek zorunluğu doğdu. Sert ve vahşi olması, maharet ve iktidarda beceriksiz olduğu için, birçok huzursuzluklara sebep oldu. Bazı tanınmış kimselerin

ölümüne sebep olduğu gibi, bazılarının mallarını da ellerinden almaya kalktı. Tomas, Rumca olan adını bir Arnavut ismine çevirmek suretiyle başkaldırmış Arnavutların hoşuna gitmeye çalışarak birçok yıkımlara sebep oldu.

Bu karışıklık zamanını, haklı olarak, fetih projelerine en elverişli bir fırsat gören Fatih Sultan Mehmed, 5 Mayıs 1458 tarihinde İstanbul'dan hareket etti. Tarsos üzerine yürüdü. Oranın muhafızları ilk ihtarda teslim oldular. Sonra bölgenin daha iç tarafına doğru ilerlemesine devam etti. Değişik yerler birer birer elde edildiler. Burada zapt edilen bazı yerlerin halkı İstanbul'a nakledilmiştir. Tomas'ın kapanmış olduğu İsparta üzerine gidilip gidilmemesi gerektiği hususunda tereddüt doğdu. Bu arada Teje kazasında Muhla üzerine gidildi. Buraya sadece bir taraftan girilmesi mümkündü. Ordugâh kuruldu, toplar yerleştirildi, su yolu çevrildi. Teslim hususunda bazı teklif ve konuşmalar sonuç vermediğinden taarruza geçildi. Burası Azanes Demetriyus tarafından savunuluyordu. Sonunda Azanes ve Isparta'lı Lukanos ordugâhta Padişah'ın huzuruna geldiler. Fatih Sultan Mehmed, bunlara hitap ederek:

"Efendinize haber veriniz ki (Despot Demetriyus), Mora'nın şimdiye kadar geçtiğim yerleri bana ait olmak ve henüz onun elindeki yerler yılda beş yüz libre altın vergi vermek şartı ile kendisine barış ve dostluk eli uzatmaya hazırım. Patras Prensi Tomas'a gelince; ona da bildiriniz ki memleketi hemen bana bırakması gerekir. Bunu yapmadığı takdirde, onu bizzat ben yakalıyacağım" dedi.

Azanes Demetriyus ve Lukanos bu mesaj ile iki despotu görmeye gittiler. Despotlar, Padişah'ın tekliflerini kabul ettiler. Demetriyus, Osmanlı ordusunun geçmiş bulunduğu Fliazye dolayları ile Korent ve Kalavrita yörelerini Padişah'a bıraktı. Tomas da Patras'ı ve ona bağlı şehirleri teslim etti. Böylece anlaşma yapılarak Mora'nın bütün kuzey bölgesi Osmanlı idaresine geçti. Padişah İstanbul'a dönmeden önce

Turhan'ın oğlu Ömer'i, Patras'tan Kalavrita'ya kadar olan bölgeyi idare ile görevlendirdi ve şehirlere de yeniçeri kuvvetler konuldu. Sonra Atina'yı da görmeye gitmeyi ihmal etmedi. Burası Turhan tarafından o yakınlarda fetholunmuştu.

Padişah, Atina hükümetini, himaye ettiği Franko adındaki birine tevdi etti. Bu adam Atinalılar tarafından sevinç ile karşılandı. Bu arada, ilk karısının katili Venedikli bir asilzade, ikinci karısı düşesin öldürülmesinden dolayı Franko'yu itham ettiğinden Padişah, çekişmeyi ortadan kaldırmak için Atina'yı kendi adına zapt etmesini Ömer'e emretmişti. Ömer, Padişah adına, Tep ve Beosi ilini vaat ederek, Frankoyu hazineleri ile birlikte çekilip gitmeye kolayca kandırmıştı.

Fatih Sultan Mehmed, Akropolis'in haşmetini, ayrıca o kadar korunmuş olan limanın genişliğini görünce hayretle:

"Devlet, böyle bir yeri fetheden Turhan'ın oğluna nasıl müteşekkir olmasın" demiştir.

Fatih Sultan Mehmed, şehrin bütün anıtlarını ziyaret etmiş, sonra da Mora'nın iki despotunu barış antlaşması üzerine yemin ettirmek ve ayrıca Demetriyus'un kızı ile evlenmeyi teklif etmek için bir elçi gönderdi (Ekim 1458). Despotlar istenen yemini ettiler. Demetriyus da prenseslerini sultanların haremine teslim etmiş olan kendinden öncekiler gibi kızını verdi. Fakat öteki despot verdiği sözü ve ettiği yemini kısa bir süre sonra bozdu.

Tomas, Mora Rumları ile Arnavutların Türkler'e karşı ayaklanmaya hazır bulunduklarına kanaat getirince, sadece Türklerin değil, kendi kardeşinin de aleyhinde açıktan açığa düşmanlığa başladı (Ocak 1459). Tomas, Türklerden sadece Kalavrita'yı alabildi. Ayrıca kardeşinden de bazı şehirleri zapta muvaffak oldu. Bazı yerleri kuşattı. O sırada kardeşi Demetriyus da askeri ile Tomas'ın elindeki bazı yerleri istila ediyordu. Fakat en uğursuz bela Arnavutlardı. Franzes bunları:

“Ahlâkı en bozuk, en faydasız ve daima bir despottan ötekinin hükmü altına geçerek bir pazar günü içinde üç defa efendi değiştiren bir kavim olmak üzere” belirtirdi. Korent, Patras, Amikla Türkleri ise fırsattan faydalanmışlar ve iç çekişmeleri kendilerini gerçek bir yıkıma sürüklüyen despot ve Arhontlarla alay etmekten geri durmamışlardır. Fatih Sultan Mehmed, Üsküp’te bulunuyordu. Orada Mahmud Paşa kendisine Macaristan seferinden almış olduğu esirleri arzediyordu. Padişah, Mora karışıklıklarını Turhan’ın oğluna yükleyerek, onun yerine Hamza’yı tayin etti.

Yeni Vali Hamza, Patras’ın Rumlar tarafından kuşatılmasını kaldırmaya onları zorladıktan sonra Despot Demetriyus’un müttefiki sıfatı ile Leontari önünde görüldü. Tomas, çağrıldığı savaşı kabullendi ise de özellikle sipahiler kumandanı Yunus Bey’in maharetli hareketi üzerine yenildi. Rumların, Arnavutların, Arhontların ve despotların eline geçmeyen eşya Türklerin avı oldu. Yıkım öylesine çok olmuş ve öylesine sürmüştür ki, nihayet iki kardeş kayıplarının büyüklüğünü anlamışlar ve büsbütün yok olmaya ne kadar yaklaşmış bulunduklarım hesaplayarak Kariyça’da mülakatta bulunarak yeniden yemin ile barışmışlar ve anlaşmışlardır.

Fatih Sultan Mehmed, iki kardeşin birleştiğini öğrenince bu sefer de hatayı Hamza Paşa’da buldu. Onun yerine Gelibolu Bey’i ve Donanma Kumandanı Zağanos Paşa’yı tayin etti. Zağanos Paşa Mora’ya varınca Osmanlılarla açık düşmanlık halinde bulunan despotlar ve yardımcı askerlerinin derhal dağıldığı görüldü. Tomas, bu sefer de Osmanlılara karşı yeminini bozmuş olmasının sonuçlarını düşünerek, kardeşinin hâkim olduğu toprağın bir kısmını zapt etti, bir kısmını da kuşattı, kendi hesabına Padişah ile mektuplaşmaya da girişti. Fatih Sultan Mehmed, bu sırada Uzun Hasan’a karşı Anadolu’ya asker gönderme hazırlıkları

ile meşgul olduğu için; Rum askerlerinin Türk kalelerinden uzaklaşması, vergi olarak yılda üç bin librelik altın verilmesi, bir Türk elçisinin gönderileceği Korent'e yirmi gün içinde despotun bizzat gelmesi şartları ile Tomas'ın tekliflerine kulak verdi. Tomas, bunların hepsine söz verir gibi oldu. Fakat vergiyi tedarik edemedi. Bunun üzerine Fatih kızdı. Anadolu'ya asker gönderme işini geciktirmeye karar vererek, iki kardeş üzerine Mora'ya doğru bizzat yürüdü.

Demetriyus, Padişah'ın ordugâhına gitti. Fatih, onu iltifatla kabul ederek ve kızını alacağını yeniden vaat eyleyerek iyi davranmış ve Mora'yı bırakmasından doğan zararını karşılayacağını da açıklamıştır. Demetriyus orduda alıkonulmuş, İsparta şehrine de Türk muhafızları tayin edilmiştir. Bundan sonra Katriça üzerine yürünülmüştür. Şehir derhal hücum ile zapt ve yağma edilmiştir. Fakat kalesi, karşı koymakta direnmiştir. Sonunda kale muhafızları da teslim olmuşlardır. Bir ceza olmak üzere bunlar bir meydanda idam edilmişlerdir. Bundan sonra daha başka yerler de ele geçirilmiştir. Her taraftan delegeler gelerek Mora'da birçok yerlerin teslimini arzuları ile arz etmişlerdir. Bunlar arasında Padişah'ın ayaklarına kapananlar olmuştur. Batı yakasının en müstahkem iki limanı; Navarin ve Akadya da teslim alındı. Akadya'nın halkı sonradan yakın köylerini şenlendirmek üzere İstanbul'a gönderildiler.

Demetriyus'un oyu uyarınca Padişah, Evrenos torunu İsâ Bey'i; şehri teslim almak ve despotun karısı ile kızını alıp getirmek üzere Epidor'a gönderdi. Nikola Paleolog, şehri Türklere bırakmaktan çekinmekle beraber, prenses ile kızının serbestçe hareketlerine engel çıkarmadı. Fatih, bunlara bir hadım ağası vererek, Beosi'ye yolladı. Despot, Demetriyus'un da beraber gitmesini istedi. Tomas, ümitlerini tamamen kaybettikten sonra Kalamata'yı

bırakarak Hıristiyan memleketlerinde sığınak bulmak üzere çocukları ile beraber gemiye binerek kaçtı.

Padişah bundan sonra hâlâ direnmekte olan şehirlerin fethini Beylerbeyi Zağanos'a bırakarak kendisi sahil boyunca ilerledi. Venediklilerde bulunan Modon ve Pilos limanlarını keşfe gidiyordu. Bu ikinci şehrin önüne erişince Despot Tomas'ın gemisi henüz limanda, yahut kıyıdan görülebilecek bir noktada idi. Venedikliler, hem bu prense oradan uzaklaşmasını hatırlatmışlar hem de barışta ve dostlukta kararlı olduklarını Padişah'a arz etmekte kusur etmemişlerdi.

Fatih, bundan sonra kuzeye yönelerek yolu üzerinde bulunan ve henüz teslim olmayan başka şehirleri de fetheyledi. Patras, Kalavrita bunlardandır. Fatih Sultan Mehmed sonunda Zağanos'un yerine yine Hamza'yı getirmiş ve ona eski görevini iade etmiştir. Mora'dan dönüşünde Padişah Atina'dan geçti. Orada Franko'nun bağımsız bir hükümet kurmak arzusunda olduğu öğrenilince bu adam ortadan kaldırıldı. Ve böylece Yunanistan Osmanlı devletinin idaresine geçmiş oldu. Despot Demetriyus'a Enez şehri konut gösterilerek, tuz geliri ile yılda altmış bin akça geçimine ayrıldı. Kızı da Sultan haremine layık görülmedi.

Fatih Sultan Mehmed, Mora fatihi sıfatı ile Edirne'ye döndü. Böylece İstanbul fethinin yedinci yılında Mora'da Rum hükümetlerinin artıkları da çöktü. Bununla beraber zaman zaman direnmeler, karşı koymalar baş göstermiştir.

- XII - İSKENDER BEY'İN SON DURUMU: BARIŞ AntlaşmaSI

Fatih Sultan Mehmed'in Avrupa'daki fetihleri, Yunanistan'ın itaat altına alınması, Sırbistan ve Arnavutluk savaşları onu

öylesine meşgul eylemişti ki, bu süre içinde Anadolu'ya ayak basmaya bir türlü vakit bulamamıştı.

Sırbistan elde edilmiş olmakla beraber Arnavutluk, İskender Bey'in direnmesi sayesinde bağımsızlığını korumakta idi. Mora'da Bizans İmparatorlarının hükümet artıkları Osmanlı silahları ile ortadan kaldırılmıştı. Fakat Trabzon'da bir Komnen hükümeti hâlâ Rum imparatorluğunun harabeleri üstünde hüküm sürüyordu. Bu son yıkıntıları da devirmek için Anadolu'da bir savaş açmak gerekmekle beraber, ilkin Rumeli yakasının asayişini sağlamak gerekiyordu. Bu sebeple, İkinci Mehmed, İskender Bey ile bir barış anlaşması yapmaya karar verdi.

Arnavutların kahramanı, Osmanlı'nın baş belası İskender Bey, kendisine karşı gönderilen ordularla uğraşmış, savunmadan geri durmamıştı. Osmanlı tarihçileri, ne bu zaman içindeki olayları, ne de ondan sonraki yedi yılın çarpışmaları hakkında bir şey yazarlar. Ancak Fatih'in bizzat Arnavutluk'a hareketi üzerine oradan söz açarlar. Burada söylenecek olanlar Avrupalıların yazdıklarının özeti olacaktır. Bu olayları kısaca şu üç sonuçta toplamak mümkündür: Savaşmalar ve kuşatmalar, ilk mütareke ve onu izleyen iki yıllık barış.

Fatih'in tahta çıkışından sonra İskender'in yeğeni Hamza, bir Türk askerî kuvvetinin komutanını ve yine adı Hamza olan bir zatı esir almıştı. Bundan başka bir diğer Türk kuvveti de yenilmişti. İskender Bey bizzat Türk komutanını şehit etmiştir. İskender, başarılarından dolayı kibirlenerek Belgrad'ı kuşattı. Fakat yardımına gelen Türk ordusu tarafından yenildi. Burada beş bin Arnavut askeri telef olmuştu. İskender, bu yenilgiden dolayı çok üzülmüştü. Onun kadar kendisini üzen ikinci bir olay da silah arkadaşı Debreli Mozes'in kendisini bırakarak karşı tarafa geçmesi olmuştur. Bu adam, Türklerle birlikte İstanbul'a gitmişti, orada Padişah tarafından orta derecede bir iltifat görebilmiştir.

Mozes, İskender'in başını getirme vadinde bulunarak onunla savaşmak için Padişah'a teklifte bulununca projesi kabul olundu. Komutasına on beş bin kişilik bir kuvvet verildi. İskender hain arkadaşını on bin kişi ile Aşağı-Debre'de bekledi. Sonuçta Mozes yenildi ve kaçmak zorunda kaldı. Bundan sonra da Padişah tarafından kötü muamele görünce, bu sefer, kendisini gizleyerek Arnavutluk'a döndü. Eski arkadaşının ayaklarına kapandı; affedildi ve yine İskender tarafından dostluğa kavuştu.

İskender'e en acı ve elemli darbeyi yeğeni Hamza vurmuştu. Hamza, Fatih'e sığınmış, İslâm dinine dönmüş, İskender'in amansız düşmanı kesilmiştir. Padişah, Hamza'yı, Evrenos'un torunu İsa Bey'le birlikte ve kırk bin süvari ile Arnavutluk'a yolladı. İskender, Venediklilerin idaresindeki Alesyo üzerine çekildi. Hamza, Fatih tarafından Epir Valisi tayin olundu. Bundan sonra da kendi bulunduğu memleketi yakıp yıkmaktan çekinmedi. Drin ve Drilo ırmakları arasında İskender ile tutuşulan cenkte Türk süvarileri yenildiler. Komutan İsa çok güçlükle kurtulabildi. Fakat bir sancak beyi ile Hamza yakalandılar. İskender, başarılı bir şef olarak Kroya'ya girdi. Padişah, on beş bin duka karşılığında sancakbeyini kurtardı.

Fatih, konuşmalarda bulunmak üzere İskender Bey'e Umur ve Sinan Beyleri yolladı. Bir anlaşma oldu. Bundan sonra da Hamza'yı İskender Bey affettiği için, o da İstanbul'da kalan eşini ve çocuklarını alıp yurduna getirmek bahanesi ile başkente döndü ise de projesini gerçekleştiremeden öldü. İskender, Napoli Kralı Alfons'un ölümünden sonra halefi Ferdinad'ın katına gitti. Onun saflarında Fransa Kralı Yedinci Şarl'a karşı silah kullandı. Bu sıralarda Fatih, Mora'yı fethetti. O bölgenin zaptından sonra, Anadolu'ya asker sevkini düşündüğünden İskender'e barış teklif olundu.

Sadece oğlunu rehin olarak göndermesi gerekecek, buna karşılık da Arnavutluk ve Epir bölgelerini tasarrufta serbest

kalacaktı. İskender, oğlu hakkındaki teklifi nezaketle ve akıllıca sebepler göstererek kabul etmemişse de barış istedi. Hemen resmen barış ilan olunması da gecikmedi (1461).

Bizans imparatorluğu sülâlesinin batı kolu, Mora'nın fethi ile sönmüştü. Şimdi Trabzon tahtını yıkarak doğu kolunu da yok etmek sırası gelmiş bulunuyordu. Ancak bundan önce İsfendiyar oğullarının başkenti Sinop ve Cenevizlilerin Karadeniz'deki kolonilerinin merkezi Amasra vardı. Padişah projelerini pek gizli tutmakta idi. Savaş hazırlıklarının, Amasra Cenevizlerine mi, Sinop Türklerine mi, yoksa Trabzon Rumlarına mı karşı olduğu bilinemezdi. Her üç hükümete karşı da kendisinde düşmanlık duyguları mevcuttu. Sonunda bir savaş ilan edildi ve bunun Cenevizlilere karşı olduğu belirtildi (Cenevizliler, İstanbul'un fethinden beri padişah ile barış halinde idiler. Bizans imparatorları zamanında olduğu gibi, Galata'yı tasarruf etmelerine Fatih'in müsaade edeceği ümidinde idiler. Bu isteklerini de bir elçi ile arz etmişlerdi. Fatih, Galata hakkında kötü bir muamele emretmemişti. Padişah, zor kullanılmadan Galata halkının, kendiliğinden anahtarları teslim eylediklerini ve bunları iyilik için kabul ettiğini beyanla yetindi).

Bu cevap üzerine Ceneviz Cumhuriyeti savaş açma kararı aldı. Fatih de Boğaziçi ve Galata'yı geri vermek şöyle dursun, Karadeniz'deki Amasra'yı almaya girişti. Sadrazam Mahmud Paşa, yüz elli gemiden kurulu bir deniz kuvvetinin başkomutanlığını üzerine aldı. Padişah, Anadolu ordusunu İzmit - Sapanca yolu üzerinden karadan sevketti. Amasra ve Amastri, bir küçük yarımada üzerine kurulu, doğu ve batı rüzgârlarından korunmuş iki limana mâliktir. Genç Pliny, buraya yapılarının güzelliğinden dolayı "Dünyanın Gözü" adını verir. Ondan sonraki kalem sahipleri, önemli bir ticaret şehri olarak burayı överler. Cenevizliler, Amasra'yı, Karadeniz ticareti için bir depo durumuna koymuşlardı.

TRABZON’UN FETHİ

Fatih’in ilk ihtarı üzerine Ceneviz tüccarları teslimiyetlerini arz etmekte kusur göstermediler. Padişah burada halkının üçte birini şehirde bıraktıktan sonra, kalan üçte ikisini bayındırlığı için İstanbul’a nakletti. Padişah’ın asıl amacını bilen yoktu. Öylesine ki, Kazasker bu konuda kendisinden bir soru sorunca, sertçe bir ifade ile:

“Eğer sakalımın tellerinden biri planlarımı bilmiş olsa, onu hemencecik koparır, ateşe atardım.” demiştir.

Fatih Sultan Mehmed, bir süre Bursa’da, Mahmud Paşa’nın yüz elli geminin teçhizatını tamamlanmasını bekledi. Bu sırada daha önceleri oğullarının sünnet düğününe çağırmış olduğu Sinop Beyi İsfendiyar’ın oğlu İsmail’e, donanma için yiyecek tedarik etmesini ve gerekirse bakır madenleri gelirinden de para vermesini yazdı. İkinci bir mektupla da İsmail Bey’in oğlu Hasan’ı, Ankara’da kendisini karşılamaya göndermesini istedi. İsmail Bey; emre uyarak oğlunu Ankara’da Fatih Sultan Mehmed’e saygılarını sunmaya yolladı. Hasan gerçi iltifatla kabul olunmuş ise de sonradan şöyle bir haberle geri yollanmıştır:

“Babana söyle ki, elindeki Sinop şehrini çok arzu ediyorum. Ona karşılık kendisine Filibe hükümetini vereceğim. Razı olmazsa yakında konutunda bulunurum.”

Bu sırada Sinop beyi İsmail’e ait olan bütün toprakların büyük kısmı, yani Kastamonu bölgesi, kardeşi Kızıl Ahmed’e yurtluk olarak verilmiş ve sonra bunun beratı da yazılmıştır.

Fatih, Sinop önüne varınca, Mahmud Paşa, İsmail’i elindeki toprakların yarısının kardeşine verilmiş olması dolayısıyla karşı koyma imkânları kalmadığına inandırdı. İsfendiyaroğlu da buna boyun eğmek zorunda kaldı. Mahmud Paşa, İsfendiyaroğlu’nun kendi elini öpmeye hazırlandığını görünce, buna meydan vermeden hemen;

“Büyük kardeşim” diyerek onun boynuna sarılıverdi. İsmail Bey, Padişah’ın tekliflerine karşı koymayışının

savunma araçlarına sahip olmayışından doğmadığını da Mahmud Paşa'ya istihkâmları göstererek belirtti. O zamanlarda istihkâmları dört yüz topla teçhiz edilmiş bulunmakta idi. Koruyanlar da iki bin topçu ile on bin düzenli askerden mürekkepti.

Topraklarının elinden çıkmış olmasından dolayı İsmail Bey'e; Yenişehir, İnegöl ve Yarhisar tazminat olarak ayrıldı. Böylece Sinop ateş açılmaksızın teslim edildi. O zamanlarda limanda bulunan gemiler arasında bir gemi vardı ki dokuz yüz tonluk idi. Bu gemi Venediklilerin gemilerinden ve Aragon Kralı Alfons'un yaptırdığı iki bin tonluk meşhur gemiden sonra, çağının bilinen en büyük gemisiydi. Fatih bu geminin İstanbul'a yollanmasını emretti. Bundan sonra da Venediklilerle, Dragonların bu türden yapım işlerine rekabet eyledi. İki bin tonluk gemi Alfons'un tersanelerinden çıkmış olduğu gibi, Padişah da kendi tersanelerinde üç bin tonluk gemi yapılmasını buyurdu.

Sinop'un da Amasra gibi iki limanı vardır. Pek eski zamanlardan beri ticaret bakımından taşıdığı önem dolayısıyla Sinop arzu edilen bir yer olmuştur. Burada sanat anıtları meydana getirilmiş, hatta Bilaros küresi ile Jüpiter heykeli, İskenderiyye'ye taşınmıştır. Sinop'un en çok şöhretine sebep olan bir husus da buranın Diyojen'in vatanı olmasıdır.

Fatih, Sinop'u doğrudan doğruya kendi idaresine kattı. Bolu'yu İsmail'in oğlu Hasan'a ve Paflangonya'nın geri kalan kısmını da yılda elli bin duka vergi ile sancak olmak üzere İsmail'in kardeşi Kızıl Ahmet'e bıraktı. Kastamonu, Osmanlı hazine defterlerinde önemli maden kaynakları bakımından dikkat çekici olduğu kadar, Osmanlı edebiyatı tarihinde şairleri de tanınmıştır. Latîfi, Şuara Tezkiresi'nde bunlardan on iki tanesini belirtmişse de içlerinden ancak birkaçı anılmaya değer.

Fatih Sultan Mehmed, sahili izlemedi. Ordusunun yönü Trabzon değil de Akkoyunlu hanedanının büyük hükümdarı

Uzun Hasan’a komşu yerlermiş gibi, Amasya ve Sivas yolu ile Erzurum’a gidiş istikametini tuttu. Trabzon İmparatoru ile hısımlığı bulunan Uzun Hasan, bir yıl önce Padişah’a bir elçilik heyeti göndermiş ve imparatorun Bâb-i Hümâyun’a borçlu olduğu iki bin duka verginin bırakılmasını istemişti. Ancak bu, Padişah’ın onuruna dokunmuş ve onu kızdırmıştı. Trabzon üzerine konulan vergiyi daha sağlam bir surette bıraktırabilmek için Uzun Hasan da Padişah’ın büyük babası Sultan Birinci Mehmed’in, Karayülük’e vermekte olduğu bin halı ile at örtüsü ve sarıkları talep etti. Elçiler altmış yıldan beri verilmeyen bu hediyenin birikmişlerini de istiyorlardı. Fatih Sultan Mehmed, bunlara:

“Haydi, siz rahatça gidiniz; gelecek yıl ben kendim gelir, borcumu öderim” cevabını vermişti.

Uzun Hasan, Tokat’ın doğusunda Sivas’dan iki konak ötede ve Erzurum yolu üzerinde bulunan Koyunluhisar kalesini, bir süre önce sahibi Hüseyin’in elinden almış idi. Fatih, Rumeli Beylerbeyi Hamza Bey’i buranın alınmasına, bu mümkün olmazsa o yörenin hasara uğratılmasına memur etti. Hamza Bey, gerekli tahripleri yaptı. Uzun Hasan’ın, Padişah’a karşı öfkelenmesinde bunların da ayrıca rolü oldu.

Fatih Sultan Mehmed, Koyunluhisarı alıp da Erzincan üzerine yürüyünce, Akkoyunlu hükümdarı annesi Sara’yı ve Çemişkezek Beyi Şeyh Hüseyin’i barış için kıymetli hediyelerle padişahı karşılamaya gönderdi. Padişah, Bulgardağı yakınlarında elçilerle karşılaştı ve onlara çok iyi kabul gösterdi. Uzun Hasan’ın anasına “ana” ve Şeyh’e “baba” unvanları ile hitap ederek, onların ricası üzerine Uzun Hasan ile barış yaptı. Sonra da Trabzon’a doğru yöneldi.

Bulgardağı yüksek ve çıkılması da güç olduğundan, Padişah, çoğu zaman yaya yürüdü. Uzun Hasan’ın anası Sara:

“Oğlum, bir Trabzon için kendini bu kadar yormak çok değil midir?” deyince, Fatih:

“Valide, İslâm’ın kılıcı benim elimdedir. Eğer bu zahmetlere katlanmayacak olursam, ‘gazi’ unvanına layık olamam. Bugün yahut yarın Allah’ın huzuruna çıkınca, sonra mahcup olurum”, cevabını verdi. Dağı geçti, Trabzon’a indi.

Trabzon’un en eski zamanlarda adı Trapezus (sofra yahut kare), idi. İstanbul’un haçlılar tarafından ele geçirilişinden sonra Anjeli ve Lazkaris hanedanları Epir ve İznik’te Bizans İmparatorluğu yıkıntıları üzerinde hüküm sürdükleri zaman, Komnen hanedanı da Trabzon’da taht kurdular. İmparator unvanını da kullanan bu güçsüz Trabzon hükümdarları, her yönden kendilerine nispetle daha kuvvetli komşularla çevrili kalınca, hısımlık kurarak onların himayelerini sağlamak istediler. Kızlarını sadece Bizans’a göndermediler. Akkoyunlu, Karakoyunlu ailelerinin şehzadeleri arasında da onlara koca aradılar. Timur’un torunları ile Lâzlar ve Abazalar gibi başka komşularına da kız verdiler.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın karısı, Trabzon’un son imparatoru David’in kardeşi Jan’ın kızıdır. Bu Jan, Erdebil Şeyhi tarafından hızla sarıldığı ve etrafındakiler dağıldığı zaman bile, kale içinde karşı koymaya gücü yeten bir adam olarak bilinir. Erdebil Şeyhi çekilmiş fakat Amasya Osmanlı Kumandanı Hızır Bey, Trabzon’u basarak, iki bin kadar esir alıp götürmüştü. O zaman Jan, kardeşi David’i Osmanlıların yeni padişahı İkinci Mehmed’e göndererek, yılda iki bin duka vergi vermek taahhüdü ile esirleri geri almayı başarmıştı.

David Komnen, kardeşinin yerine geçince, Trabzon’un sarsılmış tahtı üzerinde varlığını korumaya çalıştı. Söz verilen vergiyi de ödemeye devam etti. Sonunda damadı Uzun Hasan’ın kibirli müdahalesi ile vergi yükünden kurtulacağı yerde, tahtının yıkıldığını gördü.

Mahmud Paşa; Fatih Sultan Mehmed henüz ordu ile Trabzon önlerine gelmeden önce, donanma ile oralara erişmiş ve birkaç defa da taarruzda bulunmuştu. Ancak bir sonuç elde edilememişti. Padişah, İmparatorun hazineleri ve adamları ile serbetçe çekilip gitmesini, aksi takdirde hayatı ile beraber her şeyini kaybedeceğini kendisine bildirdi. Mahmud Paşa da Demetriyus'un, Enez'de zenginlik içinde rahat hayat geçirdiğini örnek göstererek, İmparatoru teslim olmaya razı etmek istedi. Ama bunu başaramadı. Fakat Padişah'ın çok kısa ihtarı üzerine, David muvafakat aramak zorunda kaldı. İmparator, bir gemiye binerek İstanbul'a gitti. Trabzon da Gelibolu sancak beyinin komutası altında yeniçeri ve azaplar tarafından işgal olundu.

Amasya Beyi Hızır Bey de Trabzon yöresini elde etti. Trabzon İmparatoru kızını Padişahla evlendirmek istemişse de o da Demetriyus gibi buna kavuşamamıştır. David'in sekiz oğlundan en küçüğü Edirne'de Müslüman olmuştur. Talihin bir oyunu olarak Bizans İmparatorluğu'nun son iki prensi Demetriyus Paleolog ve David Komnen Edirne sarayında Padişah'ın ayağı toprağına yüz sürerken birbiri ile karşılaşmışlardır. Komnen David, Siroz'da yaşatılmıştır.

Demetriyus, imparatorluk hayallerini unutmak için rahiplik kisvesine bürünmüştür. Komnen'e gelince, Uzun Hasan'ın karısı bulunan yeğeninin kendisine yolladığı bir mektup dolayısıyla üzerinde şüpheleri toplamış ve bu yüzden Komnenler Edirne'de zincire vurulmuşlardır. Sonunda da bu eski hükümdar ailesinin üyeleri yok edilmişlerdir. Sadece az önce de belirtildiği gibi, David'in sekizinci oğlu İslâmı kabul ettiği için hayatını korumuştur. Prenses Anna, harem-i sultaniye girebilmiş, fakat Hıristiyan kalmıştır. Haremde halayık gibi bir müddet kaldıktan sonra İslâm dinine girerek Evrenos zadelerden birinin eşi olmuştur. David'in sarayındaki başlıca subaylarla hükümet memurlarının oğulları da yeniçeriliğe yahut saray

hademeliğine alındılar. Böylece İstanbul fethinden beri “Hakanü’l-berreyn ve’1-bahreyn” (kara ve denizlerin hakanı) unvanını kazanmış Sultan İkinci Mehmed’in idaresi altına Trabzon Rum imparatorluğu da girmiştir.

KAZIKLI VOYVODA VLAD

Trabzon seferinden döner dönmez, Eflâk voyvodası Vlad ile savaşa tutuşmak gerekliliği doğmuştur. Bu voyvoda, hem maharetli, hem de zalimdi. Macaristan, Eflâk, Türkiye onu üç değişik adla tanırlar. Vlad’ı, Macarlar Drakul (Şeytan), Ulahlar Çepelpuç (cellâd), Türkler de Kazıklı Voyvoda diye tanırlar. Bunun deli vahşiliği hakkında bir fikir edinilmek üzere birkaç olayını buraya almak yeter görülecektir.

Bu vicdansızın en çok sevdiği eğlence kazık işkencesi idi. Özellikle kazıklara vurulmuş, işkence içinde can veren Türklerin teşkil etmekte olduğu yoğun bir dairenin ortasında kendi saray halkı ile birlikte yemek yemekten pek zevk duyardı. Eline Türk esirleri geçince ayak derilerinin yüzülmesini ve meydana çıkan kırmızı etlerin tuz ile ovuşturulmasını ve ondan sonra da ızdıraplarını artırmak için keçilere yalattırılmasını isterdi. Kendisine gönderilen Osmanlı elçileri başları açık olarak onun önünde saygı duruşu yapmaktan çekinince, sarıklarını, daha kuvvetli bir surette başlarında durması için üçer çivi ile başlarına çaktırmıştır.

Bir gün memleketinin bütün dilencilerini büyük bir ziyafete çağırmış, onları iyice doyurduktan sonra sofra masasını ve salonu ateşe verdirmiş ve hepsini yaktırmıştır. Bir defa bir takım zavallı kadınların memelerini kestirerek, onların yerine çocuklarının başlarını yapıştırtmıştır. Çocukları, annelerinin ateşte kızartılmış etlerini yemeye zorlanmıştır. İnsanları sebze gibi doğramak ve çömlek içinde pişirip kaynatmak için makineler icat etmiştir. Birgün eşek üzerinde rastladığı bir papazı eşekle beraber

kazıklatmıştır. Başkasının malına el dokundurulmamasını vazetmiş olan bir rahip, sofrada Vlad'ın kendisine ayırdığı bir ekmek parçasına el uzattığından dolayı hemen orada kazığa vurulmuştur. Metreslerinden biri kendisini nasılsa gebe sandığı için canavar, bizzat kadının karnını yarmıştır.

En büyük şenlikleri, birçok adamları birden işkenceye koymak idi. Macaristan ve Transilvanya'dan dil öğrenmek için gönderilmiş dört yüz delikanlıyı ateşte yakmıştır. Altı yüz Bohemya tüccarını pazar yerinde kazığa vurdurmuştur. Asilzadelerden olup, kendisi tarafından şüpheli görülen beş yüz kişi bulundukları kazadaki halkın doğru bir defterini vermemiş oldukları bahanesi ile aynı cezaya uğramışlardır. Fakat bütün bunların hepsi Osmanlılar aleyhindeki savaşında Bulgar halkına yaptığı katliam ile karşılaştırılırsa, pek sönük kalır. Bu kana susamış adam, Eflâk hükümetine Fatih Sultan Mehmed'in yardımı ile kavuşabilmişti. Erkek, kadın, çocuk yirmi binden fazla insanın az zaman içinde yok edilmesi ile kuvvetini artırmıştı (1461).

Padişah, bu tiranın zulümleri yüzünden yaptıklarının cezasını görmesini istediği kadar, Matyas Korinos'a elçiler gönderdiği, hazineye ödemeyi söz verdiği vergiyi ödemekten kaçındığı ve istenen beş yüz genci de göndermediği gibi, bizzat Bab-i Hümâyun'a gelmekten de çekindiği için, onun hükümetini yıkmak istiyordu. Ayrıca Vlad'ın elinde tuttuğu Eflâk'ı da onun kardeşi Radul'a vermek arzusunda idi.

Sultan Mehmed, ilk önce Vidin valisi olan Hamza Paşa'yı Yunus Beyle beraber Vlad'ın sarayına gönderdi. Bu iki komutan Voyvodayı bir görüşme için çağırdılar. Amaçları onu bir hile ile ellerine geçirmekti. Drakul ise niyetlerini sezdiğinden onları maiyetleri ile birlikte yakalayarak ellerini ve ayaklarını kesmiş, sonra da hepsini kazığa vurdurmuştur. Fakat canavar, hayvanlığının bir belirtisi olarak, Paşa'ya daha üstün bir mevki vermiş, onu ötekilerinden daha yüksek bir kazığa vurdurmuştur. Drakul, bu türlü

hareketleri ondan önce kendi maiyetinden birisi için de göstermiştir. Bir yaz günü kazığa vurulmuş birçok insanın içinden ikisi beraber geçerken, adam, bu ölülerden etrafa yayılan pis kokuya nasıl dayandığını sormak ihtiyatsızlığında bulununca, Kazıklı Voyvoda onu, kokudan ıztırap çekmesin diye hemen orada daha yüksek bir kazığa oturtmuştur.

Kazıklı Voyvoda, Padişah'ın teşebbüsüne kızarak, Hamza Paşa ile Yunus Beyi yok ettikten sonra Bulgaristan'ı istilaya başlamak suretiyle düşmanlığını açıkça göstermiştir. Memleketi yakıp yıkmış, yolu üzerindeki kasaba ve köyleri zararlara uğratmış ve arkasında yirmi beş bin esir bulunduğu halde Tuna'dan geçerek, Eflâk'a dönmüştür.

Mahmud Paşa, elçinin korkunç ölümünü ve Bulgaristan'ın yakılıp, yıkılışını Fatih'e arz etmeye geldiği zaman, ilk öfke ile padişah, Mahmud Paşa'ya vurmuştu. Fatih derhal yaklaşık olarak iki yüz elli bin kişilik ordu ile Vlad'ın üzerine yürümek istedi. Bütün illere Tatarlar çıkarıldı. Sadrazam iki yüz bini bulan ordu ile Tuna üzerine ilerledi. Padişah, bizzat yapılan hakaretin dersini vermek istediğinden yirmi beş kadırga ve başkaca yüz elli gemi ile Karadeniz'i geçerek Vidin'e kadar Tuna'dan yukarı çıktı.

Drakul, Eflâk kazalarının kadın ve çocuklarından bir kısmını Prasov'a, diğer bir takımını da memleketi örten yoğun ormanlara gönderdi. Ordusunu iki fırkaya böldü. Birincisini, Moldavya prensi üzerine sevk etti. Yedi yahut on bin kişi kadar olan ikinci fırka ile de Osmanlı ordusuna karşı yürüdü. Drakul kıyafet değiştirerek bizzat Osmanlı ordusunun arasına girmeyi ve özenle keşiflerde bulunmayı başardıktan sonra, bir gece baskını yapma projesi hazırladı.

Vlad'ın süvarileri fenerler, fanuslar tedarik etmişlerdi. Geceleyin Osmanlı ordusunun üzerine düştüler. Türkler heyecanla ilk anda hemen hiçbir hareket yapamadılar. Vlad'ın maksadı doğrudan doğruya Padişah'ın çadırına gitmekti. Fakat yanılarak sadrazam Mahmud Paşa ile İshak

Paşa'nın çadırlarına saldırdı. İnsanlardan çok da atları, develeri öldürdü. Bu sırada Osmanlı süvarileri atlanmış idiler. Eflâklılar Padişah çadırına eriştikleri zaman yeniçerilerin savunmaya hazır durumda olduklarını gördüler. Ordu da savaş safı kurmaya muvaffak olmuştu.

Sağ kanatta eski Mora Beyi ve Turhan'ın oğlu Ömer Bey, Evrenosoğlu Ahmed Bey, Mihaloğlu Ali Bey ile Malkoçoğlu Bali Bey bulunuyordu. Sol kanatta Arnavutluk Beyi Nasuh Bey, Esved Bey ve İskender Bey vardı. Bütün gece her iki tarafça da fazla bir kayıp olmadan karakol savaşları sürüp durdu. Güneş doğunca Kazıklı Voyvoda çekildi. Ali Bey akıncılarla düşmanı izledi ve bin esirle döndü. Fatih bunları hemen oracıkta idam ettirdi. Gece savaşında ele geçmiş bir Eflâklı, Sadrazam Mahmud Paşa'nın çadırına götürüldü. Esir sorulan ilk sorulara yeteri kadar cevap verdi ise de Vlad'ın nereden gelmiş ve nereye çekilmiş olduğu hakkındaki sorulara, iyi bilmesine rağmen cevap veremeyeceğini belirtti. Çünkü Drakul'un vahşîliğinden ziyadesi ile korkuyordu. Ölüm karşısında bile birşey söylememekte direndi.

Vlad, sanki büyülü bir kuvvetle ortadan kaybolmuştu. Fatih Sultan Mehmed onun başkenti üzerine yürüyerek, Eflâk içinde ilerledi. Fakat burasını kuşatmaksızın geçti. Bu şehrin az ötesinde bir ırmağın suladığı ovanın girişinde kazıklardan kurulu bir orman kurulmuş olduğunu görünce hayret etmekten kendisini alıkoyamadı. Yarım fersah uzunluğunda bir mesafe içinde bir kısmı kazığa vurulmuş, bir kısmı çarmıha gerilmiş, yirmi bin Türk ve Bulgar bulunuyordu. Bunların ortasında ve diğer kazıklardan daha uzun bir kazık üzerinde Hamza Paşa'nın cesedi hâlâ ayırt edilebiliyordu. Annelerinin yanında öyle çocuklar görülüyordu ki kuşlar bağırsaklarının üzerine yuva kurmuşlardı. Bu korkunç manzarayı görünce Padişah:

“Bu kadar işler yapmış, kuvvetini böyle kullanmış bir adamı ülkesinden çıkarmak çok güçtür.” dedi. Fakat az sonra sözlerine şu cümleyi de ekledi:

“Bu kadar suçlar işlemiş bir adam asla itibara değmez.”

Vlad, arazinin durumunu iyi bildiği için, Padişah’ın ordusunu yolu üzerinde yormak ve uğraştırmak istedi. Sonunda Osmanlılara karşı savunma için ülkesinde sadece altı bin kişi bırakarak Moldavyaya çekildi. Bu az sayıdaki süvariler Turhanoğlu Ömer Bey’e karşı dövüştülerse de yenildiler. Ömer Bey iki bin Eflâk başı armağanı ile ordugâha döndü. Padişah, hizmetlerine mükâfat olmak üzere ona Teselya beyliğini verdi.

Osmanlı süvarileri karşılarında dövüşecek ordu bulamıyorlardı. Birçok bölümlere ayrılarak bütün Eflâk’a yayıldılar. Sonunda iki yüz bine yakın at ve yük hayvanları getirdiler. Drakul, Moldavya sınırı üzerindeki yerini de bırakarak, Macaristan’a çekilmek zorunda kaldı. Kendisi Matyas Korinos’dan yardım dilemiş ve bu ümitle oraya gitmiş olmakla beraber, Matyas, onu Budin yahut Belgrad’da hapsettirdi.

Eflâk Prensi Radul’u oturtmak emri ile akıncılar komutanı Ali Bey’i orada bırakıp, kendisi güzel İstanbul’a döndü. Radul yılda on bin duka vergi vermek suretiyle, on beş yıl Eflâk’da hüküm sürdü. Fakat bu prens, kaza ile ölünce, Vlad, hapishaneden kaçarak yahut da serbest bırakılarak Eflâk üzerinde yine bir kanlı yıldız gibi görülüverdi. En sonunda kendi kölelerinden biri tarafından yok edildi. Böylece yeryüzü insanlığın belası olan bu canavardan ebediyyen kurtuldu. Türkler bunun pis başını bir zafer alâmeti olmak üzere şehir şehir dolaştırdılar. Gerçi tâ Birinci Mehmed zamanında, elli yıl önce, Eflâk vergi altına alınmıştı. Ancak Vlad’ın cehennemi boylamasından sonra kendilerini Eflâk’ın tam sahibi saymışlardır.

MİDİLLİ’NİN FETHİ

1462 yazının sonlarına doğru, Fatih Sultan Mehmed Lesbos'un (idare merkezi Mitilen şehri olduğundan Türkler buraya Midilli derler) fethine yürüdü. Burası İmparator Birinci Jan Paleolog tarafından, Gateluzyo adındaki zengin Ceneviz ailesine verilmişti. Bu aile Midilli'ye bağlı görünen, Enez şehri ile İmroz, Taşoz, Limni ve Samadirek adalarını sezdirmeksizin almıştı.

Midilli adası, Adalar (Ege) denizinde Türklerin dolaşmalarından birkaç defa müteessir olmuştu. Orhan Bey zamanında İyonya kıyıları Umur Bey tarafından tahrip edilmişti. Sultan Birinci Murad zamanında, yeniçeri subayı Yunus Bey, Molivo kasabasını kuşatmış idi. Sultan İkinci Murad çağında, Kaptan-ı derya Baltaoğlu, Kalonya mastahkem şehrini elde etmiş, sonra da Midilli adasını yakıp, yıkmıştı.

Eflâk seferi tarihinden yaklaşık yedi yıl önce, Nikola Gateluzyo, bu adanın hükümdarlığını ağabeyi Dominik Gateluzyo'dan zorla almış ve onu boğdurmuştu. Fatih Sultan Mehmed, adanın yeni dükünün bir cinayetle hâkim olmasına önem vermemiş ve İzladi Boğazı'na yeni dük saygılarını sunmaya ve vergisini vermeye geldiği zaman onu kabul etmişti. Fakat Nikola'nın Aragon deniz haydutları ile birleşmesi, onlarla dolaşması ve menfaatlere ortaklık etmesi Padişah'ın öfkesini uyandırmış, Dominik'in öldürülüşünün öcünü almayı düşünmüştür.

Mahmud Paşa, altmış kadırga ve yedi gemi ile Midilli'ye yöneldi. Fatih birkaç bin yeniçeriyi bizzat İda dağ zincirinin güneyinde bulunan Asos güzel ovasına yolladı. Padişah Asos'tan Edremid ve Kemer yolu ile Ayazma'ya giderek, oradan Midilli adasına geçti. Karşılığında bayındır topraklar vereceğini vaat ederek, prensliğini ve merkezini teslim etmesini Dük'e ihtar eyledi. Nikola şehri savunma durumuna koyarak ve birçok topları olmasına, şehrin

istihkâmlarına, iyice teçhiz edilmiş beş bin askerine, erkek, kadın, çocuk yirmi bini bulan nüfusuna güvenerek, gururla Türk elçisine:

“Hayatta kaldığım sürece adayı ve prensliğimin merkezini teslim etmeyeceğim” cevabını verdi. Bunun üzerine Padişah, kuşatmanın idaresini Sadrazam Mahmud Paşa’ya vererek, kendisi Anadolu’ya döndü. Mahmud Paşa yirmi yedi gün şehri topa tuttu. Nikola askerinin yiğitçe savunmasına rağmen, şehrin bir kısmı ile kulelerden birçoğunun artık kül haline geldiğini ve muhafızlarla korsanların daima kayıplar vererek püskürtüldüğünü görüyordu. Gücünün yetmeyeceğini anlamıştı. Bu bakımdan Sadrâzama, Padişah tarafından teklif olunan şartlarla teslim olacağını bildirdi. Mahmud Paşa hemen Padişah’a bir posta tatarı yolladı. Fatih, Midilli’ye dönerek, Dük tarafından arzolunan antlaşmayı kabul etti.

Nikola, ağlayarak Padişah’ın ayaklarına kapanmış ve ilk ihtar üzerine teslim olmamış bulunmasından dolayı affını yalvarmıştır. Padişah ihtiyatsızlıkla, hafiflikle hareket etmiş olduğu için Dük’ü azarladı. Bununla beraber itaatte gecikmiş olmasına rağmen, hayatının ve mallarının güven altında bulunduğunu da ona teselli verici sözlerle beyan etmiştir. Fakat Osmanlı askerini adanın başlıca şehirlerine dükün bizzat yerleştirmesini de istemekten geri kalmadı. Fatih Sultan Mehmed Midilli şehrine iki yüz yeniçeri muhafız bıraktı. Midilli’deki üç yüz kadar korsan da yok edildi.

Halk üç sınıfa bölündü. Yoksullardan ibaret olan birinci sınıf şehirde kalacaktı. Orta sınıf, yeniçerilere esir olarak dağıtıldı. Zenginlerden kurulu bulunan üçüncü sınıf da İstanbul’a gönderildi. Son Trabzon İmparatoru’nun amcası Komnen Aleksiyas’ın “o zamanın en güzel kadını” sayılan dul karısı, Sultan’ın haremine alınma şerefine layık görüldü.

Oğluna da iyi muamele edildi. İmparator David'in dul kızı Anna, Makedonya Beyi ile evlendirildi.

Midilli dükü ve yeğeni bir müddet serbest yaşamışlardır. Sonra bir meseleden hapsedilmişler, ancak Müslüman olmayı kabul ettiklerinden sünnet edilip, kaftan giydirilerek hapishaneden çıkarılmışlardır. Midilli böylece, Osmanlı ülkesine katılmıştır.

Midilli; eski tarihte tabii zenginliği kadar, halkının da zekâsı ile şöhret kazanmıştır. Midilli şarapları, Midilli şarkıları Helat yortularında bütün şarap ve şarkıların başında gelirdi. Burası sadece şairler ve müzisyenler değil, aynı zamanda filozoflar ve politika adamları dahi yetiştirmiştir. Epikür ve Aristo Midilli'de felsefe öğretimi yapmışlardır. Safo da buralıdır. Antikite hatıralarından Türklerin katında kalan şey, daha çok Lesbos kızlarının aşk serüvenlerine dair haremlerde saklı bazı hikâyelerdir.

İSTANBUL'UN TAHKİMİ, FATİH CAMİİ'NİN İNŞASI

Fatih Sultan Mehmed, Eflâk ve Midilli seferlerini takip eden kış mevsiminde İstanbul'un tahkimi ve güzelliştirilmesi ile meşgul oldu. Deniz üzerinde imparatorluğun kudretini sağlamayı düşündüğünden birçok gemiler ve İstanbul ile memleketin bazı sahillerinde tersaneler inşa ettirdi. İstanbul'da İmparator Julyen'in yaptırmış bulunduğu limanı genişletmeye özellikle dikkat etti. Fatih zamanında bu liman Kadırga Limanı adını almıştır. Sonradan liman kalmamış ise de adı kalmıştır. Fatih, Elespon üzerinde Seston ve Aydos'ta Akdeniz boğazı kalelerini de yaptırdı. Dardanel'in iki kalesinden Avrupa yakasındaki "Seddü'1-bahr" adını aldı; öteki Asya yakasında bulunanı da Çanakkalesi (topraktan yapılan çanak - çömlek işleri dolayısı ile) adı ile adlandırıldı. Bu kalelerin her ikisi de büyük çapta otuzar top ile

silahlandırıldı ki gülleleri bir kıyıdan öteki kıyıya erişebiliyordu. Bu bakımdan Boğaz'dan izinsiz geçmek isteyecek her gemi vurulabilecekti. Fatih tedbirleri aldırmakla İstanbul'u, özellikle Ege sularından ve eski Doğu İmparatorluğu'nun içinde bulunan sömürgelerinin hepsinden korumaya karar vermiş; Venediklilerin hücumlarından da korunmuş duruma getirmek istemişti.

Osmanlı coğrafyacılarının yazdıklarına göre, Fatih, Rumların, güzelliği dolayısıyla "Yunanistan'ın nişanlısı" dedikleri Üsküp şehrinde de Vardar ırmağı üzerinde kulelerle korunmuş bir köprü yaptırdığı gibi; Tunca ve Meriç ırmaklarının birbirine kavuştuğu yerde bulunan Edirne sarayına da o sırada, istihkâm yaptırmıştır.

Bu arada büyük caminin temellerini attırdı. Yedi tepenin ortasında olup, öteki ibadethanelerin hepsine işaret verir gibi görünen bu caminin (Fatih Camii) mimarı ve aslen Rum olan Hıristodulas, hizmetine karşılık bir mükâfat mahiyetinde olmak üzere şehrin bir sokağına sahip olmuştur. Fatih'in yurtluk olmak üzere bu sokak için bu Rum'a verdiği berat, üç yüz yıl sonra Üçüncü Sultan Ahmed tarafından dahi muteber tutulmuş ve o mahallenin Rumlarına kiliselerinin tasarrufunu sağlamıştır.

BOSNA'NIN FETHİ

1463 yılı İlkbahar başlangıcında Fatih, yeni fetihler için yüz elli bin kişilik bir ordu ile İmparatorluğu'nun kuzeyine doğru İstanbul'dan ayrıldı. Bir yıl önce Bosna Kralı'nı yıllık bir vergi altına almak istemişti. Kral, giden Osmanlı elçisini hazinesine götürerek ve istenen parayı göstererek:

"İşte görüyorsun ki para burada hazırdır fakat bu parayı Padişah'a göndermek niyetinde hiç değilim. Çünkü benimle savaşmaya karar verdiğini biliyorum. Daha iyi savaşabilmek

ve vatanımı bırakmak zorunda kalırsam, bolluk içinde, rahatça yaşıyabilmek için paraya ihtiyacım vardır” demişti. Padişah bu cevabı öğrenince hemen Bosna’ya girmek istedi. Ancak Drakul’un birden hücumu ve karşı koymadaki ısrarı, bu işi yeni yıla bıraktırdı.

Rumeli ve Anadolu askerlerini topladıktan sonra sınır muhafazası ile görevlendirdiği Evrenos’un torunu İsa’nın oturmakta olduğu Üsküp’e gitti. Sadrazam Mahmud Paşa’yı ileriye yolladı. Kendisi de ordunun geri kalan büyük kısmı ile Sırbistan ve Bosna’yı birbirinden ayıran Drina’ya geçti. Sonra Babiça - Ocak kalesinin bulunduğu Krajova ırmağını da aşarak öncü fırkasını yakından izledi. Kale, toplardan çok baskı gördüğü gibi komutanı da hainlik ederek, kuşatmanın üçüncü günü teslim oldu (19 Haziran 1463).

Buranın halkı da Midilli adası ahalisi gibi üçe bölündü: Aşağı halk tabakası şehirde kaldı. Orta tabaka askere dağıtıldı. En zenginler de İstanbul’a yollandı. Mahmud Paşa bölgenin merkezi Gaitya’ya henüz erişilmeden önce Kral’ı yakalamak üzere hafif süvari ile ileri gitmekle ödevlendirildi. Sadrâzam buraya vardığında kralın daha batıda Klikus kalesine kaçmış olduğunu öğrendi. Bunun üzerine Verbas nehrinden geçildi. Şehirler birer birer alındı. Anahtarlar birer birer teslim olundu. Kaçan Kral, artık dövüşebilecek bir güçte değildi. Klikus’a sığınmıştı. Şehri kuşatan Mahmud Paşa ile bir teslimnâme imzalamak zorunda kaldı. Burada da şehir halkı üçe bölünmüştür. Kral, yeğeni ile birlikte Padişah’ın huzuruna getirilmiştir.

Padişah, Sadrâzamın, teslim şartları içinde kralın hayatına ilişilmemek hususunun da bulunmasına rıza göstermesini hoş karşılamamıştır. Bununla beraber bir süre Kral ve yeğenine dokunulmamış ve bunlar ordunun arkasından yürütülmüştür. Padişah, Sadrazam, Teselya Valisi Turhan oğlu Ömer, her biri bir fırkanın başında olarak, bütün Bosna’yı dolaşmış ve fethi tamamlamışlardır. Bu sıralarda üç küçük

Bosna Prensi de teslim olmak için Sadrazamın katına gelmişlerdir.

Böylece yedinci yüzyıldan beri Ekslavonların Bizans imparatorluğundan ayırmış oldukları Bosna, Sırplıların Meriç üzerindeki bozgunluklarından yüz yıl ve İstanbul'un fethinden on yıl sonra bir Osmanlı vilayeti olmuştur. Minnet Bey, sancak beyliğine yükseltilerek bu fethedilen toprakların idaresi ile görevlendirildi. Eli silah tutanların hemen hepsi orduya alındılar. Otuz bin Bosnalı, yeniçeri gibi hizmet etmek üzere Padişah'ın sancakları altında and içtiler.

İkinci Bosna seferi; Matyas Kolinos'un 1463 sonlarına doğru kanlı bir kuşatmadan sonra Yaiça'yi ele geçirmesiyle başladı. Fatih Sultan Mehmed, fethettiği bir toprağın bu kadar az zaman içinde düşüşüne kızarak, tekrar geri almak üzere kışın geçişini sabırsızlıkla beklemiştir. Otuz bin kişilik bir ordu ve birçok topçu ile süratle 1464 baharında Yaiça'ya yetişip, orasını kuşatmış, Türk askerleri, padişahın huzuru ile şevklenmiş ve aslanlar gibi hücum etmişlerdir. Hatta birçoğu kalenin burcuna çıkmıştı. Ancak şehir bir türlü alınamıyordu. Bu sırada Mahmud Paşa da bütün Rumeli büyük savaşçıları ile yani Umur, Evrenos torunu İsa, Mihaloğlu soyundan Ali Beyleri toplayarak oralara geleceğini bildirmişti. Bosna'ya gidip, İzvornik'i kuşatan Matyas, Mihaloğlunun akıncılarla birlikte göründüğünü öğrenince geri çekilmek için öylesine çabuk emir vermiştir ki Matyas ordusu toplarını, ağırlığını bırakmak zorunda kalmıştır. Hızla ve ordunun büyük kısmı ile Mahmud Paşa yetişince de birçok esir, birçok at zapt edilmiş ve Kral, Sava ırmağı kıyılarına kadar kovalanmıştır.

Bosna seferinin açıldığı 1463 baharında, Mora'da Venediklilerle savaşa girişilmişti. Bu belanın asıl görünen sebebi, küçük bir olay idi. Atina Paşası'nın bir kölesi on bin akçe alarak Koron'a kaçmış ve Venedik hükümeti danışmanı Jeron Valaresso'nun konağına sığınmıştı. Paşa esirini isteyince, esir Hıristiyanlığı kabul etmiş olduğu için geri

verilmedi. Mora Beyi Evrenosoğlu İsa, Venediklinin iade isteğini yerine getirmemesinin cezasını vermek istedi. Argos üzerine yürüdü. Şehir Rum papazlarından birinin hainliği sonucu teslim oldu.

Bunun üzerine Venedik, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Luiçi Loredano, deniz kuvvetleri baş kaptanlığına atandı. Bu zamanlarda henüz Venedikliler elinde bulunan Eğriboz sularına gönderildi. Bertoldo d'Este, kara ordusu başkumandanlığına getirildi. Venedik donanması yirmi beş kadırga ile on iki gemiden kurulu idi. İki bin İtalyan süvarisi ile Girit'e sığınmış dört bin şirret adam, savaştan çok, memleketi ayaklandırmak için Mora'ya çıkarıldılar. Az zaman içinde İsparta'dan Atina'ya kadar birçok yerlerin halkı isyan ettirildi. Loredano, mayıstan temmuza kadar üç ay Akdeniz adalarını dolaşıp 1463 Ağustosunun ilk günü Napoli'ye geldi. Bertoldo da kara ordusu ile Loredano'yu bekliyordu. Bunlar fazla bir karşı koyma ile karşılaşmaksızın Argos şehrini ele geçirip yağmaladılar.

Argos'un teslimi Mora isyanının hızlanmasına yol açtı. Rumlarla Arnavutların ricası üzerine Venedik generalleri, bütün Mora'nın yardımını sağlamak için, Korent berzahı istihkâmlarını yeniden inşa ettiler. İki hafta içinde otuz bin amele berzahta bir denizden, öteki denize kadar altı mil uzaklıkta ve on iki ayak yüksekliğinde kuru taştan bir duvar yaptıkları gibi, bu duvarları savunmak için çifte hendek ve yüz otuz altı kule inşa ettiler. Ortasına da bir ibadethane yapıldı.

Venedikliler bu istihkâmlara top taşıma işleri ile uğraşırken Turhanoğlu Ömer on bin kişinin başında geldi. Duvarın yakınına kadar sokuldu. Yapılanlar, onu hayrete düşürmüştü. Şehrin duvarları altında Loredano ve Bertoldo,

20 Ekim 1463'de Türklerle savaşmaya giriştiler. Bu çarpışmada Bertoldo'nun başına öyle bir taş düştü ki, on beş gün sonra Eksamilon istihkâmları üzerinde can verdi. Bu sırada Mahmud Paşa'nın seksen bin adamla yaklaştığına dair haberler geldi.

Turhanoğlu Ömer Bey, Sadrâzama bir Arnavut göndererek berzahın iki yüz top, iki bin topçu, birçok tüfekçi ve zırhlı asker ile korunmakta olduğunu bildirmişti. Mahmud Paşa, bunu Padişah'a arz etmiş ve Mora'da hızla savaşmak gerektiğini de sözlerine eklemiş olduğundan, Sadrâzamın, Bosna'yı feth eden ordunun büyük kısmını alarak hemen Mora yarımadasına gitmesi Sultan tarafından kendisine emrolunmuştu.

Venedikliler Mahmud Paşa'nın yaklaştığını işitir işitmez o kadar zahmetle inşa ettikleri istihkâmları ve Korent kuşatmasını bırakarak Napoli di Roma'ya doğru perişanlıkla kaçtılar. Güneş doğarken yetişen, Venediklilere birden hücum tasavvurunda bulunan Sadrâzam, gemilerin demir almak üzere olduğunu gördü. Eksamilon'u işgal ve Korent yolu ile Argos'a yürüdü. Bu son yer de hemen hemen tüfek patlatmaksızın alındı. Argos'taki Venedik muhafızlarından yetmişi Padişah'a gönderildiler.

Turhanoğlu, Ömer'i yirmi bin süvari ile Venedik arazisini talan etmeye memur eyledi. Ömer'in getirdiği beş yüz esir de Padişah'a gönderildi. İsyandan sonra Ispartalılar şehirlerini terk etmeyi tercih etmişlerdi. Ömer ve Hasan bunların tekrar evlerine dönmelerini istemişlerse de bu olumlu bir sonuç vermemiştir.

Ertesi yıl bahar başlarında Venedik amirali Orsato Custinyani, Midilli adasına hücum ederek, merkezi olan Midilli şehrini altı hafta kuşattı. Fakat Mahmud Paşa sayıca Venedik deniz kuvvetine üstün bir Osmanlı donanması ile yetişerek geldi. Son yapılan hücum da muhafızların

savunmaları ile sonuçsuz kalmış olduğundan, Amiral kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Şehirden alabildiği kadar Rum'u, gemilere doldurarak Venedikliler elinde bulunan Eğriboz'a götürdükten sonra yine Midilli adasına döndü (10 Temmuz). Bu seferinde de imkân ölçüsünde Hıristiyanları alıp Eğriboz'a taşıdı. Bir süre sonra da bu Amiral öldü.

Bertoldo'nun yerine de kara kuvvetleri komutanlığına Sigismond Malatesta getirilmişti. Bu savaşın teferruatlı ve en çok inanılmaya değer olayları onun özel sekreteri tarafından açıklanmıştır. Mora'nın birçok şehirleri Malatesta'ya kapılarını açmışlardır. Fakat İsparta'yı alamamış, İtalya'ya dönmüştür. Bu adamdan sonra Venedik tarafından Mora valiliğine atanan Jac Barbarigo, Malatesta'nın dönüşünden sonra kara ordusu komutanlığına atanmışsa da başarı gösterememiştir. Patras'ı muhasara eden bu adamın üzerine on iki bin kişi ile Ömer Bey, yetişerek onu savaşa zorlamış ve yapılan çarpışmada kendisi ve birçok subayları savaş alanında can vermişlerdir.

Venediklilerin kaybı on bin adama kadar çıkmıştır. Yenilmiş ordunun arta kalanı Kalamata'ya çekilmiş ise de orada da bir savaş vukua gelmiş ve Venedikliler Patras'taki kadar acı bir yenilgiye uğramışlardır. Osmanlıların aldıkları esirler Gelibolu'ya gönderilmişlerdir.

Orsato Custinyani'ye halef olan Jac Loredano, Gelibolu'ya doğru yelken açtı. Fakat filosunun geri kalanı gelmeden önce boğaza girmeye cesaret edemeyerek Çanakkale önünde top menzili dışında bir yere demir attı. Boğazdan inip çıkarken bazı gemileri yok oldu. Bunun halefi Viktor Kapello; İmroz, Taşoz ve Semadirek adalarını ele geçirdi. Hatta Atina'yı da alıverdiyse de elinde tutamıyarak hemen Türklere bıraktı. Daha ciddî bir teşebbüste bulunamıyacak

kadar güçsüz olan Venedik donanmasının hareketi, bunlardan ibaret kaldı.

KARAMAN'IN ALINMASI

Karaman Beyi ölünce, babalarının mirası çekişmesine kalkışan yedi oğlu arasında bir iç savaş doğdu. Bunun sonucunda hükümetlerinin yıkılmasından başka bir şey olmamıştır. Karamanoğulları yüz elli yıldır Osmanlı hanedanına oldukça tehlikeli bir rakip olmuşlar; padişahlar ne zaman başka bir tarafta seferle uğraşmışlarsa bu beyler derhal savaş açmışlardır.

Sultan Murad Hüdâvendigâr zamanında Karaman Beyi Alâeddin yenilmiş ve esir düşmüştü (1386). Yıldırım Bayezid Karamanlılarla iki defa savaşmıştır. Birincisi iki hükümet için Çarşamba suyundan sınır kesilmesi (1390); ikincisi memleketin bütünü ile ele geçirilmesi ve Bey'in idamı (1392) ile sonuçlanmıştır. Karaman Beyi Timur'a sığınmış ve Ankara savaşından sonra hükümeti kendisine geri verilmiştir. Çelebi Sultan Mehmed ile Karaman beyleri arasında sadece bir savaş olmuştur (1414). İkinci Murad zamanında ise üç savaş vukua gelmiştir (1426, 1432, 1444). Fatih Sultan Mehmed, tahta çıktıktan sonra Karaman Beyi İbrahim'i itaat altına almıştır (1451).

Karaman Beyi İbrahim Bey'in yedi oğlundan altısı, Pir Ahmed, Karaman, Kasım, Alâeddin, Süleyman ve Nûr Sofu, Fatih Sultan Mehmed'in halasından doğmuşlardır. Yedincisi İshak ise bir cariyenin çocuğu idi. Fakat babası bunu pek sevdiğinden, Beyliğinin mirasçısı ilan etti. İbrahim, hayatında hazineleri ile İçel kazasını bu oğluna vermiş ve Silifke şehrini de ona konut göstermişti. İbrahim'in sultandan doğmuş altı oğlu, böylece hakları ellerinden alınmış durumuna düşürülünce, açıktan açığa babalarına

düşmanlık ilan ederek onu Konya'da kuşatmışlar ve oradan çıkarmışlardır. İbrahim Bey yaşlılığından ve üzüntüsünden, bir müddet sonra ölmüştür.

Bu haber üzerine Hala Sultan'ın oğullarının en büyüğü olan Pîr Ahmed Konya ile hükümetin bütün kuzey taraflarını ele geçirerek kardeşi İshak için sadece Taşilini bıraktı. Süleyman ve Nûr Sofi, Padişah'ın sarayına sığındılar. Kendilerine timarlar ihsan olundu. Kendisi ile taht ve taç çekişmesinde bulunan kardeşinden gördüğü baskı üzerine İshak Bey, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a başvurarak ondan yardım istedi. İshak, yardımcı askerin yiyeceği için konak başına bin duka altın da vaatettiğinden Uzun Hasan, bunu hemen kabul etti.

İshak Bey, hem Uzun Hasan'ın himayesini hem de Padişah'ın sempatisini kazanabilmek için hükümetinin en bilgin adamlarından Yakupoğlu Amed Çelebi'yi Fatih Sultan Mehmed katına yolladı. Ve Akşehir ile Beyşehri'ni Padişah'a bırakmak teklifi ile yeğenlerine yardımdan vazgeçmesini yalvardı. Bu şehirler zaten Osmanlıların elinde bulunduğundan Çavuşbaşı vasıtasıyla elçiye:

"Böyle hediyeler teklif etmek kamburun suçunu bağışlamaktır. Eğer kardeşlerinden korkmayacak bir durumda bulunmak istiyorsa, Yıldırım Bayezid zamanında olduğu gibi, Çarşamba suyunun öte tarafından sınır kesmeye razı olmalıdır" cevabını verdi. İshak Bey bu teklife karşı geldiğinde Fatih Sultan Mehmed, Antalya valisi Hamza Bey'e Karaman'ı istila etmesi emrini verdi. Osmanlı ve Karaman orduları Ermenek'te karşılaştılar. İshak Bey yenilerek Kilikya'ya kaçtı, karısı ve çocukları ile birlikte Silifke kalesine kapandı. Pir Ahmed, hükümetine iade olundu. O da Akşehir, Beyşehri, Saklarıhisar ve Ilgın şehirlerinin anahtarlarını akrabalığı ile şeref duyduğu büyük Padişah'a takdim etti.

Karaman savaşı, Bosna ve Mora'nın Padişah'ın varlığına ihtiyaç gösterdikleri bir sırada ve böylece sonuçlanmıştı.

Fakat Avrupa işleri sükûnet bulunca Fatih Sultan Mehmed, cariyenin oğlu İshak ile Hala Sultan'ın oğlu Pir Ahmed'i defederek Karaman bölgesini kendi ülkesine katmak için durumdan faydalanmaya karar verdi. Karaman beylerinin Osmanlı Devleti'nin düşmanları ile ilişkileri, Uzun Hasan ve Venediklilerle saldırma ve savunma anlaşmaları bu yeni ve son zapt için sebep kabul edildi.

Fatih Sultan Mehmed, Sadrâzamı ile birlikte ve çok sayıda bir ordu ile Anadolu'ya geçti. Yolda bazı yerler alındı (1466). Mahmud Paşa'yı Karaman'ı istilaya gönderdi. Bu şehrin surları altında kanlı bir savaş olmuş ve sonucunda İshak Bey uzun ve dehşetli bir kavgadan sonra yenilmiştir. Mahmud Paşa, Timur'un dönüşünden sonra Karaman taraflarında yerleşip kalmış Tatar ocağının artıklarını da araştırmak ve yok etmekle görevlendirildi.

Mahmud Paşa henüz ordugâhına dönmüştü ki, Karaman'ın iki merkezi Konya ve Larende şehirlerindeki işçi ve sanat erbabının hemen hepsinin İstanbul'a yollanması için emir aldı. Sadrâzam, başka defelar da yapmış olduğu gibi, insan sever bir duygu ile bunlardan bir kısmını ayırmış, ötekilerini yollamıştır. Fakat, Mahmud Paşa'nın tehlikeli bir rakibi olan Rum Mehmed Paşa, eski bir kini yönünden ona zarar vermek için hiçbir fırsatı kaybetmek istemezdi. Ayrı zamanda makamına da göz dikmişti. İşte bu sebeplerle Mahmud Paşa'yı gönderilecek şahısların bir kısmını yerlerinde bırakmak ve gevşeklik göstermek ile itham etti. Padişah da sadrâzamının gösterdiği yumuşaklığa karşılık, işi onun elinden alıp, onu gammazlayanın eline vermek sureti ile cezalandırdı.

Rum Mehmed Paşa, Padişah'tan aldığı emir üzerine ifratla hareket ederek memleketin itibarlı halkını da amele sırasına katarak topraklarından ayırdı. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî torunlarından bir zat da bunların arasında idi. Fakat Padişah

bunu öğrenince özür dilemiş ve birçok hediyelerle onu yurduna geri yollamıştı.

Mahmud Paşa esasen, Sadrâzamla Bosna Kralı arasında yapılan antlaşmayı affetmemiş olan Padişah'ın teveccühünü kaybetmiş ve İshak Bey'in firarı ile Karaman'ın iki merkezinin halkı hakkındaki müsamahası da onun hoşnutsuzluğunu artırmış olduğundan Fatih, savaşın sonunu bekliyordu. Padişah, Sadrâzamını özel bir muamele ile azletti. Mahmud Paşa'nın çadırına girmesi üzerine Padişah çadırın iplerini o suretle kestirdi ki, çadır gözden düşen Sadrâzamın başı üzerine yıkıldı. Ve böylece Mahmud Paşa'nın azledilmiş olduğu bilindi. Mehmed Paşa, ona halef oldu.

Üçüncü Şehzade Mustafa, yeni fethedilen Karaman bölgesine vali tayin olundu. Selçuk devleti yıkıntıları üzerine Osmanlı hanedanının kurulduğu sıralarda yerleşmiş Karaman sülalesi de işte bu suretle yüz altmış yıl sonra kendisi ile birlikte doğmuş olan Osmanlı hükümetinin eli ile tarihe karışmıştır. İshak Bey, Uzun Hasan'ın sarayına sığınmıştı.

Konya, Selçuk sultanları ve en çok da Büyük Alâeddin zamanında inşa olunan anıtları ile dikkati çeken bir şehir olmuştur. Mevlevî tarikatının kurucusu Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin türbesini göğsünde taşımak ve tarikatın beşiği bulunmak yönünden Konya özellikle Müslümanların saygısına mazhar olmuştur. Tahtlarından uzaklaştırılan bazı hükümdarlar oraya sığınmışlardır. Büyük Alâeddin'in başlıca yapıları; kale, geniş bir su haznesi, şehrin duvarları ve kendisinin türbesidir denebilir. Sonradan Osmanlı padişahları Mevlevihane ile cami yaptırmışlardır. Sultan Selim, Ayasofya'yı örnek tutarak bir cami ile birçok medreseler yaptırmıştır. Bu cami, kapılarını süsleyen taş oymalarının ince zevki ile dikkati çeker. Plin, Konya'ya "şehirlerin en şöhretlisi" adını vermiştir ki, gerçekten burası bu sıfata layıktır.

İSKENDER BEY PROBLEMİ

Padişah ile İskender arasında yapılan barış anlaşması üç yıldan fazla devam etmemişti. Çünkü Papa İkinci Pi, haçlı savaşını ilan ettiği zaman İskender Bey, Venedik elçisinin ve papa vekilinin ısrar ve baskıları altında sözünü bozdu. Durazzo Başpiskoposu ve İskender Bey'in danışmanı ve dostu olan Arnavut asıllı Pavlo Anjelo, kendi dininde bulunmayanlara karşı verilen sözleri tutmak gerekmiyeceği hakkında İskender Beyi kandırmaya çalıştı. İskender, bazı tarihçilerin söylentilerine göre, sulhu devam ettirmek için gönderdiği mektupta belirttiği delillerden çok, Başpiskopusun telkinlerine uyarak savaşa karar verdi. Piskoposun bu konudaki başarıları ona kardinallik payesini kazandırdı.

Bu haber üzerine Padişah, Sermet Beyi on dört bin süvarinin başında Arnavutluk'a yolladı. İskender Bey de ordusunu Ohri'de topladı. İskender, on bin kişi kadar olan askeri ile Ohriye üç mil uzaklıkta Sermet Beyi yendi. Birçok telefat verdirerek epey esir de aldı. Bunlar arasında defterdar ile on iki belli başlı esir, kırkbin duka kurtuluş parası karşılığında kendilerini satın almışlardır.

Fatih Sultan Mehmed, Sermet Bey'in yenilgisi üzerine aslen Arnavut olan Balaban Badera komutasında on beş bin süvari ve üç bin piyadeden kurulu bir ordu daha gönderdi. İskender dört bin süvari ve bin beş yüz piyade ile Valhaliya güzel vadisinde Türk ordusunun gelişini bekledi. Türkler etraftaki tepeleri ele geçirdiler. Bunun üzerine Türk safları arasından kendisine bir yol açtı. Fakat en cesur subaylarından sekizi; yeğeni Muzaki ile Debreli Mozes dahil, Osmanlıların eline düşerek İstanbul'a gönderildiler. Arnavutluk prensi bunları para verip kurtarmak istemişse de hiçbir teklifi dinlenmemiştir. Balaban, bu ilk zaferine pek

o kadar güvenmiyerek Ohri'ye çekildi. İskender de yukarı Debrede Oronik mevkiini tuttu.

Balaban, İskender'e beklenmedik bir hücumda bulunmak istediyse de başarı sağlayamadı. Üç ay İskender'i yakalamak için fırsat aradı ise de bu boşuna oldu. Sonunda savaş safında bir cenge karar verdi. İskender Bey'in atı yıkılıp düşünce kolundan ağır surette yaralandı. Bununla beraber yenilmedi. Balaban ancak güçlükle kurtuldu. Osmanlı kumandanı bir ordu ile üçüncü defa geldiği gibi, Arnavut Yakup da bir başka asker tümeni ile diğer bir yönden İskender'in memleketine girdi. Ancak bu yardımcı kuvvet Balaban ile henüz birleşmeden önce İskender, Balabanı savaşa zorladı. Balaban, tekrar yenildi.

İskender Bey ordusunda, ele geçirilen ganimet henüz bölüşülmekte iken âsi Arnavut prensinin hemşiresi Mamiza'dan bir ulak geldi. Gelen habere göre Yakub Bey, on altı bin kişilik bir ordu ile Berat'a kadar gelmiş bulunuyordu. Ve şimdi de Argilata ırmağı yakınında küçük Tiran'a da ordu kurmuş durumda idi.

Bunun üzerine İskender, Yakub ile karşılaşmaya çıktı. İki taraf askeri birbiriyle tutuşarak göğüs göğüse dövüştüler. İskender, bu savaşta Yakub'u öldürmüş ve altı bin kadar da esir ele geçirmişti. Bundan sonra kendisi Akçahisar'a dönmüştür.

Bütün bunlardan sonra Fatih Sultan Mehmed, artık İskender'i bizzat yok etme kararını vererek yüz bin kişiyi aşan bir ordu ile Arnavutluk'a yürüdü. 1465 Haziranında Kroya'yı fethetmek niyeti ile bu bölgeye girdi. Bazı kaleler ve bu arada Sfetigrad ve Arnavutluk Belgradı zapt edildi. İskender, her fırsat buldukça Türk ordusunu rahatsız etmekte idi. Epir ile Makedonya'yı ayıran dağlar geçilmeden önce eski Haoni'de bulunan Kidna alındı. Seksen bin kişi ile Kroya karşısında bırakılan Balaban, oranın kuşatmasını ablukaya çevirmekle görevlendirilmişti. Fakat yardıma gelmekte olan Balaban'ın kardeşi Yunus'un

İskender tarafından esir edilerek, oğlu Hızır Bey'le beraber zincirlere vurdurulup Balaban'ın gözleri önüne konulması ve onun boğazından ağır bir yara aldıktan sonra şehid düşmesi Osmanlı ordusunun Tiran'a çekilmesine yol açtı.

Fatih Sultan Mehmed, bugünkü İlbasan'ı yeniden inşa ve tahkim etti. Ayrıca Draç'tan uzak olmıyan ve deniz kıyısında İskender tarafından yapılmış bulunan Çorlu'yu da tahrip eyledi. Bundan az bir süre sonra da İskender Bey Alesyo'da öldü.

İskender otuz yıl yorulmadan bazılarına göre memleketinin hürriyeti için, bazılarına göre de belalı bir haydut olarak zaferler ve yenilgiler içinde İkinci Murad ve İkinci Mehmed sultanlıkları çağında Osmanlıları uğraştırmış durmuştur. Kendisi bir taraftan iyi bir savaşçı ve tarihte isim bırakan bir Epir kahramanı olmuş ise de öte taraftan nefsini vahşilikten koruyamamış, kana susamış bir zalim karakterinin özelliklerini göstermiştir. İskender'in ölümü 14 Ocak 1467 tarihindedir.

İskender'in komşularından olan Hersek Prensi Etyen Kosarik de aynı yıl ölmüştür. Bu adam, oğulları ile çekişme halinde idi. Oğullarından en gencini rehin olarak Bab-ı Hümâyun'a göndermişti. Bu çocuk bir süre sonra hidâyete ererek, İslâmlığı kabul etmiş ve Fatih'in iltifatını kazanmıştır. İkinci Bayezid zamanında da damat ve sadrazam olmuştur. Hersek az zaman içinde Osmanlı ülkesine katılmış ve bu isimle anılan bir sancak merkezi olmuştur.

EĞRİBOZ'UN FETHİ

Fatih, Venediklilerin bu hareketlerini ağır şekilde cezalandırmak arzusu ile dolu olarak Eğriboz'un fethini kararlaştırmıştır. Kaptanpaşalık ile Gelibolu valiliğinde

bulunan eski Sadrâzam Mahmud Paşa yetmiş bin cenkçi, yüz kadırga ve ikiyüz de başka gemiden kurulu deniz kuvveti ile limandan çıktı. Padişah da ondan daha az olmıyan bir kuvvetle bizzat İstanbul'dan hareket ederek Eğriboz karşısına ilerledi. Mahmud Paşa, Eğriboz'a yanaşarak oraya bir tümen asker çıkardı. Bazilikon ile Stora şehirlerini birden zapt etti.

Nikola Kanale komutasındaki Venedik donanması, otuz beş kadırga ile Salavin adası yakınında Girit'ten gelecek yardımcı kuvveti bekliyordu. Osmanlıların kadırgalardan bir iskele kurup da bütün kuvvetlerini Eğriboz adasına geçirmelerine karşı, bir harekette bulunmuyordu. Sadece onun bazı subayları Osmanlı donanması arasında bir yol açarak eskiden "Halki" denilen Eğriboz limanına demir atmayı başarmışlardır.

Adanın vali ve komutanı Venedik balyozlarından Pol Erico idi. Onyedi gün süre ile Türk ordusu beş defa dehşetli hücumlarda bulunmuştur. Beşinci ve son hücum hepsinden kanlı olmuş ve bunun sonucunda da Sultan İkinci Mehmed, burasını da feth ederek tarihin kendisine verdiği Fatih unvanını bir kere daha ebedîleştirmiştir. Kale birkaç gün daha dayanmaya çalışmışa da sonunda teslim olmak zorunda kalmıştır.

Tarihte değişik adlarla adlandırılan Eğriboz genişliği, önemi, bitki gücü, şehirleri, burunları ile dikkati çekmeye değer. Homeros tarafından adanın eski merkezi olan Histiyea yahut Oreos şehri bağlarının güzelliği ile övülmüştür. Adanın yeni merkezi daha çok güneyde bulunmakta olup, burada Örip denizi o kadar darlaşmıştır ki, adadan karaya kulelerle tahkim edilmiş bir köprü atmak mümkün olmuştur.

Bu adanın daha güneyinde şarapları, mermerleri, yanmaz taşı ile meşhur olan yerler vardır. Buğday, demir, tuz ve maden suları ile şöhret bulan yerleri de az değildir. Bu ada,

Atinalılardan Venediklilere kadar birçok sahip değiştirdikten sonra Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının yirminci yılında ve kırk iki yaşında iken Osmanlı Türkleri tarafından feth edilmiştir.

- XIV - MUKATAA USULÜNÜN YERLEŞTİRİLMESİ

Fatih Sultan Mehmed, gerçekten unvanına layık büyük bir padişah olarak ne kadar ülke fethetse kanamıyordu. Vezir-i âzam Rum Mehmed Paşa'ya, kabarık sayıdaki bir ordu ile Anadolu'ya hareket emrini verdi. Mehmed Paşa, Karaman'daki Ereğli ve Larende kazalarını yeni vergilere bağladı. Sonra Varsakların bulunduğu yerleri bastı. Orada zulümlerden çekinmedi. Ancak Uyuz Bey adında bir Varsak şefi, Taş-il geçitlerinde arkadaşları ile Türk süvarisinin hücumunu beklemeye başlamıştı. Bulundukları yerin elverişliliği kendilerini iyice savunmaya yaradığından yapılan cenkte Mehmed Paşa yenildi. Birçok ganimetleri de bırakarak kaçan Mehmed Paşa'yı gören Varsaklar şeflerine onu göstererek:

"Ne kerim, ne iyi vezir imiş ki, altunları bizim ayağımıza kadar getirdi" diyerek alay ettiler. Padişah bu yenilgiden öfkelenerek ve Vezir-i âzamı makamından atarak yerine Bosna valiliğine kadar çıkmış olan İshak Paşa'yı getirdi. Mehmed Paşa ancak üç ay kadar mevkiinde kalabilmiştir.

MUKATAA USULÜ

Mukataa usulü, Fatih Sultan Mehmed tarafından planlanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra, başkenti şenlendirmek için her taraftan göçmenler gönderildiği sırada, Fatih bu yeni gelenlere verilen evler üzerine kira

yerini tutmak üzere bir vergi koydurmuştu. Fakat sonradan babasının silah arkadaşı Lala Şahin'in tavsiyesi üzerine Padişah bunu lağvetmişti. Rum Mehmed Paşa'nın başbakanlığı sırasında bu vergi yeniden ortaya çıkarılmış ve ayrıca ekilen topraklara da teşmil edildiğinden "mukataa usulü" doğmuştur.

Yeni Vezir-i âzam İshak Paşa, Rum Mehmed Paşa'nın bozgunluğundan sonra bütün bir bölgeyi hiç zaman kaybetmeden karışıklılardan temizledi ve Osmanlı ülkesine kattı. Niğde ve Mûd kalelerini yeniden yaptırdı. (1471).

Ertesi yıl, yeniçeri neferliğinde gösterdiği liyakat dolayısıyla Üç Tuğlu Paşalığa kadar yükselmiş olan Gedik Ahmed Paşa bir ordu ile Âlâiye'ye gönderildi. Selçuk Sultanı Alâeddin Keykubat tarafından deniz kıyısında ve eski Koraçezyum şehrinin yerinde yapılmış olan Âlâiye, yüksek ve birbirini izleyen beyaz ve kırmızı tabakaları ile dikkati çeken kayalıklar üzerine inşa edilmişti.

Gedik Ahmed Paşa, Âlâiye Beyi'ni teslim olmak için ikna etmiş ve Kılıç Aslan, eşi ve çocuğu ile beraber İstanbul'a gönderilmiştir. Padişah onun bu hareketine karşılık, çabucak teslim olmasını mükâfatlandırarak, idaresi için ona Gümülcine'yi tahsis eylemişti. Fakat Kılıç Aslan, az bir süre sonra av bahanesi ile kaçıp Mısır'a sığındı. Eşi ve oğlu üzüntülerinden öldüler.

Kılıç Aslan, Padişah'ın kendisine armağan olarak verdiği bir elması Fatih'e geri verilmek üzere, Mısır'dan Gedik Ahmet Paşa'ya geri göndermişti.

YENİDEN KARAMAN İŞLERİ

Karaman Beyi İshak, Uzun Hasan katına kaçtığı vakit karısı ile oğlu Mehmed Bey, Silifke kalesine kapanmış ve orada Osmanlıların bütün kuvvetine karşı direnmişlerdi. Ancak kocasının ölüm haberini alınca bu kadın bir elçilik heyeti göndererek bağlılığını bildirmiş olduğundan, Fatih Sultan

Mehmed, kaleyi teslim almak üzere Gedik Ahmed Paşa'yı oraya yollamıştı. Bu görev yerine getirildi. Sonra da içerisinde İshak'ın kardeşi Pir Ahmed'in ailesi ile İbrahim Bey'in oğullarından babasının sağlığında ölen Mehmed Bey'in kızının yaşamakta olduğu Mokan kalesi üzerine yürüdü. Burası ve daha başka yerler zaptedildi. Ancak Uzun Hasan'ın yaklaşmakta olduğu haberi gelince, Gedik Ahmed Paşa Konya'ya doğru çekildi.

Uzun Hasan, Fatih Sultan Mehmed'e karşı, sözde Karaman Beylerinin haklarını savunmak için Osmanlı sınırını geçmiş ve Tokat'a doğru ilerlemişti. Yanında Fatih'in halazadeleri Pir Ahmed ile Kasım Bey de bulunuyordu. Ordu, Uzun Hasan'ın veziri Ömer Bey ile yeğeni Yusufça Mirza'nın komutaları altında idi. Timur tarafından Tokat ele geçirilirken görülmüş vahşîlikler bu defa da tekrarlandı. Şehir âdeta kül haline getirildiği gibi, halka da binbir türlü işkence yapıldı. Ondan sonra Ömer Bey, Uzun Hasan'ın yeğeni Yusufça Mirza ile İbrahim Bey'in oğullarını Tokat yıkıntıları üzerinde bırakarak kendisi Diyarbakır üzerine yürüdü. Yusufça Mirza Karaman beylerinin telkinlerine uyarak yanlarındaki on bin neferle onların hak aradıkları bölgeyi yakıp yıkmaya devem etti.

AKKOYUNLU PROBLEMİ VE MAHMUD PAŞA'NIN İKİNCİ SADARETİ

Tokat'ta işlenen zulümlar ve Karaman'da yapılan yıkımları öğrenen Fatih'in öfkesine son olmadı. İlk sözü çadırının Üsküdar'a kurulmasını buyurmak oldu. Bütün paşalara, beylerbeyine bir sirküler gönderildi. Anadolu yakasında ve emrinde toplanmak üzere hızlı yürüyüşle gelmeleri istendi. Tehlike yakındı. Düşmanın daha birkaç konak ilerliyerek Anadolu'nun ortasına sızmasına imkân verilmemek gerekiyordu. Vezir-i âzam İshak ile Karaman Valisi bulunan

Şehzade Mustafa hücuma uğrayabilirlerdi. Oysa ki maiyyetlerinde savunma için yeter derecede asker birlikleri yoktu. Sonra Gedik Ahmed Paşa'nın emrindeki tümen de Yusufça Mirza'ya yenildiğinden durum büsbütün nazikleşmişti. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed, Mahmud Paşa'yı sadrâzamlıktan azletmek suretiyle doğru hareket etmemiş olduğu kanaatini edinerek yapılan haksızlığı onarmaya karar verdi. Devlete samimi olarak hizmet etmiş olan bu zatı ikinci defa devletin en büyük görevinin başına çağırdı.

FATİH'İN HABERLEŞMESİ

Ayrıca ne şekilde davranılacağını belirten kendi el yazısı ile bir "hatt-ı şerif" gönderip Şehzade Mustafa'ya hareket emri verdi. Fatih, kendinden önce bazı padişahların ellerini mürekkebe batırarak kâğıt üzerine bastıkları nişaneden farklı surette hareket ederek, el yazısı ile bazı emirler yazmıştır.

Kendinden sonrakiler de çoğu zaman bir anlaşmanın, bir beratın, Dîvân-ı hümayundan çıkmış bir emrin yukarısına kendi el yazıları ile yazdıkları bir satırdan yahut birkaç kelimeden ibaret vesikalar, belgeler bırakmışlardır. Aynı zamanda Fatih Sultan Mehmed'in sadece edebiyat ve güzel sanatların bir koruyucusu olmakla kalmayıp, vakit buldukça ilim ve özellikle şiir ile uğraştığı da bilinen bir gerçektir. Bununla beraber onun devrinde de Avrupa ve Asya hükümdarlarına gönderilen mektupların çoğu sarayın en seçkin bilginlerinin kalemerinden çıkmıştır.

Söz gelimi İstanbul'un fethi olayında Mısır Sultanı ile İran Şahına yazılan zafernameleri çağının en bilgili şahsiyetlerinden "Muallim-i sultanî" (padişahın hocası) Molla Gûrânî yazmıştır. Sanıldığına göre Fatih'in yirmi beşi bulan siyasî yazılar içinde sadece dördü yahut beşi onun

kendi kaleminden çıkmadır. Belki diğer birkaçı da gençliğinde Manisa Valisi iken bulduğu boş vakitlerde kendisi tarafından yazılmış olabilir.

Fatih Sultan Mehmed, Şehzade Mustafa'ya yazdığı berat ile onu Uzun Hasan savaşına başkomutan seçtiğini belirtmekte idi. Bu beratta kendisinin Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri ile gerektiği zamanda Uzun Hasan'ın üzerine varıp savunma ve onları kovma konusunda zaman kaybedilmemesi emredilmekte idi. Padişah'ın emri 1472'de Temmuz ayı ortalarında İstanbul'dan yazılmıştı.

Mahmud Paşa, donanma amiralinin ikametgahı olan Gelibolu'dan Üsküdar'a gelerek padişahın elini öptü. Mevsimin ilerlemiş ve ordunun savaş gereçleri ile zahirenin henüz ikmal edilmemiş olduğunu Padişah'a arz ederek, Türkmen aşiretlerinin zorbalıklarını men etmek üzere Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa'nın ileri gönderilmesini diledi. Padişah da bunu uygun bulduğundan Davud Paşa belirtilen görevle ileriye yürüdü.

Yusufça Mirza, bu sırada değişik şehirleri talan edip gidiyordu. Sonunda iki ordu karşılaştılar. Kanlı bir cenk başladı. Şehzade Mustafa ile Davud Paşa komutasında bulunan Osmanlı ordusu, Yusufça Mirza'nın ordusunu tam mânâsı ile bozdu. Yenilenler süratle Uzun Hasan'ın ülkesine döndüler. Şehzade Mustafa'nın savaş sonucunu belirtmek üzere Padişah'a gönderdiği mektup kendisinin kaleminden çıkmış gözükmektedir.

Bu sade, alçak gönüllü mektupta Şehzade, Uzun Hasan'ın amcazadesi Yusuf'un ve doğu beyleri ile eski iki Karaman Beyi'nin Kayseri'den geçerek kendisine doğru gelişlerini ve onun da Konya'dan hareket edip Anadolu beylerbeyisi ile Lalası Gedik Ahmed Paşa ve Rumeli Beylerbeyisi Mehmed Paşa beraberinde olmak üzere Rebiülevvelin ön dördüncü günü yapılan çarpışmayı kazanışını belirtmektedir. Özellikle kazandığı zaferi birkaç kelime ile anlatmakta ve bunun

Padişah’ın hayır duaları bereketi ile olduğuna da işaret etmektedir.

Düşmandan alınan başlar ve esirler padişaha gönderildi. Esirlerin şefleri durumunda bulunanlar da yok edildiler. Eski Karaman Beyleri Ahmed ve Kasım savaş alanından kurtulmuşlardı. Ahmed, Uzun Hasan’ın yanına gitti. Kasım ise, Silifke’ye sığındı ve kaleyi tahkim ile uğraştı.

UZUN HASAN’IN TARİHÇESİ

XIV. yüzyılın sonlarında Cengiz sülalesinden Moğol İmparatoru Argun’un hükümeti çağında; Akkoyunlu ve Karakoyunlu adlı iki Türkmen aşireti bulundukları yerleri bırakıp, doğudan batıya doğru yönelmişlerdi. Bunlardan birincisi Kapadokya, ikincisi Mezopotamya bölgelerine gelip yerleşmişlerdir. Biri güneyde, Diyarbakır’da, öteki kuzeyde, Sivas’da kendilerine iskan yerleri bulmuşlardı. Yerleşmelerinden bir asır sonra, Moğolların yıkılışı üzerine bu iki aşiret ilk defa hükümdar hanedanları niteliğini kazanıverdiler. Karakoyunlu hanedanından doksan yedi yıllık bir zaman içinde ancak dört, Akkoyunlulardan ise doksan dokuz yıllık zaman içinde dokuz hükümdar gelmiştir. Karakoyunluların hükümetini Türkmen Kara Yusuf kurmuştur.

Akkoyunlu hanedanının başkanlığında Kara Yuluk bulunmuştu. Bu adam, kendisine yenilen ve esir olan üç hükümdarın üçünü de öldürmüştür. Bunlar; Tokat ve Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin, Halep ve Şam hükümdarı Melik Adil ve Mardin hükümdarı Melik Zahir İsa idi. Sonunda Kara Yuluk, Kara Yusuf’un oğlu İskender’e mağlûp olmuş ve bir hendekte ölmüştür. Uzun Hasan, Kara Yuluk’un torunudur. Kabiliyetli ve liyakatli bir hükümdar sayılmıştır.

Uzun Hasan, önce kardeşi Cihangir’e hizmetle işe başlamış, fakat sonra kazandığı savaşlar ve kavuştuğu

şöhret ile kendisi Diyarbakır kalesini de zapt ederek, Osmanlı toprağına saldırmaya başlamış ve kardeşi Cihangir'in ölümü üzerine de Akkoyunlu tahtının tek sahibi olmuştur. Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah ile savaşa tutuşan bu adam, sonunda hasmını yakalamış ve yok etmiştir. Cihanşah, Fatih Sultan Mehmed'den yardım istemiş ise de, Padişah o sıralarda İskender Bey ve İlbasan kalesinin yapım işleri ile uğraştığından onun dileğini yerine getirememiştir. Bunu bilen Uzun Hasan, Padişah'a bir zafername yazarak, biri Cihanşah'ın danışmanının olmak üzere üç de baş göndermiştir.

Uzun Hasan mektubunun sonlarında Padişah ile aralarındaki antlaşmanın korunmasını tavsiye etmekle beraber ondan Akkoyunlu hanedanının yükselmesi ve ülkesinin genişlemesi için dua etmesini de istiyordu. Bu kibirli Akkoyunlu hükümdarı, Timur'un torunu olup, bütün Ceyhun ötesinde de sultanlık etmekte olan Miranşah oğlu Ebu Said'e daha gururlu bir zafername yolladı. Ayrıca Cihanşah'ın başını da bununla beraber göndermekten âdeta vahşî bir zevk duymuştu. Ebu Said ile Uzun Hasan savaş halinde idiler. Uzun Hasan, bir geçitte pusuya girerek, beklediği düşmanının üzerine atılmış ve karşısındaki orduyu yok edercesine yendiği gibi Timur'un torununu da esir almıştır. Zerre kadar insaf etmeden Ebu Said'in başını da kesmekte tereddüt etmemiştir. Sonra da bu başı bir zafername ile Mısır sultanına yollamıştır.

Uzun Hasan, kabına sığmıyacak bir duruma geldi. Her türlü küstahlıktan çekinmedi. Timur'un torununun oğlu Hüseyin Baykara'yı da Horasan tahtından ayırmaya kalkıştı. Yine Timur ailesinden olan Yadigâr Mehmed için Sultan Hüseyin ile pençeleşmek üzere ilerledi. Uzun Hasan'ın bu sıralarda Karaman Beyi sayılan misafiri Pîr Ahmed'e yazdığı zafernamede böbürlenmeler bir tarafa bırakılacak olursa, o günlerin olayları hakkında bu mektupta önemli bilgiler bulmak mümkündür. Aynı zamanda o sıralarda Uzun

Hasan'ın Horasan'dan Karaman'a kadar uzanan çok geniş topraklarda nüfuz sahibi de olduğu anlaşılmaktadır.

Başarıları Uzun Hasan'ı öylesine çılgınca bir kendine güvenmeye götürmüştü ki âdeta kendini doğunun yenilmez başbuğu sanıyordu. Ve artık Fatih Sultan Mehmed ile savaşabileceği hayallerine kapılıyordu. O da Timur gibi Osmanlıların tahtlarından kovdukları beyleri kabul ediyor ve onları yeniden topraklarında hâkim kılmak için projeler yapıyordu. Kastamonu hâkimi Kızıl Ahmed ile Karaman beyleri onun sarayında sığınak bulmuşlardı. Bunları biraz da Fatih'i öfkelendirmek amacı ile yapmakta idi.

Fatih'i en çok inciten; Cihanşah'ın bozulduğunu ve öldürüldügünü bildiren Uzun Hasan'ın zafernamesi olmuştur. Ayrıca bu kendini beğenmiş adam, bir başka mektubunda Fatih'e "sultan" unvanını dahi çok görerek sadece "Mehmed Bey" demek küstahlığından da çekinmemişti. Bu son mektubunda Uzun Hasan, bütün Fars iklimini feth ile düşmanlarını hezimete uğrattığını ve Şiraz'ı payitaht edindiğini açıkladıktan sonra Hüseyin Baykara'nın da kendisini metbu tanımakta olduğuna değinerek, onun ülkesinde de hutbeler de sadece kendi adının anıldığını ve sikkelerde kendi isminin basıldığını belirtiyor ve artık korkacak bir düşmanı kalmadığını da sözlerine ekliyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in Hüseyin Baykara ile de dostça münasebetleri vardı. Bu mektup onu daha da çok kızdırmaktan başka bir işe yaramadı. Fatih'in cevabı Uzun Hasan'ın mektubundan daha az tahkir edici değildi. Fatih, onu bayağı bir Acem hanı gibi tutarak, hitap ediyordu. Mektup aşağı yukarı şu mealde idi:

"Ben, Sultan Bayezid oğlu, Mehmed oğlu Murad oğlu Sultan Mehmed'im. Sen, Acem ülkesinin başbuğu büyük han, Hasan Han'sın. Bilesin ki, kişi devletine mağrur olup haddini aşarsa artık insafsızlar arasına katılarak fren tanımaz ve bunun sonunda devletini ve ülkesini kaybeder.

Senin kafanın içini şeytanca vesveseler kaplamıştır. Aklını başına topla. Bil ki, bizim memleketimiz İslâm yurdudur. Dedelerimizden beri devletimizin çerağı, küfür ehlinin yürek yağı ile aydınlanmıştır. Sen eğer Müslümanlara karşı kötü amaçlar besliyorsan, sen ve sana yardım edenler îman düşmanlarıdırlar.

Bütün devlet ve şeriat düşmanlarını yok etmek için atımız eğerlenmiş ve kılıcımız kuşanmıştır. Bilmedim yahut da gafil idim demeyesin. Senin bu taraflara gelmene lüzum yoktur. Şevval ayında muzaffer askerlerim Allah'ın izni ile benimle beraber senin üzerine yürüyeceklerdir. Allah, ben kulunu sebep kılarak, senin zulmünü mazlumlar üzerinden götürecektir. Senin adını ve şanını yok edeceğim. Fazla söze lüzum yoktur. Benim mektubuma cevap gönderesin. Bana hayır diliyenlere selam olsun."

Mart ayının sonlarına doğru Fatih Sultan Mehmed, Üsküdar'dan hareket ederek Yenişehre yöneldi. Rumeli askeri de Gelibolu iskelesinden Anadolu'ya geçirildi. Ordu Beypazarı'na eriştiği zaman Karaman Valisi Şehzade Mustafa gelip babasının elini öptü. Daha sonra biraz ileride Amasya Valisi Şehzade Beyazıd babasına yetişip, görevini yaptı. Fatih, Sivas ovasında ordusunu gözden geçirdi. Rumeli Beylerbeyi Paleolog sülalesinden Has Murad Paşa, Şehzade Bayezid'in maiyetinde, kırk sancak ve yirmi bin yeniçeriden kurulu olan sağ kanada kumanda ediyordu. Şehzade Mustafa'nın emrinde bulunan Davud Paşa, yirmi dört sancak ile yirmi bin azepten kurulu sol kanadın başında idi. Merkezde, gelenek üzere, bizzat Padişah'ın komutasında sultana has süvari askeri bulunuyordu.

Böylece ayrılmış olan ordu yüzbin kişiyi buluyordu. Dedelerinden beri akıncıların şefleri olan

Mihaloğulları'ndan Ali Bey, düşmanının Tokat'da irtikâp ettiği vahşîliklerin dersini vermek için ileriye gönderilmişti. Uzun Hasan, Fatih'in gelişini hem akıncıların hücumundan, hem de Padişah'ın mektubundan öğrenmişti. Bu bakımdan Fırat kıyısında kendisine elverişli bir yer seçmeye vakit buldu. Sağını Fırat'a vererek, arkasını da bir dağ ile kapatıp mevzilendi.

Mihaloğlu karşısındakilerin sayıca çokluğunu görerek geri çekildiği halde, öncüdeki hafif süvariye kumanda eden genç general Has Murad Paşa, Uzun Hasan ordusu ile çarpışmak arzusuna hızla kapılmış ve birkaç karakol çarpışmasındaki başarılarına aldanarak düşmanın arkasından ayrılmadan hücumlarına devam eylemiştir. Murad Paşa'yı izlemekte olan Mahmud Paşa, ona geri dönmek ve bir adım daha ileri gitmemek için emir verdiyse de Murad yiğitliğine mağrur olarak ilerlediğinden Uzun Hasan'ın kurduğu bir tuzağa düştü. Tedbirsizliğinin tehlikeli sonuçlarını pek geç anladı.

Yiğitlik meziyetleri, kendisini kurtarmaya yetmediği gibi, askerinin büyük bir kısmı da savaş alanında kaldı. Osmanlı ordusunun en seçkin şahsiyetlerinden üçü; Turhanoğlu Ömer Bey, Rumeli Defterdarı Hacı Bey ve Fakihlerden Fenârizade Ahmed Çelebi düşman eline esir düştüler. Uzun Hasan, bunları arkasından götürdü. Öbür esirler Bayburt'a gönderildi. Uzun Hasan bu asil esirleri görünce muzaffer bir davranışla Ömer Bey'e hitap ederek:

"Osmanlı ordusunun en seçkin askeri olan Rumeli askerini tenkil ettikten ve Mora fatihinin oğlu kendi eline esir düştükten sonra artık Osmanlı Devleti'nde eski kuvvet kalmamış" olduğunu söyledi. Ömer Bey ona verdiği cevapta; sevincinin henüz vakitsiz olduğunu ve Padişah'ın daha kendisi gibi yüz binlerce adamı bulunduğunu beyan etti. Bu sözler İran fatihini kızdırmış olmakla beraber, Ömer Bey'in yeni birkaç tatlı sözü onu yatıştırabildi.

Sultan Mehmed, bu ilk yenilgiye karşı, gördüğü bir rüya ile avundu. İkisi de pehlivan kılığında olarak kendisi ve

Uzun Hasan rüyada güreşmişlerdi. Fatih, hasmının ilk hamlesine karşı koyamıyarak diz üstü düşmüş ise de sonradan bütün gücünü toplayarak Uzun Hasan'ın göğsüne öyle bir yumruk indirmişti ki, hasmının yüreğinden bir parçası yere düşmüştü. Fatih uyanınca bu rüyayı komutanlarına ve vezirlerine anlatmıştır. Rüyası pek güzel bir surette tâbir edildiği gibi bütün orduya da yayılmış ve herkesi cesaretlendirerek düşmanın üzerine daha güvenle yürümek hususunda bir kuvvet kaynağı olmuştur. Gerçekten de bu rüyanın beklenilen sonucu tamamen elde edilmiştir. Çünkü bu düş birkaç gün sonra gerçekleşmiştir.

OTLUKBELİ ZAFERİ

Padişah Erzincan yakınlarında Uzun Hasan'a karşı büyük bir başarı elde etti. Osmanlı ordusu Bayburt'a yönelerek Uzun Hasan'ın ülkesi içinde altı gün yol almıştı. Yedinci gün 1473 Temmuzunun 26'sına rastlayan Pazartesi günü, Tercan yakınında "Üç Ağızlı" denilen yere erişildi. Orada Fatih Sultan Mehmed, düşman ordusunun, Otlukbeli tepelerinde harp safında dizilmiş olduğunu gördü. Uzun Hasan'ın sağ kanadı küçük oğlu Zeynel'in, sol kanadı da büyük oğlu Uğurlu Mehmed'in komutaları altında idi. Padişah iki şehzadesini Uzun Hasan'ın oğulları karşısına koydu. Şehzade Mustafa sol kanatta Anadolu askeri ve azeplerle, Şehzade Bayezid de sağ kanatta Rumeli askeri ve yeniçerilerle beraber idi.

Zeynel, Şehzade Mustafa'nın şiddetli hücumlarına karşı koyamadı. Askeri yenildi. Kendisi de savaş meydanında düştü. Azepler ağası Mahmud, Zeynel'in başını kesip Şehzadenin ayakları önüne koydu. O da hemen Padişah'a gönderdi. Türkçe'de ve Farsça'da çocuklara babalarının "ciğerpâre" si denildiğinden, Padişah'ın rüyası bu suretle gerçeğe çevrilmiş oluyordu. Şehzade Bayezid de kardeşi

kadar bahtiyar olarak, düşmanın Uğurlu Mehmed komutasındaki sol cenahını yendi. Bunun üzerine Türkmen ordusu pek perişan bir duruma sürüklendi. Uzun Hasan artık savaşı büsbütün kaybetmiş olduğunu anlamıştı. Savaş alanını terk ederek firar etti.

Fatih Sultan Mehmed, savaş alanında üç gün kaldı. Uzun Hasan'ın daima beraberinde bulundurduğu bilginlere ilişilmedi. Bunların arasında Irak'ın en şöhretli bilginlerinden olan kadı Mahmud Şüreyhî ile Uzun Hasan'ın imamı kadı Hasan-Keyfî ve nişancısı Seyyid Mehmed de vardı. Fatih, bunların zincirlerini çözdürmüş ve onlara iltifat göstermekten de geri durmamıştır.

Uzun Hasan'ın, Cihanşah yenilgisinde esir ederek o vakittenberi arkasında dolaştırdığı emirlerinin hepsi serbest bırakıldı. Timur sülalesinden üç mirza; Mirza Mehmed Bey Bakır, Mirza Zeynel ve Mirza Muzaffer Padişah'ın esiri sıfatı ile Amasya'ya gönderildi. Uzun Hasan'ın belli başlı emirlerinden diğer ikisi; Alpagut Mehmed Bey ile Çakırlı Bayezid'in oğlu Ömer Bey zincire vuruldular. Sinan Bey'in oğlu olup, Osmanlı olduğu halde öğretimini tamamlamak amacı ile İran'a gitmiş ve oradan Uzun Hasan'ı Osmanlılar üzerine yürümeye teşvik etmiş olan Titrek, idam edildi.

Otlukbeli savaşında şehid düşen Osmanlıların ruhu için kurbanların kesilmesi yedi gün sürmüştür. Sekizinci gün muzaffer ordu, Karahisar önüne erişti. Uzun Hasan'la savaş ilan edildiği günlerden başlayarak Mahmud Paşa, Dîvân-ı Hümayun'da, ilkin Karahisar kalesinin feth olunması gerektiğini ve o kadar müstahkem bir kalenin ordunun arkasında düşman elinde bırakılmasının tehlikeli olduğunu savunmuştu. Bunun üzerine Padişah öfkelenmişti:

“Maksat kaleler almak değil, fakat düşmanın ordularını yenmektir”, demişti. Ancak öfkesini açıkça fazla göstermemiş ve sonucunu da ileriye bırakmıştı. Uzun Hasan’ın kesin yenilgisinden sonra, Karahisar, Fatih’in ilk teklifi üzerine teslim oldu. Neşrî’nin belirttiğine göre ‘bu kale’ Padişah’ın kudretli ve heybetli nazarından titremişti. Karahisar Komutanı Darab Bey’in süratle boyun eğmesine bir mükâfat olmak üzere kendisine Çirmen sancağı verildi. Fatih, bu münasebetle on milyon akçeyi bağışladı. Yine bu vesile ile erkek ve kadın bütün esirleri de azad eyledi. Padişah’ın dudaklarından çıkan bir çift söz, kırk binden fazla delikanlı ile birçok genç kızın da hürriyetlerini kazanmalarına kâfi geldi.

Fatih Sultan Mehmed böylece hem adaletine hem de merhametine güzel bir örnek vermiş bulunuyordu. Bundan sonra zafernameler yazdırmayı düşündü. Bunlar Şebin Karahisar’da kaleme alınmışlardı. Bu zafernameler Timur’un torununun oğlu ve Horasan emîri olup daha önceleri Uzun Hasan’a yenilmiş olan Hüseyin Baykara ile Kastamonu Valisi Şehzade Cem’e gönderilmişlerdir. Bundan başka devletin bütün sancakları ile beylerbeylerine Otlukbeli zaferi şerefine şenlikler yapılması için hazırlıklarda bulunmaları emrolundu.

MAHMUD PAŞA’NIN AZLİ VE KATLİ

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul’a döndükten sonra ilk politik iş olarak Sadrazam Mahmud Paşa’yı azletti. Böylece Mahmud Paşa ikinci defa olarak başbakanlık görevinden düşmüş oluyordu. Padişah’ın Mahmud Paşa hakkındaki kızgınlığının birkaç sebebi vardı:

Mahmud Paşa önce, Üsküdar’da toplanan ve kış ortasında sefere gidecek olan ordunun komutasını üzerine almak

istememişti. Sonra savaş hareketlerine Şebin Karahisar kalesinin zaptı ile başlanılması hususunda direndiğinden bu Padişah'ın ona karşı olan öfkesinin artmasına yol açmıştı. Bundan başka Otlukbeli savaşından sonra düşmanın kendi toprakları içerisine kadar kovalanmamasını teklif eylemiş ve bu teklifin Padişah'ın görüşüne aykırı olarak üstün gelmesi Fatih'in hiddetini artık zapt edilmez hale getirmişti. Ancak savaş zaferle bitince bu konudaki duygu ve düşüncesi Mahmud Paşa'nın azledilmesi ile açıkça ortaya çıkmıştı. Bundan bir süre sonra da eski başbakanının katline ferman çıkmıştı (1474).

Bu konuda bahane bulmak da öyle pek güç olmadı. Osmanlı tarihçilerine göre de Mahmud Paşa bahaneye bizzat kendisi sebep olmuştur. Çünkü Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine eski Vezir-i âzam sevinç belirtileri göstererek satranç oynamış ve matem elbisesi giyecek yerde beyaz elbise ile ortaya çıkmıştı. Ancak Mahmud Paşa'nın asıl suçu bundan ibaret değildi. Denebilir ki onun görüş bağımsızlığı ve birçok zamanlarda açıklamaktan çekinmediği kişisel düşünceleri, Padişah'ın gazabını üzerine çekmesinin ilk plandaki sebepleridir. Ayrıca Mahmud Paşa'nın Bosna beyinin hayatını bir müddet uzatması ve Karaman Beyi İshak'ın kaçmasını kolaylaştırmış görünmesi de bir sebeb idi.

Bosna, Sırbistan, Eğriboz fatihi sayılan ve bilim adamları hakkında geniş bir koruma duygusu ile dolu bulunan Mahmud Paşa'nın unutulmaz hizmetleri onu ölümden kurtaramamıştır,

Osmanlı Devleti'nde mevkiine gerçekten layık olan ilk Vezir-i âzam sayılan Mahmud Paşa, birçok tesisler meydana getirmiş, zamanımıza kadar gelen yapılar yaptırmıştır. Bunlar arasında onun adı ile adlandırılan camiler, hamamlar vardır. Ayrıca Mahmud Paşa'nın, Mîr Ali Şir Nevâî'ye göndermiş olduğu mektuplar mecmuası da bilinmektedir. Bu büyük vezir, şiirler de yazmıştır. Bilginler hakkında

adaletli ve cömert olması ona birçok eserlerin ithafına yol açmıştır. İstanbul'da yaptırdığı medrese bittiği zaman, birçok ilim mensuplarına hediyeler dağıtmıştır. Haftada bir gün sofrasına bilginleri çağırır ve daima yemekte birçoğu altından yapılmış nohut taneleri ile karışık pilav bulunurdu. Herkes kaşığından çıkan kısmetine sahip olurdu. Mahmud Paşa'nın sofraya otururken:

"Zenginliğe kavuşan herkesin ağzında daima saçmak için altın bulunmalıdır" demek âdeti idi. Bu sözleri birkaç kere Padişah'ın huzurunda da söylemişti.

Bir gün Padişah bir mollaya, vakti ile Kırım'ın öğretim için dört yüzden fazla bilim adamı olduğu halde çabucak çökmesinin neden ileri gelmiş olduğunu sormuştu. Molla verdiği cevapta:

"Kabahatin Kırım'daki en son vezirde olduğunu, çünkü bu vezirin ulemaya hakaret ederek bu yeryüzü cennetini harap bir çöle çevirdiğini" açıkladı. Fatih bu vesileyi yakalayarak Sadrâzamına, ilmi ve ilim adamlarını, ne suretle himaye etmek lazım olduğunu hatırlattı. Mahmud Paşa da vezirin kabahatinin, Padişah'ın daha liyakatlisini o mevkiye getirmemesindeki hatanın doğal bir sonucu olduğu cevabını verdi.

İşte denebilir ki, Sadrâzamın böyle serbestçe ve Padişah'ın hoşuna gitmeyecek bir dille konuşmaktan çekinmemiş olması onun acıklı ölümünü çabuklaştırmakta yardımcı olmuştu. Mahmud Paşa ölümle karşılaşmadan önce vasiyetnamesini hazırladı. Orada şu sözler bulunuyordu:

"Ben Padişah'ın kapısına bir at, bir kılıç ve beş yüz akçe ile geldim. O zamandan beri kazandığım her ne malım varsa Padişah'ındır. Oğlum Mehmed Bey'in hayatını korumasını kendisinden niyaz ederim. Evkafımı da koruyacağını ümid ediyorum."

HAÇLI DONANMASI VE YAPTIĞI İŞLER

Papa Dördüncü Sikst, Padişah'ın İstanbul'dan ayrıldığı haberini işitince, vekilleri olan Kardinal Besaryon, Bembo ve Borciya'yı Fransa, Almanya ve İspanya'yı Türklere karşı hac kaldırmaya teşvik ve bu ülkelerin hükümdarlarım Lateran sarayında toplantıya çağırmak için göndermişti. Papa bunların gelişini beklerken Venedik ve Napoli'de üçlü bir anlaşma yaptı.

Bu anlaşma, onun imzalanması hususunda en çok çalışmış görevlinin adını, yani Karafa Anlaşması adını aldı. Öte taraftan Karaman'da karışıklıklar başlayınca Uzun Hasan da Rodos'a ve Venedik'e bir elçi göndererek bir savunma ve saldırma anlaşması müzakeresine girişmek istedi. Özellikle bu iki hükümetten ateşli silahlar ile kendi ülkesinde top dökümü için uzman topçular istiyordu. Çünkü Uzun Hasan, bundan önceki yenilgilerine, askerinin yiğitlikteki eksikliğinden çok, toplarının eksikliğinin sebep olduğuna inanıyordu. Venedik Senatosu, hemen harekete geçerek J. Barbaro'yu dört kadırga ile Karaman kıyılarına yolladı. Kadırgalardan ikisi Asya'ya iki yüz topçu taşıdı. Diğer ikisi de barut ve top ile tamamen dolu idi.

Fatih de Venediklerin Uzun Hasan'ın lehine müdahalelerden çekinmesini istemişti. Bunu İşkodra kalesi komutanı Leonardo Boldu vasıtası ile bildirmiş, bu cumhuriyete barış teklif eylemişti. Fakat bir sonuç elde edilememişti. Padişah, aynı zamanda Kroya şehrinin kendisine geri verilmesi şartı ile Venedik tüccarının vermekte bulunduğu yüz elli bin dakadan da vazgeçeceğini açıklıyordu. Ancak bu cumhuriyet, her şeyden önce Eğriboz'un kendisine bırakılmasını istiyordu. Bu sebeplerle zaten güçlükle ilerlemekte olan müzakereler kesildi ve savaş her zamankinden daha hızlı olarak yeniden başladı.

Seksen beş kadırgadan kurulu bir donanma Delos ve Midilli'yi yağmaladıktan ve İzmir şehrini de yaktıktan sonra Taşili sahillerine geldi. Haçlı donanması geçtiği yerleri ateş

ile kana boğuyordu. En çok zarar gören yerler arasında Antalya ve İzmir şehirleri vardı. Haçlıların ilk hücumu Antalya üzerine olmuştur. İyice tahkim edilmiş olan ve birçok muhafızlar tarafından savunulan Antalya limanı, bu zamanlarda da şöhretli idi. Özellikle ticaret bakımından önemi vardı. Buraya Mısır ve Suriye'den tüccarlar gelirdi. Hindistan ve Arabistan'dan gelen ıtriyat ve baharat önemli olduğu gibi halı ve başkaca işlenmiş eşyalar da buralarda satılıyordu.

Venedikliler ile müttefikleri çarşıyı yağma etmiş ve şehirde buldukları kıymetli eşyayı da gemilerine doldurmuşlardır. Sonra iki katlı sur ve iki katlı hendek ile çevrilmiş bulunan kaleyi ele geçirmek istemişlerse de bunda başarı sağlayamamışlardır. Kuşatılanlar çok erkekçe dövüşmüştür. Venedikliler her taraftan geri püskürtülmüştür.

Düşman donanması Antalya'dan Rodos'a doğru giderek, oradan Adalar denizine İyonya kıyılarına kadar ilerlemiştir. Bu zamanlarda İzmir de Antalya kadar bir ticaret merkezi ve zengin bir şehir idi. Fakat savunma vasıtaları yetersizdi. Bu yüzden haçlılar İzmir'i ele geçirmiş ve her çeşit yağma hareketlerinde ve adam boğazlamakta mahzur görmemişlerdi. Her türlü bayağılıkları işlemişlerdi.

İzmir'in ele geçirilişinin ertesi yılında Silifke şehrini kuşatmakta olan Kasım Bey'e yardım için Venedik donanmasının baş kumandanı bulunan ve haçlılar donanmasına komut veren Piyetro Mocenigo, Taşili sahiline döndü. Ağa limanında demir attı. Doksan dokuz gemiden mürekkep olan Venedik donanması başka kalelere de uğradı. Venedikliler aldıkları esirleri satarak, kendilerince kârlı bir iş yapmış oluyorlardı.

Uzun Hasan'ın yenildiği haberi gelince işler değişti. Hemen Kıbrıs adasına doğru döndüler.

KARAMAN ZAPTININ TAMAMLANMASI, ŞEHZADE MUSTAFA'NIN VEFATI

Şehzade Mustafa'nın maiyetinde Osmanlı ordusuna kumanda etmekte olan Gedik Ahmed Paşa, Karaman seferini bitirmek ve henüz Karaman beylerine bağlı kaleleri zapt eylemek üzere Kilikya içlerine girdi. Mocenigo'nun askeri tarafından alınmış olan kalelerden başka bazı kaleler de henüz Kasım Bey ile Pîr Ahmed'e bağlı bulunuyordu.

Ahmed Paşa, Ermenek kalesini âni bir hücumla zapt etti. Sonra Pîr Ahmed'in hazineleri ve haremi ile birlikte sığınmış olduğu Minan kalesini de kuşattı. Sonunda kale teslim olmuş ve Pîr Ahmed de kendisini surdan aşağı atmıştır. Bundan sonra Silifke üzerine yürüyen Ahmed Paşa burayı da almakta gecikmemiştir.

Şehzade Mustafa Develi Hisar kalesini bizzat zapt etmek istiyordu. Fakat kendisini hasta hissettiği için bu işi en cesur komutanlarından Koçu Bey'e bıraktı. Develi kumandanı Atmaca Bey ancak Şehzade Mustafa'ya teslim olabileceği hususunu bildirdiğinden Şehzade hasta hali ile buraya kadar geldi. Fakat hastalığı arttığından, şehre girmek görevini Ahmed Paşa'ya verdi. Şehzade Mustafa Konya'ya dönerken Niğde yakınlarında Boz Bazarcıkta vefat etti.

GEDİK AHMED PAŞA'NIN SADARETİ, CEM'İN KARAMAN VALİLİĞİ

Mahmud Paşa'nın idamından bir sene sonra sadrazamlık Gedik Ahmed Paşa'ya tevdi olundu. Boş bulunan Karaman valiliğine de önceleri Kastamonu'da vali bulunan Şehzade Cem getirildi.

Henüz on sekiz yaşında bir şehzade olan Cem, büyük ümitler vadediyordu. Cem, henüz on yaşında iken Kastamonu'ya Vali tayin edilmişti, onun şairliğe olan kabiliyeti, birçok şairin doğum yeri olan Kastamonu'da

kolayca gelişmiştir. İlk eseri İran romantik manzumelerinden birinin tercümesi olmuştur. Sonra başarılı gazeller yazmıştır.

Karaman'a gidince şiiri bırakmamakla beraber, kendini cimnastiğe vermiş, özellikle güreşte maharet kazanmıştı. Genç Şehzade Konya ve Larende'de saklanmakta bulunan Büyük Alâeddin'in gürzünün ağırlığını birkaç okka artırdı. Bu silahı kolayca kullandığından çağının birinci pehlivanı unvanını aldı. Bu karakterde bir Şehzadenin idaresi sayesinde pek ateşli olan Karaman halkı ve İçil dağlıları kolayca yola gelip itaatli insanlar oldular.

- XIV -

Osmanlı hükümeti, kendi ülkesine fetih ve düşman topraklarına da üzüntü ve korku sebebi olacak yeni seferler hazırlamak sureti ile kuvvet ve kudretini günden güne artırmaya çalışırken Osmanlı orduları doğuda ve güneyde devletin en ileri sınırlarında zaferler kazanıyor, güneyde ve batıda kaleler fethediyordu.

Rumeli ordusu, 1471 baharında kırk bin kişi olarak ve iki kola ayrılarak, karargâhından çıktı. Yirmi bin kişi yapı işleri malzemesi ve âletleriyle Sava nehrine yöneldiler. Orada bunlar yeni bir kale yapma işi ile görevlendirilmişlerdi. Kaleye "Sabaç" adı verildi.

Öteki kolordu Bosna Beylerbeyi İshak Bey'in komutasında Bosna ile Hırvatistan'ı hızla geçerek Karniyola'yı aldı. Matyas Korinos, o sıralarda Bohemya ve Polonya işleri ile fazlası ile uğraşmakta olduğundan, bir generalini Osmanlı ordusunun inşaatına engel olmak için görevlendirdi. Fakat Hıristiyanların bu konudaki çabaları boşuna olmuştur. Türkler işçiyi, Macar toplarının ateşinden korumak için hemen bir siper inşa ettiler. Macarların yapabildikleri şey,

sadece bazı adamları öldürtmek ve Sabaç'ın karşısında bir kalenin temellerini atmaktan öteye gidemedi.

Almanya İmparatoru Üçüncü Fredrik'in; Türk akıncılarının, Hırvatistan, Karniyola, Karintiya ve İstirya eyaletlerine tecavüzlerini engelleyecek gücü yoktu. Osmanlıların Almanya'ya akınları 1470 yılında başlamış ve on yıl muntazam surette devam etmişti. Bu akınlar sonraları daha seyrek olmak üzere on altıncı yüzyılın ortalarına kadar tekrarlanmıştır. Türk ordusu değişik kollardan türlü yerler üzerine yürümüştür. Sırasında yakma ve yıkma işleri olmuş, zaman zaman da esirler alınıp dönülmüştür. Birçok defalar akıncılar Hırvatistan'ı geçerek Karniyola'ya girmişlerdir. Macaristan da değişik istilalara uğramıştır.

Arnavutluk'ta, İskodra surları önünde Türkler, o zamana kadar gördükleri karşı koymaların en hızlısına rastlamışlardır. Rumeli Beylerbeyi Süleyman Paşa, 1474 Mayısının ilk günlerinde İşkodra'nın önünde görünmüştü. Antuvan Leredano, kaleye kapanmıştı. Süleyman Paşa iki batarya top ateşi ile kısa zaman içinde surların bir kısmını yıktı. Kale savunucuları halkla birlikte gedikleri onarmaya çalışıyor, ancak Türklerin topları acele ile yapılan bu onarmaları derhal bozuyordu. Süleyman'ın teslim teklifine karşı Loredano şu anlamda cevap verdi:

"Ben Venedikliyim. Kale teslim etmenin ne demek olduğunu bilmiyen bir ailedenim. Ya Işkodra'yı koruyacağım yahut burada öleceğim."

Bunun üzerine hücuma karar verildi. Direnmelerine rağmen, Türkler iki yerde açılan gediklerden kaleye girdiler. Savaşlar oldu. Sonucunda kale düşmedi, kuşatma kaldırıldı. İşkodra önünde toplanmış olan on beş bin hafif süvari askeri, soydan şefleri olan Mihaloğlunun komutası altında Dalmaçya ve Karniyola'ya daldılar. Oralardan yirmi bin kadar esir alındı.

Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa, İşkodra'dan hareket ederken Padişah'tan askeri ile beraber Moldavya'ya

gitme emrini aldı. Süleyman Paşa buraların beyi olan Etyen'e karşı yürüdü. 1475 yılının 17 Ocak günü, meşhur bir savaş oldu. Bu savaşta Etyen başarı göstermiştir. Türklere karşı vahşîlikle hareket edilmiş, özellikle esirler kazığa vurulmaktan çekinilmemiştir.

KEFE, AZAK, KİLİ İLE AKKİRMAN'IN FETHİ

Bu sırada Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'da üç yüz yelkenliden kurulu bir donanma hazırlıyordu. Her ne kadar donanma için Girit'ten başka gidecek bir ada hatıra gelmiyor idiyse de nereye gideceği kesin olarak kimse tarafından bilinmiyordu. Çünkü 1474 Aralık ayında Türkiye'den, Venedik'e bir maslahatgüzar giderek; Padişah'ın uzun bir barış yapmaya hazır olduğu belirtilmekte ve İstanbul'a bir elçilik heyetinin gönderilmesini istenmekte idi. Venedik Senatosu uzun görüşmelerden sonra teklifi uygun bularak Jeron Zorci'yi görevlendirdi. 1475 Mart'ı sonlarında İstanbul'a gelen bu elçi, Sadrazam'la daha ilk mülakatında yetkisini aşan şartlarla karşılaştı.

Venedik'le barışın ancak bu Cumhuriyetin Arnavutluk'ta işgal etmekte olduğu yerleri ve bu arada Akçahisar kalesini Padişah'a teslim etmesi ve ayrıca borçlu olduğu elli bin dukayı ödemesi suretiyle mümkün olduğu belirtilmişti. Elçi bu isteklerin kendi yetkisini aştığını söyleyerek özür diledi. O vakit elçiye yelkenlerini açmaya hazırlanan donanmanın manzarası gösterildi. Zorci, Korfo'ya dönerek İstanbul'daki konuşmaların sonucunu Venedik doçuna bildirdi.

Bu sıralarda Vezir-i âzam limandan çıkarak Adalar ve Adriyatik denizlerindeki Venedik müstemlekelerine değil, Kırım'daki Ceneviz sömürgelerine, Azak denizine karşı

yelken açmak, özellikle Kırım kalelerinin en önemlisi olan Kefe'den Cenevizlileri kovmak için emir aldı. Savaşçı olmaktan ziyade, tüccar olan Cenevizliler ancak kazanç için silaha başvururlardı.

Gedik Ahmed Paşa; Cenevizlilerin savaşa hazırlıksız oldukları bir anda hücum etti. O zamanlarda Kefe, Karadeniz sahilinde bulunan memleketlerde, Ceneviz ticaretinin ambarı idi. İran'ın ipek ve pamuğu Kefe'ye gelirdi. Kırım hanları da Ceneviz konsoloslarına geniş ticaret imtiyazları vermişlerdi. Fatih'in ileriyi gören yüksek anlayışı, Kefe'ye sahip olmakla Osmanlı ticaretinin ne kadar faydalar elde edeceğini keşfetmişti.

Sultan İkinci Mehmed, Kırım'ı ülkesine katmak için vesile arıyordu. Bu sırada Ceneviz milliyetinden olan birinin Kefe kapılarını açacağını Padişah'a arz etmesi iyi bir fırsat olmuştu. Fatih Sultan Mehmed hemen Gedik Ahmed Paşa'yı yollamakta gecikmedi.

Gedik Ahmed Paşa, 1 Haziran 1475 tarihinde Kefe surları önünde demir atarak karaya kırk bin asker çıkardı. Sadece üç gün dayanabilen şehir şartsız olarak teslim oldu. Buradan kırk bin kişi göçmen olarak İstanbul'a gönderildiler. Cenevizlilerden de bin beş yüz delikanlı yeniçeriler arasına alındı.

Bu sıralarda Kırını Hanı olan Ahmed Giray, Cenevizlilerin yenilgisi hakkında kendisine yazılmış zafernâmeyi alınca korktu. Kefe'den sonra, Karadeniz kıyısındaki başka kaleler de karşı koymadan teslim oldular. Ahmed Han, kendisinden tahtını kapmak isteyen on bir kardeşi ile çekişmekte iken Fatih'in, Kefe'de Hıristiyanlara karşı zaferini bildiren ikinci bir zafernâmesini aldı ve bundan az sonra Ahmed Paşa, Menkûp surları önünde göründü. Bu şehir de ani bir hücumla ele geçirildi. Halkın bir kısmı da yine İstanbul'a gönderilmiştir.

Böylece Torid bölgesinde Osmanlı hâkimiyeti tamamıyla kurulmuş oluyordu. Kefe alındıktan sonra Türkiye'nin bu yarımada üzerindeki hâkimiyeti üç yüz yıl sürmüştür. Kırım Hanlarının tarihi, Osmanlı Devleti tarihine hayli karışmıştır. Burada kısaca Kırım'daki Giray hanedanı hakkında bilgi vermek gereklidir.

Cengiz Han'ın torunlarından Toktamış, Timur tarafından Kıpçak Hükümeti başına getirilmişti. Fakat Toktamış, Timur'a karşı ayaklanarak üç defa savaşmış ve nihayet 1395'te Timur'un generallerinden İdeku'ya yenilmiştir. İdeku, on altı yıl Kıpçak ülkesini kendi başına idare ettikten sonra hükümetini Toktamış'ın iki oğluna karşı savunmak zorunda kaldı. Bunlardan büyük kardeş Mehmed Kadirverdi, düşmanını büsbütün yendi. İdeku da savaşta yaralandı, Seyhun nehrine atıldı ve orada yok oldu.

Kırım Hanlarının soyu, Celâl Berdi'ye, Nogay Han'larının ki de İdeku'ya çıkar. Ancak Kırım tahtlarında bu sıralarda uzun müddet oturmak kolay olmamıştır. Değişik adamlar tahtı birbirinden gasp etmişlerdir. Sonucunda Toktamış'n oğlu küçük Mehmed'den gelen torunu Hacı Giray, tahtın biricik mirasçısı ve sahibi olmuştur. Bu ölünce arkasında kalan on iki oğlu babalarının mirası için silahlı çekişmelerde bulunmuşlardı. Sonunda Ahmed Giray öteki kardeşlerini yenmiştir. Mengli Giray da Ceneviz valisinin himayesine, Kefe'ye sığınmıştır. Ahmed Giray, Cenevizlilere hoş görünmek İçin Eminek Bey'i, eyalet valiliğinden azletmiş ve onun yerine Eminek'in selefinin oğlu olan Şeytan'ı getirmiştir. Eminek de buna kızarak öc almaya kalkmış, Kara Musa ve Haydar ile birleşerek Kefe'yi kuşatmaya başlamıştır.

Osmanlı donanması bu sıralarda Kefe önüne gelip demirlemiştir. Mengli Giray, bazı Cenevizlilerle birlikte İstanbul'a gönderilmiştir. Orada boğaz kalelerinden birinde hapsolunmuştu. Ölümü beklediği bir sırada Padişah tarafından af olunmuştur. Bu sırada Eminek Bey, bu Han'ın

iadesini ve eskiden de kısa bir süre Kırım tahtına geçtiği gibi, bir daha bu makama layık görülmesini halk adına yalvarmakta idi. Fatih Sultan Mehmed, Mengli Giray'ı cezaevinden muhteşem bir saraya göndererek bir sancak, bir tuğ da verdi. Böylece kendisini Kırım Hanı olarak tanıdı. Mengli Giray, görevli bir miktar asker ile hareket etti.

MACARİSTAN - BOĞDAN'A YENİ SEFER

Kırım, Osmanlı İmparatorluğu'na vergi veren bir eyalet olduğu yıl içinde Fatih Sultan Mehmed, dinî kurumların idaresi konusunda önemli değişiklikler yaptı. İmamlarla diğer din adamları Padişah tarafından görevlerini tasdik eden birer berat aldılar. Bu bakımdan yeni düzen uyarınca atanmaları Padişah iradesiyle olduğundan, azilleri de ancak Divan-ı Hümayun'un kesin emrine bağlanmıştır.

Kefe zapt edildikten ve Kırım alındıktan sonra, Fatih'in, Macaristan ve Boğdan'da muharebeye gitmekten daha acele bir işi kalmamıştı. Padişah, Krakoviç savaşındaki yenilginin öcünü almak ve yeni yaptırdığı halde düşman tarafından ele geçirilen Sabaç (Böğürdelen) kalesini geri almak istiyordu. Sünnet edilerek yeniçeri ocağına alınan bin beş yüz Ceneviz asilzadesi, Türk gemilerine bindirilmişti. Bunlardan yüz ellisi binmiş oldukları gemiyi bir ayaklanma ile ele geçirerek Kili limanına girmiş ve orada ahalî tarafından da iyi kabul görmüşlerdi.

Osmanlılar, Basarabya'yı istila ederek. Akkerman (yahut Beyaz Kale mânâsına gelen Bielgorod)'ı aldılar. Bu kale, Timur zamanında Basarabya'da Babadağ'a ve Edirne yöresine gelerek yerleşen Aktavlı Tatar göçmenlerinden dolayı Akkerman adını almıştı. Boğdan Bey'i Etyen ile Lehistan Kralı Kazimir, kendilerini tehdid etmekte olan fırtınayı savuşturmak istediler. Etyen, haydut çetelerinin kendi toprakları üzerinde yaptıkları tahriplerden dolayı

onları cezalandırmak için silah kullanmak zorunda kaldığını, elçileri vasıtası ile bildirdi. Öteki taraftan Kazimir de Bab-ı Âli'nin Boğdan'dan istemeye hakkı olan tarziyyeyi kararlaştırmak için Türk ve Leh delegelerinden kurulu bir komisyon teşkilini teklif ederek, Padişah'a Leh tabiiyetinde bulunan bir Bey'e karşı harp etmemeyi rica etti. Fatih Sultan Mehmed, Etyen'in elçilerine küçümseyici muamele edip onları atlarından indirtti ve yaya olarak geri gönderdi. Leh elçilerine gelince; onları da kendisi Boğdan üzerine gidinceye kadar, bir yıla yakın bir zaman alıkoydu.

Bahar başlangıcında Osmanlı ordusu Edirne yakınında toplandı. Lehistan'dan gelen yeni bir elçilik heyeti, ordunun hareketi esnasında, Varna yörelerinde onunla karşılaştı. Padişah ültimatonunu verdi: Vergi verilmek, esirlerin çıkarılması ve Kili'nin geri verilmesi şartları ile barış ancak gerçekleşebilirdi. Etyen, bu teklifleri birkaç defa reddetmişti.

Fatih ilerlemeye devam etti. Tuna'yı beş köprü üzerinden geçti. Boğdan'a girdi. Osmanlı ordusu, sık ormanlarından "ağaçdenizi" diye adlandırdıkları Rozboeni vadisine girince Boğdanlılarla karşılaştı. 26 Temmuzda iki taraf hızlı bir savaşa giriştiler. Boğdanlılar, ormanın ağaçlarını siper alarak ateş ettiklerinden bu durum, bataryalar üzerine kılıç ellerinde hücuma alışmış olan yeniçerileri şaşırttı. Yeniçeriler yüz üstü yere yattılar. Komutanları olan Trabzonlu Sekbanbaşı Mehmed Ağa'nın ısrarları ve teşvikleri bir sonuç vermedi. Öylesine ki, Padişah bunu görünce Yeniçeri ağasına:

"Bak adamlarına, ne kolay yeniliyorlar. Ben onlardan daha çok cesaret beklerdim." dedi. Ve bunun üzerine bir kalkan

alarak ve atını iki taraftan mahmuzlayarak düşman üzerine atıldı. Bu örnek hareket, askerin yiğitliğini artırdı. Onlar da yerden kalkarak ormana girdiler. Orada boğaz boğaza bir dövüş başladı. Güneşin yükselmeye başlamasından öğleden sonraya kadar sürüp durdu. Etyen, atından düşerek güçlükle canını kurtarabildi. Ordusu da büsbütün yenildi. Türk ordusu ganimet mallarını rahatça paylaştı.

Fatih Boğdan'ı te'dip ederken Mihaloğlu Ali Bey ile kardeşi İskender, akıncılar ile Macaristan ve Tuna üzerindeki toprakları dolaşıyorlardı. Karşılarında Piyer ve Fransuva Dosi gibi iki dehşetli düşman buldular. Semendere'ye yakın bir yer olan Boğazazis'de Dosi biraderler Mihaloğlu kardeşlerle çarpıştılar. Burada Türk akıncıları yenilmiştir.

Bu sıralarda Kral Matyas hem düğün töreninin hazırlıkları, hem de Semendere kalesinin kuşatılması ile uğraşıyordu. Fatih, Matyas'ı Semendere kalesi kuşatmasından vazgeçmeye zorlamak için, akıncıları Dalmaçya'ya gönderdi. Kralın nişanlısı Dalmaçya'dan geçerken yakılmış, yıkılmış yerler görüyordu. Esir insan sürüleri bir yerden bir yere götürülüyordu. Prenses her akşam dehşetli bir korku içerisinde kalıyordu. Kendini ancak Drava ırmağını geçtikten sonra emniyette gördü. Evlenme törenlerinin başladığı zamanlarda buz tutmuş olan Tuna üzerinden Türk akıncıları geçecek, Matyas'ın yaptırdığı üç ahşap kaleyi yıktılar.

1475 baharında, üçüncü defa olarak, Türkler İstirya'ya girdiler. Yeni akınlar yaptılar. Savaşlar oldu. İstiryalılar savaş alanında altı bin kişi bıraktılar. Memleketlerinin 124 asilzadesi de esir edildi. Bu olaydan bir yıl sonra yeni bir

ordu Bosna’dan Karaiyola’ya girdi. Yine o yıl içinde iki Dosi biraderler, iki Mihaloğlu kardeşi ile çarpışıp üstün geldiler.

Yeni yapılan üç yeni düzenleme; Fatih Sultan Mehmed’in, Fatih’lik dehâsının yanında kanun koyuculuk meziyetlerini de güzelce göstermektedir.

Boğdan seferine kadar, verilen timar ve zeametler, siciller üzerinde sadece bunlara kavuşanların adları yazılmak suretiyle idi. Bundan sonra Fatih, timar ve zeamet sahiplerine düzenli beratlar verdirdi. Beratlar üzerinde timar yahut zeamete giren köylerin gelirleri belirtilmiş olduğu gibi, beratların suretleri de Divân-ı Hümayûn’da kayıt olunuyordu.

Yine bu sırada Padişah bir irâde çıkartarak, Rumeli Müslümanlarına, hergün beş vakit namaz kılmalarını emretti. Rumeli’de yerleştirilmiş ve henüz hidayete ermiş Müslümanların pek çok olduğu düşünülürse bunu yerinde karşılamak gerekir.

Çulhalara bir vergi konulması da yine bu zamanda başlamıştır. Söylendiğine göre, bu verginin sebebi bir olay olmuştur. Fatih, ordusunu Boğdan’a sevk ettiği sırada, yanında yürümekte olan Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa, Tavşanlıpazar’da on iki çulhanın dükkânlarına giren bir tilkiyi tutamadıklarını gördüğünü anlatmış. Fatih de bu beceriksizliklerine karşılık çulhaların yılda memleketin polisine beşer akçe vergi vermelerini emretmişti.

İstanbul surları çoktan beri iyi onarılmamış ve son kuşatmada da özellikle deniz tarafından çok hasara uğramış olduklarından, bunlar yeniden tamamıyla onarıldılar.

LEPANTO VE AKÇAHİSAR KUŞATMALARI

Venedik’e tanınan bir yıllık barış süresi sona ermişti. Bu müddet içinde çarpışmalar tamamıyla durdurulmuş ve ateşkes anlaşmasına dikkatle uyulmuştu. Ancak başlanmış olan müzakereler beklenen meyvayı vermemişti. Sonucunda

Padişah’ın tekliflerini Venedikliler kabul edemediklerinden, Venedik Cumhuriyeti’nin Başkomutan ve Donanma Komutanı Antuvan Loredano, çarpışmaya başlamak için emir aldı. Loredano, bazı başarılar elde ederek Anadolu kıyılarına doğru yelken açtı. Sahillerde birkaç yere hücum ederek tahriplerde bulundu.

1477 yılında Lepanto kuşatmasına karar verildi. Hadım Süleyman Paşa, bu kuşatmayı idare etmekle görevlendirildi. Emrine de kırk bin kişi verildi. Hellad’ın başlıca şehirlerinden biri olan Lepanto Bizans İmparatorluğu’nun yıkılışı sırasında Venediklilere verilmişti. Venedikliler, burasını süslemiş ve tahkim etmiş olduklarından, Lepanto onların Yunanistan üzerine hakimiyetlerini sağlayan başlıca sömürgeleri sayılırdı. Antuvan Loredano, Fatih’in projesini haber aldığından otuz iki kadırga ile Lepanto körfezine gitti. Venedik Senatosu da bu şehri tehdit etmekte olan tehlikeyi öğrenmiş olduğu için birçok yardımcı asker göndererek, kaleye asker ve mühimmat soktu.

İşte bu ihtiyat tedbirleri ancak alınmış idi ki Osmanlı ordusu kale önünde görünerek kuşatmaya başladı. Süleyman Paşa’nın bataryaları pek az zaman içinde surları hasara uğratarak gedikler açtı. Bunun üzerine Osmanlı askeri hücuma girişti. Ancak geri püskürtüldü. Süleyman Paşa, Osmanlı donanması katılmadığı sürece tam başarı sağlanamıyacağına kanaat getirdiğinden kuşatmayı kaldırdı. Sadece birkaç kale taş taş üzerinde bırakılmıyacak şekilde yakılıp, yıkıldı.

Lepanto kuşatmasını Kroya kuşatması izledi. Arnavutluk sancağı beyi Ali Bey 8.000 kişi ile burasını kuşattı. Eylül 1477’de, Venedik senatosu kaleyi kurtarmak ve hiç olmazsa

oraya erzak sokmak için harekete geçti. 4.500 süvari ve bir kol Arnavut piyadesi Osmanlılarla savaşa girişti. Sonucunda Türkler üstün geldi.

Bu olay üzerinden henüz bir ay kadar bir zaman geçmişken, Venedik Cumhuriyeti, Türklerin Friyol bölgesini istila etmeye başladığını gördü. Venediklilere artık bir bezginlik de gelmişti. Yapılan savaşlarda Venedik ordusu yeniliyordu. Özellikle 1477 Ekiminde Bosna Sancak Beyi Ömer Bey'in kazandığı zafer anılmaya değer. Ömer Bey, zaferinden sonra düşmanı uzun müddet kovalamıştır. Bu yıl içinde, Türkler ilk defa olarak Tağlıyemento kıyılarında görülmüşlerdir.

Uzun Hasan'ın beş oğlu arasında çıkan çekişmelerde onları yatıştırmak hususunda harcadığı emeğin boşa gittiğini görmesi ve altıncı oğlunu da ok ile öldürtmesinden duyduğu üzüntünün ruhunda bıraktığı ıstırabın sönmemesi sonucunda ölümü de bu yıla tesadüf eder. Aynı yıl içinde, Timur ve Şahruh tarihini yazmış olan İranlı tarihçi Abdürrezzak ile Arap tarihçisi İbn Sahne de vefat ettiler.

Fatih Sultan Mehmed, bu sıralarda yeniden barış için emek harcadı. Bir Yahudiye, Loredano ile Kroya'da görüşmek üzere yetki verdi. Yahudi, aldığı talimatı tebliğ ettikten sonra Loredano'nun verdiği bir kadırga ile Venedik'e kadar gitti. Ancak yolda öldü. Bununla beraber senato Fatih'in teşebbüsünü öğrenmiş ve kendisi için felakete sebep olabilecek bir savaş yüküne yalnız başına katlanmaktan da yorulmuş olduğundan derhal geniş yetkiyle 1478 yılı başlarında İstanbul'a varacak olan Tomas Malipiyeri'yi görevlendirdi.

Bu elçi; Kroya şehrini, Limni adasını, Mora'nın bir kısmını Padişah'a bırakmaya yetkili idi. Bundan başka, Venedik Cumhuriyeti savaşın başından beri Osmanlılardan ele geçirdiği bütün toprakları geri vermeye de hazırdı. En sonra

da Fatih’in çoktanberi istediği yüz bin dukayı da ödemeyi teklif etmekte idi. Bu elverişli teklifler Fatih Sultan Mehmed tarafından kabul edildi. Padişah antlaşmayı sonuçlandırmak için Venedik’in her yıl kendisine on bin duka vergi vermesini de buraya koydurtmak istedi. Ancak Malipiyeri, bu şartın kabulüne yetkisi olmadığını söyledi. Bununla beraber senato ile görüşmek ve yeni talimat almak üzere 15 Nisan 1478 tarihine kadar iki aylık bir mütareke dileyerek ve bunu da elde ederek döndü.

Bu sırada Venedik Cumhuriyeti, Macar ve Napoli krallarının Fatih Sultan Mehmed ile barış yapmak üzere oldukları haberini de aldı. Matyas Korinos, Macaristan’da ele geçirdiği yerleri Padişah’a geri vermeyi taahhüt edecekti. Her ne kadar Macar kralı böyle bir barışı içten istemiyor idiyse de kayınbabası olan Aragon Kralı Ferdinand, Padişah’ın teklif eylediği antlaşmayı imzalamak suretiyle damadının tereddütlerini giderdi. Fatih ile Napoli Kralı arasında başlamış olan dostluk bağları Eğriboz’un fethinden sonra bozulmuştu. Öylesine ki Fatih dostluk duyguları ile beslenmiş bir mektup yazarak yeni fethini haber verdiği zaman Ferdinand, Fatih’in Avrupa’daki başarılarından her birinin kendi hükümetine vurulmuş bir darbe gibi olduğunu kabul ederek şu anlamda karşılık vermişti:

“Osmanlıların Padişahı, büyük ve şöhretli Sultan Mehmed’e; Sicilya, Kuds-i Şerif, Macaristan Kralı Ferdinand’dan selam olsun. Eğriboz’un zaptını bildirerek zaferinin kendilerine verdiği sevinci, bizim de paylaşmamızı istiyerek elçileri vasıtası ile göndermiş oldukları mektupları aldık. Son yıllarda teb’amızın kendi yanlarında himayeye kavuştuklarını ve iyi muameleden başka bir şey görmediklerini bildiğimiz cihetle bir elçi göndermekte ve haysiyet ve dinimiz ile orantılı olabilecek dostluk bağlarını sürdürmekte güçlük göstermemiştik. Ancak Padişah

hazretlerinin Hıristiyanlara ve özellikle dostlarımız ve müttefiklerimiz olan Venediklilere karşı yaptıkları zalimce harbi öğrenince kendileriyle aramızda süre gelmekte olan dostluğu korumak artık bizim için imkânsız olmuştur. Bu bakımdan bir Hıristiyanın görevi olmak üzere, bütün gücümüzle savaşmaya karar vermiş bulunuyoruz. Venedik'in dinimizi savunmasına yardım etmek üzere donanmalarımızı onunkine katacağız. Hz. İsâ dininin bize emreylediği görevleri unutarak Venediklilere karşı hainlik edeceğimiz sanılıyorsa, hata edilmiş oluyor demektir. Bu itibarla Eğriboz'un zaptından dolayı bizim ile birlikte sevinç duymak isteklerine hayrette kaldık. Bu, bizim için sadece bir ıstırap sebebidir. Napoli, 4 Eylül 1470)".

Bu mektupta yazılmış bulunan tehditler iki hükümdar arasındaki bağları birkaç yıl büsbütün kesmeye yetti. Ancak bizim erişmiş bulunduğumuz tarihte Ferdinand'ın siyaseti başka bir istikamete yönelmişti. Bunun için Fatih'in tekliflerini elverişli bir şekilde kabul etmiş ve Türk gemilerinin Napoli limanlarına serbestçe girmelerine müsaade etmiştir. Sonunda da Padişah'ın teklif etmiş olduğu antlaşmayı imzalamıştır. Bu müzakereler için Napoli'ye gönderilmiş olan elçi, antlaşmanın tasdiki ve ağır hediyelerle geri dönmüştür.

Venedik, Fatih'in şartlarını ne kadar ağır olursa olsun kabul zorunluluğunda kalacak bir durumda idi. Çünkü Napoli siyasetinin izlediği istikamet, İran'da Uzun Hasan'ın ölümünden beri süre gelen fetret, Kroya şehrinin ileri derecede içinde çırpındığı zaruret, Papa IV Sikst'in, Venedik Cumhuriyeti'ne savaşma için yardımda gösterdiği rehavet, özet olarak bütün olaylar Venedik'in barışa yanaşmasını gerekli kılmakta idi.

Bütün bu sebeplerle Maliplyeri 3 Mayıs 1478 tarihinde İstanbul'a döndü. Ancak Padişah Arnavutluk üzerine gitmişti. Elçi Padişah'a Sofya'da erişmek için acele etti. Fakat orada da Venedik eğer gerçekten barış istiyorsa

işkodra şehrini de vermek gerektiği kendisine açıklandı. Adam, böyle bir isteğe “evet” demek için yetkili olmadığından yeniden Venedik yolunu tuttu. Fatih Sultan Mehmed de Arnavutluk üzerine olan hareketine devam etti.

İŞKODRA KUŞATMASI

Eski zamanlardan beri Skudra denilen İşkodra şehrinin (İstanbul’un karşısında bulunan Üsküdar gibi) bir yolun ucu, yahut bir yol üzerinde durak yeri anlamına gelmiş olması mümkündür. İskodra büyük bir gölün doğusunda bulunmaktadır. İşkodra İkinci Murad zamanında Türklere teslim edilmiş ise de Sultan Murad onu yeniden, bir mükâfat olmak üzere, Balş ailesinden Jorj’a iade etmiştir. Sonradan Jorj, İşkodra’yı Venediklilere rehin olarak vermiş, bir daha da kurtaramamıştır. İşte İşkodra böylece Venedik Cumhuriyeti’nin bir kolonisi niteliğini almıştı. Süleyman Paşa’nın 1474’teki üç aylık kuşatmasının sonuç vermediğine de kısaca değinilmişti.

Bu sefer askerinin başında bizzat Fatih Sultan Mehmed, İşkodra’yı kuşatmaya geliyordu. Buna karşılık İşkodra bu hücumu beklemekte olduğundan kendini şiddetle savunmak için çok hazırlık yapmıştı. Surlar tahkim edilmiş, istihkâmlar çoğaltılmıştı. Silah kullanacak durumda olmayanlar çoğunlukla başka bir yere taşınmışlardı. Şehir içinde halktan sadece 1.600 erkek ile 250 kadın kalmıştı. Garnizon da ancak 600 muhafız askerine sahip bulunuyordu.

Çok geçmeden şehrin kuzeyindeki tepelerden yükselen duman sütunları Osmanlı ordusunun gelişini haber verdi. 14/15 Mayıs 1478 gecesi Mihaloğlu Ali’nin komutası altında 8.000 akıncı kuşatma hareketine başladı. Ali Bey’in kardeşi Bosna Beyi İskender, 4.000 süvari ile onu izlemekte idi. Ondan sonra da 3.000 hafif süvari ile Sırbistan Sancak Beyi Malkoçoğlu geliyordu. Kuşatmaya başlayan 15.000 süvari sadece Osmanlı ordusunun öncüleri idiler. İşkodralılar

tabyaları savunmak, surları onarmak ve yaldızlı sancakları korumak görevlerini aralarında bölüşerek karşı koymaya gayret ediyorlardı.

Gedik Ahmed Paşa, ilk önce bu seferin başkomutanlığına atanmış ise de sonradan azledilmiştir. Yerinden edilmesinin sebebi Arnavutluk'ta savaşmanın güçlükle karşılaşacağı yolunda ileri sürdüğü görüşlerdir. Gedik Ahmed Paşa'nın yerine bu sefer, bir asker komutanı değil, seçkin bir devlet adamı ve şair olan; Mevlânâ Celâleddin Rûmî torunlarından, Nişancı Karamanlı Mehmed Paşa getirilmiş bulunuyordu. Mehmed Paşa, kanun bilir olmak niteliği ile Osmanlı Devleti'nde önemli birçok kanunların hazırlanmasında büyük hizmeti görülmüş ve bu konuda şöhret sahibi olmuş bir zattır.

Padişah, seferin başkomutanlığını bizzat kendisine ayırdı. Arnavutluğa girince kendisi Akçahisar üzerine yürüyerek, İşkodra'ya da Rumeli Beylerbeyi Davud Paşa'yı yolladı. Padişah, Akçahisar şehri önlerine geldiği zaman uzun süredir kendini savunmaya çalışan burası artık kurtulabilecek bir durumda bulunmuyordu. Halk 15 Haziran 1478 tarihinde Fatih katına bir delege heyeti göndererek hayatlarına dokunulmamak ve eşyaları ile çekilebilmek şartı ile teslim olmayı teklif eylemiş ve istekleri de uygun görülmüştü.

Hatırlanacağı üzere Akçahisar da denilen Kroya, İskender tarafından hile ile Türklerin elinden alınmış ve kale ikinci Murad'la İkinci Mehmed zamanlarında yapılan kuşatmalara karşı direnmeleriyle şöhret bulmuştur. İskender buraya yirmi beş yıl sahip olduktan sonra, yaşlılığında, şehri Venediklilere vermişti. İşte sonunda Fatih Sultan Mehmed, son savunucuları da kendisine teslime zorlamış ve böylece şehrin anahtarları Türklere verilmiştir.

Arnavut asıllı olan Rumeli Beylerbeyi Davut Paşa, bu sırada İşkodra surları önünde ordugâh kurmuştu. Haziranın ilk günlerinde Davud Paşa, S. Mark dağının tepesine çıkarak

oradan şehri keşfetti. Boyana ırmağı üzerine yaptırdığı köprüden hemen 20.000 süvari geçirerek o yöreleri yağmalattırdı. 8 Haziran 1478 tarihinde Anadolu Beylerbeyi Mustafa da askeri ile gelerek Drinas üzerinde kamp kurdu. Oradan Yukarı İşkodra denilen tepeler üzerinde yerleşmek için 16.000 süvari askeri yolladı.

Türk süvarisi beş kola bölünmüştü. Sancaklarının sayıları ve renkleri bakımından birbirinden tamamen ayırt edilebiliyordu. Birinci kolun; dördü beyaz, biri yeşil, biri pembe olmak üzere altı sancağı; ikinci, üçüncü ve dördüncü kolların ikişer erguvanı, ikişer yeşil, ikişer sarı; Davut Paşa'nın bulunduğu beşinci kolun da dördü pembe, biri sırma işlemeli pembe, ikisi yeşil yedi sancağı vardı. İşkodra surları önünde toplanmış Anadolu askerinin toplam gücü 30.000 kişi tahmin ediliyordu. Bununla beraber kuşatma ordusu henüz sayılmazdı. 15 Haziran 1478 de ufukta dalgalanan dört beyaz sancak 4.000 yeniçerinin gelişini bildirmekte idi. 18 Haziranda Türk ordusu Drinas ırmağı üzerinde kurulan köprüyü geçti ve Boyana ırmağını da aşarak ovadaki köyleri aldı.

İki Türk asilzadesi İşkodra muhafızlarına Kroya şehrinin düştüğü haberini getirdiler. 20 Haziranda Osmanlılar "Paşadağı" diye adlandırılan dağ üzerine ahşap bir kale de yapmaya başladılar. 22 Haziran 1478 de İşkodra surları dövülmeye başlandı. Ayrıca altı bin azap da hendek doldurmaya yarıyan çalılarla gelmiş bulunuyordu.

1 Temmuz gecesi Padişah, Drinas köprüsünü geçti. Rumeli ve Anadolu beylerbeyi hemen Fatih'i karşılamaya çıktılar. Ertesi gün, Padişah şehrin mevkiini keşfe çıktığı vakit, bir dağın üzerindeki istihkâmları görünce:

“Kartal, yavrularını saklamak için ne âlâ yuva bulmuş.” dedi. Padişah’ın ordugâhı iki mil mesafe üzerinde dokuz çadırdan kurulu bir daire teşkil ediyordu. Ordugâha sadece bir taraftan girilebilirdi. Burası üç sıra yeniçeri tarafından korunmakta idi. Kırk mil mesafe içinde bulunan tepeler Türk çadırlarının beyazlığı ile parlıyordu.

Yeni toplar ile daha güçlenen bataryalar şehri ağır gülleler altında eziyordu. İlk defa olarak Türkler bu kuşatmada zeytin yağına batırılmış yün, bal mumu, kükürt ve daha başka yanıcı maddelerden mürekkep bir nevi mermi de kullanmışlardır. Bunlar geçtikleri yerde geceleri, kuyruklu yıldızın bıraktığı ize benzer parlak bir iz bırakıyordu.

Türkler topların fitillerini yaklaştırdıkları zaman, kulelerin üzerine memur edilen nöbetçiler çan çalarlardı. Bu işaret üzerine herkes dikkatli bulunurdu. Askerlik görevi ile ilgisi olmayanlar bu sırada yer altlarına sığınarak tehlikeden kurtulmak isterlerdi.

Fatih Sultan Mehmed, her neye mal olursa olsun, İşkodra’yı fethetmeye kesin şekilde azmetmişti. Bunun için 22 Temmuz 1478’i genel hücum günü olarak seçmiş bulunuyordu. Surların birkaç yerinde geçmeye elverişli gedikler açılmış olduğu gibi, hendekler de çalı ve taşlarla doldurulmuştu. Osmanlılar hendekleri geçerek surlara tırmanmaya başlamış ve sancaklarından biri en büyük kapıyı savunan tabya üzerine dikilmiş iken, muhafızlar Dominiken rahibi Bartelemi’nin komutası altında koşarak dövüştüler. Bir ara Osmanlılar zapt etmiş oldukları tabyalardan çıkarıldılar. Bu sırada Fatih, büyük kapıya karşı ikinci bir hücum emri verdi. Bu kapıyı savunan iki yekpare kule kuşatanların sürekli ateşi altında yıkılmıştı. Muhafızların elinde acele ile inşa edilmiş toprak bir tabyadan başka bir şey kalmamıştı. Sonunda Türk bayrağı tekrar tabya üzerine dikildi.

Beş gün sonra 27 Temmuz'da, yeniden hızlı bir hücum başladı. Bir gece önce ordugâh "Allah Allah" ve "Muhammed" sesleriyle çınlamıştı. Tabyalar üzerinde de İşkodra halkı Cenab-ı Haktan, Hz. Meryem'den, S. Mark'dan, S. Etyen'den niyazlarda bulunarak savaşa hazırlanmışlardı.

Gün doğmaya başlayınca hücum her taraftan şehri sardı. Yeniçeriler, tabyaların üzerinden yuvarlanan taşlara ve kendilerini çevreliyen ok bulutlarına rağmen, büyük cesaretle gediklere çıktılar. Fakat birçok defalar hücum edenler tabyanın tepesine varmadan, mızrak ve kılıç vuruşları ile delik deşik oluyorlardı, ancak arkadaşları da yiğitliklerini kaybetmiyorlardı. Padişah böyle inatçı bir karşı koymaya tesadüf edildiğinden dolayı son derece kızmıştı.

İşkodra'nın birinci ve ikinci hücumları hayli pahalıya mal olmuştu. Padişah, üç gün sonra, bir savaş meclisi topladı Ahmed Evrenos, onun arzusunu sezerek, İşkodra kuşatmasını kaldırmayı ve şehri abluka için askerin bir kısmını orda bırakmayı teklif etti. Kuşatılanların ümidlerini kırmak için henüz Venediklilerin elinde bulunan o yöredeki kalelerin ele geçirilmesine karar verildi. Gerçekten de bazı kaleler birer birer zaptolundu. İşkodra önünde sekiz bin askerle Ömer Bey bırakılmıştı.

8/9 Eylül 1478 gecesinde Fatih, Paşadağı'ndaki ordugâhı kaldırarak 40.000 kişi ile yürüdü. Kuşatılanlara gelebilecek her türlü yardımın kesilmesi için tedbirler araştırıldı. Eylülün üçüncü haftasında Anadolu beylerbeyi ve Kasım'ın başlarında da Rumeli beylerbeyi dönüş yolunu tuttular. Bu sefer de Ahmed Evrenos, ablukaya devam için kırk bin süvari ile İşkodra önünde kaldı. Bu sırada İşkodra içinde yiyecek azlığı duyulmaya başlamış idi. Kuşatılanların ekmek ve sudan başka, hemen hemen bir yiyecekleri kalmamıştı.

VENEDİK İLE BARIŞ ANTLAŞMASI

Bütün bu olayların sonunda, İşkodra'nın teslimi şartı ile Venedikle barış antlaşması yapıldı. Buna göre kuşatılanlar isterlerse Osmanlı uyruğuna geçip İşkodra'da yaşıyacaklar, istemezlerse arzuladıkları yere çekilebileceklerdi. Genel olarak halk çekilip gitmeyi tercih etmiştir. Dört yüz elli erkek ve yüz elli kadın İşkodradan çıkmıştır. Bunlar kendilerine hiç ilişilmeden geçip gitmişlerdir. Bundan sonra Osmanlı ordusu İşkodra'ya girmiştir.

Venedik ile Osmanlı Devleti arasında sürmekte olan savaşa son veren barış antlaşmasından söz açmadan önce kısaca İşkodra kuşatması sırasında Friyol, Karniyol, Kanntiye ve İstirya'da geçen olaylara da bir genel olarak bakmak yerinde olur.

Akıncılar, Friyol üzerine hücum etmişlerdi. Mihaloğlu İskender yaz hasadından sonra İzonzo ırmağı kıyılarında görülmüştür. Bu sırada karşısına bir Venedikli general gönderilmişti. Fakat iki taraf da önemli bir savaşa tutuşmamıştır. Bununla beraber Türkler değişik yerlerden ganimetler ve esirler elde etmişlerdir.

İşkodra dolaylarını Fatih Sultan Mehmed'e bırakıldığını belirten antlaşma 26 Ocak 1479 tarhinde Venedik bakanlarından Ciyovanni Daryo tarafından imzalanmıştır. Venedik Cumhuriyeti, bu antlaşma ile Padişah'a sadece İşkodra şehrini değil, son savaş zarfında zapt etmiş olduğu bütün kaleleri de muhafızlarının silahları ve eşyaları ile çıkmak şartıyla teslim etmeyi de kabul ediyordu. Bundan başka iki yıl içinde yüz bin duka ödemeye de söz veriliyordu.

Buna karşılık Fatih Sultan Mehmed de savaştan önce Arnavutluk'ta, Mora'da, Dalmaçya'da hâkim olduğu Venedikle ilgili; İşkodra ve Kroya ile oralara bağlı topraklar dışındaki yerleri iade etmeyi kabul ediyordu. İki devletin sınırlarını kesin surette belirtmek için iki taraftan özel görevliler gönderilecekti. Padişah İstanbul'da bir Venedik balyozunun oturmasını ve onun yurttaşları ilgili

problemlerde yargı hakkı bulunmasını da kabul etmişti. Fakat Venedikliler de Padişah'a yılda on bin duka vergi vermek zorunda idiler. Bu paraya karşılık Venedik malları Osmanlı ülkesinde gümrüklerde özel bir serbestliğe kavuşacaktı. Ciyovanni Daryo, kurnazca bir davranışla şu mealde bir özel madde de antlaşmaya koydurmanın yolunu buldu.

Buna göre: "Eğer bir hükümet, Padişah'ın askeri tarafından hücuma uğramadan önce kendi rızası ile S. Mark bayrağını açacak olursa Padişah'ın, o hükümeti Venedik Cumhuriyeti'nin uyruğu sayarak yahut onun müttefiki kabul ederek arazisine tecavüz etmemesi" gerekirdi. Böylece Osmanlı ordusunun etrafa saçtığı korkuyu, Venedik Cumhuriyeti kendi lehine çevirmek istiyordu.

Barış yapılınca Ciyovanni Daryo, Padişah huzuruna kabul olunmuş ve kendisine işlemeli çulhadan üç kaftan giydirilmiştir. Senato yeni bir elçi seçinceye kadar da Daryo'nun İstanbul'da görev yapması kararlaştırıldı. Bu antlaşma itirazsız yerine getirilmiştir. Venedik özel memurları, Türklere Mora'da gerekli kaleleri teslim etmişlerdir. Ayrıca Limni adası da Türklere bırakılmıştır. İki tarafta bulunan esirler, kurtuluş parası alınmaksızın serbest bırakılmışlardır. 25 Nisan 1479 günü altı yıllık bir savaştan sonra Venedik Doçu, barış için and içmiş ve halk da bunu sevinçle karşılamıştır.

Fatih Sultan Mehmed, yeni anlaşmayı desteklemek ve Bâb-ı Hümâyûn ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki bağları genişletmek için yeni müttefikine bir elçi gönderdi. Elçi, Venedik hükümetinin başkanı tarafından tantanalı bir surette kabul olundu. Ve ona murassa bir kemer sunarak Padişah'ın bu kemeri geri istemesi durumu doğarsa, derhal iade edilmesini arzu ettiğini de tebliğ eyledi. Böylece bu yolda bir istek olduğu takdirde son antlaşma bozulmuş sayılacaktı.

Belirtildiğine göre, senatoda başka bir antlaşma imzalanmıştır ki buna göre Padişah'ın ülkesinden bir taraf hücuma uğrarsa Venedik Cumhuriyeti orasını savunmak için yüz kadırgadan kurulu bir donanma çıkarmayı üzerine alıyordu. Elçi de, cumhuriyetin arzusu olduğu takdirde Osmanlı Devleti'nin silahlandırdığı 100.000 süvarinin onlara yardıma geleceğini Padişah adına vaat etmiştir. Bununla beraber bu son ek anlaşmanın ne dereceye kadar gerçeğe uygun olduğu kolaylıkla söylenemez. Çünkü bu sadece bir tarihçinin sözlerine münhasır kalmıştır. Ancak şüphesiz olan şudur ki Venedik Cumhuriyeti bu antlaşma yapıldıktan sonra o vakte kadar izlemekte olduğu siyasetten büsbütün başka bir hareket yolu seçmiştir. Venedik Senatosu, Katolik lakabıyla anılan Ferdinand'ın verdiği örneğe uyarak düşmanlarına karşı Türklerin dostluğu ile kuvvet kazanmıştır.

Senatonun, Bâb-ı Hümâyûn ile yapmış olduğu ittifak önce Ferdinand'ın, sonra da Macarların aleyhine dönmüştür. Senato Padişah'ın askerlerini Venedik sınırlarından uzak tutmaya çalışırken, onları mümkün olduğu kadar kendi düşmanları üzerine sevk etmeye çalışıyordu. Böylece Napoli ile Venedik, mücadelelerinde Osmanlılara dayanıyorlardı. Fatih Sultan Mehmed de Hıristiyanlarla körükörüne ve aralıksız olarak savaşacak kadar maharetsiz olmaktan uzaktı. Zamanına göre ve durumun gerektirdiği şekilde Hıristiyanlara yine Hıristiyanlar aleyhine yardım gösterirdi. Bazı Osmanlı tarihçileri bunu domuzlara karşı köpeklere ve köpeklere karşı domuzlara, gerektiği zamanda ve gerektiği ölçü içerisinde, yardım etmek şeklinde ifade etmişlerdir.

- XV - TÜRKLERİN TRANSİLVANYA'YI İSTİLASI

Türkler Venedik Antlaşması'ndan sonra, 1479 tarihinde, hızlarını bir kat daha artırarak, Macaristan'a doğru yürüdüler. Ekim ayı başlarında kırk bin kişiden kurulu bir Türk ordusu Transilvanya'yı kapladı. Mihaloğlu Ali ve İskender Beylerle, Evrenosoğlu Hasan ve İsa Beyler ve Malkoçoğlu Bâli Bey bu komutanlar arasında idi. Macaristan için iyi bir şans eseri olmak üzere bu şefler arasında az zaman içinde ikilik baş göstermiş ve bu yüzden ordu gevşek duruma düşmüştür.

Transilvanya Voyvodası Etyen Batur, Türk ordusunun dönüş yolunu kesmek için bütün askerini çabucak Sasvaros'da topladı. Yardımına da Tamışvar kontunu çağırdı. 13 Ekim 1479 tarihinde Karlsburg yakınlarında iki ordu savaşa tutuştu. Şiddetli ve tehlikeli olan bu savaşta ilk önce Hıristiyan ordusu bozuldu. Fakat bu sırada Tamışvar Kontu'nun getirdiği yardımcı askerler yetiştiler. Sonuçta Türkler yenildiler. Söylendiğine göre, savaş alanında otuz bin kişi kalmıştır. Yenenler zaferlerini vahşiliklerle lekelemekten çekinmediler. Öylesine ki ölülerin kanına şarapları karıştı. İnsanların etini yiyen vahşîler gibi ölülerin üzerinde tepinmekten zevk aldılar. Ancak üstün gelenlerin de zararları az değildi. Etyen Batur ile birlikte sekiz bin Macar da yokluğa karışmıştı.

Türkler öyle geçici başarısızlıkla cesaret ve ümitlerini kaybedecek bir milletin çocukları değillerdi. Nitekim Türk akıncıları Karniyola, Karintiya ve İstirya'da 1480 Temmuzunun sonlarında yine görülmeye başlamışlar, yağmaya devam etmişlerdir. 5 Ağustos'ta dördüncü defa olmak üzere Sava Nehri'ni geçerek Karintiya içerisine korku salmışlardır. Altıncı defa olarak yine İstirya'yı kaplamışlar ve buraya iki taraftan birden girmişlerdir.

Akıncılar Türkiye ile kuzey tarafından sınırdaş olan ülkeleri böylece tahrip ederlerken Fatih Sultan Mehmed, Azak Denizi sahilinde Muta kalesinin fethini donanmasına;

Bayburt ve Erzincan yakınlarında Torol kalesinin zaptını da oğlu Bayezid'e emreyledi. Fatih ile Uzun Hasan arasındaki son savaşta, bu kalenin hâkimi Uzun Hasan'ın tarafını tutmuştu.

Fatih o tarihlerde, Midilli adasında da yeni bir kale inşa ettirdi. Yine bu zamanlarda Padişah, Limni adasında, bilinen ve şöhret bulan; "Tin-i mahtûm" un (eskiden tıpda kullanılan bir nev'î kil ki mühürlü pullar suretinde satılırdı) özelliklerini incelemek için bu adaya hekimler göndermiştir. Bu da Fatih'in aldığı yerlerden, kendinden önceki sahiplerinden daha çok faydalanmasını bildiğini gösterir.

DULKADİR OĞULLARI

Osmanlı Padişahları, Mısır Sultanları ile dostça ilişkiler kurmuşlardır. 1480 yılından itibaren bu iki devlet arasında o zamana kadar hüküm süren iyi münasebetleri bozacak iki sebep ortaya çıktı: Fatih Sultan Mehmed, Mekke yolu üzerinde hacılar için yapılmış bendler ile çeşmeleri kendi hesabına onarmayı Mısır Sultanı Hoşkadem'e teklif etmiş idi. Mısır Sultanı'nın bencilliği bu hayır kurumlarının idaresini bırakmaya engel olduğundan Fatih'in teklifine ret cevabı ile karşılık verdi. Bundan daha ağır bir başka sebep de Sultan Hoşkadem'in halefi Kayıtbay'ın, Dulkadir beylerinin işlerine müdahalesi oldu.

Türkmen Zeyneddin Karaca Dulkadir'in, Maraş ve dolaylarında bir hanedan kurması üzerinden yaklaşık olarak yüz yıl kadar geçmişti. Fatih, Dulkadir hanedanından bir kızla evlenmişti. Bu bakımdan bu hanedana ilgisi doğaldı. Sonra bu beyliğin Osmanlı Devleti tarihiyle yakın ilişkileri, tâ Fatih'in dedesi Çelebi Sultan Mehmed'in oradan bir prensesle evlenmesinden beri de mevcuttu.

Türkmen Zeyneddin Dulkadir Karaca, Maraş ve Elbistan şehirlerini fethetmişti (1378). Onun oğlu Halil Bey Harput, Besni, Malatya şehirlerini zapt etmiş ve hâkimiyetini genişletmişti. Halil Bey, Mısır orduları ile de başarılı savaşlarda bulunmuş, ancak sonunda 1387 tarihinde öldürülmüştür. Halil'in yerine geçen kardeşi Sulu Bey, kızlarından birini Sivas Beyi Kadı Burhaneddin'e, ötekini de Sultan Yıldırım Beyazid'in küçük oğlu Çelebi Sultan Mehmed'e vermek suretiyle komşusu bulunan hükümetlerin dostluğunu sağlamıştı.

Sulu Bey, Hama Beyi'ni de mağlûp ederek, onun toprağını kendi ülkesine katmıştı. Fakat sonunda Mısır Sultanı Barkok'un para ile yolladığı bir Müslümanın hançeri ile öldürülmüştür (1397). Sulu Bey'in ölümü, Yıldırım Beyazid ordularının başkomutanı Timurtaş'ın bu yörelerdeki fetihleri zamanına rastlar. Timurtaş o sıralarda Besni, Maraş, Malatya şehirlerini ele geçirmişti. Sulu'nun yerine yeğeni Nasıreddin Mehmed kırk yaşında tahta çıkmış ve kırk yıl beylik sürmüştür. Bu prens, Mısır Sultanı bulunan Melik el Müeyyed ile bir süre savaştıktan sonra onunla bir savunma ve saldırmazlık antlaşması yapmıştır. Ve sultanın yardımı ile 1419'da Karaman Beyi Mehmed'i yenmiş ve onu zincire vurdurup Kahire'ye yollamıştır.

1436'da Karaman Beyi İbrahim'e karşı Nasıreddin, Osmanlı padişahından Malatya Valisi vasıtasıyla yardım dilemiştir. İkinci Sultan Murad, yardıma Amasya askerini gönderdiğinden, Nasıreddin aldığı yardımla İbrahim'den Kayseri topraklarını almıştır. Nasıreddin'in ölümünden sonra oğlu Süleyman Bey 1442'de yerine geçmiş olup, hem güzel kadınlara hem de güzel yemeklere karşı çok arzu duymakla tanınmıştır. İkinci Murad'ın gönderdiği elçilik heyeti bu Süleyman Bey'in beş kızını görerek bunlardan Prenses Sitti'yi seçmiştir. İşte bu hanım kız Fatih Sultan Mehmed ile evlendirilmiştir. Süleyman Bey, on iki yıl huzur içinde beylik ettikten sonra 1454'te vefat etmiştir. Onun

ölümü üzerine Arslan Şehsuvar, Şah Budak ve Alâüddevle adlarındaki dört oğlu, birbiri peşi sıra bey olmuşlardır.

Mısır askeri ile Dulkadir askeri birkaç defa savaşa tutuştukları halde kesin bir sonuç elde edilememiştir. Bunun üzerine Mısır Sultanı Kayıtbay, Fatih Sultan Mehmed'e değerli hediyelerle bir elçilik heyeti göndererek; kendisi düşmanından öç almak için serbest bırakıldığı takdirde Şehsuvar'ın ülkesini, Osmanlılara bırakmayı da teklif ediyordu. Padişah bu teklifi reddetmedi.

Kayıtbay sözünde durup Dulkadir toprağını Fatih'e vermedi. Aksine hareket ederek Şahbudak'ı yine tahta oturttu. Fatih Sultan Mehmed bu sıralarda Avrupa'da pek meşgul olduğu için bu meseleyle ilgilenemedi. Ancak sırası gelince Fatih dördüncü kardeş olan Alâüddevle tarafını tuttu. Osmanlı ordusunun yardımı ile Budak'ı topraklarından çıkarttı. O da yeniden Mısır'a sığındı (1480).

GEDİK AHMET PAŞA İTALYA'DA

Bu sefer, Fatih'in Anadolu'daki savaşlarına son verdi. Fatih'in son zamanları Avrupa'da yeni teşebbüsler ve İtalya olayları ile geçti. Padişah'ın dikkati sadece müttefikleri olan Venedik ve Napoli tarafına değil, Floransa Dükü Lorenço dö Mediçi ile Santa-Mora, Zanta ve Kefelonya hâkimi Leonardo tarafına da yönelmişti. Mediçi'ler aleyhindeki meşhur fesattan sonra bu işe karışmış olanlardan Pandino, İstanbul'a sığınmıştı. Fakat Fatih Sultan Mehmed'in, Lorenço'ya takdirleri olduğundan, bu şahıs Floransa Dukasına teslim edildi. Lorenço, Padişah'a bir elçilik heyeti göndererek teşekkürlerini sundu. Lorenço tarafından görevlendirilmiş olan Floransalı ressam Bellino'nun, Padişah'ın Lorenço hakkındaki iyilik duygularının gelişmesine gayret harcamış olduğu tahmin olunabilir.

Gedik Ahmed Paşa donanması, Fatih Sultan Mehmed'in emriyle, o zamana kadar Osmanlıların ayak basmamış olduğu Napoli sahillerine hücum etmek tasavvurunda bulundu. Dünyanın bu eski kraliçesini itaati altına almak projesi Yunanistan fâtihine layık bir düşünce idi. Müslümanların Ligürya sahillerinde ilk görünüşlerinden, Arapların Napoli ve Cenova seferlerinden beş yüz elli yıl geçmiş idi ki Türkler Pulya kıyılarında karaya çıktılar. Fatih'in bu kararına en çok sebep olan Venedik politikası olmuştur Venedik hükümeti o sırada Napoli ile savaş durumunda bulunduğu için, Katolik Ferdinand'ın ordusunu başka bir taraftan meşgul etmek üzere Padişah'ı sefere teşvik etmişti.

Venedik Cumhuriyeti bu amaçla, senatör Sebastiyano Griti'yi elçilikle İstanbul'a yollamıştı. Elçi, Puy ve Kalabra'nın büyük şehirlerinin Doğu imparatorluğuna ait olarak Yunan göçmenleri tarafından kurulmuş olmaları dolayısıyla, Yunanistan ve Bizans İmparatorluğu fâtihinin bu şehirleri kendi malı olarak istemek hakkı olduğuna Fatih Sultan Mehmed'i inandırmakta güçlük çekmedi. Bunun üzerine Padişah, Gedik Ahmed Paşa'ya donanmasını derhal yukarı Arnavutluk sahilinden Avlonya limanına götürmesini ve oradan asker alarak Puy kıyılarına çıkmasını buyurdu.

Osmanlı donanması yüz gemiden kurulu olarak, 28 Temmuz 1480 tarihinde Otranto limanına demir attı. Kara askeri hemen şehri kuşattı. Otranto böyle birden hücuma uğramakla beraber kendini yiğitlikle savunmak istediyse de uzun süre dayanamadığından, 11 Ağustos 1480'de hücum ile fetholundu. Şehrin nüfusunu teşkil eden yirmi iki bin kişiden on iki bini yok edildiler. Birçok da esir alındı.

RODOS ADASININ KUŞATILMASI

Gedik Ahmed Paşa henüz Otranto'ya çıkmadan önce, Mesih Paşa altmış kadırgadan fazla bir donanma ile Rodos önünde göründü. Fatih Sultan Mehmed'in yüksek dehâsı,

Hıristiyanlığın İtalya’da ve Adalar Denizi’nde bulunan iki önemli askeri noktasının ikisini de birden fethetmeyi planlamıştı. Rodos, stratejik önemiyle birlikte tarihî hüviyeti ve Avrupa devletlerinin Türklere karşı olan savaşlarında oynadığı rol bakımından dikkate değer bir ada idi.

S. Jean tarikatı “Üstad-ı Âzam” ı Giyom Viyare, Rodos hâkimi idiler. Türklere karşı birinci Haçlı Seferi sırasında Rodos kadırgaları, Venedik ve Kıbrıs kadırgaları ile birleşerek 28 Ekim 1344 tarihinde İzmir’i Aydın Beyi Umur’dan zapt etmişlerdir.

Çelebi Sultan Mehmed, İzmir’i Cüneyt’ten aldığı vakit bu şehrin yakınındaki S. Jean tarikatına ait kaleyi de almıştı. O zamanki Üstad-ı Âzam bu konuda Padişah katında ricada bulunmuş ve bunun üzerine Halikarnas limanı kendisine bırakılmıştır.

Bir ara Mısır Sultanı, Rodos ve Kıbrıs adalarının eskiden Arapların elinde bulunmuş olmasına dayanarak bu adaları kendi mülkü olmak üzere ilan etmiş ve hatta 18 kadırgadan kurulu bir donanmayı da bu iş için yollamıştır. Ancak 1440 Eylülünde Rodos adasına yapılan hücum başarı sağlamamıştır. 1444 Ağustosunda da bir Mısır ordusu Rodos’a çıkarak şehri kuşatmış ise de yine de ele geçirememiştir.

İstanbul’un fethinden az bir süre sonra Fatih Sultan Mehmed, Edirne sarayında Adalar denizi hükümetlerinin elçilerini kabul ettiği sırada Rodos elçilik heyetinin bulunmaması Padişah’ın gözünden kaçmamıştır. Fatih, aslında Üstad-ı Âzam’ın vergi vermekten çekinmiş olmasına zaten kızmıştı. Bu bakımdan Rodos’a karşı savaş açıldı. Osmanlılar Rodos’ta Armancelon köyü yakınında karaya çıktılar. Ancak akınlarının sonucu beklenen meyveyi vermedi. Bu sıralarda Üstad-ı Âzam Jak dö Milli, Fatih’le müzakerelere girişti. Fatih bu zamanda Trabzon’un fethini düşündüğünden, gelen elçilik heyetini yumuşaklıkla karşıladı. Ve 1461 tarihinde Rodos şövalyeleri ile Türkler

arasında ilk ateşkes aktedildi. Fatih Sultan Mehmed, bunu iki yıl için imzalamış ve Rodos'tan vergi istemekten de vazgeçmiştir.

Padişah'ın birbirini takip eden savaşları barışı dört yıl daha uzattı. Ancak 1467 de otuz Türk kadırgasından Rodos'a birçok asker çıkarak bazı kalelerle köyleri yağmaladı. Ayrıca görünüşte Rodos'a karşı hazırlanmış gibi sanılan yeni bir Türk donanmasının da adaya geleceği söylentileri, etrafa korku saldı. Aslında padişahın amacı, Eğriboz seferinin gizli tutulması olduğundan gerçek anlaşılınca ve Osmanlılarla Venedikliler arasındaki savaşlar başlayınca Rodos, kısa bir süre huzura kavuşur gibi oldu.

Venedik Cumhuriyeti ile barış antlaşması imzalandıktan sonra Osmanlı donanmalarının işsiz kalmıyacağı ve bu arada Rodos'u da kuşatmak hareketine girişeceği sezinlenmeye başlandı. Son Üstad-ı Âzam Jean d'Ursino'nun ölümünden az bir süre önce Piyer d'Obüsson bütün kiliselere mektuplar göndererek tarikatın şövalyelerini Hıristiyanlığın bir merkezi olan Rodos savunmasına katılmaya çağırmıştı. Fatih, Üstad-ı Âzam katına, oğlu Karaman Valisi Cem tarafından elçi unvanı ile bir adam göndertti. Bu elçi, her yıl vergi verilmek şartıyla barış teklifine gidiyordu. Ancak üstad, bu teklifin; vakit kazanmak için bir düzen olduğunu İstanbul'daki memurları kanalından haber almış olduğundan ihtiyatlı hareket etti. Bir müddet konuşmalarla işi sürüncemede bırakmayı uygun gördü. Sonucunda başka bir Türk elçisi ile bir antlaşma yapılarak ticaret serbestliği sağlandı (1479),

Bununla beraber Piyer d'Obüsson duruma güvenemediğinden Mısır Sultanı ve Tunus Beyi ile acele bir antlaşma yaptı. Tunus Beyi, gereği halinde Tunus merkezi limanından buğday çıkarılması için izin verecekti (28 Ekim).

Fatih, bu hazırlıkları öğrenince donanmanın teçhizinin tamamlanmasını beklemeden 4 Aralık 1479 tarihinde bir donanma ile Mesih Paşa'yı Rodos'a yolladı. Osmanlı amirali,

Fanu kalesi önünde demirleyerek Rodos köylerine birkaç sipahi müfrezesi gönderdi. Ancak bunlar yine gemilerine dönmek zorunda kaldılar. Mesih Paşa, Fenike limanına giderek ilkbaharda gelecek Osmanlı donanmasını bekledi. Bu donanma yüz altmış gemiden kurulu olarak 1480 Nisanında Çanakkale Boğazı'ndan çıktı. Rodos kıyılarından geçerek Fenike limanına doğru gitti. Oradan kara askerini alarak 23 Mayıs 1480 tarihinde yeniden ada önünde göründü.

Bilindiği gibi, Rodos adasının kuzey bitimini teşkil eden burun üzerinde; yine o ad ile adlandırılmış bulunan merkezî Rodos şehri vardır. Denize doğru uzanmış ve uçlarında bir kavis gibi bükülerek birbirine yaklaşmış olan iki dil ise emniyetli, geniş ve derin bir liman teşkil eder.

Şehrin bir mil kadar batısında ve deniz yakınında S. Etyen dağı bulunur. İşte Mesih Paşa donanması buraya yanaştı. Ve muhafız askerlerin hızlı savunmalarına rağmen, ordu ile topların çıkarılması sağlandı. Osmanlı askeri derhal bu dağın üzerinde ve eteklerinde mevzi aldılar. Toplar gerekli yerlere yerleştirildi. Türkler en çok S. Nikola kulesi üzerine gülleler yağdırıyorlardı. Kulenin kara tarafı bir enkaz yığını haline gelmişti. Ancak Üstad-ı Âzam, gedikleri yeni bir hendek ve ahşap bir tabya ile kapatabildi. Türklerin geçmeleri muhtemel olan denizin sığ kısmına dikenli tahtalar konuldu. Türkler S. Etyen limanından getirmiş oldukları sandallarla kuleye hücum ettiklerinde yedi yüz kişi kaybederek çekilmek zorunda kaldılar. Mesih Paşa bunun üzerine hareket tarzını değiştirerek deniz tarafından hücum yerine kara tarafından taarruza geçti. Bu sırada Yahudi mahallesi yıkıldı. Ancak içerden ikinci bir sur yapılarak bunu bir hendekle çevirme sayesinde savunmaya devam ettiler.

1480 yılı Haziranının 19'unda fırtınalı bir gecede S. Nikola kulesine hızlı bir hücum başladı. İki taraftan şiddetli bir top ateşi açılmıştı. Gemilerden yapılan köprü ayrılmıştı. Karaya

çıkmak için kullanılan sandalların çoğu yandı. Savaş gece yarısından sabahın onuna kadar kanlı ve şiddetli bir şekilde sürüp gitti. Sonunda başarı sağlanamadı.

Kuşatma ordusunun başkomutanı, bütün hücumların sonuçsuz kaldığını görünce şehrin teslimini sağlamak için müzakereye girişmek istemişse de bu da bir şeye yaramamıştı. Bunun üzerine çok öfkelenen Mesih Paşa, genel bir hücum emri daha verdi Hücum gününden önceki gece Türk ordugâhında "Allah Allah" sedaları çınlayıp durdu. Sekiz büyük toptan kurulu batarya bir gün önce Yahudi mahallesini o kadar dövmüştü ki şehrin o yöndeki surları tamamen yıkılmış ve hendekler ağızlarına kadar dolmuştu.

28 Temmuz 1480 Cuma günü, güneş doğarken, bir havan topu vuruşu ile hücum işareti verildi. Türkler önüne geçilmez bir cesaretle gedikler üzerine atıldılar. Korkunç bir savaş başladı. Önce 3.500 ve onlardan sonra 40 bin kişilik kuvvet süratle şehrin hemen belli başlı bütün noktalarına birden hücum ediyordu. Her iki taraf da gerçekten övülmeye değer bir yiğitlikle çarpışıyordu. Kuşatanlar şehir üzerine "zincirden kurtulan aslanlar gibi" hücum ettiler. Kuşatılanlar da cesaretle karşı koydular. Mesih Paşa'nın sancağı mazgallar üzerine dikilmiş ve Yahudileri koruyan surun iç tarafına dört merdiven konulmuştu ki dışarda bulunan asker, içerde savaşmakta olanların yardımına gitmekte gecikti. İçerdekiler de surun kenarında harp safında dizilmiş olan şövalyeler tarafından püskürtüldüler. Böylece başlayan yeni bir cenk sonunda Türkler çekilmek zorunda bırakıldılar.

Osmanlı tarihçileri ordunun bu çekilişinin başlıca sebebi olarak Mesih Paşa'nın zafiyetini göstermekte birleşmişlerdir. Bu sırada iki Napoli gemisi gelerek Rodos şehrine yardımcı kuvvet getirmiş ve Papa'nın daha da yardım edeceği vaatini de bildirmiştir. Sonunda Mesih Paşa İstanbul'a döndü. Fatih Sultan Mehmed birçok defalar

başarısız komutanlarını cezalandırdığı halde Mesih Paşa'yı sadece Paşalık rütbesinden Gelibolu Sancak Beyliği rütbesine indirmekle yetindi. Onun elinden alınan Üç Tuğlu Paşalık, o vakte kadar Anadolu ve Rumeli Kazaskerliğini kendinde toplamış olan Manisa Çelebi'ye verildi. O tarihten itibaren de bu iki görev birbirinden ayrıldı. Rumeli Kazaskerliğine Molla Muslihiddin, Anadolu Kazaskerliğine de Molla Hacı Hasanzâde atandılar.

Bu yılda Fatih Sultan Mehmed çağının en şöhretli bilginlerinden biri olan Molla Hüsrev ile Şeyh Kutbeddin Attarzâde vefat etmişlerdir. Molla Hüsrev, bilindiği gibi, Osmanlı fıkhının ana kitaplarından olan "Dürer" eserinin müellifidir. Kutbeddin ise İstanbul kuşatmasında kendisinden bahsedilen Şeyh Akşemseddin'in en meşhur talebelerinden biridir.

FATİH'İN VEFATI

Fatih Sultan Mehmed askerinin kendi komutası altında bulunduğu vakit hiç yenilmediğini düşündüğü için, ordunun Rodos savaşmasında zedelenmiş olan prestijini güçlendirmek istedi. 1481 yılı baharının başlarından itibaren, Padişah'ın tuğları Anadolu kıyılarına dikildi.

Fatih, gelenek haline getirdiği usulüne uyarak, bu sefer de amacını ve nereye yöneleceğini kimseye söylemedi. Seferin Mısır Sultanı üzerine mi, yoksa Rodos üzerine mi olduğu bilinemedi. Ordu Üsküdar'dan Gebze'ye yürüdü. Ancak Hünkâr çayırına gelindiği zaman, sağlık durumu bozulmuş bulunan Padişah, duraklamak zorunda kaldı. Fatih, yeni bir zaferle iyileşeceğini umuyordu. Ancak 3 Mayıs 1481 Perşembe günü sultanlığının otuzuncu yılında, 52 yaşında iken, vefat etti.

Fatih Türbesi, İstanbul'da yaptırmış olduğu camiin mihrabı arkasındadır. Bilindiği gibi, ondan önceki sultanlar Bursa'da metfundurlar.

FATİH'İN ÖZELLİKLERİ

İkinci Sultan Mehmed'e verilmiş olan "Fatih" unvanı sadece Bizansı fethettiği için değildir. Aynı zamanda devletin sınırlarını her yönden genişlettiği ve her giriştiği savaşı kazandığı içindir. Avrupalı tarihçilerin bazıları Fatih Sultan Mehmed'in dehâsını ve onun fetihlerini pek çok övmüşlerdir. Bazıları da tenkidlerde bulunmuşlardır.

Fatih'in iki imparatorluk, on dört devlet, iki yüz şehir fethetmiş olduğunu söyleyenler vardır. Fatih gerçekten Bizans ve Trabzon İmparatorluklarını ortadan kaldırmış ve fethettiği bütün kasabalar birer birer sayılacak olursa iki yüz kadar da şehir zapt etmiştir. Fethettiği krallıklardan Sırbistan, Bosna, Arnavutluk birer devlet sayılır. Bunlar gibi Boğdan, Mora, Karaman, Kastamonu da az çok birer devlet niteliğinde idiler. Eğriboz, Kefalonya, Midilli, Limni, İmroz, Taşoz'u ise devlet karakterinde saymak güçtür.

Bazı yabancı tarihçilerin Fatih'e isnad ettikleri bir takım kıyıcı hareketleri onun hayat ve şahsiyetini tanıyanların kabul etmesine imkân yoktur. Sadece o çağda her yerde görülegelen bazı zaruretler dolayısıyla elbette bir takım idamlar yahut karşı koymada direnenlere verilen cezalar bahis konusu olabilir ki bunlar da Fatih'i zalim bir padişah olarak tanımaya imkân vermez. Kendisine karşı gelenlerin uğradıkları ağır cezalarda da Fatih Sultan Mehmed'i her zaman haksız saymamak gerekir.

Bizanslılarla çağdaş olan bazı Avrupalı tarihçilerin gözleriyle görerek tanıklık ettikleri bazı kuşatmalarında vukua gelmiş olan zulümlerden de Fatih Sultan Mehmed'i sorumlu tutmak tarafsızlık ile bağdaşamaz. Bununla beraber, onu son derece öven yabancılar da olmuştur. Bunlar içinde kendisinin özellikle dini inançlara karşı saygılı davrandığını ve inanç serbestliğine değer verdiğini belirtenler az değildir. Ayrıca Fatih'in tarih kitaplarını

okumayı çok sevdiğine; Yunan, Latin, Arap, Fars, hatta Keldani dillerini bildiğine işaret edenler de vardır.

Fatih Sultan Mehmed'in sahip olduğu büyük dehanın en açık delilleri ilk önce büyük fetihlerindedir. Onun devletini genişletmekte ve güçlendirmekte eşsiz bir sultan ve komutan olduğu bir gerçektir. Ayrıca Fatih'in kurduğu medreseler, camiler, hastaneler de onun büyük dehasının maddî belgeleridir. Bunlardan başka bilimi ve güzel sanatları en çok koruyan padişahlardan biri olmuştur. Kendisi de bizzat şiir ve edebiyatla uğraşmış ve bir dîvân teşkil edecek kadar şiirler de yazmıştır. Sonra idare ile ilişkili kanunlar koymuş, ordu düzenini düzeltmiş olması da ayrıca övülmeye değer. Büyük kuruluşları yanında çağına parlaklık veren birçok bilginlerin değerli eserleri ise tarihte Fatih Sultan Mehmed'e seçkin ve yüce bir mevki sağlamaya fazlasıyla elverir.

- XVI - FATİH SULTAN MEHMED ÇAĞININ DEVLET YAPISI

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra başlıca sekiz kiliseyi camiye çevirmiş ve yeniden dört cami daha inşa ettirmiştir. Bunlar arasında kubbelerinin yüksekliği ve güzelliği Ayasofya'dan sonra en çok dikkati çekeni kendi adıyla anılan ve şehrin yedi tepesinden biri üzerinde yapılan camidir. Caminin dış avlusunda sahın adıyla anılan sekiz medrese yapılmıştır. Bunların her birinin arkasında öğrencilere ayrılmış hücreleri içine alan bir tek yapı da vardır. Bu yapılara bitişik imaretler de eskiden yoksul olan öğrencilere ve başkalarına günde iki defa yemek vermek için kullanılırdı. Darü'ş-şifa diye bilinen hastahane; tımarhane denilen akıl hastahanesi; yolcuların, yabancıların yatıp kalkmaları için kervansaray yahut han denilen binalar;

nihayet erkek çocuklar için okullar gibi önemli sosyal yapılar da bu yörede yer almıştır.

Ayrıca cami içinde bir de kütüphane kurulmuştur. Camiden ayrılan bu kitaplık odası, Osmanlılar'ın İstanbul'a kurdukları ilk kütüphanedir. Cami çevresi içinde, fakat biraz daha uzakta bir sebilhane, hamamlar, bir kitaplık, hadîs öğretimine ayrılmış bir medrese, bir sofayı ihtiva eden avlu ve bir türbe görülür. Fatih Sultan Mehmed'in anası Alime Hanım'ın kabri buraya yakın bir yerde bulunur.

Fatih Sultan Mehmed, Fatih Camii'nden başka üç cami daha yaptırmıştır: Bunlardan biri Eyüp Camiidir ki, Hz Peygamber'in mihmandarı Ebu Eyyüp Ensarî'nin, İstanbul kuşatması sırasında keşfedilen kabrinin bulunduğu yerde inşa edilmiştir. İkincisi büyük Şeyh Emir Sultan Buharî Camii olup İstanbul'un Edirnekapısı yakınındadır. Üçücüsü de Yeniçeriler kışlası yakınındaki Yeniçeriler Camii (Orta Cami)'dir. Bunlardan başka devletin eski iki başkenti olan Edirne ve Bursa şehirlerinde de bazı camiler yaptırılmış ise de Çelebi Sultan Mehmed ve İkinci Murad tarafından inşa olunan çok güzel camilere, bunlar fazla bir şey katmamıştır.

Fatih devrinin sultan kadınları ve vezirleri de bazı değerli eserler meydana getirmişlerdir. Söz gelimi Kasımpaşa, Edirne'de Tunca kıyısında bir cami yaptırmıştır ki, kendi adıyla söylenir. Fatih'in kızı Ayşe Sultan da Edirne'de bir cami yapılmasını sağlamıştır. Fatih'in hanımı ve Dulkadir hükümdarı Süleyman'ın kızı Sitti Sultan da bir cami inşa ettirmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in eski ve yeni sarayları ve atik Bedestan, bu çağın değerli yapılarından olduğu gibi, İstanbul surlarının onarımı da bu zamanın bir yapı başarısıdır.

DEVLET ORGANİZASYONU

Doğuda, ülke tam bir eve yahut bir başka ve daha doğru deyimle bir çadıra benzetilir. İdarenin başlıca dalları benzetmeli adlar alır. Devlet ve hükümet yapısının esası, şeriat, gelenek hükümdarın özel buyrukları, yani kanundur. Bâb (kapı) kelimesi kullanıldığı zaman bizzat hükümet anlaşılır. Çünkü en eski çağlardan beri çoğu milletlerde işler hükümdarların saraylarında (kapılarında) görülmüştür.

Kapı, kendisini savunmakla görevli askerle korunduğu cihetle bu mecaz, sadece hükümet için kullanılmayarak asker için de kullanılmıştır. Ordunun on dördü bulan değişik dallarına da "kapı" denilmiştir. Ancak Bab-ı Hükümete, "Bab-ı Hümâyun-i Saltanat" ve "Bab-ı Devlet" denildiği halde, saray ve harem için "Dârü's-saâde" denilirdi.

Dârü's-saâde'den saraya, harem dairesine gidilirdi. Saray içinde oda denilen yerde hazine vardı. Maliye işleriyle görevli olanlar orada toplanırdı. Dîvân, en büyük kanun görevlilerine mahsustu. Daha arkada olan daireler asıl saray halkına ayrılmıştı.

Kanun, Fatih Sultan Mehmed'in anayasası demekti. Fatih'in son sadrazamı olan Karamanlı Mehmed Paşa, onunla idareyi düzenler ve devlet protokolünü onunla yürütürdü. Fatih Kanunu, Hükümet ile Saray'ın iş bölümünde dört adedini esas almıştır. Bu da çadırların dayandığı dört direkten alınmış olduğu gibi bir tarihî özelliğe, yani Çar-yâra (dört halifeye) da imâda bulunmaktadır denebilir. Bu bölmeye göre, en önde devletin dört direği bulunur ki bunlar; vezirler, kazaskerler, defterdarlar ve nişancılardır. Bunlardan sonra Bîrûn ağaları, daha sonra da Enderun ağaları (saray görevlileri), nihayet bilginler ve fakihler gelirdi.

KANUNNÂMELER

Fatih Sultan Mehmed tarafından hükümetine esas alınmış Kanunnâme; üç ana bölüme ayrılmıştı:

Birincisi; devletin büyük memurlarının mertebelerinden; ikincisi gelenek ve protokolden; üçüncüsü de suçlulara verilecek cezalar ile hükümet hizmetlerine ayrılmış olan gelirlerden bahseder.

Önce kanunnâmenin son iki bölümüne değineceğiz. İkinci bölümün en çok dikkati çeken bölümü, bayram merasimine, padişah sofrasına, sultanın mührüne, saltanat düzeni usulüne dairdir. Bilindiği gibi, Müslümanların iki dinî bayramları vardır. Fatih, Hz. Hüseyin için tutulan matem ile Nevruz'u, yani İranlıların yılbaşı törenini ortadan kaldırmıştır. Her iki dinî bayram ise görkemli bir şekilde kutlanmıştır. Fatih bu konuda aşağı yukarı şu esasları koymuştur:

"Bayram günlerinde Dîvân odası önündeki genel alana bir taht kurulacak ve el öpme töreni orada yapılacaktır. Vezirler, kazaskerler, defterdarlar padişahın arkasında duracaklardır. Hocası, vezirlerin, kazaskerlerin önünde yer alacaktır. Çavuşlar ile sancak beyleri ve müteferrikalar el öpme törenini yerine getireceklerdir."

Fatih, bayram günlerinde değişik derecedeki hükümet memurlarının el öpme şerefine kavuşmaları hususunda oldukça geniş müsaadeler verdiği halde, padişah sofrasına hiç kimseyi kabul etmemektedir. Bu konuda şöyle denilmektedir:

"Arzum, benimle birlikte hiç kimsenin yemek yememesidir. Dedelerim eskiden vezirlerini sofralarına kabul etmişlerdir. Ben bu geleneği kaldırdım."

Kanunun padişah mührü ile ilgili hükmü de onun sadrazama tevdi edilmesi şeklinde idi. Bu hususta kayıt da şöyledir:

"Mühr-i hümayunum Veziri âzamımın muhafazasında bulunsun. Hazine açılıp kapanmak gerekirse daima onun ve defterdarlarımın huzurunda açılıp kapansın."

Üzerinde padişahın tuğrası işlenmiş bulunan mühr-i hümayunun tevdii o çağdan beri devletin en büyük mansıbı olan sadrazamlığın tevcihi mânâsına gelir. Hazine odasının mühürlenmesinden başka durumlarda padişah mührünün kullanılması, Sadrazamın, Padişah'a hitaben yazacağı dilekçelere tahsis olunmuştur. Bütün dilekler önceden Sadrazam'ın elinden geçeceği ve Padişah'a arz etme hakkı da vezir-i âzamda bulunduğundan Padişah, kendi mühründen ve yabancı hükümdarların elçilerinin kabul törenlerinde sundukları güven mektuplarındaki mühürlerinden başkasını görmezdi.

Fatih Sultan Mehmed'in kanunlarından biri de her padişahın sultanlık tahtında tehlikelerle karşılaşmaması, taht için kardeş kavgalarına meydan vermemesi, ülkenin bölünmemesi için kardeş öldürmeyi devletin bir düzeni halinde buyurması ve bunu kanunla sağlamlaştırmasıdır. Bu konuda Kanunnâme, anlam bakımından şöyle demektedir:

"Fakihlerin (hukukçuların) çoğunluğu, oğullarımdan ve torunlarımdan tahta çıkacak olanların, âmmenin (ülkenin ve halkın) selameti için kardeşlerini öldürebileceklerini beyan etmişlerdir. Bu bakımdan onlar da böylece hareket etmelidirler."

Kanunda ayrıca kan (öldürme-cinayet) parası, göz çıkarmak, baş yarmak için alınacak bedeller de belirtilmiştir. Hıristiyan hükümetleri tarafından ödenecek yıllık vergilerde vezir ve defterdarların payı olacağı da açıklanmıştır. Bu üçüncü bölüm; vezirlerin, beylerbeyilerin, defterdarların, sancak beylerinin aylıkları listesini de verdikten sonra şu mealdeki madde ile sona erer:

"Kızlarımın çocukları beylerbeyliği hizmetlerine atanmayarak sadece bol gelirli sancaklara nasbedileceklerdir."

Böylece vezirlerle evlendirilmiş sultanların çocukları ve torunlarının sancak beyliğinden daha yüksek bir göreve

geçmeleri önlenmiş oluyordu. Çünkü aksi durumda devletin güvenliğini tehdit edebilecek ihtimaller doğabilirdi.

DEVLETİN DÖRT DAYANAĞI

Osmanlı Devleti'nde, hiyerarşik düzende dört sayısı ana rolü oynamaktadır. Bu rakamın İslâm dünyasında özel bir önemi olduğu bilinir. Fatih Sultan Mehmed devlet erkânını bu dört sayısına dayandırmıştır. Onlar da vezirler, kazaskerler, defterdarlar ve nişancılardır ki devlet konseyinin direkleri niteliğindedirler.

VEZİRLER- Devletin ilk direği vezirlerdir. Devlet işlerinin yükü bu yardımcılar üzerine yüklenmiştir. İlk zamanlarda sadece bir vezir vardı. Sonra sırasiyle ikiye, üçe çıkan bu sayı, Fatih Sultan Mehmed tarafından dörde yükseltilmiştir.

Bunlar arasında vezir-i âzam kontrolsüz olup padişahtan sonra yüksek bir yetkiye sahiptir. Vezir-i âzam, Padişah'ın vekili olarak bütün idarenin en büyük âmiri, hükümetin merkezi, her şeyin hareketi kendisine bağlı olan kuvvettir. Doğuda her zaman, "Zillu'llâh fi'l-âlem= Allah'ın yeryüzünde gölgesi" sayılan hükümdarın kudreti, vezir-i âzam vasıtasıyla yerine getirilmiştir.

Büyük vezirlik Çandarlı ailesinde, Birinci Murad'dan Fatih Sultan Mehmed'e kadar babadan oğula geçmiş, Fatih'in Halil Paşa'yı idam ettirmesi üzerine bu makam bir yıl boş bırakılmıştır. Sonra sırasıyla Mahmud Paşa, Rum Mehmed Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Karamanlı Mehmed Paşa vezir-i âzam olmuşlardır.

Fatih, Halil Paşa'dan sonra vezir-i âzam seçtiği zaman ona sadece ordunun komutasını vermiş, Dîvân'a kendisi başkanlık etmiştir. Kefe, Karaman, Otranto fâtihi Gedik Ahmet Paşa'nın veziri âzamlığında, bu makam eski imtiyazlarına; şu olay sebebi ile yeniden kavuşmuştur.

Bir gün perişan kıyafetli bir Türkmen, Divan odasına girerek kendi şivesi ile:

“Devletli hünkâr kangınuzdur?” diye sormuş. Padişah bundan gücenip öfkelenmiş; vezir-i âzam da bu fırsattan faydalanarak, Dîvân işlerini vezirlere bırakmasının daha uygun olacağını Fatih’e arz etmiştir. Fatih Sultan Mehmed’in bu görüşü benimsemesi üzerine o tarihten itibaren bütün idare, vezirlerin ve özellikle vezir-i âzamın eline geçmiştir.

Vezir-i âzam, saraya haftanın dört günü (Cumartesi, Pazar Pazartesi ve Salı günleri) giderdi. Vezirler, kazaskerler defterdarlar ve nişancılar ondan önce saraya gitmiş bulunurlardı. Dîvân odası kapısına ilk erişenler, ellerini göğüsleri üzerine kavuşturmakla beraber dikkatle yenlerini içinde saklarlar ve beklerlerdi. Vezir-i azam, devlet erkânının oluşturduğu çifte sırayı, selam verip selam alarak geçer ve Dîvâna girerdi. Onlar da ikişer ikişer onu izlerlerdi. Vezir-i âzam, kendisine ayrılmış olan minder üzerine oturur; vezirlerle, kazaskerleri sağına; defterdarlarla nişancıları da soluna alırdı.

Yapılacak işleri sunmakla görevli tezkireciler, vezir-i âzamın önünde ayak üzerinde ve minderin kenarında bulunurdu. Baş mabeynci demek olan kapıcılar kâhyası ve mabeyn müşiri anlamına gelen çavuşbaşı Dîvânda hazır bulunduğu gibi, onların maiyetindeki mabeynci ve çavuşları da orada mevcut olduklarından Dîvân bir kat daha ihtişamlı gözükürdü. Çavuşbaşı, düzeni korumakla görevli olduğundan ona “Dîvân Beyi” unvanı verilirdi.

Vezirler, altın düğmeli ve sırma şeritli kadife kaftan giyerlerdi. Bunlar kış aylarında da samur kürkle kaplanırdı. Vezirlerin gelirleri, aslında yüz bin akçeden ibaretti. Sonradan iki yüz bine yükseltilmiştir. Ancak kendilerine

tahsis edilen zeametler de ayrıca bu gelirin beş - altı katını getirirdi.

Vezir-i âzamlara ait on imtiyaz vardı ki bunlar, bu görevde bulunan ile diğer vezirler arasında aşılmaz bir mesafe bulunduğunu gösterir. Bu özel imtiyazlar şunlardır:

1. Hazine kapılarını ve Divan günleri akşamları Divanı mühürleyen padişah mührünü korumak,
2. Uygun gördüğü zamanlarda, kendi özel sarayında özel bir divan akdedebilmek,
3. Konağından padişah sarayına ve saraydan konağına gidip döndükçe refakatinde çavuşbaşı ve çavuşlar bulunmak,
4. Çarşamba günleri, resmî kıyafetleri ile kazasker ve defterdarlar tarafından ziyaret edilmek,
5. Pazartesi günleri Divan ortasında rikâb-ı hümâyun görevlileri tarafından alkışlanmak,
6. Her Cuma günü camiye giderken resmî kıyafetlerini giymiş; çavuşlar, çeşnigirler, müteferrikalar tarafından kendisi için resmî kortej yapılmak,
7. Öteki vezirlere ayda sadece bir defa giden yeniçeri ağası tarafından her hafta ziyaret olunmak,
8. İstanbul kadısı, yeniçeri ağası, muhtesip, subaşı refakatinde oldukları halde şehri teftiş etmek,
9. Diğer vezirlere pek seyrek olarak ve günlük giyimler ile giden şeriat görevlileri ve sancak beylerinin resmî kıyafetleri ile haftalık sunuşlarını kabul etmek,
10. Her iki dinî bayramda vezirler, defterdarlar, beyler, ulemâ ve ordu komutanları tarafından resmî surette tebrik edilmek.

KAZASKERLER Devletin ve Divanın ikinci direği kazaskerlerdir, yani ordu kadılarıdır. Devletin kuruluşundan Fatih Sultan Mehmed’in çağının sonlarına kadar, Anadolu ve Rumeli eyaletleri ile ilişkili dâvâların görülmesi ve

çözümlenmesi yalnız bir kazaskere tevdi olunmuştur. Fatih, bunu hükümdarlığının son yılında ikiye bölmüştür.

Kazaskerlikten sonra en yüksek bilim hizmetleri, padişah hocalığı ve şeriat hükümlerini birinci derecede tefsire yetkili olan müftülüktü. Sonradan Kanunî Sultan Süleyman zamanında fetva veren makam, diğer din işleri görevlilerinin üstüne yükseltilmiştir.

İlk kadı, İstanbul'un fethinden sonra, yani başkentin kadısı Celâlzâde Hızır Bey Çelebi olmuştur. Kadılık daha sonra Edirne kadısı Abdülkerim Efendi'ye, daha sonra da müderris Ali el-Arabî'ye verilmiştir.

Kazaskerlerin tahsisatı günde beş yüz akçe olmak üzere hesap edilmiş ise de ayrıca verilen zahirelerle bu miktarın on katına erişirdi. Bu zatlar, o zamanda, Divan günleri padişah huzuruna girmek hakkına sahip oldukları gibi, Salı ve Çarşamba günleri müstesna olmak üzere, her gün öğleden sonra kendi konaklarında özel bir divan kurarak kadı ve müderrisleri de kabul ederlerdi. Kazaskerlerin her biri, kendi bölümlerinde bulunan kadılık ve müderrisliklerin atamalarını da yaparlardı. Ancak İstanbul, Bursa ve Edirne kadılıkları gibi günde yüz elli akçe ve yine aynı şehirlerin müderrislikleri gibi günde kırk akçe tahsisatları olan din işleri görevlilerini bizzat vezir-i âzâmlar atarlardı.

DEFTERDARLAR Maliye Bakanlığı'nda defter tutucular demek olan defterdarlar, devletin üçüncü dayanağı sayılmışlardır.

Fatih Sultan Mehmed'in ilk sultanlık günlerinde sadece bir defterdar bulunuyordu (epey zaman sonra bunların sayısı dördü bulmuştur). Bu çağda asıl defterdar Rumeli defterdarı olup Anadolu işlerini gören, onun yardımcısı durumunda sayılırdı. Hayli zaman sonra maliye işleri yirmi yedi odaya bölünmüştür.

Defterdarlar, her Salı günü, vezirlerle birlikte padişah huzuruna kabul edilirlerdi. Ancak bunlar, önceden vezir-i âzam tarafından uygun görülen hususları arzedebilirlerdi.

NİŞANCILAR Osmanlı devlet yapısının dördüncü direği idiler. Aslında bunlar devlet danışmanları olup, bu nitelikle Divan üyelerinden sayılırlardı. Fatih çağında, reisü'l-küttab henüz devlet konseyinde değildi. Birçok zaman sonradır ki reisü'l-küttab (Divan sekreterlerinin başkanı) nişancıdan üstün tutulmuştur.

İlk zamanlarda nişancı, padişah işareti olan "tuğra" yı ferman ve beratların üzerine bizzat koymakla görevli idi. Sonradan bu ödev, sekreterlere verilmiştir. Nişancının devlet işleri üzerinde esaslı bir tesiri de yoktur.

Osmanlı kanununun ilk düzenlenişine göre, nişancı, reisü'l-küttab tarafından hazırlanan buyruk ve beratları görüp düzeltir ve yazılmasını buyururdu. Sonraları mümeyyiz ve reis her şeyi tamamlar ve sadece nişancı padişah tuğrasını koymakla görevini yapmış olurdu.

BÎRÛN AĞALARI Şimdi yeniçeri ağası kapısına geçebiliriz. Yeniçeri ağası ile diğer ağalar, yani ordu generalleri; Enderun ağaları sınıfına karşılık olarak Bîrûn ağaları sınıfını teşkil ederlerdi.

Bu ağaların birincisi yeniçeri ağasıdır. Aslında bunun günde beş yüz akçe tahsisatı var idi. Fakat arpalık adı altındaki özel gelir kaynağı, yıllık aylığını altmış bin akçe artırırdı. Yeniçeri ağası, yürütme gücünün başkanı olma niteliği ile sadrazamın emri altında idi. Normal olarak bu mevkiden Rumeli beylerbeyliğine, yahut kaptan paşalığa geçilirdi. Ancak idaresi padişahın hoşuna gitmezse Kastamonu sancak beyliğine atanırdı.

Yeniçeri ağası, genel asayişle ilgili durumları doğrudan doğruya sadrazama, hatta padişaha arzederdi. Ancak para cezası almaya hakkı yoktu. Bu yetki zabıta görevlilerine verilmişti. Yeniçeri subaylarının atanmaları, yeniçeri ağasının görevlerinden olmakla beraber, yeniçeri kâtibi (sekreteri) vezir-i âzam tarafından tayin edilirdi. Ağanın idaresini kontrol altında tutabilmek için bu ödeve, genel

olarak yeniçeri ocağına mensup olmayanlardan biri getirilirdi.

Düzenli süvariler, sipahilerle silahtarlardan kurulu idi. Dört bölük aylıklı ve gureba sipahiler ve silahtarlar arasında bölüşülürdü. Bu tümenlerin altı generali, süvari ağaları heyetini teşkil ederdi. Bu ağalar günde yüz akçe ve bundan başkaca da altı bin akçadan on yedi bin akçaya kadar arpalık alırlardı. Tümenlerin sayısı, henüz sonraları yükseldikleri miktardan azdı. Bütün muntazam süvari sekiz bini aşmazdı.

Akıncılara gelince bunların sayısı çok kabarıktır. Ancak onların şefleri, bîrûn ağaları, yani düzenli ordu generalleri sırasında sayılmazdı. Buna karşılık topçu, levazım, nakliye, ordugâh generalleri demek olan topçubaşı, top arabacı başı, mehter başı, bîrûn-ağalarından idiler. Rikâb-i hümayunun on iki subayı da bîrûn ağalarındandı. Bunlar mîr-i âlem, dört kapıcı başı, iki imrahor, bir çeşnigir-başı ve dört avcıbaşı idiler.

ENDERUN AĞALARI Enderun ağaları dört sınıfa ayrılmıştı. Bunların başı, Saray Bakanı demek olan Kapıağası, yani Bâb-ı Hümayun Ağası idi. Bu ağa beyaz bir hadım idi. Otuz-kırk kadar hadım ağası bunun emrinde bulunurdu. Bunlara kapı oğlanları denirdi. Bunlardan dördü, doğrudan doğruya başağa maiyetinde idi. Kapıağası, her zaman padişaha refakat ederdi. Sadece ava gittiği zamanlarda yanında bulunmadığı gibi, saraydan uzak bir yere deniz yolu ile gidildiğinde de sarayın korunması hizmetinde kalırdı.

Enderun ağalarının ikincisi de Hazinedarbaşı idi. O da beyaz hadım ağalarındandı. Padişah'a resmî kavuğunu sunan, camide seccadesini seren bu ağa olurdu.

Üçüncü Enderun ağası Kilercibaşı idi. Padişah'a her yemek getirilişinde önde yürür, yemekleri sofraya eli ile

koyar, tatlıları, şekerlemeleri, şerbetleri hazırlardı.

Döndüncü ağa da Saray Ağası idi. Sarayın korunması ve idaresi ile bu görevlendirilmişti.

Yükselmeler şöyle bir sıra izlerdi: Saray Ağalığından Kilercibaşılığa, o hizmetten Hazinedar Başılığa ve buradan da Kapıağalığına geçilirdi. Bütün Enderun ağaları, belli aylıklarından başka, kavuk ve kuşak bahası adı ile yıllık bir tahsisat da alırlardı.

Kapıcılar kahyası ile Avrupa'nın saray mübaşirlerini (mareşal) andıran Çavuşbaşı Divan günleri devlet erkânının önünde giderlerdi.

Bostancıbaşının maiyetinde birçok bostancılar vardı ki, bunlar hem has bahçenin ekim, onarım işlerine hem de korunmasına özen gösterirlerdi.

Haremin gözetimi siyah hadımlara bırakılmıştı. Bunların şefi olan Kızlar ağasının çoğu zaman nüfuzu, Bîrûn ile Rikâp ağalarından bile fazla olurdu. Fatih devrinde ordunun, adliyenin, sarayın, hazinenin, başkentin idarî teşkilâtı işte böyleydi.

İllerin idaresi beylerle, beylerbeylerine bağlı idi. Bunlar; savaş zamanlarında süvarilik hizmeti ile yükümlü olan timar ve zeamet sahiplerinin şefliklerinde bulunurlar, bunları sancakları altında toplarlardı. O sıralarda Osmanlı Devleti'nin Rumeli'nde otuz altı sancağı vardı. Bunların her birinden yaklaşık olarak dört yüz kadar süvari çıkardı.

Ordunun piyade ve süvari olarak düzenli kuvvet toplamı yüz bin kişinin üstünde idi. Devletin alışılan geliri de iki milyon duka altınını aşıyordu. Bu tahmine sadece vergiler, harçlar, gümrük resimleri, değişik hükümetlerden alınan kesin vergiler ve maden gelirleri dahil bulunmaktadır.

ULEMÂ Ulemâ (bilginler) hem kelâm, hem de fıkıh bilimleriyle uğraşırlardı. Müderrislik ve kadılık hizmetleri kendilerine tahsis edilmişti. Derece derece yükselerek en

büyük şeriat görevlerine, yani ordu kadılıklarına (kazasker) ve müftülüğe (sonraları şeyhü'l-islâm) kadar çıkabilirlerdi.

İslâm ulemâsını, Avrupalı rahipler gibi telakki etmek yanlış olur. Gerçi ulemâ da kelâm ilmi ile meşgul olurlardı. Ancak İslâmlıkta bütün hakların temeli, kesin şekilde şeriate dayanır.

Bilginler sınıfına, imamları, vaizleri, müezzinleri, hatipleri, kayyumları ve diğer cami hizmetlilerini de katmak gerekir. Ancak bunlar, müderris ve kadıların teşkil ettikleri bilim heyetinden sayılmazlardı. Ve maaşlı eğitim hizmetlerine geçmeye yetkileri yoktu.

Sultan Orhan, Osmanlı Devleti'nde kurduğu ilk medresede müderrislikler (profesörlükler) tesis etmiş ise de ne bu ne de Yıldırım Bayezid'in kadıların alacakları resimlerin miktarını belirtmiş olması, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim teşkilatının bu zamanlarda gelişmiş olduğu anlamına kolayca gelemez. Eğitim sisteminin asıl Fatih Sultan Mehmed devrinde, gerçek anlamı ile başlamış olduğunu kabul etmek gerekir.

Fatih, kadı ve müderrisliklerin hiyerarşik düzenini ve bu düzen içinde ilerleme usulünü kurmuştur. Osmanlı Devleti'nde cami kademeleri ile imamlar, müezzinler ve vaizlerin nüfuzu azdı. Fakat ulemânın (yani kadılık ve müderrislikler gibi şariat bilimleri görevlerinin) kudretleri ise hemen hemen hiçbir yerde görülmediği kadar fazla idi. Dervişler ve şeyhler ise, hademe-i hayrat ile ulemâ arasında bir orta heyet teşkil ederlerdi.

Profesörlük (müderrislik) ve kadılık görevlerine, bütün öğretim derecelerinden geçmedikçe erişilemezdi. En yukardaki bilim görevlerine en aşağı mertebede olanları bağlayan bu Osmanlı darü'l-fünun (Üniversite) sisteminin derece derece ve düzenli surette gelişen ilerlemesi, ilk defa Fatih Sultan Mehmed çağında kurulmuştur.

OKULLAR VE ÖĞRETİM Fatih İstanbul'u fetheder etmez kiliselerden cami haline getirdiği yapılardan her birinde bir

okul (medrese) tesis eylemiştir.

Kendi adını alan cami yapıldıktan sonra da orada sekiz medrese kurmuştu. Bunlar caminin bulunduğu alanın etrafına yapılmış olduklarından “Sahn-i Seman” (sekiz sahn) adını almışlardır. Bunların öğretim üyelerinin tahsisatı, o zamana kadar, diğer medreselerin öğretim üyelerine ayrılandan daha çoktu. Öğretimin değişik dallarının organizasyonu ve ulemâ hiyerarşisi, vezir-i âzam Mahmud Paşa’nın eseri idi. Kendisi de bilgin olduğundan bu kuruluşa çok emek harcamıştır.

Medrese öğrencilerine “Talip,” bilim sevgisiyle yanmalarından kinaye olarak da halk arasında “Suhte” denirdi. Sekiz medreseye bitişik olarak “Tetimme” diye adlandırılan özel yapılarda beslenir ve uyurlardı. Dersler belli bir düzen ve metodla verilirdi. Öğretim değişik kurları içine alırdı. Bunlar; gramer (Sarf ilmi ve nahiv ilmi), mantık ilmi, kelâm (ilahiyat) ilmi, akaid (inanç esasları) ilmi, bedi’ ilmi, maani ilmi, beyan ilmi, hendese (hesap) ilmi, heyet ilmi idi.

Bu bilimlerin hepsini tahsil edenler “Danişmend” adını alırlardı. Bunlara “Muid” de denilirdi. Bunlar genç çocukları okuturlardı. Danişmendler imam da olabilirlerdi. Ancak gerek küçük derecedeki okullara öğretmen olsunlar, gerekse imam olsunlar daha yüksek bir öğrenim görmezlerse “Müderrislik” ve “Mollalık” rütbelerine yükselemezlerdi. Bu hizmetlere seçilebilmek için hukuk ilminin de öğrenimini yapmış olmak gerekirdi. Sonra da değişik derecelerde hizmet etmek icab ederdi. Bu hizmetlere aday olanlara “Mülâzim” denirdi.

Müderrisler, ilkin, günde yirmi akçaya kadar tahsisat alırlardı. Sonra da sırası ile otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı adıyla anılırdı. Bu rakamlar günlük tahsisatlarına göre

verilmiş isimlerdi. Fatih'in sekiz medresesinde görev alanlar her ne kadar günde elli akça alırlar idiyse de bunlara "Semaniye" adı verilirdi. Medreseleri de, Osmanlı tarihinde, "Semaniye-i Cennat-i Ulûm: Bilimlerin sekiz cenneti" şatafatlı unvanıyla zikredilirdi.

Fatih iki medrese daha kurmuştur ki bunlar Eyyub ve Ayasofya medreseleridir. Bunlardan ilkinin müderrisleri günde elli ve ikincisi de günde altmış akçe alırlardı. Eşit müderrisler arasında onursal ayrımlar kurulmuş ve "dahil" ve "hariç" gibi bölünmeler yapılmıştır. İlerleme hiyerarşisi, en küçük dereceden başlayarak en üstün dereceye erişmek için, şöylece sıralanabilirdi: Hariç, dahil, semaniye, altmışlı. Müderrislerin rütbe ve maaşları öğretimini yaptıkları derslerin önemi ile orantılıydı.

Yirmililer kelâmdan, otuzlular beyandan, kırklılar fıkıhdan, ellililer hadîsden, altmışlılar Kur'an tefsirinden bir eseri açıklarlardı. Yüksek profesörlük kürsülerinde, başlangıçları ilk sınıflarda öğretilen beyan ve kelâm ilimlerinin yüksek derecelerinden başka, şeriat bilimlerinin dört dalı da (kelâm, fıkıh, hadîs, tefsir) okutulurdu. İşte yedi yıl bu değişik dersleri izleyerek ciddî bir imtihanda başarı gösteren mülâzimler, müderrislik ve kadılık gibi yüksek görevlere hak kazanmış olurlardı. Küçük derecedeki kadılar, diğer bir deyimle "Nâib"ler ancak danişmendlik derecesinde öğretim görmekle yükümlü idiler. Müderrislerin en son payesi "Mahreç mollalığı" idi. Molla ünvanı, sadece birinci sınıf kadılara verilirdi.

Kendisi de mümtaz bir eğitim görmüş olan ve yazışmaları ile şiirleri, Osmanlı şair ve yazarları arasında sayılmasına hak kazandıran Fatih, gerçekten, sadece yüksek dehâ sahibi

bir komutan ve üstün kudretli bir padişah değil; aynı zamanda bir bilim ve sanat koruyucusu ve onların geliştiricisi olmakla da büyük insanlığını ispat etmiştir. Sultanlığı çağından başlayarak, şehzadeleri olduğu gibi bizzat padişahı da okutmakla görevli olan ve "hoca" denilen "Muallim-i Sultanî: Padişah Öğretmeni" makamı, ulemâya tahsis edilmiş en yüksek rütbe olmuştur. Bu görevde Fatih'in gençliğinden vefatına kadar geçen uzun süre içinde, ya kendisine ya da Veliaht Şehzade Bayezid'e hocalık yapmış olan birçok bilgin birbirine halef olmuşlardır. Bunlar arasında Molla Güranî, Molla Zeyrek, Hocazâde, Hatipzâde ve Mirim Çelebi başta gelenlerdendir. Ayrıca, matematikçi ve astronom Ali Kuşçu da bu çağın bilim hayatında önemli bir mevki almıştır.

Fatih, devrinin aydın fikirli hükümdarları ile mektuplaşırdı. Bunlar arasında Timur'un torun ve torun oğulları (Baysungur, Abdullâtif) ile Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah ve Şirvan hâkimi Şirvanşah ilk akla gelenlerdendir.

Fatih'in Vezir-i Âzâmı Mahmud Paşa'dan başka diğer vezirler ve paşalar da bilimde ileri gitmişlerdir. Söz gelimi Vezir-i Âzam Karamanlı Mehmed Paşa, Sinan Paşa, Yakub ve Ahmed Paşalar gibi zatları burada hatırlamak yerinde olur. Bunlardan Sinan Paşa gençliğinde derin bir şüpheciliğe düşmüş, öylesine ki bakırın bakır olduğundan bile tereddüdü olduğunu söylemiştir. Anlatıldığına göre, babası Hızır Bey, bu yüzden birgün bakır sahanı oğlunun başına fırlatmıştır. Bu zat, sonraları çok olgunlaşmış ve "Muallim-i Sultanî" ve vezir seçilmiştir. Değişik konulardaki eserleriyle de tanınmıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in ikinci oğlu Şehzade Cem de güzel şiirler yazmış, bilimin ve güzel sanatların büyük koruyucusu

olmuştur. Şehzade Cem, gerek idaresinde, gerekse sarayının yüksek rütbelerinde şairler bulundurmuştur. Bunlar arasında nişancısı Sadî'yi anacağız. Fatih Sultan Mehmed de şiirlerinde Avnî mahlasını kullanmış olup, manzum şeklinde yazılan bir dîvânı vardır.

Fatih devri şairlerinden aylık alanların sayısı otuzu bulmaktadır. Fatih, kendi zamanında Hindistan'ın birinci alimi sayılan Hoca Cihan ile İran'ın son büyük klâsik şairi ve alimi Molla Cami'ye, yılda bin duka altını gönderirdi. Osmanlı klâsik şiiri gördüğü iltifatlar gölgesinde süratli bir ilerlemeye kavuşmuştur. İstanbul'dan başka, Bursa'da, Kastamonu'da birçok şair yetişmiştir.

Fatih devrinin altmış kadar fakihi, onun aylık bağladığı otuz şair ile âdeta rekabet ederek meziyetlerini göstermişler ve şeref kazanmışlardır. Bunların içinde padişahın henüz şehzade bulunduğu sırada ona Manisa'da öğretmenlik yapan Molla Gûranî ilk başta gelir.

Şehzade Mehmed, küçük yaşta iken bir türlü okumaya hevesli görünmezmiş. Babası Sultan İkinci Murad, Molla Gûranî'yi Manisa'ya yollamış ve eline de bir değnek vererek şehzadenin öğretimini sağlamak için bunu kullanmasına da müsaade etmiştir. Gûrani, şehzadeye aldığı talimatı açıkladığı zaman o, işi ciddiye almamıştı. Fakat Molla Gûranî bir değnek vuruşuyla söylediğini yapmaktan da çekinmemişti.

İkinci Mehmed tahta oturunca eski hocasını vezirlik rütbesiyle mükâfatlandırmak istemiş ise de Gûranî, bunu kabul etmemiştir. Sadece ordu kadısı ve evkaf-ı hümayun mütevellisi olarak hizmeti tercih etmiş, buna karşılık padişahla gayet serbestçe görüşmekten ve ona gerektiği tarzda davranmaktan çekinmemiştir. Öyle ki, padişahın huzuruna çıktığı zaman yere kapanmaz ve kendisiyle eşit bir şahıs imiş gibi; "Esselamu aleykûm" diyerek elini uzatır idi. Gûranî, Mısır'a gitmiş Sultan Kayıtbay tarafından büyük saygı ile karşılanmıştır. Sonradan Anadolu'ya dönmüş ve

ilmi ile karakterinin kendisine sağladığı saygı çevresi içinde vefat etmiştir.

Molla Gûranî'nın rakibi saylan Molla Hüsrev, gerek bilgide, gerekse şerefte ondan asla geri kalmamıştı."Gurer ve Durer" adındaki iki önemli eseri Osmanlı fıkhının esaslı mahsullerinden sayılır. Molla Hüsrev İstanbul ve yöresi kadısı olduktan sonra müftülük makamına yükselmiş ve on üç yıl bu yüksek dinî görevi ifâ eylemiştir. Ayasofya'ya girdikçe halk mihraba kadar rahatça geçmesi için kendisine aralarından yol açarlardı. Bizzat padişah bile onun için, "zamanımızın Ebu Hanifesi'dir" demiştir. Bir sünnet düğününde Fatih Sultan Mehmed, Molla Gûranî'yi sağında ve Molla Hüsrev'i de solunda bulundurduğu için, Molla Hüsrev bunu şanına yedirememiş, hemen Bursa'ya gitmiş ve orada bir medrese yaptırarak bizzat öğretimle uğraşmıştır.

Hocazâde ve Hatipzâde bu çağın eserleriyle olduğu gibi, padişah huzurundaki münazaraları ile de şöhret kazanmışlardır. Her ikisi de Fatih'e hocalık etmişlerdir. Bu çağın bilginlerinden olan Alâeddin Arabî de iki defa müftülük yüksek mevkiine getirilmiştir.

ŞEYHLER Fatih devri şeyhleri arasında ilk akla gelen Akşemseddin'dir. Fatih'in bazı seferlerinde kendisine refakat etmiştir. Kur'ân âyetleri ve hadîs açıklamaları ile savaşlarda orduyu teşvik eden şeyhlerden ilk başta geleni, İstanbul kuşatmasında Hz. Eyyûb'un kabrini keşfederek moral gücü yükselten Akşemseddin'dir. Bu zat, aynı zamanda Otlukbeli Savaşı'ndan önce Fatih Sultan Mehmed'in gördüğü rüyayı da güzelce tabir ederek zaferde manevî rolü önemli bir şahsiyet idi.

Akşemseddin aynı zamanda iyi bir hekim idi. Akşemseddin, Osmancık'ta büyük şeyh Hacı Bayram'dan Halep'te Şeyh Zeyneddin Hafî'den öğrendiği tasavvufa, kendisi ile birlikte dört talebesiyle (müridi) yedi oğlunu

bağlamıştır. Akşemseddin yedi defa hacca gitmiştir. Ondan sonra da Göynük'e çekilmiştir.

Bu zatın rakibi Şeyh Ebül Vefa idi. Fatih bu zatın şerefine bir cami yaptırmıştır. Bu zat Osmanlı tarihinde şiir, müzik ve tasavvufa olan geniş bilgisi ve gücü ile bilindiği gibi, çekildiği köşeden padişahın kendisini ziyaret etmesine izin vermemesi ile de şöhret kazanmıştır.

- XVII - BAYEZİD'İN İSTANBUL'A VARIŞI VE TAHTA ÇIKIŞI

Vezir-i âzam Nişancı Mehmed Paşa, Fatih Sultan Mehmed'in vefatını, yeni padişah gelip tahta çıkıncaya kadar askerden ve payitahttan saklamaya gayret etti. Ancak bu teşebbüsünün başarıya ulaşmaması, hem veliahdın hem de vezir-i azâmın hayatına mal olabilirdi. Nitekim Karamanlı Mehmed Paşa bu denemesini kanı ile ödedi.

Hayata gözlerini kapayan Fatih'in naaşı, kapalı bir araba içine konularak ve etrafı usulden olduğu üzere muhafızlarla çevrilmiş bulunarak, hasta gibi gösterilmeye çalışılarak İstanbul'a naklolundu.

Vezir-i âzam bir taraftan da mabeyinci Keklik Mustafa'yı, gizli talimat ile Fatih'in büyük oğlu Amasya Valisi Şehzade Bayezid'e göndermişti. Fakat bu resmî teşebbüse girişirken, diğer taraftan, Karaman'daki Şehzade Cem'e de birini göndermiş ve onu kardeşinin yerine tahta çıkarmak imkânlarını hazırlamak istemişti. Hatta Karamanlı Mehmed Paşa, Şehzade Cem'e sevgisi dolayısıyla, İstanbul kapıları ile ordunun bulunduğu Anadolu yakasının girişlerini kapattığı gibi, İstanbul ile haberleşmeyi engellemek için de bütün gemileri durdurdu.

İşte bu gibi davranışlar yüzünden Padişah'ın ölüm haberi Anadolu yakasındaki asker arasında yayıldı. Bunun üzerine Yeniçeriler hemen toplanarak ayaklandılar. Pendik önlerine

demir atmış olan birkaç gemiyi zapt ederek Üsküdar'a yanaştılar. Oradan İstanbul'a geçerek Vezir-i Âzâm Karamanlı Mehmed Paşa'yı öldürdüler. Bunun üzerine, Fatih'in yokluğunda hükümet işlerine bakmak üzere Silifke'den çağırmış olduğu İshak Paşa, bu kritik anda Divan tarafından, Vezir-i âzâmlığa getirildi.

İshak Paşa, vezirler tarafından kendisine verilen geniş yetkiyi iyi kullanarak asayişi yeniden kurmayı başardı. Ordu Şehzade Bayezid tarafını tuttuğundan, 4 Mayıs 1481 tarihinde Bayezid'in oğlu Şehzade Korkud, babası gelinceye kadar Sultan vekili ilan olundu.

Fatih'in ölüm haberini Şehzade Cem'e götürmekle görevlendirilen adam, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından yakalandı ve öldürüldü. Bayezid'e gönderilen kurye, sekiz günde Amasya'ya yetişti. Ertesi gün Bayezid, dört bin süvariyle İstanbul'a doğru yola çıktı. Dokuz gün sonra da Üsküdar'a geldi. Rumeli ve Anadolu arasındaki deniz yüzü birçok gemilerle örtülmüştü. Devlet büyükleri, ordu şefleri, yeni Padişah'a saygılarını sunmak için geliyorlardı. Yeniçerilerle dolu sandallar, Padişah'ın kadırgasını iki taraftan sardılar.

Saray kapısına gelince, Yeniçeriler, subayları aracılığı ile kendisine bir dilekçe sundular. Burada Vezir-i âzâmı öldürmüş olmalarından dolayı özür diliyorlar; ayrıca hiç olmazsa olağanüstü bahşiş suretinde olsun tahsisatlarının artırılmasını istiyorlardı. Yeni Padişah buna da müsaade etti. Yeniçerilere verilen cülus bahşişinin ikinci örneği bu olmuştur. Ve bundan sonra da her tahta çıkışta bu tekrarlanmıştır. Bu usûl, devlet maliyesinin çok zararına oldu.

Bayezid'in İstanbul'a girişinin ertesi günü, (21 Mayıs 1481) cenaze alayı yapılmış ve cenaze namazına Şeyh Ebû'l-Vefa imamlık etmiştir. Bayezid, vezirler ve emirler ile birlikte bizzat tabutun altına girmiş ve Fatih Sultan

Mehmed’in naaşı, kendisinin yaptırdığı caminin arkasındaki türbeye kadar götürülmüştür.

Vezir-i âzâmlığa İshak Paşa getirilmiştir. Hükümdarın kardeşlerini yok edebileceği hakkındaki kanun fıkrası, Bayezid’in tahta çıkışında uygulanmadı. Yeni Padişah’ın tek erkek kardeşi Şehzade Cem, hayatını korumaya değil, taht için çekişmeye hazırdı.

Şehzade Cem, zaten yazar ve şair nitelikleriyle dikkati çektiği gibi, sadece başından geçenlerle de üzerinde durulmuş bir şahsiyettir. Daha önceleri de belirtildiği gibi bu prens, beden egzersizlerinde, özellikle güreşte çok maharetli idi. Fakat çoğu zaman sınırı aşan bir yaşama zevkine de kapılmıştı.

CEM’İN TAHT KAVGASI

Babasının vefatı ve Vezir-i azam Mehmed Paşa’nın öldürülmesi haberi üzerine Cem, aceleyle bir miktar asker toplayarak Bursa üzerine yürüdü. Bayezid de eski lalası Ayas Paşa komutasında iki bin yeniçeriyi öncü olarak Mudanya yolu ile üzerine gönderdi.

Ayas Paşa Bursa kaplıcalarında, Cem askerinin komutanı Gedik Nasuh da Yıldırım Bayezid camii ve türbesi yakınında durakladılar. Bu iki kumandan şehre girebilmek üzere ahali ile müzakerelere giriştiler. Fakat Bursalılar her iki tarafın da tekliflerine karşı geldiler. Fakat Şehzade Cem’in askerine zahire ve yardımcı kuvvet verdiler. Sonra Bursa hisarları altında bir savaşma oldu. Yeniçeriler yenildiler, Ayas Paşa da içlerinde olduğu halde birçokları da esir düştüler.

Üç gün sonra Cem, ordugâha geldi. Şehir kapılarını açtı. Cem’in ilk işi, saraydaki hazineleri güven altına almak oldu. Ve kendisini Osmanlıların padişahı ilan ettiği gibi para basmak ve hutbede adını okutturmak suretiyle sultanlığını ilan etmiş oldu. Fakat şehzadenin bu hayali ancak on sekiz gün sürdü. Bayezid’in bütün ordusuyla üzerine yürüdüğü

haberini aldı. Onunla karşılaşmadan önce ona elçilik heyeti yolladı. Heyetin görevi, Rumeli illerinin Bayezid'e kalması ve Anadolu illerinin de Cem'e bırakılması suretiyle dostça bir çözüme çalışmaktı. Elçilik heyeti; Molla Ayas, Hamdi Çelebi ve Fatih Sultan Mehmed'in halası yaşlı Selçuk Hatun'dan kurulmuştu. Bayezid, Cem lehinde kardeşlik duygularını harekete geçirmeye çalışan Selçuk Hatun'a karşı: "Lâ erhame beyne'l-mülûk: Krallar arasında akrabalık yoktur." demekle yetindi (Bu, bir Arap atasözüdür).

Bayezid Bursa üzerine yürürken, Cem'in lalası Aştinoğlu Yakub Bey'e gizli bir mektup gönderdi. Cem'in Karaman'a çekilmesini engellemesini ve Yenişehir ovasında onu beklemeye ikna etmesini istedi. Bu iş için yüz bin akçe tahsisat ile Anadolu Beylerbeyliğini vereceğini de vaatetti. Yakub da bu teklife kapılarak elinden geleni yapmıştır. Cem'in yanlış bir davranışı da ordusunu ikiye bölmesi ve bir kısmını İznik'e göndermiş olması olmuştur. İkincisinin komutasını eline alarak Yenişehir üzerine çekilmiştir. Bu sırada Bayezid'in büyük oğlu olup, Fatih Sultan Mehmed zamanında Manisa Valiliği'nde bulunmuş olan Şehzade Abdullah da babasının ordusuna gelip katılmıştır.

Cem'in ordusunun bir bölümü Bayezid tarafından gönderilen öncüler tarafından bozguna uğratılmıştır. İtalya seferinden henüz dönmüş bulunan Otranto Fatihi Gedik Ahmed Paşa da burada Padişah'a saygılarını sunmuştur. İki ordu Yenişehir ovasında 20 Haziran 1481 günü karşılaştı. Cem ordusunun bir kanadı süvari hücumlarıyla önemli kayıplara uğradığı bir sırada Aştinoğlu Yakub, komutasındaki askerlerle Bayezid tarafına geçti. Böylece Bayezid, Cem üzerine bir zafer sağlamış oldu.

Cem'in ordusu dağılmış, Cem dahi öylesine süratle kaçmıştır ki o günün akşamında, savaş alanından iki günlük uzaklıkta Ermeni derbendine yetişmiştir. Kaçarken bir at tekmesiyle bacağına aldığı yarayı bağlamak için Uyucak'ta duraklamıştır. Savaşta hazine ve eşyasını kaybettiğinden,

geceleyin rutubetten korunmak için kapıcı başının kepeneğini almak zorunda kalmıştı.

Cem Konya'ya bir haftada geldi, üç gün dinlendikten sonra annesi ve haremiyle birlikte Suriye ve Mısır'a doğru yola çıktı (28 Haziran). Birçok güçlükler aşılarak Şehzade Tarsus ovasına çıktı. Gerek Tarsus halkı, gerekse Adana'da Ramazanoğulları'nın Türkmen prensi Cem'i çok iyi karşıladılar. Mısır'ın Halep ve Şam beylerbeyleri Şehzadeye felaketini unutturmak için hizmette kusur etmediler.

Şam'da üç yüze varan maiyeti ile birlikte yedi hafta kadar kaldıktan sonra Kudüs'ü ziyaret etti. Sonra Hebron ve Gazze'den geçerek Kahireye vardı. Şehir ve saray halkı kendisini karşıladılar. Şehzade Cem, Başbakan anlamına gelen "Divitdar" sarayına indirildi. Ertesi gün Çerkes Hükümdarı Sultan Kayıtbay'ın sarayına büyük merasimle götürüldü. Sultan, Cem'i oğlu gibi kabul ederek kucakladı ve sevgiyle ellerini sıktı. Ayrıca onu teselli ettiği gibi, kendi saraylarından birini de ona konut olarak ayırdı.

Bayezid kardeşini takibe başlamıştı. Konya'ya varınca, Gedik Ahmed Paşa'yı Cem'in takibiyle görevlendirdi. Karaman valiliğini de oğlu Abdullah'a bıraktıktan sonra Ilgın yoluyla İstanbul'a yöneldi. Bursa'ya yaklaşınca, yeniçeriler, şehri yağmalamak istedilerse de Padişah buna izin vermedi. Bunun üzerine ordu ayaklandı. Önce her yeniçeriye bir akçe ihsan edilmek suretiyle şehir kurtarıldı ve düzen sağlanabildi.

Gedik Ahmed Paşa, Cem'e yetişemedi. Ereğli'ye vardığında vezirlik görevinde bulunmak üzere İstanbul'a dönme emri aldı. Ahmed Paşa, kendine güvenli, inatçı bir komutandı. Sultan Bayezid'in öfkesini üzerine çektiğinden sarayda kapıcılar odasında hapsedildi. Bununla beraber bir süre sonra, Vezir-i azam İshak Paşa'nın ricaları ve Karaman'da da asayişin geri getirilmesi için kendisine ihtiyaç duyulduğundan affedildi.

Karaman hanedanının son mirasçısı olan Kasım Bey, Hadım Ali Paşa'yı Pervane ovasında yendikten sonra Konya'yı kuşatmaya gelmişti. Gedik Ahmed Paşa, iki bin yeniçeri, dört bin azeple Anadolu'ya yöneldi. Onun yaklaştığını öğrenen Kasım Bey, Konya kuşatmasını kaldırmış ve Kilikya'ya kaçmış idi. Gedik Ahmed Paşa ordusu Karaman'da bulunan Osmanlı askerleriyle birleşerek kaçak Kasım Bey'i Silifke'ye kadar kovaladı.

Mısır sultanının sarayına sığınmış olan Şehzade Cem, dört ay kadar Kahire'de kaldıktan sonra Mekke'ye ve iki ay sonra da Medine'ye gitti. Sonra Kahire'ye döndü. (12 Mart 1482). Cem talihini bir daha denemek istiyordu. Kendisini çağıranlar; Kasım Bey, Fatih Sultan Mehmed zamanında Yeniçeri ağalığında bulunan Ankara Sancak Beyi Mahmud, büyük timar ve zeamet sahiplerinden birçok kişilerdi. Bunların hepsi baba mirasını elde etmek için durumun elverişli olduğunu söylüyorlardı.

Şehzade Cem, bunların vaatlerine kanarak Kahire'den ayrıldı. Altı hafta sonra Halep'e vardı (6 Mayıs 1482). Cem, Mahmud Bey ile Padişah hizmetinden ve Ahmed Paşa'nın kışlık karargâhından firar etmiş olan bazı şahısları burada buldu. Padişah bu haberi alınca; Anadolu'ya geçerek, Aydos ovasında sancaklarını kurdu. Orduyu orada topladı.

Bu sırada da Şehzade Cem Kilikya'ya gelmiş bulunuyordu. Adana'da Kasım Bey ile buluşunca, onun yardımı ile kardeşinden sultanlığı almayı başarırsa, Kasım Bey'i kendi dedelerinin tahtına oturtmayı ve Fatih Sultan Mehmed'in almış olduğu illerini geri vermeyi yeminle taahhüt etti. İki prens güç birliği yaparak Ereğli üzerine gittiler.

Ahmed Paşa, Padişah'ın buyrukları uyarınca Lârende'den çıkmış ve Konya'da ordugâh kurmuş idi. Çukurçemen yaylalarında Cem süvarisinin komutanı Mehmed ile Ahmed Paşa tümenleri birbiriyle tutuştularsa da her iki taraf için de kesin bir sonuç elde edilemedi. Bu çarpışmadan sonra, Ahmed Paşa, çekilmesine devam ederek Seyit Gazi'de

Padişah ordusuna erişti. Cem ile Kasım Bey, Konya önlerine gelerek burasını her taraftan kuşatmışlardı. (6 Haziran 1482). Ancak Ali Paşa'nın cesaretli savunması Cem ile Kasım Bey'i umutsuzlandırdı. Cem, Ankara'ya geldiğinde Padişah'ın yaklaşmakta olduğunu öğrendi. Bunun üzerine ordusu korkuya kapılarak dağıldı. Kendisi de ikinci defa olarak Taşili'ne doğru kaçtı.

Bin beş yüz seçkin süvariyle onu takiple görevlendirilen İskender Paşa, Aksaray'a kadar ondan bir iz bulamadı. Sadece orada Cem'in Ereğli'ye gittiğini haber aldığından o da Ereğli'ye gitti. İkinci Bayezid Ereğli'ye geldiğinde Şehzade Cem'in Karamanoğlu ile birlikte Taşili'ne çekilmiş oldukları anlaşıldı. Sultan Bayezid, Sekban başını Cem'e göndererek bir uzlaşma zemini kararlaştırılmak üzere elçi gönderilmesini bildirdi. Cem önce lalası Sinan Bey'i, sonra da Defterdarı Mehmed Bey'i göndererek bunları; Anadolu'dan bazı illerin kendisine bırakılması şartı ile barış konuşmaları için görevlendirdi.

Bayezid bu isteklere, "arus-i saltanat nâkabil-i taksim" (Devlet gelini, iki rakip arasında bölüşülemez) cevabını vererek, "atının ayaklarını ve cübbesinin eteğini masum Müslümanların kanı ile lekelemeden Kudüs'te gelirleriyle huzur içinde yaşamasını" teklif etti. Ancak onun bu teklifleri reddedildiğinden Hersekzâde Ahmed Paşa, Kilikya'ya Anadolu süvarileriyle girdi.

Cem, bir sığınak aramak gerekliliğine kanaat getirerek bu konuda Karamanoğlu Kasım Bey'e danıştı. Kasım Bey, Şehzade'nin; Rumeli illerini kendi lehine ayaklandırmak üzere Avrupa tarafına kaçmasını öğütledi. Cem Sultan da bu görüşe uyarak, kendi mahremlerinden aslen Frenk olan Süleyman'ı hediyeler sunmak ve kendisi için misafirseverlik gösterilerek Avrupa'ya geçişini sağlamak amacıyla Rodos üstad-ı âzâmına yolladı.

CEM'İN YENİLEREK RODOS'A SIĞINMASI

Cem’in elçisi, Rodos şövalyeleri tarafından resmî bir mülakatla kabul olundu. Konu, şövalyeler kurulunda müzakere edildi. Sonunda Müslüman prensinin isteklerinin yerine getirilmesine ve bunun tarikatın haysiyet ve politikası gereği olduğuna karar verildi. Bu görüşmeler sırasında Cem, sadece otuz kişi ile Kilikya kıyılarında Gorigos limanına erişmişti. Rodos’tan gelecek cevabı beklemek üzere bir Karaman gemisine de binmiş idi. Ertesi gün (20 Temmuz 1482) elçi, üstad-ı azamın mektubunu beraberinde getirdiği gibi, Cem’i almak üzere gönderilen bir donanmaya da refakat ediyordu. Şehzade, kısa bir süre Süleyman ile görüştü. Süleyman, üstad-ı âzâmın ifadesinin pek de güven verici olmadığını söyledi ise de Şehzade Cem, tarikatın kadırgalarından birine binmeye karar verdi.

Rodos’a varan Şehzade Cem, büyük merasimle kabul olundu. Şehzade’nin gemiden at üzerinde çıkabilmesi için, sahilden kadırgaya kıymetli kumaşlarla örtülü bir köprü uzatılmıştı. Karaya çıkınca şövalyelerin kendisini beklediğini gördü. Bir alay tertip edilmişti. Alayın geçeceği sokaklar, halılar, çiçekler ile süslenmişti. Pencereler, balkonlar, alayın geçişini görmek için merakla toplanan kadınların tuvaletleriyle parlıyordu. Teraslar seyircilerin ağırlığı ile hafif hafif sallanıyordu. Yortu urbası giymiş olan hademeler ve müzisyenler önden yol açmakta olup, Fransız şarkıları söylüyorlardı. Onları “hiyerozolomiten” denilen delikanlılar, ipekli elbiselerle izlemekte idiler. Nihayet solunda üstad-ı âzam ve arkasında Tarikat erkânı bulunduğu halde Şehzade Cem gelmekteydi. S. Etyen meydanına gelinince, üstad-ı âzam r’Obusson işaret parmağını üç defa göğsü üzerine koyarak, Şehzadeyi, doğu geleneklerine göre selamladıktan sonra sağ elini uzattı. Ve Cem’in konutu olarak ayrılan saraya kadar ona refakat etti.

Bu sırada, Vezir Ahmed Paşa’nın bir mektubunu elçi Rodos’a getiriyordu. Bunda, tarikat barış istiyorsa, elçi

gönderdiği takdirde uzun bir süre için barış yapılabileceği belirtilmekte idi. Üstad-ı âzam ve tarikat erkânı, menfaatlerini ve konukseverlik ödevlerini gözönünde tutarak ve ayrıca Cem'in geri verilmesinin teklif olunacağını bildiklerinden hançer kullanmak veya zehirlemek suretiyle onun hayatının daima tehlikede bulunacağını düşündüklerinden, Şehzade'yi adadan uzaklaştırarak, tarikatın Fransa'da bulunan yurtluklarından birine göndermeye karar verdiler.

Üstad-ı âzam Cem'in tahta oturması ihtimalinin de bir gün gerçekleşebileceğini hesaplayarak Şehzade ile bir antlaşma imzaladı. Bunda Cem, Osmanlı ülkesinin bütün limanlarını tarikatın donanmalarına açık bulundurmayı, her sene üç yüz Hıristiyanı karşılıksız olarak azad etmeyi, kendisi için de yapılmakta olan harcamalara karşılık yüz elli bin duka vergi vermeyi taahhüt ediyordu.

1482 Ağustos ayının son gününde Şehzade Cem, beraberinde otuz hademesi bulunduğu halde üstad-ı azâmın yeğeninin komutasında bir gemiye bindirildi. Gemi, 1 Eylül günü demir aldı. Aynı gün şövalyelerden üç kişilik bir elçilik heyeti, Sultan Bayezid katına hareket ettiler. Bunlar tarikatın elçileri sıfatıyla iyi kabul görerek İkinci Bayezid'in delegeleri Vezir Ahmed Paşa ve Mesih Paşa ile hemen müzakerelere giriştiler.

Görüşmelerin başlangıcında Ahmed Paşa, tarikatın bir vergi kabul etmesini ve Şehzade'yi de geri vermesini istedi. Fakat tarikatın şerefi bu esas üzerine görüşmelere elverişli olmadığı mütalâası ile bu teklifler reddedildi. Az daha görüşmeler kesilecekti. Yalnız Mesih Paşa, Padişah'ın neye mal olursa olsun, tarikatla barış yapmak arzusunda bulunduğunu Gedik Ahmed Paşa'ya hatırlattı. Bunun üzerine cenkçi vezir, müzakerenin tamamlanması görevini arkadaşına bırakarak görüşmelerden çekildi. Yapılan antlaşmanın dayandığı esaslar şunlardı:

Karada ve denizde barış; her iki taraf için ticaret serbestliği; her iki tarafın almış oldukları esirlerin, dinlerini değiştirmemişlerse karşılıklı olarak iadeleri; dinlerini değiştirmişlerse esir başına yirmi iki duka vermesi; ayrıca Bodrum'da bulunan S. Piyer kalesine sığınacakların da dokunulmaz sayılmaları ve bu kalenin taarruzdan masum kalacağı üzerinde anlaştılar.

Elçiler, zengin armağanlarla ve bir Türk elçisi de beraberlerinde olduğu halde Rodos'a döndüler. Türk elçisi, Cem'in şahsı ile ilgili olarak Üstad-ı Azam'la bir de gizli antlaşma yaptı ki buna göre Padişah, kardeşinin tarikat elindeki yerlerden birinde tutuklu bulundurulması şartı ile her yıl Ağustos ayında kırk beş bin duka vermeyi taahhüt ediyordu.

Cem Sultan'ın bindiği kadırga, kötü hava şartları yüzünden dokuz gün sonra İstanköy'e yanaşmak zorunda kaldı. Zahiresini tamamlamak için Mesina'ya vardığında (18 2 Ekim 1482) Rodos'tan ayrılış üzerinden bir ay geçmiş bulunuyordu. Gemi, yeniden denize açılmıştı. Gündüzleri yunus balıklarının su atmaları, gece Etna yanardağının fışkırmalarının manzarası Şehzade'nin dikkatini çekiyordu.

Altı hafta süren bir yolculuktan sonra Nis limanına varıldı. Cem, bu güzel şehrin yöresini görmek arzusunda bulunmuşsa da bir zaman sonra, asıl gönülden istediği Rumeli'ye yönelmek niyetini gizleyemedi. Geminin kaptanı ile şövalyeler, Fransa toprağı üzerinde yaşamakta olduklarından, Fransa Kralı'nın izni olmadıkça bunun mümkün olmadığını Şehzade'ye hatırlattılar. Ayrıca Cem'e, maiyetindeki adamlardan birini tarikat erkanından biri ile birlikte Kral'ın sarayına yollanmasını ona öğütlediler. Cem Sultan da bunun üzerine, Hatipzâde Nasuh Çelebi'yi Paris'e yolladı. Hatipzâde, iki konak gittikten sonra durduruldu ve göz hapsine alındı. Cem'e adamının gidip dönmesi için on iki gün yeteceğini söylemişlerdi. Oysa ki aradan dört ay geçmişti.

Bu sıralarda Cem’in şiire olan eğilimi onun için uğraşma ve avunma konusu olmuştu. Yazdığı şiirler arasında özellikle “Nis” hakkında bir beyit de vardır. Bu dört aylık bekleme süresi içinde Cem’in tekdüze yaşamasında belirtilebilecek tek olay, Süleyman’ın uğradığı tehlike olmuştur. Süleyman, Osmanlılarca affedilebilir, fakat şövalyelerce ölümü gerektiren bir suçla suçlandırılmıştı. Şehzade, Süleyman’ın cezasını bizzat vereceğini söyleyerek onu, mahkeme görevlilerinin elinden güç bela alabildi. Sonra gerçi Süleyman’ı hazine odasında hapsetti ise de Frenk kılığına girerek Roma’ya kaçmasını hazırlama sebeplerini bulmakta da gecikmedi.

Bu zamanda Nis ve dolaylarını kayıplara uğratan vebadan dolayı Cem, Şamberi’ye, oradan da birkaç gün sonra tarikata ait bir yurtluğu ihtiva eden Russiyon’a doğru yola koyuldu. Cem, buradan Mustafa ve Ahmed adlarındaki iki sadık beyi, birkaç yiğit adamı ile tasarladığı kaçış yolunu keşfetmek ve bunun emniyetli olup olmadığını anlamak üzere Frenk kıyafetinde Macaristan Kralı’na gönderdi. Ancak öyle anlaşılıyor ki yol güven verici değildi. Çünkü Cem’in bu adamlarından bir daha söz açıldığı duyulmamıştır.

Bütün Russiyon yöresi köylüleri, İstanbul fatihinin oğlu Cem Sultan’ı görmeğe koşuştular. On dört yaşında güzel bir genç olan Dük dö Savua da, Şamberi’ye dönüşünde Russiyon’dan geçti. Cem, bu prense altın işlemeli bir Şam silahı hediye etti. Dük, Şehzadeyi, şövalyelerin elinden kurtarmak için elinden geleni yapacağına söz verdi. Birkaç gün sonra Cem, İzer ırmağı üzerinde ve sonra da Puy’e gitmek üzere Ron nehrinde gemiye bindirildi (27 Haziran).

Bu sırada, daha önceleri elçilikle Bayezid tarafından Rodos’a gelmiş olan Hüseyin Bey’in, bu sefer yine aynı görevle Fransa sarayına varmak üzere Şamberi’ye gelmiş

olduğu öğrenildi. Ancak Kral, Türk elçisi gelmeden önce öldü (30 Ağustos 1483). Şövalyeler, ihtiyat tedbiri olmak üzere Cem'i, adamlarından ayırmak lüzumunu duydular. Sekiz yüz zırhlı adam gözetiminde, yirmi dokuz kişiyi alıp götürdüler. Şehzade'nin ihtarları, ağabeyinin elçisini görmek hususundaki ısrarları boşuna oldu.

Kendisine bu tarzda hareketin daha doğru olacağı, bunun, onun projelerini gerçekleştirmeye yarayabileceği ve adamlarının da iyi muamele göreceğini, diplomatik tarzda bildirildiler. Cem'in maiyeti Nis'e yollandı. Oradan da Rodos'a doğru gemiye bindirdiler. Bunlar üç ay süren zahmetli bir yolculuktan sonra ancak adaya eriştiler

Cem'in tahsisatını vermek üzere Rodos'a gitmiş olan Hüseyin Bey'e Padişah'ın bir dostluk belirtisi olarak; tarikata ve üstad-ı âzam'a hediye edilmek üzere, ipekten bir kumaşa sarılı bir kutu verilmişti. Elçinin söylediğine bakılırsa, bunun içinde Hz. Yahya'nın sağ eli bulunuyordu. Bu el ve Hz. Yahya'nın başı, vaktiyle İstanbul'a getirilmiş olup, beş yüz yıldan beri Peterion Manastırı'nda idi. İstanbul'un fethinde hazineye alınmıştı. İşte bu el, Rodos'a varınca, orada Hz. Yahya Kilisesi'nin özel dairesinde Hıristiyanların ziyaretine sunuldu.

Şehzade Cem, maiyetinden ayrılmış olarak birkaç ay daha Puy'de kaldı, sonra da bir kaya üzerinde bulunan şatoya, oradan da Sasönaj'a götürüldü. Bunun üzerinden de birkaç ay geçince, bu sefer de Burgnöf'e nakledildi. Burası Piyer d'Obusson'un doğum yeri ve yurtluğu idi. Burgnöf'te Şehzade'nin yanında bırakılmış olan talihsiz arkadaşlarından Celâl Bey hastalandığından, burada bırakıldı. Cem Sultan, yoluna devam ederek sonunda sahilde ve Bokalimi Beyi'ne ait bir kaleye vardı. Bu kadar uzun süre başından geçen güçlükler onu yormuştu.

İki yıl da burada kalmak ve özellikle arkadaşlarından yoksun bulunmak Cem'de artık sabra takat bırakmamıştı. Her yoldan muhafızlarını aldatmak için çalıştı. Sofu Hüseyin

Bey'i, Frenk kılığı ile Burbon prensine yolladı ise de, yıllar süren konuşmalardan bir fayda görülmedi. Celâl Bey iyileşip da yanına gelince onunla kaçma planları yaptı. Fransa Kralı, Macaristan Kralı, Papa, Napoli Kralı, Bayezid'e karşı tasarladıkları seferde ondan faydalanmak emeli ile kendisini kurtarmak için d'Obusson ile müzakere ediyorlardı. Zavallı Şehzade bunu öğrenmiş olduğundan firarının iyi sonuç vereceğini umuyordu. Fakat d'Obusson'un hileli siyaseti, Cem'in serbestliğe kavuşmasına engel oldu.

Sultan İkinci Beyazid'in ödemekte olduğu tahsisattan başka, üstad-ı âzam, Cem'in yakında hareket edebilmesi için gerekli harcamaları için, Mısır'a çekilmiş olan annesinden ve eşinden de yirmi bin duka dolandırmaya muvaffak oldu. Osmanlı tarihçilerine göre, d'Obusson, gerek bu paraların alınışında, gerekse diğer hususlarda Şehzade'nin nişancısını kandırarak elde ettiği açık kâğıtlardan faydalanmış ve bunları istediği gibi doldurmuştu. Şehzade'nin esir olmayıp, şövalyelerin toprağında kendi arzusu ile oturmakta olduğunu bildiren ve onun tarafından Avrupa hükümdarlarına yazılmış bulunan mektuplar da bu suretle tedarik edilmişti.

Bu mektup sahtekârlığı, o çağın siyasetine ve üstad-ı azâmın karanlık teşebbüslerine uygun düşmektedir. Ancak Cem'e sahip çıkmakta birbiriyle yarışan hükümdarların hiçbiri, Şehzade'nin esir hayatı yaşadığından şüphe etmemişlerdir.

Şövalyeler talihsiz Şehzade'yi, özel olarak yaptırmış oldukları yedi katlı müstahkem bir kuleye taşıdılar. Bu hapis hayatı ona ağır geliyordu. Onu avutmak için hilekâr üstad-ı âzam, bazı yumuşak davranışlarla ona haberler yolluyordu. Bununla beraber Cem, firar etmeyi kafasına iyice koymuştu. Bu sırada Sultan İkinci Bayezid, yeniden Hüseyin Bey'i Fransa sarayına yollamıştı. Cem de bundan ümitleniyordu.

Padişah, Cem'in ya geri verilmesini ya da serbest bırakılmasını istiyordu. Fakat Sekizinci Şarl elçiyi kabul etmedi. Papa'nın ve tarikatın müzakere ile görevlendirdiği adamlarına:

"Rûhânî hükümdarın Türk şehzadesini elinde bulundurmasından dolayı Hıristiyanlığın hayrına olarak kazanabileceği menfaatlerden memnun olduğunu" ifade etti ve Cem Sultan'ı İtalya'ya götürmelerine izin verdi.

Roma sarayı da o zamana kadar şövalyelerin Padişah'tan almış oldukları yıllık kırk beş bin duka tahsisatın bundan sonrasına karşılık olmak üzere, tarikata önemli serbestlikler ve imtiyazlar tanıdı. d'Obusson da hizmetlerine mükâfat olarak kardinallik şapkasına kavuştu. Hilekâr papaz ve vicdansız politikacı, böylece oyunlarında başarı sağlamış oluyordu. İşte şehzade Cem, yedi yıl esirlik hayatı yaşadıktan sonra papanın iktidarına teslim edildi.

Cem, 13 Mart 1489 tarihinde Roma'ya resmen girdi. Cem'in maiyeti önden gidiyordu. Papa'nın piyade muhafızları, sarayının hademesi, kardinallar ile Roma asillerinin hademesi ikinci sırada bulunmakta idiler. Üstad-ı azâmın kardeşi ile Papa'nın oğlu at üstünde yan yana idiler. Ondan sonra ağır takım vurulmuş bir at üstünde Şehzade Cem gelmekte ve Fransız şövalyeleri Şehzade'yi takip eylemekte idiler. En sonda da Papa'nın başmâbeyincisi, papazlar, kardinaller vardı.

Cem, Vatikan sarayına yerleştirildi. Ertesi gün de Papa'ya takdim olundu. Protokol memurlarının her türlü baskısına rağmen vakarlı Osmanlı Şehzadesi, kavuğunu çıkarmaya ve diz üstü çökmeye karşı koydu. Başını açmaksızın ve eğilmeksizin doğruca Papa'nın tahtına giderek onun ve kardinallerin omuzlarına sarıldı. Ondan sonra da gayet kısa olduğu kadar, vakar ve asaletle dolu sözler söyledi. Kendisini Papa Sekizinci İnnosan'ın korunmasına bıraktığını ve ondan bir görüşme istediğini de sözlerine kattı. Papa buna muvafakat etti. Yapılan görüşmede Cem, yedi yıldan

beri çekmekte olduğu esirlik, ıztıraplarını, anasından, eşinden, çocuklarından ayrı bulunmanın acısını hikâye etti.

Talihsiz Şehzade'nin kederlerini ve göz yaşlarını görünce Papa da çok üzüldü. Öylesine ki onun da gözlerinden yaş geldi. Cem Mısır'da bulunan ailesinin yanına dönmek istiyordu. Fakat Papa oralarda değildi. Cem'in babasının tahtını alabilmesi için, Rumeli sınırında bulunmasını, Macar Kralı'nın kendisini orada beklediğini ve her şeyden önce de Hıristiyan dinini kabul etmesini ona söylemekten çekinmedi. Fakat asil Şehzade bunu kesinlikle red etti. Haklı ve güvenli olarak dedi ki:

"Eğer ben böyle bir şey kabul etmiş olsam, İslâm fakihlerinin hakkımda vermiş oldukları idam fetvasını doğrulamış olurum. Ben, ne Osmanlı sultanlığı ne de bütün dünya padişahlığı için dinimi değiştiririm." Bunun üzerine İnnosan ısrar etmedi; sadece birkaç teselli edici sözle yetindi.

NAPOLİ'DE ÖLÜMÜ

Bu sıralarda Mısır Sultanı'nın bir elçisi Roma'da bulunuyordu. Cem, oraya geldiğinde karşılamaya çıkmış, huzurunda üç defa yere kapanarak alnını yere sürmüş ve atının ayağını öpmüştü. Cem, üstad-ı azâmın, dolandırdığı yirmi bin duka hikâyesini ondan öğrendi. Bu parayı, Mısır elçisi Rodos şövalyelerinden geri istemiş ise de sadece beş bin duka verilmek suretiyle mesele kapatılmıştır. Sultan Bayezid, Papa'ya bir elçi yollamıştı. Elçi Mustafa, gizli bir konuşmada, eskiden verilegelen kırk beş bin dukayı vermek kaydı ile onun Papalık ülkesinde kapalı kalmasını da teklif ile görevli idi.

Türk sefiri dönerken Cem, ağabeyine bir mektup yollayarak bunda üzüntülerini dile getiriyor ve ona karşı bağlılığını ve itaatini da belirtiyordu. Cem, üç yıl İnnosan'ın sarayında yaşadı. Onun ölümü üzerine papalığa Aleksandır

Borciya seçildi. Bu Papa, Osmanlı Padişah'ına bir elçi göndererek, yılda kırk bin duka verilmek üzere kardeşinin tutukluluğuna devam edilmesini ya da bir defada verilecek üç yüz bin duka karşlığında öldürülmesini teklif etmekte idi.

Roma elçisinin bu İstanbul görüşmeleri sırasında Sekizinci Şarl, bir Fransız ordusu ile 1494 yılının son gününde Roma'ya girdi. Sekizinci Şarl, Aleksandır ile bir barış antlaşmasının esaslarını kararlaştırdı. Bunun şartları arasında, Cem'in kendisine teslimi önemli bir yer tutmakta idi. Fransa Kralı, Şehzade'yi kendi projeleri için kullanmak istiyordu. Sonunda Cem, Krala teslim edildi. Cem, Borciya'nın oğlu ile beraber Roma'dan hareket etti. 22 Şubat 1495'te Fransız ordusu ile Napoli'ye girdi.

Bu sırada da Bayezid'in bir elçisi, iki yıllık tahsisat ile gelmiş ise de elinden para gittikten sonra güçlükle İstanbul'a dönebilmiştir. Borciya, seksen bin dukayı kaptırmış olmaktan ve ileride de eline geçecekleri yitirmiş bulunmaktan duyduğu tuhaf hislerle Cem'in ölüsünü Bayezid'e satmak istedi. Şehzadeyi tesiri yavaş yavaş sezilen bir zehirle öldürmeyi kararlaştırdı. İtalyanlara göre, Cem'in kullandığı şekere beyaz bir toz karıştırılarak zehirleme olayı yerine getirilmiştir. Türk tarihçileri ise zehirli bir usturanın açtığı bir çizgiden zehirlendiğini düşünürler.

Cem, Napoli'ye ulaştığında öylesine zayıf düşmüştü ki, annesinin Mısır'dan yazmış olduğu bir mektubu bile okuyamamıştır. Söylendiğine göre son sözleri şunlar oldu:

"Ya Rab! Din düşmanları eğer Müslümanlığa zarar vermek için beni alet etmek istiyorlarsa, beni daha fazla yaşatma, ruhumu bir an önce huzuruna al." Cem, 24 Şubat 1495, Pazartesiyi Salıya bağlayan gece öldü. Cenazesi derhal yıkandı ve İslâm dini gereklerine göre geçici olarak defn edildi. Bayezid sonradan Cem'in vasiyetini yerine getirerek naşını İkinci Sultan Murad'ın türbesinde ebedî uykusuna

kavuşturdu. Öldüğü zaman otuz altı yaşında bulunan ve on üç yıl esirlik hayatında üzüntülerle yaşayan Şehzade Cem’in hayat macerası işte böylece sona ermiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- XVIII - BAYEZİD'İN KARAKTERİ

Bayezid, tahta çıktığı zaman otuz beş yaşında idi. Ömrünü, o vakte kadar, silahtan çok mütalaa ile geçirmişti. Amasya valiliğinde sükûnet içinde yaşamıştı. Karakter bakımından yumuşak idi. Şiirden hoşlanır, dünya olaylarını, hayret aynasından temaşayı severdi. İkinci Bayezid mecbur olmadıkça savaşmak istememiştir.

Sultan İkinci Bayezid, devlet yapısını, Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu güçlü esaslar üzerinde buldu. Babasının otuz yıllık fetihlerini, onun nispeten barışçı olan iktidarı izledi. Bazı kuruluşları tamamlamak ve bazılarını da esas amaçlarına döndürmek gibi hizmetlerde bulunmuştur. Kendisi, Fatih'in son Vezir-i âzâmı Karamanlı Mehmed Paşa'nın timar ve zeamet haline koyduğu malikaneleri (yurtlukları) tam tasarruf ile mâlik olmak üzere sahiplerine geri verdiği gibi, Rum Mehmed Paşa'nın bu konulara soktuklarını da ortadan kaldırmıştır.

Sultan İkinci Bayezid, babasının güçlü bünyesine, canlı davranışlarına, ucu kıvrık ve kavisli burnuna varis idi. Babasının giyim hususunda koyduğu usûle tamamıyla

uymuştur. Cem ile aralarında çokça benzerlik vardı. Yalnız Cem'in saçları, sakalı, kaşları kumral; Bayezid'in ise siyahtı. Sonra Cem hemen daima, Fatih'in ihtişamlı tantanasını göstermeye özendiği halde, Bayezid, sadece ahlâk nitelikleriyle ve bilime olan eğilimiyle tanınmıştır. Bu bakımdan ona "sofu" lakabı verilmiştir.

Cem, taht kavgaları için silaha sarılmamış olsaydı, Sultan Bayezid, babasının kardeş idamı için koyduğu usûlü uygulamaktan vazgeçecekti. Kardeşine ilk savaşta üstün geldikten sonra, Osmanlı ülkesinden çekilip Kudüs'te yaşaması şartı ile barış teklifinde bulunması, bunu göstermeye elverişli bir delil sayılabilir. Fakat sonraları, yedi Hıristiyan hükümeti Türkiye aleyhinde yapacakları bir savaşta, onu bayrak yapmak ve kendisinin başı üzerinde sürekli bir tehdit gibi tutmak amacı ile hareket ettikleri zaman, Bayezid, kardeşinin uyuşmaz düşmanı olmuştur. Canlı veya cansız olarak Cem'i ele geçirmeye her yoldan çalışmış olmasını bu gibi sebepler, bir dereceye kadar mazur gösterebilir.

BOSNA'YA ASKER GÖNDERME İŞİ, ANTLAŞMALARIN YENİLENMESİ

İkinci Bayezid'in kardeşi Cem ile savaşmasından sonra ilk savaş, Fatih Sultan Mehmed tarafından İtalya'da başlanmış olan seferin devamı ile Bosna, Sırbistan valileri tarafından Dalmaçya ve Macaristan'da meydana gelen olaylardır. Otranto Fâtihi Gedik Ahmed Paşa, Fatih'in ölümünden sonra yarımadadan ayrılmıştı. Onun halefi Hayreddin, parlak bir savunmaya rağmen Kalabra şehrini, serbestçe çekilmek şartı ile Dük'e bırakmak zorunda kalmıştı (10 Eylül 1481). Bununla beraber Dük, çeşitli bahanelerle, bin beş yüz

Türk'ten kurulu bir kuvveti alıkoymuş ve sonraları da İtalya savaşlarında bunlardan faydalanmıştır.

Sırbistan Beylerbeyi İskender Paşa, Fatih ile yapılmış olan antlaşmanın Bayezid için uyulması zorunlu olmadığını sebep göstererek Zara bölgesini epey hasara uğratmıştı. Venedik hükümeti bu olay üzerine yeni padişaha tebriklerini sunmak ve Fatih Sultan Mehmed ile yapılmış olan antlaşmayı (kapitülasyonu) yenilemek üzere Şövalye Antonyo Veturini'yi İstanbul'a gönderdi, ancak müzakerelerde güçlükler çıktığından görüşmeler bir yıl sonra sonuçlandı.

Raguza Cumhuriyeti'nin elçilik heyeti daha elverişli bir surette kabul olundu. Raguza'nın o zamana kadar elde ettiği imtiyazlar onandığı gibi, yıllık verginin de üç bin dukaya indirilmesi uygun görüldü. Bosna'da, Sancak Beyi Yakup bazı kaleleri zapt etti. İskender Paşa da Semendere ordugâhından kalkıp, Macaristan'da bazı akınlar yaptı. Türkleri topraklarına döndürmek için Macar ordusu başkomutanı Poll Kiniş, otuz iki bin kişi ile Tameşvar'dan çıktı. Kiniş Tuna'yı geçerek, Kolumbaç üzerine yürüdü. Dışarıya çıkış yapan bin Türk süvarisi şehit edildiler. Buna karşılık İskender Paşa, Ali Paşa, Malkoçoğlu, Tuna'da bulunan adayı pekiştirdiler.

1482 başlarında İkinci Bayezid, Venedik ile yeni bir antlaşma imzaladı. Buna göre Venedik Cumhuriyeti yıllık on bin duka vergiden kurtuluyordu. Fakat Osmanlı gümrüğüne borçlu olduğu elli bin dukayı üç taksitte vermeyi taahhüt ediyor ve bütün ticaret eşyası üzerinden de yüzde dört ithalat vergisi vermeye razı oluyordu. Buna karşılık Padişah da Osmanlı ordularının son anlaşmadan sonra verdikleri kayıpları tazmin etmeyi, o zamandan beri esir edilen Hıristiyanların geri verilmesini, Venedik Cumhuriyeti

ticaretinin Osmanlı silahları ile korunmasını, Venedik komşu müstemlekeleri sınırının önceleri belirtildiği gibi bırakılmasını kabul ediyordu. Venedik siyaseti, Padişah'ın Cem tarafından tehdit olunmasından dolayı içinde bulunduğu tehlikeli durumdan faydalanarak bu imtiyazları elde etmeyi başarmıştır.

GEDİK AHMED PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ

Sultan İkinci Bayezid, Karaman seferinin sonunda İstanbul'a döndü (14 Ekim 1482). Padişah, beş hafta sonra sarayında büyük bir ziyafet çekti. Bütün vezirlerini çağırdı. Dönmelerine izin verdiği sırada hepsine hil'atler giydirildi. Sadece Kefe ve Otranto Fâtihi ve Cem ile Kasım Bey'e üstün gelen Gedik Ahmed Paşa bundan ayrı tutuldu. Ona sırmalı kaftan yerine, ölümünün bir habercisi olmak üzere, siyah yünden bir kaftan verildi. Padişah'ın işareti üzerine bir dilsiz, Ahmed Paşa'yı hançerle öldürdü. Bu olay anî bir öfkeden doğmuş değildi.

Sultan İkinci Bayezid, daha babasının hayatında Ahmed Paşa'nın sert ve kendine güvenli karakterinden incinmişti. Bir savaş günü yanlış hareketinden ve emri altındaki askeri maharetsizlikle bölmüş olmasından dolayı Ahmed Paşa, Şehzade Bayezid'i suçlamıştı. Bayezid, onu bir gün pişman edeceğini söyleyip tehdit edince Ahmed Paşa:

"Bana ne yapabilirsin? Babamın ruhuna yemin ederim ki, eğer bir gün tahta kavuşursan, senin hizmetin için kılıç kuşanmam." cevabını vermişti. Gedik Ahmed Paşa, Otranto komutanlığından çağırılıp, Yenişehir Savaşı'ndan ilk defa olarak Bayezid'in huzuruna çıktığı zaman, kılıcı geleneğe göre beline bağlanmış olacağı yerde atının eyer kayışına asılmış idi. Padişah:

"Paşa, sen pek eski şeyleri hatırlıyorsun, gençlik çağımın hatalarını unut; kılıcını kuşan ve düşmanlarının aleyhine

kullan.” dedi. Ahmet Paşa ile arasındaki bu barışma bir görünüşten ibaretti. Gerçekte Bayezid, Sadece Karaman’da kardeşi Cem’e karşı giriştiği tehlikeli savaşta Vezirin maharetinden ve kudretinden faydalanmak istiyordu.

Gedik Ahmed Paşa, Venedik ile varılan barışa şiddetle karşı çıktığı gibi, Rodos şövalyelerinin elçileri ile yapmakla görevlendirildiği müzakereden de çekilmişti. Paşa, Padişah’ın, kardeşinin esirliği için tarikata vergi vermek suretiyle, milletin vakar ve haysiyetini ayaklar altına aldığını da açıkça söylemekten çekinmemişti. Bütün bunlara şu da eklenebilir: Fatih Sultan Mehmed’in vefatında ve Padişah’ın Bursa’dan dönüşünde iki defa yeniçerilerin ayaklanmalarını altın ve vaatlerle ancak bastırabilen Bayezid, defalarca zaferlere kılavuzluk eden komutanın düşmanca davranışlarını, yeniçeriler üzerinde sultanlık tacını tehlikeye sokacak bir etkilenmeye sebep olabileceğinden endişe ediyordu.

Gedik Ahmet Paşa’nın, kayınbabası İshak Paşa ile birleşerek, Padişah’ın iltifatına mazhar olan Hızır Beyzade Mustafa Paşa aleyhinde düzenlediği komplolar da Sultan Bayezid’in kalbinde veziri hakkındaki eski öfkenin hatıralarını yenilemişti. İşte bu gibi sebepler yüzünden kendisinden kurtulmaya karar verdi. Gedik Ahmed Paşa’nın ölümü hakkında Osmanlı tarihçileri fazla birşey yazmazlar. Avrupalılar tarafından yapılan açıklamalar ise hiç olmazsa şüpheyi davet edecek durumdadırlar. İdris’e göre, Gedik Ahmed Paşa’nın öldürülmesi bir ziyafette değil, Edirne yolu üzerinde vukua gelmiştir. Şu kadarı bir gerçek olarak bilinmek gerekir ki devletin Avrupa’da ikinci başkenti olan Edirne’de yeniçerilerin bir ayaklanması olmuş ve bu Edirne valisinin yok edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Bir süre sonra İshak Paşa, vezir-i âzâmlıktan azledilmiş ve yerine Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa getirilmiştir. Bu, adını alan mahalle ve yaptırdığı cami, medrese ve imaretle de tarihe geçmiştir. Üsküdar, Anadolu seferleri için askerin

toplanma ve buluşma yeri olduğu gibi, Davut Paşa alanı da Rumeli seferleri için aynı hizmeti uzun süre görmüştür. Seferlerde “Sancak” orada bulundurulur, padişah orduyu bu alana kadar uğurlar ve dönüşünde de orada karşılardı.

MOROVA KALELERİNİN PEKİŞTİRİLMESİ

1 Mayıs 1484 tarihinde Bayezid Edirne’ye hareket etti. Kuşatma topları, Karadeniz’den Tuna’ya gönderildi. Padişah, Edirne’de iken kendi adını alacak camiin temelini attırdı (23 Mayıs 1484). Bundan başka Tunca üzerinde bir medrese, bir imaret ve bir hastahane de yaptırmıştır. Ahşap çarşı, o tarihten bir ay önce yanmış olduğundan dönüşünde tamamlanmış görmek üzere bunun kargir olarak inşaasını buyurdu.

27 Haziran tarihinde ordu, İshaklı denilen yerden geçerek ilerlerken Eflâk Voyvodası antlaşma gereği yirmi bin kişilik bir yardımcı kuvvet ile Türk askerine katıldı. Voyvoda vergisini de Padişah’a sundu. 6 Temmuzda Kili kalesi karadan ve denizden kuşatıldı. 15 Temmuz günü de fetholundu.

Bayezid buradan Akkerman üzerine yürüdü. Yolda Mengli Giray komutasında elli bin kişilik bir yardımcı kuvvet alındı. Osmanlı saflarında savaşan ilk Kırım askerleri bunlar olmuştur. Akkerman on altı gün süren bir kuşatmadan sonra kapılarını açmıştır.

Padişah, Kırım Hanı’na sırmalı bir kalpak ve değerli hediyeler vererek onu ve ordusunu terhis etmiştir. Kendisi de Osmanlı Sultanlığı’nın kuruluşundan önce Saltuk Dede’nin Türk Selçuklularından bir koloni getirip yerleştirmiş olduğu Tataristan Dobrucası üzerinden döndü. Eflâk seferi esnasında yedi bin kişilik bir akıncı fırkası değişik bölgeleri istila etmiş ve on bin esir beraberinde olduğu halde dönmüştür.

YABANCI ELÇİLER

Sultan İkinci Bayezid Edirne'ye dönünce Filibe'yi Vezir Mesih Paşa'ya tahsis etti. İskender Paşa'yı Rumeli eyaletinden azlederek yerine Semendire Valisi Hadım Ali Paşa'yı getirdi. Kış bitince Padişah Edirne'den ayrıldı.

Cola dağı üzerinde iken Macaristan Kralı, Mısır Sultanı'nın ve Hind Şahı'nın elçileri geldiler. Huzura kabul olundular (1486). Hediyeleri fillerden, zürafalardan, ince baharattan, altından oluşan Hind elçisi, Sultan Bayezid'e efendisinin tebriklerini arz etti. Macaristan elçisi son antlaşmanın onayını getiriyordu.

Mısır elçisi de Sultan tarafından Cem hakkında gösterilen konukseverlikten ve Şehzade'nin hacca gidişinden korunmasından dolayı özürlerini iletme ile görevlenmişti. Sultan Bayezid, birincisini büyük itibarla karşıladı. Macaristan elçisi bu tercihten üzüldü ise de Mısır Sultanı'nın elçisinden önce kabul edilmekle teselli buldu.

Elçilerin eğleşmeleri sırasında Sultan Bayezid'in, son fetihleri hakkında Türkmen hükümdarı Yakup'a (Uzun Hasan'ın oğlu) yolladığı mektubun cevabı geldi. Padişah'ın mektubu ile Türkmen hükümdarının cevabı o çağ edebiyatının birer şaheseri sayılacak nitelikte idi. Padişah'ın fetihnamesi kâtibi Şirazlı Hoca Seyyid Muhammed ve Yakup'un mektubu da İdris tarafından kaleme alınmıştı.

Bundan dolayıdır ki Bayezid, İdris'in maharetli ve bilimsel yazı üslûbunu takdir ederek onu kendi sarayına alıp da devletinin tarihini ona yazdırmayı çok arzu etmiştir. Gerçekten de sonraları İdris, bu tarihi yazmıştır.

Bu sıralarda Boğdan Voyvodası Akkerman'ı geri almaya kalkıştığından Bayezid, Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa'ya bu sefer Boğdan ülkesini fethetmeyi buyurmuştu. Ertesi yıl da Silistre Komutanı Bâli Bey Malkoç tarafından buraya asker

gönderilmesi tekrar olunmuş ve birçok akıncı ile birlikte Prut'u geçen Bâli Bey zengin ganimetlerle dönmüştür.

RAMAZANOĞLU HANEDANI VE MEMLÛK İLİŞKİLERİ

Anadolu taraflarında meydana gelen olaylar sebebiyle Osmanlı padişahları ile Memlûk sultanları arasında ilk defa olarak savaş ateşi bu sıralarda yanmaya başlamıştır. Bayezid, karakter bakımından barışçı olmakla bareber, Mısır'ın Karaman bölgesinde sürekli olarak artan saldırılarına artık bir sed çekmek gerektiğine inanarak hareket etmek zorunluluğunu duydu.

Bilindiği gibi Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının sonlarında, Memlûklar ile Osmanlı devletinin arasındaki ilişkiler bir hayli soğumuştu. Melik Eşref Kayıtbay, Hac yolundaki çeşme ve mahzenlerin kendi harcamaları ile onarılması konusunda Fatih Sultan Mehmed tarafından yapılmış olan teklifi reddetmişti. Ayrıca Fatih'in kendi himayesine aldığı Dulkadir hanedanına karşı bunlardan bir hükümdar oğluna özel surette yardım göstermiş ve Fatih'i kızdırmıştı. Bunlardan başka Hindistan Padişahı Behmen Şah'ın vezir-i azâmı Mısır ülkesinden geçerken tevkif olunmuş ve onun Osmanlı Padişahı'na sunacağı değerli hediyelerin çoğu da elinden alınmıştı.

Bütün bunlara Cem'in Kahire'de gördüğü konukseverlik, Adana ve Tarsus dolaylarında hüküm süren Ramazanoğullarından bazı kalelerin zapt edilmesi, hacılara yollarda sürekli yapılmakta olan eziyetleri de katmak gerekir. İşte bunların hepsi birleşince ilk iş olarak Karaman Valisi Karagöz Paşa, Ramazanoğullarından zapt edilen kalelerin geri alınması ile görevlendirildi (Nisan 1495). Denebilir ki bu olay, Yavuz Sultan Selim zamanında Memlûk sultanlığının yok edilmesi ve Mısır'ın fethi ile sona eren savaşın ilk belirtisi olmuştur.

Türkmen soyundan gelen Ramazanoğulları, iki yüz yıl kadar Toros dağlarının eteklerini denize kadar uzatan bu bölgede hüküm sürmüşlerdir. İlk Osmanlı Sultanı Osman Bey'in dedesi Süleyman Bey, Fırat geçidinde Caber yakınında boğulduğu zaman, oğulları kuzeye yönelmiş idi. Arkadaşlarından yedisi aileleri ile birlikte Çukurova'da yerleşmişlerdi. Bunların hepsi de Üçok Türkmen kabilesine mensuptular. Bunlar Yürker, Kusun, Varsak, Karaisa, Özer, Gündüz ve Kiş Timur idiler. Bunlara Yürker başkan oldu.

O yörelerde oturmakta olan Ermenilerden Adana, Misis, Tarsus dolaylarında hayvanlarını otlatmak hakkını aldılar. Bu hak sonradan onun oğlu Ramazan'a geçti. Ramazan, Kusun'a kışlık olarak Asarlık ve yaylak olarak da Gülek dağını ayırdı. Hayvanlarını mevsimine göre kâh ovalarda kâh tepelere otlatırlardı. Böylece Üçoklar o yörelerin hemen bütün ovalık mahallerine hâkim olmaya başladılar. Fakat henüz Ermenileri adı geçen şehirlerden uzalaştıracak kadar güçlenmemişlerdi.

Ancak elli yıl sonradır ki, Özer'in torunlarından Davud, projesini uygulamak için Mısır sultanı Şeyh Ahmed'den yardım istedi. Sultan bu isteği kabul ederek asker gönderdi. Ancak gelen asker memleketi kendi adına ele geçirdi. Gündüz'ün oğulları Ayas kalesini Sultan'ın askerine bırakarak Mısır'a sığındılar. Ramazanoğlu İbrahim de Mısırlıları çağırarak Adana ve Sis'i teshir ettirmek için yardımcı oldu. Sonra Kiş Timur'un bir oğlu da Tarsus'un alınışını kolaylaştırdı. Böylece Şeyh Ahmed, zahmetsizce altı müstahkem kaleye sahip oldu: Ayas, Gülek, Misis, Adana ve Tarsus.

Karagöz Paşa Gülek kalesi üzerine hücum etmek üzere Karaman'dan hareket etti. Yolda iken Alankaş ve Molen kaleleri halkı ile Tarsus eşrafı ve Türkmen aşiretleri şefleri olan Kiş Timur, Kusun ve Kara İsa Beyleri onun sancağı altına koşup geldiler. Ancak başka bir noktada Osmanlı ordusu yenilgiye uğradı.

Dulkadır Beyi Alâüddevle'ye yardım için Sultan Bayezid tarafından gönderilen Yakup Paşa, Malatya'ya doğru giderken Mısır Sultan'ının İmrahor'u Yeşbek'in kurmuş olduğu bir tuzağa düştü. Karagöz Paşa, Adana ve Tarsus yörelerinde ele geçirilen kalelerin savunmasını Musa Bey ile Sultan Bayezid'in kayınbiraderi Ferhat Bey'e bıraktı. Mısır odusunun baş komutanı Özbek ve Halep Valisi Temeruz büyük bir kuvvetle Tarsus ve Adana muhafızlarını basarak Musa ve Ferhat Beyleri şehit ettikten sonra buraları aldılar.

Bunun üzerine Anadolu Beylerbeyi Hersek Ahmed Paşa, ordu başkomutanlığı görevi ile Tarsus ve Adana'ya gönderildi. Karagöz Paşa ile Hızır Beyzade Mehmed Paşa da onun komutası altında idi. Bunlardan birincisi Karaman valisi olmak ve ikincisi de Ahmed Paşa'dan daha yaşlı bulunmak dolayısıyla bu yeni komutanın emri altına girmekten gücendiler. Düşman üzerine yüründü. Fakat Ahmed Paşa savaşmaya başladığı halde, Karagöz ve Mehmed cengin seyircisi kaldılar. Ahmed Paşa, gerçekten üstün bir kahramanlık ile dövüşmüşse de sonuç bakımından yenilmekten ve esir olmaktan kurtulamamıştır.

Öteki iki Paşa, Adana ve Tarsus kalelerini Mısırlılara bırakarak çekildiler (1486). Sultan Bayezid bunlardan ye'se kapılmadı. Bu sefer Vezir-i Âzam Davud Paşa'nın, kırk bin yeniçeri ile Karaman sınırına hareketini emretti. Rumeli Beylerbeyi Hadım Ali Paşa da Semendere'den yola çıkıp vezir-i âzamın ordusuna katılmak buyruğunu aldı. Davud Paşa, Karaman sınırında ve Kocakale yakınında Aladağ eteğine erişince, Dulkadir beyi Alâüddevle onu karşıladı. Bu zat, Davud Paşa'ya, Kasım Bey'in kız çocuğundan olan torunu Mehmed Bey'in isyan çıkarmış olduğu Varsak ve Turgud aşiretlerinin topraklarına gitmesini öğütledi (1487).

Vezir-i âzam, Bulgar dağını geçerek Varsak topraklarına girdi. Kasım Bey'in torunu Mehmed, eşi ve çocukları ile Halep'e kaçtı. Bu sırada Varsak şefleri bağlılıklarını arzetmek için Vezir-i azamın huzuruna geldiler. O da bahadırlığı kadar

politika adamı da olduğundan bunları hediyelerle sevindirdikten ve kendilerine hilatler giydirdikten sonra yerlerine yolladı. Mevsim artık ilerlemişti. Bu bakımdan Davud Paşa ordusunu terhis edip Rumeli'ne döndü ve Vize'de padişah'ın eteğini öptü.

ENDÜLÜS MÜSLÜMANLARI VE YARDIM DİLEKLERİ

Davud Paşa, Karaman âsi aşiretlerini itaat altına aldığı sırada Sultan İkinici Bayezid İstanbul'da elçileri kabul ediyordu. Bunlar içinde gerek itimatnamesinin şekli, gerek maiyetindeki şahıslar bakımından en çok dikkat çekeni, İspanya'nın son İslâm hükümdarının elçisi idi.

Beni Ahmer'den Gırnata Prensi olan bu zat, Aragon ve Kastil Kralı Ferdinand tarafından baskı altında bulunuyordu. Müslüman olmayanların istilaları karşısında "Sultanü'l-berreyn ve Hakanü'l-bahreyn" den yardım dilemekte idi. Elçinin itimatnamesi Elhamra padişahlarının romantik ve şövalye ruhuna uygun yazılmıştı. Bu Müslümanların uğradıkları ıstırapları belirten ve İslâm'ın İspanya'da içinde çırpındığı düşüşü dile getiren ve nihayet yedi yüz yıldır bu kıtada hüküm sürdükten sonra yakında buradan çıkarılacaklarını ifadelendiren Arapça bir kaside, bir mersiye idi.

En etkili ve dokunaklı tarzda İslâm milletlerinin ve hükümdarlarının merhametlerini diliyordu. Bayezid, dini bütün bir padişah ve ayrıca kendisi de şair olduğu için, İspanya sahillerini tahrip etmek üzere bir donanma göndermekle buna cevap vermiş oldu. Donanma komutanlığını Kemal Reis adı ile Hıristiyan donanmalarına korku salan amirale tevdi etti.

KARŞILIKLI OLARAK ELÇİLİK HEYETLERİ

Venedik'ten de bir elçi heyeti gönderilmişti. Fatih Sultan Mehmed ile barış yapmış olan Antonyo Ferra ve Cüovani Daryo, Padişah'a Venedik Cumhuriyeti'nin dostluk teminatını yenilemeye gelmişlerdi. Öte yandan Sultan Bayezid de Mısır ile savaşta olduğu sürece Magosa limanında donanmasının beklemesine müsaade ve Bokolino Guzoni'nin devlete açmış olduğu müzakerelere devam edilmesini istemek görevleri ile Venedik'e bir elçi yolladı.

Bu sıralarda başka olaylar da ortaya çıkmış ve bazı değişiklikler durumu daha nazik şekle sokmuş olduğundan Venedik Senatosu, kendileri ile Mısır arasında barış durumu mevcut olduğunu ileri sürerek, Osmanlı donanmasının Magosa'da beklemesine müsaade edilemeyeceğini özür diliyerek açıkladı. Elçilerden biri, Padişah'ın dostluğunun bir belirtisi olmak üzere Venedik'e, Lorenzo dö Medici'ye, pek az bulunan hayvanlardan oluşan kıymetli hediyeler getirmiştir. Bunların arasındaki bir zürafa, Avrupa'ya ilk defa getirildiğinden çok dikkati çekmiştir.

Boğdan voyvodasının bir elçisi, son iki yıllık vergisini Osmanlı hazinesine vermek üzere bu zamanlarda gelmiştir. Bir Macar elçisi de İstanbul'a geldiği gibi, bir Osmanlı elçisi Matyas Korinos'a gönderilmiştir.

MISIR İLE SAVAŞ

18 Mart 1488 tarihinden itibaren Ali Paşa; Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa ile beraber, Gelibolu'dan Anadolu'ya hareket etti. Mısır sultanının serbest bıraktığı Hersek Ahmed Paşa, kara kuvvetlerine denizden yardım etmek üzere yüz yelkenliden kurulu bir donanma ile Akdeniz sahillerine gönderildi.

Ali Paşa, Karaman Valisi Yakup Paşa'nın askerini kendi ordusu ile birleştirdikten sonra Ereğli'den Adana üzerine yürüdü. Adana ve Tarsus istihkâmlarını onardı. Bazı

hisarları aldı. Bazılarının yıkılmış duvarlarını eski haline getirdi. Halil Paşa, Sis şehrini kuşatarak zapt etti.

Memlûkler Sultanı, Ali Paşa'ya karşı devletinin en büyük emiri, baş komutan Özbek ile Temerüz ve Kansu'yu gönderdi. Bunlarla hareket eden ordudan başka, her rütbeden bin beş yüz zabit ile Şam, Halep, Trablus, Sayda, Remle komutanlarını ve Ramazan ve Turgudlu aşiretlerinin yardımcı askerlerini de burada belirtmek gerekir. Mısır ordusu, Suriye boğazında Hersek Ahmed Paşa donanmasının, yollarını kesecek surette durduğunu gördüler. Boğazı geçmek umudları kesileceği bir sırada, şiddetli bir fırtına yardımlarına yetişerek Osmanlı gemilerini dağıttı. Mısırlılar hareketlerine devam ederek, Ceyhan ve Seyhan ırmaklarından geçtiler. Tarsus ve Adana arasında Ağaçayırı'nda durdular. İşte iki ordu burada çarpışmıştır (17 Ağustos 1488).

Ali Paşa en maharetli generalleri olan İsfendiyarzade Kızıl Ahmed, Turhan Bey oğlu Ömer Bey ve Mehmed Bey etrafında bulundukları halde, merkezde durdu. Sağ cenahta Anadolu ve Karaman Beylerbeyleri Sinan ve Yakup vardı. Şair Veliyüddin oğlu Ahmed Paşa ve Süleyman Bey onların emrinde idiler. Sol kanatta Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa savaşa hazırladı. Anadolu askerinin öncüleri Evrenosoğlu ve Rumeli öncüleri de Hüseyin Bey komutasında yer almışlardı.

Özbek, sağ kanat komutanlığını Şam Beylerbeyi'ne vermiş ve Sultan Kayıtbay sarayının en büyük memurları onun emrinde görevlendirilmişti. Suriye yardımcı askerinin savaşa hazır bulunduğu sol kanat da Halep Beylerbeyi'ne tevdi olunmuştu. Özbek ise merkezi tutmuştu.

İki Evrenesoğlu, İsa ve Süleyman, ilk çarpışmalarda düştüklerinden, Anadolu ordusu dayanamadı, çekildi. Mısır ordusunda öncüleri teşkil eden Temerüz komutasındaki

mızraklı öncüler, çekilenleri hızla izleyerek kendilerine bırakılan ordugâhı yağmaladılar. Sol kanatta Rumeli ordusu zaferi kazanmaya candan emek harcadı ise de saflarının aralanmakta olduğunu görünce toplarını, ağırlıklarını bırakarak o da çekildi.

Ganimetlerin Mısır'a ulaştırılmasıyla görevlendirilen bir Mısır fırkası, Suriye yolunu tuttu. Ancak Bagras'a yetiştiklerinde boğazın Hersek Ahmed Paşa tarafından kapanmış olduğunu gördü. Kendilerine, elde silah yol açmaya mecbur olan Mısır askerleri çokça kayıp verdiler. Ve beraberlerinde getirdikleri ganimetleri savaş alanında bıraktılar. Çukurova'da bulunan Varsaklar ile Turgudlar'dan yardım görmekte olan Özbek, Adana'yı kuşatarak, barut mahzeninin tutuşturulmasından sonra eline geçirdi (1 Nisan 1489).

Ali Paşa, Ereğli ve Larende üzerine çekilerek ordusunun dağılmış olan geri kalan kısmını topladı. Padişah'ın emri üzerine kusurlu hareket edenleri cezalandıracaktı. Karagöz Paşa ile bazı komutanlar İstanbul'a gönderildiler. Karagöz Paşa idam edildi. Diğerlerinden bir kısmı hapsolundular, bir kısmı da görevlerinden alındılar.

Ertesi yıl (1490) pek önemli olaylar ortaya çıkmadı. Edirne'de bir cami, bir medrese, bir hastahane yapılmasından; birçok dükkânlarla İshak Paşa mahallesinin baştan başa yanmasından ve bu şehrin yedi mahallesinde hızlı bir fırtına esnasında yıldırım düşerek bazı hasarlara sebep olmasından başka tarihe geçecek değerde önemli olaylar olmamıştır.

Dulkadir Beyi'nin hainliğinden dolayı Mısır ile savaş, Osmanlı orduları için gittikçe uğursuz bir durum alıyordu. Fatih'in son zamanlarında tahtına iade ettiği ve koruduğu Alâüddevle, eski düşmanı Kayıtbay'ın geçici zaferlerine kapıldı. Özbek ile ihanetini görüştü ve onun oğluna kızını da verdi. O zamana kadar Mısırlıların Şam'da tutuklu bulundurdukları kardeşi Budak Bey ise kaçmayı başararak

İstanbul’a gidip Padişah’a sığındı. Vize sancak beyliğine atandı.

Osmanlı politikası, Budak Bey’in dâvâsını destekledi. Bu bakımdan Sultan Bayezid, bu baba mirasının dâvâcısını Anadolu’ya yollayarak; Amasya Beyi Hızır Beyzade Mehmed Paşa’yı, Kayseri Beyi Mihaloğlu İskender Bey’i ve Karaman beyleri başında bulunan Muntazaroğlu Mahmud’u ona kattı. Budak, kendi subaylarının komutasındaki asker ile hemen hemen hiçbir karşı koymaya uğramadan Dulkadir toprağına girdi.

Alâüddevle’nin oğlu olup Kırşehir sancağına atanmış olan yeğeninin gözlerini çıkarınca ilk başarılarını lekelemiş oldu. Alâüddevle müthiş bir ordu ile onun üzerine yürüdü. Budak’ın yardımcı kuvvet isteği ile Mahmud Bey’e yolladığı bir mektup Alâüddevle’nin eline geçti. O da bunun yerine bir başka mektup yazıp yolladı ki bunda düşmanın perişan durumda olması bakımından yardım göndermeyi gerektirecek bir durum olmadığı açıklanıyordu.

Budak, Mahmud’un göndereceği askeri beklerken birden kendisinden çok üstün kuvvetler tarafından hücuma uğradı. Oğlunun, elinde silahı olduğu halde hayata gözlerini kapayışına kadar cesaretle savunmasına ve İskender Bey’in kahramanlıklarına rağmen Budak, kardeşinin eline esir düşerek Mısır Sultanı’na gönderildi. Bu galibiyet haberi üzerine Özbek, Kayseri’yi kuşatmak için ordusunu Alâüddevle ordusu ile birleştirdi (1490).

Sultan Bayezid, Ali Paşa’nın talihsizliğinden korkarak onun yerine kaptan paşalık mevkiinde bulunan Hersek Ahmed’i yolladı. Ancak Özbek ile Alâüddevle’nin Kayseri önüne gelmiş ve Ereğli ile Larende yörelerini yağmalamış olduklarını öğrenince Beşiktaş’tan Üsküdar’a geçip sefer hazırlıklarını bizzat yapmaya karar verdi.

Bu sıralarda bir Kur’an-ı Kerim nüshası ile hadîs kitaplarından oluşan hediyeleri getirmekte olan bir Tunus elçisi İstanbul’a geldi. Bu elçi, Osmanlı Devleti ile Mısır

arasında barışın kurulması için Tunus hükümdarının aracılığa hazır olduğunu açıklamakla görevlendirilmişti. Molla Arabî adı ile tanınmış olan bilgin müftü de bu niyet üzerine epey zamandan beri Mısır'la mektuplaşmakta idi. Hersek Ahmed Paşa'nın yaklaşması üzerine Osmanlı toprağının Özbek ve Alâüddevle tarafından boşaltıldığına dair o sırada gelen haber, müftü ile Tunus elçilerinin barış tekliflerinin kabulünü kolaylaştırdı.

EVLENME VE SÜNNET DÜĞÜNLERİ

Sultan Bayezid'in beş oğlu Anadolu'nun en güzel beş eyaletini idare ediyorlardı: Sultan Ahmed, Amasya'da; Sultan Şehinşah Karaman'da; Sultan Âlemşah Menteşe'de; Sultan Korkut Saruhan'da ve Sultan Selim de Trabzon'da hükümet işlerinin başında idiler. Bu şehzadeler, amcaları Cem Sultan ile birlikte Fatih Sultan Mehmed çağında sünnet edilmişlerdi.

Bir süre önce vefat eden Şehzade Abdullah'ın oğlu ile bir vezirin oğlu birlikte sünnet edildiler. Bayezid'in üç kızından biri Uzun Hasan'ın torunu Ahmed Mirza'ya; ikincisi Vezir-i Âzam Davud Paşa'nın oğluna; üçüncüsü de İşkodra Bey'i Nasuh Bey'e verildi. Düğün At Meydanı'nda yapıldı.

Bu arada Müftü Molla Arabî ile Tunus elçisinin müzakereleri memnunluk verici bir sonuca bağlanmıştır. Beş yıllık bir savaş çağından sonra Sultan Bayezid Çukurova'da Mısır ordusu tarafından zaptolunan üç kaledeki haklarından vazgeçmek ve bunlar Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere vakıflarından sayılmak şartı ile Mısır ve Osmanlı Devletleri arasında barış yapılmıştır (1491).

MACARİSTAN VE ARNAVUTLUK'A SEFER; BAYEZİD'E SUİKAST

Sultan Bayezid; Asya'da güven sağladıktan ve Venedik ile sınır kesildikten sonra Matyas Korinos'un ölümünden beri iç savaşlar ile çalkalanan Macaristan üzerine bakışlarını çevirdi. Sürüp gitmekte olan karışıklıklar sayesinde Belgrad'ı ele geçireceğini umuyordu.

Semendere Kumandanı Hadım Süleyman Paşa, Despot Uylak'a, Macaristan'ın kötü durumunu açıklayarak Belgrad, Alacahisar, İzovornik kalelerini teslim ederek, Padişah'ın teveccühünü kazanmasını hatırlattı. Uylak, yoruma muhtaç şekilde açıklanmaya gerek duyulan, iki taraflı bir cevap verdiğinden Bayezid, Arnavut askerinin Belgrad üzerine yürüyerek kuşatmalarını emretti.

Kaptan Damad Mehmed Paşa, üç yüz yelkenli ile Arnavutluk kıyılarına giderek Padişah'ı bekleme emrini aldı. Sultan Bayezid 10 Mart 1492 tarihinde İstanbul'dan Sofya'ya gitti. Oradan Belgrad'a, şayet Belgrad projeleri başarısız kalırsa, Arnavutluk üzerine yürümek niyetinde idi. Bununla beraber Semendere Komutanının askeri bazı kaleleri kuşatmış ve bazı yerleri de almıştı. Macaristan'da ise Türkler yenilmişlerdi.

Bayezid, Belgrad'ı almaktan umudunu keserek Sofya'daki ordugâhını bırakıp, Manastır yolundan Arnavutluk'a girdi. Ramazanını 24 gününü (Haziran 1492) Tepedelen'de geçirdi.

Bayezid, Manastır'dan Pirlepe'ye giderken kalender kıyafetine girmiş bir katil derin ve dar bir geçitte Padişah'ın yanına sokularak onu hançerlemek istemiş ise de muhafızlar atik davranıp adamı hemen parçalamışlardır.

Padişah'ın yanına kimsenin silahlı olarak girmemesi ve huzurunda kabul edileceklerin koltuğuna iki mabeyinci girmesi hakkında süre gelen usûl, eğer Kabiloviç'in Murad-i Hüdavendigâr'ı şehit etmesi üzerine konulmamış ise herhalde bu olaydan sonra uygulanmış olacaktır. Yabancı elçiler de bu usûle uzun süreler bağlı tutulmuşlardır. Bu sıralarda İstanbul'da veba hastalığının çıkmış bulunması

Bayezid’in Arnavutluk’ta birkaç ay daha kalmasına sebep olmuştur. Padişah ancak kış ortalarında dönmüştür.

AVUSTURYA AKINLARI

Sultan İkinci Bayezid’in bu Arnavutluk seferi esnasında, akıncı birlikleri, Avusturya içinde akınlar yapmışlar ve birçok da hasar yapmışlardır. Bu sıralarda yapılan cenglerde her iki taraftan da çok kayıplar olmuştur. Mihaloğlu Ali Paşa böyle bir savaşta esir düşmüş ve idam edilmiştir.

Hıristiyanlar da Müslümanlar da birbirlerine fırsat buldukça karşılıklı olarak zarar vermişlerdir. Özellikle Macarlar kıyıcılıkta ileri gitmişlerdir. Mihaloğlu’nun hayatına mal olan yenilgisi yılında, Hadım Ali Paşa (Semendere Valisi) Transilvanya’dan çekilmek zorunda kalmış ve Kırmızıkule geçidinde Etyen tarafından yenilmiştir. Bundan sonra da ganimetlerle esirleri bırakarak Eflâk’a dönmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı orduları uğradıkları yenilginin öcünü almak için Yakup Paşa komutasında sekiz bin kişilik bir kuvvet ile yedinci defa olarak aşağı İstirya’ya girip bir hayli hasara sebep oldu.

Türkler bu akınlarında Ostroviç yakınında Unna’yı geçerek Sulin ve Kulpa üzerinde yürüdüler ki şimdiye kadar, buralara hiç gelmemişlerdi. On beş gün Hırvatistan ile aşağı İstirya yakılıp yıkıldı. Bu sırada birçok Hırvat asilzadesi birbiriyle çekişmekte idiler. Bunların bir kısmı Macaristan Krallığı’ndan, diğerleri de Yakup Paşa’dan yardım istiyorlardı, ancak Osmanlı Paşası Hırvatistan’a gelince, bunlar ortak düşmanla savaşmak üzere barışmışlardı.

Yakup Paşa, Sadbar ayağına erişince buranın ağaç ve taşlarla barikatlanmış olduğunu ve düşmanla çevrilmiş bulunduğunu gördü. Uzun süren konuşmalardan sonra

Yakup güçlükle buradan geçti. Ancak arkasından gelen Hıristiyan ordusu ile 9 Eylül 1493'te savaşa girişti. Burada üstün geldi. Üç Hırvat şefi esir edildi, 5.700 Macar da öldürüldü. Hırvatistan Generali Derengzeni İstanbul'a gönderildi.

Sultan Bayezid bunu idam etmemiş, bir adaya göndermekle yetinmiştir. Ancak General üç ay sonra orada ölmüştür. Yakup Paşa'ya da zaferinin bir mükâfatı olmak üzere Padişah bir kılıç ile bir de at ihsan etmiştir. Padişah iltifatını daha da arttırarak, Rumeli Beylerbeyliğine de Yakup Paşa'yı tayin etmiştir.

İmparator Maksimilyan, akıncıları İstirya'dan çıkarmaya muvaffak olmuşsa da akıncılar yedi bin esir alıp götürmeyi başarmışlardır. Pol Kiniş'in ölmek üzere olduğu bir sırada yapılan bir savaşta Hıristiyanlar Semendere'yi zapt etmişler, burada da birçok yakıp yıkmalardan çekinmemişlerdir. Macarlar, Türklere misilleme olsun diye esirleri satmışlardır. Bu sıralarda barış görüşmeleri sürüp gitmiştir.

1494 yılı sonlarında İstanbul'a bir elçi gitmiştir. Ertesi yıl bu elçi, hediyeler ve barışın 10 yıl için yenilenmesi teklifi ile gelen bir Türk elçisi ile birlikte dönmüştür. Macar Kralı, esir düşen Hıristiyanların serbest bırakılması, barış süresi içinde her türlü akınların kesilmesi, anlaşma süresinin bitiminden üç ay önce haber vermek, mütarekenin uzatılması veya bozulmasının kendi isteğine bırakılması şartlarıyla barışı sadece üç sene için kabul etti.

1496 yılında da Türkler Bosna'da bazı yerleri almışlar, ertesi yıl da Dalmaçya'ya giderek Zara yörelerine ve bazı şehirlere hâkim olmuşlardır.

3 Mart 1497'de Vezir-i Âzam Davut Paşa, en yüksek devlet makamı olan vezir-i azamlık (başbakan) görevinden 14 yıl süren hizmetten sonra, yılda üç yüz bin akça ile emekli oldu. Başbakanlık görevinin kuruluşundan itibaren o makama

geçen on dört kişiden, Padişah'ın güveni üstünde kalmakla beraber, ilk çekilmiş olan Vezir-i Âzam Davut Paşa'dır. Onun çekilmesiyle boşalan makama Padişah'ın eniştesi Hersek Ahmed Paşa getirilmiştir. Fakat o da Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu İbrahim'e, yine o yıl içinde makamını bırakmıştır.

POLONYA SEFERİ

Komşuları ile de barış içinde yaşamaya içten arzu duyan Sultan İkinci Bayezid, Lehistan ile yedi yıldan beri süre gelen dostluk ilişkilerine devam etmekte idi. Fakat Silistre Bey'i Bali Bey'in asker sevkiyatı üzerine o zamana kadar iki millet arasında hüküm süren iyi münasebetler birden kesildi. Osmanlılarla Lehliler arasında ilk antlaşma 1490 yılında imzalanmıştı. Bu antlaşma sonradan Lehistan krallık tahtına çıkan Jan Alber tarafından üç yıl daha uzatılmıştır.

Belli süre sona erince Jan Alber, Türkler aleyhine değil, fakat Boğdanlılara karşı saldırma bahaneleri arayarak arayı bozmuş, sonra da Sukçava Savaşı açılmıştır. Macaristan Kralı; Lehistan işlerinde aracılık yapmak ve Boğdan'ın Lehistan askerleri tarafından istilasının Osmanlı Devleti'ni değil, Boğdan'ın vergi verdiği Macaristan'ın saltanat hukukunu daha çok ilgilendirdiğini belirtmek üzere İstanbul'a bir elçi gönderdi (1497).

Bu müdahaleye rağmen Silistre Bey'i Malkoçoğlu Bali Bey, savaş emrini aldığından 1498 yılı içinde, ilkbaharda ve sonbaharda iki defa sefere çıktı. Birincisinde altmış bin kişi ile Tuna'dan geçerek on bin esirle geri döndü. İkincisinde; Macar tarihçilerinin yazdıklarına göre, Osmanlı generalinin emri altında seksen bin kişiden fazla kuvvet vardı. Bu seferde bazı kuleler yıkılmış, bazı şehirler zaptolunmuş, bazıları da yakılmıştır. Eğer bazı güçlükler, soğuk ve kıtlık gibi sebepler olmasaydı Türkler daha da ilerilere gideceklerdi.

Moldavya Voyvodası, Osmanlılara yaptığı hizmetlerine karşılık Padişah'tan samur kürklü bir kaftan, bir sancak ile iki tuğ ve tüylü serpuş gibi ihsanlar almıştır. Bunlardan tuğlar, onun paşa rütbesine yükseltildiğini, tüylü serpuş da yeniçeri albaylığına atandığını belirtmekte idi.

RUSYA İLE İLK İLİŞKİLER

Rusya ile Osmanlı Devleti arasında ilk siyasî ilişkiler 1492'de başlamıştır. Bu yıl, bilindiği gibi Kristof Colomb'un Amerika'yı keşfettiği tarihe rastlar. Çar Üçüncü Jan, Osmanlı iktidarının gittikçe genişlediğine dikkat ederek bu hükümetle ilişkiler kurmayı çoktan beri arzulamakta idi. Çar'ın kâtibi ile birkaç paşa arasında görüşmeler olmuş ve Osmanlı paşaları da padişahlarının Rus Çar'ı ile ilişkiler kurmak arzusunda bulunduğunu belirtmişlerdir. Çar, bunu öğrenince, müttefiki olan Kırım Han'ı Mengli Giray'dan, bu konuda Padişah ile temaslarda bulunmasını istedi. Sultan Bayezid:

"Mengli Giray, Moskova hükümdarı eğer senin dostun ise benim de dostum olacaktır." cevabını verdi.

Bir süre sonra Azak ve Kefe Rus tüccarı, bu iki şehir idarecilerinden şikâyeti gerektiren muamele gördüklerinden, oralardaki ticaretlerini tamamen bıraktılar. Kefe paşası, iftira ederek bu sonucun Mengli Giray'ın entrikalarından doğduğunu Padişah'a arz etti. Bunun üzerine Üçüncü Jan, müttefikinin bu konuda kusuru olmadığını belirtmek üzere Sultan İkinci Bayezid'e bir mektup yazmıştır. Mektup, aşağı yukarı şu anlamda idi:

"Türkiye beylerinin hükümdarı, kara ve denizin Padişah'ı, bağımsız Sultan Bayezid'e;

Biz ki, bütün Rusların ve kuzeyde ve doğuda başkaca birçok bölgelerin biricik hükümdarı Jan'ız. Size yazmak istediğimiz şudur: Şimdiye kadar size elçi gönderemedik. Bununla beraber Rus tüccarı, sizin memleketinizi

dolaşmışlar ve her iki hükümetimize de faydalı ticaret işleri yapmışlardır. Bunlar sizin hâkimlerinizden gördükleri haksızlıktan birçok defa bana şikâyet ettiler. Fakat ben sesimi çıkarmadım.

Geçen yıl Azak Paşası bunları bir hendek açmaya ve değişik yapı işleri için araba ile taş taşımaya zorlamıştır. Daha da ileriye gidilerek Azak ve Kefe tüccarlarımız, mallarını yarı değerle teslim etmek için zorlanmışlardır. Eğer bunlardan biri hastalanacak olsa, mallarının bütünü hacz olunmaktadır. Şayet ölürse, hükümet, bütün malını elinden alıyor. İyileşecek olursa malının yarısından çoğu kendisine verilmiyor. Vasiyetnamelerin şartları yürürlüğe konmuyor. Türk hâkimleri bütün Rus mallarına, kendilerinden başka mirasçı tanımıyorlar.

İşte bu kadar haksız işlemler, tüccarıma, sizin ülkenizde ticareti yasaklamak için beni mecbur bırakmıştır. Bu tüccarlar eskiden, ancak kanunca belirtilmiş miktarda vergi ödedikleri ve kendilerine serbestçe ticarete müsaade olunduğu halde şimdi bu değişikliğin sebebi acaba nedir? Bunu biliyor musunuz? Yoksa bilmiyor musunuz? Babanız İkinci Mehmed, büyük ve şöhretli bir hükümdar idi. Söylendiğine göre, bize dostluğunu göstermek için elçi göndermek arzusunda bulunmuştur. Ancak Allah, bu projenin gerçekleşmesini nasip kılmamıştır. Fakat niçin şimdi bunun gerçekleştiğini görmeyelim. Cevabınızı bekliyoruz. Moskova, 31 Ağustos 1492.”

Üç yıl sonra ilk Rus elçilik heyeti, İstanbul’a geldi. Elçi Mişel Pileçyef, Üçüncü Jan’a veda ederken, hükümdarından bir itimatname ile beraber aldığı talimat uyarınca, Osmanlı ülkesinde Rus ticaretinin serbestçe yapılmasıyla ilgili müzakerelere başlamakla da görevlendirilmişti. Sultan

Bayezid ve oğlu Mehmed'e saygılarını sunduğu sırada dizüstü çökmemesi; vezirler aracılığı ile değil, doğrudan doğruya Padişah ile temasa geçmesi ve hiçbir elçiden de geri kalmaması elçiye açıklanmıştı.

Pileçyef, İstanbul'a geldikten sonra kendisine verilen talimatın sınırını aşmış, soğuk ve kibirli görünmüştür. Kendisine saygı ve itibar gösterildiği halde kendi şerefine vezirler tarafından verilen ziyafet çağrılarını, hediye edilen değerli elbiseleri, harcamaları için tahsis edilmiş olan parayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine Sultan Bayezid, Mengli Giray'a bu konuda şunları yazmıştır.

"Kendisiyle dostluk bağları kurmayı çok arzu ettiğim Rus hükümdarı, bana kaba bir adam göndermiştir. Orada hakarete uğrayacağı korkusundan, görevlilerimden hiçbirisini bu adamla birlikte Rusya'ya gönderemeyeceğim. Doğuda ve batıda saygı gördüğüm halde, kendimi böyle bir küçüklüğe düşürmekten sakınırım."

Bununla beraber Bayezid, Rus Çarı'na, elçisinin takındığı tavırdan şikâyet etmeyerek yazmış olduğu mektupta, tebaasının ticaretiyle ilgili her türlü arzuların yerine getirileceğini belirtiyordu.

1499'da Üçüncü Jan, Bayezid ile Kefe valisi bulunan oğlu Mehmed için güven mektupları ile bir elçi daha yollamıştır. İstanbul'a gelen bu elçi, Osmanlı ülkesinde Rusya lehine ticari bakımdan yeni menfaatler sağlaması için gönderilmişti. Bayezid'e de şunları söylemekle görevli idi:

"Büyük hükümdar (Rusya Çarı), elçisi Misel Pileçyef'i neden dolayı itham etmekte olduğunuzu bilmemektedir. Ancak bilginize şunu sunmak isteriz ki, pek çok hükümdarlar efendime elçiler gönderirler ve bunlar iyilik ve saygı görürler. Bu husus, Padişah'ın bizzat deneyerek emniyet edebileceği bir şeydir."

Türkiye ve Rusya arasındaki bu yakınlaşma, bir taraftan Rusya'nın, ticareti için yeni sahalar bulmak gerekliliğini sezmesinden, öte taraftan da Osmanlıların Lehistan'daki yeni hareketleriyle Rusya'nın, Padişah'ın peyki olan Kırım hanları ile birçok ilişkilerinden doğmuştur.

Bu sıralarda bütün Rumeli ve Anadolu Osmanlı illeri, Leh esirleri ile âdeta dolmuştu. Bu esirlerden seçilmiş en güzel ve değerli bir kısmı, Mısır sultanı Kayıtbay oğlu Nasır Muhammed'in kendisiyle evlenmeyi istediği Şehzade Cem'in kızının düğünü için hediye olmak üzere gönderilmiştir.

FATİH'İN İKİ KIZ TORUNUNUN EVLENDİRİLMESİ

Biri Bayezid'in kızı, diğeri Cem'in kızı olan, Fatih'in iki kız torunu Osmanlı devletinin en güçlü iki komşusuna verilmiş oluyordu. Şehzade Cem'in kızı, Nasır Muhammed'in cülusundan ve Cem'in Napoli'de ölümünden kısa bir müddet sonra Mısır sultanına; Sultan Bayezid'in kızı da Uzun Hasan'ın torunu ve İran tahtının adayı Ahmed Mirza'ya verildi.

Bu evlilikler, bir bakıma, Sultan İkinci Murad'ın Sırp Prensesi Mara ile evlenişini hatırlatır ki, Fatih, Bosna ve Sırbistan hakkındaki isteklerini, bu aile ilişkileri üzerine kurmuştu. Ancak Bayezid'in halefleri olan Padişahlar, kız tarafından akrabalıkları bulunan hükümdarların ülkelerindeki fetihlerine bir hukukî şekil aramak için böyle bir dâvâda bulunmak lüzumunu duymamışlardır.

Sultan Bayezid'in kendisi ile komşu olan iki büyük devletle bu gibi bağlantılar kurması, buralarda da nüfuz elde etmeye yönelmek niyetinde olduğunun birer kanıtı olarak düşünülebilir.

AVRUPA HÜKÜMETLERİ İLE DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Türk dış politikası, Sultan İkinci Bayezid zamanında özel bir şekil almaya başlamış ve Osmanlı padişahları içinde Sultan Bayezid, Avrupa ve Asya'ya birçok elçiler göndermek suretiyle, ilk defa olarak bu dış politikaya büyük bir genişlik vermiştir.

Osmanlı diplomasisinin karakterini değerlendirmede hareket noktamızı güvenilir surette kurabilmek ve sonradan bu diplomasinin geçirdiği türlü değişiklikleri anlamak için; on beşinci yüzyılın sonlarına doğru Sultan Bayezid'in Avrupa hükümetleriyle, özellikle İtalya ile olan ilişkilerine bir göz atmakta fayda vardır.

Macaristan Kralı Vladislas, kendisiyle Osmanlı Devleti arasında yapılmış olan üç yıllık mütarekenameye kardeşi olan Lehistan Kralı Jan Alber'i de sokmak için 1497'de İstanbul'a bir elçi göndermişti. Fakat görüşmeler bir sonuca varamadığından bu temaslar Osmanlıların Lehistan'a yaptığı iki seferi çabuklaştırmakdan başka bir şeye yaramamıştır. Yine o zamanlarda İtalya'nın altı hükümeti, yani Papalık, Floransa, Piza, Milan, Napoli ve Venedik Padişah'ın dostluğunu yahut yardımını kazanmakta birbirleriyle yarışa giriyor ve acele ediyorlardı. Bayezid'in Mustafa adında bir elçiyi Papa'ya yolladığını, sonra Padişah'ın Rodos üstad-ı âzâmına, Fransa Kralı Sekizinci Şarl'a da elçiler gönderdiğini daha yukarılarda belirtmiştik.

1497 yılında Bayezid iki İtalyan elçisini kabul etti ki bunlardan biri Papa Aleksandr tarafından gönderilmişti. Öteki de Luiçi Sforza'nın elçisi olup Venedik'e karşı menfaat çarpışmalarına Osmanlıları sokmaya çalışmakla görevli idi. Bundan önce de Napoli Kralı Alfons, Fransızlar aleyhinde Padişah'tan yardım dilemişti. Ferdinand'ın ölümünden sonra Napoli elçisi Tomazo Paleologo, kralın halefi Frederik

d’Aragon ile Osmanlı Devleti arasında kesin bir antlaşma yapmaya muvaffak olmuştu (15 Temmuz 1498).

Venedik bu sırada birçok düşmanları tarafından tehdit olunduğundan Zanta adasının vergisini vermek ve Osmanlı Devleti ile her türlü uzlaşmazlıkları gidermek ve mütarekeyi yenilemek üzere bir elçiyi İstanbul’a yolladı.

Bu elçi gerektiği kadar iyi muamele görmemiştir. Güven mektubunu sunduğu zaman Padişah elçiye doğrudan doğruya hitap etmeye tenezzül etmemiş, veziri ve damadı olan Hersek Ahmed Paşa’ya dönerek konuşmuştur. Elçinin gördüğü bu küçültücü muamele karşısında Venedik hükümeti güvensizliğe düşmüştür.

Bu sırada Gelibolu tersanesinde bir donanmanın teçhiz edilmekte olduğunu da, bu hükümet bilmekte idi. Nitekim elçinin kabulünden 15 gün önce, yirmi büyük gemi, altmış yedi kadırgayı da içine alan ve toplam olarak yüz altmış yelkenliden kurulu bulunan Osmanlı donanması, Mora sahillerinden Modon ve İnebahtı taraflarına altmış üç bin kişilik bir ordu götürmek üzere yelken açmıştır.

Bu zamanda, devletin yıllık net geliri yaklaşık olarak iki buçuk milyon dukayı buluyordu. Sultan Bayezid’in yedi şehzadesinden her biri, bir eyaletin başında olduğu gibi, yedi kızı da iktidar sahibi birer paşa ile evlendirilmiş bulunduğundan, Osmanlı hanedanı parlak bir devir yaşamakta idi. Bu saadet ve iktidar, Venedik Cumhuriyet’ini, Osmanlı Devleti ile barışı korumaya şevklendiriyordu.

Bununla beraber Venedik beklenmedik bir hücuma karşı koyabilmek umudu ile kuvvetli bir donanma teçhiz etti. Bu hazırlıkları gözden uzak tutmayan Padişah, Venedik elçisi ile “Latince” barışı yenileme antlaşması imzaladı. Antlaşmanın Latince olması, söylendiğine göre, Sultan Bayezid’in menfaatlerine uygun gördüğü vakit onu bozabilmesi

hususunda bir bahane teşkil edebilirdi. Osmanlı Devleti'nin böyle, yürürlükte olan bir usule aykırı olarak bir antlaşma imzalaması ve sonra da onu bozmasında Milan, Floransa, Napoli elçilerinin; Papa'nın ve İmparator Maksimilyan'ın telkinleri etkili olmuştur.

SAPİYENZA SAVAŞMASI VE İNEBAHTI'NIN FETHİ

Sultan İkinci Bayezid, 1 Haziran 1499 tarihinde İstanbul'dan ayrılıp Edirne'ye yöneldi. Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı kara ordusu ile İnebahtı'ya gönderdi. Kaptan-ı Derya Davud Paşa komutasındaki donanma da o tarafa hareket etti. Hava şartları, üç ay sürekli şekilde, Davud Paşa'yı güneyden Modon limanını koruyan Sapiyenza adası altında durup beklemeye zorladı. Mora sancak beyi Halil, Davud Paşa'nın zaruretten doğma bekleyişini bildirince, eski Vezir-i Âzam Hersek Ahmed Paşa, birkaç bin yeniçeri ile yardıma koştu. Bu sıralarda kara ordusu, İnebahtı yakınlarında, Çabalca vadisine kadar ilerlemişti.

Osmanlı donanmasının yüz altmış gemiden kurulu bulunan ve İnebahtı körfezinin girişini Türklere karşı kapamak üzere olan Venedik donanmasına tesadüf edeceği sırada, Hersek Ahmed Paşa, limana erişti. Venedik Amirali Antonyo Grimani kendi kuvveti Osmanlı gücünün hayli altında olmasına rağmen savaşa hazırlanmakta iken, kendisine Korfo'dan iyice silahlanmış on beş gemi ile Loredano da katıldı. Venediklilerin en maharetli bir amiral olarak tanıdıkları Loredano'nun gelişi, Grimani'nin kıskançlığını harekete getirdi. Bununla beraber iki tarafın gemileri savaş düzeni üzerinde dizildiler.

İki donanma birkaç gün karşılıklı olarak manevralar yaptı. Alban Armenyo öncülere, Lerodano ve Grimani de kendi emirlerindeki gemilere komuta ediyorlardı. Venedik

amirallerindan daha az maharetli olmayan üç denizci de Osmanlı donanmasının komutasını bölüştüler. Kaptan Paşa Davud ile onun emrindeki iki büyük denizci Kemal Reis ve Burak Reis iki gemiye binip savaş safında dizildiler.

İki donanma, Sapiyenza adası yakınında birbiriyle tutuştular; öncü komutanı Alban Armenyo, Burak Reis'in gemisine yanaştı. Loredano da ona yardıma koştu. Çengelli borda kancaları Türk gemisine atıldı. Her iki taraf geminin güvertesinde kıyasıya dövüştüler. Kılıçlar ve palalar ile birbirine korkunç bir saldırma ile hücum ediyorlardı. Burak Reis savaşın en alevli bir anında, biraz da ümitsizliğe kapılmış olarak, ortalarında bulunduğu iki düşman gemisine ateş verdi. Yangın derhal teçhizata yayıldı. Pek az sonra da her üç gemiden gayet büyük bir alev hortumundan başka birşey görünmez oldu.

Her iki donanmanın da en şöhretli kaptanları Armenyo ile Leonardo ve Burak Reis, tayfaları ile beraber, gemileri yutan ateş içinde yok oldular (28 Temmuz 1499). Kıskançlığından Loredano'nun yardımına gelmemiş olan Grimani, İnebahtı körfezinin girişini Türk donanmasına serbest bırakarak Korfo'ya çekildi.

İnebahtı kalesi konik şeklindeki bir yokuşun üzerindedir. Bu sıralarda istihkâmları ihmal edilmiş durumda bırakıldıklarından taş duvarlar her taraftan yıkılıyordu. Grimani, Korfo'dan dönerken, Osmanlı donanmasına yeniden rastlamışsa da birşey yapamamıştır. Bir süre sonra 26 Ağustos 1499'da İnebahtı Türk kuvvetlerine teslim olmuştur.

İnebahtı, Korent körfezinin girişinde boğaza yakınlığından dolayı körfezin en önemli limanıdır. Sultan İkinci Bayezid, Venediklilerin Hellad bölgesindeki en önemli benderine

mâlik olunca Mora ve Rumeli tepeleri üzerine iki istihkâm yapılması suretiyle boğazın kapatılmasını emretti. Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa, bu inşaatın idaresi ile görevlendirildi. Preveze Beyi Mustafa Paşa'ya da Venedik gemileri modelinde kırk gemi yapım işi tevdi olundu. Sonra da Padişah Korent körfezinden hareket ederek Yenişehir, Manastır, Köprülü ve Üsküp yolu ile İstanbul'a döndü. Osmanlı donanması da Korent körfezi yakınındaki Umur Bey limanında kışladı.

Bosna Valisi İskender Paşa, Sultan Bayezid İnebahtı'ya gitmek üzere Edirne'den ayrılmadan önce Zara seferinde alınan ganimetlerden devlet hissesini Padişah'a sunmaya gelmiş idi. İskender bu sefer ile Venediklilere karşı düşmanlığa başlamıştı. Ancak bu Dalmaçya'da fetihlerde bulunmaktan çok, düşmanın kuvvetini bölmek ve İnebahtı kuşatması sırasında Bosna'yı Venediklilerin her türlü saldırmalarından korumak amacını güdüyordu.

Sonbahara doğru, yani İnebahtı'nın fethinden hemen sonra, İskender, İzonzo ve Drava kıyılarına kadar Feriyol ve Karintiya bölgelerini ikinci defa olmak üzere yeniden almış ve bu sefer, buralarda oturanlara bazı korkulu sahneler yaşatılmıştır. Bazı çarpışmalar olmuş ve birçok şehir ve kasaba yakılıp yıkılmıştır. Bir hayli de esir alınmış, ganimet elde edilmiştir.

Türkler Dalmaçya'da Narenta'ya kadar bütün Makarasta ve Primori bölgelerini istila etmişlerse de Almissa üzerine girişilen bir teşebbüste başarı sağlayamamışlardır. Avusturya'da, Macaristan'da, Transilvanya'da, Lehistan'da otuz yıl için yirmi defa tekrarlanan büyük akınların sonuncusu bu olmuştur.

YENİDEN VENEDİK SAVAŞLARI

1499 - 1500 kışında, Preveze Beyi Mustafa, Bayezid'in yapılmasını emretmiş olduğu kırk gemiyi yaptırmış idi. Bunlardan yirmisi tersaneden çıkmak üzere hazır duruma

gelmişlerdi. Karanlık bir gecede Venedikliler bu gemileri yaktılar. Venedik Cumhuriyeti'nin askerleri, Regniyassa kalesini de zapt etmişler ve Osmanlı donanmasını takviye için edilecek yardıma engel olmuşlardı.

7 Nisan 1500 tarihinde Sultan Bayezid, askerin gayretini kendi varlığı ile artırmak üzere İstanbul'dan Mora'ya hareket etti. On sekiz gün Leontari'de kalarak Ramazan bayramı törenini orada yaptırdı. 7 Temmuz 1500 tarihinde Yakup Paşa'nın donanma ile Modon önüne eriştiği haberi Padişah'a geldi. Dört gün sonra da Bayezid karadan ve denizden kuşatılmış şehrin önünde göründü.

Osmanlı topları değişik yerlerden duvarları yıkmışlardı. Genel hücum kararı verildi. İlk çarpışmalar bir sonuç vermedi. Bir süre sonra Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa'nın verdiği bir hücum emri üzerine Modon da feth olundu (10 Ağustos 1500). Söylendiğine göre burası beş gün alevler içinde yanmıştır. Altıncı gün Sultan Bayezid buraya girmiş, büyük kiliseyi camiye çevirip Cuma namazını edâ etmiştir. Padişah duvarların yüksekliğini, hendeklerin derinliğini görünce:

"Beylerbeyim Sinan Paşa'nın ve yeniçerilerimin yiğitlikleri sayesinde Cenabı Hak, zaferi bizlere bağışlamıştır." demiştir. Duvardan ilk tırmanan yeniçeri, devletin en bayındır sancaklarından birine bey olmuştur. Modon'dan sonra Navarin, öteki adı ile Zonkiyo ve Koron da düşmüştür. Padişah 20 Ağustos'da Koron'a girmiş ve oranın katedralinde (büyük kilise) namaz kılmıştır. 23 Ağustos 1500'de de buradan ayrılmıştır.

Sultan Bayezid Modon'da olduğu gibi Koron'da da bin azep ve bin beş yüz yeniçeri muhafız bırakmıştır. Ayrıca başarısından dolayı Allah'a şükrederek bu iki şehrin gelirlerini Mekke ve Medine kutsal beldelerine tahsis etmiştir. Modon istihkâmlarının sağlamlaştırılması ve yeni kuleler inşaası için üç yüz amele çalıştırıldı. Burasını

şenlendirmek için de Mora'nın her şehrinden beş aile istenildi.

Sultan İkinci Bayezid, Nişancı Taci Bey'in (Tacizâde Cafer Çelebi) maharetli kaleminden çıkmış fetihnamelerle İnebahtı, Koron ve Modon'u aldıklarını, eyalet valilerine, yabancı hükümdar veya elçilerine bildirdi. Ceneviz Podestası'na (hükümet başkanına), Rodos Üstad-ı Âzâmına, İspanya, Fransa, Polonya ve Macaristan krallarına da fetihnameler gönderildi. Padişah fetihnamelerde Venedik'i isyancı göstermekte, "şeytanın iğvalarına kapılarak itaattan çekinmiş" olduğunu beyan etmekte idi.

Venedik Cumhuriyeti, bu dehşetli savaşın ağırlığına yalnız başına dayanamayacağını anladığından Papa'nın, Almanya İmparatoru'nun, İngiltere, Fransa, İspanya, Napoli, Polonya ve Macaristan krallarının yardımlarını diledi. Papa Dördüncü Aleksandr yardım göndereceğine; Türklerin yaptıklarını, kiliselerin uğradığı hakaretleri, Hıristiyanlığın içine düştüğü tehlikeleri tasvir eden bir cevap vermekle yetiniyordu.

Bu kutsallık perdesine bürünmüş olan nefret, gönlünde Padişah'a karşı yakıp yıkmalarından gelen bir üzüntüden çok Şehzade Cem tahsisatını kaybetmesine öfkelenen Aleksandr Borciya'nın davranışlarına uygun düşüyordu. Sonunda ortak menfaatler Venedik'i, Papa'yı ve Macaristan Kralı'nı saldırma ve savunma konusunda bir birleşmeye götürdü.

Bu antlaşma Roma'da Papa Kilisesi'nde 1501 yılının Pantekot Yortusu'nun Pazar gününde ilan olundu. İşte bu Hıristiyan iktidarlarının Türkiye aleyhine ikinci birleşmeleri olmuştur. Bu türlü karşılıklı taahütler, Osmanlıların istilalarına karşı Haçlı Savaşları yerini tutmuştu. Burada bir savunma ve kontrol politika sistemi doğmuş bulunuyordu.

Bu türlü anlaşmaların birincisi Papa Sekizinci İnnosan'ın ölümünden az bir süre önce meydana getirilmiştir. Ancak bundan kısır bir sonuçtan başka bir şey elde edilememiştir.

İnosan tarafından düzenlenen antlaşma şartları uyarınca İmparator Fredrik'in, oğlu Maksimilyen'in, Matyas Korinos'un ve Papalık donanmasının birleşmiş kuvvetleri, Fransa, İngiltere yahut İspanya krallarından birinin yüksek idaresine konulacak ve kardinallerden çoğunu da beraberine alarak Türkler aleyhine hareket edecek idi.

Gırnata Müslümanlarına karşı İspanyollara gönderdiği ianelerden dolayı hazinesi boşalmış olan Papa, tasavvur olunan sefer için bir hayli harcamalarda bulunduğu halde, ölüm kendisini vurmuş ve teşebbüs durmuştur. Venedik, Papa ve Macaristan arasındaki ittifak, birincisinden daha iyi bir sonuca erişmiştir. Venedik ve Papalık donanmaları İspanyol ve Fransız deniz kuvvetleri ile güçleri artmış olarak Türk gemilerini vurup yakalamak üzere denize çıkmakta gecikmemişlerdir.

Bundan sonra birçok yerlerde birçok defalar çatışma ve savaşmalar olmuştu. Bir ara bazı Osmanlı gemileri yakılmak istenmiştir. Söz gelimi Benedet Pesaro, bazı teşebbüslere girişmiş, fakat başarı sağlıyamamıştı. Buna karşılık Kemal Reis takdire değer başarılar elde etmişti. Bir ara Kardinal d'Obusson emri altındaki Papa donanması, Çanakkale Boğazı'na kadar dolaşarak bazı Osmanlı adalarını yakıp yıkmıştır. Amiral Ravestayn komutasındaki Fransız gemileri Midilli adasına yanaşmışlardır.

Burası Ravestayn ve emrindeki on bin asker tarafından yirmi günde kuşatılmıştır. Hersekzâde Ahmed Paşa, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa ile birlikte Midilli'nin yardımına koşmuştu. Hersekzâde'nin hareketini izleyen gece (Ekim 1500) Galata'da baruthane yakınında yangın çıkmıştır. Vezir-i Âzam Mesih Paşa ile Galata kadısı ve Yeniçeri Ağası Karagöz yangın genişlemesinin önüne geçmek için elbirliği ile çalışmışlarsa da baruthane havaya uçmuş ve fırlayan taşlardan birkaçı kadıyı ve vezir-i âzâmı yaralamıştır. Bu

zatlar beş gün sonra aldıkları yaralardan ölmüşlerdir. Hadım Ali Paşa vezir-i âzâm olmuştur.

Bu türlü çekişmelerle devletinin deniz ticaretinin gittikçe kayıplara uğrayacağını takdirde gecikmeyen Sultan Bayezid, Akdeniz adalarını, Hıristiyan korsan gemilerinden temizlemek ve adaların vergisini almak üzere Kaptan Paşa'yı yolladı. O zamandan başlayarak Kaptan Paşa'nın bu deniz dolaşmaları her yıl tekrarlanan düzenli bir usûl hükmünü aldı. Ayrıca Padişah, Kefalonya'nın elden çıkışını, Dalmaçya ve Bosna'da yeni fetihlerle tazmin arzusunda bulundu. İlbasan sancak Beyi Evrenos torunlarından İsa Beyzade Mehmed vasıtası ile Draç'ı aldı. İskender Paşa'nın oğlu Mustafa da Lofça ve Brusça kalelerini fethetti. Üçüncü bir Türk fırkası da Macaristan'da dolaştı (1502). Osmanlıların daha fazla ilerlemelerini engellemek için Transilvanya komutanları, Belgrad valisi ve S. Severin sınır kumandanı ile birleştiler. Bunlar Tuna'yı geçerek Vidin, Kladova, Niğbolu dolaylarını yakıp yıktılar. Birçok esir aldıkları gibi, insanları da öldürmekten çekinmediler.

VENEDİK VE MACARİSTAN İLE BARIŞ

Venedik ve Macaristan savaşları birçok masraflara yol açtığından Sultan Bayezid düşmanlığı ortadan kaldırmayı ciddî surette düşündü. Lehistan elçisini aracı koyarak Macaristan ile bir antlaşma konusu görüşüldü. Hersek Ahmed Paşa'yı da Gritti ile temasla görevlendirdi. Bu adam, ticaret işleri dolayısı ile İstanbul'a gelen iki vatandaşı ile birlikte savaşın ilk zamanlarında hapse konulmuştu. Venedikliler de bazı avantajlar elde edebilmek için, Zaharya Freşi'yi İstanbul'a yolladılar (27 Eylül 1502).

14 Aralık 1502'de Sultan Bayezid ile Venedik arasında, otuz bir maddelik, bir antlaşma imza olundu. Venedikliler Santa-Mavra'yı geri verdiler. Buna karşılık Kefalonya'yı muhafaza ettiler. Modon, Koron ve İnebahtı üzerindeki

haklarını da bıraktılar. Ancak savaşın açılmasında zapt edilen özel mallarının geri verilmesi şartını da antlaşmaya koydurdular.

Subaşı Ali, Osmanlı tarihinin ilk tercümanı olmak üzere saraya alındı. Subaşı Ali, Venedik Senatosu'na antlaşmanın tasdikli örneği ile Santa Mavra'nın zaptında Pesaro'nun eline düşmüş olan yirmi bin dukanın geri verilmesini belirten Padişah mektubunu götürdü. Ali, senato huzurunda antlaşmanın şartlarına bağlı kalınacağına dair söz verdi. Gritti de Venedik Doçu'nun tasdiknamesini ve barışın geri gelişinden dolayı tebrikleri arz etmek üzere İstanbul'a yollandı.

Görevi yeni sınırların belirtilmesi idi. Andrea Gritti 1502 Aralığında İstanbul'dan ayrılıp Venedik'e döndü. Onun götürdüğü Padişah mektubu, üç yıl sonra değiştirilmek üzere, başkente bir Venedik balyozu gönderilmesine müsaade ediyordu.

Sultan Bayezid, o yıl içinde Macaristan elçisi ile de yedi yıllık bir mütareke yaptı. Vladislas, barış sözleşmesine, kendisinin Macaristan ve Bohemya krallıkları ile birlikte Dalmaçya, Hırvatistan, Esklavonya, Moravya, Silezya ve Luzas'ı da soktu. Boğdan, Eflâk, Raguza da mütareke şartlarından faydalanacaktı. Ancak bu üç hükümet de hem Osmanlı Devleti'ne hem Macaristan'a vergi vereceklerdi.

Vladislas'ın Sırbistan, Bosna ve Bulgaristan'daki topraklarından her biri açıkça belirtilmişti. Barış sözleşmesi geniş bir anlam içinde İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, Polonya ve Napoli kralları ile Venedik doçunu, Rodos üstad-ı âzâmını ve Sakız Cenevizlerini de içine aldı. Ayrıca dost devletlerin elçi ve tüccarlarının karşılıklı olarak seyahatte bulunacakları ve tüccarlık yapabilecekleri de kararlaştırıldı.

Vladislas 20 Ağustos 1503'te Budin'de şartlara uyacağına dair yemin etti. Osmanlılar tarafından da Hersek Ahmed Paşa and içti. Ahmed Paşa, Venedik ve Macaristan

müzakerelerindeki başarıları ve geçmiş hizmetleri göz önünde tutularak yeniden vezir-i âzâmlığa yükseltildi.

- XIX - OSMANLI DEVLETİ'NİN KOMŞU HÜKÜMETLERİ

Venedik ve Macaristan ile yapılan barışın sebebi, Bayezid'in barışçı karakterinden çok Anadolu sınırlarında beliren önemli olaylardır. Akkoyunlu hanedanının sönmesi sonucunda Şah İsmail, Uzun Hasan torunlarının çöktüğü topraklar üstünde yeni ve güçlü bir hanedan kurmakta idi. Bu da Osmanlı İmparatorluğu üzerinde, zararlı ve tehlikeli bir etki yapmakta gecikmiyordu.

Bir milletin tarihi, komşuları olan diğer milletler tarihi ile yakından alakalı olduğundan, bunlar hakkında özet halinde de olsa bazı bilgileri gerekli kılar. İşte bu gibi gereklilikle şimdi kısaca Özbek hanlarından, Mekke şeriflerinden, Mısır memlûklarından ve İran şahlarından söz açacağız.

Osmanlı Devleti, bu hanedanlar ile savaşlarında daima üstün gelmiştir. Bunlardan birçokları da Osmanlı vuruşları ile ortadan kalkmışlardır. Özbeklerle Timur'un torunları da Hindistan ortalarından, Osmanlı Devleti'nin dostluğunu aramışlardır. Mekke şerifleri ile Kırım hanları da İmparatorluğun müttefikleri olmuşlardır. Sadece İran şahlarıdır ki uzun süreler, çoğu zaman yenilmiş, arasıra da üstün gelmiş olarak Osmanlı padişahları ile aralıksız şekilde uğraşmaktan geri kalmamışlardır.

Mısır'ın, Arabistan'ın, bütün Anadolu beyliklerinin Osmanlı ülkesine tümü ile eklenmesinden sonra yalnızca İran zapt edilmemiştir. Orası bağımsız bir tarih ve mevki sahibi olarak kalabilmiştir. XVI. yüzyılın başlarından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar İran tahtında Safevî hanedanından on iki şah birbirine halef olmuşlardır. İki yüz yılı bulan bir zaman içinde bunların sultanlık tarihi, Osmanlı padişahlarının

tarihlerine paralel olarak geliştiğinden, dikkatimizi bu konu üzerinde toplamak yerinde olacaktır.

1500 yılında Sultan İkinci Bayezid'in Modon ve Koron fetihnamelerini yollamakta olduğu sıralarda idi ki Şah İsmail de İran tahtına çıkmış bulunduğunu bütün Asya saraylarına bildiriyordu. Şah İsmail'in cülusundan önceleri, İran devleti uzunca bir süre iç savaşlar, aile çekişmeleri içinde yüzmüştür.

AKKOYUNLU HANEDANININ SÖNÜŞÜ

Akkoyunlu hanedanının en güçlü hükümdarı olup Tercan ovasında Fatih Sultan Mehmed'e kesin surette yenilmiş olan (1472) Uzun Hasan'ın, Otlukbeli savaşında yok olan oğlu Zeynel'den başka; Halil, Yakup, Yusuf, Maksud, Mesih ve Uğurlu Mehmed isminde altı oğlu daha vardı. Uzun Hasan, bunların içinden oğlu Halil'i taht mirasçısı seçmişti. Uğurlu, buna öfkelenerek babasına karşı silaha sarılmış, ancak iki defa yenildiğinden Fatih Sultan Mehmed'e sığınmak zorunda kalmıştır.

Fatih de ona Sivas valiliğini tevcih eylemekte tereddüt göstermedi. Uğurlu Mehmed, babasından hoşlanmayan bazı adamların telkinlerine kapılarak, sınırı geçip yeni bir ordu ile bir daha babasının üzerine yürüdü ise de savaş alanında öldürüldü. Onun oğlu Mirza Ahmed, bunun üzerine Sultan İkinci Bayezid'in yardım ve himayesini istedi. Ayrıca Bayezid'in bir kızı ile de evlendi.

Uzun Hasan ölünce oğlu Halil yerine tahta çıktı. Kardeşi Maksud'u öldürttü. Ana tarafından kardeşi olan Yakup ve Yusuf'u da Diyarbakır'a yolladı. Az zaman sonra, henüz pek genç yaşta bulunan Yakup ağabeyine isyan etti; Azerbeycan'a gidip onun sultanlığını almaya çalıştı. Yapılan savaş, ilkin Yakup için uğursuz göründü ise de sonunda Halil öldü ve Yakup, Akkoyunlu tahtına oturdu (1479). İkinci Bayezid ile dostluk ilişkileri kurmuş; on iki yıllık sultanlığı

sırasında, defalarca İstanbul'a elçiler ve hediyeler göndermiştir.

Yakup bazı isyanları bastırdıktan ve bazı başarılardan sonra anası tarafından zehirlenmiştir. Anası sultanlığa diğer oğlu Yusuf'u geçirmek için Yakub'u zehirlemiştir. Fakat Yusuf da aynı zehri içtiğinden o da ölmüştür. Valide sultanın beklediği olmamış, o da üzüntüsünden zehirden arta kalanı içip oğullarını izlemiştir.

Yakup'un ölümü üzerine saltanat çekişmeleri hızlanmıştır. Uzun Hasan'ın hayatta kalmış olan oğlu Mesih ile Yakup'un büyük oğlu Baysungur arasında yapılan savaşta Mesih yok edildi. Böylece Uzun Hasan'ın yedi oğlu da ölmüşlerdir.

Halil'in oğlu Ali Bey ve Uğurlu'nun oğullarından Mahmud, taht için Baysungur ile çekişmek istediler. Ancak yapılan savaşta Ali Bey ile Mahmud hayatlarını kaybettiler. Baysungur, Tebriz'de, 1490 tarihinde Akkoyunlu hükümetinin padişahı ilan olundu. Aradan çok zaman geçmeden, bu sefer de Halil'in oğlu İbrahim Sultan, Alancık kalesinde hapiste olan Maksud'un oğlu Şehzade Rüstem Mirza'yı kurtardı ve sultanlık dâvâcısı olarak ortaya çıkardı. Baysungur yapılan konuşmalar sonundaki anlaşmaya çoğu zaman uymadı. Bunun üzerine yeni çekişmeler oldu. Rüstem, Baysungur'u yendi. Esir edilen Baysungur da İsfahan'da idam edildi. Rüstem'in ise hayatı, sürekli bir safahatten ibaret gibi olmuştur. O da ancak altı yıl hüküm sürebilmiştir.

Sultan İkinci Bayezid'in damadı Ahmed Mirza, bu karışıklıklardan faydalanmak istedi. İstanbul'dan kaçtı. Aras çayı kıyılarına kadar gitti. Rüstem'in ordusundan kaçıp gelenlerle güçlendi. Tebriz'e girdi. Rüstem ile yapılan cenkte onu yendi ve başını da kestirdi. Ahmed tahta çıkınca bu sefer de Yakup'un oğlu ve Şirvan hâkiminin ana tarafından torunu Murad karşısına çıkarıldı. İsfahan yakınlarında yapılan bir cenkte, Ahmed savaş alanında kaldı. Uzun süren kardeş kavgaları ve karışıklıklardan

dolayı uzun zamandan beri sarsıntılar geçirmekte olan Akkoyunlu devletine son vuruşu indirecek olan; Şeyh Haydar'ın oğullarından olup, onun ölümü üzerine Geylân'a sığınan İsmail, bir isyan ordusu ile ve bundan da daha güçlü bir yeni mezhep silahı ile geliyordu.

ŞAH İSMAİL HANEDANI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI

İsmail, Şirvan hâkimine üstün gelerek onu öldürmüş ve böylece önce babasının öcünü almıştır (1499). İki yıl sonra Tebriz hükümdarı Elvend Mirza ile Nahçıvan dolaylarında kanlı bir savaş yaptı. Bu savaşta, Akkoyunlu Türkmenlerinden yedi bin kişi yok olmuştur. Nahçıvan savaşını izleyen yıl sonlarında İsmail, Hemedan yakınında Sultan Murad'ı da büsbütün yendi.

Murad, Bağdat'a sığındı. Ancak burada da tutunamayarak Dulkadir beyi Alâüddevle'nin yanına çekilmek zorunda kaldı. Alâüddevle'nin yardımı üzerine, Murad Bağdat'a dönmüş ve orada beş yıl kadar hüküm sürmüşse de İsmail onu yeniden Bağdat'tan çıkarmıştır. Bağdat'tan kovulan Murad Diyarbakır'da bir süre kalmış, ancak burada İsmail'in vuruşlarıyla yok olmuştur (1514). Murad'ın ölümü üzerine Uzun Hasan hanedanı söndü.

Akkoyunlu hanedanının yıkıntıları üzerine on altıncı yüzyılın başlarında; Avrupalılarca "Sofi" adı ile tanınan, Erdebilli Şah İsmail hanedanı kuruldu. Erdebil şeyhleri ailesinden, Cengiz Han'ın halefleri zamanında yaşamış olan mistik şeyhlerden Safiyeddin Ebû İshak Erdebîli, XIV. yüzyıl başlarında vefat etmiş olup Erdebil'e gömülmüştü (1334). Sofî hanedanı onun adına nisbet edilmiştir. Bu aile "Sofi" adını kabulden çekinirdi. Safiyeddin'in oğlu Sadreddin Musa, torunu Hoca Ali, torunzâdesi İbrahim, onun tasavvuf mesleğini izlediler. İbrahim'in oğlu ve onun gibi şeyhlikte şöhret kazanan Cüneyd, bu aileden politik bir tesire sahip olan ilk şahsiyet sayılır. Onun ikbal hırsı, Karakoyunlu

hanedanından Erdebil topraklarına hükmeden Cihanşah'ın öfkesini üzerine çekti.

Cüneyd, bu sırada Cihanşah ile savaş durumunda bulunan Akkoyunlu hükümdarının sarayına sığındı. Uzun Hasan, Cüneyd'e sadece yardım ve himaye göstermekle kalmadı, hemşiresi Hadice Begüm'ü de onunla evlendirdi. Cihanşah, Uzun Hasan'a yenilince Cüneyd yeniden Erdebil'e döndü. Akkoyunlu hükümdarı ile akrabalık bağları kurmuş olmaktan kendisine güveni artmış olarak politik entrikalarına yeniden başladı. Projelerini maskelemek için iç hırslarını açığa vurmamaya çalışarak, Müslüman olmayan Gürcülerle bir kutsal savaş bahanesi buldu. Ancak Hıristiyanlar üzerine yürüyeceği yerde, taraftarları ile kuzeye yönelerek Şirvan hâkiminin topraklarını istilaya başladı. Fakat bu ülkenin yerli askerleri ile giriştiği bir cenkte öldürüldü.

Uzun Hasan, Cüneyd'e gösterdiği sevgiyi oğlu Haydar'dan da esirgemedi. Kızı Âlimşah-Banu'yu onunla evlendirdi. Haydar, Uzun Hasan yaşadığı sürece rahat durdu. Fakat onun ölümü üzerine ülkesinin hemen her tarafında karışıklıklar çıkınca, Haydar da babasının cenkçi örneğine uymakta gecikmedi. Taraftarlarına kızıl külah giydirdiğinden, sonraları, partizanlara ve hatta İranlılara "Kızılbaş" adı verilmiştir. İranlılar ise bu "Kızılbaş-sürhser" deyiminin, vaktiyle giymiş oldukları altın serpuşlar dolayısıyla doğduğunu ve "kızıl" sözünün "kızıl altın" anlamını kastettiğini söylemişlerdir.

Haydar da babasının kullandığı bahaneye uygun hareket etti. Şirvan'ı ele geçirdi. Uzun Hasan'ın oğlu ve halefi Yakup, Şirvan Prensi'ne yardım için saray emini Süleyman Bey'i yolladı. Haydar da Süleyman Bey ile yapılan bir çarpışmada öldürüldü (1488). Haydar'ın iki oğlu Yar Ali ve İsmail, Yakup tarafından İsfahan kalesi zindanlarına atıldılar. Yakup'un yerine geçen Rüstem Mirza bunların hürriyetlerini iade etti. Eskiden olduğu gibi yine şeyhlikle

vakit geçirmeleri için de onları Erdebil'e yolladı. Yar Ali, bir süre Rüstem'e sadık kaldı ise de sonradan isyan etti. Ancak kanlı bir savaşta yenildi ve hayatından da oldu.

Henüz küçük yaşta bulunan İsmail, Geylân hâkimi Şerif Hasan Han'ın himayesine verildi. O zamanlarda Uğurlu'nun oğlu Ahmed Mirza, Akkoyunlu hanedanının hükümran prensi olarak İsmail'in memleketten çıkarılmasını istedi. Fakat Şerif Hasan kaçak çocuğu gizledi. Onu, yüksek ağaçların zirvelerine asılmış bir çadır içinde korudu. Ağaçların sık yapraklı dalları İsmail'i gözden saklı tutuyordu.

Akkoyunlu hükümdarının ikinci bir elçisi, İsmail'in kendi toprağında yaşamadığına Şerif Hasan'ın and içmesini istedi. İsmail, toprak üzerinde değil de hava içinde bulunduğu için Hasan, yalana düşmeksizin yemin edebildi. İsmail, altı yıl Geylân prensinin yanında vakit geçirdikten sonra Lahican'da taraftarlarını topladı. Osmanlı ülkesinde yaşıyan bazı İran şeyhleri hayranları da ona katıldılar.

On dört yaşında bulunan İsmail, yaklaşık olarak yedi bin kadar Türk ve İranlı'dan kurulu bir ordu ile babasının ve dedesinin öcünü almak için Şirvan'ı istila etti (1500). Şirvan Şahı'nı öldürdü. Bu zaferinin sonucu olarak Şemahî teslim oldu. Azerbeycan boğazlarına hâkim olan Vezir-i Âzam Şemseddin Geylânî, İsmail tarafına geçti ve onun veziri oldu. Bu olay da İsmail'in gücünü artırdı. Ertesi yıl da Akkoyunlu hanedanının son dayanağı ve İran hükümdarı Elvend Mirza'ya saldırdı ve ona da üstün geldi. Böylece on altıncı yüzyılın ilk yılında Tebriz'de devletini kurdu.

ŞAH İSMAİL'İN OSMANLILARLA TEMASI

Osmanlı Padişahı, özellikle Teke taraflarından, Safevî İsmail taraftarlarının İran'a göçmelerini engellemek üzere bu bölge halkından bir çoğunu yeni fetholunan Koron ve Modon şehirlerine yollayıp yerleştirdi. Bununla beraber

İsmail'in Bayezid ile ilk ilişkileri dostça olmuştur. Ancak İsmail'in taraftarlarının (partizanlarının) serbestçe göçmeleri konusunda İstanbul'a elçi yollamışsa da bu isteği reddolunmuştur.

İsmail, Dulkadir Bey'i Alâüddevle'nin kızı ile evlenmek istemiş, bu arzusu da iyi kabul görmemiştir. Bunun üzerine öc almak istedi. Dulkadir beyliğine saldırmak için, Osmanlı toprağından geçecekti. Bundan dolayı özür dilemek üzere yeniden elçiler yolladı. Yeni bir savaşa girişmekten nefret eden Sultan Bayezid, sadece Yahya komutasında, sınırı korumak için Ankara'ya bir ordu göndermekle yetindi. İsmail, savunmasız Dulkadir topraklarını yağmaladı; Diyarbakır ile Harput şehirlerini de ele geçirdi. Sonra da İran'a döndü (1507). Yahya Paşa, o dönünceye kadar Ankara önünde kurmuş olduğu ordugâhta kaldı. Söylendiğine göre Alâeddevle'nin oğlu ve iki torunu İsmail'in eline düşmüş, o da bunları kebap ettirmiş ve İranlılar birbirinin elinden kapışıp yemişlerdir.

Ertesi yıl (1508) Safevî İsmail, Trabzon Valisi Şehzade Selim'den şikâyet etmek ve Padişah'a dostluk teminatını yenilemek üzere İstanbul'a yine elçiler yolladı. Şehzade Selim, bir ara İran toprağına geçmiş, Erzincan ve Bayburd'a kadar olan yerlerde hasarlar yapmıştı. Hatta bu akınlarda İsmail'in kardeşi olan İbrahim'i de esir almıştı.

İran elçisi, sırmalı elbiseleri ile Padişah'ın elini değil, ancak dizini öpmek şerefine kavuştu. Elçi, son düşmanlıkların Osmanlı Devleti'ne karşı değil, Alâüddevle'ye karşı vukua getirildiğini söyleyerek efendisinin barışçı niyetlerini yeniden belirtiyordu. Dönüşte Bayezid tarafından İsmail'e elçi gönderildi. Elçi, Şah İsmail'in, kendisini görevini ayakta yerine getirmeye zorlamak için yere halı serilmemiş olduğunu görünce kaftanını çıkarıp yere sermiş ve onun üzerine oturmuştur. İran sarayı halkı bundan hayrete düşmüş, bu cesaretin İsmail'in gururu karşısında müsamaha görmesine şaşmış ve

öyle ki Şah'ın, bu vekarlı Osmanlı'yı hemen öldürmemiş olmasını hayretle karşılamışlardır.

ŞEHZADE KORKUT'UN MISIR'A KAÇIŞI

1503 tarihinde; Burak Reis'in şehitliği sırasında beraberinde bulunan Kara Hasan'ın Kara Turmuş adı ile şöhreti yayılan deniz korsanı kardeşi, memleket ticaretine bir hayli zararları dokunduktan sonra Padişah'a itaatini arzetti.

Bayezid yaşlanmıştı. Avrupa devletleri ile barışın sağlanması üzerine boş zamanlarını dünya olaylarını temaşa etmeye, iç arzularına uygun şekilde sükûn ve mürakebe içinde yaşamaya harcıyordu. Bununla beraber idarenin değişik dallarında bazı yenileştirmeler yapmaktan da geri kalmadı.

Vezir Hadım Ali Paşa, Şehzade Korkud'a karşı Şehzade Ahmed tarafını tutmakla Bayezid'in endişelerini artırıyordu. Ali Paşa ile Korkud arasındaki anlaşmazlık şöyle bir olay dolayısı ile iyice artmıştı: Deniz kıyısında bulunan ve aslında "hass" unvanı altında vezir-i âzâmlara tahsis edilmiş araziye dahil olmakla beraber, eski başbakanların, eyalet valiliklerindeki şehzadelere saygı olsun diye istemekten vazgeçtikleri bir kaza, Hadım Ali Paşa tarafından zapt edilmişti.

İşte Şehzade Korkut, Vezir-i âzamın şu yeni ve kin güdücü hareketinden öfkelendiğinden, bizzat hakkını almak için Mısır'a kaçmaya karar verdi. Babasına Mekke'ye gideceğini haber vererek, maiyetindeki seksen yedi kişi ile Akbaş Reis komutasındaki beş gemiye bindi (Nisan 1509). Beş gün sonra İskenderiye'ye erişti. Memlûk Sultanı'na da gelişini bildirdi. Sultan'ın cevabı gecikmedi. Birçok at, deve, para, kumaş, hizmet personeli kendisine yollandı.

Korkut'un karşılanmasına Mısır devletinin başbakanı, rikâbdar (özengi) subayları ile birlikte çıktı. Şehzade, 29 Mayıs günü resmen ve ihtişamla Kahire'ye girdi. Mısır Sultanı, her gün için, Şehzade emrine, elli koyun, elli kantar şeker, elli üç mud pirinç, iki bin piliç, iki bin kaz, yüz elli kantar bal ve cep harçlığı için de elli kese altın tahsis eyledi.

Kahire'ye eriştikten üç gün sonra Sultan'la buluşmaya gitti. Sultan ile Şehzade karşı karşıya gelince, ikisi birden atlarından indiler. Sultan "hoş geldin" anlamında kendi oğlu gibi Şehzade'nin gözlerinden öptü.

Ancak ısrarlı isteklerine rağmen Korkud'a, Mekke-i Mükerreme ziyareti için topraklarından geçme izni verilmedi. Memlûk Sultanı, Sultan Bayezid ile barışı ve iyi münasebetleri bozacak her türlü istekleri de kabulden çekindi. Bunun üzerine Şehzade, artık, babasının ve Vezir-i âzamın üstün nüfuzları ile uğraşamıyacağını anlamıştı. Durumu kurtarmak için Ali Paşa'ya bir mektupla baş vurdu.

Mekke'ye yönelmek için Osmanlı ülkesinden ayrıldığından dolayı özür dileyerek babasından hükümetine iade edilmesi için tavassut rica ediyordu. Arzusu yerine getirildiğinden Çukurova'ya dönmekte acele etti. Dönüşte donanması, birçok Rodos gemisine rastladı. Rodos bayrağını çekmek istemediğinden Rodoslularla savaşa girişmek durumunda kaldı. Yenildi ve güçlükle Anadolu sahillerine varabildi.

Şehzade Korkut ile Cem Sultan'ın alın yazısı birbirine hayli benzer. İkisi de kültürlü insanlardı. İkisi de şairdiler. İkisi da şairler ve bilginlerle çevrili bir çevrede yaşıyorlardı. İkisi de trajik bir ölümle hayatlarını sona erdirmişlerdir. Korkud'un bilim ve sanatla uğraşması, fakihleri ve şairleri ona bağlamıştı. Ancak yeniçerilerle vezirlerin ona sevgileri yoktu. Bunlar, Korkud'tan daha küçük yaşta olan Şehzade Ahmed ve Şehzade Selim'i tercih ediyorlardı.

BÜYÜK DEPREM

İstanbul'da 14 Eylül 1509 tarihinde, Osmanlı tarihinin kaydettiği en büyük deprem oldu. Bu depreme "kıyamet-i suğra" (küçük kıyamet) denildi. Depremde yüz dokuz cami, bin yetmiş ev, kara tarafındaki bütün surlar, deniz tarafındakilerin de çoğu, Yedikule, Saray duvarları denizden Bahçekapısı'na kadar yerle bir oldu.

Fatih camiinin en büyük dört sütununun başlıkları da düşerek kubbenin bir tarafı eğildi. Hastahanenin, imaretin, Sahn-ı Seman'ın (cami etrafındaki sekiz medresenin) ve başkaca daha birçok yapının kubbeleri yıkıldı. Sultan Bayezid camiinin medresesi de yıkıldı. Binlerce insan yıkıntılar altında gömülü kaldı.

Sadece Vezir Mustafa Paşa'nın konağında; atları ile birlikte üç yüz süvari hayatlarını kaybetti. Bu deprem kırk beş gün İstanbul'u, Rumeli ve Anadolu eyaletlerini sürekli bir heyecan içinde yaşattı. Çorum halkının üçte ikisi, şehirlerinde yarılıp açılan toprak içinde yok oldular. Gelibolu istihkâmları da yıkıldı. Bayezid'in doğduğu Dimetoka şehri bir toprak yığınından ibaret kaldı.

Köpürmüş deniz dalgaları, İstanbul ve Galata surlarını aşarak sokakları tufana boğuyordu. Eski su bentleri de yıkılmıştı. Sultan İkinci Bayezid, sarayının duvarlarına güvenemediğinden bahçesinde gayet hafif bir çadır kurdurmuştu, orada on gün kadar oturdu. Sonra da devletin ikinci başkenti olan Edirne'ye sığındı (23 Ekim 1509).

Edirne'de de deprem çok zararlı oldu. Bu sırada Tunca da taşarak ve yatağını da aşarak depremin yıkıntılarını kapladı. Deprem olayları geçtikten sonra Bayezid İstanbul duvarlarının derhal onarılmasını görüşmek üzere bir "at dîvânı" topladı (atı dizgininden tutarak ve bir ayağını üzengiye koyarak binmeye hazır durumda düzenlenen toplantı). Padişah, vezirlerine şu paylama ile söze başladı:

“O kadar haksızlık, o kadar zulüm ettiniz ki, mazlumların ahları göklere kadar çıkarak şehir ve memleket üstüne Allah’ın gazabını davet etti.” Osmanlı ülkesinin her tarafından üç bin duvarcı getirildi. Üç bin işçi ve sekiz yüz kireççi bunlara katıldı. İki ay gibi kısa bir süre içinde, sadece İstanbul ve Galata surları değil, aynı zamanda Galata Kulesi, Kız Kulesi, Yedikule, Deniz Feneri, Yeni Saray, Büyük ve Küçük Çekmece köprüleri, Silivri hisarları onarıldı (29 Mart 1510-1 Haziran 1510). İstanbul’un onarımı münasebetiyle verdiği ziyafette Sultan Bayezid üç gün yoksullara, gümüş tabak ve bardaklar içinde yiyecek ve içecek dağıttırdı.

İstanbul surları yeniden yapılınca Bayezid, iller idaresini kendisince en akılcı görünen esaslar üzerine oturtmak istedi. Eyaletleri oğulları ve torunları arasında bölüştürmekle içte; Macaristan ve Venedik ile önceki antlaşmaları yenilemekle de dışta devletin güvenliğini artıracağını ümit ediyordu.

Bayezid’in şehzadeleri Şehinşah, Korkut, Ahmed ve Selim epeyce zamandanberi Karaman, Teke, Amasya ve Trabzon eyaletlerini idare etmekte oldukları gibi; Selim’in on altı yaşındaki oğlu Süleyman’a da Bolu eyaleti verildi. Bu tedbir, hanedan mensupları arasında yeni tahriklere yol açtı.

Şehzade Ahmed, genç yeğeninin Amasya’dan İstanbul’a giden yol üzerinde görevlendirilmesinden şikâyetçi oldu. Sanki böylece kendisini tahta ulaştıracak olan yolda hareketine engel çıkarılıyor ve gereğinde tahtı elinden alabilmek imkânları belirmiş oluyordu. Sultan Bayezid, bir kere kararlaştırdığı şeyden dönen bir insan olmamakla beraber, hanedanın güvenliği için genç şehzadenin görevini Kefe eyaletine çevirdi.

Bu sıralarda Mısır Sultanı’nın bir elçisi gelerek Şehzade Korkud’un kendi eyaleti başına döndüğünü haber verdi. Bir Osmanlı elçisi son antlaşmayı yenilemek için Budin’de iken, bir Macar elçisi de İstanbul’a gelerek antlaşmayı yeniledi.

Sultan Bayezid, ayrıca, Venedik'e de, mütarekeyi uzatmak ve bu cumhuriyetin her taraftan gördüğü baskı üzerine Türklerden isteyip de kavuşamadığı yardım hakkında görüşmelerde bulunmak üzere bir elçi yolladı.

BAYEZİD ve SELİM ARASINDA İÇ SAVAŞI

Bayezid'in yaşlılığında, önce oğulları arasında, sonra da oğulları ile kendi arasında uğraşmalar olmuş, iç savaş da gecikmemiştir. Sultan Bayezid'in oğullarından her biri babalarına halef olmak dâvâsında idiler. Prensler arasındaki rekabet Süleyman'ın valiliği meselesinde olanca açıklığı ile ortaya çıkmıştı. Çok zamandır kül altında bir ateş gibi gizli gizli yanan bu kor birden bir kıvılcımla yangına dönüvermişti.

Sultan Bayezid'in sekiz oğlundan üçü hayatta olup, Padişah kendisine halef olarak Ahmed'i seçmekte idi. Fakat yaş büyüklüğü bakımından Korkud başta geliyordu. Veraset düzeninin Ahmed lehine bozulması ise Selim'in hırsını tahrikte gecikmedi. İster iyilikle, ister zorla sultanlık tahtını elde etmeye karar verdi.

Asker de eğer sert davranışlarından korkmamış olsa izzetine düşkünlük, savaşçı ruhu ve ateşli karakteri bakımından üstün bir insan olan Şehzade Selim'i tercih eğiliminde idi. Ayrıca Şehzade Ahmed'in yeniçeri şeflerine verdiği ihtiyatsız bir cevap da cenk için yetiştirilmiş olan yeniçerilerin Selim'e olan sevgilerini artırdı.

Şehzade Selim, artık ortaya atılmak gerektiğini sezmişti. Babası ile kendisi arasındaki ilk uyuşmazlık belirtisi; Padişah'ın iznini almadan Trabzon eyaletinden kalkıp oğlu Süleyman'ın eyaletine gitmesi ve oraya bağlı arazinin idare tarzı ile ilgilenip durumu kendi arzusuna göre düzenlemesi, sonra da Kefe'den Çerkezistan içlerine kadar akınlar yapması gibi hareketleri olmuştur.

Bayezid, adamakıllı kızmış olarak, Selim'in kendi idare ettiği eyalete dönmesini buyurdu. Şehzade Selim ise buna uyacağı yerde babasına ve devlet merkezine yakın olmak amacı ile Rumeli'de bir sancak istedi. Selim böyle bir yakın yerde bulunmakla, Bayezid'in sultanlığı Ahmed'e bırakmak projesine engel olmak ve Bayezid vefat ettiği takdirde ölüm haberini alır almaz sultanlık tacını elde etmeye elverişli bir mevkide beklemek istiyordu.

Yirmi altı yıldır göremediği babasının elini öpmek bahanesiyle Edirne'ye varmasına izin verilmesini üç defa diledi. Fakat Padişah, onun niyetlerinden şüpheye düşerek red cevabı verdi. Rumeli'de bir sancak isteğini de yerine getirmedi. Bunun üzerine eyaletini değiştirmek istediğini bizzat belirtmek üzere, bir ordu denebilecek olan maiyetiyle beraber Karadeniz'den geçip Edirne'ye gitme kararı verdi (15 Mart 1511).

Vezirler, böyle bir girişkenliğin sonuçlarından korkarak Padişah'ı, ilk kararından caydırmamak için söz birliği ettiler. Eğer Selim'in bu baş kaldırması hemen bastırılmazsa, öteki kardeşlerinin de buna uyabileceklerini söylediler. Kanunların, tahtta oturan hükümdarın oğullarından birinin Rumeli'de bir eyalet başında olmasına elverişli olmadığını da sözlerine eklediler.

Padişah, Selim hakkında şiddete başvurmadan önce enerjik ihtarlarda bulunmak üzere Molla Nureddin Sangürz'ü kendisine yolladı. Ancak bunun bir faydası olmadı. O zaman Bayezid, vezirlerin baskısı üzerine, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı, on beş bin kişinin başında olarak, asî Şehzadenin üstüne yolladı. Hasan Paşa henüz bir konaklık yol bile almamışken Selim'in sancakları görünüverdi. Hasan Paşa ile asker yollama amacı, Şehzade'yi sadece korkutmak olduğundan, Paşa, Edirne'ye çekildi.

Asker bu çekilmeyi Selim için uğur saydı. Selim'in taraftarları ise onun sultanlık tacını giyeceğine artık

kuvvetle inanıyorlardı. Şehzade, Edirne kapılarında henüz ordugâh edinmişti ki Padişah da hasta olduğu halde ordusuna katıldı. Orada çadırının perdeleri inik olarak, oğlunun savaş düzeninde emrini bekleyen askerini yaşlı gözlerle ve hayretle seyrediyordu.

Rumeli Beylerbeyi Şehzade Selim'in yanına giderek her ne kadar babasını göremeyecekse de Padişah'ın yaşadığı sürece Şehzade Ahmed lehine sultanlıktan vazgeçmeyeceğine söz verdiğini açıkladı. Bunun üzerine, bu defalık, oğul ile baba arasında savaş önlenmiş oldu. Şehzade'nin Rumeli'de sancak isteği de yerine getirildi. Semendire eyaleti kendisine verildi. Bu şartları içine alan bir kesin belge Bayezid'e arz olundu. O da bunu tasdik ettiği gibi oğluna; genç yiğitlerden, atlardan, paradan yana zengin hediyeler yollamakta gecikmedi. Sonra da Padişah İstanbul'a, Şehzade Semendire'ye gitti.

ANADOLU'DA İSYAN

Bu olaylar Rumeli'de geçmekte iken Anadolu da bir iç savaş tehlikesi altında bulunuyordu. Şehzade Korkut, kardeşinin Edirne önlerine geldiğini öğrenince hemen Antalya'dan çıkmış ve Bayezid'in önceleri kendisine vermekten çekindiği Saruhan eyaletini de ele geçirmişti. Korkud'un amacı, sultanlık mirasçılığının çözüm zamanı geldiğinde, çekişme yerine yakın olmak ve böylece kardeşler arasında yaşça büyük olmanın verdiği hakla problemi kendi lehine çözebilmekten başkası değildi.

Korkut, Teke eyaletinden geçmekte iken, o sıralarda memleketi talan eden haydut sürüleri tarafından Elmalı yakınlarında bütün eşyası yağmaya uğradı. Bu haydutların başı; Karabıyık adında birinin oğlu idi. Bu adam, o taraflarda pek çok olan Şah İsmail'e gönül vermiş partizanların başına geçmiş ve kendisine "Şahkulu" unvanını vermişti. Fakat Osmanlılar, bunu tehlikeli bir

başkaldırıcı olarak gördüklerinden, ona “Şeytankulu” demişlerdir.

Bayezid, Şeytankulu’na karşı Anadolu Beylerbeyi’ni gönderdi. Ancak anî bir baskınla devlet ordusu yenildi (1511 yılı Şubat sonları, ya da Mart başlarında). Beylerbeyi Karagöz Paşa’nın bu yenilgisi, Rumeli’de, Şehzade yeni sancağına giderken duyuldu. Selim, Anadolu’da beliren karışıklıkların sonunu beklemek bahanesiyle Zangra’da durdu. Padişah, oğluna, Semendre’ye doğru yoluna devam eylemesini birkaç defa emretti ise de bunun bir etkisi görülmedi.

Bayezid, o zaman İstanbul’un ele geçirilmesinden korkarak acele ile başkente döndü. Babası döndükten sonra da Selim, Edirne’ye girdi (Haziran 1511). Şehzade orada kendi adına yeni hâkimler atadı. Bununla beraber İstanbul’da Şehzade Ahmed’ten yana olanlar, büyük bir nüfuz kazanmaya başlamışlardı. Bunlar Bayezid’i tahttan vazgeçirmeye ve Şehzade Ahmed’e sultanlık yolunu açmaya çalışıyorlardı. Bunların başı ve Ahmed’in şahsî dostu olan Ali Paşa’nın telkinlerine kapılan Sultan Bayezid, ordusu ile Edirne’den çıkmış olan Selim üzerine yeniden yürüdü. Çorlu civarında, Uğraş köyü yakınlarında iki ordu karşılaştı. Ali Paşa, gut hastalığından ıztırap çeken Padişah’ın yatağına yaklaşarak perdeyi açtı; Şehzade Selim’in çoğu Tatarlardan oluşan ordusunu gösterip dedi ki:

“Bu halde gelen bir oğul babasının eline öpmek mi, yoksa onu tahttan indirmek mi ister?” Öteki vezirler de Bayezid’i savaşma için kandırmaya çalıştılar. Padişah kalkıp yastıklarına dayandı ve orduya seslenerek şu yolda emir verdi:

“Kullarım, sizler ki benim ekmeğimi yiyorsunuz; âsîler üzerine yürüyünüz.”

On bin asker birden “Allahû ekber” diye haykırdılar. Sonra da karşısındakiler üzerine hızla saldırdılar. Şehzade Selim’in ordusu bozuldu. Selim, ancak Karabulut adlı cins

atının sürati ve kendisinin peşinden gelen birkaç süvari ile arasına atılan sadakatli arkadaşı Ferhad Paşa'nın fedakârlığı sayesinde kurtuldu (3 Ağustos 1511). Selim, Karadeniz kıyısında Ahyolu kasabasına kadar süratle çekildi. Başkaldıranların gemilerini yakmak emrini getiren posta tatarının erişmesinden önce onlara binip kaçtı. Şehzade Kırım'a gitti. Kayınbabası olan Tatar Hanı, ona konukseverlik gösterdiği gibi, onun sultanlık dâvâsını destekleyeceğini de vaat etti.

VEZİR-İ ÂZÂM'IN ŞEHİT OLUŞU

Anadolu Beylerbeyi'nin Şeytankulu'na yenilmesi ve yok olması üzerine Vezir-î âzâm üç bin yeniçeri ve dört bin azep ile isyancılar sürüsünün üzerine bizzat yürümüştü. Ali Paşa, bir bölüğü Bursa yörelerine kadar geliveren Şeytankulu takımından öc almak ve bu gözü dönmüşleri yok etmek istiyordu. Bu vesile ile Şehzade Ahmed'e taç giydirebileceğini de umuyordu. O sıralarda Şehzade Korkut'tan gelen bir mektup, düşmanın Bursa'dan çıkarak kendi ordusuna saldırdığını ve yedi-sekiz bin kişilik ordusunu yenerek Alaşehir'de Anadolu Beylerbeyi'nin hazinesini de ele geçirdiğini, ayrıca kırk katar da deve sürüp çekilip gittiklerini açıklıyordu.

Şehzade Ahmed ile Vezir-i âzam, Germiyan topraklarında Altıntaş yakınlarında karşılaştılar. Bunlar Padişahı tahttan vazgeçmeye acele olarak kandırmak için gerekli tedbirleri de görüştüler. Ancak ele avuca sığmaz karakterine gönül vermiş yeniçerilerin Şehzade Selim'e olan içten bağlılıkları, bunların ortak ümitlerini sonuçsuz bıraktı. Şehzade Ahmed'in yeniçerilere verdiği birçok hediyelerin de bir faydası görülmedi. Şehzade ile vezir-i âzam, projelerini daha uygun bir zamana bırakmak zorunda kaldılar. Şimdilik Teke fanatikleri üzerine yürümekle yetindiler.

Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olduğunu öğrenince Şeytankulu takımı, Kızılkaya boğazlarına çekildi. Her taraftan duvar gibi büyük kayalarla çevrili bulunan bu vadi, bir yönden de Karaman ile sınırdaştı. Vezir-i Âzâma, Karaman eyaletinde Şehzade Şehinşah'a halef olan kardeşi Şehzade Âlem-Şah'ın lalası Haydar Bey'e, Kayseri Beyi ile iki bin kişi alarak, dağın Karaman tarafındaki girişlerini tutmasını emreti. Kendisi de Şehzade Ahmed ile birlikte düşmanını çevirdi.

Bu ablukadan otuz sekiz gün sonra Şeytankulu, kayalar arasından bir yol açarak, Haydar Bey ve beraberindekileri perişan edip Kayseri yolu üzerinden Sivas'a doğru kaçtı. Olayı ancak iki gün sonra haber alan Vezir-i âzam, yeniçerilerin en yiğitlerinden iki bin kişi seçerek ve bunları atlara bindirerek şakilerin peşine düştü. Ordunun gerisini de arkasından gelecek olan Şehzade Ahmed'e bıraktı.

Ali Paşa, Sarmısaklık köyü yakınında düşmanına yetişti. Beraberinde fazla adam bulunmamasına rağmen savaşa girişti. Burada çok çetin bir savaşma oldu. Şeytankulu ile Vezir-i azam Ali Paşa, her ikisi birden savaş alanında öldüler (Ağustos 1511). İki ordu da dağılıverdi. İşte Koron ve Modon fâtihi ve İstanbul'da iki cami ve bir medresenin yapıcısı Hadım Ali Paşa, böylece şehit düştü. Bu zat, savaş meydanında hayata gözlerini yummuş ilk Osmanlı vezir-i azâmıdır.

Yüksek bir ruh sahibi ve âlimlerin koruyucusu ve sanatsever olan Ali Paşa, her ay alimleri ve şairleri sarayında toplama âdetini edinmişti. Bu seçkin düşünce ve duygu adamlarına gösterdiği cömertlik bazan israf derecesini bulurdu. Sadece bir günde üç yüz keseye kadar altın dağıttığı olmuştur. Birçok değerli eserler onun adına ithaf olunmuştur. Bunlar arasında Ali Paşa'nın kendisine "tarih nüvis-i devlet" (İmparatorluğun tarih yazıcısı) unvanını verdiği İdris-i Bitlisi'nin "Osmanlı Tarihi" kaydedilmelidir.

İSYANCILARIN ŞAH İSMAİL TARAFINDAN CEZALANDIRILMASI

Teke isyancıları başsız kalınca Şah İsmail'in ülkesine doğru kaçışmaya başladılar. Yolda bir İran kervanını da soydular, bunlar çok da adam öldürdüler. Bu sürünün canına kıydığı insanlardan biri de İran'ın büyük bilginlerinden Şeyh İbrahim Şebüstri idi. Şah İsmail, bu gibi suçları kendi partizanları tarafından da işlenmiş olsa cezasız bırakamazdı.

Bu haydutluğu işleyenleri büyük bir ziyafete çağırdı. Sanki yemek hazırlanması içinmiş gibi iki büyük kazan kaynattırdı. Teke fanatiklerinin iki yeni liderini huzuruna getirtti. Kendi meşru metbuları Bayezid'e ve savunmasız kervanlara karşı giriştikleri isyan ile alçakça vahşîliklerini, sertlikle ve istihza dolu olarak yüzlerine vurdu. Bu sırada iki suçlu af dileyerek ayağına kapandılar. Şah'ın cevabı, bunların tutup kaynar su dolu kazanlara atılmasından başka birşey olmadı.

Bu cezayı Şah İsmail, böyle korkunç şekilde, iki sebeple ve menfaat düşüncesiyle vermiş olacaktır: Önce isterdi ki henüz doğmakta olan hükümetine, kendisini iç tahriklerden koruyacak bir şiddet mührü vursun. Sonra da hükümetlere baş kaldıran yabani isyancılara en ağır cezayı vermekle de kesin surette korkutmaya yetecek bir fırsatı kaçırmak istemezdi.

Bunlardan ayrı olarak da Osmanlı Padişahı ile hoş geçinmek arzusunun bir delilini bu yoldan da vermiş oluyordu. Nitekim Teke âsîleri hakkındaki cezalandırmayı haber vermek üzere Bayezid'e bir elçi göndermekte de gecikmedi. Fakat bununla beraber kudretini de göstermek hevesini yenemediğinden Özbek Hanı Şeybek'in başını da yollamaktan zevk aldı. Bu iş, Padişah'a meydan okumaktı. Çünkü Şeybek Sünnî idi, dinî inançlar ve politik menfaatler bakımından da Osmanlılara bağlılık duyuyordu.

YENİÇERİLERİN İSYANI, BAYEZİD'İN TAHTTAN İNDİRİLMESİ VE ÖLÜMÜ

Sultan İkinci Bayezid, oğlu Selim'e üstün gelişinin, hemen ertesinde İstanbul'a dönmüştü. Şehzade Ahmed, nice zamandır kurduğu projeyi uygulamak için, Ali Paşa'nın yenilgisinden sonra İstanbul'a doğru yol almış ve Gebze'ye kadar da gelmişti. Ali Paşa'nın şehitliği üzerine üçüncü defa olarak vezir-i âzâmlığa getirilen Hersek Ahmet Paşa, yeniçerilerin Selim lehine açıktan açığa harekete geçmelerini önleyemedi.

Yeniçeriler, Osmanlı ordusunun Anadolu'da uğradığı musibetleri en çok Şehzade Ahmed'e yüklüyorlar ve Şehzade Selim'in denenmiş yiğitliği sayesinde askerlik şanlarını yeniden sağlayacaklarını umuyorlardı. Bayezid, İkinci Vezir Mustafa Paşa'yı Şehzade Ahmed'i karşılamak üzere Üsküdar'a yollayacağı sırada İstanbul'da isyan koptu (21 Ağustos 1511). Yeniçeriler, geceleyin Mustafa Paşa'nın konağını yağmaladılar. Kendisi de ellerinden güç bela kurtuldu. Sonra da vezir-i âzamin konağına yürüdüler. Fakat Ahmed Paşa, hem onların arzularına göre davranarak, hem de para dağıtarak askeri teskine çalıştı. Bununla beraber; Ahmed taraftarı sayılan Vezir Hasan Paşa, Anadolu Kazaskeri Müeyyedzâde ve Nişancı Cafer Çelebi'nin evlerini yağmadan kurtarmak mümkün olmadı.

Bu arada Avrupalı ve özellikle Horasanlı tüccarların dükkânlarının da zarara uğramasının önüne geçilemedi. Bayezid, ayaklanmanın genişleyeceğinden ürkerek vezir-i azamın yerine Mustafa Paşa'yı, kazaskerin yerine Molla Halil'i ve nişancının yerine de Çandarlı ailesinden İbrahim Paşazâde'yi getirdi.

Şehzade Ahmed, İstanbul kapılarında olmakla beraber anladı ki, bu karışıklıklar arasında İstanbul'a giremeyecektir. Geldiği yoldan geri dönüp Konya'yı kuşattı. Genç Şehzade, yiyecek darlığı yüzünden, hayatına ilişilmeyeceğine söz veren amcasına teslim olmak zorunda kaldı. Bayezid, bunu öğrenir öğrenmez şehrin geri verilmesini duyurmak üzere saray erkânından birini Ahmed'e yolladı. Fakat Ahmed de artık kendi maskesini yüzünden kaldırdı. Babasından gelen habercinin burnunu, kulaklarını kestirdi. Ancak genç Şehzade Mehmed'i hapiste tutmaya cesaret edemedi. Bununla beraber Karaman beylerinden olup yiğitliği ve sadakati ile tanınmış olan Deli Göğüz'ün başını kestirip Padişah'a yollamaktan da utanmadı. Bu vahşîlik, zaten Ahmed'in yeğeni ile savaşmasına çok öfkelenen yeniçerilerin memnuniyetsizliklerini son kerteye çıkarmaya yetti. Selim'in rakibine karşı duyulan kin, kızgınlık doldu taştı. O zaman milletin ve yeniçerilerin sesleri Şehzade Selim lehine yeni bir güçle yükseldi.

Bayezid, sevgili oğlu Ahmed'in kendi elçisine yaptıklarından da son derece üzgün olarak ve bundan başka iki veziri Mustafa ve Hersek Ahmed paşaların ısrarlarına da uyarak yeniden Semendire hükümetini Şehzade Selim'e vererek onun Kırım'dan Rumeli'ye dönmesine müsaade gösterdi.

Bu sırada kendi eyaletinde rahat durmuş olmakla beraber, kardeşi Ahmed tarafından bir belaya uğramaktan da ürken Şehzade Korkut, kardeşlerinin girişkenliklerine karşı uğraşmalarda bulunmak ve Padişahla yeniçerilerin teveccühünü ve bunun sonucu olarak da sultanlık tacını sağlamak arzusuna düştü. Korkud, sadece üç sadakatli

hizmetkârını yanına alarak kılık değiştirip İstanbul'a geldi. Yeniçeri camisinde onlara konuk oldu. Bu şekilde gösterdiği yakınlık ve güvenin de konukseverlik hukukunun kendisine askerin güvenini kazandıracağını ümit ediyordu. Sonra da otuz yıl önce dedesi Fatih Sultan Mehmed'in ölümünü izleyen ilk günlerde, babası gelinceye kadar, birkaç gün iş başında kalmışken yeniçerilere verdiği hediyelerden de medet bekliyordu.

Ancak askerin, Korkut'un devlet işlerindeki ehliyetsizliği hakkındaki inancı ve Selim'e karşı duymakta olduğu sevgi projelerini bozdu. Ancak Korkud'a layıkı şekilde, saygı gösterilmekte de kusur edilmedi. Otuz yıldır yüzünü görmediği babasının elini öpmek arzusunu açıkladığı zaman, Padişah huzuruna kadar beraberinde gittiler. Bununla beraber Selim gelinceye kadar Korkud'un bütün davranışlarını gözden uzak da tutmadılar.

Öte taraftan Şehzade Ahmed de amacına ulaşmak için elinden geleni esirgememişti. Kırım yarımadasına tam hükümdarlık suretiyle sahip çıkması hususunu uygun göreceğini vadederek gizlice Kırım Han'ı Mengli Giray'dan yardım istedi. Fakat Han'ın oğlu Saadet Giray, Selim'in sadık bir dostu olarak Ahmed'in entrikalarını ona haber verdi. Ayrıca Şehzade Ahmed tarafını tutan kardeşi Mehmed Giray'a karşı da Selim'i bütün gücü ile savundu.

Şehzade Selim, Semendire eyaletine daveti bildiren Sultan Bayezid'in mektubunu daha almadan önce, yaklaşık olarak bin beş yüzü Tatar olan üç bin süvari ile 1512 Ocağının sonlarına doğru Akkermen yakınlarında Tuna buzlarını geçmişti. Soğuğun fazlalığı yüzünden maiyetinden birçok kişiler yolda telef oldu.

İstanbul'da ise 6 Mart günü yeniçeriler gürültülü bir toplantı yaparak kendilerini Ahmed'e karşı göstermek üzere Selim'in başkente getirilmesini Padişah'tan istediler. Bayezid, isteklerine rıza gösterdi. Babasının kararını haber vermek ve İstanbul'a gelişini çabuklaştırmak üzere

yeniçeriler, Selim'e hemen bir mektup gönderdiler. Selim ile İstanbul arasında otuz milden az mesafede yeniçeri ağası karşılamaya gitti. 19 Nisan 1512 tarihinde Şehzade Selim, tantanalı bir surette İstanbul'a girdi. Yenibahçe kapısında vezirler, devlet büyükleri, kardeşi Korkud tarafından selamlandı.

Bayezid, sultanlığı çağında büyük hazineler toplamış olduğundan, bunların gölgesinde kendisini taht üstünde tutacağını hâlâ umuyordu. Eğer Selim, eyaletine gitmek isterse bir defada üç yüz bin duka vereceğini, ayrıca yılda iki yüz bin duka yıllık gelir tayin edeceğini kendisine tebliğ ettirdi. Fakat Selim kendine ve yeniçerilere güvenli olarak bu teklifi hemen reddetti.

Padişah, kendisi hayatta bulunduğu sürece tahtta kalmak, hazinedarına ve hazinesine ilişilmemek ve kardeşi Ahmed ile uyuşmak şartlarıyla Selim'i halef göstermeye muvafakat etti. Ancak Şehzade Selim, bu şartlardan sadece üçüncüsünü uyguladı. Sonra da bir an önce padişahlığa kavuşmak sabırsızlığı ile babasını tahttan vazgeçmeye zorlama yolunda değişik tedbirlere başvurdu.

25 Nisan 1512 tarihinde yeniçeri ve sipahiler – arkalarında büyük bir halk kalabalığı olduğu halde – vezirleri önlerine katarak sarayın önünde göründüler. Padişah bu gelenleri, tahtta oturmuş olduğu halde kabul ederek isteklerini sordu. Hepsi bir ağızdan:

"Padişahımız ihtiyar ve hastadır, onun yerine Sultan Selim'i isteriz," diye bağırıştılar. Bu sırada on iki bin yeniçeri cenk naraları işittirmeye başladılar. Padişah, oğlunun, halkın ve ordunun birleşerek kendisi aleyhinde bulunduklarını görünce mukavemete cesaret edemedi. Sadece şu sözleri söyledi:

"Sultanlığı oğlum Selim'e bırakıyorum. Allah padişahlığını mübarek etsin."

O anda sarayın duvarlarında ve şehrin yedi tepesinde "Allahu ekber" sesleri aksedip durdu. Selim, bu sırada

sarayın birinci ve ikinci avlusunu birleştiren kapıda durmakta idi. Vezirler, Bayezid'in cevabını Selim'e tebliği edip onu saray içine getirdiler. Şehzade, tahttan indirdiği babasının ellerini gerekli bütün saygı gösterileri ile öptü. Bayezid de padişahlık belirtilerini sakin bir filozof davranışı ile bırakıp yeni saraydan hemen çıkmak için hazırlandı.

Halkın ve yeniçerilerin yeni Padişah'a şanlı ve uzun ömürlü bir hayat temennisinde bulunan bağırışmalarının sürekli olarak devamından huzursuz olan Bayezid, bir an önce sarayı terkedip çıkmak istiyordu. Sultan Selim, babasına eski saraya kadar refakat eden muhafız kuvvetin başında bulunduktan sonra yeni saraya döndü. Orada devlet büyükleri bağlılık yemini ve tebriklerini arza geldiler. Aradan ancak 20 gün kadar bir zaman geçmişti. Bayezid kendisinden yüz çevirildiğini görüyordu. Bunun üzerine geri kalan günlerini tamamlamak üzere doğum yeri olan Dimetoka'ya gitmek üzere oğlundan müsaade istedi.

Yaşlı padişah bu izni alınca Vezir Yunus Paşa ve Defterdar Kasım refakatinde olduğu halde yola çıktı. Sultan Selim, Edirnekapı'ya kadar babasının arabası yanında yaya yürüdü ve yolda onun verdiği öğütleri açık bir saygı ile dinledi. Bayezid, Dimetoka'ya kadar gidemedi. Hareketinin üçüncü gününde Havsa yakınlarında Aya mevkiinde öldü (20 Mayıs 1512).

Bayezid'in ölümü, yaşının ilerlemiş olmasından ve uzun süren ızdıraplardan mı, yoksa hizmetinde bulunmak üzere yanına verilen Cenevizli Menavino'nun belirttiği gibi, Yahudi asıllı doktorunun verdiği zehirden mi ileri gelmiştir, bir şey söylenemez. Bu konuda Venedik elçilerinin raporlarında herhangi bir açıklama yoktur.

Bayezid, Osmanlı tahtında pek rahat oturabilmiş bir padişah değildir. Dış ve iç savaşlar, çekingen bir politika, onun mistik ve şairane olan karakteri ile pek de uyuşamıyordu. Sonraları Venedik doçluğuna kadar yükselen

elçi Andrea Gritti hükümetine yazdığı raporların birinde Bayezid hakkında şu anlamda cümleler kullanmıştır:

“Etli ve dolgun çehresinde hiç de zalim ve korkunç bir insan belirtileri yoktur. Aksine orada melankolik bir ifade sezilebilir. Bayezid, makina sanatlarını çok sever; iyi kesilmiş kırmızı akiklerden, işlenmiş gümüşten, güzel yapılmış eşyadan pek hoşlanır. Astroloji ve ilahiyatta da geniş bilgisi vardır. Hemen devamlı olarak da bu bilimlerle uğraşır. Kimse ondan daha iyi ok kuramaz.”

İran tahtını elde etmek için Şah İsmail’in öne sürmüş olduğu tasavvuf görüşü, o sıralarda sadece İranlılara değil, Türklere de oldukça hâkimdi. Bu çağın mezhep eğilimleri, yarım yüzyıldan beri tasavvuf ile yoğrulmuş birçok eserlerde, özellikle birçok tasavvuf tarikatının kuruluşu ile de belirmişti. Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu izleyen birinci yüzyılda Nakşibendiler, Sâdîler, Bektaşîler gibi belli başlı üç derviş tarikatı vardı. Bundan sonra gelen yüzyılda Halveti, Zeynî, Bayrami, Eşrefi tarikatları kurulmuştu. Bu tarikatların birçok müritleri o sıralarda tarikatlara bağlılıklarını değişik törenlerle belirtiyorlardı.

Sultan İkinci Bayezid inzivayı seven, yumuşak karakterine rağmen; Şehzade Cem ile kendi oğullarından birini zehirlemek ile suçlanmıştır. Ancak bu zehirleme konusu tarih bakımından tam bir gerçeğin ifadesi olabilecek durumdadır denemez. Kırk bin duka tahsisattan kurtulmak için kardeşinin ölümüne sebep olması tartışılabilir. Çünkü kardeşin öldürülebileceği, Fatih Sultan Mehmed tarafından konulmuş olan Kanunname’de mevcuttur.

Fakat kıyafet değiştirerek İstanbul’a gelen oğlu Mehmed’i cezalandırmak için zehirlettiği hakkında Menavino’nun söylentisini doğrulayacak bilgi ve delil yoktur. Aksini gösterecek olaylar vardır. Söz gelimi, Padişah’ın; oğlu Alemşah’ın ölümünde, başındaki kavuğunu (ölüm haberini siyah kâğıt üzerine beyaz harflerle yazılmış görür görmez) üzüntüsünden yere attığı bilinmektedir. Onun dairelerinin

halılarını da bu vesile ile ters çevirttiği, üç gün her türlü müzikayı yasakladığı, fukaraya yedi bin akça dağıttığı yine bilinegelen bir gerçektir. Oğullarına karşı birçok defalar gösteregeldiği şefkat ve sevgi belirtileri bunu yalanlar görülmektedir.

Sultan Beyazid'e her ne kadar cimrilik isnad edilmişse de zaman zaman onun birçok sadakalar verdiği de bilinegelmektedir. Zamanından kalma defterlere göre bunların tutarı sekiz milyon altı yüz bin akçayı bulmuştur. Sadece Mekke-i Mükerreme yoksulları için yılda kırk bin duka yollardı. Bayezid'in giyimine gelince; o, ne ilk altı padişah gibi işlemeli serpuş (üsküf) ne de İkinci Murad gibi ulemâ kisvesi giyerdi. Konik şeklinde ve etrafına tülbent sarılı sade bir kavuk seçmiştir ki o zamandan sonra bu "Mücevveze" adı altında seremoni serpuşu olarak kalmıştır.

DEVLETİN GELİRİ, ASKER KUVVETİ, DİVAN ERKÂNI

II. Bayezid devrinde Osmanlı Devleti'nin gelirleri, Venedik elçilerinin raporlarına göre, dört-beş milyon dukaya erişmekte idi. Anadolu'da yirmi dört, Rumeli'de otuz dört sancak vardı. Bunların iki milyon ile on milyon duka arasında değişen gelirlerine göre bu sancakların beyleri, kendi masrafları ile iyi teçhiz edilmiş ve silahlanmış olarak beş ila bin kadar süvari beslemek zorunda idiler. Böylece barış zamanında hayvanları mükemmel elli bin tımarlı ile on iki bin yeniçeriden kurulu daimî bir ordu bulunuyordu.

Donanma tertibatına gelince, normal olarak yetmiş kadırgayı bulmakta idi. Eyalet valisi şehzadelerin yıllık geliri seksen bin duka kadar tahmin olunmaktadır. Vezirlerin yirmi beş bine, Anadolu ve Rumeli beylerbeylerinin otuz bine, iki ordu kadılarının beşer bine, iki defterdarın dörder bine, iki kapıcıbaşının biner (dukaya) erişirdi.

Vezir-i Azâm ve üç tuğlu vezirler ile iki kazasker, iki defterdar, Dîvânı Hümâyûn nişancısı divânı teşkil ederlerdi. Her hafta Cumartesi günleri ile ondan sonra gelen üç günde Saray-ı Hümayûn'da toplanırlardı. yirmi beş kâtip Saray'da devlet kayıtlarını tutarlardı.

Devletin bütün eyaletlerinden akıp gelmekte olan altın ve gümüşü tartmakla görevli üç yüz kişi mevcuttu. Divândan sonra vezirler, Saray'da yemek yerlerdi. Vezirlerin her biri kendi bakımına bırakılmış işler hakkında özel bir mülakatla Padişah'a bilgi sunarlardı. Çavuşbaşının emri altında bulunan ve hükümet emirlerini gerekli yerlere eriştirmeye ve lüzum görüldüğü zaman da bildirilen şahısları tutuklamaya, ayrıca vergileri de tahsile memur altmış çavuş, Divânın yanındaki odada kendilerine verilecek emre daima hazır durumda idiler.

Saray'ın kapılarını üç yüz kapıcı beklerdi. Ordunun genelkurmayı, 6 süvari generali, dört yardımcıları ile Yeniçeri ağasından ve Topçubaşından kurulmuştu. Has ahırdaki üç bin süvari, Saray imrahorunun emri altında idi. Padişah at ile çıktığı zaman, iki yüz solak ve üç yüz hademe beraberinde bulunur ve bunlar savaşlarda ve ordugâhlarda Padişah'ı hiç bırakmazlardı.

Sultan İkinci Bayezid, karakter bakımından barışçı olmakla beraber, dinî inançlarından ötürü savaşı çok yüce görürmüş ve muharebelerde elbisesine ve ayakkabısına bulaşan tozları özenle toplattırmış, bunların ölümünde yanaklarının altına konulmasını vasiyet etmiştir. Tarihçi Sadeddin, bu konuda yaklaşık olarak şöyle demektedir: "Böylece gazanın lâtif kokusu kabrini misk gibi muattar kılsın ve hadisi şerif uyarınca da cehennem ateşini de uzaklaştırsın."

SULTAN İKİNCİ BAYEZİD ZAMANINDA TESİSLER, ULEMA VE ŞAİRLER

Sultan Bayezid, din emirlerine bağlı bir Padişah idi. İstanbul'un yedi tepesinden üçüncüsünde bir cami yaptırmıştır ki ancak dokuz senede tamamlanmıştır. Onun yanında fakirler için bir imaret ile bir de medrese inşa eylemiştir. Edirne'de de İstanbul'daki camiyi andıran bir cami ile hastane, hamam, imaret ve medrese yaptırmıştır. Bu camiye, Tunca Nehri üzerindeki altı kemerli köprü yakınında bulunan değirmenlerin gelirini tahsis etmiştir. Yine kendisinin emri ile Amasya'da bir tekke, bir orta dereceli okul, bir imaret ve bir de yüksek dereceli medrese ile şehri süslendirmiş ve bu medresenin idaresiyle görevlenen zata da günde seksen akça tahsis olunmuştur.

Sultan Bayezid'in yapım işleri bunlardan da ibaret değildir. Babasının Şeyh Ebu Vefa için yaptırdığı gibi kendisi de Şeyh Şemseddin Buharî için bir tekke ve bir medrese inşa ettirmiştir. Çelebi Sultan Mehmed zamanında tesis edilip Fatih Sultan Mehmed çağında ortadan kaldırılan "Nakibü'l-eşraf" makamını yeniden kurmuştur.

Birçok vezirleri, Padişah'a uyarak fakirler için imaretler ve bu imaretlere gerekli tahsisatları tesis etmişlerdir. Bunlar arasında Ali ve Mustafa Paşa'lar ilk planda gelir. Ergene Nehri üzerinde bir köprü yaptırmış olan büyükbabasına uyarak Bayezid de Osmancık'da Kızılırmak üzerinde dokuz, Sakarya üzerinde on dört, Gediz üzerinde on dokuz kemerli birer köprü kurdurmuştur. Yapı işlerine ve sadakalara verdiği kabarık toplamdaki paralardan başka, her yıl fakihlere, müftülere, kazaskerlere, müderrislere ve şeyhlere birçok hediyeler dağıtmıştır.

Kabul etmek gerekir ki Bayezid'in âlimlere karşı gösteregeldiği himaye, kendi zamanında ilmin ilerlemesinde çok etkili olmuştur. Özellikle fıkıh süratle gelişmiş ve en

saygıdeğer İslâm hukukçuları onun devrinde müstesna şekilde itibar görmüşlerdir. Bunlardan Sarıgüz, Bayezid ile Selim arasında bir anlaşma zemini bulmakla görevlendirilmişti. İmam Ali, elçilikle Mısır Sultanı Kayıtbay katına ve sonrada Şehzade Korkut'a gönderilmiştir. Niksarî ve Yusuf Cüneyd camilerde tesis olunan kütüphanelerin idareleri ile görevlendirilmişlerdir. Bazı din adamları, işgal ettikleri yüksek mevkilerde çok zengin olmuşlardır. Bunlar içinde özel kitaplıklar kuranlar da vardır. Müeyyedettin, tanınmış bilim adamlarındandır. Ölümünde bıraktığı kütüphanede yedi bin cilt kitap vardı.

Sultan İkinci Bayezid çağında tıpta Hekimşah ve matematikte Mirim Çelebi çok şöhret kazanmışlardır. Yine bu zamanlarda Taci Bey'in iki oğlu Cafer ve Sadi'nin eserleri ile Osmanlı yazışma modelleri iki iyi örnek tanımıştır. Tarihçi Neşrî ve İdris'i de burada özel surette kaydetmek gerekir. Bunlar Padişah'ın buyruğu üzerine kuruluşundan kendi zamanının sonlarına kadar devletin tarihini yazmışlardır.

Neşrî de Türkçe ve sade bir üslûpla yazmış, fakat Bitlis'li İdris, Farsça'yı tercih ederek Arap tarihçisi Yemini ile İran tarihçisi Vassaf'ın tumturaklı tarzını seçmiştir. Bunlardan birincisi sade ve samimî bir olaylar hikâyecisi olduğu halde, ikincisi Osmanlı hanedanının mübalâğalı övgücüsü de olmuştur.

Bayezid'in edebiyat hakkında gösteregeldiği koruma yabancı ülkelere, hatta Horasan ile İran'ın diğer ülkelerine kadar genişlemiştir. Büyük şair ve mutasavvıf Abdurrahman Camî ve Bilgin Fakih Devvani'ye yıllık para hediyeleri yollamıştır. İlkine yılda bin altın, ikincisine beş yüz altın

gönderirdi. İran Müftüsü Mevlâna Seyfeddin Ahmed ve hadîs bilgini Cemaleddin Ataullah da Padişah'ın ihsanından pay almışlardır.

Bu zamanın en büyük bir şeyhi İskilipli Yavusi'dir ki Bayezid, Amasya valisi iken, hacdan dönüşünde, sultanlık tahtına kavuşacağını keşfetmiş ve bunu Şehzade'ye de açıklamıştı. Bu zata "şeyhlerin sultanı" ve "sultanların şeyhi" gibi unvanlar verilmiştir. Onun zaviyesi, devletin büyük görevlileri ve tanınmış bilginlerle dolup taşardı.

Sultan Selim, İstanbul'a gelip de başkent şeyhlerini davet ettiği zaman sadece şeyh Seyyid-i Vilayet Hüseynî onun çağrısına gelmemek cesaretini göstermişti. Bunun sebebi sorulduğu zaman o yeni Padişah'ın sultanlık süresinin kısa olacağını keşfettiğini açıklamıştır. Sultan İkinci Murad çağında İstanbul kuşatmasına aktif şekilde katılmış bulunan Emir Sultan'ın akrabasından olan Şeyh Ahmed Buharî, bir yıl Mekke'de kalmış ve her gün yedi defa Kâbe-i muazzayı tavaf eylemiştir Mudurnulu Şeyh Davud, tasavvufa dair bir eser yazmıştır ki Şeyh Şebüstürî'nin "Gülşen-i Râz"'ına bir ek teşkil eder.

Bayezid'in şeyhlerle sohbetlerde bulunmasının da etkisi ile olacaktır ki şiirlerine mistik bir renk sinmiştir. Onun kardeşi Cem ile oğlu Korkut'un şiirleri ise daha çok aşk ve aşktan şikâyetleri aksettirir. Bayezid'in oğulları arasında şairlik kapasitesi bakımından en seçkin olanı Sultan Selim'dir. Öteki şehzadeler şairlik iddiasında bulunmamakla beraber, şairlerle sohbetten zevk almışlardır.

Şehzade Mahmud'un sarayında onun nişancısı olarak bulunan Necati, çağının en büyük şairlerinden biridir. Bu şehzadenin sarayında Figanî, Andelibî, Taliî, Saniî gibi şairler de toplanmışlardır. Behiştî ve Firdevsî de Sultan Bayezid devrinde romantik epopede diğer şairlerle rekabet

etmişlerdir. Osmanlı şairleri arasında “Hamse” yazan ilk şairlerden biri de Behişti olmuştur. Bu şairin Hz. Süleyman’ın tarihini, nâzım ve nesir karışık olarak yazdığı eserinin üç yüz altmış cilt (cüz olarak) tuttuğu söylenmiştir. Bunları Padişah’a sununca Bayezid sadece bunlardan seksenini seçmiş ve gerisini de yaktırmıştır.

- XX - YAVUZ SULTAN SELİM

“Keskin” ve “Eğilmez” anlamına gelen “Yavuz” unvanı verilen Sultan Selim, Asya ve Avrupa’da birçok tarihçiler tarafından övülmüş, eşi pek az görülen büyük bir devlet adamı olarak saygı ile anılmış ise de onun icraatını, politikasını ve sert davranışlarını eleştirenler de olmuştur. Katına gönderilen bazı elçilerin tenkitleri, onu aşırı derecede metheden bazı yazarların mütaalaları ile bağdaşmamaktadır.

Söz gelimi Venedik elçisi Foskolo’nun kendi cumhuriyetinin şefine yolladığı bir raporda şu sözler yer almaktadır: “Kırmızı yüzlü Selim, zalim görünüşlüdür. Karakteri, kendisine yeniçerilerin sevgisini kazandırmıştır.” Bir başka raporda (5 Nisan 1512) Venedik elçisi, “Bu hükümdar sadece fetihler düşünmekte ve yalnızca savaşla ilgili işlerle meşgul olmaktadır.” demektedir.

Osmanlı tarihçilerinden Cenabî ile Hezarfen ise Yavuz’u daha güzel ve ihtişamla anlatmışlardır. Cenabî şöyle demektedir:

“Selim, uzun boylu idi. Fikrinde cür’et ve ziyade selamet vardı. Şiiri sever ve başarı ile söylerdi. Öfkeli, sert, baskıya eğilimli olarak kendini bütünü ile halkın işlerine vermişti. Yeryüzünde düzeni korumak azminde idi. Olağanüstü bir zekâya sahip, büyük bir Padişah’tı. Çoğu zaman halk arasında gezer ve tanınmamak için her defasında elbisesini değiştirirdi.

Birçok ajanları vardı ki, her tarafa girip çıkarlar ve olup biten şeylerden kendisine haber getirirlerdi. Sultan Selim İran, Türk ve Arap şiirlerinde temayüz etmişti. Mısır seferi sırasında, bir süre Ravza adasında oturmuş ve emri üzerine yapılmış olan bir arap köşkünün duvarına kendi kaleminden çıkan iki beyit yazdırmıştır. Müftü ve şair meşhur Kemal Paşazade'nin bu padişah hakkında yazdığı mersiyede, az zaman içinde çok iş yapmış, ikindi güneşi gibi kısa zaman içinde yeryüzüne uzun bir gölge salmış olduğunu söylemesi, gerçeğin bir ifadesidir.

Hezarfen ile başkaları da Cenabî'nin ifadesini hemen hemen aynen naklederler. Bunlar ve devletin vak'anüvisi Hoca Sadeddin, Yavuz Sultan Selim'in faziletlerine derin bir hayranlıktan başka bir şey söylemezler.

Tarihçi Âli, İran şahını yenen, Memlûk sultanlarını ezen, Mısır'ı fetheyleyen Selim'in kalitesini ve yüksek başarılarını tantanalı bir şekilde metheder. Birçok tarihçiler Yavuz Sultan Selim'e; Fatih Sultan Mehmed ile birlikte Allah tarafından özellikle korunmaya mazhar olmuş sultanlar gözü ile bakarlar. Bununla beraber Âli, Sultan Selim'i, babasını tahtından indirmeye sevkeden sebepleri serbestçe belirtir. Bu tarihçi, İran seferi esnasında yeniçerilerin ayaklanmasının sebeplerini de açıkladıktan sonra Yavuz zamanında Osmanlılar arasında dillerde dolaşan "Sultan Selim'e vezir olasın" temennisinin meydana çıkışını da anlatır. Der ki:

"Bu söz vezirlerin hemen daima bir ay görevde kaldıktan sonra azledilerek cellada teslim edilmiş olmalarından ileri gelir. Bunun içindir ki vezirlerin, vasiyetnamelerini ceplerinde taşımaları gelenek haline gelmişti. Her vezir huzurundan çıktıklarında, kendilerini yeniden dünyaya gelmiş sayarlardı." Bu sebepledir ki büyük bir cesaret ve

asalete sahip bulunan Vezir-i Âzam Pîrî Paşa, yarı ciddî yarı şaka olarak, Yavuz Sultan Selim'e şunu söylemeye cüret etmişti:

"Padişahım, bu sadık kulunu da ergeç bir bahane ile öldüreceğini biliyorum. O gün gelmeden, bu dünyadaki işlerini düzeltmek için ve öbür dünyaya hazırlanabilmek üzere bana birkaç saat müsaade etmez misiniz?" Padişah kahkaha ile gülmekten kendisini alıkoyamayarak:

"Çoktan beri ben de onu düşünüyorum. Fakat vezir-i âzâmlık görevini senin gibi görebilecek bir kimse bulamıyorum. Yoksa dileğini yerine getirmek benim için kolaydır." cevabını vermişti.

Yavuz Sultan Selim'in devlet yönetiminde merhametli olduğu söylenemez. Düşmanlarının, hatta dostlarının, en yakın akrabasının, kendisine bağlı vezirlerinin kanını akıtmaktan sakınmamıştır. Yavuz savaşı, ihtiraslı denecek şekilde sevdiği için yeniçerilerin gönüllerini kazanmıştı. Benzeri görülemeyecek kadar olağanüstü bir dinamizme, faaliyete sahipti. Ne yeme içmeye ne de harem zevklerine düşkündü. Sadece günlerini avlanmak yahut silah kullanmakla geçirmek isterdi. Zamanının pek azını uykuya ayırdığından gecelerinin büyük kısmını tarih yahut Farsça şiirler okumakla doldururdu. Yavuz Sultan Selim, Farsça başarılı bir dîvân da bırakmıştır.

Ciyoviyo, Yavuz Sultan Selim'in, Sezar ve İskender tarihini okumaktan zevk aldığını açıklamıştır. Selim, bilginlere saygı ve takdir besleyen büyük bir hükümdar sıfatı ile bunların en güçlülerini büyük mevkilere getirdi. Sultanlığı çağında bilgin Kemal Paşazade Ahmed, vak'a nüvis (historiograf) sıfatı ile onunla birlikte Mısır seferinde padişah refakatında bulunmuştur. Necati'nin liyakatli rakibi şair Zatî, Yavuz Selim'in tahta çıkışını tebrik için kaleme aldığı bir kasideye karşı mükafat olmak üzere, yılda 11.500 akçe kadar gelir getiren iki köy almıştı.

Yavuz Sultan Selim, giyimine dikkat etmeyi severdi. İnce zevki ve zarafeti ile temayüz etmişti. Kaftanı kıymetli işlemelerle süslü idi. Sultan Selim yuvarlak biçimde ve yukarısı tamamen şal ile örtülmüş bir kavuk giydi. Selimî de denilen bu serpuş, İran hükümdarlarından Keyhusrev'in tacına benzerdi. Yakınları bu değişikliğin sebebini kendisinden sordukları zaman; padişah huzuruna devlet büyüklerinin silindir şeklinde bir sarık ve saray subaylarının sırmalı serpuşlar ile çıktıklarına göre, hükümdarın onlar gibi bir serpuş taşımasının uygun olmıyacağını ve başında Acem şahlarının benzeri bir taç bulundurması gerektiği karşılığını vermişti.

Kendinden öncekiler sakal bırakmış oldukları halde, Yavuz Sultan Selim, onların aksine sakalını tıraş ettirmiştir. Fakat bıyıklarını bıraktı. Bacakları kısa ve gövdesinin yukarı kısmı çokça uzundu. Yüzü yuvarlak ve gayet renkli, gözleri büyük ve parlak idi. Siyah ve sık kaşları ile büyük bıyıkları da onun bütün güçlü ve heybetli niteliklerini belirten şahsiyetini karakterize ediyorlardı.

CÜLÛS BAHŞİŞİ

II. Bayezid, devleti daha güçlü ellere teslim ederek İstanbul'dan ayrıldığı gün (23 Mayıs 1512), yeniçeriler Selim'i geleneksek olan cülûs bahşişini vermek için zorlamaya karar verdiler ve bunun için geçeceği yolda saf kurarak durdular. Selim, başkentin Edirne yolu üzerindeki kapısına kadar babasını uğurlamaya gitmişti. Yeniçeriler Padişah geçerken; kendilerinin kılıçları sayesinde cülûs ettiğini ve yine o sayede taht üzerinde kalabileceğini hatırlatmak için, silahlarını birbirine çatmayı

kararlaştırmışlardı. Onlara göre bu nümayiş, Padişah'tan bahşişlerin koparılması için yetebilirdi.

Yavuz Sultan Selim, böylece âdeta yeniçerilerin boyunduruğu altında tahta çıkmak istemediğinden birden yolunu değiştirdi. Sonra sadece maiyyet subayları ile birlikte saraya döndü. Ve eski mevkilerinde beklemekte olan yeniçerilerin umduklarını boşa çıkardı. Bununla beraber, yeni Padişah, artırmayı vaat etmiş olduğu bahşişi vermemezlik etmedi. Böylece Bayezid'in vermekte olduğu iki bin akçe yerine her yeniçeri üç bin akçe aldı. Bundan cesaretlenmiş olan bir sancak beyi, kendi gelirinin de arttırılmasını istedi. Selim, cevap olmak üzere kılıcını çekerek onun başını kesti. Yeniçerilere gösterilen cömertlik, hazineyi bir hayli boşaltmış olduğundan devletin bütün tebaası, din farkı olmaksızın olağanüstü bir vergi ile mükellef tutuldular.

Yeni padişahı ilk olarak selamlamak ve himayesini istemek üzere gelmiş olan Raguza delegeleri gördükleri iyi kabulden sevinçli, fakat gelecekte geleneksel olan vergiden başka ticaret eşyasının devlet limanlarına girişinde yüzde beş gümrük vergisi vermekle zorunlu olacakları içinde üzüntülü olarak döndüler.

Yavuz Sultan Selim, yaklaşık olarak yine aynı günlerde, babası ile Boğdan beyi arasında imzalanmış olan antlaşmayı yeniledi. Bu antlaşma ile Boğdan kendisini Bab-ı Hümayun'un vassalı ve vergi vericisi olarak tanımakta idi.

YAVUZ'UN KARDEŞLERİ VE YEĞENLERİ

Sultan Bayezid'i tahttan inmeye zorlayarak yerine cülûs eden Şehzade Selim, kendisini büyük tehlikelere atmış sayılabilirdi: Her biri en iyi eyaletlerin başında bulunan ve babalarının mirası için dövüşmekten çekinmeyecek olan kardeşlerinin kıskançlıkları ile karşı karşıya geliyordu.

Bayezid’in sekiz oğlundan beşi, yani Abdullah, Mehmed, Şehinşah, Âlemşah ve Mahmud babalarından önce vefat etmişlerdi. Bunlardan ilk ikisinin arkalarında çocukları kalmamıştı. Şehinşah’ın Mehmed isminde ve Âlemşah’ın da Osman adlarında birer oğulları vardı. Mahmud’a gelince onun da Musa, Orhan ve Emin adlı üç çocuğu yaşıyordu. Bayezid’in yaşamakta olan üç oğlundan yani Korkut, Ahmed ve Selim’den birincisinin çocuğu yoktu. İkincisinin Alâeddin, Murad, Süleyman ve Osman adında dört oğlu bulunuyordu. Selim’e gelince, onun da birkaç kızı ile Kefe’de vali bulunan Süleyman adında bir oğlu vardı. Böylece Bayezid’in soyundan on iki şehzade mevcut idiler.

İlk anlarda Korkut ile Ahmed, görevleri olan Saruhan ve Amasya valiliklerinde bırakıldılar. Yeni Padişah’ın oğlu Süleyman, bîat töreni için Kefe’den çağırıldı. Genç Şehzade’nin İstanbul’da bulunduğu sıralarda yapılagelen şenlikler sırasında Sultan Selim, Şehzade Ahmed’in oğlu Alâeddin’in babasının uygun görmesi üzerine, Bursa’yı ele geçirerek şehrin subaşısını idam ettiği ve halktan da güçlerinin üstünde vergi almakta olduğu haberini aldı.

Tehlikeli ve büyük tedbirler alınmasını gerektiren bir durum ile karşı karşıya gelindiğini sezen Sultan Selim, hükümet dizginlerini oğluna tevdi ederek yetmiş bin kişilik bir ordunun başında olarak Alâeddin’e karşı yürüdü (29 Temmuz 1512). Ayrıca hiçbir şehzadenin, Cem Sultan’ın yaptığı gibi Avrupa’ya savuşamaması için Anadolu sahillerinde dolaşmak üzere de yirmi beş kadırga gönderdi.

Ordunun hareketi sırasında yeniçerilerle sipahiler arasında bazı kavgalar belirmişti. Fakat Sultan Selim’in enerjisi bu gibi durumlarda kötü sonuçlar vermesi ihtimali olan bu çekişmeleri teskin eyledi. Sultan Selim’in öncü komutanı olan Malkoçoğlu Ali Bey, Alâeddin’i Bursa’dan kovarak Amasya yolu üzerinde Malatya ve Darende’ye kadar izledi. Öte yandan Padişah Ankara’ya doğru yönelmişti. Ancak Şehzade Ahmed, Padişah’ın yaklaşması

üzerine kaçmış ve oğullarından yiğitlikleri ile tanınan ikisini Şah İsmail'den yardım istemek üzere göndermiş olduğundan yakalanamadı. Selim, Ahmed'in firarından sonra boşalmış olan Amasya valiliğini Davud Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'e vererek Bursa'ya döndü.

Sultan Selim, bu şehre girince ilk iş olarak atalarının türbelerini ziyaret etti. Sonra askerlerini genişçe mükâfatlandırarak kışlıklarına yolladı. Ahmed, Padişah'ın dönüşünü öğrenince, kaybetmiş olduğu iktidarı yeniden yakalamak için zamanın elverişli olduğunu sanarak sığınmış olduğu Kemah'tan süratle Niksar'a ve oradan da Amasya'ya yöneldi ve burasını birden ele geçirdi. Mustafa Bey de Ahmed'in vaatlerine aldanarak, onun verdiği vezirlik unvanını kabul etti. Böylece kendisini açıkça Padişah'a düşman göstermiş oldu. Sultan Selim, Ahmed'in bu başarısını öğrenince bunu Vezir-i Âzam Mustafa Paşa'nın entrikalarına yükledi. Gerçekten de düşündükleri az bir süre sonra delilleri ile ortaya çıktı. Selim Amasya'ya gayet gizli olarak bir kol ulûfeci (görevli süvariler) göndermişti. Mustafa Paşa, o aralık kendi eyaleti ile sınırdaş olan yerlerle savaşmakta olan Şehzade Ahmed'e bu konuda haber yollamıştı.

Şehzade Ahmed kalabalık bir ordu ile dönüp yolda bekledi. Padişah'ın süvarileri hücuma uğradılar. Her taraftan çevrilmiş olduklarından şartsız olarak teslim mecburiyetinde kaldılar. Padişah hainin cezasını açıkça ve tesirli bir surette vermek için dört vezirini olağanüstü bir divâna çağırdı. Vezirler Bâb-ı Hümayuna geldikçe kendilerine hilatler giydirildi. Sadece Mustafa siyah bir elbise giymiş olduğu halde içeriye sokuldu. Hiçbir tereddüde meydan bırakmayan bir işaret üzerine cellatlar Mustafa'yı yakalayarak boğdular. Mustafa'nın yok edilmesi üzerine vezir-i âzâmlık dördüncü defa olarak, Hersek Ahmed Paşa'ya tevcih olundu.

YAVUZ'UN KARDEŞLERİ KORKUT VE AHMED'İN İDAMI

27 Kasım 1512 Cumartesi günü Sultan Selim at üzerinde bir divân yaptıktan sonra askerine bir geçit resmi yaptırdı. Sonra yeniçeri komutanlarından beşi Bursa'ya giderek, her biri Padişah'ın orada tutuklu olan beş yeğeninden birini saraya getirmek üzere emir aldı. İstanbul'a getirildiklerinde beşi birden bir odaya kapatılarak ertesi günü idam edildiler. Cenazeleri Bursa'ya taşınarak, Sultan Selim'in emriyle, Sultan ikinci Murad'ın yanına konuldu.

Korkut, şehzadelerin idam haberi üzerine Sultan Selim'in kendisi için de bu sonucu hazırlamış olmasından korkarak, sancak beylerini kandırmak ve yeniçerileri kendi tarafına çekmek üzere her çâreye başvurdu. O bunların yardımı ile kendisini tehdit eden fırtınayı savuşturabileceğini umuyordu. Fakat Sultan Selim onun entrikalarını zamanında öğrendi. Bir av bahanesi ile birdenbire Bursa'yı bıraktı. Beş gün sonra, beraberinde on bin süvari olduğu halde Manisa önlerine gelmişti.

Şehzade Korkut ancak kaçabilmek için vakit buldu. Sarayının arka kapısından kendisine bağlı Piyâle ile çıktı. İki kaçak yirmi gün bir mağarada saklandılar. Sonunda gizlendikleri yerden çıkmaya mecbur olduklarından, kıyafet değiştirerek Teke iline sığındılar. Oradan da Avrupa'ya geçmek için bir çare bulacaklarını sanıyorlardı. Ancak bir ihtiyatsızlık onları ele verdi.

Bir kaya oyuğunda yeni bir sığınak aramak zorunda kaldıklarından, bir Türkmeni kendilerine yiyecek getirmek için göndermişlerdi. Piyâle, bu adama bunun için atını vermişti. Türkmen'in yeni hayvanının sırmalı eğeri arkadaşlarına şüpheli göründüğünden onu izleyerek kaçakların sığınaklarını buldular. Sonra da gidip Teke Valisi Kasım Bey'e haber ulaştırdılar. Kasım işgüzarlık göstermeye hırslı olduğundan onları basarak esir etti.

Selim, Bursa'ya girerken bu yeni haberi öğrendi. Hemen esirleri getirmek üzere Karaçin oğlunu görevlendirdi. Şehre yaklaştıklarında Kapıcıbaşı Sinan'ı görünüşte kardeşi adına Korkut'u selamlamak, fakat gerçekte onu yok etmek üzere gönderdi. Geceleyin Sinan, Piyâle'yi efendisinden ayırdı. Korkut'u uyandırarak padişahın kendisi hakkındaki ölüm kararını bildirdi. Korkut bir saatlik bir müsaade istedi. Bu zaman zarfında kardeşine sitemler taşıyan manzum bir mektup yazdı. Sonra da başını uğursuz ipe bırakıverdi.

Ertesi gün Korkut'un cenazesi kendisine arzedildiği zaman Sultan Selim ağabeyinin mersiyesini okurken gerçek pişmanlık gözyaşları ile pek çok gözyaşı döktü. Ayrıca üç gün genel yas ilan etti. Sonra da kardeşinin sığınağını haber vermiş ve hizmetlerine karşılık mükâfat istemek üzere Bursa'ya gelmiş olan Türkmenlerin on beşini idam ettirdi. Piyâle'yi de Korkut'un türbedarlığı ile görevlendirip ömrünün sonuna kadar efendisi için ağladı.

Kış sona ermek üzere iken Şehzade Ahmed, yirmi bin süvari ile Amasya'dan hareket ederek Bursa yolunu tuttu. Padişah yeniçeri ağasını üç gün içinde on bin yeniçeriden kurulu bir ordu getirmek üzere acele ile İstanbul'a yolladı. Ağa, belirtilen süre içinde Mudanya körfezine çıktı.

Hemen o gün Selim, düşmanının karşısına koştu. Şehzade Ahmed, Uludağ'ın kenarından geçerek Bursa'ya giden yola hâkim durumda idi. Selim'in öncü kuvvetlerine kumanda eden İmrahor Mehmed Ağa ile Anadolu Beylerbeyi, Ahmed'in yolunu kesmek istediler ise de bunu başaramadılar. Birçok kayıplar vererek yenildiler ve geri çekildiler (14 Nisan 1513). Padişah'a sekiz, on bin kadar düzenli asker kalıyordu. Ahmed kendisi için elverişli olan durumdan faydalanmasını bilse idi, belki de başarılı sonuçlar elde edebilirdi. Fakat Şehzade Ahmed, Dokakinoğlu Ahmed Paşa ile Kırım Hanı'nın oğlu Saadet Giray'ın birbiri ardından getirdikleri askerle Padişah'ın güçlü bir ordu teşkil etmesine zaman kazandırdı. Bunun

üzerine padişah Aksu çayını geçti. İki ordu 24 Nisan 1513'te Yenişehir ovasında mevzi aldılar.

Savaş başlamadan önce boşuna kan dökülmemesi için Şehzade Ahmed, çekişmelerini şahsî bir dövüşle çözmelerini Padişah'a teklif etti. Ancak Sultan Selim, savaştaki ümitlerini üstün tutarak bunu reddetti ve savaş başladı. Sonucunda Ahmed'in askeri bozulmuş ve kendisi de esir düşmüştür. Her ne kadar Şehzade Ahmed, kardeşinin yanına götürülmesini istemiş ise de Padişah onunla görüşmeyi reddetmiş ve kendisine bir Osmanlı prensine layık bir sancak vereceğini de sözlerine eklemiştir. Bu cevap, ölüm kararı idi. Ölümünden önce Ahmed parmağından değeri Rumeli'nin bir yıllık vergisine eşit olduğu söylenen bir yüzüğü çıkarıp bir hâtıra olmak üzere kabulü ricası ile Padişah'a verilmesini istedi. Cenazesi Bursa'da Sultan İkinci Murad türbesinde, Padişah'ın beş yeğeninin cenazelerinin yanına gömüldü.

YABANCI DEVLETLERLE SİYASÎ İLİŞKİLER

Yavuz Sultan Selim, kendisine karşı koyabilecek Osmanlı şehzadelerini bertaraf ettikten sonra Bursa'dan hareket ederek Gelibolu'ya gitti. Yolu üzerinde, Çanakkale Boğazı'nda Avrupa yakasına hâkim olan Kilit Bahr adı ile anılan kaleyi ziyaret ettikten sonra Aynaroz'a gitti. Vezirler, padişahı orada bekliyorlardı. Selim, onları maiyyetine alarak İstanbul'a sonra da Edirne'ye gitti.

O zamana kadar yeni Padişahı tanımakta gecikmiş olan devletler tahtın gerçek mirasçısının kim olduğunu görerek Selim'in dostluğunu kendi taraflarına çekmek için birbiri ile yarışmaya başladılar. Yavuz Sultan Selim, önce bağlılıklarını sunmak ve zamanı gelen vergilerini ödemek üzere gelmiş olan Boğdan ve Eflâk delegelerini, sonra da eski antlaşmaları yenilemekle görevli Macaristan ve Venedik elçilerini kabul etti. Yavuz, bütün dikkatini doğu üzerine

çevirmiş olduğundan projeleri arasında henüz batı bir yer tutmamakta olduğundan bu antlaşmalar üzerindeki görüşmelerde herhangi bir güçlüğe rastlanmadı.

Padişah, tahta çıkışının daha ilk zamanlarında Venedik Doçu'na mektup yollamış ve bunda İkinci Bayezid'in sultanlıktan kendi rızası ile vazgeçtiğini özellikle belirtmeyi gerekli görmüştü. Bu Padişah mektubunu Venedik'e götüren Semiz Çavuş, kalabalık bir maiyyet ile oraya gitmiş ve Senato'ya debdebe ile on asilzade tarafından götürülmüştür (14 Temmuz 1513). Sultan Selim'in cülûsunda İstanbul'a gönderilmiş ve Padişah'a Bursa'ya kadar refakat eden Nikolo Custinyani'nin yerine yeni bir elçi olarak Antonyo Custinyani'yi seçmişti. Bu elçi her ne kadar iyi kabul görmüş ise de önce umduklarının hepsini elde edememiştir.

Selim, yerlilerle Venedikliler arasında doğan dâvâlarda Hıristiyanların tanıklıklarının kabulünü; Venedik Cumhuriyeti uyruğunda bulunanların Türkiye'de yaptıkları vasiyetlerin geçerliliğini o zamana kadar İstanbul'da üç yıl kalmış Venedik balyosunun süresinin bir yıl daha uzatılması teklifini imzaladı. Ancak eski antlaşmalardaki şartlar olduğu gibi bırakıldı (17 Ekim 1513).

Selim ordularını İran sınırlarına götürmeye hazırladığından şimdilik Avrupa devletlerini hoş tutmakta kendisi için faydalar vardı. Custinyani'nin Venedik'e dönüşünde bir Türk elçisi, antlaşmanın tasdikli örneğini oranın hükümet başkanına tevdi etme görevi ile ona refakat eyledi. Macar Kralından da son zamanlarda kesilmiş olan ilişkileri yenilemek üzere, Edirne'ye bir elçi geldi. Macarlarla üç yıllık bir mütareke yenilemesi imzalandı. Yine bu sıralarda, Yavuz Sultan Selim'e Mısır Sultanı Kansu Gavri tarafından zengin hediyeler getirmekte olan bir elçi ve Rusya Hükümdarı Vasili tarafından gönderilmiş bir elçi geldi.

Vasili, tebaasının ticaretini daima daha çok artırmak istediğinden, Osmanlı Devleti ile ittifak akdetmenin kendisi için çok faydalı olacağını sezdiğinden, selefi Üçüncü Jean'ın verdiği örneğe uyarak, subaylarından Aleksiyef adında birini Selim'e göndermiştir (1514). Bu sefir, Padişahı, Vasilinin kendisine karşı beslediği dostluk duygulan hakkında da temin etmekle görevli idi. Padişahı selamlarken huzurunda diz çökmek yerine kollarını kavuşturması ve mektubunu Padişah'a sunarken, Hünkâr, Vasili'nin afiyetini sormadığı takdirde onun da Sultan'ın hâl ve hatırını sormaması kendine tembih edilmişti. Hükümdarın mektubu padişaha dostlukla yazılmıştı. Yaklaşık olarak şu anlamda sözleri de içine alıyordu:

"Babalarımız gerçekten dostça bir birlik içinde yaşamışlardı. Onların oğulları da neden öyle yapmasınlar?" Aleksiyef, Selim tarafından iyi kabul edilmişti. Moskova'ya dönerken de refakatinde Menkûb Beyi Kemal bulunmuştur. Rus hükümdarı, Osmanlı elçisini kabul etti. Elçi biri Arapça, öteki Sırpça yazılmış iki padişah mektubunu Rusya'nın büyük prensine sundu. Bundan başka efendisinin dostluklarını da tebliğ ile görevli idi.

Ertesi yıl (1515), Çar'ın en sâdık adamlarından olan Korobov, Menkûb Beyi'ni İstanbul'a kadar izledi ve Padişah'a Vasili'nin cevabını getirdi. Burada Rus Çarı, Mengli Giray'in Litvanyalılara yardım etmiş olmasından şikâyet ediyor ve bu milletle dostluk bağlarının kesilmesi konusunda Kırım hanına emir verilmesini rica ediyordu. Korobov ayrıca, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında saldırmazlık ve savunma antlaşması görüşmeleri yapmak ile de görevli idi. Fakat bu önemli mesele geri bırakılmıştır.

Yavuz Sultan Selim verdiği cevapta, bu iş için Moskova'ya bir başka elçi göndereceğini söyledi. Ancak İran ile bir kere savaş başladıktan sonra bu konu ile bir daha uğraşmadı. Sadece Kefe ve Azak'ta ticaret serbestliğine dair bir antlaşma yapıldı. Vasili hayatının son yılında Padişah'a bir

başka mektup daha yollamıştı. Vasili, 1514'te ölen Mengli Giray'ın büyük oğlu ve halefi Mehmed Giray'la savaşa tutuştuğu zaman, Padişah'ın Tatar Hanı üzerindeki nüfuzunun derecesini bildiği için, Yavuz Sultan Selim katına yeni bir elçi yolladı. Bu elçi, Padişah'ın vadetmiş olduğu ikinci mesajı alamamış olmaktan dolayı efendisinin üzüntüsünü belirtmekte olduğu gibi, Kırım Hanı'nın teşebbüslerine son verecek, hem Litvanya hem de Polonya hükümetlerini korkutacak bir antlaşma müzakeresi ile görevli idi. Bununla beraber bu yeni başvurma da birinciden fazla bir başarıya ulaşamadı. Yavuz Sultan Selim, Moskof elçisine Rusya hükümdarı hakkında pek dostça bir karşılık vererek iki millet arasındaki ticaret serbestliğini tekrar etmekle yetindi.

Yeni Padişah'a bağlı oldukları sarayların tebriklerini ulaştırmakta acele eden Venedik, Macaristan, Mısır ve Rusya elçilerinin gelmelerine rağmen, İran tarafından bir elçi gönderilmemiş olması daha çok dikkati çekmişti. Yavuz Sultan Selim ile onun rakibi durumunda bulunan Şah İsmail arasında korkunç bir savaş çıkacağı, o zamandan başlayarak herkesçe sezilmiş bulunuyordu.

ŞAH İSMAİL'İN İSTİLALARINA DEVAMI

Şah İsmail'in sarayı; ilk ikisi Şehzade Ahmed baba mirası için çekişmek üzere silaha sarıldığı vakit, üçüncüsü de Yenişehir savaşından sonra birbiri peşisıra kendisine sığınan Ahmed'in üç oğluna kurtuluş yeri olmuştu. Şehzade Alâeddin ise Kahire'ye kaçmış ve orada vebadan ölmüştü.

Şah İsmail, sadece memleketini Sultan Selim'in düşmanlarına açmakla yetinmiyerek onunla bizzat çarpışmaya hazırlanıyordu. Bu niyetle Mısır sultanını, kendi yanında savaşa katılmasını sağlamak için ve iki yüz köle ile on diri vaşak sunmak görevi ile bir elçilik heyeti yollamakta acele etmişti. Yavuz Sultan Selim, bu olup bitenleri

öğrenmiş olduğundan, İran Şahı'na karşı, öteden beri taşımakta olduğu nefreti arttı. Ancak her bir hükümdarın birbirlerine karşı durumlarını ve davranışlarını daha iyi anlamak için gerilere doğru bir bakış yapmak yerinde olacaktır.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu beylerinin düşüşü ile Şah İsmail, hem bu hanedanların idareleri altında bulunan ülkelere, hem de Şirvan ve Mazenderan şahlarının topraklarına hâkim olunca, Arap Irak'ı ile Horasan'ı da ele geçirmek istemişti (1507). Akkoyunlu hanedanının son mirasçısı Murad tarafından Diyarbakır hükümetine atanmış Emir Bey, onu karşılamaya çıkarak, kalenin anahtarını kendisine teslim ve memleketi de kolayca istila etmesine yardım etti.

Ertesi yıl (1508) Bağdat idaresini, bu şehrin eski hatıralarıyla alay edercesine "halifetü'l-hülefâ" unvanı ile bir hadım ağasına tevdi eyledi. Bundan sonra da Şah İsmail, hemen bütün bir yıl kalabalık bir ordu ile Basra körfeziyle Hazar denizi arasında uzayan ve Hûzistan'da Şuster şehrinden Baku'ya kadar olan bölgeleri bir uçtan bir uca gezip dolaşarak gözden geçirdi. Kışlığını da Baku şehri yakınlarında kurdu.

Şah İsmail 1510 yılının yazı içinde askerini, Özbekler Hanı Şeybek'e karşı götürdü. İsmail, pek kesin olmayan birkaç savaştan sonra düşmanının önünde kaçar gibi görünerek onu pusuya düşürdü. On beş bin süvari ile Şah İsmail'i takip etmekte olan Şeybek Han, ihtiyatsızlığının cezası olarak hem kendisinin hem de maiyetinden on bin kişinin hayatını kaybetti Bu başarısı ile gurur duymaya başlayan Şah İsmail, düşmanının kafatasını kıymetli taşlarla süsleyerek ömrünün geri kalan kısmında kâse yerine kullandı. Başının derisini de bir zafer nişanesi olarak Sultan İkinci Bayezid'e gönderdi.

Şah, Horasan hükümetini, korucularının komutanı bulunan Abdal Dede'ye verdi. Teke isyancısı Şeytankulu'na,

yukarılarda belirtmiş olduğumuz korkunç ceza da bu seferden İran'a dönüşünde uygulanmıştır. Şah İsmail, kışlık karargâhını Kum'da kurdu.

Şeybek Han'ın oğlu Temir Han, yeğeninin askerleri ile büyüyen ordusuyla Buhara ve Guçdevan şehirlerine doğru yollarına devam ettiler. Şah İsmail'ın ordusu ile karşılaştılar. Bu defa zafer Özbekler tarafında kaldı. Temir Han ile yeğeni Ubeyt Sultan Ceyhun'u geçtiler. Ancak Şah İsmail'in kendilerine karşı ilerlemekte olduğunu öğrenince acele ile geri döndüler. İran Şahı, komutanlarının yenilgisine öfkelendiğinden, askerlerinin şerefini küçük düşürmüş olanları cezalandırmak ve bu yenilgilerin öcünü almak istedi. Özbeklerin üstün kuvvetleri karşısında firar etmiş olan Abdal Dede, bir örnek olarak seçildi. Şah, onu kadın elbisesiyle bir eşeğe bindirmiş olduğu halde davul ve zurna ile gezdirdi.

Şah İsmail on dört yıldan beri, giriştiği savaşlarda daima üstün gelmiş ve kendisine bağlanmak istemeyen on dört hükümdarı yenmişti. O, Şirvan, Mazenderan, Dulkadir beyleriyle Akkoyunlu, Karakoyunlu, Özbek hükümdarlarına olduğu gibi, Sultan Selim'e de üstün geleceğini ümit ediyordu. Fakat bu kibirli İran Şahı'nın artık yıldızı, zirvesine erişmiş ve sararıp düşme noktasına gelmiş bulunuyordu.

SÜNNÎLER İLE ŞİÎLER ARASINDAKİ UZLAŞMAZLIKLAR

Şah İsmail'in sultanlık yılları, Orta Asya siyasetinin ve din tarihinin en önemli çağlarından birini teşkil etmektedir. Asya'da gizlice yayılmış bulunan yeni bir mezhep gittikçe gelişerek İslâm'ı birbirine düşman iki fırkaya ayırmıştı. Sünnîler ile Şiîler'in kavgaları Osmanlı ve İran devletlerinin kaderlerine öylesine tesir etmiştir ki kısaca bazı noktalarda bilgi vermekten vazgeçememek durumundayız:

İslâmiyette birbirine karşı çıkan ve siyasî görüşleri de etkileyen mezhep çekişmelerinin kaynakları, Hz. Muhammed'in vefatından henüz otuz yıl geçmeden başladı. Hz. Ali'nin hayatında kendini tutanlara karşı Emevî Sultanlığını kuran Muaviye taraftarları ortaya çıkmıştır. Şehadetinden sonra Hz. Ali evlatlarından haklarını arayanların karşısına da Emevî hanedanını kayıranlar dikilmiştir.

Gerçekten İslâm dünyasının idaresinin Hz. Ali'nin çocuklarına mı, yoksa Muaviye sülalesine mi ait olacağını çözmek büyük ve önemli bir problem olmuştur. Hz. Ali'nin taraftarları "Şiî" adıyla tarihe geçmişlerdir. Hilâfet bakımından Hz. Ali'nin vefatından sonra Emevî hanedanını tanımakta mahzur görmeyen ve imamlık müessesesine karşı, halifelik müessesesini tutanlar da "Sünnî" adıyla adlandırılmıştır. Sünnîler, Hz. Peygamber'in yolu, söyledikleri, yaptıklarını aynen yerine getirmeye çalışanlar, izleyenler olarak kendilerini Hz. Ali taraftarları olan Şii'lerden ve Rafizîler'den ayırt etmişlerdir.

Hz. Ali'ye ilk muhalifler arasında Hz. Peygamber'in eşi Hz. Ayşe de vardı. Hz. Ayşe'nin bir deve üzerinde bulunduğu halde Hz. Ali'ye karşı yapılan cenge katılması dolayısıyla yapılan savaşa "Cemel vakası" denilmiştir (36/656).

Muaviye ise gerek Hz. Ali'ye ve gerekse onun taraftarlarına karşı birkaç defa savaşmıştır. Fakat bu çarpışmaların en kanlısı hicretin otuz yedinci yılında (657) olan "Sıffin" savaşıdır. Bu tarihten yirmi iki yıl sonra, Muaviye'nin oğlu ve halefi Yezid'in hükümdarlığı çağında, Hz. Ali'nin en genç oğlu Hz. Hüseyin, Kerbelâ sahrasında insafsızca şehit edildi (10 Muharrem). İşte Muaviye ve Yezid ile taraftarlarının bu haksız hareketleri Hz. Ali mensupları ile taraftarlarının onlara karşı nefret hisleri duymalarına

sebep olmuştur. Böylece karşılıklı olan bu duygular geniş ayrılık doğurmuştur.

Hz. Ali'nin oğul ve torunlarına "İmam" unvanı verilmiştir. On iki sayısı Hz. Ali taraftarlarınca kutlu bir sayı sayılmıştır. İlk yedi imamdan hiçbiri Hz. Ali hanedanının halifeliğini kurma yolunda bir iktidar sahibi olmaksızın vefat etmişlerdir.

Abbasî halifelerinin yedincisi Memun, sekizinci imam Ali bin Musa'yı kendisine mirasçı seçmiş ve kızı Ümmül Fazl'ı onunla evlendirmiştir (816). Bu karar, ya samimî bir vicdanî inançtan yahut da kuvvetleri gittikçe artmakta olan Hz. Ali taraflarına karşı tahtını savunamamak korkusundan ileri gelmiş olabilir.

İmam Ali, Rıza unvanını aldı. Halife, muhalif partinin barışmış olduğunu bir dış işaretle de göstermek için Abbasilerin kullandıkları siyah rengi bırakarak, Hz. Ali ailesinin seçmiş olduğu yeşil rengi kabul etti. Ancak halife Memun'un aldığı bu karar uzun ömürlü olamadı. İmam Ali Rıza'nın vefatında (826), Halife, Hz. Ali evladının halifelik mirasçısı olduğunu yayımlayan iradesini bozdu. Eski rengi iade etti. Bununla beraber Me'mun, Hz. Ali'yi Peygamber sahabileri arasında en üstün tuttuğunu söylemekten de geri kalmadı.

Me'mun'dan sonra tahta geçen torunu Mütevekkil, tamamıyla karşıt bir durum takındı. Bunun sonucu olarak da minberler üzerinde Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in hatıralarına yakışıksız sözler yöneltildi. Mütevekkil, on beş yıl süren sultanlığı çağında, Şiileri kılıç ve ateşle izlemiştir. Mütevekkil'in oğlu Muntasır, (861) babasının izinden gitmedi, Hz. Ali'nin torunlarına saygı gösterdi. Ondan sonra bir yüz yıl kadar Hz. Ali oğulları rahat bırakılmışlardır. Ancak hiçbir hükümdar onlar hakkında Bûveyhi ailesinin

güçlü temsilcisi Müizzüddevle kadar yakınlık ve saygı göstermemiştir.

Hz. Hüseyin şerefine aşure günü törenlerini kuran Müizzüddevle'dir. Hicrî yılın ilk ayının onuncu gününe rastlayan bu günde, Müizzüddevle'nin emriyle matem ve göz yaşları dökmek gelenek haline getirildi (352/953). O zamana kadar 10 Muharrem Müslümanlar arasında Hz. Nuh'un gemisinden ve Hz. Yusuf'un da hapisten çıktığı tarih olarak bilinirdi Onun zamanında 10 Muharremde, dükkânlar, çarşılar, resmî daireler kapanırdı. Kadınlar saçları dağınık olarak Hz. Hüseyin'in şehitliği hatırasına acı acı bağırıp ağlarlar ve sokakları dolaşırlardı.

Bu matem günü, Sünnîlerle Şiîler arasında vuruşmalara sebep olmuş ve üç yüz yıl boyunca bütün ülke bunun kanlı sonuçlarından huzursuz kalmıştır. Şiîler, bu matem gününü kuruluşu tarihinden başlıyarak mezheplerinin temel âyinlerinden biri saymışlardır. Bu âyini kaldırmak isteyen vezirler arasında halkın taşkınlıkları sonunda parçalananlar bile görülmüştür.

Kadir Bi'llah zamanında, Bağdat'da bu konuda hızlı bir uzlaşmazlık belirmiş ve Sünnîler ile Şiîler arasında vukua gelen vuruşmada Bağdat'ın Tavuk Pazarı büsbütün yanmıştır. Halife, Gazne hükümdarı Sultan Mahmud'un yardımı sayesinde ancak asayişi sağlayabilmiştir (407/1016). Bu sırada pek çok Şiî de kılıçla, ateşle yok edilmişlerdir (408/1017). Bu gibi çatışmalar daha sonraları da tekerrür etmiştir.

Hicretin beşinci (milâdın on birinci) yüzyılından itibaren kendilerini Hz. Ali evlâdından gösteren Fatimîlerin iddiaları, Abbasî halifelerinin tahtı için, gittikçe tehlikesi artan bir tehdit niteliğini kazanmıştır. Bağdat halifelerinin tahtında oturan Kaim Bi'llah'ın gevşekliğinden faydalanarak Fatimîler tarafını tutan Bezaziri, güçlü müdahalesiyle Şiîlerin üstünlüğünü sağlamıştı. O zaman hutbe, Mısır'da,

Fatimi Halifesi Müstansır adına okunur ve para da onun adına basılırdı. On sekiz yıl sonra Sünnîler yeniden üstün duruma gelmişlerdir. Bundan sonra da Şiilerle Sünnîler arasında karşılıklı olarak birçok çekişmeler, vuruşmalar sürüp gitmiştir. Şiî doktrini, uzun bir uykudan sonra Şah İsmail zamanında yeniden ve çok güçlü bir şekilde ortaya çıktı. O zamandan beri de İran topraklarında hâkim kaldı.

PADİŞAH İLE ŞAH İSMAİL ARASINDAKİ YAZIŞMALAR

Yavuz Sultan Selim, artık Şah İsmail üzerine yürüme kararını vermişti. Şah da büyük bir ordu ile Osmanlı toprağına doğru ilerliyordu. Yavuz kararını olağanüstü bir divanda açıklıyarak Yenişehir ovasını askerin toplanma yeri olarak belirtti. Padişah savaş sözünü üç defa söylemiş olduğu halde kimse cevap vermiyordu. Bunun üzerine Abdullah adında bir yeniçeri, sessizliği bozarak hünkârın ayaklarına kapandı, arkadaşlarının Padişah'ın emri altında İran Şahı'na karşı yürümek kararından duydukları sevinci onlar adına arzetti. Vezirlerin tereddütlerini gideren bu yiğit davranışından dolayı mükâfat olarak, Yavuz Sultan Selim, yeniçeriye Selanik sancağını verdi. Sultan Selim üç gün sonra (19 Mart 1514) Edirne'den hareket etti. On gün sonra İstanbul kapılarına erişmiş bulunuyordu (29 Mart).

Yavuz Sultan Selim, çadırını Eyyüb Sultan dışındaki surlar önünde, Fil sahrasında kurdurdu. İlk işi Hz. Ebû Eyyüb'ün türbesini ziyaret ederek, seferin başarısı için ondan manevî yardım istemek oldu. Bu münasebetle birçok sadakalar da verdi. Sonra vekaleten hükümeti oğlu Süleyman'a bıraktı. Sonra askerini Üsküdar'a doğru hareket ettirdi. Bu sıralarda Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa komutası altında bulunan yeniçeriler de Gelibolu'dan gemilere biniyorlardı.

Yavuz Sultan Selim, 20 Nisan 1514 Perşembe günü yola çıktı. Ordusuna Maltepe'de katıldı. Orada Bosna Valisi Hadım Sina Paşa'yı Anadolu beylerbeyi tayin etti (23 Nisan). Ordu içerisinde yakalanmış olan Kılıç adında bir İran casusu, savaş ilanı beyannamesini de içine alan bir mektupla Şah İsmail'e gönderildi. Mektubun ana çizgileri yaklaşık olarak şöyle özetlenebilirdi:

"Ben ki, Osmanlıların hükümdarı, gazilerin başı, kahramanların efendisi, iman düşmanlarını yıkan, kibirli ve zalim kralların önünde baş eğdiği Sultan Mehmed oğlu Bayezid oğlu, muzaffer Sultan Selim Han'ım. Sen İran ordularının başbuğu, şöhretli Emir İsmail'sin. Sana şöylece hitap ediyorum ki, insanlara tevdi edilen işler sebepsiz değillerdir. Bunlarda insan ruhunun nüfuz edilmez sırları vardır. İnsan ilâhî emirlere bağlı olmalı ve din buyruğundan ayrılmamalıdır. Sultanların adalet üzere bulunmaları, zulümden sakınmaları gerekir.

Sana gelince Emir İsmail, sen kötü yoldasın, İslâm inançlarının saffetini bozmuş bulunuyorsun. İslam'a karşı saygısızlıkta ileri gitmektesin. Sen, Müslümanlara karşı tiranlık ve baskı kapılarını açtın. Her türlü zulümden sakınmadın. İki yüzlülük perdesi altında her tarafa karışıklık ve fesat tohumları ektin. İnsanları boğazlamaktan çekinmedin. Hem de onların en faziletli, en saygıya değer olanlarını ezdin.

Ulemâ ve fakihler senin hakkında ölüm fetvası vermişlerdir. İslâm dinini savunmak ve sapıklığı yıkmak için senin şahsında kötülükleri yok etme vakti gelmiştir. Alınan asîl karara göre, seninle savaşa girmiş bulunuyoruz. Şimdi İstanbul'dan hareket edip sana doğru gelmekteyiz. Allah'ın yardımıyla zulüm kollarını yok edeceğiz. Seni, geçtiğin yerlerde yükselttiğin yangınların altında boğacağız. Sana bu mektubu yollayışımızın sebebi, seni gerçek inanca çağırıştır. Savaş başlamadan evvel sana Kur'an'ın sözlerine uymanı teklif ediyoruz.

İyilikle gerçek mezhebi kucakla. Gözlerini aç. Doğru yolu bul. Kendine dönmeni, hatalarından vazgeçmeni, dikkatli ve cesaretli adımlarla iyiliğe doğru yürümeni sana tavsiye ederiz. Gayrı meşru olarak bize bağlı ülkelerden zorla kopardığın toprakları bırakmanı da sana öğütleriz. Eğer güven içinde huzurla yaşamak istiyorsan, söylediklerimizi vakit kaybetmeden hemen yapmalısın.

Yok eğer eski hatalarında direnirsen eğer, hâlâ kudretli olduğun görüşünde ve delice yiğitlik iddialarında ısrar edersen, az zamanda içinde ovalarının çadırlarımızla kaplandığını ve askerlerimizle istila edildiğini görürsün.

Hidâyet yolunda olanlara selam" (Safer, 920).

Padişah, İran Şahı'na Tacizâde imzasıyla gönderilen bu Farsça mektuptan sonra, aynı gün, Akkoyunlu hanedanı hükümdarlarından Şah İsmail'e karşı silahlanmış olan Ferahşat Bey'e de bir mektup yolladı. Bunda, onu yiğitlik ve dayanıklılık göstermeye teşvik ediyordu.

24 Nisan 1514 tarihinde Yavuz Sultan Selim, Maltepe'den hareket ederek Yenişehir ovasına doğru ilerledi. On gün sonra Osmanlı ordusu, Seyyid Battal Gazi'nin türbesi bulunan Seyyid Gazi'de durdu. Burada geçen üç gün içinde Yavuz Sultan Selim, askerinin gayretini artırmak üzere her birine biner akçe dağıttı. Yirmi bin zeametçi sipahiden kurulu öncü ordusuna Vezir Dukaginzâde Ahmed'i komutan atadı. Sinop Valisi Ahmed Karaca Paşa, çok iyi silahlandırılmış beş yüz süvari ile ordunun ilerisinde giderek, yolları keşfetmek ve özellikle esir almak üzere görevlendirildi.

Seyyid Gazi'den Konya'ya ve oradan da Kayseri'ye doğru yola çıkıldı. Ordu Kayseri'de kısa bir süre dinlenirken, Padişah, Dulkadir hükümdarı Alâüddevleden süvari yardımcı asker almak için onunla müzakereye girişti. Fakat Alâeddevle yaşlılığını ileri sürerek gelemeyeceğini açıklayıp Selim'in davetine rağmen yan çizdi. Bundan başka tarafsız kalmak şöyle dursun Osmanlı ordusuna karşı düşmanca bir

davranışla geçeceği yollarda güçlük çıkarmaya da cesaret eyledi. Bu hareket Yavuz Sultan Selim'in kalbinde derin bir etkileme yapmış ve sonra da Padişah bunun öcünü parlak bir surette almıştır.

Yavuz Sultan Selim yoluna devam ediyordu. 26 Haziran günü Uskulca'ya erişildi. Tedbirli bir devlet adamı da olduğundan, askerlerinin şevkini artırmak için süvarinin tahsisatına elli akçe eklenmesini buyurdu. Sivas'da genel bir geçit resmi yaptırarak, çok iyi silahlanmış yüz kırk bin asker, beş bin zahireci ve altmış bin deveye yükselen kuvvetlerini saydırdı. Padişah bunlardan başka Kayseri ile Sivas arasında kırk bin ihtiyat askeri de dizmiş idi. Ancak bunların arasında ordunun hastaları ve sakatları da vardı. Bu ihtiyat askerî komutanının görevi, hem ordunun dönüş hattını güven altında bulundurmak, hem güçleşmekte olan erzak ve ot ihtiyaçlarını sağlamaktı.

Padişah'ın Şah İsmail'e yolladığı ilk mektubu, bir süre sonra bir ikincisi izledi. Anlam bakımından birincisine oldukça yakın gözüken bu mektupla birlikte Şah İsmail'e, şeyh ailesi soyundan gelmiş olduğundan uygun düşen giyim eşyası da hediye gönderiliyordu. Son olarak da Erzincan'dan Türkçe yazılmış üçüncü bir mektup gönderildi ki Farsça olarak yazılan öncekileri özetliyordu. Ayrıca Erzincan'a eriştiğini ve Sivas ile Kayseri arasında bir ihtiyat ordusu bırakmış olduğunu da Padişah bu mektubunda belirtiyordu. Yavuz Sultan Selim, ordusunun psikolojik kudreti ve düzeni hakkında bazı övgülerden sonra şu anlamda konuşmakta idi:

"Kılıç dâvâsında bulunanların, siper gibi belalara göğüs germeleri gerekir. Serverlik sevdasında olanların kılıç ve teberden korkusu olmamak lazım gelir. Devlet gelinini,

ancak sararmadan kılıç dudaklarını öpebilenler kucaklayabilir. Karanlıkta rahat arayanlara erlik adını vermek hatadır. Ölümden korkan kimselere ata binmek ve kılıç kuşanmak layık değildir.”

Yavuz Sultan Selim, savaş alanında Şah İsmail’e randevu vererek, mektubunu sona erdiriyordu.

Osmanlı ordusu Çemen yakınlarında çadırlarını kurduktan sonra bir İran elçisi gelip Yavuz’un üç mektubunun cevabını getirdi. Ayrıca bir de afyon dolu bir altın kutu teslim etti. Böylece bu rakip hükümdarlar, birçok Asya hükümdarlarında örnekleri görülegelmiş olan bir geleneğe uygun olarak, birbirine küçültücü sözler içeren mektuplar imalı ve hoş olmayan hediyeleri getiren elçiler gönderiyorlardı.

Şah İsmail’in cevabında Padişah’ı savaşa sürükleyen sebeplerin bilinmediği açıklanmakta ve barış istenmekte idi. Ayrıca Şah, bu mektubun şüphesiz afyon ile sarhoş olmuş sekreterlerin eseri bulunduğunu da ifade ile elçisi Şahkulu Akay ile bir kutu içinde afyon gönderdiğini, ilâhî irâdenin az zaman içinde belireceğini fakat o vakit iş işten geçmiş olacağını da sözlerine ekliyordu. Bunlardan başka Şah İsmail, bu satırları İsfahan’da bir av sırasında yazdığını, bu dostça cevap Padişah tarafından iyi karşılanmadığı takdirde, ona karşı yürümeye hazır olduğunu da söylüyordu. Yavuz Sultan Selim’i istediğini yapmakta serbest bıraktığını ve savaşa başlamakta o kadar gecikmiş olmasının bu cengin doğuracağı sonuçları pek ince düşünmeden ileri geldiğini de kaydederek, mektubunu tamamlıyordu.

YAVUZ SULTAN SELİM’İN ÇALDIRAN ZAFERİ

Padişah’ın ağır mektuplarına, ilerilere doğru sürekli hareketlerine rağmen düşman bir türlü görünmüyordu. Büsbütün tahrip edilmiş topraklar üstünde daha çok ilerlemek bir kıtlıkla karşılaşmaya sebep olacaktı.

Yeniçeriler söylenmeye başlamışlardı. Geri dönmek için direniyorlardı. Yavuz Sultan Selim, sefer planından vazgeçmekten uzak olarak askerinin yürüyüşünü düzenleyerek İran'ın başkenti ve Şah İsmail'in konutu olan Tebriz'e erişmek için gidilecek yolu kırk konağa böldü.

Çocukluğundan beri haremde Selim ile büyümüş olan Karaman Beylerbeyi Hemden Paşa, vezirlerin teşvikleriyle Padişah'ın bu seferde karşılaşması ihtimali bulunan tehlikeleri belirtmeye ve ordunun o ıssız çöllerde daha ziyade ilerletilmemesi için ısrarda bulunmaya cür'et etti. Hiçbir engel önünde irkilmeyen Selim o görüşü benimsemediğinden Hemden Paşa, ataklığının cezasını başı ile ödedi. Zeynel Paşa, Dîvân-i Hümayunda onun yerine geçti. Yeniden yola çıkıldı. Çermik'e kadar bir yerde durulmadı. Orada Bâli Bey, düşman askerinin geride kalmış olanlarından birkaçını öldürdü ve iki esir aldı. Padişah düşmanının mektubuna karşılık yazmayı çokça arzu ettiğinden ancak göndereceği elçinin yok edileceğini de düşündüğünden bu esirlerden faydalanarak, onları Türkçe bir mektupla Şah İsmail'e yollamakta gecikmedi. Yavuz Sultan Selim, bu son mektubunda İsmail'in erkeklik damarlarına basıyor ve hemen hemen, şöyle yazıyordu:

"İsmail, sen benim ülkemin sınırları üstünde görünerek, bana meydan okudun. İşte ben geldim. Haftalarca yürümekte olduğum halde, ne senden ne de askerinden bir eser vardır. Ölü müsün, yoksa sağ mısın, bilemem. Hile ve entrikadan başka birşey bilmez misin? Eğer korkuyorsan, bir doktor çağır ki seni tedavi etsin. Seni çok korkutmamış olmak içindir ki seçkin askerimden kırk binini Kayseri yakınlarında bıraktım. Düşman hakkında ancak bu kadar yüksek ruhluluk gösterilir. Fakat kendini gizlemekte devam edecek olursan, erkek sayılmazsın. Öğütlerimi dinle. Miğfer yerine bir kadın baş örtüsü, zırh yerine de çarşaf giyerek hükümet etmek arzusundan vazgeç."

Yavuz bu mektuba kadın giyecekleri de ekliyordu. Padişah bu sırada Sünnî olması dolayısıyla Semerkand Hanı Ubeyd'e ve düşman memleketinde bulunduğunu haber vermek üzere de Mısır Sultan'ına birer mektup göndermiştir. Yavuz Selim, Çermik'ten Eskitepeye ve oradan da Tercan'a doğru yürüdü.

Uzun Hasan'ın yenilgisiyle şöhret kazanan Tercan'da iken sonradan vezirliğe kadar yükselmiş olan Kürt Beyi Mustafa'ya, bir kolordu ile sol kanattan ayrılarak Bayburt'u kuşatmasını buyurdu. Yavuz yoluna devam ederek, ertesi günü Gürcistan beyinin elçilerini kabul etti. Bu elçilerin beraberinde Padişah'ın ordusu için bir zahire kervanı ile Alâüddevle'nin Şah İsmail'in sarayından kaçarak, Gürcistan prensinin yanına varmış olan iki oğlu var idi. Bunun üzerine Yavuz Selim, ikinci İmrahorunu teşekkür ve hilatlerle Gürcü prensine yolladı.

Tebriz'e doğru yeniden yola çıkılmak söz konusu olunca düşmanı hiç görmeden sürekli izlemekten yorulmuş olan yeniçeriler açıkça şikâyetlerde bulunarak dönmek istediler. Yavuz Selim, yeniçerilerin bir süre önce bir defa daha işitmek zorunda kaldığı mırıltıları şimdi daha kuvvetle işitmek durumuna gelmekten çok müteessir olmuş, öfkelenmişti. Tekrarlanan bu itaatsizlik girişkenliği üzerine yiğit Padişah yeniçerilerin ortasında arslan gibi ilerleyerek:

"Bana böyle mi hizmet etmek istiyorsunuz? İtaat, itiraz mı demektir? Aranızda kim kadınlarını, çocuklarını görmek istiyorsa buradan çıksın, ayrılsın. Ben buraya geri dönmek için gelmedim. Korkaklar, benim arkamdan gelmek isteyenlerden, bana hizmet için kılıç kuşanmış olanlardan şimdi ayrılsınlar. Ben kararımdan hiçbir vakit geri dönmeyeceğim." diye bağırdı. Bu sözlerden sonra hareket emri verince hiçbir yeniçeri, Türk sancağından ayrılmadı.

Mihaloğlu Mehmed Bey, Diyarbakır Valisi Ustaçlı oğlunun Hoy'a erişmiş olduğunu ve Şah İsmail'in de ordusu ile yaklaşmakta bulunduğunu Padişah'a bildirdi. İran Şahı'ndan

Osmanlı Padişahı'nın en son mektubuna cevap olarak gelen yeni bir mektup bu haberleri doğruladı. Bu sıralarda İranlıların eline düşmek felaketine uğrayan Şeyh Ahmed adında bir casusu vasıtasıyla Şah İsmail'den cenge davet haberi aldı. Bu adam, Şah'ın huzuruna götürüldüğü zaman ödevini o kadar maharetle yerine getirmiş idi ki Şah, onun Türkmenlerin İranlılar tarafına geçmek için gizlice göndermiş oldukları bir delege olduğuna inandı. Şah İsmail, onun hilesine aldanarak kendisine değerli hediyeler vermiş ve onu sağ salim Padişah'a göndererek Çaldıran sahrasında Yavuz'u beklemekte olduğunu bildirmekle de görevlendirmiştir. Ele geçirilen birkaç esirin itirafları da bu beyanatı doğruluyordu.

Türk ordusu bir ara tanık oldukları bir güneş tutulması olayından, müneccimlerin açıklamalarına da uyarak, kendileri için uğurluluk anlamını çıkardılar. Böylece eski zamanlarda güneşe tapan ve devletlerinin resmî mühürlerinde de o sıralarda güneş resmî bulunan İranlıların, Yavuz'un parlak yıldızı önünde yenilecekleri ve mezheplerinin de silineceği inancı kuvvetlendi.

23 Ağustos'ta Padişah Çaldıran vadisine erişti. Vadiye hâkim tepelerden, doğuda Şah İsmail'in çadırları görünüyordu. Geceleyin şafakla beraber savaşa başlamak yahut askere yirmi dört saatlik bir istirahat vermek şıklarından birini kararlaştırmak üzere bir harp meclisi kuruldu. Bütün vezirler bu ikinci şıkkı tercih ediyorlardı. Sadece Defterdar Pîri, buna karşıt görüşü savunmak cesaretini gösterdi. Akıncıların bir kısmının gizlice düşmanın mezhebine sempatileri olabilmesi ihtimalini göz önünde bulunduruyor ve kendilerine düşünme payı bırakıldığı takdirde karşı tarafa geçmeleri veya hiç olmazsa isteksiz ve gevşek hücumlarda bulunmalarının da mümkün olduğunu düşünerek, savaşın gecikmesini tehlikeli buluyordu. Yavuz Sultan Selim:

“İşte iyi görüşü olan bir adam, yazık ki vezir olmamış.” dedi. Ve derhal hücum emrini verdi. Ordu ovaya inmek için tepeler üstünde harp safına dizildi.

Şah İsmail, Osmanlı süvarisinin ovaya indiğini görünce rakibinin, kendisi için o kadar elverişsiz olan bir yerde savaşa başlayacak kadar cesaretli olduğuna inanmak istemedi. Bulunduğu yerden emin olduğundan orayı muhafaza ederek gittikçe artan bir merak ile düşmanının hareketlerini gözetlemeye başladı. O vakit, adamlarının esir etmiş oldukları bir Osmanlı süvarisini yanına çağırarak Yavuz Selim’in komutanlarını ve değişik kolordularını gördükçe bunlar hakkında sorular sordu:

“Bir kan ırmağı gibi tepeleri kaplayan bu kırmızı sancaklar nedir?”

“Bunlar, dedelerinden beri başları olan Mihaloğlu’nun komutası altındaki Niğbolu süvarilerinindir.”

“Ya şimdi ovaya inen bu yeşil bayraklar?”

“Bunlar da beyleri İsfendiyaroğlu’nun komutasında bulunan Bolu ve Kastamonu süvarilerinindir. Bu iki kolordu akıncılarla beraber Osmanlıların öncülerini teşkil ederler.”

Birdenbire tozdan bir bulut yükselerek, onun arasında büyük piyade yığınlarının sel gibi süratle ilerledikleri görüldü. Bunlar kırmızı elbiseli azepler idi. Sırmalı eğer kayışları parıldamakta olan atların kişnemelerinden süvarilerin geldikleri anlaşıldı. Şah İsmail, üç seferinde de Padişah’ın savaş alanına indiğini sandı. Fakat esir, İsmail’in Padişah zannettiklerinin Karaman, Anadolu ve Rumeli beylerbeyleriyle maiyetlerindeki süvariler olduğunu söyledi. Onlardan sonra sarı ve kırmızı bayraklarıyla piyadeler göründü. Omuzlarında beyaz örtüler dalgalanıyor gibi görünüyordu. Bu duvak gibi gözüken şeylerin, yeniçerilerin beyaz çuha serpuşlarından, altın iğnelerin de serpuşların ön tarafında sırma ile işlenmiş ve ilk güneş ışıklarıyla parlayan kaşık resimlerinden başka bir şey olmadıkları anlaşılıyordu.

Kısa bir süre sonra yeniden bir silah şakırtısı ve atların nal sesleri işitildi. Bunların etrafında toplanan toz bulutunun ortasından askerler çıktı. Sağda kırmızı sancaklar, solda yeşil sancaklar dalgalanıyordu. Ortada biri kırmızı, öteki beyaz iki âlem hâkim bulunuyordu. Türk esiri:

"İşte Padişah, bu iki sancak onun sancaklarıdır. Sağında sipahiler, solunda silahtarlar, arkasında ulufeli süvariler ve garipler. Bunlar Padişah'ın has askerleridir." diye bağırdı. İran Şahı bu kadar heybetli askerin toplandığını görünce derin derin içini çekti. Fakat cesaretini kaybetmeyerek çarpışmaya hazırlandı.

Osmanlılar ovada geleneksel düzende dizildiler. Sinan ve Zeynel Paşaların komutası altında bulunan Anadolu ve Karaman beylerbeylerinin süvarisi sağ kanatta, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın komutasındaki Rumeli askeri sol kanatta yer almıştı. Rumeli ve Anadolu azepleri iki kanada dağıtılmışlardı. Yeniçeriler merkezde idiler.

Osmanlı ordusu yine yüz yirmi bin kişiden fazla tutan bir toplama erişiyordu. Bunların arasında seksen bin kadarı süvari idiler. Fakat atlar beslenme noksanından dolayı zayıf kaldıklarından yorgunluktan kıvranıyorlardı. Kendi ülkelerinden daha farklı bir gök altına inmiş olan yeniçerilerle azepler de yolda besin olarak bozuk bir undan, ham meyvalardan başka bir şey bulamamışlardı. Böylesine mahrumiyetler askeri yormuş ve disiplini bozmuştu. Fakat Osmanlılar düşmanı görünce ıstıraplarını, yorgunluklarını unuttular. Ordunun safları arasında güven çabucak yayıldı. Asker, hücum emrini sabırsızlıkla bekliyordu.

Şah İsmail'in süvarileri de sayı bakımından hemen hemen denkti. Bunlardan başka İran askeri afiyet ve rahatta olarak yaşamış ve süvarilerin atları da yorulmamış ve iyi beslenmişti. Hepsi savaşa alınmış on bin süvariden kurulu bir kol dikkati çekiyordu: Bunların miğferleri cilalı çelikten

ve kırmızı tuğlarla süslü idi. Silahları demir topuzlarla yay ve dişbudak ağacından yapılmış mızraklardan mürekkepti. Mızrakları ortalarından tutmak suretiyle kullanırlardı. Çevik ve sinirli görünen atlara çelikten yapılmış eğerler vurulmuştu. Askerinin düzeni ve denenmiş bağlılığı savaşın sonucu hakkında Şah İsmail'e büyük bir ümit vermekte idi.

Komutanları arasında Diyarbakır Valisi Ustaçlıoğlu; Bağdat, Meşhet, Horasan ve Damgan (Mogan) valileri ile Birinci Kanun Memuru Nimetul'lahzâde Mir Abdülbâki gibi at üzerinde ihtiyarlamış cenkçiler vardı. Ancak İran ordusunda piyade askeri olmadığı gibi, Osmanlıların müthiş toplarına karşı koyacak bir tane topları bile yoktu.

İlk önce İran süvarisi hücum etti. Osmanlılar bu çarpışmaya karşı dayandılar. İki asker "Şah" ve "Allah" nâralarıyla birbirlerine girdiler. Şah İsmail, kendi idare ettiği hücumda başarı sağladı. Azepler yandan sarılınca, yerlerini bıraktılar. Yavuz'un sol cenahı artçı ordusuna kadar püskürtüldü. Fakat sağ kanatta Beylerbeyi Sinan Paşa, Ustaçlıoğlu'nun düzenini bozmaya muvaffak oldu. Sinan Paşa'nın askeri saflarını açacak yerde, düzenli şekilde toplara doğru çekilerek zincirleri geçtiler. Bu hareket o kadar süratle yapıldı ki İranlılar birdenbire kendilerini topların önünde buldular. Topların önü açılır açılmaz Acem safları arasına ölüm saçmaya başladılar. Bir an içinde savaş alanı ölülerle doldu. İlk önce yok olanlar arasında bulunan Ustaçlıoğlu'nun ölümü, yenilgiyi tamamladı.

Yavuz Selim'in bu tarafta üstün geldikten sonra ordusunun en iyi askerinden kurulu bulunan sol kanadın yenilgisini onarması gerekiyordu. Subaylar, neferler Şah İsmail'in hızlı saldırışı karşısında çekiliyorlardı. Padişah'ın

bir emri üzerine yeniçeriler, arkasında siper almış oldukları arabalardan kurulu seddi bozarak tüfek atmaya başladılar. Acem Şahı'nın askeri gevşemeye başladığı sırada Şah İsmail kolundan, ayağından yaralanarak attan düştü. Bir Osmanlı süvarisi elinde mızrak, Şahın üzerine yürüdü. Eğer onun subaylarından biri kendisini feda etmiş olmasaydı Şah İsmail'in hayatı sönmüş olabilirdi.

Şah'ın yakınlarından ve tıpkı onun gibi giyinmiş Mirza Sultan Ali, "Şah benim" diyerek nefere doğru koştu. Mirza Ali esir edildiği sırada Hızır adında bir seyis kendi canını tehlikeye koyarak atını İsmail'e verdi. O da savaşın kesin surette kaybedilmiş olduğunu görerek, atının olanca süratiyle kaçtı. Askerlerinden henüz savaşmakta direnenler de ona uyarak kaçtıklarından savaş alanı Osmanlı ordusuna kaldı.

İki taraftan da Çaldıran'da çok kayıp verilmiştir. İsmail'in ordusundan ondört han, Yavuzun ordusundan da on sancak beyi savaş alanında hayata gözlerini yummuşlardır. Acem Şahı bütün gece koşup kaçarak, ertesi günü şafak vakti Tebriz surları önüne yetişti. Şehir halkı bir bağlılık duygusundan fazla merakla onu karşılamaya çıktılar. Osmanlı tarihçilerinin belirttiklerine göre, Şah İsmail kendisini başkentinde güven içinde göremediğinden dolayı Dergezin'e doğru çekilmeye devam etti.

Bu sırada Türkler, düşmanlarının ordugâhını, hazinelerini, kadınlarını zapt etmişlerdi. Şah'ın en sevgili haremi de bu kadınların arasında bulunuyordu.

TEBRİZ'E GİRİŞ

Yavuz Sultan Selim, ertesi günün sabah vaktinde vezirlerinin ve askerlerinin resmî kutlamalarını kabul etti ve Padişah ordusunu harekete geçirerek Tebriz üzerine yürüdü. Vezir Dokakin-zâde Ahmed ile Defterdar Pîri ve tarihçi İdris (Bitlisi) önden şehre giderek Padişah adına anahtarları istediler. Yavuz'un zafer alayı ile girişi için de gerekli hazırlıkları yapmaya başladılar.

Sultan Selim, uzun bir kavis çizerek on üç gün yürüdükten sonra Tebriz'e vasıl oldu. Topluca Surhab'a kadar çıkmış olan halk, askerle beraber Padişah'ın yolu üzerine dizildi. Padişah şehre girerken birçok dervişlere rastladı. Halkın önünde bulunan ve herkes tarafından kendisine saygı gösterilen bir şahıs dikkatini çekti. Bu, Timur torunlarından babası Hüseyin'in Horasan'dan atılışından beri Şah İsmail'in sarayında gözetim altında yaşamakta olan Bediüzzaman idi. Selim, ona şehzade elbisesi verdirerek, kendi tahtının yanında kurdurduğu bir taht üzerine onu çağırdı ve böylece Timur sülâlesine karşı bir yakınlık göstermiş oldu. Ayrıca Bediüzzaman'a günde bir akçe de bağlamıştır. Osmanlı ordusu geri döndüğünde o da Padişah ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve burada vebadan ölmüştür. Yavuz Sultan Selim, güzel sesiyle şöhret kazanmış olan müezzin Muhammed Hafız İsfahanî'yi de katına çağırarak oğlu Hasan Can (tarihçi Saadeddin'in babası) ile birlikte, Osmanlı ülkesine getirmiştir. Padişah, bir hafta kadar Tebriz'de kalmış ve zaferinin meyvaları olarak birçok ganimetleri kendi ülkesine yollamıştır.

Yavuz Sultan Selim, Tebriz'e girişinin ertesi günü (6 Eylül 1514), Sultan Yakup Camii Kebiri'ne giderek hutbesi kendi adına okunan Cuma namazını kıldı. Bu güzel yapının

onarılmasını da emretti. Sonra “Heştbehişt” denilen (sekiz cennet) nefis bahçe ile Yakup çarşısını da gezdi. Ertesi gün, Hoca İsfahanî’nin Padişah’ın huzuruna girerek; biri Farsça, öteki Çağatayca yazılmış ve Osmanlı ordusunun zaferini tantanalı şekilde tebrik eden, iki kaside sunmasına müsaade edildi. Yavuz Sultan Selim; oğlu Süleyman’a, Edirne Valisi’ne, Kırım Hanı’na, Mısır Sultanı’na, Venedik Doç’una zafernâmeler gönderdi.

Tebriz’den birçok değerli sanatkârları İstanbul’a gönderdikten sonra Padişah, Tebriz’den 15 Eylül’de Karabağ’a doğru ayrılmıştır. Yavuz kışlık karargâhını Azerbeycan’ın verimli ovalarında kurmak istiyordu. Ancak Aras ırmağı sahiline vardığında yeniçerilerin bir ayaklanması ile projeleri bozuldu. Yeniçeriler geçirdikleri mahrumiyetlerin daha uzun sürmesini istemiyorlar ve bu uzak yerlerde savaşmaktan çekiniyorlardı.

Bunlar Padişah’ın etrafını sardılar ve parça parça olmuş elbiselerini mızraklar ucunda göstererek ve haykırarak Rumeli’ne dönmek arzusunda bulunduklarını belirttiler. Hatta aralarından birkaçı Padişah’ın çadırını kurşunla delmeye kadar vardılar. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim orduya geri dönme emri verdi.

Padişah, bu baş kaldırmayı biraz da vezirlerine yüklüyordu. Öfkesine ilk uğrayan Mustafa oldu. Nahçivan’a erişmeden önce Yavuz, dilsizlerinden birine eğilerek yavaşça birkaç söz söyledi. O da hemen Mustafa’nın yanına gidip kimseye göstermeden atının eğerini tutan kolanı kesti. Vezir, askerin alaylı sesleri arasında atından düştü. Erivan surları önüne varıldığında Mustafa azlolundu (2 Şaban/22 Eylül). Buna karşılık Defterdar Pirî, Mustafa’nın makamına atandı. Ordunun zahiresini yenilemek üzere Bayburt’a doğru gönderildi.

Yavuz Sultan Selim, Erzurum’da iken Bayburt’un anahtarları geldi. Yavuz zeametli süvarilerine de izin verdi. Hem Ramazan ayından hem de toprak karla örtülmüş

olduğundan bu sıralarda askerî hareket de yapılamıyacağı tabiî idi.

Ramazan'ın dokuzuncu günü, 28 Ekim'de bazı köylüler askerin sert davranışlarından şikâyet ile bazı dilekler için Padişah'ın huzuruna geldiler. Bunun üzerine Padişah, Dokakin Ahmed ile Hersek Ahmed Paşaların çadırlarının iplerini kestirdi. Bu, onların görevlerine son verildiğinin bir işaretiydi. Vezir-i âzâmlık makamı, Çaldıran Savaşı'nda Osmanlıların sol kanadına kumanda eden yiğit Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'ya verildi. Yeni vezir-i âzam, süvari askeriyle birlikte Ankara'ya giderek kışlağını orada kurdu. Yavuz Sultan Selim de Amasya'ya doğru yoluna devam edip, Kasım ortalarına doğru oraya erişti.

Savaşın başından beri yeniçeriler arasında birkaç defa belirmiş olan itaatsizlik, kış karargâhlarında yeniden düzensizliğe sebep oldu. Ayaklananlar Vezir Pîri Paşa ile Yavuz'un hocası Halimî'nin evlerini yağma ettiler. Padişah bu defa da askerin itaatsizliğinden dolayı büyük bir memurunu cezalandırdı. Vezirlik görevinden azledilmiş olan Dokakin Ahmed Paşa bu sefer cellada teslim edildi. O sırada Bali Bey ile Hacı Bey, Havale ve Zvornik kalelerine karşı yapmış oldukları akınlarda esir aldıkları birtakım Hırvat ve Macarların başlarını Padişah'a gönderdiler.

- XXI - KEMAH KALESİNİN ALINIŞI

Kemah sadece pozisyonu bakımından değil, toprağının verimi, halkının endüstri ile uğraşmakta olması ile de meşhurdu."Bayburd'un kızı, Erzincan'ın kozu (ceviz), Kemah'ın bezi" bir atasözü niteliğini kazanmıştı. Erzincan'dan bir konaklık mesafede, Fırat kıyısına rastlayan ve yanına varılması güç bir kaya üzerindeki Kemah kalesi, Yıldırım Bayezid zamanında Beylerbeyi Timurtaş tarafından ele geçirildiği halde, Timur istilasından sonra Osmanlı

toprakları dışında bırakılmıştı. Yavuz Sultan Selim, Kemah'ın fethini, sadece buranın eskiden Osmanlı Devleti'nin bir parçası olması dolayısı ile değil, aynı zamanda bu kale garnizonu tarafından Erzincan ve Bayburd dolaylarında âdeta sürekli olarak asayişin bozulması yüzünden güveni sağlamak gerektiği için de arzu ediyordu.

Yavuz, Kemah'ın fethi için, Amasya'daki ordugâhından, Erzincan Valisi Bıyıklı Mehmed Paşa'ya emir gönderdi. Kendisi de baharda (19 Nisan 1515), hareket ederek Kemah üzerine yürüdü. Karaca Çayır'da mola verdiği sırada Mısır sultanının elçilerini kabul etti. Bunlar Kayseri ve Bozok sancağının Şehsuvar'a yurtluk olarak verilmesinden dolayı şikâyetçi olarak geliyorlardı. Onlara göre buralar Mısır hükümetinin vassalına bağlı topraklar olarak hutbelerde ve sikkelerde Mısır sultanının adı bulunmak hakkı mevcud olduğundan, Padişah, Memlûk hukukuna tecavüz eylemiş durumda idi. Yavuz Sultan Selim:

"Eğer sultan mert ise, adının hutbede anılması ve paralarda yazılması hakkını, sultanlık ettiği Mısır'da korusun." cevabı ile elçileri geri gönderdi. Böylece Memlûk Sultanı'na karşı düşündüğü savaşı ima etmiş oluyordu.

Padişah, Amasya'dan hareketinden bir ay sonra Kemah önünde göründü ve hücum ile burası zaptolundu. İçine de Karaçinoğlu Ahmed Bey'in emri altında bir Osmanlı garnizonu yerleştirildi. Bundan sonra Dulkadir Beyi işini halletme projelerini gerçekleştirmeye koyuldu. Kemah'ın alınışından sekiz gün sonra Sivas'tan, Şehsüvaroğlu Ali Bey ile Vezir-i Âzam Sinan Paşa komutalarında on bin yeniçeriden mürekkep bir fırkayı Alaeddevle'ye karşı gönderdi. Kendisi de aradan çok zaman geçmeden hareket ederek Sinan Paşa'nın Elbistan hisarları önüne varışı sıralarında, İncesu kenarına gelip ordugâh kurdu.

O zamanlarda Alâeddevle, Ördekli'de bulunuyordu. İlk iş olarak hazineleri ile haremini Turna dağı zirvesine çıkarttı. Sonra yanındaki Türkmenlerle ülkesinin kalbine götüren boğazları tuttu (12 Haziran 1515). Sinan Paşa Göksu ovasını geçerek Turnadağı eteklerinde kapanmış ihtiyar Dulkadir Beyi'ni savaşa zorladı. Yapılan savaşta Alâeddevle öldürüldü. Türkmenler bozulup kaçtılar. Dulkadir Beyi'nin dört oğlu ile kardeşi Osmanlıların eline düştü. Yavuz, Alâeddevle'nin başını bir zafernâme ile birlikte Mısır sultanına yolladı.

Şehsüvarzâde, üç tuğlu vezir unvanı ile zapt edilen Dulkadir topraklarının valiliğine atandı. Padişah memnunluğunu belirtmek üzere, her süvariye bin akçe ihsan eyledi. Kayseri'ye dönüşünde Anadolu ve Karaman askerlerini terhis etti. Zaferlerini Venedik Doçu'na da bir mektupla bildirdi. Sonra da İstanbul'a döndü.

KAZASKER CAFER ÇELEBİ'NİN İDAMI

Yavuz Sultan Selim İstanbul'a gelir gelmez daha önceleri isyan eden yeniçerilerinin cezalandırılması ile meşgul oldu. Askerin en eskilerini huzuruna çağırarak Amasya'da Pîri Paşa ile Halimî Hoca'nın evlerini kimlerin tahriki ile yağma etmiş olduklarını sordu. Yeniçeriler bu türlü işlerin sorumluluğunu başkalarına yüklemeyi fırsat bildiklerinden şefleri İskender Paşa'yı, Sekbanbaşı Balyemez Osman'ı ve Kazasker Cafer Çelebi'yi öne sürdüler. Yavuz, İskender Paşa ile Osman Ağa'nın başlarını kestirdi. Cafer Çelebi'ye gelince, o zamanlar kazaskerler müftülerden daha yüksek bir rütbeyi temsil ettiklerinden, onun idamının hukukî bir yoldan olması gerekiyordu. Bunu göz önünde bulunduran Yavuz Sultan Selim, Cafer Çelebi'yi yanına çağırarak:

İslâm askerlerini itaatsizliğe ve isyana teşvik edenin ne türlü ceza göreceğini sordu. Cafer Çelebi, eğer olay sabit

ise itham edilenin ölüme mahkûm edilmesi gerekeceği cevabını verdi. Bunun üzerine Yavuz Selim, kendi hakkındaki hükmün kendisi tarafından verilmiş olduğunu ona söyledi. Kazasker, o vakit öfkelenerek Padişah'ı Hakk'ın sesini duymaya davet etti. Ve Cafer-i Bermeki'yi idam eden Harunurreşid gibi pişmanlık içinde ruhunu teslim etmemesi için vicdanını bir masumun katli ile lekelememesini ona hatırlattı. Fakat bütün bunlar boşuna oldu.

Cafer'in hayata gözlerini yumarken söylediği sözler yerini buldu. Yavuz Sultan Selim, Kazasker Cafer Çelebi'nin o işte bir parmağının olmadığını öğrendi. Hakkında verdiği haksız karardan gerçekten pişman oldu. Cafer Çelebi idam edilmişti. 25 Ağustos 1515 tarihinde İstanbul'da hızlı bir yangın çıktı. Padişah bizzat yangın yerine koşup ateşin söndürülmesi için emir verirken yanında bulunan vezir-i âzâmına şu sözleri söylemeden duramadı:

"Bu yangın, Cafer'in ateşli nefesidir. Sonunda sarayı, tahtı ve bizzat beni tutuşturacağından korkarım." Hatta sohbetinde kendisine yakın olanları da zavallı kazaskeri bir hapishanede kendisinden gizlemek suretiyle kurtarmamış olmalarından dolayı azarladı.

ORDUNUN YENİDEN DÜZENLENMESİ

Yavuz Sultan Selim bu sıralarda yeniçeri ocağının düzenindeki bazı noksanlara çare bulmak istiyordu. O zamana kadar yeniçerilerin en büyük komutanlığı sekbanbaşıya ait bir haktı. Sekbanbaşı bu mertebeye ancak daha küçük derecelerden geçtikten sonra kavuşabildiğinden, onun ölümünde veya azlinde, bir derece daha altında bulunan subay komutayı ele alıyordu. Daha açık bir deyim ile sekbanbaşı otuz üç takım sekbanın başı olmaktan fazla birşey değildi.

Yeniçeriler üç türlü değişik askerden oluşuyordu. Altmış iki yeniçeri "bölüğünden", otuz üç sekban "odasından" ve

yüz “yaya cemaatinden” mürekkep idiler. Yavuz Selim, bağlılıklarına güvenebildiği şahıslardan sancakdar Yakup’u “sekbanbaşlık” görevine seçti. Bu ağaya “kul kâhyası” unvanı ile ikinci bir komutan da yanına verildi. Hiyerarşide bunları; unvanları değişik av hizmetlerinden alınmış ikinci dereceden dört general izlemekte idi ki, onlar da Sekbanbaşı zağarcıbaşı, samsuncubaşı ve tumacıbaşı idi. Bunlardan sonra da çavuşbaşı geliyordu. İşte bu yedi büyük zabit, yeniçerilerin genel kurmayını teşkil ediyorlardı.

Unvanları Padişah’ın av hizmetlerinden alınmış dört generale karşılık her alayın başlıca dört subayı mutfak hizmetlerine göre birer isim almışlardı ki onlar da şunlardır: Çorbacıbaşı, aşçıbaşı sakacıbaşı ve vekilharç.

Yeniçeri ağasını takip eden “kul kâhyasını” subaylar arasında son sıralarda bulunan “kâhya yeri” ile karıştırmamak gerekir. Kâhya yerinin görevi yeniçerilerin, bulundukları mahallelerdeki idari işlerini düzenlemekti. Bunların da altında muhzirler, deveciler, hasekiler vardı. Yeniçerilikte ilerleme şöylee olurdu: Kâhya yerinden muhzirliğe, oradan deveciliğe çıkarılarak sırası ile kul kâhyalığına kadar varmak mümkündür. Yavuz Sultan Selim’den önce de mevcut olan bu yükselme düzeni bir değişikliğe uğratılmadı. Ancak onun zamanında ağalık ve kul kâhyalığı makamları ihdas olundu.

Padişah, ağa ve kul kâhyası tayini hakkını kendisi için muhafaza etmekle o zamana kadar yeniçeriler elinde kalmış olan en yüksek komutanlığı kendi eline almış oluyordu. Bu ileriyi görüş ve cesaretli buluşu zorlu asker arasında sık sık vukua gelen başkaldırma hareketlerini bastırmak için padişahlara daha ziyade kuvvet ve kudret verecek idi.

Yavuz Sultan Selim, askeri reformunu tamamlamak için başkaca da bazı tedbirler tespit etti: Yeniçeri ağasının ancak padişah bizzat savaşa gittiği zaman askerin başında yürümesini, ocak işlerinin devlet kapısında kul kâhyası vasıtası ile görülmesini, padişahın bulunmadığı zamanlarda

başkent korunmasının sekbanbaşıya tevdi edilmesini kararlaştırdı.

DENİZCİLİĞE ÖNEM VERİLMESİ, GEMİ YAPIM İŞLERİ

Yavuz Sultan Selim'in tasavvur ettiği reformların sadece bir bölümü, bu askeri reformlar idi. Padişah'ın yorulmak bilmeyen gayret ve faaliyeti, idarenin bütün dallarında birden görülüyordu. O bir taraftan asker üzerindeki etkisini sağlamlaştırıyor ve disiplin bağlarını sıkıyordu. Öte taraftan da devletin yetersiz durumda görünen deniz kuvvetlerinin yeniden düzenlenmesi ile uğraşıyordu.

Şah İsmail üzerine açılan seferde ordunun yiyeceğini Trabzon'a kadar taşımakla görevlendirilen donanma, bu görevin gereklerini yerine getirmeye yetmemişti. Sonra donanmanın teçhizatı da tam olmadığından Hıristiyan donanmalarına karşı koymakta güçlük çekiliyor idi. Bundan başka fetihten beri İstanbul'da Rumların eski şantiyelerinden başka tersane de yoktu. Sonra bu şantiyeler de oldukça harap hale gelmişlerdi.

Uykusuz gecelerinden birinde Padişah bütün bunları hatırladı. Çaldıran Savaşı'nda vezirlik payesine yükseltilmiş Piri Paşa'yı huzuruna çağırdı. Ona şu anlamda hitap etti:

"Eğer bu akrepler (Hıristiyanlar) denizi gemilerle örtüyorlarsa, eğer Venedik doçunun, Papa'nın, Fransa ve İspanya krallarının bayrakları Rumeli kıyılarında dalgalanıyorlarsa, buna sebep, ancak senin tembelliğin ve benim müsamahamdır. Fakat ben artık herhalde güçlü ve çok sayıda bir donanma sahibi olmak isterim." Pîri Paşa da şöyle cevap verdi:

"Padişahım, siz bu kulunuzun arzetmek istediği şeyi benden önce beyan buyurdunuz. Yarın arz için huzurunuza girdiğimiz zaman vezirleri ve özellikle beni azarlayınız. Hemen bir tersane inşaası ve kendi masraflarımızla beş yüz

savaş gemisi teçhizini ferman buyurunuz. Frenkler bu hazırlıkları haber alır almaz korkuya düşeceklerdir. Göreceksiniz ki, şantiyeler tamamlanmadan, kırk kadırganın denize indirilişinden önce birbiriyle yarışırcasına antlaşmaların (kapitülasyon) yenilenmesine ve vergilerin ödenmesine koşacaklardır. Böylece bu teçhizat giderlerinin en büyük kısmı onların altınları ile ödenmiş olacaktır.”

Pîri Paşa’nın oyu, Padişah’ın görüşüne uygun göründüğünden, ertesi gün Yavuz Sultan Selim o yolda emir verdi. Vezirler Piri Paşa önlerinde olduğu halde limanın öte sahilinde bulunan bir kabristana gittiler. Eskiden Bizanslıların gemi şantiyelerinin bulunduğu bu yer, yine o hizmete tahsis olundu. Vezirler gemi yapım işlerini bizzat idare ettiler. Mezarlıktaki gemiler yeni tersanenin arkasında kazılan ve mezarlar mezarı denilen uzun bir hendeğe naklettirildi.

Pîri Paşa’nın tahmininde yanılmadığı az zaman içinde görüldü. Avrupa hükümetleri müzakerelerin yenilenmesi için tersanelerin tamamlanmasını beklemediler. Macaristan, Osmanlılarla bir yıllık bir mütareke yaptı. Polonya’yı da bu mütarekeye kattılar. Eflâk prensi de her yıl altı yüz gençten mürekkep bir yardımcı kuvvetle üç yüz “banereş” vergi vereceğini Padişah’a arz etti. Fakat Venedik ve Napoli hükümetleri Macaristan ve Eflâk’ın verdiği örneğe uyar görünmediler.

DOĞUDA FETİHLER

Yavuz Sultan Selim, İstanbul yangınından kısa bir süre sonra Edirne’ye geldi. Yavuz, Vezir-i Âzam Sinan Paşa’dan memnun olmadığı için onun yerine Hersek Ahmed Paşa’yı getirmek tasavvurunda idi. Ahmed Paşa, dört defa vezir-i âzâmlık görevine getirilmiş ve dört defa azledilmişti. Bu bakımdan hizmetten kendisine yorgunluk gelmiş olduğunu, ihtiyarlığını ve felce uğradığını arz ederek özür diledi. Yavuz

Sultan Selim, gizli niyetlerinin Sinan Paşa tarafından, Hersek Ahmed Paşa'ya duyurulmuş olmasından şüphelendi. Öfkeye kapılarak kılıcını çekip Sinan'ın üzerine yürüdü. Fakat Sinan Paşa, atik davranarak kaçtı. Bir süre gizlendiği yeri hiç kimse bilemedi. Padişah, onun yerine tayin edecek birini aradı ise de devlet işlerini onun gibi çekip çevirecek bir vezir bulmakta güçlük çekti. Bunun üzerine vezir-i azamın ortaya çıkıp görevine devam etmesini belirten emirnameleri her tarafa yaydı. Sinan Paşa yeniden gelip işe başladı ve daha birkaç yıl iktidar mevkiinde kaldı. Bu sırada Erzincan Valisi Bıyıklı Mehmed Paşa, Kürdistan'ın fethini tamamlamış ve Molla İdris'in yardımı ile bu yeni eyaletin idare usulünü organize etmişti.

Şah İsmail, Padişah'ın Tebriz'den ayrıldığını öğrenince hemen başkentine dönmüştü. Karahan'ı, Diyarbakır'ın yeniden ele geçirilmesi için yolladı. Karahan önce Çapakçur üzerine yürüyerek Şah İsmail'e bağlı kalmış olan Mardin, Urfa ve Hısnıkeyf komutanlarının getirmekte olduğu yardımcı askeri, geçtiği yol boyunca toplayarak nihayet Diyarbakır'ı kuşattı. Fakat Diyarbakır halkı bütün baskılara rağmen, olanca güçleri ile savunmaya kararlı idi. Osmanlılardan yardım istemek üzere Amasya ordugâhına birkaç delege yolladılar. Yavuz Sultan Selim, yeniçerilerden Hacı Yekta Ahmed komutasında hemen bir miktar asker yolladı. Bunlar kuşatanların saflarını yararak Rum kapısından kaleye girdiler. Diyarbakır delegeleri döndüklerinde Padişah, Şah İsmail'in barış isteğini red ile cevaplandırdığını, Kürtlere imdat gönderdiğini ve Kemah'ı vurmak üzere yakında hareket tasavvurunda bulunduğunu İdris'e bildirdi. İdris; Bitlis, Hizan, Meks ve Sasun beylerinin dağınık kuvvetlerini toplayarak aniden İranlıların üzerine hücum edip onları yendi ve çok da ganimet aldı.

Diyarbakır ablukası bir yıldan fazla bir zamandan beri sürüp gitmekte idi. Kürtler gerek sık sık vukua gelen

hücumlarından, gerekse hastalıktan dolayı on beş bin kişi kaybetmişlerdi. Ancak bu yiğitler, on dört yıldan beri savaşmakta bulundukları Acemlere karşı mezheplerini ve memleketlerini sonuna kadar savunmaya ve korumaya karar vermişlerdi. Beyler, Dulkadir prensinin yenilgisini ve Osmanlıların Kayseri'ye çekildiğini haber alınca, kendilerinden bağlılık yeminleri almış olan Bitlis'li İdris'i yeniden sıkıştırdılar. Fakat İdris, Hısnıkeyf'e vardığında Yavuz Sultan Selim'in bir mektubunu aldı. Mektupta Diyarbakır'ın kurtarılması için Bıyıklı Mehmed'e emir verildiği açıklanıyordu. Bir güvercin ile bu müjdeli haber şehrin gayretli savunucularına ulaştırıldı.

Padişah, İdris'e yolladığı fermanda birliğin kurulmasına özen göstermesini emrediyordu. Bu bakımdan İdris, Çemişkezek ve Palu komutanlarını, Merdis Beyi ile Cemşid Beyi, Çabakçur, Bitlis, Hısnikeyf, Hizan, Cizre, Sasun idareclerini toplayarak Yavuz Sultan Selim'in onlar hakkındaki iyi niyetlerini onlara tebliğ eyledi.

Bu sırada Kurdbeg komutasındaki İran ordusu Çabakçur duvarlarına kadar gelmiş ve burasını hücumla ele geçirmişti. İdris ile maiyetlerinde on bin kişi bulunan Kürt şefleri; Kasım, Cemşid, Hüseyn beyler Bıyıklı Mehmed Paşa ile orada buluştular. Bunun üzerine Osmanlı generali hiç vakit kaybetmeden düşmana karşı yürüyerek ilk karşılaşmada onu yenmiş ve Erciş ile Adilcevaz üzerine çekilmek zorunda bırakılmıştır. Bundan sonra Bıyıklı Mehmed Paşa'ya Diyarbakır'ın yardımına koştular. Bu sıralarda Amasya Beylerbeyi Sadi Paşa da beşbin kişilik bir destek kuvvet getirdi. Karahan, birleşmiş kuvvetlerin Diyarbakır'e beş fersah uzaklıktaki Karaköprü'yü geçtiğini öğrenmesi üzerine kuşatmayı kaldırdı ve Mardin'e çekildi.

- XXII - MISIR SEFERİ

Yavuz Sultan Selim, Edirne'deki sarayında yeni fetihler planlıyordu. 1516 baharının başlangıcında Vezir-i Âzam Sinan Paşa'ya, Kayseri'de toplanmış olan 40 bin kişilik bir ordusunun komutasını eline alarak Maraş yolu ile Fırat üzerine yürümesini emretti. Sinan Paşa, Osmanlı ordularının hareketlerini durdurmak yahut arkalarından hücum etmek üzere, Mısır sultanının Suriye sınırlarına yolladığı ordunun taarruzundan çekinerek ilerilere gitmeye cesaret edemedi.

Yavuz, bu düşmanca davranıştan, Sinan Paşa vasıtasıyla haberdar olunca, bir Dîvân topladı. Burada Hersek Ahmed Paşa söz alarak, Mısır'a savaş açılması tezini savundu. Ayrıca Yavuz'un şüphelerini ve öfkelerini arttırmak için de Kahire'de esirken, Mısır sultanının; eğer Osmanlılar bir gün Mekke ve Medine'ye yaklaşmaya kalkışacak olurlarsa hepsini ezme tehdidinde bulunduğunun kulağına kadar gelmiş olduğunu da sözlerine ekledi. Nişancı Mehmed de Ahmed Paşa'nın görüşünü destekleyerek kutsal iki beldenin himayesinin Padişah'ın şanını artıracağını ifade etti. Onun bu cenkçi görüşü kendisini vezirlik mevkiine yükseltti. Ancak hayatını bilimsel incelemelere harcamış ve nişancılık görevini de sırf Padişah'ın özel buyruğu üzerine kabul etmiş olan Mehmed Paşa, vezirlik payesini üzerine almak istemiyordu. Bunu ona kabul ettirmek için Padişah bizzat kendisine bu konuda ısrar etti.

Mısır seferi, saray kapıağasının gördüğü bir rüya ile de kuvvet kazandı. Bu zata Hz. Peygamber'in dört halifesi sancakları ile görünmüştü. Yavuz, İslâm dininin gereklerine uyarak, Mısır sultanına önce Karaca Paşa ile Rumeli Kazaskeri Zeyrekzâde Mevlânâ Rükneddin'i gönderdi. Bu elçilik heyetinin yollanışını daha mânâlı kılmak için kendisi de 5 Haziran 1516 tarihinde, İstanbul'dan hareketle Üsküdar'a geçti. Yavuz yola çıkışından önce devletinin en önemli üç şehrinin güvenliğini sağlamıştı: Edirne

hükümetini oğlu Şehzade Süleyman'a, İstanbul muhafazasını Vezir Pîri Paşa'ya ve Bursa korumasını da Vezir Hersek Ahmed Paşa'ya tevdi eylemişti.

Padişah, 26 Haziran günü Konya'da büyük mutasavvıf ve şeyhlerin türbelerini ziyaret etti. Bu sırada Diyarbakır'ın son İran Valisi Karahan'ın başı ile birlikte o bölgenin tamamen itaat altına alındığı haberini de aldı. Daha sonra Elbistan üzerine yürüdü. Mısır Sultanı Kansu Gavri, Osmanlı ordusunun hareketini öğrenince, 50 bin kişilik bir ordu ile Halep'e kadar ilerlemişti. Orada Sultan Selim'in elçileriyle görüştü. Onları küçümseyecek birçok sözlerden sonra da hapsettirdi. Fakat Padişah'ın yaklaşması üzerine onları serbest bıraktı. Elçiler, 9 Ağustos günü Bucakdere'de padişah ordugâhına geldiler.

Osmanlı ordusu Merzeban'a vardı. Burada Antep Hâkimi Yunus Bey, Mısır saflarından kaçıp Yavuz'un bayrağı altına sığındı. Orduyu Antep'ten Halep'e götürmeyi de padişaha arzetti. Bursa Beyi Koçibey ile Ferhat Bey yolu keşfetmek ve esir almak üzere ileriye gönderildiler. Bununla beraber bu sırada Moğolbay, yeniden barış teklifleri ile Mısır sultanı adına Yavuz'un ordugâhına geldi. Padişah huzuruna güzel silahlarla çıkan bu elçinin davranışından öfkelenerek:

"Gayri, bu elçilik işini görmek üzere din adamlarından birini bulamadı mı?" dedi. Ondan sonra Moğolbay ile beraberinde gelenlerin başlarının kesilmesini emretti. Ancak, Yunus Paşa'nın, Mısır sultanının elçisi hakkında yalvarması üzerine Padişah emri geri aldı. Şu kadar ki, Moğolbay'ın bıyığı, saçları traş ettirdikten sonra, hem topal, hem uyuz bir eşeğe bindirilip efendisine gönderilmesinin önüne geçilemedi.

Emevî ve Abbasî Halifeleri, Mısır'ı valiler eliyle idare etmişlerdir. Hükümet süreleri çok sürmeyen iki hanedanın kurucusu olan Tulun ve Akşit adındaki iki Türk, bu valilerdendir. Fatimîler, Mısır'da Bağdat halifelerine tâbi olmamak üzere bir hilafet kurmuşlardır. Böylece İslâm'ın en

büyük hâkimiyeti Nil ve Dicle halifeleri arasında bölüşülmüştür. Büyük Selâhaddin Mısır'da kendi hanedanını kurmuştur. Fakat onun sülalesi de kendisinden sonra ancak yüz yıl kadar yaşayabilmiştir. Hükümdarın korunması ile görevli olan Memlûklardan biri, son Eyyübî hükümdarından tahtını zorla almıştır. Bu Memlûklara da Çerkez Memlûkları halef olmuşlardır.

Batıda çöl, kuzeyde ve doğuda denizle çevrili olan Mısır, güneyden Habeşlilerin ve kuzey doğudan da Suriyelerinin taarruzundan başka bir hücuma maruz değildi. Habeş dağlarından uzun sürelerden beri ordular inmiyordu. Yalnız köle, altın, fildişi satan kervanlar geliyordu. Kuzey doğudan (bugünkü Süveyş kanalının bulunduğu yerden) istila tehlikesi en eski zamanlardan beri mevcut olmuştur. Bu bakımdan Mısır hükümdarları, daima kendi ülkelerinin güvenini sağlamak için, Suriye'ye göz dikmişlerdir. Suriye bazen bütünüyle, bazen de kısmen Mısır hâkimiyetini tanımıştır. Mısır hükümdarlarının Suriye'yi tehdit eden Asya hükümdarları ile düşmanca ilişkilerde bulunmaları da âdeta olağan durumlar gibi görünmüştür.

Çerkez hükümdarlarından Sultan Müeyyed Ebû'n Nasr Zahir, Karaman ve Dulkadir beylerinin ülkelerine kadar elini uzatıp Tarsus, Larende, Kayseri, Maraş, Elbistan ve Besni'yi almıştır. Ancak Dulkadir beyi, Mısır sultanına bağlı olmayı kabul edince, elinden alınan yerler kendisine yeniden geri verilmişti. İşte bu zamanlardan başlayarak iki hükümet sınırları birbirine yakın duruma geldiğinden Osmanlı padişahı ile Çerkez sultanları arasında ilişkiler ve anlaşmazlıklar birbirini izlemiştir.

Kıbrıs'ı zapteden Eşref Barsbay, Mezopotamya'ya kadar yürümüş ve Diyarbakır'ı kuşatarak Akkoyunlu hükümdarı Kara Osman'ı kendisine bağlı olmaya zorlamıştı. Bu sıralarda Şahruh tarafından gönderilen elçiler Mısır'da, Mekke'de ve Medine'de hutbenin efendileri adına

okunmasını teklif etmişler, buna karşılık Melik Eşref, bunları başkentinden kovdurmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Diyarbakır'ı fethetmesi üzerine Mısır ülkesi o taraftan da Osmanlılarla sınırdaş olmuştu. Suriye, Osmanlı tehdidi altına girmiş bulunuyordu. On altı yıldan beri hükümet etmekte olan Kansu Gavri, kendi ülkesinin sınırlarında belirmiş tehlikeye karşı artık daha çok seyirci kalamıyarak, bir ordu ile, Suriye'ye harekete karar verdi.

MEMLÛKLAR

"Memlûk", para ile alınmış köle anlamına gelir. Eski halifeler bunlardan muhafız askerler olarak yararlanmışlardır. Memlûklar, Eyyûbîler hanedanının düşüşünden sonra Osmanlıların Mısır fethine kadar geçen iki buçuk asırlık zaman zarfında Doğu'nun en güçlü tahtlarından birini ellerine geçirmişlerdir. Hatta Türkler Mısır'ı aldıktan sonra dahi, Memlûklar Mısırlıları yine de boyundurukları altında bulundurmuşlardır. Ancak şüphesiz bunlar Osmanlı padişahlarının valilerinin emri dışında değillerdir.

Memlûkların askerleri üç sınıfa bölünmüştü: En asîl sayılanları halis Çerkez kanından gelenlerdi. İkinciler Çelban denilen ve çoğu Habeşli olanlar idi. Üçüncü ve son sınıf da Korsanlardır ki her milletten aylıklı tutulmuş adamlardan ibaretti. Her hükümdar değiştikçe bu askerler, derecelerine göre, cülûs bahşişi alırdı. Devletin en büyük memurluklarında bulunan beyler yirmi dört kişi idi. Ordunun başkomutanı Emirü'l-kebîr unvanını taşırdı.

Memlûklar beyaz elbise giyerler ve alt tarafı yeşil, yukarısı siyah kavuk taşırlardı. Beylerin iç elbisesi beyaz ve dışardan giyimleri ise parlak ve değişik renklerde idi. Kıyafetlerinde en çok dikkati çeken gayet büyük kavuklar olurdu. Mülkî idarede Osmanlıların vezir-i âzâmına denk olan "divitdar" en yüksek görev sahibiydi. En büyük şeriat görevlisi

“Kâdiyü’l-kuzat” unvanını taşırdı. Hanefî, Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinin temsilcileri olan dört kadı, bunun idaresi altında bulunurdu. Sultan, Dîvâna başkanlık ettiği günlerde, kadılar, hazine memurları, ordu müfettişleri hükümdarın sağ tarafında; nişancılılarla, Memlûk emirleri sol tarafında yer alırdı. Divân sadece Salı ve Perşembe günleri kurulurdu.

MERCİDÂBIK SAVAŞI

Memlûk Sultanı Kansu Gavri, Osmanlı ordusu ile karşılaşmak üzere Kahire’den çıktığı zaman seksen dört yaşında idi. Devletinin emirleri, kadıları ve şöhretli iki şeyhi de beraberinde bulunuyorlardı. Mısır sultanı Şam’a vardığı zaman kendisine Halep Valisi ile Sultan Selim arasındaki gizli ilişkiler; Şam valisi olan Sibay tarafından bildirildiyse de Kansu Gavri buna kulak asmadı. Yoluna devam etti.

24 Ağustos 1516 tarihinde iki Sultan Mercidâbık ovasında karşılaştılar. Yavuz Sultan Selim sağ kanat komutanlığını Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa ile Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa arasında bölüştürdü. Şehsuvaroğlu Ali Bey ile Ramazanoğlu Mahmud Bey’i bunların emrine verdi. Sol kanat Bıyıklı Mehmed Paşa ile Amasya beylerbeyinin komutasında bulunuyordu. Ordunun cephesine toplar konulmuş ve onların önü de araba barikatıyla kapatılmıştı.

Kansu Gavri, sağ koluna Halep Valisi Hayırbay’ı, sol koluna da Şam Valisi Sibay’ı koymuştu. Savaş, pek uzun ve pek kanlı olmamakla beraber, kesin surette Osmanlı ordusu tarafından kazanıldı. Bunun sebepleri; birinci derecede Osmanlı toplarının kudretinde aranabilir. Ayrıca çelbanlar bu savaşta gerekli gayreti göstermediklerinden savaş daha kolayca kazanılmıştır da diyenler olmuştur. Hükümdarın, korsanları kendilerine tercih etmelerinden dolayı incinen çelbanlar bu savaşa girişmeksizin kaçmıştır.

Kansu Gavri, korsanları ilk safa yerleştirmişti. Bunlardan bin kişi kadar yok olduktan sonra Mısır ordusunun geri kalan kısmı dağılıvermiştir. Seksenlik Mısır Sultanı, askerinin yenilgisinden ve kaçışından son derece üzülerek ya yaşlılığından ya inme inişinden yahut da beylerinden birinin hainliğinden bir göl kenarında öldü.

HALEP'İN ALINIŞI

Mercidâbık savaşının ilk sonucu Memlûkların bütün Suriye'yi kayıp etmesi oldu. Yunus Paşa, Halep yolunu tutan Hayırbay'ı kovalamakla görevlendirildi. Fakat Hayırbay yoldan dönerek Yunus Paşa'ya teslim oldu. Yavuz Sultan Selim, Gavri'nin çadırında iki yüz kantar gümüş ile yüz kantar altından mürekkep büyük bir hazine buldu.

Halep halkı, Yavuz Sultan Selim'in gelmekte olduğunu öğrenince karşılamak ve bağlılık andı içmek üzere şehirden çıkıp meydanda toplandılar. Padişah'ın eline Haleple beraber umulmadık hazineler de geçmişti. Burada bir milyon duka ile beraber kıymetli kumaşlardan yapılmış ve vaşak ve samur kaplı üç bin kattan fazla elbise vardı. Padişah gerek konumu, gerekse ticareti bakımından önemli olan Halep'in idaresi için emek harcıyarak öncü komutanı Karaca Paşa'yı vali, Çömlekçi zâde Kemal Çelebî'yi de kadı tayin etti.

Şehzade Süleyman'a, yabancı devletlere, Sakız Cenevizlerine ve Venediklilere zafernâmeler yazıldı. Halep'in düşmesi Malatya, Divriği, Besni, Antep gibi Memlûkların Suriye sınırlarındaki diğer yerlerin de Osmanlıların eline geçmesine yol açtı. Yavuz ilk defa olarak Halep Cam-i Kebirinde Cuma namazını edâ ettiği zaman hatip, padişahın lakaplarına Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'nin hadimi (Hadimü'l-Haremeyn eş-şerîfeyn) vasfını da kattı ki o zamana kadar bu vasıf Memlûk hükümdarlarına hasredilmişti. Padişah, bundan o kadar

memnun oldu ki bin dukadan fazla değeri olan kaftanını çıkararak hatibe armağan etti.

Halep; İstanbul, Edirne, Bursa, Kahire ve Şam şehirlerinden sonra Osmanlıların en önemli altıncı şehri sayılırdı. Şehrin on iki kapısından her biri on iki mahalleden birine götürürdü. Halep eyaleti halkı o zamanlarda Türkmenler ve Kürtler ile değişik Arap aşiretlerine mensup insanlardan ibaretti. Bilindiği gibi Hz. Ömer zamanında Suriye'nin geri kalan diğer yerleri ile birlikte Bizanslılardan fethedilen Halep, Emevîlerin ve Abbasîlerin idarelerinde bulunmuş, Tulon ve Akşit oğullarının eline geçmişti. Burada başka hanedanlar da hüküm sürmüş olduğu gibi, Selçuk hanedanının bir kolu da kurulmuştur. Buraya hâkim olanlar arasında Atabeylerle Eyyûbîler en meşhurları arasındadır. Nihayet Halep, Memlûklar eline geçmiştir. Onlardan da Osmanlılar almışlardır.

Yavuz Sultan Selim, birkaç gün Halep'te kaldıktan sonra Hama yolunu tuttu. Padişah buranın idaresini Güzelce Kasım Paşa'ya tevdi etti. Osmanlı ordusu bir karşı koymaya rastlamaksızın Humus'a doğru hareketine devam etti. Eylül sonlarına doğru Türk sancakları Şam'ın bir mahallesi olan Mastaba duvarları üzerinde dalgalanıyordu. Memlûklerin Şam (Dimeşk) savunmasıyla görevlendirdikleri Arap Emîri Nasıreddin, Osmanlılara teslim oldu. Suriye kaleleri komutanları, Arap beyleri ve Lübnan dürzileri bağlılıklarını sunmaya koştular.

Trablus, Kudüs ve Safet idaresi sırasıyla İskender Paşazâde Mustafa'ya, Evrenosoğlu'na ve Muntasıroğlu'na tevcih olundu. Dürzilerin gönüllerini kazanmak için de onların şeflerinden Muin oğluna da sancak beyliği verildi. İsa Bey zâde Mehmed Bey sancak beyi sıfatiyle ve iki bin süvariyle Gazze taraflarına gönderildi. Padişah kış mevsiminin dört ayını Şam'da geçirdi. Yavuz Sultan Selim boş zamanlarında bu büyük İslâm şehrinin anıtlarını,

İslâm’ın şöhretli şeyhlerinden buraya gömülü bulunanların kabirlerini ziyaret eyledi.

Şam, yöresinin güzelliği ile tanınmıştır. Bütün dünyanın en güzel ovalarından ve İslâm coğrafyacılarının “riyâz-ı cennet” (cennet bahçeleri) diye adlandırdığı dört vadiden biri olan Gota vadisinde kurulmuştur. Saf suyu ve taze çemenleriyle burası gerçekten bir cenneti hayal ettirir. Hz. Peygamber’in gençliğinde Şam’a ticaretle seyahat etmiş olması ve sahabesine burasını övmüş bulunması İslamların gözünde Şam’a özel bir önem kazandırmıştır. Şam, Hz. Ömer hilâfetinin ilk zamanlarında fetholunmuştur. Şam’daki büyük kilise beşinci Emevî halifesi Abdül Melik zamanında İslâm’ın en büyük camilerinden biri haline getirilmiştir.

Yavuz Sultan Selim de ilk önce sütunlarının ihtişamı, kubbelerinin çokluğu, yazılarının zerafeti, mihraplarının zenginliği ve minare ve minberlerinin sayısı bakımından gerçekten eşsiz bir şöhrete sahip Emeviyye camiini ziyaret etti. Sonra diğer sahabenin, büyük melikler ile şeyhlerin kabirlerine de gitti. Bunlar arasında Mühyeddin ibn el-Arabî’nin türbesi özellikle dikkatini çekti. Yavuz ayrıca o sırada Şam’da bulunan büyük şeyhlerle de görüşmüştür. Yavuz’un Mısır seferinde beraberine aldığı ulema ile sohbetleri de onun bu eğilimini belirtmektedir. Padişah’ın maiyetinde bulunan bu zatlardan öğretmeni Halimî, kazasker Kemal Paşazâde, İranlı hekim Ahî Çelebi ve tarihçi Sadettin’in babası Hasan Can en şöhretlileridir.

Yavuz Sultan Selim, Şam’a girdiği sıralarda, Memlûklar yeni bir sultan seçmek üzere Kahire’de toplanıyorlardı. Çelbanlar, Kansu Gavri’nin oğlu Seyyid Muhammed’e rey verdiler. Korsanlar, kişisel meziyetleri, hak tanırlığı, menfaatini gözetmeyişiyle tanınan Tumanbay lehinde

bulundular. Sonunda Alanbay ve Kurtbay'ın aracılığı ile bir anlaşma olmuş ve Tumanbay hükümdar seçilebilmiştir.

Yavuz Sultan Selim, Suriye'yi Mısır'dan ayıran çölü baharın ilk günlerinde geçmek üzere hazırlıklarda bulunuyordu. Asker için gerekli suyun taşınabilmesi için birkaç bin deve satın alındı. Mısır fethine teşvik için de her askere iki bin akçe dağıtıldı. Sinan Paşa, Gazze paşasının yardımı için beş bin askerle o tarafa gönderildi. Padişah bizzat hareket etmeden önce iki elçiyi; kendisinin padişahlığını tanımak, hutbe ve sikkeyi kendi adına okutup bastırmak şartlarıyla barış teklif etmek için yeni Memlûk sultanına yolladı. Tumanbay iki elçiyi rütbelerine layık merasim ile kabul etti. Fakat bunlar Memlûk sultanının huzurundan çıktıklarında, Alanbay büyük bir öfke ile üzerlerine atılıp başlarını kesti. Artık savaş kaçınılmaz olmuştu.

Mısır ordusuna baş komutan seçilen ve emri altında her biri bin kişilik bir fırka bulunan on bey ile birlikte Canberdi Gazali 28 Ekim 1516 da Kahire'den hareket etti. Gazze yakınlarında Osmanlıların Vezir-i Azamı Sinan Paşa komutasında bulunan öncülere rastladı. Vezir-i âzam sağ kanadı Teke sancak Beyi Ferhat'a ve sol kanadı da İsa Bey zâde Mehmed Bey'e tevdi ederek kendisi de yeniçerilerle sipahilerden mürekkep yedek kuvvetin başına geçti. Mısır ordusunun düzeni uyarınca Gazze'nin eski valisi bu şehrin şimdiki beyine ve İskenderiye hâkimi Hudâverdi Bey, Teke sancak beyine karşı durdu. Mercidâbık yenilgisi henüz Memlûkların cesaretini ve maharetli manevralarda Osmanlılara üstün oldukları hakkındaki güvenlerini azaltmamıştı. Osmanlıların ise kendilerine güvenleri tamdı, zafer de bunu ispat etmiştir. Bu bakımdan hızlı bir cenk sonunda Memlûk askerleri Osmanlı toplarından birçok kayıplara uğradılar ve savaş alanını bırakarak çöle kaçtılar.

Türk ordusu zaferle Gazze'ye girdi. Bir yandan da Yavuz Sultan Selim, Şam'dan çıkmıştı. Remle yakınlarında Sinan Paşa'nın zafer haberini aldı. Bu sırada ayaklanan Gazze ve Remle âsîleri kılıçtan geçirildi. Yavuz bu arada Kudüs'e gitti. Burada da Peygamber mezarlarını ve kutsal yerleri ziyaret etti. Vezir-i Âzam Sinan Paşa Gazze'nin doğusunda Aynı Safa'ya kadar Padişah'ı karşılamaya çıktı.

Padişah Sinan Paşa'ya bir kılıç hediye ettiği gibi zaferlerine mükâfat olarak askere de ihsanlarda bulundu. Vezirlerden Hüseyin Paşa, çöl ortasından gidilmenin tehlikeleri hakkındaki görüşünü açıkladığından Padişah önce çadırının iplerini kestirdi, sonra da onu idam ettirdi. Bu sıralarda bazı yerlerin anahtarları Padişah'a teslim olundu. Arap kabilelerinin şeyhleri bağlılıklarını arzetmeye geldiler. Bunlardan öncüleri olan Beni Vâil kabilesi şeyhi Ahmed bin Bekr'e emirlik belirtisi olmak üzere sancak ve davul verildi.

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı ordusu ile on günde Katiye çölünü geçerek Suriye sınırlarından Salihiyye'ye gitti. Bol ve sürekli bir yağmur bu bölgenin ateşli kumlarının hararetini azaltmış, askerin ve ağırlıkların geçişini kolaylaştıracak surette toprağa sağlamlık vermişti. Fakat Mısır çöl Arapları takım takım Osmanlı ordusuna fırsat buldukça saldırıp rahatsızlık veriyorlardı. Söylendiğine göre, Memlûk sultanı, kendisine getirilen Türk başlarının ağırlığınca altın bağışlıyordu. 922 Hicret yılının bitiminden bir gün önce Yavuz Sultan Selim, Kahire'ye yakın Hanikâh mevkiinde ordugâhını kurdu.

RİDANİYE SAVAŞI

Tumanbay, toplarının çoğunu Ridaniye köyü yakınlarında saklamıştı. Padişah'a Mukattam dağını dolaşması tavsiye edilerek Ridaniye'ye süratle geldiği takdirde kumlar içine konulmuş toplardan hiç korkulmayacağı haberi ulaştırıldı.

Yavuz Sultan Selim aldığı gizli bilgi üzerine Mısır toplarından sakınma imkânına sahip olunca Tumanbay da Gazali'nin hainliğini anladı. Fakat geç kalmıştı. Savaşa girişileceği bir sırada ordunun moral gücüne zararı dokunur korkusu ile onu cezalandırmaktan da çekindi. Çünkü Yavuz, Tumanbay'ı savaşa zorlayacak konumda idi (22 Ocak 1517).

Osmanlıların sağ kanadında Anadolu askeriyle vezir-i âzam, Şehsuvaroğlu, Adana askeriyle Razamanoğlu hanedanının son halefi Mahmud Bey bulunuyordu. Sol kanatta Yunus Paşa Rumeli askerine kumanda ediyordu. Yavuz Sultan Selim merkezde duruyordu.

Savaş henüz başlamış idi ki baştan başa çelik zırh giymiş bir süvari fırkası Memlûkların sol kanadından ayrılarak, dosdoğru Padişah'ın sancakları üzerine yürüdü. Bunlar bizzat Tumanbay ile onun en iyi generalleri olan Alanbay ve Kurtbay komutasındaki Mısır süvarilerinin en seçkinleriydiler. Tumanbay, Alanbay, Kurtbay üçü de Padişahı canlı veya ölü olarak ele geçirmeye and içmişlerdi. Sözlerinde durmakla beraber, Yavuz Sultan Selim'in yerine Vezir-i Âzam Sinan Paşa'yı ele geçirebildiler. Sinan Paşa, Ramazanoğlu Mahmud Bey ile Hazinedar Ali'nin arasında bulunuyordu.

Tumanbay, Padişah sanarak, doğru Vezir-i âzâmın üzerine yürüdü. Alanbay, Mahmud Bey'e ve Kurtbay da Ali Bey'e saldırdılar. Üç Mısır prensi Osmanlı saflarına öylesine hızla atıldılar ki, üçü de hasımlarını mızrakla öldürdüler. Bu cüretli hareketlerinden sonra Alanbay bir kurşunla ağır yaralı olmakla beraber üçü de ordularına dönebildiler. Fakat böyle saldırmalarla Osmanlı ordusu yenilebilecek değildi. Osmanlı topçularının üstünlüğüne karşı Mısır ordusu ayakta duramazdı. Yirmi beş bin Memlûk Ridaniye ovasında canverdi.

Yavuz Sultan Selim, bir gün sonra ordugâhını Adiliye'den, Kahire'nin karşısında bulunan Vustaniye'ye nakletti.

Kahire’ye hemen bizzat gitmeyerek bir muhafız garnizonu yolladı (26 Ocak). Adviye’ye çekilmiş olan Tumanbay, gizlice geri gelerek geceleyin Şeyhuniye kapısından başkentine girdi. Oradaki Osmanlı muhafız askerini de yok etti (29 Ocak). Yavuz Sultan Selim, Yunus Paşa’yı, Beylerbeyi Mustafa Paşa’yı, Yeniçeri Ağası Ayas’ı askerlerinin en seçkinlerini alarak Kahire’yi fethetmeye memur etti. Ridaniye savaşından sekiz gün sonra Osmanlılar yeniden Kahire’ye girdiler. Memlûklar kendilerini uzun süre savundular.

Üç gün, üç gece süren bir savaşmadan sonra Yavuz bir af ilan etti. Sonunda bunlardan sekiz yüz kadarı savaş esiri olarak ele geçirildi. Hepsi de Rumeyle meydanında asıldılar. Kahire sokaklarını da elli bin kadar olduğu söylenen kadavra örttü. Yavuz Sultan Selim, bundan sonra Bulak ordugâhına döndü. Oradan valilere, her tarafa ilan etmek emriyle, parlak zafernâmeler gönderdi (3 Şubat 1517). Yunus Paşa, vezir-i âzam oldu. Selim’in emriyle idam edilen vezir Hüseyin Paşa’nın yerine de Nişancı Mehmed Paşa tayin olundu.

TUMANBAY’IN İDAMI

Kurtbay, Kahire’de bir eve gizlenmişti. Aramalara rağmen sığınağı bulunamadı. Sonunda dostlarından biri vasıtasıyla ve affedileceği vadiyle gizlendiği yerden Padişah’ın huzuruna getirilmesi mümkün oldu. Onunla Padişah arasında şöyle bir konuşma geçtiği söylenir:

Yavuz Selim kendisine önce şunu sorar:

“Şimdi senin yiğitliğin nerede?”

Kurtbay şu cevabı verir:

“Yiğitliğim daima bakidir. . .”

Sonra konuşma şu anlamda devam eder:

“Orduma ne yaptığını bilir misin?”

“Pek güzel biliyorum”

“Tumanbay ve Alanbay ile yapmaya cesaret ettiklerinizden hayret ediyorum. Benim vezir-i azamımın hayatına mal olan cüretinizin akıllı bir hareket olduğu söylenemez.”

Kurtbay, bu konuşma sırasında hazır bulunan bazı beylerin hainliği hakkında da ağır sözler harcadığından sonunda cellatlar elinde cezasını bulmuştur.

Memlûkleriyle birlikte Nil’in doğu yakasında bulunan Cize’ye sığınan Tumanbay; Havra Araplarından yardım dilemiş ve onlardan üç yıl vergi almayacağına söz vermişti. Fakat sancağı altına ancak beş-altı bin kişi kadar toplayabilmiştir.

Bu sırada Nil üzerinde Canım Seyfî komutasında birkaç bin kişi getiren üç-dört yüz kadar sandal göründü ki bu adamlar, Ridaniye yenilgisinden kurtulabilen Memlûk kalıntıları idi. Tumanbay’ın projesi, Yavuz Sultan Selim’e Vustaniye adasında hücum etmek idi. Fakat Canım Seyfî, bu sırrı padişaha haber vermiştir. Yavuz konuşmalardan sonra Cize’ye Seyfi’nin komutası altında bir donanma ile bir miktar top ve birkaç bin adam gönderdi. Henüz top görmemiş olan Araplar, topların ilk atılışında kaçtılar. Memlûklar Osmanlıların karşısında yalnız kaldılar. Seyfi’nin komutasındakiler sandallarına döndüler.

Bu sıralarda Padişah, daha yumuşak ve mutedil bir politikayı izlemeyi uygun buldu. Esasen Vezir-i Âzam Yunus Paşa da bu sırada Padişah’ın teveccühünü iyice kazanmıştır. Yavuz, hutbe ve sikkede adı anılmak ve basılmak, kendisinin sultanlığını tanımak üzere Mısır sultanına yeniden barış teklifine karar verdi. Fakat bu konuda görüşmeler yapmak üzere seçtiği Mustafa Paşa, beş yüz süvarisiyle birlikte Memlûk ordugâhına gidip de Tumanbay’a rastlayınca Memlûkların öc alma duyguları yüzünden maiyeti ile beraber yok edildi. Bunun üzerine Padişah yeniden sert

kararlar almak durumunda kaldı. Altmış beyin başı kesildi. Yavuz bizzat düşman üzerine yürümeye hazırlandı.

Mısır ordusunda büyük anlaşmazlıklar sürüp gidiyordu. Tumanbay, Yavuz ile savaşmasını istemeyen Gazele aşireti şeyhi Emîr Cemad ile Araplarla birleşmesini suçlayan kendi beylerinin arasında güç durumda kalmıştı. Bununla beraber hepsi ortak tehlikeyi görerek birbirine yaklaşıp ehramlara doğru çekilmek zaruretini anladılar. Bahtsız Memlûk Sultanı Yukarı Mısır'da sığınak arayacağına, delta üzerine atılma görüşüne kapıldı.

Yavuz Sultan Selim, bu seferin artık sona ermesini arzu ediyordu. Yunus Paşa'yı kırk bin kişiyle Kahire'ye bırakarak bizzat Cize üzerine yürümeyi kararlaştırdı. Yavuz Sultan Selim'in topları Arapları ve Memlûkları perişan etti. Tumanbay Gazale reisleri Cemad ile Selameden yeniden yardım istediyse de bunlar:

"Sultan Selim gibi muzaffer bir Padişah'a karşı daha fazla karşı koymadan Allah bizi esirgesin." sözleriyle karşılık verdiler.

Vezir-i Âzam Yunus Paşa ve yeniçeri ağası Ayas, Yavuz Sultan Selim'in komutasındaki askerle birleşince (26 Mart 1517) Memlûklar için artık karşı koymak büsbütün imkânsızlaştı. Sonunda Tumanbay, Hasan Meri adındaki bir Arap'a sığınma kararını verdi. Önceleri Sultan Gavri, Hasan Meri ile kardeşlerini hapse atmış olduğu halde, Tumanbay tahta çıkınca kendilerini serbest bırakmış olduğu için onları kendisine teşekkür borçlu sanıyordu. Arap şeyhleri Tumanbay'ı saygı ile karşılayıp bağlılık hislerini arzetmişlerse de Hasan Meri, Tumanbay'ı, Yeniçeri ağası Ayas'a teslim etti. Ayas, Tumanbay'ın ellerini kavuşturmasını

rica ederek bir mendil ile bağladı. Sonra da bir ata bindirerek Padişah'ın çadırına götürdü. Yavuz, Tumanbay'ın gelmekte olduğunu işitince:

"Elhamdüli'llâh, işte şimdi Mısır fethedilmiş oldu." dedi. Tumanbay, Padişahı saygı ile selamladı. Yavuz da selamını aldıktan sonra oturmasını söyledi. Her ikisi bir süre sessizlik içinde kaldılar. Yavuz söze başlayınca, elçilerini idam suretiyle milletlerarası hukuku bozmasından, hükümetinde kalmak üzere bağlılıktan çekinmiş olmasından dolayı onu payladı. Tumanbay, birinci suçlamaya karşılık, bunun kendisine baş kaldıran beyler tarafından işlendiğini belirterek kendini temize çıkarmaya çalıştı. Karşı koymaya gelince ve bağlılıktan çekinmiş olması hususunda söz söylemek gerekince bunu da kendisine tevdi edilmiş olan memleketi korumak görevinden doğduğunu açıklamak istedi. Arada başka konular da görüşüldü. Tumanbay'ın:

"Lakin sen bu haksız taarruzdan Cenab-ı Hakkın huzurunda kendini nasıl temize çıkaracaksın?" gibi sözlerine karşı, Yavuz Sultan Selim, bu savaşı ancak ulemanın fetvası üzerine yapmış olduğunu ve Sultan Gavri'nin, Dulkadir beyi katındaki entrikalarını ve İran şahı ile gizli anlaşmasının; bu savaşın sebebi olduğunu beyan eyledi. Karşılaşmanın sonunda Yavuz Sultan Selim şimdilik, Tumanbay'ın birkaç gün Ayas Ağa'nın çadırında kalmasını ve kendisine gerekli saygının gösterilmesini emretti. Az bir süre sonra Tumanbay'ın yiğitliği ile şöhret bulmuş arkadaşlarından Sadi Bey de ele geçirildi. Yavuz onunla da şu anlamda bir konuşmada bulunmuştur:

"Dünyayı nasıl buldun?"

"Bir şeye değmeyen bir varlık gibi."

"Öyle ise değeri bu kadar az olan bir şey için niye dövüştün?"

"Ben dünya için dövüşmedim, Kur'ân ve sünnete uymak için böyle hareket ettim. Fakat sen ne hak ile bizim şerefimize, ailelerimize sataştın?"

“Ben sizin üzerinize bir fetva ile yürüdüm. Siz hükümdarlarınıza karşı zalim kesildiniz. Sultanlarınızı kendi keyflerinize göre tahttan indirip, ya hapseder ya öldürürsünüz.“

“Bu, bir iftiradır. Biz Eşref Kayıtbay’a otuz sene itaat ettik. Oğlunu öldürdü isek kanunları çiğnediği için ve böyle bir hükümdarın sebep olabileceği musibetlerden memleketi korumak için öldürdük. Murad-ı ilâhî bu idi. Her hayatın sonu ölümdür. Dünya bizim için baki olmadığı gibi, sizin için de baki olmayacaktır.”

Yavuz, Sadi Bey’e de saygı gösterilmesini buyurdu. Kendisinin de sonradan söylediği gibi Yavuz’un niyeti, Memlûk sultanı ile Sadi Bey’i, Abbasî hanedanının ikinci dalından yirmi birinci halife olan ve Bağdat hilâfetinin düşüşünden beri Kahire’de henüz bir iktidar gölgesi gibi yaşıyan Mütevvekkil hakkında yapacağı tarzda, ya hükümet beratı vererek yahut da hükümetlerini onaylayarak İstanbul’a getirtmek idi. Fakat Gazali ve Hayırbay, Tumanbay’la Sadi Bey’in yok edilmelerini istiyorlardı. Bir gün Padişah’ın yolu üzerine bir adam koydular. Bu adam:

“Allah Tumanbay’ı muzaffer etsin.” diye bağırdı. İşte bu olay, her ikisinin de ölümüne bir işaret oldu. Yavuz, esirlerini astırmak suretiyle bir göz dağı da vermek istedi. Kansu Gavri’nin emriyle babası Züveyle kapısında asılmış olan Şehsuvâroğlu, cellatlık ile görevlendirildi. İşte böylece Çerkez Memlûklarının son hükümdarı yiğit Tumanbay da yok edildi (13 Nisan 1517). Tumanbay, zafer belirtileri olmak üzere yabancı hükümdarlar tarafından gönderilen birçok başların topraklara yuvarlandığı ve Memlûk düşmanlarından nicesinin asılma cezasına uğradığı kapıda idam edildi.

Yavuz Sultan Selim, Tumanbay’in naaşının hükümdarlığa layık törenle gömülmesini emretti. Mısır başkenti büyük kadısının imamlık ettiği cenaze namazında da bizzat ölünün ruhu için yoksullara üç gün üç keselik altın dağıtıldığı gibi,

naaşının da Kansu Gavri'nin kendisi için yaptırmış olduğu türbeye gömülmesi konusunda yine bir o kadar harcama yapıldı.

Bu sırada yabancı hükümdarlara zafernâmeler gönderildi. Bütün Osmanlı ülkesinde şenlik yapılması emrolundu. Mısır'ın fethinde hizmetleri görülen Mısırlı erkâna da önemli görevler bağışlandı: Canım Seyfi Behnese, Ebû Hamza Mahalle, Gazali Şam ve Hayrbay de Kahire valiliklerine atandılar. Tumanbay ile Sadi Bey'i teslim etmiş olan Arap şeyhleri Hasan Meri ile İbn Bekr altınlarla, hilatlerle mükâfatlandırıldılar.

Diğer şeyh ve beylerden de Yavuz'un teveccühüne kavuşanlar oldu. Dört mezhep kadıları görevlerinde bırakıldılar. Mısır'ın bütün gelirini belirten; kısalığı ve doğruluğu ile dikkati çeken bir hesap tablosu düzenleyen Hazine Müdürü İbn Ceyyan da Padişah'ın geniş iltifat ve ihsanını gördü. Yavuz böylece yapılan hizmetleri ve Osmanlılara karşı gelişmeye başlayan sempatiyi mükâfatlandırıp teşvik ettikten sonra Kahire ile bütün Mısır ülkesi memurlarının, Yukarı Mısır Arap şeyhlerinin, Fas sultanı ile Mekke şerifinin ve o zamana kadar Mısır sultanlarına ödenen sekiz bin duka ile birlikte Senatonun tebriklerini getiren Venedik delegelerinin tazimlerini kabul eyledi.

KAHİRE

Mısır'da artık güven sağlanmıştı. Bununla beraber Yavuz Sultan Selim, Kahire'de bir ay daha kaldı. Boş zamanlarını bu şöhretli başkentin belli başlı anıtlarını görmeye ayırdı. Mısır'ın anıtları Türkler, İranlılar, Araplar için, Avrupalıların, hatta eski Yunanlılar ve Romalıların gözünde olduğu gibi değildir. Avrupalılar; Mısır'ı, ilim ve sanatın ilk kaynağı ve geometri, coğrafya, mimarlık, tarım, yazı ve gemiciliğin beşiği olarak görür. Ayrıca buraya kanun koyma usulleriyle,

politik kuruluşların, kilise hiyerarşisinin ve dinî sembollerin bir vatanı olarak değer verirler. Mimarî şaheserlerini, mabetlerini, dikili taşlarını, ehramlarını, sfenkslerini takdirle temaşa ederler.

Doğulular ise daha başka bir gözle buraya bakmışlardır. Onlar mabetleri, daha çok eski hükümdarların sarayları, büyük heykelleri, sfenksleri, kapalı hazinelerin sihirli bekçileri; hiyeroglif yazısını da altın yapmayı öğreten veyahut hazinelerin gizli bulundukları yerleri tanımlayan garip işaretler olarak telakki ederler. Ayrıca Peygamberlerden intikal eden rivayetler, Nil toprağını Doğuluların gözünde parlak bir ışıkla aydınlatır. Mısır, Hz. Yakup'un ve on iki oğlunun kendisi ile ilgisi bakımından olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadîs-i şerifte de anılmış olmasıyla değer kazanmıştır. Müslümanlar firavunlardan; Hz. Yusuf un hazinedarlığı görevinde bulunduğu Firavun ile Kızıl Deniz'de boğulmuş Firavun'u bilirler. Ehramları yaptıranlar hakkında da onların işittikleri vardır.

Yavuz Sultan Selim, özellikle Kahire'nin anıtlarıyla camilerini ve akademilerini ziyaret etti. Bilindiği gibi, İslâm'ın en eski camilerinden biri Fustat'ta yani eski Kahire'de Hz. Ömer zamanı Mısır valisi Amr bin As tarafından yaptırılmış olandır. Bugünkü Kahire'nin en eski camii ise dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Tolun'un oğlu tarafından üç senede yaptırılan İbn Tolun Camii'dir. Bundan yüzyıl sonra da bütün Mısır camilerinin en meşhuru olan El-Ezher inşa edilmiştir. Bu cami, ehli sünnet mezheplerinin her dördüne ait dört medresesiyle, Doğu medeniyetinin ve Doğu Orta Çağı ilimlerinin gelecek nesillere intikal eden kütüphanesiyle dünyaca meşhurdur. Bunlardan başka Kahire'de birçok önemli ve mimarî değeri olan camiler yapılmıştır.

Yavuz Sultan Selim, Kahire'nin fethinden sonraki ilk Cuma namazında hazır bulunmuş ve taşları örten kıymetli halıyı kaldırarak göz yaşlarıyla ıslattığı taşlar üzerinde başı açık secde ederek İslâm cemaatına büyük bir haz yaşatmıştır. Osmanlı padişahları içinde, dindarlık bakımından, bu ölçüde bir başka örnek daha bulunamaz.

Kahire medreseleri de camileri kadar dikkat çekicidir. Mısır'ın ilk medresesi Büyük Selâhaddin tarafından tesis olunmuştur. Bu akademi, profesörleri ve öğrencileriyle çok meşhur idi. "Krafa" denilen mahalde ve İmam-ı Şafii'nin türbesinin bulunduğu semtte idi. İmam-ı Şafii'nin mezarı yalnız yerliler için değil, diğer Müslümanlar için de çok saygı gören bir ziyaret yeridir. Mısır'ın ilk zaviyesi Şeyh Said es-Suada zaviyesini yaptıran da Sultan Selâhaddin'dir.

Mısır'ın büyük kadısına Kadiyü'l-Kuzat (kadıların kadısı), denildiği gibi, bu zaviyenin postnişinine de Şeyhü'ş-Şuyuh (Şeyhlerin Şeyhi) unvanı verildi. Eyyûbî hanedanının diğer hükümdarları da Kahire'de ilim kurumları tesis etmişlerdir. Selâhaddin'in yeğeni Kâmil, amcasının örneğine uyarak Kâmiliyye adıyla adlandırılan bir akademi açmıştır ki bu akademide bir hadîs medresesi de kurulmuştur. Bu medrese, bu yolda kurulmuş okulların ikincisidir. Bu hadîs okullarının ilkini Büyük Nureddin Şam'da açmıştı. Memlûklar de alimleri himaye etmişlerdir. Onlar da birçok medreseler tesis etmişlerdir.

Yavuz Sultan Selim, dikkatini Ravza adasının güney ucunda yapılmış olan "mikyas-ı Nil" e çevirdi. Orada hava hararetinden korunmak için Nil mikyasının (Nilometr) altında kubbeli bir tenezzüh yapısı yaptırmakla meşgul oldu. Padişah, Tumanbay'ın idamının ertesi günü, Mısır'ın büyük memurlarının yeminlerini o binada aldığı gibi, sarayını da buraya yerleştirdi.

Kansu adında Mısır'ın Memlûk beylerinden biri, Yavuz Sultan Selim'i orada ele geçirmeye kalkıştı. Kansu, geceleyin bir sandal ile mikyasa yaklaşarak birkaç arkadaşının yardımıyla yapının üstüne ip merdiven kurup çıktı. Fakat Yavuz'un bulunduğu daireye girmeye bir türlü imkân bulamadığından ve görüldüğünü de anladığından evin üstünden Nil'e atlayarak yüze yüze karşıya geçmeyi başardı. Bir başka gün de Padişah, içinde bulunduğu Abdülkadir adında birinin sandalından sahile atlamak isterken Nil'e düştü. Sandal sahibi ile yeğeni Padişahı oldukça güçlükle sudan çıkarabildiler. Yavuz Selim, Abdülkadir'e ne arzu ederse vereceğini söyledi. Sandal sahibi de Nil iskelelerinde ve denizde her çeşit vergiden affını dilemekle yetindiğinden, derhal kendisine Padişah eliyle imzalanmış bir berat verildi.

Ravza adası, Arapların, halifelerin ve valilerin dikkatini çekmiştir. Hicretin elli dördüncü yılında Ravza'da bir tersane inşa olunmuştur ki, İslâm'ın en eski tersanesi budur. Ravza'da ilk saray yaptıran, Türk soyundan Tolun'un oğlu Ahmed'tir. Bu yapı, sonradan Nil sularının temelini yemesi üzerine yıkılmıştır. Yine soyca Türk olan Akşit, Abbasîler zamanında, Ravza tersanesini Nil nehrinin doğu yakasına taşıtmış ve onun yerine "Muhtar" adında bir güzel bahçe yaptırmıştır ki, bunun şöhreti Irak'a kadar yayılmıştı. Fatimî halifelerinden Âmir Bi-Ahkâmi'llah sevgilisi olan bir bedevi kız için bir saray yaptırmak suretiyle Ravza'nın güzelliğini artırmıştır. Fakat buranın yapılarının en meşhuru Eyyûbîlerden Melik Salih tarafından inşa olunan kaledir. Burada altı cami yapıldığı da bilinmektedir.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN DÖNÜŞÜ

Yavuz Sultan Selim, İskenderiye'ye gitti (28 Mayıs 1517). Buraya gidişi sadece bir merak sebebiyle değildi. İstanbul kaymakamı Pîri Paşa'nın bu limana getirmeye memur olduğu donanmasını görmek arzusuyla da hareket etmişti.

Beraberinde sadece Nişancı Mehmed Paşa ile Hoca Halimi olduğu halde bu gemileri ziyeret ettikten sonra 3 Haziran tarihinde yine Ravza adasına döndü. Resmî geçit yapılmasını emretti. Ondan sonra her süvariye iki akçe ve her piyadeye bir akçe verdi. Fetih'den beri Mısır'ın idaresi Vezir-i Âzam Yunus Paşa'ya verilmişti. Padişah Mısır'dan ayrılmadan önce bu memleketin valiliğini vezir-i azamdan alarak ülkenin durumunu daha iyi bilen ve Arap şeyhleriyle ilişkilerinden dolayı idareye daha ehil gözüken Hayrbay'a verdi.

Mısır Defterdarı Dizdar Mehmed Çelebi, Memlûk ailelerinin topraklarını sattırmış, Rumeli Kazaskeri Zeyrekzâde Rükneddin de söylendiğine göre dört mezhep kadılıklarına fayda sağlamıştır. Bitlisli İdris, halkın o sıralarda uğradığı kötü muamelenin önünü almak için Padişah katındaki nüfuzunu kullanmak istedi. Yavuz'un hazırlamasını emretmiş olduğu Dümeyrînin tabiat tarihinin tercümesini Padişah'a sunacaktı. Bu fırsattan faydalanarak Mısır'ın idaresi hakkında bazı öğütler taşıyan Farsça bir küçük kasideyi de Yavuz Sultan Selim'e sunmak emelinde bulundu. Vezirler, Bitlisli İdris'e tercümesinden dolayı bin duka verdiler. Fakat şiirini padişaha sunmakta çekingenlik gösterdiler. İdris ise maddî menfaatleri küçümseyen ve halk hizmeti için çalışan bir insan olduğundan, vezirlerin verdikleri parayı reddetmek cesaretinde bulundu. Kasideyi de vermemekte direnirlerse bizzat kendisi verebileceğini ifade ederek bunun Padişah'ın eline ulaştırılmasında ısrar etti. Vezirler bunun üzerine muvafakat etmek zorunda kaldılar. Bitlisli İdris, bu kasidesine iliştirdiği bir mektupta, memleketi harap etmekte

olan karışıklıkların önü alınmadığı takdirde geri dönmesi için Padişah'tan müsaade diliyordu.

Yavuz Sultan Selim'in gerek bilginlere karşı daima gösteregeldiği saygıdan, gerekse halk oyuna verdiği değerden, Bitlis'li İdris'in bu hareketi, hem cezasız kaldı hem de Padişah tarihçiyi donanma ile İstanbul'a yolladı. İdris'in bu asîl davranışına, padişahın güvenine ve mahremiyetine mazhar olan Anadolu Kazaskeri, büyük bilgin Kemal Paşazâde de uydu. Ordunun belli başlı şefleri, Mısır'da uzun bir süre oturmaktan usanarak Padişah'ı, İstanbul'a dönmeye iknaya bir çare bulmasını ondan rica etmişlerdir.

Birgün bir gezintide Kemal Paşazâde ile atbaşı beraber giderken Yavuz Sultan Selim, asker arasında neler söylendiğini sordu. Anadolu kazaskeri, Nil kıyısında bir neferin Rumeli'ye bir an önce dönmeyi arzulayan şöyle bir türkü çağırdığını işitmiş olduğu cevabını verdi:

Nemiz kaldı bizim mülk-ü Arab'da
Nice bir dururuz Şam ü Haleb'de
Cihan halkı kamu ayş ü tarabda
Gel ahi gidelim Rum illerine

Genel isteğin bu dolaylı ifadesi Yavuz'a nahoş gelmedi. Dönmek için hazırlıklara başlanılmasını emretti. Birkaç gün sonra Padişah yine Kemal paşazâde ile beraber giderken onun üstadı Molla Lütfi'nin ne sebeple öldürülmüş bulunduğunu öğrenmek istedi. Kemal Paşazâde, verdiği karşılıkta, Molla Lütfî'nin acı hicivlerle ile pekçok düşman kazanmış bulunduğunu belirterek ve rahmetlinin şen tabiatlı olması sebebiyle latife yollu anlattığı bazı olayları işitenlerin bunları gerçek sandığını da sözlerine ekledi. Bunun üzerine Yavuz'la aralarında şu anlamda sohbet devam etti:

"Sen de üstadından böyle şeyler öğrendin mi?" Kemal Paşazâde korkmadan şu karşılığı verdi:

“Duacınız nöbetimi savdım. Şimdi nöbet kendisinin saadetine o kadar çok dua ettiğim arkadaşımındır.”

“Geçen gün bana söylediğin türkü senin buluşun mu idi?”

“Evet Sultanım.”

Yavuz Sultan Selim bu cevaba darılacak yerde Kemal Paşazâde’ye 500 duka ihsan eyledi.

Üç yıl önce İran seferinde olduğu gibi bu defa da ordunun sızlamaları üzerine dönmeyi uygun gören Yavuz Sultan Selim’in, Nil şelalelerinin öte taraflarına kadar zafernâmelerini yaymak projesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fakat olaylar ve ordunun eğilimi, her zaman, her isteğini gerçekleştirmeye elverişli olmamıştır.

KÂ’BE’NİN ANAHTARLARI VE “SURRE”

Mekke’nin otuz dördüncü şerifi Muhammed Ebu’l-Berekât, oğlu vasıtasıyla Kâ’be’nin anahtarlarını Sultan Selim’e göndermişti. Bunlar, gümüş bir tepsi içinde Padişah’a sunuldu. Yavuz, Mısırla birlikte, halifelerin ve Memlûk sultanlarının Mekke ve Medine üzerindeki haklarına da sahip olmuştu. Bunun üzerine Haremeyn’in hadimi olmakla oraların meşayih ve yoksullarının da gözetimi kendisine düşmüş oluyordu.

Her yıl Mekke-i Mükerreme’ye mükellef bir surette donatılmış bir deve ile Kâ’be-i Muazzama için bir örtü gönderme geleneğini; Nil Memlûkları kurucusu olan Sultan Baybars Bundukdâri başlatmıştır. Buna “Mahmil” denilirdi. Memlûklerin ikinci kanun koyucusu büyük Klavun, Mahmil’in gönderilişine alay ve cirit oyunu düzenleyerek yeni bir ihtişam kattı. Gönderilen hediyeler buğday ve altından ibaretti. Buğday Harameyn’in fakirlerine, altın da meşayihe dağıtılırdı.

Sultan Birinci Mehmed zamanından beri Osmanlı padişahları da Mısır hükümdarları gibi Mekke’ye “surre”

adı ile bir hediye gönderirlerdi. Sultan İkinci Bayezid'in surresi, her yıl, on dört bin duka idi. Yavuz Sultan Selim, babasının armağanını çokça artırmakla beraber, eskiden Mısır sultanlarının haremeyne gönderdikleri hediyeleri de devam ettirdi.

Yavuz Sultan Selim'in ilk gönderdiği eşyayı Emîr Muslihiddin, "sürre emini" unvanı ile götürmekle görevlendirildi. Yavuz Sultan Selim'in mahmili yollarken gösterdiği debdebe ve "emirü'1-hacc" unvanı ile kervanın sevkine bir memur ataması dikkatleri çekti.

Şeriflerden her birine beşer yüz, her şeyhe altışar, Mekke ve Medine'nin itibarlı şahıslarına üçer ve fakirlere de birer duka dağıtılacaktı. Buğday ve pirinçten başka, gönderilen paranın toplamı iki yüz bin dukaya varıyordu. Sâdât, meşayih ve ulema bundan dolayı Sultan Selim hakkında dualarda bulundular. Padişah, otuz seyyidi, her biri Kur'ân-ı Kerîm'in otuz cüzünden birini her gün okumakla görevlendirdi. Bunlar toplanarak her yirmi dört saatte bir "hatim" indirirlerdi.

VEZİR-İ AZAMIN İDAMI

1517 Eylülü'nün ilk günlerinde, Yavuz Sultan Selim Suriye'ye dönme teşebbüslerine başladı. Hareketinden önce Kahire kalesine beş bin süvari ve beş yüz piyadeden kurulu bir garnizon bırakarak, bunların komutasını, kaleden çıkmamak emri ile Hayreddin Ağa'ya verdi. Padişah Tebriz'de yaptığı gibi, Kahire'de de sanatkârların en maharetlilerini seçerek İstanbul'a gönderdi.

Yavuz, Şah İsmail üzerine açtığı seferde Timur'un torunlarından Bediüzzaman'ı alıp İstanbul'a getirdiği gibi, Mısır'dan dönüşünde de Abbasî hanedanının bir unvandan ibaret olmak üzere mevcut olan son halifesini yanına almıştı. Bu halifenin seleflerinden biri, Yavuz Sultan Selim'in

dedesinin dedesinin babası Yıldırım Bayezid'e "sultan" unvanını verdiğini belirten bir berat yollamıştı.

Katiye çölünü geçtikten sonra Yavuz Sultan Selim, yanında giden Vezir-i Âzam Yunus Paşa'ya dönerek:

"İşte Mısır arkamızda kaldı, yarın Gazze'de bulunacağız" dedi. Yunus Paşa kendi arzusu dışında girişilmiş olan bu sefer hakkındaki gizli görüşünü bu münasebetle ortaya koymaktan kendini alamayarak şu anlamda bir cevap verdi:

"Bu kadar zahmetler, bu kadar yorgunluklar, ordudan yarısının savaşlarda ve kum çöllerinde telef olmasından ve Mısır'ın hainlerin idaresine geçmesinden başka ne faide verdi?"

Yunus Paşa'nın ihtiyatsız sözleri, onun idam kararına sebep olmuştur. Yavuz, yanında konuşmakta olan vezir-i azâmın hemencecik başını kestirdi. Bu idam Suriye ile Mısır hudutlarında Sultan Klavun'un oğlu Sultan Halil'in yolcular için yaptırmış olduğu kervansaray yakınında vuku bulmuştur (22 Eylül 1517).

Vezir-i âzâmlığın silsileye göre ikinci vezir Zeynel Paşa'ya verilmesi gerekir idiyse de Yavuz bunu Çaldıran savaşından bir gün önce beyan ettiği cenkçi ve yerinde görüşü ile teveccühünü kazanmış olup da İstanbul Kaymakamlığında bulunan Pîri Paşa'ya verme kararını aldı.

6 Ekim günü Yavuz Şam'a erişti. Yeni vezir-i azâmın gelişine kadar vali konağını kendisine konut seçti. Şamda oturduğu sırada henüz itaat etmemiş olan Suriye çöl aşiretlerinin bağlılıklarını kabul etti. Bu arada Tûr-i Sina manastırı rahiplerinin; bizzat Peygamber'den almış olduklarını iddia ettikleri, muafiyetnâmeyi tasdik etti. Bu sıralarda Rumeli yurtluklarının geliri de geldi. Seferin açılışında sipahilerden alınmış olan borçlar bununla ödendi. Bir milyon akçeye varan bu gelir üç aydan beri Halep'te beklemekte idi. Oradan Halep, Humus, Şam, komutanlarının koruması altında Padişah huzuruna getirildi

Padişah Suriye'de bulunduğu sırada vergilerin düzenlenmesi ve fethedilen bu yerlerin tahriri işinde de özen göstermiştir. Hama, Humus, Trablus sancaklarının tahriri Molla İdris'in oğlu Ebü'l-Fazl'a, Şam sancağınınki Nuh Çelebi'ye ve Halep'inki de Abdullah Paşa'nın oğlu Abdülkerim Çelebi'ye verildi. Bu zatlar vergilerin tesbiti hususları ile beraber görevlerine giren yerlerdeki kazaların organizasyonu ile de meşgul olmuşlardır.

BAZI ANLAŞMALAR VE ELÇİ KABULLERİ

Yavuz Sultan Selim memleketin iç işlerini idare hususunda gösterdiği itina kadar dış işlere karşı da dikkatli bulunurdu. Daha önce Kahire'de iken Venedik Cumhuriyeti'nin iki elçisi huzuruna kabul olunup Yavuz Sultan Selim'in eteğini öpmeye nail olmuşlardı. Bunlardan Kontarini Padişah ile birlikte Şam'a gelmiş, Moçenigo ise Osmanlı donanması ile İstanbul'a gitmişti.

17 Eylül 1517 tarihinde Venediklilerle kapitülasyonlar yenilendi. Bu anlaşmaya eklenen bir madde ile Kıbrıs adasına sahip olması dolayısı ile Venediğin Memlûk sultanlarına ödemekte olduğu yıllık sekiz bin dukanın Osmanlı sultanlarına verilmesi kararlaştırılmıştır.

Yavuz, Macaristan'la daha önce yapılmış olan mütarekeyi de bir yıl daha uzattı. Fakat bu uzatma, Macarların saldırmalarına engel olmamıştır. Bu yüzden İzvornik Bey'i Mustafa, şehit olmuştur. Yine bu sıralardadır ki, Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'in elçilerinin tebriklerini ve kıymetli armağanlarını kabul etmiştir. Kemah hâkimi Karaçin-oğlu Mehmed'ten de bütün Kürdistan'ın kesin itaati haberi, bugünlerde gelmiştir.

Yavuz, Şam'da dinlendiği günlerden birinde kılık değiştirerek Halilü'r Rahman ve Beytü'l Lahm'deki kabirleri

ziyaret etti. İlk seferinde olduğu gibi bu defa da Hebrom ve Kuds'a gidip geldiği sürece hızlı yağmurlar yağmıştır.

16 Ocak tarihinde daha önce verdiği emir uyarınca, Şeyhi Ekber Muhyeddin ibn el-Arabî'nin kabri bitişiğinde yapılmış olan camiin açılış töreninde hazır bulundu. Bu camide vaaz etmek ve Kur'ân okumakla görevli meşayih tayin ettiği gibi, her gün yoksullara yemek dağıtmak üzere bir de imaret yaptırdı.

Yavuz Sultan Selim, Canberdi Gazalî'yi Şam valiliğine tayin ettikten sonra buradan ayrılarak 5 Mart 1518'de Haleb'e erişti. Şam'da hocası filolog bilgin Halîmî Çelebi'yi kaybettiği gibi, Halep'e yakın bir yerde de Hersek Ahmed Paşa'nın vefatı ile üzüldü. Hersek Ahmed Paşa, yarım yüzyıl kadar bir zaman içinde devlete büyük hizmetler etmekten geri durmamış ve dört defa vezir-i âzamlık görevine getirilmiştir.

Yavuz Halep'de iki ay kadar kaldı. Ondan sonra da yine iki ay zarfında Halep'den İstanbul'a geldi. İstanbul'a vardığı zaman İmparator Teodos'un zafer sütununu (Çemberlitaş) yıkılmış buldu ki, sütun bir yıl önceki şiddetli bir fırtınadan bu duruma gelmiş ve yıkıntıları altında birçok insanla evler kalmıştır. Padişah başkentte on gün kadar kaldıktan sonra Edirne'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır (4 Ağustos).

Yavuz'un Edirne'ye girişinden dokuz gün sonra Şehzade Süleyman babasına tantanalı bir surette veda etti. Başında bulunduğu Saruhan eyaletine dönerken tahsisatına beş yüz bin akçe de eklenmiş bulunuyordu. Bu tarihten pek az sonra da Nişancı Vezir Hocaoğlu Mehmed Paşa vefat eyledi. Padişah ondan boşalan yere eniştesi Mustafa Paşa'yı tayin etti. Rumeli beylerbeyliği de Defterdar Ferhat Paşa'ya verildi. Yedikule komutanı Kemal de yeniçeri ağalığına getirildi.

KIRIM'DAKİ GELİŞMELER

Yine bu yıl içinde, dört yıl önce ölmüş bulunan Mengligiray'ın oğlu ve kendisinin kayınbiraderi Mehmed Giray, bütün Kırım hükümetine Han tayin edildi. Ve kendisine günde bin akçe tahsisat bağlandı. Yavuz Sultan Selim'in, yeni hanın kendisine akrabalık bağları ile de bağlı olmasına rağmen, Şah İsmail'den ve Memlûk sultanından ziyade Kırım Hanı'ndan çekindiği anlaşılmaktadır. Hatta bir gün Vezir-i Âzam Pîri Paşa'ya şu yolda sözler söylediği kaydedilmiştir.

"Bilir misin ki, ben Acemlerden çok Tatarlardan çekinirim, onların atları nallanmak ihtiyacında değildir. Bizim ordularımızın kıyılarında durmak zorunluluğunu duyduğu ve köprüsüz geçemediği ırmakları, onlar yüzerek geçerler. Başkalarının beş günde aldıkları yolu bir günde keserler. Bunun içindir ki ben hanı, diğer beyler gibi, kendime bağlamak ve Kırım hükümetini ona berat ile vererek belli bir tahsisat ayırmak isterim."

Padişah'ın buyruğuna uygun şekilde Kırım Hanı'na, onun vassallığını belirten bir berat gönderildi. Mehmed Giray, bunu karşı koymaksızın kabul ettiği gibi, kardeşi Saadet Giray'ı da bağlılığının bir teminatı olmak üzere İstanbul'a yolladı.

Mengli Giray, kültürlü bir ruha sahip bir bilim dostu idi. Kırk yedi yıl sekiz ay hüküm sürmüş ve yetmiş bir yaşında ölmüştür (1514). Bu Kırım Hanı, kendisine karşı ayaklanan Nogay Tatarları ile olan bir çarpışmada vurulmuş ve Bahçe Saray'da hâtırasını yaşatmak için inşa olunan türbeye gömülmüştür. Ölümünde sekiz erkek çocuk bırakan Mengli Giray'ın oğulları arasında Mehmed Giray, babasına halef olmuştur. Lehistan seferi ile Kili ve Akkerman kuşatmaları esnasında Mengli tarafından, Sultan Bayezid'e ifâ olunan

hizmetlere karşılık Kefe, Güzelova ve Balaklava limanlarından “kaftan parası” adı ile kendisine gelir tahsis olunmuştur. Bu gelir, Tatarların, Kırım’da, hâkimiyetleri sona erinceye kadar memleket halkından seçilmiş “yalı ağası” adı ile anılan bir ağa tarafından idare olunmuştur.

Eflâk voyvodası, Dinyester ırmağı kıyılarında bir hayli toprak ile birçok köyü Kırım hanlarına bırakmak zorunda kaldığı gibi; Han, Lehistan’da birçok akınlar yapmış ve Seyyid Ahmed’in çıkardığı iç savaşı bastırarak Kefe’nin güneyinde dört fersah uzaklıkta ve Ağarmış tepesi inişinde bulunan bir şehri de ondan almıştır.

İÇ VE DIŞ DURUMLAR, CELALİ İSYANI

Yavuz Sultan Selim, Edirne’de iken devlet tercümanlığında Ali Bey’e halef olan sipahi Yunus’u, Venedik’e elçilikle gönderdi. Yunus, Osmanlı gemileri ve tebasından bir takımının esir edilmiş olmasından dolayı bu cumhuriyet katında şikâyette bulunmakla görevlendirilmişti.

Yavuz Sultan Selim, Raguza mallarından o zamana kadar yüzde üç hesabı ile alınmakta olan giriş vergisini yüzde beşe çıkarttı. Yine o zamanlarda, eskiden Memlûk sultanlarına ödene gelen yıllık bir para miktarına karşılık olarak, Kamame kilisesi ile Hıristiyan ziyaretçileri hakkında kabul edilen serbestliğin devamını görüşmek üzere bir İspanyol elçisi geldi. Sultan Selim, elçiyi iltifatla kabul ederek bir kaftan ve beş bin akçe ihsan eylediği gibi eğer İspanya ile Osmanlı Devleti arasında özel bir antlaşma imzalamak üzere tam yetkili bir elçi gönderilirse, İspanya kralının arzusunu yerine getireceğini vaat etti.

Osmanlı Devleti’ne karşı yeni bir birleşmeyi teşvik etmek için Avrupa Hıristiyanlığının dört büyük hükümeti olan Avusturya İmparatoru ile Fransa, İngiltere ve İspanya

Krallarına Papa Onuncu Leo'nun dört kardinal gönderdiği bir zamanda, Yavuz Sultan Selim'in İspanya kralı ile antlaşma yapmak konusu ile ilgili olarak verdiği ihtiyatlı cevap, faydasız birşey değildi.

Ertesi yıl Padişah Macaristan ile imzalanmış olan mütarekeyi yeniden bir yıl daha uzattı. Kıbrıs adasının ellerinde bulunmasından dolayı Venedik hükümetinin vermesi gereken sekiz bin duka verginin, iki yıllığının birden ödenmesini, Mustafa Çavuş vasıtası ile bu cumhuriyete bildirdi. Bu akçeyi getiren Venedik elçisini kabul ettiği zaman, kendi usulüne aykırı olarak elçi ile konuştu. Yanından, çıkarken de elçiye Venedik hükümeti son antlaşma hükümlerine tam tamına uygun hareket ettikçe cumhuriyetle barış içinde kalacağını söyledi.

1517, 1518 ve 1519 yıllarında; Yavuz Sultan Selim'in orduları isyanları bastırmakla uğraştı. 1517 yılında, Suriye'de İbn Haneş adında bir Arap şeyhinin isyanı; İskender Paşa, Kasım Paşa ve Canberdi Gazali komutalarındaki birleşmiş kuvvetler tarafından, Baalbek yakınlarında yenilgiye uğratılmış idi. Onun kesilen başı da Edirne'ye gönderilmişti.

1518 ve 1519 yıllarında ise Anadolu'da Celâl adında bir şahsın çıkardığı isyan bastırılmakla uğraşıldı. Celâl adındaki bu adam, taraftarlan ile beraber Tokat yakınlarında Turhal'da bir mağra içinde bulunur ve Hz. İsa'nın geleceğini orada beklediğini söylerdi. Vezir-i Âzam o sıralarda Fırat kıyılarında, doğu illerini İranlılara karşı korumakla meşgul bulunduğundan Yavuz Selim, Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa'yı, bu bidatçıların tenkiline memur eyledi. Dulkadir Bey'i Şehsuvar-oğlu da bunların üzerine yürüyerek, onları Elbistan'dan Sivas sınırına kadar takip etti. Celâlîlerin, Karahisar üzerine çekilmeleri ve Ferhat Paşa'nın Ankara üzerine yürüyüşü sırasında Şehsüvaroğlu, ayaklananları yakalayarak kesin bir yenilgiye uğrattı. Fakat bu başarı Ferhat Paşa'nın amansız düşmanlığını uyandırdı.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN SON AYLARI VE VEFATI

Yavuz Sultan Selim, Edirne'yi veba hastalığı çıktığı için bırakarak birkaç gün o dolaylarda avlandı. Sonra da İstanbul'a döndü. İstanbul'a gelince Defterdar Abdüsselam'ın saray yakınında yaptırmakta olduğu köşkü temaşa etti. Bu köşk, mermerden inşa edilmiş olup, iç duvarlarına resimler yapılmıştı. Bunlardan biri de Fatih Sultan Mehmed'i tasvir ediyordu. Yavuz Sultan Selim, henüz yedi yaşında iken büyük babasını görmüş (hatta onun dizlerine de oturmuş) olduğundan bu resmi çocukluk hafızasındaki dedesine benzetememiş, ayrıca defterdarın devlet hazinesini faydasız yere harcamakta olduğunu beyan ederek Abdüsselam'ın bütün yaptıklarını suçlamıştır.

Defterdar maharetli bir açıklama ile fırtınayı geçiştirmenin yolunu buldu. Yavuz'un ayaklarına kapanarak bunu kendi parası ile yaptırmış olduğunu arzetti ve kendisine bağlı olanlardan birinin bir saygı nişanesi olarak kabulünü yalvardı. Padişah bundan memnun kalarak defterdara üç hil'at giydirdiği gibi, ne isteği varsa onun da yerine getireceğini vaat buyurdu. Abdüsselam da zaten çokça zengin olduğundan, İzmit'in arkasında "Ağaç denizi" denilen büyük ormanın bulunduğu kazada birkaç köyden başka bir şey istemediğini söyledi. Bu sayede bu aile ayrıca birçok meralara sahib olmuş ve daha da zenginleşmişti.

Padişah'ı, bu sıralarda önemli bir konu meşgul ediyordu. Dikkatini deniz kuvvetlerine çevirmişti. Değişik büyüklüklerde ve üç tanesi yedişer yüz tonluk yüz elli gemi yapılmasını emretti. Aynı zamanda denize çıkmaya hazır durumda yüz elli kadırga teçhiz olundu. Yavuz Sultan Selim'in bir taraftan Rodos'a karşı, limanlarda kuvvetle bir donanma hazırlamaya çalıştığı, öbür taraftan da İran Şahı'na

karşı yeni bir sefer planlamakta olduğu anlaşılmaktadır. Kayseri'de on beş bin timarlı süvari toplandı. Konya Paşası, bütün Karaman sancak beylerinden topladığı yirmi bin kişilik bir kuvveti Larende'ye çağırdı. Anadolu beylerbeyliğinde bulunan Ferhat Paşa da otuz bin askerle ona katıldı. Birçok toplarla takviye olunmuş altmış bin kişilik bir ordu, ilk işarette savaşa girişmeye hazır bir duruma geldi.

Sultan Bayezid zamanında Kemal Reis'in, Rodos teşebbüslerden beri, Hıristiyanlık âlemi, Kudüs Aziz Yahya tarikatı aleyhinde yeni taarruzlardan korkuyordu ki bu da sebepsiz sayılmazdı. Bu endişeden dolayıdır ki, 1511 yılından beri cenkçi Papa İkinci Jul, şövalyeleri savunma için adada kalmaya zorlamıştı. Mısır seferi esnasında Osmanlı donanması, İskenderiye'ye giderken Rodos açıklarında görünmüştü. Fakat Rodos Üstad-ı Âzâmı, sadece bir mektup almakla kurtulmuştu. Bu defaki hazırlıkların Rodos'a karşı olduğu söylenebilirdi. Bununla beraber, Yavuz Sultan Selim sefer ihtiyaçlarının en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar her şey hazırlanmadan işe girişmek istemiyordu. Yavuz başlayacağı seferi yarım bırakan bir insan değildi. Fatih Sultan Mehmed zamanındaki çekilmeyi daima göz önünde bulundurmakta idi.

Bir gün Sadeddin'in babası Hasan Can ile Eyyûb camiinden çıkarken, büyük kadırgalardan amiral gemisi olan birinin limanda bütün yelkenlerinin açılmış olduğunu gördü. Baştan başa öfke kesilerek bunun kimin tarafından verilen emir üzerine denize indirildiğini sordu. Vezir-i Âzam Pîri Paşa, gemiler biter bitmez denize indirilmelerinin epey zamandan beri yerleşmiş bir gelenek olduğunu açıklayarak Kaptan-ı Derya Cafer Bey'i zor kurtarabildi.

Yavuz bir gün vezirlerine dedi ki:

"Siz beni Rodos fethine itmek istiyorsunuz, fakat Rodos'u almak için ne kadar barut gerekmektedir, sizin ne kadar

barutunuz vardır, bunu biliyor musunuz? diye sordu. Vezirler birden bire karşılaştıkları bu soruya cevap veremediler. Ancak ertesi günü gelip dört aylık bir kuşatmaya yetecek kadar barut mevcudu bulunduğunu söylediler. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, kızgınca, onlara dedi ki:

“Dört aylık barut ile ne yapılabilir? Oysa ki bunun iki katı bile yetmez. Benim de Fatih Sultan Mehmed gibi sonunda geri çekilerek mahcup olmamı mı istersiniz? Bu türlü hazırlıklarla savaşa başlayıp da Rodos’a gidemem. Hem öyle sanıyorum ki âhiret yolculuğundan başka artık seferim yoktur.” Yavuz’un bu sözleri, yakında öleceğine dair doğru çıkan bir önsezi ile kendisine ilham olmuştu. Gerçekten az bir süre sonra İstanbul’dan Edirne’ye giderken vefat eylemiştir.

İstanbul’dan hareketinden üç gün önce böğründe şiddetli ağrılar duymuş ve kasığında görünen bir hıyarcığın tedavi ettirilmesi için Hasan Can tarafından yapılan ricalara rağmen ata binmiş (doğrusu, görünen şey kasığında değil, omuzuna yakın bir yerde bir çıban belirtisi idi. Bu çıbanın da şirpençe olduğu meşhurdur). Çorlu ile Uğraş köyü arasında; babası ile uzlaşmazlığa düşüp sonunda tahta çıkmasına yol açan savaşın vukua geldiği yerde, ağrıları o kadar arttı ki durmak zorunda kaldı. Beraberinde bulunan hekim, günden güne büyümekte olan çıbanlara nasıl karşı koyacağını bilmiyorlardı.

Yavuz Sultan Selim, artık son dakikalarını yaşıyordu Son gece yanından hiç ayrılmayan Hasan Can, başı uçunda “Ya Sîn” suresini okuyordu. Padişah’ın titremekte olan dudakları bu sureyi birlikte okumakta olduğunu gösteriyordu. Hasan Can, “Selamün kavlen min Rabbin Rahîm” (Rahim olan Rab tarafından onlara selam gelir) âyeti kerimesine gelince Yavuz Sultan Selim, şahadet parmağını kaldırarak diğer parmaklarını yummuş ve hayata gözlerini kapamıştır (22 Eylül 1520).

Hasan Can, Hazinedarbaşıyı Padişah'ın vefatını sağa sola yaymaktan akıllıca tedbirleri ile alıkoydu. Kapıcılar kethüdasını da ertesi sabah, o gecenin üzüntülü olayı hakkında hiçbir şey söylemeksizin, vezirleri olağan toplantıyı yapmak üzere, Divâna çağırmaya ikna etti. Bu önemli tedbirlerden sonra da padişahın na'şı yanında dua ile meşgul oldu. Hazinedarbaşı da bu dini görevde ona yardımcı oldu. İkisi birlikte "Ya Sîn" okudular. Güneşin doğuşu ile beraber, Vezir-i Âzam Pirî Paşa, Mustafa Paşa, eski İmrahor Ahmed Paşa geldiler.

Piri Paşa, efendisini ruhsuz görünce göz yaşlarını tutamadı. Hasan Can'ı tedbirli hareketinden ve durumun duyulup da yeniçerilerin baş kaldırmaları ve asayişi bozmaları ihtimalini önlediğinden dolayı takdir etti. Kimsenin Padişah'ın vefatını haber alamaması için de vezirler usulüne göre toplandılar; sanki Sultan Selim'in sağlık durumu düzelmiş gibi davranarak hekimlere hil'atler verdiler. Yavuz'un ölümünü bilen dört hekim, üç vezir, hazinebaşı, kapıcılar kethüdası ve Hasan Can, Şehzade Süleyman'ın gelişine kadar ölüm olayını dikkatle gizlediler. Vezir-i Âzam, Şehzadeye hemen posta tatarı çıkarmış ve derhal İstanbul'a gelmesini yazmıştı. Hekimler, Sultan Selim'in çadırına kimseyi bırakmıyarak na'şı büyük bir özenle yatak içinde örtülü tuttular.

Yavuz Sultan Selim, elli dört yaşında ve padişahlığının dokuzuncu yılında vefat etti. Aydın fikirli, şair ve mutasavvıf, büyük bir padişahtı. Yavuz'un sert karakterli ve müsamaha tanımaz çelik iradeli bir insan olduğundan şüphe yoktur. Onun parlak meziyetlerinin yeğenlerinin, kardeşlerinin ölümü ile gölgelendiğini söyleyenler vardır. Babasını zehirlettiğini ileri sürenler de olmuştur. Vezirleri ve sarayının diğer görevlileri hakkında da yumuşak davranmamıştır.

Bazı tarihçilerin söylentilerine inanmak gerekirse, Selim'in doğuşunda bir derviş, bedeninde yedi küçük "ben"

görerek, onun hayatında bunlar sayısınca hükümdara üstün geleceğini söylemiştir. Bu keşif eğer gerçekleşmişse, kardeşleri Korkut, Ahmed ile yeğeni, Şah İsmail, Karahan, Dulkadir Bey'i ve Mısır sultanına üstün gelmesi suretiyle açıklanabilir. Bu "yedi ben", hanedanından ve vezirlerinden yedişer kişiyi idam ettirmesiyle de tefsir olunmuştur.

Hemdem Paşa İran seferinin açılışında, Hasan Paşa Mısır seferinde, Vezir-i Azam Dokakni Ahmet Paşa ile İskender Paşa yeniçerilerin ayaklanmaları yüzünden idam olundular. Biri beylerbeyi ve padişah damadı öteki vezir-i âzam olan iki Mustafa Paşa sadakatsizlik şüphesi yüzünden aynı cezaya çarptırıldılar. Yunus Paşa da, Mısır dönüşünde bu seferin büyük bir şey kazandırmadığını söylemeye kalkışacak kadar haksız mütalalarla ordunun kayıplarına acıdığını söylemiş bulunduğu için, başının kesilmesine sebep oldu.

Yavuz Sultan Selim zamanında kendi emri ile, yahut görevlerinin başında ebediyete intikal eden insanlar arasında Vezir-i Âzam Sinan Paşa'ya bütün kalbi ile acımış ve Mısır ülkesinin fethinin bile onun Ridaniye meydan muharebesinde telef olmasının yerini tutamadığını söylemiştir. Vezir-i azâmlık makamında bulunmalarına rağmen başlarını kurtarabilenler, sadece Hersek Ahmed ve Piri Paşalar olmuştur.

Yavuz Sultan Selim; devlet işlerinde sert ve tavizsiz davranışlarına rağmen, özel işlerinde ve ulemaya çok iltifat göstermiştir. Özellikle kendisinin sohbet çevresine kabul edilmiş olan bilginler, onun dostluk ve ihsanından çok yararlanmışlardır. Filolog ve padişah hocası Halîmî, Şâir Necati, Nişancı Mehmet Paşa Yavuz'un öldüğü yıl içinde vefat ettiler. Kemal Paşazâde ise Yavuz'dan sonra daha uzun bir süre hayatta kalmıştır.

ZEMBİLLİ ALİ EFENDİ

Ali Cemalî Efendi'yi, o zaman henüz şeriat görevlerinin en üstün ve son derecesinde bulunmayan Şeyhülislamlık hizmetine, İkinci Bayezid atamıştı. Bayezid'in sultanlığının son sekiz yılında ve Yavuz Sultan Selim'in de bütün sultanlık çağı ile Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk altı yılında bu görevi ifâ eylemiştir."El-Muhtârât" unvanı ile tanınmış olan fetvalar mecmuası gerçekten çok değerlidir Özellikle kendisinin müftü sıfatı ile verdiği fetvalar Osmanlı tarihi için başka bir önem taşır.

Burada sadece Mısır seferinin haklı olduğunu belirtmek için verdiği fetvaya değinmek yerinde olacaktır. Yavuz, Mısır'a karşı girişeceği savaşı şeriat hükmüne uygun kılmak üzere, Ali Cemalî'ye üç soru irâd eylemiştir ki bunlardan birincisi şu mealdedir:

"Bir padişahın mülhitler (hak mezhepten dönenler) toplumuna yardım eden; dini yükseltmek ve şeriat emirlerini yerine getirmek için çalışanlara düşmanlık gösteren başkalarına, şeriat uyarınca savaş açması ve böylelerinin mal ve mülklerini ganimet olarak alması helal olur mu?" Burada mülhitler topluluğundan Şah İsmail takımı kastedilmiştir. Onlara yardım eden ve şeriat emirlerine uyanlara düşmanlık gösteren de Mısırlılardır. Cemalî bu soruya:,

"Mümin olduğu halde, mülhidlere yardım etmek sureti ile kendisi de bu suçta onlara ortak hükmünde olacağından, şeriat bakımından vuruşmaya layık olur." hükmünü göstererek tasdik cevabı verdi

Zembilli müftü lakabı da kendisine verilen Ali Cemalî, penceresinden sarkıttığı bir zenbil (sepet) ile kendisine sunulan soru kâğıtlarının üzerine genel olarak "olur", yahut "olmaz"'dan ibaret cevaplar verir ve bunları yine zembil ile soru sahiplerine ulaştırırdı.

Ali Cemalî Efendi, birçok defalar, Yavuz Sultan Selim'in yapmak istediği, fakat kendisinin şeriata uygun bulmadığı hareketlere engel olmuştur. Günün birinde Padişah, hazine hademesinden yüz elli kişinin öldürülmesini emretmişti. Müftülük görevi araya girmesine elverişli olmamakla beraber Cemalî, Divâna gelerek vezirler tarafından karşılanmış ve baş köşeye oturtulmuştur. Padişah'a arz edeceği sözü olduğunu beyan ederek huzura girmiş ve Yavuz'a seslenerek:

"Müftünün ödevi, İslâm padişahının âhiret işlerini korumaktır. Şeriat uyarınca öldürülmeleri gerektiği ispat edilemeyen yüz elli kişinin affını isterim." dedi. Padişah:

"Bu iş, hükümet işlerindedir. Ulemanın buna karışması mülkiye işlerinin bozulmasına yol açar. Siyaset, riyaset gereklerindendir (Burada "siyaset" suçlular üzerine gereken cezayı yerine getirmek anlamındadır)", cevabını verdi. Fakat müftü bununla tatmin olmadı. Padişah'a bu meselenin onun âhiret işlerini ilgilendirdiğini ve bu bakımdan buna karışmanın görevi gereklerinden bulunduğunu, o adamları bağışlamazsa âhirette büyük ceza göreceğini açıkladı. Yavuz, bunun üzerine bahis konusu hazine hademelerini bağışladı. Müftü ayrılacağı zaman:

"Âhiretle ilgili ödevimi yerine getirdim. Fakat mürüvvetle (mertlik, insanlık) ilişkili bir sözüm var" diyerek bu adamların görevlerinden atılıp da sokaklarda dilenmelerinin sultanlık şanına layık olmadığından bahsederek hizmetlerinde bırakılmalarını rica etti. Padişah bu şefaati de kabul etti. Müftüyü de vakarla uğurladı.

Zembilli Ali Efendi, başka bir münasebetle de cesaretinin ve asîl duygularının bir örneğini göstermiştir. İran ile ipek tüccarlığının yasak olduğu hakkındaki emre karşı hareket ettikleri için dört yüz tüccarın malları ellerinden alınmış ve kendileri de ölüme mahkûm edilmişlerdir. Padişah'ın

Edirne’ye yöneldiği bir sırada müftü uğurlama ödevini yerine getirdikten sonra bunların öldürülmelerinin yersiz olacağını söyledi.

Yavuz Sultan Selim:

“Dünyanın üçte birinin iyiliği ve düzeltilmesi için üçte ikisini öldürmeye müsaade edilmemiş midir?” diye sordu. Müftü:

“Böyle bir durum ancak çok büyük karışıklıklar olduğu ve üçte ikinin telafi edilmez zararlara sebep teşkil ettiği zamanlarda olabilir” cevabını verdi. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim:

“Padişah emrine karşı gelmekten daha büyük bir karışıklık ve zarar olur mu? Memleketinde buyruğu yürümeyen Padişah’ın hükümetinin yıkılması yakın olur.” dedi. Cemali:

“Bunların itaatsizlikleri ispat edilmemiştir. Çünkü ipekten vergi alınacağı mevzuatta vardır. Bu konuda görevlilerin tayin edilmiş olması da izne delalet eder.” sözleri ile Padişah’a karşılık verdi. Bunun üzerine Yavuz biraz öfkelenerek:

“Hükümet işlerine karışmak sizin vazifeniz değildir.” dedi ise de Müftü bunun da altında kalmadı ve şu sözleri söyleyip Padişah’a selam dahi vermeden yanından ayrıldı:

“Söylediklerimiz âhiretinizi korumak içindir. Bizim müdahale hakkımız vardır. Bu adamları serbest bırakırsanız ne iyi. Yoksa yarın öteki dünyada büyük azap görürsünüz.” Yavuz, bir an kızgınlığından atının dizginini çekti ise de kendini tutabildi ve yoluna devam etti. Konak yerine varınca mahpusların bırakılması ve eşyalarının da geri verilmesi emrini verdi.

Yavuz, Edirne’ye girince Rumeli ve Anadolu kazaskerliklerini birleştirip Zembilli Ali Efendi’ye tevcih etmek istedi ise de Müftü özür diledi. Ayrıca Yavuz

kendisine beş yüz flori ihsanda bulunduğu gibi, günlük tahsisatını da elli akça artırarak iki yüze çıkardı.

Bazılarına göre, Müftü Cemali, Yavuz'un bir ara Hıristiyanları yok etmek yahut hiç olmazsa kiliselerini ellerinden almak hususundaki görüşüne karşı, İstanbul'daki Rumlar için bir sığınak olmuştur. Yavuz, bir gün, Müftüye şöyle bir soru sormuştu:

"Bütün dünyayı fethetmek mi, yoksa milletleri İslam'a getirmek mi daha makbuldür?" Cemali, Yavuz'un niyetini iyice kavrayamadan, mümin olmayanların hidayete ulaştırılıp İslam'a getirilmelerinin daha makbul ve Allah rızasına daha uygun düşeceğini beyan etmişti. Bunun üzerine Padişah derhal kiliselerin camiye çevrilmesini, Hıristiyan âyinlerinin yasaklanmasını ve İslâm dinine girmeyenlerin de öldürülmesini vezir-i âzâma emretmişti.

Vezir-i Âzam, bu irâdeden şaşırarak; Yavuz'a fetva vermiş bulunan Müftü Ali Cemali ile konuştu. Sonunda Padişah huzuruna çıkmak isteğinde bulunması için Patriğe haber yollandı. Vezir-i Azâmın ve Müftünün aracılığı üzerine Yavuz, Patriği kabule muvafakat etti. Patrik, rahipler heyeti ile beraber, Edirne'ye gelerek İstanbul'un fethi sırasında kiliseleri camiye çevirmemek ve Hıristiyanları da âyinlerini yapmakta serbest bırakmak üzere Fatih Sultan Mehmed tarafından açıkça verilen izinleri arz ederek ödedikleri cizyeye karşılık kendilerine gerekli müsaadenin gösterilmesini diledi.

Her ne kadar Fatih'in imzaladığı müsaade fermanı bir yangında yanmış idiyse de altmış yıl önce, İstanbul kuşatmasında hazır bulunmuş olan üç yaşlı yeniçerinin tanıklığı, Yavuz Sultan Selim'in dedesinin sözüne bağlı kalmasına ve İslâm dininin bağışladığı müsaadeye uymasına yetti. Ancak Hıristiyanların kiliseleri kadar güzel yapıların uzun süreler öyle oldukları gibi bırakılması hakkında da bir din emri olmadığını sözlerine ekledi. Bu bakımdan İstanbul kiliselerinin camie çevrilmesini, ancak Hıristiyan dininde

bulunan vatandaşların ve yabancıların haklarına dokunulmamış olmak için, yıkılmak üzere olan kiliselerin onarılması ile ahşaptan yeni kiliseler yaptırılmasını buyurdu. Böylece, Vezir-i Âzam Pîri Paşa ile Müftü Cemalî'nin gayretleri sayesinde İstanbul Hıristiyanları hayatlarını koruyabilmişlerdir.

Yavuz Sultan Selim, İran Şahı'na ve Memlûk Sultan'ına üstün gelmek, bütün Mısır ülkesi ile Doğu Anadolu ve Mezopotamya'yı fethetmek ve bu fetihlerden daha az değerli olmayan "Hadimü'l-haremeyn eş-şerifeyn" unvanını kazanmak ile devletinin gönülden bağlı bulunduğu İslam dinine büyük hizmetler etmiştir.

İkinci Bayezid devri ile beraber yetmiş senelik bir zamanı içine alan Fatih ve Sultan Selim'in sultanlıkları, Osmanlı tarihinin ikinci devresinin iki büyük zamanıdır. Bunu izleyecek üçüncü çağda Osmanlı Devleti'nin büyüklük ve kudretinin zirvesine ulaştığı görülecektir

BEŞİNCİ BOLÜM

- XXIII- KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN CÜLÛSU

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat çağı, Osmanlı tarihinin en önemli devresidir. Devlet; kudretinin, yeni fetihlerinin, medeniyetinin, kanun ve mimarlık anıtlarının en güzel varlığını bu Padişah'a borçludur. Osmanlıların sadece "Kanunî" unvanını verdikleri, fakat Avrupa tarihçilerinin "Büyük" sıfatı ile adlandırdıkları Osmanlı padişahı yalnız Sultan Süleyman'dır.

Sultan Süleyman devri, bütün dünyada gelişen büyük olaylar dolayısı ile Yeni Çağ tarihinin en dikkate değer safhalarından birini teşkil eder. On altıncı yüzyılın başlarında; Amerika'nın keşfinden sonra Avrupa politikasının denge sistemi kurulmuş ve kuvvetlenmiş; Hıristiyanlıkta ortaya çıkan reformlar, insan esprisine bir yeni yol açmıştır. Bundan daha görkemli çalışma ve büyük sonuçlar doğuran zaman dilimi insanlık tarihinde az bulunur.

Kanuni, Osmanlı padişahlarının onuncusudur. Bu rakam uğurlu telakki edilmiştir. Ayrıca Padişah'ın onuncu hicret

asrının başında (900/1495) doğmuş olması da manalı sayılmıştır. Sultan Süleyman, genç yaşta tahta çıktı. Kalb ve ruh niteliklerinin hepsine sahip olan ve sağlam bir beden yapısı içinde büyük bir teşebbüs dehasını temsil eden Sultan Birinci Süleyman; millî bir görüşe göre âdeta memleketi yükseltmek için Cenabı Hak tarafından gönderilmiş bir Padişah idi.

Vezir-i Âzam Pîri Paşa, Sultan Selim'in ölüm haberinin yayılmasından sakınmış; silahtarlar kâhyası Süleyman Ağa'yı acele ile Manisa'ya, Şehzade Süleyman'a göndermiş (22 Eylül 1520); Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı da İstanbul'a hareket ettirmişti. Yeni padişahın yaklaştığı haberi gelince Yavuz Sultan Selim'in vefatını bildirmek üzere solakları topladı. Bunlar külahlarını yere atarak feryada başladılar. Bütün ordu çadırları da matem alâmeti olmak üzere yıkıldı. Pîri Paşa hazine arabalarını mühürleyerek İkinci Vezir Mustafa Paşa ile Ferhat Paşa'yı Yavuz Sultan Selim'in cenazesini İstanbul'a götürmekle görevlendirdi. Kendisi de yeni efendisini karşılamak üzere başkente gitti.

30 Eylül 1520 Pazar günü, Şehzade Süleyman Üsküdar'a geldi. Oradan gemiye çıkıp yeni saraya yöneldi. Yeniçeriler saf saf dizilerek, geleneksel cülus bahşişini istediler. O gün öğleden sonra Pîri Paşa da İstanbul'a geldi. Biat ve el öpme töreninin; matem divanı ile cenaze merasiminin ertesi gün yapılacağı ilan olundu. l Ekim günü Sultan Süleyman siyah elbise giymiş olduğu ve beraberinde vezir-i âzam bulunduğu halde, Enderun'dan Divân odasına çıkarak çavuşların alkışları ile karşılandı. Müftü, ulema, devletin diğer yüksek görevlileri Padişah'ın elini öpmeye geldiler.

Öğleye doğru, Yavuz'un na'şının Edirnekapısı'na yaklaşmakta olduğu öğrenildi. Sultan Süleyman, na'şı karşılamak üzere şehir dışına çıktı. Paşalar atlarından inerek tabutu omuzladılar. Sultan Süleyman yaya olarak cenazeyi takip etti. Yavuz Sultan Selim'in na'şı İstanbul'un

yedi tepesinden altıncısının üzerine konuldu. Cenaze namazı Fatih Sultan Mehmed camiinde edâ edildikten sonra, Sultan Süleyman ilk iş olmak üzere babasının gömüldüğü yere bir türbe, bir cami ve bir medrese yapılmasını emretti.

Yeni Padişah İstanbul'a gelişinin üçüncü günü, cülûs bahşişi ve aylık yükseltilmesi isteyen askeri memnun etmek için hazinenin mühürlerini açtı. Yavuz'un tahta çıkışında üçer bin akçe ihsan etmiş olduğu yeniçeriler, beşer bin akçe istiyorlardı. Ordunun öteki fırkalarının da istedikleri bu ölçüde artmıştı. Yeniçeriler sekiz yıl önce aldıkları kadar terakki aldılar. Sipahiler, silahdarlar, gurabalar ve ülûfecilere bunların üçte ikisi kadar bahşiş verildiği gibi, günlük tahsisatları da orantılı bir şekilde artırıldı. Sipahilere ve silahdarlara günde beş, gurabaya dört ve ülûfecilere de üç akça zam yapıldı. Sultan Süleyman, Manisa'da iken maiyyetinde bulunan ağaları da ihsanlarla sevindirdi. Lalası Kasım Paşa'yı vezir, diğer bir deyimle üç tuğlu paşa tayin etti. Ondan sonra da hükümetinin esası saydığı adalet ve ihsana dayanan işler görmekte gecikmedi.

Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a getirmiş olduğu altı yüz kadar Mısırlı yurtlarına dönmek müsadesine kavuştular. İran ile ipek ticaretinin yasaklanması hakkındaki Sultan Selim'in iradesine aykırı olarak hareket ettikleri için malları ellerinden alınmış olan tüccara da tazminat adı ile bir milyon akçadan fazla bir para dağıtıldı.

Padişah, kötü bazı hareketlerinden dolayı, silahtar ağasını azlettiği gibi, suçlulardan beşini de idam ettirdi. Zulümleri yüzünden "Kanlı" lakabı almış olan donanma kaptanı Cafer Bey'in, tersane kethüdası tarafından suistimalleri (görevini kötüye kullanma, para yeme v.s.) ortaya çıkarıldı. Padişah önce Cafer Bey'i azletti. Sonra da suçu sabit olduğundan astırdı. Bu gibi adaletli hareketleri ve yüceliği Padişah'a, büyük sevgi kazandırdı. Bütün Osmanlı ülkesinde bulunan

eyalet valilerine, Mısır'da Hayr Bey'e, Mekke şerifine, Kırım Hanı'na, cülustan birkaç gün sonra ilannameler gönderildi.

Yeni Padişah'ın güzel hareketleri de süratle her tarafa yayılıyordu. İlk önce padişahı tebrike koşmuş ve sekiz bin iki yüz seksen duka kıymetinde altın ve gümüşle işlenmiş dokumalar takdim etmiş olan Raguzalılar, iltifatla kabul olundular. Bunların imtiyazları ve muafiyetleri te'yit olundu. Sultan Süleyman, Hayr Bey'i Mısır valiliğinde bıraktı. Bu konudaki fermanında şu anlamda öğütler veriyordu:

"Benim emrim şudur ki zengin ve fakirler, şehirler ve köyler halkı, ülkenin bütün tebaası sana itaat etmelidirler. Eğer içlerinden görevlerinde kusur edenler bulunur ise; amir olsun, fakir olsun onları itaate zorlamalısın. 'Ve leküm fi'1-kısasi hayatün.' 'Sizin için kısasta (başa baş, göze göz v.s.) hayat vardır.' mealindeki Allah'ın yüce emrini hatırlayarak her türlü karışıklığı önlemelisin, iltifatıma ve himayeme böylece kavuşursun. 'Lein şekertüm leezîdenneküm.' 'Şükrederseniz muhakkak artırırım.' hikmetini düşünmek gerekir. 'Bi'ş-şükri tedûmu en-niamu.' 'Şükürle nimetler sürekli olur' uyarınca Bab-ı Hümâyun'dan verilen bütün emirlerin yerine getirilmesine koşmalısın ve hükmün altında bulunan büyükleri ve küçükleri korumalısın."

Hayr Bey, Padişah'a yollandığı cevapnâmede cülûsları saadet haberini ve kendisinin görevinde bırakıldığı hakkındaki irade-i seniye'yi (yüksek buyruğu) Kayravan ve Habeşistan sınırlarına kadar yaydığını, hutbe ve sikkenin padişah adı ile süslendiğini, bütün Arap şeyhlerinden Padişah için tebriknâmeler geldiğini, bunlarla ve onlarla kendisinin hediyelerini yakında takdim edeceğini bildiriyordu.

SURİYE VALİSİNİN İSYANI

Canberdi Gazali, Yavuz Sultan Selim tarafından Suriye valiliğine atanmıştı. Hayr Bey'e gönderilen buyruğa benzer

bir fermanın Şam Valisi Gazalî'ye de gönderilmiş olduğundan şüphe yoksa da bu adam, yeni Padişah'a saygılarını sunacak yerde başkaldırdı. Memlûk hükümarlarına bağlı olduğu halde, Mısır sultanı Kansu Gavri'ye hainlik eden bu adam; Yavuz'un ölümü üzerine Türk hâkimiyetinden çıkmak ve bağımsızlığını ilan etmek için harekete geçti.

Şam kalesini zapt ettiği gibi Beyrud'u da kendisine bağlı kölelerinden biri vasıtası ile ele geçirerek Dürzileri ve Arapları isyan ettirmek üzere Suriye dağlarına ve Mısır'a iki memur gönderdi. Bu sırada bir taraftan da ilk hainlikte ortağı olan Mısır Valisi Hayr Bey'i kendi isyanına katabilmek emelini besledi. Ona tecrübesiz, genç bir padişah zamanında bu işi başarmanın pek kolay olacağını yazdı. Hayr Bey, ona dolaylı bir cevap verdi: Önce bütün Suriye'yi ve bilhassa en önemli şehri olan Haleb'i zapt etmesi gerektiğini bildirirken Gazalî'nin mektubunu da adamlarından biri vasıtası ile Padişah'a yolladı.

Gazalî, on beş bin Türkmen ve Memlûk süvarisi ve sekiz bin okçu ile Kasım 1520 başlarında Şam'dan çıktı. Bu sırada âsiler üzerine gönderilen ordunun baş komutanlığına tayin olunan üçüncü vezir Ferhat Paşa, dört bin yeniçeri ve bir o kadar da sipahi ile Gelibolu'dan boğazı geçerek askerini Karaman beylerbeyinin ve Dulkadir beyi olan Şehsüvaroğlu'nun askerleri ile birleştirdi. Trablus-ı Şam, Beyrut ile bütün Suriye topraklarına sahip çıkan Gazalî, Haleb'i kuşatmıştı. Buranın komutanı olup Antakya, Trablus, Hama ve Humus beylerini çağırmış olan Karaca Paşa, âsilere şiddetle karşı koymakta idi. Ferhat Paşa'nın yaklaşmakta olduğu haberi geldiği zaman, Gazalî Şam'a çekildi. Orada Yavuz Sultan Selim'in muhafız olarak bırakmış olduğu beş bin yeniçeriyi büyük bir ziyafete çağırdı. Bunlar toplanınca da, öte tarafa geçerler korkusu ile hepsini boğazlattı.

Ferhat Paşa ve Şehsüvaroğlu askerleri, süratli yürüyüşle, Haleb'ten ayrıldıktan dört gün sonra Şam önüne eriştiler. Gazalî şansını denemek için şehirden çıktı. Mastaba meydanında bir vuruşma oldu (27 Ocak 1521). Savaşta, baş kaldıranların çoğu öldürüldü. Kurtulabilenler de derviş kıyafetinde kaçtılar. Gazali'ye gelince, kendi hazinedarının gayreti ile yakalanarak başı kesildi (6 Şubat). Bu zafer haberi İstanbul'a erişince, Sultan Süleyman, Mısır seferinde yeniçeri ağası sıfatı ile başarılı hizmetlerle bulunan Anadolu Beylerbeyi Ayas Paşa'yı Haleb Valiliğine tayin etti. Ferhat Paşa'ya; Şah İsmail'in, Gazalî isyanının kendi lehine nasıl bir sonuç vereceğini bekleyen sınıra toplamış olduğu ordusunun hareketini gözetmek görevini vererek Kayseri yakınlarında Erciyes dağı eteklerinde ordu kurmasını istedi.

MACARİSTAN SEFERİ

Sultan Süleyman, Gazalî'nin kesik başı geldiği sırada, vergi istemek için Macaristan kralına elçilikle göndermiş olduğu Behram Çavuş'un hakarete uğradığı ve öldürüldüğü haberini aldı. Padişah elçisinin öldürülmesinden dolayı Macarlarla savaşa karar verdi. Macarlarla, sultanlığının ilk günlerinde bazı sınır çatışmaları olmuştu. Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa hemen İstanbul'dan İpsala'ya hareket emrini aldı. Onbeş bin azep yazıldı. Ordunun arkasınca yüz toptan kurulu bir takım gönderildiği gibi, kırk çektirme de teçhiz edildi.

Sultan Süleyman, babası adına inşasına başlanan caminin temelini attıktan ve babası ile dedeleri Sultan İkinci Bayezid ve Fatih Sultan Mehmed'in kabirlerini ziyaret ettikten sonra İstanbul'dan bizzat seferi çıktı. Suriye seferinden döneli

beri hareket emrini bekleyerek İpsala'da ordugâh kurmuş Ferhat Paşa, Sofya'da, Padişah'a katıldı. Ayrıca barut, kurşun ve diğer harp levazımı yüklü üç bin deve de beraberinde getirmişti. Otuz bin deve de Anadolu'dan toplanmış olup, kendilerini izliyordu. Sofya, Semendre, Alacahisar ve Vidin Hıristiyanları on bin araba un ve arpa hazırlamakla mükellef oldular. Deve sırtında getirilen levazımın bedeli ve devecilerin ücreti hazineden verildi.

Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa Niş'ten Şabaç'a gönderildi. Akıncılar iki kola ayrıldılar. Mihaloğlu Mehmed komutasında bulunan bir fırkası Transilvanya'ya akına, Ömer Bey oğlu komutasında bulunan diğer fırkası da ordunun öncülüğüne memur oldu. Vezir-i Âzam Piri Paşa, bin yeniçeri ile sipahi ve azebleri beraberine alarak Belgrad yolunu tuttu. Sultan Süleyman ise Şabaç'a doğru yürüdü.

Bu sırada Ahmed Paşa, Sabaç kuşatmasını hızla sıkıştırıyordu. Fakat garnizon kendisini savunuyordu. Sonunda muhafızlar yok edildiler. Osmanlılardan da epeyce şehid verildi (8 Temmuz). Sultan Süleyman ertesi gün Ahmed Paşa ile sancak beylerini huzuruna kabul ettikten sonra kaleye geldi. Padişah, şehrin istihkâmlarının arttırılmasını emrettikten sonra askerinin Sirmi'ye geçmesi için Sava üzerine köprü attırdı. İnşaatın sürdüğü dokuz gün içinde Sultan Süleyman, işçilerin gayretlerini arttırmak için nehir kenarında bir çardak altında kaldı.

Ordu ve saray ağaları da bu moral etki altında canla başla çalışarak köprü yapım işini çabucak tamamlatmak hususunda elden geleni esirgemediler. Bu sırada bazı kalelerin fethedildiği haberi geldi. İnşaata başlandığının onuncu günü köprü tamamlanmıştı. Ancak nehir birden taştığından köprü kısmen harap olmuşsa da kısa bir süre

içinde yeniden onarılmış ve asker buradan geçmiştir (27 Temmuz).

BELGRAD'IN FETHİ, ELÇİLERİN KABULLERİ VE VENEDİK İLE ANTLAŞMA

Pirî Paşa, bir aydır Belgrad'ı abluka altında tutmakta idi. Sultan Süleyman ordunun geri kalan kısmı ile yetişince abluka kuşatmaya çevrildi. Padişah duvarların zayıf olduğu tarafın Sava ve Tuna'nın birleştiği yerlerde olduğunu öğrendiğinden "Adakale" denilen mevkiye kurduğu toplarla şehrin bu tarafından gedikler açtırdı. Kuşatılanların topu olmadığı ve böylece en güçlü bir savunma aracından yoksun bulunduklarından, Osmanlı bataryalarının sürekli ateşleri daha başarılı oluyordu.

Kavala voyvodası mevkiini bıraktı. Bulgar yardımcı askerleri de kaleye girmek üzere, şehir istihkâmlarına çekildiler. Macar şefleri savunmada bir süre direndiler. Sonunda şehrin Nişantaşı denilen en büyük kulesinin altına lağım konuldu. Savunucular, serbestçe çekilme şartı ile teslim olmak zorunda kaldılar. 29 Ağustos 1521 tarihinde kale boşaltıldı. Ve böylece Belgrad, Osmanlı Ordusu tarafından feth olundu.

Bu arada birçok Macar idam edildiği gibi, birçok Bulgar da İstanbul'a gönderildi. İstanbul'un Boğaziçi'ndeki bir köyünün "Belgrad" adıyla adlandırılması o zamandan kalmıştır. Padişah kale komutanlığına Bali Bey'i tayin etti. Ayrıca üç bin yeniçeri ile istihkâmların onarılması için yirmi bin Ulah'ı da onun maiyetine verdi. Belgrad'ın düşmesi ile Sirmi, Bariç, Perkas, Salankamen, Metroviçe, Karloviç ve Oyluk gibi müstahkem yerler de Osmanlıların eline geçti.

Sultan Süleyman bu önemli fethi, ülkesinin bütün kadıları ile valilerine fetihnamelerle bildirdi. Venedik doçuna da bir elçi ile bu başarı haberi verildi. Kalenin tesliminin ertesi günü padişah Cuma namazını, camiye çevrilmiş olan

Belgrad kilisesinde kıldı. Sultan Süleyman askerlerini mükafatlandırdı. Belgrad'ın idaresini organize etti. Savunmasını iki yüz top ile sağlama aldı, Şabaç istihkâmlarını da yirmi topla kuvvetlendirdi. Bütün bunlardan sonra İstanbul'a yöneldi. Kendisini karşılamaya gelen halkın zafer alayı ile şehre girdi.

Padişah Belgrad'dan İstanbul'a gelirken iki yaşındaki oğlu Murad'ın (19 Ekim), gelişinden iki gün önce bir kızının ölüm haberini almıştı. İstanbul'a girdikten on gün sonra da dokuz yaşındaki oğlu Mahmud, çiçekten öldü (29 Ekim). Vezirler, Padişah'ın çocuklarının cenazelerine yaya olarak refaket ettiler. Bunlar Yavuz Sultan Selim türbesinin yanına gömüldüler.

Kanunî Sultan Süleyman art arda toplanan divanlarda; Raguza, Rusya ve Venedik hükümetlerinin elçilerini kabul etti. Raguzalılar ihtiyaçları için buğday satın alma müsaadesine ve Osmanlı ülksinin bütün liman ve pazarlarında vergilerden affa kavuştular. Rus elçilerinin isteği üzerine Padişah, Kırım Hanı'na Rusları rahatsız etmemesini bildirdi. Rus elçisinin Moskova'ya dönüşünde Kırım Hanzâdelerinden İskender Menkûb beraberinde yollandı. Padişah'ın Çar Vasili'ye dostluk duygularını bildirmekle görevliydi. Osmanlı Devleti ile anlaşmanın büyük önemini takdir etmekte olan Çar, sonradan iki devlet arasında saldırma ve savunma konulan ile ilgili bir antlaşmanın imzalanması için kendi subaylarından Jan Morosof'u İstanbul'a göndermiş ise de amacına ulaşamamıştır.

Yavuz Sultan Selim'in ölümünden beri Venedik hükümetinin, Bab-ı Hümayun ile ilişkileri pek güzeldi. Elçi Marko Memo vasıtasıyla eski kapitülâsyonları yenileyerek (1 Aralık 1521) otuz maddelik bir antlaşma yaptı. O zaman devlet sırlarının gizli tutulmasına öylesine özen gösterilmiştir ki bu antlaşmanın varlığı uzun bir süre bu cumhuriyet tarihçilerinin meçhulü kalmıştır.

Bu antlaşma ticaretin serbestliğini, ticarî güvenliği sağlamlaştırıyor ve her üç yılda bir değiştirilmek üzere İstanbul'da Venedik elçisi oturmasını bir düzene koyuyordu. Yine buna göre kaçak köleler Venedik Cumhuriyeti'ne geri verilecek idi. Eğer bunlar hidayete erip Müslümanlığı kabul etmişlerse her biri için biner akçelik bedel ödenecekti. Ayrıca prenslerin hürriyeti iade edilecek ve deniz kazazedelerine ilişilmeyecekti. Her kaptan, kendisi içinde bulunmadığı halde bile gemisinden sorumlu idi. Adam öldürenler ve başkaca ağır suçlular karşılıklı olarak iki iktidar tarafından birbirine teslim olunacaktı.

İki devlet teb'ası arasındaki dâvâlarda tercümanlar mahkemelerde hazır bulunacak, borç için balyoz hapsedilmeyecek, Venedik tüccarı balyozun izni olmadıkça Osmanlı ülkesinde seyahat edemiyeceği gibi verasetle ilgili dâvâlar da Balyoz tarafından görülecek ve bu tüccarlar haraçtan da affedilmiş olacaktı. Sonra Venediklilerin Kuzey Afrika memleketleriyle ticaret yapmalarına engel çıkarılmayacak, Venedik Cumhuriyeti'nin gemileri sadece Akdeniz boğazına ve İstanbul'a girecekleri zaman muayeneden geçirilecek, fakat Gelibolu'da araştırma yapılmayacaktı.

Nihayet Venedik hükümeti, Kıbrıs ve Zanta adalarını elinde bulundurmaya karşılık, her yıl biri on bin, öteki beş yüz dukalık iki vergi ödeyecekti. Bu diplomatik dokümanlar, Osmanlı Devleti'nin, sonradan başka devletlerle imzaladığı ana maddeler bakımından büyük önem taşımaktadır. Sınırlara gelince, Venedik Cumhuriyeti ile Bosna kralları arasında on dördüncü yüzyılda olduğu şekilde muhafaza edilmişlerdir.

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN NİTELİKLERİ VE BAZI YAPILAN İŞLER

Sultan Süleyman'ın tahta geçtiği iki yıl, gelecek yıllara örnek olacak şekilde, barışta olsun, savaşta olsun, zaferle geçti. Padişah'ın dikkati bir an için olsun devlet işlerinden uzak kalmamıştır. Yaptıklarının her biri büyük bir insanın karakterini, büyük bir hükümdarın özelliklerini, tam bir Müslüman'ın ahlâkını belirtmekte idi. Sultan Süleyman yüksek görüşler âleminde ve geniş projeler içinde yaşayan bir insandı. İcrada sebatlı ve süratli, İslâm kurallarına tamamıyla bağlı, sarsılmaz görüşlere sahip, alimleri ve sanatkarları koruyan büyük bir insandı.

Hıristiyanlara bile düşmanlık değil dostluk gösterir, ancak Yahudilerden çok nefret ederdi. Geniş ve ileriye doğru çıkmış alnı, esmer teni, vakarlı davranışları aynı zamanda sertlikle birleşmiş düşünceli bir tabiata sahip olduğuna delalet eder. Gözünün üstüne kadar inen kavuğu, çehresinin sertliğini artırırdı.

Sultan Süleyman, babasının kabul ettiği kavuğu değiştirdi. Yavuz Sultan Selim, müdevver bir kavuk giyerdi. Kanunî Sultan Süleyman ise, tülbendini külahının etrafına o suretle sarardı ki, külahının sadece ucu görünürdü. Bilindiği gibi serpuş Doğuda oldukça önemli sayılır ve halk sınıfları ile memurların, bilginlerle tarikat mensuplarının aralarındaki farkların da anlaşılmasına yardım eder. Sultan Süleyman'ın zamanında kavuk ve elbise daha da belli kurallara bağlandı.

Yalnız Padişah'ın kavuğu yüksek bir şekilde yapılmış olup, iki adet balıkçıl kuşu tüyleri (tuğ) ile süslü idi. Vezirlerin kavuğu alt taraftan geniş olarak yukarısında tülbendin etrafına geniş bir şerit konulmuş idi ki bunlara "kallavi" denilirdi. Saray büyüklerine mahsus "Mücevveze" ler Padişah'ın serpuşuna benzer şekilde olmakla beraber daha küçüktü, Ulema ve fakihler etrafına tülbend sarılmış "horasanî" giyerlerdi. Enderun saray muhafızlarının altın işlemeli külahlarına "üsküf" adı verilirdi. Birûn muhafızlarının, yani bostancıların külahı, uçları

arkalarından omuzlarına doğru inen “berate” idi. Yeniçeri subayları miğfer şeklinde ve tüylerle süslü “kuka”, yeniçeri neferleri “keçe” kullanırlardı. Memur ve asker olmayan halk “perişanı” yahut “âdi” bir “tülbend” veya başı etrafına gelişigüzel bağlanmış şal “semle” kullanırlardı. Padişah büyük memurları ile birlikte her Cuma günü alay ile camiye giderdi.

Mülki idarede dört vezir kullanan ilk Osmanlı padişahı Kanunî Sultan Süleyman’dır. Seleflerinin zamanlarında bunların sayısı üçü geçmemişti. Kanunî’nin vezirleri sultanlığının ilk yıllarında: Aksaraylı Şeyh Cemaleddin torunlarından olup Karaman’da doğmuş bulunan ve Çaldıran savaşında Yavuz Sultan Selim’in büyük teveccühünü kazanıp, Mısır seferinden sonra sadaret makamına gelen, Pirî Mehmed Paşa, Sultan Süleyman’ın eniştesi Mustafa Paşa, cenkçi ve ihtiraslı bir insan olan Ferhad Paşa, sakalını devlet hizmetinde ağartmış ve padişahın şehzadeliği sırasında Manisa deftardarlığı görevini görmüş bulunan Kasım Paşa idi.

Belgrad fethedildikten sonra Kasım Paşa, yaşlılığını ileri sürerek emekliliğini istedi. Padişah arzusunu yerine getirerek iki yüz bin akçe (o zamana göre dört bin duka) ona tahsis etti. O tarihten sonra vezirlerin emekliliği için bu kadar para tahsis edilmesi gelenek halini almıştı. Babasının emekliliğine ayrılışı sırasında Paşa’nın oğlu Ahmed de sancak beyi tayin edildi.

Yavuz Sultan Selim adına İstanbul’da yapımına başlanan cami bitirildi. Macaristan sınırlarında, Şabaç ve Belgrad yakınında Havale kalesi, Akdeniz kıyılarında Kavale şehri tahkim edildiler. Tersanede bin amele yeni donanma yapımı işleri ile uğraşıyordu. Osmanlı padişahlarının fütuhat için projelerine bu kadar elverişli bir zaman olmamıştı denebilir. Şarlken ve Fransuva, rekabetleri ile birbirlerinin kuvvetlerini tüketiyorlardı. İkinci Lui’nin küçük yaşta bulunması, Macaristan’ı asilzadelerin tiranlığına bırakmıştı.

Onuncu Leon, bir Alman papazı ile, yani bizzat Luter'le çekişiyordu. Bu türlü haller içindedir ki Süleyman, Rodos'un fethini kararlaştırdı.

RODOS ŞÖVALYELERİ ÜZERİNE İKİNCİ SEFER

Kanunî Sultan Süleyman, Fatih Sultan Mehmed'in başarılı bir sonuca bağlayamadığı Rodos kuşatmasını yenileyip burasını fethetmek istiyordu. Bu ada şövalyeler elinde bulundukça Akdeniz'de deniz gücünün Hıristiyan devletlerin elinde kalacağını anlamıştı. Bundan başka İstanbul ile yeni feth olunan Mısır arasında bir ulaştırma noktası kurarak böylece ticaret serbestliğini, denizden Suriye'ye vardırmak oradan da Mekke'ye giden hacıların güvenini sağlamak ihtiyacını sezmişti. Bu yeterli sebeplere Padişah'ın şahsî arzuları da katılıyordu.

Hıristiyanlığın zulümleri altında inleyen Müslümanları kurtarmak, büyük dedesinin yarım kalmış bir teşebbüsünü tamamlamak, Fatih'in çekilmek durumunda kaldığı bir yerde üstün gelmek düşüncesinden de haz duyuyordu. O zamana kadar ele geçirilmez sanılan Belgrad'ı fethetmekle, ülkesinin kuzeyinde Hıristiyanlığın önemli bir mevkiini perişan etmişti. Şimdi de Akdeniz'de Hıristiyanların ileri karakol noktası olan Rodos'u zapt etmek ve böylece Osmanlı istilasını karada olduğu gibi, denizde de genişletmek istiyordu.

Bunlara şu da katılabilir: Memleketlerine hainlik eden iki kişi; adanın başkentinin zahiresinin az ve kalenin birçok yerlerden gediklerle zedelenmiş olduğunu ve bu bakımdan Rodos üzerine hücum için zamanın pek elverişli bulunduğunu defalarca Padişah'a arz etmişlerdi. Bunlardan başka savaş arayan Mustafa Paşa ile Amiral Kurtoğlu da fetih arzusunu tahrik ediyorlardı. İşte bütün bu sebepler bir

araya gelince Kanunî Sultan Süleyman Rodos'a sefer açılması kararını verdi.

Yalnız savaşa başlamadan önce, Padişah Kur'ân-ı Kerîm emrini yerine getirmek için, Üstad-ı Azâm'a bir mektup gönderdi. Bunda teslim olması isteniyor ve arzusuyla itaati kabul ettiği takdirde şövalyelerin hürriyetleri ve mallarının dokunulmaz kalacağı hakkında yemin ediliyordu.

18 Haziran 1522 tarihinde, üç yüz yelkenliden kurulu Osmanlı donanması İstanbul'dan Rodos'a yöneldi. Donanmada pek çok mühimmattan başka bu sefer için serasker (başkomutan) tayin olunan Vezir Mustafa Paşa komutasında on bin deniz ve itfaiyye neferi bulunuyordu. Bundan iki gün önce Sultan Süleyman yaklaşık olarak yüz bin askerle karadan Marmaris körfezine gitmek üzere yola çıkmıştı. Hareketinin ikinci günü Maltepe'de, Osmanlı donanmasının elverişli bir rüzgâr ile pupa yelken gitmekte olduğunu görme zevkini tattı.

Ordunun Anadolu'dan geçişi sırasında Padişah, birkaç sevinçli haber aldı: Hersek sancak beyinin kardeşi, Dalmaçya'nın İskaradin kalesini zapt etmişti. Yeniçeriler, Rodos'un batısında Haleke küçük adasına yanaşıp burasını ellerine geçirmişlerdi. Ferhat Paşa, Kemah'ın fethi sırasında Sultan Selim tarafından Dulkadir beyliğine tayin edilen Şehsuvaroğlu Ali Bey'i idam ve topraklarını da devlete ilhak etmişti. Böylece bütün durum pek elverişli bir manzara gösteriyordu.

Bu sırada Osmanlı donanmasının bir kısmı adanın en büyük yortularından biri olan Aziz Yahya günü Favez kalesi yakınında Rodos'a asker çıkarmıştı. İki gün sonra da bütün donanma şehirden biraz uzaklıktaki Parambolen koyuna demir attı. Askerin, mühimmatın, topların dışarı çıkarılması ordugâh kurulması ve bir de seraskerin kuşatmayı açmak şerefini bizzat Padişah'a bırakması gerektiğinden, onun gelişi için bir ay geçti.

28 Temmuz 1522 günü Sultan Süleyman, yüzden fazla kuşatma toplarının selam ateşleri arasında Rodos'a çıktı. Toplar arasında on iki tanesi gayet büyük olup dikkati üzerlerine çekiyordu. Bunların ikisi Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul kuşatmasında kullanılanlar gibi çok büyük gülleler atıyorlardı. Kalenin duvarlarına ve içine tesadüf edilen birkaçı, tarihçilerin inanılması güç gibi görünen ifadelerinin maddî kanıtları olmuştur.

Sultan Süleyman bizzat istihkâmları ve askerlerinin değişik mevkilerdeki durumunu gözden geçirdi. Üstad-ı Azam Viliye, köyleri ateşe vermiş ve köy halkını gediklerin onarılmasında çalıştırmak için kale içine almıştı. Yedi mevkiden herbirini sekiz dil şövalyelerine yani (Fransız, Alman, İngiliz, İspanyol, Portekiz, İtalyan, Overnat ve Provensal) dağıtmıştı. Böylece her millet bir mevkii korumakla görevlendirilmişti. Üstad-ı Âzam da sarayını bırakarak "Galipler kapısı"'na yerleşmişti. Bu kapı kuzeyde şehrin girişi idi.

Osmanlılar şehri kuzeyden güneye doğru şu düzende kuşattılar: Sağ kanadda Fransız ve Alman dilleri burçları karşısında Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa ve onun yanlarında İspanya ve Overn burçları karşısında, Üçüncü Vezir Ahmed Paşa bulunuyordu. Merkezde ve İngiliz burcuna paralel olarak Serasker ve İkinci Vezir Mustafa Paşa yer almıştı. Padişah'ın ordugâhı Mustafa Paşa'nın bulunduğu mevkiin arka tarafında idi. Şehrin güney doğusunda, kuşatma ordusunun sol kanadında Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa vardı. Daha ötede bu sol kanadın nihayetinde Vezir-i Âzam Piri Paşa, İtalyan şövalyeleri karşısında bulunuyordu.

RODOS'UN FETHİ

Rumeli Beylerbeyi, Alman şövalyeleri üzerine yürüyerek, 1 Ağustos günü kuşatmayı açtı. Yirmi bir top Alman burcuna, yirmi iki top da S. Nikola kulesine yıldırımlar yağdırıyordu. Her biri üç toptan mürekkep on dört batarya İspanya ve

İngiltere burçları üzerine yöneltilmişti. Ağustos ayı kuşatanlar ve kuşatılanların karşılıklı lağım açmaları ve kapamalarıyla geçti.

Osmanlılar ancak dört Eylül'de İngiliz burcunun güney kısmını havaya uçurmaya muvaffak oldular. Açılan gedikler üzerine yürüyerek yedi Hıristiyan bayrağı aldılar. Fakat Üstad-ı Âzam büyük haç bayrağını açarak yetiştiğinden şiddetli vuruşmalardan sonra geri çekilme durumu doğdu. Türklerin bundan altı gün sonraki ikinci bir hücumları da püskürtüldü. Fakat topçu generali ve üstad-ı azâmın bayraktarı o gün telef oldu. 13 Eylül'de üçüncü bir hücum yapıldı. O gün Türkler yeni lağımlar açmaya mecbur olmaksızın İngiliz burcunu zorlayarak üzerine beş bayrak dikmeyi başardılar.

Ertesi gün Osmanlı ordusu ile ilişkisi olan Yahudi doktor bir ok ile Türklere bir mektup atacağı sırada yakalanarak parçalandı. Bu üç savaş genel olmayıp kuşatma ordusunun bir kısmı ile İngiliz burcunu savunan şövalyeler arasında olmuştu. Fakat 24 Eylül günü, bütün istihkâm hatları boyunca uzayacak bir genel hücum emri verildi. Öğleden gece yarısına kadar Osmanlı ordusunda tellallar dolaşarak; "Yarın hücum olacak; taş, toprak padişahındır, kan ile mal galiplerin ganimetidir" diye ilanlarda bulundular.

Güneş doğarken Türkler şehrin kuzeyine, doğusuna ve batısına yürüdüler. İspanyol dili burcunda yeniçeri ağası burçtan içeri girdi. Ve bayrağı dikti. Ancak bu üstünlük de çok sürmedi, birçok kayıplara mal olarak çekilme zorunluğu doğdu. Kuşatma süresince yapılanların en müthişi olan bu hücumda, yalnız şövalyelerin ve tarikata bağlı olmayanların değil, Rodos kadınlarının da hizmetleri görülmüştür. Padişah bu hücumda başarı sağlanamayışından öfkelenmiş ve Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa'yı sorumlu görüp azlederek hapsettirmiş ise de ertesi gün serbest bırakmış ve görevini kendisine geri vermiştir.

Bu sırada Padişah, Mısır Valisi Hayr Bey'in ölümü haberi gelince Serasker Mustafa Paşa'yı ona halef olmak üzere Kahire'ye yolladı. Üçüncü Vezir Ahmed Paşa kuşatmayı idare etmek üzere onun yerine geçti. Donanma Amiralliği görevi Yaylak Mustafa Paşa'dan alınarak, Behram Bey'e verildi. 12 Ekimde güneş doğduğu sırada Ahmed Paşa, İngiliz burcunu almayı denedi. İstihkâmlar Osmanlıların eline geçmiş iken yeniçeri ağası yaralanınca asker çekilmek durumunda kaldı.

Yine bu ayın sonlarına doğru kanlı bir savaş olmuşsa da bir sonuç alınamamıştır. Üç hafta daha bölgesel savaşlarla uğraşıldı. Türk ordusu gittikçe yakın bir başarıya doğru ilerliyordu. Bununla beraber 23 Kasım'daki savaş da sonuçsuz kaldı. Nihayet bir yortu günü (30 Kasım) İspanya ve İtalya burçları yağmur selleri boşandığı bir sırada zapt olundu. Fakat yeniden çok kayıp verildiğinden serasker açık hücumlara girişmeyerek hendek açmak ve lağım kazdırmakla yetinmeye karar verdi.

10 Aralık 1522 de şövalyeler Osmanlı ordugâhında beyaz bayrak dalgalandığını görünce onlar da bir beyaz bayrak çektiler. İki Türk, Padişah'ın altın yazı ile tuğrasını taşıyan bir mektup ulaştırdılar ve üstad-ı âzam ile mülakatta bulunmak istediler. Sultan Süleyman'a bunun üzerine iki şövalye gönderildi. Padişah şehri üç gün içinde teslim etmek şartı ile şövalyelere şerefli bir teslim teklif ediyordu. Buna yanaşılmadığı takdirde Rodos halkının kılıçtan geçirileceğini de sözlerine katmakta idi.

Rodos'un teslimi, kurulan danışma kurulunca kararlaştırılmıştı. Ancak bu karara karşı koyanlar da olduğundan ve takbih (kınama, ayıplama) de edildiğinden Sultan Süleyman'a İspanyol şövalyelerinden iki kişi daha gönderilerek bu kadar önemli bir problem hakkında süre istemişlerdi. Rodos halkı Rumlardan ve Latinlerden

mürekkep olduğundan aralarında müzakerelerin tabiatıyla daha güç olduğu beyan ediliyordu.

Bunun üzerine Padişah cevap yerine komutanlarına savaşa tekrar başlanması emrini verdi (18 Aralık). Lağım ve hendek çalışmaları yeni bir gayretle ele alındı. Türkler, İspanyol burcunun ileri istihkâmı üzerine bir yürüyüşlerinde geri çekilmek zorunda kaldılarsa da ertesi gün öylesine hızlı bir hücuma giriştiler ki şövalyeler, şehir içindeki istihkâm ve hendeklerin arkasına çekilmeye mecbur oldular.

Sonunda da hem mühimmatları kalmadığı hem de güçleri yetmediği için kuşatılanlar teslim olmak zorunda kaldılar. Üstad-ı âzam Viliye, Serasker Ahmed Paşa'ya iki şövalye yolladı. Bunlar Rodos'un eski Üstad-ı Âzâm'ı Piyyer d'Obuson'a; serbestçe tasarrufu hakkındaki ikinci Bayezid'in verdiği bir belgeyi, Ahmed Paşa'ya ulaştırdılar. Ahmed Paşa kendisine sunulan bu belgeyi yırttı ve çiğnedi. Sonra da, o gün esir etmiş olduğu iki neferi ağır ve küçültücü sözler taşıyan bir mektupla üstad-ı âzâma yolladı. Çaresi kalmadığını anlayan Viliye dö L'İl-Adam, bir şövalye ile iki kişiyi Rodos'un teslimi görüşmelerinde bulunmak üzere görevlendirdi (21 Aralık).

Sultan Süleyman bunların tekliflerini kabul ederek vezir-i âzamını, tarikatın delegeleri ile teslim şartlarını görüşmeye memur etti. Üstad-ı Âzâm'ın yirmi beşi şövalyelerden ve yirmi beşi de Rodos'un belli başlı tanınmış halkından olmak üzere elli kişiyi Osmanlı ordusuna rehin göndermesi, tarikat üyelerinin on iki günlük süre içinde adadan çıkmaları için kendilerine gemiler tedarik olunması, Rumların ve Latinlerin mezheplerine ve kiliselerine ilişilmemesi

kararlaştırılmıştı. Delegeler Padişahtan özel istekle; askerin, Rodos'tan bir mil öteye çekilmesini anlaşmaya koydurdular.

Anlaşmanın imzası üzerinden beş gün geçince yeniçeriler kendilerini tutamadılar. Ferhat Paşa komutasında İran sınırından gelen on beş bin arkadaşlarını ziyaret bahanesi ile ellerinde sadece değnekle şehre yaklaşarak bir kapıyı zorla açtılar ve bazı yağmalarda bulundular. Ayrıca Aziz Yahya kilisesinin çan kulesi yukarısından ezan okuyup Müslümanlar ibadete çağrıldı. S. Nikola kulesi mazgallarında Osmanlı mehter müziği çalındı.

İşte böylece müezzinler ve Türk davulları, Hıristiyanlık âlemine Rodos'un fethini ilan ettiler. Rodos'un fethi Noel Yortusu sabahı vuku bulmuştur. Söylendiğine göre Papa Adliyen, Sen Pier kilisesinde dua ederken tören esnasında pencere kenarından bir taş düşerek ayakları altına yuvarlanmış ve bu, Hıristiyanlığın en büyük mukavemet mevkiinin düşüşüne bir işaret sayılmıştır.

Ahmet Paşa, anlaşmadan birkaç gün sonra Viliye dö L'İl-Adam'a bazı tebliğlerde bulunmak ve Padişah'ın kendisi ile görüşmek istediğini bildirmek için İspanya burcu gedikleri üzerine geldi. 26 Aralık 1522 tarihinde üstad-ı âzam; sadece birkaç şövalye ile beraber Osmanlı ordugâhına vardı. Divân günü olması dolayısı ile Padişah çadırı önünde kar ve yağmur altında kabule kavuşmak için bir süre bekledi. Sonra üstad-ı âzâma bir hilat giydirilerek Sultan Süleyman huzuruna götürüldü.

Bir süre her ikisi de konuşmadan birbine baktılar. Sonra Padişah söze başlayarak şehirler, ülkeler kaybetmenin hükümdarların kaderleri olduğunu beyan ederek, üstad-ı âzâmı yenilgisinden dolayı teselliye çalıştı ve serbest olarak çekilip gitmesi müsaadesini yeniden temin etti. Kanunî Sultan Süleyman bu davranışı ile yüksek düşüncelerinin ve âlicenaplığının bir yeni örneğini verdi.

İki gün sonra Sultan Süleyman, İspanya burcunu ve S. Nikola kulesini görmeye gitti. Ordugâhına dönmeden önce

Rodos'u ve üstad-ı azâmın sarayını da dolaşmak istedi. Beraberinde sadece Ahmet Paşa ile bir genç bulunduğu halde, şövalyelerin yemekhanesine gitti. Orada Viliye dö L'il-Adam'ı istedi. Ahmed Paşa vasıtası ile teslim şartlarını aynen yerine getireceğini yeniden belirterek Rodos'un boşaltılması için daha uzun bir süre verdi (29 Aralık). Bunun üzerine üstad-ı âzam da Padişah'a teşekkür etti ve anlaşma şartlarına bağlı kalmasını dilemekle yetindi.

Ertesi gün beş yüzü yeniçeri olmak üzere bin kişi Rodos garnizonuna konularak, Padişah'ın eşyası Marmaris'e yollandı. Donanma amirali de adanın diğer şehirlerini teslim almaya gitti. 1 Ocak 1523 tarihinde üstad-ı âzam, hareketinden önce Padişah'ın elini öpmeye geldi. Ayrıca dört altın vazo da takdim eyledi. Kanunî Sultan Süleyman, İbrahim Paşa'ya dönerek:

"Bu Hıristiyanı yaşlılığında, evini barkını bırakmaya mecbur ettiğimden dolayı üzülmüyor da değilim." dedi. O günün gece yarısına doğru Viliye dö L'il-Adam, maiyetindekilerle beraber Avrupa'ya doğru yelken açtı. Ondan sonra gelen Cuma günü, Sultan Süleyman, camiye çevrilen Aziz Yahya (Sen-Jan) kilisesinde namaz kıldıktan sonra, Piskopiya kuşatmasında şehit düşen kaptan Kara Mahmut kadırgasına bindi. Marmaris'e varınca Menteşe, Karasi, Aydın ve Sanman sancak beyleri ile İmrahor'u İskender Paşa'ya, Rodos istihkâmlarının süratle onarılması işlerine bakım gösterilmesini emretti. Kendisi de kuşatma sırasında bir bina yapmaya başlamıştı.

Rodos adasının düşüşü, ona bağlı sekiz adanın da ele geçirilmesine yol açtı. Bunlar İleros, İstanköy, Kelmez, Nisiros, İncirli, İlegi, Halki, Limonya ve Sunbeki adaları idi. Eski Halikarnas harabeleri üzerine inşa edilmiş Petreom kalesine bir Osmanlı garnizonu bırakılarak Kanunî Sultan Süleyman'ın "futuh-u aşere - On Fetih" fetihleri tamamlandı. Rodos kuşatması modern savaş tarihinde

Türklerin ilk defa kullandıkları bombalar ve lağıma karşı lağımların icadı ile önemlidir.

İRAN VE RUS ELÇİLERİ

Kanunî Sultan Süleyman, Rodos'tan hareketinden bir ay sonra zaferle İstanbul'a döndü. Rodos'ta iken, Şehzade Mehmet'in doğuşunu öğrenmekle sevinmişti. İstanbul'a dönünce Abdullah adındaki diğer bir şehzadesinin ölümü ile üzüldü. Padişah, Rodos'tan Osmanlı ülkesinin bütün kadılarına, Kırım hanına, Mekke şerifine zafernâmeler göndermişti.

Rodos fethinin resmen bildirildiği Hıristiyan hükümetlerinden sadece Venedik dostlukla cevap verdi. Sultan Süleyman'ın parlak başarıları, İran ve Şirvan şahlarının sessizliklerini bozdu: Bunlar, babasının vefatından ve kendisinin tahta çıkışından dolayı; bir süre gecikmeli de olsa, taziye ve tebrikler taşıyan mektuplar yolladıkları gibi, Rodos'un fethinden dolayı memnunluklarını belirten ifadeler de kullanıyorlardı.

Beş yüz süvarilik maiyeti ile Boğaziçi'nin Anadolu yakasına erişen İran elçisine, bir yabancı hükümet elçisinin öyle kalabalık ile İstanbul'da gözükmesinin uygun düşmeyeceği açıklanarak sadece yirmi kişi ile gelmesi emri verildi. Çar Valisi'nin Bab-ı Hümayun ile bir ittifak imzalamakla görevlendirdiği Rus Elçisi Jan Morosof da o sırada, İstanbul'da bulunuyordu. Ancak Morosof un teşebbüsleri başarısız kaldı.

İBRAHİM PÂŞA'NIN VEZİRİ ÂZAMLIĞA TAYİNİ

Vezir-i Âzam Pîri Paşa, 1523 Haziranında makamına göz dikmiş Ahmet Paşa'nın iftirası üzerine azl olundu ve ondan bir süre önce belirtilmiş olan şekilde iki yüz bin akçe

tahsisat ile emekliye ayrıldı. Sultan Süleyman, Piri Paşa'nın yerine teveccühüne mazhar olan "hademe-i hassa reisi" ve Doğancı İbrahim'i tayin etti. Bu zat, o zamandan itibaren Rumeli beylerbeyliği ile vezir-i âzâmlığı birlikte yürütmüştür.

İbrahim, Parga gemicilerinden birinin oğlu olup gençliğinde maharetli bir kemancı idi. Türk korsanları tarafından yakalanarak, Manisa dolaylarında dul bir kadına satılmıştı. Bu kadın, genç kölenin zarafetini ve istidadını gayet güzel giyindirmek ve özel terbiye etmek sureti ile ortaya çıkarmıştır.

O sıralarda henüz veliaht olan Süleyman bir gün gezerken, keman çalmakta olan İbrahim'e rastladı. Genç kölenin hüner ve zekâsını takdir etti ve onu kendisine arkadaş seçti. Tahta çıkınca da "hademe-i hassa ve doğancıların şefliği"'ne getirdi.

Piri Paşa'nın Rodos seferini uygun görmemiş olması onun azlini hızlandırmıştı. Ahmed Paşa'nın sert ve muhteris karakteri, Padişah tarafından beğenilmiyordu. Piri Paşa azledilince, ikinci vezir olması dolayısı ile vezir-i âzâmlık makamının kendisine verileceğini sanıyordu. Fakat durumun kendisinin beklediğinden başka türlü geliştiğini anlayınca Mısır valiliğini istedi. Padişah'ın İbrahim'i tercih etmesine tahammül edemedi. Ahmed ile İbrahim'in rekabeti, Dîvan-ı Hümayun'da nahoş çekişmelere sebep oldu. Onun Mısır'a gitmesi bu duruma bir son vereceği için Padişah, Ahmed Paşa'nın arzusunu yerine getirdi.

KIRIM HANLIĞINDA KARIŞIKLIKLAR

Kırım Hanı Mehmed Giray'ın oğulları Gazi Giray ve Baba Giray çıkardıkları bir gece isyanında babası ve amcası Kalgay'ı öldürdüler. Kırım Hanı Mehmed Giray sultanlığının sekizinci yılında, elli sekiz yaşında idi (1522). Bu öldürülüşten sonra iki hanzâde hükümeti ve ölenlerin

mallarını aralarında bölüştüler. Gazi babasının ve baba da amcasının unvanını aldı.

Baş sancak beyi olan Memiş (Şirin Bey), Kırım hanlığının, Kalgay'dan sonra en büyük memuru olduğundan bu olay hakkında Bab-ı Devlet'e bir dilekçe sunarak Kırım hanlığına, daha eskiden İstanbul'a rehin olarak gönderilen Mehmet Giray'ın kardaşi Saadet Giray'ın tayinini padişahtan diledi. Saadet Giray yeniçeriler tarafından da himaye görerek, Kırım tahtını elde etti.

Yeğeni Gazi Giray'ı, Memiş Bey'in arzusu üzerine Kalgaylığa getirdi. Tatarların hükümet usulüne göre kalgaylık mevkii daima, hükümette olan hanedanın en kıdemli üyesine, yani hanın ya bir amcasına yahut bir kardeşine verilmek gerekirdi. Bu bakımdan bu usule aykırı olan o tevcih yeni karışıklıklar doğurdu.

Altı ay sonra, Gazi Giray kardeşi Baba Giray'la birlikte bayram tebriki için hanın huzuruna çıktıkları sırada idam olundular. Saadet Giray, kalgaylığa yeğeni Devlet Giray'ı seçti. Fakat az bir süre sonra İslâm Giray, kardeşi Gazi Giray'ın intikamını almak üzere milleti ayaklandırarak hükümeti elde etti (1530). Saadet Giray ise daha yedi yıl İstanbul'da, Padişah'ın kendisine bağladığı tahsisat ile yaşadı. Ölünce de Eyüb Camii'ne gömüldü (1537).

İslâm Giray, kalgaylığı kardeşi Özbek Giray'a verdi. Fakat Özbek, Sultan Süleyman'ın gözünden düştüğünden bir yıl sonra onun yerine Mengli Giray'ın oğlu Sahip Giray atandı. Mehmed Giray, hükümeti eline alıp da memleketinin güvenliğini bütün kardeşlerini ortadan kaldırmakla sağlamak istediği zaman, henüz pek genç olan Sahip Giray, Kazan'a sığınarak ölümden kurtulmuştu. O zamandan beri Nogaylar onu kendilerine Han seçmişlerdi.

MISIR İŞLERİ VE HAİN AHMED PAŞA'NIN İDAMI

Hayrbay, Gazali'nin isyanında Padişah'a bağlı kalmış ve Rodos adasına, Osmanlı ordusuna yardımcı olmak üzere üç bin kişilik bir kuvveti yedi Arap şeyhi komutasında yollamıştı. Bir süre sonra ömrünün sona ermekte olduğunu sezince bütün kölelerini azad ettiği gibi, birçok hayrat da tesis ve kendi büyük servetinden bunlara zengin vakıflar tahsis etti.

Hayrbay'ın son hizmeti, yirmi yelkenden kurulu bir donanma teçhiz ederek damadı Kayıtbay komutasında henüz Rodos'ta bulunan Padişah'a taze asker ile Müslümanlar için zafer sermayesi olmak üzere Hz. Peygamber'in "ukab" (kartal) denilen "sancak-ı şerif"i göndermiş olmasıdır. Daha yukarılarda belirtildiği üzere Sultan Süleyman, Hayrbay'ın ölümünü, adaya çıktıktan on hafta sonra Rodos hisarları önünde haber almış ve eniştesi Mustafa Paşa'yı Mısır valiliğine tayin etmişti.

Mustafa, Canım ve İnal adlarındaki iki Mısır beyinin isyanı ile uğraşmak zorunda kaldı. Yeniçeriler ve bir fırka okçu ile asilerin üzerine yürüyerek onları yendi. İki serkeş şefin başları Kahire'de Babü'z-Züveyle'nin mazgallarına diktirildi. Bir süre sonra da Mustafa Paşa, eşi olan sultanın ricası üzerine İstanbul'a çağırıldı. Mustafa'nın yerine Güzelce Kasım tayin edildi (20 Ağustos 1523). Fakat Kasım tayininden birkaç ay geçtikten sonra Mısır valiliğini; Osmanlı tarihlerinde de hain sıfatıyla anılmış bulunan Ahmed Paşa'ya bıraktı.

Ahmet Paşa, vezir-i âzâmlık makamını kaybetmiş olmasına karşılık Mısır sultanlığını ele geçirmek istedi. Memlûkları kazanabildi ise de yeniçerilerin bağlılıklarını bozamadı. Mısır'ın büyük tımarlarını, projelerine alet olan ayak takımına verdi. Kahire'de kalesine sahip olan yeniçerilerden

kurtulmak için her türlü vasıtaya baş vurdu. Fakat manevraları hiçbir sonuç vermedi.

Hain Ahmed Paşa beklemelerinin kendisine bir şey kazandırmayacağını anlayınca maskesini çıkardı. Ordugâhını İmbaba'da kurarak Kahire kalesini kuşattı. Yeniçeriler bir çıkış yaparak gösterdikleri cesaretle hatıralarda yaşayan bir vuruşmayla asîlerden dört binini öldürdüler. Bu sırada Ahmed Paşa Memlûk emirlerinden Cemaleddin adında birinden kale içine giren ve iki yüz yıldan beri unutulmuş bulunan eski bir su yolu bulunduğunu haber aldı.

Bu ummadığı başarı vasıtasından faydalanarak Memlûklerini kaleye soktu. Ve yeniçerileri boğazlattı. Hain Ahmed, Mısır'a sahib olunca Sultan unvanını kullandığı gibi, İslâmlığın iki sultanlık hakkını da (hutbe ve sikke) aldı (Ocak 1524). İskenderiye ile bütün sahil elinde olduğu için devlet merkezi ile ulaştırmayı kesmekte güçlüğe uğramadı. Böylece kendisinin azlini ve yerine, yiğit Kara Musa'nın tayin olunduğunu belirten padişah fermanını getirmekte olan gemiyi eline geçirdi. Yeni vali ile fermanı getiren çavuşu öldürdü.

Ahmed, Osmanlı padişahları gibi üç vezir bulundurmak isteyerek Mısır'ın idaresini bunlar arasında bölüştürdü. Ancak bunlardan biri olan Mehmed Bey, Padişah'a bağlılığını koruyarak hain Ahmed Paşa'ya vefasızlık göstermekte gecikmedi. Ahmed'i ortadan kaldırmak için mümkün olan her hazırlığı yaptıktan ve Kahire evlerinde birkaç yüz asker sakladıktan sonra, bu zorbanın kaleden inip de şehirde hamama gideceği bir zamanı bekledi.

Ahmed'in girdiği hamam; "Allahü yansur es-Sultan Süleyman." Allah, Sultan Süleyman'ı muzaffer kılsın,

sedaları ile basıldı. Ahmed, henüz yarım tıraş olmuş halde, bulunduğu yerin çatısına çıkıp kimse görmeksizin kaçtı, kaleye sığındı. Acele ile toplanmış askerlerden ibaret olan Mehmed Bey de Ahmed'le birlikte içeri girdiler. Fakat hainin yeni sığınak bularak Memlûkları çağırmak için vakit kazanacağı korkusu doğdu. Her an her şey olabilirdi.

Mehmed Bey bu bakımdan, saraydaki hazinelerin üstün gelenlerin malı olacağını ilan ettirdi. Yağmaya hevesli, birçok Mısırlı'nın koşuşup gelmesi için bundan daha tesirli bir şey olamazdı. Mısırlılar duvarlara tırmanarak kapıları zorladılar. Hain Ahmed, bu karışıklık ve yağma sırasında yirmi adamıyla kurtularak Şarkiyye dolaylarında Beni Bakar aşiretine kaçtı.

Mehmet Bey, Çerkes Canım Hamravi komutası ile üçbin süvariyi takibine gönderdi. Fakat bunlar kaçakları tutamadan geri döndüler. Bunun üzerine Mehmed Bey kendisi iyi silahlanmış üç bin kişi ile gitti. Orada Arap Şeyhi Haris, Ahmed'i zincire vurulmuş olarak teslim etti. Hainin başı kesilip İstanbul'a yollandı.

Padişah'ın isyanı bastırmak için üç bin yeniçeri ile karadan göndermiş olduğu Üçüncü Vezir Ayas Paşa geriye dönüş emrini aldı. Kasım Paşa yeniden Mısır valiliğine atandı. Mehmed Bey'e, Padişah'a bağlılığının mükâfatı olarak yeni timarlar tevcih edildiği gibi, Mısır defterdarlığı da ihsan olundu.

İBRAHİM PAŞA'NIN KANUNÎ'NİN KIZKARDEŞİ İLE EVLENMESİ

Kanunî Sultan Süleyman, bu sıralarda İstanbul'da o zamana kadar görülmemiş bir merasim ile kız kardeşinin Vezir-i Âzam İbrahim Paşa ile düğününü yaptırıyordu (22 Mayıs 1524). At Meydanı'na (Hipodrom) mükellef çadırlar ve Padişah için bir taht kuruldu. Sağdıç vazifesi verilen İkinci

Vezir Ayas Paşa ile yeniçeri ağası saraya giderek padişahı; düğünü, huzuru ile şereflendirmeye davet ettiler.

Sultan Süleyman bunları iltifatla kabul etti. İbrahim Paşa'yı överek davetçileri ihsanlara boğdu. Yedi gün, sürekli surette, silahtarlar, sipahiler, ulufeciler, gureba, cebeciler ve topçulara pek debdebeli surette ziyafet çekildi. Sekizinci gün yeniçerilere, vezirlere, beylerbeylerine ve sancak beylerine parlak bir ziyafet verildi. Dokuzuncu gün Padişah, İbrahim'in sarayına gitti. Bütün evlerin duvarlarına değerli kumaşlar serilmiş olduğundan Sultan Süleyman âdeta altın ve ipekten bir duvar arasından geçiyordu. Sağ tarafına değerli müftü Ali Cemalî'yi, sol tarafına da genç şehzadeler hocası Şemsi Efendi'yi oturtarak değişik mezhep konularından söz açılıp sohbet olundu. Ayrıca türlü medreseler müderrislerinin derslerine de başkanlık etti.

Padişah sarayına döndüğünde bir oğlu doğduğu müjdesini alarak sevindi ve yeni şehzadeye Selim adı verildi (28 Mayıs). İki gün sonra sağdıç, gelinin çehizini götüren büyük bir alay ile saray-ı hümayundan İbrahim Paşa'nın sarayına gitti.

Ağaç şekline konulmuş olan bu çehiz fidan ve hurma ağacı şeklinde, biri altmış bin, bir başkası kırk bin küçük parçadan yapılmıştı. Üzerlerinde çeşitli şekilde dallar simurg ve anka gibi hayalî kuşlar, çiçekler resmedilmişti. 5 Haziran günü Sultan Süleyman, İbrahim Paşa'nın At Meydanı'nda yeni yaptırmış olduğu sarayına geldi. Burada güreş, halk oyunları, koşu, ok yarışı ve diğer eğlenceleri seyretti. Yeni evliler şerefine birçok şairlerin hazırladıkları kasideleri kabul lûtfunda bulundu.

MISIR'A ASKER YOLLANMASI

İbrahim Paşa, devlet iktidarını âdeta Padişah ile bölüşmüş sayılabilirdi. Evlenişinden dört ay sonra Sultan Süleyman'ın kendisine olan güveninin yeni bir eserini gördü: Vali Kasım

Paşa ve defterdar Mehmed Bey arasında beliren uzlaşmazlığı düzene sokmak ve memleketin eski kanunlarına yeniden tesis etmek üzere donanma, beş yüz yeniçeri, birkaç bin askerle Mısır'a gönderildi (30 Eylül 1524).

Ulufecibaşı Hayreddin, Çavuşbaşı Mehmed bin Sofi, Defterdar İskender Çelebi, Tezkereci Mustafa ve Tarihçi Celâlzâde İbrahim'in maiyetinde idiler. Bunlardan sonraları reisü'l-küttab ve nişancı görevlerine yükselmiş olan Celâlzâde'nin, Sultan Süleyman çağının tarihini yazdığı bilinmektedir.

Donanmanın hareketinde Padişah, Marmara'daki adalara kadar İbrahim'e refakat ederek orada kendisine pek dostane bir şekilde veda etti. Böyle bir uğurlama Doğu milletleri için işitilmemiş ve Osmanlı tarihinde de başkaca örneği görülmemiş bir iltifattı. İbrahim Paşa, Sakız'a uğrayarak orada Ceneviz idarecileri tarafından selamlandıktan ve sunulan hediyeleri aldıktan sonra Rodos'a yanaştı (7 Kasım).

Osmanlı donanması İskenderiye'ye yelken açtığı halde, sonbahar rüzgârları ile Anadolu sahiline düşerek Rodos'tan hareketinden üç hafta sonra Marmaris körfezine girmek zorunda kaldı (28 Kasım). Yılın bu mevsiminde deniz yolculuğunun güvenli olmaması yüzünden İbrahim Paşa karadan gitmeye karar verdi.

Mısır Defterdarı Mehmed Emin, kendi zamanının hesabını vermek için İstanbul'a gitmek üzere iken vezir-i azamın Lazkiye'ye eriştiğini öğrendi ve bu sebeple ilk projesinden vazgeçerek Suriye'ye doğru yelken açıp orada İbrahim'in huzuruna çıktı. Sonra İbrahim onun hareketini tasvip ederek, kendisini Kahire'ye geri yolladı. Mısır Valisi Kasım Paşa da karadan Şam'a kadar gelerek defterdarın kendisine isnat ettiği hataları izah etti.

İbrahim’in Halep ve Şam’da bulunuşu, iki şehirdeki beylerbeylerinin hırslarını ve zulümlerini gidererek kendilerini halk için iyi şekilde davranacak yola soktu. Vezir-i Âzam, geçtiği bütün yerlerde gösterdiği tarafsızlıkla halkın duasını aldı.

İbrahim Paşa’nın Kahire’ye girişi (24 Mart 1524) o kadar tantanalı bir şekilde oldu ki bütün Çerkeş sultanlarının ihtişamları sönük kaldı. Ağır elbise giymiş beş bin yeniçeri, sipahi ve Memlûk alayı teşkil ediyorlardı. Padişah’ın kendisine vermiş olduğu at takımlarının değeri yüzellibin altından daha fazla idi. Süvarilerin mızraklarındaki bayraklar mavi ve beyazdı. Vezir-i azamın hademeleri, padişah hademeleri gibi, sırmalı serpuş ve elbise giymişlerdi. Maiyetindeki Memlûkler de böyle giyinmişlerdi.

İbrahim’in Mısır’da geçirdiği üç ayın her günü bir başka adaletli ve lütûfkâr icraatla dikkati üzerinde topluyordu. Sürekli olarak memleketin ihtiyaçlarına uygun kanunlar koyuyor ve eskilerini düzeltiyor, eski idarenin yaralarını onarıyordu.

Beni Havare ve Beni Bakar adıyla anılan ve hainlikle itham olunan aşiretlerin şeyhlerini astırmakla cezalandırdı. Ta vahalara ve Habeşistan’a kadar Aşağı ve Yukarı Mısır’daki öteki Arap aşiretleri şeflerine, padişaha itaatle bağlı kalacaklarına yemin etmeleri ihtar olundu. Şehirlerde tellallar dolaşarak hükümetten şikâyetçi olanların ne zulüm gördüklerini bildirmeleri ilan edildi. Borç için hapsedilen fakirler salıverildi. Eğitim ve öksüzlerin yiyeceklerinin sağlanması için özel yönetmelikler konuldu. İbrahim Paşa, kalede vali konağının karşısında, hükümet hazinesini muhafaza için iki kule yaptırdı. Ömer camiini kendi masrafı ile onardı. Vergi defterleri Sultan Kayıtbay ve Gavri

zamanlarındaki hallerine konuldu. Defterdarın hesabına göre İbrahim; idare giderleri çıktıktan sonra, Mısır'dan devlet için tahsil olunacak para toplamını seksen bin duka olarak tayin etti.

Mısır'da hizmetler yeniden organize edildi. Bu sırada, Gureba komutanı Şuca Ağa, İbrahim Paşa'nın uygun gördüğünü Mısır valiliğine atayarak mümkün olduğu kadar suretle İstanbul'a dönmesini buyuran Padişah fermanını Kahire'ye ulaştırdı. Vezir'i Azam İbrahim Paşa; Mısır idaresini, Suriye Beylerbeyi Süleyman Paşa'ya bıraktıktan sonra 14 Haziran 1525'te Kahire'den ayrıldı.

Şam'dan geçerken Venediklilerin imtiyazlarını yeniledi. Kayseri'de konakladığı sırada da Dulkadir Türkmen beylerinden alınmış tımarları geri verdi (7 Eylül). İstanbula döndü. Kahire'ye girişindekinden daha büyük bir debdebe ile İstanbula girdi.

Padişah'ın muhafız askerleriyle vezirler onu dört günlük yoldan karşıladılar. Kendisine Padişah tarafından; kıymetli taşlarla süslü olan takımı iki yüz bin duka kıymetinde bulunan, bir Arap atı hediye getirilmişti. İbrahim Padişah'a hemen hemen aynı değerde bir serpuş sundu. Bundan yedi gün sonra da Padişah'ın dördüncü bir şehzadesi dünyaya geldi. Böylece Sultan Süleyman'ın Mısır ülkesinde huzurun yerleşmesinden ve "nedim-i has"'ı İbrahim Paşa'nın gelişinden dolayı duyduğu memnunluk daha da artmış oldu (14 Eylül).

- XXIV - YENİÇERİLERİN AYAKLANMASI

Vezir-i Âzam İbrahim Paşa'nın Mısır'a hareketiyle dönüşü arasında ortaya çıkan ve onun dönüşünü gerektiren olaylar:

Ferhat Paşa, Dulkadir beyliğinde Şehsuvar hanedanını söndürmek suretiyle yaptığı zulümlerle doymamış ve kanlı

tabiatını idaresine verilen vilayete, kendisini, cellat niteliği ile göstermekte devam etmişti. Zulmüne uğrayanlar “intikam” diye feryat ediyorlardı. Kanunî Sultan Süleyman, Anadolu’dan kendisine erişen birçok şikâyetler üzerine Ferhat Paşa’yı azletti.

Fakat valide sultanın ve suçlunun eşi olan kız kardeşinin ricalarına dayanamayarak yedi yüz bin akçe ile ona Semendire eyaletini verdi. Şüphesiz bu kadar büyük bir tahsisatın, irtikaplarını engelliyeceğini ve daha insaflı bir idareye yöneleceğini ümit ediyordu. Fakat yeni eyaletindeki halk da onun baskısından yaka silkmekte gecikmedi. Sonucunda Padişah öfkelendi. Eğilmez adaletinin delilini göstererek eniştesi olmasına rağmen Ferhat Paşa’yı idam ettirdi (1 Kasım 1524). Bu şiddet örneği ile Suriye valisi Hürrem Paşa’nın azlolunup yerine donanma kaptanı Süleyman’ın getirilmesi devletin büyük memurları üzerinde iyi bir tesir bıraktı.

Vezir’i Âzâm’ının dönüşünden sonra Padişah, kışı Edirne’de geçirmeye gitti. Divân’a sadece haftada iki gün başkanlık ediyor, zamanının çoğunu avda geçiriyordu. Memleket idaresi üzerinde, mülk sahibinin kudretli eli hissedilmeyince, işlerin düzeninde aksamalar görülmekte gecikmedi. Özellikle İstanbul’da yeniçeriler kendilerinin ve Padişah’ın hareketsizlerinden dolayı söylenmeye başlandılar. Sultan Süleyman, Edirne dönüşünde saraya gitmeyip de Kâğıthane kasrında kalması üzerine bu memnuniyetsizlikler açık bir isyana dönüverdi.

25 Mart 1525 tarihinde, Padişah’ın dönüşünden üç gün sonra, yeniçeriler İbrahim Paşa’nın, Ayas Paşa’nın, defterdarın köşklerini, gümrüğü, Yahudi mahallesini yağma ettiler. Kanunî Sultan Süleyman fırtınayı dindirmek ve huzuru temin için saraya koştu.

Fesadı tertipleyenlerden birkaçı, asker adına, Padişah'tan hediye istemeye cüret eylediğinden bunlardan üçünü kendi eliyle öldürdü. Fakat kendisinin üzerine oklarını doğrultmuş olan diğer arkadaşlarının tehditleri karşısında çekilmeye ve muvafakat göstermeye mecbur oldu. Tam zamanında dağıtılan bin duka isyanı bastırdı. Ancak yeniçeri ağası ile sipahi ağası ve birçok subay, karışıklıkları tahrik etmiş yahut bunlara göz yummuş bulunmak şüphesiyle ya idam edildiler yahut da görevlerinden alındılar.

İRAN İLE İLİŞKİLER

İbrahim'in çağrılmasının sebebi, yeniçerilerin disiplinsizlik hareketlerinden olabilir. Bu savaş askerlerinin dinamik arzularına cevap verilmiş olmak için, sefere karar verildiği de söylenebilir. Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından beri devletin iki tehlikeli düşmanı olan "Şiî" İranlılar ve "gayr-i müslim" Macarlarla barış anlaşmaları imzalanmamıştı. Her ne kadar devlet bu iki komşusu ile açıkça savaş durumunda değil idiyse de düşmanlıklar da hiçbir vakit büsbütün kesilmemişti.

Safevî hanedanının kurucusu Şah İsmail, bir sene kadar önce ölmüştü. Vezir-î Azâmın düğününden az sonra İstanbul'a ulaşan bu haber, bir elçilik yolu ile tebliğ olunmadığı için, Sultan Süleyman, yeni şah olan Tahmasb'ı gelenek üzere, tebriğe lüzum görmedi. Bundan başka Padişah, Nişancı Celâlzâde'ye bir mektup yazdırdı ki ağır üslûbu ve tehditkâr edası ile Osmanlıların Şiiler ve Müslüman olmayanlar hakkındaki görüşlerinin belirtilerini taşımaktadır.

İran şahına, küçültücü deyimlerle Şah İsmail'in, Yavuz Sultan Selim tarafından yenilgiye uğratılışı hatırlatıldıktan sonra Padişah birçok şeyler söylüyordu. Bu arada, yeni şahın kendisine bağlılıklarını sunmadığına kızdığını

belirttikten sonra kendisinin de yakında Doğu ülkesine yöneleceğini ve Tebriz ile Azerbeycan, belki de İran ve Turan'ın ele geçirileceğini îma ediyordu.

O zamana kadar gecikmesi sebebinin de; Belgrad ve Rodos gibi büyük kalelerin fethi dolayısıyla süregelmekte olan meşgaleler bulunduğu da kaydediliyordu. Artık şimdi kendisi üzerine hareket edileceğinin bilinmesi de isteniyordu. Bir kere üzerine varıldıktan sonra da karınca olup yerin dibine girse yahut kuş olup havada uçsa bile elinden kurtulamayacağını da söylemekten kendini alıkoyamıyordu.

Bu üslupta ve bu mânâda Diyarbakır Beylerbeyi'ne, Geylan Şahı'na da mektuplar yazıldı. Tahmasb, Sultan Süleyman'a cevap vereceği yerde, önceleri İsmail'in yaptığı gibi kendileriyle bir saldırma ve savunma ittifakı imzalamak üzere Macaristan Kralı ve Almanya İmparatoru Şarlken'e elçi gönderdi.

O zaman Mısır karışıklıklarını bastırmakla meşgul olan Sultan Süleyman, Gelibolu'da bulunan bütün Acem esirlerinin idamı hakkında İbrahim Paşa'ya verdiği emir ile acem şahına gönderdiği mektubun düşmanca mealini teyit etti. Nitekim İbrahim Paşa, Mısır'a giderken donanması Gelibolu önlerinden geçtiği sırada birkaç Acem esiri, Padişah'ın emri ile idam olunmuşlardır.

Yeniçerilerin isyanını Mısır'da iken öğrenmiş olan vezir-i âzam, bunu hükümet sırrı olarak saklamaya lüzum görmemiş, aksine siyah elbise giyerek üzüntüsünü açıkça göstermiştir. Dönüşünde de hükümetin hareketini şiddetlendirmiş ve Padişah'ın savaş projelerini desteklemiştir. Kış mevsimi Macaristan üzerine mi, yoksa

İran üzerine mi olduğu bilinmeksizin savaş hazırlıklarıyla geçti. Gemiler yapıldı, toplar döküldü. Bu zamanlarda Osmanlı topçuluğu Avrupa'nın diğer devletlerinin topçuluklarına müthiş bir üstünlük sağlamıştı. Rodos ve Belgrad'ın fethinde birinci derecede başarı sebebi Türk topçuluğunun bulunduğu seviyedir.

Padişah'ın tasavvur ettiği sefer çok gizli kalamadı. O sırada Osmanlı Devleti, Venedik ile barış durumunda idi. Fransa ile ilk anlaşması on yıl sonra imzalanmışsa da iki devlet arasında dostluk ilişkileri kurulmuş ve karşılıklı olarak mektup ve elçi gönderilmeye başlanmıştı. Birinci Fransuva, Kanunî Sultan Süleyman'a mektup yazarak Şarlken'i Macaristan'da uğraştırmak için orayı istilasını teşvik etmişti.

Meşhur savaşların hikâyesine başlamadan önce, Belgrad'ın fethinden, Mohaç Savaşı'na kadar geçen beş yılda, Macaristan ve Eflâk sınırlarındaki en mühim olayları anmak lazım gelir.

EFLÂK'IN OSMANLI DEVLETİNE KATILMASI

Sultan Süleyman, Eflâk'ı da ülkesine katarak oraya kendi seçeceği bir vali göndermeyi kararlaştırdı. Belgrad Savaşı sırasında (1521) Transilvanya ile Eflâk'ı fethe memur olan Mehmed Bey, son voyvoda Nagul Bessaraba'nın yedi yaşındaki oğlunun hilesi ile Eflâk'ı ele geçirdi. Genç Prens ile anasını ve akrabalarını İstanbul'a gönderdi. Osmanlı Devleti'nin gelecekte Eflâk'ta devam edecek olan hâkimiyetini sağlamak olmak üzere subaşılıklara birçok Türkleri yerleştirdi.

Boyarlar, Radul adında eski bir papazı Prens seçtiler. Mehmed Bey, başına taç konulmuş papazı Tergoviç'de yendi. Bu başarıdan sonra kendisini Eflâk Sancak Bey'i

olarak ilan etti. Eflâk'lılar Zips Kontu Jan Zapolya'dan yardım istediler. Bunun üzerine Mehmed Bey, Boyarlarla bir anlaşma imzalamak için acele etti. Bunda onlara eski imtiyazlarını geri veriyor ve onların kendilerine bir baş seçmesi hakkını tanıyordu.

Üç yüz süvari ile gelen Padişah'ın bir özel görevlisi, yeni seçilen Prens'e bir ber'at ile beylik alâmeti olarak sancak, davul ve topuz getirdi. Yeni Prens'in görevine yerleştirileceği gün, görevli, Prens'e topuzu tam vereceği sırada bütün Boyarların huzurunda, başına vurarak onu öldürdü. Boyarlardan da birkaçı idam olundu.

Bu haber üzerine Zapolya, bir Macar fırkasını sınırdan geçirerek Eflâklılara iltihak ettirdi. Besseraban'ın akrabasından olup Boyarlar tarafından tahta çıkarılan ikinci Radul da memleketi Mehmed Bey'in elinden almak üzere, birbiri peşi sıra beş defa dövüştü. Son savaşmada Radul, büsbütün yenildiği halde, Zapolya, otuz bin kişi ile yardımına koşarak onu yeniden prensliğine oturttu. Fakat çekilip giderken ilerde kendisini korumaya söz veremeyeceği için Türklerle hoş geçinmesini öğütledi.

Radul, uğraşmaktan bir sonuç elde edilemeyeceğine kanaat getirerek Padişah'a teslim oldu. Bunun üzerine sarayda alıkonularak onun yerine Vlad tayin edildi. Fakat bu adam da Boyarlarla uyuşamadığından kaçmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Sultan Süleyman, eskiden alınan on iki bin duka yerine, on dört bin duka vermekten başka bir şart koşmaksızın Radul'u prensliğine iade etti.

Bütün hükümet kuvvetlerini bir noktada merkezleştirmek için, sadece içten değil, Doğuda ve Batıda da yabancı hükümetlerle barış içinde bulunmak devlet için bir ihtiyaç olmakla beraber, Osmanlı siyasetinin de en maharetli bir tedbiri idi. Bu bakımdan Eflâk'ı ve Moldavya'yı sükûna kavuşturmak ve Kırım hanlığının makamına kolaylıkla

oturmasını sağlamak için Lehistan kralı ile müzakerelere girişmek lazım geliyordu.

Sultan Süleyman, Kırım yarım adasına bin yeniçeri, top ve mühimmatını taşıyan yüz araba göndermekle beraber on bin de süvari toplanmasını emretti (Haziran 1525). Bu hazırlıklar arasında Lehistan Kralı Sigismond tarafından, maiyetinde yüz kişi ile İstanbul'a bir elçi geldi. Elçi, Padişah huzuruna kabulü sırasında altı gümüş vazo takdim etti. Ondan sonra saraydan çıkarken vezirler gelenek üzere bir ziyafete çağırdılar. Kendisine karşı iyi davranıldı. Beş ay oturduktan sonra, mütarekenin beş yıl süre ile uzatılmasına kavuşarak geri gitti (Kasım 1525).

Raguza hükümeti, devletle kendi arasında doğan bazı uzlaşmazlıkları hediyeler ve yumuşak davranışı ile çözmeyi başarmıştı. Venedik Cumhuriyeti her türlü politik durumlarda maslahatgüzar göndermekle beraber İstanbul'da devamlı olarak bir balyoz bulunduruyordu.

Bu dönemde, Fransa da ilk defa olarak devlet kapısına bir elçi göndermiş ve bu elçi Padişah'tan on bin akçe hediye, hilatler ve bunlardan daha önemli olmak üzere Şarlken ile kardeşi Ferdinand'ın kuvvetlerini dağıtıp uğraştırmak için Macaristan'a asker gönderilmesi vaatini almıştı. O vakte kadar Türkler ile antlaşma için tereddüt gösteren Macaristan Kralı. bir antlaşma imzalamayı kararlaştırdı.

MACARİSTAN SEFERİ

Belgrad'ın fethini takip eden yıl (1524) Osmanlılar, Ostroviçe ve Skardona adlarındaki Dalmaçya şehirlerini zapt ettiler. Fakat Knin ve Krupa şehirlerindeki Avusturya garnizonları tarafından geri itildiler. Ancak bir yenilgi akıncıların Mihaloğlu Ferhat Bey komutasında, Sava ve Drava arasındaki bölgeyi yakıp yıkarak Karniyola'ya kadar Hırvatistan'ı ateş ve kan içinde bırakmalarına engel olmadı. İki yıl sonra on beş bin akıncı bu sefer yenilmiştir. Bu

yenilgide Ferhat Bey'in başı kesilmiş, kırk sancak ile birçok at ve altın, gümüş işlemeli bir hayli silah Budin'de İkinci Lui'ye gönderilmiştir. Böyle yenilgiler, bu tarihlerde, Osmanlı kudretini zedelieyecek önem taşımazdı. Bu bakımdan Verbozen, Manastır ve Semendire Sancak Beyleri Husrev, Sinan ve Bali Beyler Yayiçe önünde görülmekte gecikmediler.

Bütün bu olaylar, Kanunî Sultan Süleyman'ın bizzat yapacağı Mohaç Savaşı'nın mukaddemesi olmaktan başka birşey değildi. Macaristan'a bu ikinci seferin komutanlığı Mısır'dan dönüşünden beri hakkındaki padişah teveccühü daha da artmış bulunan vezir-i âzâm İbrahim Paşa'ya verildi. Öteki vezirlerin, ona göre âdeta hiçliği, onun iktidarını daha da artırıyordu. Bunların ilki olan Mustafa Paşa, yaşlı ve felçli olduğundan hemen daima yatakta idi. İkincisi olan Ayas Paşa okuyup yazma bilmediği, güçlükle konuşabildiği, sadece iyi bir savaş ve hareket adamı olduğu için, dîvânda ancak âdet yerini bulsun diye bulunuyordu.

İbrahim Paşa'nın arkadaşlarına üstünlüğü gençliği mümtaz terbiyesi ve padişahın ondan esirgemediği dostluk her türlü rekabeti imkânsız kılıyordu. Kanunî Sultan Süleyman ile Vezir-î Âzam İbrahim Paşa'nın dostlukları öylesine idi ki yemeklerini birlikte yerler, birçok defalar da bütün gün beraber sohbet ederlerdi. Bununla beraber pek az gün olurdu ki en önemli işlerle meşgul oldukları halde birbiri ile yazışmalar yapmasınlar.

İbrahim Paşa'nın musikideki mahareti ve okumayı çok sevmesi bakımından sohbetinin aranan birşey olacağı düşünülürse bu büyük teveccühe şaşmamak gerekir. Çünkü İbrahim ana dili Rumca'dan başka, Türkçe, Farsça ve İtalyanca bilirdi. Tarih ve coğrafya konularında eserler okumayı çok sever ve özellikle Anibal ve İskender'in şöhretli savaşmalarını mütalaa ederdi.

Macaristan'a hareket kararlaşınca, öteki iki vezirle birlikte efendisine refakat eden İbrahim Paşa, Venedik balyozunu ordu ile beraber gelmeye davetle görevlendirildi. Fakat elçi, Şarlken ile Kral İkinci Lui'ye Venediklilerin, Türklerle ittifak ettiği şüphesini vermemek için yaşlılığını ileri sürerek özür diledi.

Müftü Ali Cemali Efendi, Macaristan seferinden bir yıl önce vefat etmişti. Padişah, onun yerine Osmanlı ilim ve edebiyatının kendisi ile övündüğü en büyük bilginlerden biri olan Kemal Paşazade'yi tayin etti.

Kanunî, İstanbul'un idaresi için, başkentindan uzak kalacağı süre boyunca ancak Kemal Paşazâde gibi bir müftüye ve eski Mısır Valisi Kasım Paşa gibi bir kaymakama güvenebilirdi. Sultan Süleyman, Eyyûb Sultan, Ebü'1-Vefa ile babasının, büyük babasının ve Fatih'in türbelerini ziyaret ettikten sonra 23 Nisan 1526 tarihinde yüz bin kişilik bir ordu ve üç yüz topla İstanbul'dan hareket etti.

Ordunun Osmanlı illerinden geçişi büyük bir düzen içinde ve disiplinli bir şekilde oldu. Ekilmiş tarlalara girmek, hayvan otlatmak, toprak sahiplerinin hayvanlarını almak ölüm cezası ile yasaklanmıştı. Padişah'ın emirlerine aykırı hareket eden birkaç kadı bile cezanın şiddetinden kurtulamadılar.

Durak yerlerinde, Sultan Süleyman askere resmî geçit yaptırır, Dîvân kurar yahut yabancı devletlerin elçilerini kabul ederdi. 5 Nisanda, Moldavya prensinin elçisi geleneksel vergiyi sunmaya geldi. Padişah bu sırada Yavuz Sultan Selim'in doktoru Ahi Çelebi'nin oğlu Seyfullah'ı huzuruna kabul ederek onu günde altmış akçe (bir duka) ile özel hekimliğine aldı.

Bol ve sürekli yağmurlar Balkanlar'dan geçmenin güçlüğünü artırıyordu. Filibe'den Niş'e giden altı boğaz, hemen hemen geçilmez hale gelmişti. Filibe'de iken Anadolu süvarisi gelip orduya katıldı. Vezir-î Âzam Sofya'da Padişah'tan ayrıldı. Sonra Morava kenarında yine birleşip

Petervaradin'e doğru öncü oldu. Bosna ve Hersek sancak beyleri de Tuna kıyısında ve Belgrad yakınında ordu ile birleştiler.

Sekiz yüz küçük gemi ve kayıktan kurulu olan ve içlerinde Mihaloğlu, İskenderoğlu, Yahşi Bey komutalarında yeniçeriler konulmuş bulunan Osmanlı ince donanması ordugâh karşısında demir attı. İstanbul'dan ayrılışın üzerinden üç ay geçmişti ki, Sultan Süleyman Ramazan bayramı münasebetiyle ordu şeflerinin ve devlet büyüklerinin tebriklerini kabul etti (11 Temmuz 1526).

Vezir-î Âzam, Petervardin duvarları kenarına varmıştı. Derhal kaleye çıkmak için iskeleler kuruldu. Bir gün sonra da şehir alındı. Hemen kalenin kuşatılmasına girişildi. Kuşatma on iki gün sürmüş ve kuşatılanlar karşı koymada direnmişlerdi. Fakat duvar altından kazılan iki lağımın patlaması kuşatanlara geniş bir gedik açtı. Muhafızların beş yüzü öldürüldü ve üç yüzü de esir edildi. Vezir-î Âzam Padişah'ı karşılamaya gitti.

Kalenin fethi müjdesini getirene bin altın vermiş bulunan Sultan Süleyman, olağanüstü bir dîvân aktederek vezir-î azâmın emri altında muharebe eden beylere memnunluğunu beyan eyledi. Dört yüz bin akçe tahsisatı olan beylere üçer yüz bin akçe, diğerlerine bu paranın yarısı ihsan olundu. Yine bu sırada Sirmi bölgesinin bütün kalelerinin Bosna beyleri tarafından teshir olunduğu haberi Padişah'a ulaştı.

Sultan Süleyman seferin amacının Budin'in fethi olduğunu orduda ilan etti. Tuna ve Drava boyunca Essek'e kadar yola devam edildi. Padişah burada konakladı. Uzun bir köprü altı gün gibi kısa bir süre içinde ve bizzat Padişah'ın da gözetimi altında yapıldı. Osmanlı ordusu yağmurlar ve sisler arasında, Mohaç ovasına kadar ilerledi.

MOHAÇ SAVAŞI VE SONUÇLARI

Mohaç, Tuna’nın Batı yakasında bağlarla örtülü bir ovanın içindedir. Mohaç’ın alt tarafında Tuna’nın sağ kolu yakınında, Karasu (Karaşice) adıyla anılan büyük bir bataklık vardır.

28 Ağustos 1526 tarihinde Osmanlı ordugâhında, “İnşaallah” savaş sesleri çınladı. Bu ses, ertesi gün savaş olacağına işaretti. Vezir-î Âzam, savaşma düzenini görüşmek ve kararlaştırmak üzere birkaç defa Padişah’ın katına gitti. 29 Ağustos günü, ordu gün doğuşu ile birlikte, sabah namazı kılındıktan sonra harekata başladı.

Yahya Paşa’nın oğlu ve Semendire Mutasarrıfı Bali Bey, dört bin zırhlı süvari ile öncü görevindeydi. Ondan sonra Rumeli askeri ve yüz elli topu olan bir topçu kuvvetiyle vezir-î âzam geliyordu. Anadolu askeri ile topçuların diğer yarısına kumanda etmekte olan Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa, vezir-î âzâmı takip ediyordu. En sonra da muhafız askerleri, yeniçeriler, altı alay düzenli süvari, Hüsrev Bey komutasındaki Bosna süvarileri ile Sultan Süleyman geliyordu.

Ordunun başı Bozokluca yakınına geldiğinde, Bali Bey, beş bin akıncı ile ayrılarak Mohaç sahrasına çıkan bir vadiyi tuttu ki böylece Macarları çevirmiş oldu. Padişah öğleye doğru Mohaç kasabasına hâkim tepeleri tutarak savaş safı düzeninde dizilmiş düşmanları ayaklarının altında gördü. Sultan Süleyman parlak bir zırh giymiş, başına üç sorguçlu bir kavuk koymuş olduğu halde kendisi için kurulan tahta oturdu.

Kanunî Sultan Süleyman savaş emrini vermeden önce, ordunun belli başlı şeflerini bir harp meclisine davet ederek, Hüsrev Bey komutasında artçıları teşkil eden ihtiyar akıncıların da bu toplantıda hazır bulunmasını arzu

etti. Bunlardan Altuca adlı bir subay, zırhı sırtında, kepeneği terkisinde, tolgası başında olduğu halde yanaklarına kadar uzanan palabıyıkları dikkati kendisine çekmiş olarak ilerledi. Hüsrev Bey:

“Yaşlı yiğit, saadetli Padişah senin reyini soruyor” dedi.

Altuca:

“Döğüşmekten daha iyi bir rey mi olur?” karşılığını verip yerine gitti. Hüsrev Bey, yığın halinde ve âdeta birbirine bağlanmış gibi karşı konulmaz bir kuvvet ve şiddetle yürüyen Macar atlılarının hücumuna karşı koymanın güç olacağını padişaha hatırlattı. Bunların, ordunun ağırlığı üzerine atılmalarındaki tehlikeyi açıkladıktan sonra, düşmanın hücumu sırasında safların ayrılarak Macarların içeri alınmasını ve sonra da safların kapatılıp yandan ve arkadan hücum edilmesini arz ve teklif etti.

Bu görüş uygun görüldüğünden ağırlıklar ordunun arkasında uzakça bir yere konuldu. Bali Bey, Macar bayraklarının görünmekte olduğunu haber verdiğinden Sultan Süleyman da kendi sancaklarını açtırdı. Padişah gözleri yaşlı olduğu halde ellerini göğe kaldırarak:

“İlahî, kudret ve kuvvet sendedir. İmdat ve himaye senden. Ümmet-i Muhammed’e yardım et.” diye dua eyledi. Bu güzel davranışı gören bütün Osmanlı saflarında cesaret ve din şevki arttı. Birleşik bir duyguya uyarak süvariler atlarının üzerinden sıçrayıp yere kapandılar. Secde edip Allahtan muzaffer olmalarını yalvararak alınlarını yere sürdüler. Sonra yeni bir şevk ile atlarına bindiler ve padişahlarının uğrunda canlarını vereceklerine and içtiler.

Vezir-î Âzam, büyük mükâfatlar vaat ederek askerin şevkini arttırdığı gibi, kendisi de ilk safta savaşmakta olan Rumeli askerinin başına geçti. Anadolu askeri, ikinci safı teşkil ediyordu. Padişah’ın, yeniçerilerle beraber bulunduğu üçüncü saf, bataryaların yakınında arkasını dağa vermişti.

Macarların ilk safı Piyer Pereni ve Papas Pol Tomori komutasında olarak, göğsünde yıldırım taşıyan bir bulut gibi

ileri atıldı. Husrev Bey'in mütalâasına uygun olarak Osmanlıların saflarını açmalarından yahut da Macarların hızlı saldırışları karşısında çekilmek zorunda kalmalarından dolayı Rumeli askeri Anadolu askeri üzerine düştü. Fakat bu ilk başarı pek az sürdü.

Balî ve Husrev beylerin akıncıları bulundukları vadide birden bire görünerek düşmanın arkasını çevirdiler. O ana kadar üstün durumda olan ilk Macar safını, iki yandan yapılan hücuma karşı koyabilmek için ikiye bölünmeye mecbur ettiler. Bizzat Kral Lui komutasında olan ikinci saf, Anadolu orudusunun ortasından yol açarak Padişah'ın ve yeniçerilerin bulundukları mevkiye kadar ilerledi. Orada şiddetli ve korkunç bir dövüş oldu.

Şöhretli cenkçi Marşal ile diğer iki şövalye, savaş alanında kalmak yahut Padişah'ı canlı veya ölü yakalamak için and içen otuz iki Macar ile birlikte Padişah'ın bulunduğu noktaya kadar ilerlediler. Hatta muhafız askerden birkaçını da öldürdüler. Fakat ayakları Osmanlı kılıçları ile kesilen atları ile beraber yerlere yuvarlandılar.

Sultan Süleyman, defalarca üzerine mızrak ve ok değdiği halde zırhının sağlamlığı ve Allah'ın yardımı sayesinde kurtuldu. Fakat genç Kral II. Lui'nin miğferi kendisini koruyamadı. Söylendiğine göre Lui, savaş için silahlarını kuşanırken ecelinin yaklaştığını sezmiş ve bu önsezi ile onun rengi atmıştı.

Birbirlerine zincirlerle bağlı olan Osmanlı topları o ana kadar sessiz kaldıkları halde on adımlık mesafeden Macarlar üzerine ölüm taneleri yağdırınca, bunların aralarında korkunç bir karışıklık çıktı. Macarların sol kolları karmakarışık dağılarak kaçtı. Ve artık bundan sonra kral da bir daha görülemedi. Sağ kolda Balî Bey tarafından sıkıştırılan Macarlar her tarafa dağılarak kaçmaya yeltendiler. Bunların içinde Türklerin elinden

kurtulabilenler bu sefer bataklıkta boğuldular. Bunların arasında yaralanmış olan Kral da vardı.

Macaristanın talihi, iki aydan daha kısa bir süre içinde, artık belli olmuştu. Tuna, bir gün ve bir gece, Türk silahlarından kurtulmak için ırmağa atılanların cesetlerini Semendire ve Belgrad önüne döktü. Kurtulmayı başaran az bir kısım asker de yağmur sellerden boğuldu.

Osmanlı ordugâhında herkesin geceleyin bulunduğu yerde durması tellallarla ilan olundu. Mehter gece yarısına kadar o günün zaferlerini terennüm etti. Ertesi gün Padişah, beraberinde İbrahim Paşa ve ikinci vezir de bulundukları halde, savaş alanını teftiş etti. Yaşlı bir alay beyinin çadırının önünde durarak kendisini selamlamakta olduğunu görünce:

“Yiğit asker, şimdi ne yapmak gerekir?”, diye sordu. O da Türklere has olan metinlikle şu cevabı verdi:

“Padişahım, dikkat et ki domuz, yavrularını büyütmesin.”

Sultan Süleyman, gülümseyerek askere bir miktar altın verdi. Ertesi gün İstanbul’dan birlikte getirilmiş olan erguvanî bir çadırla altına bir taht kuruldu. Padişah bu tahta oturmuş olduğu halde, vezirlerin, beylerbeylerin tebriklerini kabul etti. Vezir-î Azâmın başına kendi eli ile bir sorguç koydu. Devletin diğer büyüklerine hilatler dağıttı. Defterdarlar düşman ölülerini sayıp gömdürmekle görevlendirildiler: Yirmi bin piyade ve dört bin süvariye kadar saydılar.

Akıncılara bütün Macaristan’da dolaşma izni verildi. Ordu, Mohaç Savaşı’ndan yedi gün sonra Budin’e yöneldi (3 Eylül 1526). Padişah yola çıkmadan önce orduda bulunan esirlerin ortadan kaldırılmasını emretmişse de kadınları bunun dışında tutarak serbest bıraktırmıştır. Söylendiğine göre bu emir üzerine dört bin kişi yok edilmiş ve sadece bunlardan dört kişi kurtulmuştur.

Yedi çavuşla; İstanbul’a, Bursa’ya, Şam’a, Kahire’ye, Diyarbakır’a ve Halep’e zafernameler gönderildi. Bir

Memlûk Edirne’ye ve başkaca iki haberci de Eflâk ve Boğdan’a yollandı. Padişah da annesine bizzat mektup yazdı.

20 Eylül 1526 tarihinde Sultan Süleyman, Budin önüne vardı. Macaristan’ın bu başkentinden bir delegeler heyeti şehrin anahtarlarını sunmak üzere Padişah’ı Feldvar’a kadar karşılamaya gelmişti. Padişah halkın can ve malına sataşılmasını en sert cezalarla yasakladı. Ofen’e varınca iki gün için İbrahim Paşa ile birlikte şehri dolaştı. Daha sonraki gün Tuna üzerine bir köprü kurulmasını emretti. Bu sıralarda çıkan yangın yüzünden bir mahalle ile şehrin büyük kilisesi yandı.

Padişah yangından bir gün sonra kralın av sarayına gitti ki bu sırada Herkül, Diyana ve Apollon’un tunçtan yapılmış heykelleri ve kalenin bütün top takımları taşınıyordu. Bunların içinde Osmanlılardan alınma gayet büyük iki top vardı ki Sultan İkinci Mehmed’in Belgrad kuşatmasından sonra, çekilişi sırasında Budin’e getirilmişti.

Kanunî Sultan Süleyman, Kurban bayramını kral şatosunda geçirerek, vezirler yürürlükte olan protokola göre el öpmeye geldiler. Padişah Tuna üzerinde, Odun Pazarı yakınında kurulmasını emrettiği köprü bittikten sonra, vezir-î azâmını beraberine alarak Peşte’ye gitti. Ordu yavaş yavaş geçerken köprü yıkıldı. Birçok asker boğuldu. Henüz geçmemiş olan ordu birliklerinin sandallarla karşı tarafa geçirilmesi zorunluğu doğdu.

Padişah, Peşte’de, Macaristan’ın tanınmış şahsiyetlerini huzuruna kabul ederek Jan Zapolya’yı kral yapacağını vadetti. Ancak bu adam, Macaristan’ın en zengin ve en ihtiraslı büyüklerinden biri olmakla beraber, büyük hükümdarlara has olan niteliklerden yoksundu. Nihayet Padişah Budin’e girişinden on dört gün sonra geri dönme emrini verdi (25 Eylül 1526). Her yaşta erkek, kadın yüz bine yaklaşan esirleri sürmekte bulunan asker, birçok

ganimetlerle Tuna’nın sol yakasını geçti. Saray kasrının hazineleri ve Manyas Korinos’un zengin kütüphanesi, İstanbul’a gönderilmek üzere Tuna üzerinde gemiye yüklendi.

Mohaç’tan sonra akıncılar Macaristan’ın her tarafında dolaşmışlardır. Bu arada Macaristan’ın fethi ile birlikte bazı yağmalar da olmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman dönüşünde bir hafta kadar Edirne’de kaldı. Sonra yedi aylık bir ayrılıştan sonra 23 Kasım 1526 tarihinde İstanbul’a kavuştu. İbrahim Paşa’nın Ofen kral kasrından almış olduğu üç heykel, Dikilitaş ve Sütun ile Tunç yılanlar kolonuna sanki bir tamamlama olacakmış gibi, At Meydanı’ndaki kendi sarayı önüne konuldu. Bu heykeller sonradan ortadan yok olmuştur. Üç Yılan heykelinin başı da Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethinden sonra kestirilmişti.

İbrahim Paşa’nın bu heykelleri kendi sarayının karşısına diktirmiş olması halk arasında, onun İslâm dinine karşı göstermekle görevli olduğu saygı ve bağlılık hakkında dedikoduların yayılmasına sebep olmuştur. Hatta şair Figanı (Trabzonlu)’ye mal edilen bir hiciv beytinde, “dünyaya iki İbrahim’in geldiği, bunlardan birinin putları kırdığı, ötekinin ise meydanlara put diktiği” belirtiliyordu. Bu mukayese zavallı şairin eşeğe ters bindirilerek şehirde dolaştırılmasından sonra asılmasına sebep olmuştur.

ANADOLU İSYANLARI

Kanunî Sultan Süleyman’ın Macaristan’da bulunuşu sırasında Anadolu’nun birçok taraflarında isyan ejderi baş kaldırıyordu. Padişah seferden dönerken Tuna’yı geçtiği gün birkaç ulak, İçel Türkmenleri arasında isyan çıktığını ve

bunun etrafa süratle yayılmakta olduğunu haber vermeye geldiler.

Anadolu Beylerbeyi güvenliği sağlamak için hemen oraya gönderildi. Bu ayaklanmanın sebebi, İçel Sancak Beyi eski Vezir-î Âzam Hersek Ahmed Paşazâde Mustafa Bey'in, sancağın kadastrosu hakkında verdiği emir idi. Kadı Muslihiddîn ile kâtibi Mehmed'e tevdi olunan bu işte açık haksızlıklar olmuştu. O vakitten beri halk gizli gizli kaynaşma içinde idi. Bunun açığa vurulması için de sadece bir bahane gerekiyordu ki onun da belirmesi gecikmedi.

Süklün Koca adında yaşlı bir Türkmen, tarlasına iki yüz akçe gibi ağır bir vergi konulması üzerine şikâyetçi olmuştu. Fakat kendisinin şikâyetine karşılık sakalı traş edilince Süklün Koca, çok üzülmüş ve oğlu Süklün Şah Veli ile Zünnun oğlu adında üçüncü bir gayrimemnun bir araya gelerek Türkmen aşiretlerini ayaklandırdılar. Kadı, kâtip, sancak beyi aniden ele geçirilip öldürüldü (10 Ağustos 1527).

Karaman Beylerbeyi İskender Paşazâde Hurrem Paşa, kuvvetine mağrur olarak asîler üzerine yürüdü. Fakat askeri Kayseri'ye yakın Kurşunlu boğazı yakınında yenildiği gibi, kendisi de cenk meydanında kaldı. Üstün gelenler Tokat tarafına yöneldiler. Artıkabad ve Kazabad ovalarında yığınak yaptılar.

Amasya'da oturan Eyalet-i Rum Beylerbeyi Hüseyin Paşa kendi askerini, Dulkadir, Maraş ve Malatya beylerinin askeri ile birleştirerek ordugâhını Sivas'ta kurdu. Malatya Beyi Yularkastı Bey, bin süvari ile düşmanı keşfe gitti ise de dört yüz kişi kaybederek geri döndü. Ramazanoğlu ailesinden yaşlı Adana Beyi Pîri Bey'in Şam ve Diyarbakır beylerbeylerinin getirecekleri yardımı beklemenin daha ihtiyatlı olacağını söylemesi de fayda vermedi. Genç olduğu kadar yiğit de olan Rum beylerbeyi bu öğüdü dinlemedi.

16 Eylül tarihinde Hüseyin Paşa, Höyüklü yakınında Türkmenlerle savaşa tutuştu. İlk önce Türkmenler geri

çekilmek zorunda kaldıkları gibi onların şeflerinden biri olan Zünnun da telef oldu. Fakat tekrar toplanarak gece yarısına doğru Hüseyin Paşa ordugâhını birden bastılar. Paşa'yı ağır şekilde yaralayıp Sivas'a kaçmaya mecbur ettiler ki, bu zat orada vefat eylemiştir. Sonunda Diyarbekir beylerbeyi Husrev Paşa, asîlerin başarılarına son vermek şerefini elde etmiştir.

Yine bu sıralarda Adana ve Tarsus'ta da karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Domuzoğları ve Yenice Bey buralarda isyan çıkarmışlardı. Veli Halife adında bir İran Şiîsi de Tarsus yakınında Kara İsalı aşiretini isyan ettirmişti. Fakat bu her iki isyan da Adana Beyi Pîri Bey'in akıllıca tedbirleri ve enerjisi sayesinde kısa zamanda süratle bastırıldı.

Ertesi yıl Karaman'da Kalenderoğlu tarafından organize edilen isyan daha da önemli olmuş ve bizzat vezir-î azâmın orada bulunması gerekmiştir. Kalenderoğlu soy kökü bakımından Hacı Bektaş sülâlesine bağlı bulunuyordu. Bayrağının altında birkaç bin derviş, abdal, kalender ile ayak takımından birçok kişi toplamıştı.

Rum, Anadolu, Diyarbekir beylerbeylerinin birbiri peşisıra giriştikleri savaşlarda asîler bazen yenildiler, bazen üstün geldiler. Rum Beylerbeyi Yakub Paşa, Kalendere yenildiği gibi, Kalender de Husrev Paşa'ya karşı bozulmuştur. Fakat bunun öcünü Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa'dan alarak onu Tokat'a sığınmaya mecbur eylemişti. Behram Paşa, bu şehrin karşısında; kendisine katılan Karaman, Haleb beylerbeyleri ile birlikte Kalender ile uğursuz bir savaşmaya girişmiş ve bunun sonunda Karaman beylerbeyi, Alaiye, Amasya, Birecik beyleri ile Karaman ve Anadolu timar defterdarları telef olmuşlardır.

Vezir-i Âzam İbrahim Paşa bu kanlı yenilginin haberini Dulkadir eyaletinde iken aldı. İstanbul'dan getirmiş olduğu üç bin yeniçeri ve iki bin sipahi ile süratle Elbistan'a kadar ilerledi. Türkmenlere yenilen askerden orduya gelecekler

bulunursa yenilgilerine dair yayacakları haberlerin beriki askerin moralini de bozacağından çekinerek hiç kimsenin gelmemesini istedi. Ve aksine hareket edip de gelen olursa öldürülmeleri emrini bile verdi. Ondan sonra gerekenlere iltifat göstererek ve timarlar tevcih ederek daha önce Kalender tarafına geçmiş Türkmen aşiretlerini bu tarafa çekti. Bunların ayrılması üzerine asîler birkaç yüz kişiden ibaret kaldılar.

Sadrazam'ın şerbetdarlarından Bilâl, Mehmed ve Deli Pervane komutasında gönderilen bir müfreze, bunları kolayca yendi. Kalender maiyeti ile beraber, Başsaz dağlarında yakalanarak başı kesildi (22 Haziran 1527). Bu başarıdan sonra İbrahim Paşa, Anadolu beylerbeyi ile diğer beyleri düzenlediği bir dîvâna çağırdı. İlkin Anadolu beylerbeyine şu mealde hitap etti:

"Yarı çıplak, serseri, haneberduş derviş takımının önünden nasıl kaçtınız?" Beylerbeyi cevap veremeyerek yahut cevap vermeye cür'et edemeyerek sustu. Bunun üzerine Vezir-i âzam bu soruyu öteki beylere de yöneltti. Onlar da ordunun yenilme sorumluğunu birbirinin üzerine attılar. Cellatlar yaklaşmak için tam emir aldıkları sırada idi ki eski vezir-i âzam Pîri Paşazâde İçel Beyi Mehmed Bey, o ana kadar muhafaza ettiği sessizliği bırakarak Padişah'ın saadeti için dua ettikten sonra şu şekilde konuştu:

"Dedelerimiz bir savaşa girişecekleri zaman Allah'tan yardım diledikten sonra tecrübeli ihtiyarlarla müşavere etmek geleneğine uyarlardı. Biz ise, ne onu yaptık ne de bunu yaptık. Gurur, kendimize olan aşırı güven başımıza bu musibetleri getirdi. Cezamızı çekmek için işte kılıç ve işte başlarımız!" Vezir-i Âzam bu asil sözlerden müteessir olarak geçmişi bağışladı. Sonra Adana'nın akıllı valisi Pîri Bey'i maiyetine alarak İstanbul'a döndü. Padişah bu zatı büyük bir iltifatla kabul etmiştir (11 Ağustos 1527).

Dîvânda yapılan müzakereleri Padişah'ın dinleyebilmesi ve dikkatinin bakanlarının yaptığı işler üzerinde

bulunduğunun bilinmesi için dîvân odasında, vezir-i âzam makamının üstünde sarayın iç tarafına esrarlı bir pencerenin açılması, yaklaşık olarak, bu zamanda vuku bulmuştur.

Kabiz adında biri, Vezir-i âzamın İstanbul'a dönüşünden üç ay kadar sonra, dinî bir problem doğurarak evvelâ Sultan Süleyman'ın, sonra da bütün şehir halkının dikkatini üzerine çekti. Bu adam Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'e üstünlüğünü şurada burada açıkça beyan etmiş olmak iddiası ile dîvâna getirildi.

Rumeli Kazaskeri Fenarîzâde Muhyiddin Çelebi ve Anadolu Kazaskeri Kadiri Çelebi, Kabiz'in dâvâsını dinlediler. İki kazasker bu sapık görüş hakkında yeteri kadar bilgi sahibi görünmüyorlardı. Bu bakımdan bu yeni ve hak mezhebe aykırı iddiayı kolayca çürütemediler. Doyurucu delilerle Kabiz'in yanlış yolda olduğunu açıklayacakları yerde, öldürülmesine hükmettiler. Vezir-i Âzam onların bu davranışlarını ve kızgınlıkla verdikleri acele hükmü doyurucu bulmadı.

Sultan Süleyman, kafesli pencereden, dîvânda olup bitenleri görmekte idi. Görüşmelerin verdiği neticeden memnun olmayarak, beklenmediği halde dîvâna girdi. Sert bir tavır ile Vezir-i âzama şöyle hitap etti:

"Hz. İsa'yı, Hz. Muhammed'e üstün tutan bir sapık neden cezalandırılmadı?" İbrahim Paşa buna karşılık şu anlamda bir cevap verdi:

"Kazaskerler sağlam delillerle gerçeği savunacak yerde, öfke ile sapığı mahkûm ettiler. Bunun içindir ki, hakkındaki isnatlardan dolayı onu cezalandıramadık." Bunun üzerine Padişah şöyle buyurdu:

"Şeriatı bilmek sadece kazaskere vergi değildir. Dâvâ yarın şeyhülislam ile İstanbul kadısının huzurunda görülmelidir. Sanık o zamana kadar tutuklu kalsın."

O sırada İstanbul kadısı bulunan Saddeddîn ve büyük bilgin müftü Kemal paşazâde, ertesi gün dîvâna gelip

oturdular; bir süre Kabiz ile tartıştılar. Delillerini kesin surette çürüttü iseler de bir hayli çalıştıkları halde onu yanlış görüşlerinden geri çeviremediler. Sonuçta şeriat uyarınca gerekli olan usule tamamen uygun şekilde hareket edilip öldürülmeye mahkûm olan Kabiz, hak ettiği cezayı görmüştür.

Bundan bir süre sonra iç güvenlik için bazı sert tedbirler alınmıştır. Sultan Selim Camii yakınlarında bir Müslüman'ın evi yağmalanmış, içinde bulunanların hepsi öldürülmüştü (24 Şubat 1528). Odun yarıcılığı, ciğer satıcılığı ile şehirde dolaşanlar hakkında bazı şüpheler doğduğundan, sekiz yüz kişi kadar tutan bir topluluk cellatlara teslim edildi.

İstanbul'da Müslüman bir Türk ailesinin öldürüldüğü gün Seydi adında biri, Adana'ya bağlı Aziz sancağı beyi bulunan amcası Ahmed Bey'i yenerek beş bin kişi ile Birindi nahiyesini ve sonra da buradan aşağı Ayas kasabasını yağmalamış, yakıp yıkmıştı. Bu adam Dulkadir topraklarında İnciroğlu adında bir başka asî ile birleşerek Sis kalesi önüne geldi. Bunun üzerine daha önceleri bu bölgelerde bir isyanı başarı ile bastıran Ramazanoğlu Pîri Bey Padişah tarafından bu ayaklanmayı da döndürmekle görevlendirildi.

Bir süredenberi hasta olmakla beraber Pîri Bey, hiç tereddüt etmeden birkaç bin kişi ile İstanbul'dan hareket etti. Sis kalesinin yardımına tam vaktinde yetişti. Onun yaklaşması üzerine asîler ikiye bölündüler. Bunlardan biri, Seydi komutasında Sis dağında Derbent kulesi yakınında müstahkem bir mevkii tuttu. Seydi yenilerek ele geçirildi. Diğer asîler de perişan edildiler. Zincire vurularak isyancı şeflerin başları ile birlikte İstanbul'a gönderilen Seydi de orada, Padişah'ın emri ile asıldı.

Halep ahalisi kadı ve valilerinin zulümlerinden bizar olarak bir Cuma günü ikisini de maiyetleri ile birlikte öldürmüşlerdi (Mayıs 1528). Halkın böyle kendi haklarını akıllarınca kendilerinin almaya kalkışması üzerine suçlular

Rodos’a sürgün gönderilmek suretiyle cezalandırıldılar. Bu sırada Kanunî Sultan Süleyman, ülkesinin diğer bir ucunda da böyle bir ayaklanmanın baş göstermemesi için İşkodra sancak beyi Bali Bey’in, Voyvoda’nın, Kehya’nın bu sancakta irtikap ile itham edilen beş memurun asılmasını emretti. Emrin yerine getirilmesi, İstanbul’dan gönderilen iki çavuşa verildi.

BOSNA VE HIRVATİSTAN’DA KALE FETİHLERİ

Padişah’ın eğilmez adeletinin korkusu, idare işlerinin her dalında düzelmelere yol açtı. Sultan Süleyman Bosna ve Semendere valileri Husrev Bey ile Yahyaoğlu’nun, Bosna kaleleri üzerine başarılı teşebbüslerini öğrenerek seviniyordu. Yayçe şehri, Bosna ve Semendere beylerinin birleşmiş kuvvetlerine uzun süre karşı koyamadı. Komutanı, serbest çıkabilmek şartı ile burasını teslim etti.

Bosna’nın ikinci kalesi sayılan Banyeluka teslim oldu. Bu iki kalenin düşüşü üzerine daha birçok kale Osmanlıların eline geçti. Hırvatistan’da da değişik yerler, Dalmaçya’daki bazı mevkiler gibi, Osmanlılara itaat kabul ettiler. İkinci Bayezid’in bir kızının torunu Hüsrev Bey, Bosna valiliğinde, çok adaletli hareketleri ile tanınmıştır.

Sultan Süleyman, 1528 yılında, Macaristan’a yeni bir sefer için hazırlandı. Biri Jan Zapolya, öteki kral Ferdinand tarafından gönderilen iki elçiyi kabul etti. Zapolya’nın cülusu, karallık için bir nifak tohumu olmuştu.

Eski antlaşmalar Macaristan tahtına Maksimilyen’in torunu Arşidük Ferdinand’ı kardeşi Şarlken, 28 Nisan 1521 ve 18 Mart 1522 tarihleri ile Vorms ve Brüksel genel meclislerinde imzalanmış belgeler uyarınca, Macaristan krallığı ile Avusturya’nın saltanat hakkını ona bırakmıştı

Presburg diyetinde Zapolya gasbedici ve Ferdinand da biricik meşru hükümdar ilan olundu (Kasım 1526).

Ferdinand rakibinin üzerine yürüdü. Zapolya'nın taraftarlarının çoğu kendisinden ayrıldılar; Tokay ovasında yenilince kayın babası bulunan Lehistan Kralı Sigismond'dan yardım dilemek zorunda kaldı. Ayrıca Sultan Süleyman'a da ta Transilvanya içinden bir elçi göndererek, kendisine vaat olunan krallık tacını ele geçirebilmek için yardım rica etti.

Bu nazik görevi, kalemi ve kılıcı aynı maharetle kullanan Jerom Laçki'ye tevdi etti. Laçki, Padişah tarafından kabul edilmeden önce, usul olduğu üzere vezirleri zayeret etti. Ayrıca İstanbul'a gelişindenberi Lui Griti ile dostluk bağları kurarak, Bâb-ı devletle yapacağı müzakerelerin iyi bir sonuca varması için onun hakkındaki güvenden faydalanmak istedi. Lui Griti, eskiden İstanbul'da elçi ve Venedik doçu bulunan Andrea Griti'nin gayrı meşru oğlu idi. Bu adam hem maharetli ve hem de hiçbir şeyden bezginlik getirmeyen, ikbale düşkün bir kişi olarak İbrahim Paşa'nın teveccühünü kazanmış ve bu sayede de padişahın iltifatına kavuşmuş idi.

Laçki, Zapolya'nın sahip olacağı krallığın en önemli piskoposluğunu söz vermek ve yılda binlerce duka vermek sureti ile Lui Griti'yi elde etmişti. İşte Griti'nin nüfuzu sayesinde Laçki'nin işleri değişti. Vezirler, önceleri kendisini soğuk karşıladıkları halde şimdi güler yüz gösteriyorlardı. Önce vergi istenilmişken, her yıl geleneksel hediyeleri getirecek bir elçi gönderilmesi isteği ile yetinildi.

İbrahim Paşa, 22 Aralık 1527 tarihindeki ilk mülakatinde Laçki'ye şöyle demiştir:

“Niçin metbuun Macaristan tacını, padişahtan daha önce istememişti? Budin yangını ile kral köşkünün muhafazasının ne demek olduğunu anlamadı mı? Burada her şeyden bilgi alınmıştır. Arşidük’ün, senin efendinin değerleri ne olduğu ve Hıristiyanlığın öteki prenslerinin ne yapabilecekleri bilinmektedir.” Ertesi gün Vezir Mustafa Paşa ile konuşan Laçki ondan sert sözler işitmiştir. Mustafa Paşa’nın paylamaları da yaklaşık olarak şu yolda olmuştur:

“Demek oluyor ki, sen, hediyesiz olarak bizim dostluğumuzu değil, yardımımızı istemeye gelmişsin. Söyle bakalım: Senin efendin, padişahın atının ayağının bastığı Budin’e ve efendimizin dönüşü için tahsis olunan kral köşküne girmeye nasıl cüret etmiştir? Bizim kanunumuz ister ki Padişah’ın istirahat ettiği, atının göründüğü her yer daima hükmümüz altında bulunsun. Sen vergisiz olarak ve padişahın kullarından biri tarafından geliyorsun. Bilmez misin ki, güneş gibi biricik olan efendimizin hükmü her yerde yürürlüktedir?”

İbrahim Paşa, 28 Aralık’ta Laçki’yi yeniden kabul ederek güler yüz gösterdi. Konuşma arasında şu anlamda sözler de söyledi:

“Biz Kral Lui’yi öldürdük. Şatosunu aldık. Orada yemek yedik ve uyuduk. Onun krallığı bizimdir. Kralların taç ile kral olacaklarını sanmak deliliktir. Hüküm süren altın değildir, kıymetli taşlar da değildir. Fakat demirdir. Kılıç itaate zorlar, kılıç ile kazanılan şeyi, kılıç ile korumak gerekir. Biliriz ki, Macaristan’ın parası, kaynakları kalmamıştır. Öyle ise senin efendin padişahı kendi efendisi gibi tanısın. Onun kudretli elinden yardım istesin. O zaman yardım eder. Sadece Ferdinand’ı değil, bütün dostlarını da yok eyler. Onların dağlarını atlarımızın ayakları ile ova yaparız.

Gerekirse savaşa çıkmaya hazırız. Padişah’ın orduları kolaylıkla üstün gelecektir. Budin Ofen’i bir ikinci İstanbul yapacağız. Ben sana Türk usulü ile konuştum, yani oldukça

kısa söyledim. Türkler az söylerler, çok yaparlar. Sen benim güldüğümü görüp de şaşıyorsun. Kılıcımızın kuvveti ile fethettiğimiz yerleri istemeye geldiğin için gülüyorum. Bilsen ki, bizim, şahin pençesinden daha müthiş pençelerimiz vardır. Ellerimiz, bir kere koyduğumuz yerden çıkmaz. Sözlerimi hatırında tut. Çünkü gerçek budur...“

Kanunî Sultan Süleyman, Laçki’yi 27 Ocak 1528 tarihinde kabul ederek onun söylediği nutka karşı yaklaşık olarak şu sözleri söyledi:

“Metbûunun bağlılığını memnuniyetle kabul ederim. Hükümeti şimdiye kadar hiçbir zaman gerçekten onun olmamıştır. O ülke fetih ve kılıç hakkı ile benimdir. Ancak bana bağlılığının mükâfatı olarak Macaristan’ı kendisine bıraktıktan başka Avusturya’nın Ferdinand’ına karşı onu tesirli bir surette himaye edeceğim.” Mülakatın sonunda İbrahim Paşa da Laçki’ye şunları dedi:

“Şimdi senin efendine kral diyeceğiz, Transilvanya hanı değil. Padişahımız senin hükümdarının düşmanları üzerine bizzat yürüyecektir. Artık ne hediye isteriz ne de vergi.”

Laçki dönüş için son kabulünden önce (3 Şubat 1528) dört kat hil’at ve on bin akçe hediye aldı. Padişah huzuruna yeniden kabul edildiğinde Sultan Süleyman ona şu yolda hitap etti:

“Metbuuna dostluğumuzu ispat için kullanacağımız vasıtaları bilirsin: Onun işleri benim işlerimdir. Bilirim ki Hıristiyan iktidarları, atalarımın ve Müslümanların üzerine tehdit bulutları yığmışlardır. Ancak bu bulutlardan yıldırım çıkmıyordu. Onlar sebep olmasaydı insan kanı dökülmeyecekti. Fakat her vesile ile üzerimize yürüyenleri yok etmek mutlaka gerekli idi. Senin efendin, Hıristiyan hükümetlerinin önemli ve önemsiz her durumundan bize daima bilgi versin. Aramızdaki ittifak günden güne daha derin kökler salacaktır. Metbûuna bir dost ve vefalı bir

müttefik olmak isterim. Bütün kuvvetlerimle onun düşmanlarının üzerine yüreyeceğim. Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed'e ve kılıcıma yemin ederim."

Laçki de "Metbûunun, padişaha dost olanlara dost ve düşman olanlara da düşman olacağına Allah ve Hz. İsa adına" and içti. Ondan sonra Lui Griti'yi, Zapolya'nın delegesi olmak üzere takdim eyledi. 29 Şubat 1528'de Macaristan ile Türkiye arasında ilk ittifak antlaşması imzalandı. Bundan başka Laçki'ye elli top ve elli kantar barut söz verilerek bunların Tuna yolu ile hemen gönderilmesi hazırlıklarına girişildi. O sırada devletin bütün sancak beylerine de bütün yardımcı askerlerini ilk işarette sefer için harekete hazır bulundurmaları emrolundu.

Ferdinand, Zapolya'nın teşebbüslerinden, Laçki'nin görevindeki başarısından bilgi alınca o da, Sultan Süleyman'a elçi gönderdi. Avusturya'nın gönderdiği bu ilk elçilik heyeti Jan Hobordanski dö Salatnok ve Sigismond Vegzelberger'den oluşup yardım istemeye değil, Macaristan'dan alınan toprakların geri verilmesini talep etmeye, kesin bir barış olmadığı takdirde bir mütareke teklifine memur idi.

Bunlar altı haftalık bir yolculuktan sonra, İstanbul'un fetih yıldönümüne rastlayan 29 Mayıs 1538 tarihinde İstanbul'a eriştiler. Padişah'ın emri uyarınca karşılamaya çıkan bin atlı ile İstanbul'a girdiler. İbrahim Paşa, Hobordanski'den: "Bütün Hıristiyanlık dünyası hükümdarlarının, gölgesine sığınmakta oldukları Osmanlı padişahı huzurunda senin metbûun kendisine nasıl olur da "çok kudretli" unvanını vermek cüret ve gururuna kapılır?" diye sordu.

Hobordânski de Osmanlı Devleti'nin himayesini yalvaran devletlerin hangileri olduğunu bilmek isteyince, İbrahim Paşa Fransa'yı, Lehistan'ı Venedik'i ve Transilvanva'yı saydı. Vezir-i Âzam, Ferdinand tarafından istenilen toprakların defterini görünce, İstanbul'un da istenilmemesine şaştığını beyan etti.

Kanunî Sultan Süleyman, Ferdinand'ın sadece isteklerinden değil, bu isteklerin arz olunuşu şeklinden de öylesine öfkelendi ki elçileri konutlarında tutuklu bulundurdu. Ancak dokuz aylık bir esirlikten sonra kendilerini serbest bırakarak her birine beşyüz duka armağan etti. Sonra da onlara şu sözleri söyledi:

"Metbûunuz henüz bizimle dostluk ve komşuluk ilişkileri kurmamıştır. Fakat yakında kuracaktır. Kendisine söyleyebilirsiniz ki, bütün ordularımla gidip onu bulacağım. Ve istediğini ona kendim vereceğim. Böylece bizim ziyaretimize kendisini hazırlamasını ona söyleyiniz."

İBRAHİM PAŞA'NIN OSMANLI ORDULARINA SERASKER TAYİNİ

Sultan Süleyman, Vezir-i Âzâmı İbrahim Paşa'ya yılda üç milyon akçe (altmış bin duka) tahsisat ile seraskerlik, yani açılacak seferin başkomutanlığı görevini tevdi eden bir beratı, bütün dîvân toplantı halinde iken verdi. Bizzat Padişah'ın gözü önünde, nişancı Celâlzâde tarafından kaleme alınan bu beratın son pragrafları vezir-i âzâma verilen iktidarı güzelce açıklıyordu. Bunlara göre:

Padişah, vezir-i azâmını ülkesinin bütününde serasker olarak tanıyor ve ona herkes tarafından saygı gösterilmesini, sözüne güvenilerek istediklerinin yerine getirilmesini, emrinden çıkılmamasını talep ediyordu. Ayrıca gerek İstanbul'da ve gerekse Osmanlı Devleti'nin başka bölgelerinde bulunan beylerbeylerinin, sancak beylerinin, diğer büyük ve küçük görev sahiplerinin seraskeri tarafından azl ve nasb edileceklerini de belirtiyordu. Sefer zamanında da seraskerlikle ilgili hususlar tamamen onun oyuna bırakılıyordu.

Böylece onun emirlerine uymak, yasakladıklarından çekinmek ve emirlerinden çıkmamak emrolunuyordu. Hizmetleri görülenlere ve yiğitlikleri ortaya çıkanlara layık

oldukları görevlerin tevcihinde, timar ve ulufeler dağıtmakta, değişik mansıblar vermekte seraskerinin alacağı kararların kendisi katında tamamen makbul oldukları da ilan olunuyordu.

Yine onun sözünden ve emirlerinden dışarı çıkacaklar ile şeriat hükümlerine ve kanunlara aykırı hareket edeceklere, kim olurlarsa olsunlar ve kaç kişi bulunurlarsa bulunsunlar, gerekli her türlü cezanın şeriat ve kanun uyarınca verilmesi ona bırakılıyordu.

Padişah bu beratla beraber, vezir-i âzâma üç teşrifat kürkü, mükellef eğerlenmiş dokuz at gönderdi ki bunlardan biri üzerinde kıymetli taşlarla parlayan bir kılıç, bir keman ile oklar bulunuyordu. İbrahim Paşa'ya altı tuğ ve yedi sancak verildi. Bunlardan ikisi kırmızı, ikisi çizgili, ötekileri de beyaz, yeşil ve sarı idi. Bu yedi sancağın Osmanlı ordularına yedi gezegenin bahtlı etkilerini davet etmek üzere verildiği söylenir.

Rumeli beylerbeyi Kasım Paşa, Davutpaşa'daki ordugâhında bunları vezir-i âzâma sundu. Vezir-i Âzam da bu münasebetle devletin elçilere verdikleri karşılıkta, "metbûularının, padişahın dost olarak teşrifinden memnun olacağını, fakat onu düşman niteliği ile de kabul edebileceğini" beyan ettiler. Büyük memurlarını ve ordu generallerini pek ikramlı bir şekilde taltif eyledi.

Bir süre sonra Sultan Selim'in ve Kanunî'nin hizmetinde ihtiyarlamış olan ikinci Vezir Mustafa Paşa öldü. İkinci vezirlik Rumelip beylerbeyi Kasım Paşa'ya ve onun görmekte olduğu görev de vezir-i âzâmlığa ek olmak üzere İbrahim Paşa'ya verildi.

BUDİN'İN FETHİ VE VİYANA KUŞATMASI

Sultan Süleyman, 10 Mayıs 1529 tarihinde iki yüz elli bin asker ve üç yüz top ile İstanbul'a hareket etti. Padişah maiyetinin hangi düzende gidecekleri özel bir emirle

belirtildi: Başta çeşnigirler bulunacak, onların arkasından müteferrikalar gelecek ve ağalar da bunları takip edecekti; nişancılar, defterdarlar, kazaskerler Padişah'ın yedi tuğu önünde gideceklerdi.

Filibe'ye varıldığında Meriç yağmurdan o kadar kabardı ki; köprüye alıp Osmanlı ordugâhının kurulmuş olduğu ovayı bastı (9 Haziran). Arada boğulan askerler de oldu. Hatta bazıları da su ile kuşatılmış duruma düştüklerinden ağaçlara çıktılar. Ayrıca yiyecek bulamamak tehlikesi ile de karşı karşıya idiler. Hızlı bir yağmur altında oldukça güçlükle yola devam edildi. Mora ve Sava'dan geçildikten sonra Drava Nehri'ne gelindi. Buradan da köprü atılarak geçildi.

Padişah Mohaç'a erişince, Zapolya elçisi Laçki ve altı bin atlıdan kurulu bir fırka ile bağlılığını sunmaya geldi. Vezir-i Âzâm, Zapolya'nın yaklaştığı haberini alınca, elli yeniçeri ve maiyetinden elli süvari ile onu karşılamaya çıktı. Ertesi gün Macaristan Kralının resmî şekilde kabulü kararlaştırıldı. (20 Temmuz).

Otağ-ı Hümayun'un iç tarafından saray ve ordu ağaları saf kurmuş idiler. Onların arkasında yay ve oklarla silahlanmış solaklar, onlardan sonra da seyisler ve müteferrikalar bulunuyordu. Dış tarafta yeniçeriler iki tarafa dizilmişlerdi. Onlardan sonra da sağda sipahilerle Rumeli askerleri, solda silahtarlarla Anadolu askerleri yer almışlardı. Öğleye doğru sol kanat ağaları ve müteferrikalar Zapolya'yı almaya gittiler. Otağ-ı Hümayun'a kadar beraberinde geldiler.

Sultan Süleyman, Zapolya'nın girdiğini görünce üç adım ilerledi. Elini öptürmek üzere uzattı. Sonra da oturması için sağ tarafına davet etti. Vezir-i Âzam ile Ayas ve Kasım Paşalar sol tarafta ayakta duruyorlardı. Padişah, Zapolya'ya izin verdiği sırada sırma örtülü üç cins at ve sırmalı çuhadan dört kaftan hediye etti. Mohaç'tan Seksard'a girildiği zaman İzovornik valisi Bali Bey, Macar krallık tacını ve bu tacın muhafızı olup Zapolya taraftan bir fırka eline

düşmüş bulunan Piyer Pereni'yi almak üzere, beşyüz süvari ile ileri gönderildi.

3 Eylülde Kanunî Sultan Süleyman, Ferdinand elinde bulunan Budin duvarları önüne yetişti. Şehir yakınındaki bağlık sırtlar üzerinde ordugâhını kurdu. Hemen kuşatma işlerine girişildi. Padişah ve Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, çoğu zaman arkalarında âdi kürklü kaftan ve başlarında miğferleri olduğu halde, istihkâmları teftişe çıkarlardı.

Kuşatmanın beşinci günü iç kapı Osmanlıların eline geçti. Ertesi gün, yeni bir hücum yapıldı. Muhafız askerler, hayatları korunmak şartı ile teslim oldular. Yeniçeriler, böyle rahat ve ganimet umutlarını suya düşüren bir teslimden hoşlanmadılar. Hem söylenmeye, hem de tazminat istemeye kalkıştılar. Bazı karışıklıklar da oldu. Padişah'ın muvafakati alınmadan şehir halkından köle olarak satılanlar ve teslim şartları dışında olarak muhafızlardan öldürülenler oldu.

Budin'in fethinden üç gün sonra Zapolya, Arpad'ların tahtına oturdu. Fakat bu tahta çıkarılış bizzat padişah yahut vezir-i âzam tarafından değil de, ikinci yeniçeri ağası demek olan sekbenbaşı marifetiyle yapıldı. Sekbanbaşı, Lui Griti ile bareber Transilvanya voyvodasının çadırına giderek onu krallık sarayına davet etti.

Zapolya, sekbanbaşıya bin, maiyetindeki yeniçerilere de bir o kadar altın verdi. Sultan Süleyman, Budin'e bir Türk vali bırakarak ve yeni vassalını maiyetine alarak Viyana üzerine yöneldi. Semendere Beyi Yahya Paşazâde Mehmed Bey, ordunun önünde giderek öncü görevini yerine getiriyordu.

Sonbaharın, günlerin gecelerle aynı uzunlukta olduğu bir zamanında ve fırtınalarla birlikte ilk akıncılar Mihaloğlu torunlarından birinin komutasında, Viyana'ya yetiştiler. Kont Jan dö Hardek'in bayraktarı Hıristof Zedliç ile altı

şövalye ilk alınan esirler arasında idiler. Bunlar Padişah'ı karşılamaya da zorlandılar.

Sultan Süleyman, Viyana muhafız askerinin sayısını ve Ferdinand'ın şimdi nerede bulunduğunu sordu. Bunlar da muhafızların yirmi bin piyade ve iki bin süvari kadar olduğunu, Ferdinand'ın da yukarı bölgeye çekilmiş bulunduğunu açıkladılar. Bunun üzerine padişah, Ferdinand'ı buluncaya kadar takip edeceğini, arzusu ile teslim olurlarsa Viyana halkının mallarına ilişilmeyeceğini, fakat böyle yapmazlarsa şehri askerlerine bırakacağını beyan etti.

Sultan Süleyman 27 Eylül tarihinde Viyana duvarları önüne geldi. Ordugâhını Simering köyünde kurdu. Otağ-ı Hümayun, içten sırmalı kumaşlarla döşeli idi. Dıştan altın direkler üzerine kurulmuştu. Bütün etrafına on iki bin yeniçeri dağıtılmıştı. Anadolu beylerbeyi Behram Paşa askerleri, Padişah'ın genel karargâhının sağ tarafına yayılıyordu. Simering'in sağ tarafında nişancı ve defterdarların çadırları bulunuyordu.

Vezir-i Âzam İbrahim Paşa'nın ordugâhı Aziz-Mark ile Viyana'nın "Ocaklar kapısı" denilen kapısına kadar olan mesafeyi tutuyordu. İbrahim Paşa'nın çadırları yakınında Gran istihkâmını teslim etmiş olan Pol Verday, Macar krallığı tacının muhafızı Rol Pereny, Zapolya'nın bilgin dostu Simon Atinai ile Lui Griti'nin çadırları vardı. Aziz-Mark ile Viyenerberg arasında topçubaşı komutasında dört yüz toptan kurulu topçu grubu, doğancılar, kuşatma topçuları bulunmakta idi. Öncü komutanı Bali Bey, Viyenerberg tepelerini tutuyordu. Artçı komutanı Husrev Bey'in askeri Viyana'ya kadar yayılmıştı. Rumeli askeri de "Köşk kapası" denilen kapıya konulmuştu.

Kuşatma ordusunda, yaklaşık olarak, yüz yirmi bin adam ve yirmi bin kadar deve vardı. Ayrıca Tuna üzerinde sekiz yüz balıkçı kayığından mürekkep bir ince donanma da mevcuttu. Şehirdeki kuşatılanlar yedi mevkiin istihkâmları üzerine dağıtılmışlardı.

Vezir-i azamın çadırı karşısında Bavyera dukası Palaten Filip 400 süvari ve on dört tabur imparatorluk askeri ile ocaklar kapısını işgal ile solda kırmızı kuleye ve sağda Karinti kapısından yarı yola kadar yayılmakta idi. Diğer kısımların savunması da aşağı Avusturya, İstirya askerlerine, Avusturya tımarlısına, İspanyol askerine verilmiştir.

Kuşatılanların kuvvetleri toplamı 16 bin kişiden ibaretti. Bunların koruyacakları istikam da altı kadem kalınlığında ve burçtan yoksun idi.

Osmanlı ordusunu beklerken Viyana dolaylarındaki mahalleler ya yıkılmış veya yakılmıştı. Birinci istihkâmdan yirmi adım uzaklıkta şehrin içine doğru topraktan yeni bir istihkâm yapıldı. Tuna sahili kazıklarla savunuldu. Sel kulesi ve Mezbahalar köprüsü yakında bir burç yapıldı. Cumbaların yakıcı etkilerine karşı koyabilmek için evlerin ahşap çatıları yıkıldı. Kuşatılanların toplamı sadece yetmiş iki adetten ibaretti.

Kanunî Sultan Süleyman'ın ordugâhını Simering'e kurduğu gün (27 Eylül), Tuna nehrinden yukarıya doğru çıkan Osmanlı ince donanmasını teşkil eden dört yüz kayık tesadüf ettikleri köprüleri tamamen yakmışlardı. Ertesi gün, kuşatılanlar, ancak iki bin beş yüz kişi kadar oldukları halde Karinti kapısından Türklerin üzerine yürüyüş yapmışlar ve iki yüz kişinin ölümüne sebep olmuşlardı. Kıyafet değiştirerek at üzerinde şehrin etrafını dolaşmakta olan vezir-i âzam da tehlike geçirmişti.

Ondan sonraki günlerde de bazı çekişme ve vuruşmalar olmuştu. Bu sıralarda Türklerin kazmakta oldukları lağımlar

Hıristiyanlara, firar eden Osmanlılardan birisi tarafından haber verildiğinden bu teşebbüs başarılı olamamıştır. 6 Ekim tarihinde vezir-i âzam, akıncılara duvarlara tırmanmak için iskeleler ve Anadolu askerine de hendekleri doldurarak çalı yığınları hazırlamalarını emretti. Yine o gün Zapolya'nın dostu ve taraftarı Simon Atinayı Osmanlı ordugâhına geldi.

Bu adam geniş bilgisi dolayısıyla bilginlerbaşı sayılmakta idi. Padişah tarafından kabul edilerek iltifat görmüştü. Bu günler zarfında gerek kuşatanlar, gerekse kuşatılanlar birbiriyle birçok defalar çarpışmışlar, fakat genel bir hücum olmamıştır. Bir defasında Türk ordusuna gece baskınında bulunmak için gerekli tertipler düzenlenmiş ise de sonuçsuz kalmış ve aksine birçok ölü vererek çekilmek zorunluğu doğmuştur.

9 Ekim günü öğleden sonra Karinti kapısının sağında ve solunda iki lağam patlayınca iki gedik açıldı. Bunlardan biri yirmi dört kişinin bir cephede girmesine elverişli idi. Türk Ordusu üç gün sürekli surette şehre hücum etti (10, 11, 12 Ekim). Fakat bir türlü Viyana alınamadı. İki lağam daha patlayıp gediği genişletmiş ise de bu da beklenen sonucu elde etmeye yetmemiştir.

12 Ekim tarihinde Karinti kapısı ile Ocaklar kapısı arasındaki duvarın bir kısmı yıkıldı. Yeni bir gayretle bir hücum daha başladı. Hatta Paşalar, Beylerbeyleri, Yeniçerilerin ve azeplerin gayretini arttırmak için elden geleni yaptırdarsa da, bir türlü istenen başarı sağlanamadı.

Vezir'i Âzam, bir Savaş Danışma Kurulu toplayarak, mevsimin ilerlediğini, yeteri kadar yiyecek bulunmadığını ve bir kuşatma savaşında üç hücumu yeter gören şeriat hükmünün yerini bulmuş olduğunu belirtti. Bu bakımdan yapılan görüşme sonunda son bir hücum icrası kararlaştırıldı. Bu da beklenen ve arzulanan sonucu vermezse geri çekilmek uygun olacaktı.

Ordunun moralini yükseltmek ve yiğitlik damarını harekete getirmek için hem birçok vaatler yapıldı hem de para dağıtıldı. Yeniçerilerin her biri bin akça, yani yirmi duka aldı. Duvarların altına ilk varan otuz bin akçalık bir zeamet sahibi olacaktı. Eğer esasen böyle bir zeamete sahip ise ve sipahi derecesinde bulunuyorsa Subaşılığa yükselecekti. Şayet Subaşı ise Sancak Beyliği'ne çıkarılacaktı. Padişah gedikleri bizzat kontrole gitti. Bunları yeter derecede geniş bulduğundan vezir-i âzamını takdir etti.

Osmanlı Ordusu, 14 Ekim günü üç kola ayrılmış olarak topların gök gürültüsünü andıran sesleri ve mehter nağmeleri arasında, Karinti kapısının her iki tarafındaki gedik üzerine yürüdü. İbrahim ve Behram Paşalar, askerin şevkini artırmak için elden gelen her şeyi yapıyorlardı. Öğleden sonra yeniden iki lağım patlayarak gediği daha da genişletti. Fakat hücum bir türlü hedefine varamadı. Nihayet Kanunî Sultan Süleyman Viyana kuşatmasını kaldırmayı uygun buldu.

Türklerin Viyana'dan ayrılışı üzerine Avusturyalılar büyük bir sevinç duydular. Çanlar çalınmaya başladı. Vezir-i Âzam, esiri olan Bayraktar Zedliç'e bu gürültülerin ne demek olduğunu sorunca, o da bunların kurtuluştan duyulan sevinci ifade ettiğini açıkladı. Bunun üzerine İbrahim Paşa, Bayraktar'ı ipekli ve sırmalı elbise giydirerek Viyana'ya iade etti. Vezir-i Âzâm'ın bu hareketi bir teveccüh eseri olabileceği gibi, karşılıklı olarak bir mübadeleye başlanması arzusunu da ifade eder. Nitekim ertesi günü esirlerin kurtuluşu hakkında savaş komiserlerine İtalyanca olarak yazdığı mektupta, aşağı yukarı şöyle diyordu:

"Ben, İbrahim Paşa, Allah'ın inayeti ile en büyük, en şanlı, en ziyade yenilmez olan Sultan Süleyman'ın Vezir-i Âzâm'ı ve müşaviriyim. Asil ve yiğit subaylar, size söylüyorum. Ulağınızla gönderdiğiniz mektubun mealine muttali olduk. Bilesiniz ki biz sizin şehrinizi almaya gelmedik;

Arşidükünüzü yenmeye geldik. Kendisini bulamadığımız içindir ki burada bu kadar zaman kaybettik. Dün esirlerinizden üçünü salıverdik. Size tebliğ etmek üzere ulağınıza söylediğimiz gibi, sizin de bizim esirlerimiz hakkında öyle muamele yapmanız uygun olur. Elimizde bulunan esirlerinizi saymak üzere bize bir memur gönderebilirsiniz. Bu bakımdan doğruluğumuzdan hiç de endişe etmenize yer yoktur. Eğer Budin'de verilen söz tutulmamış ise kabahat bizim değil, onlarındır."

16 Ekim'de Sultan Süleyman ordugâhını kaldırdı. Bununla beraber Viyana'ya pek az bir uzaklıkta büyük bir divan kurdu: Vezirler, ağalar, seferin iyi sonucundan dolayı tebriklerini sundular. Askere de hediyeler dağıtıldı.

Tarihçilerin belirttiklerine göre, Türkler bu seferde on binden çok esir almışlardır. Viyana kuşatmasının sürdüğü üç hafta içinde Almanların "Sakman" dedikleri Türk akıncılar, yukarı ve aşağı İstiryayı ve başka bölgeleri akınları ile korkutmuşlar, ganimetler toplamışlardır. Hıristiyan kuvvetleri de zaman zaman akıncılara zararlar verdirmiş ve fırsat buldukları zaman da her türlü zulmü yapmaktan çekinmemişlerdir. Söylendiğine göre, Viyana seferi dolayısıyla Hıristiyanlar yirmi bin kadar ölü ve esir verdikleri gibi, Osmanlı ordusunun kayıpları da kırk binden aşağı olmamıştır.

Türklerin, Kral Yanoş dedikleri Zapolya, Sultan Süleyman'ın yaklaştığını öğrenince Budin'den hareketle onu karşılamaya çıktı. 29 Ekim'de Zapolya divanda Sultan Süleyman'ı tebrik ederek el öptü. Kendisine on kaftan ile zencir ve gemleri altından üç at hediye verildi.

Osmanlı Ordusu Tuna'nın sol yakasında yoluna devam ederek Belgrad'a geldi. Vezir-i Âzam, bir ara özel bir dîvan kurarak, Nuşirevan'dan kalma olduğu söylenen, Macaristan tacını bütün devlet büyüklerinin gözleri önüne koydu. Belki de Viyana düşse ve Macaristan bir Türk vilayeti olsaydı bunu İbrahim Paşa kendi başına koymak isteyebilirdi. Fakat

o andaki duruma göre İbrahim Paşa bunu Pereni, Lui Griti ve Simon Atinayı vasıtasıyla Zapolya'ya yolladı (31 Ekim).

Kanunî Sultan Süleyman Belgrad'dan, Venedik doçuna tercüman Yunus Bey vasıtasıyla bir mektup yolladı. Bunda, Viyana seferini, Ferdinand'ın çekilişini, Zapolya'nın tahta çıkarılışını bildiriyordu. Kanunî Sultan Süleyman bu seferden Aralık ayının ortalarına doğru İstanbul'a dönmüş bulundu.

OSMANLILARIN ÇEKİLME SEBEPLERİ

Viyana'nın bir sonuca bağlanamıyan bu kuşatması, Kanunî Sultan Süleyman'ın başarı ile taçlanmıyan ilk teşebbüsü olmuştur. Bazı tarihçiler Viyana kuşatmasının başarıya ulaşamamasının sebebini Vezir-i Âzam İbrahim Paşa'nın Hıristiyanlarla uyuşması yüzünden olduğunu yazmışlardır ki bunun hiçbir esasa dayanmadığı şüphesizdir.

Eğer böyle bir gerçek olsaydı, hatta bu konuda kuvvetli bir şüphe bulunsaydı, İbrahim Paşa'nın birkaç yıl sonra gözden düşerek yok edilmesi sırasında onun bu hainliğini Osmanlı tarihçileri elbette belirtmekten geri kalmazlardı. Venedik ve Avusturya evrak hazinelerinde de böyle bir şüpheyi doğrulamaya yarayacak belgeler bulunamamıştır. Sonradan İbrahim Paşa ile Avusturya elçileri arasında kurulan ilişkiler de böyle bir durumu sağlamlaştıracak bir kanıt teşkil etmemişlerdir.

Bir kere İbrahim Paşa'nın konuşma tarzında imâli bir teveccühe delil olabilecek hiçbir deyim mecut olmadığı gibi, Avusturya elçilerinin sözlerinde de kendilerinin temsil eyledikleri hükümet hakkındaki hizmetine dair herhangi bir ima yoktur. Osmanlı çekilişinin vezir-i âzâm'ın her hengi bir hainlik düşüncesi ile ilgisi bulunmamıştır.

Yeniçerilerin önceleri Budin'de yüz gösteren hoşnutsuzluğu, alışamadıkları bir soğuktan şikâyetçi olan Anadolu askerinin söylenmeleri, bütün orduda duyulan erzak azlığı; bu çekilmenin kuvvetli ve gerçek sebepleri arasında başta sayılmalıdır.

- XXV - ŞEHZADELERİN SÜNNET DÜĞÜNÜ

Viyana kuşatmasının dönüşünden sonra, Kanunî Sultan Süleyman, üç şehzadenin sünnet düğününü o zamana kadar işitilmemiş derecede tantanalı yapılmasını arzu etmesi üzerine hazırlıklara başlandı, birçok insanlar çağırıldı. Devlet büyüklerine, valilere, gelenek üzere gönderilen davetiyelerden başka Venedik doçuna da özel bir mektup gönderildi. Düğünün bir bakıma Viyana çekilişini unutturmak ve askerin fetih arzusunu yeniden canlandırmak için düşünülmüş olabileceği söylenebilir. Bu sünnet düğünü 27 Haziran 1530 tarihinde başlamıştır.

Düğünün başlaması ile Padişah, bütün saray erkânı maiyetinde olduğu halde At Meydanı'na gitmişti. Bu meydanın kuzey tarafında mehterhane yakınında lacivert taş sütunları üzerine muhteşem bir taht kurulmuştu. Üzerinde altın ile parlayan bir gölgelik vardı. Bunun zirvesinde de çok kıymetli kumaşlar dalgalanıyordu. Zemin yumuşak halılarla döşeli idi. At Meydanı dolaylan renk renk çadırlarla dolmuştu.

Vezirlerden Ayas ve Kasımpaşalar Arslanhane'ye kadar padişah'ı karşılamaya geldiler. Fatih'in Uzun Hasan'dan ve Yavuz'un Gavri'den zapt ettiği otağlar, İbrahim Paşa'nın Macaristan Kralının sarayından getirdiği heykellerin yanında görülüyordu. Padişah, mehter takımının nağmeleri arasında tahta açıktı. Devlet erkânı, vezirler, ağalar, müftü ve ulema tebriklerde bulundular ve birçok hediyeler sundular. Sonra da kendilerine mükellef bir ziyafet çekildi.

Günlerce kabul törenleri, ziyafetler, eğlenceler birbirini kovaladı. Bu arada yabancı devlet elçileri de kabul olundular. Sunulan hediyeler o zamana kadar görülmüş olanların hepsini geçti. Bu hediyeler Mısır ve Şam pamuklu dokumalarından, Hindistan kumaşlarından, altın ile dolu gümüş tabaklardan, mücevherle dolu altın kâselerden, sinilerden, billur kadehlerden, Çin fağfurundan, Tataristan kürklerinden, Türkmen atlarından ve değişik milletlere mensup birçok kölelerden oluşuyordu.

Eğlenceler arasında savaş gösterileri, at yarışlarından, çeşitli gösterilere kadar çok değişik eğlenceleri içine almıştır. Özellikle sünnet düğünü nahilleri dikkati çok çekmiştir. Bunların konik şeklinde altın yapraklarla süslenmiş bir halde birçok ince çiçek, meyve, kuş resimleri ile de donatılmış olmaları düğünün ihtişam ve parlaklığını artırmıştır. Sonra oyunlar, müzik ve diğer eğlenceler ve benzeri cambaz hünerleri tarihlere kadar geçmiş ve geniş yer almıştır.

Düğünün on dördüncü günü saray ve ordu ağaları üç şehzadeyi, yani Şehzade Mustafa, Mehmed ve Selim'i almak üzere eski saraya gittiler. Vezirler At Meydanı'nın girişine kadar yaya olarak şehzadeleri karşıladılar. Sonra da onları padişah otağına ulaştırdılar. Ertesi günü verilen ziyafette vezirler, beylerbeyleri, kazaskerler, hanedanlar, İstanbul'da bulunan prensler hazır bulundular.

Düğünün on beşinci gününde bilginler arasında vuku bulan bilimsel tartışma dikkati çok çekti. O gün Padişah ders konusu olmak üzere "Fatiha" sûresini seçti. Sonunda 18. gün İbrahim Paşa'nın At Meydanı (Hipodrom) yakınındaki sarayında şehzadelerin sünneti yapıldı. Böylece üç hafta süren düğün şenlikleri Kâğıthane'de bir koşu ile son buldu. Sultan Süleyman bu düğündeki ihtişamdan memnun olarak Vezir-i Azâmı İbrahim Paşa'ya şu soruyu sormuştur:

“Senin kızkardeşimle evlendiğin düğünü mü, yoksa oğullarımın sünnet düğünü mü daha güzeldi?”

İbrahim’in verdiği karşılık söyle olmuştur:

“Benim düğünüm gibi bir düğün şimdiye kadar olmamıştır. Olmayacaktır da.“

Bu beklenmedik cevaptan biraz gücenen Padişah’ın:

“Neden?” diye sorması üzerine de İbrahim Paşa şu zarif sözleri söylemiştir:

“Sizin düğününüzde benim düğünümdeki kadar büyük bir davetli yoktu. Benim düğünüm, zamanımızın Süleyman’ı olan Mekke ve Medine Padişahı’nın huzuru ile şeref kazanmıştır.” Padişah bu meharetli övmeden sevinmiş ve vezir-i âzâmına takdirlerini beyan etmiştir.

ELÇİLERİN KABULÜ

Sünnet düğününden üç ay sonra (17 Ekim) İstanbul’a Avusturya İmparatoru Ferdinand’ın ikinci elçilik heyeti geldi. Bunlar tanınmış şövalyeler ve komutanlardan seçilmişti. Elçilik heyeti İstanbul’a gelişlerinin dokuzuncu günü Sadrazam İbrahim Paşa tarafından kabul edildi.

Elçilik heyeti ancak Almanca konuşmaları talimat olarak verildiğinden başka dille konuşmak istemediler. İbrahim Paşa’nın, kendi tercümanının İtalyanca’dan başka dil bilmediğini açıklaması üzerine elçiler sadece Hırvatça bilen bir tercüman istemekle yetindiler. Buna müsaade olundu. Ancak İbrahim Paşa’ya heyet üyelerinden biri kendi çocukluk dili olan Hırvatça ile hitap ederek Padişah tarafından kabul edilmelerini rica etti.

Vezir-i Âzam, bunlara Şarlken ve Ferdinand’ın şimdi nerede bulunduklarını, işlerinin durumu ve başka konular hakkında sorular sordu. Ayrıca Şarl ile Papa arasındaki antlaşmanın elçilerin sandıkları kadar samimî olamıyacağını da tebessüm ederek hatırlattı. Ve Papa ile Fransa kralının

Padişah'tan yardım dilemiş olduklarını, İspanya kralının Birinci Fransuva hakkındaki muamelesinin de insanlığa aykırı bulunduğunu sözlerine kattı.

Bu yolda konuştuktan sonra elçilere görevlerinin niteliği ile amaçlarının ne olduğunu sordu, onlar da bu yönü ancak padişah huzurunda açıklamaya memur olduklarından İbrahim Paşa'nın arzusuna uygun karşılık vermekte biraz güçlük çıkardılar. Bununla beraber Latince olarak yazılmış küçük bir kâğıdı ona verdiler ki, görevlerinin mahiyeti bunda kısaca belirtilmişti. İkinci bir mülakatta daha yumuşak ve dostane bir hava esti. Elçiler bunun üzerine kendilerinin bir barış antlaşması imzalamak için gönderildiklerini söylediler.

İbrahim Paşa, kendilerine Viyana seferi hakkında açıklamalarda bulundu. Bu arada bu sefere beraberlerine büyük topları almadıkları için bunun bir askerî akından ibaret olduğunu ve soğukların gelmesi üzerine çekildiklerini ve dönüşlerinde de padişahın bir bendesi durumunda olan Yanoş'u Macaristan kralı olmak üzere taçlandırdıklarını ifade etti. Sözünün burasında Şarlken'i tahkire de başladığı gibi, onun İtalya seferini ancak Birinci Fransuva'dan para koparmak için yaptığını ve başına da bir kukuleta ve bir taç koymuş olduğu için kendisini imparator sandığını da söyledi. Sonra da:

"İmparatorluk kılıçtadır. Barışa gelince, Ferdinand, Macaristan'dan vazgeçip de oradan henüz elinde bulunan yerleri teslim etmedikçe ve Şarlken yarımadaya çekilmek üzere Almanya'dan çıkıp da Yanoş'a ihsan olunan krallığı onun tasarrufu altında bırakmadıkça barış mümkün değildir." dedi.

Elçiler, İbrahim'in isteklerinin aşırı olduğunu hatırlattılarsa da bir faydası olmadı. Bunun üzerine para teklif etmeye kalkıştılar. Fakat İbrahim Paşa parmağı ile Yedikule'yi göstererek, orasının para ile dolu olduğunu ve bu bakımdan

padişahın onların servetine asla muhtaç olmadığını belirtti. Padişah'a fethettiği toprakları bırakmayı tavsiye etmekten ise dünyanın fethinde ona yardımcı olmayı üstün tutacağını söyledi. Bunun üzerine elçiler para teklifinden dolayı özür dileyerek padişahtan bir randevu alması için yalvardılar. Sekiz gün sonra da bu şerefe kavuştular.

Elçilik heyeti 17 Kasım 1530 tarihinde tantanalı surette saraya kabul edildiler. Birinci avluyu geçerken klavuzlarla beraber olan iki fil dikkatleri çekti. İkincisine girişlerinde zincire vurulmuş iki arslan ile iki parsın kükremeleri ile selamlandılar.

Solaklar, sırmalı külahlar giymiş saray hademesi, üç bin yeniçeri, dîvân odasının önünde bulunmakta idi. Dîvânda vezir-i azamın sağ tarafında Vezir Kasım ve Ayas Paşalarla Rumeli Beylerbeyi Behram Paşa, sol tarafta da iki kazasker, üç defterdar ile nişancı yer almışlardı. Elçilik heyetinin başında bulunanlardan Lamberg, vezir-i âzâma Almanca hitap ediyordu. İbrahim Paşa'nın alaylı sorularına da hep o yolda karşılık verdi. Sonunda arkadaşı ile birlikte padişah huzuruna kabul olundu.

Huzurunda Sultan Süleyman'a Almanca bir nutukla hitap etti. Bu nutuk sefaret tercümanı tarafından Latince'ye ve saray tercümanı tarafından da Türkçe'ye tercüme edildi. İtimatnamelerin takdiminden sonra elçilik heyetinden Yuruşiç Hırvat dili ile söze başlayarak padişaha, Latince olmak üzere isteklerini belirten bir kâğıt sundu ve buna imkân ölçüsünde sür'atle cevap verilmesini dileyerek sözünü sona erdirdi.

Padişah bir uygunluk işareti yaparak birkaç söz söyledi. Vezir-i Âzam da arzularının yakında yerine getirileceğini

temin eyledi. Bunlar iki gün sonra İbrahim Paşa'nın huzuruna çağırıldılar. Bu görüşmede de İbrahim Paşa iki defa silahla fetholunmuş olan Macaristan'ın iade imkânsızlığını açıkladı.

Macaristan hakkında her iki taraf görüşlerinde ısrar ettikleri için Lamberg ve Yurişiç veda görüşmesi istediler. Sonunda Padişah huzuruna kabul edilerek onun elini öpmek müsadesine kavuştular ve Ferdinand'a yazılan Nâme-i Hümayun'u aldılar.

Elçiler, barış görüşmeheri ile İstanbul'da görevli bulundukları sırada Ferdinand'ın Generali Giyyom dö Rogendorf, Budin'i kuşatmakta idi. Macaristan başkenti, Macar milletine mensup şahıslardan başka, bazı Türk komutanları ile üç bin asker tarafından savunuluyordu. Avusturya generali kuşatmayı altı hafta hızla sürdürdü. Fakat sonunda çekilmek zorunda kaldı.

Bu tarihten az önce Semendere ve Hersek sancak beyleri Mehmed ve Murad beyler, Ferdinand'ın topraklarında dolaşmak bahanesiyle Macaristan'ın büyükçe bir kısmını da akınlarla hasara uğratmışlardı. Akıncılar, birçok akınlar yapmışlar, esirler ve ganimetler ele geçirmişlerdi.

Kanunî Sultan Süleyman bir av partisinden dönüşte Budin'in kurtarıldığı haberini aldı. O yılın kışını içişlerinin düzeltilmesine harcadı. Haklarında değişik şikâyetler vâki olan birkaç valiyi azletti. Bazılarının memuriyetlerini değiştirtti. Rumeli Beylerbeyi Behram Paşa köleleri tarafından öldürülünce katiller cezalarını bulduktan sonra onun görevi yeniden vezir-i âzâma ek görev olarak verildi. Bu kış içerisinde İbrahim Paşa İstanbul'a gelen elçilerle, hemen hemen, Padişah'tan daha çok meşgul oldu.

Bu sıralarda kıymetli hediyelerle Sigismond'un dostluğunu Padişah'a yenilemekle görevlendirilmiş olan

Lehistan kralının elçisine, efendisi katında yine o yolda bir hizmette bulunmak üzere dönüş izni verildi. Macar krallığına sahip çıkmak iddiasında olan Zapolya ve Pereni, İbrahim Paşa'nın teveccühünü kendilerine çekmek için birbiriyle yarışa girerek ikisi de gayet kıymetli birer altın kadeh takdim ettiler.

Çar'ın Nisan 1531 tarihli bir mektubunu getiren Rus elçisi, daha önceleri Belgrad'a gönderilmiş olan iki maslahatgüzarın ne olduklarını sormak ve Osmanlı Devleti'ni savaşla tehdit ederek bunların iadesini istemekle görevli idi. Sultan Süleyman ile Çar Vasilinin ilişkileri burada durmuştur. Fakat yedi yıl sonra Vasili ölünce onun halefi Dördüncü Jan saray subaylarından Adaşev'i Padişah'a yazdığı dostça mektuplarla Moskova'dan İstanbul'a yollamıştır.

SULTAN SÜLEYMAN'IN AVRUPA SEFERİ

Kanunî Sultan Süleyman, beşinci seferini Bohemya ve Macaristan kralı unvanını vermeyi reddettiği ve İspanya kralının bir adamı sayarak mektuplarında her zaman ancak "Viyana valisi" diye vasıflandırdığı Ferdinand aleyhine değil, Almanya ve Şarlken'e karşı açtı.

Kanunî'nin ve vezir-i azamının kudret ve güvenleri, Ferdinand'ın şahsında kendilerinin büyüklüklerine ve güçlerine layık bir hasım görmeyerek Şarlken'den başkasını rakip olarak kabul etmeye elverişli değildi. Ancak Kanunî Sultan Süleyman, İspanya kralı ile boy ölçüşmek arzusunda idi. Şarlken'i kendisiyle savaşmak şerefine kavuşturmak arzusunda bulunmakla beraber, onu imparator olarak tanımak istemiyordu. Çünkü bu büyük kudret ve unvanı kimseyle bölüşmek istemiyordu. Söylendiğine göre, İbrahim

Paşa’nın çoğu zaman tekrarladığı bir söz vardır ki şu anlamda idi:

“Âlemde sadece bir Allah olduğu gibi, dünyada da sadece bir imparator (Şehinşah) dan fazla bulunmaması gerekir.” Padişah-ı âzam olan Sultan Süleyman’ın karşısına çıkıp da ezilmeye layık biricik düşman olsa olsa Almanya’yı Türklere karşı tahrik eden Şarlken olabilirdi.

Kanunî Sultan Süleyman 25 Nisan 1532 tarihinde; 16.000’i Rumeli, 30.000’i Anadolu askeri, 12.000’i yeniçeri, 20.000’i muntazam süvari ve 60.000’i akıncıdan oluşan ordusu ile İstanbul’dan hareket etti. Sultan Süleyman mükâfatı da cezalandırmayı da uygun zamanlarda kullanmak suretiyle ordusunu, en ciddî bir disipline bağlamaya muvaffak oldu.

Osmanlı ordusu Belgrad’dan hareketinden sonra, Kırım hanının kardeşi Sahip Giray’ın getirdiği 15.000 Tatarın katılmasıyla kuvvetini arttırmıştı. Essek’te Bosna Valisi Husrev Bey de ordusu ile hizmete koştu. Sultan Süleyman yolunun üzerindeki birçok kaleleri fethetti. Sadece küçük bir mevki olan Güns’ü kolayca alamadı.

GÜNS KUŞATMASI, OSMANLI ORDUSUNUN DÖNÜŞÜ

Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, 9 Ağustosta Güns önüne gelerek ordugâh kurdu. Üç gün sonra yağmurlu bir havada padişah da buraya geldi. Kısa zaman içinde küçük toplarla istihkâmının burçları yok olmuştu. Bu sırada lağımlar da kazılmış olduğundan bütün hat üzerinde hücum emri verildi. Oldukça geniş bir gediğin de açılması başarıldı.

Padişah’ın buraya gelişinin on dokuzuncu günü (28 Ağustos) İbrahim Paşa tarafından şehrin teslimi hususunda ihtar yapıldı ise de istenilen cevap alınmadığından derhal hücum olunması kararlaştırıldı. Peçevî’nin deyimiyle, “Herkes canını ağzına alıp ya baş alırım ya baş veririm

deyu” çalışıyordu. Sonunda burası da teslim oldu. 29 Ağustos günü İbrahim Paşa, Güns’ün teslimini bildirmek için Sultan Süleyman’a bir müteferrika yolladı ki haberci getirdiği habere karşılık hil’at almış ve tahsisatı da artırılmıştı.

Bunu takip eden günlerde başka yerlerin de teslim olduklarına dair yeni haberler geldi. Sultan Süleyman Ferdinand’ın elçilerini son defa huzuruna kabul ettiği zaman bazı hediyelerle beraber bir de mektup verdi. Bunda Ferdinand, ülkesinin tahribi ile tehdit olunuyor ve bir meydan savaşında boy ölçülmeye çağırılıyordu. Bu mektup altın ve lacivert harflerle yazılmış olup al bir keseye konulmuştu.

Viyana, yeniden Sultan Süleyman’ın gelişini bekliyordu. Bununla beraber aradan çok zaman geçmeden Osmanlı ordusunun İstirya üzerine yürüdüğü öğrenildi. Kanunî’nin bu kararı daha çok mevsimin ilerlemiş olması, yeteri kadar yiyecek bulunmaması ve benzeri sebepler dolayısıyla edindiği tecrübeden dolayı aldığı söylenebilir. Esasen Padişah bu sefere hemen hemen hiç topsuz denecek şekilde başlamış olduğundan asıl amacın Viyana’nın fethi olmayıp Şarlken ile bir meydan savaşı yapmaktan ibaret bulunduğu kuvvetle söylenebilir. Sonuç bakımından bu sefer İstirya içinde askerî akınlardan öteye geçmemiştir ki bu akınlar oraların, o zamana kadar bu türden gördüklerinin en önemlileri olmuştur.

Kasım Bey Avusturya içinden, son seferde geçmiş olduğu yolları tutarak 15 ilâ 16. 000 akıncı ile Ens’ten geçti. Birçok ganimetler aldı, esirler yakaladı. Başka yerlere de akınlar yapılmıştır. Kasım Bey, dönüşte geçeceği boğazların düşman askeri tarafından tutulmuş olması yüzünden yaptığı yarma hareketinde şehit olmuş ve askerin büyük bir kısmı yok edilmiştir.

Değişik yerlerde Osmanlılarla düşmanları arasında karşılıklı baskınlar, vuruşmalar olmuş ve taraflar bir hayli insan kaybetmişlerdir. Sonunda ordu, tarihçi Âlî'nin deyimi ile "Bağ ü rağı cennet-i Firdevs'ten nişan" olan Gıreç önüne erişti. Kanunî Sultan Süleyman'ın Gıreç'i fethi düşünüp düşünmediği kesin şekilde belli değildir. Sadece iyice bilinen şudur ki, Osmanlı ordusu bu mevkiin alt tarafında bulunan Mur nehri üzerinden geçerken insan ve eşya bakımından bazı kayıplara uğramıştır (12 Eylül). Padişah, 14 Eylülde Sekau önlerinde ordugâh kurmuş ve burada bol miktarda yiyecek bulunmuştur.

Sonra ordugâhını Marburg yakınında Drava sahillerine götürdü. Burada bir köprü kurulmuş ve ordu bu köprüden oldukça güçlükle geçmiştir. Dönüş yolu üzerinde Herbarti mevkiinde Padişah ile vezir-i âzam birbirinden ayrıldılar. Sultan Süleyman yeniçeriler ve sipahiler ile birlikte sol tarafı tutarak Pojega'ya gitti.

İbrahim Paşa ordunun artçı kısmı ile sağa dönerek değişik mevkilerden geçtikten sonra Zapolya'nın dedelerinin bulunduğu şatoya vardı. Lugoviç'te Vezir-i Azam, Ferdinand'a İtalyanca bir mektup yolladı. Bu mektubun sonunda:

"Bir hükümdarın ülkeleri onun eşleri gibi" olduğunu yazmakta idi ki bununla Şarlken'i gerek eşlerinin yanında, gerekse sahip olduğu ülkelerde bulmanın güç olduğu hakaretli bir dille ifade edilmiş oluyordu. Bu sırada bazı kaleler kendiliklerinden bağlılıklarının bir işareti olmak üzere anahtarlarını yolladılar. Padişah bu kaleleri zeamet olarak İbrahim'e vermiştir.

Osmanlı ordusu bu sefer de Macaristan'dan, İstirya'dan, Esklâvonya'dan 30. 000 esir götürmüştür. Ancak Bosut geçildikten sonra, artık Padişah ülkesine girildiğinden, yeniden esir almanın yasak olduğunu açıklayan bir emirname yayınlandı. Belgrad karşısında padişahın ordusu vezir-i azamın askerleri ile birleşti (12 Ekim). İbrahim Paşa, paşalarla, beylerle birlikte Sultan Süleyman'a bağlılıklarını arza geldi. Birleşmiş olan iki ordu Tuna'yı geçerek Belgrad kalesi altında ordugâh kurdular.

Kanunî Sultan Süleyman askerine geçit töreni yaptırdı. Ondan sonraki günde kurulan dîvânda vezirlere, defterdarlara, nişancıya, Anadolu ve Rumeli beylerbeylerine hil'atler giydirildi. Bu vesile ile son seferden kazanılan zaferleri bildirmek üzere her tarafa, valilere, Venedik doçuna ulaklar çıkarıldı.

Vezir-i Âzam, seferin sona ermesi ile seraskerlik görevinin de bittiğini padişaha arzetmek üzere 9 Kasım günü Sava köprüsünden geçti. Filibe'de dîvân toplantı halinde iken Sultan Süleyman, Sahip Giray'a Kırım hanlığını tevcih eyledi.

Kanunî Sultan Süleyman, yolda iken, Lehistan elçisi Piyer Opalinski'yi huzuruna kabul etti. Bu elçi otuz yıl önce Sultan İkinci Bayezid ile imzalanan ve 1525 tarihinde Sultan Süleyman tarafından yenilenmiş olan Lehistan, barış antlaşmasının uzatılmasını istemekle görevli idi.

Lehistan Kralı Sigismond böylece Boğdan yönünden memleketinin güvenliğini sağlamak istiyordu. Opalinski'nin görüşleri tam başarı ile sonuçlandı. Kırım Hanı Sahip Giray'a Lehistan kralı ile barış içinde yaşaması ve onu devletin dostu olarak görmesi bildirildi. Kanunî Sultan Süleyman 18 Kasım tarihinde yedi aylık bir ayrılıştan sonra İstanbul'a girdi.

Beş gün üst üste şenlikler yapıldı. İstanbul, Üsküdar, Eyüp ve Galata geceleri kandiller ile donatıldı. Pazarlar,

dükkânlar ve Bezestân geceleri de açık tutuldu. Halk her gün birbirine ziyafetler çekerek eğlendi. Böylece Osmanlı tarihçilerinin "İspanya kralına karşı Almanya savaşı" diye adlandırdıkları Kanunî Sultan Süleyman'ın beşinci seferi de sona ermiş oluyordu.

Kanunî Sultan Süleyman Drava sahillerinde bulunduğu ve henüz beşinci seferinden dönmemiş olduğu bir sırada Şarlken'in meşhur amirali Anderya Dorya, Mora'da Koron şehrini zapt etmişti.

Osmanlı limanlarının en iyi şekilde tahkim edilmiş olanlarından biri olan bu mevkide, şehrin karaya bakan yönüne karşı yöneltilen bataryada on dört top vardı. Fakat deniz tarafındaki öteki üç yön yüz elliden fazla topla döğülerek gedikler açılmıştı. Dorya'nın donanması yüksek kenarlı otuz beş gemiyle kırk sekiz kadırgadan mürekkepti.

Koron'u ele geçirmek için İtalyan fırkası üç yüz ölü ve binden fazla yaralı verdi. Dorya, muhafızların aileleri ve malları ile çekilip gitmelerine muvafakat etti. Sonra kalede iki bin İspanyol bırakarak Patras'a yöneldi, orasını da eline geçirdikten sonra İnebahtı önüne geldi Boğazın girişinde İkinci Bayezid tarafından yaptırılan iki kale de onun eline geçti. Sonra Sisyon ve Korent sahillerini yakıp yıkarak donanmasıyla geri döndü.

AVUSTURYA İLE OSMANLI DEVLETİ ARASINDA İLK ANTLAŞMA

Ferdinand'ın elçisi Jerom dö Zara, İstanbul'a gelince önce vezir-i âzam ile görüştü. Sonra da padişah huzuruna çıktı (14 Ocak). Görevi barış görüşmelerinde bulunmaktı. Sultan Süleyman, kesin barışın ancak Ferdinand'ın bağlılık işareti olmak üzere Gran anahtarlarını Bâb-i Devlet'e göndermesine bağlı bulunduğunu açıklayarak sadece bir ateşkese müsaade etti. Bu yolda bir mektup da bir çavuş ile Viyana'ya gönderildi (1 Şubat 1533). Viyana şehrinin

gördüğü bu ilk Osmanlı elçisi büyük bir tantana ile kabul edildi.

Ferdinand, elçiyi sırmalı kumaşla süslenmiş bir taht üzerinde oturmuş olduğu ve başında kıymetli bir taç bulunduğu halde kabul etti. Barış şartları Bohemya'lıları fazlasıyle korkuttu. Fakat Ferdinand, Gran anahtarlarının istenilmesinin sadece bir bağlılık işareti olduğunu belirtmeye çalıştı. 29 Mayıs'ta çavuş elverişli bir cevapla geri gönderildi. Onu izleyen Ferdinand'ın elçisi Şepper, padişaha Gran'ın anahtarlarıyla iki mektup sunmakla görevli idi. Bunların biri Şarlken'den idi ki kardeşi Sultan Süleyman arasında aracılığı ile Macaristan'ın kardeşine bırakılması teklifini içeriyordu. Öteki de Ferdinand'dan olup Koron'un geri verilmesi için Şarlken katında aracılık yapacağı vaatini taşıyor ve oğlun baba tarafından teklif olunacak barışı sevinçle kabul edeceğini belirterek sona eriyordu.

Bu barış teşebbüsleri arasında Jerom dö Zara, İbrahim Paşa'nın arzusu uyarınca, mütarekenin imzalandığını haber vermek için Viyana valisine, Karniyola idare meclisine, Gran, Pojega, Koron komutanlarına ve Anderya Dorya'ya İstanbul'dan mektuplar yazdı.

Bu sıralarda Kanunî, iç işlerinde bazı değişiklikler yaptı. Şehzade Mustafa, Saruhan valiliğine getirildi. Şehzade Mustafa, Dîvân-ı Hümayun'da babasının elini öpme töreninde tantana ile karşılandı. Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Hatun, bu olaylardan bir süre sonra vefat etti (30 Mart).

Ferdinand'a gönderilmiş olan çavuş, barışı kesin şartlarını kararlaştırmakla görevlendirilen Vespazyen dö Zara ve Kornelyus Düpliçyus Şepper ile birlikte 25 Mayısta geri döndü. Jerom dö Zara ve oğlu Vespazyen, Gran'ın anahtarlarıyla Ferdinand'ın muhteşem hediyelerini vezir-i âzâma sundular. Müzakereler yedi gün sürdü.

27 Mayıs’ta Avusturya elçileri epeyce kalabalık bir maiyet askeri ile vezir-i azamın sarayına gittiler. İbrahim Paşa sırmalı bir kaftan giymişti. Bunun altında da mavi renkte yine sırmalı bir elbise görünüyordu. Gelenleri yerinden kalkmaksızın kabul etti. Bir süre de onları ayakta tuttu. İbrahim Paşa, orta boylu, esmer tenli, oval çehreli idi. İbrahim Paşa gelenlere savaşın felaketli sonuçları ve Padişah’ın kudreti hakkında bir nutuk irâd etti. Sözleri arasında şu anlamda olanlar da vardı:

“Bu büyük devleti idare eden benim. Her ne yaparsam yapılmış olarak kalır. Çünkü bütün kudret benim elimdedir. Verdiğim verilmiş, reddettiğim reddedilmiştir. Savaş, barış, servet, kuvvet, benim elimdedir.” Bunun üzerine Kornelyus aldığı talimat uyarınca Ferdinand’ın, padişahı babası ve İbrahim Paşa’yı da kardeşi olarak selamladığını söylemiştir. Sözlerine şunları da eklemekten geri durmamıştır:

“Kral Ferdinand, Macaristan’ın henüz kendi elinde bulunan kısmına sahip olabilmek için bizi, sizin öğütlerinize ve dostça aracılığınıza baş vurmak için göndermiştir.” Sonra Şarlken’den bir mektup olup olmadığını soran vezir-i âzâma Kornelyus Şarlken’in mektubunu sunmuştur. İbrahim Paşa bunun üzerine güzel sözler söylemiş ve mektubu da öpüp göğsü üzerine koymuştur.

Kornelyus sözlerine devam ederek:

“İmparator Şarl’ın da ayrı bir antlaşma yapılmaya lüzum olmaksızın Ferdinand’ın barışına girmek istediğini” söyledi. Buna göre;

“Macaristan Ferdinand’a ve Arcel adası ilk sahiplerine geri verildiği takdirde Koron da iade edilecektir. Papa’nın, Venedik’in ve Fransa kralı ile diğer Hıristiyan hükümetlerinin barıştan faydalanmalarına müsaade olunacaktır.” İbrahim Paşa buna karşı söylediği sözlerde:

“Koron’u istedikleri zaman kuvvet ile geri almayı tercih edeceklerini; Macaristan krallığını padişahın Jan’a vermiş bulunduğunu, dünyada kimsenin onu geri almaya gücü yetmiyeceğini; Arcel’in Barbaros’un sancağı olduğunu” açıkladı.

Elçilerin İbrahim Paşa ile bir başka mülakatlarında da dikkat çekici görüşmeler olmuştur. İbrahim Paşa, bir ara şu soruyu sormuştur:

“İspanya niçin Fransa kadar iyi ekilip biçilmemiştir?” Kornelyus buna verdiği cevapta; bunun sebebinin memleketin kuraklığında ve Endülüs Yahudileriyle Müslümanların oradan çıkarılmasında, bir de sabandan ziyade silah kullanmak arzusunda bulunan İspanyolların gururlarında aranmak gerektiğini ifade etti. Sonra da İbrahim Paşa, konuşmayı kendini övmeye ve iktidarının geniş sınırlarını anlatmaya yöneltti. Bu arada Fransa kralının annesi tarafından Padişah’a yazılan ve Şarl’ın eline düşen oğlunu kurtarmayı yalvaran mektubundan da söz açtı. Nihayet Mohaç Savaşı’ndan da bahsederek kazanılan zaferde en büyük payın kendisinin olduğunu da söylemekten çekinmedi.

İbrahim Paşa nihayet müzakerenin konusu olan hususa, yani Şarlken’in mektubuna sözü getirdi ve yaklaşık olarak şöyle dedi:

“Bu mektup, ihtiyatlı ve itidalli bir hükümdar mektubu değildir. Burada kendisine ait olmayan birçok unvanları da saymaya kalkışıyor. Nasıl oluyor da kendisine “Kudüs Kralı” demeye cür’et ediyor. Buranın sahibinin büyük Padişah olduğunu bilmiyor mu? Sonra kendi kardeşi Ferdinand ile büyük Padişah’ı bir tutmaya kalkışması da yanlıştır. Benim efendimin toprak ve insanca Ferdinand’dan daha kuvvetli sancak beyleri vardır. Fransa kralı bize gönderdiği ve sadece Fransa kralı diye imzaladığı mektupla gerçekten bir krala yakışır şekilde hareket etmiştir.

Bunun içindir ki Padişahımız da ona verdiği cevapta büyük unvanlarını yazmadı. Gene bunun içindir ki Barbaros Fransa kralına, büyük Padişah'a itaat eder gibi itaat etmek için emir aldı. Eğer Şarlken bizimle barış yaparsa yalnız o vakit imparator olacaktır. Çünkü Fransa, İngiltere krallarına, Papa'ya, Protestanlara biz onu o nitelikle tanıttıracağız." Nihayet sözlerinin sonu olmak üzere de şu anlamda bir-iki cümle ekledi:

"Bu mektubu öfkelenmesine sebep olabileceği için Padişah'a sunmayacağını. Eğer Şarlken bir barış anlaşması imzalamak istiyorsa bir elçi göndermesi gerekir. Bu beklenirken üç aylık bir mütareke imzalanabilir. Barbaros da bu süre içinde denizden Hıristiyanlara karşı her türlü düşmanlığa ara verebilir."

İbrahim Paşa, 22 Haziran 1533 tarihinde elçilerle bir başka konuşma yaptı. Onları kendilerinden önce birçok kimsenin kavuşamadığı bir şeyi başardıklarından dolayı tebrik etti. Barış, belli yıllar için değil, Ferdinand'ın onu korumak istediği sürece devam etmek üzere imzalandı.

Bu antlaşma uyarınca Ferdinand Macaristan'da o anda nerelere mâlik ise onlar kendi elinde kalacaktı. Padişah da Ferdinand ve Zapolya'nın aralarında imzalayabilecekleri antlaşmaları tasvip etmek hakkını muhafaza ediyordu. Şarl, kendisi de bir özel barış imzalamak için elçi gönderecektir. Delegesinin gelişi beklenirken, Şarl tarafından başlanılmamış olmak kaydıyla, düşmanlık tatil edilecektir. Ancak o taraftan her hangi bir harekete girişilecek olursa onunla mücadele ve bütün dünyaya karşı savunmak için gerekli hazırlıklar yapılmıştır.

Elçiler ayrılmadan önce Padişah tarafından kabul olundular. Maruzatlarına karşı Sultan Süleyman,

“kendilerine; kendileri tarafından bozulmazsa, uzun bir süre için bir barış bağışlandığını; Ferdinand hakkında bir oğluna yapacağı muameleyi layık göreceğini; Kraliçe Mari’nin çeyizini ve diğer mallarıyla topraklarını geri vereceğini” söyledi. Kornelyus ve Jerom’dan birincisi Padişah’ın elini, ikincisi eteğini öptüler.

Padişah tarafından kabullerinin ertesi günü her ikisi İbrahim Paşa’nın sarayına davet olundular. Vezir-i Âzam bunlara şöyle hitap etti:

“Dün bizimle birlikte ekmeğimizden, tuzumuzdan yediğinizden beri dostlarmızsınız. Ferdinand için size iki mektup verilecektir. Bunlardan biri padişah tarafından, öteki benim tarafımdan olacaktır. İmparator Şarl için de size iki mektup vereceğiz.” Bunun üzerine elçiler vezir-i azamdan dönmeleri için izin aldılar (14 Temmuz 1533). İbrahim Paşa da kardeşi Ferdinand’a dostluklarını sunmalarını onlardan istedi.

Ferdinand ve Şarlken için hazırlanan mektuplar ancak üç hafta sonra bunlara verildi. Onlar da bunları aldıktan üç gün sonra hareket ettiler. İşte böylece Macaristan hukuken de Osmanlıların emrine bağlanmış oluyordu. Ferdinand ve İbrahim arasında bir kardeşlik tasavvur edilmesi suretiyle de birincisi ancak Osmanlı Devleti’nin bir veziriyle aynı payede görülmüş oluyordu. Avusturya, Osmanlılarla ilk barışı böylece fedakârlıkla elde edebilmiştir.

- XXVI - İRAN SEFERİ

Avusturya ile barış anlaşmasından sonra Kanunî Sultan Süleyman, bakışlarını devletin doğru sınırlarına çevirdi. Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim gibi, İran Şahı’na karşı bizzat sefer açmak istedi. Bu tarihten başlıyarak Osmanlı devleti, iki yüz yıl boyunca, nöbetleşe, İranlılar ve Macarlar ile savaşmıştır. Öylesine ki biri ile barış

içinde yaşamak, ötekisi ile savaşa başlamak anlamına gelmiştir denebilir.

Sultan Süleyman ile Şah Tahmasp'ın arası ötedenberi iyi değildi. Birçok durumlar, olayları çabuklaştırdı. İki hükümdarın sınır üzerindeki iki valisi ihanet etmişti: Bitlis Hanı Şeref Bey, Sultan Süleyman hizmetini bırakıp İran Şahı tarafına geçmişti. İkinci Bayezid devrinde Şeytan kulu isyanı sırasında Teke'den İran'a sığınan Azerbeycan valisi Ulama da yeni vatanındaki hakkını Kanunî'ye bırakmıştı.

Güns kuşatmasından birkaç ay önce İstanbul'da Padişah'ın elini öpmüş ve yılda iki milyon akçe tahsisat ile Hasankeyf ve bütün Bitlis toprakları beylerbeyliğine atanmıştı. Karaman, Amasya, Dulkadir, Suriye ve Diyarbakır beylerbeylerine de Ulama'nın yardımına koşmaları emr olunmuştu.

Ulama, Bitlis'i kuşatmış ise de Şeref Bey, bir fırka İran askeri ile gelerek onu çekilmeye zorladı. Bu arada Şah Tahmasp tarafından Bağdat valiliğine tayin edilmiş bulunan Zülfikâr Han, Ulama'nın davranışına uymuş; Bağdat'ın anahtarlarını Kanunî'ye yollamıştı. Osmanlı yardımı gelinceye kadar bu şehirde duruma hâkim olabileceğini ummuştu. Fakat aradan çok geçmeden Tahmasp'ın adamları tarafından öldürülmüş olduğundan Bağdat yeniden İran hükümetinin eline geçmişti.

İşte bu gibi durumlar Sultan Süleyman'a İran'a karşı savaş açmak kararı verdirdi. Bitlis ile Bağdat'ı Osmanlı iktidarına kesin olarak bağlamak ve Osmanlı gücünü Doğu'da da bir kere daha göstermek üzere kararını hemen uygulamakta tereddüt etmedi. Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, yeniden serasker unvanı ile sonbaharda gece ile gündüzün aynı uzunlukta oldukları bir sırada, Bitlis'e doğru yola çıktı.

Padişah’a gelince, o da ilk baharda yine gece ile gündüzün aynı uzunlukta olacağı zamanda Bağdat’a yönelecekti.

Serasker, henüz Konya’ya varmadan Çınarlı’daki ordugâhında iken Şeref Bey’in büsbütün yenilerek başı kesildiğine dair Ulama’dan mektup aldı. Öldürülenin başı da kendisine gönderilmişti (21 Ekim 1533). İbrahim Paşa, Bitlis idaresini ölünün oğlu Şemseddin’e tevcih ederek menşurunu yolladı ve Ulama’ya da başka bir güzel mansıp vadetti.

Vezir-i Âzam, kışlık ordugâhını Halep’te kurdu. İranlıların elinde bulunan birçok kalelerin komutanları ile müzakerelere girişildi ve baharda İran’a doğru yola çıkıldığında, Adilcevaz, Erciş, Ahlat güçlüğe uğranılmadan alındı.

İbrahim Paşa, aslında Diyarbakır, Musul üzerinden Bağdat’a gitmek düşüncesinde idi. Fakat yardımcı sıfatı ile beraberinde bulunan defterdar İskender Çelebi, buna engel oldu. Maliyedeki büyük uzmanlığı ve mahareti ile Sultan Süleyman’ın güvenini kazanmış olan İskender Çelebi, çok zengin ve nüfuzlu bir insandı. Hatta vezir-i âzâmla rekabet edebilecek tek adam sayılırdı. Birçok kölesi vardı. Esasen İbrahim Paşa ile İskender Çelebi’nin araları da açıktı.

Sefere, vezir-i azamın istediği kadar, kendi masrafı ile donatılmış asker getirmediği için aralarında hoşnutsuzluk doğmuştu. Giderek vezir-i âzâmla defterdar birbirlerine karşılıklı tertipler düşünmeye başlamışlardı. Suriye defterdarı Nakkaş Ali de İskender düşerse kendi o mevkiye yükselir umudu ile İbrahim Paşa’ya defterdarı gammazlıyordu. Bu yüzden hazırlanın bir tertibi İskender Çelebi’ye mal edip onu gözden düşürmek istediler.

Hazine develerinin yola çıkarılacağı bir sırada orduda “hırsız var!” diye bağırtılan bazı tenbihli adamlar, hazine bekçilerinin devlet parasını yağma tasavvurunda bulunduklarını iddia ettiler. Defterdar da güya bunlarla uyuşmuş oluyordu. Fakat bu düzen bir sonuç vermedi.

Asker, bunda İbrahim'in bir hilesinden başka birşey göremedi.

İskender Çelebi, kimin karşısında olduğunu böylece açık delillerle anlayınca, o da Ulama'nın tanıklığı ile İran Şahı'nın o sırada bırakmış olduğu Tebriz fethine vezir-i âzâmı heveslendirdi. Tebriz'in düşmesi ile Bağdat'ın da düşmüş sayılabileceğine onu inandırdı. Umuyordu ki böyle bir seferde ordunun uğrayacağı güçlükler ve başarısızlık vezir-i âzamın Padişah katındaki nüfuzunu kıracaktı. İbrahim Paşa ise Tebriz fatihi olmak hülyası ile yanmaya başlamıştı.

Bağdat, bir tarafa bırakılıp Tebriz üzerine yüründü. Birecik yakınından Fırat geçildi. 14 Mayıs 1534'te Diyarbakır'a varıldı. Burada altı hafta kalındı. Sonra yine yol alındı. Survarek'te iken İbrahim Paşa'ya Avnik ve Van kalelerinin anahtarlarını sunmak üzere heyetler geldi. Özellikle Van kalesi savunma gücü ve zapt edilmezliği ile tanınmıştı. Suriye Valisi Husrev Paşa, Van muhafızlığına atandı. Bundan sonra da daha birçok kaleler kendiliklerinden itaat ettiler.

TEBRİZ VE BAĞDAT'IN FETHİ

13 Temmuz 1534 tarihinde Osmanlı ordusu muzaffer şekilde Tebriz'e giriyordu. İbrahim Paşa, kış ordugâhını Sadâbâd'ta kurarak şehrin güneyinde Gazan türbesinin yakınında bir kale yaptırdı. Burada halkı itaat altında tutmak için bin kişilik bir okçu garnizonu yerleştirildi.

Her türlü yağma ve adam öldürme yasak edildi. Şirvan Şahı ile Geylân hâkimi itaatlerini göstermek üzere İbrahim Paşa'ya kıymetli hediyeler yolladılar. Vezir-i Âzâm, Azerbeycan hükümetini Ulama'ya, Irak hükümetini de Bayındıroğlu Murad Bey'e verdi. Sonradan da Tebriz'den Kanunî Sultan Süleyman'a uzunca bir rapor yolladı.

23 Haziran 1534'te Sultan Süleyman, Üsküdar'dan İran'a doğru yola çıktı. İznik, Kütahya, Akşehir ve Konya şehirlerinden geçildi. Konya'da iken Van ile diğer kazanılan kalelerin anahtarları geldi. Padişah, ordusunun zaferlerinden sevindi. Allah'a hamd ve sena etti. Büyük şair ve mutasavvıf Celâleddin Rûmî'nin türbesini ziyaret etti. Bir semâ ayininde bulundu.

Kur'ân-ı Kerîm kıraati ve Mesnevî'den parçalar okunuşu onu çok duygulandırdı. Hele dervişlerin kudüm ve ney sesleri arasında semâya başlamaları sırasında, bazı tarihçilere göre; "sanki Pîr-i Rumî'nin türbesi bile bu ateşli semâ ile cereyana tutulup dönmeğe başlamıştır."

Sultan Süleyman, 27 Eylülde Tebriz'e girerken bütün şehir halkı tarafından karşılanmıştır. Ertesi günü padişahla seraskerinin orduları Ucan'da birleştiler. 29 Eylülde Padişah büyük bir dîvân toplayarak seraskere, beylerbeylerine, ağalara, defterdar İskender Çelebi'ye, nişancı Seydi Bey'e, reisü'l-küttab Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye teşrif hilatleri giydirdi. Ordunun değişik sınıfları da ihsanlarına kavuştular.

Ordu, Sultaniye'ye doğru yoluna devam etti. Buraya gelinince, Şah Tahmasp'ın bir geri çekilme hareketi yaptığı haberi geldi. Şah tarafında bulunan bazı eski prens ve beyler de padişah bayrağı altına koştular. Dulkadir hanedanından Mehmed Bey, Şahruh Bey'in oğlu ve İran'ın beş tanınmış şahsiyeti bunlar arasında idi.

Hemedan'a giden yol güçlüklerle doluydu. Mevsim ilerlemişti. Birçok yük hayvanı telef olmakta, toplar yağmurlardan çok zarar görmekte idi. İbrahim Paşa'nın, ulaştırma işleri ile görevli İskender Çelebi'nin kusurlu

olduğunu padişaha anlattığı ve onu da buna inandırdığı anlaşılmaktadır ki İskender Çelebi, bu sıralarda azledildi. Üzerindeki büyük yurtluklar padişah hassı olmak üzere elinden alındı. Ama bu haksızlık yolların kötü durumunu değiştirmedi.

Hatta gittikçe yollar geçilmez oldu. Birçok eşya bu arada kayboluyordu. Bazı toplar da yolda bırakılıp yerlere gömüldüler. Yorgunluk öyle idi ki yolda vefat eden Nişancı Seydi Bey'in naşı, Bağdat'ta İmam Âzam kabri yanına gömülmesini vasiyet etmiş olmasına rağmen, Şah kulesinde bırakılmak zorunluğu doğdu. Bununla beraber birçok güçlükler yenilerek ordu Bağdat'a doğru ilerledi.

Bağdat muhafızı Tekeli Mehmed Bey, maiyetindeki askeri alıp kaçmıştı. Vezir-i Âzam önde giderek Bağdat'ı aldı. Yağmayı önlemek için şehrin kapılarını kapadı; anahtarlarını da Padişah'a yolladı (31 Aralık). Ertesi gün serasker, Padişah'ı karşıladı. Sultan Süleyman, İbrahim Paşa'yı ihsana boğdu. Diğer devlet erkânına da derecelerine göre terakkiler bağışlandı. Celâlzâde, nişancılık mevkiine terfi ettirildi.

Böylece batıda Darü'l-cihad adı ile anılan Belgrad'a karşılık, doğuda da Darü's-selam denilen Bağdat Osmanlı ülkesine katılmış oldu. Bağdat; birçok evliya türbelerini kucağında bulundurduğu için "Burc-i evliya", Abbasî halifelerinin başkenti olduğundan "Dârü'l-hilâfe", kapıları dış kapılarla örtülü olmak bakımından "Zevrâ" adları ile de anılırdı.

Bağdat, 765 tarihinde Halife Mansur tarafından temelleri atıldığı günden başlayarak İslâm dünyasının en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Siyaset ve fikir hayatından ticaret ve müesseseler bakımından zenginliğine kadar her yönden Bağdat, üzerinde durulmağa değer. Ayrıca dört Sünnî mezhepten en büyüğü olan Hanefîliğin kurucusu İmam-ı Âzam, Kadiriyye tarikatının kurucusu Abdülkadir

Gilanî gibi İslâm büyüklerinden bir çoğu ebedî uykularını burada uyumaktadırlar.

Bağdat dolayları da Hz. Ali'den onun oğulları ve torunlarına kadar birçok imamın türbeleri ile manen süslenmişti. Gerçi Moğol istilası gibi âfetler, Timur saldırıları gibi belalar Bağdat'ın yakılıp yıkılmasına sebep olmuş ise de şöhreti hiçbir zaman gölgelenmemiş ve bu gibi musibetlerden sonra Bağdat, yine büyük şöhretini elde etmiştir.

Kanunî; atalarından "Sultanu'l-berreyn ve hakanu'l-bahreyn" "Hâdimu'l-haremeyn eş-şerifeyn" "Kostantiniyye, Edirne, Bursa" "Mısr-i nadiretu'1-asr", "Şam-i cennet-meşâm", "Halebü'şehbâ" şehirlerinin sahibi unvanlarını veraset yolu ile almıştı. Bunlara "Belgrad-ı Darü'l-cihad" ve "Bağdat-i Darü's-selam" sahibi unvanlarını da kendisi kattı.

Ordunun Bağdat'ta geçirdiği dört ay içinde Padişah bütün bölgenin kadastrosunun düzenlenmesini emrettiği gibi, diğer illerde uygulanan timar ve zeamet usullerini de buraya soktu. Yeni fethettiği yerin en adaletli esaslar üzerine idaresini sağlayacak tedbirleri aldırdı. Padişah, şehrin dinî anıtlarını, türbelerin en şöhretlilerini ziyaret etti. Sonra Kerbelâ ve Necef e gitti. Hz. Hüseyin ve Hz. Ali'nin merkadlerine (mezarlarına) çok saygı gösterdi.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Bağdat'da bulunduğu sırada İmam Âzam Ebu Hanife'nin, önceleri Şiîler tarafından yağmalanan kabrinden çıkarılıp saklanan naşı bulunup üzerine kubbe yaptırıldı. İmam Âzam camii ve türbesi Bağdat'ın dışında ve kuzeyinde olup bütün Müslümanlarca daima saygı ile ziyaret edilmektedir.

İSKENDER ÇELEBİ'NİN İDAMI

Bağdat'tan Venedik ile Viyana saraylarına zafernâmeler yollandı. Sultan Süleymanın Bağdat'ta kaldığı süre içinde İbrahim Paşa, İskender Çelebi hakkındaki öç alma projesini

gerçekleştirmeyi başardı. Azledilmiş olan defterdar İskender Çelebi, gerçi siyasî nüfuzunu kaybetmişti. Fakat son derecede zengindi. İleride İbrahim için tehlikeli de olabilirdi. En iyisi hasmını artık hiçbir korku vermeyecek hale getirmek, yani yok etmekti.

Bir dîvân günü, henüz Ayas ve Kasım Paşalar gelmeden, İskender Çelebi'nin ortadan kaldırılması hakkında padişah tarafından emir geldi. Bu değerli adam Bağdat çarşısında asıldı. Padişah onu astırınca, defterdarın altı-yedi bini bulan kölelerinin artırma ile satılmayarak saray kulları arasına alınmalarını ve mallarının da sultan hazinesi için müsadere olunmasını irâde etti.

İskender Çelebi'nin hizmetinde ve emrinde o kadar çok sayıda adam bulundurması sadece bir gösteriş arzusundan doğmamıştır. Değişik devlet hizmetlerini ileride liyakatle görebilecek kapasiteli insanlar için bir gençlik fidanlığı hazırlamak istiyordu. Sonraları onun kölelerinden yedisi vezirlik veya vezir-i âzâmlık payelerine yükselmişlerdir. Bunlar arasında Kanunî Sultan Süleyman'ın son Vezir-i Âzâmı Sokullu Mehmed Paşa'yı başta saymak gerekir.

Kanunî Sultan Süleyman, Bağdat'tan ayrılırken şehre, Diyarbakır valisi Süleyman Paşa komutasında bin tüfekçi ve bin de okçudan kurulu bir muhafız kuvvet bıraktı. Süleyman Paşa, Osmanlıların ilk Bağdat valisi olarak şöhret kazanmıştır.

2 Nisan 1535 tarihinde ordu, Tebriz'e doğru yola çıktı. Bu sefer gelmiş olduğu yoldan değil de Kürdistan ve Meraga'dan geçerek yürüdü. Van'ı bırakan Şah'ın çekilmesi haberi, İran şehzadesi Sam Mirza'nın gelişi, biri Fransız, öteki İranlı iki elçinin gelmekte olduğunun bildirilmesi, üç ay olaysız geçen bu hareket esnasında biraz renk ve canlılık işaretleri oldu.

Birinci Fransuva, Kanunî Sultan Süleyman'a iki elçi göndermişti. Birincisi Viyana seferinden az sonra İstanbul'a gelmiş, ikincisi Güns seferi sırasında Belgrad önünde

padişah ordusuna varmıştı. Lafore adındaki bu üçüncüsü, Bağdat fethi dolayısıyla Kanunî'yi tebrike gelmekte idi. Bu elçi, şüphesiz, iki defa boş barış teklifleri ile gelen İran elçisi Ustaçlı'dan çok daha fazla iyi kabul edilme şansına ermiştir.

Padişah, Tebriz'de devlet erkânı ve ordu mensuplarından hizmetleri görülenleri cömertçe mükâfatlandırdı. Her nefer yirmi altın aldı. Yılda bin akçe tahsisatı olan her timarlı da iki yüz akçe terakki aldı. Kanunî Sultan Süleyman, Tebriz'de kaldığı iki hafta zarfında memleketin organizasyonu, yeni valilerin tayini, kazanılan zaferlerin yabancı devletlere bildirilmesi için hazırlanan fetihnameler ile meşgul oldu.

Bu arada, Dîvânın eski seremoni kurallarında da değişiklikler yapıldı. Bu zamana kadar dîvân toplantılarına katılan beylerbeylerinden, Rumeli ve Anadolu beylerbeylerinin ancak olağanüstü durumlarda yahut kendilerinin bir arzları olduğu zaman vezirlerle birlikte dîvânda bulunmaları kararlaştırıldı. Öteki beylerbeyleri, dîvânın toplandığı salona girmeyerek kapıda bulunacaklardı.

Tebriz'den İstanbul'a altı ayda ancak varıldı (8 Ocak 1536). Osmanlı tarihçileri Sultan Süleyman'ın İran üzerine yaptığı bu ilk seferi, birkaç yıl sonra vukua gelen Nahçivan seferinden ayırmak için, Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap seferi diye adlandırmışlardır.

FRANSA İLE İTTİFAK ANTLAŞMASI

Fransız elçisi Lafore ile Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, Fransa ile Osmanlı devleti arasındaki ticaret ilişkilerini düzenlemek üzere bir antlaşma için müzakerelere başladılar. Bu iki devlet arasında imzalanan bu ilk ittifak antlaşması yapıldı. Bu antlaşma daha sonra bu iki ülke arasında yapılan her türlü antlaşmalar için bir esas teşkil etmiştir.

Bu antlaşmaya göre; her iki hükümete ait sularda karşılıklı olarak gemicilik serbest bırakılmakta idi. Hukukla

ilgili bütün konularda Fransız konsolosu adına yargılama hakkı sağlanıyordu. Fransa vatandaşları hakkında açılacak ceza dâvâları, kadılardan divan-ı hümayuna naklolunuyordu. Hüküm verecek kadılarla birlikte birer Fransız tercümanı da hazır bulunacaktı.

Bir Fransız, Müslümana olan borcunu ödemeden kaçacak olursa, alacaklı, bir Fransız yahut Fransız Konsolosu aleyhine dâvâ açamıyacak, fakat Fransız Kralı'ndan dâvâcı olabilecekti. Yine bu antlaşma uyarınca Fransa uyruğunda olanlar mahallî hâkime baş vurmak mecburiyetinde olmaksızın, kendi arzularına göre vasiyette bulunmak hakkına sahip idiler. Vasiyet olunan mallar, konsolosa teslim olunacaktı. Fransız kanunlarına ve vasiyet şartlarına göre onun tarafından gerekenlere verilecekti.

En son olarak da o tarihten önce ele geçirilip esir olarak çalıştırılanların serbest bırakılmaları ve bundan sonra savaşta ele geçirileceklere de her iki tarafça esir muamelesi yapılmaması kararlaştırıldı.

İBRAHİM PAŞA'NIN GÖZDEN DÜŞMESİ VE İDAMI

Kanunî Sultan Süleyman, bir Rum kölesini kendisine enişte yapmış, devletin en büyük makamına yükseltmiş, bütün ordularına serasker seçmiş, kısaca İbrahim isimli bu adamı çamurdan çekip çıkarmış ve devletin dizginini onun eline vermişti. İbrahim Paşa on dört yıldan beridir vezir-i âzâmlık görevinin başında idi.

Kanunî Sultan Süleyman, onun kendisine rakip olabileceğini hiç de hatırına getirmemişti. İbrahim Paşa ise ulaştığı yüksek mevkiin sarhoşluğu içinde kendisini oraya çıkaran zatın lûtuflarını yavaş yavaş unutmuşa benziyordu. Akılsızca gururu onu her türlü gönül alçaklığından uzaklaştırmış, efendiyi kuldan ayıran mesafeyi de ona

unutturmuştu. Öylesine ki Padişah'a has olan unvanları bile kullanmaktan çekinmemiştir.

Şarlken'in ve Ferdinand'ın elçilerine hitaplarında ne kadar ihtiyatsız ve benlikçi olduğunu yukarlarda kendi sözleriyle görmüştük. Defterdar İskender Çelebi'nin önce azlinde, sonra da asılmasında oynadığı kötü rol, ona karşı uyanmış olan antipatiyi artırmıştı. Özellikle Irakeyn seferi esnasında orduya yayınladığı bir emirnameyi "Serasker sultan" diye imzalaması mânâlı olduğu kadar tehlikeliydi de.

İşte bütün bu gibi davranışlar yavaş yavaş Padişah'ın ona olan güvenini sarsmış ve belki de tarihin aydınlatamadığı başka sebeplerin de katılması ile Kanunî Sultan Süleyman'a onu ortadan kaldırmak düşüncesini telkin eylemişti.

5 Mart 1536 tarihinde Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, birçok defalar olduğu gibi, yine Padişah'la birlikte yemek yemek ve dinlenmek üzere saraya gitti. Ertesi sabah boğulmuş olarak bulundu. Cesedin durumu, boğulanın direnip mücadele ettiğini gösteriyordu.

Vezir-i azamın na'şı Galata'ya götürülerek orada bir tekkeye gömüldü. Fakat üzerine herhangi bir türbe yapılmadı. Sadece kabrine dikilmiş bir ağaç, bu gözden düşen vezirin gömülü bulunduğu yeri uzun bir süre gösteren bir belirti olmuştur.

Osmanlı tarihlerinin kaydettiği yüzlerce vezir içinde denebilir ki, hemen hiçbiri İbrahim'in ulaştığı ikbal zirvesine çıkmamış, fakat hiçbirisinin düşüşü de Osmanlı ülkesinde onunki kadar derin akisler bırakmamıştır.

KORON'UN FETHİ

Ferdinand'ın elçileri İstanbul'da barış müzakeresinde bulundukları ve Şarlken'in, Macaristan tacının sadece Ferdinand tarafından kullanılmasının sağlanması şartı ile Koron'u Osmanlı devletine geri vereceğini teklif ettiği bir sırada Sultan Süleyman, Koron'u almak için Semendire

Sancak Bey'i Yahya Paşa oğlu Mehmed Bey'i bir fırka asker ile hareket ettirmekte ve yetmiş yelkenden kurulu bir donanma da yola çıkartmakta idi (8 Ağustos 1533).

Andrea Dorya, Osmanlı donanmasına tesadüf etti. Yapılan savaşta Osmanlı gemilerinden birkaçı yok olmuş ve beş yüz kadar yeniçeri de şehit düşmüştür. Bununla beraber Koron, gönderilen asker tarafından sıkı bir abluka altına alınmıştır. Kuşatılanların yiyeceği kalmamakta idi. Sonucunda İspanyol askeri elinde bulunan Koron'u teslim etmek için müzakereye girişti.

Şarlken'in Sicilya Valisinin ağır top takımlarını kaldırmak ve garnizonu İspanya'ya ulaştırmak için gemiler göndermesi kararlaştırıldı. Böylece Koron, yeniden Osmanlı idaresine geçmiş oldu.

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA İLE ŞARLKEN'İN TUNUS MÜCADELESİ

Kanunî Sultan Süleyman, İran seferi esnasında devletin bütün deniz kuvvetleri komutanlığını; Avrupa'nın Barbaros adıyla tanıdığı ve hayatı hakkında en inanılmaz efsanelere tarihçilerin gerçeklik vermekten haz duydukları, Hayreddin'in elinde toplamıştı.

Bu meşhur ve büyük adamın biyografisi hakkında en kesin vesikaların başında onun Sinan Çavuş'a söyleyip yazdırdığı ve Kâtip Çelebi'nin (Hacı Halife) Esfarü'l-Bihar'ında kısa bir tahlilini verdiği bilgiler gelmektedir.

Midilli'nin Fatih Sultan Mehmed tarafından fethinden sonra Rumeli sipahilerinden Vardar Yeniceli Yakup isminde biri; İshak, Oruç, Hızır (sonradan Barbaros Hayreddin adını almıştır) ve İlyas adında dört oğlu ile bu adaya yerleşmişti.

İshak tüccar olmuştu. Ötekiler İkinci Bayezid ve Yavuz Selim zamanlarında deniz tüccarlığı bahanesi altında korsanlık yaptılar. Aziz-Yahya şövalyeleri ile bir savaşta İlyas

telef ve Oruç da esir oldu. Fakat o zaman Anadolu yakası valilerinden biri olan Şehzade Korkut'un müdahalesi üzerine Oruç esirlikten kurtuldu. Oruç ile Hızır korsanlığa devam ettiler. Yiğitlikleri ve maharetleriyle kısa zamanda her yerde beğenildiler.

Beni Hafs hanedanınından Tunus Sultanı Muhammed, bunları kendi hizmetine çağırdı. Böylece onların gemileri Berberi iktidarının deniz kuvvetleri safında yer aldı. Çuha yüklü bir Fransız gemisi ellerine düşünce, meşhur Kemal Reis'in yeğeni Muhyeddin Reis, bu gemiyi İstanbul'a götürmekle görevlendirildi. Bab-ı Hümayun da bu hediyenin takdir edildiğinin bir belirtisi olmak üzere onlara iki kadırga ve teşrif hilati yolladı.

Yakub'un iki oğlu bu başarıdan daha çok cesaret alarak hemen Afrika sahilinde Buca ve Cercel üzerine bir teşebbüsde bulunmak için on gemi teçhiz etmeye başladılar. Oruç, Cezayir üzerine yürüdü. Hayreddin, Cercel'i aldıktan sonra Tunus'a döndü. Orada İstanbul'dan gönderilen iki kadırga ile Midilli'den henüz gelmiş bulunan kardeşi İshak'ı buldu.

Bu olaylar olduğu sırada, Yavuz Sultan Selim, Mısır seferine çıkıyordu. Hayreddin, Padişah'a bağlılığını yenilemek için Kurtoğlu'nu gönderdi. Bununla beraber Oruç'un Cezayir'deki durumu güçlüklerle sarılı idi. Çünkü bir taraftan İspanya donanmasına karşı koymak zorunda bulunuyor, öte yandan Şarlken ile ittifak halinde olan ve bölgenin her tarafından akıp gelen Arap kabilelerine karşı koymak gerekiyordu.

Ancak bu düzensiz aşiret halkı on iki bin deve bırakarak kaçtıklarından İspanyollar da şehri Oruç'a terk ile çekildiler. Böylece her iki kardeş de amaçlarına ulaşmış oluyorlardı.

Bunlar gayretlerini Tenes ve Tlemsen üzerine birleştirdiler. Bu iki şehir de ellerine geçti.

Hayreddin Cezayir'e gitti. Oruç genç kardeşi İshak ile birlikte Tlemsen dolaylarında savaşa devam etti. Fakat İspanyol askeri ilerleyerek burayı kuşattı. Sonunda bütün garnizonla birlikte ishak da İspanyollar elinde şehit düştü. Oruç garnizonu ile birlikte dışarıya bir çıkış yaptı ise de o da İshak'ın ve askerinin uğradığı talihsizliğe uğradı. Bütün bu olaylara rağmen Yakub'un oğulları içinde hayatta kalan Hayreddin, Cezayir'in sahibi olarak kaldı.

Hayreddin burada bir sultan gibi yaşamak imkânlarına sahipti. Fakat hutbelerde adını anmak ve sikkelerde adını bastırmak istemedi. Bu hakları Osmanlı padişahına saklıyordu. O sırada Mısır'da bulunan Yavuz Sultan Selim'e kendi vassalığını arz etmek üzere Hacı Hüseyin adında bir zatı yolladı. Padişah bu bağlılığa mükâfat olmak üzere gelen adama sancak beyliği alâmeti olmak üzere kılıç, at ve davul verdi. Hayreddin'e de beylerbeyliği tevcih ettiğini belirten bir berat verdi. Hayreddin bundan sonra da değişik mücadelelerde bulunmuş, bir ara Cezayir'i boşaltarak gemilerine dönmüş, donanması ile Sicilya sahillerine giderek ganimetler almıştı.

Hayreddin, uzunca süren bir ayrılıştan sonra yeniden Cezayir'e döndü. Bazı başarılı savaşlar yaparak limanın karşısında bulunan ve İspanyolların ellerine geçirmiş oldukları küçük adayı fethetti. Burada beş yüz İspanyolu esir almış ve kaleyi de temelinden yıktırmıştır. Ayrıca adayı karadan ayıran İnce boğaz da doldurulmuştur. Adada bırakılmış garnizonu korumak için düşmanları dokuz büyük gemi ile geldikleri zaman Hayreddin, bunların karşısına çıkararak büyük bir başarı sağlamış ve iki bin yedi yüz esir almıştır.

Bu büyük denizci Osmanlı devletine karşı gütmekte olduğu bağlılık siyasetinden ayrılmamış, ayrıca başarıları hakkında Padişah'a uzunca bir rapor da yollamıştır. İşte bu

zamandan itibarendir ki Barbaros Hayreddin, İmparator Şarlken'in baş Amirali Andrea Dorya'yı karşısında müthiş bir rakip olarak bulmuştur. Bu iki amiral arasında çok çetin savaşlar olmuştur. Dorya, Cercel adasına saldırdığı zaman başarı sağlayamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Hayreddin, korsan Sinan ile birleştikten sonra Cenova ve Fransa sahillerini de başarı ile yağmalamış ve ganimetler almıştır.

Sultan Süleyman, Fransa devleti ile bir barış antlaşması imzalanmış olduğu için ona ilişilmemesini Hayreddin'e bildirince durum değişmiştir. Babasından almış olduğu korsanlık şöhretini korumasını bilen Hasan Bey'in korsanlıkları da bu zamana doğru başlamıştır. Barbaros Hayreddin, Şarlken tarafından şiddetli bir baskı altında tutulan İspanya murabıtlarının ricaları üzerine otuz altı çektiri ile Oliva yakınlarına gelerek o zavallı din kardeşlerini bu gemilere aldı.

Bir seferinde on bin kişiyi gemilerine bindirdi. Yaptığı yedi seferde Endülüs Müslümanlarından yetmiş bin kişiyi Berberi sahillerini şenlendirmek üzere o taraflara götürmüştür.

Barbaros Hayreddin, 1533 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın bir hatt-i şerifini aldı ki bunda Şarlken'e karşı denizden yapılacak olan sefer hakkında gerekli tedbirler üzerinde görüşmek üzere hemen İstanbul'a hareketi emrolunuyordu. Hayreddin, Tunus Padişahı Sultan Hasan'ın tahta çıkışında idamlarını emrettiği kırk beş kardeşinden sadece kurtulmuş olan bir tanesini beraberinde İstanbul'a götürdü. Amiral İstanbul'a doğru yelken açmış giderken Meşine açıklarında on sekiz gemi zaptederek içindekilerle tamamını esir aldı.

Sonra gemileri de şehirden görünecek bir yerde yaktı. Koron'u eline geçirmiş olan Andrea Dorya, Hayreddin'in yaklaşmakta olduğunu öğrenince Preveze'yi bırakarak, Brindizi'ye doğru Venedik körfezine daldı. Fakat kudretli

korsan, Dorya'nın takibine yirmi beş gemi yolladı. Bunlar Dorya'nın gemilerinden yedisine yetiştiler ve ikisini esir aldılar. Cezayir donanması, bu zapt ettiği gemilerle de gücünü artırarak, kaptan Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı donanması ile birleşti. İki amiral, İbrahim'in İran'a doğru hareketinden az bir süre sonra, birlikte İstanbul limanına girdiler.

Hayreddin belli başlı subayları ile beraber Padişah'ın kendisine konut olarak ayırttığı tersaneye gitti. Ertesi gün seçkin kaptanlarından sekizi ile beraber Padişah'ın elini öptüler. Sultan Süleyman bunlara hilatler giydirdiği gibi, kendi hazinesinden aylık da bağladı.

Halep'de kışlakta bulunan İbrahim Paşa, beylerbeyi rütbesi tevcih etmek ve açılacak seferin başarısı için gerekli talimatı vermek üzere Barbaros Hayreddin'in kendisine gönderilmesini padişahtan istirham etti. Yorulmak bilmez büyük amiral, kaptanları ile birlikte, padişahın emirlerini karada da denizdeki kadar süratle yerine getirdiğini göstermek üzere, atlı olarak İbrahim'in ordugâhına vardı.

Vezir-i Âzam onu tantanalı surette kabul eyledi. Dîvân toplantısında kendisine beylerbeyliği unvanı verdi. Bu unvan ile o dîvânda diğer beylerbeylerin hepsinin önüne geçti. Parlak şenlikler ve merasimlerden sonra iki gün kaldığı Halep'ten İstanbul'a döndü. Gidiş geliş ancak yirm iki gün sürmüştü.

Hayreddin bu uzun yolculuk sırasında sadece iki yerde konaklamıştır. Bunlardan biri Celâleddin Rûmî'nin ziyareti için Konya'da, öteki Seyyid Buharî'nin kabrini ziyaret için Bursa'da vuku bulmuştur. Barbaros, silahlarının zafere ulaşması için bu iki büyük zatın manevî yardım ve himmetlerini dilemiştir.

Bütün kış, İstanbul tersanesinde ve bizzat Barbaros'un gözetimi altında, gemi yapılmasına önem verildi. Donanma denize çıkacağı zaman seksen dört gemi hazır bulunuyordu. Hayreddin'in gemilerinden on sekizi kadırga idi. Bunlardan

beşi de kendi arzuları ile devlet hizmetine girmiş korsanlara aitti.

1534 yılının yaz başlarında Hayreddin Paşa, Akdeniz boğazından çıkıp, İtalya sahillerine doğru yelken açtı. Yolda bazı yerleri fethetti. Osmanlı donanması Napoli kıyılarına doğru yol aldı. İtalya sahillerinde bazı yağmalar olmuş, ganimetler alınmış, başarılar elde edilmiştir.

Hayreddin Paşa'nın İtalya sahilleri ile uğraşmasının bir amacı da Tunus'a karşı olan düşüncelerini Avrupa iktidarlarına sezdirmemek idi. Sultan Süleyman'ın seksen gemi, sekiz bin yeniçeri ve sekiz yüz bin altın vermiş olması, Tunus'un alınması için idi.

Tunus'u bu sırada idare eden Molla Hasan, atalet ve sefahate eğilimi ile tanınan ve memleketine esaslı hiçbir hizmeti dokunmamış bir adamdı. Hayreddin, Molla Hasan'ın hükümetine son vermek üzere donanmayı Tunus önlerine götürdü. Beş bin süvari ile deniz tarafından şehre girerek kaleyi hemen hemen savunmasız denecek şekilde ele geçirdi. Halk, "yaşasın padişah, yaşasın Hayreddin" seslerinden başka birşey işitmiyordu.

Onlar Barbaros'un İstanbul'a götürdüğü Hasan'ın kardeşi, Radid'in tahta çıkarılacağını umuyorlardı. Bunun üzerine Hasan sığınmış olduğu aşiretlerin yardımı ile yeniden şehre girmeye teşvik olundu. Gerçekten de Tunus kapılarından girmeye muvaffak da oldu. Fakat Hayreddin'in toplarının kuvvetli yardımı karşısında kaçmak zorunda kaldı. Kaptan Paşa Halku'1-vâd kalesini de zapt etti. Fakat Barbaros Tunus'a uzun süre sahip kalamadı.

İmparator Şarlken, Hasan'ın ve Malta şövalyelerinin ricaları üzerine Tunus'u istila planlarını kurmuştu. Şarlken, 29 Mayıs 1535 günü Barselona'dan gemiye bindi. 16

Haziranda Halku’1-vâd (Guletta)’a Alman, İspanyol ve İtalyan askeri çıkarıldı. Burası Hayreddin’in sebatlı kaptanlarından Sinan tarafından savunulmakta idi. 29 Haziranda eski Tunus Sultanı Hasan, Şarlken’e, bağlılıklarını sunmaya geldi. Ona karşı kendini çok küçük düşürmüş ve ayaklarına kapanma küçüklüğü ile şahsiyetini kaybetmek derecesine inmiştir. Guletta 14 Temmuzda hücum ile alındı.

Hayreddin Paşa bir, saf savaşına girişmek istedi. Düşmana karşı çıkarabileceği sadece dokuz bin yedi yüz adamı vardı. Bunun da dörtte üçü Anadolu’da, Maraş’tan alınmıştı. Son dörtte biri teşkil eden şehir askerleri ise şehirlerinden dışarı çıkmaya pek arzulu görünmüyorlardı. Savaşa girişmek gerektiği zaman Anadolu askeri silaha sarılmış, fakat Afrikalılar dövüşmekten çekinmişlerdi. Bu sırada Tunus şehri içinde tutuklu olan Hıristiyanlar zincirlerini kırmayı başararak şehrin kapılarını kapadılar. Durumun güçlüğü karşısında Hayreddin Paşa dağlık taraflara çekildi.

Ertesi gün (21 Temmuz 1535) İmparator Şarlken ordusunu şehre yöneltti. Önce askerin Tunus’u yağma edip etmemesi konusu tartışıldı. İspanyol askerinin yağmacılık görüşü üstün geldi. Yağma korkunç şekilde sürüp gitti. Otuz bin kişi boğazlandı. On bin kişi de esir edildi. Yağmacılar öylesine hareket ediyorlardı ki, evleri, sandıkları, kilerleri hatta en derin kuyuları bile araştırıyorlardı.

Camiler, medreseler, okullar yakılıp yıkıldı. Çok değerli el yazması kitaplar yırtıldı ve yakıldı. Hülâsa her türlü ahlâk ve vicdan dışı hareketler çekinmeksizin yapıldı. İki gün sabahtan akşama kadar süren bu yağmacılıktan sonra üçüncü gün imparator, yalnız yiyecek yağmalamalarına izin verilmiş olan Alman askeri ile birlikte şehre girdi. Yakıp yıkmalara son verilmesini ve yağmaya devam edeceklerin idam ile ceza göreceklerini belirten bir emirname orduya yayımlandı. Ağustosun ilk günü Şarlken ordusunu şehirden

çıkardı. Guletta'nın eteğinde ve eski mevkilerini tutmalarını emretti.

Şarlken ile Hasan aralarında bir ittifak antlaşması imza ettiler ki bu anlaşma; Beni Hafs hanedanının bu kötü evlâdının karakterini ve ne kadar aşağı derecelere inebildiğini ispat eden garip bir belge niteliğini taşımaktadır. Bunda Tunus'ta bulunan bütün Hıristiyan esirlerinin hemen salıverilmesi, bütün Hıristiyanların şehirde oturmakta ve kendi mezheplerinin ayinlerini yapmakta serbest olmaları belirtilmişti.

Sultan, o sırada Hayreddin Paşa'nın elinde bulunan bazı şehirleri Şarlken'e teslim etmeyi taahhüt ediyor ve Guletta'nın tasarrufu hakkını da tamamen imparatora bırakıyordu. Bundan başka Hasan, Guletta'nın işgal masrafı tazminatı adıyla on iki bin duka verecek ve her yıl, Fas cinsinden on iki at ve on iki tay takdim eyleyecekti. Anlaşma şartlarına riayet edilmezse Hasan ilk defasında imparatora elli bin, ikincide yüz bin duka ödeyecekti. Eğer bu anlaşmaya saygısızlık üçüncü bir defa tekrar edilecek olursa memleketinden çıkarılacak ve devletini de kaybedecekti. Mukavele Arab ve İspanyol dillerinde yazılıp okundu. Gerek Hasan, gerekse imparator anlaşma gereklerinin yerine getirileceğine dair sonunda yemin de etmişlerdir.

Şarlken, Guletta'yı işgal için Tunus'da Bernar Mendoza adında bir adanın komutasında bin, İspanyol ve Dorya'nın yeğeni komutasında da uzun omurgalı on gemi bıraktıktan sonra 17 Ağustosta Berberi sahillerinden ayrıldı.

Osmanlı Devleti'nin batı sınırlarında olaylar bu suretle gelişmekte iken, Kanunî Sultan Süleyman ve Sadrazam İbrahim Paşa Tebriz'i zapt etmiş ve İran Şahı'nın sarayında yüksek kudretleri dairesinde emrettiklerini gerçekleştirmekle meşgul bulunmuş idiler. Şarlken'in, Osmanlıların birinci deniz adamı olan Barbaros Hayreddin'i Tunus'tan çıkarması, onun askerlik şanının zirvesi olmuşsa

da askerinin girişti̇ği tahrip ve yağma hareketi de unutulmaz zaafını teşkil etmiştir.

Tarafsız bir tarihçi, Tunus ve Tebriz seferlerinin ikisine birden göz gezdirecek olursa; İbrahim'in hareketini Şarlken'in davranışına üstün gördüğünü saklayamaz. Çünkü vezir-i azamın sağlam irâdesi Tebriz ve Bağdat'ı yakılıp yıkılmaktan korumuştur. Oysa ki imparatorun zaafı, zaferini değerli kütüphanelerin yok edilmesi ve otuz bin masumun kurban gitmesi ile lekelemiştir.

- XXVII - KEMAL PAŞAZÂDE'NİN ÖLÜMÜ

Sultan Süleyman'ın İran seferini, bir sene ara ile Venedik ve Eflâk üzerine iki sefer izlemiştir. Padişah'ın İstanbul'a dönüşü ile Avlonya'ya hareketi arasında geçen yılın dikkate değer olaylarından bazıları, Tunus'un elden çıkması ve Şeyhülislam Kemal Paşazâde'nin vefatıdır. Ebcet hesabı ile ölümüne; "ilim de mezara gömüldü" anlamında söylenen Arapça yazı ile tarih düşürülmüştür. Bu vefat tarihi deyimine göre; Kemal Paşazâde ile beraber ilim de mezara gömülmüştür (1536).

Osmanlı şeriat mesleğinin en büyük derecesi olan Şeyhülislamlık görevi, Kemal Paşazâde'nin ölümü üzerine, Sadi Çelebi'ye verildi. Bu zat Kur'ân-ı Kerîm'in en güzel tefsirine (Beyzavî) yazdığı haşiyelerin ona kazandırdığı tanınmışlık derecesinde, hafızasının kuvvetiyle de meşhurdur.

Yine bu zamanlarda doğru şairlerinden, Gazalî ve İshak Çelebi vefat etmişlerdir. Gazalî, "Deli Birader" lakabıyla tanınmıştı. İshak Çelebi ise Mısır seferi sırasında padişahın sohbet için çağırıp da sonradan huzurundan uzaklaştırdığı üç şairden biriydi. Bu şair evinde de dışarda da sarık sarmak istemez, hemen daima abuk sabuk konuşurdu.

VENEDİK İLE SAVAŞ

Otuz beş yıldan beri Venedik ile Osmanlı devleti arasında süregelen barışın en sağlam garantisi olan İbrahim Paşa ölmüştü. Önceleri yeniçeri ağalığında, sonra da ikinci vezirlikte bulunmuş yeni Vezir-i Âzam Ayas Paşa, doğru ve civanmerd bir adam olarak, iki devlet arasındaki dostluk bağlarının korunmasına özen gösteriyordu.

Deniz savaşlarında günden güne şöhreti ufukları tutan Barbaros Hayreddin'in cenk arayan eğilimleri ve Venedik'in Osmanlılara savaş açılması için birkaç yıldan beridir vermekte olduğu ipuçları, ilişkileri gittikçe barıştan uzaklaşmaya doğru yöneltmekte idi.

Koron kuşatması sırasında, Venedik Cumhuriyeti'nin Girit adasındaki deniz kuvvetleri komutanı Cirolama İskenderiyeli Genç Murabıt unvanı ile şöhret bulan tanınmış bir İslâm korsanına hücum ederek amiral gemisi ile dört kadırgasını zapt etmiş ve ikisini de batırmıştır. Bu çarpışma üç yüz yeniçeri hayatına mal olmuştu. Her ne kadar Venedikliler Genç Murabıt'i denizden çıkarıp yaralarını da iyileştirerek kalan dört kadırgası ile Afrika sahillerine yollamışlarsa da bu hareketleri tesirsiz kalmamıştır.

Bu sıralarda buğday yüklenmek üzere Venedik limanlarına girmiş olan iki gemi de bu Cumhuriyet tarafından müsadere olunmuştur. Gerçi bu konuda da Venedik doçu, bunun bir yanlışlık eseri olduğunu beyan ederek özür dilemişse de bu da unutulmamıştır.

İran seferinden sonra Padişah, devlet tercümanı Yunus Bey'i, dördüncü defa olmak üzere Venedik'e yolladı. Yunus Bey antlaşmalara daha çok dikkat edilmesini Senatoya hatırlatmak, Şarlken'e karşı Birinci Fransuva ile ittifak

yapılması hususunda teşvikte bulunmakla görevli idi. Ancak Venedik, elçiye gerekli iltifatı esirgememekle beraber tarafsızlığını da muhafaza etmek istediğinden, sadece barışçı niyetlerini açıklamak ve temin etmekle yetindi.

Öte yandan Venedik de Tomazo Mocenigo'yu İstanbul'a gönderdi: Hem İran seferinin sonuçlarından dolayı tebriklerde bulunmayı kararlaştırdı hem de birkaç Venedik gemisinin zapt edilmesinden, Venedik'in Suriye'ye yolladığı malların gümrüğünün artırılmış olmasından ve antlaşmanın diğer bazı maddelerinin bozulmasından şikâyette bulunmak istedi.

Ayas Paşa, anlayışlı davranarak şikâyet konuları hakkında bir çâre araştırılmasına çalışılacağını vaat etti. Bununla beraber Osmanlı limanlarında büyük teçhizat ile uğraşılmakta idi. Venedikliler bunun Tunus yahut Napoli üzerine yapılacak bir sefer için olduğunu sanıyorlardı.

1537 Mayısında Sultan Süleyman, iki şehzadesi Mehmed ve Selim ile birlikte İstanbul'dan ayrılıp ordusu ile Avlonya'ya hareket etti. Barbaros'un komutasında bulunan donanma da bu sıralarda Adriyatik denizine çıktı. Barbaros, Tunus'un kaybından sonra Cezayir'e gitmiş, oradan yirmi yedi kadırga ile Mayorka ve Minorka adalarına yönelmişti. Mahon'u yağmalamış, ondan sonra beş bin yedi yüz esir ile Afrika sahillerine dönmüş, nihayet Bizerte'yi zapt etmiş ve İstanbul'a gelmişti.

Padişah hareketinden önce Hayreddin'in denize açılmasını emrederek onu kaptan paşalığa tayin eylemişti. Şarlken'in Amirali Andrea Dorya, o vakit Mesina limanında demirlemişti. Osmanlı donanmasının yaklaşmakta olduğunu öğrenince 17 Temmuz'da oradan çıktı. Kıymetli eşya yüklü on Osmanlı gemisinin İskenderiye'den hareketini haber alınca bunlara saldırdı.

22 Temmuz'da da Pakso adası karşılarında Gelibolu sancak beyinin kethüdası Ali Çelebi komutasındaki on iki Osmanlı kadırgasına tesadüf ederek savaşa tutuştu. Hızlı bir

vuruşma sonunda Dorya dizinden yaralanmakla beraber Türk gemilerindeki kuvvet de yok oldu. Fakat Dorya, Barbaros'un kendisinin peşinden gelmekte olduğunu öğrenir öğrenmez kaçtı, Mesina'ya sığındı.

Barbaros Hayreddin, Lütfi Paşa ile birlikte, Pulya kıyılarına yöneldi. Sekiz bin süvari, bunlardan çok sayıda piyade, müthiş kuşatma topları Otranto yakınlarında Kastro sahiline çıkarıldı. Kastro garnizonu teslim oldu. Otranto ve başka kaleler de itaat gösterdiler. Birçok ganimet ve esir alındı. Barbaros Hayreddin, İtalya sahillerinden karışıklık çıkaran Arnavutları cezalandırmak için Preveze'ye gitti.

Henüz Venedik ile resmen savaş haline girilmemişti. Bu bakımdan Yunus Bey, Bir Türk gemisinin, Korfu sularında bulunan Venedik donanmasının karakol gemisi tarafından ele geçirilmesinden dolayı bazı istekleri tebliğ etmek üzere, beşinci defa olarak Venedik'e yollandı. Fakat kötü bir tesadüf eseri olmak üzere, Venedik Cumhuriyeti'nin dört kadırgası Yunus Bey'i götüren üç kadırgayı Korfu körfezinde takip ve hızla baskı altında tuttuklarından, bunlar karaya oturdular. Halk içindekilere iyi davranmadı. Yunus Bey, ancak kimliği öğrenildikten sonra bırakıldı.

İstanbul'daki balyoz Orsini, milletlerarası hukukun böylece bozulmasından dolayı barışı bozan kim ise onun cezalandırılmasını, padişah adına olmak üzere istedi. Senato, Yunus Bey'in kadırgaları üzerine yürüyen Kont Gradenikoyu hapseti. Ayrıca bir Türk gemisi zapt etmiş olan Kontarini'nin de muhakemesini emretti.

Padişah'ın öfkesi henüz bu gibi davranışlar ve özür dilemelerle geçmeden Dorya'nın yakalanan bir mektubu, aranın daha da açılmasına ve kızgınlığın artmasına yol açtı. Andrea Dorya, Jerom Pezaro'ya bir mektup yazarak aralarında gizli bir antlaşma olduğu şüphesini uyandıracak bir ifade kullandı. Bunu da Adriyatik denizinde Türklerin eline geçirtti.

Onun bu hileden amacı, Padişah'ın Venediklilerden şikâyetlerinin sebeplerini çoğaltmak ve bu Cumhuriyeti tarafsızlık siyasetinden ayırabilmekti. Hayreddin de Sultan Süleyman'ı savaş için teşvik ediyordu. Sonunda Korfu fethine girişmek kararına varıldı.

KORFU KUŞATMASI, KAÇİYANER'İN YENİLMESİ

Büyük Korfu adası, Venedik körfezinin girişinde ileri karakol gibi bir mevkide, yüz yirmi mil çevresinde olup, doğudan batıya doğru yarım ay şeklinde uzanıyordu. Taşlık olduğundan "Sera", müziğe olan tutkuları ve ziyafetlere olan düşkünlükleriyle tanınan Feaçeliler'den dolayı da "Feaçiya" adları ile anıldığı gibi, şimdiki adının aslı olan "Korsira" adı ile de bilinmekte idi.

Kanunî Sultan Süleyman, Avlonya'daki ordugâhından, Barbaros Hayreddin Paşa'ya Korfu'ya hareket emrini verdi. Bunun üzerine Osmanlı donanması adaya doğru yelken açarak Lütfi Paşa'nın yirmi beş bin kişi ve otuz toptan mürekkep kolordusunu oraya çıkardı (25 Ağustos). Dört gün sonra da Vezir Ayas ve Mustafa Paşalar, Rumeli beylerbeyi, yeniçeri ağası, akıncılar ağası da yirmi beş bin kişilik bir kuvvetle geldiler.

Korfu'da kuşatılanlar da boş durmuyorlardı. Onlar da burçlara toplar çıkarıyorlar, direkler ve kesilmiş ağaçlarla şehirde set şeklinde istihkâmlar yapıyorlardı. Eylülün ilk günü kuşatanlar, kaleden bir mil uzaklıkta Malipiyero kayası denilen yere elli librelik bir top yerleştirdiler. Bu top üç günde on dokuz defa ateşlenmiş, atışlarından ancak beşi hedefe isabet eylemiş, ötekiler şehrin üzerinden aşarak denize gitmiştir.

2 Eylül'de Padişah, Korfu adasının karşısında ve karada bulunan Bastiya'da otağ kurdurdu. Vezir-i Âzam Ayas Paşa ile Hayreddin Paşa kadırgalarından kale üzerine birkaç

gülle attılarsa da, iyice nişan alınmadığı için, bunlar ciddî bir hasara sebep olmadılar. Gemisiyle birlikte ele geçirilmiş olan Korkulu bir tüccar vasıtası ile, burasının komutanı, teslime davet olundu.

Kuşatılanların hayat ve mallarına ilişilmeyeceği de taahhüt edildi. Fakat bundan bir sonuç alınamadı. Kuşatılanlar da toplarını iyi kullanıyorlardı. İki kadırga batırılmış, bir gülle ile de hendekte bulunan dört kişi şehit düşmüştü. Osmanlı tarihçilerinin yazdıklarına göre, Padişah:

"Bir kalenin teshirinin bir Müslüman'ın ölümüne değemeyeceğini" beyan buyurarak, kuşatılmanın kaldırılmasına karar vermiştir. 7 Eylül'de asker gemilerine binmeye başladı. Sekiz gün sonra da adadan hepsi ayrılmış bulunuyorlardı.

Altı hafta sonra Padişah İstanbul'a giriyordu (1 Kasım). Umulduğu kadar başarılı sonuç verdiği söylenemeyecek olan bu seferin açılışı sırasında, Bosna Valisi Husrev Bey ve Verbozen voyvodası Murad, Dalmaçya'nın birkaç kalesi üzerine daha başarılı teşebbüslerde bulunmuşlardır.

Husrev ve Murad beyler, zaferlerle sonuçlanan birkaç seferden sonra Klis kalesini kuşattılar. Çıkılmaz bir kaya üzerine yapılmış bulunan bu kale, bir süre direnmiş, yardımına beş bin kişi ile gilen Piyer Krusiç'in kesin yenilgisi ve öldürülmesi karşısında teslim olmuştur.

Murad, ard arda birkaç kale daha fethetti. Husrev Bey ile Yahyaoğlu Mehmed Paşa da Macaristan üzerine taarruzda birbirlerile rekabete girişmiş gibiydiler. Ferdinand, taarruzları önlemek için on altı bin piyade ve sekiz bin süvariden mürekkep bir ordu topladı. Semendire Valisi Yahyaoğlu Mehmed Paşa, Macaristan ordusunun toplandığını öğrenince Alacahisar'da kardeşi Ahmed Bey'e, Bosna Valisi Husrev Bey'e, İzvornik beyi Cafer'e, Voyvoda Murad'a yardımına gelmeleri için ulaklar yolladı.

Bu sırada Kaçiyaner ordusu, sekizi büyük çapta olmak üzere kırk dokuz top ile kuşatacağı Essek duvarları altına

kadar gelmişti. Ancak Mehmed tarafından sürekli şekilde rahatsız edildiği için savunma durumunda kalmak zorunluluğunu duydu. Eflâklılar, Bohemyahlar, Çaykistler, Nasadistler (Tuna gemicileri), Martolozlar (Sırp askerleri sınır muhafızları) Macar ordugâhının etrafına dalarak topların at ve öküzlerini aldılar. Mühimmat ve yiyecek gelişini de kestiler. Ordugâhları öylesine baskı altında tutuldu ki hiçbir nefer istihkâm hattından ileriye geçmeye cesaret edememekte idi.

Yiyecek bulmak umudu ile Kaçiyaner geri çekildi. Fakat Vuka ırmağından geçilirken köprü büyük çaptaki topların ağırlığına dayanamıyarak çöktü. Toplar da suya düşerek battı. Böylece kuşatma topları bırakılmış, sadece sahra topları kalmıştı. Bunlar da zincirlerle birbirine bağlandılar; iki saf üzerine tertibe kondular. Öylesine ki ordu, sanki müteharrik bir istihkâm içinde gidiyor gibi idi.

Hıristiyan ordusu kar yağarken Vertiço dağının yüksek tepesini geçti. Fakat düzlüğü ince karşısında geçitte bekleyen Türk süvarilerini buldu. 1 Aralık 1537 günü iki tarafın süvarileri birbirile tutuştular. Bu birinci vuruşmada Kasım Bey fırkasını yok etmiş olan Pol Bakiç, birçok arkadaşı ile kurşun yağmuru altında can verdi, aynı günün akşamı Kaçiyaner, Goriya ve Şirokopolye arasındaki ovada ordugâh kurdu.

Durumu iyi değildi. İki çıkış yerinden birini seçmesi gerekiyordu. Kaçiyaner de içinde olmak üzere geceleyin birçok ordu şefleri, kurtuluş çâresini kaçmakta buldular. Sadece Lodron kontu uyandığı zaman orduda; Tirollılar, Avusturyalılar, Karintiyalılar ve Bohemyalıların kaldıklarını, fakat Macaristan, İstirya ve Karniyola askerinin kaçtıklarını anladı. Ordugâhından çıkar çıkmaz Osmanlı süvarisinin hücumuna uğradı (2 Aralık 1537).

Hızlı bir savaşta Türkler hepsini yendi. Lodron yaralı olarak beraberindekilerle esir edildi. Esirler İstanbul’a yollandı. Lodron’un durumu ümitsiz olduğundan muhafızları

tarafından öldürüldü. Ordugâh ile bütün topları Türklerin eline geçti. Kaçiyaner önce Viyana'da hapsedilmiş, sonra Kostaniça kalesinden firar etmiş ise de bir süre daha yaşayıp planlar kurması işine yaramamış, öldürülmüştür.

AKDENİZ'DE ADALARIN FETHİ

Sultan Süleyman İstanbul'a dönmekte iken, karada ve denizde Venediklilerle cenk devam ediyordu. Korfu kuşatmasının kaldırılışından sonra Mora sancağının başında bulunan Vezir Kasım Paşa, Malvazya ve Napoli di Roma üzerine giderek bu iki yeri kuşatma emri aldı.

Serasker Lütfi Paşa donanmanın üçte ikisini İstanbul'a götürdükten sonra kalan, yetmiş kadırga ve otuz çektiri ile henüz Venediklilerin elinde bulunan adaları fethetmek için Kaptanpaşa Barbaros Hayreddin, Akdeniz'i dolaştı. Bu adaların bir çoğu gerek savunma vasıtalarının yokluğu veya azlığından, gerekse Barbaros Hayreddin adının saldığı korkudan dolayı ilk ihtarda teslim oluverdiler.

Bu adalar şunlardır: Syra yahut Siros, Skiros, Jura, Patmos, Nio, Stampalya ve Eğin. Barbaros bu son adadan altı bin esir almıştır. Büyük Amiral, Paros, Antiparos, Tine ve Naksos adalarında karşı koymalarla karşılaşmış ise de bu direnmeler bir işe yaramamış, sadece fetihlerini geciktirmiştir.

Bütün Akdeniz adaları içinde sadece Naksos adası, Barbaros Hayreddin ile bir antlaşma imzalamaya muvaffak olarak bununla Osmanlı devletine haraç vermeyi kabullenip yılda beş bin duka vermeği taahhüt ediyordu.

Napoli di Roma, Osmanlılar tarafından on sekiz ay kuşatıldı. Denize doğru uzanmış bir dil üzerinde inşa edilmiş olan bu mevkiin bir tarafı yanaşılmaz kaya, diğer tarafı denizdir. Ayrı bir kaya üzerine yapılmış olan bir kule limana düşman gemilerinin girmesini engeller. Özet olarak

denebilir ki burası karadan da denizden de kuşatılması kolay olmayan bir yerdir.

14 Eylül 1537 tarihinde Kasım Paşa, Argos'tan çıkarak Napoli di Roma'yı kuşatmaya gitti. Beş ay zarfında, haftada üç gün şehrin duvarları altında dolaşarak o taraflarda dövüştü. Toptan yoksun oluşu başka türlü hücuma engel olmakta idi. Şubatta birkaç cakalos topu koydu ise de kuşatılanlar bunları susmaya mecbur ettiler. 5 Nisan'da su almak için dışarıya çıkan muhafızlarla yapılan bir çarpışmada muhafızlar hayli adam kaybetmişlerse de Kasım Paşa'nın bu başarıdan elde etmek istediği fayda sağlanamadı.

Haziran ve Ağustos aylarında, sonradan sahip olduğu büyük çaptaki toplarla yapılan ateşler ve hendek kenarındaki kayalar üzerine yapılan bir istihkâm da başarılı sonuçlara varmaya yetmedi. Sonunda Kasım Paşa bu kadar çalışma ve düşmanın devamlı çıkışlarından yorularak Argos'a döndü. Bununla berber karakol çarpışmaları bütün kış ve onu izleyen bahar mevsiminde sürüp gitti. Bir süre sonra Argos'ta çokça asker bırakarak kendisi İnebahtı'ya çekildi.

ATAMALAR, TAYİNLER VE YABANCI ELÇİYE TAYİNAT

Ayas Paşa'nın vezir-i âzâmlığa getirildikten sonra ikinci vezirliğe atanan Kasım Paşa, irtikâpları ve başka kusurları dolayısı ile azlolunarak görevi Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya verildi. Mustafa Paşa'ya halef olan Lütfi Paşa ise, bir süre sonra üçüncü vezirliğe nail oldu. Lütfi Paşa bu vezirlik ve beylerbeyliği niteliği iledir ki Pûy ve Korfu seferlerine serasker olarak kumanda etmiştir.

Venediklilerden on ada fethederek İstanbul'a zaferle dönen Barbaros Hayreddin, dîvânda Padişah tarafından büyük bir iltifatla kabul olunduğu sırada Lütfi Paşa, kısa bir

süre için, geçici olarak, gözden düşmüştü. Osmanlı tarihçileri onun azlolunduğunu ve birkaç gün sonra da yeniden görevine atandığını söylerlerse de işten ayrılması sebebini açıklamazlar.

İkinci vezir Mustafa Paşa 30 Mayıs 1538 tarihinde vefat edince Lütfi Paşa onun yerine geçirildi. Üçüncü vezirliğe de Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa tayin edildi. Sonraları Lütfi Paşa öldüğünde Anadolu beylerbeyi olup Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşa'nın kardeşi bulunan Husrev Paşa onun yerine geldi. Rüstem Paşa da Diyarbekir beylerbeyliğinden Anadolu beylerbeyliğine ve Bali Bey de Amasya beylerbeyliğinden Diyarbekir beylerbeyliğine geçti. Sancak beyi Hüseyin'e Amasya idaresi verildi. Esklavonya'da Pojega yeni sancağı Yahyaoğlu'na, Semendire sancağı da Arslan Paşa'ya verildi.

Kızıl Deniz'de Osmanlı donanmasına kumanda etmekte olan Hadım Süleyman Paşa'nın yerine, Davud Paşa Mısır valisi oldu. Padişah yokluğu sırasında İstanbul'un muhafazasını sadaret kaymakamı niteliği ile Ferhat Paşa'ya ve Anadolu'nun genel bakımını da Aydın ve Saruhan Valisi Şehzade Mustafa'ya verdi.

Bu sırada Floransa elçisi, İstanbul'a değerli hediyeler ile Dük Kozme dö Medici'nin bir mektubunu getirdi. Padişah, İtalyan elçisinin İstanbul'da kalış süresini uzatmasını arzuladığı gibi, sofra giderleri için de bol miktarda para tahsis ederek, Floransa'nın bu davranışına karşı duyduğu memnunluğu belirtti. Osmanlı tarihinin kaydettiği ilk "tayinat", yani elçilerin giderleri olarak Padişah tarafından verilen ilk akçe de budur.

BOĞDAN SEFERİ VE AKDENİZ'E SEFER

Viyana seferi sırasında Boğdan beyinin elçisi Budin önlerinde Osmanlı ordusuna gelerek efendisi tarafından Padişah'a bağlılıklarını sunmuştu. Elçi dönüşünde Sultan Süleyman'dan bir berat almış idi ki bunda dinî âyinlerini yapmaktaki serbestlikleri belirtmekte ve prenslerini seçme hakkının Boyarlara (asillere) tahsis edildiği bildirilmekte idi. Ancak bu seçim devlet tarafından tasdik olunacaktı.

Boyarlardan kurulu bir heyetin her yıl, bağlılık belirtisi olmak üzere İstanbul'a dört bin duka, kırk kısrak ve yirmi tay getirmesi kararlaştırıldı. Padişah, Viyana'dan dönüşünde hediyeleri bizzat Piyer Rareş'ten kabul eylemiş ve ona ihsanlarda bulunmuştur.

Boğdan, yirmi iki yıldan beri Osmanlı devleti tabiiyetinde idi. Son zamanlarda Rareş'in bazı hareketleri Padişah'ın öfkesini davet etmişti. Boğdan prensinin davranışları ile Osmanlı devletinin dostu olan Polonyalı Kralı Sigismond ile savaşması ve Macaristan Kralı Ferdinand ile de müzakerelere girişmesi ve benzeri sebepler Boğdan üzerine sefer kararı verilmesine yol açan sebepler arasında sayılmak gerekir.

Kanunî Sultan Süleyman, 9 Temmuz 1538 Salı günü İstanbul'dan hareket etti. Edirne'de iken Padişah yeni Rumeli beylerbeyi Husrev Paşa ile Basra Arab Prensi Emir Raşid'in oğlunu el öpmeye kabul etti. Emir Raşid'in oğlu o vakte kadar bağımsız kalmış olan babası adına başkentinin anahtarlarını Padişah'a sundu. Sultan Süleyman da yalnız hutbe ve sikke gibi sultanlık haklarını kendinde alıkoyarak Raşid'i emirliğinde bıraktı.

Babadağı'nda Selçuk sultanları zamanında bir takım Türk göçmenleri ile Tataristan Dobruca'sına gelip yerleşmiş olan ihtiyar Türkmen Saltuk Dede mezarını ziyaret etti. Kırım Hanı Sahib Giray sekiz bin süvarisi ve bütün maiyyeti ve oğulları ile birlikte Yaş'ta Osmanlı ordusuna katıldı ve Padişah'a saygılarını sundu.

Sultan, Semendire sancak beyinin süvarilerini ve Tatarları kaçak Boğdan Beyi'nin takibi ile görevlendirdi. Kendisi de ordunun büyük kısmı ile onların arkasından hareket etti. Piyer Rareş sık ormanlar içinden Transilvanya'ya kaçtı. Osmanlıların yaklaşmasında Suçeva şehri teslim oldu. İçinde para ile dolu fıçılar bulunan mahzenler, kıymetli kürk mağazaları, gümüş kâseler altın ciltli İnciller, değerli taşlar ile süslü kılıçlar, voyvodanın bütün hazinesi Osmanlıların eline geçti.

Sultan Süleyman, Boyarları davet ederek görüştü. Onların ricası üzerine Rareş'in kardeşi Etyen'i Boğdan beyliğine tayin etti. Etyen Rareş'e verilen beratta gelecek yıllarda verginin her iki yılda bir bizzat Voyvoda tararından İstanbul'a getirilmesi, Tuna üzerinde bulunan ve yakılması sefer sebeplerinden birini teşkil eden Kili kalesinin yeniden inşası, Akkerman şehrinin müstahkem hale konulması ve Karadeniz ile Dinyester ve Prut arasındaki toprakların Akkerman garnizonuna bırakılması da emrolunuyordu.

Suçeva'da Sigismond'un bir elçisi iltifatlı mektuplarla Polonya'ya iade edildi. O sıralarda Budin'e sığındığı sanılan Rareş'in teslimini teklif etmek üzere Zapolya sarayına bir çavuş gönderildi. Ordu Prut'u geçince (4 Ekim 1538) Boğdan'dan alınan toprak Akkerman ve Kili sancağı adı ile bir sancak yapılarak Hasan Bey'e verildi.

İsakçı köprüsünde, Padişah'ın buraya toplanmalarını emretmiş olduğu bütün Osmanlı ülkesi ulakları zafernamelerle değişik yerlere gönderildi. Bu arada bazı yabancı ülkelere de bu seferin başarılı sonuçları bildirildi.

Bağdat Valisi Süleyman Paşa azledilip yerine Dulkadir Beylerbeyi Mahmud Paşa tayin olundu. Padişah Yanbolu'da iken vali bulunduğu Diyarbekir'den gelmekte olan Rüstem Paşa ile babasının kazanmakta olduğu yeni zaferleri bildirmeye gelen Hayreddin Paşa'nın oğlunu kabul etti. Sultan Süleyman Yanbolu dolaylarında avlanmakta iken, Kaptan Paşa, İstanbul'a zaferler kazanmış bir amiral olarak

girdi. Padişah'ın kış mevsimini geçirdiği Edirne'ye gidip saygılarını ona arzetmek müsaadesini aldı.

Sultan Süleyman Edirne'ye dönünce bayram sırasında (23 Ekim) Boğdan elçilerinin ağır hediyelerini kabul etti. Aynı zamanda Hayreddin Paşa'nın geçen yaz içinde gerçekleşen Akdeniz'deki savaşları hakkında yaptığı açıklamaları dinledi.

Barbaros Heyreddin Akdeniz seferine İstanbul'dan ancak kırk kadırga ile çıkmıştı. Çünkü deniz mevsimi geldiğinde, Padişah tarafından vezirlerin kendi harcamaları ile yaptırmaları emrolunan yüz gemiden sadece onu tamamlanmıştı. Geri kalan doksanı henüz ya tersanelerde idi yahut teçhizatı tamamlanmamış durumda bulunuyordu.

Hayreddin Paşa üç bin yeniçeri ve deniz beyleri ile birlikte Malus körfezinin girişinde bulunan yedi adanın karaya en yakını olan İskiyato'ya doğru yelken açtı (7 Haziran 1538). Burası bir hafta zarfında hücum ile fetholundu. İstanbul'dan hareketi sırasında henüz teçhiz edilememiş olan doksan gemi ile Salih Reis'in yirmi kadırgası da Hayreddin Paşa, bu adada iken onu kuvvetlerine katıldı.

Osmanlı donanması buradan Eğriboz karşısında bulunan Skiros adasına yelken açtı. Barbaros'un görünüvermesi, bu adanın itaat etmesi için yetti. Ada halkı yılda bin altın vergi vermeyi kabul etti. İstanbul'a da buradan ganimetle dolu yedi gemi gönderildi. Başka adalara da bu yolda yıllık vergiler konuldu.

Hayreddin Paşa İstanbul'dan hareketinden bir ay sonra Girit adasına bir iniş yaptı. Buradan da epeyi zahire elde edildiği gibi, zaptedilen toplar da gemilere taşındı. Daha başka adalara da inişler yapıldı. Muhtelif yerlere Hıristiyan kadırgalarını vurmak için korsanlar gönderildi. Bu sefer ile bundan öncekisinde Barbaros Hayreddin, Venedik adalarından yirmi beşine inmiş, bunlardan on ikisi vergi altına alınmıştır.

PREVEZE SAVAŞI

Papa, Venedik ve İspanya'nın birleşmiş donanmalarının Preveze kalesine hücum etme hazırlıklarını öğrenen Hayreddin Paşa, yüz yirmi iki gemi ile tehdit olunan noktaya gitti. Hıristiyanlar kuvvetçe daha üstün idiler. Çünkü, Venedik'in seksen, Papa'nın otuz altı ve İspanya'nın elli kadırgası vardı.

Osmanlı donanması Arta körfezine girer girmez, Hıristiyan donanması Preveze önünde demirledi (25 Eylül). Müttefiklerin kaleye çıkmak için yapabilecekleri her türlü harekete engel emri ile Murat, Turgut, Güzelce ve Salih Reis öncü konuldular. Düşman ilk teşebbüse girişmek niyetinde görünmüyordu. Barbaros üç gün sonra körfezden çıkarak Hıristiyan donanmasına meydan okudu.

Andrea Dorya bir çekilme hareketi yapınca Venedik Amirali Kapello, gemilerini çevirip Preveze önünde bulunan Osmanlı gemileri üzerine hızla yürüdü. Fakat Barbaros körfeze girmeyi uygun buldu. Bu sırada Dorya, Santa Mavra adasına çekildi. Ertesi gün (28 Eylül) Hıristiyan amiralleri bir savaş meclisi kurdular. Dorya her ne kadar savaştan çekilmek istemişse de onun görüşü kabul edilmediğinden iki donanma yeniden boy ölçüştü.

Osmanlıların sağ kanadı Turgut, sol kanadı Salih Reis ve merkezi Hayreddin komutasında idi. Dorya'nın kararsız hareketleri Osmanlı amiralinin serbest ve cesaretli hücumları karşısında başarı sağlayamadı. İki Venedik kadırgası havaya uçtu. Bir Venedik, bir de Papa kadırgası zapt olunarak içindekiler kılıçtan geçirildi. Eğer gece imdatlarina yetişmeseydi büsbütün perişan olacaklardı. Hıristiyanlar ancak bu sayede daha büyük kayıplardan kurtuldular. Her biri bir tarafa dağıldı. Santa Mavra sularından çıktılar.

Bu büyük zafer üzerine Barbarosoğlunu Hıristiyan kaptanlarından esir düşen iki kişi ve zafer haberleri ile o sırada Yanbolu'da bulunan padişaha gönderdi. Kanunî Sultan Süleyman kahraman denizcinin hizmetlerine

mükâfat olarak Hass-ı Hümayun'dan alınmak üzere, Barbaros'un tahsisatına yüz bin akça ekledi.

HİND DENİZİ'NDE SEFER

İbrahim Paşa, Mısır idaresini düzelttikten sonra buranın valiliğine kahramanlığı denenmiş Şam Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı tayin etmişti. Süleyman Paşa tantanayı seven bir zattı. Muhafız askerlerine altın kemer kuşatır, üzerlerine kıymetli hançerler taktırırdı.

Bu zat, Kahire'de bayındırlık hizmetlerine özen göstermiş, camiler yaptırmıştır. Mısır'dan alınan vergiyi "Mısır hazinesi" adı ile İstanbul'a ilk defa o göndermiştir. Evkafın idaresini de bizzat üzerine alarak örnek bir insan gibi hareket etmiştir. Süleyman Paşa, on yıl süre ile Mısır'ı iyi idare etmiştir.

Padişah, Güns seferi ile meşgulken Süleyman Paşa'ya Süveyş limanında seksen kadırga, sandal ve mavna yaptırmasını emretmişti. Fakat bu donanmanın teçhiz işleri tamamlanmadan, İran seferi giderlerinin karşılanmasına tahsis edilmiş olan Mısır vergisini bizzat İbrahim Paşa ordusuna ulaştırmakla, Padişah tarafından görevlendirildi.

Süleyman Paşa'nın halefi olan Hüsrev Paşa, bir süre Mısır'ı idare ettiyse de azlolundu; yerine Süleyman Paşa yeniden getirildi. Süleyman Paşa'nın Mısır valiliğine iadesi; Hüsrev Paşa'nın Mısır gelirini, haklı veya haksız, arttırmasından ve İran seferini takip eden yıl içnde, bir Hind elçisi ile bir Hind şehzadesinin Osmanlı padişahını ziyareti dolayısıyla biraz sönük kalmıştır.

Gelen şehzade Delhi Padişahı Sultan İskender'in oğlu Burhan Bey'di. Bu prens, büyük Babür'un oğlu Hümayun'un üstün kuvvetleri önünden kaçmakta idi. Sultan Süleyman, Burhan Bey'i mümtaz surette kabul etti. Bu şehzade ile birlikte Edirne'ye Gücerat Hükümdarı Bahadır Şah'ın bir elçisi de geldi.

Bu da hükümdarı adına Osmanlı padişahından yardım istiyordu. Gücerat hükümdarı da Delhi sultanının düşmanından korkuyordu. Bu sebeple hazinelerini daha önce Mekke'de emniyet altına almış ve Diyu limanını ele geçiren Portekizlilere karşı Kanunî Sultan Süleyman'ın yardımını istemişti. Bu zat, çok kıymetli hediyeler de yollamış bulunuyordu.

Süleyman Paşa'ya donanma teçhizi hususunda verilen emir üzerine girişilen hazırlıklar henüz tamamlanmadan Bahadır Şah'ın Portekizliler tarafından idam edildiği haberi geldi. Bunun üzerine Bahadır Şah'ın Mekke'de korunmakta olan hazineleri İstanbul'a ulaştırıldı ki bunlar, altın ve gümüş dolu 300 sandıktan mürekkep idi.

Yemen ve Hindistan üzerine, Hadım Süleyman Paşa'nın, yaptığı sefer Akdeniz'deki başarılar kadar yüksek bir önem taşır. 13 Haziran 1538 tarihinde yaşlı Süleyman Paşa, Süveyş limanından hareket ederek Arabistan sahillerine yöneldi. Bu canlı ve yiğit paşanın kumanda ettiği donanma 72 yelkenliden ibaret olup 20 bin kişiyi taşımakta idi. Bunların arasında yedibini yeniçeri idiler. Ayrıca Osmanlı kadırgalarına konulmuş olan birçok Venedikli esir de vardı. Donanma Zebid'i geçerek 27 Temmuz'da Aden üzerine yürüdü.

Aden prensi Âmir bin Davud, Süleyman Paşa tarafından amiral gemisine getirtilerek esir edildi. Aden topraklarından da bir sancak tesis olunarak Behram Bey'in muhafazasına tevdi edildi. Birkaç hafta sonra Süleyman Paşa askerini Gücerat sahillerine çıkardı. Kuka ve Kad adındaki iki kale hücumla zapt olundu. Sonra Diyu şehri kuşatıldı.

Osmanlı topları arasında, yaklaşık birer kantar ağırlığında gülle atan büyük toplar vardı. Bu türlü ateşli silahların dökümünden çok, bunların Süveyş kanalından Hind Okyanusu'ndaki Diyu duvarlarına kadar taşınmaları gerçekten takdire değerdir. Kuşatma 20 gün kadar sürdü.

Portekiz komutanı, mevkiini bütün garnizonu ile birlikte ısrarla savundu.

Süleyman Paşa ordusunda bu sırada kıtlık belirtileri başladı. Diyu'nun yeni prensi Mahmud, Portekizlilerin menfaatlerine hizmet ederek Osmanlılara yiyecek tedarik etmekten çekindiği için, asker gemilere çekilmek zorunda kaldı. Donanmaya gelmesi hususunda yapılan çağrılara da uymadı.

Yemen idaresi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'e verildi. Süleyman Paşa 13 Mart 1539 tarihinde Cidde limanına girdi. Hac farizesini eda etmek üzere Mekke'ye gitti ve daha sonra Kahire yolu ile İstanbul'a geldi. Yemen fatihinde Dîvânda vezirler arasında yer ayrıldı.

VEZİR-İ ÂZÂM'IN VEFATI

Yangın, veba, vezir-i azamın vefatı gibi bazı olaylar son seferlerde kazanılan zaferlerin verdiği neşeyi bozmuştur. 4 Temmuz 1539 günü tersane mahallesinde çok hızlı bir yangın çıktı. Öylesine ki tersanede bulunan esirler ateş içinde telef oldular.

Bu felaketten 9 gün sonra Vezir-i Âzam Ayas Paşa vebadan vefat etti. Ayas Paşa aslı bakımından Arnavuttu. Doğru, hak tanıyan bir adamdı. Sadece kadınlara fazla düşkünlüğü dolayısıyla ayıplandığı olmuştur. Evinde aynı anda 45 beşik sallandığı ve ölümünde 120 çocuk bıraktığı söylenir.

Vezir-i Âzâmlık yine soy kökü bakımından Arnavut olan ve ilmi ile şöhret yapmış bulunan İkinci Vezir Lütfi Paşa'ya verildi. Lütfi Paşa, Ayas Paşa'nın aksine, kadınları sevmez, onları daima küçük görürdü. Hatta evlenmiş olduğu Padişah'ın kızkardeşine kötü muamele ettiği için iki yıl sonra gözden düşmüştür. Görevinden azledilince eşi kendisinden boşattırılmış ve Paşa Dimetoka'ya sürülmüştür.

Bu zat, birçok eser yazmıştır ki bunlardan birisi ayrılışından 12 yıl sonrasına kadar gelen bir Osmanlı Devleti Tarihi'dir.

ŞEHZADELERİN SÜNNETİ

1539 sonbaharında, Kanunî Sultan Süleyman, Bayezid ve Cihangir adlarındaki iki şehzadesinin sünnet düğünlerini görkemli bir şekilde yaptırdı. 11-26 Kasım tarihleri arasında iki hafta süren bu sünnet düğününde At Meydanı yine müstesna günlerinden birkaçını yaşadı.

Padişah ilk günü At Meydanı'na geldi. Vezirler, beylerbeyleri, beyler, onu karşılayıp tebriklerini sundular. Yeniçeriler ve Hassa askerlerine muhteşem bir ziyafet verildi. Arslanlar, kaplanlar, parslar, vaşaklar, kurtlar, zürafalar halka seyrettirildi. Birçok hediyeler sunululdu. Devlet büyüklerinin el öpme törenine kabulleri gibi Fransa, Venedik ve Macaristan elçileri de bu şereften paylarını almışlardır.

Halk bol bol eğlendirilmiştir. Şarkıcılar, rakkaslar, güreşçiler, cambazlar, hokkabazlar, maskaralar, müzisyenler gibi değişik sınıflara bağlı insanlar bu sünnet düğününü daha neşeli yapmışlardır. Sultan Süleyman, oğullarının sünnet düğünü ile birlikte kızı Mihrimah Sultan'ı da Rüstem Paşa ile evlendirilmiştir.

KASTEL - NOVO'NUN FETHİ, VENEDİK İLE BARIŞ

Deniz kıyısında ve Raguza'dan, Kattaro'ya giden yolun ortasında bulunan Kastel - Novo, Dalmaçya'nın müstahkem mevkilerinden en önemlisi olup burasının Osmanlılar tarafından fethedilmesi o zamanın tarihi olayları arasında ayrıca belirtmeye değer.

Birleşmiş Hıristiyan donanması Preveze Savaşı'nı kaybettikten sonra Kastel - Novo'nun kuşatılması işlerine

girişmek üzere Kattaro'ya yöneldi. Barbaros Hayreddin, bu donanmayı takibe hazırlanırken şiddetli bir fırtınaya tutuldu. Bununla beraber epeyce gemi kaybettikten sonra Avlonya iskelesine girdi. Burada hasarlarını onarmak ve yeni kuvvet toplamak için çok canlı şekilde uğraşmaya başladı.

24 Ekim 1538'de Hıristiyan Deniz Kuvveti Kastel - Novo'ya yaklaştı. Sonucunda burası ellerine düştü. Ertesi yılın Ocak ayının ilk gününde (1539) üç Sancak Bey'i burasını kuşatmaya geldiler. İlk çarpışmalar başarılı bir sonuç vermedi. Bunun üzerine Kastel - Novo üzerine yeni bir sefer yapıldı.

Rumeli Beylerbeyliğine yükselen Hüsrev Paşa 60 bin kişi ile kuşatmaya girişti gibi, Hayreddin Paşa da 150 gemi ile o tarafa hareket etti. 17 Temmuz'da Barbaros bizzat kalenin önünde idi. Kuşatmaya başlamak üzere 80 top sahile çıkarıldı. Bazilik (Şahî) denilen birkaç top vardı ki bunların her biri yüz libre ağırlığında gülleler atıyorlardı. Kuşatmanın sürüp gittiği üç hafta içerisinde Osmanlı bataryaları toplam olarak 10 bin kadar gülle attılar.

7 Ağustos'ta, Hüsrev ve Hayreddin Paşa'lar birlikte hücum ettiler. Son ve en kanlı hücum 10 Ağustos günü yapıldı. Nihayet Kastel - Novo tamamen fetholundu. Burasının komutanlığına İran'dan kendilerine sığınmış olan Ulama tayin edildi. Bu kalenin fethinden bir gün sonra Rizanov kulesi garnizonu savaşsız teslim oldu.

Venedik Cumhuriyeti, Sultan Süleyman'la bir barış yahut genel bir ateşkes imzalamak istiyordu. Bunun için müzakerelere girişmişti. Bu hususta İstanbul'a gönderilmiş olan Gritti, 1539 Nisan başlarında geri dönmüş ve barışı ümit edilebileceğini beyan eylemişti.

Senato derhal Sultan Süleyman katına daha önceleri iki defa elçilikle gönderilmiş olan Pietro Zen'i İstanbul'a yolladı. Pietro Zen, 18 yıl önce Osmanlılarla imzalanmış olan

barışı yenilemekle görevli idi. Ancak ödevini yerine getiremeden yolda Bosna Saray da öldü. Gerek savaşlarda, gerekse müzakerelerde kaderin kendisini hemen sürekli olarak Türklerle ilişkilerde bulundurduğu 84 yaşındaki Tomazo Kontarini, Pietro Zen'e halef oldu.

Kanunî Sultan Süleyman, Kontarini'yi resmî şekilde kabul etti. Ancak ona hitap ederek konuşmadı. Kontarini bazı şehirlerin geri verilmesini teklif eylediğinden, onun teklifleri hakaretle reddolundu. Vezirler onun isteklerine karşı, aksine Malguvazi, Napoli di Roma ile Kastel - Novo'ya kadar Arnavutluk'un terk edilmesini ileri sürdüler.

Kontarini bu tekliflerden dehşete düşerek artık müzakerelere devam etmemeyi ihtiyatlı buldu. Konuşmanın sonunda vezir-i âzam, barış akdinin daha geniş yetkiye sahip olmaya bağlı bulunduğunu anlatmak amacıyla, Kontarini'ye şöyle dedi:

"Bizzat Venedik'e gidiniz, fakat padişahın oğullarının sünneti ve kızının evlenmesi düğünlerinde hazır bulunmak üzere Eylül'de dönünüz." Bununla beraber tantana ile yapılan bu düğünlerde Venedik delegesi hazır bulunmamakla beraber, balyoz merasimde bulunmak üzere çağırıldı.

1540 yılının başlarında Senatör Luiçi Badoero barış konusunda başlanılmış olan müzakerelere devam etmek için İstanbul'a geldi. Senatör her şeyin savaştan önceki duruma döndürülmesini teklif etmek şartı ile barışa memur idi. Sefer harcamaları karşılığı olmak üzere tazminat adı ile 300 bin dukaya kadar para teklif etmeye de yetkisi vardı.

Ancak Malguvazi ve Napoli di Roma'yı bırakmayacaktı. Senatonun Badoero'ya verdiği talimat bundan ibaretti. Fakat On'lar konseyinin verdiği yetki daha genişti.

Gerekirse bu son iki mevkiin de bırakılmasına kadar kendisine bir takım müsaadeler tanınmıştı.

Badoero, İstanbul'a erişince Senato'nun kesin emirleri çerçevesinde kalmak istediyse de vezirler tekliflerini kabul etmediler. Barışı ancak daha büyük fedakârlıklarla elde edilmesi mümkün olabileceğini açıkladılar. Sonunda üç ay süren bir müzakere Malguvazi, Napoli di Roma ile Dalmaçya sahilinde Nadin ve Urana kaleleri ile Barbaros'un Akdeniz'de fethettiği birçok adalara, savaş tazminatı adıyla da 300 bin duka altuna mal olan bir antlaşma ile barış tamamlandı.

Böylece iki devletin elçileri bu antlaşmaların tasdik edilmiş örneklerini ancak ertesi yıl içinde mübadele ettiler. Bu antlaşma Venedik için başarılı olmamışsa da onun büyük bir tehlikeden kurtuluşuna da hizmet etmiştir.

Osmanlı Devleti böylece hem Avrupa'da, hem Asya'da kudretinin en yüksek noktasına gelmiş bulunuyordu. Kanunî Sultan Süleyman'ın talihi üç ayrı yönde; ülkesinin batısında, kuzeyinde ve güneyinde birden muzaffer olmuştu. Boğdan'da, Hindistan'da, Akdeniz'de Türk gücü arzusunu etrafındakilere kabul ettiriyor ve Kanunî'nin hayalleri gerçekleşiyordu.

- XXVIII - FERDİNAND'IN ELÇİLERİ

Osmanlı Devleti ile Venedik arasındaki müzakereler sırasında ve ondan sonraki zaman içinde Ferdinand kendi toprakları üzerinde koşacağını tahmin ettiği fırtınayı önlemek istemişti. Şarlken de, nihayet Avrupa'nın çoktan beri muhtaç olduğu asayişin sağlanabilmesi ümidiyle Ferdinand'a katıldı.

Sultan Süleyman'ın Bağdat'dan, Tebriz'den, Diyarbakır'dan, Ferdinand'a gönderdiği üç mektuba ayrı ayrı

hemen cevap yazılmıştı. Padişah İstanbul'a dönünce; Ferdinand, İran seferinin başarılı sonucundan dolayı tebriklerini sunmak ve henüz imzalanmış bulunan antlaşma dışında gelişen durum ile Osmanlı'ların Avusturya ülkesi sınırlarındaki sürekli akınlarından şikâyet etmek üzere bir elçi yollamıştı.

Vezir-i Âzam Ayas Paşa, bunlara gerekli cevapları vererek Osmanlı'ların akınlarının, Avusturya'lıların buna benzer davranışlarının bir karşılığı olduğunu ve Sırbistan'da sultanlık hakkının Kanunî'ye ait bulunduğunu açıklamıştır.

Sonradan ortaya çıkan bazı olaylar barış umutlarını, çözülmesi güç bir problem haline getirdi. Önceleri Zapolya'nın elçisi olan Jerom Laçki, sonradan Ferdinand'ın hizmetine girmiş ve eski efendisinin uyuşmaz düşmanı olmuştu. Bu bakımdan Zapolya ile Ferdinand arasında akdolunan gizli antlaşmayı Sultan Süleyman'a haber vermekten çekinmedi. Padişah bu münasebetle Lütfi Paşa'ya şu sözleri söylemekten kendisini alamamıştır:

"Bu iki kral, başlarında taç taşımaya layık değillerdir. Bunlar sözlerinde durmazlar. Ne Allah korkusu ne de insanların korkusu, korumaya and içtikleri antlaşmayı bozmaktan kendilerini alıkoymuştur."

Bu sıralarda Laçki, Ferdinand'ın elçisi sıfatıyle, birkaç defa İstanbul'a gelmiştir. Zapolya'nın ölümü, durumu oldukça karıştırmıştır. Onun ölümünden on beş gün önce Kraliçe İzabel'den doğmuş olan oğlunun meşruluğu hakkında şüpheler uyandırılmak istenmiştir. Padişah bu noktanın incelenmesi için Budin'e bir çavuş yollamıştır.

İzabel, çocuğu kucağında olduğu halde çavuşun yanına gelmiş, onun karşısında çocuğuna süt vermiş ve oğlunu "Büyük İmparator"un himayesine bıraktığını söylemiştir. Çavuş bunun üzerine çocuk erginlik çağına erişince

Macaristan’da hükümete sahip olacağı hususunda, Sultan Süleyman adına yemin etmiştir.

Laçki ile vezirler arasında oldukça uzun müzakereler oldu. Ferdinand’ın bir generalinin Budin önüne gelip kuşatmaya kalkışması, elçinin sert şekilde paylanmasına yol açıyordu. Padişah huzuruna bir kabulü sırasında, öfkeli bir dille elçiye şu sözleri söylemiştir.

“Ferdinand’a söylemedin mi ki Macaristan bana aittir. O halde buraya ne yapmaya geliyor!” Vezirler, Ferdinand’la yeni bir savaş açılıp açılmaması konusunda Padişah huzurunda, müzakerede bulundular. Sonucunda savaşa karar verildi.

Bazı devlet görevlerinde bu sıralarda değişiklikler yapılmıştır. Lütfî Paşa vezir-i âzâmlıktan azledilmiş, yerine ihtiyar Hadım Süleyman Paşa getirilmiştir. İkinci Vezirlik Rüstem Paşa’ya, üçüncü Vezirlik de Mehmed Paşa’ya verilmiştir. Rumeli Beylerbeyi Husrev Paşa dördüncü vezir olmuştur. Rumeli beylerbeyliği yeniçeri ağasına, Bağdat beylerbeyliği de Üveys Paşa’ya verilmiş, Şehzade Mustafa, Saruhan Valiliğinden Amasya’ya naklolunmuştur.

MACARİSTAN SEFERİ

23 Haziran’da Kanunî Sultan Süleyman, Macaristan üzerine bizzat sefer açmak üzere İstanbul’dan hareket etti. Vezir-i Âzam, devletin doğu sınırlarını İran Şahı’nın teşebbüslerine karşı korumak düşüncesiyle Anadolu’da kaldı. Aslında Şehzade Mustafa’nın hareketlerini kontrol altında tutmakla da görevliydi.

İkinci Vezir Rüstem Paşa’nın gittikçe artan nüfuzu da Süleyman Paşa’nın sefere onu alması hususunda Padişah üzerinde etkili olmuştur. Rüstem Paşa, padişah kızı olan

eşinden çok, Sultan Süleyman'ın en çok sevdiği eşi Hurrem Sultan sayesinde nüfuz sahibi olmuştur. Padişah ayrıca müftü Çivizade'yi azlederek Molla Abdülkadir'i o makama getirdi. Erzurum Valisi Ferhad Paşa da değiştirilerek yerine Vezir Dukadiroğlu Musa Paşa tayin edildi.

Sultan Süleyman Filibe'de bulunduğu sırada, bir İspanyol donanmasının tehdidi altında bulunan Cezayir'in yardımına koşması için Barbaros Hayreddin Paşa'ya emir yolladı. Kendisi de ordu ile birlikte Sofya'dan ve Şehirköy'den geçerek Niş'e yöneldi. Niş'te Floransa elçilerini kabul etti. Bu Macaristan seferi de ordunun disipline kusursuz şekilde uyduğu bir sefer olmuştur. Tarihçi Ferdî "Bir değnek çalanın, bin değnek yediğini" yazar.

Belgrad'da, Rumeli beylerbeyliğinden vezirliğe yükselmiş olan Husrev Paşa orduya gelerek Divân'daki yerini aldı. Yine bugünlerde İstanbul'a gitmekte olan Fransız elçisi Rinçon'un öldürüldüğü haberi geldi. Padişah bundan üzüntü duydu. Ancak Semendire Valisi Yahya Paşaoğlu ile Bosna Valisi Ulama'nın ve Valantin Törük ile İzabel'in birleşmiş ordularının Avusturya kuşatma ordusuna üstün geldiklerini öğrenince Padişah'ın üzüntüsü yatıştı.

Ferdinand'ın generali Budin yakınlarındaki ordugâhını süratle bırakmış ve hemen çekilmişti. Bir de Tuna üzerindeki ince donanma komutanı Kasım, Almanlar tarafından boşaltılan Peşte şehrini fethetmişti.

BUDİN'İN ALINMASI

Mehmed Paşa, 25 Ağustos 1541 tarihinde bütün beylerle birlikte Padişah'ı karşılamak üzere Budin'den çıktı. Ertesi gün Padişah, ordusunu Tuna'nın sağ sahiline geçirerek "Peşte"'de ordugâh kurdu. 28 Ağustos'ta çavuşbaşı Ali Ağa, Padişah tarafından Macaristan'ın çocuk kralına hediyeler sunmak üzere Budin'e gitti.

Elçi Ali Ağa, Kraliçe'ye oğlunu asilzadelerle beraber Osmanlı ordugâhına, Padişah huzuruna göndermesini söyledi. Bu haber, İzabel'e korku vermekle beraber yapılan danışma sonunda çocuğun gönderilmesi kararlaştırıldı. 29 Ağustos'ta henüz bir yaşında bulunan Kral çocuğu Sigismond Zapolya, birkaç kişi ile birlikte Osmanlı ordugâhına gönderildi.

Sigismond, Padişah'a takdim olundu. Sultan Süleyman, Budin'i kendisine tahsis etmiş olduğunu vezirleri vasıtasıyla gelenlere tebliğ etti. İzabel'in müşavirleri bu haberi öğrendikleri sırada yeniçeriler şehrin kapılarını zapt etmişlerdi. Böylece daha o günün akşamında Budin bir Osmanlı şehri olmuştu. Mohaç savaşının yıl dönümünde Macaristan'ın bu eski başkenti Osmanlı ülkesine katılmış oluyordu.

2 Eylül Cuma günü Kanunî Sultan Süleyman, Budin'e girip Meryem Ana Kilisesini camiye çevirterek orada namaz kıldı. Bin martoloz, iki bin yeniçeri, bin süvari, beş yüz solak, birkaç yüz gemici Budin garnizonunu kurmakla görevlendirildiler. Bu askerin komutanlığına aslen Macar olup Bağdat valiliğinde de bulunmuş ve daha sonra Anadolu Beylerbeyliği'ne çıkmış olan Süleyman Paşa atandı.

Padişah bu münasebetle kendisine vezir, başka bir deyimle üç tuğlu paşa unvanını ihsan etti. Hayreddin Efendi kadı tayin olundu. Zapolya'nın oğluna, vesayet altında, Pansilvanya sancağının tevdi olunduğuna dair bir berat verildi. 5 Eylül'de Kraliçe sarayından ayrıldı. İzabel çekildikten sonra yeniçeriler Budin kalesini yerleştiler.

Kraliçenin hareketinden hemen sonra Ferdinand'ın iki elçisi Osmanlı ordugâhına geldiler. Ferdinand, Osmanlı ordusunun hareketini öğrenir öğrenmez yeni müzakerelere girişmek istemiş ve bunun için gönderdiği elçilere yol izni istemişti. Verilen cevap yaklaşık olarak şu mealde idi;

"Bab-ı Hümayun herkese açıktır. Bir şey isteyecek olan herkes oraya girebilir." Elçilere verilen talimatta Kral'ın

savaşa asla niyeti bulunmadığının belirtilmesi, Macaristan Krallığına sahip olmak için gerekli parayı ödemeye hazır olunduğu, bu mümkün olmazsa Avusturya'nın Sultanlık hakkını tasdik eden yukarı Macaristan'a ilişilmemek şartıyla yılda kırk bin florin ödenmeye rıza gösterileceği açıklanmıştır.

Padişah, Ferdinand'ın ele geçirmiş olduğu topraklar tamamıyla geri verilmedikçe ve Macaristan'ın o tarafta kalacak kısmı için vergi taahhüt olunmadıkça barışa kavuşmayacaklarını elçilere tebliğ ettirdi. Elçiler vergi vermek hususunda yetkileri olmadıklarını söylediler. Padişah elçiler ayrılmadan önce her birine iki kaftan ve beş top ipekli kumaş ile altı bin akça verdirdi. Veda için onları huzuruna resmî şekilde kabul etti.

Rüstem Paşa elçileri Tuna boyunca Budin'in hemen duvarları altına kadar götürdü. Kendilerine kudretli hükümdarının kuvvetlerini gösterdi. Daha sonra Rüstem Paşa elçilere; padişahın, Ferdinand'a yazdığı cevabnâmeyi vererek kendisinin de Macaristan Kralına yazdığı bir mektubu ekledi. Padişah mektubunda askerinin Macaristan'ı silah kuvvetleriyle fethetmiş olduğunu ve Ferdinand'ın Gran, Tata, Vişegrad, Şiturvaysenburg şehirlerini geri vermedikçe yeni bir antlaşma imzalamıyacağını beyan ediyordu.

1541 Eylülünün 18'inde elçilik heyeti Viyana'ya dönmek için gemiye bindi. Elçilerin gidişinden 6 gün sonra Kraliçe eski başkentinden ayrılmıştır. 22 Eylül'de de Sultan Süleyman şehri bırakmış ve Kasım ortalarında İstanbul'a dönmüştür.

ŞARLKEN'İN CEZAYİR'DE FIRTINAYA YAKALANMASI

Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'a dönüşünden bir ay sonra Osmanlı donanması muzaffer şekilde limana girdi. Bu zaferler, Barbaros Hayreddin'in maharetli eseri olduğu

kadar, Şarlken donanmasının Cezayir önünde uğradığı fırtınaların katkısı ile de olmuştu.

Şarlken yetmiş dört kadırgası ile değişik boydaki iki yüz gemiden kurulu ve yirmibin piyade, bin süvari ve dört yüz Malta askerini taşıyan donanmasıyla 20 Ekim 1541'de Cezayir'in doğusunda bulunan Tementus (Matafus) burnu körfezine demirlemeye gelmişti. İmparator donanması içinde, İspanyol hanımları görünüyordu.

Barbaros Hayreddin, eyalet askerinin komutasını Hasan Bey'e bırakmış idi. Ancak onun maiyetinde düşmana karşı koyacak asker azdı. Şehrin teslimi hakkında yapılan ihtara dolambaçlı cevap verildi. Bunun üzerine Şarlken askerini savaş düzeninde dizerek üç hattan yürüdü. İspanyollar önde bulunuyordu. Onlardan sonra Almanlarla İmparator geliyordu. Sonda da İtalyalılar ve Malta askerleri vardı.

Temertus burnundan Cezayir'e kadar olan mesafe on iki mil kadardır. Bununla beraber zirveleri tutmuş olan kuvvet tarafından taarruza uğradıklarından bu mesafe ancak üç günde alınabildi. İspanyollar dağın zirvesini, Almanlar sırtlarını, İtalyanlar sahili işgal ettiler. Kadırgalar sahil boyunca orduyu takip ediyor ve sağ cenahını muhafaza ediyorlardı.

Mühimmat, yiyip içilecek şeyler, toplar 23/24 Ekim gecesi sahile çıkarılacaktı. Fakat birdenbire fırtına çıktı. Ordu ve donanma da tehlikelere uğradı. Gemiler kazaya uğradılar. Bir süre önce bir "murâbıt" Müslümanların Tanrı yardımına nail olacaklarını haber vermişti. Bu önsezinin böyle beklenmedik bir anda gerçekleşmesi Cezayir savunucularının cesaretini arttırdı. Düşman üzerine yürümeye karar verdiler. Savaşlar oldu. Müslümanlar kazançlı çıktılar.

Fırtına üç gün sürdü. Şarlken'in ordusu, zahirelerin sahile çıkarılmasının çok güçleşmesi karşısında aç kalmak durumuna düştü. Erzakın ve topların telef olması imparatoru Cezayir üzerindeki projelerinden vazgeçmek

zorunda bıraktı. Verilen geri çekilme emri bile güçlükle yerine getirildi. 31 Ekimde gemilere binildi.

Donanma, bu misafirden hoşlanmayan sahili bıraktığının üçüncü gününde yeni bir fırtınaya tutuldu. Nihayet Bicaye körfezine sığındılar, donanma orada üç hafta demirli kaldı. İmparator Afrika kıyılarında bir ay kadar kalmıştır. Barbaros, donanmasıyla bu sırada fırtınalardan emin olan bir limanda barınmıştı. Sonuç bakımından imparator perişan olmuştu.

NİŞ VE PEŞTE KUŞATMALARI

Barbaros Hayreddin'in Akdeniz'deki yeni akınları, Budin'de Padişah tarafından kabul olunmuş ve İstanbul'a beraber gelmiş olan Fransız elçisi Polen'in ısrarları üzerine yapılmıştır. Elçi birçok teşebbüslerden sonra Şarlken'e karşı savaşa devam etmenin Osmanlılar için de faydalı olduğuna Divân-ı Hümayun'u inandırmaya muvaffak oldu.

Bunun üzerine tercüman Yunus Bey, elçilik ile bir kere daha Venedik'e gönderildi. Bu cumhuriyet, imparatora karşı girişilecek sefere katılmak için her türlü gayreti göstermekle görevli idi. Fakat Venedikliler ikisi de çok güçlü olan hükümdarlar arasına girmek iktidarına sahip olmadıklarını biliyorlardı. Bu bakımdan Osmanlı devletinin teklifini maharetli bir surette geçiştirdiler.

Hayreddin Paşa, yüz on kadırga ve daha küçük kırk gemiden kurulu bir donanma ile yola çıktı. Birdenbire donanma Mesina önünde göründü. Kale ilk ihtarda teslim oldu. Barbaros Don Diyego'nun çok güzel olan İspanyol kızını esir alarak onu hidayete eriştirdikten sonra kendi haremine aldı (1543).

Türk donanmasının gürünüşü Ponza ve Ostya'yı telaşa sürükledi. Hayreddin ile beraber bulunan Fransız elçisi Polen'in bu sahil halkına yazdığı bir mektup, emniyetin geri

gelmesine yetti. Öylesine ki ahali gemilere yiyecek ve içecek getirdiler. Barbaros da Tiber nehrinin döküldüğü yerde kolaylıkla su almaya imkân buldu. Bununla beraber Roma altüst olmuştu. Asilzadeler savaşa hazırlandılar. Papazlar, rahibeler, kadınlar, çocuklar Sabin vadisinde Tivoli'nin öte tarafına kaçtılar. Osmanlı donanması Torton ve Cenova sahillerinden geçerek Marsilya'da demirledi. Barbaros Hayreddin, şehirde büyük tantana ile karşılandı.

Polen burada kral tarafından önceden gönderilmiş emirleri buldu. Bunlara göre Fransız kuvvetlerinin Osmanlı kuvvetleriyle birleşerek Nis'i kuşatmaları gerekmekteydi. Yirmi iki kadırga ve on sekiz büyük gemiden mürekkep olan Fransız donanmasıyla yüz elli yelkenliden kurulu bulunan Osmanlı donanması derhal Nis önüne gittiler. Kale kendini savundu. Şehrin yağma edilmeyeceğine dair söz verilince Nis teslim olmakta gecikmedi (20 Ağustos 1543).

Yeniçeriler büyük bir ganimet almak ümidiyle aldandıklarını ve kalenin de hâlâ batarya ateşlerine karşı koymakta direndiğini görünce söylenmeye başladılar. Bu arada Fransızların barutları tükenince, Osmanlılardan satın almak durumunda kaldılar. Barbaros Hayreddin, ihmallerinden ve bütün bu işlerin idaresinde gösterdikleri hafiflikten dolayı kendilerini ayıplayıp payladı. Ayrıca padişahın donanmasının parlak işler görmeğe alışmış olduğunu ve Nis'in zaptı gibi sonuncu önemli sayılmayacak şeyler için şerefini tehlikeye koymak istemediğini de beyan etti. Barbaros'un öfkesi güçlükle yatıştırıldı. Sonunda kuşatılmanın kaldırılmasına karar verildi.

Osmanlı ülkesinin batısında bu olaylar akıp giderken Kırım'da bazı karışıklıklar belirmişti. Kırım Hanı Sahib Giray, ihtiyatsızlıkla söylediği sözlerden dolayı Rüstem Paşa'nın düşmanlığını üzerine çekmişti. Bu sıralarda İstanbul'da bulunan Mübarek Giray'ın oğlu Devlet Giray,

görünüşte Ejderhan Hanlığı'na fakat gizli olarak Kırım Hanlığı'na tayin olundu (1545).

Önce açıktan Ejderhan Hanı olarak kabul olunan Devlet Giray, az sonra Kırım Hanı unvanını alarak Padişah'ın beratını ibraz edip kendisini bu nitelikle tanıttı. Sahib Giray, düşmanlarının hançeri ile telef oldu.

Sultan Süleyman, Budin'den döndükten sonra bazı idarî değişiklikler yapmış; bir kısım valiler emekliliğe sevk edilmiş yahut azlolunmuş, yerlerine yenilerini tayin etmiştir. Budin valisi, Diyarbekir valisi, Karaman valisi bu arada sayılabilir. Bağdat Valisi Üveys Paşa da azledilerek yerine Ayas Paşa getirilmiştir. Şehzade Mehmed, Saruhan valiliğine, Şehzade Selim de Konya valiliğine gönderildiler.

Bu sıralarda Ferdinand'ın ordusu Peşte'yi kuşatmaya geldi. Yeni Peşte valisi Bali Paşa, Bosna Valisi Ulama ile Pojega sancakbeyi Murad'ı yardımına çağırdı. Ulama üç bin, Murad bin süvari getirdiler. Ayrıca yeniçeriler, sınır askerleri, azebler ve martalozlar da savaş saflarında idiler. Almanlarla, İtalyanlar arasında beliren bir anlaşmazlık sonucunda Almanlar hücuma katılmadılar. Ferdinand'ın ordusu seksen binden aşağı değildi. Fakat kuşatmaya başladıklarından yedi gün sonra, kuşatıcılar çekilmek zorunda kaldılar. Böyece sekiz bin kadar olan Peşte garnizonuna karşı yenilmiş olduklarını itiraf etmiş oldular.

SULTAN SÜLEYMAN'IN ONUNCU SEFERİ

Kanunî Sultan Süleyman'ın muzaffer sancakları, 1543 baharının ilk günlerinde Macaristan üzerine yeniden yürüdüler. Kanunî'nin bizzat idare ettiği bu onuncu seferinde, askerin disipline olan bağlılığı ve levazım tedarikinde gösterilen ihtiyat bakımlarından takdire değer özellikle, ötekilerinden daha da çoktur.

Ordunun hareketinden önce büyük ölçüde arpa ve un tedarik edilmişti. Üç yüz yetmiş bir gemilik bir donanma bu

levazımı Karadeniz’den taşıyıp Tuna’dan yukarı çıkarmakla görevliydi. Sultan Süleyman kışı Edirne’de geçirmiş ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa’yı Şubat sonlarına doğru oradan Sofya’ya göndermişti. Kendisi de 23 Nisan 1543 tarihinde Edirne’den ihtişamla hareket etti. Ordu kusursuz bir düzende idi.

Kanunî yolda iken Esklavonya ve Macaristan’da Budin valisi Bali Paşa ve Bosna Valisi Ulama seferi açmışlardır. Ulama, Murad ve Kasım beylerle birleştikten sonra bazı kaleler fethetmiştir. Murad Bey, Hızır Bey, Mesih Bey, Yahya Paşaoğlu Ahmet Bey, Tuna’nın sağ yakasında bulunan Valpo’yu kuşattılar. Padişah ordusunun öncüsü olan Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa’nın kumanda ettiği tümenin Valpo’ya gelişi gecikmedi.

Padişah oğlu Bayezid ile beraber Edirne’den Filibe’ye gitmiş ve Anadolu Beylerbeyi İbrahim Paşa orada orduya katılmıştı (29 Nisan). Bu sıralarda Hayreddin Paşa’nın Fransız elçisini beraberine alarak, yüz yirmi altı gemiyle Galata’dan Çanakkale Boğazı’na doğru yöneldiği haberi geldi.

Sofya’da Budin Valisi Bali Paşa’nın vefat ettiği öğrenildi. Onun görevi Yahya Paşazade Mehmed Paşa’ya verildi. Dîvânda bazı kadı ve müderrislerin terfileri yapıldı.

Murad Bey’den vezir-i âzâma gelen bir mektup, Valpo’nun kuşatıldığını ve Şiklos ile Fünefkirhen’de toplanan düşmanın perişan edildiğini bildirdi. Tuna sahillerinde ve henüz Essek’e varmadan önce Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa’dan gelen bir ulak, Valpo’nun üç bin yüz otuz yedi gülle yedikten sonra ele geçtiğini haber verdi (22 Haziran 1543).

Padişah, Essek altındaki ordugâhında Valpo komutanını huzuruna kabul ederek teslim olmasından dolayı kendisine Budin yakınında bir zeamet ihsan buyurdu. Valpo’ya bir garnizon yerleştirildiği gibi bir imam ve bir kadı da tayin olundu.

Padişah, dîvânda vezirlerin tebriklerini kabul etti. Ahmet Paşa'yı da Şiklos'u kuşatmak için yolladı. On üç top ve otuz cakaloz (küçüktop) Şiklos önüne götürüldü. Kuşatma Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa'nın gözetimi altında Bosna, Pojega ve Mohaç sancakbeyleri, Ulama, Murad, Kasım taraflarından idare olundu. Bu sırada Fünefkirhen garzinonu, oranın teslimi konusunda görüşmelerle bulunmak için adam gönderdiler.

Verimli bir ovada bulunan Fünefkirhen'i almak için Murad ve Kasım ayrılıp gittiler. Bali, Voyvoda'yı komutan niteliğiyle oraya yerleştirdikten sonra tekrar Şiklos önüne geldiler. Onların yokluğunda kuşatma ordusuna bin Tatar yardımcı gelmişti. Sekiz günlük bir savunmadan sonra burası da teslim oldu (5 Temmuz). Fakat kale şehre uymaktan çekindi. Ancak üç gün sonra o da boğun eğdi. Kale Mohaç sancakbeyliğine eklendi.

Padişah 23 Temmuz'da zaferle Budin'e girdi. Sultan Süleyman bu sefer esnasında hizmeti görünen bazı zatlara ihsanlarda bulundu.

9 Temmuz'da Estergon kuşatması başladı. Buranın Almanlardan, İspanyollardan ve İtalyanlardan mürekkep garnizonu bin üç yüz kişi idi. Budin'den yedi gemiyle getirilen üç yüz altmış top ile on beş büyük top şehri gece gündüz dövdüler.

Yahya Paşazade'nin üç oğlu Şiturvaysanburg'a kadar olan yerleri vurmaya memur oldular. Şehirdeki meşhur Gotik kilisesinin çan kulesini süsleyen altın haç bir top güllesiyle paramparça olunca Sultan Süleyman "Estergon bizimdir" diğe bağırmıştır. Gerçekten bu tesadüfün eseri görülmekte gecikmedi. 10 Ağustos günü teslim mukavelesi imza olundu. Estergon'un fetholunduğu gün Cuma olduğundan Padişah kiliseyi camiye çevirerek Cuma namazını burada kıldı.

Estergon kadısı ve sancakbeyi Budin, kadı ve paşanın emri altında bulunacaktılar.

Estergon'un tesliminin ertesi günü Lehistan Kralı'nın bir elçisi resmî surette Padişah huzuruna kabul olunarak Osmanlı silahlarının yeni başarılarını efendisinin tebriklerini, hediyelerle birlikte sundu. Sultan Süleyman, Estergon istihkâmlarının yeniden yapılmasını çabuklaştırmak için her sipahinin üç yük ve her paşanın bin yük taş getirmesini buyurdu.

Rüstem Paşa yalnız başına beş bin yük taş tedarik etmekle mükellefti. Padişah, devlet büyüklerinin bu arzusunu yerine getirmek hususundaki yarışı andıran gayretlerinden dolayı hilatler ihsan eyledi.

Ordu Estergon'dan Macaristan krallarının gömülü bulundukları Şiturvaysanburg şehri üzerine yöneldi. Bu sırada bazı haberler de geldi. Bunlar Barbaros'un başarılarına ve İran Şahı ile kardeşleri arasında çıkan bir vuruşmada kardeşlerinden birinin Diyarbakır'a kaçtığınına dair idi. Ayrıca bu sırada Sahib Giray'ın oğlu Emir Sultan'ın düşman memleketini vurmak üzere beş bin kişi gönderdiği ve bunların bin beş yüz esir ile geri döndüğü de haber alındı (20 Ağustos).

Aynı tarihte Siturvaysenburg kuşatmasına başlanıldı. Birkaç hücumdan sonra şehir 4 Eylül tarihinde fetholundu. Sultan Süleyman yenilen düşmanlara karşı yüksek gönüllülük göstererek komutan Varkoç'u el öpmeye kabul etti. Kralların mezarlarını taşıyan kilise her türlü tahripten korundu. Budin valisinin kardeşi Ahmed, buraya sancakbeyi tayin olundu.

Bu sıralarda başka yerler de ele geçirilmiştir. Kırım ve Dobruca Tatarlarıyla Sahib Giray'ın ve Mübarek Giray'ın

oğulları Emir Sultan ve Devlet Giray, başarılı akınlar yaptılar. Şiturvaysenburg'dan hareketinden evvel Padişah devletin bütün valilerine, Raguza Cumhuriyetine, Fransa Kralına ve Venedik Senatosuna zafernâmeler gönderdi.

Sultan Süleyman Şiturvaysenburg'dan Peşte'ye gitti. Oradan da İstanbul'a yöneldi. Belgrad'a vardığında (21 Eylül) orduyu, kışlalarına dönmek üzere terhis etti. Kendisi de İstanbul yolundaki hareketine devam eyledi.

ŞEHZADE MEHMED'İN VEFATI, ŞEHZADE CAMİİ İNŞAATI

Padişah daha İstanbul'a varmadan ikinci ve çok sevdiği oğlu Şehzade Mehmed'in vefatı haberini alınca son derece üzüldü. Şehzade yeniçerilerin eski mahallesi yakınlarına gömüldü. Türk mimarisinin şaheserlerini kuran büyük Mimar Sinan, şehzadenin hatırasını yaşatmak üzere mezarının bulunduğu alanda bir cami inşaasıyla görevlendirildi.

Bu caminin yapım işleri beş yıl sürdü. Üç yüz bin altın harcandı. Fatih camii örnek alınarak yapılan bu büyük camide büyük kubbenin etrafındaki dört yarım kubbe, birinciden farklılığını teşkil etmiştir. Dışarıdan, taşları pek güzel işlenmiş iki minare ile süslenmiştir. İçeride sütunları yoktur (şimdi Şehzade camii dediğimiz büyük cami budur). Burada kurulan medresenin hocalarına, diğer seLatin medreseleri hocaları derecesinde maaşlar tahsis olundu.

VİŞEGRAD, NEOGRAD, VELİKA'NIN ALINIŞI

Kanunî Sultan Süleyman, Macar krallarının eski başkentlerini ve gömülü bulundukları şehri fethettikten sonra Vişegrad'ın da alınmasını arzulamıştır. Bilenderburg da denilen bu şehir Macaristan tacının muhafaza edildiği

yer olarak meşhur olup, durumu bakımından Tuna'nın sağ tarafında ve Estergon altında bulunduğu için nehirdeki gemi seferleri itibariyle de önemliydi.

Kalenin Slavca "Vişegrad" olan adı yüksek kale anlamına olduğundan bu kelime sarp bir dağ üzerindeki mevkiini açıklar. Gerçi Macaristan kralları burada sürekli olarak oturmuş değillerdir. Fakat Vişegrad, hemen hemen Budin kadar süslendirilmesine özen gösterilen bir şehir olarak tanınmıştır.

Burası Mohaç Meydan Savaşı'ndan sonra Türklerin eline geçmiş ve Zapolya'ya ihsan olunmuştur. Onun ölümü üzerine Ferdinand, Vişegrad'ı zapt ettirmiştir. Macaristan seferinin açılmasından önce Sultan Süleyman tarafından Ferdinand'a yazılmış olan mektuplarda buranın da geri verilmesi istenmiştir.

Vişegrad'ın fethi ile Yahya Paşazâde Mehmed Paşa görevlendirilmiştir. O da Şiturvaysenburg'e yeni sancak beyi tayin edilen kardeşi Ahmed Bey ile Segedin Sancak Beyi Derviş, Mohaç Sancak Beyi Kasım ve Pojega Sancak Beyi Murad'ı yardımına çağırdı. Ayrıca Estergon ve Budin yeniçerilerinin yarısını da alarak Vişegard'ı kuşattı. On gün süren bir direnmeden sonra garnizon, serbest çekilebilmek şartıyla, teslim oldu.

Mehmed Paşa, elde ettiği başarıyı sürdürmek için Tuna'yı geçerek, Neograd şehri üzerine yürüdü. Buranın garnizonu onun yaklaşması üzerine, silah patlatmaksızın, kaçtıklarından Neograd da kolaylıklı fetholundu. Buraya bir "voyvoda bey" sıfatıyla görevli konuldu. Neograd'dan, Hatvan üzerine yürüdü.

Hatvan komutanları, kaçarak memleketi ateşe verdiler. Mehmed Paşa, "Delikürt" adında birini Hatvan'da geçici olarak voyvoda niteliği ile görevlendirdi. Bir süre sonra Padişah, Veli Bey'i Sancak Beyi sıfatıyla Hatvan'a yolladı. Bundan sonra başka kaleler de birbiri peşi sıra Osmanlıların eline düşmekte gecikmedi.

Bosna ve Hersek Sancak Beyleri Ulama ve Malkoç, Velika adındaki Esklavon kalesini kuşatmakta iken, Osmanlı kuvvetleri Velika'yı kuşatanlarla birleşmek emrini aldılar. Sonunda muhafızlar teslime zorlandı. Velika da fetholundu. Bundan sonra savaş Hırvatistan'a naklolundu. Burada da Ulama ve Malkoç bazı kaleleri zapt ettiler.

Lonska topraklarına giren Ulama ve Malkoçoğlu, Kont Nikola Zrini'yi Hırvatlarla ve Bilderştayn'ı ise İstiryalılar ve Karintiyahlarla birlikte yollarını kesmeye hazır bir durumda buldular. Her iki tarafta ateşkesi uygun gördü. Bu sırada iki ordunun yiğitleri, birbirlerini teke tek dövüşe çağırdılar.

Ulama ile Malkoçoğlu'na yeni yardım gelince, Hırisiyanların üzerine atılarak onları dağıttılar. Zrini ve Bilderştayn, Lonska kalesine doğru kaçtılar. Birincisi bir köprüden geçtiği sırada altındaki hayvan vuruldu ve kendisini güçlükle kurtarabildi. İkincisi tutulacağı sırada hendeklere atılarak az daha hayatı sonra erecekken sakalından tutulup çıkarıldı. Türkler bu başarıdan sonra Dubiça ile Banyaluka üzerine çekilmeyi uygun buldular.

Osmanlı Başbuğları Şaban, Kubat, Ramazan ve Nasuh, elverişli bir gecede dört yüz yeniçeri ve bin beş yüz süvari ile Tuna'yı geçip Sala kasabasına varmışlardı. Buranın istihkâmlarına merdiven kurduktan sırada garnizon bir çıkış yaparak topçu yardımıyla Osmanlıları çekilmek zorunda bıraktı. Çekilme sırasında hızlı vuruşmalar oldu. Her iki tarafta da çarpışmada kayıp verdi. Türklerden geri kalanler Estergon'a güçlükle çekilebildiler.

Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya, Kanunî Sultan Süleyman, Macaristan idaresinde arazi kurulu başkanı sıfatıyla defterdar Halil'i yardımcı vermişti. Halil, Macaristan'ın on iki sancağı için bir vergi defteri yapmıştır ki yüz elli yıl Budin eyaletinin biricik malî kanunu olmuş ve Avusturya ile yapılan barış müzakerelerinde "Defter-i Halil" adıyla önemli bir yer tutmuştur.

Halil, bir maliye kontrolü niteliği ile buralarda hazine menfaatlerini gözetmekle görevliydi. Mehmed Paşa, kardeşi Ahmed Bey'in teslim şartlarına riayet etmeyerek, kiliseleri yağmaladığını Bab-ı Devlete bildirmesi üzerine, Ahmed Bey memuriyetinden azledilmiştir. Yine bu 1545 yılındadır ki Sultan Süleyman, Novi ve Senya halkı tarafından Nadin ve Urana topraklarında vukua getirilen akınlardan dolayı Venedik doçuna şikâyetlerini açıklayan mektup yazmıştır.

İDARİ DEĞİŞİKLİKLER VE BARBAROS HAYREDDİN PAŞA'NIN VEFATI

Henüz yirmi yaşında bulunan Konya Valisi Şehzade Selim, kardeşinin ölümü üzerine açık kalan Saruhan eyaletine tayin edildi. Şehzadelerin bulundukları valiliklerin önemi, topraklarının genişliğine göre olmaktan çok İstanbul'a olan uzaklıkları bakımından göz önünde bulundurulmak gerekir.

Başkente yakın olan vilayetin başında bulunmak, sadece padişahın hayatında değil, onun ölümünden sonrası için de gözde olduğuna bir kanıt sayılmıştır. Böylece İstanbul ve taht için en kısa yolda bulunmuş olunuyordu. İstanbul'a en yakın bulunan eyalet o sıralarda Manisa idi. O zamana kadar babasının gönlünde ve yakınında birinci mevkiyi en büyük şehzadesi Mehmet almıştı.

Şehzade Selim, Mart 1544'de ağabeyi Amasya Valisi Mustafa'nın ve sonradan Karaman valiliğine atanan Şehzade Bayezid'in hakları dışında olarak Manisa valiliğine getirildi. Şehzade Selim, bir süre Uludağ'ın saf havasını almak üzere Bursa'da kaldı.

Bu sırada, Vezir-i azam Hadım Süleyman Paşa azledildi, 90 yaşında idi. Fakat bu yaşından çok; onun makamını ele geçirmek veya bir derece daha buna yaklaşmak ümidini taşıyan Vezir Hüsrev Paşa'nın bir düzeninden ileri gelmiştir.

Vezir-i âzâmlık, ikinci Vezir Rüstem Paşa'ya tevcih olunmuştur. Rüstem Paşa aslen Hırvattı. Mohaç seferinden

sonra birinci silahtarlıktan imrahorluğa çıkmış, sonra Diyarbakır beylerbeyliğine ve nihayet vezirliğe nail olmuştur. Savaştan başka bir şeyden anlamazdı.

İlim ve edebiyata karşı da ilgisiz kalmıştır. Bu bakımdan selefleri İbrahim ve Lütfi Paşalardan farklı idi. Şairleri de sevmezdi. Onlar da hicviyelerle bunun öcünü almışlardır. Bununla beraber, hiçbirini astırmamış olması yine de kayda değerdir.

Türk denizcilik tarihinin büyük amirali Barbaros Hayreddin Paşa, 4 Temmuz 1546 tarihinde şanlı mesleğini tamamlayarak vefat etti. Naaşı, Beşiktaş'ta yaptırmış olduğu medrese yakınına gömüldü.

Barbaros Hayreddin, altmış bin altın ve iki bin köle bıraktı. Kölelerinden sekiz yüzünü padişaha vasiyet etti. İkiyüz köle ile borç verdiği otuz bin altını da vezir-i âzâma hibe etti. Böylece geriye kalan bin köleye ve altmış bin altına da oğlu sahip oldu.

ŞARLKEN VE FERDİNAND İLE BARIŞ

Estergon piskoposu, Haziran 1544'de kralın bir valisi olmak niteliği ile Budin paşasına başvurarak bir aylık bir ateşkes imzalamıştı. Bu senenin sonlarına doğru Ferdinand; Hind denizlerinde düşmanlıkların kesilmesini istemek üzere İstanbul'a getmekte olan Portekiz elçisi Odoardo Kateneo'yu Osmanlı Devleti ile kendi adına da bir barış imzalamaya yetkili kıldı. Ayrıca Jerom Adorno'yu elçi olarak İstanbul'a yolladı.

Adorno, bu görevinde Bolonya'lı asilzadelerden olan Jan Mari Malvezi adındı bir İtalyan'ı sekreter niteliği ile yanında bulunduruyordu. Şubat'ın son günü Edirne'ye varınca Vezir-i Âzam Rüstem Paşa ile öteki vezirleri ziyarete koştu. On beş gün sonra Padişah huzuruna kabulü kararlaşmışken, mülakatın yapılacağı günün gecesinde öldü.

Malvezi, vezirler tarafından çağırılarak Adomonun zerihlenme suretiyle değil, kendi eceliyle öldüğüne tanıklık etti. Ondan sonra da Rüstem Paşa, elçinin böyle beklenmedik bir zamanda ölümünden dolayı üzüntülerini belirten bir mektubu Malvezi'ye vererek dönmesine izin verdi.

Adorno ve Malvezi'nin Viyana'dan hareketlerinden önce Ferdinand, onları seyahati süresince düşmanlıklara ara vermek üzere Budin Valisi Mehmed Paşa ile bir mütareke akdettiği gibi Macarlarla, Türkler arasındaki dâvâlar için özel mahkemeler kurulması da her iki tarafça uygun görülmüştür.

Mehmed Paşa, Malvezi'nin dönüşünde, Macarlar taarruza başlamadıkça ateşkesi sürdürmeye elverişli bulunduğunu temin etmiş idi. O sırada Vorms'da bulunan Ferdinand barış müzakeresi için yeni bir elçi olarak hukuk doktoru Nikola Sko'yu seçti. Her iki iktidarın Macaristan'daki toprakları o zaman ne durumda iseler, öylece bırakılacaktı.

Bu şart ile Sko, yıllık vergi adı altında Padişah'a on bin, vezir-i âzâma üç bin ve öteki vezirlerin her birine bin altın takdimine yetkili kılındı. Ferdinand'ın Macaristan'daki askerlerinin komutanı General Leonard Fels, Budin Valisi ile Sko'nun dönüşüne kadar ateşkesin uzatılmasını dair bir antlaşma imzaladı.

Bir taraftan da İmparator Şarlken, Ferdinand'ın elçileri ile birlikte, barış görüşmeleri için Hollandalı Veldvik'i İstanbul'a gönderdi. Sko, Osmanlı başkentine giderken o kadar acele etmiştir ki raporuna göre yolda on at çatlatmıştır. Veldvik, Sko'ya yazdığı mektuplarda kendisinin İstanbul'a yetişmesinden önce hiçbir şey kararlaştırılmamasını yazmış ise de bu mektuplar Osmanlıların eline düşmüştür.

Fakat sonunda her iki delege, Edirne'de, 10 Kasım 1545 tarihi ile on sekiz aylık bir ateşkes imza etmişlerdir. Bu süre

içinde İmparator ve Ferdinand kesin esaslar üzerinde barışı kurmak üzere tam yetkili yeni elçiler göndereceklerdi.

Baharda Veldvik'in yakında vasıl olacağı haberi İstanbul'a gönderildi. Veldvik de yazın ilk günlerinde hareket etti. Kendisine verilen talimata göre; o zamana kadar barış yapmaya engel olan başlıca noktalar berteraf edilmeye çalışılacak idi. Yani padişaha istediği topraklardan vazgeçmeye ve para takdimi teklifiyle problemleri çözmeye bütün gayretini harcaması gerekiyordu.

Veldvik yolda, Tatar Pazarı'nda İstanbul'dan dönmekte olan Fransız elçisi d'Aramon'a tesadüf etti. D'Aramon, Osmanlı Devleti'nden üç yüz bin altın borç almak için müzakerelere girişmekle görevli olduğu halde bunu başarı ile sonuçlandırmamış, sadece İskenderiye'den her yıl bir miktar güherçile almak müsaadesinden başka birşey elde edememişti.

Portekiz elçisi de görevinde fazla başarı sağlayamadı. Çünkü Sultan Süleyman, Osmanlı gemilerinin Hindistan denizlerinde serbest gezebilmesi için bir vergi ödenmesi konusunda Portekiz hükümeti tarafından yapılan teklifi kesin şekilde reddetti.

Veldvik, İstanbul'a erişince rütbesine yakışan şekilde kabul olundu. İstanbul'da kaldığı ilk haftalar içinde Padişah'ın hastalığı, elçinin ağır bir hastalığı görüşmelere engel oldu. Bu sırada Şarlken'in muhafız askerlerinin komutanı olan Hristof Rogendor, eski efendisi aleyhinde Sultan Süleyman'a hizmet etmek üzere İstanbul'a gelmişti (27 Eylül 1545).

Padişah, bu adamı huzuruna kabul etmiş ve ona tahsisat da bağlamıştır. Fakat Müslümanlığı kabule yanaşmaması, kumara düşkünlüğü elde etmesi mümkün olan itibarlardan onu yoksun bırakmıştı. Sıtmadan rahatsız olan Padişah, İstanbul'dan Edirne'ye hareket etti. Aynı hastalığa yakalanmış olan Veldvik de Padişah'ın arkasından oraya gitti (18 Ekim 1546).

14 Aralık’ta Veldvik, resmî bir kabul sırasında Şarlken ile Ferdinand’ın hediyelerini Kanunî Sultan Süleyman’a takdim etti. Sonra itimat nâmelerini sunarak kısa bir nutuk söyledi ve görevi hakkında bilgi veren bir muhtıra arzeyledi. Kanunî Sultan Süleyman, elçiye verdiği cevapta; bir yıl önce kendisine yapılan teklifler hakkında elverişli bir cevap getirmiş ise bütün güçlüklerin giderilmesi için bir yol bulunacağını beyan eyledi. Veldvik bu konuda vezirlerle görüşeceğini açıklayınca Padişah, “öyle olsun” deyip kendisine izin verdi.

Vezirlerle, Veldvik arasında mülakatlar yapıldı. Karşılıklı olarak bazı şikâyetler üzerinde duruldu. Görüşmeler on ay kadar sürdü. Çözülecek en büyük güçlük, istenilen topraklar üzerinde idi. Osmanlılar, Estergon ve Komoron arasındaki arazi ile Tata ve Eğri ve bir süre için Padişah’ın emirlerine bağlı olmayı kabul etmiş Macar asilzadelerinin verimli topraklarını istiyorlardı. Nihayet 13 Haziran’da Rüstem Paşa’nın konağında aşağıdaki esaslar üzerinde bir antlaşma imzalanmasına karar verildi:

Asilzadelerin toprakları yılda beş bin altın tazminat karşılığında Avusturya’ya bırakılacaktı. Pereni ve Törük’ün mülkleri olan arazi de yılda on bin duka karşılığında geri verilecek ve belirtilen tımarlar için de yılda beş bin duka ödenecekti.

Böylece bir yıl önce kararlaştırılan yılda on bin duka ile beraber toplamı yılda otuz bin duka altını bulacaktı. Bu paralar belli sürelerde günü gününe ödenmek şartı ile 19 Haziran 1547 tarihinde bir barış antlaşması, daha doğrusu beş yıllık bir ateşkes imzalandı ki İmparator Şarlken, Papa, Fransa Kralı, Venedik Cumhuriyeti de buna dahil edilmişti.

Antlaşmanın tasdikli örnekleri karşılıklı olarak taraflarca birbirlerine verilmesi üç ay içinde tamamlanacaktı. Veldvik; Malvezi ile Ugrinoviç’i İstanbul’da bırakarak antlaşmanın

bir nüshası ile hareket etti. 1 Ağustos 1547 tarihinde Şarlken barış antlaşmasını Ogsborg'da imza etti.

Şarl ve Ferdinand'ın tasdiknameleri Eylül sonlarında İstanbul'a geldi. 10 Ekim günü Malvezi ve antlaşmanın tasdikli örneğini İstanbul'a getiren Yusti di Arjento, Padişah tarafından kabul olundular. Sultan Süleyman, kendilerine birkaç iltifatlı söz söyledikten sonra izin verdi. Ondan iki gün sonra da bunlar vezir-i âzâma veda ettiler.

Rüstem Paşa, barışın sürekli olmayacağı hakkında Fransızlar tarafından ileri sürülen görüşü, yalanlamanın kendilerine ait olduğunu söyledi. Ayrıca kendisi için av köpekleri ile doğanlar ve Padişah için de maharetli bir asma saati istedi. Sonra onlara antlaşma üzerinde altın yazılı Padişah tuğrasını gösterince, Yusti, bu tuğranın nişancı tarafından çizilmiş olduğunu; İmparator Şarl ve Kral Ferdinand'ın imzalarını kendi elleriyle atmış bulunduklarını belirtti.

İşte Macaristan savaşı, üç yıl süren müzakerelerden ve birbirini izleyen üç elçilik heyetinden sonra böylece sona erdi. İmparator Şarl'ın ilk defa olarak dahil olduğu bu barış antlaşması, Avusturya'nın da Osmanlı tarihçileri tarafından vergi sayılan yıllık bir ödeme vaatiyle satın aldığı ilk barıştır.

J. VON HAMMER
OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

II. CİLT

Yayın No: 31
Tarih: 05
Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-2 / J. Von Hammer
Genel Yayın Yönetmeni / Ahmet İzci
Yayın Kurulu / Doç. Dr. Mustafa Gencer
Doç.Dr. Dündar Alikılıç
Yrd.Doç. Dr. Abdüllatif Armağan
Gaye Yavuzcan
İrfan Bülbül
Editör / Uzm. Mustafa Güçlükol,
Bilge Bozkurt, İrfan Bülbül
Transkripsiyon / A. Basad Kocaoğlu
İç Tasarım / Adem Şenel
Kapak / Yunus Karaaslan
Baskı-Cilt / Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Listros Yolu Fatih Sanayi Sitesi
No: 12/74-75-76 Topkapı - İstanbul
Tel : 0212 613 68 94 Faks: 0212 613 68 96
5. Baskı / Eyül 2011
İstanbul, Eylül 2011
ISBN: 978-9944-978-32-3
TK-ISBN: 978-9944-978-31-6
T. C. Kültür Bakanlığı Sertifika No:14111
© İlgi Kültür Sanat Yayıncılık 2011
İlgi Kültür Sanat Yayıncılık
Çatalçeşme Sokak. No: 27/7
Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: 0212 526 39 75
Belgegeçer: 0212 526 39 76
www.ilgiyayinevi.com
ilgiyayinevi@gmail.com

J. VON HAMMER
OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ

II. CİLT

ilgi kültür sanat

ALTINCI BÖLÜM

- XXIX - SOKULLU MEHMED PAŞA İLE ŞEYHÜLİSLAM EBUSSUÛD EFENDİ

Kanunî Sultan Süleyman devrinde, Osmanlı Devleti'nde her şeyi ile mümtaz bilginler komutanlar ve devlet adamları yetişmiş ve bu şeref sahiplerinin yanında, iktidar ve liyakatin her türlüsünde kemale erişilmiştir. Onun çağında da camiler, medreseler, kışlalar ve hastahaneler vücut bulmuştur. Yine o çağda; sanatta, edebiyatta, mimaride şaheserler ortaya çıkmıştır. Şimdi bu zamanların iki büyük simasından, yasama işlerinin ve padişahtan sonra yürütmenin başında bulunarak iktidarın en sağlam dayanağı olan iki zattan kısaca söz açacağız. Bu iki devlet adamı: Sokullu Mehmed Paşa ile Ebussuûd el-İmadîdir.

Sokullu Mehmed Paşa, üç padişah zamanında veziriazamlık makamında büyük hizmetler görmüştür. Ebussuûd Efendi ise şeyhülislam olarak Osmanlı yasama işlerinin otoritesi sayılmış ve değerli fetvaları sayesinde bir çok kanunların meşruluğunu pekiştirmiştir.

Ebussuûd ile Sokullu, Osman Bey'den beri devlette büyük görevliler içinde makamlarını en uzun süre ellerinde

tutabilenlerdir. Ebussuûd otuz yıl müftülük vazifesini başarı ile yerine getirmiş; Sokullu Mehmed Paşa da veziriazamlık makamında kendini on beş sene kuvvetle muhafaza edebilmiştir.

Avrupalı Osmanlı tarihçilerinin hemen hiç biri, Sultan Süleyman zamanındaki devlet gücünün, onun ölümünden sonra da, pek liyakatli olmayan oğlu ikinci Selim çağında da devam edebilmesi sebebini yeteri kadar açıklayamamıştır. Oysa ki, bunu bulmak pek güç değildi. Bu ikbal günlerinin sürekliliği, Veziriazam Sokullu ile Şeyhülislam Ebussuûd'un görevlerinde kalmalarıyla açıklanabilir. Çünkü bunlar Kanunî tarafından devlet gücüne verilen genişlik ve düzeni korumakta mümkün olan her şeyi yapmışlar ve muvaffak da olmuşlardır.

Sokul kalesinde, yani dik bir kaya üstündeki mevkii dolayısıyla "Şahin yuvası" denilen yerde doğmuş olan Bosnalı Mehmed, "hademe-i hassa" arasında büyümüştür. Sultan Süleyman kendisini hazinedarlığa tayin etmiş ve Barbaros Hayreddin'in ölümünden sonda da "Kapudan" unvanı ile donanma kumandanlığı kendisine verilmiştir.

Ebussuûd El-îmadî, Şeyh Mehmed Yavsi isminde bir zatın oğludur. Şeriat ilimlerini usulüne göre tahsil ettikten sonra birbiri peşi sıra müderrislik ve hâkimliklerde hizmet etmiştir. Sekiz yıl da Rumeli kazaskerliğini ifâ ettikten sonra, Kanunî Sultan Süleyman onu yasama görevlerinin en yükseği olan müftülüğe, diğer bir deyimle Şeyhülislamlık makamına yükseltmiştir Tefsirlerin en ihatalısı olan ve Kâdı Beyzavî tefsiri ile Zemahşerî'nin Keşşaf adlı büyük tefsirini de kapsayan tefsiriyle de büyük bir şöhret kazanmıştır.

Padişah bu tefsirin birinci kısmını alıp da içindekilere vukuf kazanınca Ebussuûd'un günlük tahsisatını üç yüz akçeden (altı altın) beş yüz akçeye (on oltına) çıkarmıştır. Tefsir tamamlanınca da tahsisat günde yüz akçe daha arttırılmıştır.

Ebussuûd ile Sokullu her ikisi de uzun boylu ve Sultan Süleyman gibi zayıf idiler, ikisinin de Sütlücede yazlıkları vardı. Her ikisi de Eyyûp Sultan Camii yakınında gömülmüşlerdir. Ebussuûd çocukları arasında, Sokullu da Mimar Sinan'ın yaptığı kubbe altında ebedî uykularını uyumaktadırlar.

Müftü Ebussuûd, Kaptan Paşa Sokullu ve Veziriazam Rüstem Paşa gerek mevkileri, gerekse liyakatleri bakımından o zaman imparatorluğun en büyük devlet adamlarıydı. İşte Kanunî Sultan Süleyman en yüksek ve önemli görevlere böyle zatları getirmekledir ki, en kabiliyetli olanları seçmekten ve onların üstün niteliklerine karşı en ufak bir karakter zaafı duymaksızın onları makamlarında tutmaktan ibaret olan büyük padişahlık meziyetini göstermiştir.

Sultan Süleyman daha önce en iyi komutanlarından biri olan eski Bosna Valisi Hüsrev Paşa ile ihtiyar Veziriazam Süleyman Paşa'yı azletmişti. Bunların azli iki vezirin Dîvânda uygunsuz bir çekişmeye girişmelerinden doğmuştur. Gerek Hüsrev Paşa, gerekse Süleyman Paşa makamlarını ve nüfuzlarını kaybettikten sonra çok zaman yaşamadılar. Doksanlık bir hadım olan Süleyman Paşa, Malkara'da daha üç yıl köşesine çekilmiş olarak yaşamış ise de; nüfuz ve kudretten yoksun bir hayata dayanamayacak kadar zayıf olan Hüsrev Paşa, kendisini açlıktan öldürmek suretiyle hayatına son vermiştir.

Gözden düştüğü zamandan beri ilk defa olmak üzere ata binmek arzusunda bulunup da etrafında hizmetkâr, muhafız, ve sırmalı kaftan göremeyince derhal gezintiden vazgeçip yaşamaktan nefret etmiştir. "Böyle ata binmekten ise yatakta yatmak daha iyidir." diyerek ayağını özengiden çıkarıp evine dönmüş ve yatağına girmiştir. Kendisini tedavi etmek isteyen hekimlere de kapısını kapatmıştır. "Bana zehir içirtmek istiyorsunuz!" diyerek ondan sonra hiç bir şey yememiştir. Sekiz gün sonra da ömrü sona ermiştir.

HİNDİSTAN ELÇİSİ VE İRAN PRENSİ'NİN İSTANBUL'A GELİŞLERİ

1547 yılında, Macaristan Kralı Ferdinand ve Almanya İmparatoru Şarlken ile barış antlaşması imzalandı. Bu sırada İstanbul'a, Portekizlilere karşı Sultan Süleyman'dan yardım dilemek üzere, Hindistan Padişahlarından Alâeddin'in de bir elçisi geldi.

Alâeddin'in elçisi Padişah'a çok nadir hayvanlar, olağanüstü renkleriyle dikkati çeken papağanlar, kıymetli baharat ve ıtırlar, pelesenkli macunlar, zenciler ve hadımlar takdim eyledi. Hind elçisinin alayı çok ilgi çekti.

İstanbul'a gelen bir başka konuk ise: Şah Tahmasp'a isyan eden kardeşi, İran Şahzedesi Elkas Mirza idi. Onun gelişi dolayısıyla İstanbul halkının tanık olduğu alay ondan da daha görkemli olmuştur.

Elkas, Deşt-i Kıpçak'tan, Karadeniz'den geçerek Osmanlı himayesine sığındı. Bu şehzade büyük bir merasimle kabul edilmiştir. Öylesine ki, muhtelif piyade, topçu, sipahi fırkaları silahtarlar önünden geçtikçe şehzade bunların komutanlarını Sultan Süleyman sanarak yerinden kalkıp oturmuştur. Hele yeniçeri ağasının şaşasıyle, veziriazamin geçişleri sırasında bu yanılma daha da açık ve seçik olarak devam etmiştir.

Şehzade bu kadar büyük bir ihtişam içinde gözleri kamaşmış ve sürekli heyecandan bitap hale düşmüş durumda iken, Sultan Süleyman'ın, miğferlerin ve sorguçların pırıltısıyla sırmalı külahlar ve bir ormanı andıran mızraklar arasında bizzat gelişi anında kendinden hemen büsbütün geçmiş bir halde yerinde oturup kaldığı bilinmektedir.

Ertesi gün mülakattan önce Padişah mükellef bir yemek verdiği gibi bir çok da hediyeler göndermiştir. Bu hediyelerin başlıcaları altın ve gümüş ile dolu keseler, şallar, kıymetli kumaşlar, atlar ve birçok beyaz ve zenci esirler idi.

Kızılbaşa (sarıklarının kırmızı uçlarından dolayı İranlılara o zaman verilen ad) bu kadar iltifat gösterilmesi; Şiîleri bir hâinden başka bir şey saymayan bazı ifratçıların dedikodusuna yol açtı. Sultan Süleyman dönüp dolaşan sözler kendisine ulaştırıdığı vakit:

"Biz devletin şanı ve haysiyeti neyi gerektiriyorsa onu yaptık. Eğer ortada bir hainlik varsa, onun cezasını Cenab-ı Hakk'a havale ederiz" demekle yetindi. Padişahın, şahoğlunu böyle olağanüstü bir surette kabulünde Osmanlı Devleti'nin askerlik gücünü göstermek arzusu ile beraber İran hakkındaki düşmanca niyetlerinin de izlerinin bulunduğu söylenebilir.

Elkas Mirza'nın gelişi, on yıldan beri tasarlanan savaşa davetiye çıkardı. Almanya ile imzalanan antlaşma da bu ateşin parlamasına elverişli bir durum hazırlamış bulunuyordu. Sultan Süleyman'ın pek sevdiği eşi Hürrem Sultan, çoktanberi veziriazam bulunan damadı Rüstem Paşa'nın askerlikteki değerini gösterecek bir vesile çıkmasını arzu etmekte idi.

Bir taraftan da Şehzade Selim'in Avrupa'da babasına vekâlet edebilmesi için, Padişahın İstanbul'da bulunmamasını isterdi. İran ile savaş kararlaştırılınca Elkas Mirza, lala niteliği ile hizmetine verilen ve bu münasebetle Bosna valiliğinden Erzurum Valiliğine nakledilen Ulama Paşa ile birlikte sınıra gönderildi.

İRAN SEFERİ

Kanunî Sultan Süleyman, 1548 baharında hayatında on birinci defa olarak bizzat sefere çıktı. Seyyidgazi'de, Manisa Valisi Şehzade Selim, Konya'da Karaman Valisi Şehzade Beyazid ve Amasya Valisi Şehzade Mustafa tarafından büyük saygılar ve parlak merasimle karşılandı. Şehzadelerin üçü de babalarını karşılamak için idare merkezi olan şehirlerden çıkmışlardı. Padişah,

Seyyidgazi'den ayrılmadan önce Şehzade Selim'i, yokluğu sırasında hükümet dizginini elinde tutmak üzere Rumeli'ye gönderdi.

Karaman Beylerbeyi Pîri Paşa ve Erzurum Beylerbeyi Ulama Paşa Van'ı kuşatmak üzere gönderildiler. Padişah Erzurum'dan Adilcevaz'a yönelirken; Şirvan'ın eski hükümdarı Halil'in oğlu Ali, çağrı üzerine, gelmiş olduğundan huzura kabul edildi. Halil, Şah İsmail'in kızı ile evlenmiş idi. Fakat Şah İsmail'in ölümünden sonra Şah Tahmasp, Şamahi'yi kuşatarak ele geçirmiş ve henüz çocuk yaşta olan Ali'yi kovarak Şirvan hükümetini kendi kardeşi Elkas Mirza'ya vermişti. Elkas'ın İstanbul'a gelişinden sonra Padişah onun idaresinde bulunmuş olan topraklara, genç Ali'yi geri yolladı.

Elkas Mirza'nın dileği üzerine Sultan Süleyman, Van'a doğru gideceği yerde, Tebriz'e yöneldi. Fakat Elkas Mirza'nın intikamcı arzuları, padişahın asil davranışları karşısında gerçekleşemedi. Sultan Süleyman, Aras ırmağı dolaylarında bulunan toprakları ve İran'ın bir kısmını fethettikten sonra Tebriz'i kuşattı.

Buranın halkı tüfek patlatmaksızın teslim, oldu. Kanunî, Tebriz'de sadece beş gün kalmış, bu süre içinde askerini kusursuz bir düzen altında tutarak kimsenin malına el uzattırmamış; ondan sonra da geri dönüp Van üzerine yürümüştür.

Osmanlı tarihçisi Âli; "düzen o kadar kusursuz idi ki, bir tavuğun yumurtası kırılmadı ve bir horoz şikayet etmedi." der.

16 Ağustos'ta Osmanlı ordusu Van'ı kuşatmaya başladı. Burası sekiz gün Erzurum'dan gelen büyük toplarla dövüldü. Elkas Mirza ile kuşatılanlar arasında yapılan gizli haberleşme sonunda dokuzuncu gün zaptolundu. Sultan Süleyman İran sınırının en önemli müstahkem mevkii olan

bu kalenin muhafazasını Anadolu eski Defterdarı İskender Paşa'ya verdi.

Mevsim ilerlemiş bulunduğundan ve ondan sonrası için askerî hareketler yapılmasına elverişli olmadığından padişah kışlığa çekildi. Fakat Padişah, İran'la sınırdaş olan yerlerden ayrılır ayrılmaz Şah Tahmasp ilerleyerek Adilcevaz, Muş ve Ahlat taraflarını talan ettiği gibi Kars kalesini almak için gönderilen Osmanlı birliğini de yenilgiye uğrattı. Bu dağınık savaşın kötü etkilerini durdurmak için Sultan Süleyman Diyarbakır'dan bozguna uğrattı. İkinci Vezir Ahmed Paşa'yı yolladı.

Ahmed Paşa'nın öncülük görevini kendisine vermiş olduğu yiğit Çerkez Osman Paşa, İranlıları Kemah yakınında bozdu. Osman Paşa bir gece bir çok at toplayarak bunların kuyruklarına kazan ve bakır bağlattırıp İran ordusu içine sürdürdü. Acemler aralarına düşman girdiğini ve bir baskına uğradıklarını sanarak birbirlerinin üzerine atılıp kendi kendilerini boğazladılar. Bu kadar güzel bir sonuç veren şu savaş hilesine karşı mükâfat olmak üzere Osman Paşa Haleb Valiliği'ne tayin olundu.

Elkas Mirza; Kaşan, Kum ve İsfahan taraflarını vurmaya gitmek için müsaade aldı. Bu yürüyüşü Şah Tahmasp için felâketli sonuçlar doğurabilirdi. Çünkü Elkas Mirza'nın bu yörelerde birçok taraftarları vardı. Fakat kendisine hem az para verilmişti, hem de emrine verilen askerler muntazam ordu mensupları değillerdi. Şehzadenin hareketinden ve Çolek'te yapılan bayram töreninden sonra Kanunî Sultan Süleyman Haleb'e doğru yola çıktı. Padişah Haleb'e Kasım sonlarına doğru vasıl oldu. Bu şehirde kaldığı süre içinde Karaman Valisi olan oğlu Bayezid'i yanına çağırdı.

İsfahan’a kadar hareketlerini genişletmiş olan Elkas Mirza, kardeşine karşı kazandığı başarıları padişaha arzetmiş ve ona bir çok hediyeler göndermiştir. Bunlar arasında özellikle çok nefis şekilde cildlenmiş Kur’ân-ı Kerîm nüshalarıyla, hadis kitapları ve Şehname ile bazı dîvânlar vardı. Ayrıca elmas ve benzeri kıymetli taşlarla kakmalı değişik silahlar, büyük anber ve misk parçaları, Nişabur firuzeleri, Bedehşan yakutlarıyla dolu torbalar, Hind muslinleri, Keşmir şalları, Acem çuhaları, Horasan halıları dikkati çekiyordu.

Bu sıralarda Beylerbeyi İskender Paşa, Hoy Hanı Hacı Dümbüllü’yü yendiğini padişah’a bildirdi. Öte yanadan da Vezir Mehmed Paşa, Erzurum Beylerbeyi Musa’nın üzerine hücum ederek onu öldürmüş olan Gürcistan âsîlerini perişan ederek ellerinden yedi kale almış oduğunu da arz eyledi.

Padişah Haleb dolaylarında bir büyük av partisinden döndükten sonra bu şehirden çıktı (Haziran 1549). Beş gün sonra da oğlu Bayezid’i görevinin başına yolladı. 3 Temmuz’da Fırat’ı geçerek ordusu ile Elmalı’ya kondu. Elkas Mirza da buraya çağırılmıştı. Fakat İran Şehzadesi, hem padişahtan, hem de Bağdat üzerine yürümekte olan Üçüncü Vezir Mehmed Paşa’dan çekindiği için süratle Kürdistan’a kaçtı. Sıtmaya tutulunca Çınar’da duraklamak zorunda kaldı. Burada kardeşi Şohrab, birden üzerine saldırıp onu yakaladı. Ve Şah Tahmasp’a teslim etti. Şah da hayatının geri kalan kısmını geçirmesi için onu bir kalede hapsetti

Sultan Süleyman 10 Eylül tarihinde Erzurum’a vardı. Orada İkinci Vezir Ahmed Paşa’yı Gürcistan’a yolladı.

Ahmed Paşa altı haftadan daha kısa bir zaman içinde yirmi kale fethetti. Padişah, 21 Aralık 1549 tarihinde mesut bir şekilde İstanbul'a girdi.

MACARİSTAN'DA ANTLAŞMAYA AYKIRI DAVRANIŞLAR

Ferdinand'a, Venedik Doçu'na ve Lehistan Kralına zafernameler yolladı. Ferdinand, antlaşmaya göre taahhüt ettiği otuz bin altının ilk ödemesini bir yıl önce yapmıştı. O sırada Budin valiliğine atanmış olan Kasım Paşa'ya da bir miktar hediye gönderilmişti. Bununla beraber antlaşmanın şartlarına tamamıyla uyulmadı. Bir taraftan Siturvaysenburg Bey'i Velican dört bin kişiyle bazı yöreleri tahrip etmiştir. Öte yandan karşısına çıkanlar onun askerlerini kayıplara uğratmışlardır.

Kralın Macaristan'daki valisi uzlaşmazlıklara son vermek için çalışmışsa da bir sonuç elde edememiştir. Bununla beraber her iki memleketin delegeleri toplanıp konuşmuşlar fakat konuşmalar çekişmelerle sonuçlanmıştır.

Ayrıca İmparatorun Bâb-ı Devletten gönderilmiş olan mühtedi (İslâmiyeti sonradan kabul etmiş) Mehmed'in yanında ağzından kaçırdığı bir söz de padişah'ın güvensizliğini yenilemiş ve Transilvanya işleri hakkından şüphelerini arttırmıştır.

Papaz Jorj'un hileleri ise Kraliçe İzabel'i haklı olarak endişelere düşürmüştür. Kraliçe, oğlu için Padişah'tan yardım dilemek zorunda kalmıştı. Sultan Süleyman, Mahmud Çavuş'a hemen Transilvanya'ya giderek Papaz'ın görevden uzaklaştırılmasını ve Osmanlılara teslim edilmesini, Kraliçe ile onun sadakatli müşaviri Petroviç'ten başkasına itaat edilmemesini açıklayan bir fermanı üç millete yani Macarlara, Usklilere ve Saksonlara tebliğ etmesini emretti.

Bu arada Budin Valisi Kasım Paşa da Kraliçe'ye yardım için Transilvanya'ya geçmek üzere hazır durumda bekliyordu. Çünkü Papaz Jorj tacı Ferdinand'a bırakması amacı ile Kraliçe'yi sürekli olarak baskı altında tutuyordu. Macaristan'da bu olaylar geçerken Polonya Kralı Sigismond Ogüst'in bir mektubu Padişah'a geldi.

SÜLEYMANİYE CAMİİ TEMELİNİN ATILIŞI

1550 yılı işte bu suretle geçmişti. Kanunî Sultan Süleyman, Süleymaniye büyük camiinin temelini, bütün saray memurları huzurunda ve veziriazam ile şeyhülislam kendisinin refakatinde bulundukları halde o yıl içinde atmıştır.

Osmanlı mimarisinin bu şaheseri, üslûbunun azametinde ve detaylarının zenginliğinde, devletin en ileri ve bahtiyar çağının karakterini aksettirmektedir. İstanbul'un yedi tepesinden biri üzerine kurulmuş olan "Süleymaniye" uzaktan seyyahların dikkatini çektiği gibi, yakından da yapısındaki incelikle takdir ve hayranlık toplar.

TAMEŞVAR İLE DİĞER MACARİSTAN KALELERİNİN DÜŞÜŞÜ

1551 yılında Papaz Jorj, Transilvanya işleri hakkında gerçeğe uymayan mektuplar yazarak Sultan Süleyman'ı kandırmaya uğraşıyordu.

Transilvanyalılara Sultan Süleyman'ın şu anlamdaki bir mektubu geldi: "Papaz ile Budin valisinin birbirine aykırı olan raporları üzerine Almanlar papaz tarafından yazıldığı gibi henüz hareket etmemiş mi? Yoksa valinin bildirdiği gibi memleketin ortasına mı erişmiş olduğu tayin olunamadığından; Rumeli Beylerbeyine ve Semendre Valisi Rüstem Paşa'ya askerlerini silahlandırmaları emrolunmuştur. Vidin Sancakbeyi Malkoçoğlu, Eflâklıların

başına geçecek, Niğbolu Sancakbeyi Mehmed Bey Boğdanlılara ve Dobruca Tatarlarına kumanda edecektir.”

Bu esnada Kırım Hanı, Kırım Tatarlarını emri altına almış ve Veziriazam Rüstem Paşa’nın ordusu yeniçeri ve sipahileri ile birleşmişti. Kaptan Paşalık makamını Rüstem Paşa’nın kardeşi Sinan’a bırakmış olan Sokullu Mehmed, Rumeli Beylerbeyliği’ne tayin olunmuştu.

Sokullu seferi açmakla görevlendirilmişti. İran’dan dönüşünde yeniden Bosna valiliğini eline almış olan Ulama Paşa’nın gelişini bekleyerek Salankamen’de ordugâh kurmuştu. Bu heybetli kuvvetlere Mihaloğlu Ali Bey akıncı fırkasıyla Kasım Paşa’nın askeri de katılacak idi.

Kanunî Sultan Süleyman, Papazın hainliğine, Transilvanya’nın Ferdinand’a bırakıldığına ve Avusturya askerinin Macar ülkesine girdiğine kanaat getirince Ferdinand’ın elçisi Malvezi’yi dîvâna çağırdı. Onun yapmak istediği açıklamalar doyurucu olmadığından Anadolu Hisarı’nda “Karakule’ye” hapsedilmesi uygun görüldü.

Nihayet 7 Eylül 1551’de Sokullu, yaklaşık olarak seksen bin kişiyi bulan ordusu ve elli topu ile Tuna’yı geçti. 18 Eylülde Beçe kalesini alarak garnizona gereken cezayı verdi. Sonra Beçkerek kalesinin muhafızları, kumandanlarıyla birlikte kaçtıklarından kendilerini bekleyen cezaya uğramaktan kurtuldular (21 Eylül). Buradan ordu, Çalad şehrine yürüdü. Bu şehrin de anahtarları teslim alındı. Dada sonra İlladya ve bir düzine kadar başka kaleler Osmanlı ordusu tarafından fetholundu. Bu arada Lipa müstahkem mevkii de ele geçti.

Sokullu Mehmed Paşa, Lipa’dan Tameşvar surları altına gitti. Burası on beş gün kadar kuşatıldı. Kuşatılanlar bir hayli direndiler. Esasen mevsim de çok ilerlemişti. Bu sebeple Beylerbeyi Sokullu, Belgrad üzerine çekilmeyi uygun gördü.

Sokullu Tuna’nın öte tarafına çekilince kalabalık bir imparator ordusu Lipa üzerine yürüyüp burasını kuşatmaya

başladı. 4 Kasımdan beri Lipa şehri üç taraftan kuşatılmıştı. Kuşatanların sekiz topu vardı. Üç gün sonra İspanyollar komutanlarının emrini beklemeksizin hücuma kalkıştılar. Sonunda burasını alıp kaleyi kuşatmaya başladılar. Ulama maiyetinde kalmış olan bin beş yüz kişi ile oraya çekilmişti.

Kuşatmanın dokuzuncu günü (16 Kasım) Ulama yirmi günlük bir ateşkes isteyerek bu sürenin sonunda kaleyi teslim teklifinde bulundu. Bu konuda kuşatanların şefleri arasında görüşmeler oldu. Martinuçi'nin görüşü, şartsız teslim isteğinde bulunan Kastaldo ile Macar generallerinin görüşlerine üstün geldi. Bu sahtekar adam rahip serpuşunu kardinal şapkasına çevirmekle yetinmemiş, içinden Transilvanya prensliğini arzulamaya başlamıştı. Bu bakımdan bu sefer de Osmanlı Devleti ile uyuşup Padişah'ın teveccühüne kavuşmayı umuyordu. 5 Aralık 1551 tarihinde parlak mehtaplı bir gecede Ulama bin beş yüz kişi ile dışarı çıktı. Yolda hücumlara uğradı. Kendisine saldıranlardan bir çoğu telef olduğu gibi o da ancak üç yüz kişi ile Belgrad'a dönebildi.

Ertesi yıl Kastaldo savaş mevsiminin başlarında, fakat pek az bir başarı ile Osmanlı'lara karşı taarruza girişti. Misel Tot, beş bin Macar piyadesi ile Segedin'i birden almayı denedi.

23/24 Şubat 1552 gecesi Segedin üzerine yapılan baskında önce Mihaloğlu Hızır Bey kaleye kapanmışsa da sonradan dışarı çıkarak hücum etmiş ve onları istihkâmlardan püskürtmüştür. İspanyollar, Macarlar, Almanlar, şehrin şarap mahzenlerinde askerî düzeni unutmuş eğlenirken Hızır Bey Budin valisine bir güvercinle durumu bildirdi. Ali Paşa derhal kendisinin ve Semendire Valisi Rüstem Bey'in askerini alarak çabuk yürüyüşle yardıma koştu. Segedin görülünce ordusunu bir saf üzerine üç fırka olarak düzenledi.

Macar piyadeleri, şeflerinin emirlerini beklemeksizin Osmanlılar üzerine yürüdüler, fakat derhal ricat ettirilerek

taraf taraf dağılıp kaçıştılar. Misel Tot ancak yirmi kişi ile Teis ırmağını yüzerek geçip güçlükle kurtuldu. Osmanlı silahlarının zafer nişanesi olmak üzere kırk sancak İstanbul'a gönderildi. Segedin'e gelmekte olan dört yüz süvariden kurulu bir başka düşman grubu da yok edildi.

Öte yandan Türkler Nisan ayında sefere başladılar. Bu defa Macaristan ordusu komutanlığına Sokullu Mehmed Paşa yerine İkinci Vezir Ahmed Paşa getirilmiş bulunuyordu. Ahmed Paşa, Edirne'ye vardığında, Segedin önündeki parlak zaferini tebrik ile padişahın memnunluğunu belirten bir kanıt olmak üzere Budin valisine, Çavuş Macar Ali'yi bir altın kılıç ve hil'at götürmekle görevlendirdi. Kendisinin de yakında Tameşvar önünde olacağını bildiriyordu.

23 Nisan'da İkinci Vezir Ahmed Paşa Edirne'den ordunun büyük bir kısmı ile hareket etti. Yirmi beş gün sonra Belgrad'a eriştiğinde, Rumeli Beylerbeyi Sokullu Mehmed Paşa'nın askeri burada kendisine katıldı (15 Mayıs). Ahmed Paşa bir ay kadar sonra Tameşvar önünde göründü.

Ahmed Paşa birçok toplardan başka otuz altı büyük çaplı kuşatma topunu da tabyalara yerleştirmişti. Bütün hat üzerinde ateş başladıktan az bir süre sonra gedikler açıldı. Ancak askerin sabırsızlanarak hücuma girişmesi oldukça zararlı bir sonuç verdi. Duvarların önünde iki bin kişi şehid düştü. Bu olaylardan sonra Anadolu Beylerbeyi Hasan Paşa, orduya bir kafile zahire getirdi ki; bu, zamanında yetişen ve beklenen bir yardım olmuştur. Karşı taraf da kaleye zahire sokmak istemişse de teşebbüsünde Osmanlı paşası kadar başarı sağlayamamıştır.

Türk Ordusu, "Sukulesi" ni aralıksız dövmekte devam ediyordu. Kule bir yıkıntı yığını haline gelince, Ahmed Paşa 25 Temmuz için genel bir hücum emri verdi. Hızlı vuruşmalar beş saat sürdü. Sonunda bir başarı

sağlanamadı. Fakat ertesi gün yeniden ve daha büyük bir şiddetle yapılan hücum beklenen meyvayı verdi. Sukulesi alındı. Bu başlıca istihkâmın düşüşü, yiyecek ve cephane azlığı, nihayet disiplinsiz Alman ve İspanyolların teslim olacaklarını söyleyerek generallerine tehditte bulunmaları Lozonçi'yi, serbestçe çekilmek şartıyla, Tameşvar'ı bırakmaya mecbur etti.

Lozonçi'nin şehirden çıkışı sırasında Rumeli Beylerbeyi ile Kasım Paşa, askerin hakaretlerine karşı onu korumak için ortalarına aldılar. Fakat bir anlaşmazlık dolayısıyla Lozançi yeniçerilerin üzerine atılınca ve beylerbeyi kethüdasının başını yarınca durum değişti. Ağır şekilde yararlanan Lozançi, vezirin huzuruna götürüldü. Burada teslim şartlarına riayet edilmediğini söylemek istedi ise de: Ahmed Paşa, bunun Lipa'dan çıktığı zaman Ulama'ya gösterilen hainliğin haklı karşılığı olmaktan başka bir şey olmadığını açıkladı. Sancakbeyi Kasım, Tameşvar komutanlığına ve kale duvarlarının yeniden yapılması işlerine memur edildi.

Bir süre sonra Banat da Osmanlıların eline düştü. Padişah, beylerbeyi unvanı ile bölgenin idaresini Kasım Paşa'ya tevcih eyledi.

Ahmed Paşa'nın Tameşvar kuşatması sırasında Hadım Ali Paşa, Dregel kalesini fethetmek amacı ile Budin'den çıktı. Buranın savunucuları bir hayli direnmişler ise de Ali Paşa bu kaleyi de fetheylemiştir. Bazı kaleler de ciddî bir karşı koymaya girişmeksizin zaptolunmuşlardır.

Yahya Paşaoğlu Aslan Bey de yiğitlikler göstermiş ve birkaç kale fetheylemiştir. Sonra Ali Paşa ile birleşerek Fülek'te, Ferdinand ordusunun bir fırkasını bozdu. Macarlara ait barut sandıklarını havaya uçuran bir gülle bu savaşın sonuncunu tayin etti. Dört bin Macar esiri ile Ali Paşa Budin'e döndü. Esirler o kadar çoğalmışlardı ki, bir

çömlek bal veyahut yağdan fazlasına değmezlerdi. Ancak subayların kurtuluş paraları epeyce yüksekti. Bunlardan bazıları yüksek bir “fidye-i necat” karşılığında hayatlarını ve hürriyetlerini satın alabilmişlerdir.

SOLNOK’UN FETHİ VE ERLO’NUN KUŞATILMASI

Solnok: Teis ve Zagiva ırmakları mansabında bulunan, savunma imkânları bakımından alınması kolay sayılmayan bir kale idi. Yüksek duvarları vardı. Güney tarafından girişi su ile dolu derin bir hendek ile kapatılmıştı. Garnizonun seçkin kısmı bin yüz piyade ile üç yüz süvariden mürekkeptir. Büyük çapta yirmi dört top, üç bin muske (bir tüfek çeşidi), sekiz bin kantar barut, uzun süreli bir karşı koyma gereçlerini teşkil ediyordu.

Yiyecek bakımından da durum iyi idi. Fakat bütün bunlar bir işe yaramamıştır. Almanlar, Bohemyalılar, Macarlar birbiri ile bozuşmuşlar, birbirinden ayrılmışlar ve taraf taraf kaçmışlardır. Kalenin komutanı Loren Niyari disiplini korumaya gücü yeten bir insan değildi. Kaçmak isterken yakalandığı gibi Ahmed Paşa’nın huzuruna götürülmüş (4 Eylül), fakat sonradan serbest bırakılmıştır.

Bu başarılı sonucu Erlo kuşatması izledi. Avusturyalılarca hemen hemen Viyana kuşatmaları kadar önem verilen Erlo kuşatmasında garnizonun karşı koyması önem kazanmıştır. 9 Eylül 1552 tarihinde vezir Ahmed Paşa mevkiin kumandanı Dobu dö Ruska’ya bildirdi ki; “Kendisinin emri altında Tameşver ve Solnok ve Ali Paşa kumandasında Vesprim, Dregeli ve Fülek kalelerini almış olan iki fırka ile birlikte şehir önünde görünecektir.” Osmanlı Komutanı, teslim olmasını ihtar ediyordu. Fakat ihtarnameyi getiren adam hapse konulduğu gibi, kale duvarlarına da iki mızrak

arasına bir tabut yerleştirildi. Bununla bu tabutun ya kuşatanı veya kuşatılanı almaya hazır olduğu imâ edilmiş oluyordu.

Osmanlılar, şehrin kuzeyinde bir tepe üzerine ordugâh kurdular. Ahmed ve Mehmed paşalar çadırlarını Erlo vadisinde Egidyus dağı inişine, Ali Paşa ise daha doğuya doğru kurmuş idiler, 11 Eylül'de toplar baş kilisenin bir çan kulesini gülle yağmuruna tuttu. Kuşatılanlar da bir başka çan kulesinden buna maharetle cevap verdiler.

Osmanlılar ilk hücum teşebbüsünde bulundular. Fakat sonuçte ele geçen bir burcu bırakmak zorunluğu doğdu. Aynı gün Arslan Bey yeni bir teslim teklifnâmesi ile kaleye bir Macar yolladı. 4 Ekim gecesi Baş Kilisenin (Katedral) yeraltı kemeri altındaki barut tutuştu. Bina havaya uçtu. Şehrin iki değirmeni de tamamıyla harap oldu. Bununla beraber yine de yapılan teslim tekliflerine kuşatılanlar yanaşmadı.

10 Ekim tarihinde Osmanlılar şehrin üç köşesinden birden başlayan bir hücum yaptılar ki, bütün gün boyunca sürüp durdu. Fakat bir başarı elde edilemedi. Ahmed Paşa bundan iki gün sonra genel bir hücuma teşebbüs etti ki, sonucu ne olursa olsun artık son hücum olacaktı. Gün doğar doğmaz çavuşlar, ordunun değişik fırkalarını topladılar.

Vezir Ahmed Paşa istihkâmlara en yakın olan tabya üzerinde yer aldı. Budin Beylerbeyi Ali Paşa, Bosna Sancakbey'i Ulama Paşa, Stulvaysenburg Sancakbeyi Arslan Bey, orduyu üç saf üzerine düzenliyerek hücuma kumanda ettiler. Kuşatılanlar da kendilerini inatla ve cesaretle savundular. Vuruşmalar, çarpışmalar pek hızlı ve kanlı oldu. Ancak Erlo bir türlü fethedilemedi. Sonunda 18 Ekim 1551'de, kar ve yağmur, Ahmed Paşa'nın buradan çekilme

emri vermesine yol açtı. Harekete başlanacağı sırada bazı Türkler muhafızlara şöyle bağırmaktan kendilerini alamadılar:

“Kendinizi yiğitçe savundunuz, sizin hisarınızdan çekilip gideceğiz, artık dinlenebilirsiniz. Fakat gelecek yıl öcümüzü almak için daha fazla kuvvetle geleceğiz.”

İRAN’LA YENİDEN SAVAŞ HAZIRLIKLARI VE ÇATIŞMALAR

Sultan Süleyman Avrupa’da ülkesinin sınırlarını genişletmekte iken Asya’da İran Şahı, Anadolu’nun doğusunda Erciş, Adilcevaz ve Ahlat kalelerini yeniden ele geçirmek için Ermenistan’a ve Kürdistan’a sık sık akınlar yapıyordu.

Kürt Beyi İbrahim’in yiğitliği, Şah’ı, Erciş kuşatmasını kaldırmaya zorladı. Fakat İranlılarla halk arasında varılan gizli antlaşma üzerine İbrahim öldürüldü ve kale tahrip olundu. Sinan Paşazade Mustafa Bey, Adilcevaz’ı başarı ile savundu ve düşmanı püskürttü. Ahlat’a gelince buranın halkı daha az talihli oldular. Serbest şekilde çekilip gitmelerine müsaade olunduğu hakkında düşmanın yaptığı yalancı vaatlere kanarak şehri bırakır bırakmaz, kadınlar ve çocuklar da dahil, boğazlandılar.

Şah’ın oğlu İsmail Mirza Ahlat’tan birkaç bin kişi ile Erzurum üzerine yürüdü. Erzurum Komutanı İskender Paşa bir pusuya düşürülüp yenildi. Bazı beyler savaş alanında kaldılar. Bazıları da esir oldular. Bununla beraber İskender Paşa elinden geleni esirgememişti. Padişah onun meziyetlerini açıklayıp uğradığı felâkete karşı gönlünü almak için bir hatt-ı hümayunla beraber kendisine hediyeler de yollamıştır.

İranlılar’ın bu teşebbüsleri artık Şah ülkesine sefer açmak gerektiği hususunda şüphe bırakmıyordu. Sadece Padişah bizzat mı savaşa gidecektir? Yoksa vezirlerden birisinin

komutasında mı hareket edilecektir? Burası bilinmek isteniyordu. O sıralarda Kanunî Sultan Süleyman yaklaşık olarak altmış yaşlarında idi. Bizzat açmış olduğu onbir seferin yorgunluklarından dolayı büsbütün olmasa bile epeyce zayıf düşmüştü. Kendisi de bunu gizlemiyordu. Bu bakımdan İran'a karşı hazırlanan ordunun komutasını bir vezire vermeyi kararlaştırdı.

Vezir-i Azam Rüstem Paşa başkomutan seçildi. Ahmed Paşa, Macaristan sınırlarına bakmakla görevlendirildi. Rumeli Beylerbeyi Sokullu Mehmed Paşa da ilkbahar başlarında sefere girmek için Tokat'a gitmeye memur oldu. Ancak bu tedbirlerin değiştirilmesi ve padişahın bizzat sefere çıkması, şu sebepten ileri gelmiş olacaktır.

Geniş bilgisi ve şairlik istidadı efendisi katında kendisine özel bir değer kazandırmış olan Sipahiler Ağası Şemsi Ağa, Aksaray kışlağından birdenbire İstanbul'a döndü. Bu adam Veziriazam Rüstem Paşa tarafından padişaha mâruzâtta bulunuyor, yeniçerilerin Şehzade Mustafa hakkındaki tehlikeli eğilimlerini belirterek şu anlamda konuştuklarını açıklıyordu:

"Padişah artık çokça yaşlanmış olduğundan bizzat düşman üzerine gidemiyor. Şehzade Mustafa'nın padişahlığına Rüstem Paşa'dan başka bir engel yoktur. Rüstem'in başını kesmek ve yaşlı padişahı Dimetoka sarayında dinlenmeye göndermek kolaydır."

Veziriazam; Şehzade Mustafa'nın bu sözlere kulak verdiğini de gönderdiği haberlere ekliyor ve askerin komutasını bizzat padişahın eline almasını istirham ediyordu. Sultan Süleyman, kendisi hayatta bulunduğu sürece Şehzade Mustafa'nun o yolda bir edep dışı harekette bulunması ihtimalini uzak görmekle beraber, böyle bir durum karşısında gerekli cezayı verebileceğini de belirtti. Derhal yeniçerilere ve kendilerinden şüphe edilen diğer birkaç fırkaya bütün kış için izin vererek kendi eli ile yazdığı

bir hat ile de veziriazam'ı İstanbul'a çağırdı. Ayrıca bahar başlarında seferi bizzat açacağını da valilere ilân etti.

Bu karar ilân edilince, Şah Tahmasp mümkün olduğu takdirde şu fırtınayı geçiştirebilmek tasavvurunda bulundu: İki ağası ile Erzurum savaşında esir düşmüş bulunan Biga Beyi Mahmud Beyi yollayarak, kendisi tarafından bir elçi yollanılmasına müsaade olunup olunmayacağını sordu. Gerçi, "Bâb-ı Devlet dost ve düşman için açıktır", yolunda cevap verilmiş ise de, Şah'ın Peygamber soyundan elçilikler göndermesi işe yaramamış ve Haleb'e varıncaya kadar elçi ile herhangi bir görüşme olmamıştır. Zaten Sultan Süleyman'ın bizzat sefere çıkmasını gerektiren sebep, barış müzakeresine girmesine engel oluyordu.

ŞEHZADE MUSTAFA'NIN İDAMI VE ŞEHZADE CİHANGİR'İN ÖLÜMÜ

Sultan Süleyman, İstanbul'dan hareket ederek ordunun komutasını eline almak üzere, Üskürdar'a geçti (28 Ağustos 1553). Yenişehir'e vardığında, bağlılığını sunmak üzere gelmiş olan Şehzade Bayezid'i İran seferi boyunca, hükümet dizginini elinde bulundurmak üzere Edirne'ye gönderdi.

Kütahya'ya eriştiğinde, Lehistan elçisi Yazloviyeki'yi huzuruna kabul ederek hükümdarı hakkında iyilik sever görüşlerini beyan ettikten sonra, dönüşüne müsaade etti. O zamanlarda Avrupa devletlerinden hemen hiç biri, Osmanlı Devleti katına, Lehistan kadar elçi göndermezlerdi. Özel bir görevle İstanbul'a gelmiş olan Venedik Balyozu Navaciero da, müzakerelerinin sonucunu Senatoya bildirmek üzere bu yıl Venedik'e dönmüştür.

Saruhan Valisi Şehzade Selim, Bolvadin'de babasının elini öpmeye geldi. Seferde de beraber bulunmak müsaadesini aldı (22 Eylül). Ordu Ereğli yakınlarına gelince, Şehzade Mustafa, ordugâha vararak babasının otağı yanına otağ

kurdurdu. Ertesi gün vezirler, şehzadenin elini öperek kıymetli hediyeler aldılar.

Bu merasimden sonra Şehzade Mustafa mükellef eğer vurulmuş bir ata binerek huzur-î şahaneye gitti. Vezirler kendisine yol göstericilik yapıyorlardı. Yeniçeriler de şehzadenin geçtiği yol üzerinde toplanarak onu alkışları ile selamlamakta idiler. Fakat zavallı şehzade, babasının otağına varınca karşısında Padişah ile saray görevlilerini göreceğine, kendisini idama memur yedi dilsizle karşılaştı.

Dehşet içinde kalmıştı. Bu dilsizler, Veziriazam İbrahim Paşa'yı uykusunda boğmuş olanlar idi. Şehzade, atlas bir perde arkasından bu korkunç sahneyi temaşa eden babasını boş yere çağırıp dururken, o dilsizler Mustafa'nın üzerine atıldılar. Bahtsız Şehzade Mustafa, otağın içinde ruhunu teslim ederken, dışarıda da imrahoru ile bir ağasının başı kesiliyordu.

Olay kısa bir zaman içinde orduya yayıldı. Her tarafta büyük bir üzüntü ve öfke doğdu. Özellikle yeniçeriler adeta ayaklandılar. Şehzadenin trajik ölümünü, entrikalarına bağladıkları veziriazamın cezalandırılmasını büyük gürültülerle istediler.

Dîvânda toplanmış olan vezirler ne gibi tedbirler alacakları hususunda şaşkın durumda iken, hazinedarbaşı içeri girerek veziriazamın alâmeti olan altın mührü "Padişah adına" Rüstem Paşa'dan istedi. Sonra Üçüncü Vezir Haydar Paşa'ya dönerek: "Çadırınıza gidiniz!" diyerek onun da azledilmiş olduğunu anlattı. Rüstem ve Haydar Paşalar çekilerek öteki dîvân üyeleri toplantı halinde kaldılar. Kısa bir süre içinde hazinedarbaşı altın mühürle yeniden görünerek mührü, İkinci Vezir Ahmed Paşa'ya teslim etti.

Böylece Tameşvar fâtihi devletin en büyük görevine yükselmiş oluyordu.

Devlet hazinesi defterdarı, şehzadenin otağına giderek onun kalan mallarını müsadere etti. Bununla beraber Şehzade Mustafa'nın hizmetinde bulunanların bağlılıkları mükâfatlandırılarak kimine timar, kimine de zeametler verildi. Şehzadenin cenaze namazı Ereğli'de kılınmış ve naşı Bursa'ya götürülerek. Sultan İkinci Murad kabri yanında gömülmüştür.

Bütün Osmanlı ve Hıristiyan tarihçileri bu acıklı olayın, haseki Hürrem Sultanın telkinleri üzere vukua getirildiğini belirtmekle birleşirler. Ancak Hıristiyan tarihçileri bir de zehirleme teşebbüsüne ve sahte mektuplardan söz açarlar ki; bunlar, bu suça nefrete daha layık bir şekil vermektedir. Bu katilde Rüstem Paşa, Hürrem Sultan'a çok elverişli bir âlet rolü oynamıştır.

Şehzade'nin acıklı şekilde öldürülüşü sadece orduda değil, imparatorluğun hemen her tarafında genel bir üzüntü doğurmuştur. Gerçekten Şehzade Mustafa iyi, doğru, ilme ve şiire sevgisi olan ve bunlarla uğraşanları koruyan aydın bir insandı. Halkın olduğu gibi askerin ve bilginlerin de sevgisini kazanmıştı. Kendisi de bizzat edebiyatla uğraşmış ve "Muhlisî" mahlası ile bazı şiirler de yazmıştır.

Şehzade Mustafa'nın trajik ölümünden derin üzüntüler duyan ve gözyaşı döken şairler arasında hiç biri Yahya (Taşlıcalı) kadar samimiyet ve cesaret göstermemiştir. Yahya Beyin yeni mersiyesi, elden ele gezerek, az zaman içinde herkesin dilinde tekrarlanmaya başlanmıştır. Bütün şairlerin düşmanı olan Rüstem Paşa azledilmiş bulunduğu için mersiyenin sanatkârı, onun adını ortaya koymaktan pek de çekinmemişti.

İki yıl sonra, Rüstem Paşa yeniden iktidar mevkiine gelince, Yahya'yı cezalandırmak istedi. Ancak doğrudan doğruya idama cesaret edemediği için bu kadar cüretli bir

adamın ceza görmesinin düzeni korumak için gerekli olduğunu defalarca padişaha arzeylemiştir. Kanunî Sultan Süleyman ise kendi oğlu Mustafa'nın idamı hususunda muvafakat göstermiş bulunmasına rağmen, şehzadesinin acı hatırasını terennüm eden şairi feda etmekten çekindi. Veziriazam karşılaştığı bu muhalefetten dolayı gücenik bir halde ve alacağı cevaplardan padişah aleyhine bir şey bulup da o bahane ile idam edebileceğini umarak şairi yanına çağırdı. Onu şu soruyu sordu:

"Padişah'ın yaptıklarını muahaze ederek halka yaymaya; nasıl cüret ediyorsun." Taşlıcalı Yahya güzel bir ilhamla şu cevabı verdi:

"Padişahımız tarafından verilen idam hükmünü işitince: Biz de şehzadeyi idama mahkûm ettik. Fakat onun ardından ağlıyanlarla beraber ağladık." Rüstem Paşa, şairi bu sözler karşısında cellada teslim edemedi. Ancak ona epeyce menfaat sağlayan vakıf mütevelliliği hizmetini elinden almak suretiyle öcünü almak istedi.

Şehzade Cihangir beden yapısı bakımından özürlü, açık bir deyimle kamburdu. Ancak mümtaz nitelikleri olan bir insandı. Kardeşini çok çok severdi. Şehzade Mustafa'yı yıkan vuruş, Şehzade Cihangir'i öylesine etkiledi ki onun yaratılışındaki şenlik, canlılık birden söndü. Ruhunu derin bir hüzün kapladı. Her ne kadar tedavisi için çok çalışıldı ise de, Cihangir de bir süre sonra hayata gözlerini yumdu.

Cihangir'in nüktelerle süslü espirilerini pek seven Sultan Süleyman, onun kaybından gerçekten sarsıldı. Daha önce vefat etmiş olan Şehzadesi Mehmed için yaptırmış olduğu cami yakınında ve onun yanına bu sevgili şehzadesini de gömdürdü. Bu bakımdandır ki bu cami o zamandan beri "Şehzade Camii" diye anıldığı gibi, "Şehzadeler Camii" diye de şöhret bulmuştur.

Sultan Süleyman, Cihangir'in hatırasına bir yeni işaret olmak üzere Tophane üstündeki tepede bir cami daha yaptırmıştır. Cihangir Camii adı ile tanınan burası,

Üsküdar’da Sultan Süleyman’ın kızı Mihrimah Sultan hatırası için inşa edilen camii andırmakta olup yüksek yapılar üzerinde azametli görünmektedir.

İRAN SAVAŞININ SONU VE BARIŞ ANTLAŞMASI

Kanuni Sultan Süleyman, o yılın kışını Halep’te geçirdi. Bu süre içinde maliye ile ilgili bazı reformlar yaptı. Bu arada vergilerin alınışı sırasındaki suistimallerin düzeltilmesi ve kötülüklerin giderilmesi ile uğraştı.

Nisan’ın ilk günlerinde, ordu yürümeye başladı. Hadım İbrahim Paşa kaymakam sıfatı ile İstanbul’a gitmek üzere ayrıldı. Askerin Diyarbekir’e varmasından üç gün sonra Sultan Süleyman genel bir dîvân topladı. Gelenek dışına çıkılarak bu toplantıya sadece vezirler değil, kazaskerler, defterdar ve nişancılar, yeniçeri ağası, kethüda, serdarlar, yaya başılar, bölükbaşılar, vekil harçlar gibi yeniçeri zabitleri, solaklar çağrılmıştı.

Bunlar padişah otağına girdikçe, Kanunî, kendilerine selam verip hâl ve hatırlarını sorduktan sonra, İranlıların yüz yıllardan beri devlet ve ehli sünnet düşmanı olduklarını açıklayarak İran ülkesine sefer etmenin gerekliliğinden söz açıyordu. Hepsinin gözleri yaşarmış olduğu halde büyük bir şevkle şöyle dediler:

“Biz Padişahımızın arkasından sadece Hindistan’a kadar değil, tâ Kaf Dağı’na kadar gitmeye hazırız.”

Ordu Fırat’ın başlıca kolu olan Murad çayından geçtikten sonra Karya Pazarında durdu. Burada askere cephane dağıtıldı. Top çayırına varıldığı zaman, Kürtler bir miktar esir getirdiler. Su şehrinde geçit resmi yapıldı. Veziriazam Ahmed Paşa ile Hadım Ali Paşa bu münasebetle lüks ve ihtişam göstermekte birbirine rekabette bulundular. Fakat Sokullu Mehmed Paşa’nın komutasındaki Rumeli askeri

orduya katılınca bunların elbiseleri ve silahlarının değerliliği, ötekileri unutturdu.

Sokullu'nun askerleri omuzlarında kaplan derisi taşıyorlardı. Bunların miğferlerine tilki kuyrukları asılmıştı. Büyük kalkanlar, çelik mahmuzlar ve pazupentler ve demirden eldivenler teçhizatlarını tamamlıyordu. Sancakları kırmızı ve beyaz idi. Atları da hep bir onda idiler.

Şehzade Selim, Ahmed Paşa komutasındaki Anadolu ordusuna altı gün sonra bir geçit resmi yaptırdı. Dulkadir ve Sivas askeri artçılık görevini üzerine almıştı. Erzurum, Diyarbekir ve Şam beylerbeyleri Ayas, İskender ve Memhed paşalar öncü idiler. Şehzade Selim sağ kanatta Anadolu ve Karaman askerine kumanda etmekte idi. Sol kanadı da Rumeli askeri teşkil eyliyordu. İşte bu düzen üzerine ki, ordu Kars'a doğru yöneldi.

Padişah Kars'tan Şah Tahmasp'a savaş deklarasyonu gönderdi. Bunun üslûbu Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e yolladığı mektupları hatırlatıyordu. Şahı savaşa çağıran Sultan Süleyman, mülhidlerin ortadan kaldırılması hakkında verilen fetvalar uyarınca yürümekte olduğunu belirterek Peygamber şeriatine göre, kılıç ile zorlamadan Tahmaps'ı İslâmı kabule davet eylediğini beyan ediyordu. Ayrıca eğer teklifi kabul edilmezse, Şahın kendisinin önünden kaçacak kadar korkak olmadığını da umduğunu sözlerine ekliyordu.

Padişah altı gün sonra Arpa Çay'a vasıl oldu. O taraflarda da bazı hareketler ve yağmalar görüldü. Bu sıralarda İran şahının Lor dağlarına çekildiği hakkında haberler geldi. Bunun üzerine Padişah dönüş emrini verdi.

Şah cevabını esir bir sipahi vasıtası ile yolladı. İtidalli bir üslûpla yazılmamış olan bu mektupta topraklarının tahrip edilmiş olmasından dolayı şahın intikam alacağını, Osmanlıların yiğitliklerinin kılıç ve mızrakla savaşmakta olmayıp uzaktan tüfekle, toplarla döğüşmekten, yangından ve yağmadan ibaret bulunduğu yazılıyordu. Bununla

beraber şah mektubunun sonunda barışçı niyetlerini de gösteriyordu.

Bir gün sonra Padişah ve Şah'ın ilişkileri dostane olmasa bile daha az düşmanca bir suret almıştır. Fakat iki ordunun vezirleri çekişmelerini yazılı olarak sürdürmüşlerdir. Veziriazam, Şah'ın son gönderdiği mektupta kullandığı küçültücü bir dille yazdığı karşılıkta, korkağın bilindiğini, padişahın Nahçıvan'dan çekilişindenberi çakalın cesaretle ormanda dolaşmak üzere ortaya çıktığını, İran topraklarının hâlâ padişahın gölgesi altında bulunduğunu, eğer İranlılar bir meydan savaşına girişmeyi kabul ederlerse Osmanlıların topsuz tüfeksiz savaşa hazır olup, sadece kılıç ve mızrak ile de üstün gelebileceklerini yazıyordu.

Bir başka mektubunda da İranlıların müftünün fetvasına karşı gösterdikleri öfke ile ileri sürdükleri görüşler birer birer çürütülüyordu. Sonra, gerçekten "Müslüman" unvanına hak kazanmak için "Müslüman'ım" demenin kâfi olmadığı açıklandıktan sonra sapık inançlarına karşı gerçeğin belli olması için bu tarafın bilginleri ile tartışmak üzere İranlıların bilgin gönderebileceklerini, asıl İslâm şeriatının 961 yıldan beri var olduğu, halbuki İran Şiîliğinin elli yıldan fazla bir geçmişi olmadığı v.s. sözlerine ekleniyordu.

İmzalanabilecek barış konusuna gelince; bu hususta da devlet kapısının dost olsun düşman olsun herkese açık olduğu, ancak İranlılar düşmanlıkların kesilmesini samimî olarak arzu ettikleri takdirde, itibarlı bir elçi göndermek durumunda bulundukları, yok böyle yapılmazsa kışın sınır üzerinde geçirileceği ve reayanın vebalinin İranlıların boyunlarında olacağı kaydediliyordu. "Padişah lütfunu, merhametini gerekenlere karşı esirgemez, durumunuzu

pekâlâ bilirsiniz”, anlamındaki sözlerle mektup sona eriyordu.

Bu sıralarda bazı Türk beyleri düşman üzerine üstünlük elde ettiler. Ordu, Çoban köprüsünü geçerek Hasankale’ye yöneldi. Diyarbekir ve Van beyleri ile Kürt beyleri Padişahın elini öptükten ve geleneksel hediyelerini aldıktan sonra yerlerine döndüler. Bu arada Bağdat ve Loristan’ı işgal eden asker bazı yerleri ve kaleleri teshir ettiğinden bu başarılar diğer Kürdistan beylerinin de itaatlerine yol açtı.

Nihayet 26 Eylül 1554’te padişahın Erzurum’da konaklayışı sırasında her iki hükümdara lâyık deyimlerle yazılmış bir mektup taşıyan bir İran elçisi bu şehre geldi. Sultan Süleyman’ın arzusuna uyularak bu sefer elçilik için Şah, hükümetinin büyük görevlilerinden Korucu Kaçar unvanını taşıyan Şahkulu adındaki zatı seçmişti.

Şahın elçisi ateşkesilmesini istediğinden İranlıların muhafaza edecekleri sürece muteber olmak üzere arzular, uygun görüldü. 30 Eylül 1554’te Padişah Erzurum’u bırakarak yola çıktı. Yirmi gün sonra Sivas’a erişti. Oradan da oniki gün içinde Amasya’ya geldi. Askerler burada kışlaklarına gönderildiler.

10 Mayıs 1555’te Şah’ın teşrifat baş görevlisi, Ferruhzat Bey metbuu tarafından barışa dair yeni teklifler ve kıymetli hediyelerle mütevazı olduğu kadar da tefsilâtı olan bir mektup getirdi. Bunda Allah’a hamd ve sena, Peygambere salât ve selam ve Hz. Aliye tardiyeden başlıyarak bir çok âyetler ve hikmetli sözler bulunmakta idi. Dostluk teminatından sonra İran hacılarının İslâmın mübarek beldeleri ziyaret etmelerine müsaade olunması da rica olunuyordu.

Ferruhzat Bey iltifat ve hediyelerle sevindirilmiş ve dönüşünde padişah tarafından şah’a yazılmış bir cevap mektubunu da beraber götürmüştür. Padişah bu mektubunda Hazreti Ali’nin büyüklüğünün şüphe götürmez olduğunu belirtiyor, ancak “sahabelerim yıldızlar gibidir,

onlara uyanlar hidayete ererler” anlamındaki hadîsi şerifi de hatırlatarak diğer ashâbın da büyüklüğüne işaret olunuyordu. İranlılar tarafından bozulmadığı sürece, Allah’ın yardımı ile barışın korunacağı vaat olunuyor ve Mekke-i Mükerreme ile Medine-i Münevvere’ye gidecek hacı adaylarının da her bakımdan korunacakları ilâve olunuyordu.

Osmanlı Devleti ile İran arasında bir barış antlaşması konusunda bilinen ilk doküman bu mektuptur. Gerçi Şah İsmail’in Safevî hanedanını kuruşundan beri geçen yarım yüzyıllık zaman içinde iki hükümet arasında defalarca düşmanlığa ara verilmiş ise de açık olarak bu konuda bir şey belirtilmemiştir.

Aksine iki iktidar, Sünnîlerle Şiîler arasındaki eski kinleri yenilemek için bahane aramışlardır. Ancak 29 Mayıs 1555 tarihindedir ki, yani Fatih’in İstanbul’u fethinden ve Avrupa’da Osmanlı hâkimiyetini tesbitinden yüz iki yıl sonra torunlarından Sultan Süleyman, İranlılarla Amasya’da imzalanan bu ilk antlaşma ile Asya’da da sultanlığını kabul ettiriyordu.

OSMANLI DEVLETİ VE FERDİNAND ARASINDA MÜZAKKERELER

Ferdinand; seçkin bir bilgin ve maharetli politikacı olan Antuvan Vrançi, Tuna donanma kumandanı Fransuva Zay ve Belçikalı Busbek’dan kurulu bir elçilik heyetini, barış konuşmaları için, bu sıralarda Amasya’ya gönderdi. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki diplomatik münasebetler arasında boşluk bırakmamak için, şimdi yeniden olaylar zincirini Erlo kuşatmasına kadar uzatmak gerekir.

Tameşvar’ın fethinden önce Ferdinand, veziriazama 24 Nisan tarihli bir mektup yazarak, Malvezi’nin serbest bırakılmasını, İstanbul’a hediye ulaştıracak ve kesin bir barış müzakeresine girişecek iki memur için bir yol

izinnamesi gönderilmesini istemişti. Malvezi ise, o tarihten az önce, Karadeniz sahilindeki Karakule'den, Yedikule'ye nakledilmiş ve kendisinin günlük giderleri onbeş akçadan, otuz akçaya yükseltilmişti. Ancak imparatorun ısrarlarına rağmen serbest bırakılmasına müsaade olunmamıştır.

Erlo (Egre) kuşatmasını takip eden ilkbaharda imparator, elçisi olarak Fransuva Zay ile Antuvan Vrançi'yi tayin eylemişti. Sonradan Veratiyus birkaç aylık bir ateşkes imzalamak ve o süre içinde İstanbul ile barış müzakereleri yapılmak üzere, Pol Palina ile birlikte Budin valisine gönderilmiştir.

Bunlar 25 Ağustos'ta, padişahın Haleb'e hareketinden birkaç gün önce, İstanbul'a eriştiler. Ertesi gün Veziriazam Rüstem Paşa, daha sonra da öteki vezirler tarafından kabul edildiler. Nihayet Kanunî Sultan Süleyman huzuruna da çıkmaya muvaffak oldular. Padişah karşılarında konuşmaya da tenezzül ederek veziriazamdan ne gibi şartlarla barışa izin verilebileceğini sordu. Ferdinand'ın elçileri, asıl Macaristan denilen ülkenin bırakılması için yılda yüz elli bin, yukarı Macaristan ile Transilvanya için de ayrıca kırk bin duka vergi teklif ettiler. Uzun müzakerelerden sonra vezirler, Ferdinand'ın Transilvanya'yı yeniden istemesine müsaade olunamayacağını kararlaştırdılar.

Padişah sefere çıktı. Malvezi serbest bırakılarak Transilvanya'nın Zapolya'ya bırakılması hakkında Kral'ın emirlerini almak üzere Viyana'ya gitmek zorunda kaldı. Öteki iki elçi de İstanbul'da beklediler. Sultan Süleyman'ın hareketinden bir gün sonra veziriazam ve elçiler Üsküdar kasabasının bir bahçesinde antlaşmanın esasları üzerinde uyuşarak beş sene için bir barış yenilenmesi imzalandı.

Konuşmalar sırasında Rüstem Paşa, Zay'a doğru dönerek: "Belgrad'ı, Kralınızı, Krallığınızı kaybettiniz. Daha sonradan beş sene için imzalanmış olan mütarekeyi bozmak ve Transilvanya'ya saldırmakla ne kazandınız? Cenab-ı Hakk

bize Tameşvar'ı, Solnok'u, Lipa'yı, içinde bir cami de bulunan Beçe'yi ihsan etti" dedi.

Sonra Rüstem Paşa, barışı İmparator Şarlken adına da mı istediklerini sordu. Onlar da verdikleri karşılıkta, Kral Ferdinand adına gelmiş bulunduklarını, fakat imparatorun kardeşine sevgisi olduğundan, antlaşmayı kabul edeceğine inandıklarını açıkladılar.

Malvezi dokuz aydan beri Viyana'da bulunuyordu. Uzun bir tutukluluktan doğma hastalık, bu gecikmenin belki bahanesi, belki de gerçek sebebi olmuştur. Malvezi, görev yerine dönmekle vazifelendirildi. Aldığı talimata göre Avusturya'nın Transilvanya üzerindeki mülkiyet hakları açıklanacak ve Sultan Süleyman'ın mektubunda belirtilen kılıç hakkı reddedilecekti.

Malvezi'nin seyahati ve Viyana'daki hastalığı sırasın geçen zaman içinde her iki tarafça bazı bölgelerde çatışmalar ve vuruşmalar olmamış değildir. Macaristan'da bu olaylar geçip giderken Osmanlı Devleti Transilvanya'daki menfaatlerini unutmuş değildi. Kraliçe İzabel'in memurları, tercüman Mahmud'un kılavuzluğu ile Zapolya'nın oğlunu korumasını Sultan Süleyman'a yalvarmışlardı. Ayrıca bazı yerlerin geri verilmesini de istiyorlardı. Devletin iki tercümanı Alman Mahmud ve Macar Ferhad, Oruç Çavuşla beraber, Kraliçe İzabel'in oğlunu: Petroviç'in ve Budin ile Tameşvar Beylerbeylerinin yardımlarını sağlayarak Transilvanya hükümdarlığına yerleştirmek üzere İstanbul'dan hareket ettiler.

Bütün bu olaylarla Padişah'in İran'daki zaferleri, epeyce zamandan beri, bir elçilik heyetinin İstanbul'a yollanmasını gerektiriyordu. Hastalığı artarak bir süre sonra Kornom yakınlarında ölen Malvezi'nin yerine Belçikalı Oger Busbek tayin olundu. Busbek, Ferdinand'ın bir mektubu ile ve yanında iki arkadaşı olduğu halde İstanbul'a hareket etti.

Ferdinand bu mektubunda Transilvanya'daki haklarını ispat etmek için birçok açıklamalarda bulunuyor, ayrıca

Sultan Süleyman'ın büyüklüğüne ve âlicenablığına sığınıyordu. 20 Ocak'ta İstanbul'a erişen bu diplomatlar, Rüstem Paşa'nın yerine geçmiş olan, Vezir İbrahim Paşa tarafından Amasya'ya gönderildiler. Padişah bu sırada kışı Amasya'da geçiriyordu.

Bunlar, Kanunî'ye onbin duka ve altın ile işlenmiş gümüş kadehler getiriyorlardı. Ahmed Paşa bunların hediye mi, yoksa vergi olarak mı sunulacağını sorunca, kadehlerin hediye olarak gönderildiği ve on bin dukanın da Transilvanya vergisi olduğu belirtildi. Elçiler ayrıca mütarekenin bozulmuş olmasından ve bazı yerlerin alınışı ile bazı bölgelerin tahrip edilişinden de şikâyetçi oldular. Ne bu şikâyetler, ne de yaptıkları vaadler esaslı surette işe yaradı. Sadece altı aylık bir ateşkes ile padişah tarafından Ferdinand'a yazılmış bir mektuba kavuşabildiler. Veda için Padişah huzuruna kabul olunduğu sırada, elverişli bir cevap ile döneceğini ümit ettiğini söyledi. Padişahın buna verdiği karşılık şu sözden ibaret olmuştur :

"Biz de ümit ederiz."

Ferdinand ile İran Şahı'nın elçileri, aynı günde ve aynı müşterek amaç için, yani barış antlaşması elde edebilmek umuduyla hediyelerini sunmuşlardı. Sadece İranlılar arzularına kavuştular. Vrançi, Zay ve Busbek İran elçilerinin ayrılışları sırasında, Amasya'dan çıktılar. İlk ikisi İstanbul'da kaldı. Busbek, padişahın mektubunu Ferdinand'a vermek üzere Viyana'ya gitti. Yine bu sıralarda Venedik, Fransız, Polonya elçileri de o kadar bahtlı bir şekilde tamamlanmış olan İran seferi dolayısıyla hükümetlerinin tebriklerini getirmişlerdi.

KIRIM VE MOLDAVYA'DAKİ GELİŞMELER VE DÜZME MUSTAFA İSYANI

İran'la barış antlaşması imzalandıktan üç hafta sonra Kanunî Sultan Süleyman Amasya'dan hareket etti. Savaşta

mümtaz surette hizmet edenlerin hepsine mükâfatlar dağıtıldı. Zeâmet sahipleri yılda ikiyüz akça, timar sahipleri yılda yüz akça terakki aldılar. Rumeli Beylerbeyi Sokullu Mehmet Paşa'ya vezirlik rütbesi tevdi olundu. Yeniçeri Ağası Pertev, Rumeli Beylerbeyliğine naklolundu. Onun yerine de İskender Ağa getirildi.

Bu zamanlarda devlete bağlı memleketlerin idarelerinde bazı değişiklikler yapıldı: Eflâk Voyvodası Mirce, sekizinci yılında azledilerek yerine Radul'un oğlu Petraşko getirildi. Ertesi yıl Moldavya Prensi Aleksandr, Lehistan'ın nüfuzu ile iktidara gelmiş olmak bahanesiyle azledildi. Ayrıca kendini temize çıkarmak için İstanbul'a çağrıldı. Fakat görevine geri gönderilmek bahtiyarlığına kavuştu.

Sahib Giray, yeğenini Ejderhan hanlığına teklif etmiş ve onun İstanbul'dan uzaklaşması ile tehlikeli bir takipten kurtulacağını sanmıştı. Fakat Devlet Giray tarafından, Sahib Giray aleyhine kurulan bir tuzak, onun ihtiyatlı davranışının meyvalarını elde etmesine engel olmuştu. Sahib Giray, on yedi hançer vuruşu ile vurulup düşmüş, ayrıca üç küçük oğlu da beraberinde telef olmuştu (1555). Devlet Giray, Emin Giray'ın yerine, Ahmed Giray'ı kalgay tayin ederek yirmi yıl iktidarda kalmıştır. Rusların korkunç bir düşmanı olan Sahib Giray, Kıpçak ülkesinin Cengiz sülâlesinden son hanı olmuştur. Bu sırada, Kazan ve Ejderhan'ı istilâ eden İvan Vasili "Çar" unvanını almıştır.

l Ağustos'ta padişah, sarayına dönmüştü. Üçüncü Vezir Sokullu Mehmed Paşa'yı üç bin yeniçeri ve dört bin süvari ile Selanik ve Yenişehir taraflarına yolladı. Buralarda beliren bir serseri kendisinin Şehzade Sultan Mustafa olduğunu ve cellad elinden kurtulduğunu iddia ediyordu. Başına da on bin kadar adam toplamıştı.

Kanunî Sultan Süleyman, henüz Amasya'dan dönmeden önce, Edirne Valisi bulunan Şehzade, ağalarından biri ile Dulkadir ailesinden olup Niğbolu Sancakbeyi bulunan

Mehmed Han'ı, bu âsileri dağıtmakla görevlendirmişti. Düzme Mustafa bir tavukçuyu Vezir, iki talebeyi Kazasker tayin etmişti. Tavukçu, Niğbolu Sancakbeyi yanında, kendi Sultanına hainlik etti. Niğbolu Beyi de Düzme Mustafa'yı, Sokullu'ya teslim eyledi. O da bu yalancı şehzadeyi padişaha yolladı. Düzme Mustafa asıldı. Tavukçu da bir güzel zeâmetle mükâfatlandırıldı.

- XXX - VEZİRİAZAM AHMED PAŞA'NIN İDAMI

Kanunî Sultan Süleyman'ın çok sevdiği eşi Hürrem Sultan için aşırı eğilimlere kapılmış olması ve orduda, özellikle yeniçeriler üzerinde büyük sempatisi olan oğlu hakkında, ölüm emri vermiş bulunması; onun parlak sultanlık çağını gölgeleyen başlıca olaylar olmuştur.

Tecrübe ile kazanılmış bir gerçektir ki, her şeyde güç olan, ancak ilk adımı atmaktır. Bu kural iyilik için olduğu kadar, kötülük hakkında da uygulanabilir. Bundan başka sağlam bir karaktere sahip olan bir insan, yanlış bir yola saptığı zaman, vicdanı ile uzun ve elemli bir çatışma durumu çoğunlukla gururunun vicdanını aldatmasına müsamaha ederek, hiç olmazsa, kendi kendisini yalanlamak için yaptıklarında direnme ihtiyacını duyar.

Sultan Süleyman, bu tarihlerden yirmi yıl önce, gençlik arkadaşı, olgunluk çağının dostu ve büyüklüğünün dayanaklarından biri olan İbrahim Paşa'yı boğdurduğu zaman; bunu yaşamıştır. Sadece bir fakihin (İslâm hukukçusu) şu sözleri onun iç üzüntülerini belki bir derece yatıştırabilmiştir:

"Uyku, ölümün benzeridir; uyuyan bir insanın ölüden farkı yoktur." Daha az dostluk ilişkileri bulunan Ahmed Paşa'nın idamı ise, Padişahın vicdanı için, daha hafif bir yük olmuş olabilir. Bu bakımdan, Rüstem Paşa'nın yerine, tehlikeli bir makam olan veziriazamlık görevine getirildiği zaman,

Sultan Süleyman tarafından azle uğramayacağı hakkında kendisine teminat verilmiş olmasına rağmen, Ahmed Paşa da öldürülmüştür.

Kâtip Çelebi, Takvimü't-tevarih'inde şöyle demektedir : "Min ba'd azletmem deyü yemin etmişler; filvaki (azil değil) katlettiler." Ahmed Paşa, bir dîvân günü tevkif olundu. Tutuklandığı zaman padişah huzuruna çıkmak üzere idi (28 Eylül 1555). Bu idama sebep olmak üzere, Ahmed Paşa, Mısır Valisi Vezir Ali Paşa'ya iftira etmiş olmakla itham olunmuştur. Bu konuda şu açıklama yapılmıştır :

Ahmed Paşa veziriazamlık makamına oturunca, Ali Paşa'ya halef olmak üzere akrabasından Dukagin Mehmed Paşa'yı Kahireye göndermişti. Bu Ali Paşa öylesine şişman idi ki, ağırlığına pek az hayvan dayanabiliyordu. Ahmed Paşa, Mısır'ın yıllık gelirinden İstanbul payını mümkün olduğu kadar arttırmaya çalışmasını Mehmed Paşa'ya tembih etmişti. Çünkü padişah hazinesini doldurmak için hiç bir fırsatı kaçırmamış olan selefi Rüstem Paşa'ya üstün çıkması için bundan başka çıkar yol görmüyordu.

Şişmanlığından dolayı "semiz" diye nitelenen Ali Paşa, Mısır valiliği sırasında geleneksel olan vergiyi tahsil etmişti. Ancak Dukagin Mehmed Paşa, birinci yıl bunu yüz elli bin duka arttırdığından, Sultan Süleyman bu kadar büyük bir farktan dolayı Ali Paşa'dan hesap sordu. Ali Paşa, memleketi yeni zorlamalarla tahrip etmektense eski usûllere uygun şekilde idare etmeyi daha yerinde görmüş olduğunu açıkladı.

Sultan Süleyman, Amasya'da kışlakta iken araştırma yapılmasını ve bu işin aydınlanmasını emretti. Ahmed Paşa'nın, rakibini büsbütün yok etmek için devlet hazinesine teslimatını artırmayı bildiren yeni valiye yazılmış bir mektubu, Ali Paşa'nın eline geçti. Bu suretle hazırlanacak olan tertip aksine bir meyva verecektir. Nitekim Padişah bir gün camiye giderken kendisine bir dilekçe sunuldu. Bunda Ali Paşa'nın zulmünden şikâyet ediliyordu. Ancak dilekçe

sahibinin bir çavuş tarafından öğretildiği ve bu işi çavuşun da veziriazamın emriyle yaptığı anlaşıldı. İşte, Ahmed Paşa'nın idamının sebebi olarak bu olaylar gösterilmektedir.

Çağdaşı olan tarihçiler Ahmed Paşa'nın asıl düşüş sebebini, Padişah'ın gözdesi olan Hürrem Sultan'ın kendi damadını eski görevine geri getirmek arzusunda bulunmasından doğmuş görmekte birleşmişlerdir.

Hasan Paşa elçi niteliği ile İran'a gittiği zaman Şah Tahmasp, bu idam ile Şehzade Mustafa'nın katli olayının Sultan Süleyman iktidarı için silinmez iki leke olduğunu bu paşaya beyan etmekten kendisini alamamıştır. İşte Tameşvar fatihi ve İran'a üstün gelen Ahmed Paşa, böylece entrikalarına yenilmiştir. Rüstem Paşa da bu sayede ikinci defa olarak veziriazamlığa yükselmiştir.

Bununla beraber Ahmed Paşa'nın kanlı bir sonuçla biten hayatı, kendisinin değerini unutturmamıştır. Bu zat Topkapı yakınlarında bir cami yaptırmıştır. Onun sayesinde yetişip de sonradan Osmanlı tarihinde parlak hizmetler gören zatlar dolayısıyla da yine manen yaşamış sayılır. Ahmed Paşa'nın yetiştirmiş olduğu adamların en seçkinleri arasında Hüsrev Paşa'nın kardeşi Mustafa'yı hatırlamak gerekir ki; Şehzade lalalığı hizmetinden İkinci Selim zamanında Seraskerlik makamına yükselerek Kıbrıs Adası'nın ve Şirvan'ın fethi ile şöhret kazanmıştır. Yine böylece defterdar Lâlezar Mehmed Çelebi'yi ve Ahmed Paşa'nın tezkirecisi Memi Çelebi'yi de kaydetmek yerinde olur.

SÜLEYMANİYE CAMİİ'NİN TAMAMLANMASI

Kanunî Sultan Süleyman, altı yıl önce yapım işlerine başlanılmış olan "Süleymaniye Camii'nin tamamlandığını görmek bahtiyarlığına erdi. Bu cami Ağustos ortasında (16 Ağustos 1556), mü'minlerin hayret nazarları önünde, ibadete açıldı. Bu muhteşem yapı için yedi yüz bin duka altından daha fazla bir para harcanmıştır.

Osmanlı başkentinin en güzel, en ihtişamlı ve Türk mimarisinin en zarif bir şaheseri onan Süleymaniye Camii, bir çok bakımlardan üstünlük kendisinde kalmak üzere, Ayasofya'nın yanında kendisine lâyık olan tarihî mevkii almıştır. Ayasofya kubbesinin yapılışı üslûbundaki cüret ile sütunlarındaki ihtişam ve antikite karakteri ona ayrı bir değer vermeyi gerektirmiştir. Fakat Süleymaniye'nin mimarî bakımdan zenginliği ve yapılışındaki zarafet adeta olağanüstüdür.

Süleymaniye birbirine bitişik kareden kurulmuştur. Ortada cami vardır. Bir uçta avlu, ötekinde de medfen bulunmaktadır. Avlu mermer bir düzeyi ve abdest almak için güzel bir şadırvanı ihtiva etmektedir. Bahçe, camii tesis eden büyük padişahın kabrini kucaklamıştır. Avlunun üç tarafı sütunlarla çevrili olup dördüncü yönde camiin cephesi vardır. Büyük kapının üzerinde Sultan Süleyman'ın adıyla yapım tarihi işlenmiştir.

Haremin dört tarafında dört minare bulunur ki, kutsal gecelerde ve Ramazan ayında aydınlatılırlar. Medfenin girişindeki iki minare ikişer, cephedekiler üçer şerefelidir. Kubbe, Ayasofya kubbesi örnek alınarak yapılmıştır. Büyük kubbenin ön ve arkasında ikişer yarım kubbe vardır ki, bunların etrafında da beşer küçük tam kubbe görünür. Büyük kubbe kırmızı granitten dört sütuna dayanmakta olup bu sütunlar İstanbul'da bulunanların en yüksekleri ve en sağlamlarıdır. Sütunların başlıkları parlak beyazlığı olan bir mermerdendir. Yan tarafta minber göze çarpar. Mihrap ak mermerden işlenmiş olup gayet güzel oymalıdır.

Vaiz kürsüsü, minber, müezzin mahfeli, maksure de mihrap gibi işlemelidir. Çoğu çiçek resimleri, yahut "lâfza-i Celâl" harfleri ile süslenmiş olan camlar dikkati çeker. İçindeki yazıların güzelliğini de ayrıca belirtilmek gerekir. Bu yazılardan iki kapının üzerinde bulunanlar büyük hattat Karahisarî nin hünerli ellerinden çıkmıştır.

Camiin etrafında değişik müesseseler yer almıştır. İlkokul derecesinde bir mektep, dört medrese, bir darü'l-hadîs, bir darü'l-kırâe, bir tıp medresesi, bir darü'ş-şifa, bir imaret, bir kervansaray, bir kütüphane, bir sebilhane, hamamlar ve bir de yabancılar için bir hastahane yapılmıştı. Böylece bu on iki din ve hayır müessesesi içinde Süleymaniye kubbesi, on iki burcu içine alan gök gibi, gözlere yücelik ve parlaklıkla görülmektedir.

İmparatorlar zamanında İstanbul, Ayasofya kilisesi ile övünürdü. Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptırdığı muhteşem Süleymaniye Camii, Ayasofya'nın yanında övünmeye değer büyük bir dini yapı olarak üstünlüğü ondan almıştır. Sultan Süleyman, yaptırmış olduğu camilerden, sadece Süleymaniye'ye kendi adını vermiştir. Onun kendi hazinesinden yaptırdığı diğer altı cami, babasının, çocuklarının, yahut kadın sultanların adını taşımaktadır.

Yavuz Sultan Selim Camii ile şehzadeler (Mehmed ve Cihangir) camiinin yapılışı sırasında Avrat Pazarı yakınlarında Haseki, diğer bir deyimle Hürrem Sultan (Fokzelan) Camii ile Rüstem Paşa'nın karısı olup Mihrimah adıyla anılan bir kızının adını taşıyan iki camii daha yapılmıştır. Bu son iki camiden biri Edirnekapısı'nda, diğeri Üsküdar'da iskele yakınındadır. Haseki camii, sade bir mimarî üslûbuyla yapılmış olup yalnızca bir kubbe ve bir minare ile süslüdür. Fakat bir mektebi, bir medresesi, bir imareti ve bir akıl hastahanesi vardır. Edirnekapısı'ndakinin bir medresesi, hamamları ve bir çarşısı bulunuyordu. Üsküdar'daki ise İstanbul'un bakılmakla doyulamayan güzel manzaralarından birinin rahatça temaşa edileceği bir noktada yükselmektedir.

Süleymaniye'nin tamamlanması ve Rüstem Paşa'nın veziriazamlık görevine iadesi öylesine önemli olaylardan sayıldı ki; İran Şahı, bu konuda padişahı kutlamak için İstanbul'a olağanüstü bir elçi göndermeyi ödev saydı. Bu elçi beraberinde bir kaç mektup da getirmekte idi.

Bunlardan biri Şah'tan Sultan Süleyman'a, öteki Rüstem Paşa'ya yazılmıştı. Ayrıca Tahmasp'ın Şehzadesi Mehmed de, Rüstem Paşa'ya bir mektup göndermekte idi. Sonra Şah'ın birinci eşinden, Haseki Sultan'a dördüncü bir mektup da bu arada yer alıyordu.

Bütün bunlar, savaş günlerinde karşılıklı olarak gönderilen mektuplardaki aşağılayıcı edadan çok uzak bir üslûpla, aşırı bir nezaketle yazılmışlardı. Şah nesir ve nazım karışımı olarak yazılan bu mektubunda saygı ve tebriklerini çok güzel şekilde belirtmekte idi. Bu arada Süleymaniye Camii'nin tamamlanmasından dolayı iyi dileklerini sunduktan sonra mektubu getiren kişi ile üç adet Kur'ân-ı Kerîm hediye etmiş olduğunu da yazıyordu. Kanunî Sultan Süleyman da güzel ve kısa bir cevap vermiştir. Diğer mektuplar da üslûplarının inceliği, ifâdelerinin tatlılığı ve övgülerinin güzelliği ile birer dostluk örneği idiler.

Süleymaniye Camii'nin tamamlanmasından sonra ikisi doğusunda ve ikisi de batısında yapılmış olan dört akademi (medrese) için Sultan Süleyman bilginlerden seçkin zatlar aradı. Fatih Sultan Mehmed'in, kendi adıyla anılan camii yanında yaptırdığı medreselerin yarı sayısında olan bu medreselere; yeteri kadar vakıf tahsisatı bağlandığından bunların müderrislikleri o zamandan başlayarak en itibarlı ve tahsisatı en yüksek olan profesörlükler sayılmıştır.

HURREM SULTAN'IN ÖLÜMÜ

Hurrem Sultan, Süleymaniye Camii'nin tamamlandığını, damadı Rüstem Paşa'nın veziriazamlığa döndüğünü ve Sultanlık tahtını kendi oğullarından biri için sağladığını gördükten sonra, çok yaşamadı. Naaşı, Süleymaniye Camii'nin yanında kubbeli bir türbeye gömüldü. Güzelliği ve kabiliyeti sayesinde cariyelikten padişah eşliğine yükseldikten sonra, cazibesinin yavaş yavaş sönerek etkisiz kaldığı yaşlarda bile nüfuzunu korumasını bilmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman, devlet üzerinde nasıl kesin olarak hâkim bulunuyor idiyse, Hurrem Sultan da Padişah üzerinde öyle etkili olmuştur denebilir. Entrikaları ile iki veziriazamın (İbrahim ve Ahmed paşaların) idamına, Şehzade Sultan Mustafa'nın katline, daha sonraları iki şehzade arasında uğursuz bir savaşmaya ve şehzadelerin haremde tutuklanmalarını gerektiren uzlaşmazlıklara yol açmak suretiyle iktidarını kötüye kullanmış olduğu iddia edilir.

Hurrem Sultan'ın öldüğü yıl; Kraliçe İzabel ile İngiltere Kraliçesi Mari ve İmparator Şarlken de ölmüşlerdir.

ÖZBEKLERLE, OSMANLILAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

İran elçilik heyetinin gelişi sırasında Ceyhun'un ötesindeki halkların hükümdarı, Semerkand ve Buhara Prensi olan Özbekler'in hanından, Kanunî Sultan Süleyman'a mektuplar geldi. Bilindiği gibi Özbekler de, Osmanlılar gibi, Sünnîdirler. Fakat İranlılar Şiî olduklarından bu her iki iktidarla da uyuşmaz durumda bulunmuşlardır. İran'ın batı tarafında Osmanlılar, doğu tarafında da Özbekler hüküm sürüyordu.

Şeybanî Türk hanedanının Ceyhun ötesinde hüküm sürdükleri çağda Safevî hanedanının kurucusu Şah İsmail, bu nehrin beri tarafındaki ülkede iktidarını yürütmekte idi. Bir hayli yukarılarda gördüğümüz gibi Şah İsmail ile Özbeklerin hanı hızlı bir savaşa tutuşmuş ve sonunda Merv vuruşmasında Özbek Şahı, Şahîbek öldürülmüştü.

Şahîbek, Şah Budak'ın oğlu ve Kıpçak Hanı Şeybek Han'ın torunu idi. Bu aileden Şah Budak'ın torunu Ubeydullah İranlılarla yaptığı savaşlarda yiğitliği ve zaferleriyle tanınmıştır. Hatta bir savaşta düşman ordusunu bozduktan ve dört bin askeri öldürdükten sonra Herat Valisi Halife

Rumlu’nun maiyetini de telef ederek, bütün o memleketi itaati altına almıştır.

Bu zat fıkıh ve edebiyat ile, Türkçe şiirler yazmakla da uğraşır, şairleri ve bilginleri sever ve korurdu. Onun sultanlığından önce Osmanlı tarihi, İstanbul ve Ceyhun ötesi arasında hemen hemen hiç bir dostluk ilişkisi kaydetmemektedir. Ancak Kanunî Sultan Süleyman’ın İran’a son seferi; padişah ile Ubeydullah arasında ortak düşmanları aleyhine bir yakınlaşmayı gerektirmiştir.

Ubeydullah Şeybanî, iktidarını Ceyhun’un bu tarafında Horasan’a kadar genişletti. Onun ölümünden sonra tahta çıkan Abdullah sadece altı ay kadar (1543) tahtta kaldı. Sonra yerine Abdülaziz adındaki kardeşi geçti. Bu zat oniki yıl hüküm sürmüş ve Sultan Süleyman’ın büyük ölçüde teveccühünü kazanmıştır. O kadar ki padişah sadece iltifat beyan etmekle yetinmemiş 1554’te ona üçyüz yeniçeriden ve bir topçu takımından mürekkep bir yardımcı kuvvet de göndermiştir.

Abdülaziz bunların ülkesine varışı sırasında ölmüştür. Ondan sonra Burak Han lakabıyla anılan Nevruz Ahmed Bahadır, hükümeti eline almıştır. Tahta çıktıktan sonra Sultan Süleyman’a şu anlamda bir mektup yollamıştır:

“Abdülaziz Han’ın vefatı üzerine halifelik ve hükümet benim ve Semerkand Han’ı yanında bulunan kardeşlerimin payına düşmüştür.” Mektubunun devamında şimdi Semerkand’a hâkim olduğunu, Pir Mehmed Sultan ve kardeşlerinin firara zorlandığını, Buhara dışında bütün müstahkem mevkilerin eline geçtiğini, burası alındıktan sonra Horasan’a gireceğini açıklıyordu.

İki ay sonra (Şubat 1556) Burak Han’ın elçisi Nizameddin Ahmed Çavuş Bey, efendisinin zaferini ve Buhara’nın alındığını padişaha bildirmeye geldi. Nihayet, akrabasından birini ziyaret için İstanbul’a gelen Şeyh Muslihiddin Mustafa, Burak Han’dan, Sultan Süleyman’a üçüncü bir

mektup getirdi. Padişah Mavera-i Ceyhun hükümdarına iki cevabnâme yazdı.

Bunlardan birincisinde Şeyh'in İstanbul'da güzel vakit geçirebilmesi için gereken her şeyin yapılacağı; ikincisinde ise tahta çıkışı münasebetiyle gönderilen mektup hatırlatılıyor, Padişah ile Abdullah ve Abdüllâtif arasındaki dostluk ilişkilerinin sağlamlaştırılmasına hazır bulunulduğu, ancak İran ile barış imzalanmış olduğundan artık yardımcı kuvvet gönderilmesine, durumun elverişli olmayacağı açıklanıyordu.

MACARİSTAN SEFERİ, SİGED KUŞATMASI, TATA'NIN ALINIŞI

Amasya'da Ferdinand'ın elçileri tarafından elde edilen ateşkes, iki milletin savaşa eğilimlerinden dolayı, aralıksız olarak ortaya çıkan düşmanlıklara son verememişti. Zaman zaman karşılıklı kavgaların ve iki sınır üzerinde tecavüzlerin arkası kesilmiyordu. Bu cümleden olmak üzere Hırvatistan hâkimi, Bosna Paşası ile dövüşmek üzere müsaade istemiş ve imparatorun emri üzerine İstirya ordusu başkumandanı her fırkada beşyüzden ziyade süvari bulunmamak şartıyla bu arzuya izin vermiştir.

Bununla beraber böyle bir çarpışmanın ateşkesi açıkça zedeliyebileceği düşünülerek bu teşebbüsten vazgeçilmiştir. Budin Valisi Duygun, Pallaviçini'ye yazdığı bir mektupta bazı köylerin yakılmasından, bazı hücumlardan, bazı kale muhafızlarının akınlarından şikâyet eylemiştir. Ferdinand'ın emri üzerine, köylülere karşı her türlü zulüm ve vahşetten geri durmayanlara karşı çok şiddetli davranılmış ise de faydalı bir sonuç elde edilememişti.

Bunun üzerine Duygun bunları sığındıkları yerlerden çıkarmaya çalışmıştır. Bu amaçla asker yollamak üzere bazı beyleri davet etmiştir. Kendisi değişik sancakların askeri

başına geçerek bazı yerlere yürümüştür. Ve bazı mevkileri zaptetmiştir. Duygun önce Siged'i kuşatmak niyetinde bulunduğunu göstermişse de mevsim pek ilerlemiş olduğu için çekilmek zorunda kalmış; Siged kuşatması geciktirilmişti.

Sultan Süleyman bu kuşatmanın idaresini, Hadım Ali Paşa'ya tevdi eyledi. Ali Paşa, şişman kısa boylu, boğuk sesli olmakla beraber, büyük bir yiğitlik ve askerlik bakımından az rastlanır bir maharet sahibi idi. Ferdinand'ın elçilerine Macarları artık kılıç ve tüfekle değil, değnek ve topuzla itaat ettirmek istediğini söyledi. Onlar da istediği gibi hareket etmekte serbest olduğunu, ancak karşısında değneklere, topuzlara kurşunlarla, mızraklarla karşı koyacak yiğit insanlar bulacağını söylediler.

21 Mayıs 1556'da Ali Paşa, Siged'den bir mil kadar uzakta bulunan S. Loren kalesi önünde ordugâh kurdu. Üç gün sonra bu kalenin, kuşatılmasına başlandı. Bir ay süren kuşatmadan ve şehre hakim olunduktan sonra Ali Paşa asıl kaleye ilk hücumu yaptı. Ancak bu ilk hücumun sonucu başarılı olamadı. Şehit düşenler, yaralananlar ve esir olanlar vardı.

Bu sıralarda Avusturyalılardan, İstiryalılardan, Bavyeralılardan ve Macarlardan kurulu bir ordu Baboça'yı kuşattı. Bu ordu içinde her çeşit insan vardı. Avusturya nişancıları, ağır süvariler, piyadeler, topçular yanında sınırları yağmalayan bir takım haydutlar da yer almıştı. Kuşatma haberi gelir gelmez Ali Paşa askerinin bir kısmını Siged önünde bırakarak, Baboça'nın yardımına koştu (21 Temmuz).

Macar ordusu, Ali Paşa'ya Rinya nehri kıyılarında rastladı. Burada Ali Paşa yenilgiye uğradı. Baboça kalesi düştü. Bunun üzerine yakıldı ve kulesi de barut ile havaya uçuruldu. Bununla beraber düşmandan da birçok tanınmış komutanlarla epeyce asker telef olmuştur (25 Temmuz).

Hadım Ali Paşa şu bozguna rağmen, Siged'i kuşattı. Ancak bütün hızıyla bu kuşatmayı sürdüremediğinden Temmuz sonlarına doğru çekildi. Bu sırada düşmanlar bazı yerleri ele geçirmişlerdir. Türkler de değişik yerlere akınlarda bulunmuşlarsa da esaslı bir sonuç elde edememişlerdir.

Ali Paşa'nın ordusunun bu değişik savaşlarda on binden çok kayıp verdiği kaydedilmiştir. Almanların gizli para bulacakları sanısı ile düşman cesetlerinin her tarafını araştırmak barbar geleneğini, körükörüne kabul etmiş olmaları bu zamandadır. Türkler Siged'i bıraktıktan sonra Una ve Kulpa arasındaki yerleri tahrip ettikleri gibi Kostainiça'yı fethettiler (16 Temmuz 1556).

İki yıl sonra bir Osmanlı fırkası Tata kalesini zaptetmişti (Mayıs 1558). Bu başarı daha çok Şiturvaysenburg sancakbeyi Hamza'nın faaliyet ve tertipleri sayesinde elde edilmiştir. Tuna'nın sağ yakasından iki buçuk fersahlık bir uzaklıkta ve bir tepe üzerinde kurulmuş bulunan Tata kalesi yakınlarındaki yerlere hâkim durumdadır.

Matyas Korinos bu kaleye bahçe ve kaplıcalar katarak onu Kral konutu haline getirmişti. Hamza Bey kale komutanının bulunmadığı ve garnizonun bu yokluktan faydalanarak şarapla kendinden geçmiş oldukları bir gecede istihkâmlardan merdivenle çıktı. Muhafızları uyurlarken yok etti.

Balaton gölü yakınında bulunan Hegyeset kalesi de Hamza'nın martolozları tarafından birdenbire zaptolundu. Tata'nın fethinden sonra bazı yerler üzerine yürünmüş ve bazı yerler alınmış ve yakılmıştır. Bu arada bazı çarpışmalar olmuşsa da Türkler düşmanlarından esir ve bayraklar almışlardır.

FERDİNAND VE İZABEL'İN ELÇİLERİ

Hadım Ali Paşa, Siged önündeki yenilişinden az bir süre sonra vefat etti. Budin valiliğine Kasım ve bir süre sonra da eski Beylerbeyi Duygun tayin olundular. 1557 Ağustosunda bu son göreve getirilen Duygun, ertesi yıl yerini Rüstem Paşa'ya bıraktı.

Busbek, Viyana'dan aldığı yeni talimat üzerine efendisinin Siged'i, şerefine leke sürmeden bırakamayacağını, daha önce kararlaştırılmış olan verginin üç katı bir vergi ödemekten çekinmekte hakkı var ise de, Tata şehrinin geri verilmesi şartıyla bu noktada ısrar etmeyeceğini Padişah'a arzetti.

Tercüman Murad, önceden Siged bırakılmadıkça barış yapma imkânı olmadığını elçiye yeniden anlattı. Bununla beraber Busbek Edirne'de, yedi yıllık bir ateşkes akdine muvaffak oldu. Buna dikkatle uyulması hususu Macaristan müstahkem mevkileri komutanlarına bildirildi. Padişahın böyle bir uzlaşmayı kabul etmesinde, şehzadeler arasındaki uyuşmazlığın geniş bir rolü olduğu söylenebilir.

Avusturya ile müzakereler birbirini izleyen altı yıl sürdükten sonra ancak 1559 başlarında sona erdi. Son iki müzakerede Busbek, Tata'nın bırakılmasını ve Martolozların tecavüzlerine dair şikâyetlerini tekrar etmişti. Rüstem Paşa da yeniden Siged'in teslimini istemiş ve elçinin şikâyetlerine karşılık heydüklerin saldırılarını ortaya koymuştur.

Her iki taraf da başlıca iddialarından vazgeçmek istemediler. Bununla beraber Busbek, Ferdinand'a bildirdi ki: Şimdiki statüko esası üzerine sekiz yıllık bir ateşkes imzalanabilirse de Tata'yı alma hususunda hiç bir ümit ışığı yoktur. Ferdinand bu raporu okuyunca 29 Nisan tarihli dört farklı antlaşma projesi yolladı.

Bunlardan birincisi Avusturya menfaatlerine göre düzenlenmişti: Tata ve Fülek'in geri verilmesini ve Hamza Bey'in cezalandırılmasını istiyordu. Fakat hemen hemen Rüstem Paşa'nın ültimatomuna uygun düşen dördüncüsünde bu şartlar unutulmuşa benziyordu. Bu sırada Padişah şehzadelerinin çekişmelerine müdahale için daha yakın olmak üzere Üsküdar ordugâhında bulunmaktaydı. Busbek de onun maiyetinde bulunuyordu. Bu projeler Alber dö Vys vasıtasıyle oraya gönderildi.

Busbek gönderilen projelerin sadece dördüncüsünü takdim etti ki; İmparator için en az elverişli olan şartlarla yüklü olmakla beraber kabule lâyık olabileceğini umduğu ancak bundan ibaretti. Fakat bu da reddolundu. Artık görevinde başarı göstermesi ümidi kalmadığı için dönmek için izin istediyse de, onu da alamadı.

7 Haziranda resmî bir mülakata kabul olundu. Bunda barışın tatbikini istemekle yetindi, imparatorun imzasını taşıyan bir antlaşmaya tam bağlılıkla uyacağını da ifâde etti. Ancak sözlerinin bir etkisi görülmedi. Padişah Siged hakkındaki isteklerinden hiç bir suretle vazgeçmemişti. Bu bakımdan Busbek'in müzakereleri tamamlaması mümkün olamadı.

Sultan Süleyman İstanbul'a dönüşünde elçiyi Çemberlitaş'taki Elçi Hanı'na kapattı. Bir nevi tutukluluk olan bu durum içinde Busbek, hayvan, bitki, elyazıları koleksiyonu yapmakla ve Raguza'dan Floransa'dan, Venedik'ten, Yunanistan'dan gelen dostlarını kabul etmekle oyalandı. Bu bilgin adamın boş zamanlarını bu şekilde

değerlendirmesi imparator ve bilim için faydasız olmamış, imparatorun hayvanat bahçesini zenginleştirmiştir.

Ayrıca Viyana botanik bahçesinde “Acem leylâk”ı ve “Tulip” (Lâle) yetiştirmiştir (Bu çiçeğin Tulip ismini tülbentten (sarıktan) almış olması, aslının şarktan geldiğini gösterir) Ayrıca Busbek İstanbul’dan gayet güzel Grek yazma kitapları da Viyana’ya göndermiştir. Bunların en dikkate değerleri Dioskori’nin eserleridir ki Viyana imparatorluk kitaplığının değerli hazineleri arasında yer almıştır.

DİĞER YABANCI ELÇİLERİN İSTANBUL’A GELİŞİ

Bu sıralarda İzabel’in temsilcilerine de izin verildi. Bunlar, aynı zamanda, Transilvanya sınırının belirtilmesi konusundaki anlaşmazlığı çözmek hususunu buyuran bir mektubu Tameşvar valisine ulaştırmakla da görevlendirilmişlerdir.

Bunların hareketinden önce Mingreli Prensi, padişah’ın eşiğine yüz sürmek ve bağlılığının işareti olmak üzere nadir güzellikte bulunan bir yakutu sunmak üzere İstanbul’a gelmiştir.

Bu sırada, Kanunî Sultan Süleyman, Rusların hükümdarına bir mektup yazarak ilk defa olmak üzere Çar unvanını kullanmıştır. Bu kağıtta eskiden Osmanlı Devleti ile Rusya arasında mevcut bulunmuş olan dostluk ilişkilerini hatırlatmış ve kürk satmak için Moskova’ya giden Osmanlı tüccarına iyi davranmasını tavsiye etmiştir.

Gene bu zamanda Venedik, Fransa, İspanya elçileri İstanbul’a geldiler, İspanya Kralı İkinci Filip’in maslahatgüzarı olan Sakızlı Franki, efendisi için barış istedi. Fakat Ceneviz Balyozu gibi bu da bir başarı sağlayamadı.

Ferare Dükü ile Rüstem arasında yapılan bir mektuplaşma üzerine veziriazam tarafından yapılan isteğe uyularak dük, yahudi Zuan Migez'in kardeşine, ailesiyle birlikte Ferare dukalığından çıkmağa müsaade verdiğini Rüstem Paşa'ya bildirdi.

Zuan Migez o Portekizli bir Yahudidir ki; sonradan Don Jozef adı altında Sultan İkinci Selim'in olağanüstü teveccüh ve iltifatına mazhar olmuş ve onun Sultanlığı süresince hemen her çeşit işte nüfuzu görülmüştür. Öylesine ki bazen barış ve savaş işlerine de burnunu sokmuştur. Sonunda da Dük dö Naksoz unvanını almıştır.

Busbek de Macar mühtedisi olan Ferhad Paşa hakkında Ferare Dükü kadar, kadirbilirlik göstermiştir. Ferhad Paşa akrabasının getirtilmesini rica edince, Busbek, Ferhad'ın babası ve kardeşinin sünnet edilmiş olduğunu bildiği için eğer dinî bakımdan bir engel yoksa bundan kolay bir şey olmayacağını ifâde etmiştir.

Ferhad Paşa, yeniçerileri gerçek bir disiplin altına almak suretiyle Padişah'ın o derecede teveccühüne kavuşmuş idi ki, sevgili şehzadesi Mehmed'in kızı olan torunu Hüma Sultan'ı onunla evlendirmiş ve vezirlerin sayısını arttırarak onu vezirlik rütbesine yükseltmiştir. Ferhad Paşa çok güzel yazı yazan bir hattat da olduğundan Kur'an-ı Kerim istinsah eder ve her nüshasını bir altına satarak aldığı parayı cenazesinin giderleri için saklardı.

İÇ SAVAŞIN SEBEPLERİ

Kanunî Sultan Süleyman'ın Üsküdar'a geçişi, oğullarının çekişmelerine son vermek ve rekabetlerinin devleti tehdit etmekte olduğu iç savaşın önünü almak amacıyladır. Bu

uğursuz kavganın aslını bulmak ve fecî sonucunun sebeplerini araştırmak gerekir. Bu konuda bilgi veren tarihçiler Busbek'in raporlarındaki olayları iktibas etmişlerdir. Ancak bu kaynak yeterli değildir. Daha gerçek bir belge olarak Osmanlı kalem sahiplerinden Âli Efendi'nin yazdıklarından faydalanmak yerinde olacaktır.

Âli Efendi; Şehzadeler mürebbisi Lala Mustafa Paşa'nın sekreteri sıfatıyla Sultan Süleyman ile oğlu Bayezid arasında geçen muhaberatı sadece görmüş değil, fakat Mustafa'nın bazı mektuplarını da kendisi kaleme almıştır. Ayrıca Âli, bu olay hakkında özel bir eserinde gerekli açıklamalarda bulunduğu gibi tarihinde de geniş bilgi vermiştir.

Mustafa, Veziriazam Ahmed Paşa himayesinde yükseldiği için tabiatıyla Veziriazam Rüstem Paşa'nın kinini üstüne çekmişti. Bu bakımdan Rüstem Paşa veziriazamlığa gelince, o zaman ikinci imrahor bulunan Mustafayı azlederek, bu görevden daha alt bir derecede sayılan baş çeşnigirliğe tayin etti. Daha sonra da Sancakbeyliği ile Safed'e gönderdi.

Mustafa'nın Şehzade Bayezid'e bağlılığını bildiği için onu Şehzade Selim Kethudalığına getirmenin mahvı için en emin bir yol olduğunu düşündü. Ancak bu konuda amacına ulaşamadı. Çünkü az rastlanır bir entrika zekâsına sahip olan Mustafa, yeni mevkiinden faydalanmayı başarmasını bildi.

Eski efendisi olan Şehzade Bayezid'e hainlik ederek Şehzade'nin büsbütün yok olması için projeler hazırladı ve Bayezid'le olan eski ilişkilerini kullanmaya karar verdi. Böylece tahtı Şehzade Selim'e sağlayabileceğine ve buna karşılık ilerde veziriazamlık makamına kadar çıkacağına güven besliyordu.

Bu haris amaçlarla Şehzade Selim'e bildirdi ki; eğer Rüstem Paşa bir engel çıkarmayacak olursa, padişahın büyük oğlu sıfatıyla tahta erişmesi şüphesizdir. Ancak

Rüstem Paşa, sultanlığı Bayezid'e sağlayabilmek için elinden geleni yapmakta ve kendisini babasına, zevklerine düşkün bir sarhoş ve devleti idareye lâyık olmayan bir çapkın gibi tanıtmaktadır. Ayrıca kendisine tam serbestlik verilecek olursa durumun yakında tamamıyla değişebileceğini de belirtti.

Şehzade Selim, Mustafa'ya bu hususta istediği gibi hareket imkânını tanıdı. Çalışmalarının mükâfatı olarak da ilerde veziriazamlığa onu getirebileceğini de imâ etti. Bunun üzerine Mustafa hemen işe koyuldu. Şehzade Bayezid'e mektuplar yazmaya başladı. Yazdığı birinci mektupta eski bağlılığının ölçüsüne bürünerek Sultanlık tahtına biricik engelin sarhoş Selim'den ibaret bulunduğunu, bu engelin de ortadan kaldırılmasının güç olmadığını yazdı.

Bu kağıdı Selim'e gösterdikten sonra güvenilir bir adam vasıtasıyla Bayezid'e ulaştırdı. Bayezid, kurulan tuzağa düştü. Mustafa'nın haince tekliflerini kabul ettiğini bildiren bir cevap yazdı. Mustafa, bu cevabı açılmamış olarak Selim'e teslim etti. Ondan sonra da entrikalarının sonuçlarını çabuklaştırmak için Bayezid'e, ağabeyini acı tahkirlerle tahrik etmesini yazdı. Bayezid bu, öğüde de uydu.

Şehzade Selim'e bir hakaret mektubu ile birlikte bir kadın elbisesi, bir hotoz ve bir öreke de gönderdi. Selim, bu değişik eşyayı Kanunî Sultan Süleyman'a yolladı. Padişah, Bayezid'in ağabeyine karşı saygısız olan bu davranışına kızdı ve ona tehdit edici bir kağıt yazdı. Mustafa, mesajı götüreni öldürttü. Mektubu da yaktırdı. Selim, bu olayı da Bayezid'e yüklemek suretiyle babasına bildirmekte tereddüt etmedi.

Sultan Süleyman, emirleri hakkında böyle davranılmasından büsbütün öfkelendi, Bayezid'in Suriye ve Mısır yolunun anahtarı olan Karaman'da valilik yapmasını tehlikeli buldu. Onu bir başka vilâyete göndermeye karar

vermekle beraber, bir tarafı tuttuğu şeklinde yorumlanmaması için bu tedbiri Selim hakkında da yerine getirdi. Şehzade Selim Manisa'dan Anadolu hükümetinin merkezi olan Kütahya'ya, Bayezid de Karaman valiliğinden merkezi Amasya olan Rum bölgesi valiliğine tayin olundular.

BAYEZİD'İN YENİLMESİ, İRAN'A KAÇIŞI VE BAYEZİD'İN ÖLDÜRÜLMESİ

Bu emirlerin tebliği üzerine Selim Bursa'ya gitti. Fakat Bayezid, Konya'da kaldı. Sultan Süleyman, Bayezid'e görevini hatırlatmak üzere dördüncü Vezir Pertev Paşa'yı gönderdi. Bayezid'e bir kötü davranışta bulunmaması ve bu işe sırf babacan bir sevginin bir görünüşü şekli verilebilmesi için üçüncü Vezir Sokullu Mehmed Paşa'yı Şehzade Selim'e yolladı.

Fakat Bayezid emre uymaktan çekindi. Üstelik acele ile yirmi bin Kürt, Türkmen ve Suriyeli'den kurulu bir ordu topladı. Bu haber üzerine Sultan Süleyman, Anadolu Beylerbeyi Cenabı ve Karaman Beylerbeyi Solak Ferhad, eskiden Şehzade Selim'in lalalığında bulunan Dulkadir Beylerbeyi Ali ve eski Ramazanoğlu hanedanından Adana beyi Piri paşaların, askerleri ile birlikte Konya ovasına gitmelerini emretti. Sokullu Mehmed Paşa da üç bin yeniçeri ve bir fırka Sipahi ile silahtarları, cebecileri, topçuları alarak kırk top ile birlikte bunlara katılmaya memur oldu (8 Mayıs 1559).

İstanbul fethinin yıldönümü olan 29 Mayıs tarihinde iki ordu savaşa giriştiler. Cenk şiddetli oldu. Fakat zaferin hangi tarafta kaldığı belli olmadı. Ancak ertesi gün Bayezid tamamen yenildi (30 Mayıs 1559). Bunun üzerine Bayezid, oğlu Orhan'la beraber Amasya'ya sığındı. Oradan babasına bir mektup yazdı. Bu mektupta samimî şekilde pişmanlığını belirtiyor, kendisi ve dört oğlu için bağışlanma diliyordu.

Yalnız bu mektup Mustafa Paşa'nın gizlice tayin ettiği adamların eline düşerek Sultan Süleyman'a erişemedi.

Padişah, savaşın sonucunu öğrendikten sonra 6 Haziran'da Üsküdar ordugâhına geçti. Bayezid yenilmiş olmasına rağmen başına on iki bin kişi kadar yeniden asker topladı. Çünkü halk Bayezid'in yaşama tarzına karşı sempati duyuyordu. Selim'in sefahatle yoğrulu hayatı, annesinin yuvarlak ve şişkin çehresini andıran yüzü, Bayezid'in babasının çizgilerini aksettiren siması karşısında daha az sevimli görülmekte idi. Bayezid, askerleri ve çocukları ile beraber İran'a doğru hareket etti (7 Temmuz).

Sivas valisinden otuz bin altın borç aldığı gibi, o taraflara vergi koyarak on sekiz bin altın ile bir miktar deve at ve katır da elde etti. Kanunî Sultan Süleyman, Beyazid'in çekildiğini öğrenince üçüncü Vezir Sokullu Mehmed Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Kızıl Ahmed'i, Mustafa Paşa'yı Üsküdar ordugâhından ayırarak Şehzade Selim'e katılmaya ve onun kuvveti ile birlikte kaçan askerlerini izlemeye memur etti.

Selim, Sivas'ta vezirin gelişini beklemekle beraber, Malatya beyi Mustafa'yı, Antep Beyi Hüsrev'i ve Sivas Beylerbeyi Temerrüt Ali Paşa'yı kardeşinin arkasından gönderdi. Bunlar İran sınırına yakın Saatçukuru denilen yerde şehzade takımını bularak hızla saldırdılar. Israrlı bir cenkten sonra Bayezid'in askeri, silahlarının kuvvetinden çok hayvanlarının süratine güvenerek yollarına devam edebildiler.

Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşa, zavallı Şehzade'ye birkaç yük nal, mıh v.s. gönderdi. Fakat Bayezid'e karşı gösterdiği bu küçük hizmet hayatına mal oldu. Yeri de Malatya Beyi'ne verildi. Hüsrev Bey de Pasin sancağına tayin olundu. Bu sıralarda Sultan Süleyman, Sokullu Mehmed Paşa ile Ramazanoğlu Pirî Paşa'ya, âsi şehzadenin ilerde girişebileceği hareketlere dikkat etmek üzere Halep'te kışlamaları emrini verdi.

Veziriazam Rüstem Paşa, Lala Mustafa'nın entrikalarını anlamaya başlamıştı. Bu bakımdan onun sürüp giden felâketlerin başlıca sebebi olduğunu Padişah'a arzederek. Mustafa'yı uzaklaştırmaya muvaffak oldu. Mustafa Paşa gözden düşerek Sancak Beyliği ile Poşeka'ya gönderildi. Onun yerine de Tütünsüz Hüseyin tayin edildi. Fakat Şehzade Selim'in iltiması üzerine Tameşvar'a getirildi. Sonra bu kadar dirayetli bir adamın İran sınırı üzerinde bulunması faydalı olacağı hakkında yine Şehzade Selim'in, babasına verdirdiği kanaat üzerine Van valiliğine nakledildi.

Süleyman ve Selim, Bayezid'in isyanını bildirmek ve âsiyi kabul edip de iki hükümet arasındaki barış antlaşmasını bozmamasını tebliğ etmek üzere derhal Acem Şahı'na mektuplar yazdılar. Erivan Valisi Şahkulu. Esterabad taraflarına sefer ile uğraşan şahtan alacağı talimatı bekleyerek şehzadeyi tutuklayıverdi.

Bayezid'in gelişi Şah Tahmasp'a, kardeşi Elkas Mirza'nın firarını hatırlattı. Bunun üzerine iyi karşılanmasını emretti. Şehzade'ye de, kendisini mertebesine lâyık şekilde Tebriz'de kabul edeceğini, affa kavuşup da döndüğü zaman babasına bildirmek üzere bazı mahrem sözleri olduğunu yazdı. Şah hemen Tebriz'e hareket ederek misafirini İran şahlarınca geleneksel olan debdebe ile kabul etti (24 Kasım 1559). Altın, gümüş, inci ve benzerleri ile dolu otuz tabak şehzadenin başı üzerine saçılarak kıymetli eğerler vurulmuş dokuz at da kendisine hediye edildi.

Bayezid de Şah'a, bir Osmanlı şehzadesine lâyık olan muameleyi gösterdi. Yolu üzerine ipekten, Şam kadifesinden, diğer kıymetli kumaşlardan serdirerek hediyelerine karşılık da altın işlemeli geşyeler ile elli Türkmen atı ve gümüş eğerli oniki at armağan etti. Şehzade'nin süvarileri parlak hünerleri ile İranlıları hayrete düşürdüler. Bazı şüpheler ve ihtiyat tedbirleri dolayısıyla şehzadenin askeri şuraya buraya dağıtıldı. Öyle ki,

maiyetinde kalanlardan da artık her hangi bir korku kalmadı.

Şah, Şehzade'yi babasına teslim ederek birçok istifadeler sağlamak istiyordu. Süleyman ve Selim'in Tahmasp ile mektuplaşması, Padişah ile Şehzade'yi bir oğlu ile bir kardeşin ölümüne susamış ve Şah'ı da, misafirinin hayatını satmaya hazır bir durumda bulunmuş göstermektedir.

Sultan Süleyman ile Şah Tahmasp'ın ilk iki mektupları yolda birbirine rastlamış gibi gözükmektedir. Padişah, mektubunda Bayezid'in ayaklanmasını İran hükümdarına açıklamakta ve Konya savaşını tasvir etmekte idi. Şah da Saray subaylarından Ali Ağa vasıtasıyla gönderdiği mektubunda şehzade için şefaat ediyordu.

Sultan Süleyman, ikinci bir mektupla Tebriz'e Sinan Bey'i gönderdi ki, bunda Bayezid'in Sultanlık haklarına karşı suçları açıklanmakta ve şehzadeyi ayaklanmaya teşvik eden birkaç kişinin idamı istenmekte, diğer suçluların tutuklanması ve Amasya'da bulunan bir Beylerbeyine teslim edilmek üzere şehzadenin muhafaza altında oraya gönderilmesi rica edilmiş olup sonunda da bir af vaadiyle mektup tamamlanmakta idi.

Şehzade Selim de imrahoru ve mahremi (sırdışı) Durak Ağayı, kardeşi Bayezid hakkında hakaretle dolu bir mektup ile İran şahının sarayına gönderdi. Kardeşini "Âsi, mağrur şeytan" gibi lakaplarla nitelendiriyor ve o taraftan gelen kervanları defalarca yağma etmiş olduğunu da sözlerine katarak onun, Şah'ın himayesine lâyık olmadığını yazıyordu.

Osmanlı habercisinin dönüşünde Şah, eski subaylarından Töbet Ağa vasıtasıyla Padişah'a; Seyfeddin Uruştu vasıtasıyla Şehzade Selim'e birer mektup gönderdi.

Padişah'a cevabında, Sultan Süleyman'ın mektubunu ve gönderiliş tarzını ayıplar gibi davranarak, fakat siyasî bir maharet ile hareketten de geri durmayarak bu mektubun gerçekten Sultan Süleyman tarafından mı gönderilmiş olduğunda şüphesi var gibi davranıyordu. Kendileri için

ölümleri, yaşamalarından daha faydalı olduğu ifadesiyle, Bayezid'in ve dört oğlunun idamı meselesine de temas ederek bu konuda da Padişah'ın iradesine uymaya hazır olduğunu ve işaretini beklediğini bildiriyordu.

Şehzade Selim'e gönderilen Şah'ın mektubu da Padişah'a gönderilene uygun tarzda yazılmıştı. Burada yine Bayezid'in İran topraklarından çıkarılması, yahut öldürülmesi hakkında teklif olunan tedbirlerin uygunluğuna dokunuluyor ve memurun sözlü açıklamalarının kendisine kanaat edinmeye yettiği belirtiliyordu. Tahmasp'ın böyle bir cinayete karşı gösterdiği yumuşak davranış, bu işin onun için adeta bir tüccarlık problemi gibi mütalâa edildiğini göstermektedir.

İhtiyar Töbet Ağa, İstanbul'a ikinci defa görevle gelişinde söz verilen katlin mükâfaatı olmak üzere Bağdat Hükümetinin Şah'a tevcihini, Divan'da, istedi. Fakat Veziriazam Rüstem Paşa birdenbire onun sözünü keserek, şöyle dedi:

"Bunun cevabı bendedir, çıkalım."

Divan odasından çıktıklarında veziriazam, onu ayıpladı. Böyle isteklere cüret edilmesinin kötü sonuçlarını hatırlattı. Bayezid'in âsi ve liyakatsiz olduğunu ve başına topladığı birkaç bin kişinin de ayak takımından ibaret bulunduğunu açıklayarak, şayet Şah, Bayezid'i te'dip etmekten çekinmekte devam edecek olursa, iki hükümet arasındaki güzel ilişkilerin düşmanlığa dönebileceğini ve böyle bir durum ortaya çıktığı takdirde bir Osmanlı ordusunun suçluyu sığındığı yerden çekip çıkarmakta büyük engellerle karşılaşmayacağını sözlerine ilâve etti. Sonunda da arzuları yerine getirildiği takdirde dostluk bağlarının daha da sağlamlaşacağını ve İran Şahı'nın bu konudaki hizmetinin cömertçe mükâfatlandırılacağını da söylemeyi unutmadı.

Kanunî Sultan Süleyman, Şah Tahmasp'ın katil teklifinde öncelik gösterdiğini görerek bir cevap yazdığı gibi, ayrıca şahın bakanlarına hediyeler de yolladı. Maraş Valisi Sofi Ali

Paşa ile kapıcı başı (Mabeynci) Hasan Padişah tarafından ve Kara Mahmud Ağa da Şehzade Selim tarafından İran'a gönderildiler. Bu görevliler Şah'tan biri Sultan Süleyman'a, öteki Şehazade Selim'e yazılmış olan iki mektup getirdiler.

Tahmasp samimî oldukları şüpheli uzun cümlelerden sonra, daha önceleri vermiş olduğu bir sözü sofistik bir görüşle açıklıyor ve yemini bozmaksızın misafirini teskin edeceğini sanarak aşağı yukarı şunları söylüyordu:

Şehzade Bayezid'i babasının göndereceği adamlara teslim etmeyeceğine, Şehzade'nin yanında, yemin etmişti. Fakat kardeşinin göndereceği adamlara vermiyeceğine dair bir söz söylememişti. Bu bakımdan Bayezid'i teslim edebilmesi için mutlaka Şehzade Selim'in adamlar göndermesi gerekiyordu. Şah tarafından Selim'e yazılan mektupta, anlam bakımından yaklaşık olarak, padişaha yazılandan farklı değildi. Tahmasp bu çeşit bağlılık delilerinden sonra, Töbet Ağa'nın öylesine birden reddedilen tekliflerine Sultan Süleyman'ın daha elverişli davranacağını umarak Beşaret Ağa vasıtası ile Padişaha takdim ettiği bir muhtırada bu konuya yeniden dönmüştü.

Bu muhtırada Şah; Hz. Ali ve Hz. Hüseyin kabirlerinde (Kerbelâ ve Necef'de) İran hayır kurumlarına (Evkafına) biri müfettiş, öteki sekreter olmak üzere iki görevli tayin etmek arzusunda bulunduğunu belirttiği gibi bir yahut iki oğlunun sancak beyliğine tayinini ve geleneksel törenlerle görevlerine yerleştirilmesini de istiyordu. Sonunda da kendisine hizmet edecek, şahısların yükseltilmelerinin ve maaşlarına da zam yapılmak suretiyle taltif olunmalarının Bab-ı Devlet'e arzına müsaade edilmesini rica ediyordu. Kanunî Sultan Süleyman bu üç noktaya da geçici bir red ile karşılık verdi. Şu kadar ki Bayezid ve oğulları iade ve teslim olunduğu zaman, daha çok elverişli davranılacağı ve gerekenin dikkate alınacağı vaat olunuyordu.

Sultan Süleyman Şah'a yolladığı mektuplarında dostça davranmakla beraber Doğu'nun diğer hükümdarlarıyla

yaptıkları muhaberelerinde onun hakkında hakaretli cümleler kullanmakta mahzur görmüyordu. Bu cümleden olmak üzere fariza-i haccı eda için Türkiye'ye gelmiş bulunan Derviş Mehmed Bedahşanî'ye Özbek hükümdarı Pir Mehmed'e ulaştırılmak üzere verilen bir mektupta şu pasaj da bulunuyordu:

"Bu kibirli Şah bu yolunu şaşırmış tac sahibi; bir elçi göndererek şimdilik lütfen barışa müsaade göstermekliğimi alçak gönüllülükle yalvarmış ise de; ondan sonra âsi oğlum Bayezid'i kabul etmekle barışı alçakça bozmuştur. Bu bakımdan sözlerine bundan sonra değer vermemeğe ve kendisini yok etmek için gerekli teşebbüslere karar verdim. Özbek Han, iyi bir Müslüman olarak, bu teşebbüste bana yardımcı olmalıdır."

Derviş'in Türkmen Hanı Ali'ye ve Alan Hâkimi İbrahim'e götürdüğü mektuplar da, hemen hemen, bu mealde idi. Yine bu sıralarda Şah'tan şikâyetle Gürcistan'ın İran tahakkümünden kurtarılarak Osmanlı hâkimiyetine alınmasını teklif etmek üzere, Gürcistan hâkiminin, Bab-ı Devlet'e göndermiş olduğu defterdarı Abdülallâm'a da şu cevap verildi:

"Şah on bir yıl savaştan sonra barışa kavuşmuş ise de; Şehinşah, senin imdadına yetişmeye, üzüntünü sevince çevirmeye hazırdır."

Şehzade Bayezid'in Kazvin'de durumu günden güne ağırlaşıyordu. Şah üç bine indirilmiş olan Şehzade askerinden bir kısmının Estarabad'a göndereceği fırkaya yardımcı verilmesini istemişti. Şehzade buna karşı koymadı. Özellikle askerinden çoğu İranlıların altınları ve iltifatları ile zaten kazanılmış idi. Bununla beraber, Şah'ın ziyafetlerine davet olunmakta devam etti. Bu ziyafetlerinden birinde Şah ve Şehzade görünürde samimî bir yakınlıkla birlikte yanyana bulunurlarken: Bayezid'in mabeyncilerinden Arap Mehmed adında bir hain, Şah'a yaklaşıp kulağına söyle fısıldadı:

“Babasına, ağabeysine isyan etmiş oğuldan kendinizi koruyunuz. Sizi öldürmek üzere bir, iki tüfenkciye tenbih etmiştir.”

Şah bu ihtardan dehşete düştü; karın ağırısına uğradığını bahane ederek hemen çekilip gitti. Vezirlerinden Ma’sum ve Hasan Beyler, Şah adına Şehzadeye özür dilediler ve onu konutuna götürdüler. Şehzadenin dönüşünde Şah’a duyurulan sözleri arkadan dinlemiş olan biri külahını yerlere atarak Arap Mehmed’in sözlerini haber verdi. Bunun üzerine suçlunun hemen başı kesildi.

Arap Mehmed’in suç ortaklarından Aksak Seyfettin ve Miralay Mestan onun uğradığı hale uğrayacaklarından korkarak Şah’a sığındılar. Ayrıca Arap Mehmed’in Şehzadeyi niyetinden döndürmeye çalıştığı için öldürüldüğünü, onunla müttefik olduklarından bundan sonra fırsat bulursa kendilerini öldüreceğini söylediler.

Ertesi gün, halk öfke ile bağırıp çağırarak Şehzadenin konutunu kuşattı. Kuduz Ferhad, sarayın girişini savunmak için bağlılıkla devam eden bir miktar asker topladı. Son anının geldiğini sanan Bayezid, yabancı ellerine bırakmaktansa, kendisini öldürmek için çocuklarını getirtti. Bu sırada Şah’ın iki veziri çıkageldi. Bunlar Şehzade’nin endişelerini yatıştırmaya çalışmak ve halkın saldırışından dolayı özür dilemek, ayrıca hilat ve şekerlemeler hediye etmekle görevlendirilmişti. Bu gürültüyü çıkaranların cezalandırılacağını da söylediler.

Şehzade, Şah’ın daveti üzerine, ertesi gün (12 Şubat 1560) bir ziyafete gitti. Fakat bir takım korucuların önlerinden geçerken bunlar Şehzade’nin üzerine yürüyerek onu savunmak istiyen adamlarını yakaladılar. Yine o gün Bayezid’in muhafız ve askerlerinden efendilerine yardım arzusunda bulunduklarını gösteren binden fazlası idam olundu. Bununla beraber Şah, Şehzade’ye özür dilemekte devam ederdi. Bunun, halkın hücum ve tahkirinden

korunması için alınması gerekli tedbirlerden olduğunu da söylerdi.

Bir süre sonra Sultan Süleyman ve Şehzade Selim'in elçileri Şah'a mektup ve hediyelerle geldiler. Teslim artık kesin surette kararlaştırılmıştı. Ancak Şehzade'nin İran'a gelişinde Şah Tahmasp tarafından edilmiş olan yeminin bozulmasını örtmek üzere seçilecek şekilde uyuşmak gerekiyordu, İranlıların eğri büğrü diplomasisi buna da çare bulmakta gecikmedi.

Bayezid Şehzade Selim'in özel surette görevlendireceği adamlara teslim edilecekti. Tahmasp'ın her çeşit hile ile örtmek istediği yemin bozma böylece ona bir fayda daha sağlayabilirdi. Sultan Süleyman'ın taht mirasçısı Şehzade Selim'in dostluğunu şimdiden elde etmiş olacaktı. Kanunî'nin ikinci elçilik heyeti, bu yeni teklifi arzetmek üzere Kazvin'den ayrıldı. Sofi Ali Paşa, Maraş'a döndü. Hasan Ağa, Şah'ın, Selim'e gönderdiği Beşaret Ağa ile birlikte, İstanbul'a doğru yoluna devam etti.

Bu sırada, Padişah'ın torunu ve Selim'in oğlu on beş yaşındaki Şehzade Murad'ın, Manisa valiliğine tayin olunduğu haberi, Beşaret Ağa'ya ulaştı (18 Mart 1561). Başerat Ağa ile Cafer Sultan adında birisi daha bulunuyordu ki, bu ikincisi üç İran vezirinden, Kanunî Sultan Süleyman'ın beş vezirine mektuplar getirmekte idi. Bu mektuplar son elçilik heyeti ile gönderilen hediyelerden dolayı teşekkürleri, Bayezid hakkındaki emirlerin süratle yerine getirileceği vaatlerini içine almakta idi.

İran elçileri bu vesileden faydalanarak yirmi dokuz yıllık cenk esnasında padişahın düşmanlığının İran'ı büyük felâketlere düşürmüş oluduğunu; son altı yıl içinde İran'dan göderilen dört elçiden hiç birinin ihsan şöyle dursun hatta bir hilatla bile taltif edilmediğini; tatlı ve sevimli sözlerin acı ve sert sözlere üstün bulunduğunu; Bayezid meselesine bitmiş olarak bakılabileceğini; asker sevkine lüzum olmayıp

böyle bir tedbirin memleketin güvenliğini bozacağını itidalli ve nazik bir dil ile Osmanlı vezirlerine hatırlatıyorlardı.

Vezirler verdikleri cevaplarda, Bayezid'in suçluluğundan uzun uzadıya bahsediyorlar ve bir oğulun babasına karşı bu isyanını en büyük kötülük olarak gösteriyorlardı. Yemin bozmayı tevil için teklif olunan vasıtaları Şehzadenin teslimi vaadına muhalif görerek reddediyorlar ve Padişahın bir hizmetin ifasından "önce" değil, "sonra" mükâfatlandırması usulünü uyguladığını, Sultan Süleyman'ın Şah'a, diğer hiçbir devlete gönderilmemiş, bir rütbede elçiler göndermek suretiyle dostluğunu isbat etmiş bulunduğunu belirtiyorlardı.

Van Valisi Hüsrev Paşa ile kapıcıbaşı Sinan Ağa'dan mürekkep olan üçüncü elçilik heyeti, Tebriz'e yöneldi. Padişah'ın bu heyetinden başka, Şehzade Selim de hem elçi, hem de cellad görevi ile çavuşbaşı Ali Ağa'yı gönderdi.

Şah, Sinan Ağa'dan, Şehzade Bayezid'i tanıyıp tanımadığını sordu. O da gençliğinde gördüğünü, o zamandan beri görmemiş olmakla beraber, kaşlarından gözlerinden tanıyabileceği ümidinde bulunduğunu söyledi. Bu cevap zavallı Şehzadeye kötü şekilde muamele bahanesi oldu. Şah teslimden önce, Bayezid'in sakalını, saçlarını kestirdi; "Başında bir sarık, arkasında eski bir elbise" olduğu halde Selim'in gönderdiği adama teslim edildi. Bu adam da Şehzade ile dört oğlu hakkındaki görevini Şiîlerin matem haftası içinde (15 Muharrem 969/25 Eylül 1561) yerine getirdi.

Bilindiği gibi bugünlerde Şiîler Kerbelâ olayı ile ilgili mersiyeler okuyarak ve Hz. Hüseyin'in şehadetini facialarla temsil ederek ağlar ve döğünürler. Bu sefer beş Osmanlı şehzadesinin bahtsız sonuçları, Kerbelâ olayını hatırlatmak için İran'da halka gösterilen manzarayı unutturdu.

İşte Rüstem'in dostluğu, halkın teveccühü kendisine sultanlık mirasçılığını sağlamış gibi görünen Şehzade Bayezid'in hayatı, böyle trajik bir surette son buldu. Bu

zavallı şehzade bilimin değerini takdir eylediği gibi, şiir ile de oldukça başarılı bir şekilde meşgul olmuştur. Kendisinin ve iki oğlunun naaşları Sivas'a naklolunmuştur.

Olaydan sonra Şah iki korucu subayını Sultan Süleyman'a yazılmış bir mektupla İstanbul'a yolladı. Bu mektupla padişaha, oğlu ile dört torununun ölümü haber veriliyordu. Çünkü ona göre böylece; "Kötü söyleyenlerin ağızları kapanacak, hasetçilerin gözleri kör olacak ve dostlar sevinecekti".

Firuz ve Töbet ağaların Şehzade Selim'e götürdükleri mektuplarda Şah, uzun uzadıya tebriklerini yazmakta ve katmerli cinayetini elverişli renklerde göstermek için Farsça'nın her türlü mecazlarını kullanarak hizmetlerinin karşılığını göreceği umudunda olduğunu da kaydetmeyi unutmamakta idi.

Birkaç gün sonra da Kanunî Sultan Süleyman sağlık durumunun iyi olduğu hakkında bir fikir vermek üzere parlak bir muhafız kuvveti ile elçinin konutu önünden geçti. Şaha bir mükâfat olmak üzere dördüncü vezir Pertev Paşa, Padişah tarafından üç yüz bin, Şehzade Selim tarafından da yüz bin altını Kazabad'a götürdü. Bu parayı Kazabad'dan Karahisar Sancak Beyi İlyas Bey ve Selim'in mabeyncisi Kara Mahmud Ağa, Kazvin'e ulaştırdılar.

-XXXI- VEZİRİAZAM RÜSTEM PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

Kanunî Sultan Süleyman'ın damadı Veziriazam Rüstem Paşa, Şehzade Bayezid'in trajik bir surette hayata gözlerini kapamasından az bir süre önce, vefat etmişti. Kanunî devrinin veziriazamları içinde İbrahim Paşa'dan sonra, en fazla değerli olanı Rüstem Paşa'dır. Zira Sokullu Mehmed Paşa'nın veziriazamlığı, daha çok İkinci Selim ve Üçüncü Murad yıllarına aittir.

Rüstem Paşa'nın idaresi onbeş yıllık bir zamanı kucaklar. Sadece Şehzade Mustafa'nın katlinde yeniçerilerin mırıldanmaları üzerine uzaklaşması gerekince, iki yıllık bir ara vermiştir. Rüstem Paşa uzun süren bu idaresi zamanında padişahın ve kendisinin hazinesini zenginleştirmeye çok emek harcamıştır. Ancak bunun için görevleri para ile verme usulünü (hizmetlerin özelleştirilmesi) ilk olarak Osmanlı idaresine sokan ve böylece idarenin her dalında suistimal kapılarını açan bir devlet adamı olarak büyük zararlara sebep olduğu iddia edilir.

Bununla beraber gerek memurların hizmetlerinde daha uzun süre kalabilmiş olmaları, gerekse bu hizmetlerin verilmesi için alınan akçenin miktarı bakımından onun malî ve idari sistemi kendisinden sonra gelenlerin işlemlerine tercih olunabilir. Ondan sonraki veziriazamların görev vermek için toplamını gittikçe arttırarak adlıkları paralar, Rüstem Paşa'nın istediklerinden çok daha fazladır.

Söz gelimi Rüstem Paşa, Mısır valiliği için onbin altın tayin ve diğerleri için de kendisinin pek iyi bildiği gelirleriyle orantılı bir miktar kabul etmişti. Erzurum beylerbeyi, devletin az gelirli hizmetlerinden olan bu görevinin bir şükranı olmak üzere beşbin altınla bir cins at takdim etmek istemişti. Fakat Rüstem Paşa sadece at ile üçbin altını yeter görerek üst tarafını beylerbeyine geri yollamıştı.

Rüstem Paşa karakter bakımından ağır ve sert idi. Davranışlarında gösterdiği sertlik de fikrî eğilimleri ile tam uyuşma halinde idi. Ağzından çıkan her söz bir emirdi. Hatta bazı şairler, onu ömründe gülmesini bilmemiş olmakla yermişlerdir. Rüstem Paşa sadece devlet kasalarını değil, Sultan Süleyman'ın özel hazinesini, yani harem ve saray hazinelerini, de doldurmuştur Yedikule'de ihtiyat hazinesi ayırmayı da o icad etmiştir.

Ondan önce, hiçbir veziriazam, onun topladığı kadar serveti bir araya getirememiştir. Öldüğünde serveti:

Anadolu ve Rumeli’de, sekiz yüz on beş çiftlik, dört yüz yetmiş altı su değirmeni, bin yedi yüz köle, iki bin dokuz yüz savaş atı, bin yüz altı deve, beş bin sırmalı kaftan ve hil’at, sekiz bin kavuk, bin yüz sırmalı külah, iki bin dokuz yüz zırh, iki bin cübbe ve cevşen, altı yüz gümüşlü eğer, beş yüz altın kakmalı ve murassa eğer, bin beşyüz gümüşlü miğfer, yüz otuz çift altın eğer, yedi yüz murassa kılıç, bin gümüşlü mızrak, yüz otuzu murassa olmak üzere sekiz yüz Kur’an-ı Kerîm nüshası, beş bin cilt kitap, yetmiş sekiz bin duka altın, yüz on iki yük değerinde (yani on bir milyon iki yüz bin akça) otuz iki tane mücevher.

Konağında bulunan akçe bin yük (yüz milyon kuruş) idi. Bununla beraber Rüstem Paşa, servetinin büyük bir kısmını halk hizmetlerine, kamu yararına uygun yapım işlerine, harcamıştı. İstanbul’da, Rusçuk’ta ve Hama’da bir cami, bir medrese ve bir imarethane tesis etmiştir.

VEZİRİAZAM ALİ PAŞA VE AVUSTURYA ELÇİSİ BUSBEK İLE BARIŞ

Veziriazamlığa, İkinci Vezir Ali Paşa getirildi ki, karakteri Rüstem Paşa’nın karakterinden çok farklı idi. Mültefit, popüler ve cömert bir şahsiyetti. Aslen Dalmaçyalı olup babası Müslüman olmadan önce, her yıl yeniçeri olmak üzere Hıristiyan çocuklarından toplanan devşirmeler arasında bulunmuştu. Veziriazam İbrahim Paşa’nın kahyasının himayesi ile saraya girdi, oradan yeniçeri ağalığı ile çıktı.

Vezir, diğer bir deyimle üç tuğlu paşa unvanı ile Mısır Valiliğine tayin olundu. Şişmanlığı kendisine “Kalın” ve “Semiz” lakaplarını verdirmişti. Ancak esprisinin canlılığı ve inceliği görünüşünün karşıtıydı. Vezirlerin biyografilerini belirten eserler onun bir çok nüktelerini, özellikle Karamanlı Molla Hilâlî hakkındaki dokunaklı sözlerini, kaydederler.

Molla Hilâli ilmine mağrur bir bilgindi. Diğer âlimlerin sadece medreselerde öğretilen oniki ilim bildiklerini, kendisinin ise onların on katı bilgin bulunduğunu söylemeyi gelenek hâline getirmişti. Hatta daha ileri giderek yazmış olduğu kitapların bütün dünyayı doldurmaya da yeteceğini iddia etmişti. Bu kendini beğenmişliğinden dolayı Ali Paşa, Molla Hilâlî'nin eserlerinin, bütün dünyayı doldurması mümkün değil ise de Galata berzahını doldurabileceklerini, bu sayede yürüyerek karşıya geçmenin mümkün olacağını söylemiş; dolayısı ile eserlerin böylece denize dökülmek sureti ile Molla'nın ilminin memlekete ve devlete faydası dokunacağını söylemiştir.

Yaş ve tecrübe ile gelişen inceliği ve tabiî mahareti dolayısıyla Ali Paşa, elçi Busbek'in ilişki ve müzakerelerini çok kolaylaştırmıştır. Bununla beraber o da Rüstem Paşa gibi sert ve inatçı görünmüş, fakat hatırşinas ve uyumlu davranmayı da ihmal etmemiştir. O kadar ki, Türkler veziriazamın elçi ile görüşmelerinin bitmesini kapı aralığında beklemeye mecbur olduklarından dolayı şikâyet ederlerdi. Bir gün Kanunî'nin veziri Ali Paşa, barışı çabuklaştırmak isteyen elçi Busbek'e şu anlamdaki sözleri söylemiştir :

"İhtiyar efendimin dinlenmeye ihtiyacı olduğunu pek iyi bilirim; lâkin İmparator da istirahate daha az muhtaç değildir. Milletlerin selameti ve saadetleri arzu edilince uyuyan arslanı kavgaya çağırmak gerekmez. Hükümdarların kalpleri ayna gibidir. Ayna kendisine karşı tutulan eşyayı aksettirdiği gibi hükümdarların kalpleri de müşavirlerinin telkinlerini yansıtırlar. İyi müşavirler, bütün menfaatleri uzlaştırmaya çalışmalıdırlar. Mahir aşçıların, konuklardan falan ve falana değil, hepsinin hoşuna gidecek yemekler hazırlamaya çalıştıkları gibi."

Bu dostça eğilimler, Alman askerinin Boğdan'a bir istilâ hareketinde bulunduğu hakkında gelen haberle de değişmeyerek, Ali Paşa'nın ilk veziriazamlık yılında, sekiz

yıllık bir barış antlaşmasıyla başarılı bir neticeye bağlandı. Rüstem Paşa zamanında Fransız elçisi Lavin'in tahrikleri üzerine görevini kaybetmiş ve Busbek'in müdahalesiyle sonradan işine dönmüş olan tercüman İbrahim Bey, bu hususta Avusturya elçisine pek faydalı olmuştur.

Busbek ile Veziriazam Ali Paşa arasında kararlaştırılan antlaşmayı, İmparator Prag'da, 1 Haziran tarihinde imzaladı. Antlaşma maddeleri gereğince Ferdinand yeniden yılda otuz bin altın vergi vermeğe muvafakat ediyor ve Transilvanya'nın bütün mevkilerini istemekten vazgeçiyordu.

Bundan başka Macaristan'daki mevkiler hakkında da Kraliçe İzabel'in oğlu ile uyuşacağını vadediyordu. Ferdinand'a bağlı vassallar da bu antlaşmaya dahil oldukları gibi sancak beyleri, voyvodalar, sınır muhafazasında bulunan diğer beyler ve şefler de antlaşma şartlarına uymakla mükellef idiler. Antlaşma dışında vukua gelecek her hareket sert şekilde cezalandırılacaktı.

Her iki devlet kendi topraklarındaki mevkileri tahkim etmekte serbest idiler. Bu zamana kadar vergi vermiş olanlar, bu ödemeye devam edecekler, ancak vergi miktarını arttırmayacaktı. Sınırların belirtilmesi konusunda çıkabilecek uyuşmazlıkları çözmek için komiserler tayin edilecekti. Haydutlar adaletin pençesine teslim olunacak, düello yasaklanacaktı. İşte barış bu şartlar üzerine sekiz yıl için imzalandı.

İRAN ELÇİLİLERİNİN İSTANBUL'A GELİŞİ

Bu sıralarda Şehzade Bayezid'in öldürülmesine karşılık olmak üzere Padişahın kendisine dört yüz bin duka yolladığı İran Şahı tarafından İstanbul'a bir elçilik heyeti geldi. Bu elçilik heyeti oldukça hafif hediyeler sundu. Az değerli yedi halı, bir Kur'ân-ı Kerîm nüshası, beş porselen büyük tabak ve bir kutu panzehir.

Veziriazamın sadece kendi adına elçiye verdiği hediyeler onun getirdiklerinden daha değerliydi: Sırmalı iki çuha hil’at, gümüşten altı kâse ve tabak, iki güzel at. Elçinin maiyetindeki yirmi beş kişiye de sırmalı kaftanlar giydirildi. Padişah, şahın elçisini kabul etti. O da veziriazamının verdiği kadar hil’at, kâse ve tabaktan başka yüzelli bin akçe de lütfetti. Elçinin getirdiği talimat şu istekleri içine alıyordu:

1 — Türkmen ve Özbeklere karşı yardım;

2 — Türk topraklarına geçecek hacıların serbestçe yollarına devam izni;

3 — Elçinin beraberinde bulunan babasının geri kalan ömrünü Kudüs’te geçirmesine müsaade olunması;

4 — Bitlis Hanının, Şahın hükmünden kaçarak Bağdat’a sığınan beş oğlunun teslimi;

Bu isteklerin birincisi, Sünnî olan Özbeklere karşı Şiî İranlılara yardımın din bakımından caiz olmadığı açıklanarak reddolundu.. İkincisi de Acem hacılarını, Arapların yağmacılığından korumanın güçlüğü ve böyle bir vaadde bulunmanın ileride barışın yeniden bazulmasına yol açabileceği düşüncesiyle kabul olunamadı. Üçüncüye gelince, bu da geleneğe uygun olmadığı için yerine getirilmedi. Sadece dördüncüsü, din ve gelenek bakımından yasak edilmiş olmadığı cihetle, uygun görüldü.

MOLDAVYA PRENSİ SERSERİ VASİLİKUS (İVAN)

Frankfurt’taki Osmanlı elçisi, 30 Kasım 1562’ de Romalılar Kralı Maksimilyan’ın taç giyme töreninde hazır bulundu. Yine bu zamanlarda ihtiyar Malkoçoğlu ölmüş ve naaşı Hersek’e taşınarak orada atalarının mezarları yanına gömülmüştür. Budin valisi de taundan öldüğünden yerine Poşega Sancakbeyi Arslan Paşa tayin edilmiştir.

Macarların tanınmış cesaretli bir savaşçısı olan Bebek, Fülek Sancakbeyi Hasan'ın, Prodoviç'e kurduğu bir tuzağa düşerek esir olmuştu. Bebek, Busbek'in hareketinden bir ay önce İstanbul'a getirildi. Kendisine önce konut olarak "tercüman-ı kemter" unvanını veren üçüncü tercüman Ferhad'ın evi ayrılmıştır. Transilvanya elçisi Gaspar Baces, Bebek'in salıverilmesi için çalışmışsa da bir şey elde edememiştir. Bebek de İslâm'ı kabule yanaşmadığından Anadoluhisarı'nda Karakule'ye hapsolunmuştur (13 Ekim 1562).

Bu sırada Boğdan (Moldavya) da daha önemli olaylar cereyan etmekteydi. Bu memleketin başında bulunan Prens Aleksandır, önce Avusturya'nın gizlice, sonra da Osmanlı Devleti'nin açıkça desteklediği bir serseri tarafından tardolundu.

Yani Vasilikus adlı bu serseri, Girit adasında bir gemi kaptanının oğluydu. Sisam, Paros ve diğer Ege Denizi adalarının despotu unvanını kapan Jak Heraklit, kendisini evlâtlığa kabul etmiştir. Bu sebeple imparator Şarlken, Vasilikus'u sadece Sisam ve Paros'un despotu olarak tanımakla kalmamış, ayrıca kendisine "paLatin" unvanını da tevdi etmişti. Vasilikus başka haklar da almıştı.

Bununla beraber tutunamayarak kaçmak zorunda kalmıştır. Boğdan tahtı için giriştiği ikinci teşebbüste Ferdinand'ın da gizli desteği sayesinde başarıya ulaştı (10 Ekim 1562). Maiyetinde bin altı yüz süvari ile Voyvoda Aleksandr'ı memleketten çıkarmaya muvaffak oldu. Veziriazam Ali Paşa, bu istilâ sebebiyle Busbek'i payladığı gibi, Padişah da duruma müdahale etti. Fakat Ferdinand da buna bir takım iddialarla karşılık verdi.

Aleksandr, İstanbul'a sığınmış, fakat eli boş dönmüştü. Düşmanının elçileri ise geleneksel olan otuz bin duka vergi yerine, kırkbin duka sunmak çaresini bulmuşlardı. Sonunda Vasilikus'un Boğdan (Moldavya) Voyvodalığı tasdik olundu.

Kendisine bir Osmanlı çavuşu ile sancak, kılıç, topuz ve kuka gönderildi.

Voyvoda o kadar yumuşakça itaat gösterdi ki; bu emrin, kendi arzusu üzerine verildiği şüphesi doğdu. Ancak bu tedbir, bir taraftan da hazinesini doldurmak için halka yaptığı zulümler, sonra memleketin eski geleneklerini alt üst edecek şekilde ortaya attığı yenilikler, onun hakkında halkın teveccühünü büsbütün gevşetti. Yaptıkları arasında ahaliye adam başına bir duka vergi yüklemiş olması, birden fazla kadınla evlenecekler için idam cezasını koymuş bulunması, bir manastırın gümüş şamdanını para basmak üzere alması sayılabilir.

Bu adam taraftarları vasıtasıyla bir takım garip iddialar da yaymaya çalıştı. Güya kendisine ileride üç hükümete (Boğdan, Eflâk ve Transilvanya) sahip olacağı alâmeti olmak üzere, bir Noel sabahı üç altın taç taşıyan üç melek görünmüştü. Kendisi de başına bir altın taç koyarak Jak adını, İvan adı ile değiştirdi. Ancak başlangıçta uğradıkları korkudan kendilerini kurtarmış olan boyarlar (asilzadeler), arzuları dışında olarak memleketlerine çağrılmış olan Macar askerlerini ve Alman göçmenlerinin öldürülmesini gizlice kararlaştırdılar.

Macarlar, Tatarların hücum edecekleri söylentisiyle sınıra gönderildiler. Çoğu Almanya içlerinden getirilmiş olan işçilerden ibaret bulunan ikinci kısım da, memleketin her tarafında, belli bir zamanda yok edildiler. Despot'un meşru olmayan kızı da beşiğinde öldürülüp annesi bir manastıra konuldu. İvan ile birlikte Suçava'ya sığınmış olan taraftarlarının eşleri de öldürüldüler. Bu arada suçları İvan için dua etmek olan bazı Ermeniler de görülmemiş bir şiddetle takip olundular. Sonunda İvan, başına bir topuz

vurularak öldürülmüş (9 Kasım 1563), eski Voyvoda Aleksandr, yine tahtına ve devletin himayesine kavuşmuştur.

ELÇİLİK HEYETLERİ VE ANTLAŞMALAR

Ferdinand ile Osmanlı Devleti arasında yapılan barış antlaşması üzerinden bir yıl geçmişti. Ancak Türklerin sınır üzerinde at oynatmalarının arkası kesilmemiş, Türkçe ve Latince antlaşma nüshalarının yazılış şekillerinden doğan güçlükler henüz çözülmemişti.

Ferdinand, İstanbul'da kalan elçilik kâtibi Alber dö Vis'i barışın bazı akıncı hareketleriyle zedelemesinden ve antlaşmanın Türkçe kopyasının deyimlerinden dolayı Osmanlı Devleti katında bazı hatırlatmalarda bulunmak için görevlendirildi. Kanunî de, hediye adıyla vaadolunan akçenin henüz gönderilmemiş olmasını hoş karşılamamakta idi.

Fakat para Papa'nın elçi vekili Pol Palina ile nihayet gönderilmiştir. Alber dö Vis de devlet katında oturan elçi olarak tayin olundu. Palina, gelişinden bir ay sonra (12 Ekim 1563) hediyenin bir kısmını dîvânda teslim ederek, ertesi ay başlarında dönüş izni almıştır. Veziriazam Palina'ya imparatora sunmak kaydıyla, bir tashihname vermiştir.

Macaristan'da angaryaya ve esirlerin salıverilmesine dair iki hükümdar arasında bir çok uzlaşmaz noktalar vardı. Veziriazam; imparator bundan sonra Siged, Egre ve Gyula haydüklerinin yakıp yıkmalarının önüne geçip Macar esirlerine gelince kurtuluş parası hakkındaki şartlar yerine getirilmedikçe ve antlaşmada vaadolunan para ödemedikçe bu konunun ele alınmasına yanaşmıyordu. Alber dö Vis o sırada İspanya Kralı İkinci Filip için de, sekiz yıllık, bir antlaşma müzakeresi ile görevlendirildi. Ali Paşa önceden uygun görülmüş olan paranın geri kalanı baştan ödenmek şartı ile bu teklife razı oldu.

Korsika’da doğmuş bir Fransız albayı, Fransa kral ve kraliçesinden mektuplar getirdi. Korsika adasını zaptetmek ve Osmanlılara haraç verici hale getirmek üzere bir Osmanlı filosunun yardımını istedi. Ancak görevinde başarı sağlayamadı. Bunun gibi Cenova Cumhuriyeti için antlaşma teklif eden bir Cenovalı görevini de amacına ulaştıramadı.

Floransa’dan gelmekte olan bir başka görevli müzakerelerinde başarıya ulaşarak İkinci Bayezid ve Yavuz Selim ile varılan kapitülasyonları yeniledi. Floransa ile yapılan bu yeni antlaşma uyarınca Floransa, bütün Osmanlı ülkesinde Venedik’in sahip olduğu hakları elde etmiş bulunuyordu. Aynı zamanda Bursa ile ipek ticareti imtiyazını da kazanıyordu. Osmanlı ülkesindeki Floransa tüccarları sadece kendisi tarafından tayin olunan konsolosların kaza hakkı altında bulunacaklar ve Floransa sancağına Kardeniz’de şerbetçe ticaret müsaadesi tanınmış olacaktı.

Bu sıralarda Lehistan elçileri de sık sık gelip giderlerdi. Brozozvski’nin elçilerinden sonra (1554) Simon’un elçisi Lemberg hâkimi Amasya’da padişah tarafından kabul olundu. Ertesi yıl Eflâk işlerine ve ortak haklarına dair görüşmeler için yeni bir elçi geldi.

Ali Çavuş, Padişah ile Cumhuriyet arasındaki bazı uzlaşmazlıkları çözmek için Venedik’e gönderildi. Asya devletleriyle ilişkiler bunlardan az değildi, özellikle Hindistan’dan Asî hükümdarının gönderdiği elçilik heyetini kaydetmek yerinde olacaktır. Buradan gelen heyet Portekizlilere karşı top yardımı istiyordu. Cezayir ve Tunus’tan da birer heyet gelmiştir. Cezayir’den gelenler oradaki valinin değiştirilmesini istemekte idiler. Tunus heyeti ise Goneta Halku’1-Vad’ın yeniden fethi için yardım dilemekteydiler.

SEL, SU YOLLARI VE KÖPRÜ YAPIM İŞLERİ

İstanbul, sonbaharın son günlerinde (20 Eylül 1563) Osmanlı tarihinin en korkunç sel felaketini yaşadı. Bu sel feleketinin olduğu gün Kanunî Sultan Süleyman, sabah erken, Halkalıdere vadisinde ava çıkmıştı.

Bağdat'ta asılan meşhur defterdar İskender Çelebi bahçesinden uzak olmayan Propontit kenarlarında bulunuyordu ki, korkunç bir fırtına çıkarak yirmi dört saat hızla sürüp gitti. Bu süre içinde yetmiş dört eve ve kamu yapılarına yıldırım düştü. Çekmece gölüne akan iki küçük Melas ve Atiras ırmakları hiç görülmedik bir derecede yükselerek bütün o tarafları suya boğdular.

Sel dalgaları, Halkalıdere'den atılmış ok süratiyle ilerleyerek Sultan Süleyman'ın sığınmış olduğu İskender Çelebi sarayını da sardılar. Burası taşmış bir nehir ortasındaki ada halinde kuşatılmış ve yalnız kaldı. Sular her taraftan girmeye başlamıştı. Padişah önüne geçilmez bir boğulma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu bir sırada, bir adam yardımına yetişti. Onu omuzlarına alıp bir odanın çatı altına (musandra) çıkardı.

Padişah sel felaketinin sonuna kadar orada kalmağa mecbur oldu. Bu su taşkınlığı yolun üzerindeki bütün engelleri silip süpürdü. Sultan Süleyman tarafından daha önce yaptırılmış olan su kemerlerinin temellerine kadar su geçtiğinden yıkılma tehlikesine düştüler. Hatta Maglava kemeri tamamıyla yıkıldı.

Kâğıthane yakınında "Tatlı Sular" Güzel Vadisinde (Kâğıthane deresi) köklerinden çıkmış meşe ağaçları hafif sazlar gibi yuvarlanıp gittiler. Çiftlikler, bahçeler ve safalı köşkler hepsi birden süpürüldüler. "Tatlı Sular" yollarında rastladıkları şeyleri alıp Eyüb'e doğru götürdü. Sular Eyüp Camii içine kadar girdi. Ne İstanbul limanı ne de Boğaziçi kıyıları her taraftan yükselen dalgaları durdurabildiler.

Kısa zaman içinde sahili boylu boyunca su kapladı. En sağlam yapılı binalar ancak ayakta durabildiler. Büyük ve Küçükçekmece köprüleriyle Haramideresi ve Silivri

köprüleri yıkıldı. Tam bir hafta boyunca deniz suları bulanık kaldı. Bu süre içinde denizin suyu da adeta tuzluluğunu kaybetti. Padişah, bu taşmanın sonuçlarına karşı çâreler aramakta gecikmedi. Temellerine su girmiş, yahut yıkılmış bendlerin onarılmasına hemen başlandı. İleride böyle bir felâkete karşı koyabilmek üzere Çekmecede kârgir bir köprü inşaasına yarım milyon altın tahsis olundu.

Yavuz Sultan Selim zamanında Cebecibaşılıktan kapıcıbaşılığa (başmabeyincilik) ve sonradan Silahtar ağalığına yükselmiş olan Sofî Ali marifetiyle buna benzer inşaat yapılmıştır. Uç parmak çapında yüz on kurşun boru (lüle) vasıtasıyla İstanbul'a bir çok su getirilmiş idi. Bu son taşma bu faydalı bayındırlık müesseselerini tahrip etmiştir. Sultan Süleyman yenilerini yapmayı gerekli görerek İstanbul'un içinde ve dışında şehrin en güzel süslerinden olan eserler vücuda getirmişti.

Jüstinyen bendi, sularını Evhadeddin vadisinde Belgrad köyünde Hidralis adındaki küçük ırmağın doldurduğu dört havuzdan alır. Valans bendi ise Hasköy ve Halkalı havuzlarından beslenir. Andronikos Komnen, birinci kemer için gerekli olan suyu toplamak üzere bir su hazinesi ve bir kule yaptırmıştı (şimdi Pirgaz veya Burgaz). Hasköy'de ve Halkalı'daki Valans kemeri hazinesi Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın himmetiyle bu iki hazine restore edildikten sonra ayrıca kemerler vasıtasıyla şehrin içine kadar, bir tepeden bir tepeye sevkolunan, Turunçköyü suları da bunlara eklendi. Andronikos'un inşa ettirdiği havuz onarıldığı gibi, Uzunkemer ve Güzelcekemer adlarıyla anılarak Evhadeddin hazinesi sularını Andronikos havuzuna veren iki kemer de tamir edildi.

Padişah, zahire ve ulaştırma işleri için o kadar önemli olan Çekmece köprüsünün yeniden yapılmasını Mimar Sinan'a emretti. Ayrıca bunun, bundan önce harap olmasına yol açan şeylerin hepsine, yani ateşe, suya, depreme karşı

koyabilecek şekilde sağlam ve sağlamlığı derecesinde de güzel olmasını tasviye etti. Sinan işe girişti. Kemerleri “eşek sırtı” denilen biçimde yapılmış olan bu köprü, ancak İkinci Selim zamanında tamamlanabilmiştir. O zamandan sonra da taşmalara, komşusu olan denizin fırtınalarına mukavemet edebilmiştir.

OSMANLI DENİZCİLERİ TURGUT İLE PİYALE’NİN AKDENİZ’DE SAVAŞMALARI

Büyük sel felaketinden sonra Malta kuşatması için İstanbul tersanelerinde İstanbul limanında hazırlıklara daha o zamandan başlanmıştır. Bu kuşatmanın hikâyesine girmeden önceki deniz seferlerinden ve Barbaros’un ölümünden beri bu seferlerde şöhret kazanan büyük Türk denizcilerinden kısaca da olsa söz açmak faydasız olmayacaktır.

Kaptan-ı Derya Sinan Paşa, kardeşi Veziriazam Rüstem Paşanın ölümünden kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı donanması komutanlığı Piyale’ye tevcih olundu. Mabeynci (kapıcı) sıfatı ile bulunduğu padişah dairesinden çıktığı vakit kaptan unvanı ile birlikte sadece sancakbeyi payesini aldı. Dört sene sonra da beylerbeyi rütbesine yükseltildi.

Daha sonraları da Piyale kendisinde üç tuğlu vezir payesini hak gördü ise de, Sultan Süleyman pek süratli saydığı bir yükselmeyle, vezirlik payesinde bulundurmak istediği yetki ve saygıya gölge düşürür korkusu ile o rütbeyi hemen vermedi. Bununla beraber Piyale hakkında şahane bir iltifat eseri göstermek arzusunda bulunarak onu bir sultanla evlendirmek suretiyle mükâfatlandırmayı tercih etti.

Şehzade Selim’in kızı olan torunu Cevher Sultan’ı ona verdi. Böylece bir bakıma Piyale’ye takdirlerini sezdirmiş oluyor, diğer bir bakımdan da vezirlik rütbesinin nüfuzunu pek sık ve pek çok terakkilerle tesirsiz hale getirmekten korumuş bulunuyordu. Piyale ancak bu tarihten beş yıl sonradır ki, üç tuğlu vezir derecesine çıkarılmıştır.

Kaptan-ı Derya’nın ölümünde, protokol düzenince donanma başkumandanlığına Cezayir Beylerbeyi atanmak gerekirdi. Hasan Paşa, babası Barbaros Hayreddin’in mevkiine bu suretle kavuşmuştur. Fakat az bir süre sonra Tunus fethi münasebetiyle adı çok şöhret kazanan Salih Reis’e yerini bırakmak zorunda kaldı. Turuva ovasının bir köyünde, İda dağı eteklerinde doğmuş olan Salih Reis’in yüksek cenkçi meziyetlerini, doğduğu toprakların göğsünde kazanmış olması düşünülebilir.

Avrupa tarihçilerinin genel olarak Dragut dedikleri Turgut Reis de Osmanlıların Menteşe sancağında Serulut nahiyesinden idi. Turgut henüz pek genç iken güreşçilikteki kuvveti ve yay çekmekteki mahareti ile dikkatleri üzerine toplamıştı. Bir korsan gemisinde hizmete girmiş ve az bir süre içinde bir bölük deniz askerine subay olmuştur. Sonra onüç gemi ile Korsika adasının zaptına girişmişse de Anderya Dorya’ya yenilmiş ve esir alınmıştır.

Barbaros’un Cenova Cumhuriyeti ülkelerini tamamen yakıp yıkmak tehdidi ile Cenova önüne varışı sayesinde hürriyeti geri verilmiştir. Kurtulur kurtulmaz Barbaros Hayreddin’in yardımı ile komutasına yirmi beş gemi almış olduğu halde denize çıkarak Hıristiyan ülkelerin sahillerini ve gemilerini titretmiştir. Napoli körfezine korkular saçarak

inmiş ve Kastelama kalesini fethederek bu kaleden ve dolaylarından büyük ganimet almıştır (1548).

Trablusgarb'a yetmiş bin duka götürmekte olan Malta Şövalyeleri kadırgasını ele geçirmiştir. Turgut, Sinan Paşa ile bir karşılaşmasında, emri altındaki gemilerin devamlı ateş etmekte gösterdiği üstünlük ile Osmanlı amiralinin dikkatini ve takdirini çekmiştir. Kaptan-ı Derya, Turgut Reis'in mahareti ile Padişah'a önemli hizmetler gördürebileceğini hesaplayarak ona İstanbul'a gitmesini öğütledi. Turgut da bu nasihate uyarak sekiz kadırga ile başkent limanına demir attı.

Sultan Süleyman onu pek takdirkâr surette kabul ederek uhdesine Karlı ili sancağını tevdi eyledi. Hepsi de şöhretli birer korsan olan öteki yedi kadırga kaptanları da, yetmişten seksen akçaya kadar günlük tahsisat ve pupa direğine fener asmak imtiyazı ile birer savaş gemisi komutanlığına kavuştular.

Turgut, Cenova esirliğinden kurtulunca Afrika kıyılarında sürekli olarak bazı toprakları kazanmayı kurdu. Vaktiyle Tunus topraklarından sayılan bazı yerlerden İspanyolları kovdu. Tunus ve Trablus arasında bir dil üzerinde kurulmuş olan Mehdiye kalesini zaptetti.

MEHDİYE'NİN İSPANYOLLAR TARAFINDAN KUŞATILMASI

Kuzey Afrika'nın geniş bir toprak kısmına hâkim olan yaklaşık olarak 916 tarihi etrafında kurulmuştur. Bir çok el değiştirdikten sonra Barbaros Hayreddin'in büyük kardeşi Oruç tarafından zaptedilmiş, daha sonra da İspanyolların

elinden Turgut Reis'in âni ve yenilmez kuvvetiyle fetholunmuştur.

Turgut, gemilerinin sığınabileceği bu yere sahip olunca kırkyedi gemiden kurulu bir donanma ile denizde görünerek İspanya, Sicilya, Napoli sahillerini tehdit etti. İmparator Şarlken, bu cesaretli ve yenilmez denizciyi Mehdiye'den çıkarmaya çalışarak Anderya Dorya'nın komutasında bir donanma gönderdi. Bu donanmadaki İspanyol askeri General Toledo emri altında idi. Bu kuvvet bazı başarılar sağlamıştı (Mayıs 1550).

Bu sıralarda Turgut, İspanya'ya yönelmiş bulunuyordu. Alikand ve Valans sahillerini tahrip ettiği gibi, Balea adalarına da gitmiştir. Afrika'ya dönüşünde Mehdiye'yi denizden ve karadan kuşatılmış gördü. Celbe Adası'na çekildi. 1550 Haziranı sonlarına doğru Şarlken'in ordusu Mehdiye kuşatmasına katılmak üzere gelen Sicilya hakimi Vega'nın askeri ile güçlendiği gibi Arap Emiri Seydi Arif ile yapılan bir antlaşma ile de kuvvetlendi.

Seydi Arif, Vega'nın kendisi ile yaptığı savaş sonunda onunla anlaşmıştı, öylesine ki İmparator donanmasının gelişinin sekizinci günü iki bin beş yüz Arap, ordunun iaşesine yetecek hayvanlar ile, Hıristiyan ordusuna geldiler.

Mehdiye kuşatması bir aydan beri, savunmasında gösterilen sebat derecesinde şiddetli hücumlarla sürüp gidiyordu. Turgut bu sırada şehre bir yardımcı kuvvet sokmak istedi. Sekiz yüz avcı, iki yüz süvari beş bin murabıt ile şehre yakın bir yerden kuşatanların odun ihtiyaçlarını tedarik etmekte oldukları bir zeytinlikte birdenbire göründü.

Sicilya kralına, Rodos Şövalyelerinin komutanına, Halkul-Vad komutanı Lui Vargas'a ansızın hücum etti. Bu sonuncusunun maiyetinden bir çok adam kendisi ile beraber yok oldular. Bununla beraber sonunda Araplar ormana çekildiler. Oradan da Celbe Adası'na döndüler.

10 Eylül’de geniş gedikler açılmış olan iki kule üzerine İspanyollar saldırdılar. Nihayet şehir teslim olmak durumunda kaldı. Üstün gelenler yedi bin esir alıp paylaştılar. Bundan iki hafta sonra donanma ele geçirildiği mevkie bir garnizon yerleştirdikten sonra Avrupa kıyısına yöneldi.

Aradan kısa bir süre geçtikten sonra Dorya, Turgut’un bulunmuş olduğu Celbe adasına saldırdı. Her ne kadar Sicilya’dan beklediği imdat ile her noktaya birden hücum etmek tasavvurunda bulunduysa da bunu gerçekleştiremedi. Turgut, onun niyetini anlamış ve Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul kuşatması sırasında da başarı ile kullandırdığı bir tedbire başvurmuştu.

Kadırgalarındaki tayfa ve esirlerin yardımı ile tahtalardan yapılmış ve üzerine yağlı bir madde dökülmüş bir yol hazırlattı. Gemiler tekerlekler üzerine alınarak limandan adanın karşı tarafına kadar çekildi. Bu süre boyunca top bataryalarından sürekli şekilde ateş edilerek böylece Elkantara limanı önüne demirlemiş olan İspanyol donanmasının gözetimi aldatılıyordu. Dorya, şu olağanüstü tedbirden ancak, Sicilya’dan gönderilmiş olan büyük bir geminin hemen gözü önünde zaptedilmesiyle haberdar olabildi.

Osmanlı Devleti’yle Venedik arasında barış antlaşması bulunduğu halde Turgut Reis bir çok Venedik gemisini batırmış, yahut yakmıştır. Barışı bozmuş olması dolayısıyla hesap vermek üzere İstanbul’a çağırıldı. Rüstem Paşa, Karlı ili sancağı beyliğine yükseltilerek kardeşi Kaptan-ı Derya Sinan Paşa’ya rakip kesildiğini gördüğü büyük denizciyi, gözden düşürmek için elbette bu fırsattan faydalanacaktı.

Turgut buyruğa uyacak olursa İstanbul’da neye uğrayabileceğini tahminde güçlük çekmedi. Bu sebeple kadırgalarıyla, Fas taraflarına çekilerek orada bir süre vakit geçirdi. Kanunî, Malta Şövalyelerine karşı Turgut’un yardımına ihtiyaç gördüğünden geçenleri bağışladı. Eğer

Trablus şehrini fethedecek olursa buranın idaresini kendisine vereceğini vaadetti. Turgut'a sözünün bir garantisi olarak, işlemeli bir kılıçla bir Kur'an gönderdi.

Trablus, on beşinci yüz yılın ikinci yarısında Katolik Ferdinand zamanında İspanyollar tarafından zaptolunmuş ve onun halefi Şarlken burasını Aziz Yahya tarikatı Şövalyelerinin muhafazasına vermiştir. İşte Turgut, Trablus'u Sinan Paşa'nın yardımı ile bunların ellerinden almıştır.

Böylece kuruluşundan beri beş Müslüman hanedanına (Beni Agleb, Beni Ziri, Fatimiyyun, Ammar, Hafs) ve dört frenk mütegallibesine (Normandiyalılar, Cenevizliler, İspanyollar, Aziz Yahya Şövalyeleri) geçen Trablus şehri, Sancakbeyi Turgut'un himmetiyle Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Bu şehrin idaresi Padişahın kesin vaadi uyarınca, fetih mükâfatı olmak üzere Turgut'a verilmek gerekirken, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa tarafından Hadım Murad Ağa'ya tevcih olundu.

Turgut bundan gücendi. Batıya doğru gitmek için yelken açmak üzere iken ve öteki gemilerin de çoğu ona uymak üzere bulundukları bir anda, Sinan Paşa maharetli vaadlerle onu alıkoymaya muvaffak oldu. Turgut, Trablus'tan İstanbul'a geldi. Ertesi yıl kırk beş kadırgadan kurulu bir donanma ile Napoli ve Sicilya kıyılarını vurmaya gitti. Korsika'ya inerek adanın idare merkezini kuşattı.

Kuşatılanların yardımına kalkışan dört bin süvari ile üç bin piyadeyi yenerek (17 Ağustos 1553) şehir halkına serbestçe çekilip gitmelerini belirten bir kapitülasyonu kabul ettirdi. Ancak bu şarta uyulmadı; ahaliden serbest kalanlar pek az oldu. Yedi bin kadar esir alınmıştır.

Turgut İstanbul'a dönüşünde Himalya'lı asilerin reisi Ahmed Bey'i tenkil için Arnavutluk sahillerine indi. Bir çok ganimet ile başkente döndü. Kanunî Sultan Süleyman, Turgut'un şahsında kahraman Barbaros'a lâyık bir halef

görmekte idi. Eskiden verdiği söze uyarak onu Trablus Valisi yapmak istedi.

Fakat Turgut'u hiç bir vakit devlete sürekli olarak hizmete alışamaz gösteren Rüstem Paşa'nın ısrarı üzerine onu Adaların bir kısmını, yani deniz yurtluklarını içine alan Karlı ili sancakbeyi unvanında bıraktı. Fakat Padişah bir gün atlı olarak saraydan çıkarken Turgut, bu fırsattan faydalandı. Padişah'ın atının üzengisini tutarak bağlılıklarını sundu ve kendisine söz verilmiş olan imkânın gerçekleşmesini istedi. Sultan Süleyman da sözünde durarak Turgut'a Trablus Beylerbeyi unvanını verdi. Bir süre sonra da Kaptan-ı Derya Sinan Paşa vefat etti.

PİRÎ REİS İLE SEYDİ ALİ'NİN HİND DENİZİ'NDE SAVAŞLARI

Piyale, Turgut ve Salih, Adalar denizinde hâkim olmakta ve Akdeniz'in her tarafında dolaşmakta iken, tanınmış deniz kaptanları Pirî, Murad ve Seydi Ali reisler, Osmanlı bayrağını Arap ve Acem körfezleriyle Hind denizinde dalgalandırıyorlardı.

Bu amiraller, bir başka suretle, şöhretlerine liyakat katmak için milletlerinin kültür hazinelerini coğrafya ve denizcilik bilimleriyle ilgili eserlerle de zenginleştiriyorlardı. Bu eserler, Osmanlı kütüphanelerinin sahip olduğu telifler içinde, orjinal karakterde olmak üzere, denizcilik ile bizzat uğraşan insanların elinden çıkmıştı.

Kemal Reis'in yeğeni olan Pirî Reis, Mısır Kaptanı sıfatıyla Süveyş'ten denize açılarak (1551), Arabistan körfezini geçti. Kendi amiral gemisi ve kalyota ve kalyon türünde otuz gemiyle Acem körfezine girdi. Mevsim çok ilerlemiş olduğundan Şahar'ın batı kıyılarında birkaç gemi kaybetti. Sonra Umman kıyısına geçerek Maskat limanını fethetti. Daha sonra Hürmüz adasında göründü. Aynı isimdeki şehrin önüne gelerek kuşatmaya başladı. Fakat kendisine

hediyeler takdim edildiği ve ricalarda bulunulduğu için, kuşatmayı kaldırarak Basra'ya geldi.

Pirî Reis burada iken bir Portekiz donanmasının, Acem körfezini kapamak üzere kendisine doğru ilerlemekte olduğu haberini aldı. Bunun üzerine sadece hazinelerini yüklemiş bulunduğu üç kadırgayı beraberine alarak buradan ayrıldı. Yolda gemilerden biri Bahreyn yakınlarında kazaya uğradı. Kendisi diğer ikisiyle Süveyş limanına ulaştı. Buradan da Kahire'ye gitti. Mısır valisi, Pirî Reis'i Kahire'de alıkoyarak bu sefer ve onun başarılı olmayan sonucu konusunda Bâb-ı devlete bir arîza yolladı.

Padişahın cevabı, zavallı Amiral Pirî Reis'in idam hükmünden ibaret olmuştur. Bunun üzerine Mısır'da boynu vurulmuş, arasında altın dolu büyük porselen küpler dikkati çeken hazineleri İstanbul'a gönderilmiştir. Pirî Reis'in bıraktıkları arasında "Bahriyye" unvanlı iki deniz atlası çok değer taşımaktadır. Bu zat bu atlaslardan birini Adalar Denizi, ötekini Akdeniz için hazırlamıştır. Bu eserler yüzeyde ve deniz altındaki akıntıların durumunu belirttiği gibi, demir atılacak yerlerin koy ve körfezlerin, boğazların, limanların hepsini içine almaktadır.

Pirî Reis'in idamı üzerine boş kalan Mısır kaptanlığı şöhretli bir korsan ve eski sancak beyi olan Murad Reis'e verildi. Bununla beraber onun iki büyük gemi, beş kadırga ve bir kalyota ile Basra'da kalması emrolundu. Murad Reis, bir süre sonra donanmayı bir engele uğratmadan Mısır'a götürebilmek ümidiyle buradan ayrılmışsa da Hürmüz adası karşılarına erişince Portekiz donanmasının hücumuna uğramıştı.

Yapılan kıyasıya bir cengte en maharetli kaptanlarından ikisini, Selman Reis'le, Recep Reis'i kaybetmiştir. Bu arada bir gemisi de Lar sahilinde karaya oturmuştur. Donanmasının geri kalanı ile Dicle nehrine girerek Basra'ya dönmüştü. Buradan durumu İstanbul'a bildirdi. Padişah,

Murad Reis’in hiç bir menfaat gözetmediğini göz önünde tutarak kendisini cezalandırmadı.

İki yıl sonra, aynı zamanda Kâtib-i Rumî mahlâsıyla şiirde de şöhret sahibi olan Seydi Ali Reis, Halep’te iken, Acem Körfezi’nde bulunan donanmanın baş komutanlığını eline almak üzere Basra’ya hareket ile görevlendirildi. Basra limanından çıkışında Portekiz donanmasının biri yirmi beş, öteki otuz dört yelkenden kurulu olan iki fırkasıyla cenge tutuştu. İkinci savaşmada altı kadırga kaybetti. Geri kalan gemileriyle de yolda fırtınaya tutuldu. Bu yüzden de kayıpları büyük oldu. Gemiler Diyu, Gücurat, Surat taraflarına dağıldılar.

Hasara uğramış ve toptan yoksun gemiler ile fırtınalı bir deniz üzerinde çalkanıp kalarak daha uzun bir süre denizde durmanın ve özellikle Portekiz donanmasına karşı koymanın imkânsızlığını hissetti. Bunun üzerine gemilerinde arta kalan teçhizatı Gücurat Sultanı’nın valisine emanet bıraktı. Tayfasını da isterlerse Gücurat Sultanı’nın hizmetine girmekte serbest tuttu. Kendisiyle birlikte bulunmaya istekli olan elli kişiden ibaret arkadaşlarıyla beraber içerlere doğru bir kara seyahatine başladı.

Birbiri peşi sıra Sind, Hind, Zabulistan, Bedahşan, Maveraünnehr, Harezm, Horasan ve İran’ı dolaşarak ancak üç yıl sonra İstanbul’a ulaşabildi. Edirne’de Padişah’ın elini öpmek şerefine kavuştu. Ona Hindistan Racalarından Özbek sultanlarına kadar birçok hükümdarların mektuplarını sundu. Sonradan Kanunî Sultan Süleyman’a bu konuda, nazım nesir karışık olan Miratü’l-Memâlik adlı kitabını da takdim eylemiştir. Bu maceraların uyandırdığı merak ve yazarın liyakati dolayısıyla padişahın teveccühüne mazhar oldu.

Kendisine günde seksen akça tahsisat ile bir müteferrika görevi verildiği gibi, seyahat arkadaşlarına da üç yıllık birikmiş aylıkları ihsan olundu. Seydi Ali, Ali Kuşçu’nun Fethiyye adlı coğrafya ile ilgili bir eserini de tercüme

etmiştir. Ayrıca Mirat-ı Mevcudat adıyla matematik ve denizcilikle ilgili başka bir eseri de vardır. Bunlardan başka Muhit unvanı altında Hind deniziyle ilgili tasvirî bir kitap da yazmıştır ki, Arabça ve Farsça en değerli kaynaklardan faydanılarak vücuda getirilen bu eser, değeri derecesinde az bulunur bir kitaptır.

BUCA, ORAN, BENEZERT'İN FETHİ VE MAYORKA'NIN TAHRİBİ

Sinan Paşa'nın halefi yeni Kaptan-ı Derya Piyale Paşa ile birleşen Turgut Reis'in Akdeniz'deki faaliyetleri:

Osmanlı Devleti katına elçi tayin edilmiş olan Aramon, Sultan Süleyman'ı İran seferinin başarılı sonuçlarından dolayı tebrik etmek için Amasya'ya gitmişti. Gerçekten padişah, İtalya sahillerini istilâ ve tahrip emrini Turgut Reis'e ve Piyale Paşaya bu şehirden göndermiştir. Bu sefere eskiden Lûtfi Paşa'nın, Otranto sahiline inişi ve ondan sonra Fransa ve Türkiye birleşmiş donanmalarının Nis'i kuşatması gibi Fransa Kralı İkinci Hanri'nin elçi Aramon'un tahrikleri üzerine girişilmişti.

İki amiral Recyo şehrine hücum ederek burasını zaptetmişler ve halkını da esir eylemişlerdir. Afrika'da, İspanyolların müttefiki olan Arap Reisi Muhammed bir kaleyi kuşattığından Cezayir Beylerbeyi Salih, Buca şehrini zaptederek ona karşılık vermiştir (1555). Piyale ise Oran'ı, Telmesan limanını fethetmeyi başarmıştır. Sonra da muzaffer donanmasını İstanbul'a getirmiştir (1556).

Ertesi yıl altmış gemiyle açılarak Tunus yakınlarındaki Benezert'e hakim oldu. Bundan bir yıl sonra da kadırgalarını Mayorka ve Suranto adalarına sevkederek halkının büyük bir kısmını esir ettiği gibi, birçok da ganimet ele geçirdi. İşte böylece dört yıl içinde Buca, Oran, Benezert fetholunmuş ve Mayorka da tahrip edilmiştir.

1559 yılında önemli bir olay kaydedilmemiştir. Sadece seksen gemiyle Akdeniz boğazından çıkmış ve sonra kuvvetine on gemi daha katılmış olan Piyale Paşa, Avlonya sularında gözetimde bulunmak ve Trablus ile Cerbe adasına karşı sefer hazırlıklarında bulunan Hıristiyan donanmalarını göz altına almak ile yetinmiştir. Ancak Piyale Paşa, Sonbahar ve Kış'ın fırtınalı aylarında İstanbul'a döndüğünden yabancı donanmaları projelerini uygulamak üzere, onun yokluğundan faydalanmışlardır.

CERBE'Yİ İSPANYOLLARIN ELE GEÇİRMESİ VE TURGUT TARAFINDAN GERİ ALINMASI

Amiral Andre Dorya'nın genel komutasında; İspanya, Papa, Cenova, Floransa, Malta, Sicilya, Napoli ve Monako Prensi tarafından teçhiz olunmuş iki yüz gemi, Trablus'a doğru yelken açmışlardı. Hıristiyan gemileri önce Mesina ve sonra Malta limanlarında toplanmışlar, buradan Cerbe'ye yönelmişlerdir.

Cebre, Tunus'un doğusunda ve Trablus'un batısında olup, değişik Trablus ve Tunus Prensleri buraya zaman zaman sahip olmuşlardır. XVI. yüzyılın başlarında katolik Ferdinand, Cerbe'nin ele geçirilmesi için, iki yüz gemi hazırlamış ve içine yirmi bin ispanyol koyarak o taraflara yollamıştı (1510). Ancak onun teşebbüsü başarı ile sonuçlanmamıştı. Donanması sekiz bin kişi kaybettikten sonra geri çekilmeye mecbur olmuştur.

Şarlken, Sicilya Hidivi vasıtasıyla bu adaya bir sefer yaptırmış, bir dereceye kadar muvaffak da olmuştur. Burasını yılda belli bir vergi kabulüne mecbur edebilmiştir. Cerbe, bu sıralarda üç kazaya ayrılmış ve her birinin idaresi bir şeyhe verilmişti Trablus Beylerbeyi Turgut, bunların arasında beliren anlaşmazlıktan faydalanarak Carbe'yi fethetmiş ve adanın servet kaynaklarına el koymuştur.

Halk bir ara baş kaldırmış ve cenge girişmiştir. Turgut kesin olarak muvaffak olacak durumda idi. Ancak bu sırada İspanyol donanması karşı tarafın yardımına yetiştiğinden, Turgut Reis, Trablus'a çekilmeyi uygun bulmuştu. Uluç Ali, komutasında bulunan iki kadırga ile savuşmuştu. Uluç Ali, Turgut'u bıraktıktan sonra, hediyeler ve paralarla yüklü, gemileriyle İstanbul'a yönelmiş ve Hıristiyan donanmasının gelişi haberini padişaha ulaştırmıştı.

2 Mart 1560 tarihinde İspanyollar istihkâmın doğusunda demirleyerek, Mart'ın yedisinde bütün askerini karaya çıkarmıştır. Garnizon bir süre karşı koyduktan sonra müzakerelere başlanmış ve sekizinci günü de teslim olmuştur. Sonradan adanın savunmasını sağlamak için yeni bir kalenin temeli atılmıştır. Kayravan emiri, İspanyol generalini bu arada ziyarete geldi. Askerin çıkışının onbeşinci günü adanın şeyhi, teslim anlaşmasının uygulanacağını yeminle açıklamış ve konulan yıllık verginin düzenli şekilde ödeneceğini taahhüt etmiştir.

Bu sıralarda Piyale Paşa, yüz yirmi kadırga ile Akdeniz boğazından çıkmış ve Modon'da bir süre kalarak Rodos Beyi Kürtoğlu Ahmed Bey ve Midilli Sancak Beyi Mustafa Bey'in gemileriyle birleşmişti (5 Nisan 1560). Gemilerini Modon limanında onardıktan sonra Mayıs'ın yedisinde Malta karşısında görünmüştür. Hıristiyan donanmasının henüz Cerbe sularında bulunduğuna dair Turgut'un verdiği haber üzerine Piyale Paşa, adaya doğru yelken açarak buranın oniki mil açığında demirledi.

14 Mayıs günü Hıristiyan donanması büsbütün yenilgeye uğratıldı. Yirmi kadırga ile yirmi yedi nakliye gemisi battı, yandı, karaya vurdu. Başkaca yedi kadırga ancak Cerbe cetveline kaçmak suretiyle kurtuldu. Hıristiyan donanmasının geri kalanı, Napoli hidivinin binmiş olduğu kadırga ile birlikte, İtalya'ya doğru kaçtı. Piyale Paşa zaferinden Trablus Beylerbeyi'ne de haber yolladı. Turgut da sekiz gün sonra geldi. Piyale kuvvetleri artmış olarak,

Mayıs sonlarında Cerbe’de yeni yapılmış olan kaleyi düzenli surette kuşatmaya başladı.

Donanmanın komutasını Midilli Sancak Beyi’ne bırakarak, on dört bin kişinin birleşmiş bulunduğu, ordugâha bizzat gitti. Kuşatma seksen gün sürdü. Sadece ilk ay içinde mevkie oniki bin gülle ve kırk bin ok atıldı. Cetvele çekilen düşman gemileri yakılmış, kuşatanlar hisarlara kadar ilerlemişti. Garnizon cesaretini kaybetmişti. Kaçanlar günden güne çoğalıyordu. 31 Temmuzda, bir sandal ile Sicilya’ya kaçma teşebbüsünde bulunan Dük Alvaro esir edildi. Bu olay mevkiin düşmesini kolaylaştırdı ve böylece Cerbe yeniden Osmanlı’ya bağlandı.

PİYALE PAŞA VE TURGUT REİS’İN İSTANBUL’A DÖNÜŞÜ

Piyale Paşa Turgut’la beraber Trablus’a, oradan da Preveze’ye gitti. Sonra da İstanbul’a hareket ettiler. 27 Eylül 1560 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nun başkantine muzaffer şekilde girdiler.

Cerbe önündeki başarı müjdesini getirmekte olan Osmanlı kadırgası, İspanyol ordusunun büyük bayrağını arkasından sürüklüyerek Akdeniz dalgaları arasında ilerliyordu. Piyale’nin İstanbul’a varış günü Kanunî Sultan Süleyman, kaptan-ı deryanın zaferini huzuru ile daha şerefli kılmak için sarayın deniz kıyısındaki köşküne çıktı.

Amiral gemisinin arka tarafında Don Alvaro dö Sandi, General Don Sançiyo dö Leviya, Sicilya ve Napoli donanmaları komutanı Don Berenje dö Rekeens bulunmakta idiler. Düşmandan zaptolunan kadırgalar direksiz, dümensiz yedekte çekiliyordu. Sultan Süleyman ağır ve ciddî karakterini bozmaksızın, bu manzarayı temaşa etti.

Esirler, önlerinde tersane kethüdası olduğu halde İstanbul sokaklarında dolaştırıldılar ve sonra da dîvâna götürüldüler.

Esirlerin durumu, Busbek'in tavassutu ve Veziriazam Ali Paşa'nın yumuşak ve insanî karakteri sayesinde biraz düzeldi. Bunlardan bazıları sonradan serbest bıraktırıldı. Alvaro, Sanciyo ve Berenje; Ferdinand'ın elçisi Busbek'in Avusturya'ya dönüşünde ona refakat ettiler.

Ceneviz Cigale'nin onsekiz yaşındaki oğlu padişahın iltifatına mazhar oldu. Hidayete ererek, Müslüman dinini kabul eyledi. Sonra hademe-i hümayundan olmak üzere has odaya girdi. Daha sonraları bu kabiliyetli genç derece derece yükselip, kaptan paşalığa, veziriazamlığa ve seraskerliğe çıkmıştır.

MALTA KUŞATMASI

Katalonya hidivi, Malaga'dan Afrika kıyılarına doğru 10 Ağustos 1564 tarihinde yelken açtı. İki dağ arasında bulunmakla beraber müstahkem olmayan Gömer dö Velez'i güçlükle karşılaşmadan ele geçirdi. Bu ilk başarı üzerine Pinon dö Velez de bir süre sonra İspanyollar tarafından zaptolundu. Bu olay ve bundan başka harem için ticaret eşyası yüklü bir gemiyi yedi Malta kadırgasının ele geçirmeleri epey zamandan beri Malta fethini düşünmekte olan Sultan Süleyman'ın şiddetli öfkesine yol açtı.

Esasen Halkulvad ile Pinon dö Velez'i almakla İspanya'nın Tunus ve Cezayir sahillerine hâkim olmak durumuna gelmekte olduğu hususunda vezirler, padişaha hatırlatmalarda bulunuyorlardı. Ayrıca zaptedilen gemideki eşya kendisine ait olan bostancıbaşı ile harem kadınlarının devamlı şikâyetleri de padişahın Malta fethi için karar almasına yardım etmiştir. Bir de padişahın dindar kızı Mihrimah Sultan'ın Malta'nın alınmasını kutsal bir teşebbüs olarak desteklemesi bu arada hatırlanmalıdır.

Donanma, Kaptan-ı Derya Piyale Paşa komutasında, 1565 Nisanının ilk günü Malta seferine tahsis olunan gemilerle İstanbul limanından ayrıldılar. 75 yaşında bulunan Beşinci

Vezir Mustafa Paşa, serasker unvanı ile, gemilere bindirilen kuşatma ordusunun komutasını eline aldı. Mustafa Paşa Kızıl Ahmedli ailesindendi. Bu aile aslını Halid bin Velid'e kadar çıkarırdı.

Serasker, Modon'da askere geçit resmi yaptırdı. Bunlar, bir sancak ve iki alay beyi komutasında yedi bin Anadolu sipahisinden, beş yüz Karaman ve beş yüz Midilli sipahisinden, dört bin beş yüz yeniçeriden, on üç bin gayrı muntazam askerden; iki sancak ve bir alaybeyi komutasında üç bin beş yüz Rumeli sipahisinden mürekkep idi. Donanmada yüz seksen bir gemi vardı. Rodos mevkii komutanı yetmişlik Ali Portuk komutasında on kadırga; son Cezayir Beylerbeyi Salih komutasında iki Midilli kadırgası, daha az büyüklükte füst denilen başkaca on yedi kadırga da bu kuvvete eklenmişti.

Osmanlı donanması 19 Mayıs 1565 tarihinde Marsa Cirokko önünde göründü. Burası adanın güneyinde bir limandı. Ertesi gün serasker yirmi bin kişi ile beş sahratopunu karaya çıkarttı. Hemencecik St. Elm kalesine toplar yöneltildi. Beş gün sonra, İskenderiye'den altı kadırga ile Uluç Ali geldi. Nihayet 2 Haziranda Turgut Reis de ulaştı. Onun maiyetinde her biri yüz kişiyi taşıyan on üç kadırga ve sekiz yüz on savaşçıyı yüklü bulunan on kalyota bulunuyordu.

Turgut, St.Elm kalesinin sonradan kendi kendine düşeceğini açıklayarak ona hücum edilmesini hatalı buldu. Ancak bir kere başlandıktan sonra vaz geçmenin de küçüklük olacağını söyledi. Sonucu çabuklaştırmak için kendi kadırgalarından topları ile yeni bir batarya yerleştirerek Müzed limanı burnundaki tepeye yıldırımlar

yağdırmaya başladı. Burası o zamandan beri Turgut adıyla anılmıştır.

Başarı sağlanamayan birkaç teşebbüsten sonra Turgut Reis genel bir hücum emri verdi. Bu hücum ise bu kahraman denizcinin hayatına mal olacaktı. S. Anjelo kulesinden atılan bir gülle taşa çarparak Trablus Beylerbeyi'nin başına isabet etti. Burnundan, kulaklarından kan dalgaları akarak yere düşen Turgut Reis ölüm derecesinde yaralandı ve şehid oldu (16 Haziran 1565).

Mustafa, Turgut'un naaşı üzerine bir örtü attırıp soğuk kanlılıkla, onun yerine geçti ve yeni bir batarya yerleştirilmesi hakkında mühendisle görüşmeye devam etti. Turgut Reis'in naaşı Trablus'a götürüldü. Yedi gün sonra St.Elm'in düşüşü ile kahraman beylerbeyinin öcü alındı. Birçok kayıplara sebep olan bu kulenin pek az geniş olduğunu gören Mustafa Paşa, kalenin gerektirdiği fedakârlığı bir ön sezgiyle anlayarak:

"Eğer oğlu bize bu kadar pahalıya mal oldu ise, baba için acaba ne kadar fedakârlık etmek lazım gelecektir?" demekten kendisini alıkoyamadı.

Mustafa Paşa, otuz yıldan beri bir Türk kadırgasında çalıştırılan yetmişlik bir Hıristiyan vasıtasıyla üstad-ı âzâma kalenin teslimi teklifinde bulundu. Fakat Lavalet, esiri istihkâmlar üzerine götürerek geniş ve derin bir hendeği gösterdi. Şu sözleri söyleyip haberciyi Osmanlı ordusuna geri yolladı:

"İşte, efendine bırakabileceğim yer bundan ibarettir; gelsin, yeniçeri cesetleriyle doldursun."

Bir sonuç vermeyen bu konuşmadan sonra yeni bir gayretle hücuma başlandı. Bu olaylardan sonra Cezayir beylerbeyi Hasan, yirmiyedi yelken ve ikibin beşyüz adam

ile Malta’ya geldi. Kuşatanlar bu yardımcı kuvvetin ne derece faydalı olabileceğini sezmeğe başlamışlardı.

Hasan, Barbaros Hayreddin’in oğlu ve Turgut Reis’in damadı idi. Kendisi bu büyük isimlerin şerefini korumak için St. Mişel kulesi hücumunu bizzat yönetiminde bulundurmak istedi. Mustafa Paşa kendisine altı bin adam verdi. Hasan, kuvvetlerinin başında kuleye doğru yürüdü. Kendi gemilerinin komutasını Rum dönmesi olup korsanlık hayatında saç sakal ağartmış olan Kandelisa’ya bırakmıştı.

Kandelisa, bir başka taraftan davul sesleriyle ve trampet vuruşlarıyla Kadırga limanı ağzına gerilmiş zincir üzerine atıldı, önünde Kur’ân okuyan imam ve murabıtları taşıyan bir sandal ve beraberinde dört bin Cezayirli vardı. Döğüş uzun ve kıyıcı oldu. Her iki taraftan da birçok kayıplar verildi. Nihayet hücum edenler geri dönmek zorunda kaldılar.

Osmanlı şefleri bir konsey toplayarak Piyale’nin donanma askeriyle şehrin ve S. Anjelo kulesinin kuşatmasına devam etmesine; Cezayir beylerbeyinin de St. Mişel kulesi üzerine hücumu hızlandırmasına karar verdiler. Kuşatma iki ay daha sürüp gitti. Bu süre içinde St. Mişel kulesi üzerine on defa hücum edilmiş ve bu cesaretli hücumlar aynı ölçüyle karşısında güçlü bir savunma bulmuştur. Nihayet Sicilya Hidivi’nin yardımcı kuvvetleri adaya başarı ile çıkmış olduğundan, Mustafa ve Piyale Paşalar kuşatmayı kaldırma kararını vermeyi uygun bulmuşlardı (11 Eylül 1565).

BARIŞ ANTLAŞMASININ TASDİKİ İÇİN İMPARATOR İLE MÜZAKERELER

Avusturya ile barış antlaşmasından sonraki siyasî gelişmeler:

Busbek vasıtasıyla sonuçlandırılan ve Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında sekiz yıllık bir barışı içine alan bu antlaşmanın ikinci yılında Ferdinand ölmüştü. Onun ölüm haberi üzerine veziriazam İstanbul'da oturan elçi Alber dö Vis'den, antlaşmada belirtilmiş olduğu halde iki yıldanberi geciktirilmiş olan yıllık hediyeyi istedi. Bundan başka antlaşmanın geri kalan altı yıl için de yenilenmesini arzuladığını bildirdi.

Bu iki yılın vergisi, Padişah'a sunulmak üzere, enternonslara verilmişti. Fakat bunlar isyan eden ve onların geçişine karşı koyan garnizon tarafından Budin'de tutuklanmışlardı. Böyle bir durum karşısında Maksimilyen, yeniden para göndermeyi; babasıyla yapılmış olan antlaşmanın yenilenmesine kadar geciktirmeyi uygun görmüştü.

Kanunî Sultan Süleyman, tahta çıkışını tebrik için Ali çavuşu gönderdiği vakit, eski antlaşmayı yenilemek arzusunda bulunup bulunmadığını da sordurdu. Sonra Zapolya'nın oğlu, Zatmar'ı istilâ ettiğinden, İmparator, bu konuda isteklerde bulunmak üzere, eski Venedik Tercümanı Misel Çernoviç'i İstanbul'a doğru yola çıkardı.

Çernoviç, Komorn'a geldiğinde Budin Valisi Arslan Paşa, devlete verilmesi gereken paranın ödenmesi taahhüt edilmedikçe Estergon Valisi Hasan'ın kendisini bırakmayacağını tebliğ etti. Bir taraftan da Hidayet Çavuşla, imparatora haber verdi ki, Busbek tarafından şahsen vezirlere söz verilmiş bulunan otuz bin dukadan başka iki senelik verginin tutarı olan altmış bin dukayı üzerinde taşımayan hiçbir elçinin geçişine müsaade etmemek için emir almıştı.

İmparator ise bu fedakârlıkların büsbütün yok olarak barışla sonuçlanmayacağından korkuyordu. Bununla beraber Bali ve Hidayet Çavuşlar, söz verilen paranın yakında gönderileceği vaadini ve Zatmar'ın geri verilmesi

için yeniden ısrarı belirten imparatorun bir mektubu ile geri yollandılar (15 Kasım 1564).

Bu senenin sonunda Çernoviç, Jorj Albani ve Ahaz Çapi isimli üç nons İstanbul'a ulaştılar (22 Aralık). Bunlardan Jorj Albani Ocak başlarında öldü. İki arkadaşı padişah tarafından huzura kabul olunmadan önce 4 Şubat 1565 tarihinde toplanan bir dîvânda, Avusturya'nın borçlu olduğu altmış bin duka ile vezirlere vaat edilmiş olunan otuz bin dukayı teslim ettiler.

Buna karşılık veziriazam, barışın sekiz yıl uzatılmasına müsaade ve Padişah'ın Transilvanya'da Teis nehrinin öte tarafındaki bütün topraklarını, muhafaza edeceğini ifâde eyledi. Nonslar ve elçi bu esas üzerine barış antlaşması yapmaya yetkili olmadıklarından Çernoviç, Hidayet çavuşla birlikte Viyana'ya döndü. Çernoviç, Çorlu'ya varır varmaz, takibine çıkarılan iki çavuş tarafından tutuklanarak İstanbul'a getirildi. Bunun sebebi imparatorun Tokay üzerine bir teşebbüsü ile onun emriyle birçok asker toplandığına dair Budin paşası tarafından verilen bir haberdi. Maksimilyen'in Tokay'ı zaptetmesi, Kanunî Sultan Süleyman'ın şiddetli öfkesine sebep olmuştur.

Vezirler Çernoviç'e padişahın memnuniyetsizliğini iyice anlattıktan sonra Hidayet ile birlikte Viyana'ya yeniden hareketine izin verdiler. Maksimilyen'e itimatnamelerini sunmak üzere kabul olunduğu zaman, vazifesini tamamıyla yerine getirdi ve padişahın Budin ve Tameşvar paşalarına; Zopolya'nın oğlunun yardımına koşmalarını emreylediğini de belirtti.

Gerçekten Arslan Paşa, Transilvanya'ya doğru altı bin kişi yola çıkarmış ve Tameşvar Valisi Hasan da, Pantoka'yı zapteylemiş idi. Bu düşmanlık hareketleri üzerine Çernoviç yeniden İstanbul'a gönderilerek onun dönüşüne kadar Hidayet Çavuş, rehin olarak alakonuldu. Çernoviç aldığı talimat uyarınca Pankota'nın imparatora iadesini ve Zapolya'nın oğluna Zatmar Antlaşması'na bağlı kalmasını

hatırlatılmasını isteyecek idi. Fakat Veziriazam Ali Paşa vefat etmişti.

Avusturya elçisi, devlet katındaki müzakereleri için en güçlü dayanağını kaybetmişti. Ali Paşa'nın yerine gelen, İkinci Vezir Sokullu Mehmed Paşa, savaşçı eğilimleriyle tanınmıştı. İlk mülakatında Çernoviç'e açıkladı ki; İmparatorun Tokay ve Serenç'i iade etmesi gerekecekti; Zatmar Antlaşması da padişahın muvafakati eklenmeden yapıldığından ona uymak bahis konusu olamazdı.

Ayrıca verginin ödenmesine kadar her türlü müzakereler kesilecek ve barışın yenilenmesi ancak paranın ödenişinde yeniden ele alınabilecektir. Elçi Alber dö Vis ve Çernoviç bu türlü teklifleri kabul yetkisinde değillerdi. Bu bakımdan Çernoviç padişahın, cevabını imparatora ulaştırmak üzere Viyana'ya dönmeye hazırlanmakta iken Transilvanya'dan gelen mektuplar, eğer padişah tarafından yardım olmazsa bu eyaletin tamamıyla istilâ olunacağını bildirdiler (7 Temmuz 1565).

Bunun üzerine Çernoviç, rehin olarak, geçici şekilde tutuklandı. Kırk dört gün süren kuşatmadan ve iki büyük hücumdan sonra Erdört'ün Tameşvar beylerbeyi Hasan Paşa tarafından zaptı (14 Temmuz) üzerinedir ki, Veziriazam, Çernoviç'i çağırarak; Sultan Süleyman'ın Zatmar Antlaşması'nı yapılmamış saydığını, bundan başka Banya ve Tokay şehirlerinin Zapolya menfaatine bırakılmasını ve Transilvanya'daki imparator askerinin çekilmesiyle Hidayet Çavuş'un salıverilmesini isteyen bir mektubu, Avusturya İmparatoruna sunulmak üzere, ona verdi.

Çernoviç bu mektupla onbeş gün içinde İstanbul'dan Viyanaya vardı. Yine bu sıralarda Veziriazam Sokullu Mehmed Paşanın yeğeni Bosna valisi Mustafa, Transilvanya işlerini Hırvatistan yönünden de karıştırmak için, o tarafları zapteyledi.

Sokullu, kaptan paşalık görevinde bulunduktan sonra Rumeli beylerbeyliğine yükseltilmişti. Sonra da vezir olmuş ve nihayet veziriazamlık mevkiine çıkmış bulunuyordu. Sokullu'nun kardeş çocuğu Mustafa da sancak beyliğinde bulunmuş, valiliklerde hizmet etmiş ve Hersek vililiğine de tayin olunmuştur. Mustafa Paşa bundan sonra da başarılar elde etmiş, bazı mevkiler fethetmiştir.

Macaristan'da yukarıda belirtilen olaylar akıp geçmekte iken, İstanbul'a Malta kuşatmasının kaldırıldığı haberi geldi. Bazıları bunu Kaptan Piyale Paşa'ya, bazıları da Serasker Mustafa Paşa'ya yüklediler. Bir süre sonra yapılan ayak dîvânında Sultan Süleyman sadece veziriazam ve İkinci Vezir Sokullu Mehmed Paşa ile Pertev Paşa'ya hitap etti. Malta seraskeri Beşinci Vezir Mustafa Paşa'ya hiçbir şey sormadı. Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa, Sofya'ya gitmek üzere yolda iken kardeşi Serasker Mustafa Paşa'nın Malta kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldığını öğrendi.

Maksimilyen savaşa ciddî surette hazırlanmakla beraber, barış için yeni bir teşebbüste bulunmaktan geri durmadı. Bu amaçla ertesi yılın başlarında (31 Ocak 1566) Macar Hosutoti'yi Sultan Süleyman'a yolladı. Fakat Pankota ve Kurupa'nın geri verilmesi teklifiyle gelen ve vezirlere hediyeler ile serbest bırakılmış yirmi esir de beraber getiren Hosototi, birikmiş vergiyi getirmiyordu. Ayrıca Tokay hakkında açıklamalarda bulunmaya da yanaşmıyordu. Bunun üzerine kendisi Alber dö Vis'in bulunduğu evde tutuklanarak göz hapsine alındı. Bundan sonra da Macaristan üzerine sefer yapılması kararlaştırılarak ilân olundu.

Bu sırada, Yemen valiliğinden azledilmiş olan Mahmud, İstanbul'a geldi. Gelir gelmez de Şehzade Selim ile görüştü (Şubat 1566). Sunduğu hediyelerle Şehzadenin ve Sultan Süleymanın teveccühünü öylesine kazandı ki, Ali Paşa'nın yerine Mısır valiliğine yükseltildi. Bu Ali Paşa, Konya ovasında Şehzade Selim ve Bayezid arasında vukua gelen

savaşta, Dulkadir beylerbeyi niteliği ile Şehzade Selim'e büyük yardımlarda bulunmuştu.

Ondan sonra da sırayla Bağdat, Halep, Şam ve en sonra da Mısır valiliklerine getirilmişti. Ona Araplar Kilun ve Türk'ler de Sofi derlerdi, Mahmud Paşa'nın debdebe ve haşmeti, selefinin sade davranışları ve gelenekleriyle tezat teşkil etti. Mısır'da sikkenin ayarının düşürülmesi ilk defa Ali Paşa zamanında başlamıştır. Mahmud Paşa, ancak bir yıl Mısır'da kalabilmiş, haksızlıklarda bulunmuştur. Nihayet at ile Bulak'a giderken, bir kurşunla öldürülmüştür. Cesedi, kendisinin yaptırdığı Rumeyle Camii'ne gömülmüştür.

SIGEDVAR SEFERİ

Macaristan seferinde, Kanunî Sultan Süleyman, değişik sebepler dolayısıyla, ordusunun idaresini bizzat eline almıştır. Aslan lakabı verilen Budin valisi, padişahın gelişini bekleyemeden, zafer yolunu bir ilk başarı ile açmak üzere sekiz bin kişi ve dört topla, hiç bir emir almaksızın Palota'yı kuşatmaya başladı (9 Haziran 1566). Fakat bir çok gedikler açılmış olmasına ve bu mevkie yıldırımlar yağdırmakta bulunulmasına rağmen, imparator askerinin yardıma gelişi üzerine kuşatmayı kaldırdı.

Osmanlı ordusu İstanbul'dan iki kola ayrılmış olarak çıkmıştır. İkinci Vezir Pertev Paşa komutasına verilen ve yirmi beş bin süvari ve piyade ile iki bin yeniçeriden mürekkep olan birinci kol Transilvanya sınırına yönelmişti. Bu kol Tameşvar ve Belgrad valilerinin askerleriyle gücünü arttırdıktan sonra Giyula'yı kuşatmaya memur idi.

Transilvanya Prensi Sigismond Zapolya ile Kırım Hanı Devlet Giray, elden çıkmaları padişahın öfkesine yol açan, Zatmar ve Tokay kalelerini geri almak üzere emir almışlardı. Kanunî Sultan Süleyman, şimdiye kadarki seferlerinin hiç birinde görülmemiş bir tantana ile 1 Mayıs tarihinde yola çıktı.

Padişah, ordusunun hareketine on üçüncü defa olmak üzere başkanlık ediyordu. Kırkbeş yıla varan saltanatında sırayla; Belgrad, Rodos, Mohaç, Viyana, Günz, Bağdat, Korfu, Suçava, Budin, Gran (Estergon), Tebriz ve Nahçıvan seferlerinde orduya komut vermişti. Bu defaki seferde de serasker niteliği ile veziriazam ve üçüncü, dördüncü ve beşinci vezirler olan Ferhad, Ahmed ve Mustafa paşalar beraberinde bulunuyorlardı.

İki Kazasker Hamid ve Perviz efendiler, yeniçeri ağası Ali, Başdefterdar Murad Çelebi, Celâlzâde'nin halefi Nişancı Eğri Mehmed Çelebi hep padişah maiyetinde idiler. Başkentin idaresi kaymakam sıfatı ile İskender Paşa'ya ve İkinci ve üçüncü defterdara tevdi edilmişti. Liman ve tersane de Kaptan-ı Derya Piyale Paşa'ya ve Bostancıbaşı Davud Ağa'ya bırakılmıştı.

Müftü Ebüssuud, Ali Paşa Camii'ne kadar; Kaymakam İskender Paşa ve İstanbul Kadısı Kadızâde Ahmed Efendi Edirnekapısı'na değin padişahı uğurladılar. Sultan Süleyman İstanbul surları dışında, Rüstem Paşa çayırında durakladı. Burada şâir Baki, Nevî, Fevrî, Ubeydî Çelebi Padişah'ın mesut seferinin gelecek günlerdeki zaferlerini terennüm eden şiirler takdim etmişlerdir.

Sultan Süleyman'ın yaşı ilerlemiş ve bir hayli de zayıf düşmüş olan, ayrıca nikris (gut) hastalığından rahatsızlığı bulunduğundan, eski seferlerinde olduğu gibi, atla gidemeyerek bir araba içinde yol almakta idi. Öylesine ki vezirleriyle görüştüğü zamanlarda bile arabadan çıkmıyordu Bütün yol boyunca veziriazam, padişah arabasının geçişi için yolu düzelttirmek üzere padişahtan bir konak ilerde yol alıyordu.

Bir ay sonunda Tatarpazarı ovasına ulaşıldı ve orada çadırlar kuruldu. Padişah burada iken Selim'in oğlu ve Manisa Valisi Murad'ın bir erkek çocuğu olduğu haberini aldı. Torununa Mehmed adını verdi. Sofya'dan, Niş'den, Belgrad'dan geçilirken kısa sürelerle istirahat edildi. Yol

boyunca bir çok haydutların bulundukları yerler basılmış ve cezaları verilmiştir.

Kurban bayramı töreni Semlin'de yapıldı. Arefe günü (9 Zilhicce/27 Haziran) Sigismond, Zapolya sarayından dört yüz asilzade ile birlikte Osmanlı ordugâhına geldi. Bayram günü törenden sonra padişah adına askere ve komutanlara hediyeler dağıtıldı. Beylerbeyleri ellişer bin, Sancakbeyleri otuzar bin, sipahiler biner ve yeniçeriler beşer yüz akça aldılar.

Sigismond ancak, bayramın ikinci günü. Otağ-ı Hümayun'da resmî mülakata kabul olundu. Kabul töreni çok ihtişamlı oldu. Macaristan tahtının davacısı Padişah huzurunda üç defa diz üstü çöktü. Padişah da üç defa öpmesi için elini uzatararak ve "sevgili oğlum" diye hitap ederek, ayağa kalkmasını söyledi.

Mohaç sahrası, Macaristan Hükümdarı Lui'nin düşüşünü gördüğü zamandan beri kırk yıl geçirmişti. Onun ölümünden üç yıl sonra Zapolya'nın şahsında bu krallık Osmanlı Devleti'ne itaat etmişti. Yirmibeş yıl önce de Zapolya'nın oğlu bir gün babasının tahtına geçeceği vaadiyle, annesi Lehistanlı İzabel ile birlikte Budin'den çıkarılmıştı. Sultan Süleyman bu defa o vaadi yenilemiş bulundu. Sonra iltifat ederek dönüşü için Sigismond Zapolya'ya dönüş izni verdi. Ertesi gün de kendisine değerli hediyeler yolladı. Sigismond 1 Temmuz günü veda için yeniden padişah huzuruna girdiğinde şu sözlere muhatap oldu:

"Asker, barut, kurşun, para tedarikine çalış. Eğer bir ihtiyacın olursa bize bildir ki çaresine bakalım."

Padişah, Kont Nikola Zrini'nin Şikloş'da Tırhala Sancak Beyi Mehmed'i ansızın ele geçirip oğlu ile birlikte yokettiğini ve ordugâhını da yağmaladığını öğrenince öfkelenerek savaş plânını değiştirdi. Siged'i fethederek Zrini'nin cezalandırılmasına karar verdi. Tuna üzerine bir köprü atıldı; bütün ordu buradan geçti.

ARSLAN PAŞA'NIN İDAMI

Budin Valisi Arslan lakabı ile tanınan Mehmed Paşa, Vesbrim ve Tatava'nın düşman eline geçmesine engel olamadığından dolayı Sultan Süleyman'ın öfkesini üzerine çekti. Ayrıca padişaha veziriazam hakkında da küçültücü sözler taşıyan mektuplar yazmış ve Sultan Süleyman da bunları Sokullu'ya göstermiş olduğundan onun da kinine hedef olmuştu.

Bu gibi sebepler dolayısıyla padişah, Çavuşbaşına onbeş çavuşla beraber Budin'e giderek Vali Arslan Paşa'nın başını getirmelerini emretti. Ancak bu sırada valinin bir adamı gelerek Arslan Paşa'nın ordugâha gelmek üzere hareket etmiş olduğu haberini verdi. Bunun üzerine padişah, ilk emrini değiştirerek, onun veziriazamın çadırına gireceği zaman idam edilmesini irâde eyledi.

Ertesi sabah, vezirler dîvânda toplu bir halde bulunurlarken Arslan Paşa dîvânın sonlarına doğru, ağır silahlarla donatımış süvarileriyle geldi. Veziriazamın çadırına giderek kendisi için hazırlanmış olan yere oturdu. Cesareti herkesi şaşırtı. Veziriazam ilerliyerek ona şunları söyledi:

"Burada ne yapmak istersin? Eyaletinin idaresini kime bıraktın? Padişah seni beylerbeyi yapmıştı. Sen onun kalelerini kâfirlere teslim ettin. Bedbaht senin idamına karar verilmiştir." Sonra Çavuşbaşıya dönerek:

"Bu adamın vücudunu dünyadan kaldır" dedi. Arslan Paşa, göğsünden, padişaha sunmak istediği iki dilekçeyi çıkardı. Veziriazam kağıtları aldı. O anda Çavuşbaşı da zavallı Arslan Paşa'yı yakaladı. cellad hemen hazır olmadığı için yok etme görevi yardımcısına verildi. Arslan Paşa çadırdan çıktığı zaman Ayas Paşa ona dedi ki:

"Bu dünyanın ahvali baki değildir; tövbe et ve gözlerini asûmana çevir." Arslan Paşa onun bu öğüdüne cevap vermedi. Sadece cellade dönerek:

“Canım usta, çabuk ol, baş parmağını da iyi bastırmaya gayret et” demekle yetindi. cellad da onu hemen boğdu. Budin valiliği, veziriazamın yeğeni Sokullu Mustafa Paşa’ya verildi. Arslan Paşa’nın bütün malları devlet için zaptolundu. Naaşı da Yahyazâde ailesinin mezarlığına naklolunarak babasının yanına gömüldü. Meziyetleri dolayısıyla Arslan adını kazanmıştı.

SİGETVAR’IN KUŞATILMASI VE FETHİ

Padişah Ağustosun on beşinde Siged’e ulaştı. Hemen kuşatmaya başlama emrini verdi. Sigetvar, yani “Adalar Şehri” de denilen bu belde her yönden Almaş nehri ile çevrilidir. Kale, Yeni Şehir ve Eski Şehir olmak üzere üç bölüme ayrılmış olup bunlar da köprülerle birbirine bağlıdır. Osmanlıların yaklaşması üzerine Siget Komutanı Zrini, istihkâmın ortasına bir haç koydurdu.

Osmanlılar üç taraftan aynı zamanda hücuma başladılar. Sağ kanat Üçüncü Vezir Ferhad Paşa ve Anadolu Beylerbeyi komutasında idi. Sol kanat Beşinci Vezir Mustafa Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Zal Mahmud Paşa emrinde bulunuyordu. Yeniçeri Ağası ile Ali Portuk ve Kocaeli Beyi, merkezi tutmakta idiler. Sınır beyleri bunların emri altına verilmişti. Bunlardan Sancakbeyi Nasuh Bey, beş büyük top ile Eski Şehri dövmekle görevlendirildi.

Siget Komutanı Zrini, Yeni Şehri savunamayacağını anlayarak yaktırdı. Türkler yıkıntılar üzerine yerleşerek bataryalarını kurdular. Sonra Eski Şehri kaleden ayıran bataklığı toprak dolu torbalarla doldurarak bu suretle kaleye sağlam bir yol yaptılar. Padişahın gelişinin onbeşinci günü bütün dış istihkâmlar ellerine geçmişti. Sadece kale, ümitsiz bir karşı koymayla direniyordu (19 Ağustos 1566).

Zrini’nin oğlunun bayraktarı ile trampetçisi ele geçirildiler. Bunlardan birincisinin bayrağı açması ve ikincisinin de bir zafer havası çalması emrolundu. Bunlar

böylece kale duvarları önüne kadar götürüldüler. O aralık kaleye de oklara bağlanmış mektuplar attırıldı. Bu suretle düşman askeri arasına ikilik sokulması, yahut güzel vaadlerle teslimlerinin sağlanması isteniyordu.

Veziriazam tehlikeli bir mevkide iken sır kâtibi Feridun Bey tarafından buradan başka tarafa çekilmiş ve birkaç dakika sonra oraya bir gülle düşerek bir hayli neferi öldürmüştür. Feridun Bey tahsisatı geniş olan Nişancı mansıbına yükseltilmiştir.

Kaleye ilk hücumda, geri çekilmek zorunda kalan kuşatıcılar iki bayrak kaybettiler. Bu savaşta bulunmak üzere Kahire'den koşup gelmiş olan eski Mısır Valisi Sofu Ali Paşa da şehit oldu (26 Ağustos). Bundan üç gün sonra, Mohaç Savaşı ve Budin ile Belgrad'ın fetihleri gününe rastlayan ikinci hücum yapıldı. Bu daha hızlı ve daha korkunç oldu. Bundan da dört gün sonra bir üçüncüsü denendi. 5 Eylül sabahı burcun altında açılan lağımdan etrafa şiddetli bir aydınlık saçıldı ve patlamalar oldu.

KANUNÎ'NİN ÖLÜMÜ

Kanunî Sultan Süleyman bu sıralarda son anlarını yaşıyardu. 5/6 Eylül gecesi büyük hükümdar ya gücünün tükenişinden, ya dizanteriden, yahut da bir nüzul darbesinden ötürü hayata gözlerini yumdu. Veziriazam bu olayı gizlemeye çalıştı. Kanunî Sultan Süleyman Siget'in fethi haberini alamadan vefat etmiş bulunyordu.

Yine Temmuzun beşinden beri Pertev Paşa'nın yirmi bin kişiyle kuşattığı Giyula da onun vefatından hemen sonra zaptolunmuştur. Sultan Süleyman, vefatından bir kaç saat önce, Siget savunmasından duyduğu sabırsızlık ve öfke ile veziriazama:

"Bu ocak hâlâ yanmakta devam edecek mi? Zafer davulu hâlâ sesini işittiremeyecek mi?" anlamında bir tezkire yazmıştı.

Padişahın vefatından sonra, sanki onun eliyle yazılmış imiş gibi bir takım günlük emirler yayınlanmış ve durumu bilmeyen vezirlere de tebliğ olunmuştur. Bunları yazan, Başsilahtar Cafer Ağa idi. Padişahın ölümünü bilenler arasında Sokullu ve Cafer Ağa ile nişancı Feridun Bey de bulunuyordu. Bunların her ikisi de sonradan ikinci Selim, daha açık bir deyimle Veziriazamı Sokullu zamanında bu gizlilik ve güvene lâyık olduklarını ispat etmişlerdir. 8 Eylülde bütün dış istihkâmlar yıkılmış, iç istihkâmlardan da sadece kule ve içindeki barut mahzeni olduğu gibi kalmıştı.

ZRİNİ'NİN ÖLÜMÜ

Ya teslim olmak, ya da ölmek zamanının geldiğini gören Zrini, ikinci yolu seçmeyi uygun buldu. İpekten bir elbise giydi, boynuna altın zincirini geçirdi. Cebine de bir miktar para koydu. Sonra kalenin anahtarlarını getirterek parayı koyduğu aynı cebe yerleştirdi. Etrafındakilere de şu anlamda sözler söyledi:

"Bu kol kımıldadığı sürece ne anahtarları, ne de altınları kimse benden alabilir. Ben öldükten sonra kim alırsa alsın." Sonra kılıçlarından birini seçerek şöyle dedi:

"İlk şeref ve şanı bununla kazandım. Tanrı huzuruna da bununla çıkacağım." Kendisi ile birlikte ölüme karar vermiş altı yüz kişiye bir de nutuk söylemeyi unutmadı. Bu sırada iç kalenin her yönünü ateş sarıyordu. Artık dışarıya çıkmak işaretinin bir dakika bile geciktirilmesi doğru olmazdı. Büyük kapının yanında demir parçaları dolu bir havan topu vardı. Zrini bunun önündeki engelin kaldırılarak ateş edilmesini emretti. Kendisi de Türklerin üzerine atıldı. En sık saflar arasına girince bir anda göğsüne iki kurşun ve başına da bir ok değdi. Yere düştü. Yeniçeriler onu alarak Yeniçeri Ağasına götürdüler. Böylece cezasını buldu.

SİGETVAR FETHİNİN TAMAMLANMASI

Kaleye giden yol cesetlerle dolmuştu. Zrini'nin öldürülmesinden itibaren kalede ölüm ve yangın hızlandı. Bu sırada kule korkunç bir tarraka ile havaya uçmuş ve Hıristiyanların ateşlediği barut deposu bir çok ölüme yol açmıştır. Zrini'nin başı Budin valisine gönderildi. Onun da bunu hemen imparatorun ordugâhına ulaştırması veziriazam tarafından emrolundu.

Sokullu Mehmed Paşa, Sigetvar'ın fethinin sekizinci günü büyük bir dîvân topladı. Henüz hayatta imiş gibi Kanunî Sultan Süleyman tarafından olmak üzere bütün Osmanlı ülkesi valilerine, Kırım hanına, Mekke şerifine, İran şahına ve Osmanlı Devleti ile ilişkileri olan diğer Müslüman hükümdarlarına zafernâmeler yazıldı. Mükâfatlar ve terakkiler dağıttıldı.

Bundan sonra Mirahor Cafer Ağa'nın, Sultan Süleyman'ın yazısını taklid ederek yazdığı bir mektup yayınlandı. Burada ordunun bir kısmının hemen Pabuca üzerine gitmesi, diğer kısmının da Siget istihkâmlarının yeniden yapılması işlerinde kullanılması emrolunuyordu. Yine o aralık asker arasında şöyle bir haber kulaktan kulağa duyulmaya başlandı: Nikristen muztarip olduğu için dışarıya çıkamamakta olan Padişah, Siget Camii yapım işleri tamamlanınca Cuma namazını eda etmek üzere camiye gidecektir.

Ölen bazı görevlilerin yerine yeni tayinler de bu sırada yapılmıştır. Celâlzade yeniden nişancılık hizmetine davet edilmiştir. Böylece üç hafta süre ile Kanunî Sultan Süleyman'ın ölüm haberi Sokullu Mehmed Paşa'nın mahareti sayesinde gizlenebilmiştir. Bu zaman içinde de

Velihad Şehzade Selim'e haber ulaştırılmış ve onun Kütahya'dan, İstanbul'a ulaşması sağlanmıştır.

Hatırlanacağı üzere bu yolda bir tedbir Birinci Mehmed ile Fatih'in ve Yavuz'un vefatlarında da kullanılmıştı. Siget fâtihi Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa; iktidarı öylesine çelikten bir el ile tutmayı başarmıştır ki, sadece bu üç hafta zarfında değil, ölümüne kadar süren onüç sene içinde de, Kanunî Sultan Süleyman'ın müesseselerine, halkı bağlılıkla itaat ettirmiş ve devletin saadetini, gücünü o büyük padişahın yükseltmiş olduğu seviyede korumasını bilmiştir.

-XXXII- KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN ÇAĞININ ANITLARI VE SEÇKİN ADAMLARI

Avrupa'lı tarihçiler kendisini büyük ve muhteşem unvanı ile tanıdıkları halde Osmanlılar ona Kanunî unvanını vermişlerdir. Sultanlık çağının anıtlarını sayarken sadece edebiyat ve sanat eserlerini; kanunla ilgili olanlarını da yazmamız yerinde olacaktır.

Edebiyat ve sanat eserleri bakımından kırk altı yıl süren Sultan Süleyman ve ancak sekiz yıldan ibaret olan Yavuz Sultan Selim dönemi kadar verimli olan; Osmanlı Devleti'nin başkaca hiç bir çağı yoktur.

Osmanlı tarihçileri Kanunî devrinin olaylarında on adedinin hâkim olmasına büyük bir önem verirler. Kendisi onuncu hicrî yüzyılın ilk senesinde doğmuştu. Onuncu Osmanlı Padişahı idi. On evlat babası, on büyük şâhâne niteliğin sahibiydi. Sultanlık çağında mümtaz liyakatlere sahip on sadrazam, on defterdar ve nişancı, on mütebahhir fakih, on büyük şâir var idi. On defa ve on şehir ve istihkâm fethi ile şöhret bulmuştur.

Zamanında meydana getirilmiş abideler arasında Süleymaniye Camii ile, Yavuz Sultan Selim, Şehzade, Cihangir, Mihrimah Sultan (Üsküdar ve Edirnekapısı'nda),

Haseki Sultan camilerini yeniden hatırlamak gerekir. Kanunînin Süleymaniye'den sonra en çok yapımı ile övündüğü Kırkkemer; Kırk çeşmeye su verdiği için Kırkçeşme adı ile anılan su yollarıdır.

Süleymaniye'nin, Kırkçeşme Kemerleri'nin, Çekmece Köprüsü'nün inşa edilmesi ile Sultan Süleyman ihtişam ve müesseseler bakımından; Ayasofya Kilisesi'nin, eski Bizans su yollarının Çekmece Köprüsünün üzerine yapılmış bulunduğu nehir üstündeki bir kargir köprünün bânisi olan Jüstinyen ile rekabet etmiştir. Konstantiniyye'yi inşa eyleyen Konstantin ve bu başkenti fetheden ve yeniden onaran Fatih Sultan Mehmed istisna edilirse İstanbul'un, süslerini ve güzelliklerini teşkil eden büyük yapılarda onun payı çok fazladır.

Şeyh-i Ekber Muhyiddin ibn El-Arabi'nin kabri üzerine bir kubbe inşa eden babası Yavuz Selim'in izinden giderek Kanunî Sultan Süleyman da Bağdat'ta İmam-ı Âzam Ebu Hanife türbesini yaptırmış ve bu türbenin yakınında bir cami ile bir imaret inşa eylemiştir. Yine Bağdat'ta meşhur Kadirî tarikatinin kurucusu Şeyh Abdülkadir Geylâni'nin türbesi yakınındaki camii de restore ettirmiştir. Büyük mistik şâir Mevlânâ Celâleddin Rumî ile İslâm kahramanı Seyyid Battal Gazi'nin hatıraları da, yine o yolda Sultan Süleyman tarafından onarım ve yapım görmüşlerdir.

Konya'da Mevlânâ dergâhında bir cami ile dervişler için bir semahane, onların konutları olmak üzere hücreler ve yoksullar için imaret tesis eylemiştir. Battal Gazi türbesi yakınında büyük bir tekke, bir cami, bir medrese, fakirler ve garipleri için imaret tesis eylemiş, hepsine akarlar tahsis etmiştir. Bütün bunlar Kadirî, Mevlevî ve Bektaşî dervişlerinin Kanunî Sultan Süleyman hakkında sempatilerini uyandırmıştır. Kefe'de, İznik'te, Şam'da harap olan camileri onarmıştır. Meriç üzerinde Mustafa Paşa köprüsü dolaylarında yapılmış olan Kervansaray'ı, camii, imareti de tamir ettirmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman bu kadar anıtı inşa ettirmek ve süslemekle de yetinmemiş, fethedilen ülkelerdeki kiliseleri de camiye çevirtmiştir. Rodos ve Korun'dan Tameşvar ve Budin'e kadar önceleri Hıristiyanları, çalınarak davet eden çanlar yerlerini minarelerden yükselen ezan seslerine bırakmışlardır. Ayrıca birçok istihkâmlar ya onarılmış, yahut da yeniden yapılmıştır. Sultan Süleyman zamanının sonlarında bir yıldırım düşmesinden dolayı cephanesinin ateş almasıyla harap olan Belgrad Kalesi onarılmıştır.

Yine onun zamanında Kudüs'ün duvarları tamir edilmiştir, özellikle eski halifeler örneğine bakarak Kâbe-i Muazzama'yı süsleyen, Osmanlı padişahlarının ilki de o olmuştur. Bu süslemelerin caiz olduğu hakkında müftü Ebüssuut Efendi'den fetva almıştır. Ayrıca inşaatın ve güzelleştirmelerin Mekke fakihleri ile Hanefî, Maliki, Hambelî, Şafiî mezheplerinin dört imamı huzurunda yapılmasını da emretmiştir. Mekkede bu dört mezhep için Osmanlı medreseleri tarzında dört medrese yaptırmış olup her medreseye on beş talebe ve bir okutman konulmuştur.

Hz. Muhammed'in ilk zevcesi Hz. Hatice'nin vaktiyle camiye çevrilmiş olan evi harap olmuştu. Kanunî onu yeniden inşa ettirdi, Mekke için çok önemli olan su kıtlığına bir çare olmak üzere Harun El-Reşid'in eşi Zübeyde çok para harcayarak bir su yolu yaptırmıştı. Onun bu eseri defalarca onarım görmüştü.

Sultan Süleyman'ın, on ikinci Sultanlık yılında (1532) Mekke'de susuzluk o dereceye çıktı ki bir kırba su epeyi bir para demek olan bir dukaya satılır oldu. Bu yüzden hac farizasını edaya gelmiş olan hacılar susuzluktan telef olmak tehlikesiyle bile karşılaştılar. Bereket versin ki hayırlı bir yağmur imdatlarına yetişti. Böyle bir tehlikenin tekrarına yer kalmaması için Sultan Süleyman Bedr, Huneyn ve Cebel-i Arafat su yollarının yeniden inşasını emretti. Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan da başka bir su yolu

yaptırarak bununla Cebel-i Arafat sularını, Haremi Şerif yakınında bir havuza akıttı.

Mısır Sultanı Kalavun iki köy tesis ederek bunların gelirlerini Kâbe'ye örtülecek örtünün yıllık giderlerine ayırmıştı. Bu iki köye Sultan Süleyman başkalarını katmıştır. Bundan başka Haremeyn'e her yıl hacılar kafilesi ile gönderilen parayı da çoğaltmıştır.

DEFTERDARLAR VE NİŞANCILAR

Osmanlıların uyguladıkları protokole göre, vezirler, beylerbeyleri en önde gelmekte idi. Onlardan sonra defterdarlar, nişancılar ve reisü'l küttaplar gelir idi. Bunların daire kalemlerinin sessizliği içinde alçak gönüllülükle yerine getirdikleri faydalı hizmetler, savaşan sınıfın hizmetleri ile örtülü kaldığından, çoğu zaman hakkıyla takdir olunmamıştır.

Defterdarların, Nişancıların, Reis efendilerin şan ve şöhrete kavuşmuş olmaları nadirdir. İskender Çelebi gibi düşüşü, bütün Osmanlı ülkesinde akisler bırakanlar, büyük ve küçük Nişancı Celâlzade Mustafa ve Ramazanzâde Mehmed gibi zamanlarının tarih yazarları olmuş bulunanlar bu kuralın dışındaki şahsiyetleridir.

Veziriazam İbrahim Paşa'nın gadrine uğrayan İskender Çelebi'den sonra Defterdar olanlar arasında Macaristan vergileri için yeni bir kayıt sistemi kurmuş olan Halil Bey ile şöhretli tarihçi İdrisi Bitlisi'nin oğlu, Suriye defterdarı Ebü'l-Fazl'ı ayrıca hatırlamak gerekir. Halil'den önce Osmanlı Devleti'nde Rumeli, Anadolu, Suriye ve Mısır Defterdarı olmak üzere üç defterdar vardı. Macaristan'ın fethi bir dördüncü defterdarlık teşkilini icap ettirmiş ve Halil Bey bu yeni eyaletin malî işlerini yönetme görevini almıştır.

Ebü'l-Fazl ise babasının, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sekizinci padişaha kadar Heşt Behişt adıyla

yazdığı Farsça Osmanlı Devleti tarihine; dokuzuncu padişah olan Yavuz Sultan Selim zamanının olaylarını eklemiştir. Eğri Abdioğlu adıyla tanınan Mehmed Çelebi, dikkate değer bir yazar özelliği ile tanınarak iki defa defterdar ve nişancı makamlarına çağrılmıştır. Birçok yeni kanun ve tüzükler bu zat ile Büyük Nişancı Mustafa Çelebi'nin kaleminden çıkmışlardır.

O zamana kadar yayınlanan nizamların bir araya getirilmesi de bunların himmeti ile gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki Fatih Sultan Mehmed'in Kanunnamesini ve ikinci de Yavuz Sultan Selim zamanında düzenlenen malî kanunnameyi bir araya getirmiştir.

Bunlardan başka defterdarlar arasında Nişancı Ali ile Celâlzâdenin koruduğu Nevbaharzâde'yi de kaydetmek yerinde olacaktır. Nevbaharzâde defterdar makamına erişince o zamanki usule göre protokolde, Nişancıdan önce gelen Defterdarlık görevi dolayısıyla velinimetinin önüne geçmektense istifa eylemeyi tercih ettiğini söyledi. Bunun üzerine Kanunî Sultan Süleyman, bu kadirbilirlik dolayısıyla defterdarı beğendi. Ondan sonra Defterdar ve Nişancılardan hangisi daha kıdemli ise onun öne geçmesini irade eyledi.

Mısır Defterdarı İbrahim Bey de Türkçe olarak bir devlet yazıları koleksiyonu düzenlemiştir. Ancak onun bu mecmuası şüphesiz Feridun Bey Münşeatı ile boy ölçüşemez. Bu Nişancıların kalemlerinden çıkan dikkate değer yazılar arasında; Mohaç zafernâmesi, Belgrad, Rodos, Tebriz, Bağdat, Budin ve Siget fetihnâmeleriyle Şehzade Bayezid'in teslimi hakkında Sultan Süleyman'ın İran Şahına yazdıkları ve buna benzer yazılarla Mekke şerifine gönderilen, ayrıca Veziriazam İbrahim Paşa'ya verilen beratları belirtmek yerinde olacaktır.

ŞÂİRLER VE FAKİHLER

Babası Birinci Selim ve amcası Korkut gibi, şairler arasında anılan Kanunî Sultan Süleyman ile dört oğlu; Selim, Mustafa, Bayezid, Cihangir de biyografilerinde bu nitelikle anılmışlardır.

Devletin en büyük şâiri olan Bakî, Sultanü'ş-şüerâ ve Hakanü'ş-şüerâ gibi unvanlarla kaydolunmuştur. Bu zat Osmanlı şiirinde, bazılarınca Mütenebbî'nin, Arap ve Hafız'ın da Fars şiirindeki önemi derecesinde değerli bir şâir sayılmıştır. Kanunî'nin sultanlık günlerinde doğmuş olan Bakî bu padişahın teveccühünü yakından görmüş, şöhretin son merhalesine ulaşmış ve bunu İkinci Selim zamanında da korumasını bilmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın şiirlerinin, şahane bir vekarı ve saf bir ahlâkı içerdikleri de inkâr olunmamak gerekir. Muhibbi mahlâsıyla şiirler yazan Sultan Süleyman Bakî'yi de liyakati derecesinde mükâfatlandırmış olmaktan dolayı ayrıca övülmeye değer. Bakî, Kanunî'nin ölümü dolayısıyla bir mersiye yazmıştır ki bunu Osmanlı şiirinin şaheserleri arasında ayrıca kaydetmelidir.

Padişahlar, şehzadeler gibi birçok vezirler, paşalar da gazel söylemişlerdir. Budin Beylerbeyi Arslan Paşa, Vezir Cemalî ve Şemsi Ahmed paşalar, Veziriazam Pirî Paşa da biyograflar tarafından şâirler arasında anılmışlardır. Müftü Ebüssuut Efendi de selefi Kemal Paşazade ile Sadî Efendi gibi bir mersiyesi ve bir kaç gazelinden dolayı şâir niteliği ile de tanıtılmıştır.

Şâir Hayalî, mahlasına, hayallerinin zenginliği ve renklerinin canlılığı ile hak kazanmıştır. Bu meziyetleri padişahın ve veziriazamın o derecede teveccühünü üzerine çekmiştir ki; her şiiri mükafatlandırılmış ve sonunda yüzelli bin akçalık bir yıllık gelire (zeamete) kavuşmuştur. Deli Birader unvanı ile anılan Gazali'den ve Şah ve Geda mesnevisinin yazarı Yahya Bey'den yukarılarda söz açılmıştı. Büyük Şâir Fuzulî, Leylâ ve Mecnun mesnevisi ile

Hadikatü’s-süedâ makteli gibi eserleriyle ve dîvânlarıyle her devirde büyük bir şöhret olmuştur.

Celilî ve Fikrî manzum hikayeleriyle tanınmışlardır. Birincisi Hüsrev ve Şirin ile Leylâ Mecnun hikâyelerini nazmeylemiş, Şehnameyi de tercüme etmiştir. Kanunî’nin sultanlığının ilk yılında ölen Revanî, dîvânından başka işretnâme adlı eseriyle ilk plândaki şâirler arasına geçmiştir. Bidpay’ın hayvanlar dilinden hikâyelerini içine alan eserini Türkçe’ye çeviren Ali Vasî de Osmanlı nesrinde özel bir mevki almıştır.

Kanunî devrinin önemli şâirleri ve yazarları arasında Lâmiî Çelebi’yi de ayrıca belirtmek yerinde olur. Lâmiî, Şem ü Pervane ve Hüsn ü Dil gibi eserleriyle Zatî ve Ahî ile rekabet etmiştir. Kanunî’nin emriyle Nizamî’nin Veyse ve Râmin’ini, Cami’nin Salaman ve Epsal’ini, Ensarî’nin Vamık ve Azra’sını, Nizamî’nin (Gencevî) Heft Peyker’ini de tercüme etmiştir. Ferhad’ın maceralarını hikâye eden bir Ferhadnâme ile Kerbelâ vak’asını canlandıran bir Maktel-i Hüseyn de kaleme almıştır. Ayrıca Şerefü’l insan adlı Arapça bir eseri olduğu gibi Molla Cami’den Nefahatü’1-Üns ile Şevahidü’n-Nübüvve’yi de Türkçe’ye çevirmiştir. Bütün bunlardan başka bir Letâifnâmesi vardır. Bursa hakkındaki Şehrengiz’i de tanınmıştır. Lamiî, Şirazlı Sadî’nin Gülistan’ına da bir şerh yazmayı unutmamıştır.

Antolojiler ve biyografya eserleri, Yavuz ve Kanunî devirlerinde daha birçok şâirlerden söz açarlar. Bunların çoğu lirik olmakla beraber savaş olaylarından, diğer tarih konularından da bahsederler. Bu arada Sudî, Mihaloğlu’nun yiğitliklerinden, Merakî ve Agehî; Sigetvar kuşatmasından, Şükrî ve Derunî Yavuz’un sultanlık çağından, Hayatî ve Mahremi Kanunî’nin sultanlık günlerinden, Hadidî, Şemsî,

Arif, Hezarpâre bütün Osmanlı padişahlarının fetihlerinden nazım diliyle söz açmışlardır. Bu son dört şâire Şehnameci denilmiştir.

İlk Osmanlı şuerâ tezkirecisi olan ve eserine Heşt Behişt unvanını veren Edirneli Sehî, aynı zamanda şâirdir. Bağdatlı Ahdî, Gülşen-i Şuerâ adlı tezkiresinde ona uymuştur. Latifi de Şuerâ Tezkiresi ve başka eserleriyle şöhret kazanmıştır. Âşık Çelebi'nin biyografilerini yazdığı dört yüz şâirden yüzü, Kanunî Sultan Süleyman çağı ile ilgilidir. Oysa ki Âşık Çelebi, Kanunî devrinin ancak bir kısmını idrak etmiştir.

Kanunî devrinin büyük fakihlerinden Müftü Kemal Paşazade ile Ebüssuud'u ve büyük filozof Sürurî'yi, ayrıca Mülteka'1-Bahreyn adında önemli bir fıkıh kitabının müellifi olan İbrahim Halebî'yi daha önceleri zikretmiştik. Burada önce değerli bir ansiklopedi durumunda olan Şekaiku'n-Numaniye sahibi Taşköprülüzâde'yi hatırlamak yerinde olacaktır. Ondan başka Hafız Acem, Fihrisü'1-Ulûm ve Medinetü'l-Ulûm adında ve ansiklopedi karakterinde iki eser meydana getirmiştir.

Nişancılık mansıbında da bulunan Celâlzâde Salih, önce İkinci Bayezid'in emri ile Farsça'dan Camiu'l-Hikâyât'ı tercüme etmiş, sonra da Yavuz Sultan Selim tarihini yazmış olan kardeşi Mustafa'nın izine uymakta liyakat göstermiştir. Hindistan Padişahı Humayun Şah hizmetinden Osmanlı sultanları hizmetine geçen Acem Lâri, Miratu'l-Edvâr ve Mirkatu'l-Ahbâr isminde bir genel tarih yazmıştır. Bu zat aynı zamanda bazı fıkıh ana kitaplarına haşiyeler de kaleme almıştır.

Yine bu zamanın bilginlerinden olan Birgivi (Birgili) özellikle gramerde ve akaidde mütebahhir idi. Padişahın hocası Hayreddin de daha yukarılarda söz konusu edilmiş idi. Bu zat Profesörler müderrisler arasında yapılan münazaralarda daima padişah katında bulunurdu. Veziriazamlar da bilginleri şevklendirmek için çoğu zaman böyle meclisler toplarlardı.

Kanunî devrinin belli başlı altı tabibi arasında bilimsel eserleri ile şöhret yapmış olanlar hemen hemen yok gibidir. Sadece Muhammed el-Kaysûnî'nin şöhreti bilinmekte ise de, bu da daha çok padişahın ölümünde olayı gizli tutmak hususunda veziriazama yardımcı olması dolayısıyladır, denebilir.

Sultan Süleyman çağının otuz şeyhinden ancak birkaçı gerçekten isimlerini fetihler içinde gelecek nesillere tanıtmışlardır. Bunlar arasında Bağdat fethinde himmeti görülen Şeyh Alâeddin ile Sigetvar savaşında yardımcı olan Şeyh Nureddin'i kaydetmek yerinde olacaktır.

EĞİTİM SİSTEMİ, ULEMÂ VE ORDU

Kanunî Sultan Süleyman ulemâ sınıfının, daha yüksek bir organizasyona kavuşması için Fatih Sultan Mehmed'in hakîmane tesislerine eklemelerde bulunmuş ve onları daha mükemmel bir duruma getirmiştir. Onun bilim mesleğinde uyguladığı ıslâhatın başlıcası öğretim üyelerinin yükselebilecekleri derecelerin daha uygun bir surette düzenlenip derecelendirmesi olmuştur. Kanunî öğretim hiyerararşisini şöyle düzenleyerek on kademeye çıkarmıştır:

1. Hariç müderrisleri;
2. İlerlemek için öne alınmış hariç müderrisler;
3. Dahil müderrisler;
4. Terakki için öne alınmış dahil müderrisler;
5. Semaniyye (Fatih'in medreseleri) müderrisliği derecesine aday olanlar;
6. Günde elli akçe tahsisatı olan Semaniyye müderrisleri;
7. Altmışlılar, yani Ayasofya ve Eyyüp müderrisleri;
8. Yine bu kadar günlük tahsisatları olup dereceleri daha yüksek sayılan diğer altmışlılar;

9. Süleymaniye medreseleri adayları;
10. Süleymaniye müderrisleri.

Hangi mertebeden olursa olsun bütün ulemâ iki imtiyaza mâlik idiler. Bunlar da; vergiden muaflık ve ölümlerinde beytülmal adına müsadereden masun olup, mallarının mirasçılarına geçmesinin sağlanmış olmasıdır.

Bu bakımdan Osmanlılarda hemen yegâne asîl sınıfı demek olan ilmiyye hanedanları, nesilden nesile geçmiş ve toplanan servetlerle kuvvetini de arttırmıştır. Kibar-ı ulemâ çocuklarının daha küçük yaşta müderrisler listesine yazılarak erginlik çağlarında ulemâ mesleğinin az çok yüksek bir mertebesinde bulunmaları hususu istisna edilecek olursa, bu kariyerde ilerlemeyi tesbit eden usulde hiçbir değişiklik yapılamazdı.

Kanunî Sultan Süleyman âlicenap ve ihsana eğilimli bir karaktere sahip olmakla beraber, paranın önemini çok iyi takdir etmişti. O paranın savaşta adeta muharebenin sinirleri ve barışta da ülkenin saadeti için en verimli kaynak olduğunu çok iyi biliyordu. Bu bakımdan sefer masrafları ve memleketin bayındırlığı için gerekli parayı daima zamanında sağlamak çarelerini düşünmüş ve gerekli tedbirleri almıştır.

Esasen fethedilen ülkelerde ele geçen ganimetler ve hükümdarlar üzerine tarh edilen vergiler devlet giderlerini karşılamakta çok yardımcı olmuştur. Macaristan ve Transilvanya seferin açılışı ile beraber, yıllık bir vergiye bağlanmıştır. Sadece Raguza, Boğdan, Eflâk değil; Kıbrıs ve Kefalonya için Venedik ve başka yerler de Osmanlı Devletine vergi ödemekle mükellef tutulmuşlardır. Mısır yılda bir milyon iki yüz bin duka vergi geliri sağlamıştır.

Devletin geleneksel vergileri çok dengeli idi. Emlâk vergisi, ev başına yaklaşık olarak bir duka idi. Olağanüstü vergi (avarız) de aşağı yukarı o kadardı. Her Osmanlı iki koyun başına sadece bir akçe verir ve tahsil memuruna da, gulâmiye adı ile, üç akçeden beş akçeye kadar öderdi. Emlâk-ı Hümâyun, bu çağda dört bin iki yüz kırk bir yük akçe kadar büyük para getirirdi ki, bu beş milyon duka tutardı. Devletin mutad geliri Venedik elçilerinin raporlarında yedi milyon dukadan sekiz milyon dukaya kadar tahmin olunmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman'ın askerî bakımdan uyguladığı başlıca değişiklikler; yörük denilen Rumeli piyade gayri muntazam askerinin kaldırılması ve yeniçeri ortaları sayısının çoğaltılması olmuştur. Onun zamanına kadar yeniçeriler on iki bin kadar idiler. Sultan Süleyman bu sayıyı yirmi bine çıkardı. Her yeniçerinin tahsisatı önceleri bir akçe idi. Her seferin sonunda, mümtaz hizmetler göstermeyi başaranlar iki üç akçe terakki alırlardı.

Kanunî değişik tahsisatla üç sınıf kurdu: Birincisi yani Köçekler, günde üç akçeden yedi akçeye kadar alırlardı. Amelmandelerden kurulu olan ikinci sınıfın tahsisatı günde dokuz akçeden yirmi akçeye kadardı. Üçüncü sınıf oturaklardan yani emekli subay ve neferlerden ibaret olup, bunların da tahsisatları günde otuz akçeden yüz yirmi akçeye kadar çıkardı. Bu son sınıfa kabul edilmek çok güçtü. Silah altında saç ağartmış, aldığı yaralardan ötürü hizmet etme gücü kalmamış olanlardan başkası o sınıfa geçirilmezdi.

Savaşlarda ele geçirilerek esir edilen çocuklar yeniçeriliğin ilk kuruluşunda olduğu gibi, Kanunî çağında

bu askerin başlıca fidanlığı durumunda idi. Bunlar Anadolu'da bulundurularak kendilerine kırmızı elbise giydirilir; dört beş yıl içinde yeniçeri sınıfına konuluncaya kadar din ve askerlik hizmetleri öğretilirdi. Kanunî, yeniçeriler için yeni kışlalar da yaptırdı.

Sîgetvar seferinde, Kanunî'nin iktidarının zirveye ulaştığı zamanda, muntazam asker sayısı kırk sekiz bin üç yüz on altı kişiden ibaretti. Bunların tahsisatı iki milyon altı yüz kırk bin dokuz yüz akçeyi (Elli iki bin sekiz yüz on sekiz duka) bulmakta idi. Seferlerde âdet olduğu üzere muntazam askere katılan gayri muntazam asker sayısı ise iki yüz elli bin kişiye varırdı. Topçuların tam takımı üç yüz toptan, donanma üç yüz yelkenliden kurulu idi.

TIMAR USULÜ, VERGİLER, KANUNLAR VE ZABITA DÜZENİ

Kanunî, süvariye mahsus olan timar ve zeametlerin reorganizasyonuna da özen göstermiştir. Bu timar ve zeametlere sahip olan sipahiler muntazam süvarilerin mürekkep olduğu dört alayın birincisini teşkil eden aylıklı sipahilerle karıştırılmamalıdır. Birinci Murad'ın koyduğu usûl uyarınca timar ve zeametler erkekten erkeğe kalırdı. Ancak aile sönünce hükümete dönerdi. Hiçbir zeamet yirmi bin akçeden eksik olamazdı.

Kanunî, onuncu yılında, valilerin hükümet merkezinin iznini almadan sadece timarları verebileceklerini irâde etmiştir. Bunlara "tezkiresiz" adı verilmiştir. Zeametler ise "tevcih fermanı" ile geçici olarak verilirdi. Bunlara da "tezkireli" denilmiştir. Timar ve zeametlere ilgili Kanunî devrinde alınan kararların çoğu Müftü Ebussuûd Efendi'nin fetvalarına dayanır.

Sultan Süleyman'ın ölümü yılında ve İkinci Selim'in tahta çıkışından sonra Defterdar Mehmet Çelebi bu fetva ve fermanları "Kanunnâme" adıyla bir kitapta toplamıştır. Mehmet Çelebi'nin fikrine göre de Müftü Ebussuûd Efendi'nin belirttiği üzere İslâm ülkelerinde ancak üç türlü arazi mevcuttur.

Bunun birinci kısmı **"arz-ı öşriyye"** dir ki, fetih ânında Müslümanlara verilerek onların mülkü olmuştur. Bu sadece "öşüre" tâbi olup emlâk vergisine (haraç) bağlı değildir.

İkincisi **"arz-ı haraciye"** dir ki, fetih zamanında Müslüman olmayan sahiplerine bırakılmıştır. Ancak bunların sahipleri şahıs başına ödenmesi gereken "haraç" tan başka, emlâk vergisi yerini tutmak üzere bir "harac-ı muvazzaf" ve bir de ürünler üzerine "harac-ı mukaseme" vermekle yükümlüdürler. Bu kısım da birinciler gibi, tam mülkiyet ile sahiplerine aittir. Sadece vergilerinin ağırlığı ile arada bir ayrım görülebilirdi.

Üçüncüsü **"arz-ı memleket"** denilen "arazi-i emiriye" dir. Devlet bu gibi toprakların tasarruf hakkını kendisi için saklamıştır. Savaş zamanlarında, askerî hizmet îfası şartıyla, gelirini ömür boyunca başkasına bırakabilir. Bunları eken vatandaş, yahut köylüler (reaya) asıl mutasarrıfı olan timar ve zeamet sahiplerine emlâk vergisini ve bir de öşür öderlerdi. Bu öşür (onda bir) çoğu zaman elde edilenin onda birini aşardı. Dokuzda, sekizde bire, hatta daha fazlasına kadar çıkardı.

Aslında İslâm'a göre arazi Cenab-ı Hakk'ın olup istediğine ihsan buyurur. Bu bakımdan yer yüzünde Tanrı gölgesi telâkki edilen imam (hükümdar) da toprağın sahibidir. Fakat bir mülkün fethinden sonra imam kendi hakkını öşür vermek şartıyla Müslümanlara, yahut arazi üzerine bir vergi, ürünler üzerine başka bir vergi vermek şartıyla Müslüman olmayanlara verebilir. Böylece yeni sahipler, bu mülkler üzerinde babadan oğula geçen bir tasarruf hakkına sahip olurlar.

Hükümdar da ailesinden kendisine geçen mal ve mülk üzerinde bu türlü haklara mâliktir. “Has” denilen bunların gelirini çoğu zaman aylık olmak üzere büyük memurlara tahsis eder. Askeri hizmetlere mükâfat olmak üzere timar ve zeamet şeklinde verilen memleket toprakları bu avantajlardan istifade etmezler.

Onların kullanıcıları, toprak üzerinde sınırsız bir tasarruf hakkına sahip değillerdir. Timar ve zeametlerini başkasına satamazlar; istedikleri gibi dağıtamazlar ve evkafa da tahsis edemezler. Gerçekte arazi timar ve zeamet sahiplerinin erkek çocuklarına kalır. Şu kadar var ki, bunların asıl sahibi yalnız hükümet olduğundan, her timar ve zeamet sahibinin ölümünde erkek çocukları hükümdar tarafından verilmiş bir berat almak durumundadırlar.

Mısır’da; Anadolu ve Rumeli’de timar ve zeamet adı ile askerî hizmet karşılığı verilen araziye “iltizam” adı verilirdi. Mültezimler timar ve zeamet sahiplerinin yükümlü bulundukları ödevlerle mükellef olmadıkları gibi, onların menfaatlerine de mâlik değildiler. Ayrıca Mısır mültezimleri hükümete bir iltizam bedeli ödeyerek mahsullerinin fazlasını köylü ile bölüşürlerdi.

Yavuz Sultan Selim, fetih sırasında, Mısır’da bu iltizam usulünü kurulu bulmuştu. Mısır’ın Osmanlılar çağındaki asıl kanunnâmesi Hadım Süleyman Paşa zamanında düzenlenmiştir. Osmanlıların Mısır’daki muvazzaf askerleri yedi sınıfa bölünmüştü. Yeniçeriler, azepler, çavuşlar, müteferrikalar, cebeciler, tüfekçiler ve gönüllüler.

Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı ülkesini yeni bir idarî düzene koyarak iki yüz elli sancağı içine alan yirmi bir vilâyete böldü. Bu arada zabıta düzeninde de bazı değişiklikler yapılmış ve Kanunnâmenin, Osmanlı ülkesinde ceza muhakemeleri usulünün esasını teşkil eden beş maddesinde değişiklikler yapılmıştır.

Birincisi; bir delikanlının, yahut bir genç kızın kaldırılması erkekliğin yok edilmesi cezasını gerektirir.

İkincisi sövmek, dövmek, sakal yolmak, tokatlamak, başta hafif yara açmak için konulan cezalardan bahseder. Diş kırmak ve göz çıkarmak kısas (yani suçlunun aynı cezayı görmesi) gerektirir. Şikâyetçinin muvafakı ile bu ceza para ödemek suretiyle değiştirilebilir. **Üçüncüsü,** şarap içmek, hırsızlık etmek, yağmacılık ve haydutluk yapmak suçları ile ilgili cezaları içine alır. **Dördüncü bölüm:** Osmanlıların zabıta ile ilgili geleneklerinin dikkate değer bir örneği olmak üzere, yük hayvanları sahiplerine, bunlar hakkında eziyet gösterilmemesi öğütlenmiştir. Bu kısımda pazarlara dair kurallar ağırlık noktasını teşkil eder. **Beşinci bolüm** ise, değişik ticaret erbabı ve esnafla ilgilidir. Burada daha az önemli konulara da rastlanır. İşçilerin günlük ücretlerine kadar bir çok değişik konular burada yer almıştır.

Kanunî tarafından konulan cezalardan görülür ki, ahlâka ve polis düzenine dair olan kanunlar halkı memnun edebilecek tarzda düzenlenmiştir. Yiyecek ve giyecek gibi zarurî maddelerin iyi ve temiz olması ve karaborsa yapılmaması arzu edilmiştir. Kanunî Osmanlı ülkesine yeni olarak giren kahvenin ithalini yasaklamamıştır. Şarabın açıkça satılmasını da sultanlığının sonlarına doğru yasaklamıştır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın dîvânı, maliyeyi, ulemâ heyetini, orduyu, vergi usulünü, timar zeamet ve iltizam tarzını, vilâyetlerin tahririni, teşrifat, hukuk ve ceza kanunlarını ıslâh emek suretiyle yaptığı değerli hizmetlerin ona **"Kanunî"** unvanını hakkıyla kazandırmaya yettiği şüphesizdir.

OSMANLI DEVLETİ'NİN DURAKLAMA VE GERİLEME SEBEPLERİ

Osmanlı Devleti'nin gerileme sebepleri batılı tarihçiler tarafından belirtilmiş ise de, bunları en yetkili ve vukuflu şekilde açıklayan Dördüncü Murad çağdaşlarından Koçi

Bey'dir. Koçi Bey incelemelerine Kanunî Sultan Süleyman çağından başlamış ve gerileme sebebi olarak beş nokta üzerinde esaslı bir surette durmuştur.

Birincisi: Sultan Süleyman, sultanlığının ilk zamanlarında dîvânda muntazam olarak hazır bulunduğu halde, sonradan kendinden öncekilerinin gösterdikleri örneğe aykırı olarak, kafes arkasından bakmakla yetinir olmuştur. Kanunî böylece kendisini meclisten çekmek ve veziriazamına vekâlet ettirmekle şevketini daha geniş ve heybetli göstermiş idi. Hükümdarın sultanlık işlerini doğrudan doğruya görmesine elverişli olmayan ve onu halkın bakışlarından uzak tutan bu eski Asya geleneğinin yeniden yürütülmesi devletin bahtiyarlığı için uğursuz bir darbe olmuştur.

İkincisi: Osmanlı Devleti'nde, İbrahim Paşa'ya kadar olan sadrazamlar, bu yüksek göreve ancak idarî ve askerî önemli hizmetlerde bulunduktan sonra erişirlerdi. Devletin kuruluş çağlarında bunlar kazaskerlerden seçilirlerdi. Sonraları eyalet valilerinden veziriazam tayinine başlanıldı. Kanunî, doğancıbaşısı İbrahim'i bu en büyük vazifeye getirmekle, saray adamlarının hükümet mansıplarına atanmaları bakımından, iyi olmayan bir örnek verdi. Böylece daha sonraları, bazı liyakatsiz kimselerin en önemli görevlerin başına gelmelerine bir yol açılmış oldu. Ayrıca Hürrem Sultan'ın, devlet işleri üzerinde nüfuz sahibi olması da iyi bir örnek olmamıştır. Hele veziriazamlığın haremin etkisi altına düşmüş görünmesi daha sonraları devlet işlerine sadece kadınların değil, onların muhafızlarının da karışmasıyla sonuçlanmıştır ki, bunun çok tehlikeli sonuçları olmuştur.

Üçüncüsü: Rüstem Paşa'nın devlet idaresine soktuğu irtikâp ve rüşveti göstermiştir. Valilikleri, sancak beyliklerini belli bir fiyatla satan Rüstem Paşa, devlet malını Yahudilere ve bayağı adamlara iltizam ederek bunlar da, çok kazanmak için her türlü hasardan çekinmemişlerdir.

Dördüncüsü: Sultan Süleyman ayrıca Veziriazam Rüstem Paşa'ya büyük gelir ihsan ederek akıllıca bir ekonomi sınırını aşmıştır. Paşanın mallarını vakfetmesine müsaade etmekle bir bakıma israfa yol açmıştır. Sonraları bu ailenin geliri on iki milyon akçeye (iki yüz bin dukaya) çıkmıştır. Çünkü vakıf, malların başkasına naklini imkânsız bir hale getiriyordu.

Beşincisi: Veziriazamlar da padişahlarını taklit etmişlerdir. Onlar da köle sayıları ve ev döşemeleri bakımından birbirleriyle rekabet ederlerdi. Böylece lüks bir hayat alıp yürümüştür.

Tarafsız bir tarihçi Kanunî Sultan Süleyman'ın gerçekten fatih, kudretli, muhteşem sıfatlarına ne derecelerde hak kazandığını incelerken onun sultanlık çağında, her meslekten yetişen büyük insanlarla karşı karşıya gelir. Kanunî'nin birçok konulardaki büyük projelerini uygulamasında eli altında daima maharetli ve başarılı insanlar bulunmuştur, iyi vezirler, komutanlar seçmesini bilmek de büyük bir hünerdir.

Ancak tarihçi şu noktayıda ayıracaktır: Acaba Kanunî Sultan Süleyman vezirlerine gerektiğinden daha fazla iktidar ve yetki vermemiş midir? Haremin aşırı bir nüfuz kazanmasına müsamaha etmemiş midir? Bazen bir zaaf telâkki edilecek kadar yumuşaklık, bazen de aşırı şiddet göstermemiş midir? Gerçekten bunlar düşünülecek ve cevap aranılacak hususlardır.

Bununla beraber sultanlığı çağında vukua gelen idamların çoğunluğu, güveni korumak için gerekli tedbirlerdendir diye bir mazeret ileri sürülebilir. Fakat İbrahim ve Ahmed

Paşaların idamları için doyurucu bir sebep gösterilmemiş ve bu konuda kamu oyu tatmin edilememiştir.

Nişancılar müstesna olmak üzere mülkî ve askerî büyük mansıpların hemen hepsi Sultan Süleyman'ın uzun süren sultanlık çağında cellat için adam yetiştirdi. Bu bakımdan veziriazamlardan kaptan paşalara, yeniçeri ağalarından defterdarlara, beylerbeylerinden valilere kadar ölüme mahkûm edilmiş değerler az olmamıştır.

Ancak bütün bunlar onun inkâr edilmez olan yüksek meziyet ve iktidarını unutturacak gibi değildir. Sultan Süleyman bir çok yüksek ve değişik eserleri başarıya ulaştırmış, teşebbüs fikri ve kahramanlığı ile devletine büyük hizmetler yapmış, İslâm esaslarına uygun hareketleri ile uyruğunda bulunan insanları korumuş, muhteşem ve muazzam fikirlere sahip, ekonominin ve düzenli hayatın değerini takdir etmiş, bilimi ve bilim adamlarını sevmiş ve korumuş, eşi tarihte az görülmüş, gerçekten büyük bir padişahtı.

Onun bizzat on üç seferi idare etmesi ve zaferler üstüne zaferler kazanması bile büyüklüğünün bir ebedî delili olarak hatırlanırsa hakkında ne kadar güzel şeyler söylemek gerektiği anlaşılabilir. Rodos ve Belgrad onun sultanlık çağının ilk zamanlarında fetholundu. Budin ve Belgrad onun kılıcının gölgesinde Osmanlı bayrağının dalgalandığı yerler oldu. Devletinin hududunu doğuda Van, Batıda Estergon kalelerine kadar götürdü. Fetihleri Cezayir'e, Tunus'a, Trablus'a, Habeş sınırlarına kadar güneyde genişledi. Onun akıncıları Ararat Dağı'nın dik zirvelerinden ve Nahçıvan sahralarından geçtiler.

Donanmaları Akdeniz'i titretmiştir. Sultan Süleyman'ın zamanındadır ki, Arabistan denizlerinde ve Acem körfezinde Türk donanmasının uzak denizlere açıldığı görülmüştür. Onun devrinin mimarî yapıları, Türk sanatının şaheserleri olmuştur. Süleymaniye Camii onun adını

ebedîleştiren muhteşem bir eserdir. Su kemerleri, köprüler, su yolları ve benzeri birçok bayındırlık işlerinde onun devri bir örnek değerindedir. Mülkî ve siyasî idarenin her dalında onun kanunları uzun süreler gücünü korumasını bilmiştir.

Bütün bunlardan sonra Sultan Süleyman hakkında şöyle bir hüküm verilebilir: Zevcesine düşkünlüğü, oğulları ve torunları hakkındaki davranışları zamanı için bir gölge gibi değerlendirilebilirse de, büyük hükümdar unvanına gerçekten lâyık olan Sultan Süleyman insanlık tarihinin büyük isimlerinden biridir.

-XXXIII- İKİNCİ SELİM'İN TAHTA ÇIKIŞI

Sokullu Mehmed Paşa, Kütahya'da vali bulunan Şehzade Selim'e, Sultan Süleyman'ın vefatını bir mektupla bildirmişti. Mektubu götüren Hasan Çavuş sekiz günde Sigetvar'dan, Kütahya'ya varmıştı. Yeni Padişah da derhal İstanbul'a hareket etmiş ve 24 Eylül 1566 tarihinde Kadıköyü'ne varmıştır.

Şehzade Selim, İstanbul'a doğru kadırga-i hümayun ile hareket edince kız kulesinden atılmaya başlayan toplarla onun taht'a çıkışı İstanbul halkına ilân edildi. Saraya varınca da şeyhülislam Ebussuûd Efendi, Kaymakam İskender Paşa, İstanbul Kadısı Kadızâde Ahmed Efendi, Defterdar Hasan Çelebi, müderrisler elini öpmeye geldiler ve ona biat ettiler. Sonra da Padişah, Eyyub Sultan, Fatih, İkinci Bayezid ile dedesi Yavuz'un türbelerini ziyaret etti ve yoksullara sadakalar dağıttı (24 Eylül 1566)

İkinci Selim, iki gün sonra İstanbul'dan çıkarak süratle sınıra yöneldi. Fransa ve Venedik elçileri el öpmek üzere, başkent kapıları dışında bekliyorlardı. Padişah kendilerine iltifatlarda bulundu. Sofya'ya eriştiğinde (6 Ekim) babasının ölümünü ve kendisinin tahta çıktığını haber vermek üzere

Venedik ve Raguza cumhuriyetlerine, Fransa Kralına ve İran Şahına haberciler gönderdi. Sonra Belgrad'a vardı.

YENİÇERİLERİN BAŞ KALDIRMASI, BAHŞİŞLER VE GANİMETLER

21 Ekim'de sadrazam kendi çadırını bozdurdu, otağı hümayun da kaldırıldı. Kanunî'nin naaşı, hayatta imiş gibi, örtülü bir tahtırevana konuldu, ölümünden sonra, Kanunî'nin iç organları, Sokullu'nun emri uyarınca otağın kurulduğu yere gömüldü. Daha sonraları bunların üzerine bir türbe yapılmıştır.

Belgrad'a dört konak kalınca Sokullu orduda bulunan hafızları çağırttı. Bunlara, tahtırevanın (arabanın) etrafında Kur'an okumalarını emretti. Padişah'ın ölümü üzerinden kırk sekiz gün geçmişti. Vakit, gece karanlığının her tarafı sardığı bir an idi. Kur'an-ı Kerim, dualar, ilâhîler durumu orduya duyurmakta idi. Birden askerler saflarını bozarak feryad ve figana başladılar. İntizamsızlık arttı.

Sokullu, güneş doğarken takım takım toplanmış olan askerleri dolaşarak onlara öğütler verdi. Yeni padişahın Belgrad'da beklemekte olduğunu bildirdi. Ordu, üç konakta Mitroviç'e vardı. Oradan vezirler, İkinci Selim'e bir heyet yollayarak Sultan Süleyman'ın bu seferde beraber getirmiş olduğu altın taht üzerinde biat resminin icrasını ve geleneksel olan cülus bahşişinin ihsan buyurulmasını arz ettiler. Selim bu konuda hocasına, kapıcı başına ve başkalarına danıştı. Onlar İstanbul'da tahta çıkmış bulunduğunu, bu bakımdan yeniden bu törenin tekrarının gerekmediğini söylediler.

Gün doğuşu ile birlikte ordu mateme büründü. Çavuşlar, çeşnigirler, bütün ağalar kaba elbiseler giydiler. Belgrad halkı da onlara uydu. Ordu savaş düzeninde bulunduğu halde ağlayarak İkinci Sultan Selim'in çıkışını beklemekte idi. İkinci Selim siyah atlastan bir elbise giymiş, başına yine

o renkte çuhadan bir kavuk koymuş olduğu halde çadırından çıkıp cenaze arabasına doğru ilerledi. Vezirler sağ tarafına, diğer büyükler soluna dizildiler. Cenaze namazı edâ edildikten sonra yeniden ellerini kaldırdı, sağına soluna selam verdi ve çadırına çekildi.

İşte tam bu sırada mırıltılar başladı. Sonra yaygaralar ve karma karışık münasebetsiz sözler yükseldi. Hemen her taraftan şu anlamda cümleler duyuluyordu: “Geleneğe riayet edilmedi. Bize verilmesi gereken bahşişten hiç söz açılmadı. Ey vezirler niçin böyle yaptınız? Suçlular elimizden kurtulamazlar. Sen de ey Padişah, ya Edirne kapısında yahut, Saray kapısında ot arabası yanında bizi bulacaksın.”

Vezirler, bir baş kaldırma olacağını tahmin ederek Kanunî’nin naaşını nakilde acele ettiler. Bu sırada veziriazam bir dîvân topladı. Devlet büyükleri, hocası ve kapıcılar kethüdası delâleti ile, padişahın elini öptüler.

Gürültüler büyüyor, askerler, Sultan Selim’le birlikte gelenlere küçültücü sözler söylüyorlardı. Yeni Padişah bu tehditli nümayişlere son vermek için üç gün birbiri üzerine ordu subaylarını huzuruna kabul ederek askere para dağıttı. Nihayet ordu beşinci gün İstanbul’a doğru yoluna devam etmeye başladı,

İkinci Selim Semendre’ye vardığında Rumeli ve Anadolu kazaskerleri Mevlânâ Hamid ve Mevlânâ Perviz efendileri azleyledi. Padişah Edirne’ye geldiği zaman, Kanunî’nin naaşının İstanbul’a vardığı ve gömüldüğü haberini aldı.

Padişah, İstanbul yakınlarına erişince Halkalı’da veziriazama ait olan bir çiftliğe indi. Yeniçeriler, İstanbul’a giriş töreni hazırlıkları yapıldığı sıralarda bazı yerlerde toplanarak fesat şebekelerini kurdular. 5 Aralık 1566 sabahı gün doğarken kaymakam İskender Paşa, Kaptan-ı Derya Piyale Paşa, Müftü Ebussuûd efendi ile Ulemâ heyeti, padişahı karşılamak için İstanbul’dan çıktılar. Selim kendilerini iltifatla kabul etti.

Padişahı karşılamaya gelen halk, çok kalabalıktı. Yeniçeriler saflarını sıkı sıkı düzenleyerek ilerlemek isteyenleri yere düşürüyorlardı. Şehzade Camiine doğru eski kışlalarına gelince, askerin ön safları durarak arkadakileri de durmaya mecbur ettiler. Padişah da bu suretle Edirnekapısı yakınlarında bulunduğu yerde kaldı.

Vezirler: "Ne var?" diye sorunca şu cevabı aldılar: "Yolda bir ot arabası var; işte o yürümeye engel oluyor". Bu deyim hoşnutsuzluğa ve bir fesat tezgahı kurulduğu anlamına geliyordu. İkinci Vezir Pertev Paşa'nın müdahalesi, atından düşürülmesine mal oldu. Kaptan Paşa da aynı akıbete uğradı. Vezir Ahmed Paşa, Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa tehlikenin gittikçe büyüdüğünü görünce heyecana kapılmış olan askere avuç avuç altın dağıttılar, bir taraftan da yumuşak sözler söylediler.

Böylece ancak Saray kapısına güçlükle erişmek mümkün oldu. Yeniçeri ağası birkaç söz söyledi ise de sözünü dinletemedi. O sırada gürültülerle ilerliyen yeniçeriler sarayın birinci ve ikinci avlusuna kadar girdiler, kapıları kapadılar. Ondan sonra vezirleri, atları ile birlikte yakalayarak padişahın yanına kadar götürdüler. Padişah bin defa tekrar olunan "Eski âdete uy" sesleri içinde güç denecek durumda idi. Nihayet veziriazamının da ısrarı üzerine şu sözleri söyledi:

"Atalarımdan bana geçen gelenek uyarınca bahşiş ve terakkiye müsade olunmuştur." Fakat yine de saraya girmek kolay olmamıştır. Hatta müezzinler Ayasofya minarelerinden ikindi ezanını okurlarken padişah, saray kapılarında hâlâ beklemekte idi. Nihayet kapılar açıldı. Padişah da saraya girmeye muvaffak oldu. Bu olay yeniçerilerin bozulmaya elverişli bir duruma gelmekte oluşunun bir örneği idi.

Cuma günü halk, padişahın Cuma namazına çıkışını beklediyse de bu, boşuna oldu. Nihayet para dağıtımı için dîvân toplandı. Yeniçeriler daha önce aldıkları iki bin akçadan başka, başkaldırmaları sırasında verileceği söz verilen, biner akçayı da aldılar.

Ulemâya culûs bahşişi dağıtan ilk padişah İkinci Sultan Selim'dir. Kazaskerlerden müderrislere kadar belli başlı ulemâ sınıfı mensuplarına para ve hil'at ihsan olundu. Buna rağmen hazine adeta boşaldı. Ordunun geri kalan kısmına culûs bahşişi verilemedi. Sipahiler ve ulufeciler, vezirleri dîvâna giderken yollarında beklemekten çekinmeyerek üzerlerine taş yağdırmaya kadar işi azıttılar. Ancak veziriazam bunların ağalarını azletmek ve bir kaçının da boyunlarını vurdurmak suretiyle düzensizliğin önünü almayı başardı.

Hazinede beliren boşluk, tahta çıkış münasebetiyle birçok eyalet valilerinin ve yabancı devlet elçilerinin takdim ettikleri hediyelerle yavaş yavaş gideriliyordu. Kaptan-ı Derya Piyale Paşa'nın sunduğu önemli hediyeleri bu arada hatırlamak yerinde olur.

Piyale Paşa, Sigetvar seferinden önceki bahar mevsiminde, İstanbul'dan çıkmıştı. Piyale Paşa 14 Nisan 1566 tarihinde altmış kadırgadan kurulu bir donanma ile Sakız önünde görünmüştü. Cenevizlilerden ağır hediyeler aldıktan sonra adanın idarecilerinden 12 kişiyi gemisine almış, bunları sonradan Kefe'ye naklettirmiştir.

Piyale Paşa, adayı ve idare Merkezini fethettikten sonra Polya sahillerine gitmiştir. O taraflardan da birçok ganimetler elde ettikten sonra yeni Padişah'ın İstanbul'a varışından birkaç gün önce de dönmüştü. ve getirdiklerini, ikinci Selim'e sunmuştu. Piyale Paşa hizmetlerine karşılık "Kubbe vezirliği" derecesine yükseltilmiştir. Yeniçeri Ağası Müezzinzâde Ali Ağa, Piyale'nin yerine kaptanlığa tayin edilmiştir.

Pertev Paşa da, Transilvanya'da aldığı bol ganimetleri padişah'a takdim etmişti. Sultan İkinci Selim, Zal Mahmud Paşa'yı da vezirlik rütbesiyle taltif eylemiştir. Sadrazam, Kapıcıbaşı Lala Hüseyin Paşa'yı padişahın yanından uzaklaştırmak niyetiyle Mahmud Paşa'nın yerine Anadolu Beylerbeyliği'ne getirtmiştir. Bu sırada başka atamalar da olmuştur. Bu arada Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin

günlük tahsisatı yüz akça daha arttırılarak yedi yüz akçaya yükseltilmiştir (11 Şubat 1567).

Ramazan ayında Yeniçeri subayları eski usule uyularak vezirler tarafından mükellef iftarlara davet olundular. Bu iftarlar Sadrazamdan başlayarak Kaptan Paşa'da son buldu. İşte bu görünüşteki uzlaşma sırasında fitne ve fesatta en çok payı olanlar, münasip fırsatlarla, ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Ramazan Bayramı da geleneksel törenle yapıldı.

Bayramın ilk günü Padişah, dîvânda kurulan tahta çıkarak birbiri peşi sıra vezirlerin, ağaların, ulemânın, defterdarların tebriklerini kabul etti. Şeyhülislam yaklaştığı zaman ona has bir imtiyaz olmak üzere padişah ayağa kalktı. Üçüncü gün bir hatt-ı hümayun ile ordunun zaferinden dolayı şenlik yapılması eski usûl gereği olduğu hatırlatılarak ayrıca kendisinin tahta çıkışının bir hâtırası olmak üzere de bu geleneğe uyulması emrolundu. Şenlikler yapıldı.

Osmanlıların büyük şairlerinden olan Bakî, Sultan Selim'in culûsu için bir tarih düzenleyerek bağlılığını belirtti. Ancak bu şiirinin, Kanunî'nin ölümü üzerine yazdığı meşhur mersiye ile mukayese edilemeyeceğini söylemeye bile lüzum yoktur. Şair Fevrî ve başkaları da culûs tarihleri yazarak arz ettiler.

Malta önündeki başarısızlığı şöhretini gölgelemiş olan Kızıl Ahmetli Mustafa Paşa, vezirlere verilmesi geleneksel olan 200 bin akçe ile emekliye ayrılmasını ve Hicaz'a gitmesine müsaade olunmasını istedi. Arzusu yerine getirildiği gibi, kendisine 300 bin akçe ile emekli olması gibi bir özellik de gösterildi. Hac için de izin verildi. Mustafa Paşa Hac farizasını eda eder etmez vefat etmiştir.

İMPARATOR MAKSİMİLYEN İLE BARIŞ ANLAŞMASI

İstanbul'da İmparatorun iki görevlisi; Hosutoti ve Alber dö Vis, 20 Nisan'dan beri tutuklu idiler. Ancak 10 Kasım

tarihinde Hosutoti, Belgrad'dan başkente dönmekte olan padişahı karşılamaya gönderildi. Bu sıralarda İmparatorla barış konusunda bazı noktalarda anlaşabilmek için elçiler ve mektuplaşmalarla temaslar olmuştur.

İkinci Selim, Maksimilyen'in tahta çıkışını kutlamak ve elçi için yol izni istemek üzere göndermiş olduğu iki mektuba cevap yazdı. İkinci Selim, cevabında, imparatorun barış müzakerelerine başlamak üzere elçi gönderme arzusunda bulunduğuna muttali olduğunu; ayrıca kendisinin de Tameşvar valisine bütün sınırda düşmanlıkların tatil edilmesi için emir verildiğini açıklıyordu.

Sadrazam da, Padişahın mektubu ile birlikte bir mektup göndermiş ve bu mektubunda; yeni bir emir ile kırk bin askerin akınını geciktirdiğini, böylece barışa hizmet etmiş olduğunu belirtti. Budin valisi de imparatora bir görevli yollayarak onunla bazı hediyeler takdim etmiş ve sınırda bulunan Macar muhafızlarının Almanlarla değiştirilmesini rica etmişti.

Maksimilyen verdiği karşılıkta muhafızların tertip şeklinin önemsiz bir problem olduğunu, bunların ister Macar olsun, ister Alman olsun ateşkese uygun hareketlerini sağlayacağını bildirdi.

1 Mayıs 1557 tarihinde İmparator, elçisi için İstanbul'dan istediği yol iznini aldı. Haziran sonlarına doğru üç elçisine talimat gönderdi. Veziriazama, iyi kabul görmek için, hediye olmak üzere dört bin duka, dört gümüş kupa, bir de saat yolladı. Son antlaşma hükümleri uyarınca veziriazam yılda iki bin duka, padişah 30 bin duka hediye ile birlikte yirmi altınlı kupa ve birkaç saat alacak idiler. Elçiler ikinci vezir Pertev Paşa ile üçüncü vezir Ferhad Paşa'ya ve diğer üç vezire de hediyeler sunmakla görevli idiler.

Elçiler aldıkları talimata göre; İmparatorun Tokay ve Vesprim istihkâmlarının yıkılmasına razı olamayacağını beyan edecek ve aksine padişahın Babuça ve Berenç kalelerini yıkmağa muvafakatini almak; sınırın iyice belirli

bir şekilde hudutlandırılması, tüccar ve tercümanların güvenlerinin ve hürriyetlerinin sağlanması, ayrıca Transilvanyalıların Padişah katında elde ettikleri güvenin zedelenmesi için çalışmaları kendilerine emredilmişti.

Üç elçi, Padişah huzuruna resmen kabul olundular. Esas görevlerini arzedince Sultan Selim, isteklerini pek güzel anlamış olduğunu ve ne yapmak gerekiyorsa onun yapılacağını beyan etti. Yedi ay zarfında, elçilerin sadrazamla yaptıkları onbeş görüşme; üç esas güçlük dolayısıyla az daha sonuçsuz kalacaktı. Bunlar: Türklerin Tata ve Vesprim, imparatorun da Babuça ve Berenç'in yıkımını istemeleri, bir de sınırın belirtilmesi hususu ile köylülerin bölüşülmesi idi.

Nihayet 17 Şubat 1568 tarihinde 25 maddelik ve 8 yıl için uygulanacak bir antlaşma imza olundu. Buna göre imparator Maksimilyen ve kardeşleri Ferdinand ve Şarl, Macaristan'da, Dalmaçya'da, Hırvatistan'da ve Ekslavonya'da memleketlerini muhafaza edecekler; buna karşılık Transilvanya, Boğdan, Eflâk voyvodalarının arazisine dokunmayacaklardı. İki hükümdar, karşılıklı olarak eşkıya hakkında şiddetli tedbirler almayı da taahhüt ediyorlardı. Sınırın güvenliğini bozacak çarpışmalar kesin olarak yasaklanmıştı, iki komşu millet arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklar Budin ve Macaristan valileri huzurunda, veya her iki taraftan tayin olunacak komiserlerin hakemliğine başvurulacaktı.

Elçiler, maslahatgüzarlar, imparatorun memurları ile bunların maiyetleri halkı, diğer devletlerin memurları gibi, dokunulmaz olacaktı. Bunlar evlerine tercüman ve kuryeler kabul edebilecekler, arzularına göre, istisnasız olarak, İstanbul ve Galata'da oturabileceklerdi. Barış bir kesintiye uğradığı takdirde bunlar hapsedilmeyecek, kendilerine dönüş izni verilecekti. İmparator, her yıl müttefiki olan Sultan Selim'e, otuz bin Macar altını hediye sunacaktı.

İRAN ELÇİLİK HEYETİ BARIŞ ANLAŞMASI

İran elçilik heyeti, Avusturya elçilerinin Edirne'de bulunduğu sıralarda, İkinci Selim'i tahta çıkışı dolayısıyla tebrike gelmişlerdi. Osmanlı Devleti'ne Doğu'da ve Batı'da komşu olan iki devletin elçileri 12 yıl önce, ilk defa olarak, Amasya'da karşılaşmışlardı. Her iki seferinde de aynı adamlardı: Piskopos Verantiyus, Revan Valisi Şahkulu Sultan Han.

Şahkulu sınıra gelince Erzurum valisi sekiz bin kişi ile onu karşılamaya gitmişti. Elçinin maiyeti yedi yüz kişiden ibaretti. Ayrıca elçiliğin bando takımında bir çok müzik âletleri de vardı. Şah değerli hediyeler göndermişti. Bunlar arasında pahalı kumaşlar, inciler, yazma eserler, av için yetiştirilmiş şahinler dikkati çekiyordu. Şahkulu ile beraber gelen yüz tüccar İstanbul'da kalmışlardı.

Avusturya Antlaşması'nın imzasından bir gün önce elçi debdebeli bir surette Edirne'ye girdi (16 Şubat 1567). İstanbul'dan geçerken de tantana ile karşılanmıştı. Bilhassa Piyale Paşa kendisine yakınlık göstermişti. Fakat Edirne'de, padişah sarayının bütün ihtişamını görmüştür. Alman imparatorunun, Fransa ve Lehistan krallarının, Raguza Cumhuriyeti'nin göndermiş oldukları elçilerin huzurunda bu ihtişam bir kat daha parlak olmuştur.

Sultan Selim, teşrifatçı olarak, aynı zamanda şair ve nüktedan olan, Şemsi Paşa'yı görevlendirmişti. Çünkü Şahkulu da nüktedan ve kültürlü bir zat olarak şöhret yapmıştı. Şahkulu şehre geldiği zaman altın ve gümüş içinde, renk renk elbiseler giyinmiş askeri görünce Şemsi Paşa'ya dönmüş:

"İşte gerçekten gelin alayı." demişti. Şemsi Paşa da:

"Evet, Çaldıran'da gelinlerini almaya giden bu alaydır" cevabını verdi. (Çaldıran'da şah kaçınca, hanımı esir olmuştu) Avrupalı elçilerin önünden geçerken bunlar şapkalarını yahut diğer serpuşlarını çıkarıyorlardı. Şahkulu, bu hareketin anlamını sordu. Şemsi Paşa da:

“Bunların başlarını padişahın ayakları önüne koymaya hazır bulunduklarına işaret olduğu cevabını verdi.

İki gün sonra fanatik bir adam, elçi, sadrazamla mülakata giderken, ona suikastta bulundu. Ancak ateşlediği silah ile maiyetinden birini yaralayabildi. Suçlu cezasını buldu. Şahkulu bunun üzerine hemen memleketine dönmek istediyse de veziriazamın ısrarı üzerine görevine devama razı oldu.

İran elçisi Sokullu ile konuşurken, Sigetvar fethinden dolayı onu tebrik etmiş, ayrıca Kanunî’nin ölümünden sonra orduda düzeni sağlayabilmesini ve aldığı akıllıca tedbirleri övmüştür. Sokullu verdiği cevapta, Osmanlı hanedanının ebedî olduğunu ve kendisinin meziyetinin, bu büyük hanedandan iki zatın hizmetine nefsini harcamaya kaderin sevkiyle mazhar olmaktan ibaret bulunduğunu belirtti. Gelenek uyarınca elçi, veziriazam ile diğer vezirlere de hediyeler sunmuştur.

Elçi üç gün sonra ihtişamlı bir maiyet ile padişahın huzuruna girmiştir. Getirdiği hediyeler arasında bizzat Hz. Ali tarafından yazıldığı sanılan bir Mushaf-ı Şerif ile Firdevsî’nin bir Şehnamesi, Bedahşan yakutlarını ihtiva eden bir mücevherat çekmecesi, iki inci ve kıymetli iki çadır en değerlileri idi. Elçinin güven mektubu da gayet tumturaklı bir üslûbla yazılmış ve uzun olmakla şöhret bulmuştur. Sultan Selim harcamaları için, elçiye hazinesinden günde beş yüz duka tahsisat tayin etmiş ve eski esaslar üzerine yeni bir barış antlaşması imzalamıştır.

LEHİSTAN İLE BARIŞIN YENİLENMESİ VE BAZI OLAYLAR

Lehistan kralının elçisi Sohorovski maiyetinde üç yüz kişi ile 1 Mayıs’ta İstanbul’a geldi. Beraberinde kıymetli hediyeler de getirmekte olan bu elçi, barış antlaşmasının yenilenmesine ve Moldavyalılarla Tatarların Lehistan

topraklarına yaptıkları akınlarından dolayı şikâyete, Tatarlara yıllık vergi verilmesine, Movdavyalıların Lehistan'dan izin almaksızın voyvoda seçebilmelerine ait olan üç maddenin de ortadan kaldırılmasını teklife memur idi. Lehistan ile barış antlaşması üç yıldanberi esir olan Tatar elçisinin serbest bırakılması şartıyla yenilendi.

Bu sıralarda padişah Transilvanya voyvodasına, iki kalenin Moldavya voyvodasına teslimini emretmiştir. Eflâk ahalisinin şikâyeti üzerine voyvodaları Piyer Mirce, zincire vurularak İstanbul'a gönderilmişti. Voyvoda, yüksek miktarda para teklif etmesine rağmen görevine iade edilmemiş, yerine Haleb'e gönderidilmiş olan kardeşi Aleksandır atanmıştır. Mirce sadece hayatını kurtarmış ve anası ile birlikte Konya'ya sürülmüştür.

Ertesi yılın başlarında (8 Ocak 1569) Sultan Selim, Lala Hüseyin Paşayı, Kubbealtı vezirliğine tayin etti. Yine bu sıralarda bazı siyasî olaylar Padişah'ın dikkatini deniz aşırı ülkelere ve Mora'ya çevirdi. Trablus garnizonu, baş kaldırmış; memnun olmadıkları için, valiyi silahla öldürmüşlerdi, ayrıca Mora'da Maynotların ayaklanması acele olarak bastırılmasını gerektiriyordu.

Kaptan paşa, beş bin yeniçeriyi taşıyan on beş kadırga ve Trablus paşalığına tayin edilen bir hadım ile birlikte İstanbul'dan hareket etti. Diğer on kadırga da Mora üzerine gönderildi. Bu son gidenlerin ödevi, isyancıları yola getirmek üzere bir kal'a inşası idi. İskenderiye'de birçok Fransız gemileri ambargo suretiyle ele geçirildi. Fransız elçisinin bu konu etrafındaki şikâyetleri de boşuna oldu.

FRANSA'YA OSMANLI ELÇİSİ GÖNDERİLMESİ VE YANGINLAR

Veziriazam, tercüman Mahmut Bey'i, Transilvanya'da hükümet eden Sgismond için Prenses Margerit'i istemek üzere Fransa kralına gönderdi ki; böylece Sgismond'u

Polonya (Lehistan) tahtına geçirmek istiyordu. Lehistan kralı adına sonuç vermeyen bir görevden dönüşünden sonra İbrahim Bey, ikinci bir sefirlik göreviyle, Şarl IX'a yeni kapitülasyonu sunmak üzere Paris'e gönderildi (27 Ekim 1569).

Yine bu yıl içinde Osmanlı Devleti'nde, İstanbul tarihinin kaydettiği yangınlardan en büyüklerinden biri olmuştur. Yangın Yahudi mahallesinden çıkmış, söndürülmesi hususundaki her türlü teşebbüslere karşı koymuştur, öylesine ki, bunu engellemek için yangın yerine koşmuş olan veziriazam Sokullu Mehmed Paşa büyük tehlikeler atlatmıştır. Az daha gayretinin kurbanı olacaktı.

Yeniçeriler Yahudi evlerine yardım etmemişlerdir. Yeniçeri ağası Cafer Ağa bir hastalık dolayısıyla yatağından çıkamadığından askerlerinin düzensizliğini engelleyememiştir. Bu sebeple azledilmiş ve yerine baş imrahor Siyavuş atanmıştır. Onun görevi de baş silahtar Kaytas Ağa'ya verilmiştir.

İstanbul yangınından sonra başka illerde de yangınlar olmuştur. Bursa, Selanik ve Tana hemen hemen büyük kısımları ile kül olmuşlardır. İmparator'un elçisi Albert dö Vis de bu zamanlarda İstanbul'da öldü. Yerine Belçikalı Şarl Rim d'Estbek tayin olundu. Bu adam, dört yılı geçmiş olan, sekiz yıllık, antlaşmanın yenilenmesi için veziriazamla müzakereye girişti.

Sokullu, anlaşmazlık konusu olan köylerin teslimi hususunda ısrar etti. Sözlerine eğer isteğinin yerine getirilmesinde daha çok gecikme olursa Budin'den bir ordunun ilerleyerek birkaç günlük mesafeye kadar imparator arazisini kendine bağlayacağını da sözlerine ekledi. Müzakerelerin sonlarına doğru İran Şahı'nın ölüm haberi geldi.

EDİRNE'DE SELİMİYE CAMİİ'NİN İNŞASI

İkinci Selim’in saltanatının ilk yıllarında Selimiye Camii’nin temelleri atılmıştır. Bu camiin kubbesi Ayasofya kubbesine nisbetle iki zira’ daha geniş bir çaptadır. Osmanlı mimarisinin büyük dehası Sinan, bu binada sanat kudretinin bütün gücünü kullanmıştır. Kendisi birçok eserlerinden bahsederken derdi ki:

“Şehzade camii çıraklık, Süleymaniye kalfalık, Selimiye ise ustalık çağımın eseridir.” Kubbeyi taşıyan sekiz sütun içeriye çekilmiş olup, mümkün olduğu kadar az çıkıntı göstermektedir. Bu mahareti ile camiin içi genişlemiştir. Zarif ve ince dört minare göklere doğru yükselerek müezzinlere mahsus olan üç şerefe ile taçlanmışlardır.

Bu minarelerden birinde, İkinci Murad’ın meşhur camii minaresinde olduğu gibi zirveye birbiri üzerine konulmuş helezoni üç merdivenle çıkılır, öyle ki bu merdivenlerden, üçü birden çıkan üç kişi biri öbürünün adeta başı üzerinde yürümekte olduğu ve üçü bir birine seslerini işittirebildikleri halde, biri diğerini göremezler.

Bu camiin de üniversite seviyesinde bir medresesi vardı. Bunun baş müderrisine Reisü’l Müderrisîn denilirdi. Caminin yapım işleri yedi yıl sürmüştür. İkinci Selim’in sultanlığının ilk yılında inşaata başlamış ve ancak ölüm yılında son bulmuştur. Hayrete değer bir anıt olan Selimiye camii, sonraki nesillere kurucusundan çok, mimarının büyük san’at kudretiyle kendisini kabul ettirmiş, sevdirmiştir.

DON VE VOLGA NEHİRLERİNİN BİRLEŞTİRİLMESİNE TEŞEBBÜS

Don ile Volga nehirlerinin birleştirilmesine teşebbüs edilmiş ise de, bu girişim sonuçsuz ve başarısız olmuştur. Kefe sancak beyliğine tayin edilmiş olan defterdar Çerkez Kasım

Bey, bu büyük işi ilk defa olarak düşünmüş ve idaresine de memur olmuştur.

Bu iş için üç bin yeniçeri ile yirmi bin süvari Ejderhan'a gönderildiği gibi, onbeş kadırga da Azak'a, beş bin yeniçeri ve üç bin amele götürdü (4 Ağustos 1569). Bundan başka Ejderhan'ın kuşatılması ve kanalın kazılmasında piyadelere yardımcı olmak üzere otuz bin Tatarın yeniçerilere katılması emrolunmuştu. Fakat, Prens Srebiyanov komutasında on beş bin Rus, işçilerin üzerine düşerek bunları dağıttılar, öte yandan Ejderhan garnizonu Kuvvetli bir çıkış yaparak kuşatanları büyük kayıplarla püskürttüler.

Tatar ordusu da Ruslar tarafından yenildi. Ayrıca Türklerin bataklıkta, çöllerde klavuz olmak üzere beraberlerine aldıkları birtakım Tatarlar da, kötü niyetle, onların yollarını şaşırttılar. Bu teşebbüsün başarılı bir sonuca ulaşmamasında mahkûmiyetinin artmasından başka birşey görmeyen Kırım Hanı Devlet Giray'ın hâince telkinleri, yenilgi ve kayıplarla moralleri bozulan Osmanlı askerinin cesaretlerinin kırılmasına bir ek sebep oldu.

Devlet Giray'ın adamları Türk askerine telkin ettiler ki, bu kuzey eyâletinde kış dokuz ay devam ettiği, yaz da ancak gece üç saat sürdüğünden ya istirahatten mahrum olmaları, yahut da gün batısından bir buçuk, iki saat sonra yatsı namazı ve güneş doğmadan önce de sabah namazı kılmaları gerektirdiğinden, din emirlerini ihmal etmeleri lazım gelecektir.

Bu sözler beklenen sonucun doğmasına sebep oldu. Asker memnuniyetsizlikten açıkça baş kaldırmaya kalkıştı. Kasım, projelerini bırakarak, askeri Azak'a götürdü. Oradan gemilere bindirdi. Deniz ortasında donanma fırtınaya tutuldu. Gemiler perişan oldu. Birkaçı da battı, İstanbul limanına sadece yedi bin kişi dönebildi.

Bu olay yüzünden geçici olarak kesilen barışı iade için Novosiltof adında bir Rus subayı ertesi yılın baharında (1570) Korkunç Jan tarafından İstanbul'a gönderildi. On üç

yıl önce Sultan Süleyman'ın Rusya hükümdarına gönderdiği ve içinde Moskova'dan kürk satın almak üzere gönderilen tüccarları tavsiye ettiği mektuptan beri, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında elçi gidip gelmesi vâki olmamıştı.

Rus elçisi, padişaha hükümdarından getirmekte olduğu bir mektup sundu. Bunda Rus Çarı, dostane deyimlerle, Rusya ile Osmanlı Devleti'nin eski dostluk ilişkilerini hatırlatıyor ve Osmanlı ordusunun Rus topraklarına, beklenmedik surette vuku bulan istilâsından dolayı hayretini belirterek barış, ittifak ve dostluk teklif ediyordu.

Novosiltof vezirlere de şöyle diyordu: "Efendim, Muhammed dininin düşmanı değildir. Kendisine bağlı beyliklerden birçoğu açıkça, İslâm dini mensuplarıdır. Bunlar camilerde rahatça ibadetlerini yapmaktadırlar. Kasimof'ta Şahinbulat, Yuriyef'te Kaybula, Surucuk'ta İbak, Romanof'da Nogay prensleri bu zümredendir. Rusya'da her yabancı inanç hürriyeti içinde yaşar. Mecera eyâletinde Kadonda çarın kamu işleriyle görevlendirdiği birçok memurları Müslüman idi."

Novosiltof, memnun olacak derecede, padişahın iltifatkâr kabulüne mazhar oldu. Ancak şuna dikkat etti ki; padişah, Rus otokratının sıhhatini sormaktan isteyerek çekinmiş ve padişah huzuruna kabul edildikten sonra Osmanlı Devletince verilmesi gelenek haline gelen ziyafet kendisine verilmemiştir.

Don ve Volga nehirlerinin birleştirilmesi sonuçsuz kalması, devletin güney vilâyetleri hakkında sadrazamın geniş projelerini asla bozmadı. Sokullu'nun projelerinden biri, o zaman bütün Arabistan'ı huzursuz kılan isyanın söndürülüşünden sonra Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Kızıldeniz ve Akdeniz arasında, Osmanlı donanmalarının bir denizden ötekine geçmesine elverişli olacak bir ulaştırma yolu tesis etmek idi.

Veziriazam bir taraftan da deniz hazırlıklarıyla büyük çapta uğraşmakta ve Venediklileri korkuya düşürmekte idi.

Kıbrıs Adası'na yapılacak seferi idare etmek ise Sokullu'nun arzusu değil, bizzat padişahın düşüncesi idi. Bir süredenberi Osmanlı gemileri adanın önünde görünüyorlardı.

ARABİSTAN'IN COĞRAFÎK DURUMU

Arabistan yarımadası, üç taraftan denizlerle (Arabistan ve İran körfezleri, Hindistan denizi) ve kuzeyden Fırat ile sınırlanmış, karaya sadece iki çöl ile bağlı bir yarımada olup, denize benzetilen o iki çöl de Afrika'ya bitiştiren Süveyş (bu görüş kanalın açılışından öncesi için gerçek idi) ve Suriye ve Fırat ile ulaştırmasını sağlayan kara bölgesidir.

Bunlardan ilki İsrailoğullarının dolaştığı çöl ile Cebel-i Sina ve ikincisi de Büyük Arabistan çölüdür. Yunanlılar bu memleketi toprağın tabiatına göre, üçe bölmüşlerdir ki; kuzeyden güneye doğru: Çöl Arabistan, Taşlık Arabistan ve verimli Arabistan'dır. Bu bölüm sonradan Araplar tarafından da Yemen ve Hicaz adları ile kısmen kabul olunmuştur: Birincisi Mes'ud Arabistanı, ikincisi Taşlık Arabistan'ı gösterir. Taşlık bölgeye Necd de denir. Tatlı bir meyille deniz kıyısına inen bölgeye de Tehame adı verilir. Arabistan'ın panayırlar için antrepo durumunda olan yedi geniş limanı ve dokuz şehri Doğu ve Batı şehirleriyle, İran ve Mısır ile ticaretini sağlar ve kolaylaştırır.

Arabistan mevkii ile olduğu gibi, değişik ürünlerinin şöhret ve önemiyle de coğrafyacıların ve tarımcıların dikkatini çektiği gibi, halkı ile de etnografların ve tarihçilerin incelemelerine çok değerli görülmüştür. Araplar konukseverlik, tahakküm kabul etmez manevî meziyetler ve kolay ve parlak ifade kudretiyle tanınmışlardır. Ellerinin cömertlikleri kadar, dillerinde de yüksek bir belagat, kemanlarının oku derecesinde sözlerinde de isabetlidir.

Mekke Şerifi Ebü'l-Berekât'ın, Yavuz Sultan Selim'e Kâbenin anahtarlarını teslim etmek üzere oğlunu Mısır'a

gönderdiğini; ve Çerkeş İskender'in Sultan Selim tarafından ilk Osmanlı valisi olarak hizmet gördüğünü hatırlamakla yetineceğiz. İskender, Kemal adında bir yeniçeri subayı tarafından öldürülmüş ve o da Karamanlı İskender'in hançeri ile yok olmuştur.

YEMEN VE HABEŞİSTAN'IN FETHİ

Cidde sancakbeyi Hüseyin bu karışıklıklara bir son vermek üzere kuvvetlerinin Cazan şerifinin kuvvetleriyle birleştirme emrini aldı. Yalnız başına şehre hâkim olan Hüseyin, hâkimiyetini genişletti. Ancak o da kısa zaman içinde öldü. Yerine Mustafa Rumî geçti. Bu sırada, İbrahim Paşa henüz Mısır'da idi. Hayreddin Hamza'yı, Zebid hükümetine yerleştirmek ve Yemen'i onun vasıtası ile itaat altına almak üzere bu zatı dört bin kişi ile Amiral Selman Reis'e gönderdi.

Mustafa Rumî, Zebid hükümetinden ayrılmayı kabul etmediğinden, Selman onu yendi. Mustafa Rumî cellada teslim edildi. Selman, Hayreddin Hamza'nın kıskançlığına kurban gitti. Hayreddin de, Selma'nın yeğeni Mustafa'nın intikam eline düşerek başı kesilmek suretiyle yok oldu. Mustafa ve silah arkadaşı Safer, kendilerini Zebid'de güven altında görmediklerinden Gücürat'a sığındılar. Gücürat sultanından han unvanını aldılar. Zebid bu suretle valisiz kaldı.

Emir İskender, burayı istila ederek Sultan Süleyman adına idareye başladı. İyi davranışları ile kendisini ulemâya ve askere sevdirdi. Bir de Zebid'de İskenderiyye adıyla güzel bir cami yaptırdı. İskender, hükümetinin yedinci yılında öldü.

İşte bu zamanda, Yemen dağlarında Zeydiyye yeni hanedanı göründü. Bu hanedanın kurucusu Ahmedoğlu Şemseddin, şeceresini Hz. Peygamber'e kadar çıkarmış ve hem sultanlık, hem de imamlık iddiasında bulunmuştur.

Zeydîler bu adı Hz. Hüseyin'in oğlu Üçüncü İmam Zeynel Âbidîn'in oğlu olan Zeyd'den almışlardır. Zeyd, Beni Ümeyye'nin üçüncü halifesi Hişam'a karşı gelmiş sonunda yenilmiş ve silahı elinde olduğu halde katledilmiştir. Zeydilerin mezhebi, kader inancında ve bazı meselelerde ehl-i sünnet inancından ayrılır.

Zeydiye imamı Şerafeddin iki oğlu Mutahhar ve Şemseddin Ali'ye, ölen İskender'in oğlunun vasisi durumundan bulunan kılavuz Ahmed üzerine hücum etmeleri emrini verdi. Fakat bunlar yenildiler ve askerleri ile birlikte geri çekilmek zorunda kaldılar.

Bu sırada Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa, Gücürat seferinden dönüyordu. Arabistan sahillerinden geçerken Aden'i aldı. Asya'dan dönüşünde Moha'ya yanaşarak Klavuz Ahmed'i İskender'in küçük yaşta bulunan oğlu ile beraber gemisine çağırdı. Ahmed tuzağa düşerek, idam olundu. Zebid hükümeti, Padişah adına, Gazze sancakbeyi Mustafa'ya verildi

Süleyman Paşa, Mekke Şerifi Ebu Nemî'nin oğlu Seyyid Ahmed ile birlikte Cidde ve Mekke yolu ile İstanbul'a döndü (27 Şubat 1539). Mustafa'nın yerine, eline düşen haydutları ve düşmanları ikiye biçtirdiği için, "Neşşar" unvanını alan diğer bir Mustafa geçti. Yemen'de beylerbeyi unvanını alan ilk vali budur.

Onun halefi olan Yavuz Sultan Selim'in kölesi Üveys, Zeydiye imamı Şerefeddin'in iki oğlu arasında beliren uzlaşmazlıktan istifade ederek topraklarını genişletti. Fakat askere karşı sert ve disiplinli davranınca leventlerin kinini kazandı; bunların reisi olan Hasan Pehlivan, Üveys'i hançerledi. Sonradan Çerkeş Özdemir'in kılıcı Üveys'in öcünü aldı.

Osmanlılara bağlı olan Özdemir, padişah adına San'a'yı fethetti. Üveys'in öldürüldüğü haberi üzerine padişah onun yerine Beylerbeyi Ferhad'ı tayin etti. Ferhad isyan etmiş olan Aden'i yeniden itaat ettirmiş, dağlık ve düz yerlerde,

Cebel ve Tehame'de sükûnu geri getirmeye muvaffak olmuştur.

Ferhad İstanbul'a çağırılınca hükümeti Özdemir'e bıraktı. Yiğitliği derecesinde akıllı da olan Özdemir, Mutahhar'ın ve ona bağlı bulunanların iktidarına son vermek istedi, İstanbul'dan yardım istedi. O zaman Mısır Valisi bulunan Davud Paşa, padişahın emri üzerine, Mustafa Neşşar komutasında bin piyade ve bin süvari gönderdi.

Özdemir ve Mustafa, Mutahhar'ın sığındığı Tela kalesini kuşattılar. Sonunda Mustafa kendisine verilmiş olan yetkiye dayanarak Mutahhar'a Sancakbeyi unvanını verdi, Özdemir yedi yıl süren idaresi sırasında yedi kale fethederek topraklarını genişletmiştir. Sonra hükümetini Neşşar Mustafa'ya bırakarak İstanbul'a döndü.

Padişaha Habeşistan'ın fethine dair olan projesini arz etti. Büyük teşebbüsleri uygulamaya daima hazır olan Kanunî Sultan Süleyman bu projeyi beğendi. Özdemir otuz bin kişi ile Habeşistan'a hareket etti. Devarova'da, Habeşistan'ın ilk Osmanlı Valisi olarak vefat etti. Masura'da gömüldü. Oğlu Osman Paşa tarafından üzerine büyük bir kubbe inşa olunmuştur.

Yemen hükümetinde bulunan Neşşar Mustafa, bu yeni eyalette hac kervanlarını organize etti. Şam ve Kahire'den gelen kafileler gibi Yemen kafilesine de bir hac emiri tayin etti(1560). Bu zat sonradan yerini Kara Şahin lakabı verilmiş olan Mustafa Paşa'ya bırakmıştır. Ondan sonra Mahmud Paşa Yemen'e tayin olunmuştur. O da buradan, Kara Şahin gibi, Mısır valiliğine terfi etmiştir.

Mahmud'un yerine Kara Şahinin oğlu Rıdvan, Yemen valiliğine tayin olundu. Mahmud, İstanbul'a Yemen'in arazisinin genişliğinden dolayı bir vali ile iyi idare edilemiyeceğini ve bu bakımdan ikiye bölünmesinin pek faydalı bir idare tarzına yol açacağını bildirdi. Bunun üzerine Yemen, Yukarı ve Aşağı Yemen olmak üzere ikiye ayrıldı. İdare merkezi San'a olan ve dağlık araziyi içine alan

birinci kısım Rıdvan'ın idaresinde bırakıldı. İdare merkezi Zebid olan ikincisi Yekçeşm Murad Paşa'ya verildi.

Bir süre sonra Rıdvan azledildi, yerine Hasan Paşa getirildi. Onun ayrılışı üzerine Mutahhar yüzündeki maskeyi atarak San'a'yı kuşattı. Bir ara Murad çekilirken Araplar onu da basarak yendiler ve öldürdüler. San'a onun yenilgisi üzerine Mutahhar'a teslim oldu. Mutahhar kendisini San'a'ya sahip görür görmez şehri yağma etmiş ve garnizonu da dağıtmıştır (9 Ağustos 1567).

Mutahhar kaleyi aldıktan sonra ilk Cuma günü hutbeyi kendi adına okutmuştur. Rıdvan'ın yerine atanan Hasan Paşa'nın Zebid'e geldiğinde, Zeydiler, Taaz'ı kuşattılar. Sonunda burası ve Kahiriye teslim olmuştur (7 Ekim). Taaz'ın düşüşünü Aden'in düşüşü izledi. Bu arada başka olaylar da oldu. Hatta kısa bir süre Zebid'den başka, Yemen hemen hemen bütünü ile Zeydilerin elinde kalmış gibi göründü. İmam Mutahhar halife unvanını kullanmaktan bile korkmadı.

Sokullu Mehmed Paşa, eski kapıcı başı Lala Mustafa Paşa'yı Yemen'i yeniden feth için serasker niteliği ile buraya gitmekle görevlendirdi. Bu suretle Sokullu, padişah üzerindeki nüfuzları kendisi için zararlı olabilecek olanları saraydan uzakta tutmak huşusundaki gayretlerine yeni bir örnek daha eklemiş oluyordu.

Ayrıca Mustafa Paşa Murad Paşa'nın da yakın akrabasından olduğundan bu yeni görevi ile onun öcünü alacak bir imkâna sahip duruma geliyordu. Padişah, Özdemir oğlu Osman Paşa'yı da Yemen Beylerbeyliğine tayin etti. Mısır Beylerbeyliği de Arnavud Sinan Paşa'ya verildi. Bu adam Kanunî devrinde, Şehzade Bayezid'in firarını kolaylaştırdığı bahanesi ile idam edilen Ayas Paşa'nın kardeşi olup cahil ve inatçı olmakla tanınmıştır.

Arabistan ordusu komutanlığı Mustafa Paşa'ya verilmekte beraber kendisine gerekli yeniçeri ve çavuşlar verilmemişti. Suriye'den, Mısır yeniçerisi adıyla asker kaydetmesi ve

muntazam süvarilerden çavuş seçmesi istenmişti. Mustafa Paşa, Kahire'ye varınca Vali Sinan Paşa ile aralarında anlaşmazlıklar çıktı.

Mustafa Paşa'nın, Sinan Paşa'nın ve Özdemir oğlu Osman Paşa'nın ellerindeki fermanlar arasında da farklı emirler vardı. Ayrıca vali, seraskere istediği dört bin asker yerine dört yüz kişi verdi. Lala Mustafa Paşa bu durum karşısında, Mısır valiliğini seraskerliğine katmaya çalıştı. Fakat gayretleri beklediğine kavuşmasını sağlamadı. Aksine Sinan Paşa'nın bazı telkinleri üzerine üzerine Lala Mustafa Paşa azlolundu ve İstanbul'a çağırıldı.

Özdemir oğlu Osman Paşa Yemen'e gitmiş olmak suretiyle kendi bakımından tehlikeyi kısmen atlattı. Mustafa Paşa ise, padişaha bir rapor yazarak durumun gerçek yüzünü açıkladı ve beratını sağladı. Yemen ordusu seraskerliği de Sinan Paşa'ya tevcih olunmuştu. Sinan Paşa'nın Arabistan'a varışından önce Osman Paşa, Yemen'in dağlık taraflarının en önemli mevkilerinden olan Taaz'ın zaptı ile savaşı açmıştı. Sinan Paşa'nın gelişi ordunun moralini yükseltmişti. Bu suretle Kahiriye'de Osmanlılara teslim oldu.

Sinan Paşa, Aden üzerine Kurt oğlu Mehmed komutasında Kızıldeniz donanmasını göndermişti. Bu sefer de ordusundan bir fırka yolladı. Sinan, San'a kuşatmasına başlamadan önce ordunun şefleri ile birlikte Özdemir oğlu Osman Paşa'yı da çağırdı. Fakat Osman onun bir hainliğine uğramaktan korkuyordu. Sinan Paşa, Osman Paşa'yı azletti.

Yerine Hasan Paşa'yı getirdi. Bunun üzerine Özdemir Osman İstanbul'a döndü. Osman Paşa da bir hatt-ı hümayunla Basra valiliğine atanmıştır. Ancak Sokullu, ona Basra Eyaleti yerine Arabistan'ın kuzeydoğusunda Ahsa'yı vermiştir ki, burası bir süre Vahabilerin de merkezi olmuştur.

Sinan Paşa ordugâhını Taaz civarında El-Kaide'de kurmuştur. Orada Aden'in donanma kumandanı Kurt oğlu

Hayreddin tarafından alındığı müjdesini aldı (15 Mayıs 1569). Yeğeni Hüseyin'i bu şehre sancakbey'i yaptıktan sonra San'a üzerine yürüdü. Uzun olmakla beraber emniyetli ve güçlükleri az olan bir yoldan yürüyerek ve bazı yerleri de alarak Yemen'e başkent olan San'a'ya geldi (26 Temmuz 1569).

San'a iklimce bütün Arabistan'ın en iyi şehri olmakla şöhret yapmıştır. Mutahhar ile çarpışmalar oldu. Mutahhar yenildi ve kaçmak zorunda kaldı. Bununla beraber, cesareti kırılmadı. Onun lehine bazı bölgelerde ayaklanmalar oldu. Nihayet araya bazı zatlar girip barış teklifinde bulundular. Mutahhar şu şartlarla barışa razı olmaya mecbur kaldı: İslâmın iki sultanlık hakkı olan hutbe ve sikke bütün Yemen'de Padişah adına olacaktı, devlet önceleri sahip olduğu yerleri yine idaresine alacaktı.

Bu olaylar sırasında Yemen'in yeni valisi olan Behram Paşa, Zebid'e geldi. Buradan Taaz yolu ile Albeda'ya ve oradan da Habb önlerine gitti. Burası da zaptolundu. Bu mevkiin ve onun yedi yıllık idaresi sırasında ele geçirilen diğer birçok kalelerin teslimi ile Yemen'in fethi tamamlandı. Sinan Paşa memleketin idare tarzı hakkında Behram Paşa'ya talimat verdikten sonra, ertesi baharda, Moha'dan gemiye bindi (1 Mart 1571).

Cidde'de karaya çıkarak Hacc farizasını eda için Mekke'ye gitti. Sinan Paşa'ya muhteşem ziyafetler verildi. Kendisi sâdât ile de mülakatlarda bulundu. Hacc mevsiminin gelişini beklerken, tam bir ay, İslâmın mübarek mahallerini ve büyüklerin kabirlerini ziyaret ile vakit geçirdi.

Sinan Paşa hacc günlerinde de hacc vazifesini yerine getirmiş, diğer hacılar gibi Arafata çıkmış, Müzdelife'de geceyi geçirmiş, Mina'da bayramın ilk üç günü şeytan

taşlamıştır. Sonra zamanında kurbanını kesmiş, Mekke-i Mükerreme'ye gelerek Kâbe-i Muazzamayı yedi defa tavaf eylemişti. Ayrıca Safa ve Merve arasında yedi kere sa'y etmiştir.

Sinan Paşa Mekke-i Mükerreme'de bulunuşunun bir hâtırası olmak üzere bir çeşme yaptırmıştır. Ayrıca otuz kurrâ da seçmiştir. Bunların her biri günde bir cüzü okuyacaklarından her gün Kurân-ı Kerîm bir defa hatmedilmiş olacaktı. Adını gelecek günlere bırakmak için, Muhammed ibni Muhammed Mekkî'ye bir çok ihsanlarda bulunarak onu, Arabistan seferinin tarihini yazmaya ikna etmişti.

Olayları bizzat nakle özen gösterdi. Ayrıca Yemen fatihini inşad etmiş olan şair Rumûzî'nin eserini de bir başka kaynak olmak üzere gösterdi. İşte bu teşviki sayesindedir ki; Sinan Paşa, Yemen seferi hakkında en çok tafsilâtlı olan tarihî bir esere konu olmuştur.

-XXXIV- VENEDİK'LE BARIŞIN BOZULMASI

Kıbrıs'ın fethinin başlıca sebeplerinden biri de Jozef Nasi denilen Portekiz doğumlu bir Yahudi olmuştur. Aslında Don Migez adını taşıyan bu adam görünürde Hıristiyanlığı kabul etmiş olduğu halde Kanunî Sultan Süleyman zamanında kardeşi ile birlikte İstanbul'a gelmişti. Kendisinin güzel olduğu kadar zengin olan bir Yahudi kızına beslediği aşk, babalarının dinine dönmesine yol açmıştır.

Jozef Nasi hediyelerle, borç para vermekle, Sultan Selim'e o kadar hoş görünmüştür ki, henüz Kütahya valisi iken Şehzade'nin nedimlerinden biri olmuştur. İşte bu kurnaz Yahudi Venedik dukaları ile Şehzade'nin eğilimlerini okşayarak onda zaten mevcut bulunan Kıbrıs adasını fetih arzusunu hızlandırmıştır.

Şehzade tahta çıkınca da bu adama karşı tevccühünü azaltmadı. İkinci Selim'in Belgrad'dan dönüşünde Nasi ayaklarına kapanmış ve buna karşılık Padişah, kendisine iltifatlarda bulunmuştur. Nasi'ye Naksos Dukası unvanı verilmiştir, işte böylece Venediklilerin Akdeniz adalarındaki üstünlükleri, Naksos ile oniki belli başlı Siklad adalarının Dukalığına yükseltilmiş olan bir Yahudi'nin menfaatine de uygun olarak ve bazı tarihî sebeplerle söndürüldü.

Venedik elçisi, daha ilk senesinden başlayarak padişahın Kıbrıs adası ile ilgili projelerinden endişelenmeye başlamıştı. Sadrazam bu projelere karşı idi. İmparatorla barış yapmadan ve Yemen ihtilâli söndürülmeden önce Venedik ile bir savaşa girilmesinin bahis konusu olmaması gerektiği kanaatinde idi.

Macaristan'da ve Yemen'de istikrar geri gelir gelmez Don Jozef, yeniden padişahın arzularını harekete geçirmek için bütün gayretini harcadı. Venedik tersanesinin yanması, İstanbul'da Venedik ile savaş arzusunda bulunanlara kuvvet verdiği kadar, bu Cumhuriyete de bezginlik getirdi. 13 Eylül 1569 gece yarısında Venedik'te müthiş bir patlama olmuş, tersane yanmış, bir barut mahzeni havaya uçmuştu.

İstanbul'da savaş taraftarları arasında, eski Kapudan-ı Derya Vezir Piyâle Paşa ile Sultan Selim'in eski lalası Mustafa Paşa başta geliyordu. Buna karşılık Nasi'nin yeminli düşmanı olan Sokullu Mehmed Paşa barışa taraftardı. Fakat Müftü Ebussuûd Efendi'nin öteki tarafa temayül etmesi üzerine durum değişiverdi.

Ebussuûd Efendi Edirne'de yapılmakta olan cami giderlerinin Müslümanlardan değil, Hıristiyanlardan alınmasının İslâm esprisine uygun olacağını padişaha arzettiği gibi, o sırada bu konuda bir de fetva verdi.

Bu fetva uyarınca Sultan Selim'in Kıbrıs Adası'na sahip olmaya hakkı olduğu iddiasının esası, Hz. Ömer zamanında Arapların ve ondan sonra Mısır Sultanlarının bu adaya hâkim bulunmuş olması idi. Bundan başka adanın geliri eskiden Mısır Sultanları tarafından Mekke ve Medine'nin iaşesine tahsis edilmiş olduğu için kutsal iki beldeye eski gelirlerini iade etmek dinî bir vazife sayılıyordu.

Sultan Selim önce, Venedik Doc'una şikâyetleri tebliğ etmek için tercüman Mahmud'u gönderdi. Sonra da barışın devam edebilmesine karşılık olmak üzere de Kıbrıs'ın kendisine bırakılmasını istemek üzere Çavuş Kubad'ı Venedik'e yolladı.

Padişahın şikâyetleri, Dalmaçya tarafından sınıra taarruz olunması, bir kaç Müslüman korsanın işkenceye uğraması, özellikle Suriye denizinde her kötülüğü işleyen ve Osmanlı tebaasının ticaretlerinde ve hacıların seyahatlerinde huzurlarını bozan deniz haydutları için Kıbrıs adasında sığınak gösterilmesi ile ilgiliydi.

Padişah mektubunun sonlarında bu gibi durumlara karşı daha fazla sabırlı davranmaya şan ve şerefi müsait olmadığını ve eğer Cumhuriyet dostluğunu devam ettirmek istiyorsa bu gibi uyuşmazlık sebeplerini tamamıyla ortadan kaldırmaya çalışması gerekeceğini beyan ediyordu. Bu kadar âmirane bir surette belirtilen teklifin senatoda müzakeresinin yerinde olmayacağı düşüncesiyle cevap olumsuz oldu. Halk heyecana kapılmıştı.

Veziriazam Venedik Cumhuriyetini tehdit eden fırtınayı önlemeğe ve büyük bir hararetle süregelen silahlanmanın başka bir tarafa yöneltilmesine bir kere daha çalıştı. Bu sırada Osmanlı Devleti'nden yardım dilemek için bir Endülüs elçilik heyeti gelmişti. Sokullu olanca kuvvetiyle

bunların isteklerini destekledi. Fakat çalışmaları bir sonuç vermedi. Bunun üzerine Kıbrıs seferi kararlaştırıldı.

KIBRIS'IN TARİHİ VE KUŞATILMASI

Kipros Adası, şöhretli şehirleri Amatuzya, Payfa ve Salaminya adlarıyla da tanınmıştır. Pek verimli olması ve ilahe Afrodit'in sevgili konutu bulunması dolayısıyla tarihçi ve şairler; verimli, zengin, bayındır, gönül çekici, cazibeli, kutsal ve ilâhî sıfatları da Kıbrıs için sık sık kullanmışlardır.

Kıbrıs genişlik bakımından yetmiş ve uzunlukça da yüz otuz iki mildir. Çevresi de altı yüz elli mil tutmaktadır. Akdeniz'in doğu ucu yakınında ve Klikya ile Suriye sahillerinden uzak olmayan bir mevkide bulunan Kıbrıs'ın denize doğru iki çıkıntısı vardır.

Kıbrıs Adası eskiler tarafından şekli bakımından bazen bir koyun veya keçi derisine, bazen kalkana yahut yunus balığına benzetilmiştir. Pek eski zamanlardan beri buğdayı, şarabı, zeytinyağı, balı, şap madenleri, tuzu ve özellikle bakırı ile meşhur olmuştur. Kıbrıs Adasının siyasî tarihi, eski zamanlardanberi zulüm ve esaret, fetih ve yağma ile doludur. Ada, çok el değiştirmiştir. Mısır, İran, Yunan buralara hükmetmişlerdir. Roma'nın menfaatine Kıbrıs hazineleri yağma edilmiştir.

İslâm'ın gelişme ve genişleme çağlarında Muaviye, Yezid, Harunu'r-Reşit orduları buraya hâkim olmuşlardır. Sonraları Hıristiyan kralları Arapların yerini almıştır. Daha sonra bazı yerleri Cenevizlilere bırakılmıştır. Bir süre Mısır Sultanlığınca Kıbrıs fethedilmiş ve haraç veren bir mülk sayılmıştır.

Sultan II. Selim, Kıbrıs seferinin komutanlığını bunu tavsiye edenlere vermişti. Lala Mustafa Paşa adaya çıkarılacak askerî kuvvetin serdarlığına, Piyâle Paşa da donanma baş kumandanlığına tayin olundu. Eski Kaptan-ı Derya Müezzinzâde Ali, Piyâle'nin emri altında idi.

Seraskerin buyruğunda da, Anadolu Beylerbeyi İskender Paşa, Karaman ve Sivas Valileri Hasan ve Behram Paşalar, Dulkadir Valisi Mustafa Bey, Halep Sancakbeyi Derviş Paşa ve daha bir çok paşa ve beyler vardı.

Donanma üçe ayrılmış olarak birbiri peşi sıra üç ay içinde hareket etmişti: Martta Murad Reis, yirmibeş kadırga ile, Rodos'a yönelmişti. Nisanda Piyâle Paşa altmış beş kadırga ve otuz kalyonla onu takip etmişti; Mayısta da Müezzinzâde otuz atlı kadırga, on iki çekdiri, sekiz mavna ve hayvan taşıması için kırk gemi, asker ile yiyecek ve top mühimmatın nakline mahsus kırk karamürsel ile denize açıldı.

Piyâle Paşa, 1 Ağustos 1570 tarihinde Limasol limanına demirleyerek büyük bir güçlüğe uğramadan karaya asker çıkardı. Limasol yakınındaki Leftari kalesi ilk ihtarda teslim olmuştu. Serasker Mustafa Paşa, halkın can ve malını burada korumuştur. Fakat Venedikliler bir gece birdenbire Leftari'ye hücum ederek ahalisinin çoğunu öldürmekten çekinmediler. Kadınları ve çocukları da dağlara çıkardılar.

Ağustos ortasına doğru ağır toplar karaya çıkarıldığından Serasker bir savaş konseyi topladı. Bu kurulda Lala Mustafa Paşanın reyi uyarınca Lefkoşa'nın kuşatılması kararlaştırıldı. Piyale Paşa ise Magosa'nın kuşatılmaya başlanılması mütalâasında bulunmuştu.

Venedikliler, Nikozya kalesini muntazam bir istihkâm haline getirmişlerdi. Garnizon on bin kişiyi buluyordu. Bunların içinde İtalya askeri, Venedik kara askeri, serbest milisler, Arnavutlar ve Lefkoşa asilzadeleri başta gelmekte idi.

KIBRIS'IN FETHİ

Mustafa Paşa, önce iki bin beş yüz süvari ve altı bin de yeniçerisi bulunan elli bin muntazam piyadeye bir geçit resmi yaptırdı. Lefkoşa'yı kuşatmaya başladı. Mustafa Paşa muntazam piyadeyi yedi fırkaya ayırarak mevkiin yedi

tabyası karşısına yerleştirdi. Bunların komutasını da ordu şefleri arasında gerekli gördüklerine verdi. Kuşatmanın sürdüğü yedi hafta boyunca Piyale Paşa donanma ile Rodos sularında dolaştı.

Bu sırada Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali, Tunus'tan Beli Hafz hükümdarını çıkarmış ve bu şehri İspanyolların elinden kurtarmış, başka bir takım korsan gemileri; dört Malta kadırgasını zaptetmiş olduğunu, sonra da gemilerini onarmak için Tunus'a döndüğünü Bab-ı Hümayun'a arzetmişti.

Kılıç Ali'nin aldığı düşman bayrakları Kıbrıs ordusuna gönderildi. Mustafa Paşa bunları, Lefkoşa duvarları altında açtırdı. Bu manzara kuşatılanların bezginliğini büsbütün arttırdı. Gerçi iki hücumda kendilerini savunmuşlar ve üçüncüsünde de subaylarının en iyilerini kaybetmişlerdi.

Piyale Paşa Rodos sularındaki akınlarından dönünce serasker, onun ve ikinci donanma komutanının bu yardımcı kuvvetle son bir genel hücum için her kadırgadan yüz kişi çıkarmalarını emretti. Hücum ertesi gün başladı (9 Eylül 1570). Bodokataro, Kostarza ve Tripoli tabyaları güneş doğmadan fetholundu. Halk hayatlarının bağışlanmasını dilemek üzere muzaffer Türk komutanlarının ayaklarına kapandı.

Vali, başpiskopos, şehrin diğer hâkimleri henüz valilik konağında idiler. Derviş Paşa komutasında Türkler, konağa girdiler. Hücum ile zaptedilen burada öldürülen ve esir edilen insanların sayısı bir hayli kabarık olmuştur. Vali de bunların arasında idi. Lefkoşa'nın düşüşü Limasol'un da düşmesi ile sonuçlandı. Türkler Larnaka'yı da fethettiler. Sıra Famagosta (Magosa)'nın fethine gelmişti.

Serasker 15 Eylül 1570'de Cuma namazını kıldıktan sonra bizzat Magosa hisarları altına gitti. Bu sırada Piyale Paşa ve Ali donanmayı İstanbul'a götürdü. Kıbrıs'ta Rodos Mutasarrıfı Hamza Bey komutasında sadece kırk kadar

kadırga bırakmışlardı. Kışın gelişi kuşatma işinin başarıya ulaşmasını engelliyordu.

Mustafa Paşa baharın ve yardımın gelişini beklemeyi uygun bularak mevkiin kuşatılmasını hızlandırmak ve bütün ulaşma yollarını kestirmekle yetindi. Buna rağmen on iki Venedik gemisi Magosa'ya bir miktar asker ve mühimmat çıkarmaya muvaffak oldu (23 Ocak). Bu kadırgalar bazı Türk gemilerini batırdıkları gibi İstanbul'dan asker aylığını getirmiş olan gemiyi de ele geçirmişlerdi.

Padişah bu olaylardan, ada önünde beklemekle görevli Sakız ve Rodos Beylerini sorumlu tuttu. Birincisinin başı kesildi. İkincisi de deniz şeflerinin iftihar alâmeti olan fenerden yoksun kaldı. Bu sırada Eğriboz Beyi Akdeniz'de bulunmaya memur olan bütün gemileri Sakız'da toplayıp orada Kaptan Ali Paşa'nın gelişini beklemekle görevlendirildi.

Ali Paşa kırk kadırga ile İstanbul limanından çıkarak Eğriboz Beyi'nin kırk gemisi ile birleşti. Ondan sonra ikisi birden 1571 Nisanında Kıbrıs Adası'na asker çıkardılar. Bu süre içinde Mustafa Paşa Anadolu sahilinden Kıbrıs'a asker ve mühimmat taşımak üzere karamürsel ve mavnalardan kurulu aktif bir ulaştırma servisi kurdu.

Mustafa Paşa ordusuna genel bir geçit resmi yaptırdı. Kuşatma çalışmalarına hayrete değer bir hızla devam olundu. Kuşatılanlar hiç bir suretle bunu engellemek gücünde bulunamadılar. Üç milden fazla olan bir mesafede Mustafa Paşa, kayaları yarmaya mecbur olarak, o kadar geniş ve derin yol açtırmıştı ki, bir atlı hiç görülmeksizin geçip gidebilirdi. Bu hendeğin arkasında yapılmış olan kuleye yerleştirilen avcılar kuşatılanları devamlı surette endişe içinde tutuyorlardı.

Kale duvarları, kuleler, tabyalar, yetmiş dört top ve beş batarya tarafından büyük bir hızla dövülüyordu. Bu topların arasında dört tanesi İstanbul, İşkodra, Belgrad ve Rodos kuşatmasında görülenler kadar olağanüstü büyüklükte idi. Avrupa tarihçileri bunlara bazen helepol, bazen de bazilik adını vermişlerdir.

Kuşatılanların top ateşini, topçu generali Martinengo tarafından idare olunuyordu. Marko Antonyo Bragadino şehir ve istihkâmın başkomutanı idi. Bragadino gerek bezginlik verici sözler ve gerekse fazla tüketimleriyle savunmayı güçleştiren sekiz bin kişiyi dışarı çıkardı. Osmanlılar büyük bir insaniyet göstererek bunların adanın köylerine gitmelerine müsaade ettiler. Kalede yarısı İtalyan, yarısı da Rum, silah kullanabilen yedi bin kişi kaldı.

1 Mayıs sabahı topların dehşetli ateşiyle korunmakta olan kuşatıcılar çokça hasar görmüş olan duvar diplerine kadar hendeklere ilerlediler. Merdiven kurup çıkmayı başaramadılar. Kuşatılanların direnmesi onları yerlerinden kıpırdatamadı.

Bu sırada yeraltı çalışmaları her iki tarafta da devam ediyordu. Osmanlılar lağımları hazırlamışlardı. Garnizon her dakika havaya uçabilirdi. Nihayet lağım patladı, bütün şehir sarsıldı. Kule duvarlarının bir kısmı yerle bir oldu. Fakat buna rağmen yapılan hücum yine kesin bir sonuç vermedi.

Mustafa Paşa kale duvarlarında gedikler açıldığını görerek genel bir hücuma ve bunu bizzat idare etmeye karar verdi. Kavga pek müthiş oldu. Osmanlılar bir kapıyı savunmakta olan istihkâmda üstün geldiler. Fakat kuşatılanlar tarafından bunun altına lağım konulmuştu. Ateşlenince Müslüman ve Hıristiyan, burada bulunanların hepsi birden havaya uçtular. Kuşatılanlar, duvarlar içindeki toprak istihkâma çekildiler.

Bu sırada kıtlık da başlamıştı. Adanın kuşatılmasına başlanalı beri yiyecek çok azalmıştı. Yedi fıçıdan fazla barut

kalmamıştı. Halk, at ve eşek gibi hayvanları yemek zorunda kalmıştı.

Garnizon, yedinci bir hücumdan korkarak zorunlu hale gelen bir teslime rıza gösterdi. Ağustosun ilk günü istihkâm üzerine beyaz bayrak çekildi. Serasker kethüdası ile yeniçeri ağası kethüdası rehin sıfatı ile şehre girdiler. Kuşatılanlar da buna karşılık serasker ordusuna iki Venedik asilzadesi yolladılar.

Ayni gün aşağıdaki şartlarla anlaşma imzalandı:

Garnizon silahlarıyla, bagajlarıyla, beş parça top ile ve başlıca komutanlarının üç atıyla dışarı çıkacaklar ve hemen Girit adasına nakledilecekler. Halk şehri bırakıp bütün malları ile gitmekte serbestti. Kalanların mallarına, canlarına ilişilmeyecekti.

Garnizonun nakline tahsis edilen on dört Türk gemisi derhal limana girdi. Türkler üç mil uzağa çekildiler. Hatta merak ederek ordugâhlarına gelenleri dostlukla kabul etmek inceliğini de esirgemediler. Üç gün içinde bütün garnizon ayrılmış, sadece kalede komutanlar kalmıştı.

Bragadino başta olmak üzere, belli başlı subaylar Osmanlı ordugâhına geldi. Gayet iyi kabul olundu. Mustafa Paşa kendisine nezaketle muamele etti. Kısa bir süre de onunla ve maiyetindeki adamlarla kuşatma olayları konusunda konuştu. Ancak serasker garnizonu taşımakla görevli gemilerin Girit’ten serbestçe dönebilmeleri için ne türlü teminat vereceklerini sorma lüzumunu duydu.

Bragadino teslim mukavelenamesinde buna dair bir şey bulunmadığı cevabını verdi. Bu yüzden arada tartışma oldu. Serasker gemiler dönünceye kadar rehin bırakılmasını istiyordu. Karşı taraf buna yanaşmıyordu. Ayrıca Mustafa Paşa elli Müslüman hacısını idam etmiş olmalarının hesabını da sordu. Bragadino bu ağır suçu makûl bazı sebeplere dayatmaya çalışıyor, bazı noktaları da inkâr zorunluğunu duyuyordu.

Sonuçta Bragadino'dan başkaları hemen öldürüldüler. On gün sonra o önce suya atıldı. Bir süre sonra hükümet konağının önüne götürülerek Türk esirlerinin değnek cezası için çıkarılmaları gelenek haline getirilmiş olan direğe çıkarıldı. Sonra Osmanlı komutanının şu sözü işitildi: "Müslüman kanını dökenin kanı dökülmelidir." Sonunda Bragadino da yok edilmiştir. Osmanlı tarihçilerinin ifâdelerine göre Bragadino da Türk esirlerine kendisinin uğradığı sonuçlar gibi muameleler yapmaktan çekinmediği için aynı şekilde cezalandırılmıştır.

Magosa'nın zaptında, Komutan paşanın da kiliselere karşı küçültücü davranışlarda bulunduğu yazılmıştır. Bragadino'nun idamının, camiye çevrilen kilisenin resmen açılışı için seçilen bir Cuma gününe tesadüf etmiş olması bir taassup inceliği olarak belirtilmiştir (17 Ağustos 1571).

Mustafa Paşa bir süre sonra adadan ayrıldı (15 Eylül 1571). Bir kaç hafta sonra da zafer alayı ile İstanbul'a girdi. Kıbrıs fethi Osmanlı Devleti'ne yaklaşık olarak elli bin şehidin hayatına mal olmuştur.

DALMAÇYA'DAKİ BAZI OLAYLAR

Magosa kuşatması sırasında Osmanlı gemileri, Dalmaçya kıyılarını bırakmamışlardır. Savaş ilân edilir edilmez Venedik amirali Veniyero, Arnavutluk'ta Sopoto'yu zeptetmişti. Misilleme olmak üzere Kaptan Ali Paşa ve Kılıç Ali de Girit ve Çarigo adaları ile eski Çiter şehrini vurdular.

Kaptan Paşa, Navarin'den Zanta, Kefalonya ve Budrinto sahillerini yağmalamak için asker gönderdiği gibi, Soporto üzerine de kırk kadırga yolladı. Bir taraftan da Kılıç Ali, Korfu üzerlerinde Mişel Barbarigo ve Piyero Bertolazi'nin kadırgaları ile Leza ve Moceniga'mn gemilerini zaptetti.

Sokullu Mehmed Paşa, Lefkoşa'nın alınışından sonra İstanbul'da oturan Venedik balyozu ile bir mülakatında barıştan söz etmiş ve bir Venedik görevlisinin gelişini

beklemişti. Bunun üzerine Venedik Hükümeti Jak Ragazoni'yi İstanbul'a yolladı. Fakat beklenilen sonuç elde edilememiştir. Nihayet Girit adasının tahribi ve Magosa kuşatılmasının yeniden başlaması Senato'nun kararsızlığına son verdirmiştir. 25 Mayıs 1571'de Papa, İspanya kralı, Venedik Cumhuriyeti saldırma ve savunma birliğini içine alan bir antlaşma imza etmişlerdir.

Bu anlaşmanın konusu; Hıristiyanlığın düşmanı olan, Osmanlı Devletinin gücünü düşürmekten ibaretti. Bu ittifakın birleşmiş gücü, iki yüz kadırgadan, yüzü diğer gemilerden, elli bin piyadeden, dört bin beşyüz attan mürekkep olacaktı. Giderler de şöylece belirtilmişti: Yarısı kral tarafından, altıda biri Papalıkça, üçte biri Venedik Cumhuriyetince ödenecekti. Ordu Mayıs'ta hazır olacak ve Mesina'da toplanacaktı.

Papa'nın hemen hiç harp gemisi olmadığından, Venedikliler topları ve teçhizatı mükemmel on iki kadırga vermeyi taahhüt ediyorlardı. Başkomutanlık İspanyol komutanda olacaktı. Antlaşma 22 Temmuzda ilân olundu. Fransız elçisi İstanbul'a gitmek üzere Venedik'ten geçerken Senato'yu niyetinden döndürmeye çalıştı ise de bunun bir faydası olmadı.

Bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri Avrupa hükümetlerinin onun aleyhinde hazırladıkları on üçüncü antlaşma idi. Başlıca tahrikçileri de Papa ile Venedik Cumhuriyeti olmuştur.

İNEBAHTI SAVAŞI

Mesina'dan yetmiş İspanya, altı Malta, üç Savua kadırgası ile Şarlken'in gayrımeşrû çocuğu Don Juan d'Otriş 25 Eylül 1571 de yelken açtı. Papanın on iki kadırgası ile Venedikli Amiral Sebastiyan Veniyero komutasında yüz sekiz kadırga ve büyük altı yük gemisi ötekilere katıldı. Amiral gemisinde

yapılan bir savaş konseyinde Akdeniz sularına gidilmesi görüşü üstün geldi.

Osmanlı donanmasının o sularda bulunduğunu haber alarak Kefalonya adasında bulunan Eski Samos'a gitti. Sekiz kadırgadan kurulu bir kısım, Sicilya Amirali Jan Kordona komutasında keşifle görevliydi. Ondan sonra Jan Anderya Dorya komutasında elli dört kadırga öncü olarak geliyordu. Sonra ilk harb safı altmışbir kadırgadan kurulu olarak ilerliyordu. Onları da ikinci bir saf izlemekteydi. Son kuvvet de otuz altı kadırga ile Napoli Amirali Alvaro dö Bazano komutasında bulunuyorlardı, önceden kararlaştırılan düzen uyarınca öncü ve artçılar kanatlarda saf kuracaklardı.

Osmanlı donanması; iki yüz kırk kadırga, kırk kalyon ile yirmi küçük çektiriden, toplam olarak üç yüz yelkenden kurulu olarak, Kaptan Müezzinzâde Ali Paşa'nın başkomutanlığı altında İnebahtı Körfezi'nde duraklamıştı.

Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali, Trablus Beylerbeyi Cafer Paşa, Barbaros Hayreddin oğlu Hasan Paşa ve denizcilik şeflerinden sayılarak kadırganın pupa direğinde fener taşımak hakkına sahip olan onbeş sancak beyi, Kaptan Paşa'nın emri altında idi.

Gemilere konulan kara askerine Pertev Paşa komut veriyordu. Pertev Paşa ile Kılıç Ali tayfanın şans denemesine çıkmasına itiraz ettilerse de büyük bir etkileri olmadı. Kaptan Paşa'nın esaslı bir hesaba dayanmayan gayreti onların ihtiyatlı davranışlarına üstün geldi. Bunun sonucu olarak da emri altındaki donanma yok olmuştur.

6-7 Ekim 1571 gecesi Hıristiyan donanması demir aldı. Ertesi günü öğleden sonra saat bir buçukta Rumların Ekine, yani Sülük dedikleri beş gemi ada açıklarında göründü. Hıristiyan donanmasından keşif için İnebahtı'ya doğru gönderilen Firkateyn'in, Osmanlı donanmasının yakınlaştığını haber vermesi üzerine, Don Juan gemisinin arka direğine kare şeklinde yeşil bir bayrak asmak suretiyle savaş safında dizilme emrini verdi.

Elli dört gemi ile sağ kanadı teşkil eden Jan Anderya Dorya, Osmanlı donanmasını gördü. Hıristiyan donanmasını sol kanadı adalar altında örtülü olduğu için Osmanlı Donanması düşmanın kuvvetini doğru olarak tayinde yanıldı. Mora sahillerine paralel olmak üzere harp safında dizildi.

Elli üç kadırgadan mürekkep sol kanada Barbarigo komuta etmekte olup Osmanlıların Kanlı Burun dedikleri çıkıntının karşısına gitmeyi uygun gördü. Başlıca savaş safının başında üç amiral ilerliyordu. Ortada Don Juan'ın, sağda Papa amiralinin ve solda da Venedik amiralinin gemileri vardı.

Türkler tarafında sağ kanadın komutası Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali'ye, sol kanadın komutası Eğriboz Beyi Çolak Mehmed'e verilmişti. Merkez hattının ilerisinde ve üç Hıristiyan amiralinin karşısında Kaptan Müezzinzâde Ali Paşa'nın amiral gemisi vardı. Bunun sağında Vezir ve Serasker Pertev Paşa'nın, solunda da ordu hazinedarının kadırgası bulunmakta idi.

İki büyük deniz kuvveti bir süre birbirlerini hayret ve takdirle temaşa ettiler. Güneş bütün şaşaasıyla parlıyordu. Hıristiyanların miğferleri, zırhları, kalkanları göz kamaştırıyordu. Türklerin altın fenerleri, altından, gümüşten işlenmiş yazılarla süslü kırmızı sancakları hayret ve takdir uyandırıyordu.

İlk top Osmanlı amiral gemisinden patladı. Don Juan büyük çapta bir gülle ile buna karşılık verdi. Hıristiyanların sol kanadında cenk başladı. Sonra bütün hat üzerinde beş yüz gemi kıyasıya bir savaşa girişti, öğleden sonra saat dörtbuçuk sularında Çolak Mehmed ile Gavur Ali'nin müttefiklerin sol kanadını çevirmek üzere manevra yaptıkları Barbarigo'nun her taraftan çevrilmiş ve ölüm derecesinde yaralı olarak bir ok yağmuru altında yere

düşmekte olduğu sırada Müezzinzâde gemi gemiye ve insan insana vuruşmak üzere doğru Don Juan'ın gemisi üzerine yürüdü.

Fakat hemen hemen aynı zamanda Don Juan'ın ve Veniyero'nun iki gemisi birden ona hücum ettiler. Pertev Paşa, Kolona'nın kadırgasına rampa etti. Osmanlı amiral gemisindeki üç yüz yeniçeri ile yüz okçu, Don Juan'ın gemisinde bulunan Sardonyalı dört yüz okçuya karşı son derecede yiğitlikle savaştılar. Döğüş bir saatten fazla sürdü. Birkaç defa müttefikler Osmanlı kaptan gemisinin güvertesinin yarısını zaptetmiş, fakat geri çekilmeye mecbur olmuşlardır.

Bu sırada Müezzinzâde bir kurşun ile ölüm derecesinde yararlanarak düştü. İspanyollar Türklerin ilk tereddütlerinden fırsat bularak yeniden Osmanlı gemisinin güvertesine sıçrayıp kadırgayı ele geçirdiler. Bir İspanyol neferi Kaptan Paşa'nın başını kesti. Avlonya Kaptanı Karagöz, Midilli Sancakbeyi Mahmut Bey, yirmi dört gemi ile amiral gemisinin yardımına koştular. Kıyasıya bir savaşa tutuştular. Artçı gemileri de Don Juan'ın yardımına geldi. Karagöz ve Pertev Paşa'nın kadırgaları da ele geçirildi.

Müttefiklerin sağ kanadı pek o kadar şanslı çıkmadı. Savaşa geç başlamış olan Kılıç Ali, maharetli manevra sayesinde Doryanın gemilerini çevirmeye muvaffak olmuş ve onu savaş merkezinden uzaklaşmaya zorlamıştı.

Kılıç Ali on beş İspanyol, Venedik ve Malta gemisinin epeyce uzakta toplanmış olduklarını görerek bütün kuvvetiyle onların üzerine atıldı. Bunlar da karşı koymada kusur etmediler. Kılıç Ali, Malta tarikatının kaptan gemisini zaptederek Mesina Komandorunun başını kendi eliyle kesti.

Fakat Osmanlı donanması merkezinin bozulduğunu görerek bütün yelkenlerini açıp dört kadırga ile

Hıristiyanların ortasından geçti. Bu kanlı savaştan bu gemiler kurtuldular. Osmanlıların kaybının iki yüz yirmi dört gemi olduğu kaydedilir. Bunlardan doksan dördü karaya vurmuş, yahut batmış diğerleri de müttefikler arasında bölüşülmüştür. Bu arada bir çok top da elden çıkmış ve bir miktar da esir verilmiştir.

Osmanlı donanmasında bulunan Hıristiyan esirler de salıverilmiştir. Bu savaşta Osmanlıların otuz bin kişi kaybettikleri de anlaşılmıştır. Müttefikler de on beş kadırga ve sekiz yüz asker ve gemici zayi etmişlerdir.

Tanınmış bir çok Hıristiyan denizciler bu arada Barbarigo, Veniyero, Loredano, Pontarini gibi şöhretli denizcilerle Venediğin asîl ailelerinden yirmi dokuz asilzade de ölümü tatmışlardır. Yaralılar da pek çok olmuştur. Meşhur Don Kişot yazarı Servantes bunlardandır ki, sol kolunu kaybetmiştir. Türklerden de Kaptan Ali Paşa'dan başka Çorum, Karahisar, Ankara, Niğbolu, İnebahtı, Sakız, Midilli, Sugacık, Biga ve İskenderiye beyleri ile belli başlı bazı şefler şehit düşmüşlerdir.

Hıristiyan orduları için büyük bir zafer niteliğinde görülmekle beraber bu zafer hiç de önemli bir fayda sağlamamıştır. Buna mukabil Osmanlıların yenilgiye rağmen bundan ders aldıkları ve Sokullu Mehmed Paşa ile Müftü Ebussuûd Efendi'nin sebatlı faaliyetleri sayesinde az zaman içinde kayıpları telâfi ettikleri görülmüştür.

Böylece Türklerin bu çağda servet ve bayındırlık içinde bulundukları bir kere daha meydana çıkmıştır. Osmanlıların, verdikleri kayıplar süratle onarılmış, bir kaç ay sonra Çanakkale Boğazı'ndan eski toplamı kadar gemilerden kurulu bir donanmanın denize açıldığı göze çarpmıştır.

Piyale Paşa, savaş alanından yüzyirmi kadırga ve onüç nakliye gemisi alıp getirmişti. Aralık ayının sonlarına doğru Kılıç Ali de seksen yedi gemiyle İstanbul limanına girmişti. Sultan Selim, Kılıç Ali'yi Kaptan Paşalık mevkiine yükselmiş ve Uluç lakabı da Kılıç'a çevrilmiştir.

Yeni Kaptan Paşa donanmayı müthiş bir kuvvetle yeniden güçlendirmek için veziriazamla işbirliği yaptı. Türkler Venedikliler gibi tersanelerini heykellerle süslemek yerine, kubbeli sekiz kızak tesisi için gerekli araziyi has bahçeden alarak yapı tezgâhlarını genişletmekle meşgul oldular.

İnebahtı savaşından sonra sekiz ay içinde, yüzelli kadırga ve sekiz kalyon ile büyük mavna yani müttefik donanması kadar gemiler inşa olunmuştur. Kılıç Ali; Sokullu ile bir görüşmesinde, bir kış içinde yüzelli geminin tamamlanması mümkün olur ise de, bu kadar kısa bir süre içinde, teçhizatın ve tayfalar için gerekli her türlü eşyanın tedarikinin kabil olamayacağı görüşünü ileri sürdü.

Veziriazam Sokullu:

"Paşa hazretleri" dedi, "Devletin serveti ve kuvveti o derecededir ki, gerekirse demirleri gümüşten, halatları ipekten, yelkenleri atlastan yapılabilir. Eğer gemilerinizin bir noksanı bulunursa geliniz, benden isteyiniz." Bu sözler üzerine Kılıç Ali, ellerinin arkası yere gelecek kadar eğilerek şevk ve heyecan ile şu cevabı verdi:

"Evet donanmayı eski durumuna ulaştırmaya muvaffak olacağınızı pek iyi bilirdim."

VENEDİK İLE BARIŞ ANTLAŞMASI

Venedik Balyozu, Barbaro, Kıbrıs'ın fethine ve İnebahtı yenilgisine rağmen İstanbul'da ve görevinde kalabilmişti. Veziriazam Sokullu'nun, barışa mı, savaşa mı eğilimli olduğunu anlamak için bir gün huzuruna gelince Sokullu ona şu sözleri söyledi:

"Son olaydan sonra cesaretimizin ne derecede bulunduğunu şüphesiz ki görüyorsun, fakat sizin kayıplarınızla bizimkiler arasında büyük bir fark vardır. Sizden bir krallık kadar yer almakla bir kolunuzu kesmiş olduk. Siz ise donanmamızı yenmekle sadece sakalımızı traş etmiş oldunuz. Kesilen bir kol yeniden bitmez. Ama traş edilen sakal, eskisinden daha gür çıkar."

Bu sözler boşuna değildi. Gerçekten de Haziran başlarında iki yüz elli yelkenden kurulu bir Osmanlı donanması denize çıktı. İspanya kralının sebep olduğu uzun gecikmelerden sonra kendini toplayabilmiş olan Hıristiyan donanması ise sayı bakımından Türklerin donanmasına üstün görülmekle beraber, aralarındaki görüş uzlaşmazlıkları, tayfalarının maharetlerinden yararlanmalarına engel oldu.

İki düşman iki defa Çerigo adasında ve Mataban burnu karşısında karşılaşmışlarsa da kesin bir cenk olmamıştır. Osmanlı donanması Modon'a ve Navarin'e çekildi. Hıristiyan donanması Osmanlı donanmasının muhtelif bölümlerinin birleşmesini engellemek için Çerigo önünde kaldı. Fakat bunu da başaramadı.

Kılıç Ali sadece bir kaç kadırga kaybettikten sonra donanmayı İstanbul'a getirdi. Venedik hükümeti İspanya tarafından esaslı hiçbir fiilî katılım göremiyeceğini kesin suretle anlayınca; Osmanlı Devleti'yle yeniden barış müzakerelerine girişmek zorunda kaldı.

Venedik elçisi bir antlaşma imzalamakla görevlendirildi. Türkler de güçlük çıkarmadılar. Görüşmelerden sonra şartlar her iki tarafça kararlaştırıldı. 7 Mart 1573 tarihinde taraflar şu yedi maddeyi içine alan bir antlaşma imzaladılar:

1. Venedik hükümeti üç yüz bin duka hesap olunan Kıbrıs seferi harcamalarını üç yıl içinde ödeyecekti.
2. Sopoto kalesi bütün toplarıyla Osmanlılara geri verilecekti.
3. Zanta adasına karşılık olarak konulmuş olan beş yüz duka, bin beş yüz duka olarak ödenecekti,
4. Sultan II. Selim, babası tarafından imzalanan ve kendi tarafından yenilenen kapütilasyonlar tamamıyla muhafaza edilecekti.

5. Venedik Hükümeti Kıbrıs adası için her yıl vermekte olduğu sekiz bin duka vergiden kurtuluyordu.
6. Arnavutluk ve Dalmaçyadaki Venedik ve Osmanlı ülkelerinin sınırları eski durumlarına konuluyordu.
7. İki devlet tüccarlarından savaş sırasında müsadere olunan eşya ve gemiler ödenecekti.

Barbaro, sınır tayini işini çözmek için bizzat Dalmaçya'ya gitti. Osmanlı Devleti katındaki olağanüstü elçilik görevine, Andrea Baduerona getirildi. Antonya Tripoli İstanbul'da ikamet eden Venedik balyozluğuna tayin olundu. Bu antlaşmanın şartları göz önüne alınınca: "İnebahtı savaşmasını Türkler kazanmış sayılabilir."

TUNUS'UN OSMANLI DEVLETİ'NE BAĞLANMASI

Kılıç Ali, Lefkoşa kuşatması sırasında yalnız Tunus şehrini almış ve Halku'1-Vâd denilen kale İspanyolların elinde kalmıştı. Venedik, Osmanlı hükümeti ile barış antlaşması imzaladıktan sonra Don Juan d'Otriş, Tunus'un zaptını tamamlamayı kararlaştırdı. Bu teşebbüs ona kolay göründü.

7 Ekim 1572 de Don Juan gemilerine Sicilya'dan yelken açtırarak doksan kadırga ile Kuzey Afrika kıyılarına gitti. Bu haber alınınca şehir boşaltılmış ve ispanyolların eline düşmüştü. Molay Hasan'ın ahlâkı bozuk oğlu Hamid, İspanyollar kendisini tahtına iade edecekler ümidini besleyerek Tunus'a koştu ise de hiç bir şey elde edemedi. Karıları ve çocukları ile birlikte Napoli'ye götürüldü. Hamid'in kardeşine Tunus hidivi unvanı verildi. Buraya İtalyan, İspanyol askerlerinden kurulu bir garnizon yerleştirildi.

15 Mayıs 1574 tarihinde iki yüz altmış sekiz kadırga ve çektiriden, onbeş mavnadan kurulu Osmanlı donanması Kılıç Ali komutasında Çanakkale Boğazı'ndan çıkarak Kuzey

Afrika sahillerine doğru yelken açtı. Tunus'un ele geçirilmesi ve yeni istihkâmların inşası padişahın, Veziriazamın ve özellikle burasını bir kere İspanyollar'ın elinden almış bulunan Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın öfkelerine sebep oldu.

Yemen fâtihi Sinan Paşa komutasında yedi bin yeniçeri, yedi bin sipahi, altı bin Suriye gayri muntazam neferi başta olmak üzere kırk bin kişiyi bulan kuvvet Tunus kumsallarına çıktı. Şehir kolaylıkla fetholundu.

Bundan sonra Serasker Sinan Paşa, Tunus ve Trablus Beylerbeyi Haydar ve Mustafa paşaları Halku'1-Vâd'ı kuşatması için görevlendirdi (22 Temmuz). Bu kale otuz günlük bir savunmadan sonra hücum ile ele alındı. İki yüz top ve otuz üç bayrak ele geçirildi. Esirler arasında Tunus Hidivi Mehmed de vardı.

Kuşatma esnasında beş bin kişi telef olmuştur (24 Ağustos). Sinan Paşa, İspanyolların bir daha istilâ teşebbüsünde bulunma ümidini kesmek için Halku'1-Vâd kalesini havaya uçurdu. Sonra başka kaleleri de kuşattı, zaptetti. Böylece Tunus yine Türklerin eline geçti. Cezayir ve Trablus gibi bir Osmanlı eyâleti oldu.

MOLDAVYA PRENSİ İVAN ÜZERİNE SEFER

Etyen voyvoda'nın gayrı meşru oğlu olduğunu ileri süren İvan; bir kaç boyarın teşviki üzerine Eflâk Prensliğine tayinini ve yirmi bin kişilik bir imdat kuvveti gönderilmesini Bab-ı Devletten dilemişti.

Bunu öğrenen Lehistan kralı, elçisi marifetiyle himaye ettiği Boğdan lehinde hareket ettiyse de faydası olmadı. Buna karşılık İvan istediği Osmanlı askerini almış ve savaşa girişmişti. Boğdan'a da bazı Polonya asilleri yardıma gelmişlerdi.

Yapılan çarpışmalarda Osmanlı öncüleri önce geri çekilmek durumuna gelmişlerse de, sonradan Boğdan'ın

elinde kalmış olan Hotin Kalesi'ne çekilmişlerdir. Boğdan İvan'ı davasından vazgeçirmek için genç Radeçki'yi ona yolladı. Fakat İvan onu İstanbul'a gönderdi.

Lehistan elçisi ve tercümanı bunu kurtarmak için veziriazama başvurdular. Fakat Sokullu bu hususta onlara yüz vermedi. Bu sırada Lehistan Kralı Sigismond öldü. Böylece Piyaslar hanedanı da sönmüş oldu (20 Temmuz 1572). Bir Türk hücumundan Lehistanı korumak için Hotin, İvan'a bırakıldı. Ancak İvan, bununla yetinmeyerek Boğdan ile kardeşinin de teslimini istedi.

İvan, Moldavya'yı ele geçirince memleketinde bir çok zulümlerde bulundu. Ayrıca Lehistan'daki bazı seçim işlerine de karışmak istemiştir. İvan Türklerden de korkmaktaydı. 21 Şubat 1574 tarihinde bir çavuş gelerek o zamana kadar altmış bin altın olarak ödenen verginin yüz yirmi bine çıkarılması talebini ihtiva eden bir ferman getirdi.

Bunun üzerine İvan, Boyarları genel bir ayaklanmaya çağırdı. Hepsi birlikte yaşamaya veya ölmeye and içtiler. Ayrıca Lehistan krallığına yeni seçilen Hanri dö Valva'dan yardım diledi. Beklediğine kavuşamadı. Bazı savaşlarda üstün geldi. Fakat Türkler Tuna'nın öte tarafında yüz yirmi top ile çok sayıda asker toplamışlardı. 9 Haziran 1574'te Moldavya ordusu Bulgaristan'da Osmanlı ordusuna karşı teslim olmak zorunda kaldı. İvan kapıcıbaşıya teslim oldu, başı kesildi. Eflâk Beyi'nin oğlu Piyer, voyvodalığa tayin edildi.

AVUSTURYA İLE BARIŞIN YENİLENMESİ VE OSMANLI DEVLETİ'NDE MÜHTEDİLER

Bu zamanlarda değişik devletlerle ki; Lehistan, Rusya, Fransa ve Avusturya, İran ve Venedik gibi devletlerle zaman zaman elçiler yoluyla oldukça iyi ilişkiler kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkileri en çok Almanya ile

cereyan ederdi. Devamlı sınır anlaşmazlıkları, yıllık hediye gönderilmesi barış müzakereleri iki devlet arasında görüşmeleri bir an kesintiye uğratmazdı.

Padişah Jan Zapolya'nın 1570 yılı başlarında Avusturya sarayı ile başlamış olduğu müzakereleri haber alarak; mühtedi Pervane'yi, bunun sebebini Zapolya'dan sormakla görevlendirdi. Zapolya ertesi yıl Mart ortalarında öldü. Transilvanya hükümetleri onun yerine, Batori di Somlyo'yi seçtiler.

Yeni prens vergisini padişaha çabuk yetiştirmeye çalıştı. Sultan Selim memnun olarak seçimini tasdik etti. Bu yıl için İmparator, padişaha geleneksel hediyeleri yollamış ve bu fırsattan, faydalanarak Simand çarşısını yağma edilmesinden dolayı şikâyetlerini de bildirmiştir.

1572'de yeniden vergiler gönderilmiş ve iki yıl sonra sona erecek olan barış antlaşmasının yenilenmesi istenmiştir. Yedi hafta süren müzakereden sonra Sokullu elçilere, Padişah'ın 1568 kapütilâsyonunu, yeniden imzaya hazır olduğunu açıkladı (3 Ekim 1573). Elçiler sekiz yıl için imzalanan bu antlaşmanın her iki tarafın vârisleri ve halefleri tarafından da kabulünün mecburî olmasını istediler.

Sokullu, Osmanlılarda babanın oğul adına taahhüde girişmesi usulü bulunmadığını beyan ederek bu teklifi reddetti. İki hükümete vergi veren köylere gelince; Sokullu, eski maddelerin değiştirilmesine asla muvafakat etmeyeceğini Mahmed Çavuş vasıtasıyla bildirdi.

Diplomatik ilişkilerde daha çok dikkati çeken ve hatırlatmakta mahzur olmayan bir nokta da dış münasebetlere dair işlerin bu zamanlarda genel olarak tercümanlar vasıtasıyla yerine getirildiğidir. Bunların

çoğunluğu ise mühtedilerden (İslâm'ı sonradan kabul eden) ibarettir.

Kanunî Sultan Süleyman ve Sultan İkinci Selim zamanlarında bazı sadrazamlar, büyük devlet adamları, generaller de sonradan İslâmiyet'i kabul etmiş (mühtedi) olanlar arasından çıkmıştır. Fakat hiç biri bir ırk dâvasında bulunmamışlardır.

İbrahim ve Hadım Süleyman paşalar aslen Rum; Ayas, Lütfü ve Ahmed Paşalar Arnavut; Şişman Ali Paşa, Pertev Paşa, Hersekoğlu, Dukaginoğlu da Hersekli idiler. Bunlara daha bir çoklarını eklemek mümkündür.

Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'dan Vezir Mustafa Paşa'ya, Lala Mustafa Paşa'dan Cenabî Ahmed Paşa'ya kadar birçokları da Bosna'da doğmuşlardı. Aslında Osmanlı Devleti'nde İslâmlığı kabul ettikten ve devlete hizmet eyledikten sonra mesele kalmazdı.

SULTAN İKİNCİ SELİM'İN ÖLÜMÜ VE ONUN DÖNEMİ

Sultan İkinci Selim, Avusturya antlaşmasının imzalanmasından ön dört gün sonra vefat etmiştir. Bazı Osmanlı tarihçileri bu ölümden önce vukua gelen olaylarla, II.Selim'in ölümü arasında ilişkiler kurmak istemişlerdir.

Söz gelimi bir kuyruklu yıldızın görünüşü, İstanbul'da dört yüz evi harap eden deprem, Mekke halkını endişeye düşüren bir su baskını ve nihayet saray mutfağında meydana gelen bir yangın bu cümleden olmak üzere belirtilebilir. Bunlardan Padişah da korku duymuştur.

Bu yangın olayı ile Şeyhülislam Ebussûud Efendi'nin ölümü, İkinci Selim'i çokça üzmüştü (Eylül 1574). Öylesine ki iki yıl önce oğlunun ölümüne bile Osmanlı yasama

kuvvetinin en büyük bir dayanağı olan Şeyhülislâmın vefatından daha az acımıştır.

Sultan Selim yeni yapılan ve henüz duvarları kurumamış olan hamama girmiş ve yürüyüşüne hâkim olamayarak hamamın buharı ile ıslanmış mermerlerin üzerine kayarak düşmüştür. Yatağına götürüldükten sonra şiddetli bir hummaya tutulmuş ve onbir gün sonra da ölmüştür (12 Aralık 1574).

İkinci Sultan Selim; Murad, Mehmed, Süleyman, Mustafa, Cihangir ve Abdullah adlarında arkasında altı şehzade bıraktı. Üç kızı birer vezirle evlendirilmişlerdir. Esma Sultan Sadrazam Sokullu'ya, Gevher Sultan Piyale Paşa'ya verilmişti. Fatma Sultan da ölümünden sonra, Üçüncü Murad zamanında Siyavuş Paşa ile evlendirilmiştir.

Sultan Selim, Edirne'de Selimiye Camii'nden başka Kanpınar Mahallesi'nde bir cami daha yaptırmıştır. Bu şehrin duvarlarını onarmış ve Navarin limanına hâkim bir kule de yaptırmıştır. Mekke'de harap olmak tehlikesiyle yüz yüze olan su yollarını restore ettirmiştir. Kâbe-i Muazzama ve Harem avlusunun üç yüz altmış kubbe ile süslendirilmesini emretmiştir.

Ölümünden az önce de Ayasofya Camii yakınlarında iki medrese ile, iki minare inşasına başlanmıştı. Ayrıca bu camiin depremden zedelenen kısımlarının tahkimi için iki istinat duvarına da bu zamanlarda başlanmıştır. Çekmece köprüsünün tamamlanması da İkinci Selim zamanında olmuştur.

Onun zamanında arazi tasarrufu hakkında Ebussuûd'un ve Nişancı Mehmed'in bir araya getirdikleri kanunnâmeler, Arabistan'ın, Kıbrıs'ın fethi gibi şanlı seferlerin yer almış olması şüphesiz övülmeye değer. Fakat Kanunî'nin yüce niteliklerini onda bulmak mümkün değildir. Onun Sultanlık çağının başarılarında, Kanunî Sultan Süleyman'ın son zamanlarında veziriazamlığa yükseltilmiş bulunan ve kendi

devri boyunca da bu görevi muhafaza eden Sokullu Mehmed Paşa’nın büyük payı vardır.

YEDİNCİ BÖLÜM

-XXXV- OSMANLI İKTİDARININ GERİLEME BAŞLANGICI

Kanuni'nin devlet işlerine verdiği genişlik, ülkesinin saadeti için sağladığı sürekli ilerleme onun ölümü ile son bulmadı. Sokullu, İkinci Selim'in saltanat süresi boyunca veziriazamlıkta kaldığı gibi, Üçüncü Murad'ın cülusunda da görevinde bırakıldı. Ancak yeni padişahın zaafına ve kadınlarla nedimlerin entrikalarına karşı da uğraşması gerekiyordu. Bu bakımdan da Sokullu'nun nüfuzu sınırlanmış bulunuyordu.

Sokullu Mehmed Paşa'nın nüfuzu ölümüne kadar sürmüş olsaydı, Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerilemesi Üçüncü Murad'ın tahta çıkışı ile başlamayıp, beş yıl daha gecikebilirdi. Veziriazamın nüfuz ve kudretini Üçüncü Murad adeta dört nedim ile, dört kadınla paylaşmıştır.

Nedimler, İkinci Selim devrinde sözü edilen şair Şemsi Paşa; kadılıktan defterdarlığa ve paşalık rütbesine yükseltilen Üveys; padişahın hocası tarihçi Sadeddin ve kapı ağası hadım Gazanfer Ağa idi. Şemsi Paşa; verilen dilekçeleri toplamaktan ve alınan paraları avlamaktan

ibaret olan görevini ima ederek kendisini “arzıhal şahini” diye adlandıran adamdır. Üveys ise, Tire’de kadı iken Manisa Valisi Şehzade Murad’la tanışmak fırsatını bulmuş ve onun hoşuna gitmişti.

Yeni padişah bu adamı birinci defterdarlığa kadar yükseltti. Üveys, bu son görevinden de faydalanarak; kadılık ve valiliklerin padişahlar tarafından verilmesi gerektiğini Üçüncü Murad’a arzetti. Oysa ki, o zamanlar bunları veziriazam ifa etmekte idi. Sokullu’nun bu konudaki hatırlatmalarına da Sultan Murad önem vermedi.

Üçüncü Murad’ın tahta çıkışından bir yıl önce, şehzadenin hocası İbrahim’in ölümü üzerine ona öğretmen tayin edilen tarihçi Sadeddin, bu devirde devlet adamlarının en nüfuzlularından biri olmuştur. Sadeddin evvelâ kazasker Kadızade’yi Sokullu’ya karşı himaye için çalışmış ve Müftü Hamid Efendi’nin vefatından sonra fetva makamını ona verdirmiş idi.

Kadızade, henüz kazasker iken, yukarı derecedeki kadılık görevlerini bizzat vermek suretiyle, veziriazamın yetkilerini bir bakıma zadelemişti. Kadızade, müftülük ve kazaskerlikler gibi ilmiye meslekinin büyük makamlarına o zamana kadar görülmemiş imtiyazlar verdirmeyi başarmıştır. Ona kadar beylerbeyleri, kazaskerlerden önce gelirlerdi. Fakat Kadızade’nin padişah katındaki nüfuzu ile beylerbeyleri kazaskerlerden geri kaldılar.

İkinci Selim zamanında esir olarak sünnet edilmiş olan Cafer ve Gazanfer adında iki genç kardeş İkinci Selim’in tam güvenini kazanmışlardı. Bunlar hadım ettirildikten sonra has odada hareme alınmışlardı. Gazenfer, İkinci Selim ve Üçüncü Murad zamanlarında derece derece yükselerek, kapı ağalığına kadar çıkmıştı. Gazenfer Ağa yirmi yıl odabaşılıkta ve otuz yıl da kapı ağalığında hizmet görmüştür.

Saray kadınlarından padişah üzerinde nüfuzlu olanların başında padişahın annesi Nûrbanu ile Venedikli Birinci

zevcesi Safiyye gelmekte idi. Safiyye henüz pek genç yaşta iken Venedik'ten Korfu'ya giderken yolda Osmanlı korsanlarının eline geçmiş ve o zaman şehzade olan Murad'ın haremine alınmış idi. Sultan Murad şehzadeliğinde olduğu gibi, padişahlığında da Safiyye Sultan'a daima sevgi göstermiştir.

Safiyye Sultan aynı zamanda Şehzade Mehmed'in annesi idi. Nûrbanu, ölmek üzere iken, harem halkına bakım görevinin Canfeda'ya tevdi olunmasını oğluna vasiyet etmişti. O zamandan başlayarak Canfeda, haremin baş müdiresi demek olan kethüda kadınlık mevkiine geçmiş ve terbiye ettiği cariyeler vasıtası ile padişah üzerinde güçlü bir nüfuz kazanmıştı.

ÜÇÜNCÜ MURAD'IN TAHTA ÇIKIŞI

Üçüncü Murad, fikir terbiyesi almış idi. Sofiyane şiirlere rağbet göstermiş, bizzat şiir yazmayı da denemiştir. Yumuşak karakterli olmakla beraber, çabuk öfkelenir ve böyle anlarda da merhametsiz olurdu. Mukallitlikten, hoş sözlerden de zevk alırdı. Asma saatçiliğe, ressamlığa da eğilimi vardı. Zamanında şiirin tasavvufa temayülünü teşvik eyledi.

Sultan Murad, orta boylu idi. Sarı benizli, gür ve kumral sakallı olup, süzük gözlerinin üzerinde kara ve kavisli kaşlar görünürdü. Üçüncü Murad ikindi namazına kadar vaktini meşgalelerle geçirdikten sonra hareme giderdi. Hasekilerin (çocuk validesi olan gözdeler) sayısı kırka, çocukların sayısı yüze eriştiği belirtilmektedir.

21 Aralık 1574 tarihinde yirmi sekiz yaşında bulunan Sultan Murad, Manisa'dan Mudanya'ya erişti. Oradan nişancı Feridun Bey'in bir kadırgasıyla İstanbul'a geldi. Verdiği ilk emir beş kardeşinin idamı olmuştur. Geldiği gecenin sabahında bakanlar ve devlet büyükleri Ayasofya

Camii'ne toplanarak sabah namazının edasından sonra, sarayda divan salonuna gittiler.

Yeni Padişah tahta çıktı. İlk olarak veziriazam eteklerine yüz sürdü. Sonra diğer beş vezir yani Piyale, Ahmed, Mahmud, Mustafa, Sinan Paşalar ile kaptan Kılıç Ali Paşa; onlardan sonra da Rumeli ve Anadolu kazaskerleri Abdurrahman ve Mehmed Efendiler, defterdar Cafer, Lâlezar ve Mehmed Çelebi Efendiler, nişancı Feridun Bey, müftü, İstanbul kadısı, ulemâ heyeti, yeniçeri, sipahi, cebeci ve bostancı ağaları, mabeyinciler ve muhafız askerleri tazimlerini arzettiler.

İkinci Selim'in cenaze namazı, yeni padişah da hazır olduğu halde kılındı. Naaşı da Ayasofya Camii'nin batı tarafındaki avluya götürüldü. Ertesi gün idam olunan beş şehzadenin cenazesi kaldırılarak, bunlar babalarının ayağı ucuna gömüldüler. Saray kırk gün matem tuttu. Bu süre içinde Sultan Murad babasının, kardeşlerinin ruhları için Kur'an okutturmuş, sadakalar dağıtmıştır.

25 Aralık'ta Padişah, hazineden cülus bahşişi çıkardı. Her biri on bin dukalık yüz on kese altın askere dağıtıldı. Ertesi gün, vezirlere ve yüksek devlet memurlarına kıymetli hediyeler ve kürkler dağıtıldı. Saray erkânından bazıları emekliye ayrıldı. Bazıları da yeni tayin ve terfî olundular.

1574 yılının son günü, Sultan Üçüncü Murad, ilk defa olmak üzere Cuma namazı için Ayasofya'ya gitti. 5 Ocak/ 22 Ramazan günü Padişah bütün saray halkı ile Eyûb Camii'ne gidip, orada kılıç kuşandı. Edirnekapısı'ndan Aksaray'a dönerken sırası ile Selimiye, Fatih, Şehzade, Bayezid, Süleymaniye camilerinden geçip, burada ebedî uykularını uyuyan Padişah ve şehzadelerin türbelerini ziyaret etti.

Kadir gecesinin ertesi gününde mevacip dağıtıldı. Ramazan'ın yirmi sekizinci günü padişah kafes arkasından dîvân işlerini gözetimi altında bulundurdu. Ondan sonra vezirlerin arzlarını dinlemek üzere arz odasına geçti. Bayram sırasında nişancı Feridun Bey, Münşaâtü's-Salâtîn

adı ile şöhret bulan önemli derlemesini, Veziriazam Sokullu vasıtasıyla padişaha sundu.

SOKULLU MEHMED PAŞA'NIN NÜFUZUNUN AZALMAYA BAŞLAMASI

Bu sıralarda Ferhat Paşa vefat etti. (6 Şubat). Vezirler arasında bundan daha güzel hat ile yazı yazanın bulunmadığı söylenir. Ferhat Paşa'nın doktorunun onun ölümüne sebep olduğu yollu bir itham inceleme sonunda gerçekleşmemiş ve böylece tabibi Koca Suca kurtulmuştur.

Yine bu zamanlarda veziriazam, küçük İmrahor Veli ile Defterdar Üveys haklarında bir tahkikat yaptırdı. Veli, haksız olarak almış olduğu yüzelli bin akçeyi iade eyledi. Fakat vezirlerin bir para torbasını izinsiz açmış ve içindeki parayı almış olmakla suçladıkları Üveys, padişahın himayesine dayanarak şu cevabı vermiştir:

"O vakit de şimdiki gibi, defterdar bulunduğum cihetle hazineyi açıp, kapamak hakkına sahiptim. Eğer biraz para aldımsa bunu, önemli işler için aldım. Suiistimalim gerçekleşirse bin katını ödemeye hazırım."

Sokullu'nun tahkikata devam hususundaki arzusu bir sonuca bağlanamadı. Aksine teşebbüsü onun nüfuzunu azalttı. Sadrazamın o zamana kadar orduda sahip olduğu prestij de zedelenmeye yüz tutmuştu. Ordunun düzensizliği padişah hakkında bile gerekli saygının bazen gösterilmediği açıklamaya yetecek örnekler gösteriyordu.

Sultan Murad, bir gün kadırga ile bir Rum meyhanesi önünden geçerken, sarhoş birkaç yeniçeri kendisini tanıyarak: "Sıhhatine içiyoruz" diye pencereden kadehlerini kaldırmışlardır. Padişah, bu kaba hitaptan öfkelenmiş, Müslümanların şarap içmesini yasaklayan bir irade yayınlamıştı. Bu emrin ilânı üzerine üç yüz sipahi toplanarak subaşıya kötü muamele ettiler. Sadrazam

gürültüyü teskin için geldiği halde, ona da değnek göstererek saygısızlık yapıldı.

Bununla beraber, yeniçeri ağası azolundu. Görevi, Ceneviz asilzadesi Cigalezâde'ye verildi. Kaptan paşalık da Kılıç Ali'nin elinde bulunuyordu. Böylece iki önemli deniz ve kara komutanlığı Müslüman olmuş, iki İtalyan mühtedisine verilmiş oluyordu. Kaptan Paşa, Rumeli Beylerbeyi Siyavuş Paşa ile evlendirilecek olan sultanın sağdıçlığına memur oldu.

VENEDİK, FRANSA, LEHİSTAN VE AVUSTURYA İLE İLİŞKİLER

Mustafa Çavuş eski kapütilâsyonun 56 madde üzerine yeniden yazılan nüshasını Venedik'e götürmekle görevlendirildi. Buna karşılık Venedik Doçu da, şövalye Jak Soranzo vasıtasıyla tebriklerini ve barış antlaşmasının senatoca tasdik edilmiş bir örneğini İstanbul'a gönderdi.

Fransa'ya elçi gönderilmediği gibi, İstanbul'da bulunan Fransa maslahatgüzarı da ayrılmak zorunda kaldı. Lehistan elçisi Taranofski, Sultan Üçüncü Murad'a tahta çıkışı dolayısıyla Lehistan'ın tebriklerini arzetti. Sadrazam da Lehistan'ın Avusturyalı Maksimilyen yahut Rusyalı Korkunç Jan aleyhinde bulunması için Leh elçisine, sözlü olarak, teşviklerde bulundu. Transilvanya voyvodası Batori Lehistan Krallığına seçilince, kendi şahsında Transilvanya ve Lehistan hükümdarlıklarını birleştirmiştir.

Sultan İkinci Selim'in ölümünden sekiz gün önce tercüman Mahmud sekiz yıl için yenilenmiş olan antlaşmayı elçi niteliği ile Viyana'ya götürdü. Selim vefat ettikten on gün sonra da Murad'ın tahta çıkışının tebliği için Mahmud'a katılmak üzere bir çavuş gönderildi.

İmparator Maksimilyen'in elçileri iki tercümanlarını kapütilasyonların yenilenerek tasdikini istemek üzere dîvâna gönderdiler. Bu tasdik vaat olunmakla beraber, cülus hediyesinin gelişine ertelendi. Hediyeler ertesi yıl Temmuz ayında gelmiştir. Tasdiknameler elçiye üç ay sonra

verilmiştir. Bu sıralarda Türkler bazı kaleler almışlardır. Bazı yerlerde akıncı yağmaları olmuştur. Bazı yerlerde de karşılıklı çarpışmalar vukua gelmiştir. Ancak bunlar içinde en önemlisi, 22 Eylül 1575 de bir kaç sancakbeyi ile bir alay beyi Kurupa'da toplanarak Vihiç kalesini zap tetme kararını vermişlerdi. Kale komutanı mevkiinde bulunan Oersperg Baronu Herbart düşmanının gelişini öğrenince memleketin milislerine küçük Radonya ırmağı dolaylarında Budatski'de toplanmalarını emretmişti. Yapılan savaşta Türkler üstün gelmişlerdir. Oersperg Baronu da Osmanlıların eline düşmüştür.

Bazı olaylar sonunda Sokullu, tercümanların ve paşaların adamlarının dîvâna çıkabilme haklarını kaldırmıştır. Bu konuda gösterilen sebep, tercümanların yabancılara casusluk etmeleri ihtimali idi. Tecüman Mahmut Prag'da ölmüştü. tercümanın yerine Neşrî tarihinin mütercimi Murad ile Ali Bey tercümanlığa getirilmişlerdir.

AVUSTURYA İLE BARIŞ ANTLAŞMASININ YENİLENMESİ

İmparator Rodolf tahta çıktıktan sonra (12 Ekim 1576) bazı sınır tecavüzlerinden şikâyet etmiş ve bunun üzerine padişah ertesi yıl Ocağın ilk gününde ateşkesin sekiz yıl için uzatılmasını kabul etmişti.

Bu kabul Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında barış antlaşmasının üç yıl içinde üçüncü yenilenmesidir ki, birincisi Maksimilyen ile Sultan Selim, ikincisi Maksimilyen ile Sultan Murad ve üçüncüsü de Rodolf ile Sultan Murad arasında vukua gelmiştir.

Bu antlaşmadan bir gün önce gelen hediyeler padişaha takdim olunmuştu. Elçinin maiyyetini teşkil edenler de padişahın eteğini öpmek şerefine kavuşmuşlardı. İmparator, Sultan Üçüncü Murad'a yazdığı mektubunda hediyelerin

gönderilişinde vukua gelen gecikmeden dolayı özür diliyordu.

Ayrıca bu mektupta bazı Türk beylerinin akınlarından da şikâyet edilmekte idi. Sınır beylerine her türlü düşmanlıktan sakınmaları için emirler gönderildi. Fakat bazı yerlerin geri verilmesi için Avusturya elçisinin yaptığı teşebbüslerin bir faydası olmamıştır. Sokullu'ya teklif edilen büyük paralar da reddedilmiştir.

Sokullu değişik zamanlarda kendisine verilmek istenen rüşveti andıran paraları kabul etmemek suretiyle metanetini göstermiştir. Esir edilen bazı kimselerin bırakılması hakkındaki Avusturya elçisinin istekleri de yerine getirilmemiştir. Bununla beraber, İmparator bozulma emareleri gösteren ilişkilerin büsbütün kesileceğinden korkarak 1577 yılı sonlarına doğru yeni elçiyle hediyeler göndermiş ve bunlar padişaha sunulmuştur (19 Ocak 1578).

Özellikle Bosna sınırlarında ateşkesin devamlı bozulduğuna dair Avusturya'nın şikâyetleri etkisiz kalıyordu. Bunun üzerine İstirya, Karintiya, Karniyola valisi Arşidük Şarl, kuvvete kuvvetle karşı koyma kararını verdi. Durum karşı taraftaki Ferhad Bey'e de bildirdi (21 Ağustos 1578). Karşılıklı çarpışmalarda, yer alıp vermeler de oldu. 15 Şubat 1579 da İstanbul'a hediyeler getirilmiş ise de beklenilen faydayı sağlamamıştır.

YENİ SANCAKLAR TEŞKİLİ; MOLDAVYA, EFLAK, LEHİSTAN İLE ANLAŞMALARIN YENİLENMESİ

Mohaç Beyi Kasım Bey, Macaristan maliyesi hakkında incelemeler yapmakla görevlendirildi. İdris Ağa da, Ferhad Beyin geçen yıl fethettiği kalelerin hepsinden mürekkep olmak üzere Hırvatistan sınırında kurulan bir sancağın beyliğine memur oldu.

Macaristan ve Bosna'da yeni fetholunan yerler Türkler tarafından sancak şekline konuldular. Böylece artık bunların iadesinden Avusturya ümidini kesti.

Osmanlı hükümeti, Avusturya'ya yıllık vergi veren bir vassal memleket gözü ile bakıyor gibi idi. Avusturya'nın otuz bin duka vergi verdiği defterde, Transilvanya'nın beş bin, Zanta için Venedik hükümetinin verdiği üç bin, Raguza'nın on iki bin, Moldavya'nın on beş bin, Eflâk'ın yüz elli bin altın vergileri kaydedilmişti.

Raguza Üçüncü Murad'ın tahta çıkışında da padişaha ve Veziriazam'a kıymetli hediyeler yollamıştı. Padişah gibi sadrazama da vergi verilmek geleneksel olmuştu. Bu bakımdan o da, muhtelif ülkelerden büyük imkânlara sahip oluyordu. Moldavya Beyliğinin Osmanlılar tarafından işgali de Sokullu'nun vergisini, arttırmıştı.

Alaksadr, Eflâk ve Piyer de Moldavya dukaları tahtına çıkarıldılar. Moldavya'da Piyer, İvan Potkova tarafından kısa bir süre içinde hükümetinden uzaklaştırıldı (29 Ekim 1577). Piyer'in Türklerin yardımı ile yenebildiği İvan, Lehistan Kralının emri ile idam olunmuştur.

Bu sıralarda Transilvanya elçileri vergi getirmekte, komşu memleketler aleyhine şikâyetlerde bulunmakta adeta yarış ediyorlar ve birbiri peşisıra İstanbul'a geliyorlardı. Yükseltilen Transilvanya vergisi Matyasnagi ve Degiyanos tarafından bazı hediyeler ile birlikte takdim olunmuştur. Bununla beraber, bunlar bekledikleri kabulü görmemişlerdir.

Sultan Üçüncü Murad, Voyvoda Etyen Batori'ye, Transilvanya Dukalığı tahtından Lehistan Krallığı tahtına yükselişinden beri, bu memleket hükümdarının koruyucusu unvanını vermişti. Eskiden Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan kapitülasyonlarda Lehistan, Venedik ve Fransa'dan sonra krallık olarak anılır idi. Fakat son antlaşmalarda yine krallık unvanı muhafaza olunmakla beraber Moldavya, Eflâk, Transilvanya gibi vergi veren memleketler sırasında kaydedilmişti.

Padişah, imparatora şöyle yazıyordu:

“Tarafımdan Lehistan Krallığına oturtulan Batori’yi rahatsız etmemelisin. Lehlilerin öteki tebeam gibi muamele görmelerini arzu ederim.”

Daha sonra da bir başka mektupta şunları söylüyordu:

“Lehistan, Osmanlı Devleti’nin himayesindedir. Manyatlara, Batori’yi kral seçmelerini emrettim. Bunun içindir ki Lehistan Kırım Hanlarına hâlâ bir vergi vermektedir.” Batori, 1568 yılında imzalanan kapitülasyonu yenilemek ve Tatarların akınlarına son verdirmek için kalabalık bir maiyet ile İstanbul’a elçi yollamıştı (14 Aralık 1576). Bunun üzerine Dîvân-ı Hümayun ile yirmi dört maddelik bir antlaşma yapılmıştı. Bunun yedinci maddesi Kırım Hanına ve oğluna verilen verginin ödenmesine devam olunmasını belirtiyordu.

Bununla beraber iki hükümet bir taarruzdan dolayı vukua gelebilecek hasarların karşılıklı olarak tazmin edilmesini de sağlıyordu. Yirmi dördüncü madde ise İslâmiyeti kabul etmemiş olan Leh esirlerinin memleketlerine dönebilmelerini vaad ediyordu. Padişah yeni antlaşma ile birlikte gönderilen bir mektupta krala ülkesine akın yapılmaması hususunda emir verildiğini ve bazı beylere Lehistan’ı korumak hususunda talimat gönderildiğini belirtiyordu. Bu teminata rağmen kral, Tatarlar hakkında şikâyette bulunmak üzere İstanbul’a kâtibini göndermiştir. O sırada Moldavya sınırında bazı haydutluk olayları Osmanlı Devlet ricalini Lehistan’a karşı öfkelendirmişti. Gelen elçi, bu nedenle sadrazamdan yüz bulamamıştır.

Padişah, Batori’ye yazdığı cevap mektubunda daha az şiddet göstermiştir. Burada Tatarların Lehistan’daki akınlarının; Akkerman ovalarından yediyüz bin koyun gasbeden Lehlilerin yüzünden olduğu açıklanmıştır. Kral bir mektubunda Osmanlı padişahını murad ederek kendi başını “En kudretli imparator” un göğsüne dayadığını yazmış ve

İstanbul’a az aralıklarla elçiler yollamıştır. Ancak istediklerini bir türlü elde edememiştir.

VENEDİK, İSPANYOL, İNGİLİZ, FRANSIZ VE İSVİÇRELİLER İLE GÖRÜŞMELER

Osmanlı Devleti ile Venedik arasındaki barış antlaşması yenilendi. Venedik ve Osmanlı ülkelerinin sınırı, komşu memleketlerin Türkler tarafından zaptından önce Venedik Cumhuriyeti’nin Macaristan kralları ile imzalamış olduğu eski antlaşma esaslarına uygun şekilde belirlendi.

Floransa, Kanunî zamanında bir özel antlaşmaya bağlanmış olan ilişkilerini yeniledi. Floransa ile Osmanlı Devleti arasında yeni bir kapitülasyon imzalandı. Her iki taraf ticaret serbestliği ve gemilerinin rahatça dolaşma imkânlarını karşılıklı olarak taahhüt ettiler. Ancak S. Etyen tarikatına mensup olup İspanya Kralı ve Papa’nın gemileriyle birleşerek Akdeniz Korsanları arasında dolaşmakta olan ticaret kadırgaları, açık surette, bundan istisna edildi.

İspanya Kralı ile ancak beş yıl süren görüşmelerden sonra üç yıllık bir ateşkes imzalanmıştır. Ve birçok teşebbüslere rağmen İspanya bu ateşkesi ancak iki yüz yıl sonra, kesin bir barış antlaşmasına çevirebilmiştir.

Bu zamanlara kadar Osmanlı Devleti’ne yabancı bulunan İngiltere de yine bu tarihlerde, siyasî menfaatleriyle ilişkili ilk temasları kurmuştur. İnanç ve siyasetlerini karşıt olması dolayısıyla Filip’in uyuşmaz düşmanı olan İngiltere Kraliçesi Elizabeth, Madrid kabinesinin İstanbul’daki teşebbüslerinin hepsini gözlemek istiyordu.

Alttan alarak, Üçüncü Murad’ın dostluğunu elde etmeğe ve Britanya adalarının ticaretine elverişli şartlar kazanmağa

muvaffak oldu. Wilyam Harebon, Edvar Elbon ve Rişar Stepey adlarında üç İngiliz müzakere görevlisi, Osmanlı Hükümeti'nden, devlet limanlarında ticaret serbestliği ve kraliçe için bir padişah mektubu istediler (Mart 1579). Sokullu bunların arzularını yerine getirdi. Elizabeth, Padişah'ın mektubuna uygun bir cevap verdi. Ve ikinci bir mektuba karşılık olarak da, İngiltere'deki iç karışıklıkların düzelmesinden sonra İstanbul'a bir elçilik heyeti göndereceğini bildirdi (Ocak 1581).

Fransa elçisi bulunan İsi Papası, memleketine dönmüştü. Halefi, 12 Aralık 1577 de kırk beş yıl önce akdolunmuş olan ticarî kapütilasyonları yenilemeyi başardı. Yeni antlaşmanın Fransa'ya ulaştırılmasına bir müteferrika memur oldu. Bunun birinci maddesi Fransa gemileri için kararlaştırılmış bulunan seyir serbestliğini; Fransa bayrağı altında hareket eden İngiliz, Portekiz, Katalon, Sicilya, Raguza ve Ankona gemilerine de teşmil ediyordu.

Dîvân-ı Hümayun'un, yardım ve himaye istemeğe gelenler için açık bulunmasını sağlayan Osmanlı Devletlerarası hukuku anlayışı, Üçüncü Murad çağında tam olarak uygulanmıştır. Hıristiyan milletleri Osmanlılarla ilişkilerinden kazanabilecekleri ticarî menfaatlere bu zamanlarda daha kolay ulaşmışlardır. İsviçre bile, memuru Yahudi Anjeli vasıtasıyla, Osmanlı Devleti'yle bağlar kurmak istedi. Sokullu, devlet tercümanı Mustafa'yı, bir mektup ile İsviçre Cumhuriyeti'nin mektubuna cevap vermekle görevlendirdi.

VADİ'S-SEYL ZAFERİ

Her bahar mevsiminde Venedik, Malta, Sicilya, İtalya ve İspanya sahilleri elli kadar gemi ile Akdeniz boğazından çıkan Türk gemilerinden titrerlerdi. 1576 yılında İstanbul'da hüküm süren veba ile kıtlık bile, tersanenin

işlerini gevşetmemiştir. Osmanlıların her yıl Akdeniz'e çıkarmakta oldukları deniz kuvvetlerinin etrafa saçtığı korku, Avrupa Devletlerinin elçilik heyetleri yollamalarında önemli bir rol oynamıştır.

Birer Osmanlı eyaleti haline gelmiş olan Cezayir, Tunus, Trablusgarb devlet hazinesini zenginleştirmişlerdir. Cezayir Valisi Hasan Paşa, Sultan Murad'ın tahta çıkış töreninde hazır bulunduğu sırada dîvânın bir memuru Cezayir hazinesinden iki yüzbin duka almış ve bu para İstanbul'a getirilmiştir.

Trablus Paşası Ramazan, Fas Şerifi Abdülmelik'e bir donanma ve bir ordu ile, Portekizlilerin yardım ettikleri rakibi Muhammed El - Mustansır aleyhine, imdatla görevlendirildi. Ramazan, Mağrip sultanının iki yüz bin duka altınından mürekkep hediyesini Dîvân-ı Hümayun'a gönderdi.

Portekiz Kralı Sebastiyan on bin süvari, altmış bin piyade ve üç yüz altmış top ile Muhammed El-Mustansır'ın yardımcısı oldu. İki ordu Vadi's-Seyl'de karşılaştılar. Murabıtların en çok hatırladıkları savaşlardan biri burada olmuştur (1578). Yirmi bin Portekiz, Mustansır ve bizzat Sebastiyan savaş alanında can verdiler. Kırk bin de esir alındı.

Savaştan önce hasta olan Abdülmelik böyle bir zafere kavuşmasından dolayı sevincinden ölüverdi. Böylece Vadi's-Seyl Ovası üç hükümdarın ölümü ile şöhret bulmuştur. Mustansır'ın oğlu Ahmed, Sultan Murad tarafından Magrib Padişahlığı'na atandı. O da hediyeler ve elçilik heyeti yollayarak padişaha bağlılığını arzetti.

SOKULLU'NUN YAVAŞ YAVAŞ İKTİDARINI KAYBETMESİ VE ÖLDÜRÜLMESİ

Bu sıralarda Mihrimah Sultan ve padişahın bir hemşiresi vefat etmişlerdir. Kaptan Piyale Paşa, Müftü Hamid Efendi

de bu zamanlarda ölmüşlerdir. Astronomiyi seven Padişah ile Hoca Sadeddin Tophane dışında bir rasathane yaptırmışlardır.

Kahire'nin şöhretli astronomu Takiyeddin yılda üç bin altın maaş ile bu rasathaneye tayin olunmuştur. Ancak rasathane yaptıran devletlerin yıkıldıkları hakkında padişaha yapılan telkinler üzerine, müessese tahrip edilmiştir.

Sokullu için hazırlanmakta olan fırtınaya önce Nişancı Feridun Bey yakalandı. Vazifesi üzerinden alınarak sancakbeyi sıfatıyla Belgrad'a gönderildi.

Sultan Murad, veziriazamının serbest hareketlerinden ve annesinin devlet işlerine karışmasından bıkarak hükümet dizginlerini bizzat eline almak istedi. Bu bakımdan Sokullu'yu rahatsız edecek hareketlere girişti. Feridun Bey'in azli bunlardan biri olmuştur.

Şemsi Paşa ve Mustafa Paşa, ikisi de Sokullu'nun düşmanı idiler. Bu zatlar veziriazamın nüfuzunu kırmak istiyor ve padişahı istediği gibi sultanlık etmek hususunda teşvik ediyorlardı. Yeniçeri ağası Cigâlezâde, askerlerinin şehirde haydutluklarını ve evlere saldırmalarını önleyememiş olmak bahanesiyle azlolundu.

Sokullu'yu asıl açıktan hedef tutan Arap Ahmed Paşa'nın öldürülmesi olmuştur. Ahmed Paşa'ya, Sokullu kendi harem dairesinden bir cariye vermişti. Onu, art arda terfi ettirerek Rodos Beyliğine Cezayir Valiliğine yükseltmiş, sonunda da Kıbrıs Beylerbeyi yapmıştı. Arap Ahmed Paşa'nın idaresinden memnun olmayan asker ayaklanmış ve paşayı parça parça etmiştir.

Veziriazam bu ölüm haberi ile beraber himaye ettiği adamın kılıç vuruşlarıyla yırtılmış elbisesini alınca, şikâyet bile etmeğe cesaret etmemiş, sadece: "Allah rahmet etsin, kimbilir ne kadar zahmet çekmiştir" demekle yetinmiştir.

Sokullu'nun açıktan açığa hasmı olan, Lefkoşa Dukası unvanını kullanan Don Jozef Nasi ölünce, veziriazam bundan faydalanamadı. Aksine onun mirasını verdiği üç

defterdar suiistimal ile itham olunarak azlolundular. Ayrıca Sokullu'nun himaye ettiği Mişel Kantakuzen'in idamı kendisi için bir darbe olmuştur. Şeytanoğlu lakabı ile anılan Mişel Kantakuzen entrikalarıyla rakibi Paleolog'a üstün gelerek Karadeniz kıyısında bulunan çiftlik ve tuzlaların baş müfettişliğini almıştı. Bu adam zulümleriyle Rumları bezdirmiştir.

Metropolitleri, papazları keyfine göre değiştirmiştir. Sonunda da Sinan ve Mustafa Paşaların etkileriyle padişah Kantakuzen'in zincire vurularak Yedikule'ye getirilmesini irâde etmiştir. Bu adam hapisten elli beş bin duka ödemekle kurtulabilmiştir (1577). Tuz iltizamı hazineye bırakılmıştır. Bir süre de kürkçülük mevkiini elinde bulundurmuştur. Nihayet Moldavya'daki karışıklıkların ve daha bazı problemlerin sebebi olarak bu adam öne sürülmüştür. Bunun üzerine Padişah'ın emri ile asılmıştır (26 Ocak 1578).

Sevdiği adamların felakete uğraması ile gönlü yaralanan Sokullu'ya en ağır darbe; Budin valiliğinde bulunan yeğeni Mustafa Paşa'nın yine o yıl içinde idamı olmuştur. Mustafa Paşa bu göreve Sigetvar kuşatmasından önce Kanunî tarafından tayin edilmişti. Yiğitliği, ruh büyüklüğü, bayındırlık işlerindeki başarıları onun adını Budin ve Macaristan tarihini yazanların andığı büyük valiler sırasına geçirmiştir.

Mirahor Ferhat, Mustafa'yı idam göreviyle Budin'e gönderilmiştir. Ferhad Ağa onu idam ettirmiştir (10 Ekim 1578). Sultan Murad'ın koruduklarından Üveys Paşa, Mustafa'nın mevkiine geçirilmiştir.

Görevindeki büyük çalışmalar dolayısıyla dîvân günlerinde her sabah Bab-ı Hümayunda aktedilen dîvâna başkanlık etmekle yetinmiyerek akşamları da bir konsey toplayan Sokullu, yeğeninin ölümünden bir yıl sonra, yine böyle bir akşam dîvân sırasında bir dilekçe vermek içinmiş gibi derviş kıyafetinde gelip kalbine bir hançer saplayan bir adam eliyle hayata gözlerini kapamıştır. Sokullu kendi hançerini

belinden çıkarabilmişse de, bir şey yapamadan düşmüş ve ölmüştür.

Sokullu gibi Bosnalı olan kâtil, timarlarının azaltılmasından şikâyetçiydi. Bu cinayete belki isteklerinin yerine getirilmemesi dolayısıyla intikam almak için cüret etmiştir. Belki de Mustafa Paşa'nın Sokullu hakkındaki kinine âlet olmuştur. Kâtile işkence ile bir söz söyletmek mümkün olmamıştır.

Ertesi gün suçlu dört ata bağlattırılıp atlar sürdürülmüş ve dört parça edilmiştir. Sokullu ölümünden bir gün önce, Mirahoru Hasan Ağa'ya; Osmanlı tarihinden Kosova savaşmasını okutmuş idi. Birinci Sultan Murad'ın, Kabiloviç'in hançeri ile şehadeti fıkrasında padişahın ruhuna Fatiha ithaf ederek; "Allah bana da böyle bir şehitlik ihsan buyursun" demiş idi.

Sokullu ciddî, şiddetli olmakla beraber asla gaddar değildi. On dört yıl süren veziriazamlığını, hemen hemen, maksatsız idamlarla lekelememiştir. Sokullu'nun iki cariyeden iki oğlu vardı. Padişahın hemşiresi ile evlenince cariyelerden ayrılmak zorunda kaldı. Oğullarından Halep valiliğine tayin olunan birincisi, babasının sağlığında öldü. Bosna sancakbeyi olan ikincisini de padişah kardeşinin yerine tayin etti.

Harem-i Hümayun'da eğitim görmüş olan Sokullu Mehmed Paşa, veziriazamlığında daima gösteregeldiği ilim ve edebiyat zevkini orada kazanmıştır. Sultan İkinci Selim zamanında yazılan eserlerin en çok dikkate değerli olanları onun adına ithaf olunmuştur. Ayrıca Sokullu, Osmanlı ülkesinin bir çok şehirlerindeki inşaatı ile de adını ebedîleştirmiştir.

Bunlar arasında belli başlıları İstanbul'dan Edirne'ye giden yolda Burgaz kasabasında ve Klikya şehirlerinden istihkâmlarını onarmış olduğu Payas yakınındaki cami, medrese ve imaretler ile Mekke'deki hayır kurumları ve İstanbul'da Eyüp'deki türbesidir. Osmanlıların en büyük

veziriazamı olup üç padişah zamanında on dört yıl sürece devletin en büyük görevi başında bulunan Sigetvar fâtihi Sokullu Mehmed Paşa böylece bir kâtil eliyle hayata veda etmiştir.

Ölümünden hemen hemen elli yıl önce saray hademeliğinden kapıcıbaşılıka niteliği ile çıkarak bir biri ardı sıra kaptan paşa, Rumeli beylerbeyi ve en sonunda da veziriazam olmuştur. Bu büyük insan, Kanunî Sultan Süleyman'ın tam güvenine kavuşmuş, Sultan İkinci Selim zamanında sınırsız bir iktidara sahip bulunduktan sonra, Sultan Üçüncü Murad çağında da nüfuzunun gittikçe yıkıldığını görmüştür.

Osmanlı Devletini, İkinci Selim'in sultanlık süresi boyunca, hatta Üçüncü Murad'ın tahta çıkışından başlayarak onun idaresinde geçen beş yıl zarfında en yüksek kudrette tutan, Sokullu'nun gücü, Sokullu'nun hakimane davranışıdır.

-XXXVI- İRAN ELÇİLİK HEYETİ

Edirne'de Sultan İkinci Selim'le barış antlaşmasını imzalayan İran elçisi Şahkulu Han'ın oğlu Tokmakhan, bu antlaşmadan dokuz yıl; Sultan Üçüncü Murad'ın cülusundan on altı ay sonra, 4 Mayıs 1576 tarihinde, İran elçisi olarak kalabalık bir maiyet ile birlikte Üsküdar'a geldi.

Tahmasp hem Sultan Murad'ın cülusunu tebrik etmek istiyor, hem yeni ilişkiler kurmayı düşünüyor, hem de beşinci oğlu Haydar'ı tahtına gürültüsüz, patırtısız geçirtmeyi tasarlıyordu.

Şahkulu Han'la gelen İran Şahı'nın elçilik heyeti büyük bir debdebe ile İstanbul'a gelmişti. Onun şerefine toplar atılmış, sahilde yeniçeri ağası tarafından karşılanmış ve çok saygı görmüştü.

Tokmakhan da tantana ile hazırlanmıştı. Padişah, avlanmadan, on iki bin kişi ile dönerek İstanbul'a gelmiş ve

Osmanlı sarayının ihtişamı bu dönüşte bir kere daha görülmüştür. İran sefirinin getirdiği hediyeler gerçekten çok kıymetli idi.

Padişah, kendisini kabul ettikten sonra vezirler de ayrı ayrı elçiye ziyafetler çekmiş ve hediyeler vermişlerdir. 21 Mayıs tarihinde Tokmakhan, padişahtan müsaade almış ve beş bin duka ile ağır takım vurulmuş iki at da kendisine ihsan olunmuştur.

ŞAH TAHMASP'IN VEFATI, İRAN'DAKI KARIŞIKLIKLAR

Tokmakhan İstanbul'da iken Şahlıkta elli dört yılını dolduran Tahmasp, zehirlenmiş olarak vefat etti. İhtiyar şah ancak sözde şah idi. İdare etmekte olduğu hükümetin dizgini, epeyi zamandanberi, Gürcü, Çerkes, Kürt ve Türkmen aşiretleri şeflerinin eline geçmiş idi.

Ustaçlı Hüseyin Bey, veraset usulünü değiştirmek için Şehzade Behram ve Haydar'ın dayıları olan Gürcü Hanlarından Ali ve Zal ile birleşmiş idi. Bunlar Tahmasp'ın oğlu Haydar'a bırakmak istediği şahlık tacını, kardeşi Behram'a vermeyi kararlaştırmışlardı. Bunun üzerine Haydar'ın anası, baba mirasını oğluna sağlamak üzere Şah'ı ortadan kaldırmak için güya kıl döken bir ilâç ile hamamda zehirletti.

Haydar hemen tahta çıktı. Fakat Şahın bir Çerkes hareminden doğmuş olan kızı Prenses Pericanhan, Şah'ın vefatı ile hükümetin Gürcü hanları eline düşmüş olduğunu ve şahlığı onlardan almak gerekeceğini dayısı Çerkeş Prenslerinden Şemhal'a bildirdi. Şemhal da yeni Şah'ı yok etmek için derhal Kürt ve Türkmen aşiret şefleriyle birleşti.

Gürcü hanları Ustaçlı aşiretine dayanıyor idiyseler, ÇerkesPrensi de Afşar aşiretinin yardımından emindi. Şemhal daha o gece içinde taraftarlarını toplayarak bahçe kapısından saraya girdi. Ustaçlı idaresinde bulunan

Gürcüler de bir taraftan büyük kapıdan girmeye çalıştılarsa da kapı kapatılmıştı.

Haydar, düşmanları olan Çerkes ve Türkmenlerin sarayda bulunduklarını öğrenince kadın elbisesi ile kaçmak istedi. Fakat Şemhal bunu öğrendi. Haydar'ın yaşmağını yüzünden alarak onu kölelerinden birine hançerletip öldürttü. Ustaçlılar da Gürcülerle beraber büyük kapıyı zorla açarak hareme girmişlerse de önlerine atılan şehzadenin başı karşısında cesaretleri kırılarak kaçmışlardır.

Sabah erkenden biri yarım yüz yıl, öteki yarım gece sultanlık sürmüş olan iki bahtsız şahın cenazesi bir arada saraydan çıkarıldı. Tahmasp'ın başka bir Gürcü cariyeden doğmuş olan iki şehzadesi Mustafa ve İmamkulu'yu dayıları Ustaçlı Hüseyin Bey, haremden kaçırdı. Birinin şahlığını ilân etmek üzere onlarla birlikte Kum ve Kaşan taraflarına gitti.

Şemhal ile taraftarları ise Çerkes kanından bir şehzadeyi tahta çıkarmak için olanca güçlerini harcadılar. Fakat şehzade Haydar'ın öldürülmesi dolayısıyla İranlılar onlardan nefret etmişlerdi. Ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Bu arada babasının emriyle yirmi beş yıldan beri Alamut Kalesi'nde hapis olan Şehzade İsmail'e baş vurdular.

Ata binmekte, silah kullanmakta maharet kazanmış olan Prenses Pericanhan, şehzadeye cülus müjdesini yetiştirmek hizmetini bizzat üzerine aldı. Alamut Kalesi'ne uçtu. Şehzade İsmail, gençlik hararetiyle kervanlar vurmuş ve Osmanlı sınırında akınlar yapmış olmak bahanesiyle, gerçekte ise Sünnî mezhebine taraftar görüldüğü için babası tarafından Alamut'a konulmuştu.

İsmail burada uyuşturucu kullanmağa başlamıştı. Uyuşturucu maddeye o kadar alışmıştı ki, günde kırk yedi dirheme kadar alabiliyordu. Fakat bu zehirli madde onun

organizmasında etkiler yapmış, karakterini vahşî bir zalimliğe ve melankoliye çevirmişti.

Şahlığa kavuşunca da kardeşlerini ve babasının şahlığında kendisinin tutuklanmasını öğütlemiş olan devlet büyüklerini öldürmekten başka bir şey düşünmedi. Kardeşlerinden sekizini ve devlet büyüklerinden on yedisini kurban etti.

İsmail sadece doğuştan hemen hemen kör denebilecek ve bu bakımdan kendisi için tehlikeli olamayacak olan kardeşi Mehmed Hüdabende ile onun iki oğlunu alıkoydu. Bu çocuklardan biri babasıyla Şiraz'da yaşıyan Hamza idi. Öteki de henüz çocuk olmakla beraber Ali Kulihan vasiliğinde Horasan valiliğinde bulunan Abbas idi (sonraları Büyük Abbas unvanını alan bu zattır).

İsmail hemen herkesten nefret ederek ve kendisi de herkesin nefretini kazanmış olarak zamanını bazı mahremleriyle beraber afyon sarhoşluğu içinde geçirdiği sultanlığı sadece on sekiz aydan ibaret kaldı. Kendisini tahtı üzerinde güven içinde hissetmiyordu. Bu bakımdan kardeşi Hüdabende'nin oğullarını da ortadan kaldırmağa karar verdi.

Ramazan'ın on ikinci günü Herat ve Şiraz'a bunların öldürülmesi emirleri ulaştı. Genç Abbas'ın lalası olup onun adına Horasan'da valilik etmekte olan Ali Kulihan, İsmail'in irâdesini dinî düşüncelerle Ramazan sonuna bırakmayı uygun görmüştü. Bu arada İsmail'in ölüm haberi gelince kötü bir hareketten kurtuldu (13 Ramazan 985/24 Eylül 1577). Bu haber Şiraz'a da, Şehzade Hamza'nın öldürülmesi için belirtilen vakitten bir saat önce yetişti.

Hürriyet ve saltanatı kendisine ilk olarak müjdelemiş olan Pericanhan, kadın kıyafetine soktuğu on beş cellad eliyle, zâlim İsmail'i boğdurarak İranlıları bu canavardan kurtarmıştır.

Şah İsmail’in ölümünden on iki gün önce gökte kuyruklu bir yıldız görünmüş ve halk arasında bazı dedikodulara ve bu arada kuvvetli bir padişahın öleceğine işaret sayılmıştır.

İRAN SEFERİNE ÇIKILMASI

Bu sıralarda Van Valisi Hüsrev Paşa Bab-ı Hümayun’a takdim ettiği dilekçelerle İran ülkesinin karışık durumunu, Şah hükümetinin zaafını açıklıyarak padişahı İran seferine teşvik etti. Yemen fâtihi Sinan Paşa ile Venediklileri yenen Mustafa Paşa’nın gayretleri Padişah üzerine çok etkili olmuştur.

Bu iki muhteris vezir arasında bir denge temin etmek üzere ve birinin nüfuzuna ötekinin nüfuzu ile hükümsüz bırakmak düşüncesiyle Sokullu, Bağdat komutanlığını Mustafa Paşa’ya ve Erzurum sınırı (Ermeniye) komutanlığını da Sinan Paşa’ya verdi. Fakat iki rakibe ait sancakların bölüşülmesine gelince Sinan Paşa o kadar güçlük çıkardı ki onun azliyle başkomutanlığın Mustafa Paşa’ya verilmesinden başka bir yol bulunamadı.

Mustafa Paşa’nın emri altında beş bin yeniçeri, sipahi bölükleri, sancakbeyleri ve sipahilerle birlikte, Diyarbekir Valisi Derviş, Erzurum Valisi Behram, Dulkadir Valisi Ahmed, Halep Valisi Mehmed, Karaman Valisi Güzelce Mahmud paşalar, bunlardan başka eski Diyarıbekir Beylerbeyi Özdemir Osman Paşa ve öncüyü teşkil eden süvarilerle beraber Kırım Hanı da toplanmıştı.

Mustafa Paşa ihtiyatlı ve maharetli hareketiyle başkomutanlığa tayinini, bu saydığımız valilere yazdıktan başka niyetlerini anlamak ve yardımlarını kazanmak için Gürcistan sınır beylerine de mektuplar yolladı. Ayrıca başka prenslere de bu yolda mektuplar gönderilmiştir.

31 Mart 1578’de İstanbul’da Osmanlı askerinin İran sınırında ağır bir yenilgiye uğradığına dair haberler duyuldu. Bağdat yörelerinde İranlılar birçok hayvanatı yok

etmişlerdi. Bunun üzerine serasker hazırlıklarını çabuklaştırdı. 5 Nisan'da Mustafa Paşa vezirler ve belli başlı büyük subaylarla birlikte padişahın huzuruna çıkarak ayağını öpüp izin aldı.

Sonra kadırgalarla ve törenle Üsküdar'a geçti. 28 Nisan'da ordu Üsküdar'dan çadırları kaldırdı. İzmit'te yeniçeriler Bolu yoluyla Erzurum'a hareket müsaadesini aldılar. Serasker, ordunun geri kalanıyla Konya'da Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin türbesini ziyaret etmiş ve Mesnevî'den tefe'ül eylemiştir. Bu fal açmada karşısına İskender'in Kaf Dağı'na sefere çıktığından zaferi kazanacağına inanç doğdu.

Kısa bir süre Sivas'ta kaldı. Bu sırada bazı valilerden memnuniyet verici mektuplar aldı. Yine bu zamanlarda bazı Çerkez Beyleri kendisine itaatlerini bildirdiler. Bu arada Dulkadir Eyaleti'nde Elbistan'daki Türkmenlerin baş kaldırması üzerine bunları bastırmak için gerekli tedbirleri almıştır.

Bolu yolundan Erzurum'a yönelmiş olan yeniçeriler, Diyarbekir, Sivas, Karaman, Dulkadir Beyleri süvarileriyle, Özdemir Osman Paşa Çermik ovasında orduya katıldılar. Bu arada Kars Sancakbeyi Yusuf'un, Canbaz çukurunda elde ettiği zafer ve değişik yerlerden bazı beylerin ve şeflerin itaatnâmeleri orduya erişti. Mustafa Paşa bunların hepsine orduya katılmalarını belirten iltifatlı cevaplar yazdı.

ÇILDIR SAVAŞI

Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa, kethüdasını orduya göndererek bir beylerbeyi ve birkaç sancakbeyi gönderilmek suretiyle yardım edilmesini rica etti. Zeynel Bey'in kendisine yardımcı olmamasından ve İranlıların, kalesinde kuşatmış oldukları Selmas beyine de imdat etmemesinden şikâyet eyliyordu.

Mustafa Paşa, Zeynel Bey'e bu yolda hareketinden dolayı taaccüp ettiğini bildiren bir mektup yolladı. Daha önce İstanbul'da elçilikte bulunmuş olan ve o sırada Osmanlı sınırındaki İran ordusuna başkomutanlık yapan Tokmakhan, Erzurum valisine bir mektup yazıp Canbaz çukuruna taarruzun sebeplerini sormuştu. vali de ona gerekli cevabı vermişti.

Tokmakhan otuz bin İranlı ile Çıldır Eyaleti'ne saldırmış ve Ardahan sancağını da tahrip etmiştir. Bunun üzerine Mustafa Paşa, ona mektup şeklinde tahkirlerle dolu bir beyanname gönderdi. Ordu Çermik'ten hareketinden on dört gün sonra Ardahan kalesi duvarları önüne gelip yerleşti (23 Temmuz).

Van valisinin, İran Generali Emir Han'a üstün geldiği haberi davul zurna sadalarıyla ordugâha erişti. 9 Ağustos'ta Mustafa Paşa, Ardahan ordugâhını bırakarak, Gürcistan sınırına yürüdü. Ertesi gün İblis kalesi denilen Çıldır önünde Tokmakhan ile kanlı bir savaş yapıldı. Tokmakhan yenildi. Ancak bu zafer epeyce değerli ve yiğit beylerin kanı pahasına kazanılmıştır. Vele, yeni kale, Akça kale ve Çıldır derhal Osmanlılara teslim oldu.

GÜRCİSTAN'DA FETİHLER VE ORGANİZASYONLAR

Osmanlı Türkleriyle sınırdaş olduğundan Mustafa Paşa, Çıldır Çenginden bir kaç hafta önce Altın Kale Eyaleti'nin genç prensi Minoçehr'e bir mektup yazmış ve bunda gerek kendisini, gerek kardeşiyle anasını o zamana kadar bağlı kalmış oldukları İran Şahı tarafını bırakmağa davet etmiştir. Minoçehr bağlılığını bildiren cevap mektubunda bir antlaşma ve hükümetini tasdik eden bir berat istedi. Mustafa Paşa bu arzuyu kısmen yerine getirdi.

Tiflis hâkimi David Han, Şah Tahmasp'ın damadı olduğundan Osmanlılara itaat göstermeğe pek yanaşmadı.

Mustafa Paşa'nın kendisine yazdığı mektuba cevap vermediği gibi, Osmanlı ordusunun Çıldır, savaşından sonra Tiflis üzerine yürüyüşü sırasında da firar yolunu tuttu.

Eski Gürcistan hükümdarları hanedanının iki prensi, Mustafa Paşa'dan Tiflis Eyaleti'ni istediler. Biri babadan oğula intikal etmek üzere oğlu için, öteki de kendisi için bunu istiyordu. Mustafa Paşa ise Tiflis'i Sancak olmak üzere Ferhad Paşa'nın oğlu Mehmed Bey'e tevcih eyledi. Toplam olarak iki bin kişi ile yüz top Tiflis'in savunmasına ayrıldı. Tiflis'in fethinin ilk günü Mustafa Paşa, iki kiliseyi camiye çevirttirmiştir.

29 Ağustos 1578 tarihinde serasker Kanak Nehri kıyısına erişti. Kanak'ın geçişi bir hayli zor oldu. Ayrıca kıtlık da güçlükleri arttırdı. Bu arada un ve arpa pek pahalılaştı. On bin kişi orak biçmek için gönderildiler. Fakat bunlar İranlıların tuzağına düştü.

Mustafa Paşa Acemler üzerine yürüdü ve savaş alanında üç bin İranlı can verdi. Yenilenler izlendiler. Sığınak aramak üzere nehrin öte yakasına geçmek istediler. Kanak köprüsünde birbirini sıkıştırdılar. Köprü kırılınca İranlılardan bir çoğu suda boğuldu. Bu yenilgiden sonra İranlılar; Gence, Revan, Nahcivan gibi kendi şehirlerine çekilerek Kazvin'de bulunan Şah'tan gelecek emirleri beklediler.

Kanak köprüsü kırıldıktan sonra nehir, yağmurlar dolayısıyla kabarmış da olduğundan yeniçeriler buradan geçmek istemediler. Fakat Mustafa Paşa ilk olarak ırmağa atıldığından onun bu hareketi askeri de şevklendirmiş ve paşanın arkası sıra gitmişlerdir. Mustafa Paşa, nehri geçenlere mükâfatlar dağıtmış ve bunların oğullarını da acemi oğlan unvanı ile yeniçeri yazarak günde birer akça tahsis eylemiştir.

İran hükümeti tarafından bırakılmış olan Şeki şehri Mustafa Paşa'ya bağlılığını sundu. Bu şehrin Osmanlılar tarafından alınışının ilk Cuması (15 Eylül) hutbe Sultan

Murad adına okundu. Mutasavvuf şair Şeyh Vâlihî etkili vaazlarda bulunmuş ve bu sebeple sonradan günde elli akçe ile Şamahî müderrisliğine kavuşmuştur.

Kanak köprüsü onarıldı. Bu inşaatın tamamlandığı ve memleketin kesin olarak feth edildiği top sesleriyle ilân edildi. Serasker tantanalı bir dîvân toplayarak fethi tamamlanmamış olan Gürcistan'ı dört eyalete böldü ve her birini bir beylerbeyine verdi.

Büyük kısmı henüz fethedilecek olan Şirvan Eyâleti Yemen fâtihi Özdemir Osman Paşa'ya verildi. Tiflis de Mehmed Paşa'ya tevdi olundu. Yeni Şirvan valisi, bu bölgenin geri kalan aşiretlerini tenkil etmek için altmış top, yük seksen sandık savaş malzemesi ve üç bin yeniçeri aldı. Bunların altı aylıkları da peşin verildi.

İran şahının Şirvan'dan ipek öşürü, tuz, pirinç ve neft vergisi olarak aldığı gelirlerin, bundan böyle tayin edilen maliye memurları marifetiyle padişah adına tahsil edilmesi kararlaştırıldı. Eyaletler sancaklara bölündüler.

Mustafa Paşa, tarihçi Âli kalemiyle, Padişah'a yazdığı arzın sonunda fetholunan sekiz şehir ile tevcih olunan eyâletleri saymış ve Cenab-ı Hakk'ın inayeti sayesinde Osmanlı ülkesini Kıbrıs ve Gürcistan'ın fethi ile genişletmesinden dolayı kendisini tebrik etmiştir.

Serasker zaferinden sonra da ihtiyatı elden bırakmadı, İran ile sınırdaş kalelerin valisi olan Gilan Hanı Cemşid'e padişah hizmetine girmesi için kağıt yazdı, İran Şahı hizmetine geçmiş olan Şamahî Hanı Şeref Hana da affını teklif etmek üzere mektup yolladı. Özdemir Osman Paşa'nın görevine Derbend valiliği de katıldı. Böylece başka beylere de yakınlık gösterdi ve ihsanlarda bulunuldu. Dağıstan Beyi Şemhal bunlardan biridir.

Mustafa Paşa Tiflis'ten Erzurum'a dönerken yolda bazı yerlerin hâkimlerini kabul etmiş, bazı işler görmüştür. Ardahan'dan sonra Köprübaşı denilen yerde seferin tafsilâtını içine alan bir ariza İstanbul'a gönderildi. Ordu,

Oltu ve Pasin yolu ile hareketine devam ederek kışı geçirmek üzere Erzurum'a geçti.

Ülkenin doğu sınırlarında şehir ve kalelerin hızlı bir şekilde el değiştirdiğini gören Sultan Üçüncü Murad, devletinin bu sınırını sarsılmaz esaslar üzerine yerleştirmek istedi. Seraskere bir mektupla Kars kalesini acele olarak inşa etmesini emretti. Mustafa Paşa hemen geniş bir plan üzerine kalenin yapımına başladı. Ve büyük çalışmalar ve harcamalarla ertesi yılın Ağustos ayında bunu bitirdi. Yukarı kale ile aşağı istihkâm kırk bin arşın çevresinde idi. Serasker iki kiliseyi camiye çevirdiği gibi, yeniden bir cami de yaptırdı.

İRAN İLE YAPILAN SAVAŞLAR

Mustafa Paşa'nın İran'a göndermiş olduğu bir casus, dönüşünde dört Acem ordusunun kaybettikleri yerleri yeniden ele geçirmek üzere yürümekte oldukları haberini getirdi (5 Aralık 1578).

Birinci ordunun başında Şehzade Abbas'ın küçüklüğü sırasında ona vasilik etmiş bulunan Selmas bulunuyordu. İkincisi Nahcivan valisi Şeref Han komutasında idi. Her iki ordu Şirvan üzerine yürüyorlardı. Solak Hüseyin idaresindeki üçüncü ordu tarafından Bağdat ve Tokmak Sultan'ın Horasan'da topladığı bir başka ordu da Erzurum'u tehdit etmek durumunda idi.

9 Eylül'de Şirvan valisi Osman Paşa'nın büyük bir zafer kazandığı ve on bin İranlı'nın öldüğü, bir o kadarının da yaralı veya esir olduğu haberi geldi. Osmanlılara Tatar Hanının yardımcı kuvveti tam zamanında yetişmişti. Bu imdat kuvveti Moskova fatihi Devlet Giray'ın ölümü üzerine boş kalan Kırım tahtına bir yıl önce çıkan Mehmed Giray'ın kardeşi Kalgay Adil Giray komutasında bulunuyordu.

Adil Giray'ın kardeşleri Gazi Giray ile Saadet Giray, oğlu Mübarek Giray da beraber idiler. Serasker, Osmanlı

ordusunun bu zafer haberini alınca Osman Paşa'ya ve emri altındaki şeflere mektuplar yazarak memnuniyetini bildirdi. Ayrıca Bâb-ı Hümayun'a; Kürdistan Beylerini bağlı tutmak için İran tarafına geçmiş bulunan Şeref Han'ı yine bu tarafa aldığını ve Bitlis Sancağını ona tevcih eylediğini arzetti.

Yine bu zamanlarda İran Şahzadesi Hamza, Mirza Areş üzerine yürümüş, yolda Erzurum Beylerbeyi Kaytas Bey'le bir savaşa tutuşmuştu. O cenkte Kaytas Bey şehit düşmüş ve Osmanlılar yenilmiştir. Şirvan hisarları içinde kalan Özdemir Osman Paşa, üç gün kuşatılmış, zor anlar geçirmiş, onun yardımına koşan Âdil Giray da düşman eline düşmüştü. Osman Paşa Şirvan'ı bırakmak zorunda kalarak Kafkas ülkesinin şiddetli kışını geçirmek üzere Derbend'e çekildi.

Mustafa Paşa Erzurum'da kışlarken Tiflis kalesi, susuzluktan ve Osmanlı Ordusu ile ulaştırma imkânları kesildiğinden güç duruma düşmüştü. Bu sırada bu kale on bin kişilik bir kuvvetle kuşatıldı. Kıtlık buğday ve arpa fiyatlarını çok fazla yükseltmişti. İstanbul'dan, Trabzon'a getirilmiş olan zahire yardıma yetişti.

Sokullu'nun oğlu Hasan Paşa Tiflis'in kurtarılışına memur oldu. Seraskerin bu konuda verdiği emirden iki gün önce babası: "Ben öyle sanıyorum ki Tiflis'e imdat yetiştirmek sana havale olunacaktır", diye yazıyordu. Hasan Paşa görevini başarı ile yaptı.

Diğer yandan Osmanlılar, Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa ve diğer beylerbeyleri vasıtasıyla Revan yörelerini tahrip ettiler, Ermeni ve Acemlerden çok sayıda esir aldılar. İran tebaasının esirliklerinin caiz olup olmadığı meselesi, Müftü Kemal Paşazade'nin fetvalarıyla kesin surette çözülmüştü.

ÂDİL GİRAY'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Sevimliliği, yiğitliğiyle eşit olan Âdil Giray, esir olmakla beraber, Şah'ın kızkardeşini cezb etmişti. Şah'ın kızkardeşi, Âdil Giray'a aşık olmuş ve bunların buluştuğu artık kimse

için sır olamayacak bir hale gelmişti. Fakat korucular ayaklanarak bunları Şah'ın gözleri önünde boğdular.

Şah bu yolda bir cür'eti cezasız bırakmadı. Koruculara bir geçit resmi yaptırdıktan sonra bunları, tahsisatlarını almak üzere birer birer sarayına gönderdi. Bunlar geldikçe idam ediliyorlardı. Böylece bazılarına göre, bin yüz, başka tarihçilere göre de iki bin yedi yüz korucu yok edilmiştir.

Bu katliam, Şah'ın mahremlerinden birinin o kadar kan dökülmesine, daha ziyade dayanamayıp Mehmed Mirza'ya "Şahım, artık yeter", demesine kadar devam etti. Bu sırada saraya girmiş olan korucuların cellada teslim edildiği haberi de yayılınca diğerleri kaçarak kurtuldular.

Padişahın emri uyarınca Kırım Hanı Mehmed Giray, 26 Haziran 1579 da iki bin Tatar ile Bahçesaray'dan hareket etmiş ve bir ay sonra da Derbent hisarları önünde görülmüştür. Osman Paşa kendisini saygı ile kabul etti. Osman Paşa ile Hanın birleşmiş kuvvetleri Şirvan'a kadar gittiler. Sonra Mehmed Giray, kardeşi Gazi Giray'ı bırakarak, kolordusu ile çekildi.

Onun bu hareketi Padişah gözünden düşmesine sebep olmuş ve bu yüzden gazaba uğramıştır. Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın, bir katilin hançeri ile öldürülüşü bu zamanlara rastlamıştır. Veziriazamlık, ikinci Vezir Arnavut Ahmet Paşa'ya verildi. Ancak bu da Sadrazamlığı altı aydan ziyade muhafaza edemedi.

SİNAN PAŞA'NIN SADRAZAM OLUŞU, MUSTAFA PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

Sinan Paşa ve Mustafa Paşa sadrazamlık mevkiine gelmeyi çok arzu ediyorlardı. Bu bakımdan da birbirinin rakibi idiler. Sinan Paşa, Ahmed Paşa'nın zaafından faydalanarak,

Şirvan’daki savaşın gösterdiği kötü sonuçtan, Mustafa Paşa’yı sorumlu göstermeye çalıştı.

Veziriazam Ahmed Paşa’nın ölümü üzerine Mustafa Paşa, on dört yıldanberi beklemekte olduğu sadrazamlığa kavuştuğunu sandı. Fakat Mühr-i Hümayun ona değil, o zaman Gürcistan üzerine yürümekte bulunan Sinan Paşa’ya gönderildi.

Bunun üzerine, 7 Ağustos 1580’de ya hastalıktan, yahut bazı çağdaş tarihçilerin ifâdesine göre kendisini zehirleyerek öldü. Mustafa Paşa, Sokullu daha hayatta iken de onun yerine göz dikmiş, fakat arzusuna kavuşamamıştı. Erzurum’da bir büyük cami, Ilgın’da bir imaret ile bir han ve bir cami, Şam’da üç yüz odaya ayrılmış ve Bursa kaplıcaları şeklinde kaplıcası olan bir Kervansaray ve daha birçok eserlere vücut vermiştir.

Lala Mustafa Paşa’nın yerine, ordunun başkomutanlığına getirilen Sinan Paşa, Çermik’e vardığında İran’dan elçi sıfatıyla gönderilmiş olan Maksud ile buluştu. Maksud görevinde başarı sağlayamadan İstanbul’a vardı. Sinan Paşa, Tomaniş boğazı kalesinin inşaatıyla meşgul iken Sadrazamlığa tayin edildiği haberini aldı. Buradan Tiflis üzerine yöneldi. Sinan Paşa Tiflis’in idaresini, Greguar’a verdi. O da İslâm’ı kabul ederek Osmanlı bayrağı altına girip “Yusuf” adını aldı.

Şahın altmış bin kişilik bir ordu ile ilerlemekte olduğuna dair alınan haber ve bazı başka olaylar serasker paşayı, geri çekilmeye ikna eyledi. Fakat ordu bir süre Çıldır ovasında durakladı. Bu sırada yeni bir İran elçisi geldi. İstanbul’a giden Maksud Han şu cevapla geri yollanmıştı:

“Padişah’ın atının ayağının bastığı yerler Padişah’a aittir.” Bununla eski durum üzerine barış istemesi cevaplandırılmış oluyordu. Gene bu sıralarda Şah, Sinan Paşa’ya; Kars kalesinin bir bedel karşılığında kendisine bırakılması şartıyla barış teklif etti. Sinan Paşa da bunun padişaha arzolunması gerekeceği cevabını verdi. Bu konuda

İstanbul’a bir elçi gönderilmesini bildirdi. Sinan Paşa, orduyu Erzurum kışlağına çekti. Burada iken biri İranlı, öteki Gürcü, iki elçi geldiler.

Sinan Paşa artık İstanbul’a dönmek istiyordu. Kendisine müsaade olundu ve döndü. Bir süre düşmanlığa ara verildi. Ertesi yıl Şehzade Mehmed’in sünnet düğünü için İran’dan yeni elçi olarak İbrahim geldi (29 Mart 1582). Gürcistan fethedilmiş, fakat henüz tam itaat altına alınmamıştı. Tiflis de zahire ve yardım istiyordu. Levazım nakli kararlaştırıldı.

1582 Ağustos’u sonlarında asker ve kafile Erzurum’dan hareket etti. Fakat yolda güçlükler ve talihsizlikler oldu. İstanbul’da padişah durumu sadrazamdan tekrar sordu. O da Gürcistan savaşını uygun bulmadığını, padişahın bizzat sefere katılmakla Diyarıbekir veya Haleb’e, bu da olmadığı takdirde Amasya’ya kadar giderek askerin yiğitliğini kendi huzuru ile veya yakınlığı ile teşvik etmesinin faydalarını açıkladı.

Sinan Paşa’nın bu cevabı harem nedimesinin memnuniyetsizliğine sebep oldu. Ayrıca Üçüncü Murad, İran elçisinin İstanbul’a seyahatinin Sadrazam tarafından savaşın geçiştirilmesi için olunduğu zannına kapıldı. İran elçisinin sunduğu mektupta umulan barış tekliflerinin bulunmaması padişahı öfkelendirdi.

Sadrazam Sinan Paşa önce Dimetoka’ya, sonra da Malkara’ya nefyolundu. Üçüncü Murad elçiyi, İstanbul’a gelir gelmez bu mektuplardan bilgi vermediği için şiddetli sözlerle payladı. Ayrıca kendisini tutuklayarak maiyetini de beylik kadırgalara gönderdi. Sadrazamlığa Kanijeli Siyavuş Paşa getirildi (5 Aralık 1582).

REVAN İLE DİĞER KALELERİN TAHKİMİ

Rumeli Beylerbeyi Ferhad Paşa’ya vezirlik rütbesi verilerek İran üzerine gidecek ordu komutanlığına atandı. Ferhad’ın görevi Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa’ya, Anadolu

Beylerbeyliği de Erzurum eski Beylerbeyi Rıdvan Paşa'ya verildi. Erzurum, Ferhad Paşazade Mehmed Paşa'ya; Diyarıbekir de Kubad Paşazade Süleyman Paşa'ya tevcih olundu.

Ferhad Paşa, altmış bin yeniçeri, dört yüz çavuş, üç yüz top, iki milyon para, Revan kalesini yeniden inşa edecek olan on bin işçi ile sınıra hareket etti. Ferhad Paşa, Revan şehri istihkâmları için çok emek harcadı. Bir çok kule ve mazgallar hazırlandı. İstihkâmlar üzerine toplar çıkarıldı.

Ferhad Paşa Revan hükümetini Cigalezade Yusuf Paşa'ya tevdi etti. Toplam olarak altı bin iki yüz elli kişi kalenin muhafazasına tayin edildiler. Bunların ulûfeleri için de yirmi beş milyon akçadan fazla tahsis olundu. Ferhad Paşa ayrıca Tiflis'e de Hasan Paşa komutasında bin beş yüz kişilik bir muhafız kuvvetiyle kırk bin altın ve zahire yolladı.

1584 yılı baharı başlangıcında ordu Nahcivan'a yöneldi. Hasan Paşa, Lori yakınlarında bir eşkiya fırkasını perişan etti. Tomaniç'te bir hisar ile tahkim olundu. Rıdvan Paşa, yirmi bin kişi ile Tiflis garnizonuna yardımla görevlenince yolda Simon Luarsab'ın hücumuna uğradı. Karşısına çıkanı adamakıllı yendi. Simon da güçlükle kurtuldu.

Hasan Paşa Tomaniç'e vali tayin olundu. Bu sıralarda Ahılkelek'teki ordugâhda Ferhad Paşa'nın hareketsiz kalmış olması yüzünden asker arasında hoşnutsuzluk belirdi. Bu yüzden Ferhad Paşa gözden de düştü.

OSMAN PAŞA'NIN DAĞISTAN SEFERİ VE MEŞALE CENGİ

Özdemir Osman Paşa, Dağıstan'a ve Tataristan steplerine nüfuz etmişti. Dağıstan'ın yiğit halkını itaate almak üzere Kafkasya'da Derbend boğazı girişinde ordugâh kurmuş bulunuyordu. Bu sıralarda bir sancakbeyi, İranlılar tarafından öldürülünce Osman Paşa, durumu Divan-ı

Hümayun’a arzetti. Osman Paşa’nın dilekçesi, İran elçisinin tutuklanmasını gerektiren sebeplerden biri oldu.

Padişah derhal Ferhad Paşa’yı Gürcistan ordusu serdarlığına tayin etti. Derbend üzerine de Karadeniz ve Kırım yolu ile çokça kuvvet gönderildi. Ordu Kefe’ye vardığında oranın beylerbeyi Cafer Paşa, sefer komutanlığına atandı. Seksen konaklık yoldan sonra Derbend’e yetişildi (14 Kasım 1582).

İlkbahar başlarında İran’ın Gence Valisi İmamkuluhan elli bin kişilik bir kuvvetle yola çıktı, iki kuvvetin öncüleri arasında vukua gelen bir çarpışmada Osmanlılar geri çekilmek durumunda kaldılar (25 Nisan 1583).

29 Nisan’da, Osman Paşa, İranlılar üzerine yürümek üzere ordusu ile Derbend’den çıktı. Beştepe’ye vardıklarında İran askerinin yaklaştığını öğrendiler. Osman Paşa merkez komutanlığını kendi üzerine aldı. Sağ kolu Sivas Beylerbeyi Haydar Paşa’ya, sol kolu Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa’ya verdi.

İmamkuluhan ise İran ordusunun merkezinde yer almıştı. Sağ kanat Rüstem Han ve sol kanat da Burhaneddin komutasında idi. İranlılarla, Osmanlılar bütün gün vuruştular. Gece olması da bu kanlı cenge ara vermedi. Her iki tarafda meş’aleler yakıldı. Bu sebeple bu savaşmaya “Meşale Cengi” adı verilmiştir. Ertesi sabah vuruşmaya ara verildi. Daha ertesi gün Osmanlıların şiddetli hücumu, savaşın sonucunu kesinleştirdi, İranlılar yenildiler. Osmanlılar üç bin esir aldılar. Kaçan kaçana idi.

Bu büyük başarısından sonra Osman Paşa, Saburan şehrine gitti. Oradan da Şamahi’ye yöneldi (6 Haziran). Daha sonra yakınındaki neft kuyularından dolayı dikkati çeken Baku’da ordu kurmağa gitti, Özdemir oğlu Osman Paşa, seferi böyle şanlı bir surette tamamladıktan ve Kafkasya yörelerinde güveni sağladıktan sonra Cafer Paşa’yı Dağıstan kaymakamlığına atadı. Ondan sonra dönüş hazırlıklarına girişti.

KIRIM'A YENİ HAN TAYİNİ

Üç defa Rusya içlerine asker götürmüş, Moskova'yı yakmış olan Devlet Giray, Sultan Üçüncü Murad'ın tahta çıkışının üçüncü yılında, vefat etmiş ve Bahçesaray'da özel surette kendisi için yapılmış olan bir türbeye defnolunmuştur. Devlet Giray'ın on sekiz oğlundan en büyüğü olan Semiz Mehmed Giray, babasının yerine geçerek kardeşi Âdil Giray'ı Kalgay, yani vezir ve velihat tayin eylemişti.

Âdil Giray'ın İran'da ölümünden sonra bu mevkie Alp Giray geçmiştir. Kardeşlerinden Saadet Giray'a da ikinci velihatlık mevkii olan nureddinlik görevini tahsis etmiştir. Mehmed Giray'ın kendi kendince yaptığı bu icat Bab-ı Hümayun'ca hoş karşılanmamıştır. Ayrıca Kırım Hanlığı'nın Osman Paşa'ya yardımcı olmaması da İstanbul'da memnuniyetsizlik uyandırmıştır, işte bu gibi sebeplerle Osman Paşa, Kefe'ye gidip, Hanı tahttan indirmek emrini aldı.

Kırım'a vardığında Mehmed Giray'ın uzaklaştırıldığını ilân ettiyse de Han bunu dinlemedi. Üstelik kırk bin süvari ile Osman Paşa'yı kuşatmağa kalktı. Osman Paşa Bab-ı Hümayun'dan acele yardım istedi. Bunun üzerine Kılıç Ali'nin yardımcı kuvvetler ve otuz kadırga ile hemen Kefe'ye gitmesine karar verildi.

Mehmed Giray'ın yerine de yirmi beş yaşında olup Konya'da o zamana kadar dergâhda oturan ve hükümet etmek arzusunu Mevlevi dervişliği kıyafeti altında gizlemekte bulunan kardeşi İslâm Giray atandı. İslâm Giray, kardeşi Derviş Giray ile birlikte Divan-ı Hümayun'a çıkarak padişah'tan Beylerbeyi alâmeti olmak üzere bir kılıç, bir at, altın kitabeli bir alsancak ihsan aldı. 24 Nisan'da yeni han uğurlandı. Kaptan Paşa da donanma ile beraber gidiyordu.

Kırım'a yaklaştıklarında halk yeni Han'a karşı büyük sempati göstermeye başlamıştı. Öylesine ki İslâm Giray'ı getiren donanma kıyıya yaklaştığında atlarını denize kadar

sürmeye kalkışanlar da olmuştur. Mehmed Giray güçlükle kaçtı. Fakat yolda öldürüldü. Alp Giray ile Saadet Giray Kalgaylık ve Nureddinlik mevkilerinde bırakıldılar.

OSMAN PAŞA'NIN PADİŞAH TARAFINDAN KABULÜ

Osman Paşa İstanbul'a dönünce Padişah tarafından pek çok iltifat ve ihsanlara kavuştu. Gemiden çıktığında yeniçeri ağası ile rikâb-ı hümayun subayları tarafından karşılandı. Gelişini izleyen Salı günü (10 Temmuz 1584), Padişahın yalı köşkünde, kabul töreni dolayısıyla geniş mükâfatlara kavuştu. Padişah saray geleneklerini göz önünde bulundurmadan ona hitap ederek:

"Hoş geldin, Osman, otur", demiş ve bunu tekrarlamıştır. Sonra da cenklerini anlatmasını istemiştir. Osman Paşa da başarılarını etraflıca Sultan'a arzetmiştir. Padişah kendisine iki sorguç armağan etmiş ve eliyle başına takmıştır. Kendi sarığından elmas bir iğne ile tutturulmuş olan sorguçlar gibi murassa hançerini de belinden çıkarıp onun beline sokmuştur. Osman hikâyesine devam ettikçe padişah takdirlerini anlatmış ve nihayet Kırım Hanı olayını da açıklayıp tamamlayınca Sultan Üçüncü Murad ellerini göklere kaldırarak şu anlamda dualarda bulunmuştur:

"İki cihanda yüzün ak olsun; Allah senden razı olsun; her nereye gidersen zafer arkadaşın olsun. Âhirette adaşın Hz. Osman ile bir köşkte ve bir sofrada beraber bulun. Bu dünyada uzun süre şeref ve iktidar ile yaşa."

Padişah'ın bir işareti üzerine kapı ağası Osman Paşa'yı köşkün dışına götürerek elbiselerini soymuş ve kendisine Padişahın giydiklerinden giydirilmiştir. Sonra ihsan edilen murassa iğneli sorguçlar sarığına sokulmuş ve hançer de

kemerinde yer almıştır. Osman Paşa tekrar Padişahın huzuruna alınmış ve şükran borcunu ödemiştir.

Onun konuşması dört saat sürmüştür. Padişah artık Osman Paşa'yı en büyük görev olan Sadrazamlığa getirmek kararında idi. 28 Temmuz 1584 tarihinde Özdemiroğlu Osman Paşa devlet mührüne kavuştu. Mühür kendisine daha büyük bir değer verildiğini göstermek üzere dîvânda tevcih olundu ve orada vezirler tarafından el öpmek töreni yerine getirildi. Padişahın fethini düşündüğü Tebriz'e yapılacak seferin başkomutanlığına da o getirildi.

- XXXVII - PADİŞAHIN İLK ZAMANLARI

Sokullu'nun ölümünden İran ile barış yapılıncaya kadar geçen on yıl içindeki olaylar ve Üçüncü Murad'a tesir edip üzerinde hâkim olarak devlet idaresini etkilemeye çalışan vezirler ve sultanlar:

Sadrazam Ahmed Paşa'ya, Arnavut Sinan Paşa halef olmuştu. Fakat bu yüksek görevi hareketindeki kabalık yüzünden elden kaçırdı. Bu zamanlarda hiyerarşik düzen bakımından Sadrazamlığa hakkı olanlardan biri de Osman Paşa idi. Ancak düşmanları onun sarayda terbiye görmemiş olmasını, kendisinin güvenilir olması bakımından bir kusur sayıyorlardı. Ayrıca sert karakterli bulunduğunu ileri sürüyorlardı. Bu bakımdan o sırada onun sadrazamlığından vazgeçildi.

Osman Paşa'nın iki rakibi vardı. Biri İbrahim idi. Bu zat Harem-i Hümayun'dan çıkarak yeniçeri ağası, vezir ve sonra da Sultan Murad'a damat olmuştu. İkincisi Siyavuş Paşa idi. 1582 Martında İbrahim Rumeli Beylerbeyliği'ne atanmıştı. Sadarete Siyavuş Paşa getirildi. Veliaht Mehmed'in annesi olan Haseki Sultan, Siyavuş Paşa'nın

aleyhinde idiyse de, ona bir kötülüğü dokunamamıştır. Haremin büyük kethüdası Canfeda kadının da etkisi büyüktü.

Üçüncü Murad'ın kızkardeşi olan Sokullu'nun eşi ile Piyale ve Siyavuş paşaların eşleri olan sultanlar da bazı devlet işlerine fırsat buldukça karışmışlardır. Kanunî'nin kızı ve Rüstem Paşa'nın dul eşi yaşlı Mihrimah Sultan da bunlar arasında sayılmak gerekir.

Sokullu'nun oğlu vezir ve Piyale'nin oğlu da Kilis Sancakbeyi olmuştur. Sokulu'nun damadı Cafer Paşa yaşlılığında Rumeli Beylerbeyliği'ne yükseltilmiştir.

Sultan Murad gündüzleri çoğu zaman Üsküdar'daki yeni sarayın bahçesinde vaktini geçirirdi. Akşamları ve birçok zamanlar da Şehzadesi Mehmed'i eğlendirmek için fişek attırır. Padişahın ayrıca inşaata da çokça merakı vardı. Bazı yerlerde kaleler yaptırmıştı. Edirne'de, Kıbrıs'ta, Manisa'da camiler, medreseler ve imaretler inşa ettirmişti.

Saltanatının ilk yılında Mekke'de bir su taşkınlığından vukua gelen hasarlar, emri üzerine dört yıl içinde onarılmıştır. Kabe'nin harimi, hatta Hacer-i Esved yirmi dört saat su altında kaldığından bu türlü durumlardan İslâm'ın en kutsal mevkiini korumak için fazla gelecek suları toplayan mahzenin derinliğini arttırmak için yüz on bin altın harcandı.

Padişah'ın fikirlerini ve bu itibarla devlet idaresini etkileri altında bulunduran sekiz kadından dördü sarayın dışında, dördü de içinde idi. Dışarıdakiler Padişahın üç kız kardeşi ile Sultan Süleyman'ın kızı olan yaşlı halası; içeridekiler de Valide Sultan, Haseki Sultan, Kethüda kadın ve vekilharç Raziye idi.

Ulemâ sınıfından da beş zatın Padişah üzerinde özel etkisi görülmüştür. Bunlar da Padişahın hocası, Şeyhülislam, saray imamı, îmam Kadızade, saray vaizi Şeyh Suca idiler. Bilgisiyle şöhret kazanmış olan Hoca Sadeddin iç ve dış

politikayı eline almıştı. Şeyh Suca müneccim niteliği ile Padişahın teveccühünü kazanmıştır. Saray imamı Kürdîzâde Abdürrahman ile Kadızâde ise Hıristiyanları sevmezlerdi. Yahudilerden de nefret ederlerdi.

Suca ile Şeyhülislam, kötü huylu kadınların genel olarak Boğaz dışına sürülmeleri hakkında Padişahtan emir koparmağa muvaffak olmuşlardır. Hatta bununla da yetinmeyerek bu türlü kadınları sokak sokak araştırmışlar ve haklarında zabıtanın kararına göre işlem yapılmak üzere bir kadı ve bir emîr huzuruna götürmüşlerdir (15 Haziran 1577). Cinsel sapıklık aleyhinde de şiddetli bir emir yayınlanmıştır.

Bir ara Şeyhülislam ve Hoca ile kazaskerlerin teşvikleri üzerine Sultan Murad İstanbul'un bütün kiliselerini camiye çevirme kararını verdi. Hatta projesinin uygulanması için bunların birinden başlandı. Sonra da Hıristiyan cemaatlerinin yalvarmaları ve Avrupa hükümetleri elçilerinin başvurmaları sayesinde bu projenin durdurulması ve uygulanmaması sağlandı.

YABANCI ELÇİLERLE İLİŞKİLER

Osmanlıların diplomatik ilişkilerinde önde gelen hükümetler daha çok komşuları olan, Avrupa'da: Venedik, Avusturya, Rusya, Lehistan ve haraç veren Transilvanya, Boğdan, Eflâk, Raguza; Asya'da: İran, Gürcistan ile Özbekler memleketi; Afrika'da da: Cezayir, Trablus, Fas ve Marakeş idi.

Avusturya ve İran çoğu zaman ya tehdit edici, yahut tehdit olunmuş halde bulunduklarından: Birisi ile barış, mutlaka ötekisi ile savaşa yol açardı. Sokullu'nun ölümü üzerine yeni Sadrazam Ahmed Paşa, sınır beylerini hemen hemen tamamıyla değiştirmişti,

Avusturya İmparatoru'nun elçisi Sinzendorf, Berzençe'nin işgaline engel olmak için çalıştı ise de başarı elde edemedi.

Budin Beylerbeyi bir çok Macar köyüne vergi koymak teklifinde bulundu. Bu yüzden bazı anlaşmazlıklar uzlaşmazlıklara eklendi. Bazı çarpışmaların önüne geçilemedi.

Ulama Paşa'nın oğlu İskender Bey, tutuştuğu bir cenkte şehit düştü. Padişah barışın zedelenmesinden dolayı imparatora özel bir mektupla şikâyette bulundu. İmparator da cevabında bazı ithamlar ileri sürdü. Bununla beraber ilişkiler büsbütün kötüye de gitmedi. İmparator'un elçisi İstanbul'dan ayrılırken dört at hediye götürebilmiştir. Şerbettar Ali de bu elçiyle birlikte sünnet düğünü davetiyesini imparatora götürmüştür. (14 Mayıs 1581).

Şehzade Mehmed'in sünnet düğününden bir yıl önce Fransa, elçisi Jak dö Jermini vasıtası ile kapitülâsyonunu yeniledi. Tercüman Ali Bey, sünnet düğünü için bir davetiye ile beraber antlaşmanın Türkçe nüshasını Fransa sarayına ulaştırmakla görevlendirildi.

Yine o yıl içinde Osmanlı Devleti, İspanya elçisi Marigliyano ile bir yıllık bir ateşkes imzalamıştır. Bu gelecek yıllarda da, yine o kadarlık süreler için birbiri peşi sıra yenilenmiştir. Padişah İspanya ile imzalanan anlaşmalara rağmen, Osmanlı Devleti'nden yardım isteyen bir Portekiz elçisini de kabul etmiştir. Portekiz elçisine, İran seferinin gereklerine ve İspanya ile bir yıl için imzalanan antlaşmanın sona ermesine göre cevap verildi (1581).

Osmanlı Devleti'yle İngiltere arasında o zamana kadar sadece bir kaç mektup teati edilmişti. İngiltere Kraliçesi Elizabeth tarafından İngiltere'nin ilk elçisi olmak üzere gönderilen Harebon, İstanbul'a, ancak sünnet düğününden bir yıl sonra gelmiştir. Elizabeth, Padişaha elçi tarafından takdim olunan güven mektubunda Müslümanlarla adeta birleşmek arzusunda bulunduğunu imâ ediyordu. Bu elçi padişahın hocası Sadeddin tarafından desteklenmiştir.

Safiye Sultan'ın, Sultan Üçüncü Murad üzerindeki etkisi hemen bütün hayatı boyunca devam etmiştir denebilir.

Sünnet düğününde hazır bulunmak üzere Venedik'ten gönderilen olağanüstü elçi Soranzo tantanalı bir surette İstanbul'a girmiştir. Venedik Doçu, yaşlılığını öne sürerek, sünnet düğününe gelemiyeceğinden dolayı özür dilemiştir. Bununla beraber istenen bin okka yün kumaşı göndermekte gecikmemişti.

Bab-ı Hümayun ile, Lehistan tacını Osmanlıların müdahalesi sayesinde kazanmış olan Etyen Batori arasındaki ilişkiler de dostça idi. Bu adamın Ruslara eğilimi bulunduğu hakkında bir şüphe belirince, hemen 12 Şubat 1580 tarihinde bir mektupla kendisini savunmuştu. Bunda Rusya'nın yolladığı görevlilerin teşebbüslerine rağmen hiç bir zaman padişahın menfaatlerine aykırı hareket etmeyeceğini belirtiyordu.

Görünürdeki uzlaşmaya rağmen Lehistanlıların, Kırım Hanı'nın oraya sığınan iki kardeşini korumalarından dolayı uzlaşma bozuldu. Sadrazam Sinan Paşa'nın bu konuda Lehistan elçisi ile yapılan bir görüşmede şu anlamda konuştuğu bilinmektedir:

"Sokullu, Etyen'e Lehistan tacını ihsan etmekle suçludur. Biz Kırım Hanı'na yazdık ki: Gitsin, kardeşlerini alsın ve kılıcının kuvvetiyle, kurtuluş parası vermeden onları alsın. Bizim ordumuz da bu teşebbüsün uygulanması için ona yardım edecektir."

Yine Sinan Paşa, İran'dan dönüşünün ertesi günü Avusturya elçisi ile öfkeli bir konuşma yapmış ve vergi ödenmezse derhal Viyana üzerine yürüyeceğini, İran'da elli sancaklık yer fethettiğini, seferden henüz dönmüş olmakla beraber İstanbul'da sıkılmağa başladığını, gerekirse Macaristan'dan da yirmi sancak zaptedeceğini söylemiştir.

Batori'ye, Tatar şehzadelerinin geri verilmesi, Lehlilerin Boğdan ve Eflâk'daki zararlı dolaşmalarının önüne geçilmesi konusunda paylamaları içine alan bir padişah mektubu gönderildi. Batori elinden geldiği kadar bu noktalardan ve Tatar hanlarına verilmesi gereken verginin o

zamana kadar ödenmemiş olmasından dolayı mazeret arzında bulundu. İki prens teslim olundu.

Bu sıralarda Rusya ve Osmanlı Devleti karşılıklı olarak birbirlerine elçi göndermişlerdir.

Transilvanya Voyvodası Kristof Batori bir süre sonra ölmüştür. Transilvanya tahtına Sigismond Batori'nin getirilmesi Lehistan Kralının ricası üzerine uygun görülmüştür. Sigismond, Pol Marhazi adındaki serseriyi kendisine korkunç bir rakip bulmuştur. Marhazi, Türklere sığınmıştı. Sadrazam Sinan Paşa Transilvanya hükümetini ona vermeye müsait göründü. Lehistan elçisini kabul ettiği gün Marhazi'yi de kabul etti. Hatta Leh elçisine çok sert sözler de söyledi. Ancak Sinan Paşa'nın azlinden sonra Marhazi entrikalarının haklı mükâfatını görerek Yedikule'ye hapsolundu. Oradan da Karadeniz kıyısındaki kuleye nakledildi. Fakat İslâma girince hürriyetini kazandığı gibi Lipa Sancakbeyliğini de elde etmeyi başardı.

Boğdan ve Eflâk'ta da bazı olaylar ve Voyvoda değişmeleri olmuştur. İstanbul'a ayrıca Tatar ve Gürcü elçileri de gelmişlerdir. Bir de sünnet düğününe yakın zamanlarda Özbek Padişahı ile Fas ve Marakeş Sultanı tarafından da birer elçi gelmiştir.

MUHTEŞEM SÜNNET DÜĞÜNÜ VE VELİAHTIN MANİSA'YA GİDİŞİ

Sünnet düğününün 1582'de yapılmasına karar verilmiş ve bir yıl önceden hazırlıklara başlanmıştı. Düğünün zamanı Asya, Avrupa, Afrika hükümdarlarına bildirildi. Devletin bütün valilerine de davetnameler yollandı, işleri katılmaya engel olanlar birçok hediyeler takdim ederek mazeretlerini arzettiler.

Kara Bâli Bey sûr-ı hümayun eminliğine ve Hamza Bey de bakımına memur oldular. At Meydanı, geçmiş günlerin en parlak günlerini soluk bırakacak bir ihtişam alanı oldu.

Sultan Üçüncü Murad'ın Şehzadesi Sultan Mehmed'in şerefine tertiplenen bu düğün, Osmanlı Devleti tarihinde gerek azameti, gerekse süresi bakımından eşsiz kalmıştır.

İbrahim Paşa Sarayı'nın avlusunda Padişah ve veliaht ile sultanlar için köşkler, üstü örtülü karargâhlar yapılmıştır. Bütün devlet erkânı ve yabancı elçiler için de yerler hazırlanmıştır. Birçok yüksek görevli insanlar bu sünnet düğününde görev almışlardı.

Haziranın ilk günü Padişah büyük debdebe ile At Meydanı'nda İbrahim Paşa'nın sarayına gitti. Sünnet nahilleri çok ilgi çekici idi. Velihat altın işlemeli ve kırmızı renkte elbise giyinmiş olup, başında iki siyah sorguçlu bir kavuk bulunuyordu. Belinde ağır baha taşlarla süslü bir kılıç ve elinde de billurdan yapılmış bir çelik topuz vardı. Şehzade düğün yerine gelince babasının elini öptü. Bu sırada muzıka neşeli havalar çalıyordu.

Günlerce eğlenceler, yarışlar, ziyafetler birbirini izledi durdu. Şekerleme dağıtımı sırasında canbazlar marifetleriyle halkı eğlendirdiler. Sünnet nahillerinin üzerlerine değişik meyva ve eşya resimleri asılmıştı. Bunlar şehrin her tarafında dolaştırıldı.

Bu sıralarda Rum, Arnavut ve başka milletlerden olup Hıristiyan dininde kalmış olan epeyce insan da İslâm dinini kabul edip sünnet oldular. Geceleri de şehri gündüz gibi aydınlatacak fişekler ve maytaplar yakıldı. Ayrıca istihkamlar üzerine hücum taklitleri yapıldığı geceler de olmuştur. Yabancı elçiler de değerli hediyeler sundular. Bunlar içinde Transilvanya, Ragoza elçileriyle Kırım Hanı'nın, Fas ve Marakeş Sultanları'nın hediyeleri ayrıca dikkati çekmiştir.

Yeniçerilerden başlayarak Ulemâ sınıfına, şeyhlere verilen ziyafetler çok masraflı ve konforlu olmuştur. Esnaf alayları da debdebeli gösterişlerle başlamıştı. Her sınıf kendi sanatının bir örneğini sunmuştu. Ayrıca dervişler de bu düğüne katılmış ve onların tebrikleri sırasında padişah hocası tarafından dualar okunmuştur.

Hülâsa eğlence, yarış, silah talimleri, harb oyunları, folklor gösterileri, deniz talimleri, türlü rakslar, çeşitli müzik, tarikat âyinleri, zamanın temsil sanatı adına ne varsa, ne akla geliyorsa hepsinden faydalanılmış ve benzeri görülmeyen bir ihtişam içinde gerçekten unutulmaz günler yaşanmıştır.

Temmuzun yedinci günü Şehzade Sultan Mehmed'i, Vezir Cerrah Paşa, At Meydanı sarayında, sünnet etti. Altın ve gümüş para dağıtımı ve bin altın ödül ile bir at yarışı yapılması bu günün zevkini çoğalttı.

Sünnetten on iki gün sonra yeniçerilerle sipahiler arasında gürültü çıktı, hatta subaşı padişah huzurunda sürüklendi. Çekişme ancak güçlükle bastırıldı. Padişah sarayından çıkışının elli ikinci günü (22 Temmuz) şehzadesi ile beraber yine sarayına döndü. Böylece bu müstesna sünnet düğününün safası, sonunda birazcık bozulmuş oldu.

Veliaht erginlik çağı sayılan on altıncı yaşına bastığında kendisine bir harem dairesi, muhafızlar ve hizmetçiler tahsis olunduğu gibi, Manisa sancağı da verildi. Genç şehzade maiyyetini teşkil eden iki bin süvari ve piyade ile görev yerine yöneldi (28 Aralık 1583).

İBRAHİM PAŞA'NIN MISIR'A HAREKETİ

Yeni sadrazam Osman Paşa, Padişahın güven ve teveccühünü o sıralarda Mısır' a vali tayin edilen İbrahim ve Rumeli Beylerbeyi Mehmed paşalarla bölüşmüştür. Sultan Murad'ın tahta çıkışdanberi Mısır, Hadım Mesih Paşa idaresinde idi. Bu adam o kadar kıyıcı davranmıştır ki altı yıl içinde cellat elinde binden fazla adam öldürmüştür.

Mesih Paşa'yı Mısır valiliğinde irtikâbı ile şöhret bulan Hasan Paşa izlemiştir. Bu adam da azledilmiş, İstanbul'a çağırılarak Yedikule hapishanesine konulmuştur. Sultan Murad'ın iltifatına kavuşmuş olanlardan İbrahim Paşa, kendinden önceki iki valinin açtığı yaraları onarmakla görevli olarak Mısır'a vali tayin edildi.

İbrahim Paşa, Hasan Paşa'nın gizli hazinelerini aramış ve bulmuştu. On sekiz ay Mısır'da kaldıktan sonra Padişahtan, Suriye yolu ile İstanbul'a gelmek ve geçerken Dürzü âsileri beyi Maanoğlunu tedip eylemek emrini aldı.

Mısır'ın idaresini defterdar Sinan'a tevdi etti. Ayrıca yola çıkmadan önce dört yüz bin dukadan ibaret olan yıllık vergiyi altı yüz bine çıkardı. Ondan sonra da Sayda'dan Akkâ'ya kadar olan yerlerin sahibi kesilmiş olan Maanoğlu'na boyun eğdirmek üzere yirmi bin kişi ile Suriye'ye yöneldi.

DÜRZÜLERLE CENK VE İBRAHİM'İN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ VE DÜĞÜNÜ

Adları, Fatımî halifesi Hakim bi-Emrillah'a mensup bir şeyhin adından alınmış olan Dürzüler eski ve cenkçi bir dağlı kavmin torunları sayılır. Bunlar iki kabileye yani Teymânîlerle İbn-î Maanîlere ayrılırlar. Manîler, sonraları daha kuvvetlenmiştir. İbrahim Paşa, Şam ovasında iken Venedik konsolosu kendisini tebrike geldi.

Osmanlı generali iki âsiyi yani Şerafeddin ile Maanoğlu'nu yanına çağırdı. Birincisi söz dinleyerek geldi. İkincisi davete

icabet etmedi. İbrahim Paşa, Maanoğlu'na tâbi yerleri kılıç ve ateşle yakıp yıkmaktan çekinmedi.

Maanoğlu'na Halep valisi Ali Paşa ile Mansur'un adamlarından Gomeyda'yı gönderdi. Fakat bunlar âsiyi inandırıp getiremediler. Sadece birçok hediyeler koparmayı başardılar. Maanoğlu'nun anası da bizzat Osmanlı ordusuna gelerek mazeret beyanında bulunduysa da bir sonuç elde edilemedi.

Bu olaylar Lübnan'da olup dururken Osmanlı donanması Sayda'ya dört bin kişi çıkardı ki, bunlar üç bin de esir almışlardı. Şam'a dönen İbrahim Paşa, Lübnan emirliğini İbni Harkûş'a verdi.

İbrahim Paşa, Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın Trablus'a götürmüş olduğu yirmi beş kadırga ile sonbahar günlerinde İstanbul'a döndü, Getirdiği hediyeler saray halkının o zamana kadar gördükleri arasında gerçekten çok ilgi çekici idi.

Altından yapılmış murassa bir taht hediyelerinin en kıymetlisi sayılırdı. Bunun sadece altını seksen bin duka değerinde idi. Sonradan padişahlar ilk cülus gününde bu tahta oturmuşlardır. Bundan başka çok güzel işlenmiş murassa kılıçlardan pahalı kumaşlara, kölelere kadar birçok göz kamaştıran hediyeler vardı ki toplamı iki milyon altın tahmin edilmiştir.

Sultan Murad, kızı Ayşe Sultanı, İbrahim ile evlendirmeyi kararlaştırmıştı. Düğün için ertesi yılın 20 Mayıs (1586) tarihi tesbit olundu. O zamana kadar sultanların nikâhı yüz bin altın üzerine kıyılmak gelenek haline gelmişken bu defa özel bir müsaade ile, üç yüz bin altın ile nikâh kıyıldı. Bu

düğünde, Kılıç Ali Paşa sağdıç olmuş ve bu nitelikle geline elli bin altın değerinde hediye vermişti.

AVUSTURYA İLE BARIŞ YENİLENMESİ

İbrahim Paşa'nın Suriye seferi esnasında Osmanlı Devleti ile İran arasında savaş yeniden başlayınca, Osmanlı Devleti Avusturya'nın barışı sekiz yıl uzatma isteğine kolaylık göstermiştir. Siyavuş Paşa, antlaşma her değiştikçe sadrazama verilmesi gelenek haline gelen altı bin altını kendisi için on bine çıkardı.

Sünnet düğünü dolayısı ile Avusturya'dan gönderilen kıymetli hediyelere karşılık verginin ödenmemiş olan bir yıllığını istemekten vazgeçtiği gibi, İmparator İspanya'nın barışa uyacağını garanti ettiği takdirde, o hükümeti de barışa dahil etmeye muvafakat gösterdi. Bununla beraber ertesi yıl bazı sınır çarpışmalarından dolayı barış yine bozuldu. İmparator daha ciddî çarpışmalara meydan vermemek için İstanbul'a elçi yolladı (26 Ekim 1584).

Sadrazam Osman Paşa, İran'a gitmeden önce Baron dö Lihtenştayn'ı resmen kabul etti. Şikâyetlerini dinledi. Hatta bazı beylerin azlini de vadeyledi. Sadrazamın hareketinden sonra sadaret kaymakamı Mesih Paşa bu vadiler yerine getirmemiştir. Ancak imparatora yazdığı bir mektupta: Avusturya devleti taahhütlerini tüm olarak yerine getirdikçe barışın korunacağını bildirdi.

Bundan sonra yine bazı olaylar cereyan etmiştir. Bazı çarpışma ve çatışmalar olmuştur Bazı mektuplar gidip gelmiştir. Yıllık hediyeler İstanbul'a gönderilmiştir.

MACARLARLA BARIŞIN BOZULMASI

Barış sürüp giderken Nadaşdi, 1587 Şubatı sonlarına doğru Kopan mevkiini ansızın ele geçirmiş ve yağma etmiştir. Buna karşılık Budin yakınlarında düşmanın yaptığı akınlar

hezimetlerine yol açmıştır. Birçok esir alınmıştır. Esirler bir zafer alâmeti olarak İstanbul'a gönderilmişlerdir.

Bir süre sonra Macarlar barışı bir daha bozmuşlardır. Vergilerini ödemekten çekinen ahaliyi tedip için çalışan Stulvaysenburg sancak beyi Kara Ali Bey hücuma uğramış, yenilmiştir (11 Ekim 1588). Macarlar bundan sonra Gostiç'in düşmesine sebep olmuşlardır (9 Kasım).

Genç Turzo'nun barışı zorlaması, önemli bir sonuç vermemişse de hâince ve nefrete lâyık bir surette olmuştur. Turzo, Macar kuvvetleri komutanı Palfi'nin muvafakatı ile Budin valisine baş vurup eşit bir toplamda Türklerle döğüşmek istemiştir. Bu arzusu kabul edilmiştir.

Fakat bu çarpışmadan sonra Turzo, dönmekte olan Türklerin üzerine hâince saldırmış ve bunların yarısını pare pare etmiştir (14 Mart 1589). Her ne kadar Arşidük Ernest ve David Ungand mazeret beyanı için Yurkoviç'i, yeni Budin Valisi Ferhat Paşaya göndermişler ve Macarlar suçluları sorguya çekmek üzere bir savaş konseyi toplamışlarsa da bundan bir sonuç çıkmamıştır.

LEHİSTAN VE RUSYA İLE İLİŞKİLER

Osmanlı Devleti, Avusturya'dan sonra en çok münasebeti Lehistan ile idi. 1583 yılıda Ahmed Çavuş, Kral Etyen Batoriye, Padişahın Lehistana sığınan Boğdan voyvodası Yankul'un bundan sonra himaye edilmesini yasaklayan bir mektubunu götürdü. Etyen, Padişahın mektubuna kaçamaklı bir cevap yazıp yolladı.

Padişah, ferman şeklinde yazılmış bir ikinci mektup ile Hasan Çavuş'u Lehistan'a gönderdi. Etyen verdiği yeni cevapta Yankul'u Lehistan'da kalmak, yahut Bab-ı Hümayun'a itaat etmek hususunda serbest bıraktığını; Kazakların taarruzlarını önlemek için elinden geleni yapacağını; Ruslar üzerine vuku bulan son üç seferinde Kırım hanının hiç yardım etmemiş olduğunu; Avusturya ile

ateşkesin yenilenmesinde kendisinin hiç bir suretle uygunsuzluk görmediğini bildirdi.

Bu sırada bazı nahoş olaylar olmuştur. Söz gelimi Kral Etyen'in bir mirahoru İstanbul'dan memleketine dönerken Edirne yakınlarında maiyyeti ile öldürülmüştür. 1584 de bu olay için mazeret beyan edilmiştir.

Etyen'in ölümünden sonra Mustafa Çavuş, Kazakların daima tekrarlanan taarruzlarından şikâyet etmek ve eğer yeni kral seçimi Osmanlı Devleti'nin arzusuna uygun düşmezse bir Türk istilâsının vukua gelebileceğini beyan eylemek üzere yeniden Lehistan'a gitti.

Etyen'in ölümünü bildirmekle görevli olan elçi dokuz araba ve elli kişi ile İstanbul'a gelmiştir (26 Mayıs 1587). Elçi sadrazamla konuşurken Lehistan'ın, Transilvanya Eflâk voyvodalarının hiç birini seçmeyeceğini beyan eylemesi üzerine Sadrazam, Lehistan büyükleri isterlerse ölen kralın akrabasından, yahut memleketlerinin asilzadelerinin birini seçebileceklerini ifâde etti. Ancak bu takdirde ilk önce devletin muvafakatini istemeleri gerektiğini ve bu nokta unutulacak olursa padişahın öfkesini ve kılıcını davet etmiş olacaklarını da sözlerine eklemeyi unutmadı.

Vezirler, Lehistan tahtına geçmek isteyenlerinin arzularını incelemek üzere dîvân kurdular. Sonunda İsveç Prensi Sigismond rakiplerine üstün çıktı. Bu prens sekreteri Jan Zamoiski'yi İstanbul'a göndererek kendisinin seçimini bildirmekle beraber, Osmanlı Devleti ile süregelen dostluk ilişkilerinin devamını, antlaşmaların yenilenmesini, Lehistan sınırına riayet olunması için Kırım hanına emir verilmesini rica etti. Padişah da bu isteklerini tamamıyla yerine getirdi.

Prens, taç giydikten sonra da yine sekreterini, tahta çıktığını haber vermekle görevlendirdi. Ayrıca padişaha, Maksimilyen'in yenilerek esir edildiğini arzetti (26 Haziran 1588). Ona kızkardeşini vermek niyetinde olduğunu da açıkladı. Padişah yolladığı cevapta; Prensesin, Transilvanya Prensi ile evlendirilmesinin daha önceden Sigismond

tarafından vaat edilmiş olması dolayısıyla, başkasına verilemeyeceğini belirttiği gibi Osmanlı Devleti tarafından hakaretle mumamele gören İmparator'un hiç bir zaman Lehistan'a dost olamayacağını da açıkladı.

Sünnet düğününde hiç bir Rus temsilcisi bulunmamıştı. Fakat ondan sonraki ikinci ve üçüncü yıllarda Çar Fedor İvanoviç tarafından mektuplar ve pahalı samur kürkler ile iki temsilci geldi. Bu elçilerin ilki gizli bir kabul esnasında padişaha Rusça bir mektup sundu (24 Mart 1584). Bu mektupta Çar, İran Şahının Osmanlılar aleyhine istediği yardımı vermekten çekindiğini Sultan Murad'a bildiriyordu.

Ertesi yıl (1585), Padişah'ın sarayına intisap etmek isteyen bir Ermeni, İstanbul'a yeni bir Rus elçilik heyetinin gönderilmesine sebep olmuştur.

Boğdan ile Eflâk, sınırlarını Tatarlara karşı savunmak için yirmi bin kişi toplamışlardı. Eflâk'dan Lehistan'a kaçmış olan Piyer Çerçel tahtını Mihne'ye bıraktı. Padişah da, selefinin borcunu ödemek şartı ile Mihne'yi tanıdı.

Kötürüm Piyer, üçüncü defa olmak üzere, Boğdan Dukalığı makamına çıktı. Piyer bir süre sonra yedi yaşında bulunan oğlunu kendisine halef seçmek hakkını da sağladı.

FRANSA, İNGİLTERE, VENEDİK, İSPANYA VE TOSKANA İLE İLİŞKİLER

Fransız elçisi Jermini bazı teşebbüslerde bulundu. Elçi, padişaha sunduğu bir mektupta kendi milleti hakkında yeni bazı ayrıcalıklar isteyince Padişah bunun kenarına kendi eliyle şu anlamda bir cevap yazmıştır:

"Şimdiye kadar size ettiğimiz inayetler, sizin tarafınızdan karşılıklı olarak insaniyet ve mürüvvet gösterilmesini gerektirir."

Jermini'nin halefi Lanskom, bir Pazar günü Galata kiliselerinden birinde imparatorun elçisine ayrılan şeref

yerini zorla kapınca bu olay bu kilisenin kapatılmasına yol açmıştır.

İngiltere'nin ilk elçisi Padişah'a çok kıymetli bir saat ve başka hediyeler sunmuştur. İngiltere İspanya ile yaptığı savaşa, Osmanlı Devleti'nin de katılmasını sağlamak istedi ise de, İran savaşı bahane edilerek, talepleri geçiştirildi.

Sultan Murad elçinin mektubuna verdiği cevabında şimdi İspanyollar tarafından alınıp da ileride Osmanlılar eline düşebilecek bütün İngiliz tebaasını kurtarmayı da taahhüt eyledi ve İngiltere'de bulunabilecek Türk esirlerinin de serbest bırakılmasını kraliçeden istedi.

Elçi, İspanyolların Hind denizlerindeki tüccar gemilerine karşı, o taraflarda dolaşmak üzere bir donanma gönderilmesini ve Don Antonyo'nun Portekiz tahtına oturtulmasında yardım gösterilmesini diledi. Padişah ise sadece elçiye iltifatla yetindi.

Trablus Valisi Ramazan'ın kadırgasının Venedik Cumhuriyeti komutanı Emmo tarafından ele geçirilmesinin sebep olabileceği vahim neticelerinden; İran savaşı Venedik'i korudu.

Bu sırada, Venedik Cumhuriyeti'nin bir kadırgası, Zanta sularında bir İspanyol kadırgasına hücum ile bazı Müslümanları kurtardı. Bundan dolayı Sultan Murad 1585 Haziranında Venedik Doçu'na özel bir mektup yazarak memnuniyetini ifâde etti.

Osmanlı Devleti ile İspanya arasından bir yıl için imzalanan ateşkes (1581) üç yıl için uzatılmıştı. Bu sürenin sonunda İspanya ile yeni bir ateşkes akdi bir ara geri bırakılmışsa da 1587 tarihinde iki yıl için yeniden imzalanmıştır.

Toskana Dukası da eski antlaşmanın yenilenmesini istemiş olduğundan kendisine bunun için bir elçilik heyeti göndermesi donanmasının da Papanın deniz kuvvetlerine katılmayacağını vaadetmesi hususları tebliğ olunmuştur.

GÜRCİSTAN VE ÖZBEKLERLE İLİŞKİLER

Yine bu sıralarda Gürcistan Patriki memurlarının, yukarıda sözü edilen İran elçilerinin, Özbeklerin delegeleri de İstanbul'a gelmiştir. Geçen bölümlerde Osmanlı ve Özbekler arasındaki ilişkilerden bahsolunmuştu. Özbek Hanı Burak Han'ın yahut öteki adı ile Burhan Şah'ın yerine Pîr Mehmed Şeyh geçmişti (3 Ağustos 1587).

Pîr Mehmed'in torunu Abdullah, tahta çıkınca, Üçüncü Murad'a cülusunu haber vermiş ve her iki tarafın kuvvetleriyle İran üzerine hücum etmenin tam zamanı olduğuna dair bir mektup göndermişti. Abdullah iki yıl sonra bir elçilik heyeti daha göndermişse de, o sıralarda İran hakkında barışçı niyetler beslendiğinden, bu heyet arzularına kavuşamamıştır.

PAPA'NIN ASYA HIRİSTİYAN CEMAATLERİ İLE İLİŞKİLERİ

Papalık nüfuzunu genişletmek için, Papa Beşinci Sikst; Ermeniler, Melkitler, Yakubîler ve Keldanîler gibi Asya'da yayılan Hıristiyan cemaatlerine elçiler gönderdi. Onun amacı Papalık nüfuzunu bu dört kilise üzerine de yerleştirmek ve imkân doğarsa bunları Katolik mezhebine bağlamaktı.

Bu görev Sayda Piskoposuna verilmişse de sonuca varılmamıştır. Ermeni Kilisesi iki patriğe bağlı idi. Bunlardan biri Büyük Ermenistan'da Açmıyazin, öteki de Küçük Ermenistan'da Sis şehrinde otururdu. Dominik papazlarından Bartolome'nin Roma için kazanmış olduğu katolikler Nahcivan bölgesinde on iki kazada ikamet ederlerdi.

Papa'nın vekili, Roma kilisesi ile birleşmesi için uzun süre Sis patriki ile müzakerelerde bulundu. Patrik, Katolik mezhebi inançlarını imzaladı. Ancak hasmı olan bir papazın

isnadlarına karşı kendini savunmak üzere İstanbul'a gitmek zorunda kaldığından bunu ilân edemedi.

Papa vekilinin, Şam yakınlarında bir ovada oturan Melkitler'e diğer bir deyimle Suriye Rumlarının patrikine yapılan etkiler de boşuna olmuştur.

Yakubîlerin patriki Fırat üzerinde Marbitay manastırında ikamet ederdi. Mezapotamya Yakubîleri, ilk kiliseleri olmak üzere Cizre Manastırındaki Mardin kilisesini tanırlar. Papa'nın vekili oraya kadar giremediğinden Trablus, Hama, Şam, Kudüs, Halep, Urfa ve Marbitay'daki Yakubî kiliselerini ziyaret ile yetindi. Fakat onların inançlarından tek birini değiştirmeği başaramadı.

Diyarbakır ve Siirt taraflarında bulunan ve Papa Üçüncü Jül zamanında Roma mezhebini kabul etmiş olan Hıristiyanlar Roma'da Keldanî, Asurî yahut Doğu kilisesi adı ile anılırdı.

Papa vekili, Yakubîler patriği gibi Musul yakınında S. Hermes Manastırında bulunan Nasturi patriğini de, kendini karşılamağa çağırdı. Fakat patrik buna muvafakat edecek olursa Türkler tarafından takibata uğrayacağı bahanesiyle icabet göstermedi. Böylece Sayda piskoposunun gayretleri sonuçsuz kaldı.

DENİZLERDEKİ GELİŞMELER

Elçilik heyetleri sırasında, vukua gelen deniz olayları. Eski tarihlerden beri Karadeniz, gemiciliğe pek elverişli sayılmazdı. 1582 yılında Kaptan Kılıç Ali Paşa komutasında Kırım'a gitmek üzere İstanbul Boğazı'ndan çıkan Osmanlı donanmasının uğradığı hasar, bu tezi yeniden doğruladı. İki yıl sonra Karadeniz'de yeni kazalar zuhura geldi.

Bu sıralarda Sultan Murad, İstanbul'da büyük bir amiral gemisi inşa ettirdi. Bu gemi Kanunî ve Selim zamanlarında başkent tersanelerinde inşa edilen iki gemi ile rekabet ediyordu. Geminin denize indilişinde başta Padişah olmak

üzere devlet büyükleri hazır bulunmuş ve büyük bir tören yapılmıştır.

1586 yılında Kılıç Ali Paşa yeni sarayda Padişah için kendi harcamaları ile bir hamam yaptırmıştır. Bu hamam ile paşanın adını taşıyan iki cami onun hâtırasını yaşatmıştır.

Bu sıralarda Osmanlı Amiral, Sinan Paşa'nın Kızıl Denizde, dört Portekiz kadırgasını zaptettiği haberi geldi. Buna karşılık hoşa gitmiyen yeni bir haber de alındı: Malta tarikati ile Floransa Dukalığı'ndan dokuz kadırga Urla sahillerine tayfalarını çıkarmış ve etrafı yakıp yıkmıştı.

27 Haziran 1587 de Kılıç Ali Paşa birden ölüverdi. Yarım milyon altın tahmin edilen bütün serveti devlet hazinesine alındı. Yaşı doksana varmış idi. Sultan Murad'ın nedimi ve damadı İbrahim Paşa, Kaptanı Deryalığa tayin olundu ise de, bu makamda bir yıldan fazla kalmadı.

Kaptan Paşalık ondan sonra Cezayir Valisi Venedikli Hasan Paşa'ya verildi. Paşa Sokullu ve Kılıç Ali Paşalar tarafından hoşuna gitmiyecek bazı muamelelere uğramıştı. Yeni Kaptan Paşa 20 Eylül 1588 de İstanbul'a geldi. Padişahın elini öpmek üzere kabul edildiği zaman kıymetli hediyeler sundu.

YEMEN'DEKİ GELİŞMELER

Yemen'de Zeydîler şefi Şeyh Mutahhar öldüğü zaman hükümetini oğluna bırakmıştı. Bu da bir süre sonra hükümeti, yeğeni Ali Yahya'ya bırakarak uzleti seçti. Sekiz yıldanberi vakitlerini sükûn ile geçirmekte olan bu adam, Yemen Valisi Hasan Paşa tarafından: "Duasını almak üzere padişahın kendisini bizzat görmek istediği cihetle İstanbul'a gitmesi gerektiği" hakkında yapılan davete uydu. Ancak İstanbul'a gelince Yedikule hapishanesine atıldı (3 Haziran 1587). Yemen Valisi bu sırada Ali Yahya'yı da yakalayarak Mutahhar ailesinden diğer dört kişi ile beraber İstanbul'a

yolladı. Osmanlı idaresi Zeydîler şeflerinden böylece kurtulmuştur.

Ancak bu tedbirler umulan sonucu elde etmeğe yaramamış, aksine Yemen'in güvenliği zedelenmiştir. Zeydîler, Yemen'in merkezinde bağımsızlıklarını ilân etmişler ve orada uzunca bir süre hükümet sürmüşlerdir.

KIRIM'DAKİ GELİŞMELER

İslâm Giray'ın Osman Paşa tarafından Kırım Hanlığına getirilişinden sonra Mehmed Giray, on bin Nogay ile Bahçesaray'a hücum etmiş ve Osmanlıların henüz yerine oturttukları Hanı firara zorlamış, han yaralanmış ve güçlükle kurtulmuştu.

Sadrazam ve Serasker Osman Paşa şartların elverişli olmayışına bakmadan bizzat Mehmed Giray'ın üzerine yürümek istedi. Kılıç Ali, Ekim'de Karadeniz'e çıkma emri aldı. Ordunun seçilmişlerinden olmak üzere on bin yeniçeri, altı bin muntazam süvari, bin çavuş, sadrazamla beraber Kırım'a gitmeğe memur oldu.

Osman Paşa, Kaptan Paşa'nın amiral gemisine çıktığı vakit bir hatt-ı hümayun geldi ve selam topları atıldı. Padişah burada: Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa'ya vezirlik rütbesini verdiğini belirtiyor, yeniçeri ağası Mehmed'i Rumeli Beylerbeyliğine, baş imrahor Halil'i yeniçeri ağalığına tayin ettiğini ve Mesih Paşa'yı da Sadaret Kaymakamı niteliği ile İstanbul idaresine memur eylediğini açıklıyordu.

Bu sırada nişancı Mehmed'in sekreteri tarihçi Selânikî, Osman Paşa'ya padişah tuğrası ile süslenmiş olup sadrazamın istediği gibi doldurabilmesi için açık bırakılmış beşbin kağıt getirdi. Donanma ile ordu Sinop ve Kastamonu'da kışlamağa gittiler.

Yine bu sırada, Bahçesaray'dan Kefe'ye giden İslâm Giray, kardeşi Kalgay Alp Giray'ın yardımı ile Mehmed Giray'ı Kefe yakınlarında Andol ovasında yenmişti. Bu başarı, Osmanlı

ordusunun yardımına artık ihtiyaç bırakmamıştı. Osman Paşa'da İran'a yöneldi.

İslâm Giray, ilk defa olarak, hutbede kendi adından önce padişahın adını andırmıştır. 1588 Nisanında ölen İslâm Giray, Akkirman büyük camiine gömülmüştür. Hanlık Gazi Giray'a tevcih olundu. Bu zat İran seferinde esir düşmüş, yedi yıl orada kaldıktan sonra Osmanlı ordusuna katılmış, oradan İstanbul'a gelmişti.

Gazi Giray, kardeşi Fetih Giray'ı Kalgay, Âdil Giray'ın oğlu Baht Giray'i Nureddinlik makamına getirdi. Ancak bir süre sonra yeni bir ihtilâl oldu. Alp Giray Hanlığa, İslâm Giray'ın oğlu Mübarek Giray da Kalgaylığa geldi.

Padişah bu fetrete son vermek için iki Giray'ı İstanbul'a çağırdı. Mübarek Giray Çerkeslere sığındı. Alp Giray ise padişah fermanına uyarak İstanbul'a geldi. Ömrünün geri kalanını Edirne yakınındaki Yanboli kasabasında sükûn içinde geçirdi.

-XXXVIII- TEBRİZ SEFERİ VE SADRAZAM OSMAN PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

Osman Paşa yüz atmış bin kişiyi bulan ordusu ile Kastamonu'dan Erzurum'a hareket etti. Erzurum'da asker yiyecek azlığından şikâyete başladığı gibi, Çaldıran Ovasında da mırıldanma arttı.

Van Valisi Vezir Cigalazâde altı bin seçkin askerle, Çaldıranda orduya katıldı. Serasker, orduya geçit resmi yaptırdıktan sonra Tebriz üzerine yürüdü. Osmanlı öncüleri Sofyan'da İran Prensi Hamza Mirza'nın âni hücumuna uğradılar. Yedi bin şehit ve esir verildi.

Osman Paşa bu yenilginin öcünü almak için Cigalazâde ile Diyarbakır Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı on bin kişi ile seçti. Fakat bu kolordu da Hamza tarafından yenilgiye uğratıldı. Bununla beraber İran Şahzadesi de geri çekildi. Cigalazâde

ile, Mehmed Paşa, Tebriz önünde Şenb - Gazan'a, yani Moğol İmparatoru Gazan'ın türbesi yakınına, giderek orada çadır kurdular (21 Eylül 1585).

Şehrin birkaç bin kişiden başka savunucusu yoktu. Tebriz komutanı Cigalazâde'nin ordugâhına kadar sokulup bir hücumda bulundu. Geceleyin de çekilerek şehri Osmanlı ordusuna bıraktı.

Tebriz özellikle pazar ve meydanı ile şöhret kazanmış ve ovasının güzelliği dillere destan olmuş bir şehirdir. Meyvası ve kumaşları ona ayrı bir şöhret sağlamışlardır. İran şâirlerinden burada doğanlar, burada yaşayanlar veya burada ölenler çoktur.

Sadrazam Tebriz'i fethedince burayı tahkim etti. Otuz beş gün zarfında büyük bir sur meydana getirildi. Osman Paşa, hasta olmakla beraber, fethi izleyen ilk Cuma günü Tebriz Camii'nde Cuma namazını edâ etti.

27 Eylül 1585'de İran Şahzadesi Hamza yirmi bin kişi ile Türk ordugâhına yeniden saldırdı. Birçok da telefata sebep oldu. Şehitler arasında Diyarbakır Valisi Mehmed Paşa da bulunuyordu. Karaman Valisi olup atı ile beraber kuyuya düşmüş olduğu için o zamandan başlayarak "Kuyucu" lakabı verilen Murad Paşa da verilen esirler arasında idi. Bu çengin üzücü sonucundan sonra (25 Ekim 1585) Sadrazam. Diyarbakır beylerbeyliğine Hadım Cafer Paşa'yı tayin etti.

Bu sırada korkunç İran Şehzadesi Hamza, üçüncü defa olmak üzere, yirmi bin süvari ile bir daha göründü. Sadrazam hasta olduğu ve ayakta güçlükle durabildiği halde savaşa girişmekte tereddüt etmedi. Osman Paşa bu savaşmanın sonunda vefat etti (29 Ekim 1585). Osmanlıların Hamza Mirza ile olan dört savaşın dördünde de İranlılar üstün gelmişlerdi.

Osman Paşa'nın vasiyeti uyarınca, Cigalazâde'nin başkumandan niteliği ile ve beşinci defa da giriştikleri savaşta, İranlılar adamakıllı yenilmiş ve onların üç bin kişileri bir bataklıkta batıp kalmıştır. Bu konuda

Cigalazâde’nin İstanbul’a yazdığı yazı memnunluğa yol açmış ve şenlikler yapılmıştır.

Osman Paşa’nın ölümü üzerine Cigalazâde’nin Mehmed Bey vasıtasıyla İstanbul’a göndermiş oldukları mühr-ü hümayun, doksan yaşında bulunan Mesih Paşa’ya verildi. Osman Paşa, Padişah’a yolladığı son dilekçede mührün Cigala’ya verilmesini özellikle tavsiye etmişti.

Fakat başlarında Padişahın hocası tarihçi Sadeddin, Ferhad Paşa’yı aday gösterdi. Her tarafta birbirine uymaz birçok teklifler getirildi. Öylesine ki Padişah, Cigala’yı mı, yoksa Ferhad Paşa’yı mı en yüksek göreve getirmenin uygunluğu konusunda dîvân erkânının hepsinin görüşlerini sordu. Reyler bölündüğü için padişahın kararsızlığı yatışmadı.

Her iki rakibe de ayrı hatt-ı hümayunlar gönderildi. Böylece ikisi de İran’daki Osmanlı kuvvetlerinin başkomutanlığına tayin edilmiş oluyorlardı. Ferhad Paşa 21 Mayıs 1586 da Erzurum’a doğru hareket etti.

Tebriz muhafazasında bırakılmış olan Cafer Paşa ise Tokmakhan ve Ali Han komutasındaki İran askeri tarafından kuşatılmıştı. Tebriz iki ay kuşatmaya karşı koydu. Bu süre içinde Osmanlılarla İranlılar arasında kırk sekiz defa cenk olmuştur.

Bu sıralarda Hamza Mirza da hareketsiz durmamıştır. Selmas ve Erivan paşalarıyla çarpışmış ve yağmalarda bulunmuştur. Gürcistan hâkimi de Tiflis kuşatmasını sıkıştırıyordu. Bununla beraber Serasker İran ordusundaki Türkmen Beyleri ile muhaberelerde bulunmuş ve bundan doğan elverişli etki sayesinde Tebriz ve Tiflis kuşatmadan kurtarılmıştır. Hamza Mirza da, Türkmenlerin Osmanlılar tarafına eğilimleri sonucunda öldürülmüştür.

İRAN’DA KARIŞIKLAR

İran’la çarpışmaların sonucunda başarının Osmanlılar tarafında kalmasının sebebi aslında, bir kaç saltanat

davacısı arasından dolayı İran'daki iç karışıklıklar ve aynı zamanda Özbeklerle de savaşmasıdır.

Türkmen aşiretleri, Tebriz seferinin devamı boyunca Hudabende'nin askerini yenilgi durumunda bulundurmuşlardır. Türkmenler, başkanları Emir Han'ın idamını affetmedikleri gibi, onun halefi olarak Ali Kulihan'ın seçilmesini de hoş karşılamamışlardır. Bu bakımdan yiğit aşiretleri ile İranlılara yardımdan çekinmişlerdir.

Şah, bunların şeflerini, askerleriyle kendisine katılmak için davet etmiştir. Bunlar kendilerine kumanda etmek üzere Şahın üçüncü oğlu Tahmasp'ı istediler. Şah da isteklerine muvafakat etti. Bunun üzerine şahzade kendilerine verilince Tebriz'e gidecek yerde Kazvine doğru hareket eylediler.

Hamza, Türkmenlerin teşebbüsünün ne kadar vahim sonuçlara götürebileceğini takdir ederek bunları on iki bin kişi ile izledi. Yapılan çarpışmada şefleri idam edildi. Kardeşini de öldürttü. Beş bin Türkmen Bağdat'a kaçıp Osmanlı ordusu hizmetine girdiler. Hamza Mirza askerini Kazvin'de kışlattı. Bir ziyafet sonunda uykuda bulunduğu bir sırada öldürüldü.

Abbas Mirza, isteyerek veya istemeyerek, babasını tahttan ayırıp şah oldu (Haziran 1587). Şah Abbas bir yıl sonra Ustaçlı, Şamlı, Rumlu, Dulgadirli âsi aşiretleri şeflerinin kanlarını dökmek suretiyle, yola getirdi.

Hamza'nın ortadan kaldırılışından sonra, Şah Hudabende, Osmanlı Devleti'ne barış teklifinde bulunmuştu. Ayrıca barış eğilimlerinin bir teminatı olarak Hamza'nın oğlu Haydar Mirza'yı da İstanbul'a göndermek istemişti. Hudabende'nin müracaatı üzerine yapılan ateşkesi yeni çarpışmalar izledi. Çünkü İranlılar, Osmanlıların istedikleri Gence ile Karabağ'ın bırakılmasına rıza göstermemişlerdi.

BAĞDAT'TA KUŞATMALAR VE FETİHLER

Ferhad Paşa, Tebriz kuşatmasını bozduktan iki ay sonra Tebriz'den Bağdat'a giden yol üzerinde bulunan Han-ı Gavherdan kalesini aldı. Bağdat'a yakın Turna çayırında onbeş Acem sultanı komutasındaki on beş bin kişi ile yaptığı savaş ise önemli olmuştur.

Ferhad Paşa derhal toplanan altıbin Kürt ile de kuvvet bularak sultanlara birden yüklenmiş ve üç gün üç gece süren şiddetli bir cenge tutuşmuştur. Sonunda İranlılar yenilmiş ve birçok güzel Çerkes kızları ile büyük ganimetler ele geçmiştir. Ferhad Paşa, bu başarısından dolayı, Padişah tarafından mükâfatlandırılmıştır.

Cigalazâde Tebriz dolaylarında iken bazı fetihlerde bulunmuştur. Bu arada Dizful şehri ile Derteng, Pilur, Navar kalelerini, Nihavend şehrini ve daha başka yerleri zaptetmiştir. Cigalazâde'ye karşı çıkan Loristan ve Hemedan valileri bozulmuşlardır. Her iki vali de Osmanlıların eline geçmişlerdir.

Bu askerî seferden dönüşünde Cigalazâde vali bulunduğu Bağdat eyaletinde önemli ıslâhatta bulunmuştur. Her yıl Şam ve Bağdat'tan her ikisi de aynı zamanda birer hacı kafilesi çıkarılmasını ve her iki vilâyet valisinin emirü'1-hac tayin edilmesini bildirdi.

Bundan başka Necef yani Meşhed-i Ali ile Hz. Hüseyin'in kabrinin bulunduğu Kerbelâ susuzluktan dolayı adeta yıkılmış duruma geldiğinden buralara Fırat suyu getirmek üzere bir kanal inşasını teklif etti. Büyük faydaları içine alan bu projeler gerçi hemen uygulanmış değillerdir. Fakat bunlar onun idaredeki liyakatini göstermeğe yarıyan delillerdir. Cigalazâde Sünnî idi. Fakat Şiîlerin Mekke-i Mükerreme'yi ve Hz. Ali ile Hz. Hüseyin'in kabirlerini ziyaret eylemelerini kolaylaştırmaya çalışmıştır.

1588 baharında serdar Ferhad Paşa ve Şirvan valisi Cafer Paşa kuvvetlerini birleştirerek Karabağ bölgesi üzerine yürüdüler ve buranın başkenti olan Gence'yi fethettiler. Gence etrafında büyük bir sur yaptırdılar. İnşaata

başlandıktan kırk gün sonra yapılan istihkâmların üstünden, selam topları atarak bu önemli eserin tamamlandığını bildirdiler (9 Ekim).

İranlılar zamanında çoğu harap olan camiler de onarıldı. Paşalar buradan dönerlerken şehre üç bin kişilik bir garnizon da yerleştirmişlerdir. Gence ve Karabağ'ın fethi, Osmanlılar için büyük güçlük teşkil etmemişti.

Şah, bu sıralarda, Horasan'da Özbek Hanı Abdullah ile uğraşıyordu. Özbek Hanı birkaç ay kuşatmadan sonra Herat'ı zaptetmiş ve burada Şiî mezhebinde bulunanları ortadan kaldırmıştı. Ertesi yıl Horasan'a yolladığı Abdülmü'min Han adındaki oğlu, sonradan Meşhed'i zaptetmiş ve İranlıları kılıçtan geçirmiştir. Abdullah Han da Nişabur, Sebzvar, İsferain ve daha bir çok şehirlerdeki Şiîleri boğazlamıştır.

OSMANLI DEVLETİ İLE İRAN ARASINDA BARIŞ

Osmanlıların hücumundan çok, Özbeklerin taarruzundan sıkılmış olan Şah Abbas, Osmanlı Devleti ile barışı gerekli gördü. Bu amaç için Hudabende'nin Osmanlı ordugâhına göndermeyi teklif eylediği Haydar Mirza'yı İstanbul'a yolladı. Haydar'ın maiyetinde elçi niteliği ile dört han bulunuyordu.

Tarihçi Selânikî, İran şahzadesine mihmandar tayin olundu. İran şahzadesi özellikle İstanbul halkı ve kadınlar tarafından çok merakla karşılanmıştır. Padişah gelenlere geniş tahsisat ayırmıştır. Vezirler Haydar Mirza'ya tantanalı ziyafetler çekmişlerdir. Şairler de övgüler yazmışlardır.Uzun görüşmelerden sonra nihayet barış imzalanmıştır (21 Mart 1590).

Bu antlaşma ile Tebriz ve Azerbaycan'ın Tebriz'e bağlı kısmı, Şirvan, Gürcistan, Loristan, Şehrzor Osmanlılara geçiyordu. Ayrıca bu antlaşma: Peygamberin sahabileri ve

içtihad sahibi imamlar hakkında sövülüp sayılmaması, Hz. Ayşe hakkında kötü söz söylenmemesi şartı ile barışın muteber olacağını açıklıyordu. Bu noktaların daha önceleri Şah Tahmasp tarafından de yeminle kabul edilmiş olduğu belirtiliyordu.

BÜROKRASİDE BAZI ATAMALAR

İran seferi sıralarında devlet erkânı arasında oldukça önemli değişiklikler olmuştur. Osman Paşa'ya halef olan Mesih Paşa'nın iş başına getirilişinden altı ay sonra azli üzerine sadaret, ikinci defa olarak, Siyavuş Paşa'ya verildi. O da yeniçerilerin bir ayaklanmasından dolayı yerini Sinan Paşa'ya bırakmak zorunda kaldı. (Nisan 1589).

Şeyhülislam Çivizâde'nin yerine Şeyhî tayin olundu. Onun yerine de sonradan Bostanzâde efendi getirildi. İlk defa olarak beş kandil gecesi olan Regâib, Mevlid, Mi'rac, Kadir ve Berat gecelerinde ve Ramazan ve Kurban bayramı gecelerinde, bütün camilerde kandil yakılması, Bostanzâde'nin şeyhülislamlığı zamanında başlamıştır.

Mekke Şerifi Ebu Nemi, Kabe örtüsünün yenilenmesi gerektiğini bildirmiş ve ilgi çekici hediyeler de yollamıştı. Dört yıl sonra da bu zat padişahın elini öpmek üzere bizzat İstanbul'a gelmiştir.

Bu sıralarda doğu bölgelerinden ve bu arada İran'dan elçiler gelmiş, bazı istekler Osmanlı İmparatorluğu'na iletilmiştir. Ama istedikleri olmamıştır. Yine bu zamanlarda donanma, vezirlerin ve deniz komutanlarının masraflarıyla onarılmış ve çoğaltılmıştır.

DEVLETTE BOZULMA BELİRTİLERİ VE İSTİKRARSIZLIKLAR

Sokullu'nun yıllık geliri bir milyon altına ulaşırdı. Fakat onun ölümünden sonra sadrazam tahsisatında bir kaç yüz

bin duka indirim yapılmıştır. Bu para yeniçerilerin aldıklarına, yahut timarlar ihdasına tahsis olunmuştur.

Zamanında Ebussuûd efendi otuz yıl şeyhülislamlık ve Sokullu on beş yıl sadrazamlık yapmışlardı. Oysa ki, son on yılda dört defa şeyhülislam, yedi defa da sadrazam değiştirilmişti. Kazaskerlerin görevlerinde de güven kalmamıştı. Bunlar eskiden on, on beş yıl makamlarında kalır, ondan sonra da günde yüz elli akçe ile emekliye ayrılırlardı.

Sadrazamın nüfuzu düştükçe, nedimlerin, mahremlerin, mabeyncilerin ve sarayda görevli ulemânın etkileri arttı. Timar ve zeametler çingenelere kadar verildi. Saraya Yahudiler girip çıkmağa başladı. Rüşvet ve zulüm arttı. Adetâ bir baskı rejimi teşekkül eyledi. Defterdarlar, valiler, devlet malını yağma eder oldular. Maliye idaresi, baskı vasıtası olmak üzere “teftiş” adı altında sanki bir çeşit engizisyon icat etmişti.

Her gün her türlü haksızlık, zulüm görülüyordu. Yeniçerilerde, bölüklerde, timar ve zeametler idaresinde düzensizlik eserleri ortaya çıkıyordu. Timar sahiplerinin terakkisi, savaş alanında gösterecekleri yararlığa göre belirtilmişti. Oysa ki, olaylarıyla meşgul olduğumuz bu zamanlarda sipahi timarları, harem dilsizlerine, çingenelere, her sınıfın entrikacılarına kadar bir çok kimseye bırakılmıştı.

Zeamet dağıtımı, beylerbeylerinin ellerinde bulundukça bir haksızlıktan şikâyet edecek olanlar İstanbul’a başvurabilirlerdi. Fakat şimdi bizzat sadrazam zeamet dağıtımı yaptığından, artık, bir şikâyet mercii de kalmıyordu. Bu bakımdan Rumeli’nin on iki bin timar ve zeametinden silahı mükemmel kırk bin atlı çıkaran sipahi ocağı, şimdi yedi-sekiz binden fazla çıkaramaz oldu.

Savaş zamanında padişah ve Hz. Peygamber sancağının muhafazasına memur muntazam süvari sınıfı teşkil eden on bölük de, intizamsızlıkta sipahilerden aşağı kalmazdı. 1584

tarihine kadar bölüklerde gerçek bir düzen hâkim olmuş ve bunlar timarlı sipahiler ile yeniçeriler arasında akıllıca bir dengede muhafaza edilmişti. Düzensizlik ve yeniçerilerin üstünlüğü, genel güvence için, tehlikeli oldu.

Timar ve zeamet mülâzimlerinin, sayı bakımından artması da zararlı olmuştur. Yine bu zamanlara doğru yeniçeri saflarının yabancılara açık tutulması ilerisi için kötü sonuçlara yol açmıştır. Sünnet düğünlerinde su taşıyan sakalar bile, yeniçeri ortalarına yazılabilmiştir. Yeniçeri ağası Ferhad Ağa buna rıza göstermekten ise çekilmeyi tercih etmiştir. Halefi Mirialem Yusuf ise, her sınıftan toplanmış olan bu adamları aday olmak üzere kayda, muvafakat gösterdi.

Üçüncü Murad'ın tahta çıkışına kadar bölükler her yedi yılda bir kere yenilenirdi. Bölüklerde boşalan mevkiler, en çok başarılı hizmet göstermiş yeniçerilere, cebecilere, topçulara verilirdi. Yeniçeriler her yıl delikanlılardan toplanır ve bu işlem kanun uyarınca sadece; Bosna'da, Yunanistan'da, Ermenistan'da uygulanmak gerekirdi. Bölükler ancak İstanbul, Edirne, Bursa garnizonlarında bulunur; yeniçeriler ise başkent kışlalarından başka hiç bir yerde oturamazlardı.

Yeniçeri saflarına dışarıdan adamların, hatta Hıristiyanların kabulü, bu ocağın düzenini bozmuştur. Yeniçerilerin serkeşlikleri o dereceye vardı ki: Yeniçeri ağasının padişah tarafından atanması gerektiği yolunda, Yavuz Sultan Selim tarafından konulmuş, olan usul kaldırılarak ağalarını, kendilerinin seçmesine müsaade olundu.

PARA AYARININ DÜŞÜRÜLÜŞÜ, YENİÇERİ AYAKLANMALARI VE BAZI KARIŞIKLIKLAR

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri ilk defa yeniçeriler, vezirlerin divân odasında toplanmış bulundukları bir sırada, padişahın sarayını kuşatarak beylerbeyi ile defterdarın başlarını istediler. Sultan Murad'ın vakit kazanmağa çalışması, yeniçerilerin önüne birçok para dökülmesi hiç bir fayda sağlamadı. Nihayet önce Beylerbeyi Mehmed Paşa dîvândan alınıp derhal cellada teslim olundu. Defterdar da suçsuz olmasına rağmen aynı âkibete uğradı (3 Nisan 1589).

Böylece Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri geçen üç yüz yıl içinde yeniçeriler, ilk defa olmak üzere sarayda toplanan dîvâna karşı silahlı bir nümayiş yapmış ve isteklerini de elde etmiş oluyorlardı. Bu olay devlet için ileride daha başka felâketlerin başlangıcı olmak üzere; padişahlarla, vezirlerin güç yetersizliğinin bir delili ve yeniçerilerin zorbalıklarının açık bir ifâdesi olmuştur.

Bütün bu düzensizliklere rağmen sanılabilir ki; 1584 yılında başlayan ve ondan sonra daima artan para ayarının bozulması (tahşiş-i sikke) olmasa idi, orduda isyan çıkmayacaktı. Bu yüzdendir ki, o vakte kadar kabul olunan rayice göre beş yüz akçelikten fazla sikke kesilemiyecek olan bir okka gümüş, bin akçe ve daha fazla itibari bir değer alarak, gümüşün dirhemi iki akçe yerine on ve hatta on iki akçe tutar oldu.

Meskukat Yahudilerin elinde idi. Bunların ise Mikez zamanından beri İstanbul'a nüfuzları bir hayli artmıştı. Darphane mültezimi, Tarihçi Ali'nin ifâdesine göre, Defterdar Mahmud'a; "Bir badem ağacı yaprağı kadar ince

ve bir şebnem damlası kadar hafif” bir sikke getirerek mevâcib tediyesi için böyle bir sikke kabul ederse kendisine iki yüz bin akçe takdim edeceğini söylemiştir. Defterdar teklifi de hediyeyi de reddeylemiştir. Fakat sonradan Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa kandırılmış o da Defterdara bu sikkenin kabulünü emretmiştir.

Ancak Yahudi Darphane mülteziminin entrika ile alınmasına sebep olduğu karar, ortalığa yayılınca bölüklerde, yeniçerilerde gizli gizli mevcut olan memnuniyetsizlik ortaya çıktı. Mehmed Paşa’nın düşmanı olan Sinan ve İbrahim paşaların tahrikleri de isyan ateşini hızlandırdı.

Padişah bu ayaklanmanın bir bakıma vezirler tarafından alevlendirildiğini anladığından bazı tedbirler almıştır. Veziriazam Siyavuş Paşa’yı, ikinci ve üçüncü vezirleri azletmiştir. Sadrazamlık Sinan Paşa’ya, ikinci vezirlik Nişanca Mehmed Paşa’ya, Rumeli Beylerbeyliği de Yusuf Paşa’ya verilmiştir.

Beylerbeyi Mehmed Paşa’nın idamı gerektiğini belirten arizeyi kaleme alan Bostanzâde, müftülük makamına yükseltildi. Yeniçeri Ağası Hızır Ağa’nın yerine, Miralem Mahmud Ağa getirildi.

Bu tarihlerde Osmanlı ülkesinin bazı yerlerinde de karışıklıklar çıkmıştır. Mısır’da yerli askerler, Vali Üveys Paşa aleyhine baş kaldırmışlarsa da Mısır Kadısının araya girmesi ile ve bir hayli güçlükle teskin olunabilmişlerdir. Üveys Paşa da bu olayda tuttuğu akıllıca hareket tarzından dolayı vezirlik rütbesine çıkarılmıştır (Aralık 1589).

Mehdî adında bir Mağribî İstanbul’da, dünyanın sonlarında geleceği beklenen, Mehdî adındaki on ikinci imam olduğunu ileri sürmüş, fakat sonunda Bayezid Camii avlusunda asılmıştır.

Budin eski valisi Sinan Paşa bir gün evinde ölü bulunmuştur. Peşte ve Budin garnizonları ayaklanarak altı

aydır mevâciplerinin biriktirilerek verilmemesi dolayısıyla vali Ferhad Paşa'yı öldürmüşlerdir. Suçlulardan otuz beş kişi ibret olmak üzere asılmıştır. Tebriz'de Cafer Paşa, isyanı âsilerin kanı ile dehşetli bir surette bastırmıştır (Mayıs 1592).

İstanbul'da çıkan bir yangın yeniçerilerin ayaklanmasına yol açtı.

Diyarbakır Valisi İbrahim Paşa'nın evini basarak, eskiden dayakla öldürdüğü bir yeniçerinin öcünü almağa kalkıştılar. Onun Padişah için getirmiş olduğu hazine ve hediyeleri yağma ederek evini de yaktılar. Hatta idamını da istediler. Padişah bu valiyi Yedikule hapishanesine atmak zorunda kaldı. Ancak bu mecburiyetten dolayı Sadrazam Sinan Paşa'yı azlederek yerine Ferhad Paşa'yı tâyin etti (2 Ağustos 1591).

Sekiz ay sonra yeniçeriler, çorba içmediler ve birkaç yangın çıkardılar. Bu da üçüncü bir ayaklanma idi. Padişah, ağalarını değiştirmek ve Sadrazamı azl ve nefyetmek suretiyle karışıklığın genişlememesine çalıştı. Sadrazamlığı üçüncü defa olmak üzere Siyavuş Paşa'ya verdi (23 Mart 1593). Yeniçeri ağalığına da Mirahor Halil getirildi. Böylece dört sene içinde yeniçerilerin üç defa ayaklanması, üç sadrazamın değişmesine sebep oluyordu.

Büyük şair Bakî o sıralarda Anadolu Kazaskeri idi. Bostanzade'nin davranışlarından şikâyetçi olarak hem onun, hem de İstanbul Kadısı bulunan kardeşi hakkında birkaç söz söyleyen Bakî'nin konuşması, müftüyü kızdırmış ve o da eğer Bakî mevkiinde kalırsa çekileceğini söylemiştir. Bu durumu Bakî, sadrazama ve padişahın hocasına, onlar da padişaha arzedince müftü azledilmiş, yerine de Zekeriyya Efendi o makama getirilmiştir.

Bakî, Rumeli Kazaskerliğine yükseltilmiş ancak üç ay sonra Bakî de emekliye sevkolunmuştur. Zekeriyya Efendi ise bir yıl sanra padişahın elini öperken hıçkırıktan ölüverince Bostanzâde ikinci defa Şeyhülislâm olmuştu (Temmuz 1593). Padişah, Zekeriyya zamanında kibar-ı ulemeya yazlık elbise dağıtımını usûl ittihaz etmiş ve Bostanzâde Efendi vaktinde de o zamanlara kadar müftülere düzensiz olarak "Arpalık" adıyla verile gelir. "Vazife" adıyla muntazam maaşa çevrilmiştir.

Bu sıralarda İstanbul'da bir veba hastalığı almış yürümüştü. Halk vebadan dolayı Okmeydanı'nda ve Boğaziçi'nin öte yakasındaki Alemdağı'nda duaya çıkarak bu âfetin kaldırılmasını Cenab-ı Hak'tan yalvardılar (10 Eylül 1592). Padişah denizden Boğaziçi kasırlarına gitti. İstanbul'da dükkanlar kapandı.

ANADOLU'DA KANAL İNŞASI ÇALIŞMASI

Karadeniz'i Sapanca gölünden başlayacak bir kanal ile İzmit Körfezine ulaştırmak gibi güzel bir proje tasarlamış olan Venedikli Kaptan Hasan Paşa, Zekerriyya Efendi gibi birden oluvermişti.

Plin ve Bitini bölgesini idare ederken Trayan'a böyle bir teklifte bulunmuş ve bu aynı problem Karadeniz'den İstanbul'a kereste ve başka şeyler nakli harcamalarını hafifletmek maksadı ile Kanunî Sultan Süleyman zamanında da söz konusu edilmişti. Gerçi daha Kanunî zamanında Sapanca'dan İzmit Körfezi'ne kadar olan mesafenin bir kısmı, büyük Mimar Sinan ve usta Gürz Nikola tarafından tesviye olunmuştu. Fakat o sıralarda padişahın bakışları savaşlara çevrili olduğundan çalışmalar durdurulmuştu.

Sinan Paşa'nın teklifi üzerine, Sultan III. Murad zamanında, İzmit'e otuz bin amele gönderildi (11 Mart

1591). Çalışmaların başına, Sokullu'nun oğlu Hasan Paşa getirildi. Bizzat sadrazam da, Kaptan Paşa ve Anadolu kazaskeri beraberinde olduğu halde, amiral gemisi ile İzmit'e gidip üç gün arazinin tesviyesi gözetiminde bulundular.

Ancak, böyle büyük ve faydalı teşebbüslerin düşmanları, bu türlü işlerin halka zararlı olacağını padişaha söyleyerek işlerin yürümesine ve gerekenlerin yapılmasına engel oldular. Sultan Murad kendisine yapılan telkinler üzerine bu konuda şöyle demiştir:

"Kanallar açmaktan ise gemiler yapmak daha iyidir. İstanbul'a kereste nakli, şimdiye kadar nasıl olmuşsa yine öyle olur." Ekonomi politikası konusundaki bu görüşe karşı Bakanlar: "Padişahların sözleri, sözlerin padişahlarıdır" demekten başka bir cevap bulamadılar.

SİPAHİLERİN İSYANI VE BAZI ATAMALAR

Bundan önceki üç isyandan büsbütün farklı bir isyan daha olmuştur. Bu defa yeniçeriler değil, sipahiler baş kaldırmışlardı. Yeniçeriler ise sipahileri tenkil ederek asayişin sağlanmasına yardım etmişlerdir.

Bir mevâcip ödenmesi günü (27 Ocak 1593) yeniçeriler tahsisatının tümü ve sipahiler tahsisatının ise sadece bir kısmı verildiğinden bu ayırım ve tercih bir gürültüye yol açtı: Sipahiler dîvâna hücum ederek Defterdar Emir Paşa'nın başını istediler. Padişah gürültüyü susturmak için iç hazineden derhal yüz yük akça verdi. Sipahiler parayı almayarak isteklerinde direndiler.

Çavuşbaşı ile kapıcı kethüdası: "Ulufenizi alınız, defterdarın başını ne yapacaksınız?" dedikçe de taş yağdırdılar. Kazaskerlerin öğütlerine, Padişah'ın hatt-ı hümayununa kulak asılmadı. Vezirlere de fena muamele olundu. Vaizlerin nasihatleri, "Âl-i Resul"e mensup

seyyitlerin feryatları dinlenmedi. Nihayet ikindiye kadar süren çekişmelerden sonra “Bre urun” sesi işitildi.

Bunun Padişah tarafından verilen bir emir olduğunu sananlar odunlarla, bahçe parmaklıkları ile, mutbak âletleri ile sipahilere saldırdılar. Kargaşalıkta üçyüz elli yedi kişi can verdi. Bunlar gömülmeyerek denize atıldılar. Nihayet yeniçeri ağası dışarıdaki seyircileri de dağıtıp yolu açabildi. Dîvân erkânı ancak böylece evlerine dönebildiler.

Padişah yeni karışıklıkların önünü alabilmek için sipahilerin ulufelerini verdirdiği gibi, üç defterdarı da görevinden ayırdı. İki gün sonra da Siyavuş Paşa’yı sadrazamlıktan azlederek, yerine Sinan Paşa’yı tayin etti.

Aron adında bir Boğdanlı gösterdiği cömertliklerle bu askerin teveccühünü kazanmış ve böylece Yeniçerilerin de arzu ettikleri bu kişi Bey olmuştu (Mayıs 1592). Fakat Aron, vergiyi tamamıyla ödemediğinden aradan bir yıl geçmeksizin azledilerek İstanbul’a getirildi. Yeniçeriler, bu azlin haklı olmadığını beyan ettiler. Bunların tehditkâr davranışlarından Aron yine Boğdan Beyliği’ne gönderildi.

Bir süre sonra Voyvoda borçlarını vermek üzere üç milyonla İstanbul’a geldi. Ancak Galata’da gizlenmiş olması yeniçerileri şüphelendirdi. Bunun üzerine evini basıp, parasını da yağmaladılar. Eflâk’da Mihne, İslâmiyet’i kabul ederek Niğbolu Sancakbeyliğine tayin olunmuştur.

Padişaha bağlılıklarını arzetmek üzere, Şirvan Valisi aracılığı ile müsaade alan, Gilan Hanı Ahmed de bu sıralarda İstanbul’a gelmiştir. Ahmed Han, iyi kabul görmüştür. Özbek Hanı tarafından ülkesinden çıkarıldığı için Padişah, dileği üzerine Kerbela’da oturmasına müsaade etmiş ve kendisine tahsisat da bağlamıştır. Ancak Ahmed Han, gizlice Şirvan’a gitmek istediğinden Gence Valisi kendisini hapsetmiştir.

BAZI OSMANLI BİLGİNLERİNİN VEFATI

Hicretin on birinci yüzyılının başında Osmanlı bilginlerinden yedi zat vefat etmiştir. Bu müelliflerden dördü tercümeleri, şerhleri, lügatları ile Osmanlı, İran ve Arap filolojilerine büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Bunlardan Sudî ve Şem'î; İran'ın büyük lirik, etik ve mistik şairleri olan Hafız ve Sadî ile Celâleddin Rumî'yi Türkçe'ye çevirmişlerdir. Fatih devri şöhretli bilginlerinden Molla Hüsrev'in torunlarından olan Hüsrevzâde de, Kutbeddin Mekkî'nin Yemen tarihini tercüme ettiği gibi, Galatât nâmıyla bir eser düzenlemiştir. Vankulu, Cevherî'nin Arapça meşhur lûgatını tercüme etmiştir.

Kınalızâde Abdurrahim, bunların beşincisi olup yeğeni Kınalızâde Hasan'ın Şuarâ tezkiresinde Keramî mahlasıyla anılmıştır. Altıncı ve yedinciler; münşi mahlasını kullanan ve tefsiri ile Harirî'nin şöhretli eserine şerhi bilinen Aydınlı Mehmed ile Hulefâ-yı Raşidîn'in menkıbelerine dair bir eseri, bir mevlidi ve bir de tasavvufî bazı risaleleri bulunan Sivaslı Şemsî'dir.

İRAN, ÖZBEK, FAS, İNGİLTERE, LEHİSTAN, RUSYA VE VENEDİK İLE İLİŞKİLER

Yeniçeri ve sipahi ayaklanmalarına son vermek için onları bir savaş ile uğraştırmak gerekiyordu. Tarihçiler bu konuda Dîvân-ı Hümayun'da değişik sekiz görüşün ortaya konulduğunu ve sekiz vezirin her birinin, İran, Fas, Malta, İspanya, Venedik, Napoli, Lehistan, Macaristan ülkelerinden biri ile savaşılması gerektiğini ileri sürdüğünü yazarlar.

Özbek Hanı'nın İran'da bir çok zaferler elde etmesi sonucunda günün birinde Osmanlılar için tehlikeli bir komşu olabilmesi ihtimali, o zaman için, İran Şahına ayrıca savaş açmayı pek faydalı kılmıyordu.

Osmanlıların müzahereti ile tahta kavuşan ve devletin vassalı olmakta devam eden Fas hükümdarı ile de savaşmak

ortaya konulacak gibi değildi. İngiltere ile de ilişkiler dostâne idi.

Fransızlar bakımından durum birazcık farklı olmakla beraber sadece Marsilya halkına karşı bir padişah fermanı çıkmış idi ki; eğer Marsilyalılar Fransa tarafını bırakarak İspanya tarafını tutacak olurlarsa kendileri ile savaşılacağı beyan edilmişti. Yeni Fransız elçisi geldiği zaman da kapatılmış bulunan Galata kilisesini padişah açtırmıştı.

Osmanlı Devleti'nin, Sigismond'un tahta çıkışından beri Lehistan aleyhine bir çok şikâyetleri vardı. Bir kere Lehistan ordusu tarafından esir edilmiş olan Arşidük Maksimilyen serbest bırakılmıştı. Ondan başka Lehliler, Kırım Tatarlarını ciddî bir yenilgiye uğratmışlardı. Gerçi yakında bir elçi geleceği söylenerek dîvân geçici olarak teskin olunmuştu.

12 Nisan 1589'da Pol Uhanski adında bir elçi gelmiş ve yüz seksen yıldan beri iki devlet arasında mevcut barışın yenilenmesini istemekle görevlendirilmişti. Kral, elçinin mektubunda padişaha eski dostlukları hatırlatıyor ve Lehistan'ın Osmanlı Devleti'ne vergi vermeğe ne iktidarı, ne de arzusu olduğunu açıklıyordu.

Bu ifâde sadrazamı son derece öfkelendirdi, öylesine ki elçi hakkında çok ağır muamelede bulundu. Ve adamcağız kısa bir süre sonra İstanbul'da öldü. Padişah Kazakların bazı taarruzlarından şikâyet yollu krala uzun bir mektup yazdı.

Mirza Haydar'ın parlak bir elçilik heyeti ile İstanbul'a geldiğini, İran ile barışın imzalanmış olduğunu ve dokuz sancak ile bir çok hazinelerin de kazanılmış bulunulduğunu, yine o sırada, bildirdi. Sonra on milyon akça kıymetinde bir vergi isteğini de tekrarlıyordu. Buna muvafakat olunmadığı takdirde bütün Lehistan'ı yakıp yıkmak üzere, Osmanlı ordularının Tatar ordusu ile birleşeceğini ve Rumeli Beylerbeyliğinin sınırda kışlamak üzere emir aldığını da

sözlerine ekliyordu. Bununla beraber krala vereceği karar için düşünebilmek üzere iki ay da mühlet tanıyordu.

Fakat İngiltere elçisi ile Moldavya Voyvodasının aracılığı ile sadrazam için on iki bin kuruş, beş yüz samur kürk ve ayrıca yüz balya samur ve yüz kat elbise verilmek şartı ile barış imzalandı (15 Mayıs 1590).

Lehistan Krallığı tahtına kavuşmak için çok çırpınmış olan ve padişaha yüz bin, sadrazama da elli bin duka teklif etmiş bulunan, Transilvanya büyük prensi Sigismond'un tahta çıkışı üzerine umutlarının boşa gittiğini görmüştü. Artık arzularının suya düştüğünü görünce Toskana Grandukasının kızını almak suretiyle hanedanının iktidarını sağlamlaştırmağa çalıştı. Fakat Osmanlı Devleti bu projelerinin gerçekleşmesine engel oldu (13 Ekim 1592).

İran'dan dönerken, Rusya'nın alacağı ipek balyaları karşılığında top ve mühimmat vereceğine dair Gürcistan Beyleri ile bir antlaşma imzalamış olan bir Rusya görevlisi, o sıralarda İstanbul'a geldi padişaha samur kürkler, beyaz doğanlar sunarak camiye çevrilen kiliseye karşılık Hıristiyanlık dini ayininin icrası için yeni bir kilise tahsisini ve Rusların, Tatarlara vergi vermekten vazgeçilmesini istedi.

Osmanılı ülkesinde Uskok'ların (Dalmaçya dilinde "Kaçkın") haydutlukları yüzünden, bir ara, Venedik ile savaş tehlikesi başgösterdi. Fakat başka olaylar padişahın duymakta olduğu memnuniyetsizliği Avusturya İmparatoru üzerine çevirdi.

Bunların silahlanmış sandalları, Türk gemilerini buldukça, musallat oluyordu. Ayrıca iskele ve limanlardaki gemilere saldırmaya kadar ileri gittiklerinden, Osmanlı Devleti Venedik'e bağlı memleketler Osmanlı tüccarlarının dokunulmazlığını antlaşma ile temin etmiş olan bu memlekete, taahhütlerinin korunmasını, aksi takdirde Adriyatik denizine bir donanma göndereceğini ihtar etti.

Venedik senatosu aldığı bir kararla ticaret gemilerini savaş gemileriyle korumaya yöneldi. Karadan da Osmanlılar özel bir yerli asker kullanarak bu haydutları sindirdiler. Bunun üzerine Uskoklar yakıp yıkma yeri olarak Dalmaçya adalarını seçtiler.

Bosna Valisi Hasan Paşa, önüne geçilemeyen bu yağmacılardan bıkarak bunları kendi kuvvetiyle yok etmeyi kararlaştırdı. Beş bin kişiyle Hırvatistan'a geçerek bazı yerleri yakıp yıktı. 1591 Ağustosunda Gran taraflarına yapılan bir akında Türkler bir hayli ganimet alıp götürmüşlerdir.

29 Kasım 1590 tarihinde imparatorla sekiz yıl için yeni bir barış antlaşması imzalandı. Bu yenilenen antlaşmada da yılda otuz bin duka vergi, eskisi gibi, bırakılmıştı. Ayrıca gelecek elçilik heyeti vasıtasıyla bir gümüş sofra takımı da hediye getirilecekti. Nitekim bir süre sonra hem vergi, hem de hediyeler yeni gelen elçilik heyeti tarafından takdim olunmuştur.

AVUSTURYA İLE SAVAŞLAR

Hasan Paşa Sisek kalesini kuşattı. Nadaşdi'yi yenerek bir çok esir aldı. Bunlardan büyükçe bir kısmını İstanbul'a gönderdi. Bosna Valisi Hasan Paşa bazı mevkileri zaptederek barışı zedeledi (Nisan 1592). Türklerin hergün ve hemen sürekli şekilde birbirini izleyen zaferleri Hıristiyanlık âlemini telâşa düşürdü.

İkinci Rodolf, Roma ve Macaristan kutsal devletinde "Türkler çanı" geleneğini kurdu. Kiliselerin çanları sabah, öğle, akşam Hıristiyanları korkunç düşmanlarına galip gelmek için ibadethanelerine duaya çağırırdı.

Tunus ve Yemen fatihi olan Sadrazam Sinan Paşa, Macaristan'da savaşmayı çok istiyordu. Padişahı da buna inandırmıştı. Rumeli Beylerbeyliği'ne Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa getirilmişti. Yeni Beylerbeyi Bosna Valisini

desteklemeyince Hasan Paşa müşkül durumda kaldı. 15 Haziran 1593'de bu zat, otuz bin askerle Kulpa'nın sağ yakasına çadır kurdu. 20 Haziran'da savaşa girişildi. Ancak Türkler köprüler üzerine hücum edince, bunlar dayanamayıp kırıldı. Türk ordusunun, bu yüzden, kayıpları büyük olmuştur.

İstanbul'a bozgun haberi gelince, bu zararları telafi etmek pozisyonu sağlama duyguları kuvvetlendi. Avusturya elçiliğinin bütün görevlileri hapishaneye atıldı. Sadrazam Sinan Paşa, ordunun başkomutanlığına atandı. Ferhad Paşa'yı İstanbul'da kaymakam bırakarak Macaristan'a hareket etti.

Yolda bazı hayırlı tesisler yapılmasını sağladı. Ordu Belgrad'a varınca on gün burada kaldı. 27 Eyül 1593 tarihinde ordu Essek köprüsünü geçti. Sonra Sinan Paşa, Vesprim ve Palota üzerine yürüdü. Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya da; Budin'den Stulvaysenburg önüne sekiz büyük top getirilmesini emretti.

Vesprim kalesi kısa bir kuşatmadan sonra teslim oldu (13 Ekim). Bundan kısa bir süre sonra da küçük Palota kalesi feth olundu. Sinan Paşa, Budin'e giderek yeniçerileri orada kışlattı. Askerin bir kısmı da Peşte'de kaldı. Yeniçerilerin bir kısmı da Segedin'e gitti. Ancak kışa doğru asker Sinan Paşa'yı Belgrad'a dönmek zorunda bıraktı. Buradan savaşın başarılı sonuçları hakkında İstanbul'a haber gönderdi.

4 Mayıs 1594'de Arşidük Matyas bütün kuvvetiyle Gran'ı kuşattı. Fakat yirmi gün sonra, Sadrazam Sinan Paşa'nın önünden, geri çekilmeye mecbur oldu. İmparator ordusu Tuna'yı geçerek Rab yakınlarında çadır kurdu. Arşidük Maksimilyen de bazı kaleleri ele geçirdi. Ancak Türkler bunları genel olarak tekrar geri aldılar.

Sinan Paşa, kış için İstanbul'dan yardım istedi. Yeniçeri ağasının seferde sadrazam maiyetine memur edilişi ilk defa bu zamanlarda olmuştur. Ondan önce yeniçeri ağaları padişah'ın yanından ayrılmazlardı. Başkentin ve padişahın

korunması, sekbanbaşıya verildi. Cebecibaşı bin kişiyle ağaya refakate ve Kırım Hanı da sadrazama yeniden yardımcı kuvvet vermeye memur oldu.

İlkbahar sonlarına doğru Rumeli ve Anadolu askeri Sirmi ovasında toplandılar. Sadrazamın oğlu Mehmed Paşa topçu komutanı, Budin Valisi Hasan Paşa avcı komutanı, Bosna Valisi öncü komutanı tayin edildiler. Anadolu Beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa sağ kanada, diğer beylerbeyleri sol kanada getirildiler. Artçılık komutanlığı da Maraş valisine verildi. Ordu Tata üzerine yürüdü. Orayı ve S. Marton'u feth etti.

Kırk bin kişiyle Rab üzerine yürümekte olan Kırım Hanı Gazi Giray'ın gelişi çok memnuniyet uyandırdı. Ertesi gün Osmanlılar Tuna'yı geçip Rab nehriyle Rab kalesi arasında ulaştırmayı sağlayan köprüyü yıktılar. Kalenin kuşatması yirmi gün sürdü. Bu sırada Budin Valisi Sokulluzâde Hasan Paşa'yla, Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşazade Mehmed Paşa becayiş edildiler.

Nihayet kale, garnizon silahları ve yükleriyle çekilip gitmek şartıyla teslim oldu. Bundan sonra başka kaleler de ele geçti. Mevsim geçince Rumeli askeri Budin ve Belgrad'da kışlamak emrini aldılar. Anadolu askerleri de bahara kadar yerlerine gitmek izinine kavuştular. Padişaha bu seferin olayları arzolundu. O da memnunluğunu, bazı hediyeler yollamak suretiyle gösterdi.

TRANSİLVANYA, BOĞDAN VE EFLÂK'IN HAİNLİKLERİ

Transilvanya (Erdel), Moldavya (Boğdan) ve Eflâk Osmanlı boyunduruğundan çıkma çareleri arıyorlardı. Bunların prensleri İmparator ile bir saldırma ve savunma antlaşması imzalamışlardı. Gerçi amaçlarına öyle kolayca ve kan dökmeksizin kavuşamamışlardır. Çünkü bu üç prensliğin her birinde Osmanlılara taraftar olan bir fırka vardı.

Sigismond Batori, Osmanlı Devleti ile mi? Yoksa Avusturya ile mi? ittifak etmek konusunda daima tereddüt içinde bulunuyordu. Bu bakımdan İstanbul'la müzakereye girişmek suretiyle vakit kazanmaya çalıştı. Sinan Paşa da Sigismond Batori'ye adam gönderdi. Batori'nin temsilcisi de Sinan Paşa'ya geldi.

Batori hem Bâb-ı Hümâyun'a bağlılığını bildiriyor, hem de bir süre sonra Papanın ve İmparatorun elçilerine Türklerle bağlarını keseceğine yemin ediyordu. Nihayet topladığı bir mecliste ekseriyet Osmanlı Devleti'ne lehinde oy verdi. Sonra yeni bir Meclisi daha topladı. Osmanlıları tutanların başında bulunanları astırdı. İşte bundan sonra Avusturya ve Transilvanya arasında; Moldavya ve Eflâk'ı da kapsayan, Türkler aleyhine bir saldırma ve savunma antlaşması imzalandı.

Buna göre: Transilvanya Hükümeti, Macaristan'ın egemenliği altında olarak Sigismond'un erkek evladına geçecekti. Sigismond erkek çocuğu bulunmadan ölürse Transilvanya, Macaristan Kralı İkinci Rodolf'a ve haleflerine kalacaktı. Transilvanya Meclisi bu şartı kabul ederek buna uygun hareket edeceğine; İmparator da memleketin hürriyetlerine saygı göstereceğine and içeceklerdi.

Sigismond'a bazı unvan ve nişanlar verilecek ve Avusturya Arşidükü Şarl'ın kızını alacaktı. Ayrıca eğer Transilvanya'da Osmanlı ordusu muzaffer olursa Sigismond'a ve bütün taraftarlarına Avusturya ülkesinde sığınma hakkı tanınacaktı.

Moldavya'da Voyvoda Aron, yerine Genç Boğdan'ın tayini hakkında dîvân-ı hümayunca karar verilmesinden öfkelenerek Osmanlı hükümetine isyan eyledi. Boğdan'ı makamına yerleştirmek üzere birkaç bin kişiyle gelmiş olan Maraş eski valisi Mustafa Paşa, Tuna'yı geçeceği sırada Aron tarafından hücuma uğramış ve maiyetinden birçok insan telef olmuştu.

Eflâk Voyvodası Mihal ise daha çabuk ve daha zalimce bir karar almıştır. Hain ve vahşî bir davranışla Moldavya ve Transilvanya delegeleriyle bir saldırma ve savunma antlaşması imzaladıktan çok kısa bir süre sonra, Türklerden alacaklı olanların hepsini Bükreş'de bir hana toplayarak bunları boğazlatmıştır. Böylece dört bin kişi hainlikle telef edilmiştir.

PEYGAMBER SANCAĞININ MACARİSTAN SINIRA GÖNDERİLİŞİ

1594 Kasımı'nın sonlarına doğru Hz. Peygambere mensup olmak üzere bilinen ve Mısır fethindenberi oradan alınan eserlerin en kıymetlilerinin başında olarak Şam'da muhafaza olunan Liva-yı Saadet (Peygamber Sancağı) bu defa Suriye yeniçerileri marifetiyle İstanbul'a getirildi, İstanbul'dan bin yeniçeri muhafazasında olarak Macaristan sınırındaki orduya gönderildi. Asker bu sancağı görmekle şevklendi. Savaş esnasında onun yukarıya kaldırılmasını istediler.

Bu sıralarda yeniçeri ağası, seleflerinden hiç birinin kış zamanını padişahtan uzak geçirmemiş olduğunu bahane ederek İstanbul'a döndü. Bundan ordu hoşlanmadı. Düzensizlikten doğan korkular, padişahın hastalığı söylentileriyle de, artmaya başladı.

HALİL PAŞA'NIN DÜĞÜNÜ VE CİGALA'NIN İKBALİ

Halil Paşa'nın, padişahın kızlarından birisiyle yapılan düğün töreni, Sultan Murad çağının son yıllarına renk ve parlaklık veren olaylardan biri olarak şöhret bulmuştur (6 Aralık 1593). Tam bir hafta davanın ve hükümetin işleri tatil olundu.

Nikâhı, Peygamberin doğduğu günde eski sarayda padişah hocası Saadettin Efendi tarafından kıyıldı. Üç gün yüzlerce hayvan, kırk hadım ağasının gözetiminde, damadın sarayında çeyiz naklinde kullanılmıştır. Ulemâya ve yüksek devlet memurlarına üç gün mükellef ziyafetler verildi. Büyük törenlerle gelin damadın sarayına götürülmüştür.

Bu tarihten kısa bir süre sonra Özbek Hanı'nın elçisi gelmiştir. Bu elçi efendisinin, Harezm hükümdarı Hacum Han'ı yendiğini Bâb-ı Hümâyun'a arzetti. Beraberinde kıymetli hediyeler de getirmişti.

Kaptan-ı Derya Cigalazâde, hemen her yıl, padişaha değerli hediyeler sunmayı bir gelenek haline getirmiş idi. Onun armağanları Türk donanmasının Akdeniz'de dolaşması sırasında İspanya, Floransa, Malta, Raguza gemilerinden alınmış ganimetlerden oldukları için, millî onuru daha çok okşardı.

Cigalazâde'nin, padişaha yakınlığı dolayısıyla sahip olduğu nüfuz ve itibar, kendisini görmek üzere Napoli'den gelmiş olan kardeşi için Moldavya prensliğini, sonra da Naksos dukalığını istemesine elverişli oldu. Hatta kayınvaldesinin yardımıyla devletin en büyük görevine bile göz atmaya cesaret etti.

SULTAN ÜÇÜNCÜ MURAD'IN ÖLÜMÜ

Sultan III. Murad'ın yakınlarından Saatçi Hasan, bir rüya görmüştü. Bu rüyanın şahısları Sultan Süleyman, Şeyh İştibî, Sultan Murad ve kendisi idi. Saatçi, rüyasını yazıp efendisine verdi. Padişah da üç gün sonra midesinde ağrı duyarak bunu yakında öleceğine bir işaret saydı.

Sultan Murad, Sinan Paşa tarafından deniz kıyısında yapılmış olan muhteşem köşke gitti. Burada Boğaziçinde dolu yelken giden gemileri uzaktan temaşa etti. O sırada iki Mısır kadırgası gelip limanı top ile selamladılar. Köşkün camları gürültü ile kırılıp düştü. Sultan Murad_

“Eskiden donanmanın bütün top ateşleri camları kıramaz iken, şimdi bu kadırgaların top sesiyle düşüyorlar. Görüyorum ki benim varlığımın köşkü artık harap olmuştur.” dedi. Gözyaşları yanaklarından, sakalından akıp gidiyordu. Zayıf ve vehimli bir karaktere sahip olan bu padişah ertesi gece gözlerini hayata kapadı. Sultan Murad 16 Ocak 1595 tarihinde öldü. Bir önseziyle ölümünü hissetmiştir.

Sultan Üçüncü Murad, kanunun her padişaha tahta çıkışında yüklediği kardeş katlinden ve büyü yapmakla suçlanan bir kaç cariyenin idamından başka vezir ve vali gibi kimseye siyaseten idam cezası vermemiştir. Bunları, cellada teslim etmek üzere azleden seleflerinden farklı olarak, sadece görevlerinden düşürür ve hapse atardı.

Böylece yirmi yıl süren sultanlığı çağında, on bir defa sadrazam, yedi defa Şeyhülislam değiştirdi. Fikirlerindeki kararsızlık, harem kadınlarının onun üzerindeki nüfuzunun biraz da gerekli bir sonucu idi.

Sultan Murad; tasavvufa, zevke, şiire eğilimi olan bir hükümdardı. Etrafında müneccimler, şeyhler, şairler bulunurdu. Kendisi de Muradî mahlasıyla bazı gazeller kaleme almıştır. “Fütûhât-ı Siyam” adıyla bir de kitap yazmıştır.

SULTAN MURAD ÇAĞININ ANITLARI, ŞAİRLER VE FAKİHLER

Sultan Üçüncü Murad henüz veliahd iken Manisa’da bir cami ve bir medrese yaptırmış, tahta çıktıktan sonra da bunlara bir imaret ile bir hastahane katmıştır. Harem-i Mekke’nin sakfını mermer sütunlarla sağlamlaştırmıştır. Başka onarımlar da onun zamanında yapılmıştır. Kanunî’nin süt kardeşi Yahya Efendi’nin, Beşiktaş’taki türbesine bir kubbe yaptıran da odur.

Sultan Murad şairlere iltifatlarını esirgemezdi. Onun ihsanlarını görenlerden biri Şemsi Paşa olmuştur. Osmanlı şiirinin en büyük lirik şairlerinden biri olan Bâkî'yi, Üçüncü Murad zamanına kadar yaşadığı için, bu devrin şairlerinin üstatlarından da saymak gerekir. Burada Emrî ve Azerî'yi de anmak yerinde olacaktır. Rif'atî, "Yusuf ve Zeliha" ve "Leylâ ve Mecnun" mevzularını kullanmıştır.

Kınalızâde Hasan'ın şuara tezkiresinde, altı yüzden fazla şairin hayatına rastlanır. Nazmî de "Câmiü'n-nezâir" adıyla iki yüzyetmiş şairin üç bin gazelini toplamış ve bu gazelleri kafiyeler bakımından düzenlemiştir. Riyaz-i Cennet unvanıyla bir manzume yazmış olan Mustafa Cinânî, Garaib-i Emsal adıyla da bir latifeler mecmuası hazırlamıştır. Sultan Murad bunu okumaktan çokça hoşlanırmış.

Sultan Üçüncü Murad'ın devrinde Osmanlı hüsn-i hatt sanatı (güzel yazı) en yüksek derecesini bulmuştur. İranlı hattat Hüseyin Tebrizî, Sultan Murad'ın tahta çıkışı yılında vefat etmiştir. Bu zat bir çok talebeler yetiştirmiş, bunlardan bir kısmı da Türkiye'ye gelmiştir. Sultan Murad'a gönderilen İran Elçisi İbrahim, bir hattat idi. Kırımlı Abdullah, Emir Muhammed, İsfahanlı Baba Şah ve Kutbettin Yezdî de şöhret yapmıştı. Güzel bir yazı, o zamanlarda yüksek derecede bir eğitimin gereklerinden sayılırdı. Belirtilen hattatlar İstanbul'da yaşayıp ölmüşlerdir.

Üç defa Nişancılık mevkiine ve sonunda da vezirliğe yükselen Boyalı Mehmed Paşa şiirle uğraştığı gibi bu zatın fakihlere de kuvvettli bir eğilimi vardı. Hatta beş kızını bunlardan en meşhur beş zata vermiştir. Bazı fakihleri daha yukarılarda anmıştık. Fakihlerden Fazıl Efendi, kendini tamamıyla bilime bağlayabilmek için, fetva mansıbını bile kabul etmemiştir.

Taşköprüzâde'nin biyografilerine zeyl yazan Balizâde bir Yemen Tarihi yazmıştır. Cenabi de güzel bir umumî tarih kaleme almıştır. Tarihçi Razaman'ın oğlu, Sarıgürz, İvaz,

Kefeli Mahmud, Perviz Efendi, Abdülaziz ve lugatçi Sinan fıkıh konusunda da eserler yazmışlardır.

TARİKATLAR

Sultan Murad zamanında din için bir kişiden fazlası idam olunmamıştır. O da tahta çıkışından az bir süre sonra Hz. İsa'nın, Hz. Muhammed'e üstünlüğünü iddiaya kalkışan Hamza isminde birisidir ki, mülhidliği yüzünden boynu vurulmuştur.

Sultan Üçüncü Murad devri, üç yeni derviş tarikatının doğuşunu görmüştür. Bunlar: Celvetî, Uşşakî ve Şemsî tarikatlarıdır. Bunların kurucuları olan Celvetî Bursa'da, Uşşakî İstanbul'da, Şemseddin Sivasî de Medine'de hayata gözlerini kapamışlardır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında da, Gülşenî, Yiğitbaşı ve Ümmî Sinanî tarikatleri ortaya çıkmıştır.

İMPARATORLUĞUN GENİŞLEMESİ VE VİLAYETLER

Asya'da Osmanlı sınırları özellikle Sultan Üçüncü Murad zamanında çok genişlemiştir. Gürcistan, Derbend, Şirvan, Karabağ ve Azerbaycan'ın bir kısmı Sinan, Osman ve Ferhad paşaların gayretiyle fethedilmiştir.

Üçüncü Sultan Murad çağında Osmanlı illeri, daha düzenli bir organizasyona kavuşmuşlardır. Sultan Murad'ın vefatında devlet kırk vilâyet ile vergi verir dört memleketi içine alıyordu. Bu kırk vilâyetten sekizi Rumeli'de, dördü Afrika'da ve yirmi sekizi de Asya da idi.

Avrupadakiler: Macaristan, Tameşvar, Bosna, Semendere, Rumeli, Kefe ve Akdeniz adaları idiler. Afrika'dakiler: Mısır, Cezayir, Tunus ve Trablus'tan ibaretti. Asyadakilere gelince de bunlar şöylece sıralanabilir: Anadolu, Karaman, Maraş,

Adana, Kıbrıs, Halep, Sayda, Şam, Trablusşam, Sivas, Trabzon, Çıldır, Gürcistan, Dağıstan, Şirvan, Kars, Van, Erzurum, Şehrizor, Basra, Bağdat, Rakka, Musul, Diyarbekir, Cidde, San'a, Zebid ve Mekke. Vergi veren dört memleket de : Transilvanya, Moldavya, Eflâk ve Raguza idi.

Böylece Atlas Okyanusundan Kafkas dağlarına ve Habeşistan sınırından Tuna nehri kıyılarına kadar uzanan yirmi eski memleketi içine alan Osmanlı İmparatorluğu, kırk vilâyette ayrılmış ve düzenli bir idare sistemine kavuşmuş bulunuyordu.

-XXXIX- ÜÇÜNCÜ MEHMED'İN TAHTA ÇIKIŞI

Şehzade Üçüncü Mehmed'in İstanbul'a gelişine kadar Sultan Üçüncü Murad'ın ölümü İstanbul'da bir sır olarak kalmıştır. Bu ihtiyat tedbirine son defa olmak üzere başvuruluyordu. Çünkü Üçüncü Mehmed, bir vilâyet idaresi için, başkent dışına çıkarılan şehzadelerin sonuncusu olmuştur. Ondan sonra gelen padişahlar, devletin bir eyaletinde valilik etmeksizin, atalarının tahtına geçmişlerdir. Mehmed'in annesi, Murad'ın vefatını vezirlerden bile saklamağa çalışarak, tahtın boşaldığını haber vermek üzere bostancıbaşıyı oğluna gönderdi.

Mehmed, İstanbul'a 18 Ocak 1595 tarihinde geldi. Sultan Mehmed, Bayezid köşküne çıkınca sarayın topları ve tellâllar yeni padişahın cülusunu ilân ettiler. Bunun üzerine bütün devlet erkânı ve ordu büyükleri, saray ağaları yeni padişahın elini eteğini öperek bağlılıklarını arzettiler. Sultan Murad'ın cenazesi geleneksel merasimle kaldırıldı. Ayasofya hariminde, babası İkinci Selim'in türbesi bitişiğinde özel bir türbeye gömüldü.

Sultan Murad'ın yüz iki çocuğundan yirmi yedi kız, yirmi erkek babalarının ölümünde hayatta idiler. Üçüncü

Mehmed kardeşlerini öldürmeğe müsaade eden kanunu uygulayarak on dokuz kardeşini idam ettirdi.

Bunlardan dördünün yaşları oldukça ilerlemişti. Hocaları şair Nev'î tarafından özenle yetiştirilmişlerdi. Şehzadelerin en çok ümit vereni Sultan Mustafa idi ki; edebiyatla ve şiirle de uğraştığından, babasının ölüm haberini alınca, kendisinin de ne hale uğrayacağını sezerek bir şiir yazmıştır.

Murad'ın kızları, haremin bütün cariyeleri ile kethüda kadınları, Haseki Sultan, Kethüda Canfeda yeni saraydan eski saraya naklolundular. Yeni padişahın süt ninesinin kardeşi olup Manisadan birlikte gelmiş olan Lala Mehmed vezirliğe yükseltildi.

Hoca Sadeddin, Sultan Murad zamanındaki görevini muhafaza etti. Hemşiresi Canfeda'nın etkisi ile Yedikule'de hayatını koruyabilmiş olan İbrahim Paşa'nın idamı gecikmedi. Sultan Üçüncü Mehmed, cülusundan üç gün sonra, bu gibi durumlarda gelenek olduğu üzere askere her biri on bin dukalık yüz otuz altı kese para dağıttırdı.

SADRAZAMIN AZLİ, BAZI ÖNEMLİ ATAMALAR VE SİPAHİLERİN İSYANI

Yeni padişah tahta çıkışından sekiz gün sonra, bütün büyük mülkî memurlar ve ordu şefleri refakatinde olduğu halde Cuma namazı kılmak üzere camiye gitti. İki yıldanberi Cuma alayı olmamıştı.

4 Şubat 1595 tarihinde her yeni hükümdarın cülusunda görülegelen terakkiler vukua geldi. Edirne ve İstanbul saraylarının bin iki yüz genç hademesi askerî ve mülkî değişik memuriyetlere tayin edildiler. Padişah, kazaskerleri, defterdarları değiştirdi.

Kaptan Cigalazâde'nin yerine Halil'i getirdi. Yeniçeri ağası Yemişçi Hasan'ı de azletti. Cülusunu doğu ve batı hükümetleri başkanlarına ve devletin kırk valisine bildirdi.

11 Şubat’ta eski usul uyarınca, vezirlere, kazaskerlere, nişancılara, defterdarlara kışlık kürkler ihsan olundu.

Sadrazamlık görevine, Ferhad Paşa getirildi. Ayrıca Eflâk âsi prensi üzerine yürüyecek ordunun seraskerliğini almak üzere hareket etmesi de kendisine emrolundu. Sinan Paşa da emekli olarak Malkara’da oturacaktı.

Rumeli Beylerbeyliği görevinde olduğu halde Budin muhafazasına tayin edilmiş olan oğlu Mehmed, bu makamını Sokullu’nun oğlu Hasan Paşa’ya bırakmağa mecbur oldu. Ferhad Paşa topladığı bir konseyde orduyu Budin üzerine mi, yoksa Eflâk üzerine mi hareket ettirmek lazım geldiğini görüştü. Müzakere sonucunda Osmanlı ordularının Eflâk üzerine yürümesi kararlaştırıldı (22 Nisan).

Ferhad Paşa bir gün, Saray-ı Hümayun’dan atlı olarak kendi sarayına giderken sipahilerle martolozlar yolun üzerinde gürültü çıkardılar. Cülus bahşişinden paylarını istediler. Sadrazamın: “Sınıra gidiniz; paranız orada verilecektir.” şeklindeki cevabı gürültüyü çoğaltmaktan başka bir şeye yaramadı. Ferhad Paşa öfkelenerek: “Ulü’1-emre itaat etmeyenlerin kâfir, karılarının da boş olacağını bilmez misiniz?”, diye bağırdı.

Baş kaldıran asker takımı şikâyette bulunmak ve aleyhine fetva istemek üzere müftüye gittiler. Müftü yatıştırıcı sözler söyledi, öğütler verdiyse de faydası olmadı. Ertesi gün askerin ulufesini ve sipahilerin terakkisini vermek üzere hazineden altın ve gümüş olarak kırk bin duka çıkarıldı. Fakat sipahiler parayı almaktan çekinerek Ferhad Paşa’nın başını istemekte direndiler.

Yapılan nasihatler boşa gitti. Hatta paşalardan bazıları taşa tutulup yaralandı. Ancak yeniçeri ağasının sabrı tükenince yeniçerilere, sipahileri değnekle kovmaları emrini verdi. Saray bostancıları da silahlanarak bu serkeşleri dağıtmağa koştular. Ertesi gün yeniçerilere yüz bin akça

dağıtılmış ve ağalarından on kişiye de hil’at ihsan olunmuştur.

Sinan Paşa ile birleşerek bu ayaklanmayı tahrik etmiş oldukları sanılan vezir Cigalazâde ve Siyavuş Paşalardan birincisi Karahisar’a ikincisi Konya’ya sürüldü. Ertesi gün, asker tarafından hiç bir düzensizlik vukua gelmeksizin vakti gelmiş bulunan ulufeler verildi.

FERHAD PAŞA’NIN SEFERE ÇIKMASI VE KATLİ

Sadrazam gelenek üzere Edirnekapısı’ndan çıkarak Eflâk seferine yöneldi (27 Nisan). Davutpaşa’da ordugâh kuruldu. Orada gece zamanı asker, sadrazam çadırının önündeki tuğlardan birini yerinden çıkarıp ucundaki altın topu kırdılar.

Bu durum bu sefer için bir uğursuzluk işareti sayılmıştır. Padişahın eniştesi Vezir İbrahim Paşa, sadrazama taraftar görünmekle beraber gerçekte Sinan Paşa’nın menfaatlerini korumak isterdi. Padişaha ordunun Ferhad Paşa’yı sevmediğini ve onun komutası ile savaşmakta gayret göstermeyeceklerini arzederek mevcut askerin arttırılması hususunda her türlü tedbirleri almağa engel olmak istedi.

Müftü Bostanzâde, Kazasker Bakî Efendi, Vezir Cerrah Paşa ve Cigalazâde hep İbrahim Paşa gibi bir dil kullandılar. Ordu Edirne’ye varınca orada on gün kaldı. Edirne’de bir büyük çadır satınalma yüzünden topçu emeklileriyle yeniçeriler arasında anlaşmazlık çıktı. Yeniçeriler topçulara saldırıp kötü muamele gösterdiler.

Bu zamanlara kadar vergi veren birer memleket olmak üzere idare olunan Moldavya ve Eflâk, ilk defa olmak üzere, Osmanlı, vilâyetleri haline konuldular. Moldavya Şirvan valisi Cafer Paşa’ya, Eflâk Satırcı Mehmed Paşa’ya verildi. Veziriazam İstanbul’dan hareketinden yedi hafta sonra Rusçuk duvarları önüne vardı (8 Temmuz 1595).

İbrahim Paşa ve Sinan Paşa'nın taraftarları entrikaları maharetle idare ederek nihayet kapıcılar kethüdası Ahmed Ağa'nın, Ferhad Paşa'yı idam etmek üzere orduya gönderilmesi başarısını elde ettiler. Ferhad Paşa, başkentteki adamları vasıtasıyla, bunu öğrendi. Mühr-i Hümayun'u Satırcı Mehmed Paşa'ya bırakarak eşyası ve kendisine bağlı olan üç bin süvari ile İstanbul yolunu tuttu.

Fakat dördüncü defa olarak sadarete geçen Sinan Paşa; Şeyhülislam Bostanzâde'den de Ferhad Paşa aleyhine bir fetva aldı. Yolda Ferhad'a tesaddüf etti. Ferhad Paşa eşyasını yağmaya bırakıp Istranca dağlarına girdi. Nihayet İstanbul yakınlarında bulunan çiftliğine gelebildi.

Valide Sultan'ın kuvvetiyle bir ara başını kurtardı ise de bir süre sonra yakalanarak Yedikule hapishanesine atıldı. Sonunda Vezir İbrahim Paşa zavallı Ferhad'ın idamına dair bir Hatt-ı Hümayun almağa muvaffak oldu. Böylece Ferhad Paşa Yedikule'de boğduruldu. Naaşı da Eyüp Camii yakınında inşa ettirmiş olduğu mezara kondu.

EFLÂK VE MACARİSTAN'A ASKER SEVKİ

Ferhad Paşa'nın idamından on gün sonra Sinan Paşa Peygamber sancağı ile İstanbul'dan çıktı (17 Ağustos). Tuna üzerinde Sinan Paşa'nın kurulmasını emrettiği köprü tamamlanınca asker Bükreş'e yöneldi. Bu şehre yakın bir mesafede ağaçlar ve bataklıklarla örtülü olan Kalugeran boğazında Eflâk ordusu ile karşılaşıldı.

Sadrazam, yeniçerileri bir meşe ormanına yerleştirerek bir tepeye on toptan mürekkep bir batarya koydu. Kendisi Kalugeran köprüsü yakınında bir bataklıkta yer aldı. Dört Paşa, yani Satırcı Mehmed, Haydar, Hüseyin ve Mustafa Paşalar köprüyü geçip sabahtan akşama kadar düşmanla savaştılar. Düşmandan on iki de top aldılar. Fakat sonradan bir bataklığa düştüklerinden Satırcı'dan başkası orada şehit olmuşlardır. Sinan Paşa da tehlike geçirmiştir.

Gece yeniçerilerin barut mühimmatından bir kısmını Eflâklı bir esir havaya uçurmuştur. Bununla beraber Mişel çekilmiş ve Transilvanya hududuna kadar gerilemiştir. Sadrazam Bükreş'e yürümüş ve bu şehri almıştır. Burada kiliseler camiye çevrilmiştir. Voyvoda Aleksandr'ın Bükreş'teki sarayı kaleye çevrilmiş ve Eflâk Valisi Satırcı Mehmed Paşa komutasında buraya bir garnizon yerleştirilmiştir.

Sinan Paşa bilâhare Yerköye çekilmiştir. Toplar araba ile taşınmış olup zamansız alınan malî bir tedbir yüzünden de düzensizlik doğmuştur. Yaz akınlarında asker bir çok araba, birkaç bin koyun, birkaç yüz esir almış ve bunlar için Pençek, yani esir resmi ile hazineye dair diğer vergiler verilmemiş idi. Mişel, asker köprüden geçerken saldırmış, köprü üzerine askerin topları ve eşyası yığılmış bir durumda iken Mişel köprüyü topla yıkarak Osmanlıların üzerine ateş etmiştir. Bu yüzden seçkin akıncılardan bir kısmı yok olmuşlardır. Osmanlı orduları Yerköy'de böyle bir uğursuzluğa uğramıştır.

ESTERGON'UN ZAPTI

Sinan Paşa'nın İstanbul'dan hareketi günü, Macaristan'daki imparator ordularının başkomutanı Prens Mansfeld'in Estergon'u kuşatmasının yedinci günü idi. Almanya'nın, Macaristan'ın, Bohemya'nın, İtalya'nın, Belçika'nın en tanınmış asilzadeleri Mansfeld'in komutası altında idiler.

Kuşatması üzerinden bir ay geçmişti ki, Sinan Paşazâde Mehmed Paşa, ordusu ile Mansfeld'in ordugâhı önünde göründü. Budin Beylerbeyi Sofu Sinan Paşa, Tameşvar Beylerbeyi Mihaliçli Ahmed Paşa, Sigetvar Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa, Rab Beyi Osman Paşa, Halep Beylerbeyi Çerkes Mahmud Paşa Sinan Paşazade'nin emri altında idiler.

4 Ağustos 1595 tarihinde iki ordu savaşa tutuştular. Şiddetli çarpışmalar oldu. özellikle kaleyi içerden savunan Kara Ali Bey yararlıklar göstermiş ve şehit oluncaya kadar

savaşmıştır. Fakat kale içinde su kalmayınca ve güçlükler birbirini arkalayınca nihayet teslim müzakerelerine girişilmiştir. Estergon böylece düşmüştür. Ondan sonra Vişegrad da düşman eline geçmiştir. Bu sıralarda bazı kaleler el değiştirmiştir.

Görülen bozgunluklardan dolayı İstanbul'a her gün yeni şikâyetler gelmekte idi. Macaristan ve Eflâk sınırındaki Osmanlı komutanları yardım istiyorlardı. Bazı kalelerin düşüşü büyük üzüntüye sebep olmuştu.

Bunun üzerine Padişah, Okmeydanı'nda musibetler zamanında okunan umumî duanın yapılmasını buyurmuştur. Duayı Ayasofya vaizi Şeyh Muhyiddin okumuş, vezirler, ulemâ, şeyhler, saray erkânı ve İstanbul halkı hazır bulunmuştur. Her taraftan bir çok köylerin yıkıldığı haberleri de başkente gelmeğe başladı.

Bu sıralarda Parçinli'de yer yarılıp büyük bir yarık açılmış ve içinden bir su fışkırmıştır. Suyun içinde bilinmeyen cinsinden gözsüz balıklar vardı. Manisa yolunda da Kodoş (Hermas) köprüsü yakınlarında bir kaynak belirmiştir ki, suyu simsiyah idi.

SİNAN PAŞA'NIN AZLİ, YİNE İŞ BAŞINA GETİRİLİŞİ VE ÖLÜMÜ

Sinan Paşa İstanbul'a dönünce gözden düşmüş olarak azlolundu. Yine sürgün olarak Malkara'ya gönderildi. Mühr-i Hümayun Sultan Üçüncü Mehmed'in Lalası Mehmed Paşa'ya verildi (19 Kasım 1595). Mehmed Paşa, gençliğinde bazı görevlerde bulunmuş, Üçüncü Murad zamanında Şehzade Mehmed'in sütninesi olan eşinin sayesinde bir biri peşi sıra defterdarlık, şehzadeye lalalık hizmetlerine nail olmuştu.

Üçüncü Mehmed'in tahta çıkışı üzerine vezirliğe yükselmiştir. Osmanlı Devleti içinde onun kadar süratle yükselen hemen hiç olmamıştır. Bu zat on iki yıl içinde

çavuşluktan Sadrazamlığa ulaşabilmiştir. Ancak devletin bu en büyük görevine geldikten üç gün sonra ölmüştür.

Mehmed Paşanın ölümü, Mühr-i Hümayunun sadrazamlıktan azledilen Sinan Paşa'ya yeniden verilmesi için mânevi bir işaret sayılmıştır. Bunun üzerine yaşı sekseni aşmış olan Sinan Paşa beşinci defa sadarete tayin edilmiştir. Sinan Paşa yeniden sadrazam olunca padişahın eniştesi Vezir İbrahim Paşa'nın açık bir düşmanı kesildi.

Daha önceleri kendisini desteklemiş olan İbrahim Paşa, son defaki sadaret değişiminde Sinan'ın ihtiyarlığını, ehliyetsizliğini ileri sürerek onu uzak tutmak istemişti. Bu itibarla Sinan Paşa dîvânda olduğu gibi, padişah huzurunda da İbrahim Paşa'ya kinini izhar etmekten çekinmemiştir.

Sinan Paşa, padişahın bizzat sefere çıkmasını ve atası Sultan Süleyman'ın örneğine uymasını teşvik edebilecek derecede cesaret ve nüfuz göstermiştir. Yeniçeriler de padişahın seferde başlarında bulunmasını istediklerini söylemeğe, bu sırada başlamışlardır. Padişahın çevresindeki diğer zatlar ve bu arada Hoca Sadeddin de bu konuda teşviklerden geri kalmamıştır.

Padişah seferi bizzat açmağa karar vermiş ve bütün İmparatorluk valilerine özellikle sınırda bulunanlara bu karar bildirilmiştir. Bir yandan da savaş hazırlıkları yapılmıştır.

1596 baharı başlarında Sadrazam Sinan Paşa vefat etti (3 Nisan 1596). Beş defa sadaret mevkiini işgal eden Sinan Paşa muazzam bir servet bırakmıştır.

BAZI ELÇİLİK HEYETLERİ VE BAZI OLAYLAR

Üçüncü Mehmed tahta çıkınca, Venedik Senatosu yeni padişaha tebriklerini sunmak ve kapitülâsyonları yenilemek üzere İstanbul'a Donado'yu elçilikle yolladı. Şah Abbas da, yeni padişahı tebrik ve Özbek Şah'ı Mü'min Han'a üstün gelişini bildirmek üzere elçisi Zülfikar'ı görevlendirmişti.

Gerek Zülfikar ve gerekse onun gibi tebrik cülusuna gelmiş olan bir Rus elçisi Gürcistan'a gideceklerdi. Fakat bunlar İstanbul'da alıkonulmuşlardır.

Hükümetin ruhu; şimdi Valide Sultan niteliği de olan Venedik asıllı Safiye Sultan idi. Oğlunu, ordunun komutasını eline almaktan caydırmak istediyse de bunu başaramadı. Safiye Sultan bir ara Hıristiyanlar hakkında bir genel boğazlama teklif etmiştir(İstanbul'da bazı ahlaksızlıkların olması üzerine). Fakat sonucunda evli olmayan Rumların üç gün içinde İstanbul'dan çıkarılmaları ile mesele kapatılmıştır.

Sultan III.Mehmed, tahta çıkışında annesine günde üç bin akça gelir tahsis etmiştir. Bundan başka hediye olarak verilen paralar ve diğer tahsisler bu toplamı çok daha fazla arttırmıştır. Padişah, babasının maliye hazinesine ve defterdarlıklarla dört emanete (Cizye, Arpa, Matbah-ı Âmire ve Tersane emanetleri) olan borçları için bir teftiş yapılmasını emretmiştir.

Bu değişik borçların ödenmesi için elli milyon akça tahsis eyledi. Yine bu sıralarda defterdarlarla, Osmanlı padişahlarının vakıflarının idaresi hakkında, inceleme yapılması kararlaştırıldı. Bu da vezirlere havale olundu. Her vezir, Üçüncü Mehmed'in seleflerinden birinin evkafını teftişle görevlendirilmişti.

Padişah şeriat hükümlerine tamamıyla uygun hareket edilmesi hususunda da tedbirler aldırmıştır. Söz gelimi, şarabın yasaklılığı hususunda da bir emir yayınlandı. Ayrıca bütün meyhaneler de tahrip olundu.

VALİDE SULTAN VE HOCA SADEDDİN

Sultan Üçüncü Mehmed, İstanbul'dan 21 Haziran 1596 tarihinde hareket eyledi. Sadrazam İbrahim Paşa Macaristan'a sevk olunacak ordunun seraskerliği ile görevlendirildi. Hoca Sadeddin de bu seferde padişaha

refakat ediyordu. Bu zat Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle ilişkilerinde faydalı olduğu gibi savaş meclislerinde de görüşleriyle hizmet etmiştir.

En önde Kumbaracılar, piyade tüfekçiler, atlı mızraklılar, çavuşlar ve yeniçeriler vardı. Ordu kuvvetli bir düzende idi. Padişah onu çevreleyen solaklar ortasında bulunuyordu. Beyaz kadifeden bir üst elbisesi giymişti. Kavuğu bir çok elmaslarla, iki sorguçla süslü idi.

Ordu Edirne'de iken Hoca Sadeddin, henüz yirmi yaşında bulunan oğlu Esat Efendi için İstanbul kadılığını aldı. Sadeddin'in ikbali zirvede olmakla beraber Valide Sultan'ın nüfuzu ile boy ölçüşemiyordu. Valide Sultan azledilen kadı Abdülhalim Efendiyi görevinde bıraktırarak Esat Efendi'yi İstanbul'da kaymakam olarak kalan Hasan Paşa tarafından, babasının yanına iade ettirdi.

Ancak kısa bir süre sonra Esat Efendi'ye karşı yapılan bu muamele düzeltilmiş ve sadrazam tarafından ona kazaskerlik verilmiştir. Şüphesiz Esat Efendi böylece umduğundan da büyük bir görevin başına yükselmiş oluyordu.

EGRE'NİN ALINIŞI

Salankamen yakınlarına varıldığında Padişah, Komorn'un mu, yoksa Egre'nin mi? fethiyle işe başlamak lazım geleceğini belirtmek üzere bir savaş konseyi topladı. Genel olarak Egre üzerine yürünülmesi tercih olundu. Segedin dolaylarında ordugâh kuruldu. Rumeli beylerbeyi Sokulluzâde Hasan Paşa, cümlesi altın ve çelik içinde parıldayan, tantanalı bir maiyet ile burada orduya katıldı.

Hatvan'ın kuşatılmış olduğu haberi de bu sırada alınmıştır. Vezir Cigalazâde, Hatvan'a yardımla görevlendirildi. Ancak onun hareketinden önce düşman kaleyi ele geçirmiş ve garnizonunu da kılıçtan geçirmiştir. Ordu Solnok'tan

hareketinden üç gün sonra güzel Egre ovasında çadır kurdu (21 Eylül 1596).

Hz. Ömer'in "kendinden önce vaat gönder" sözüne uyularak Sultan Mehmed Egre garnizonuna yazdığı bir mektupta kendilerini İslâmı kabule davet etmekte ve kaleyi teslim etmek istedikleri takdirde serbestçe çekilip gitmelerine müsaade edeceğini bildirmekte idi. Fakat bundan istenilen sonuç elde edilemediğinden padişah ateşe başlanmasını buyurdu.

Yedi gün sonra düşman askeri şehri yakıp kaleye çekildiler. Ancak kale daha fazla dayanamamış ve teslim olmuştur. Daha önce Hatvan'da ele geçen Türklerin derilerini soyup organların, parça parça eden düşmanlar bu sefer yaptıklarına kendileri uğradılar. Dört bin beş yüz kişi, Hatvan katliâmına karşılık yeniçeriler tarafından kılıçtan geçirildi.

Padişah Egre'nin fethini Anadolu beylerbeyi Mehmed Paşa'ya havale etti. Yeniçeri ağası Veli Ağa Rumeli beylerbeyliğine ve Mirahor Tırnakçı Hasan da yeniçeri ağalığına tayin olundu.

HAÇOVA MEYDAN SAVAŞI

Egre'nin tesliminden on gün sonra Haçova denilen alanda Osmanlı ordusu ile Arşidük Maksimilyen ve Transilvanya Prensi Sigismond orduları arasında üç savaş vukua geldi. 27 Ekim 1596 da Hadım Cafer Paşa kendisinden üstün kuvvetlere kahramanca karşı koyduktan sonra çekilmek zorunda kaldı.

Bu yenilginin hatası kısmen Rumeli beylerbeyine yüklendiğinden o mevki Vezir Sokullu Hasan Paşa'ya verildi. Padişah bir aralık geri dönmek eğiliminde bulunmuşsa da toplanan bir savaş konseyinde Hoca Sadeddin Efendi geri çekilmemeyi ve imparator ordusuna açık sahrada hücum olunması gerektiğini ileri sürerek:

“Bir Osmanlı padişahının sebepsiz düşmandan yüz çevirdiği işitilmiş şey değildir” dedi. Hatta bazıları askerî hareketin idaresinin Sokullu Hasan Paşa’ya bırakılması reyini izhar etmişlerse de Hoca Sadeddin bu görüşe de şu sözlerle karşılık vermiştir:

“Bu iş paşaların kullanılacağı işlerden değildir. Böyle durumlarda mutlaka padişahın huzuru lazımdır”. Tatar Hanına keşiflerde bulunmak ve esir tutup getirmek konusunda derhal bir mektup yazıldı. Tellâllar ertesi gün cihat vuku bulacağını ilân ettiler.

26 Ekim 1596’da iki ordu karşı karşıya bulunuyorlardı. Padişah, Hz. Peygamberin sancağı ile askerin ortasında idi. Arkasında altı bölük halkı, sağında vezirler, solunda Rumeli ve Anadolu kazaskerleri ile Hoca Sadeddin bulunuyorlardı. Ordunun cephesinde gelenek üzere, zincirlerle birbirine bağlı olan toplar müthiş bir savunma hattı teşkil ediyordu. Sağ kanat Anadolu, Karaman, Halep, Maraş beylerbeyleri, sol kanat da Rumeli ve Tameşvar beylerbeyleri komutasında idi. Diyarbekir beylerbeyi, vezir Cigalazâde’nin gözetimi altında öncüyü sevkediyordu.

Öğleye doğru Macarlar ve Almanlar, orduda padişahın bulunduğu yöne saldırarak ortalığı kargaşalığa boğdular. Padişah tehlikenin yaklaşması üzerine eşyanın arkasında, müteferrika ağası Yunus Bey’in çadırına çekildi. Muharebe hemen hemen Macarlar ve Almanlar tarafından kazanılmak üzere idi. Yüz dokuz top ellerine geçmişti. Fakat düşman neferlerinin hırsları, yağma hususundaki aç gözlülükleri, perişanlıklarının sebebi oldu.

Arşidük’ün emirlerine rağmen askerleri padişah’ın çadırları üstüne atıldılar. Hademeler, ahçılar, sakalar, deveciler, tek kelime ile bütün saray mensupları olan görevliler, başka silahları olmadığı için değnek, kepçe, balta, bıçak, şiş, kazık ne buldularsa güçlü bir savunmaya giriştiler.

Bu, tehlike anında Hoca Sadeddin padişaha hakîmane öğütler vererek:

“Nusret sabır iledir. Kolaylık, güçlüğü takip eder”, dedi. Bunun üzerine Sultan Mehmed, Osmanlı padişahları hazinesinin en kıymettar hatırası olan Hz. Peygamber’in hırkasını üzerine alarak “Livay-ı Saadet” yanında sebat ile durdu.

Macarlar ve Almanlar yağmadan başka bir şey düşünmeyerek ve Osmanlı sandıklarının üzerine haçlı bayraklar dikerek bunların etrafında dans etmeğe başladıklarından, Cigalazâde bu karışıklıktan faydalandı. Gizlenmiş olduğu pusudan öncü süvarileri ile çıkarak düşmanın arkasından hızla saldırdı.

Askerlerine savaşlar kazandıran heyecanı sağlayarak savaşı bütün gücü ile canlandırdı. Ve yirmi dakikadan az bir zaman içinde Osmanlı Ordusunun sağ kanadını bozmuş olan yirmi bin süvariyi bataklıklara sokarak yok etti. Hıristiyan ordusuna dehşetli bir korku hâkim oldu.

Bir an içinde genel bir yenilgi içinde kalan düşman ne yapacağını şaşırdı. Bataklıklar içinde, yahut her yandan kaçkınları izleyen Tatarların kılıçları altında elli bin kişiden fazla Hıristiyan yok oldu. Alman toplarının en güzellerinden doksan beş tanesi Türklerin eline düştü.

Osmanlı Tarihçilerinin Mohaç ve Çaldıran meydan savaşları ile mukayese ettikleri bu büyük Haçova zaferinde, yiğitlik ve belâgati ile padişahı savaş alanında tutmuş olan Hoca Sadeddin’in himmeti büyük olmuştur. O ana-baba gününde Cigalazâde de pek büyük ve şerefli hizmetler görmüştür. O akşam Otağ-ı Hümayun’a girdiği zaman Sultan Üçüncü Mehmed tarafından, sadrazam yapılmış ve iltifatlara kavuşmuştur.

SADRAZAM CİGALAZÂDE’NİN İCRAATLARI

Cigalazâde bu yeni görevine atanmasında, onu seven Hoca Sadeddin Efendi ile Gazanfer Ağa’nın ısrarlarının da tesiri

olmuştur. Bu sırada Sadrazam İbrahim Paşa, firarileri izlemekle uğraşıyordu. Görevden alındığından habersizdi. Mühür de kendisinden alınmamıştı.

Ertesi gün nihayet padişahın, mührün Cigalazâde'ye götürülmesi hakkındaki emri üzerine kapıcılar kethüdası gerekeni yapmış ve mühür Cigalazâde Sinan Paşa'ya tevdi edilerek İbrahim Paşa görevinden ayrılmıştır.

Cigalazâde sadrazam olunca bazı sert tedbirler uygulamıştır. Görevinin ilk üç gününde orduya bir geçit resmi yaptırdı. İctima da timar ve zaamet sahiplerinden, ulufeli askerden otuz bin kişi hazır bulunmadığından bunların ödeneklerini kesti ve "kaçak" adını verdi. Bunları para cezasına yahut idama mahkûm etti.

Ülkede de kendilerini firari olarak takip ettirdi, içlerinden bir kısmının da hemen başlarını kestirdi. Ancak bu tedbirler orduda düzeni temin edeceğine yeni karışıklıklara ve düzensizliklere yol açtı. Haklarında olağanüstü sertlik gösterilen adamlar Anadolu'ya geçerek bir süre sonra isyan bayrağını kaldırmışlardır.

Cigalazâde, Kırım Hanı'nı da azletti. Kırım Hanı, Egre'ye bizzat gelmemişti ve kardeşi Fetih Giray'la istenildiği kadar Tatar askeri göndermişti. Fetih Giray, Kırım Hanı tayin edilmiş, Adil Giray'ın oğlu Baht Giray, Fetih Giray'in yerine kalgaylığa ve Selamet Giray da kardeşi Baht Giray'ın yerine nureddinliğe getirilmiştir. Bu atamalar da Kırım'da hemen bir ayaklanmaya yol açmıştır.

SULTAN MEHMED'İN İSTANBUL'A GİRİŞİ

III. Mehmed, Segedin, Petervardin, Belgrad yolu ile İstanbul'a döndü. Harmanlı'ya vardığında Annesi Safiye Sultan'dan bir mektup aldı. Annesi burada oğlunu zaferinden dolayı tebrik ve Cigalazâdeyi sadarete getirdiği için de suçluyordu. Padişah tekrar Mührü Cigalazâde'den alıp İbrahim'e verdirdi. Cigalazâde de Akşehir'e sürüldü.

Belgrad muhafızı Sokulluzâde Hasan Paşa yerine Satırcı Mehmed Paşa tayin olundu. Bu son seferde zafere katkısı çok olan Hoca Sadeddin de bundan sonra siyasî işlere, karışmama emri aldı.

Sadrazam İbrahim Paşa, Hoca Sadeddin'in oğlunu Anadolu Kazaskerliğinden aldı. Yerine Mekke eski kadısı Kuş Yahya'yı getirdi. Bu adamla Rumeli Kazaskeri Damat Efendi ve büyük şâir Bakî, birleşerek rakipleri Sadeddin'i başkentten uzaklaştırmağa çalıştılar. Fakat Hoca kendisine karşı düzenlenen entrikaları zamanında öğrendi ve bunları bozmağa muvaffak oldu.

III. Mehmed'in dönüş haberi üzerine Valide Sultan, diğer harem sultanları ile birlikte Davutpaşa sarayına giderek oğlunu bekledi. Padişah geceyi Davutpaşa'da geçirip ertesi gün büyük bir alayla İstanbul'a girdi. Sokaklara kıymetli kumaşlar, renk renk halılar ve kilimler serilmişti. Bir çok kurbanlar kesildi. Halk bu dönüşe büyük bir ilgi göstermiştir.

İRAN VE AVRUPA ELÇİLERİ

Erdebil Hanı Zülfikar Han, İran elçisi sıfatıyla ve bütün maiyeti ile, Fatih civarındaki sarayının önünde bekliyordu. Padişah yeni saraya gelince; büyük şâir Bakî bu zafer dönüşten dolayı hazırladığı bir kasideyi takdim eyledi. Yedi gün genel şenlikler yapıldı.

Zülfikar Han, bir süre sonra sadrazam tarafından kabul edilmiş daha sonra da padişahın huzuruna kabul olunmuştur. Elçi padişahın elbisesinin eteklerini öpmüş ve ona tebrik ve övgüyü içine alan sözler söylemiştir. Padişah cevap vermemiş sadece söylediklerini hoş karşıladığını sezdiren işaretlerle yetinmiştir.

Üçüncü Mehmed, Şah'a yazdığı cevap mektubunda Haydar Mirza'nın vefatından dolayı üzüntülerini belirtmiş

ve Haçova savaşının şanlı sonucunu ve Egre'nin fethini haber vermiştir.

Fas Sultanı İstanbul'a bir elçi göndermiş ve tebrikleri ile birlikte hediyeler de sunmuştur. Venedik Balyozu Kapelo da son seferin zaferle sonulanması dolayısıyla İstanbul'a bu Cumhuriyetin hediyelerini ve tebriklerini getirmiştir. Fransız elçisi de Haçova savaşı dolayısıyla padişahı kutlamış ve armağanlar sunmuştur. Ayrıca İspanyollara karşı Endülüs Araplarına yardım için Osmanlı donanması ile Fransız donanmasının birleşmesini teklif eylemiştir (Aralık ortaları 1596).

Mekke Şerifi, Kabe'nin ve Ravza-i Mutahhara'nın örtülerini yollayarak geleneğe uymuştur. Yine bu sıralarda Mısır valisi Şerif Mehmed Paşa'nın koyduğu bir usulle seyyidler ve şerifler için yeşil renkte bir sarık kabul edilmiştir. Bu yeşil renk sarık kullanma hakkı yalnızca, Hz.Hasan ile Hz.Hüseyin'in yani Peygamberin soyundan gelenlere tanınmıştır.

Kırım'da Fetih Giray'ın hanlığa tayini ve İbrahim Paşa'nın Gazi Giray'ı yerinde bırakmasıyla, iç savaş doğdu. İbrahim Paşa sadarete geçince Kırım'a iki Hatt-ı Hümayun gönderdi. Bunlardan birinde Hanlığın Fetih Giray'a, ötekinde de Gazi Giray'a verildiği açıklanıyordu. Bunları götüren baş müteferrika, halk kimi isterse onu makama oturtacaktı.

Fakat müteferrika, Gazi Giray'ın hanlığına dair olanı açıkladı. Halk ikiye ayrıldı. Bazı olaylar ve Kırım kadı ve müftülerinin müdahaleleri anlaşmazlıklara yol açtı. Sonuç olarak Fetih Giray, Gazi Giray'a sadık kalacağına yemin etmek üzere sarayına gitti. Fakat oradan ayrılırken öldürüldü. Gazi Giray'ın vahşiliği sonucu olarak Fetih Giray'ın memedeki çocukları bile yok edildiler.

MACARLARIN RAB'I ZAPTI, EFLÂK BEYİNİN İHANETİ, SADRAZAMLARIN DEĞİŞTİRİLMELERİ

1597 yılında Padişah, ordunun komutanlığını vezirlerin en genci Satırcı'ya verdi. Ekmekçi Ahmed de ordu defterdarlığı ile Satırcı'nın maiyetine memur olmuştur. Satırcı 1597 Haziranında İstanbul'dan çıkmış ve Sadrazam ile Şeyhülislam tarafından teşyi edilmiştir.

Kırım Hanının orduya katılmayışı da büyük bir eksikti. Bu bakımdan Padişah, Gazi Giray'ın, Fetih Giray hakkındaki davranışını da affetmediğinden İbrahim Paşa'yı Gazi Giray'ı iş başına getirdiğinden dolayı azledilmiş ve yerine sadarete Hadım Hasan Paşa getirilmiştir. Fakat Hasan Paşa da uzun süre bu büyük görevde kalabilmiş değildir.

Hoca Sadeddin ile kapı ağası Gazanfer'e karşı davranışları belaya uğramasına sebep olmuştur. Şeyhülislam Bostanzâde'nin vefatından sonra Hasan Paşa, müftülüğe iki kazaskerden birini, yani şâir Baki ile Kara Çelebizâde'yi getirmek istemiş fakat, Hoca Sadeddin'in bu makama getirilmesine engel olamamıştır.

Gazanfer Ağa'yı yok etmek istemesi ona pahalıya mal olmuş, Valide Sultanın Üsküdar'daki camiinin temelinin atıldığı gün, sadrazam da azil haberini alarak Yedikule zindanına atılmıştır (8 Nisan 1598). Altı gün sonra da Hasan Paşa idam edilmiş ve yaptırdığı medreseye gömülmüştür. Sadrazamlığa, İkinci Vezir Cerrah Mehmed Paşa tayin olunmuştur.

Macarlar 1598 seferini, Rab (Yanık)'ı alarak açtılar. Yanık kalesi paşası, iki elinde birer kılıç, parça parça olup şehit düşünceye kadar kaleyi savunmuş fakat sonunda kale düşmüştür. Satırcı ancak 18 Haziran 1598 tarihinde Belgrad'dan çıkarak mücadeleye karar verdi. Yolda Kırım Hanı'nı bekledi.

Gazi Giray, Ağustos sonunda da, Osmanlı ordugâhına geldi. Yolda Çanad kalesini fethettiler, Ordu, Ekim başlarında Grosvardeyn'i kuşattı. Kale yedi gün hücumlara karşı koydu. Bu sırada Budin'in kuşatıldığı haberi gelince serasker hareket emri vererek Solnoka yöneldi.

Ordu yolda iken, zahire azlığı yüzünden kıtlık çıktı; bir ekmek bir dukaya satıldı. Bu yüzden olaylar çıktı. Budin'e gidilemedi ve Sigedin yolu tutulmak zorunluluğu doğmuştur. Macarlarla Osmanlılar Budin ve Grosvardeyn kuşatmasına aynı zamanda başlamış ve aynı zamanda da vazgeçmişlerdi. Türkler, Budin'de bir çok şehit vermişlerdir.

Eflâk Voyvodası Mihal, yeniden devlete itaat etmiş görünerek Hafız Ahmed Paşa'yı Niğbolu'da bir tuzağa çekmiş idi. Yirmi bin Eflâklı, kendilerinin sayıca altıda biri kadar olan Türkler üzerine saldırmışlar ve büyük kayıplara sebep olmuştur.

Hafız Paşa ancak Tırnova'ya kaçabildi. Bir süre sonra Hafız Paşa yeni kuvvetlerle dönerek Niğbolu istihkâmlarını yenilettirdi. Sonra Hezargrat'ta kışladı. İstanbul'dan sınır savunmasına gönderilen Mahmut Paşa'nın Edirne'ye vardığı haberini alınca, komutayı kendisine tevdi etti. Divânda bulunmak üzere İstanbul'a döndü.

Bu seferlerdeki başarısızlıklar, Serdar Satırcı Paşa ile Sadrazam Cerrah Paşa'nın azlini gerektirdi. Her iki önemli görev tekrar İbrahim Paşa'ya verildi (Aralık 1598). İbrahim Paşa, 23 Mayıs 1599 da İstanbul'dan çıktı. Sadrazam kaymakamlığına Kaptan Halil Paşa'ya ve Kaptanlığa da Vezir Cigalazâde atandı.

İbrahim Paşa, Filibe'ye vardığında Satırcı'nın Silistre eyâletini Gazi Giray'a vermiş olduğunu öğrendi. Bu ise tehlikeli bir usul idi. Çünkü Han bu suretle Tuna kıyılarında

mevzilenebilirdi. Durumu Bab-ı Hümayun'a da bildirdi. Padişah, Satırcı'ya öfkelenmiş ve idam fermanını, yeniçeri ağası Tırnakçı Hasan'la göndermiştir.

İBRAHİM PAŞA'NIN AVRUPA SEFERİ

İbrahim Paşa, Avusturya İmparatoruna yazdığı bir mektupta (24 Haziran) savaşın sorumluluğunu Sinan Paşa'ya yüklemiştir. Sivas Beylerbeyi Mahmud ile Silahtarağasını, Satırcı'nın öldürülüşüne gücenen Gazi Giray'a gönderdi, kendisini Macaristan'da alıkoymak istedi.

Han, bunlara Viyana'dan barış teklifleri aldığını beyan etti. Sadrazam, Gazi Giray'a bir ziyarette bulunmak için Tuna'yı geçti. İbrahim Paşa eski Budin ovasında, Kırım Hanı da Peşte ovasında ordugâh kurdular. Budin ile Peşte arasına bir köprü atılarak on dört gün sonra sadrazam Peşte'ye geçti.

İki ordu, Estergon yakınında bulunan düşman ordusuna doğru yürüdü. Vayçen garnizonu Osmanlıların yaklaşması üzerine kaleyi yakıp çekildiler. İmparator, Kırım Hanı ile Sadrazama birer memur gönderdi. Buna karşılık Mehmed kethüda ile Ahmed ağa, İbrahim Paşa ve Gazi Giray adına olarak bir barış antlaşması müzakeresi için Avusturya ordusuna gittiler.

Fakat birkaç gün sonra bir şey kararlaştıramaksızın geri geldiler. İbrahim Paşa, Estergon önüne ordugâh kurunca kesilmiş olan müzakerelere tekrar başlanıldı. Ama yine de uyuşma olamadı ve görüşmeler kesildi. İbrahim Paşa bir ara ilerlere akınlar yapmış ise de mevsimin ilerlemiş olması dolayısıyla Peşte ve Budin'e çekilmiştir.

Bu sırada Kırım Hanı memleketine dönmek istemiş, Sadrazamın Macaristanda kışlamak hususundaki teşvikleri etkisiz kalmıştır. Esasen Gazi Giray, İbrahim Paşa'dan emin olmadığından onu çadırında ziyarete gitmezdi. Ancak at üzerinde konuşurlardı.

Sadrazam da Belgrad'a gelmiştir (25 Aralık). Yeniçeri ağası buradan İstanbul'a dönmek için izin aldı. Anadolu askeri yurtlarına döndü. Rumeli askeri de kışlaklarına dağıtıldı. İbrahim Paşa bu sefer esnasında düzeni korumayı bilmiş ve orduya bol yiyecek ve imkân sağlamıştır.

TÜRK ORDUSUNUN KANİJE'Yİ ALMASI

İbrahim Paşa, sınır halkının güvenini kazandı. Birikmiş aylıkları ödenmediği için ayaklanan, Fransız ve Ulah muhafızlardan da Papa kalesini silah patlatmaksızın almağa çalıştı (Haziran 1600).

Bunlar altmış bin duka tutarında olan alacakları ödendiği takdirde kaleyi teslim edeceklerine dair haber gönderdiler. Fransız ve Ulahlara istedikleri vaad olundu. Fakat bunlar başarı sağlıyamadılar. Kaledeki Alman ve Macarların silahlarını almayı başardılar fakat imparator ordusu karşısında bir şey yapamadılar.

Kaleyi teslim edemediler ise de Türklere katılmak üzere kaleden çıktılar. Fakat çoğu yolda telef oldular. İçlerinden altı yüz kadarı ancak Türklere sığınabildiler. Bunlar Padişahın yeni tebası olmuşlar ve yiğitlikle hizmet de etmişlerdir. Kanije kuşatmasında ilk hücuma çıkanlar bunlar olmuştur. Hotin'in zaptında da bunlar hizmet görmüşlerdir.

İbrahim Paşa bir süre Belgrad'da kaldı. Yeniçeri Ağası ile yeniçerilerin, topçu ve cebecilerin İstanbul'dan gelişine ve Gazi Giray'ın akrabasından birinin de bir kaç bin Tatar ile orduya katılmasına kadar da buradan ayrılmadı. Son seferin sonunda sadrazam gibi Han da Padişahtan ihsanlar almıştır. Ayrıca sadrazamın ve şeyhülislamın mektuplarına da kılıç kullanmaktaki mahareti kadar kalemini de kullanıp gazellerle cevap vermiştir.

1600 Temmuzu sonlarında Osmanlı ordusu Esek köprüsünü geçip Estergona yöneldi. Tiryaki Hasan Paşa, Baranyavar'da bir düşman fırkasını yenerek kaçakları Tuna'ya dökmeğe muvaffak oldu. Tiryaki Hasan Paşa, Esek'te İbrahim Paşa ile birleşti. Burada Kanije'ye hücum edilmesi kararlaştırıldı.

Bazı kaleler fetholundu. Ağustos başlarında sadrazam Kanije hisarı önüne vardı. Bu şehrin kuşatılması çok güç oldu. Kaleye doğru çok güçlükle ve her gün yenilenmek üzere çubuk döşenerek yollar yapıldı. Çok geçmeden düşman ordusu yardıma geldi. Bir kaç defa cenk yapıldı.

Şehrin içinde baruthanenin havaya uçması kaledekilerin toplarını sükût ettirdi. Kırk dört gün süren bir savunmadan sonra garnizonun serbestçe çekilip gitmesi şartı ile kale teslim edildi. Anlaşmaya öylesine saygı gösterildi ki, kaledekiler tavuk tüneklerini, çocuk salıncaklarını bile alıp götürdüler.

Kanije'nin fethini arzetmek üzere Abdi Efendi İstanbul'a gönderildi. Bu münasebetle üç gün üç gece şenlikler yapıldı. Yirmi bölük sekban ve yeni yazılan üç bin asker Kanije'de muhafız bırakıldı. Kanije, Beylerbeyliği yapıldı ve komutası Tiryaki Hasan Paşa'ya verildi.

İbrahim Paşa kışlamak üzere Rumeli Beylerbeyi'ni Prizrin'e ve Anadolu Beylerbeyi'ni Banyaluka'ya yolladı. Kendisi de Belgrad'a gitti. Yeniçeri ağası, usulden olduğu gibi İstanbul'a döndü.

DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Bütün bu gelişmeler olurken, Eğre'de padişah maiyetinde bulunmuş olan İngiliz elçisi Burton, İstanbul'da ölmüştü. Dördüncü Hanri'nin eliçisi dö Brev, bir elçinin Fransa sarayına gönderilmesini sağlamış ve Venedik elçisi ile birlikte Gırnata Müslümanları lehine tavassutta bulunduğu gibi, başka konularda da bazı gayretlerde bulunmuştur.

Lehistan, İstanbul'a sık sık elçi göndermekte devam etmiştir. Bir ara Lehistan Kralı Üçüncü Sigismond, Eflâk ile Moldavya'nın kendi uhdesine verilmesini istemiştir. Sigismond'un elçisi Küçükçekmece'ye kadar gelmişse de bir olaydan dolayı niyetini değiştirmiştir (Eylül 1597).

Özbek hanedanından Abdullah'ın elçisi de İstanbul'a gelmiştir. Şah Abbas, Özbeklerin iç uzlaşmazlıklarından dolayı eline geçen fırsattan faydalanarak Horasan'ı ele geçirmişti. Zaferlerini protokol görevlisi Karahan vasıtasıyla Sultan III.Mehmed'e bildirdi.

Karahan, Özbeklerden alınan yirmi dört şehir ve kalenin anahtarları ile birlikte İstanbul'a geldi, Beraberinde ölü Şehzade Mirza Haydar'ın mezarını görmek isteyen Daye kadın da bulunuyordu. Daye kadın, Valide Sultan'a kıymetli hediyeler getirmiş, haremde kendisine çok itibar edilmiştir.

VALİDE SULTAN'IN NÜFUZU VE HAYIR İŞLERİ

Valide Sultan, Üsküdar'daki camiinin inşaatını özenle izlemiştir. Yeniçeri kâtibi marifetiyle, yine Valide Sultan tarafından Yenikapı'da inşasına başlanılan Mevlevihanesi bu sırada tamamlanmıştır. Üsküdar'daki camiye bir medrese ve bir de Darü'l-hadîs eklenerek profesörlükleri tanınmış bilginlerden Ebü'l-Meyamin Efendi ile Sarıgürz'e verildi.

Valide Sultan, askerin aylıklarını ödemek, yahut diğer savaş harcamalarını karşılamak için zengin hazinesinden, vakit vakit, para çıkarırdı. Bu sıralarda sadece valiler değil, sadrazam bile kadınların nüfuzu altında idi. Hadım Hasan ve Süleyman Paşalar ancak Valide Sultan sayesinde sadrazamlığa kavuşmuşlardır.

Önce kaptan, sonra sadaret kaymakamı olan Halil Paşa da bu görevlerini Padişahın hemşiresi olan eşinin kuvveti ile koruyabilmiştir.

Cigalazâde, Valide Sultanın isteği ile sadaretten azlolunmuştur. Cigala'dan, Halil Paşa'dan sonra en itibarlı vezirler, sadrazam Sokullu ve Sinan paşaların oğulları

Hasan ve Mehmed paşalar idi. Bu iki sadrazamzâde arasında öne geçirilmek hususlarında doğan rekabet Valide Sultan sayesinde Sinan Paşazade lehine halledilmiştir. Bu zat Piyale Paşa'nın kızını da alarak nüfuzunu arttırmıştır.

BAZI ÖNEMLİ OLAYLAR VE İSYANLAR

Mutahhar taraftarları Yemen'i karıştırmak istediklerinden bu aileden, Yedikule'de tutuklu bulunanlar daha korkunç olan Boğaziçi kulesi zindanına naklolunmuşlardır.

Kendisine Mübarek Şah adını veren bir eşkiya şefi, bütün Basra ve Bağdat taraflarını yağma ederek kervanları ya soymuş, yahut da kurtuluş parasına bağlamıştır. Bu adam bir de Mehdîlik davasına kalkışmıştır. Nihayet üzerine Kevkeban ve Hace Beylerinin Rumeli'den alınmış askerle gönderilmesi zorunluğu doğmuştur.

Halep Valisi Hacı İbrahim, yeniçerilerin bir ayaklanmasını bastırmak için içlerinden on yedi kişi astırmıştır. Cafer Paşa, Gürcistan'da Luarsp ailesini yok etmiştir. Şirvan'ın son bağımsız hükümdarı Burhaneddin'in oğlu İstanbul'a gelerek padişaha bağlılığını arzetmiş ve iyi karşılanmıştır.

İstanbul'da sipahiler de ayaklanmış ve Üçüncü Murad'ın sarayında kilerci olarak bulunan yahudi Kira öldürülmüştür. Bu olay Halil Paşa'nın kaymakamlıktan azlini ve yerine Hafız Paşa'nın getirilmesini gerektirmiştir. İstanbul'da sipahilerin ayaklanışı, Anadolu'da Haçova kaçkınlarının isyanına raslamıştır. Ağır ve tehlikeli olan bu isyan, devlet için otuz yıl süren ve daima kan akan bir yara olmuştur.

Karayazıcı unvanı ile şöhret bulan Sekban Bölükbaşısı Abdülhalim, Macaristan ordusundan kaçmış bir takım Kürt ve Türkmenlerin başına geçerek Urfa'yı ele geçirmişti. İsyandan bilgi almak için Anadolu'ya gönderilmiş olan Hüseyin Paşa'yı da kendi tarafına çekmeye muvaffak oldu. Karaman Beylerbeyi'nin vekili, Hüseyin'in üzerine yürüdü. Fakat Aksaray dolaylarında yenilerek Konya'ya çekilmek zorunda kaldı.

Sinan Paşazâde Mehmed Paşa, asîler üzerine gönderildi. Karayazıcı ile Hüseyin Paşa'nın ele geçirmiş oldukları Urfa'yı kuşattı (Temmuz 1599). Kuşatılanların mühimmatı kalmayıp da kurşun yerine kuruşları eriterek kullanmağa mecbur oldukları zaman Karayazıcı, Mehmed Paşa ile müzakereye girişti.

Kendisine Amasya Hükümeti verilmek şartı ile teslim olacağını ve Hüseyin'i de teslim edeceğini bildirdi. Bu şart kabul edilerek Hüseyin İstanbul'a gönderildi. Kemikleri kırılıp şehirde bir at üzerinde gezdirildikten sonra cesedi odun kapısında demir çengele asıldı. Mehmed Paşa Diyarbekir'de kışlayıp ilkbaharda, Sivas taraflarını talan etmekte olan Karayazıcı üzerine yürüdü.

Macaristan seferine gitmek üzere davet olunan Sivas Valisi Mehmed Paşa'nın kefilliği üzerine Karayazıcı'ya Çorum sancağı verildi. Fakat Karayazıcı isyandan vazgeçeceğine Bağdat Valisi olan kardeşinin yardımı ile taşkınlıklarını büsbütün arttırdı. Bunun üzerine Hasan ve İbrahim paşalar Karayazıcı üzerine yürümeye memur oldular (25 Nisan 1600). Bu iki vezir Kayseri'ye vardıklarında karşılarında yirmi bin isyancı buldular. Yapılan savaşmada Osmanlı ordusu yenildi. Hacı İbrahim Paşa kurtulup Kayseri'ye güçlükle girebildi.

Bundan sonra Karayazıcı kendisini Anadolu'da adeta devlet sahibi sayarak emirler yayınlamağa başladı. Devlet hukukuna her türlü saldırmayı mubah gören bu adam kadar küstah bir kimse Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri hemen hemen görülmemişti.

HOCA SADEDDİN EFENDİ İLE ŞAİR BAKÎ VE ÂLİ'NİN VEFATI

Bu yıllar, Kanije fethi ve Anadolu'da isyan doğuşu ile değil, Osmanlı yazı hayatına şeref veren birkaç büyük adamın

ölümü ile de dikkati çeker. Bunlardan biri Hoca Sadeddin'dir.

Yirmi beş yıl şehzadelerin ve Padişahın hocalığını yapmış, Üçüncü Murad ile Üçüncü Mehmed'in şeyhülislam ve müşavirliği görevlerinde, devletin birçok önemli işlerinde aydın görüşü ile hizmet etmiş olan Hoca Sadeddin; bilhassa Haçova meydan savaşındaki sebat ve teşviki ile tarihî bir hizmet yapmıştır.

Bu zat devletin kuruluşundan, Yavuz Selim'in vefatına kadar olan çağları içine alan "Tarih-i Devlet-i Osmaniye"nin müellifi olduğu gibi, İran ediplerinden Larî'nin Umumî tarihinin de mütercimidir. Üslûbu süslü ve tantanalıdır. 12 Rebiülevvel 1008/2 Ekim 1599 tarihinde, yani Hz. Peygamber'in doğduğu günde (mevlüd kandili gününde) Ayasofya Camii'ne gitmek üzere iken vefat etmiştir. Naaşı Eyüp Camii yakınında gömülmüştür.

Ondan altı ay sonra 23 Ramazan 1008/7 Nisan 1600'de büyük şair Bakî vefat etmiştir. Bakî üç defa Rumeli Kazaskerliğinde bulunmuştur. Osmanlı lirik şairlerinin en büyükleri başında sayılan Bakî, ayrıca üç önemli eser tercüme etmiştir: Siyer-i Nebevi, Mekke Tarihi, Fezâil-i Cihad. Cenaze namazını Sunullah Efendi kıldırmış ve şairin dîvânından bu duruma uygun bir beyit de okumuştur.

Osmanlı şiir ve fikir tarihi için bu yılda kaybedilen değerlerin yanında tarihçi ve edebiyatçı olarak büyük bir insanı daha hatırlamak gerekir. Bu da Gelibolulu Mustafa Âli'dir. Âli, Osmanlı fikir tarihinde en büyük tarihçilerden biri olup, görüşlerinin bağımsızlığı ve samimiliği bakımından en ön plânda gelmektedir.

Tarihi, kültürle beslenmiş yüksek bir tenkid fikri ile yazı yazmıştır. Birbiri peşi sıra defterdar, yeniçeri kâtibi, Amasya sancak beyi, nihayet Cidde paşası olmuştur. Nazım ve nesir yirmi kadar eser bırakmıştır. "Künhü'l-ahbar" adını verdiği ve dördüncü kısmında "Osmanlı Devleti Tarihi" ni yazdığı genel tarihi, çok dikkat çekicidir.

Heft Meclis adıyla yazdığı Sigetvar fethi, Zafernâme unvanı ile kaleme aldığı Gürcistan seferi, Surnâmesi, Münşeat mecmuası nesir eserleri arasındadır. Türkçe ve Farsça lirik şiirler de yazmıştır. Şiirlerinde romantik ve mistik bir hava da vardır. Osmanlı tarihçilerinin en doğru sözlülerinden biri olan Âli, devrinin birinci sınıf bir fikir adamıdır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

-XL- EFLÂK VOYVODASI MİHAİL'İN İKİ YÜZLÜ POLİTİKASI VE SONU

Eflâk Voyvodası Mişel, isyanlarında başarı elde edince Bâb-ı Hümayun ile uyuşmağa çalışmış ve Transilvanya'nın kendi topraklarına katılması iznini satın alabileceği ümidiyle Padişaha altı yüz bin akça göndermişti. Fakat Eflâk Beyliğinde bırakılmasından başka bir şey kazanamadı (21 Temmuz 1597).

Bundan sonra Transilvanya'yı, bu sefer İmparator'un vassalı olarak tasarruf edebilmek üzere İmparator ile müzakereye girişti. Araya bir çok olaylar konbinezonlar, entrikalar girdi. Ayrıca bazı çarpışmalar da oldu, imparatorun tavsiyesi üzerine Mihail, birden Transilvanya'yı istilâ etti. Harbi, Moldavya'ya da sıçrattı. Bu arada kendisinin Moldavya beyliğinin tanınmasını Osmanlı Hükümetine de yazıp kabul ettirmeyi başardı.

Mihail de iki yüzlü davranışlarından, entrikalarından dolayı lâyık olduğu cezayı imparator askerinin başkomutanı Basta'nın eliyle bulmuştur (19 Ağustos 1601).

Osmanlı sınır valileri Eflâk'ı istilâ etmiş ve düşmandan aldıkları bayraklarla trampetleri bir savaş ganimeti olarak İstanbul'a yollamışlardı. Padişah bu zafer haberi ile Mihail'in öldürüldüğü hususundaki bilgiyi aynı zamanda İran Şahı Abbas'a da bildirdi. Transilvanya elçileri Bâb-ı Hümayun ile antlaşmayı yenilediler. Sigismond bir çavuş vasıtasıyla Transilvanya prensliğine yerleştirildi.

İBRAHİM PAŞA'NIN ÖLÜMÜ, YEMİŞÇİ HASAN PAŞA'NIN SADARETİ

İbrahim Paşa, İmparator ile barış yapmak istiyordu. Önce Kırım Hanı'nı aracı gibi kullandı; sonra Budin Valisi Murad Paşa ile kethüdası Mehmed Ağa'yı barış için geniş yetkilerle gönderdi. Fakat bunların hareketlerinden birkaç gün sonra öldü (10 Temmuz 1601).

Hayatının sona yaklaştığını sezince ordu komutanlığını yeğeni Murtaza Paşa'ya verdi ve en önemli hususları da ona bildirdi. Naaşı İstanbul'a getirilerek Şehzade Camii avlusunda yaptırdığı türbeye gömüldü. Boşalan sadrazamlık mevkiine Yemişçi Hasan Paşa yükseltildi. Aynı zamanda Macaristan ordusu komutanlığını Murtaza Paşa'dan almakla görevlendirildi.

Hemen Macaristan'a gitmek şartı ile İbrahim Paşa'nın bütün sefer vasıtaları kendisine verildi. İbrahim Paşa'nın dul karısı Ayşe Sultan da kendisi ile evlendirildi. Fakat Hasan Paşa, devletin en büyük hizmetlerinde atamalar yaptırdıktan sonra İstanbul'dan ayrıldı.

Hocazâde Mehmed Efendi Şeyhülislam, Vezir Halil Paşa Kaymakam, Hafız Ahmed Paşa Üçüncü Vezir tayin olundular. Bağdat ve Belgrad valileri değiştirildi. Hamza Efendi Okçuzâdenin yerine nişancılığa getirildi.

9 Ağustos 1601 tarihinde Hasan Paşa güçlü bir ordu ile İstanbul'dan hareket etti. Hiç bir yerde konaklamadan 6

Eylül'de selefinin ordugâhı olan Semlin'e yetişti. Büyük bir düşman ordusunun Rab'a (Yanık kale) toplanmış olduğunu ve Budin'in yahut da Stulvaysenburg'un tehdit etmekte bulunacağına dair alınan haber üzerine Budin üzerine yürüdü.

Serdarın Budin'e varışından önce Stulvaysenburg düşman eline düşmüştür. Osmanlı orduları üç hafta sonra Stulvaysenburg hisarları altında muharebeye tutuştular. Mehmed Kethüda Avusturya ordusuna ilk günlerde bir hayli kayıplar verdirdi. Fakat bir hücumda şehit düştü. Budin valisi de yardıma koşmuş ise de o da şehitlik mertebesine erişmiştir.

Ekim'in ortalarında Avusturyalılar Palota'ya çekildiler. Sadrazam, Budin beylerbeyliğini, Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya verdi.

TİRYAKİ HASAN PAŞA'NIN KANİJE SAVUNMASI

Arşidük Ferdinand, otuz bin kişi ile, Eylül başlarında Kanije'yi kuşatmıştı. Bu kalenin bataklıklar içinde bulunması, taarruzu güçleştiriyordu. Kale komutanı Tiryaki Hasan Paşa, hem yiğitliği ile, hem de maharetli hileleriyle şöhret bulan savunmasından dolayı tarihlerde takdirle anılmaktadır.

Hasan Paşa arkadaşlarını da zorlu bir savunmaya inandırmıştı. Kanije gelirinin Medine-i Münevvere'ye tahsis edilmiş olması, buraya ayrı bir değer verilmesini ve savunmasına daha canla başla devam olunmasını gerektiriyordu. Hz. Peygamber'in manevî kudretinin, kendi Ravza-i Mutahharesına ait olan bir şehrin, "küffâr" eline düşmesine asla müsaade etmeyeceği kanaati hepsini savunma aşkıyla tutuşturmuştu.

Hasan Paşa düşmana karşı kullandığı savaş hilelerinde, maiyetinde “beşli ağası” olarak bulunan Kara Ömer’den ve düşmanın durumunu gözlemekte kullandığı Kara Pençe’den aktif surette yardım görüyordu.

Hasan Paşa esirleri, başları kesilmeye mahkûm edince güya idam edilmek emri ile, Kara Ömer’e teslim ederdi. O da kendi hayatını tehlikeye koyduğunu söyleyerek bunları bağışlar ve kalenin durumu hakkında yanlış bilgi vererek Avusturya ordusuna yollardı.

Hasan Paşa bir gün, hademelerinden Macar mühtedileri Kenan ve Handan adındaki iki gencin düşman tarafına kaçtığını haber almıştı. Bunun üzerine imparator ordusundan en son esir edilmiş olanlara, bir çok şahıslar yanında bulunduğu bir sırada, göndermiş olduğu iki adamın Avusturya ordusuna erişip erişmediklerini sordu. Bunlardan birini de sadrazama bir mektup yetiştirmek şartı ile affetti.

Bu mektupta ise iki gencin düşmana yanlış bilgi vermek üzere, firar etmiş şekilde görünerek karşı tarafa geçmiş olduklarını belirtmekte idi. Bu savaş hilesi gerçekten tam başarıya ulaştı. Esir, imparator ordusuna dönünce elindeki mektubu oraya teslim ettiğinden bu delikanlıların başları koparılmış ve böylece onların sebep olabileceği zararların önüne geçilmiştir.

Bir başka seferinde kaleden gece yarısı sevinç sesleri duyulmağa başlanmıştır. Kuşatanların şaşkınlıkları arasında şenlik topları atılmıştır. Düşmanın eline güya sadrazama yazılmış bir mektup da bu sıralarda düşmüştü. Hasan Paşa bu mektubunda güya gönderilen yardım ve mühimmatın alındığını bildirmekteydi.

Kendisini, koyverdiği esirler vasıtasıyla Arşidük’e dost tanıtmış olan Ömer Ağa, Macarların Avusturyalılara karşı tasarlamakta oldukları cinayetleri haber vermekte ve Hıristiyan esirlere de Arşidük’ün Macarları pek fena bir

duruma düşüreceğini söylemekte idi. Ömer Ağa istediği zaman ağlayabilmek için, yanında daima soğan suyu ile ıslatılmış bir mendil bulundururdu.

Öte yandan Tiryaki Hasan Paşa, Kara Pençe vasıtasıyla da sadrazama ulaştırdığı mektuplarda durumu bütün güçlükleriyle yazmakta ve hemen yardım gönderilmesini istemekte idi. Sadrazam, Kanije'ye yöneldi. Ordunun mırıldanışına rağmen Sigetvar'a kadar ilerledi. Sadrazamın yaklaşması ve ayrıca karla birlikte dondurucu bir soğuğun etkisi Arşidük'ü çekilmek zorunda bıraktı.

Çekilme öylesine karışıklık içinde yapılıyordu ki; bu durum görülür görülmez Ömer Ağa kaleden çıkarak istihkâmlarda bulduğu düşmanı kılıçtan geçirdi. Muslu Bey ve Ömer Ağa kaçanları kovalıyorlardı. Hasan Paşa, Arşidük'ün çadırına gitti.

Burada bir taht, kırmızı kadifeli on iki sandalye, pahalı bir halı vardı. Allaha şükrettikten sonra tahtı bir kılıç vuruşu ile ikiye böldü. Parçaları üzerine oturdu. Sandalyelere oturttuğu beylere, ağalara savunmadaki fedakârlıklarından ve sebatlarından dolayı tebrik etti.

Düşman istihkâmlarda kırk yedi top bırakıp kaçmıştı. On dört bin tüfek, yüz bin kadar gülle, on bin çadır, gümüş takımları, arabalar, çeşit çeşit yiyecekler hep Hasan Paşa'nın eline geçti (18 Kasım 1601).

Sadrazam; kış başlarında açılan bu seferden dolayı orduda doğan mırıltıları teskin etmek için Sigetvar'dan Şikloş'a yönelmişti. Buraya varınca Kanije'nin yiğit savunucusunu saygı ile ve büyük sevinç gösterileri ile kabul eyledi. Kendisine üç tuğlu paşalık (vezirlik) tevcih ederek üç hilat ve kıymetli eğer vurulmuş üç at armağan etti. Muslu Bey'e Köstendil ve Ömer Ağa'ya da Peçoy sancağını verdi.

Bu unutulmaz başarı Padişaha, Reisülküttap İlyas Efendi'nin kaleme aldığı bir mektup ile bidirildi. Padişah sadrazamın Kanije muhafızları hakkındaki tevcihlerini uygun gördü. Ayrıca iltifatlı bir Hatt-ı Hümayun göndererek

Tiryaki Hasan Paşa'yı takdir eylemiş ve onunla beraber Kanije'yi savunan kahramanları da övmüştür.

ANADOLU'DA İSYANLAR

Eşkiyalıkta çok ileri giden Karayazıcı Kayseri'de İbrahim Paşa'yı bozmuştu. Onun Sokullu Hasan Paşa ile birlikte harekete memur olmasına rağmen Sokulluzâde'yi beklememesi bir kusur idi. Karayazıcı artık böbürlenerek otuz bin kişi ile Elbistan yakınlarında Sepetli'de Sokulluzâde ile cenge tutuştu. Savaş bir gün sabahtan akşama kadar sürdü. Âsîlerin üçte ikisi ve bütün eşyası savaş alanında kaldı.

Karayazıcı ordusunun kılıçtan kurtulanları ile Karadeniz kıyısında Canik dağlarına kaçtı. Aradan çok zaman geçmeden de orada öldü. Fakat kardeşi Deli Hasan eşkiyalıkta onu aratmadı. Sonra da Şahverdi, Yularkastı, Tavil adlarında üç belâlı eşkiya elebaşısı ortaya çıktı.

Şakiler Canik dağlarından çıkarak, Diyarbekir'den Tokat'a Sokullu'nun eşyasını taşımakta olan arabaların üzerine düştüler. Tokat tarafını yağma ettiler. Daha sonra Sokullu'nun sığınmış olduğu Tokat'ı da kuşattılar. Padişah bu olaylardan endişe duyarak Diyarbekir Valisi Hadım Hüsrev Paşa'yı, Sokulluzâde Hasan Paşa yerine, eşkiyanın tenkili ile görevlendirdi. Ancak Hasan Paşa'ya kimse azlini bildiremiyordu. Nihayet bir nişancı onu tüfekle öldürmüştür. Asîler Tokat'ı talan ettikten sonra Sokulluzâde'nin mallarını da yağmaladılar.

Diyarbekir Valisi Hadım Hüsrev Paşa; Şam, Halep, Maraş askerlerini komutası altına alarak Deli Hasan'ı tenkil için yola çıktı. Hüsrev Paşa'nın maiyeti, kışın yaklaşması üzerine dağıldı. Hatta Anadolu'yu korumak için İstanbul'dan Kütahya'ya gönderilmiş olan Vezir Hafız Ahmed Paşa burada üç gün eşkiya tarafından kuşatıldı. Âsîler de şiddetli

kıştan ve çokça yağan kardan dolayı kuşatmayı kaldırmaya mecbur oldular.

AKDENİZ'DE GEÇEN OLAYLAR

İspanyollar, Maltalılar, Floransalılar; Osmanlıların Rumeli'de Macarlar ve Anadolu'da âsîlerle çarpıştıkları sıralarda Cezayir'i, Tunus'u, Mayna'yı ve İstanköy'ü vurmak üzere donanmalarını birleştirdiler.

Andrea Dorya ve Kurtubalı Don Juan komutasında yetmiş kadırga Cezayir sularında göründü. Ancak bütün sahil silahlanmış durumda olduğu için bir zarar veremeden çekildiler.

Buna karşılık elli yelkenden mürekkep bir donanma ile bunların hareketlerini göz altında bulunduran Cigalazâde, İtalya kıyılarını vurdu. Yine bu sıralarda Floransa kadırgaları, İstanköy adasını hasara uğrtmış, beş Malta kadırgası da Paseva şehrini zapt etti.

Fransa, Bab-ı Hümayun'a baş vurarak Cezayirlilerin Fransız tüccarlarına verdikleri zarardan şikâyet ettiğinden padişah Cezayir beylerbeyine gasbedilmiş olan malların iadesini emretmiştir. Osmanlı Devleti tarihinde bir yabancı devletten alınan ganimetlerin böyle iadesi hususu pek nâdir görülmüştür.

STULVAYSENBURG, PEŞTE VE BUDİN KUŞATMALARI

Ağustos 1602 tarihinde Sadrazam Stulvaysenburg'u (Istolin Belgrad) kuşattı. 29 Ağustos'ta bu şehir ikinci defa olarak, Osmanlıların eline geçti. Bundan sonra Yemişçi Hasan Paşa, Budin'e giderek Transilvanya'da Avusturya Başkomutanı Basta'nın otoritesinden sıyrılmış olan Mozes Sekeli'ye yardım etmek üzere Peşte ovasında ordugâh kurdu.

Bu sıralarda Budin tehdit altında idi. Budin valisi ve kadısı durumu sadrazama bildirdiler. Keşfe çıkarılan asker, düşmanın Budin üzerine hareketini haber verdi. Ancak tasarılarından kolayca vazgeçmeyen Hasan Paşa, kendisine yapılan hatırlatmaları dinlemeden, Solnuk'a doğru yürüdü.

Hasan Paşa yolda iken düşmanın Peşte önüne gelerek taarruz sonucunda orayı ele geçirdiğini ve Budin şehrini de kuşatarak şiddetle dövmeğe başlamış olduğunu öğrendi. Sadrazam, Anadolu Beylerbeyi Nuh Paşa komutası ile iki bin süvari gönderdi. Kendisi de Peşte'ye doğru süratle yürüdü.

İmparator askeri Budin'i sıkıştırırken Osmanlılar da Peşte'yi kuvvetle kuşattılar. Bir ara Türk ordusunda kıtlık baş göstermiş ise de Budin'den gelen yiyecekle durum düzeltilmiştir. Sadrazam bir süre sonra, gerektiği kadar askeri Budin'de bırakarak 2 Kasım 1602 tarihinde Belgrad'a doğru hareket etti.

Türk askerinin kuvvetli mücadele azmi, silahlarındaki yenilik ve tesir ve nihayet mevsimin ilerlemesi Budin kuşatmasının düşman tarafından kaldırılması ile sonuçlandı (18 Kasım). Bu hususta büyük yararlığı görülen Mehmed Paşa, üçüncü vezirliğe yükseltildi.

Sadrazam Belgrad'da iken Kırım Hanı da yardımcı kuvvetlerle oraya geldi. Gazi Giray sadrazam tarafından tören ve saygı ile karşılandı. Tatarlara Siget, Kopani, Mohaç şehirleri ve bizzat Kırım Hanına da Peçuy kışlak tayin edildi. Gazi Giray kış aylarını zevk ve safa ile geçirerek Fuzulî'nin "Beng ü Bade" sine nazire olarak "Kahve ve Bade" adı ile bir mesnevi kaleme aldı.

SİPAHİLLERİN İSYANININ YENİÇERİLER TARAFINDAN BASTIRILMASI

Ulemâ, zamanın kaymakamı Halil Paşa'ya verdikleri bir muhtırada sipahilerin düzensizliklerinden, serkeşçe

hareketlerinden şikâyet etmişlerdi. Kaymakam da bu konuda Padişaha maruzatta bulunmuştu.

Ocak ayında sipahiler İstanbul'da ayaklandılar. Padişah sipahileri teskin için, bazı arzularını göz önünde tutmuşsa da, bunlar yine de yapılanlarla yetinmemişler ve gürültülü isteklerde bulunmuşlardır.

Bir ayak dîvânında Anadolu'daki eşkiyalıklardan şikâyetlerde bulunmuşlar ve büyüklerin haksız mal edinmelerinden söz açarak bu yüzden devlete erişen zararları belirten bir dilekçeyi Padişaha sunmuşlardır. Bunlar diyorlardı ki: Anadolu'daki eşkiyalıklara sebep olanlar; Kara ve Ak Hadım ağaları ile Kapıağası Gazanfer Ağa, vezirler, bilhassa dördüncü Vezir Tırnakçı Hasan Paşa ve gerçeği Padişaha arzetmemiş olan Kaymakam Hasan Paşa'dır. Bu bakımdan ceza olarak bunların başları kesilmelidir.

Padişah gürültüyü bastırmak için Yedikule'de daha önce hapsettirdiği Kaymakam Saatçi Hasan Paşa'yı getirtip şikâyetçilerin yanında sorguya çekti. Hasan Paşa, Anadolu'nun durumunu Padişaha tamamıyla bildirmiş olduğunu ispat ederek kurtuldu. Tırnakçı Hasan Paşa da yeniçerilerin şefaatine kavuşmuştur. Fakat sipahiler kızlarağası ile kapıağasının başlarını istemekte direndiler. İki hadım ağasının başları cellada verildi. Askerin arzusunu bu suretle yerine getiren padişah, dîvân erkânını selamlayarak hareme çekilmiştir.

Sadrazam, sipahilerin bu hareketlerini öğrenir öğrenmez Belgrad'dan İstanbul'a hareket etmiştir. Sunullah Efendi'nin tekrar müftülüğe getirildiğini, hadım ağalarının öldürüldüklerini yolda haber aldı. Edirne'ye geldiğinde sonradan Şeyhülislam olan Yahya Efendi'nin evinde misafir kaldı.

Karıştıran ile Silivri arasında iken kendisine İstanbul'a gece girmesi hususunda haber ulaştırıldı (7 Şubat 1603). Yemişçi Hasan Paşa sarayına vardığında padişaha gelişi

hakkında bilgi yolladı. Padişah tarafından da kendisine hoş geldiniz denildi. O gece hasmı olan kaymakam Mahmud Paşa ile kendi sarayında görüştüğü gibi iki kazaskerle de konuşmalarda bulundu.

Kazaskerlere müftüyü ertesi sabah için bir mülakata çağırmalarını ve şehre çok geç girdiği için ziyaretine gidememiş olmasından dolayı üzüntülerini kendi adına ifâde etmelerini söyledi. Fakat müftü ziyaretine gelmek şöyle dursun, sadrazamın katlinin meşru olduğuna dair ayaklananların elebaşılarına bir fetva vermekten çekinmedi.

Ancak Kaymakam Mahmud Paşa, bu fetvaya dayanarak sadrazamın vücudunu ortadan kaldırtmağa muvaffak olamadı. Buna karşılık sadrazam padişahtan Mahmud Paşa'nın idamını âmir bir hatt-ı hümayun elde etmeyi başardı. Fakat Mahmud Paşa kaçmak fırsatını bulduğundan emir yerine getirilemedi.

Sadrazam tehlikeli durumda olduğunu biliyordu. Bu bakımdan sarayından çıkıp, güneş battıktan sonra, yeniçeri ağasına sığındı. Padişaha yolladığı bir arz tezkeresiyle Müftü Sunullah Efendi'yi azle ve yerine Ebü'l-Meyamin Mustafa Efendiyi getirmeye muvaffak oldu.

Gece vezirlere, şeyhlere, ulemâya, askerî erkâna mektuplar yazarak hepsini Süleymaniye Camii'nin avlusunda ertesi sabah için toplanmaya çağırdı. Sabah namazından sonra cami merdiveninin basamağında Padişahın hattını okudu. Burada Sultan yeniçerilerden memnunluğunu belirtiyor ve veziriazamına yardımcı olmalarını, zorbaların haklarından gelmelerini istiyordu.

Yeniçeriler sipahileri zorlamağa ve onların ele başılarını teslim için sıkıştırmağa başlamışlardı. Arada bazı çekişmeler olmuştur. Müftünün yerine Mustafa Efendi gelmiştir. Nihayet sipahiler dağıtılmış, zorbaların başlıca karargâhı olan Kurşunlu hanı boşaltılmıştır.

28 Ocak 1603 günü zorba başılardan Poyraz Osman ile Öküz Mehmed sadrazamın huzuruna getirilmiş suçlarını

itiraf etmişlerdir. Sonunda bunlar saraya gönderilmiş ve başları kesilmiştir. Tahrikçilerden ötekiler de belalarını bulmuşlardır. Böylece sipahilerin isyanı yeniçeriler tarafından bastırılmıştır. Bu durum iki asker arasında sönmez bir kinin yaşamasına kuvvetli sebeplerden biri olmuştur.

SADRAZAM HASAN PAŞA'NIN SONU

Hasan Paşa bu olaylardan sonra kendi şahsî düşmanlarını da birer birer yok etmek yahut da sürdürmek için elinden geleni esirgememiştir. Zamanla padişahın sevdiklerine, hatta kendisinin en iyi dostlarına da önem vermemeğe başlamıştır. Böylece Şeyhülislâmlığa kendisinin getirmiş olduğu Ebü'l-Meyamin, yeniçeri ağası Ferhad ve başkaları ondan yüz çevirdiler. Hatta düşmanlık bile gösterdiler.

Bu bakımdan ona karşı olanlar padişaha, Valide Sultana davranışlarından şikâyetçi olmuşlardır. Bilhassa Şeyhülislam, yeniçeri ağası, kızlar ağası bu konuda ellerinden geleni yapmışlardır. Bunun sonucu olarak da padişahın gözünden düştü.

4 Ekim 1603 günü dîvândan sonra padişah huzuruna önce yeniçeri ağası kabul olundu. Ondan sonra kazaskerler vezirler kabul olunarak huzura en sonra sadrazam girdi. Görüşme de sadece bir kaç dakikadan ibaret kaldı. Akşam namazı sırasında da kapıcıbaşı Türk Ahmed azline dair kendisine bir hatt-ı hümayun getirdi. Hemen refikası olan sultana ait Sütlüce'deki bahçeye gitti.

Yeniçeriler sadrazamın azli haberini öğrenince ayaklandılar. Hasan Paşa'yı görevi başında görmek istiyorlardı. Sonunda yeniçeri ağalığı Türk Ahmed Ağa'ya tevcih olundu. Aslen Bosnalı olup Malkoç hanedanından

gelen Mısır Valisi Yavuz Ali Paşa, devletin en büyük görevi başına getirildi.

Yeniçerilerin taşkınlıkları yeni ağalarının ve subaylarının müdahalesiyle bastırıldı Kısa bir süre sonra Hasan da Sütlüce'deki dairesinden çıkarılmış ve boğulmuştur. Kaymakam Cerrah Mehmed Paşa'nın yerine eski yeniçeri ağası Kasım Paşa tayin edildi. Vezir Kasım Paşa, Şeyhülislam ile uyuşarak devlet işlerini eline aldı. Yeni sadrazamın Mısır'dan gelmekte olduğu haberi alınınca mühri hümayun kendisine gönderildi.

ANADOLU'DA VE MACARİSTAN'DA ÂSİLERİN CEZALANDIRILMASI

Yeni sadrazam Yavuz Ali Paşa, Mısır'da Piri Bey'i bırakarak, bir asker tümeni ile Suriye ve Anadolu'dan geçti. Yol boyunca şiddetli tedbirlerle gerçekten yavuz olduğunu gösterdi.

Şam valisinin ayaklanmış bulunan askerini yola getirmek için sadece tehdidi yetti. Adana'da asayiş sarsılmış bulunduğu için zorbalardan bir takımının başlarını, bir takımının da ellerini kestirdi.

Akşehir'de; elinde taşıdığı bir odun topuzunu geçtiği şehirlerin duvarına çakarak ağırlığınca para isteyen, Gurgur adında bir eşkiya Ali Paşa'ya itaat gösterdi. Yavuz Ali Paşa'nın özengisini öperken onun bir işareti ile Gurgur'un başı uçuruldu.

Anadolu'da başlıca eşkiya elebaşısı olan Karayazıcı'nın kardeşi Deli Hasan, bağışlanmasını dilemiş ve affedilip Bosna valiliğini almayı becermişti. Deli Hasan Rumeli'ye geçince yol boyunca haydutluktan yine de vazgeçmemiştir. On bin kişiye varan ordusu tuhaf giyimli şahıslardan mürekkep idi.

Deli Hasan Essek köprüsünde, Serdar Lala Mehmed Paşa ordusuna katıldı. Kırım Hanı, Deli Hasan'ın arkasına takılmış olan bu adları, sanları belirsiz kalabalığı görünce onlarla bir sancak altında savaşmaktan vazgeçti. Ve yapılan ricaları dinlemeyerek Kırım'a döndü (11 Mayıs 1603).

Serasker ile Deli Hasan, Peşte üzerine yürüdüler. Osmanlılar ile İmparator ordusu arasında yapılan şiddetli bir savaşmada Derviş Paşa ile Anadolu eşkiyasından altı bin kişi harb meydanında kaldı (27 Eylül).

Kış mevsimi ilerlediği için savaşa ara verildi. Lala Mehmed Paşa, Budin savunmasını Rumeli Beylerbeyi Murad Paşa'ya ve Essek savunmasını da Bosna Valisi Deli Hasan'a bıraktı. Anadolu askerini yerlerine dönmek üzere terhis etti. Kendisi de Belgrad'a çekildi.

ŞEHZADE MAHMUD'UN VE SARI ABDURRAHMAN'IN İDAMI

Bu sırada gelişen bazı olaylar, cenkçi bir ruha sahip olan ve daha delikanlılık çağında kendisinden büyük şeyler umulan Şehzade Mahmud'un idamına yol açmıştı. Şehzade Mahmud babasından birkaç defa Anadolu eşkiyası üzerine gönderilmesini istemişti.

Bu istekler ve bir de bir şeyhin, şehzadeye yakında tahta çıkacağına dair bir haber verdiği hususunda kızlar ağasının beyanı, Sultan Mahmud'un felâketine sebep olmuştur. Şehzadenin annesi, şeyh ve onlarla birleşmiş olmalarından şüphe edilen adamlar önce hapsedilmiş, bir ay sonra da ortadan kaldırılmışlardır.

Nadaşlı denilen müderris Sarı Abdurrahman, Kanunî devrindeki Kabiz gibi dîvânda ölüme mahkûm edildi. Bu konuda hükmü Kazasker Ahizâde ve Esat Efendiler verdiler. Böylece zındıklığı Kazasker Esat Efendi'ye verdiği

cevaplarla da açığa çıkan ve her türlü öğüt kendisine tesir etmiyen bu adamın, deli olmadığı da anlaşıldığı için katline şeriat uyarınca hükmolunmuştur.

Kendi görüşüne göre kendisi bu dünyanın belâsından ölümle kurtulmuş oluyordu. Zamanın görüşüne göre ise; Müslümanlar onun elinden ve İslâm dini de dilinden kurtulmuş oldu.

İRAN İLE BARIŞIN KESİLMESİ

Osmanlı Devleti'nin, başkentte sipahilerin ve Anadolu'da Haçova kaçkınlarının isyanı ile uğraştığı sırada, İran'da Şah Abbas; Avrupa'nın başlıca saraylarına adamlar göndererek onları Osmanlılarla ilişkilerini kesmeğe teşvik etmiş, bu da iki komşu hükümet arasında savaş ateşinin parlamasına yol açmıştır.

İran Şahı Fransa Kralı'na, Venedik Doçu'na, İmparatora, Toskana Grandukası'na ve Papa'ya mektuplar yollayarak kendilerini Türklere karşı bir savaş için tahrik etmiştir. Fakat ne bu mektupları götüren adamlar, ne de savaş ilânından sonra birbiri peşisıra zafernâmelerle Fransa ve Almanya saraylarına gönderilen üç İran elçilik heyeti bir şey elde edebildiler.

İran ile ilk savaş kıvılcımı Tebriz'den çıktı. Bu şehirdeki Osmanlı garnizonu, her türlü disiplin kurallarını unutarak Azerbaycan ile Kürt Şahkulu'nun oğlu Selmas hâkimi Gazi Beg'in memleketini yağmaya koyudular. Gazi Beg Şah Abbas'ın yanına kaçtı. Şah da buna Han unvanı ile kavuk, kılıç ve kemer verdi.

Tebriz ve Nahçıvan birleşmiş askerleri Kürt Gazi'yi Karnıyarık adlı kalesinde kuşattılar ve oradan kovdular. Gazi, ikinci defa olarak Şah Abbas'a sığındı. Bunun üzerine Şah bir kaç bin süvari ile bir kaç günde İsfehan'dan Tebriz'e

gitti ve Erdebil Hanı Zülfikâr da bir kaç bin kişi ile şahın ordusuna katıldı.

Sofiyan köyü yakınında 25 Eylül tarihinde yapılan bir savaşta, sayı üstünlüğü dolayısıyla İranlılar Osmanlıları yendiler. Tebriz Valisi Ali Paşa bu savaşmada o kadar yiğitlik göstermiştir ki, İran Şahı bile takdirini gizleyememiştir. Osmanlıların bu yenilgisi Tebriz'in düşüşü ile sonuçlandı (21 Ekim).

Şah Abbas, Tebriz'den Nahçivan ve Revan üzerine yöneldi. Bunun üzerine Osmanlı askeri Revan'a toplandı. Nahçıvan, duvarı topraktan ve istihkâmları zayıf olduğundan bırakıldı. Şah Abbas Revan valisine gönderdiği bir mektupta bir takım gereksiz övünmelerle kendini yükseltiyor ve Revan'ın teslimini de olmuş bitmiş bir şey gibi gördüğünü belirtmekten çekinmiyordu.

Şerif Paşa, bir cevap vermeksizin bu mektubu İstanbul'a yolladı. Komşu eyâletlerden de yardım istediyse de alamadı. Kasım ortalarında düşman ordusu Revan önünde göründü. Şah Abbas çadırını Minnet tepesi denilen tepenin üzerine kurdurmuştu.

Revan valisinin yardım için Van valisine göndermiş olduğu bir ulak İranlıların eline düşmüştü. Şah bu adamın yanına Osmanlılarla müzakereye girişmek üzere Molla Yahşî'yi katarak göndermiş ve kaleyi teslimden başka selamet çâresi olmadığına dair eline geçen mektubun arkasına kendi kendini metheden bir takım sözler yazmıştı.

Fakat Şerif Paşa şahın sözlerine önem vermeden ve Yahşî'yi de sükut île geri çevirmiştir. Şahın gönderdiği ikinci mektup üzerine de vali cevap yerine olmak üzere şu sözleri söylemiştir:

"Kalenin her taşına bizden bir baş gitmedikçe, kızılbaş başlarından da kuleler yapılmadıkça Revan'ın alınması mümkün değildir." İstanbul'da kaymakam Kasım Paşa, vezirleri ve ulemâyı topladı. Yapılan görüşme sonunda

Trabzon’da sürgünde bulunan Saatçi Hasan Paşa’nın İran seferi ordusuna serasker tayin edilmesi kararlaştırıldı.

SULTAN ÜÇÜNCÜ MEHMED’İN VEFATI VE GERİLEMENİN BAŞLANGICI

Kısa bir süre sonra Sultan Üçüncü Mehmed vefat etti (22 Aralık 1603). Ölümünden elli beş gün önce, bir derviş, padişahın saraya dönüşünü görerek o günden elli beş gün sonra büyük bir felâkete uğrayacağını kendisine haber vermiştir. Bazılarına göre bir önsezi ile bir meczup tarafından söylenilen sözlerin padişahın ölümünü çabuklaştırmış olması mümkündür.

Sultan Üçüncü Mehmed çağı tarafsız bir değerlendiricinin gözünde, Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileme zamanının başladığına işaret sayılır. Gerçekten devletin eski enstitüsyonlarının sürekli olarak ihlâli ve vilâyetlerde olduğu gibi orduda isyan fikrinin yayılması devleti gerileme uçurumuna düşürmekten başka bir sonuç vermedi.

Sultan Üçüncü Murad zamanında, Sokullu’nun ölümünden başlayarak, çözülme tohumları belirmiş, bunlar Sultan Üçüncü Mehmed devrinde zararlı meyvalar vermişlerdir. Üçüncü Murad ve Üçüncü Mehmed de kendilerinden sonra gelen bazı padişahlarla mukayese edilirlerse şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu’nun en fena padişahları sayılamazlar.

Bu iki padişahın ve özellikle Üçüncü Mehmed çağının sadrazamları, bilerek veya bilmeyerek, idarenin her dalına giren çözülmenin bir bakıma sebepleri arasında bulunmaktadırlar.

Koçi Bey, Egre fethinin vuku tarihi olan 1596 yılını devletin esas kanunlarının en çok ihlâl edildiği bir zaman olduğunu işaret etmiştir. 1596 dan önce timar ve zeamet sahipleri; savaş zamanı çıkarmağa mecbur oldukları adamları üç gün zarfında toplayabilmek ve on gün içinde de

harekete hazır bulunabilmek için kendi topraklarında oturmakla görevli idiler.

Binden, yüz bin akçeye kadar olan timar ve zeametler daima memleket beylerbeyi tarafından verilirdi, saray buna müdahale etmezdi. Timar ve zeamet erbabı kendilerinden şikâyetlere sebep verdikçe de azlolunurdu. Timar ve zeametler hiç bir vakit arpalık ve paşmaklık verilemezdi.

Timarlar, zeametler ancak, iki zeamet ve on timar sahibinin tanıklığı ile nesebini ispat eden sipahi evlâdına verilirdi. Dilsizler, cüceler sarayın ve haremin diğer hademesi hiç bir zaman bunlardan faydalanamazdı. Bir savaşta olağanüstü hizmet görenlerden başkası zeamet alamazdı. Fakat usül dışında verilen timar ve zeametler düzeni bozmuştur.

1598 de ulemâ hiyerarşisi bozuldu. Bu tarihten önce bir talebe mülâzımlık alamazdı. Sonraları mülâzımlık açıktan satılır oldu. Voyvodalar, su başılar onbin akçeye mülâzımlık satın alıp eğitim ve öğretim görmeksizin müderris ve kadı olmuşlardır.

Her gün artmakta olan savaş gereçleri vergileriyle para ayarının bozulması da bu yolsuzluklara katılmıştır. En gaddarca olan vergilerden bir de “avarız” adını alan ve her on evin donanmada hizmet etmek üzere bir adam vermesinden ibaret olan vergi olmuştur. Ancak sonradan bu verginin para ile ödenmesi mümkün olmuştur.

Ayniyat vergileri de on haneden bir kile arpa ve buğdaya ve ev başına da bir koyuna çıkarılmış ise de tahsili kabil olmadığından on beş hanede bir ölçeğe ve ev başına bir koyuna indirilmiştir. Para ayarı öylesine bozulmuştur ki, bir duka yüz otuz ve bir kuruş da seksen akçe tutmuştur.

Sultan Mehmed İslâm dininin hükümlerine çokça bağlı idi. Günde muntazam olarak beş defa namaz kılar ve her ne vakit Hz. Peygamberin adı anılırsa ayağa kalkardı. Üçüncü Mehmed şiirler de yazmıştır. Üçüncü Mehmed şâir Nevalî ve Nev'î tarafından edebî eğitim görmüştür.

Nev'î'nin "Semaniye" medreselerinde ders gördüğü sıralarda bu medreselerde şiirle uğraşan on dört şâir arkadaşı bulunmuştur ki, bu kadar şâirin bir arada bulunuşu pek az görülmüştür.

Bu Padişah zamanının en büyük fakihleri Müftü Ebü'l-Meyamin Mustafa ve kazasker Ahîzâde'dir. Her ikisi de fıkha dair kitaplar telif eylemiştir. Ahîzâde, "Halimi" mahlâsıyla şiirler de yazmıştır. Büyük diye adlandırılan Ebü'l-Meyamin Mustafa Efendi'ye karşılık Küçük Müftü unvanı verilen Mustafa adlı bir fakih, "Ahlâku's-saltane" unvanlı siyasî bir eser bırakmıştır.

Takiyeddin bin Abdülkadir Hanefî fakihlerinin biyografilerinden başka Saalebî'nin, "Yetimetü'd-dehr" adıyla şöhret bulan eserini özetlemiştir. Bazı Tatar ulemâsı İstanbul'a gelmiştir. Bunlardan İbrahim Efendi, Kefeli Hüseyin şöhret kazanmışlardır.

Molla Osman ve Şeyh Ali Dede, "Evâil" unvanı ile kitaplar yazmışlardır. Devlet adamlarından siyasi müesseseleri kuranlarla, önemli buluşlarla tanınan sanatkârlar ve bilginlerin hâl tercümelerine kadar bu eserlerde yer almıştır.

Bu zamanların şeyhleri arasında da şu zatları anmak yerinde olur. Şeyh Emir; Padişahın Macaristan seferini bizzat açması gerektiğini güçlü nutuklarıyla savunan vaizdir. Galata Mevlevîhanesi postnişini Şeyh İsmail ki: Mesnevi şarihlerinin en tanınmışlarından biridir. Büyük Şeyh Şemseddin Sivasî ki, bu zat da askere teşvikleri ile Egre fethinde hizmet etmiştir.

SULTAN BİRİCİ AHMED'İN TAHTA ÇIKIŞI

Sultan Üçüncü Mehmed’in vefatının ertesi sabahı, kaymakam vezir Kasım Paşa ile diğer vezirler dîvânda toplantıya başlayacakları sırada kapıcılar kethüdası bir hatt-ı hümayun ile çıkageldi. Yazıda şunlar vardı:

“Sen ki Kasım Paşa’sın; babam Allah’ın emri ile vefat eyledi. Ben saltanat tahtına çıktım. Şehri muhkem zapteyle. Bir fesat olursa başını keserim.” Bu hattan hayrete düşen ve neye karar vereceğini bilemeyen kaymakam paşa, kızlar ağasına şu anlamda bir kağıt yazıp yolladı:

“Bana bir hatt-ı şerif getirdiler. Aslını bilemiyorum. Maksat bizi imtihan mıdır? Yoksa ciddî bir amacı mı vardır? Lütfen şüphemizi gideriniz.” Kısa bir süre sonra kaymakam saraya götürülmüş ve orada Sultan Mehmed’in iki oğlundan büyüğü olan Sultan Ahmed’in bir taht üzerine oturmuş olduğu görülmüştür.

Şeyhülislama bir tezkere gönderilmiş ve defin için gerekli hazırlıklara başlanılması saray mimarbaşısına emrolunmuştur. Bir yandan da bütün dîvân üyeleri saraya çağırılmıştır.

Yeni padişah on dört yaşında bir çocuktu, iki tarafına selam vererek sarayın iç kapısı önüne kurulmuş olan tahta çıkmıştır. Bundan sonra çavuşlar sevinç ve tebrik seslerini izhar etmişlerdir. Şeyhülislam, kaymakam, vezirler, kazaskerler, yeniçeri ve diğer asker ağaları yeni padişahın elini öptüler. Bu törenden sonra padişah yeniden sağa sola selam vererek odasına çekilmiştir.

Vezirler ve büyükler derhal matem kavuklarını giymişlerdir. Cenaze namazını Şeyhülislam kıldırdı. Vezirler tabutu Ayasofya’ya götürdüler. Üçüncü Mehmed’in naaşı babasının yanına konuldu.

Tek şehzade olmaları dolayısıyla kardeş öldürmek kanununun uygulanmasına ihtiyaç görmemiş olan Sultan Süleyman ve İkinci Selim’den beri hiç bir padişah öldürülmüş çocuklarının tabutları kendisine refakat etmeksizin mezara girmemişti. Yıldırım Bayezid’den beri ilk

defa bir Osmanlı Şehzadesi kardeşinin kanı ile lekelenmeksizin tahta çıkmıştır.

Sultan Birinci Ahmed'in bu hareketini takdirle belirtmek gerekir. Bazılarına göre bu asil davranış padişahın kendi görüşünün bir meyvası, bazıları da bunda onun hocası Mustafa'nın etkisi bulunduğunu düşünmüşlerdir. Ayrıca yeni padişahın kardeşi Şehzade Mustafa'nın sultanlığa kudreti olmayacak kadar budala oluşunun da hayatının kurtuluşunda rolü olduğu düşünülebilir.

BÜYÜK VALİDE SAFİYE SULTAN'IN ESKİ SARAYA NAKLİ

Sadrazam Malkoçoğlu Ali Paşa, Sultan Ahmed'in tahta çıkışından bir hafta sonra İstanbul'a yetişti. Hemen padişah huzuruna çağırıldı (29 Aralık 1603). Mülakattan sonra dîvân odasında yer alarak vezirlerin, kazaskerin tebriklerini kabul etti.

Askere cülus bahşişi dağıtılması sadrazamın gelişine bırakılmıştı. Çünkü Ali Paşa Mısır'ın iki yıllık vergisini, yani bir milyon iki yüz bin altını, beraberinde getiriyordu. Ancak eşyasını yolda bıraktığından askeri memnun etmek için hazineden yedi yüz bin altın çıkarıldı.

Yavuz Ali Paşa, bir yıl önce vefat eden Sadrazam Siyavuş Paşa'nın sarayına yerleşti. Kasım Paşa ikinci, Kurt Paşa üçüncü vezir olmak üzere dîvâna memur oldular. 4 Ocak 1604 günü kılıç kuşanmak üzere padişah geleneksel tören ile Eyüp Camii'ne gitti.

Altı gün sonra Sultan Ahmed'in büyük annesi; Üçüncü Murad devrinde Haseki Sultan ve Üçüncü Mehmed zamanında da Valide Sultan sıfatı ile yirmi sekiz yıldan beri devlet işlerinde söz sahibi olan Safiye Sultan, bütün cariyeleri ve hademeleri ile birlikte hareme (eski saraya) naklolundu.

PADİŞAHIN SÜNNET EDİLMESİ VE BAZI ATAMALAR

23 Ocak Cuma günü Sultan Ahmed büyük bir debdebe ile Ayasofya Camii'ne gitti. Aynı gün akşamı sarayda sünnet edildi. Bir padişahın tahtta otururken sünnet edilmesinin Osmanlı tarihinde biricik örneği budur.

Bu küçük ameliyatın sebep olduğu hafif rahatsızlığı başka bir ağır hastalık izledi. Padişah çiçek hastalığına tutularak bir süre başkent ve bütün memleket sağlık durumundan dolayı ciddî endişeler duydular. Bu yılın bayramı, geleneksel olan, şenlikler yapılmaksızın üzüntü içinde geçti. Nihayet Sultan Ahmed çiçek hastalığından iyileşti.

Bir hatt-ı şerif Cigala Paşa'yı İran'a gönderilecek olan ordunun baş komutanlığına, sadrazamı da Macaristan üzerine gidecek ordunun serdarlığına tayin ediyordu. Yavuz Ali Paşa, İstanbul'u bırakmayı pek istemiyordu. Fakat Padişah:

"Elbette senin canib-i küffara serdar olup asker ile gitmen lazımdır. Bu babda bahane eylemeyip acele tedarik görüp çıkasın", şeklinde arzusunu belirttiğinden sadrazam baharın ilk günlerinde sefere çıkmağa karar verdi. Ancak hareketinden önce büyük eyâletlerin valilerini ve ulemânın büyüklerini azlederek bunların görevlerini kendi mensuplarına tevcih eyledi. Bu tevcihler vahim sonuçlara sebep olmuştur.

Yeniçerilerin dedikoduları ağalarının azli ile sonuçlandı. Sadrazam olmak arzusundan vazgeçmek zorunda kalan ve Yavuz Ali ile araları bozuk bulunan Kasım Paşa, Bağdat'a tayin olundu. Yemen eski valisi Hasan Paşa ile Sofu Sinan Paşa vezir niteliği ile dîvânda bulunmak üzere davet edildiler. Anadolu âsîlerinin eski reisi Deli Hasan Tameşvar eyâleti valiliğine kendi isteği ile naklolundu.

İRAN SEFERİ

Şah Abbas, Revan'ı altı ay kuşattıktan sonra ele geçirebildi. Şehri kahramanca savunmuş olan Şerif Paşa serbestçe çekilmek şartı ile teslim olmuştu. Bu sıralarda Şirvan Valisi Alacaatlı Hasan ölmüş ve Cigalazâde Mahmud Paşa ikinci defa olarak Şirvan valiliğine getirilmişti.

İran Şahı, Şemâhî ve Şirvan'ı da istilâ etti. Şah Emirgûne Hanı Akçakale ve Kars'ın kuşatmasına memur eyledi. O da Akçakale'yi zorla aldı. Bundan sonra Emigûne Revan valiliğine atandı. Şah da Kars üzerine yürüyerek burasını zapt eyledi.

Cigalazâde Sinan Paşa Doğu serdarlığı ile 5 Haziran 1604 tarihinde, Üsküdar'dan hareket etmişti. Yolda kendisini karşılayan eski âsîlerden Karakaş Ahmed'i Çıldır valiliğine yolladı. Erzurum beylerbeyi Köse Sefer ile Van beylerbeyi Ahmed paşalar Erzurum'da Cigalazâde ile birleştiler.

Osmanlı ordusu 8 Kasım'da Kars önlerine erişti. Ancak bu sıralarda Şah Tebriz'e çekilmiş olduğundan Cigalazâdenin vali bulunduğu, Şirvan'a gitmek istedi. Fakat ordu şefleri buna karşı koydular. Bunun üzerine serdar Van'da kışlamak zorunda kaldı. Van valisi ölünce görevi Ali Paşa'ya verildi. Şah Van'ı kuşatmaya gelmiş ise de bir başarı elde edemeden mahcup bir şekilde memleketine çekilmiştir.

SADARET KAYMAKAMININ DEĞİŞTİRİLMESİ VE SADRAZAMIN VEFATI

30 Mayıs 1604 de, sadrazam, sadaret kaymakamlığını Vezir Sofu Sinan Paşa'ya vererek İstanbul'dan çıktı. Padişah, İstanbul dışında ilk konak olan Halkalı'daki köşkünden, askerin uğurlanışında hazır bulundu.

Hafız Ahmed Paşa yine sadaret kaymakamı olmak üzere padişah tarafından görevlendirildi. Sadrazam araları açık bulunan Hafız Paşa tarafından ziyaret edilmiş, fakat yeni kaymakam bu ziyarete giderken padişahtan kendisine

dokunulmaması hususunda sadrazama emir verilmesini istirham etmiştir. Çatalca'da yapılan görüşmeden sonra Hafız Paşa İstanbul'a dönmüş ve ordu da Rumeli yolunu tutmuştur.

Padişahın hocası Mustafa Efendi'nin teklifi üzerine, yeniden Sunullah Efendi Şeyhülislam oldu. Padişahın gözünden düştüğünü anlayan Sadrazam Yavuz Ali Paşa yolda, biraz da kahrından hastalandı ve Belgrad'da öldü (26 Temmuz 1604). Mühr-i Hümayun İstanbul'a getirilerek Hafız Paşa'ya teklif olundu ise de, Paşa bunu istemedi. Bunun üzerine mühür sınırda bulunan Lala Mehmed Paşa'ya gönderildi.

Yeni sadrazam, bazı kaleleri tahkim ve Budin köprüsünü tamir eyledi. Sonra Vayçen'i kuşattı (18 Ekim). Fakat kış, yağmur ve kar karşılıklı olarak; Arşidük Matyas'ı Budin, sadrazamı da Peşte ve Estergon kuşatmalarını bırakıp çekilmeğe zorladı.

Lala Mehmed Paşa, babasının yerine orduya gelmiş olan Gazi Giray'ın oğlu Toktamış Giray'ı, o dolaylardaki düşman topraklarını tahrip ile görevlendirdi. Kendisi, Belgrad'a döndü (3 25 Aralık 1604).

FRANSA, İNGİLTERE, VENEDİK İLE KAPİTÜLASYONLARIN YENİLENMESİ

1604 yılında Bab-ı Hümayun; Fransa, İngiltere ve Venedik ile kapitülasyonları yeniledi. Venedik balyozu Bono, ticaret gemileri ve memleketinin konsolosları hakkında 13 maddelik, antlaşma kuvvetinde bir berat elde etmeği başardı.

Bir süre sonra da elçi Moçenigo, eski kapitülâsyonu yenilemiş ve balyoza verilen yeni müsaadeleri tasdik ettirmiştir. Mustafa Çavuş, Sultan Birinci Ahmed'in tahta çıkışını senatoya bildirmek üzere elçilikle Venedik'e gönderildi.

Daha sonra da Venedik ile Raguza arasında Lagosta adasının tasarruf hakkı konusunda beliren uzlaşmazlığın çözüm yolunu bulmak ödevi ile Mehmed Çavuş, Venedik'e gitmek emrini aldı. Venedik ile Osmanlı Devleti arasında bu münesebet ile mektuplaşmalar olmuştur.

YENİ ATAMALAR İKİ KAYMAKAMIN İDAMI VE İKİ ŞEHZADENİN DOĞUMU

Bu olaylar sırasında İstanbul'a eski kaymakam Kasım Paşa'nın Anadolu'da haksızlıklar yaptığına dair her taraftan şikâyetler geliyordu. Kasım Paşa güçlükle ve vaatlerle İstanbul'a getirtilebildi. Hatta 24 saat kaymakamlık makamında bulunduruldu.

Padişah, dîvân toplantı halinde iken ve Şeyhülislam da hazır olduğu halde, emrine neden itaat etmemiş olduğunu Kasım Paşa'ya sordu. Kasım Paşa sustu. Şeyhülislam da idamına fetva verdiğinden padişahın işareti üzerine Kasım Paşa'nın başı kesildi. Padişah bundan sonra Sarıkçı Mustafa Paşa'yı kaymakamlığa getirerek ona:

"Eğer senin de bir fenalığın ortaya çıkarsa, şu yatan adam gibi, kılıcıma uğrarsın", dedi. Buna rağmen Sarıkçı Paşa bazı değişiklikler yapmaktan ve kendi başına hareket etmekten korkmadı. Has odabaşı hadım Gürcü Mehmed Paşa, üçüncü vezirliğe tayin olundu.

Padişah daha başka görevlere de yeni atamalar yaptı. Yeni vezirlik ve beylerbeyliği rütbeleri verdi. Mısır Valisi Hacı İbrahim Paşa'nın Kahire'de bir askerî ayaklanmada öldürüldüğü haberi gelince Gürcü Mehmed Paşa bu vilâyete

atandı. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa, dördüncü vezir, Silahtarağası da, Yeniçeriağası yapıldı.

Bu gibi yüksek görevleri, hemen hemen, kendi başına dağıtan Mustafa Paşa'nın Şeyhülislam ve padişah hocası ile, bazı sebeplerden dolayı, araları açılmıştı. Bunlar birleşerek "Sarıkçı Paşa tebaaya zulüm yapıyor" telkinleri ile padişahı etkilediler. 11 Ocak 1605'te Padişah, kazaskerleri huzuruna kabul ettikten sonra Mustafa Paşa'yı da davet etti.

Sarıkçının başı kesilerek cesedi dîvân önündeki alanda bulunan çeşmenin yanına bırakıldı. Sofî Sinan Paşa sadaret kaymakamlığına tayin olundu. Eski Halep Valisi Nasuh Paşa, Anadolu eşkiyası üzerine serdar tayin olundu.

Padişah henüz on beş yaşlarında idi. Bu kadar genç olmasına rağmen bir oğlu doğarak onu memnun etti (4 Kasım 1604). Adını Osman koyduğu şehzadenin doğumu dolayısıyla tam bir hafta şenlik yapıldı. 8 Mart 1605 tarihinde de Birinci Sultan Ahmed'in ikinci bir oğlu daha dünyaya geldi ki, buna da Mehmed adı verildi.

Sadrazam Lala Mehmed Paşa, son seferinden İstanbul'a dönünce padişah tarafından iltifat ile huzura kabul olunmuş idi. Lala Mehmed Paşa'nın teklifi üzerine Yahya Efendi Rumeli kazaskerliğine getirildi. Sonraları Yahya Efendi üç defa Şeyhülislamlık makamında bulunmuştur.

BARIŞ MÜZAKERELERİ VE ULUSLARARASI HUKUKUN KABULÜ

1606 yılında, on dört senelik Macaristan seferine son veren barış, Osmanlı Devleti tarihinde de önmeli ve kesin bir olay telâkki edilmiştir. Osmanlıların Avrupa milletlerarası hukukunda diplomatik ilişkilerde göz önünde bulundurulan usulü kabul etmeleri, ilk defa olarak, bu zamanlarda olmuştur.

Bu hukuk, milletlerin kendi aralarında eşit bulunmaları esasına dayanır. Yine bu hukuk, akti yapanlardan sadece

biri için uygulanması zarurî olacak ve üstün gelen tarafından yenilenler hakkında küçültücü bir surette ve kendisi ile eşit bulunduklarını tanımaksızın tahakkümle konulacak her türlü şartları reddeder.

O zamana kadar, Avusturyalılar tarafından hediye ve Osmanlılarca vergi diye adlandırılan bir paranın her yıl Osmanlı Devleti'ne ödenmesi şartı ile nihayet sekiz yıllık bir süre için imzalanan Osmanlı ve Avusturya antlaşmalarında şu küçültücü formül bulunurdu:

"Daima muzaffer olan Padişah tarafından, daima yenilen Viyana gayr-i mü'min kralına lütfen ihsan buyrulan..." Her iki tarafın elindeki belgelerin tam tamına birbirinin aynı olması zaruretine de yer verilmezdi.

Sadrazam, padişah tarafından tasdik ve taahhüd edilmeksizin, her türlü antlaşmaları imzaladığından, Osmanlı görevlilerinden, padişah adına hareket edebilmeleri için, muntazam bir vekâletname de aranılmaz idi. Milletlerarası hukuka aykırı olan bu gibi durumların sonu, Avusturya ile bu savaşa son veren Zitvatorok antlaşmasından başlar.

Nihayet 1606 yılında Padişah, kendi adına, barış akti için sadrazama birinci defa olarak usulüne uygun tam bir yetki verdi. Sadrazam ölümünden sekiz gün evvel, Vezir Murad Paşa ile onun kethüdası Mehmed'i müzakerelere başlamak için göndermek üzere olduğunu İmparatora ve Arşidük Matyas'a bildirmişti.

İmparatorun murahhasları da Murad Paşa'ya mektup yazarak bazı teklifler ileri sürmüşlerdir. Ancak sonunda Türkler müzakereye katılmak için mülakat yerine gitmeğe lüzum görmemişlerdir.

Sadrazam İbrahim Paşa'nın vefatından sonra imparatorun komiserleri ile Murad Paşa arasında mektuplaşmalar olmuşsa da bundan bir sonuç elde edilmemiştir. Bundan sonra da karşılıklı olarak bazı teşebbüsler olmuş, ancak

müzakereler ve konferanslar beklenilen meyvayı vermemiştir.

ESTERGON'UN FETHİ

Sadrazam, Essek'ten hareketinden sonra, 15 Ağustos'ta, Boçkai'ye yazdığı yeni bir mektubunda muhatabına ilk defa olmak üzere Macaristan kralı unvanını veriyor ve Uyvar kalesini kuşatmağa onu çağırıyordu.

Yapılan bir savaş konseyinde nereye yürümek gerektiği üzerinde görüşülmüş, çoğunluk Kanije taraflarına doğru gidilmesini istemişse de ordu kadısı, Vildanzâde Ahmed Efendi buna şiddetle karşı koymuştur. Bir süre sonra yeniden hangi tarafa yönelmek gerekeceği üzerinde tartışmalar oldu. Nihayet Estergon üzerine gidilmek kararına varıldı.

Ordu 30 Ağustos'ta Estergon önüne yetişti. Lala Mehmed Paşa askerini önce iki noktaya hücum ettirdi. Bu mevkilerden biri Ciğerdelen kalesi, öteki de Tepedelen kalesidir. Bir süre savunmadan sonra kale teslim oldu. Önce Tepedelen, sonra da içhisar fetholundu.

Estergon'dan beş bin dört yüz kişi bütün mallarıyla, hiç bir suretle rahatsız edilmeksizin çekilip gittiler. Bazı muhafızlar, Osmanlı ordusunda bulunan arkadaşları gibi, Türk ordusu hizmetine girdiler. Osmanlı ordusunun yeni başarısı kapıcıbaşı, bir çavuş ve tarihçi Peçevî İbrahim tarafından İstanbul'a ulaştırıldı.

Daha önceleri Estergon'u düşmana bırakmak zorunda kalmış olan Lala Mehmed Paşa şimdi bu kaleyi Osmanlı idaresine yeniden kazandırmış idi. Bu sıralarda Boçkai, Uyvar kalesini kuşatmıştır. Onun ısrarı üzerine sadrazam kendisine yardımcı kuvvet göndermiştir. Sonunda Uyvar da teslim olmuştur.

Tiryaki Hasan Paşa da bu sıralarda Vesprim ve Palota'yı zapteyledi. Sadrazam bazı paşaları, muhtelif akınlar için,

bazı bölgelere yollamıştır. Türkler bu arada İstrya'ya girerek yirmi binden fazla esir almışlardır.

Bu son senenin seferi sadece Estergon, Vişegrad, Palota, Vesprim ve Uyvar'ın fethi ile değil, aynı zamanda Boçkai'nin, Rakoş alanında, Sadrazam'ın başkanlık ettiği bir törenle Macaristan kralı olmak üzere taç giymesi ile de dikkate değer.

Boçkai, Salospatak'ta, kendisinin Transilvanya prensliğini tasdik eden ve ona Macaristan tacını bağışlayan beratı almıştı (22 Ekim 1605). Nihayet yeni ünvanı, tantanalı bir surette kendisine verilmek için, sadrazam tarafından Budin'e davet olundu. Böylece bu adam Osmanlıların vassalı olmak üzere Transilvanya beyi ve Macaristan kralı unvanını aldı. Boçkai de, sadrazamın elini öperek;

"Biz Padişah'ın bendeleriyiz. Parayla alınmış köleler gibi korku ile hizmet etmeyiz. Ancak bize olan lütuflarından dolayı sevgi ve sevinçle ona bağlılık gösteririz" dedi. Sadrazam da, padişahın on yıl süre ile kendisini her türlü, vergiden affettiğini, bu süre dolduktan sonra da on bin dukadan ibaret yıllık bir hediye ile yetineceğini müjdeledi. Bundan sonra sadrazam Belgrad'a dönmüştür.

CİGALAZÂDE'NİN YENİLMESİ VE VEFATI

Macaristan seferi böyle başarılı bir sonuca ulaşırken Cigalazâde'nin İran seferi esef verici bir şekilde son buluyordu. Cigala, Diyarbakır valiliğini oğlu Mahmud'a ve Şirvan valiliğini de Ahmed Paşa'ya tevcih ettikten sonra Selmas üzerine gitmiş idi. Şah o zaman Hoy'da bulunuyordu.

Osmanlı Ordusu nihayet Tebriz gölü kıyılarına geldiğinde Şahın askerlerini üç bölüğe ayrılmış olarak karşılarında buldular. Şah Abbas da bizzat bir tepe üzerinde yer tutmuştu. Erzurum Beylerbeyi Köse Sefer, on altıya varan beylerbeyini ve yirmi dört sancakbeyi ile Anadolu

âsîlerinden kendilerine katılanları da beraberine alarak Cigala'nın görüşüne aykırı olarak düşmana hücum etti.

Savaş öğleden akşama kadar sürdü. İranlılar geri çekilme durumunda iken Sefer Paşa, hücum esnasında gösterdiğinden de hızlı bir surette çekilenleri izledi. Şah bu sırada Osmanlı saflarında beliren düzensizlikten faydalanarak döndü. Büsbütün savunmasız kalan Osmanlı ordugâhı üzerine atılarak Köse Sefer Paşa'yı esir aldı. Sefer Paşa ajanlar tarafından öldürüldü.

Cigalazâde, Van'a gitti. Cigalazâde, Halep Valisi Canpolatzâde'yi öldürdüğü için bazı karışıklıklara da yol açmış oldu. Çünkü kardeşleri Ali ve Hızır beyler, onun maiyetinde bulunan otuz bin kişi ile Halep'e dönerek devlete karşı açıktan isyan çıkardılar. Cigalazâde son bozgundan fazlasıyla üzülmüştü. Diyarbakır'a dönerken yolda öldü (2 Aralık 1605).

Cigala'nın Osmanlılar tarafından esir edilerek Harem-i Hümayun'a alınışı üzerinden, otuz yıl geçmişti. O, Sultan Süleyman'ın iki torunu ile evlenmiş, birbiri peşi sıra Kaptan Paşa, İran ordusu serdarı; Bağdat valisi ve Haçova savaşından sonra da, sadrazam olmuştu. Sonra yine Kaptan-ı Derya olmuş ve nihayet İran üzerine sefer serdarlığını üzerine almıştı. Faal ve müteşebbis bir ruha sahipti.

TÜTÜNÜN OSMANLI DEVLETİNE GİRMESİ

Osmanlı tarihçilerine göre tütünün Osmanlı ülkesinde ilk görünüşü de bu zamanlarda olmuştur. Tütün kullanılması halk arasında yayılınca bunun yasaklılığı hakkında şiddetli emirler yayınlanmıştır.

Elli yılı dolduran bir süre içinde kahve ve tütün kullanılması Türkiye'de o kadar yayılmıştır ki; Avrupa'nın diğer taraflarında bu iki şeyin "Türk" deyimi ile adeta ayrılmaz bir hale geldiği görülmüş ve kahve ile tütün

içilecek yerlerin üzerine bir Doğulu resmi yapmak usulden olmuştur.

Kahve, tütün, afyon ve şarap: Doğu şairleri tarafından “Safa âleminin dört elemanı”, “zevk ve neşenin dört yastığı” olmak üzere terennüm edilmiştir. İslâm hukukçuları ise bunları “nefis şehvet çadırının dört direği”, “şeytanın dört yardımcısı” olmak üzere mahkûm etmişlerdir.

ANADOLU’DA İSYAN, ELEBAŞILAR, BOLVADİN’DE ANADOLU ASİLERİNİN ÜSTÜN GELMESİ

Bu sıralarda Anadolu’daki isyan sönmesi şöyle dursun, gittikçe yayılıp genişliyordu. Karayazıcı ile kardeşi Deli Hasan’a dört yeni eşkiya elebaşısı halef olmuşlardı: Kalenderoğlu, Kara Sait, Saçlı ve Halil adı ile tanınan bu dört kişi uzak yerleri değil, Aydın ve Saruhan gibi Çanakkale Boğazı’na yakın bölgeleri de ateş ve kana boğmuşlardı,

Tehlike gittikçe büyümekte olduğundan Davut Paşa, eşkıyayı vurmak üzere, hareket emri aldı. Ayrıca Anadolu Beylerbeyi Ali Paşa, Karaman ve bazı yerleri yakıp yıkmakta olan Uzun Halil’e hücum etmek üzere, Vezir Nasuh Paşa askeri ile birleşmek emrini aldı.

Sadrazam da yine Macaristan ordusu serdarlığını bizzat eline almak için hazırlanarak 21 Mayıs 1605 tarihinde İstanbul’dan yola çıktı. Sadrazam aynı zamanda, gerektiği takdirde barış antlaşması imzalamak, hususunda da padişahtan yetki almıştı.

Nasuh Paşa ile Ali Paşa Anadolu eşkiyası başında bulunan Halil’in üzerine yürümek için güç birliği yaptılar. Kütahya ve Konya Beylerbeylikleri sınırındaki Bolvadin’de Halil’e tesadüf ettiler. İki askerin çarpışmasında eşkiya süvarisi aradaki köprü üzerinden dörtnalla geçerek paşaların ordusunu yendi. Alınan esirler de Halil’in önünde öldürüldü.

Âsîler Bolvadin'i yakıp bütün bölgeyi tahrip eylediler. Nasuh Paşa, Seydişehir'e kadar kaçtı. Yenilgiye sebep olmak bahanesiyle Ali Paşa, Nasuh Paşa tarafından öldürüldü.

SULTAN AHMED'İN BURSA'YA GİTMESİ

İstanbul'a dönen Nasuh Paşa, padişah tarafından kabul edilerek gerekli açıklamalarda bulundu. Nasuh Paşa, padişaha aynı zamanda Anadolu seferine çıkmak fikrini de telkine muvaffak oldu. Her ne kadar Şeyülislam ve hocası padişahın Bursa'ya hareketi tasarısına karşı bazı düşüncelerle karşı koymağa çalışmışlarsa da donanma, denize çıkmak üzere hazırlanma emrini aldı.

Padişah Bursa'ya gidecekti. Nakkaş Hasan Paşa, Bursa sarayını padişahın oturmasına elverişli bir duruma getirmekle görevlendirildi. İstanbul'un muhafazası Bostancıbaşı Derviş Ağa'ya verildi. Bu sıralarda Sultan Ahmed'in annesi vefat etti. Kocası Sultan Üçüncü Mehmed'in türbesine defnolundu (12 Kasım 1605).

Padişah annesinin ölümü üzerinden daha bir hafta bile geçmeden üç kadırga ile Mudanya'ya gitti. Büyük törenle Bursa'ya girdi. Davud ve Nasuh paşalar Anadolu sınırını savunmaya memur oldular. Üveys Paşa oğlu Mehmed Paşa, kendisine vezirlik verilirse Celâlî'leri yalnız başına tepeliyeceğini bildirdiğinden derhal kendisine vezirlik rütbesi ile seraskerlik emri gönderildi.

Fakat bu iki rütbeyi aldıktan sonra vaatlerini yerine getirmeyerek yerinden kıpırdamadı. Mehmed Paşa bu teveccühe padişahın hocası delaletiyle kavuştuğundan bu hareketi hocanın da Sultan Ahmed'in güvenini kaybetmesine yol açtı. Yemişçi Hasan Paşa'nın defterden silerek ulufeden mahrum bırakmış olduğu dört beş bin sipahi âsîlere katılmışlardı.

Bunlar başlarında bulunan dokuz kişi vasıtasıyla padişaha bir dilekçe yollayarak eski hakları geri verilmek şartı ile

yeniden hizmete girmeye hazır olduklarını arzettiklerinden birikmiş tahsisatları kendilerine ödendi. İki kısma bölünerek bir kısmı Davud Paşa'yı, diğer kısmı da Nasuh Paşa'yı takviyeye memur oldular.

Sultan Ahmed ilk altı Osmanlı padişahının türbelerini ve Bursa'nın meşhur olan kaplıcalarını ziyaret ettikten sonra İstanbul'a döndü (27 Kasım 1605).

Kaymakam Sofi Sinan Paşa, Anadolu eşkiyası elebaşısı Halil'e bir mektup yazarak itaat ettiği takdirde bir beylerbeylik verilmesinin mümkün olacağını bildirmişti. Halil de Anadolu, Sivas ve Halep eyaletlerinin verilmesi şartı ile itaat edeceği cevabını vermişti.

Kaymakam Paşa bu arzuyu yerine getirmek istemişse de, şahsî menfaatinden böyle hareket ettiği düşüncesi doğduğundan azledilmiş, yerine Hızır Paşa getirilmiştir. Yine bu sıralarda sadrazama da kağıt yazılarak ya İran ordusu serdarlığını üzerine almak üzere İstanbul'a gelmesi, yahut da ikinci vezirlik ile Belgrad'da kalmak üzere mühr-i hümayun'u yollaması tebliğ olundu.

I. AHMED'İN İSTANBUL'DA NEFERLER İSYANINI SÖNDÜRMESİ

Padişah İstanbul'a dönerken başkent, yeniçeri ve sipahilerin isyanı tehlikesine mâruz kalmıştı. Elbise ve ulufeleri hakkında şikâyetçi olan askerler, memnuniyetsizliklerin kesin bir alâmeti olmak üzere çorba içmekten vazgeçmişler ve subaylarının üzerine de taşlarla hücum etmişlerdir.

Henüz on altı yaşında olan ve bu haber üzerine fazlasıyla öfkelenen genç Padişah İstanbul'a geldikten sonra Halife Harunü'r-Reşid'in idam günlerinde yaptığı gibi tüm kırmızı elbise giyerek vezirleri, ağaları, kâtipleri, askerin yaşlılarını Sultan Bayezid köşküne çağırdı (l Şubat). Onlara şu yolda sert çıkışlar yaptı:

“Ben size hat gönderip tahsile giden defterdarım gelince ulufeleriniz çıkarılır, demiş idim. Buna inanmayıp da kapımın önünde edepsizlik edilmesi niçindir? Suçluları teslim ediniz.” Padişah bundan sonra fesadın ilk müsebbiplerinin isimlerini zikrederek “Bunlar kimlerdir?” diye sordu. Ve birkaç kişi idam olundu.

Sultan Ahemed: “Yine haddinizi aşarsanız hepinizi istisnasız idam ettiririm,” diyerek göz dağı verdi. Ağalar değiştirildi. Defterdar Ekmekçizâde’nin gelişinde, bayram mevacibi ile birlikte adam başına üç altın “Gulamiye” dağıtıldı.

LALA MEHMED PAŞA’NIN VEFATI VE DERVİŞ PAŞA’NIN SADRAZAM OLUŞU

Kürt Beyi Mir Şerefin damadı Nasuh Paşa’nın Üçüncü vezirlikle İran ordusu serdarlığına tayin edilmesi; Vezir Murad Paşa’nın da Macaristan ordusu başkomutanlığına getirilmesi ve sadrazamın İstanbul’da bulunarak doğu ve batı seferlerini idare etmesi kararlaştırıldı.

Padişah’ın ilk anda uygun gördüğü bu tayinler Derviş Paşa’nın entrikaları yüzünden değiştirildi. Derviş Paşa Cigalazâde’nin yerine Kaptan Paşa olmuştu. Padişahın da teveccühünü kazanmıştı. Yine Derviş Paşa’nın telkinleri üzerine sadrazamın bizzat İran seferine gitmesine dair bir Hatt-ı Hümayun çıktı.

Lala Mehmed Paşa arza girdiği zaman padişah, “Aceme serdar olup gitmek lazım gelmiştir” dedi. Mehmed Paşa’nın hareketinden önce Avusturya ile antlaşma işini bitirmek hususundaki görüşleri etkili olmadı. Nihayet Lala Mehmed Paşa, Üsküdar’da çadırını kurmağa mecbur oldu. Ancak durumun gelişmesinden derin bir üzüntü duymuş olduğundan o hafta içinde felce uğradı.

Derviş Paşa ise, sadrazamın hastalığının sahte olduğunu padişaha söylemekten çekinmedi. Onun hâince telkinleri

üzerine padişah, Lala Mehmed Paşa'ya şöyle bir Hatt-ı Hümayun yolladı: "Taallül ve temaruzu bırakıp elbette harekete geçmelisin", ömrünün sonuna yaklaşan sadrazam, güvenilen bir memurun gönderilerek gerçek durumun anlaşılmasını padişahtan diledi.

Bunun üzerine Kapı Ağası gelerek Lala Mehmed Paşa'nın vücudundan üçte ikisinin felçli olduğunu gördü ve padişaha arzetti. Üç gün sonra da sadrazam vefat eyledi (23 Mayıs 1606). Eyüb'de Sokullu'nun türbesine gömülmüştür. Sunullah Efendi'nin beyanına göre Derviş Paşa, sadaret makamına geçmek için Lala Mehmed Paşa'yı, Portekizli bir doktor vasıtasıyla, zehirlemiştir. Gerçekten de onun ölümünde Mühr-i Hümayun, Derviş Paşa'ya teslim olunmuştur.

Padişah, ölen sadrazamın parasının ordunun sefer giderleri için müsadere edilmesini ve geri kalanının da çocuklarına verilmesini emretmiştir. Fakat Derviş Paşa, Lala Mehmed Paşa'nın sadece elli bin altın ile on milyon akçadan ibaret olan parasının değil, diğer mallarının da müsaderesini emretmekten vicdan azabı duymadı. Zavallı sadrazamın yetimleri hemen hemen çıplak kaldılar.

Derviş Paşa, sadrazamlığa tayin olunduğu gün kaptanpaşalığı, üç defa Kıbrıs Beylerbeyliğinde bulunmuş olan, Cafer Paşa'ya verdi. Başkanlık ettiği ilk dîvânda Çavuşbaşıya: "Dîvân halkı beni öteki sadrazamlarla mukayese etmesinler. Bir işi ertesi güne bırakanın başını keserim," dedi. Ertesi günü de azledilmiş olan bir beylerbeyinin kanına girdi.

Yeni sadrazamı tebrikte herkes yarışa girmiş gibiydi. Sert davranışları bir çok insanları korkutmuştu. Padişahın

huzurunda; Sadrazam, Şeyhülislam, hoca, iki kazasker ile yapılan bir dîvânda Sultan Ahmed seferin geciktiğini ve gelecek yıla bırakılmasının daha uygun olduğunu söylemiş; buna karşılık müftünün ileri sürdüğü makûl itirazlar dinlenmemiştir.

Derviş Paşa, kendisinin sefere çıkması hakkındaki ısrarından dolayı Şeyhülislam'a kızmıştı. Bu bakımdan onun değiştirilmesini sağlamış ve yerine ikinci defa olarak Ebü'l-Meyamin Mustafa Efendi Şeyhülislamlığa getirilmiştir. İran Seraskerliğine Deli Ferhad Paşa tayin olundu.

11 Haziran 1606 tarihinde Üsküdar'a geçti. Ferhad Paşa'nın emri altında onbin yeniçeri, padişahın ve Peygamber sancağının muhafız askeri olan altı bölük, topçular, cebeciler; Karaman ve Sivas askerleri bulunmakta idi.

Serasker, cehaleti, öfkesi, aşırı davranışları ile her bakımdan "deli" unvanının kendisine tam yerinde verildiğini ispat ederek ordusunda düzeni korumağa gücü yetmediğini gösterdi. Söz gelimi Bursa'ya vardıklarında halk askerden bazılarının kadın kaldırmakta olduklarından şikâyet etmiştir. Onun verdiği cevap da şu sözlerden ibaret kalmıştır: "Ya, beni mi kaldırsınlar?"

DERVİŞ PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ VE MURAD PAŞA'NIN SADARETİ

Şeyhülislamın ölümü ile yerine yeniden Sunullah Efendi'nin gelmesi, ehliyetsizliğinden dolayı düşecek olan Derviş Paşa'nın, gidişini hazırladığı gibi Sipahilerin bıktırıcı istekleri, Kalenderoğlu isyanının Anadolu'da günden güne

büyümesi de onun belâya uğramasına yol açan sebepler arasındadır.

Derviş Paşa'nın hizmetinde bulunan bir Yahudinin şahsî intikamı sadrazamın idamının en göze çarpan sebebi olmuştur. Bu Yahudi bir saray yapım işinden dolayı sadrazamın hesabına büyük miktarda para vermişti.

Bir gün alacağının hesap defterini paşaya gösterince sadrazam kaşlarını çatmış "bu ne kadar para?" diye adamı azarlamıştı. Durumun sonucunu sezen Yahudi hemen sözünden caymış ve her şeyinin efendisinin malı olduğunu söyleyerek hesabı yırtmıştır. Ancak uğrunda hazine harcadığı bu sarayı Derviş Paşa'nın ortadan kaldırılması için kullanmayı da tasarlamıştır.

Henüz tamamlanmamış olan binadan padişah sarayına doğru yer altından bir yol yaptırmağa başladı. Kapıağasına da bu işi haber verdi. O da bunu padişaha razetti. Sultan Ahmed, bu teşebbüsü kendisine karşı bir suç sayarak hocası ve Şeyhülislam'la görüştü. Ertesi sabah Derviş Paşa Saray-ı Hümayun'a gelince bostancılar tarafından tutulup boğuldu.

Derviş Paşa'nın öldürülmesinden halk o kadar memnun olmuştur ki sevinç, şairlerin hicviyelerinde de yer almıştır. Kapalı yaşamakta olan Türk kadınları için şehnişin bir ihtiyaç olmasına rağmen, bu sadrazam, her şehnişin için bin akçe vergi koyduğundan halkın memnuniyetsizliği artmıştı. Bu vergi onun ölümü ile (11 Aralık 1606) kaldırılmıştır.

I. Ahmet, Mühr-i Hümayunu, Zitvatorok antlaşmasını sonuçlandıran Vezir Murad Paşa'ya, şu anlamda bir hat yazarak gönderdi:

"Sen ki Vezirim Murad Paşa'sın, hiç kimsenin telkini ve ricası ile olmaksızın sadece kendi arzumla sana veziriazamlığı verdim. Ve Mühr-i Hümayunumu gönderdim.

Ümit edilir ki, Cenab-ı Hakk her işinde yardımcın olur. Göreyim seni, her işte nasıl çalışacaksın? Bir gün önce buraya yetişmeğe gayret et.”

Eskiden Diyarbekir Beylerbeyi, sonra da vezir ve Macaristan sınırında serasker olan Murad Paşa’ya “Kuyucu” unvanı verilmişti. Hakka saygısı ve askerinin arasında itaat ve düzeni korumağa gösterdiği büyük özen ile tanınmıştı. Sadrazamlığa yükselişinden iki ay önce, uzun bir süredenberi bir sonuca varamadan sürüp giden müzakereleri tamamlamış ve şiddetle lüzum duyulan barışı Zitvatorok’da imzalamıştır.

BARIŞ GÖRÜŞMELERİ VE ZİTVATOROK BARIŞ ANTLAŞMASI

1605 de Budin’de yapılan görüşmelerde, iki tarafın karşıt istekleri yüzünden istenilen olmamıştı. Boçkai’nin politika sahnesinde görünüşü ve Türklerle müttefik olması barışta onun da muvafakatini gerektirmekte ve müzakerelere yeni güçlükler katmakta idi.

Türkler Estergon’u istiyorlar, imparatorun memurları ise buna muvafakat göstermiyorlardı. Ancak görüşmeler sırasında bu kale Türkler tarafından fethedildi. Daha sonra yeni görüşmeler olmuştur. Arşidük Matyas, delege olarak seçtiği Molar ve Altan’a yaklaşık olarak şöyle talimat vermişti:

“Serdara parlak vaadlerde bulunulacak ve yıllık vergiden vazgeçilmesi sağlanmaya çalışılacak, mümkün olursa Boçkai’nin antlaşmaya karıştırılmaması hususu da temin olunacaktır. Sonra Transilvanya’nın Macaristan’a aidiyeti ve Eflâk’ın tarafsızlığı behemehal tasdik ettirilecektir. Bundan başka Arşidük Matyas’ın mirasçısı olduğu memleketler antlaşmanın faydalarından istifade edeceklerdir.”

Bundan sonra da daha bir kaç görüşme olmuştur. Boçkai ile imparator arasında Viyana'da bir antlaşma imza edilince padişah kendi adına hareket etmek üzere Budin Valisi bulunan Ali Paşa'ya, Vezir Murad Paşa'ya ve Kadı Habil Efendiye tam yetki verdi, önce 15 Hazirandan itibaren otuz iki gün sürecek olan bir ateşkes imzalandı.

Bu sıralarda Sezar Galo, Boçkai ile yapılan antlaşmayı Osmanlı komiserlerine tebliğ etmek için beşinci defa olarak Budin'e gitti. Budin valisi, tercümanı Ömer ile eski hediye veya vergiyi istedi. Murad Paşa, imparatora komiserleriyle aktif bir muhabere kurmuştu.

Nihayet 20 Ekim'de iki milletin komiserleri barış müzakeresi için Komorn'da birleştiler. Osmanlı delegeleri şunlardı: Budin Valisi Ali Paşa, Budin Kadısı Habil Efendi, paşanın Kethüdası Kadim Adam, Nasreddinzâde Mustafa Efendi. İmparatorun delegeleri de; Komorn Valisi ve topçu komutanı Molar, topçu komutan yardımcısı Adolf Altan, Jorj Turço, Nikola İstuanfi, Zigfrid dö Koloniç, Fransuva Batyani, Kristof Erdodi'den ibarettiler.

Boçkai'nin murahhasları ise İlyeşazi, Polniyari, Mişel Çobor ve Jorj Hofman'dan mürekkep bulunuyordu. Tuna nehri Türklerle, Avusturyalıları birbirinden ayırdığı gibi Boçkai'nin delegelerinden de ayırmakta idi.

Üç hafta sonra, 11 Kasım 1606 tarihinde, on yedi maddelik bir barış antlaşması imza olundu ki bundan önceki antlaşmalardan tamamıyla farklı idi. Bu maddelerin en önemlisi iftihar armağanı adı altında her yıl takdim edilen otuz bin duka verginin tüm olarak ortadan kaldırılması olmuştur. Antlaşmanın ana çizgileri şöylece özetlenebilir :

Padişaha bir defaya mahsus olmak üzere iki yüz bin ekü (kara kuruş) ödenecektir. Bundan sonra akdi yapan devletler her üç yılda bir elçileri vasıtasıyla isteklerine göre

hediyeler yollayacak ancak bu hediyelerin değeri hiç bir vakit belirtilmiyecektir.

Gelecekte Avusturya sarayı katındaki Osmanlı elçileri çeşnigir, müteferrika, çavuş gibi küçük subaylardan olmayacak, sancakbeyi payesinde bulunacaklardır. İmparator (ki bundan sonra Viyana kralı deyimi ile anılmayacaktır) ile Padişah birbirine eşit şartlar altında oğul ve baba muamelesi göstereceklerdir.

Her iki taraf her türlü akınlardan, her türlü yağmalardan vazgeçecektir. Antlaşmayı bozucu hareketlerden dolayı gerekli kayıplar tazmin edilecektir. Elde bulunan esirler karşılıklı olarak değiştirilecektir. Antlaşmayı bozucu davranışlarda Avusturyalılar tarafından Rab (Yanıkkale) komutanı ve Türkler tarafından da Budin valisi hakem olacaklardır.

İmparator ile Bockai arasında Viyana'da imzalanan mukaveleler tasdik olunmuştu. İmzalanan antlaşma, sadece iki hükümdar için değil, çocukları ve torunları, kardeşleri ve akrabalık bağı ile kendilerine bağlı olanların hepsi için de uyulması gerekli nitelikte idi.

İspanya kralı eğer barıştan faydalanmak isterse güçlük çıkarılmayacaktı.

Türkiye'nin yalnız Macaristan'la değil Avrupa'nın geri kalan kısmı ile de diplomatik ilişkileri için bir yeni çağa başlangıç olan Zitvatorok barış antlaşmasının temel hükümleri, genel olarak, bu anlamda idi.

Bu antlaşmanın önemi kalem sahipleri ve tarihçiler tarafından yeteri kadar değerlendirilmemiştir. Ondan sonraki yüz yılda imzalanan Karlofça antlaşması önünde de tabiatıyla gözlerden kaybolmuştur. Bununla beraber Zitvatorok antlaşması Bab-ı Hümayun ile Avrupa

devletlerinin ilişkilerini idare eden milletlerarası kurallar için temel sayılabilir.

Yine ilk defa olarak antlaşma, diğer Avrupa milletleri ilişkilerinde uygulanan usule göre ve padişah ile sadrazam tarafından imza olunmuş vekâletnamelerin teminatı altında akdolunmuştur.

Türkler, elçilerinin payelerini diplomatik ilişkilerinin gereklerine göre tayin ettiler. Zitvatorok Antlaşması sadece belirttiği şartlar ve imzalanışındaki usul ile değil, aynı zamanda müzakereye katılan zatlar ve imza mahalli ile de dikkati çeker.

Osmanlı komiserlerinden biri olan seksenlik ihtiyar Habil Efendi'yi, Budin Avusturyalılar tarafından kuşatılırken garnizonun yaptığı çıkış hücumlarında ilk saflarda hatırlamak mümkündür. Türkler tarafından müzakerelere başkanlık eden Vezir Murad Paşa'nın da (Kuyucu) biraz sonra sadrazamlık makamına geçerek bu unvanına yeni seferlerinde dehşetli surette liyakatini ispat ettiğine tanık olacağız.

Avusturya delegeleri de Macaristan'ın en asîl ailelerindendi.

Zitvatorok Antlaşması'nın imzalandığı yere bir kaç saatlik bir uzaklıkta bulunan Komorn kalesi; fetih dalgaları doğuda Kafkas eteğine ve batıda ve Karpat tepelerine kadar bütün ülkeleri çeviren Osmanlı iktidarına karşı kendini korumuştur. Bazı tarihçilere göre bu antlaşma, on yedinci asrın başlarında, Macaristan'ın Osmanlı idaresinden ayrılışına ve Osmanlı Devleti'nin gerileyişine bir işaret olmuştur.

-XLI- MURAD PAŞA'NIN CELALİLER ÜZERİNE SEFERİ

İran ve Suriye sınırından Boğaziçi sahillerine kadar bütün Anadolu eyâletleri isyanlar içinde kalmıştı. Murad Paşa, sadrazamlığa geçtikten sonra, Anadolu isyancıları ile savaşmağa bütün gücünü harcadı. Gerçi Karayazıcı ve kardeşi Deli Hasan yok edilmişlerdi. Tavil Ahmed de Bağdat'ta öldürülmüştü. Ancak öldürülenlerin yerlerine yenileri türeyerek Anadolu'yu kaplamışlardı.

Kalenderoğlu ile Kara Sait Saruhan'ı yakıp yıktılar. Kınalı, Bursa bölgesini ateşe ve kana boğdu. Muslu Çavuş Silifke'yi karıştırdı. Âsî Cemşid, Konya'dan Adana'ya giden boğazları tuttu.

Fakat tehlikenin en büyüğü Halep ve Lübnan'da idi. Bu iki bölgede bulunan Kürt Canpolat ve Dürzü Emir Fahreddin'in birleşmiş kuvvetleri ile Suriye'de bağımsız bir hükümet kurmağa kalkışmalarından korkuluyordu. Canpolat ailesi Suriye'nin Yavuz Sultan Selim tarafından fethindenberi Halep yakınlarında Kilis sancağına tasarruf etmekte idi.

Cigala, Acem serdarlığına tayin edilince Canpolat Hüseyin'e Halep valiliğini vermişti. Fakat Cigalazâde, Canpolat'ı Van'da öldürünce onun kardeşi Ali, Haleb'e çekilmiş ve tehlikeli bir âsî olmuştu. Bu adam Trablusşam'ı kuşatmış, Şam taraflarını da yağma etmiştir.

Başına bir çok ayak takımını toplayarak Sekban adı ile adlandırmış ve Osmanlı ordusu gibi de organize etmeye çalışmıştır. On altı bin yedi yüz piyadesini yüz altmış iki bölüğe ayırmış ve her birine üçten sekiz akçeye kadar gündelik ile üç ayda bir verilir para da tahsis eylemiştir. Sekiz bin süvarisini de altı bölüğe bölerek has asker ve sancak muhafızları diye isimlendirdi.

Sadrazam Murad Paşa, Anadolu Celâlileri ile ve özellikle İslâmın iki Sultanlık hakkını kullanmağa cüret ederek adına hutbe okutturup sikke kazıttıran ve bu bakımdan âsîlerin en tehlikelisi olan Canpolatoğlu ile uğraşmağa ve sefer açmağa memur oldu.

Canpolat işi azıtarak bu arada Toskana hükümdarı Arşidük Ferdinand ile bir antlaşma aktetmiş (2 Ekim 1607) ve başka Avrupa devletleri ile de anlaşmaya varmak için çalışmış olduğundan, Osmanlı hükümeti tarafından en çok endişeye sebep olan âsî olarak görülüyordu. Murad Paşa, Kırım Hanına da sefere katılmak için mektup yollamış ve 2 Temmuz tarihinde Üsküdar'dan Haleb'e yönelmişti.

ANKARA KADISININ ASİL VE CESUR DAVRANIŞI

Sadrazam Murad Paşa, Anadolu'nun isyan içindeki vilâyetleri içinden geçmesini engelleyecek güçlükleri kaldırmak için Kalenderoğlu'na bağışlandığını belirten kağıt gönderdiği gibi, onun doğum yeri olan Ankara Sancakbeyliğine tayin edildiğine dair beratını da yolladı.

Kalenderoğlu bunun üzerine Ankara yolunu serbest bıraktı. Konya'da sadrazam bir çok âsîleri öldürtüp kuyulara attırdı. Bu arada bağışlamak vaadi ile ordugâhına çağırmış olduğu isyancı elebaşılardan Saraczâde Ahmed Bey adında birisi vardı ki, karışıklıklar arasında o zamana kadar bin kişi öldürmüştü. Konya halkı bu adamı öldürmemesini, kendisi zalim olmakla beraber, memleketi kötülüklerden ancak onun koruyabileceğini söylediler.

Fakat Murad Paşa, kolaylıkla otuz bin kişi toplayabileceğini, bir sorusuna karşı söyleyen bu şakiyi Murad Paşa'nın arkasında bırakmağa gönlü razı olmadı, Saraçzâde de kuyuya atılarak belâsını buldu.

Bu sırada Kalenderoğlu, rastladığı kervanları yağmalayarak Ankara yakınlarına varmıştı. Kendisinin gelişini haber vermek üzere Ankara'ya dört yüz celâli ile geçici olarak idare işlerini elinde bulunduracak olan mütesellimini göndermiş ve kendisinin sancakbeyliğini açıklayan fermanı da onunla yollamıştı. Ancak Ankara ahalisi bunlara kapılarını kapadılar.

Ankara kadılığında cesareti ile şöhret kazanmış olan Vildanzâde Ahmed Efendi bulunuyordu. Vildanzâde, Kalenderoğlu'nu şehre kabulden çekindi. O da, kadıyı ordugâhına çağırınca Mevlânâ Ahmed âsî ile konuşmak için bir kaç süvari ile Ankara Hisarından çıkmak yiğitliğini gösterdi. At üzerinde buluştular. Aralarında şu anlamda bir konuşma geçti: Kalenderoğlu,

"Bu memleketi padişah bana ve adamlarıma vermiştir; siz beni niçin şehre kabul etmiyorsunuz? Mütesellimimi niçin içeri almıyorsunuz?" dedi. Kadının cevabı şöyle oldu:

"Gerçi sancak sana tevcih olunmuştur. Fakat siz buraya mirlivalar gibi gelmediniz. Delili budur ki, önce Müslümanların tarlaları içine kondunuz. Bu yörelerdeki yerlerden sürüp getirdiğiniz hayvan sürülerini Müslümanların ekinleri içine bıraktınız. Celâlî'den gözleri korkmuş olan fakir insanlar sizden ürktü. Onun için hisar kapısını kapadılar. Şehre girdiğiniz vakit de adam öldürmek, mal gasbetmek gibi hareketlerde bulunursunuz diye vehme düşmüşlerdir. Eğer padişahın fermanında belirtildiği gibi serdarıazamın ordusuna katılmak arzusunda iseniz, sefer gereçleri için ne gerekiyorsa defter ederek güvendiğiniz bir adamınızı bizim yanımıza bırakınız. Siz de halka korku vermemek için bir konak öteye gidiniz."

Kalenderoğlu, Vildanzâde Mevlânâ Ahmed Efendi'nin teklifini kabul etti. Arkadaşlarından birini otuz kişiyle Ankara'ya yolladı. Ancak bu gönderilen adam bir kaç gün içinde halkı o kadar bezdirdi ki, az daha öldürülecekti. Kadı kan dökülmemek için bunu iç hisara hapsetti. Arkadaşlarını da şehre dağıttı.

Fakat bunların her biri misafir edildikleri yerlerde öldürüldüler. Başları olan adam da tutuklu olduğu yerde yok edildi. Kadı güveni böylece sağladıktan sonra geçen olaylar hakkında sadrazama tafsilâtlı bir mektup yazdı. Fakat Murad Paşa'nın buna karşılık yazdığı ve Kalenderoğlu'nu

tenkil için ordusundan bir fırka ayırdığını belirttiği mektup, âsînin eline geçti.

Kalenderoğlu hemen Ankara'yı kuşattı. Kadı Vildanzâde, cesaretle karşı koydu. Sekiz hücum püskürtüldükten sonra sadrazam tarafından gönderilen Kastamonu Sancakbeyi Tökeli Paşa, Bursa, Menteşe, Karesi askeri ve kırk top ile görünüp şehre girdi. Bu yardımcı kuvvetin gelişi üzerine isyancılar geri çekildiler.

CANPULAT'IN HEZİMETİ

Silifke ve Adana taraflarını istilâ eden Muslu Çavuş ve Cemşid üzerine de Sadrazam, iki fırka asker göndermişti. Cemşid takımı ortadan kaldırıldı. Fakat ötekisi hakkında talih o kadar yardımcı olmadı. Öte yandan Canpulat yirmi bin piyade ve bin süvari ile Bagras Boğazı'nda istihkâm altına girmişti.

Murad Paşa bunu haber alarak Arslan Beli yolunu tutup Güvercinlik sahrasına indi. Orada Maraş Beyi Zülfikâr Paşa, kırk bin Dulkadirli Kürt askeri ile sadrazam ordusuna katıldı (21 Ekim 1607). Ordu boğazları geçerek Kanak ırmağı yakınında Dereme mevkiine kondu. Canpulat, sadrazamın yeni hareket tarzını öğrenince çadırlarını kaldırıp onun karşısına gitti.

Kılıç ovasında ordular karşılaştılar. Âsîlerin öncülerinden pek ilerlemiş olan bir takım ele geçirilip hemen yok edildi. Ertesi günü (24 Ekim) iki ordu savaşa tutuştular. Canpulat, kethüdasını sadrazamın Anadolu askerinden kurulu olan sağ cenahına karşı göndermiş, kendisi de sol cenahın karşısına geçerek Kanije güçlü savunucusu Rumeli Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa ile savaşa girişmişti.

Canpulat, Sadrazam ile görüşmek ve bazı teklifler ileri sürmek istemişse de bir faydası olmamıştır. Çok hızlı bir

cenk oldu. Yeniçeriler âsîlerin üzerine avlarına hücum eden aslanlar gibi yürümüşlerdir. Osmanlılar tarafından yirmi cellad, takım takım getirilen esirleri idam etmekle uğraşıyorlardı. Yirmi bin âsî idam edildi.

Lübnan Prensi Maanoğlu Fahreddin, Beni Kelb ve bütün Dürzülerle kaçarak bir kaleye kapandı. Canpulat da doğum yeri olan Kilis'e ve oradan da Haleb'e sığınmayı becerdi. Fakat Haleb'de de bir gece kalabildi. Ertesi gün halkın hakaretleriyle, kadınların ve çocukların damlardan attıkları çamurlarla izlenmiş olduğu halde oradan çıktı. Çoktanberi bu ayak takımlarından bezmiş olan ahali kalede kalanların üzerine hücum ederek binden fazlasını yok etti.

Sadrazam Murad Paşa zaferle Haleb'e giderek Gök Meydanı denilen büyük alana çadır kurdu. Bu sırada Tiryaki Hasan Paşa kubbe altı vezirliğine yükseltildiğinden yerine Maryol Hüseyin Paşa tayin olundu. Murad Paşa yeniçerilerle Haleb'de kışladı. Diğer askerleri de kışlamak üzere Şam'a, Anteb'e, Birecik'e yolladı.

Rumeli, Anadolu, Karaman askerleri yerlerine döndüler. Sadrazam, Cigalazâde'nin oğlu Mehmed Paşa'yı Bağdat valiliğine tayin etti. Bağdat'ı istilâ etmiş olan Tavil Ahmed'in oğlu Mustafa'nın oradan çıkarılması emrini de verdi. Mehmed Paşa, Bağdat'ta Mustafa'yı kuşattı. Mustafa serbestçe çekilip gitmek üzere kaleyi teslim eylemişse de bindiği gemi batmıştır. Mustafa güçlükle kurtulmuştur.

KALENDEROĞLU'NUN BURSA'YI YAKMASI VE GÖKSUN YAYLASI'NDA YENİLGİSİ

Canpulat, Halep'ten beraber kaçan atlı sekbanlarla Anadolu'ya geçip Eskişehir'e kadar gelmişti. Bağışlanmak için yaşlı amcası Haydar Bey'i oradan İstanbul'a yolladı. Ankara'dan çıkmış ve Kınalıoğlu ile beraber Bursa bölgesini talan etmekte olan Kalenderoğlu, Canpulat'a isyana devam

teklifinde bulundu. Canpulat da görünüşte buna muvafakat etmiş ise de bir fırsatını bulup İstanbul'a kaçmıştır.

Kalenderoğlu Bursa'yı yaktı. Fakat kaleyi alamadı. Sonra çekilip Mihaliç üzerine yürüdü. Burasını da kan ve ateş içinde bıraktı. Âsilerin tenkili için İstanbul'dan gönderilmiş bulunan Nakkaş Paşa, Uluabad ovasında Kalenderoğlu'na rastladı. Fakat kesin bir sonuç elde edilemedi.

Silistre Sancakbeyi Dalgıç Mimar Ahmed Paşa'nın ve Dobruca Tatar gönüllülerinin katılması ile kuvvetlenip âsîlere hücum ettiği zaman onları adamakıllı bozguna uğrattı. Kalenderoğlu, Aydın ve Saruhan illerinden geçerek Hamidoğulları ve Karaman sınırına girdi.

Bu sıralarda İstanbul'a varan Canpulat affa mazhar olmuş ve Tameşvar Beylerbeyliğine de tayin edilmiştir. Ancak bir süre sonra o da buradan tardedilmiş ve Belgrad'da, Murad Paşa'nın emri üzerine idam olunmuştur.

Kalenderoğlu'nun Bursa dolaylarında sebep olduğu yakıp yıkmalar İstanbul'da heyecan uyandırmıştı. Vezir Davud Paşa İzmit'e Hızır Paşa da Üsküdar'a hareket emrini aldılar. Padişah bütün dirlik sahiplerinin cenge gitmesini emreyledi. Fakat Kalenderoğlu güneye doğru yöneldi.

Gelecek baharda Rumeli yardımcı askerinin sadrazam ordusunu desteklemek üzere Halep'e gitmesi kararlaştırıldı. Gerek askerin, gerek paranın Murad Paşa'ya zamanında eriştirilmesi pek önemli olduğundan Ekmekçizâde, bu hususların uygulanmasına bakmakla görevlendirildi. Kalenderoğlu bu tedbiri öğrenince Ekmekçizâde'nin Karaman'dan geçişi sırasında ona hücum etmek istemişse de emeline muvaffak olamamıştır. Çünkü Ekmekçizâde Ankara yolunu seçmişti.

Durumu öğrenen Murad Paşa, 25 Haziran 1607 tarihinde Halep'den çıkarak Maraş havalisinde Kansubeg komutasındaki Mısır askerini ve Göksün yaylalarında Emir Yusuf'un oğlu Emir Hüseyin'in getirdiği Suriye fırkasını aldıktan sonra Kalenderoğlu ve Kara Sait komutasındaki eşkiya üzerine yürüdü.

İki ordu Göksün yaylasında karşılaştılar. Eşkiya reisinin piyade ve süvari olarak asker sayısı yirmi bini buluyordu. Mısır askeri bir tepenin sağ tarafındaki eteğine bitişik olan sahraya ikâme olunmuştu. Yeniçeriler metrise girdi (8 Temmuz 1608). Âsîler savaş düzeninde ordu üzerine yürüdüler.

Sağ cenahlarında Kara Sait, solda da Kalenderoğlu vardı. Bunlara karşı da bir tarafta Karakaş Ahmed Paşa ve sipahiler, öte tarafta da Suriye askeri ile Mısır askeri ve bunların başlarında bulunan Mir Hüseyin ile Kansu Bey duruyorlardı. Âsîler gafil bir emniyetle cenge giriştiler. Çok kanlı bir savaş sürüp gitti.

Sadrazam savaşın en hızlı bir anında safların dışına çıkarak kılıcını çekip üç defa düşmana doğru salladı. Toplar hep birden ateş ettiler. Bu ana kadar hendeklerde gizlenmiş olan yeniçerilerin hepsi birden çıkıp düşman üzerine atıldılar. Eşkiya her taraftan bozulup perişan olmağa başladı.

Murad Paşa kaçanları takip ettirdi. Kalenderoğlu'nun peşisıra Hüseyin Paşa, Serasker unvanı ile ve birçok askerle, hareket etti. Kaçkınların çoğu Osmanlı kılıcı altında can verdi. Sadece birkaç bini Revan'a can attı. Sadrazam Kayseri ve Sivas'tan geçerek Ankara yakınında Çubuk ovasında çadırlarını dikti.

TAVİL'İN KARDEŞİNİN YENİLMESİ VE MURAD PAŞA'NIN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ

Murad Paşa Çubuk Ovasında iken haber geldi ki, Cigalazâde, Tavil Halil'in oğlunu Bağdat'tan kovmuştur. Sadrazam buradan Sivas'a doğru giderek bir kaç gün orada dinlendi. Sivas'ta bulunduğu esnada Tavil Halil'in kardeşi Meymun'un altı bin âsî ile Kırşehir taraflarını yağmaladığını ve İran'a kaçan Kalenderoğlu'na katılmak üzere Tokat'a gitmiş olduğunu öğrendi.

Yapılan bir savaş konseyinde bunların birleşmelerine meydan verilmemesi görüşünde birleşilerek Meymun'un takibine karar verildi. Bunun üzerine bütün ağırlık Defterdar Bakî Paşa gözetiminde Sivas'ta bırakıldı. Yeniçeri ağasının komutası altında hareket edildi. Sadrazam da sadece hafif bir yaz çadırı alarak takipçilerin başına geçti.

Altı gün ve yedi gece hiç bir yerde konaklamadan gidildi. Hemen hemen doksanlık bir ihtiyar olan Murad Paşa zaman zaman hareket halinde bir ölü gibi attan iner ve bir kaç dakika adeta canlı değilmiş gibi dinlenirdi. Öylesine ki, bir kaç defa onun hayata gözlerini kapamış olduğunu bile sandılar.

Ondan sonra yeniden Murad Paşa kuvvetli bir irâde ile atına binerdi. Şarkî Karahisar'a varıldığında âsîlerin bir gece orada kaldıkları ve seher vakti çıkıp Kara Hasan Gediği boğazında çadır kurmuş oldukları öğrenildi. Sadrazam, Çerkez Piyale Paşa'yı iki bin kişi ile ileri gönderdi. Takip olunacaklarını akıllarına getirmiyen eşkıya, eşyalarını hayvanlarına yüklerlerken arkalarından Piyale Paşa yetişti.

Askerin bir kısmı, komutanlarının emrine aykırı olarak yağmaya koyulmamış olsalardı bütün âsîler ele geçirilecekti. Eşkiya akıllarını başlarına toplamağa ve karşı koyma durumunu almağa muvaffak oldular. Bir ara askerden firara teşebbüs edenler oldu. Fakat yeniçeri ağası firarileri

topladığı gibi ardından sadrazam da yetişerek taze asker ile kuvvet verdi.

Eşkiya buradan Kedurat Boğazı'na çekilerek orada bir daha cenge başlamışsa da yeniden bozulmuş ve bütün ağırlıklarını bırakarak kaçmıştır. Üç gün süren izlemede bir çokları yakalanmıştır. Bunların başları kesilmiş ve yığılmıştır. Sadrazam, Sivas hisarı önünde çadır kurmuş olan askerin kendi ordusuna katılmasını emretti.

Defterdar Bakî Paşa, Bayburd'a bir konak uzaklıkta bulunan Sadaklı'da serdar ordusuna katıldı. Murad Paşa, Bayburd'ta âsilerin başlarından ehramlar kurdurduktan sonra bir çok savaşlarda yiğitlikle kendilerini tanıtmış olan subaylara hil'atler dağıttı. Vezir Nasuh Paşa da bu zamanlarda gelip serdar ordusuna katılmıştır.

Gelişi pek geç ve artık bir önem ifâde edemeyecek durumda olduğu halde debdebeli olmuştur. Kapısı halkı gösterişli şekilde giyinmiş üçbin kişiden mürekkepti. Veziriazam Nasuh Paşa'ya nasihatlerde bulunmuş, onun hem Haleb'e gelip yardım etmemesi, hem de bu taraflara geç gelmesi dolayısıyla hayatını kaybetmesinin dahi mümkün olduğunu hatırlatmış, fakat sonunda da kendisine öğütler vererek hakkında iyi davranmıştır.

Murad Paşa "Bağışlama zaferin zekâtıdır!", sözüne uyarak gerek Nasuh Paşa'ya, gerekse yine o sıralarda yetişen Karaman Valisi Zülfikar Paşa ile Ankara yönünden hareket eden Ekmekçizâde'ye bir şey yapmamıştır.

Murad Paşa yumuşaklık altında aşırı bir şiddeti gizlemesini bilir, sertliği kadar da gönlündekini gizlemeyi başarırdı. Yaptıklarını haklı göstermek için büyük mutasavvıf Ahmed-i Yesevî'nin "Hâkim, içten Hz. Musa ve dıştan, Firavun olmalıdır" ve Bahaeddin Nakşbendî'nin:

“Dışımız halk ile, içimiz Allah iledir” sözlerini daima söylerdi.

Canpulat ve Kalenderoğlu ile cenge girişmezden önce atından inip savaş alanının tozları üzerine göz yaşlarını dökerek ve ağarmış saçını ve sakalını yerlere sürerek:

“İlâhî, bu gün düşman karşısında ben kulunu utandırma, ihtiyarlığıma merhamet eyle. Din-i mübin ve şer’i seyyüdü’l-murselin için hizmetim ile şeriat namusunu kirleten kötülerin yok edilmesi hakkındaki içten niyetlerim, malumdur. Senden yardım ve başarı dilerim” diye yalvardıktan sonra atına binmiş ve Yemen yadigârı kılıcını sağa sola ve öne doğru üç defa sallayarak askeri hücum ettirmiş idi.

Harbi kazandıktan sonra çadırının önüne oturarak, yenilenlerin cesedleriyle doldurmak üzere karşısında kuyular kazdırmayı âdet edinmişti.

Rumeli Beylerbeyi Defterdar Ekmekçizâde, gelişindeki gecikmeden dolayı sadrazam tarafından şiddetli bir cezaya uğramaktan korkarak İstanbul’da padişah yakını bulunan hâmilerine kağıtlar yazarak kendisinin başkente çağırılmasmı rica etmişti.

17 Ekim 1608’de padişahtan gelen özel bir memur, Kalenderoğlu ile Tavil Halil’in kardeşi üzerine kazanılan üstünlüklerden dolayı padişahın memnuniyetine bir işaret olmak üzere iki hil’at ve bir murassa kılıç ile şu anlamda bir hatt-ı hümayun getirdi:

“Rumeli valiliğini istediğin kimseye ver. Defterdar Ahmed Paşa’yı İstanbul’a gönder. Sen ordu ile Erzurum’da kalıp baharda İran üzerine yürümelisin.”

Murad Paşa verdiği cevapta; Anadolunun Celâlîlerden tamamen temizlendiğinin mi sanıldığını hatırlatarak İranla savaşa girişmenin henüz zamanı olmadığını açıkladı. Bununla beraber padişah ne buyurursa ona göre hareket edeceğini de sözlerine ekledi.

Bu sırada her şey pahalılaşmış ve bir kıtlık hali belirmişti. Bununla beraber padişahın fermanına uyularak Erzuruma gideceğini ilân edip de tuğlarını kaldırınca asker arasında büyük bir memnuniyetsizlik belirdi. Bu durumda ordu kadıları bu şikâyetleri ve yiyecek fiyatlarını tescil ederek sicil suretini ve sadrazamın görüşlerini özetleyip hatt-ı hümayunu getiren kapıcılarla İstanbul'a olup bitenler arzedildi.

Murad Paşa da bazı tevcihlerde bulunduktan sonra Ekmekçizâde'yi Rumeli askeri ile İstanbul'a Nasuh Paşa'yı da Diyarbekir'e gönderdi. Kendisi de Tokat'a gitti. Orada şu anlamda bir padişah emri buldu:

"Bu hatt-ı şerifimi aldığın yerde kışla." Murad Paşa İstanbul'da olanlardan adamları vasıtasıyla bilgi almakta idi. Padişaha yakın olanların bazılarının Sultan Ahmed'e artık Celâlilerin yok edildiğini ve İran hududuna gidilmesi gerektiğini telkin ettiklerini öğrenmişti. Sadrazam, bu entrikaları çürütmek için hatt-ı hümayun'a hemen şu anlamda bir cevap yazdı:

"Erzurum'da kışlayıp da Şah üzerine hareketim ferman buyurulmuş, emir padişahındır. Bu kulunuz doksan yaşında bir ihtiyarım. Gaza yolunda ölmek isterim. Fakat Şah üzerine gidilince Anadolu'da kalan Celâliler fırsat bulup memlekete el uzatırlarsa durum ne olacaktır? Bizi kendi davranışlarımızda serbest bırakınız. Başkalarının sözlerine kapılmayınız. Önce kendi memleketimizdeki düşmanı yok edelim. Sonra İran'a gidelim."

Kendisi de Üsküdar'a doğru hareket etti. 18 Aralık 1608'de Murad Paşa, yenilmiş celâlilerden alınan ve üzerlerinde aldıkları celâli zorba başılarının kalın yazılarla isimleri yazılmış bulunan dört yüz bayrak ile ve tantanalı bir surette İstanbul'a girdi.

Padişah bu parlak hizmetleri gerektiği şekilde değerlendirerek serdara iki teşrif hil'ati giydirilmesini emretti. Kendi eliyle de murassa bir sorguç ihsan eyledi.

Sadrazamın zaferleri şehirdeki sohbetlerin konularını teşkil ettikleri gibi bir çok şairin kasidelerine de sermaye olmuştur.

Anadolu ve Suriye isyancılarının bu yenilgilerinde otuzbin celâli savaş alanlarında can vermiştir. Bazı kayıtlara göre bütün sefer boyunca yok edilen isyancıların toplamı yüzbini bulmuştur.

KOMŞU ÜLKELERLE BARIŞIN SÜRDÜRÜLMESİ HAKKINDA GÖRÜŞMELER

Boçkai, Zitvatorok antlaşmasından altı hafta sonra ölünce, antlaşma hükümüne göre Boçkai'den sonra Osmanlı hâkimiyeti altında bulunmayacak olan Transilvanya Krallığına tasarruf meselesi Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında yeniden uzlaşmazlık konusu oldu.

Transilvanya Meclisi Sigismond Rakoçi'yi kendilerine hükümdar seçtiler. Fakat Osmanlı Devleti Homonai'yi kral yaptırmak istiyordu. Sadrazam Murad Paşa, Arşidük Matyas'a gönderdiği bir mektupta Transilvanya tahtına kral atamasının sadece Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu belirtmişti.

Bu arada başka haberleşmeler de oldu. Karşılıklı olarak savaş tehlikeleri bile belirdi ise de Uyvar'da yeni bir anlaşma imzalandığından durum bir dereceye kadar normale döndü. Viyana'dan, İstanbul'a elçiler geldi (17 Eylül 1608). Bunlar padişah huzuruna kabul olundular ve hediyelerini de sundular.

Sadrazam tarafından tasdik ve imza edilen antlaşma metni, ilk antlaşmadan farklı görüldüğünden Avusturyalılar bunu kabul edemiyeceklerini ileri sürdüler. Nihayet elçiler getirdikleri iki yüz bin ekü'nün alındığına dair bir makbuz ile antlaşma örneğini alarak dönmek zorunda kaldılar.

İmparator elçilik heyetinin İstanbul'da bulunuşu, İmparatorunun hükümetine âsî olan Macar ve Transilvanya memurlarının gelişine tesadüf etmişti. Macar isyancıların reisi Andre Griçi'nin görevlileri, efendileri için hil'at, şefler için de seksen sorguç aldılar.

Ertesi yıl içinde Osmanlı Devleti, Zivatorok Antlaşması esaslarından daha güçlü prensiplere dayanan bir antlaşmayı Lehistan'la imzaladı. Bu antlaşma uyarınca Bâb-ı Hümayun, Lehistan'ı Tatarların ve Lehistan da Moldavya'yı Kazakların akınlarından korumayı üzerine alıyordu.

İmparator, padişaha gönderdiği bir mektupta Zitvatorok Antlaşması'nın asıl maddelerinin, olduğu gibi, tasdikli örneğe de geçirilmesini rica etmişti. 1 Mayıs 1610'da İstanbul'a gelen iki elçi Murad Paşa tarafından iyi şekilde kabul edilmişler ve düzeltilmiş bir Antlaşma örneği ile dönmüşlerdir.

Venedik elçisi, kapitülâsyonların yenilenmesini başarıldıktan sonra bu cumhuriyet ile Osmanlı hükümeti arasında dostça mektuplaşma usulü yerleşti. Bazı olaylar dolayısı ile Venedik'e çavuşlar gönderildi.

Gürcistan hâkimlerinin elçileri de, İran savaşı dolayısı ile, önem kazanmışlardır. Sultan Üçüncü Mehmed'in Özbek Sultanı Abdullah ve Abdülmümin hanlarla kurmuş olduğu iyi ilişkiler, bu hanlara halef olan Abdülbaki Han ile de devam etti.

KIRIM VE MISIR'DA OLAYLAR

Zitvatorok Antlaşması'nın imzalanışından bir yıl sonra, Kırım Hanı Gazi Giray ölmüştü. Gazi Giray, ilk defa on dokuz yıl süre iktidarda kalmıştır. Bilgin ve şair idi. Gazi Giray'ın ölümünde Kalgay bulunan Toktamış, Dîvân-ı Hümayun emrini beklemeksizin, Kırım tahtına geçti.

Bu hareketi hoş karşılanmayarak Selamet Giray, Kırım Hanı, kardeşi Mehmed Giray da Kalgay tayin olundular.

Selamet Giray denizden, kardeşi Mehmed de karadan Kırım'a yöneldiler. Toktamış ile kardeşi öldürüldüler. Nihayet Mehmed Giray da kardeşi tarafından idam edildi. Selamet Giray iki yıl süren Kırım hanlığından sonra, Haziran 1610'da vefat etti, yerine Canıbek Giray, Kırım Hanı oldu.

Kulkıran Mehmed Paşa, Mısır'daki bazı büyük suiistimalleri şiddetli ve âdil tedbirlerle ortadan kaldırmıştı. Ondan bir süre önce hadım Gürcü Mehmed Paşa askerî düzeni sağlamlaştırmıştı. Fakat onun halefi Hasan Paşa'nın Valiliği sırasında karışıklıklar görülmüştü. Bu zat zamanının büyük bir kısmını el-Ezher Camii'nin avlusuna taş döşetmekle harcamıştır.

Mısır ordusunun bir kısmı Kansu Beg komutasında Sadrazam Murat Paşa'nın Anadolu isyanlarını tenkili sırasında yardımına gelmişlerdi.

Mısır ordusunun düzenli yedi sınıf askeri vardı: Gönüllüler, Tüfekçiler, Çerkesler, Çavuşlar, Müteferrikalar, Yeniçeriler ve Azepler. Bunlardan ilk üçü çeşitli adlarla Mısır idaresine girmiş olan suistimaller padişah emri ile yasaklanınca, menfaatlerine aykırı düştüğü için, devlet emrine karşı geldiler.

Anadolu çarpışmalarında sağ kalıp da dönenler de bekledikleri hizmetlere atanmayınca valiye kızıp isyana hazırlandılar. Fakat Mehmed Paşa, Kahire halkı ve Urban ile kuvveti artarak, bunları yenmekte güçlük çekmedi. Onun zamanında para ayarı düzeltilmiş, yeniçeriler ve azepler için kışlalar yapılmıştır.

Kâbe sütunlarının altın ve gümüşten dokunan kuşakları yine onun idaresi zamanında yerine gönderilmiştir. Ayrıca halis altından olarak yenilenen "Altın Oluk" u da o yerine ulaştırmıştır. Mekke ve Arafat su yollarını onarmış, Kabe yakınlarını güzelleştirmiştir. Hac yolundaki bazı kuyuları da tekrar istifade edilir duruma getirmiştir.

Kahire’de Mevlevihane yakınlarında dükkanlar yaptırıp oraya vakfetmiştir. Dervişlerine vazifeler ve her yıl mevlid-i şerif okunmak üzere de vakıf tahsis etmiştir. Mehmed Paşa böyle hayırlı işler yapıp görevinden İstanbul’a döndüğünde Sultan Ahmed, onu kızı Gevher Sultan ile evlendirmek suretiyle mükâfatlandırdı.

MURAD PAŞA’NIN MUSLU ÇAVUŞ İLE YUSUF PAŞA’YI İDAM ETMESİ

Sadrazam Murad Paşa, kış sonlarına doğru, İstanbul’dan İran üzerine harekete hazırlandı. Ancak önce Kilikya’daki Muslu Çavuş ile Aydın, Saruhan ve Menteşe taraflarına musallat olan Yusuf Paşa’yı yok etmek istedi.

Bunun için hileli tedbirlere baş vurarak Muslu Çavuş’a, İran seferine gelmek şartı ile, Karaman Eyâleti’ni vereceğini yazdı. Ayrıca da Karaman Beylerbeyi Zülfikar Paşa’ya gizli bir başka mektup yolladı. Bu mektupta, Muslu Çavuş yanına gelirse fırsatını bulup başını kesmesi isteniyor ve karşılığında vezirlik rütbesi ve başka mükâfatlar vaad olunuyordu.

Murad Paşa, Yusuf Paşa’ya da vaadlerde bulunarak Üsküdar’a davet etmiştir. Yusuf Paşa sözlerine kanarak İran seferi hazırlıkları için orada bulunan sadrazam ile görüşmüş ve ilk anda itibar ile karşılanmıştır.

Zaman kazanmak isteyen ve daha önce Muslu Çavuş’un Zülfikar Paşa tarafından ortadan kaldırılmasını bekleyen Murad Paşa’nın, Yusuf Paşa’yı yanında tutarak ona arpalık olmak üzere Manisa muhassilliğini vermiş olması dedikodulara bile yol açtı.

Yaşlı sadrazam niyetlerini gizlice padişaha da bildirip muvafakat ve takdirini almıştı. Muslu Çavuş, Konya’nın Meram bağlarında bir eğlence âleminde, Zülfikar Paşa’nın adamları tarafından hücuma uğradı ve bu âsînin işi bitirildi. Muslu Çavuş’un başı, beş gün içinde orduya ulaştırıldı.

Yusuf Paşa ertesi gün sadrazama, kahvaltı için, davet olundu ve çadır içinde başı kesildi. Böylece iki azılı

haydutbaşı, belâlarını buldular. Her iki âsînin başları iki gün meydanda kaldı. Muslu Çavuş ile Yusuf Paşa'nın malları müsadere olundu. Sadrazam beş ay Üsküdar'da kaldıktan sonra, Kasım sonlarında iki celâli eşkiya başını yok etmiş olarak, İstanbul'a tekrar geri döndü.

DENİZ OLAYLARI

Kaptan-ı Derya Hafız Ahmed Paşa'nın yerine Kayserili Halil Paşa getirilmişti. Halil Paşa deniz seferlerinde Malta ve Floransa donanmalarına karşı bazen üstün gelmiş bazen de yenilmiştir.

Kıbrıs sularında Baf önünde on Malta kalyonu ile, "Kara Cehennem" cengi adıyla anılan bir savaşta bulunmuştu. Türkler bu ismi, Hıristiyanlar tarafından "Kırmızı Kalyon" diye adlandırılan doksan toplu bir gemiye vermişlerdi.

Murad Reis, bir gün sabahtan akşama kadar, Kara Cehennem'in ateşi altında kalıp nihayet ateşi kestirmeğe muvaffak olmuş ise de gemi gemiye rampa ettiği zaman vurulmuş ve şehit düşmüştür. On Malta gemisinden altısı zaptolunmuştur. Ellisi şövalye olan beş yüz Hıristiyan, yüz altmış top, iki bin tüfek muzaffer Türk denizcilerinin eline geçmiştir.

Halil Paşa, İstanbul limanına, gemisinin arkasında Kara Cehennemi de çekmekte olduğu halde zaferle girdi. Padişah kendisini takdir etmiş ve kendisine vezirlik, yani üç tuğlu paşalık vermiştir.

Dört Floransa gemisi Kıbrıs ile Karaman sahili arasında kırk Türk kadırgası ile cenge tutuşmuşlardır. Osmanlı Amirali Mustafa'nın donanmayı ikiye bölerek bunlardan sadece birinin savaşmasını uygun görmesi, beş Türk kadırgasının beş saat dövüşten sonra, batmasına sebep olmuştur. Diğerleri Magosa limanına çekilmişlerdir (1610).

Bundan başka da bazı çekişmeler, çarpışmalar, yol kesmeler olmuştur. Mısır donanması iki yıllık vergi tutarı olan bir milyon iki yüz bin altını yüklenmiş olduğu halde, Öküz Mehmed Paşa komutasında İstanbul'a ulaştı.

Başkentte bir nalbandın oğlu olan ve haremde eğitim görmüş bulunan Öküz Mehmed Paşa, Halil Paşa'nın yerine kaptanpaşalığa tayin olunmuştur.

SULTAN AHMED CAMİİNİN TEMELİNİN ATILMASI VE HAYIR ESERLERİ

Murad Paşa'nın, Üsküdar'dan ayrılmadan Celâli elebaşılarını yokettiği ve Halil Paşa'nın, Kara Cehennemi esir almış olduğu yaz esnasında, Sultan Ahmed iki hayır binasının temellerini attı.

Bunlardan birincisi At Meydanı'nda, Sadrazam Ahmed Paşa'nın sarayının yerinde ve Kanunî'nin makbul veziriazamı İbrahim Paşa sarayının karşısında yükselen Sultan Ahmed Camii'dir. 8 Ekim 1609 da toprak kazılmağa başlanmış ve üç ay sonra da vezirler, emirler, ulemâ ve şeyhlerin katılımı ile ilk taşı temele konulmuştur.

Yine bu yıl içinde Tophane'deki büyük çeşme yapılmıştır. Bu çeşme zamanımızda da İstanbul'un en güzel çeşmelerinden biri olmak özelliğini kaybetmemiştir.

Bu zamanlara kadar Kâbe'nin iç örtüleri Kahire'den gönderilir iken, ilk olmak üzere İstanbul fabrikalarında dokunmuştur. O tarihten sonra Kâbe'nin iç ve dış örtüsü ile Hz. Peygamberin Ravza'sının örtüsü uzun süreler İstanbul'da hazırlanmıştır.

Ertesi yıl Harem-i Kâbe'nin sallanmağa başlamış, yahut çatlamış olan direklerinin tahkimi için gerekli olan demir çenberler döktürülmüştür. Bu sütunları saracak olan demir çenberlerin üzerine gümüş ve altın kaplanmıştır. O zamanlarda Kâbe hareminin etrafını üç yüz altmış sütun çevirirdi. Bunların büyük çoğunluğu gayet güzel sarı bir mermerden idi. Bir kısmı da Mısır granitinden hazırlanmıştı. Kanunî Sultan Süleyman zamanında gümüş kaplanmış olan Kabe oluğu, Sultan Ahmed'in özel emri üzerine bu defa altın ile imâl olundu.

Sultan Ahmed harem halkını devlet işlerine de karıştırmamağa gayret etmiştir. Bu sıralarda padişahın bir şehzadesi doğmuş, fakat ölmüştür. Ancak 27 Temmuz. 1612 tarihinde diğer bir şehzadesi daha dünyaya gelmiştir ki, sonraları Dördüncü Murad adı ile tahta çıkan işte bu sultandır.

İRAN TARAFINDAN BARIŞ TEKLİFİ VE NASUH PAŞA'NIN ENTRİKALARI

Murad Paşa, mevsimi gelince, nihayet ordu ile Üsküdar'dan İran sınırına yöneldi. Tebriz'e gidip oraları tahrip ettikten sonra geriye döndü. Şah bu sıralarda Surhap dağlarında gözetim durumunda idi. Murad Paşa'ya yolladığı bir mektupta, barışın bozulmasını Osmanlılara yüklüyor, Kanunî ile Tahmasp arasındaki barış esası üzerine yeni tekliflerde bulunuyor ve şu yolda sözünü tamamlıyordu:

Kuvvetli düşmanlık edemeyen, güçlü dostluk da edemez. Eğer tekliflerime muvafakat etmezseniz kaderde yazılı olan yerini bulur. Murad Paşa verdiği cevapta padişahın hutbesinin okunduğu yerlerden el çekilir ve özür dilenirse araya girip barışa çalışabileceğini, kendisinin de padişahın bir kölesinden başka bir şey olmadığını belirtti.

Sadrazam Erzurum kışlağına girince mektubunun karşılığı geldi. Her iki tarafça mevcut olan duruma göre bir çözüm yolu teklif olunuyordu. Nihayet yeni mektuplaşmalar da oldu. Şahın son teklifi getiren elçisi, İstanbul'a yollandı.

Sadrazam, Tebriz üzerine yürüdüğü sırada, Diyarbekir Valisi Nasuh Paşa, padişaha kırk bin altın takdim etmek ve orduyu da kesesinden beslemek şartı ile sadrazamlıkla serdarlığın kendisine verilmesini padişahtan istirham etmişti.

Padişah da, Nasuh Paşa'nın bu mektubunu sadrazama yollamıştır. Murad Paşa yanına çağırdığı Nasuh Paşa'ya kendi mektubunu göstererek: "Bu yazı kimindir?" demiş,

muhatabı da: “Benimdir” demekten çekinmemiştir. Bunun üzerine Murad Paşa:

“Vadettiğin kırk bin altın ile levazımı veriniz” deyince de Nasuh Paşa: “Başüstüne” diyerek emri yerine getirmiştir. Fakat Murad Paşa, bundan başka ileriye gidip Nasuh’u cezalandırmamıştır.

MURAD PAŞA’NIN ÖLÜMÜ

Murad Paşa, İran seferi esnasında doksan yaşında idi. Diyarbekir’de vefat etti (5 Ağustos 1611). Murad Paşa Tebriz dolaylarını bir hayli tahrip ettikten sonra İran Şahı ile aralarında süregelen mektuplaşmanın sonucunu beklerken ecelin pençesine yakalanmıştı. Naaşı, İstanbul’a getirilmiş ve yaptırmış olduğu medrese yanına gömülmüştür.

Sert karakterine ve bir çok insanı yok etmiş olmasına rağmen dindar ve tarikate bağlı bir adamdı. Haftada bir hatim indirir, belli günlerde fazladan oruç tutardı. Tarikat itibariyle Nakşibendî idi. Osmanlı Devleti’nin en büyük hükümet adamlarından biri sayılabilir.

Murad Paşa’nın ölümü üzerine yeniçeri ağası Sipahizâde Mehmed, geçici olarak bir serdar tayini için bir savaş konseyi topladı. Reyler Nasuh Paşa üzerinde toplandı. İstanbul’dan da serdarlığı kabul edildi ve sadrazamlık görevi kendisine verildi (22 Ağustos 1611).

İran elçisi vadolunan ve mukavele icaplarından bulunan ipekleri tedarik edebilmek için bir süre için müsaade istediğinden, Nasuh Paşa, mevsimin geri kalan kısmında seferi durdurdu. Askerin bulundukları çevrelere dönmelerine de izin verdi.

DÜĞÜN TÖRENLERİ

1612 yılı, Osmanlı ülkesinde, tantanalı düğün törenlerine tanık olmuştur, İstanbul’da Cigalazâde Mahmud Paşa,

Sultan Üçüncü Mehmed'in bir kızkardeşi ile evlendi. Öküz Mehmed Paşa, Sultan Ahmed'in bir başka kızkardeşini aldı.

Sadrazam Nasuh Paşa da, bütün vezirler ve müftünün huzuru ile, padişahın küçük kızı ile nişanlandı. Sultan Ahmed'in öteki iki kızkardeşi, daha önceleri Mustafa Paşa ve Tiryaki Hasan Paşa ile evlendirilmişlerdir.

13 Haziren 1612 de Kaptan Paşa ile sultanın düğünleri hemen hemen eşine az rastlanır bir debdebe ile yapıldı. Gerek gelinin çeyizi, gerekse gelin alayı çok göz kamaştırıcı olmuştur.

Bu düğünlerden sonra üzüntülü bir olay sarayı mateme boğmuştur. Bu sıralarda bir derviş, deliliğinden ya da öldürmek amacı ile padişaha bir taş atmışsa da, taş sadece padişahın omuzunu yaralamış ve dervişin de başı kesilmiştir.

İRAN'LA BARIŞ ANLAŞMASI, MUKADDES EMANETLER VE BAZI OLAYLAR

Kaptan Paşa'nın tantanalı düğün alayından bir sene sonra, o yılın Eylülünde Nasuh Paşa ile beraber gelmiş olan İran elçisi Kadıhan'a, bu münasebetle Osmanlı Devleti'nin haşmeti hakkında yüksek bir fikir vermek üzere, çok fazla gösterişli bir şekilde karşılanmış ilgi gösterilmiştir.

Bu arada bir Gürcü kadın elçi de İstanbul'a gelmiştir. Uzun Hasan'ın anasından sonra Osmanlı Devleti'ne elçi niteliği ile gelen ikinci kadın budur.

İran elçisi Kadıhan, Sultan Ahmed tarafından resmî surette kabul olunduğu zaman (12 Ekim 1612) gözleriyle gördüğü haşmetli manzaralarla o kadar kamaşmıştı ki, sadece: "Şah Abbas sizin kulunuzdur" demekten başka söyleyecek bir söz bulamamıştı.

Yine bu yılın sonlarında padişah, bir süredir unutulmuş gibi olan sürgün avlarını yeniden canlandırmak üzere Edirne'ye hareket etti. Edirne'de büyük törenle karşılandı.

Ertesi yılın baharı başlarında Padişah Edirne'den hareketle (15 Nisan 1613) avlanarak Gelibolu'ya gitti. Sonra Bolayır'daki Süleyman Paşa kabrini ziyarette bulundu.

Bu kabrin sandukasını yenileştirerek üzerine sırmalı bir örtü konulmasını emretti. Tekrar Gelibolu'ya döndüğünde Yazıcızâde'nin türbesini de ziyaret edip orada bir mevlid okutturdu. 14 Mayıs 1613 tarihinde İstanbul'a geldi.

Sultan Ahmed İstanbul'a dönünce, Hasan Paşa'nın Mekke ve Medine'den değiştirip getirdiği mübarek bazı eşyanın teslim töreni yapıldı. Hasan Paşa, Kabe örtüsünün yenilenmesine, Ravza-i mutahhara'daki "kevkeb-i dürrî" isimli kıymetli cevhere karşılık yenilerini oraya koyduğundan, eskileri alıp gelmişti.

Ayrıca Kâbe'nin çatı tahtalarından yapılmış bir âsâyı da padişaha sundu. Bunlar, "Hırka-i Saadet Odası" denilen kutsal eşya odasına konuldu. Hz. Peygamber'in hırkaları da orada saklı durur idi.

Bu odada Hz. Peygamber'in oku, Hz. Ebûbekir'in bir kılıcı ve bir seccadesi, Hz. Ömer ve Osman'ın kılıçları, İslâm'ın ilk kahramanlarından bazı büyüklerin kılıçları bulunur. Bu değişik eşya, Hz. Peygamber'in sancağından ve asasından sonra devletin en kıymetli kutsal emanetleri sayılır.

Sultan Ahmed bu yılın kışını Boğaziçi kıyısındaki saray ve köşklerde geçirdi. Halalarından yedisini evlendirdi. Şarap hakkında, bazı sert emirler yayınladı. Şaraptan alınan vergiyi kaldırdı. Nasuh Paşa tarafından da yine sert ve başkaca çeşit tedbirler, uygulandı. Yabancı devlet elçilikleri tercümanlarının dîvân-ı hümayuna girmeleri bu sıralarda yasaklandı.

Padişah Edirne avlanmalarından o kadar çok hoşlanmıştı ki, ertesi kış tekrar Edirne'ye gitti (3 Aralık 1612). Defterdar Ekmekçizâde'nin düşmanı olan Nasuh Paşa da geziden faydalanarak onu önce azlettirdi. Sonunda da bu adam Halep Eyaleti'ne tayin olundu.

Padişah Edirne dönüşü üç gün Davutpaşa'da kalmış ve büyük debdebe ile İstanbul'a girmiştir. Bu sıralarda uzun süredir görüşmeleri devam eden İran antlaşması imzalandı. Başlıca maddelerinden biri, sınırı Sultan Selim zamanında olduğu gibi belirtmiş olması idi. Devletin doğu sınır valileri yani Bağdat Beylerbeyi Mahmud ve Van Beylerbeyi Mehmed Paşalar Osmanlı hükümeti tarafından sınırın belirtilmesi ile görevlendirildiler. İki yüz yük ipek vergisinden de vazgeçildi.

FLORANSALILAR AĞA LİMANI'NDA; KAZAKLAR SİNOP'TA

Bir süreden beri Malta ve Floransa donanmaları Osmanlı Devleti donanması ile savaşıyorlardı. Beş Malta kadırgası Korent berzahına yanaşarak şehri yağma ettiler. Binlerce Türk'ün karşısında beş yüz de esir alıp götürdüler (1611).

Ertesi yıl Floransa kadırgaları İstanköy adasına yeni bir hücumda bulunarak kaleyi zapt ve bin iki yüz esir elde ettiler. Kaptan Öküz Mehmed Paşa, Hıristiyan donanmalarının saldırılarına bir son vermek için otuz kadırga ile denize çıktı.

Karaman sahillerini tahrip eden korsanlar kırk Floransalı'nın başını Silifke'nin Ağa Limanı hisarına koyduklarından Floransalılar kızmış ve öfkelerini bu liman üzerinde toplamışlardır. Bunlar Ağa Limanı'na saldırmış, esirler ve gemiler alıp götürmüşlerdir.

Otuz kadırga ile denize açılmış olan Kaptan Paşa Eğriboz'a gitti. Oradan diğer altmış gemiyi alarak Dürzü âsîlerini vurmak üzere Suriye'ye asker çıkarmak için o taraflara yöneldi. Yolda on Türk kadırgası ile düşman arasında hızlı bir savaşma oldu. Burada düşman üstün geldi. Bu yüzden Damat Öküz Mehmed Paşa kaptanlıktan azledildi. Yerine de ikinci defa olarak Halil Paşa geçti.

Ertesi yıl Halil Paşa kırk beş kadırga ile Mesina'ya yelken açarak Malta Adası'na yanaşmış ve köylerini yakıp yıkmıştır. Sonra isyan bayrağını kaldırmış olan Sefer Dayı'yı tehdit etmek üzere Trablusgarb'a yöneldi. Trablusgarb limanına girişte (10 Temmuz 1614) âsî gemiye çağırılmış ve sonra şehir kapısı önünde asılmıştır.

Halil Paşa, Navarin'e dönerken bir Hıristiyan gemisi de ele geçirdi (29 Temmuz). Kaptan Paşa başka başarılar da kazandı ve Padişah tarafından da takdir olundu. Halil Paşa'nın Adalar denizinde dolaşması sırasında Karadeniz'de hiç Osmanlı gemisi olmadığından Kazaklar, Anadolu'nun en müstahkem limanlarından biri olan Sinop'u ele geçirerek yakıp yıktılar. Birçok da mal ele geçirdiler.

Karadeniz'i korumak üzere derhal altmış kayıkla gönderilmiş olan (24 Ekim 1613) Şakşakî İbrahim Paşa, Kazakların ele geçirdiği mallardan bir kısmını Tatarların yardımı ile Don mansıbından geri almağa muvaffak oldu. Nasuh Paşa bu olayı saklamağa çalıştı. Fakat Padişah bundan öfkelendi. Onun, Sinop'un tahribini gizlemek hususundaki gayretleri düşüşünü hazırlayan sebeplerden biri olmuştur.

NASUH PAŞA'NIN BOĞDURULMASI VE ŞEYHÜLİSLAMIN VEFATI

Nasuh Paşa, baltacılıkla saraya girmiş, sonra derece derece yükselerek sadrazam olmuştur. İhtiraslarına sınır olmayan insanlardan biriydi. Hele padişahın damadı olduktan sonra büsbütün gaddar olmuştu. Ancak Şeyhülislam, Kızlarağası ve Hoca kendisinin üç belli başlı muhalifi idi. Bunlar padişaha telkin etmek suretiyle onun felâketini hazırlamışlardır.

Gururuna, vahşiliğine, para hırsına rağmen cesaretli, natuk ve heybetli davranışları ile halkın bir dereceye kadar

sevgisini kazanmıştı. Adam öldürmek yanında tavuk boğazlamak gibiydi. Devlet memuriyetleri öylesine düzensiz hale gelmişti ki, sadrazamlığı sırasında bazen bir görev on değişik insana verilmiştir.

Nasuh Paşa sebep olduğu bazı olaylar yüzünden gittikçe gözden düşüyor ve mukadder akıbetine yaklaşıyordu. Bu arada bir av partisinde, padişaha haber vermeden, hazırlamış olduğu silahlı Çerkes süvarilerinin, Kırım Hanı'nın kardeşi Mehmed Girayın maiyeti olduğunun anlaşılması; Edirne'de Nasuh Paşa'nın evine misafir olduğu ve zevcesini iğfal etmeğe niyetlendiği bir seyyidin Cuma namazında padişaha yaptığı şikâyetler artık Sultan Birinci Ahmed'in onu ortadan kaldırmak hususundaki düşüncelerine kesinlik kazandırdı.

Padişah hasta olduğunu bahane ederek Cuma namazına kendisi ile birlikte gelmeyen sadrazama, güya hatırını soracakmış gibi bostancıbaşıyı yüz bostacı ile yolladı. Bunlar Nasuh Paşa'nın konağına giderek, Sultan Ahmed'den alınan emir uyarınca sadrazamı boğdular (17 Ekim 1614).

Bazı tarihçilerin "Ölümü, âleme hayat verdi" diyecek kadar yaka silktikleri bu belâlı sadrazam da ortadan kaldırılmış oldu. Nasuh Paşa öldüğü zaman arkasında büyük bir servet bırakmıştır. Servetinin büyük kısmı padişaha ulaştırıldı.

Sadrazamlık, Sultan Ahmed'in damadı paşaya verildi. Yeni Sadrazam Mehmed Paşa, damadı Kadızâde Ali Paşa'yı yeniden Budin Valiline tayin eylediği gibi Kalender Paşa'yı da Yusuf Paşa'nın ölümü ile açık kalan vezirliğe getirdi.

30 Haziran 1615 tarihinde, Sadeddin Efendizâde Müftü Mehmed Efendi vebadan vefat etti. Eyüp'te babasının yanına gömüldü. Bu zat Osmanlı bilginlerince tasarrufu gerekli görünen üç dilde yani Arapça, Farsça ve Türkçe'de tam yetki sahibi idi. Her üç dilde de nesir ve nazım olmak üzere değişik eserler bırakmıştır.

Ayrıca babasının “Tacü’t-tevarih” adlı tarihine zeyl yazmayı denemiştir. Kardeşi Esad Efendi o sıralarda hacdan dönmüş ve Şeyhülislamlık görevine başlamıştır.

MOLDAVYA SEFERİ ve LEHİSTAN İLE BARIŞ

Dîvân-ı Hümâyun Egre Valisi İskender Paşa’yı epey askerle Moldavya’ya gönderdi. İskender Paşa Moldavyalılar ve Kazaklar ile cenk ederek, onları bozdu. Bir çok da esir aldı. Esirler İstanbul’a gönderildiler. Moldavya, Eflâk ve Transilvanya askeri ile kuvvet bulan İskender Paşa yeniden Kazaklar üzerine yürümek için emir aldı.

Bir kaç Türk gemisi zaptetmiş olan Azak Kazakları, Rus İmparatorunun tebaasından idiler. Bu sırada bir Rus elçisi İstanbul’a geldi. Hediyeler sunarak Tatarların Asya’ya taarruzlarını Osmanlı Devleti’nin engellemesini istiyordu (Ağustos 1616).

Padişah Lehistan elçisi vasıtasıyla Lehistan kralına göndermiş olduğu bir mektupta, her türlü taarruzlardan sakınması için Kırım Hanı’na emir verdiğini bildiriyor ve Kazakların akınlarından şikâyet ediyordu.

Lehistan Kralı Kazakların hareketlerini engellemediğinden ertesi yıl, Osmanlı Ordusu İskender Paşa komutası ile ilerledi. Leh askerleri de Türklere karşı koymak için ortaya çıktılar. Genel bir savaşın olacağı hemen hemen önüne geçilmez gibi görülmekte iken 27 Eylül 1617 tarihinde akdolunan Busa antlaşması üzerine iki ülke arasında barış yenilenmiş oldu.

Bu antlaşma uyarınca Kazaklar, Dinyester nehrini aşmayacaklardı, Lehistan hükümeti; Moldavya, Eflâk, Transilvanya işlerine karışmaktan vazgeçiyordu. Buna karşılık padişah da Kırım Tatarları’nın Lehistan sınırına riayet etmelerini taahhüt ediyordu. Bunun üzerine İskender Paşa geri çekildi.

CİZVİTLER, VENEDİK İLE İLİŞKİLER VE İSPANYA MÜSLÜMANLARI

Bu sıralarda Galata'da Patrik vekilini kendi taraflarına çekerek Napoli Kralına ve Papa'ya kendi lehlerinde mektup yazmağa kandırmış olan Cizvitler hapishaneye atıldı. Patrik vekili asıldı.

Fransız elçisi Cizvitleri sonradan kurtarmağa muvaffak olmuştur. Yine bu sıralarda padişah bir çavuşu, az bir miktardaki Türk esirinin tahliyesini istemek ve Gırnata'dan çıkarılan Müslümanların lehinde tavassutta bulunmak üzere Fransa sarayına gönderdi.

Fas ve Merakeş şerifinin bir elçisi de İspanya Müslümanlarının durumu hakkında dikkati çekmek ve İspanya ile bir antlaşma yapılmasını engellemek üzere İstanbul'a geldi.

Doğu sikkeleri ve el yazıları koleksiyonlarına sahip olmakla şöhret kazanmış olan Balyoz Nani İstanbul'a gelişinde padişahtan nail olduğu ilk mülakatta (Nisan 1615) hil'atle taltif edildi. Son zamanlarda Venedik hükümeti; Malta ve Floransalıların seferlerine katılmamış olduğundan dolayı Osmanlı hükümeti memnundu.

Padişah Akdeniz'deki bazı yerlerin otoritelerine emirler yollayarak Venedik sınırlarına saygı gösterilmesini ve Venedik gemilerine engel çıkarılmamasını ihtar eyledi (Nisan 1614). Nani, Kıbrıs'la ilgili ve Mühr-i Hümayunla mühürlenmiş berat şeklinde bir ticaret antlaşması elde etmeğe de, güçlükle kavuştu.

Padişah İspanya'dan çıkarılan Müslümanları ve himaye ettiği Raguzalıları tavsiye konusunda da Venedik doçuna mektup yazmıştır.

AVUSTURYA ELÇİSİNİN İSTANBUL'A GELİŞİ

Prag burjuva sınıfının başı olan Baron Herman dö Çernin'i imparator, elçi seçerek İstanbul'a yüz elli kişi ile gönderdi. İtalyan Sezar Gallo da onun refakatine verildi. Budin Valisi Damat Halil Paşa Çernin'i kabul etti (1 Haziran 1616).

Belgrad'da da, o zaman hemen hemen seksen yaşına gelmiş bulunan Kadı Habil, Çernin'e dostça davrandı (28 Haziran). Çernin debdebe ile ve Avusturya kartalını gösterir bir bayrak açtırmış bulunduğu halde, İstanbul'a girdi. O zamana kadar hemen hiç bir Hıristiyan elçisi böyle bir tarzda başkente girmek cüretini gösterememişti.

Bunun üzerine Avusturya elçisi göz altında tutulmuş ve Hıristiyan evleri de kontrolden geçirilmiştir. Galata'da Fransiskenlerin genel vekili olan rahip denize, dört Cizvit de Yedikule hapishanelerine atıldı. Sonunda Çernin'in hürriyeti iade edildi.(4 Eylül) Hıristiyan elçileri içinde bayrağını açmış ve müzikasını önüne takmış olarak İstanbul'a giren bu elçi hakkında bazı çevreler değişik fikirler beyan etmişlerdir.

Çernin 4 Eylül 1616 tarihinde padişah huzuruna kabul edilmiştir. İmparator, padişaha ellibin Florinlik hediye göndermişti. Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin güçlüğü özellikle Transilvanya meselesinden ileri geliyordu.

Çernin, Transilvanya memurunun hazır bulunduğu bir sırada kaymakam paşaya şikâyetlerde bulunmuştur. Kaymakam paşa da karşılıklı bazı şikâyetleri belirtti. Çernin, İstanbul'dan çıkıp gitmek istediği zaman Osmanlı Hükümeti buna engel oldu. Sezar Gallo, Çernin tarafından hazırlanmış olan bir antlaşmayı yalnız olarak imparatora götürmek durumunda kaldı.

Bazı özel durumlar ve olaylar Çernin'in müzakereleri ilerletmesine ve İstanbul'da antlaşmaya uygun bir konsolosluk kurmasına imkân vermedi. Bu bakımdan padişaha, sadrazama veda ederek Viyana yöneldi (10 Haziran 1617).

SULTAN AHMED'İN VEFATI

Sultan Ahmed, kısa bir hastalıktan sonra, yirmi sekiz yaşında ve sultanlığının on dördüncü yılında vefat etti (22 Kasım 1617).

Sultan Ahmed, kendiliğinden bir şey yapamayarak ve yapmak da istemiyerek hemen bütün sultanlık süresince hocasının, şeyhülislamın, haremlerinin ve kızlarağasının etkisi altında kalmıştır.

Adalete karşı olan bağlılığı tarihçilerin övgüsünü kazanmıştır. Ancak pek az olmakla beraber, gaddar davrandığı anlar da olmuştur. Çağının gerçekten övülmeğe değer olan işleri arasında dinî müesseseler kurması ve özellikle At Meydanı'nda medresesi imareti, akıl hastahanesi ile bir büyük cami yaptırması başta gelir.

Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'yi süslemeğe gösterdiği özen takdire değer olduğu gibi; kendi adı ile anılan güzel camide her yıl Hz. Peygamber'in doğum gecesinde mevlid okutması, sarayda Hz. Peygamber'e ait mübarek eşyanın teşhiri, yine sarayda her Cuma gecesi hatim indirmek üzere hafızlar tayin etmesi, şarabın yasaklanması konusundaki emirleri İslâm dünyasınca unutulmayan ve din bağlılığının birer örneği olan önemli davranışlardır.

Sultan Birinci Ahmed, bir anıt daha bırakmıştır. Bu, onun adını taşıyan Kanunnamedir. Ölümünden iki yıl sonra hazine kethüdası Müezzinzâde Ali Efendi tarafından yayınlanmıştır.

Bu kanuname aslında yeni bir kanun hüviyetinde değilse de, o zaman devlette yürürlükte olan kanunları usulüne göre tasnif etmekte sancak ve eyâletleri, timar ve zeametleri daha iyi bir tarzda bölmekte; kara ve deniz kuvvetlerini tayin eylemekte; padişahın dahilî ve haricî saray erkân ve görevlilerini düzenlemekte, zabıtaya malî işlere, timar ve zeametlere dair eski emirleri daha organize bir şekilde belirtmektedir.

Sultan Ahmed’in 7 şehzadesinden üçü, İkinci Osman, Dördüncü Murad ve Birinci İbrahim, Sultan olmuşlardır. Osman ve İbrahim yeniçerilerin isyanları üzerine hayata gözlerini kapamışlardır.

Sultan Birinci Ahmed’in iki oğlu, askerin isyan fırtınaları arasında kurban olmuş, diğer dördü kardeşlerinin gadri ile hayattan ayrılmıştır. Sadece oğullarından biri, Dördüncü Murad çökme belirtileri gösteren devlet binasını kan ve enerji ile sağlamlaştırmak istemiş, büyük hizmetler yapmıştır.

-XLII- SULTAN MUSTAFA’NIN TAHTA ÇIKARILIŞI VE İNDİRİLİŞİ

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundanberi on dört padişah babadan oğula tahta geçmekte birbirini izlemiştir, ilk defa olarak Sultan Ahmed’in kardeşi Mustafa, padişahın ölümü üzerine tahta davet olundu. Çünkü haneden mensublarının yaşça büyük olan erkeğine taht hakkı tanıyan usule göre bunun böyle olması gerekiyordu.

Sultan Ahmed’in büyük oğlu Osman, Mustafa’dan on üç sene daha küçüktü. Ancak Sultan Mustafa budala olduğundan, İslâm şeriati uyarınca zaten taht hakkından yoksun olması gerekirdi.

Mustafa gerçi kardeşinin tahta çıkışında sağ bırakılmış ise de, on dört sene sarayın harem dairelerinde adeta tutuklu gibi yaşadığından bütün moral bozulmuş, üzerine eblehlik çökmüştü.

Pek seyrek ve siyah bir sakalın hafifçe gölgelendirebildiği dar ve gamlı çehresi, ürkek bakışları, ruhunun durumunu açıkça gösterirdi. Eyüp’de kılıç kuşandıktan, atalarının türbelerini ziyaret ettikten, askere üç yüz milyon akça kadar cülus bahşişi verdikten sonra bazı idarî uygulamalarda bulundu. Sultanlığının işleri hemen hemen

bunlardan ibaret kalmıştır. Silahtar, Mısır Valisi atandı. Çuhadar Ağa'ya Şam, Doğancıbaşı'ya Karaman eyaleti verildi.

Padişahın sırlarını ilk olarak yayan Kızlarağası olmuştur. Yeni padişahın aptallığını velilik alâmetlerinden sayan olmuşsa da bu, kimseyi tatmin etmemiştir. Nihayet Şeyhülislam Esad, kaymakam Sofu Mehmed Paşa ile birlikte Sultan Mustafa'nın tahttan indirilişine karar verdiler.

Devlet büyükleri, divana çağırıldı. Sultan Mustafa dairesine kapatılarak Sultan Osman büyük görevlilere ve askere tahta çıkmış padişah olarak tanıtıldı (26 Şubat 1618). Ordu yeni padişahı hararetle alkışladı. Çünkü bu ikinci cülus asker için ikinci bir bahşişe alâmetti. Üç ay zarfında altı milyon altınlık cülus bahşişi hazineyi de tüketiyordu.

SULTAN İKİNCİ OSMAN'IN İRAN İLE BARIŞ ANTLAŞMASI

Sultan Osman'ın tahta çıkışında Yedikule'de tutuklu olan Kırım Şehzadesi Mehmed Giray kaçma fırsatı bulmuşsa da, sonradan yeniden yakalanmış ve hapsolunmuştur. Mehmed Giray'ın kardeşi Şahin Giray da İran'a firar etmişti. Sultan Ahmed'in ölümü üzerine Kırım'a dönmek üzere Şahtan izin istedi. Şah Abbas büyük saygı ile onu yola çıkardı.

Şahin Giray ata bindiği zaman, Şah Abbas, lâtife yollu: "Hanzadem eğer Osmanlılar seni serdar ederlerse İranlılarla savaşır mısın?" diye sordu. Aldığı cevap: "Şüphesiz" den ibaret oldu. Sultan Mustafa'nın tahta çıkışından sonra İstanbul'da tutuklu bulunan İran elçisi serbest bırakılmıştır.

Bir taraftan da İran sınırındaki Osmanlı Ordusuna cülus bahşişi ve bir hatt-ı hümayun gönderilmişti.

Defterdar Bakî Paşa'nın ve tecrübeli başka savaş erlerinin öğütlerine rağmen Kırım Hanı, timar ve zaamet sahibi

süvariler, Diyarbekir, Van, Sivas, Rumeli, Halep, Erzurum Beylerbeyleri ile Van'dan hareket etmiş ve büyük bir süratle Serav ovasına erişmişti. Tebriz Kumandanı, Kırım Hanı'nı bir tuzağa çekerek kanlı bir cenk açtı. Sonucunda Han yenildi.

Bu üzüntülü haber Osmanlı ordugâhına gelince Sadrazam Halil Paşa doğrudan doğruya Şahın atalarının kabirlerinin bulunduğu Erdebil üzerine yürümeyi planladı. Şah Abbas, Halil Paşa'ya, burnunun büyüklüğünden dolayı Burun Kasım diye anılan bir elçiyi gönderdi. Onunla yolladığı mektupta da barış eğilimlerini belitti.

Barış görüşmeleri büyük bir güçlüğe uğramadan gelişti. İranlıların yılda yüz yük ipek göndermeleri şartıyla, Serav ovasında, barış imzalandı (26 Eylül 1618). Şah Osmanlı ordusuna zahire yüklü bin sekiz yüz katar deve hediye eyledi.

İran Elçisi Mirza Mehmed Han, Şahın tasdiknamesini sadrazama; Cebeci Başı Mehmed Ağa da Halil Paşa'nın tasdiknamesini İran sarayına götürdü. Ordunun terhisi Erzurum'da yapıldı. Sadrazam kendisi de kışlamak üzere Tokat'a gitti (27/Kasım 1618).

Burada bulunduğu sırada gelen bir hatt-ı hümayun, seferin sonucundan dolayı tebrikler ihtiva ediyordu. Fakat İstanbul'a dönüşünde Halil Paşa sadrazamlıktan azolunarak üçüncü defa olmak üzere yeniden Kaptan Paşalığa tayin edildi.

KOMŞU ÜLKELERLE ANTLAŞMALARIN YENİLENMESİ

9 Aralık 1617'de Ahmed Kethüda ve Grasiyani, iki tarafın da sahiplik iddiasında bulundukları köylerle ilgili yeni bir mukavele imza etmişlerdi. Bu yeni mukavelenin, revize edilen Zitvatorok Antlaşması ile karşılaştırılması, Sultan Osman'ın taht'a çıkışı esnasında Komorn'da yapılmıştır.

Avusturya birinci delegesi dö Molar, Sultan Osman'ı cülusundan dolayı kutlamak ve Komorn'da gerçekleştirilen antlaşmanın tasdiknamesini sunmak üzere İstanbul'a gelmiştir (27 Şubat 1618). Molar barışın korunması için bazı sınır beylerine fermanlar gönderilmesini sağladı.

Venedik birinci tercümanının kızını almağa boş yere uğraşan, fakat bu defa İngiliz elçisinin aracılığı ile arzusuna kavuşan Nakos dukası Grasiyani, Moldavya Prensi tayin edildi (4 Şubat 1619). Eflâk Voyvodalığına getirilmesini Avusturya elçisinin bütün gücü ile desteklediği Davit Şervan bu sıralarda öldü. Molar, Radul Şervan'ın oğlu Aleksandr'ı bütün etkisini kullanarak, Davit Şervan'ın mirasına kavuşturdu.

Bohemya âsîleri, ilk defa olarak İstanbul'a delegeler yolladılar. Bunlar padişah'tan yardım istiyorlar, buna karşı da Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyi teklif ediyorlardı.

Molar, İstanbul'da iken Matyas ölmüş, yerine İkinci Ferdinand imparator olmuştur. O da Molar'ı görevinde bıraktı. Molar bir buçuk yıl İstanbul'da oturduktan sonra, yeni imparatora padişahın tebriklerini sunmakla görevli bir çavuşla birlikte, Viyana'ya döndü.

Venedik, Mehmed Çavuş'un getirdiği haber üzerine, Osmanlı tahtına Sultan Osman'ın çıktığını resmen öğrenmiş olarak yeni padişahı tebrik ve eski antlaşmaları yenilemek için Françesko Kontareni'yi görevlendirdi. Kontareni, otuz maddelik, son ticaret antlaşmasını tasdik ettirmeğe muvaffak oldu.

Venedik Doçu, hediyeler ve dalkavukluk mektupları ile Kızlarağası ile beraber Şeyhülislam Esad Efendi'nin de teveccühünü kazanmasını bildi. Bu sayede İspanya ile yeniden müzakere alanına konulmuş bir ateşkesi, Venedik Cumhuriyeti'nin lehine olmak üzere, reddettirdi.

Bu sıralarda İngiliz elçisi Pol Pindar, İstanbul'a geldi. Hüseyin Çavuş, Sultan Osman'ın cülusunu bildirmek üzere Lui XIII. ün sarayına gönderildi. Bu vesile ile Fransa'nın

gücenmiş olduğu bir olay dolayısıyla da mazeret beyanında bulunacaktı. Bu çavuş, cülusu haber vermek üzere Fransa'dan İngiltere ve Felemenk'e de gitmiştir.

Lehistan hükümeti Razova'yı tahkim ederek antlaşmayı zedelemiş olduğundan onbeşbin kadar Tatar sınırı geçtiler. Lehistan, bu olaydan şikâyetçi olmuş ve Sadrazam Halil Paşa, Kırım Hanı Canıbeg Giray'a, Lehistan sınırına saygı gösterilmesi için emir yollamıştı.

Ertesi yıl bazı olaylar dolayısıyla doğmuş olan dargınlığı gidermek üzere Lehistan kralının yeni bir elçisi İstanbul'a geldi. Bununla beraber bir sonuç elde edemedi, İskender Paşa Kazaklar üzerine yürüme emrini aldı. Nihayet Hotin'de barış yeniden sağlanabildi.

Bu zamanlarda genel olarak Hıristiyan iktidarlarının elçileri, Osmanlılar gözünde, Fas Sultanı ve İran Şahı gibi İslâm hükümdarlarının Sultan Osman'ı tebrike yahut eski antlaşmaları yenilemeğe memur eyledikleri elçilere göre daha az önemli idi.

Fas ve Merakeş Sultanının elçisi Şeyh Abdülaziz, silahlardan ve kıymetli kumaşlardan mürekkep hediyelerini sunmak ve Basra Körfezi'nde vukua getirilen haydutluklardan şikâyet ederek bunların önüne geçilmesini dîvândan istemek görevi ile İstanbul'a geldi.

İran Şahının elçisi, Burun Kasım idi. Bu elçi, Fas Sultanının hediyelerinden çok daha pahalı armağanlar getirmişti. Halil Paşa, sadrazamlığın kendisine verdiği yetki uyarınca İran ile barış antlaşması yapmıştı. Bu barışın tasdiknamesi, yeni Sadrazam Damat Öküz Mehmed Paşa ile İran Başbakanı Kadıhan ve Revan Valisi Emir Gûne arasında mektuplaşmalardan sonra, gönderildi (29 Eylül 1619).

SULTAN OSMAN ZAMANINDA YAPILAN YENİ ATAMALAR

Sultan Osman, Halil Paşa'yı Sultan Mustafa'yı tahta çıkardığı ve üç ay içinde iki defa cülus bahşişine sebep

olduğu için affetmemiş ve azletmişti. Şeyhülislam Esad Efendi'den de o yüzden memnun değil idiyse de onu azletmedi. Ancak ulemâ sınıfının tevcihlerini ondan alarak Hoca Ömer Efendi'ye vermekle şeyhülislamı gücendirdi.

Böylece şeyhülislamın görevi hemen hemen fetva vermekten ibaret kaldı. Hayatını tehlikede görmüş olan Halil Paşa, Üsküdar'da büyük Şeyh Aziz Mahmud'un tekkesine sığınmıştı.

Bu büyük Şeyhin halk arasında mevcut olan derin etkisi ve gördüğü hürmet dolayısıyla bazı büyük memurları idamdan koruduğu bilinmektedir. Şeyh Aziz Mahmud Efendi'nin müdahalesi üzerine Halil Paşa, padişah tarafından sadece hayatına ilişilmemek vaadine kavuşmamış, aynı zamanda ikinci vezirlikle Kaptan Paşalığa da tayin olunmuştur.

Bu yıl içinde kadınların ortak kullanılabileceği sapık fikrini telkin eden ve uygulayan on beş kişi, Çeşmî Mahmud Efendi'nin fetvası üzerine, müthiş işkenceler içinde öldürüldüler. Yine o yıl, ilk defa olmak üzere, on akçalık sikke kesildi.

Güzelce Ali Paşa, Tunus Beylerbeyi İstanköylü Ahmed Paşa'nın oğlu idi. Babası bir Celâli ayaklanmasında öldürülmüştü. Önce Dimyat sancakbeyi, sonra Yemen ve Tunus Beylerbeyi olmuş, nihayet vezirliğe yükseltilmiş ve ikinci defa olarak da Kaptan Paşalığa tayin edilmiştir.

Bir süre önce İstanbul limanına altı düşman gemisini, arkasından çekerek girmiş; iki yüz de esiri beraberinde getirmişti. Osmanlı amiralinin başkente zaferle girişinde bu esirlerden her biri, bir torba altın taşıyordu. Bu başarı üzerine Padişah Ali Paşa'yı mükafatlandırmıştı.

Daha sonra padişahın öylesine teveccühünü kazandı ki Sultan Osman kendisini sadrazamlık görevine yükseltti ve Mehmed Paşa'yı da yeniden Halep valiliğine yolladı (Aralık 1619). Mehmed Paşa, Haleb'e giderken otuz bin altın da vermeğe mecbur olmuştur. Oraya vardıktan bir süre sonra

vefat etmiş ve Şeyh Ebubekir zaviyesinde yaptırmış olduğu türbeye gömülmüştür.

Ali Paşa'nın, Sultan Osman üzerindeki etkisi gittikçe arttı. Padişahın yanından onun eski yakınlarını uzaklaştırmasını başarabildi. Defterdar Bakî Paşa malları elinden alınarak adalara sürülmüştür. Sultan Ahmed zamanından beri büyük nüfuz sahibi olan Kızlarağası da servetini kaybederek Mısır'a sürüldü. Hoca Ömer Efendi de Mekke'ye gitmek emrini alarak gemiye binip Üsküdar'a geçmek üzere iken Ali Paşa'nın ölüm haberini alması sayesinde saraya dönebildi.

SAFİYE SULTAN'IN VE EKMEKÇİZÂDE'NİN ÖLÜMÜ VE BAZI OLAYLAR

Kocası Üçüncü Murad ile devlet idaresine karışmış ve oğlu Üçüncü Mehmed zamanında da devleti idarede büyük ölçüde etkili olmuş, ancak torunu Sultan Ahmed'in tahta çıkışı üzerine eski sarayda bir köşeye çekilip yaşamak zorunda kalmış olan Safiye Sultan, bu zamanlarda, vefat etmiştir.

O tarihlerde eski sarayda Sultan Ahmed'in; Murad, Süleyman, Kasım ve İbrahim adlarında dört şehzadenin annesi Kösem Sultan yaşıyordu idi.

Bu sıralarda Ekmekçizâde Ahmed Paşa da öldü. Ekmekçizâde birbiri peşisıra vergi tahsildarlığından defterdarlığa, vezirliğe yükselmiştir. Sadrazam Öküz Mehmed Paşa azledildiğinde, Ekmekçizâde kaymakam bulunuyordu. Kendisinin sadarete getirileceğini ummuştur. Fakat Kaymakamlıktan bile azledilip de Halil Paşa ona tercih olununca üzülmüş ve kederinden ölmüştür.

Ölümünden az önce Özi kalesinin onarımı ve bu şehir karşısında Kıl burnunda bir kale inşası için on milyon akçe tahsis etmiştir. Vefatında evinde yüz milyon akçeyi bulan serveti hazineye alınmıştır.

Yine bu 1618 yılında (Haziran) Budin Valisi Karakaş Mehmed Paşa, Mur Nehri kıyılarında görülmüş olan bir atmosfer olayı hakkında dîvâna dilekçe göndermiştir. Buna göre bir kara bulut belirmiş, bunun ortasında haç şeklinde şimşekler parlamış, bir çok siyah taşlar çıkarak bir buçuk arşın kadar yere girmiş ve bunların bazıları üç kantar ağırlığında bulunmuştur.

Ertesi yıl İstanbul'da bir kuyruklu yıldız görülmüş, daha derin etkilere sebep olmuştur. Işığı ateşi andıran ve kılıç şeklinde gözüken bu yıldızın ucu, doğudan batıya doğru uzuyor idi. Bu olay halk tarafından değişik şekillerde yorumlanmıştır.

LEHİSTAN SAVAŞI VE GRASİYANİ'NİN ÖLÜMÜ

Grasiyani, Osmanlılara yazılmış mektupları ele geçirerek Kazaklara ve Lehlilere verdi. Moldavya Voyvodası Grasiyani'nin bu hareketi, Lehistan savaşının sebebi olmuştur. Silistre Valisi ve serdar tayin olunan İskender Paşa, azledilen Grasiyani'ye ve onun taraftarları ile Lehlilere karşı gönderildi.

Rumeli Beylerbeyi Yusuf Paşa, Niğbolu Sancakbeyi Tiryaki Mehmed Paşa, Vidin Sancakbeyi Mihaloğlu torunlarından ihtiyar Hızır Paşa, Kırım Hanı Canıbeg Giray seferberlik emri aldılar. Kırım Hanının yanında kardeşi Devlet Giray'dan başka Kantemir Mirza da bulunmakta idi.

Yaş yakınlarında düşmanla karşılaşıldı. 20 Eylül 1620'de büyük bir cenk başladı. Hüseyin Paşa Osmanlı öncülerinin başında bulunmakta ve Mihaloğlu tarafından desteklenmekte idi. İskender Paşa, Devlet Giray'a artçılıkta kalmasını İsrarla söylediyse de sözünü dinletemedi.

O da Tatarlarla birlikte ordunun önünde dövüşmek istiyordu. Mihaloğlu, Hüseyin ve Tiryaki Paşalar düşman

ortasına hücum ettiler. Tatarlar ve Nogayların büyük yiğitlikleri savaşın kazanılmasına çok yardımcı oldu.

İkibin Lehli savaş alanında kaldı. Grasiyeni kaçmayı başarmış, fakat kethüdası Osmanlıların eline düşmüştür. Leh Başkumandanlığı İskender Paşa'ya anlaşma teklif etmiş ve serdara para, Padişah'a da yıllık bir vergi vaadeylemişse de toplanan askerî konsey bunu kabul etmemiştir.

Bu, Kantemir'in toplantıya büyük bir öfke ile gelerek yaptığı konuşmadan sonra kararlaştırılmıştır. Bundan sonra onyedi gün iki ordunun değişik bölümleri arasında cenk sürüp gitmiştir. Lehliler, daima Tatarlar tarafından taarruza uğrayarak çekilmişlerdir. Tatarlar bir çok esirler de almışlardır.

Lehliler Dinyester kıyılarına vardıklarında düzenleri ve disiplinleri bozulmuştu (7 Ekim 1620). Tatarlar bu durumdan faydalanarak düşman üzerine ok gibi atılmışlar Polonyalılar genel bir yenilgiye uğramışlardır. Bu arada Grasiyani kaçmış, fakat bir köylü tarafından öldürülerek başı halefi Aleksandr'a gönderilmiştir. Böylece Lehistan ordusu yok edilmiştir.

BOĞAZIN DONMASI, ALİ PAŞA'NIN VEFATI

Sultan Osman'ın başka anadan kardeşi olan ve büyük ümitler veren Sultan Mehmed kış başlarında idam olundu (12 Ocak 1621).

Yeni Kızlarağası Süleyman Ağa, Padişah'ın Şehzade'yi ortadan kaldırmak hususundaki fikrini destekleyerek öldürülmesini tavsiye etti. Ancak Şeyhülislam Esad Efendi bu kardeş öldürülüşünü meşru göstermek için istenilen fetvayı vermeyi reddetti. Rumeli Kazaskeri Kemaleddin ise padişah'ın isteğine uygun bir fetva verdi.

Zavallı Şehzade Mehmed, celladların kendisine saldırdığını görünce:

“Osman, Allah’tan dilerim ki, hayatı ve saltanatından mahrum olasın. Beni nasıl öldürüyorsan, seni de öylece öldürsünler,” diye feryad eyledi.

Bu yılın kışı olağanüstü derecede sert geçmiştir. Boğaz tüm olarak donmuştur. Öylesine ki, Avrupa’dan Asya’ya yürünerek gidilebilirdi. Osmanlı tarihinde bunun sadece iki örneği bilinmektedir. Gemi seferlerinin kesilmesi, yiyecek fiyatlarında büyük artışlara yol açtı. Yetmiş dirhem ekmek bir akçaya, etin okkası da on beş akçaya kadar çıktı.

Sipahiler gürültü ile Dîvân-ı Hümayun’a gelmiş, Sadrazam, yeniçerilerle sipahileri itaat ettirebileceği hususundaki düşüncesi de boşuna olmuş; Ali Paşa birikmiş aylıklarından bir miktarını ödemek suretiyle kendilerinin gönüllerini almağa mecbur oldu. Bu gibi sebeplerle kıtlık daha tehlikeli sonuçlara da yol açabilirdi. Bu zamanda Osmanlı politikası Sadrazam Ali Paşa’nın elinde idi.

Moldavya Prensi Grasiyani’nin kayınbabası olan Venedik birinci tercümanı Bolisi, padişahın emri ile boğdurulmuştur (Şubat 1620). Tahkikat evrakına göre bu adam İslam dini ve kadınlar hakkında kötü sözler söylemiştir. Ölümünün diğer sebebi; Osmanlılar tarafından zapt olunan bir Venedik kalyonunun iadesi konusunda fazla direnmesi de olabilir.

Ali Paşa, yabancı elçilik görevlilerine de çok sert davranışlarda bulunmuştur. Ali Paşa elçiler tarafından sevilmediği gibi vezirlerce de hakkında sempati beslenmeyen bir adam olmuştu. Bir çoğu onun hışmına uğramışlardı. Bazı insanlar da onun idaresinden zarar görmüşlerdir. Bazı adamlar hareketlerinin cezasını bir hayli para ile ödemişlerdir.

Durum karşısında Sadrazam kendi şahsi güvenliği bakımından korkmağa başladı. Gözden düşen bazı vezirlerin sığınmış oldukları büyük Şeyh Üsküdarlı Aziz Mahmud Efendi'yi ziyarete giderek kurbanlık kırk koyun verdi.

Ali Paşa, Hoca ile de uyuşmak ihtiyatkârlığında bulundu. Ancak bahar gelip de Boğaz gene gemilere açılınca, askerin ayaklanması korkusu da kalmayınca Sadrazam, Hoca'nın Mekke'ye yollanmasına irade çıkarttı. Fakat Hoca, bu mecburî hac farizasını eda için Üsküdar'a varırken, sadrazam da ölüverdi. Padişah'tan başka bu ölüme öyle pek üzülen olmadı (9 Mart 1621).

Ali Paşa'nın yerine vezirlerin son safında bulunan Hüseyin Paşa getirildi. Hüseyin Paşa, Arnavutluğun Ohri kasabasından olup Revan savaşında Yeniçeri ağalığına, daha sonra da Rumeli Beylerbeyliğine ve vezirliğe yükseltilmişti. Fanatik bir Müslüman idi. Onun görüşüne göre yeryüzünde padişahtan başka hükümdar yoktu; dünyanın geri kısımlarının imparator ve kralları, padişahın arzusu ile hükümet eder görüşünde idi.

LEHİSTAN ÜZERİNE SEFER

On sekiz yaşında bulunan Sultan Osman, vezirlerin vasiliğinden kurtulmak için çalışmağa ve onların öğütlerine, iradesiyle karşı koymağa başladı. Cenkçi ve silah kullanmakta maharetli olmasına rağmen hasisliğinden dolayı asker tarafından sevilmemekte idi.

Örneğine pek rastlanmamış bazı davranışları, özellikle ilmîye mesleği mensuplarının arpalıklarını kesmesi dolayısıyla da bilginler sınıfı da kendisine gücenmişlerdi. İnceleme ve olup bitenleri öğrenme arzusu ile geceleri bizzat denetimlere çıkmasından hoşlanmıyan başkent halkının da kendisine pek sempatisi yoktu.

Padişahın kafasına Lehistan ile savaşmak o kadar yerleşmişti ki; yeni barış teklifleriyle gelen bir Leh elçisi İstanbul'a girmeden ve hiç bir şey kararlaştırılmaksızın, Küçükçekmece'den dönmeğe mecbur olmuştur. İngiliz elçisi, Lehistan'la uzlaşmazlığı Kral Jak adına gidermek istedi. Fakat padişahtan, Kazaklar tarafından devlet sınırına yapılan tecavüzlerin öcünü alması gerekeceğinden başka bir cevap alamadı.

9 Mayıs 1621'de padişahın tuğları Davud Paşa ovasına dikildi. Kısa bir süre sonra da asker yola çıktı. İstanbul'dan ayrılıştan on gün sonra Edirne'ye erişen padişah on gün de orada durdu. Sonra yeniçeriler Yanbolu'ya doğru hareket eylediler.

Yol esnasında Kazakların Karadeniz'de Ahyoli'ya çıktıkları haberi geldi. İsakçı'da Tuna üzerine köprü kurulduğu sırada (12 Temmuz) yeniçeri ve sipahilere, padişahların ilk seferinde gelenek olduğu üzere ellişer akçe bahşiş verildi. Bu sıralarda Taşköprüzâde'nin oğlu ve Rumeli Kazaskeri bulunan Kemaleddin Efendi öldü. Görevi Habeşî hadım Molla Ali'ye verildi. Anadolu Kazaskerliğine de Tabib Musa tayin edildi.

SULTAN OSMAN TUNA VE DİNYESTER SAHİLLERİNDE

Ordu bir süre İsakçı mevkiinde kaldı. Bu sıralarda bazı haberler geldiği gibi, alınan bir kısım esirler de orduya getirildi. Bu sebeple Padişah bazı ihsanlarda bulunmuş ve bazı zevata iltifatlar etmiştir.

Sultan Osman ata binerek, ok atarak maharetini Tuna kıyılarında da orduya gösteriyordu. Ancak, gönül eğlendirmek için, Kazak esirlerinden bir kaçını da okla delmesi, onun böyle soğuk davranışlarından hoşlanmayan

asker üzerinde, cenkçi eğilimleri ile kazanmakta olduğu sevgiyi yok etti.

Yolda orduya, Diyarbekir Beylerbeyi Dilâver Paşa da katılmıştır (8 Ağustos). Kırım Hanının vezirinin gelişi de tam bayrama rastladığından şenlikleri arttırmıştır (1 Şevval/29 Ağustos). Eflâk Voyvodası, yolları gerektiği gibi onarmamış olduğundan ve onun Lehlilerle uyuşmuş olması şüphesi de doğduğundan azil ve hapsedilmiş; Voyvodalık Lehistan'ın açık düşmanı olan Etyen Tonza'ya verilmiştir.

Hüseyin Paşa ile Moldavya Voyvadası düşmanın beş bin kişilik bir akıncı kuvvetini yenmiş ve perişan etmişlerdir. Padişah, Ağustos sonlarında Hotin yakınlarına erişti. Lehistan büyük Şansölyesi dört bin Polonyalı ve sekiz bin Almanla Dinyester sahillerine yerleşmişti. Veliahd de altmış bin asker ile Kamaniçe'de istihkâm altına girmişti. Bu sırada Kırım Hanı gelip padişahın elini öptü. İltifat ve ihsanla karşılandı.

Osmanlı ordusu derhal savaş düzenine konularak, sadrazam Lehistan ordugâhını çevirmek üzere tedbirler aldı. Sonu nehre dayanmakta olan sağ kanat; Diyarbekir, Anadolu, Karaman, Sivas beylerbeylerinden; merkez; yeniçeri ve sipahilerden kurulmuştu. Sol kanatta da Şam, Haleb askeri ile müteferrikalar ve Moldavya Voyvodası ile Kırım Hanı vardı. Bunlar da bir ormana dayanmakta idiler. Moldavya Voyvodası Dinyester üzerine bir köprü atmağa da muvaffak oldu.

Müstahkem ordugâha birinci hücumda Osmanlı ordusu tam bir zafer kazandı (8 Eylül). On iki sahra topu, otuz iki bayrak, iki büyük Alman bayrağı zaptolunmuştu. Binden fazla da düşman savaş alanında kalmıştı.

Bu sıralarda yiğit Nogay Beyi Kantemir Mirza, Özi valiliğine tayin edildi. Kantemir, Dinyesteri geçmiş ve iki bin beş yüz esir ile dönmüştür. Düşman ordularına bir çok hücumlar yapıldı. Dördüncü hücumda padişah karşısında

bulunan Kazak ordugâhına bizzat taarruz etmiştir ki; bu hepsinden daha kanlı olmuştur.

Osmanlılar da bu hücumda çok şehit vermişlerdir. Özellikle Budin Valisi Karakaş Mehmed Paşa savaş alanında hayata gözlerini kapamıştır. Sadrazam, Karakaş Paşa'yı ateşin, en hızlı yerine yollamış ve sonra da gerekli şekilde ona yardımcı olamamıştı (27 Şevval/14 Eylül).

İstenilen zaferin elde edilememesinden ve Budin Beylerbeyi'nin şehitliğinden dolayı padişah, Hüseyin Paşa'yı azletmekle yetindi. Yerine de Diyarbekir Valisi Dilâver Paşa'yı tayin eyledi (l7 Eylül). Hüseyin Paşa ikinci vezir unvanını üzerinde bulundurarak Dinyester'in öte tarafında harekete memur olan askerî komutanlığı atandı. Yusuf Paşa Erzurum, Süleyman Paşa Diyarbekir valiliklerine tayin olundular. Bakî Paşa da Defterdar oldu.

Dinyester üzerine köprü kurulunca Hüseyin Paşa nehrin öte tarafına geçti. İki gün sonra (23 Eylül), Polonyalılar Hüseyin Paşanın ordugâhına bir gece baskını yaptılar. Ertesi gün nehrin öte yakasında bulunan asker, Polonya ordugâhına beşinci bir hücumda bulundu.

Rumeli Beylerbeyi ve Kırım Hanı yiğitçe savaştılar. Ancak yeniçeriler yeteri kadar yardım etmedikleri cihetle çekilmek zorunda kaldılar. Altıncı ve son bir hücum daha yapıldı ise de bunda da Osmanlılar epeyce kayıp vermiş ve ordugâhlarına dönmüşlerdir.

LEHİSTAN İLE BARIŞ

Sultan Osman bir savaş konseyi toplayarak ileri gelenlere güzel sözler söylemiş ve: "Benim bütün emellerimin yönelişi zaferedir. Gerekirse kışı benimle birlikte geçireceksiniz" demiştir. Ondan sonra otuz günlük bir duraklama emri vermiştir. Tatar Hanı'nın ikinci veliahdı demek olan Nureddin Sultan o yakınlardaki bölgeleri vurmağa memur oldu.

Mevsimin ilerlemiş olması ve her iki taraftan da bir çok kayıpların verilmiş bulunması karşılıklı olarak bir barış arzusunu geliştirmiş ve kuvvetlendirmişti. Eflâk Voyvodası Radul Şerban, aracılığı ile eskiden Sultan Süleyman'ın koyduğu esasa uygun olarak, yani Lehistan Tatarlara yılda kırk bin florin vermek şartı üzerine, bir barış antlaşması imzalandı.

Devletin bütün eyaletlerine, bundan sonra, fetihnameler yazıldı. Kaymakam Paşa'ya İstanbul'u aydınlatması için emir verildi. Hıristiyan tarihçilerine göre Türkler bu savaşta seksen bin adam kaybetmişlerdir. Osmanlı tarihçileri ise, bu yıl mü'minlerin kılıçları altında yüzbin düşmanın can verdiğini belirtirler. Her iki rakamda da mübalâğa payını göz önünde bulundurmak yersiz olmaz.

Lehistan seferinin beklenen sonucu vermemiş olmasında; Sadrazam Hüseyin Paşa ile Karakaş Paşa'nın, Tatar Hanı ile Kantemir Mirza'nın kıskançlıklarının ve özellikle Kızlarağası Süleyman Ağa'nın cehalet ve gururunun büyük payı olduğunu söylemek gerekir.

SULTAN OSMAN'IN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ, İNGİLTERE ELÇİSİNİN GELMESİ

Bu seferin fazla memnunluk verici olmayan sonucundan Sultan İkinci Osman, birinci defa olarak babalık sevincini duymak suretiyle teselli bulmuştur. Padişahın bir şehzadesinin dünyaya gelişi onu sevindirmiştir. Bu şehzade az bulunur bir güzelliğe sahip ve aslen Rus olan Haseki Sultan'dan dünyaya gelmişti.

Padişah, nikâhla aldığı bu azadlı cariyeye karşı daima büyük bir sevgi göstermiştir. Çocuğunu doğurduktan altı hafta sonra Haseki Sultan, padişahı karşılamak için Edirne'ye gitmiş ve burada vezirler tarafından istikbâl olunmuştur.

1622 yılı başlarında Sultan Osman, seferden dönerek Davutpaşa sarayına indi. Kaptan Halil Paşa tarafından bu münasebetle büyük bir ziyafet verildi. Hz. Peygamber'in doğum gününe raslayan 12 Rebiülevvel 1031 de (25 Ocak 1622) Padişah İstanbul'daki sarayına girdi. Bu iki münasebetle genel şenlikler yapıldı.

Sultan Osman'ın İstanbul'a gelişinden bir kaç gün önce İngiliz elçisi Sör Tomas Roe, Osmanlı Devleti ile eski kapitülâsyonları yenilemeğe, Lehistan esirlerinin salıverilmesini, Berberîye hükümetlerinin korsanlıklarının engellenmesini, Müslümanların İngiliz tebaasına olan bütün borçlarının ödenmesini istemeğe memur idi.

Bu adam, Avrupa devletleri elçileri nüfuzlarının da değişik sebeplerden dolayı hemen hemen kalmamış olduğunu da gördü. Sadrazam Dilâver Paşa, İngiliz elçisini iyi karşılamış ve arzularının bir kısmına karşı gereken ilgiyi esirgememiştir. Padişah da Kral Jak'ın elçisi vasıtasıyla kendisine sunulan mektubuna uygun düşen cevabı yazmıştır.

Sultan Osman'ın bu dönüşünden sonra ilk yaptıkları arasında en göze çarpanı, saray müstahdemlerinden bir kaçına devlet memurlukları vermek olmuştur. Kendisi imparatorluğun idaresinde bazı değişiklikler de uygulamıştır.

O zaman en nüfuzlu adamlar şunlar idiler: Sadrazam Dilâver Paşa, bu zat nefsiyle değil, parasıyla da padişaha hizmet arzında bulunmuş idi. İkinci Vezir Halil Paşa, daha önceleri kaptanpaşalık ve sadrazamlık etmiş bulunuyordu. Defterdar Bakî Paşa, Nişancı Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Ali Ağa, Şeriat hükümlerine tam bağlılıkla ve karakterinin bağımsızlığı ile bilinen Şeyhülislam Esad Efendi.

ORDUNUN VE HALKIN MEMNUNİYETSİZLİK SEBEPLERİ

Sultan Osman, İstanbul'a dönüşünden sonra, bir iki paşa ile beraber geceleri sokak ve meyhaneleri dolaşır, böylece bir nevi polis gözcülüğü ve subaşılık görevini görürdü. Şarap ve tütün kullanmağa karşı da şiddetli emirler yayınladı. İstanbul'da büyük bir hayat pahalılığı ortaya çıktı ki, halk bunu, padişahın cimriliğine veriyordu.

Soy bakımından Rus olan Haseki Sultan'ın padişah üzerinde büyük etkisi vardı. Onun memnunluğunu arttırmak için şenlikler yapılarak Lehistan savaşının bazı olayları, bataryalar zaptı gibi cenk sahneleri temsil olundu. Bu oyunlarda hazır bulunan şehzade, bir tüfeğin ansızın patlaması ile aldığı yaradan dolayı hayata gözlerini yumdu.

Sultan Osman bunun üzerine üç zevce daha seçti. Ancak gelenek uyarınca bunları cariyelerden değil, tebasının hür kızlarından aldı. Bu ise o zaman için tehlikeli ve süregelen usulden farklı bir şey idi. Çünkü padişahla hısım olan bu kudretli ailelerin sonradan sultanlık iddialarında bulunmalarından korkulabilirdi.

Osmanlı kanunu ister ki: Padişahın eşi çocukluğunda ailesinden alınmış, hamisiz, akrabasız bir cariye olsun. Bu eş ancak Haseki Sultan, yani veliahdin annesi, sonra da valide sultan, yani padişahın annesi olmakla bir imtiyaz kazanabilsin.

Padişah Pertev Paşa'nın kızını aldı. Şeyhülislamın kızına da nişan takıldı. Sultan Osman son savaşta cimriliği ve haksız suçlamaları ile yeniçeri ve sipahilerin sevgisizliğine uğramıştı. Her düşman başı için verilen mükâfatı bir altına indirmişti. Sonra Lehistan seferinin sonucundan dolayı memnuniyetsizliğini de askere gereksiz olarak açıklamıştı.

Bostancıbaşı da geceleyin meyhanelerde bulduğu yeniçerileri denize atmak, ahaliden tesadüf ettiği sarhoşları taş gemisine koymak suretiyle hükümete karşı düşmanlığı arttırıyordu.

Padişah bir kaç yıldan beri bağımsızlığını ilân eden Dürzü Bey'i Emir Fahreddin'i itaate getirmek için, gelecek ilk baharda, Suriye'ye hareket etmek fikrinde bulunduğunu ortaya koyduğu zaman; memnuniyetsizlik ve kızgınlık son dereceyi buldu.

Vezirler, şeyhülislam, ulemâ; padişaha arz ettiler ki; bir âsînin üzerine kendisinin bizzat gitmesi doğru değildir. Karadan bir vezir ile, denizden kaptanpaşa ile asker gönderilmesi uygun olacaktır. Sultan Osman bu görüşleri dinledikten sonra sadrazamı, kaptanpaşayı, defterdarı huzuruna çağırarak, yüz kadırga hazırlanmasını emretti. Bunların teçhizatı için de seksen bin altın verdi. Tunus ve Cezayir beylerbeylerine de gemileriyle donanmaya katılmak için emirler gönderildi.

PADİŞAHIN HAC İÇİN MEKKE'YE GİTME PROJESİ

Donanma gelecek Nisan'da yelken açacaktı. Bu teçhizattan maksadın, padişahın hac için Mekke'ye gitmekten başka bir şey olmadığının anlaşılması da gecikmedi. Bu seyahat için gerekli zahirenin tedariki görevi ile Suriye'ye ve Mısır'a bir saray baltacısı gönderilmişti.

Cidde'ye erzak nakli için çalıştırılmak üzere tedarik olunabilecek gemilerin Mısır valisine gönderilmesi Mekke Şerifi'ine bildirildi. Padişahın yolu üzerindeki eyalet valileri de buğday, pirinç ve başka yiyecekler hazırlamakla görevlendirildiler. Padişahın refakatinde sadece beş yüz samsoncu ve bin sipahi bulunacaktı.

Sadrazam, defterdar, nişancı paşa, rikâp emirleri, Gedikliler, kırk müteferrika, otuz dîvân kâtibi hac

kafilesinde bulunacaklardı. Devletin üç başkenti yani İstanbul, Edirne ve Bursa'nın korunması kaymakam tayin olunan eski Sadrazam Hüseyin Paşa ile Gürcü Mehmed Paşa ve Recep Paşa'ya tevdi olunmuştu.

Sadrazam ile şeyhülislam, padişahı bu projesinden vazgeçirmek için çok çalıştılar. Fakat Hoca ve Kızlarağası, maaşlı Mısır askerinin yiğitlik ve itaat hususlarında yeniçerilere üstün olduğunu ve bir süreden beri aralarında düzensizlik doğmuş bulunan yeniçeri ve sipahilerin yerine Mısır ve Suriye'den aylıkla tutulmuş asker koymanın daha iyi olacağını padişaha öğütlediler.

Şeyhülislam, padişahı projesinden vazgeçirebilmek ümidiyle kızını, altı yüz bin altın mihr ile, onunla evlendirmeğe razı olmuştu. Fakat Sultan Osman niyetini bir türlü değiştirmedi. Kız kardeşlerinden ikisini de bu sıralarda evlendirdi. Birini Van Valisi Hafız Paşa'ya; ötekini de Kahire yeniçerilerinin turnacıbaşısı olup donanma ile dönecek olan Bayram Ağaya verdi.

Sultan Osman bu aralık bir rüya görmüştür ki, değişik şekillerde tâbir olunmakla beraber, ilk projesini teyid eylemiştir. Rüyasında bir taht üzerine oturmuş ve Kur'ân okumakta iken Hz. Peygamber kendisine görünmüştü. Hz. Peygamber elindeki Kur'ânı ve arkasındaki zırhı alarak ona bir tokat vurmuştur.

Padişah bu rüyadan telâşa kapılarak Hocaya tâbirini sordu. Hoca, hacca hareketini geciktirmiş olmasından dolayı Hz. Peygamber'in onu suçladığı cevabını verdi. Bu konuda, reylerini sorduğu vezirler Kur'an'ın şeriat, zırhın da dünya demek olduğunu açıklayarak kendisinin tövbe etmesi gerektiğini ifâde eylediler.

Sultan Osman kendisini istiğfara yönelten Peygamber ihtarına uymak için atalarının ve büyüklerinin türbelerini ziyaret etti. Eyüb'e gittiği zaman (12 Mayıs 1622) gelenek üzere sığır ve koyun kurban etmek istedi. Ancak önceden hazırlanmamış olduğu için sığır bulunamadı. Bostancılar

arabaları durdurarak öküzlerini çıkarmışlar ancak değerlerinin dörtte birini vermişlerdir. Bu haksızlık, levazım memurlarının beddua almalarına sebep olmuştur.

Nihayet Mayısın on yedisinde, Otağ-ı Hümayun'un Üsküdar'a nakline emir verildi. O zaman şeyhülislam, padişahlar için Hac farizasını edâ etmenin mecburî olmayıp en birinci vazifenin ihtilâlden korkulacak vakitlerde adaletten ibaret bulunduğuna dair bir fetva gönderdi. Bazı tarihçilere göre padişah bu fetvayı yırtmıştır. Üsküdarlı Aziz Mahmud Efendi de bu yolda hatırlatmalarda bulundu.

YENİÇERİLERİN VE SİPAHİLERİN AYAKLANMASI

Yeniçeri ve sipahiler gizli tahriklerden dolayı bu seyahatin kendi ocaklarının yok edilmesi amacını gütmüş olmasından korkmakta idiler. Padişahın otağının Üsküdar'a geçirileceği günden bir gün önce yeni kışlalarda toplandılar. Ondan sonra da Karaman mahallesinden Et Meydanı'na gittiler (18 Mayıs).

Sadrazamın emriyle kendilerini itaata davet için gelmiş olan çavuşbaşı Halıcızâde'yi taşlarla kaçırdılar. Sonra durumlarını tehlikeli görerek ne yapacaklarını kararlaştırmak için içlerinden bir kaçını padişahın müşavirleri aleyhine fetva istemek üzere şeyhülislama yolladılar.

Şeyhülislama sorulan soru şu anlamda idi: "Padişahı bir takım bid'atlere sevk ederek Müslümanların mallarını israf edenlerin katli şeriate uygun mudur?" Şeyhülislam buna "Evet" anlamında cevap verdi. Âsîleri görevlerine çağırmak niyeti ile meydana gitmiş olan yeniçeri ağası ve yeniçeri bölük ağaları da taşlarla karşılandılar.

Bu karışıklık günü donanma Beşiktaş'tan çıkmış, Yedikule önünde demirlemişti. Askerin ayaklandığı haberi bu gemilere erişir erişmez bunlara bindirilmiş olan yeniçeriler

de hemen karaya çıkarak isyancılara katıldılar. Âsîler istediklerini padişaha arzolunmak üzere, sadrazama ve hocaya bildirmeğe karar verdiler. Fakat Hoca kıyafet değiştirerek kaçtı. Sadrazamın da sarayı önünde bir arbede oldu.

Âsîler, o gün silahlanmamış olduklarından çarşıdaki silahçı dükkanlarından silah almak istediler. Fakat mal sahipleri önlerine çıkarak dükkanlarına ilişilmemesini rica eylediler. Akşam yaklaştığı için niyetlerinden vazgeçtiler. Ertesi gün silahla toplanacaklarını birbirine söz vererek dağıldılar.

Padişah askerin ayaklanışını ve hocanın sarayının yağmalandığını haber alınca ulemâyı davet ederek karışıklığın sebeplerini ve buna karşı tedbir alınmak için ne yapılmak lazım geleceğini sordu. Ulemâ, yeniçeri ve sipahilerin bu seyahat kararından hoşlanmadıklarını ve hoca ile kızlarağasının uzaklaştırılmasını istediklerini söylediler.

Padişah şu yolda cevap verdi: “Gidiniz askere söyleyiniz. Hac niyetinden vazgeçiyorum; fakat hoca ile kızlarağasını azletmek istemem.” Ulemâ bu emrin yerine getirilmesini ertesi güne bıraktılar. Gece kışlalarda bir dedikodu yayıldı. Buna göre Sultan Osman, bostancıları saraya toplamış ve kendilerine silah dağıtmıştı.

Öte yandan bostancılar da aralarında yayılan asılsız bir habere dayanarak, yeniçerilerin donanmadan top çıkardığını ve bahçe tarafından hücum etmek üzere saraya doğru hareket etmiş bulunduklarını birbirlerine tekrar edip duruyorlardı. Ertesi gün (19 Mayıs 1622) yeniçeri ve sipahiler Fatih Camii avlusuna toplanarak kendileriyle görüşmelerde bulunmak üzere ulemâyı çağırdılar.

Bunlar da, At Meydanı’nda kendilerini bekliyebileceklerini haber verdiler. Âsîler sabah namazını kıldıktan sonra mülakat yerine gittiler. Başta Şeyhülislam Esad Efendi olmak üzere Nakibüleşraf Gubarî, Ayasofya vaizi Ömer

Efendi, Sultan Ahmed vaizi Sivasî ve daha bir kaç tanınmış bilgin zatı orada buldular.

Buradaki büyük şeriat görevlilerine baş vurarak, Hoca Ömer Efendi'nin, Kızlarağası Süleyman ve Sekbanbaşı Nasuh ağaların, Kaymakam Ahmed, Defterdar Bakî, Sadrazam Dilâver paşaların katillerinin şeriate uygun olduğuna dair fetva talep edildi. Asker tarafından padişaha bir dilekçe yazılarak bu altı kişinin başları istendi.

Hoca ile Kızlarağası seyahat tasavvurunun bulucu ve destekleyicisi olarak nefret kazanmışlardı. Ancak ulemâ ötekilerinin suçlarını sordular. Sadrazamın, sarayından asker üzerine ok yağdırmış olduğu, defterdarın mevâcibi bozuk para ile ödettiği kaymakamın emekli askerlerin aylıklarını vermediği ve Nasuh Ağa'nın da kaymakam ile suç ortağı olduğu ileri sürüldü.

Ulemâ, dilekçeyi ve askerin arzularını bildirmek üzere saraya gittiler. Sultan Osman bunların kanlı projelerini kabul etmeyeceğini söyledi. Ulemâ iki kötülükten hafifini seçmek gerekeceğini padişaha hatırlatıp ricalarını tekrarladılar. Padişah:

"Siz uğraşmayın; onlar başsız bir güruhtur, yakında dağılırlar," cevabını verdi. Ulemâ, asker toplandığı zaman istedikleri şeyi almak geleneğinde olduğunu, Padişahın atalarının bu türlü durumlarda onların arzusunu gözden uzak tutmadığını söyleyerek ısrar ettiler. Padişah bunun üzerine öfkelendi ve "İhtilâlin kışkırtıcısı siz imişsiniz gibi söylüyorsunuz. Âsîlerle beraber sizi de kırarım" dedi. Artık söyleyecek söz kalmamıştı. Israrın faydası yoktu. Huzurdan çıkıldı. Ancak sarayda kalmak üzere emir aldılar.

At Meydanı'nda toplanmış olan âsîler ulemânın dönmemesi üzerine isteklerinin reddolunduğuna hükmettiler. Bunun üzerine Bâb-ı Hümayun'a doğru hücum edildi. Sarayın birinci avlusuna kolaylıkla girildi. Bir kaç saat avluda kalınarak yüksek sesle isteklerini tekrarladılar. Hiç bir cevap alamayınca, ikinci kapıdan ikinci avluya girildi. Burada da söylediklerini tekrar ettiler.

Ulemâ, Darü’s-saade denilen üçüncü kapının taş basamakları üstünde idiler. Bazı tanıklara göre Gubarî Efendi askere :

“Bizim sözümüz dinlenmedi; siz gidiniz kendiniz söyleyiniz.” demiştir. Darü’s-saade’yi korumakla görevli bir kaç akağa askerin istilâ dalgaları önünde içeriye kaçınca, asker de bunları izlemekte acele davranmıştır.

SULTAN MUSTAFA’NIN YENİDEN TAHTA ÇIKARILIŞI

Bir anda önemsiz gibi görünen, fakat çoğu zaman ihtilâllerde bir hükümetin kaderine hâkim olan bir provakasyon, kalabalığın fikrini başka bir amaca yöneltti. İç avludan; “Biz Sultan Mustafa’yı isteriz” diye yüksek bir ses işitildi. Bu ses derhal binlerce defa tekrar edildi. Âsîler, içlerinden kimsenin hiç bir zaman ayak basmadığı dairelere girerek, büyük odayı, küçük odayı, iç odayı dolaştılar.

Sürekli olarak: “Sultan Mustafa’yı isteriz” diye bağırıp çağırıştılar. Ulemâdan üçüncü avluda olan biri askere parmağı ile harem dairesini gösterdi. Bu dairenin dışarıya kapısı olmadığından kubbeden daireye girmek üzere hazırlanıyorlardı. Bu anda zayıf bir ses işitildi.

Bu ses: “Sultan Mustafa buradadır” diyordu. Derhal kubbe delindi. Divanhanenin perde ipleri kesildi. Âsîlerden biri kendisini buna bağlayarak aşağıya indi. Sultan Mustafa eski bir minder üzerine oturuyor idi. Sultan Mustafa’ya:

“Padişahım dışarıdaki asker sizi beklemektedir,” dedi. Mustafa cevap verecek yerde sadece “su isterim,” diyebildi. Nihayet Mustafa arz odasına götürüldü. Korku içinde idi. Ata binecek dermanı bile yoktu.

YENİÇERİ AĞASI VE SADRAZAMIN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

Sultan Osman âsîlerin saraya girdiğini görünce Dilâver Paşa'yı saraya getirmişti. Sadrazam ile kızlarağası durumun vehameti karşısında askere teslim olundu. Bu iki zavallı hemen parça parça edildiler. Âsîler ulemânın Mustafa'ya biatini istediler.

"Rahat durunuz; istediğiniz verildi, daha ne istersiniz? Sultan Osman'a ilişmeyiniz, bırakınız!" gibi sözlere kulak asmadılar. "Biz aradığımızı, Padişahımız Sultan Mustafa'yı bulduk" diyen âsîler ulemânın bu konudaki diğer sözlerine de önem vermediler.

Kılıç tehditleri altında ulemâ yeni padişaha biat zorunda bırakıldı. O günü orada bulunan Kafzâde Faizî korkusundan öldü. Sultan Mustafa'nın padişahlığı başkentte ilân edildi. Sultan Mustafa eski saraya götürüldü.

Aradan çok geçmeden Sultan Osman'ın bostancılarla eski saraya hücum edeceği söylentisi çıktı. Bunun üzerine onu yeniçerilerin camiine götürdüler. Sultan Osman isyan günü sadareti Hüseyin Paşa'ya, yeniçeri ağalığını da Kapıcıbaşı Kara Ali Ağaya vermişti. Âsîler, Baba Cafer zindanının kapılarını kırdılar. Kadırgalarda ve tersanede zincire bağlı esirleri salıverdiler. Ondan sonra bazı kimselerin evlerini yağmaladılar.

Sultan Osman bu tehlikeli durum içinde ne yapmak lazım geleceği hakkında Sadrazam Hüseyin Paşa ve Bostancıbaşı Mehmed Ağa ile görüştü. Bunlar yeniçeri ağası vasıtasıyla yeniçerileri kazanarak onlara sığınmak görüşünü ileri sürdüler.

Ancak Padişah yeniçerilerden başka sipahiler ile ulemânın da isyana katıldığını söyleyerek en sağlam tedbirin Anadolu'ya geçip beklemek olduğunu savundu. Saray kayıklarını hazırlatmak istedi. Fakat bunların kayıkçısı olan bostancılar hep kaçmışlardı. Bu bakımdan sadrazam ile bostancıbaşının dediklerinden başka yapacak şey kalmamıştı.

Geceleyin, Sultan Osman, yeniçeri ağası kapısına gitti. Ağa, Yeniçeriler Camii'nde ve Sultan Mustafa'nın yanında bulunmakla beraber Sultan Osman'ın geldiğini işitince döndü. Hüseyin Paşa da yanına on kese altın alarak, subaylarından bazılarıyla görüşüp de kendi tarafına çekmek için yeniçeri kışlasına yakın olan Şehzade Camii'ne gitmişti. Sultan Osman, itaat etmeleri şartı ile her yeniçeriye elli altın ve her sipahiye on akçe terakki teklif etmesini Ağa'ya söyledi.

Ertesi sabah (20 Mayıs 1622) Ağa, yeniçeri kışlalarına gitti. Fakat yeniçeriler durumu öğrenmiş ve kendisine ağız açtırmamak için sözleşmiş idiler. Henüz merdivenden yukarı çıkarken parça parça edilip cesedi Aksarayda dört yol ağzına konuldu.

Yeniçeri büyük subaylarından Zagarcıbaşı ve bir kaç subay, bir sadrazam tayini hakkında Sultan Mustafa'nın annesinden emir almak üzere eski saraya gittiler. Bunlar Valide Sultanın, damadı Bosnalı Davud Paşa'ya olan eğilimini bildiklerinden, onun sadarete getirilmesini teklif ettiler. Teklifleri derhal kabul olundu. Ayrıca Valide Sultan:

"İçinizde yazı bilen var mıdır?" diye sordu. Hemen bir yeniçeri ileri gelerek Valide'nin takriri ile on iki tevcih beratı yazdı. Sadrazamlık Davud Paşa'ya, Yeniçeri Ağalığı Baş İmrahor Derviş Ağa'ya tevcih olundu.

Yeniçeriler Sultan Mustafa'ya sundukları bir dilekçede eski kanunu değiştirerek devlet idaresine yeni adetler sokmak isteyenlerin hepsinin başlarını istiyorlardı. Özellikle Kaymakam Ahmed Paşa, Defterdar Bakî Paşa, Hoca Ömer Efendi, Sekbanbaşı Nasuh Ağa bunların başında geliyordu.

Bundan başka azledilmiş olan subayların bir daha tayin edilmemesini, yeniçeri ağasının ocak subaylarından olmamasını, sadrazamın sınırsız bir iktidarla devleti idare etmesini, rüşvetin şiddetle yasaklanmasını istediler. Padişah bütün bu değişik isteklere muvafakat gösterince derhal alkış sadaları her tarafı doldurdu.

SULTAN OSMAN'IN BOĞULMASI

Âsîlerden bir kısmı, henüz Ağa Kapısında bulunan Sultan Osman'ı ele geçirmek üzere oraya doğru yöneldiler. Onun gizlendiği yeri buldular. Sultan Osman'ın sırtında bir beyaz entari vardı. Adî bir beygire bindirildi.

İsyancıların beraber götürmek istedikleri Hüseyin Paşa ellerinden kurtulup kaçmağa çalıştı. Kılıç ile peşi sıra koşarak kendisine saldırdılar. Önce elbisesinin altında zırh giymiş bulunduğu için kılıçları etkili olmadı. Fakat sonra başını keserek yeniçeri camiine (orta cami) götürdüler. Sultan Osman, Hüseyin Paşa'nın sokak üzerine serilmiş olan cesedinin yanından geçerken gözlerinin yaşını tutamayarak:

"Bunun kabahati yoktur. Eğer onun öğütlerini dinlemiş olsaydım bu felâketler başıma gelmezdi. Hoca ile kızlarağasının zararlı telkinleri beni şaşırttı" diye üzüntüsünü belirtti. Sultan Osman nihayet kışlalara getirildi. Orada Haseki Sarı Mehmed Ağa adında birinin muhafazasına verildi.

Sultan Osman'ın gözlerinden yaşlar dökerek ağalara söylediği sözler tesirli olmadı. Kendisini hemen boğmak istediler. Davud Paşa ile birlikte gelmiş olan Cebecibaşı boynuna kemend attı. Fakat ihtiyatlı davranan Sultan Osman kemendi kuvvetle tutarak kurtuldu.

Ağalar beklenilmesini ve aksi halde halkın ayaklanacağını söylüyorlardı. Sultan Osman, Davud Paşa'ya seslenerek: "Zalim ben sana ne yaptım? İki defa seni ölümden kurtardım. Memuriyetine iade ettim. Bana düşmanlığın nedendir?" diyordu. Fakat Sultan Mustafa'nın anası ağaları tahrike çalışıyor: "Bu yılandır; eğer elinizden kurtulursa hepinizi yok eder", deyip duruyordu.

Cebecibaşının ikinci defa boyununa kemend atışına da ağalar engel oldular. Bir fırsatını bularak camiin askerin toplandığı haremine bakan penceresinden seslenerek

kendisine yapılan kötü muameleden acı acı şikâyet eden Sultan Osman'ın karşısında yükselen ses şu oldu:

"Ne padişahlığını, ne de öldürülmeni istiyoruz." Buna rağmen kemed atışı üçüncü bir defa da denendi. Nihayet orada öldürülemedi. Öğleden sonra Sultan Mustafa iki cariyesi ve anası ile birlikte bir araba içinde saraya götürülerek tahta çıkarıldı. Asker dağıldı. Sultan Osman'ın muhafazasında sadece bir kaç kişi kaldı.

Sultan Mustafa saraya vardıktan sonra, Sadrazam Davud Paşa; Sultan Osman'ı alıp Yedikuleye götürmek üzere bir kaç kişi ile birlikte yeniçeri kışlaları camiine gitti. Tahttan indirilmiş olan padişahın geçeceği yol üzerine pek çok halk toplanmıştı. Herkes dağılıp da Yedikule'nin kapıları kapanınca, Sadrazam ile üç yardımcısı celladlık görevine başladılar.

Pek güçlü ve genç olan Osman, kendinden zayıf olan dört saldırıcıya uzun süre karşı koydu. Fakat nihayet kemend boynuna geçirildi. İşte o zaman Osmanlı tarihini lekeleyen ilk padişah katli olayı tamamlandı. Naaşının bir kulağı kesilerek Sultan Mustafanın anasına götürüldü.

Böylece Sultan Birinci Osman'ın kurduğu devletin üç yüz yirmi ikinci yılında, Sultan İkinci Osman on sekiz yaşında ve sultanlığının dördüncü senesinde, yeniçerileri yok etmek planına, kurban oldu.

Padişah kaldığı kısa süre içinde Sultan Osman; içeride ayaklanmalar, dışarıda savaş ile çevrili bulunduğu için ancak bazı inşaat ile ve bu arada Karadeniz'in batı kıyısında ve sahilden az bir uzaklıkta bulunan su kulesinin (Burgaz) yapım işleriyle meşgul olmuştur.

Sultan Osman'ın trajik sonu bazı mersiyelere konu olmuştur.

Osmanlı tarihçileri, bazı büyük doğa olaylarını, savaş ve veba salgını gibi büyük âfetlerin habercisi saymışlardır. Sultan Osman'ın katline delil olmak üzere de şunlar sayılmıştır:

İstanbul Bedesteni’ndeki büyük yangın; Boğazın donması ve onun sonucu olarak kıtlık çıkışı; meteor düşüşü ve büyük kuyruklu yıldızın görünüşü. Buna bir de Sultan Osman’ın doğum ve ölüm yıllarına işaret eden iki güneş tutulması eklenmiştir.

-XLIII- DAVUD PAŞA’NIN AZLİ, HÜSEYİN VE LEFKELI MUSTAFA PAŞALARIN SADARETİ

Geleneğe göre, Sultan Osman’ın cenaze namazı, şeyhülislam tarafından kılınması gerekir idiyse de böyle olmadı. Öldürüldüğü günün akşamında edâ edildi. Damadının öldürülmesinden duyduğu üzüntü, buna sebep olabilirdi. Görevinden de çekilen Şeyhülislamın yerine, Yahya Efendi getirildi. Bundan başka da bir çok değiştirmeler oldu. Hasan Paşa Defterdar ve yeni padişahın silahtarı Mısır Valisi oldu.

Sultan Mustafa’nın asker marifetiyle tahta çıkarılışından iki gün sonra (22 Mayıs 1622) sipahilere hem cülus bahşişi dağıtıldı; hem de haraç vergisinin defterleri, bu vergi onlar marifetiyle alınmak üzere, kendilerine verildi. Oysa bu gelenek terk edilmiş bulunuyordu. Sipahiler bu defterleri Fatih Camii’nde kim fazla verdiyse ona sattılar.

Yeniçeriler de bahşişlerini bir kaç gün sonra altın para ile aldılar. Bu sıralarda sipahiler, Sultan Osman’ın annesinin bulunduğu Davud Paşa sarayı önünde gürültü ile toplanarak sadrazamdan, Sultan Osman’ı öldürmüş olmasının hesabım sordular. 31 Haziran 1622 tarihinde yeniçeri ve sipahiler yeniden toplanarak bazı kimselerin başlarını istediler. Bu arada daha başka olaylar da olmuştur.

Sultan Osman’ın öldürülmesine emir verilmiş olmasından dolayı yeniçeri ve sipahilerin nefretine uğrayan Davud Paşa, halk tarafından da hiç sevilmezdi. Şeyhülislam Yahya Efendi, Valide Sultan’a kendisinin ve oğlunun selameti için,

damadının sadrazamlıktan azlinin gerekliliğini açıkladı. Bunun üzerine Davud Paşa azl olundu. Sadrazamlık da Mısır valiliğinden gelmiş olan Hüseyin Paşa'ya verildi (13 Haziran 1622).

Hüseyin Paşa bir Arnavut'tu. Yirmi beş yıl önce meslek hizmetine Satırcı Mehmed Paşa'nın ahçılığından başlamıştı. Sırasıyla yükselmiş, nihayet Mısır Valisi olmuştu. Valiliği sırasında kendi hesabına da para toplamış ve halka çeşitli eziyetler vermekten de çekinmemişti. Adam kıtlığı dolayısıyla sonunda Sadrazam da oluvermişti.

Şiddeti dolayısıyla askerin ağzına gem vuracağı sanıldığı halde hiç de böyle olmamıştır. Aksine Davud Paşa'ya uymuştur. Koyun bahası adı ile maaşlarına terakki isteyen askerin mırıldanışlarını teskin için devlet hazinesini yağmaya verdi. 21 Haziran'da sipahilerle silahtar mülâzimlerinin arasında kavga çıktı.

24 Haziran'da Sultan Mustafa Cuma namazını kılmak üzere debdebe ile camiye gitti. Bundan bir hafta kadar sonra da şeyhülislam, Sultan Ahmed Camii vakıfları gelirinin hükümet hazinesine alınması konusunda Kazaskerlerle görüştü (30 Haziran).

Asker, Sultan Mustafa'ya biatte önceleri çekimser davrandıkları için ulemâya düşman kesilmişlerdi. Vakıf gelirleri fazlasının hazineye bırakılmasını istiyorlardı. Bu yüzden de bu türlü evkaf harab olmuştu.

Mere Hüseyin, değişik bahanelerle, askerin bir kısmını şehirden çıkarmağa çalıştı. Bu hareketi askerin yeniden ayaklanmasına yetti.

SADRAZAM GÜRCÜ MEHMED PAŞA'NIN İDARÎ TEDBİRLERİ

Padişaha verilen bir dilekçe üzerine şöyle garip bir hatt-ı hümayun yayınlandı: “Sadrazamlığa Davud, Gürcü Mehmed ve Lefkeli Mustafa paşalardan birini seçiniz. Sizin beğendiğiniz bence de makbul olacaktır.” Oğlu adına sultanlık etmekte bulunan Valide Sultan, kendini örtmüş olarak bizzat askere söz söylemeğe cesaret etti.

Belirtildiğine göre Osmanlılarda bir kadın asker topluluğuna ilk defa o tarihte hitap etmiştir. “Padişah kimi isterse onu tayin edebilir” cevabı üzerine Sadrazamlık Lefkeli Mustafa Paşa’ya verilmiştir. Aradan altı hafta kadar geçtikten sonra sipahiler Mustafa Paşa’yı da, cimriliğini ve irtikâpçı olduğunu ileri sürerek, istemediler.

Padişah sadrazamlığı, şeyhülislamın reyini de alarak, Gürcü Mehmed Paşa’ya verdi. Böylece bu zat askerin tiranlığı ile, dört ay içinde atanan üçüncü sadrazam oldu.

Mehmed Paşa’nın ilk icraatı, devleti üzerinde bulunduğu tehlikeli yüzeyde sadece kendisinin tutabileceği görüşünü zihinlere yerleştirmeğe çalışmak oldu. Bir süreden beri geceleri hırsızlık ve adam öldürme gibi olaylarla bozulmuş olan başkent güvenliğinin sağlanmasının yolları hakkında vezirler ve bilginlerle istişarelerde bulundu. Ayrıca Mehmed Paşa evkaf mülâzimliklerinin kanun uyarınca hizmette saç sakal ağartmış olanlardan başkasına verilmemesini emretti.

SULTAN MUSTAFA’NIN TUHAF GÖRÜLEN HAREKETLERİ

Sultan Mustafa’nın garip hareketleri, bu ikinci sultanlığında birincisinden çok daha belli şekilde ortaya çıkmıştır. Söz gelimi sarayın içinde şuraya buraya koşarak her kapıyı vurur, öldürüldüğünü unutmuş göründüğü yeğeni Sultan

Osman’ı çağırır, gelip de kendisini sultanlık yükünden kurtarmasını isterdi.

Bayram münasebetiyle el öpme töreninde devlet erkânını, usulden olduğu gibi oturarak değil ayakta kabul etmiştir. Bu gibi davranışlarını bazıları deliliğe, bazıları alçak gönüllülüğe, bazıları da veliliğe işaret saydılar.

Sultan Mustafa gözlerini daima bir noktaya dikerdi. Tipik karakteri hareketlerinden, sözlerinden açıkça anlaşılırdı. Şeyhler onun veliliğini yayıp dururken, askerler de kendisini küçümser ve Sultan Osman’ın öldürülüşü dolayısıyla esef duyarlardı.

Bayramdan sonra padişah, şarap içilmesini yasaklayan bir emir yayınladı.

DONANMALARIN İSTANBUL’A GİRİŞİ, İRAN ELÇİLİK HEYETİNİN GELİŞİ

Ekim ayı içinde Recep Paşa komutasında Karadeniz ve Kaptan Halil Paşa komutasında da Akdeniz donanmasının, bir de İran elçilik heyetinin geldikleri görüldü. On yıldanberi Kazaklar Karadeniz kıyılarını haydutlukla harap etmiş idiler.

Recep Paşa onlardan on sekiz kayık ve beş yüz esir almıştı. Limana girişinde top atılarak karşılandı. Recep Paşa, Padişahın elini öpmek üzere kabul olunmuş ve iltifat görmüştür. Yine aynı ay içinde Halil Paşa, donanma ile Akdeniz seferinden döndü.

İran elçisi Aga Rıza, Sultan Mustafa’ya tahta çıkışı dolayısıyla tebrikler ve hediyeler getirdi. Viyana’ya, Venedik’e Sultan Mustafa’nın cülusunu belirten mektuplarla çavuşlar gönderildi.

YUSUF PAŞA VE ÖMER PAŞA ARASINDA DÜŞMANLIKLAR

Askerin tiranlığı, Devlet için tehlikeli idi. Bunlardan sekban ve leventler yani eyâlet askerleri mi? Yoksa kapukulu, yani yeniçeri ve sipahiler mi daha çok tehlikeli olmakta idiler; bu bilinemiyordu.

Devleti savunmak için kurulan ve iki el gibi bir başa bağlı olmaları gereken askerler arasında o zaman bir ayrılık başgöstererek birinci kısım başkentte, ve ikinci kısım da eyâletlerde hâkim oldular.

Trablusşam ve Erzurum valileri, halkın eğilimlerine dayanarak, kendilerini kapukuluna düşman ilân ettiler. Bunları yok ederek yerine sekban ve leventleri koymak istiyorlardı. Trablus Valisi kişisel menfaatleri dolayısıyla hareketlerini dar bir sınır içinde tuttu. Oysaki projeleri daha geniş olan Erzurum Valisi, Sultan Osman'ın öldürülüşünden dolayı öç almak bahanesiyle ülkede kanlar akıtmıştır.

Suriye'de Trablus Valisi Seyfeddinoğlu Yusuf Paşa, Maraş Türkmenlerindendi. Kalabalık ailesiyle birlikte Şam ve Akkâ arasındaki verimli bölgede yerleşmiş, oraya tiran gibi hükmetmiştir. Yusuf, Kuyucu Murad Paşa'ya ve Cezzar Ahmed Paşa'ya benzetilmiştir. Bir çok entrikalar çevirmiş, Sultan Osman'ın katlinden sonra, yeniçerileri toprağından çıkararak sekbanlara dayanıp bağımsızlığını açıklamıştır.

Sadrazam Davud Paşa, Trablus eyâletini Ketenci Ömer Paşa'ya tevcih etti. Fakat Hüseyin Paşa'nın sadaretinde Yusuf, kethüdasının aracılığı ile, dîvândan görevinde kalma emrini almayı başardı. Buna da kanaat etmiyerek Ömer Paşa aleyhinde bir takım dolaplar çevirdi.

Ömer'in casuslarından biri, Yusuf'un hazinelerinin güya bir kuleye konulduğuna dair uydurma bir haber alınca bu bilgiyi hemen efendisine yetiştirdi. Ömer sözü edilen kulenin kapılarını kırmış, fakat kum ve taş dolu sandıklardan başka bir şey bulamamıştı. Aldatılmış olmasına kızarak casusu idam edince, İstanbul'da, Yusuf'un hazinelerini ele geçirmiş ve hırsızlığının da biricik tanığını ortadan kaldırmış gibi algılandı.

ABAZA PAŞA'NIN AYAKLANMASI

Abaza Paşa, soy bakımından Karadeniz'in kuzey doğusunda oturmakta olan Abaza kabilesine mensuptu. Canpulat bozgununda onun hazinedarı bulunduğundan yok edilecekken yeniçeri ağasının delaletiyle kurtulmuştu.

Yeniçeri ağası Halil, kaptanpaşa ve sadrazam olduğu sıralarda Abaza'yı da himaye etmiş, nihayet Maraş valiliğine kadar çıkarmıştır. Hotin seferinde de Erzurum beylerbeyi olmuştu. Abaza'nın vali olduktan sonra Sultan Osman'la gizlice mektuplaşarak yeniçerileri yok etmek tasarısında bulunduğu sanılır.

Abaza'nın yeniçeriler aleyhindeki duygularının ortaya çıkmasına en önce Antep Kadısı Abdülbâki sebep olmuştur. Abdülbâki, yeniçerilerle bir çekişmesi üzerine, Sultan Osman'ın yeniçerilerin idamını emretmiş olduğunu beyan ederek Antep halkını bunlar üzerine kışkırttı. Bir kaç yeniçeri öldürüldü.

Karışıklığın sebebini anlamak için yeniçeri orta çavuşu Antep'e gönderildi. Erzurum'da da böyle karışıklıklar olmuştur. Abaza böyle bir gürültüde yeniçerileri yola getirmek istemiş, onlar da kaleye sığınarak cezadan yakalarını kurtarmışlardır.

Bir süre sonra yeniçeriler kaleyi boşaltmışlerdır. Nihayet yeniçeriler Erzurum'dan çıkmış, İstanbul'a gelip Abaza'dan şikâyetçi olmuşlardır (17 Kasım 1622). Bunun üzerine Erzurum eyâleti Diyarbekir eski beylerbeyi Mustafa Paşa'ya tevcih olunarak Abaza'ya da Sivas'a gitmek için emir gönderilmiştir.

Fakat Mustafa Paşa'nın Erzurum'a yolladığı görevli, Abaza'nın şehirden çıkmayı reddetmesi üzerine geri çekilmiştir. Kaptan Halil Paşa, Abaza'ya mektuplar yazarak kaleyi teslim etmesini öğütlemiştir. Yeniçerilerin Abaza'ya karşı öfkeleri bir süre sonra İstanbul'da ortaya çıkmıştır.

Bir gün Ağa, sadrazamın kapısına giderken yeniçeriler gürültü ile etrafını alarak: “Abaza’nın isyanına sebep İstanbul’da Gürcü Mehmed Paşa ile Halil Paşa’dır; onlara dayanmaktadır. Çünkü sadrazamın kardeşi Hüseyin Paşa’nın damadı ve Halil Paşa’nın manen oğludur,” dediler. Âsîler ertesi gün de dîvân pencereleri önünde gürültü ile toplanarak karışıklıklar çıkardılar. Nihayet bir hatt-ı hümayun yayınlandı. Bunda Erzurum Beylerbeyi’nin azledildiği belirtiliyordu.

Abaza’nın isyanından dolayı yeniçeriler korku ve hiddet içinde idiler. Abaza’nın askeri Kuyucu Murad’ın takibatından kurtulmuş ve Sultan Osman’ın intikamcısı olduğunu açıklamışlardı.

Abaza Ankara ve Sivas üzerine yürümekte gecikmedi. Sivas Valisi Tayyar Mehmed Paşa, Abaza’ya itaat etti. Kayseri Şeyhi asker huzurunda Abaza’yı övdü. Çankırı’ya vardığında Nogay Paşa kendisine mükellef bir ziyafet çekti.

Abaza eline düşen yeniçerileri ya derhal öldürüyor, yahut tabanlarına nal çakmak suretiyle işkence içinde onlara can çekiştiriyordu. Ankara’yı da kırk bin kişi ile kuşattı. Bu zamanda Cigalazâde Mahmud Paşa dörtbin yeniçeri ve dört bin sipahi ile serdar unvanını da alarak Anadolu’ya gönderildi. Ancak Mahmud Paşa, Beypazarı’ndan daha ileriye gidemedi ve Bursa’ya döndü. Abaza üç ay Bursa’yı da kuşattı. Kış mevsimi gelince de Niğde taraflarında kışlamağa gitti.

DAVUD PAŞA’NIN İDAMI

Sultan Osman’ın öldürülmesi, sipahilerde bir vicdan azabı, yahut bir utanma duygusu uyandırmıştı. 1 Ocak 1623 tarihinde sipahiler dîvân etrafında toplanarak bu konuda suçluların cezalandırılmasını istediler. Padişaha bir dilekçe yolladılar. Bunda padişah, Sultan Osman’ın katlini emretmiş ise bunu ortaya koymasını istiyorlardı. Ve sipahiler dîvânda

yine Sultan Osman'ın katilinin kendilerine teslim olunmasını istemekte direndiler.

Bundan sonraki günlerde de karışıklıklar tekrarlandı. Nihayet padişah:

"Sultan Osman'ı ben öldürünüz, demedim; Davud Paşa öldürdü. Suçlular kim ise haklarından gelinsin" diye bir hatt-ı hümayun yayınladı. Bunun üzerine asker:

"Tiz kaatiller bulunsun diye çağırıştılar. Önce Sultan Osman'ın kulağını Sultan Mustafa'nın Validesine götürmüş olan Cebeci tutularak boynu vuruldu. Davud Paşa gizlenmişti. Üç gün sonra Eyüp'te bir samanlık içinde bulundu. Sultan Osman'ın katlinde özellikle herkesin nefretini üzerine çekiniş olan Kalenderoğlu da Yedikule zindanına atıldı. Davud Paşa'da oraya götürülmüştü.

Davud Paşa'nın eşi olan sultan ile taraftarları onu kurtarmak için çok çalıştılar. Bu yüzden bazı olaylar cereyan etti. Divandan ölüm emri çıkıp da celladlar kendisinin başını uçuracakları sırada o; Sultan Osman'ın katli konusunda fetvaya ve Sultan Mustafa'nın emrine dayandığını söylüyordu. Ama sonunda götürüldüğü Orta Cami'den yine Yedikule'ye döndürülmüş ve orada önceleri Sultan Osman hakkında kendisinin celladlık hizmetini görmüş bulunduğu zindanda Kalenderoğlu ile birlikte yok edilmiştir.

Her ikisinin de cesedleri denize atılmıştır (9 Ocak 1623). Sultan Osman'ın öldürülmesi suçluluğuna ortak olanlardan Budin Beylerbeyi Derviş Paşa'ya ve Köstendil Beyi Meydan Bey'e, ölüm emirleri taşıyan, kapıcılar gönderildi.

SADRAZAM MEHMED PAŞA'NIN AZLİ

Bu idamların görünürde sebebi, Sultan Osman'ın katlinden dolayı ceza vermek idi ise de, gerçekte Hüseyin Paşa'nın entrikalarından başka bir şey değildi denebilir. Bu adam; Valide Sultan'ın damadı bulunan Davud Paşa'nın idamından

sonra da yeniçerileri, validenin yakını olan seksenlik Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa aleyhine tahrik eyledi.

Hüseyin Paşa'nın hararetli taraftarlarından Sipahi Arnavut Süleyman, asker arasında bir fitne düzenledi (5 Şubat). Ertesi gün yeniçeri ve sipahiler dîvâna hücum ederek Sadrazam'ın yüzüne karşı:

"Sen eskiden bizim kardeşlerimizi öldürdün. Seni istemiyoruz. Bizi dinlemezsen hançerlerimiz seni parça parça edecektir.", anlamında sözler söylediler. Mehmed Paşa derhal sadaretten el çekerek sarayına döndü. Kapıcılar kethüdası mühürü hazine kethüdasına, o da padişaha teslim etti.

Sultan Mustafa, asker kimi isterse, mührü ona vereceğini beyan etti. Onlar da Hüseyin Paşa'yı seçtiler. Valide Sultan buna engel olmak için elinden geleni yaptı. Ama olmadı. Hüseyin sadrazam makamına geçti. Subaylar hil'at giydiler, neferler koyun bahası adı ile bahşiş aldılar.

Ağa kapısına bin kelle şeker, gönderildi. Orta Camiye ipek halılar döşendi. Gürcü Mehmed Bursa'ya ve Halil Paşa da Malkaraya sürüldü. Kaptanpaşalık da Kazakları yenmiş olan eski Bostancıbaşı Receb Paşa'ya verildi.

LEHİSTAN, TRANSİLVANYA, AVUSTURYA İLE BARIŞIN YENİLENMESİ

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin en önemli müzakereleri Lehistan ile barış konusunda idi. Lehistan elçisi, Sultan Osman'ın öldürülüşü sıralarında Kamaniçe yakınlarında sınır üzerinde bulunuyordu. Yeni Sadrazam Hüseyin Paşa, barışa mani olduğu bahanesiyle elçiyi öldürdüğünden bu da elçinin hareketinin gecikmesi sebeplerinden olmuştur.

Sonunda elçi, Kasım başlarında İstanbul'a gelmiştir. Elçinin Osmanlı başkentine gelişi oldukça debdebeli olmuştur. Gelişinden beş hafta sonra dîvâna kabul edilen Lehistan elçisi, orada yeni gelmiş olan Rus elçisi ile

karşılaşmış ve her ikisi arasında vezirlerin huzurunda birbirini küçültücü sözler geçmiştir.

Elçi huzur-ı hümayuna kabulünde iyi muamele görmüştür. Nihayet Kanunî Sultan Süleyman zamanında imzalanmış ve o vakitten beri defalarca yenilenmiş olan kapitülâsyonlar temeli üzerine on dokuz maddelik bir barış antlaşması imzalandı (18 Şubat 1623).

Böylece her iki taraftan Kazaklar ve Tatarların akınlarının önüne geçilmesi, meydana gelmiş bulunan hasarların ödenmesi, esirlerin karşılıklı olarak azad edilmesi üzerinde antlaşma sağlanmış oluyordu.

Kısa bir süre sonra Lehistan elçisi İstanbul'dan ayrıldı. Ondan sonra da Rus elçisi pek de hoşnut olmadan memleketine döndü.

Sultan Mustafa'nın tahta çıkışından üç ay sonra Transilvanya Prensi Betlen Gabor'un elçisi, İstanbul'a gelerek imparator ile antlaşma imzalamış olmasından dolayı efendisini temize çıkarmağa çalışmıştı.

Transilvanya prensinin gerekli yardımı aldıktan sonra yeniden savaşa başlayacağını da Bab-ı Hümayun'a vaadetmekle de görevliydi. Bu konuda Budin paşasının otuz bin kişisiyle Transilvanyalılarla birleşmesini istedi. Betlen'in elçisi, Transilvanya vergisini dîvân'a sunarak efendisi savaşa girişecek olursa padişah tarafından da müzaheret göreceğine dair vaad aldıktan sonra, hareket etti.

İmparator, muhtelif Hıristiyan hükümetleriyle anlaşmış olduğu hususundaki isnadı yalanlamak, dostluğu sağlamlaştırmak için elçi gönderileceğini bildirmek üzere Padişah'a mektup yazdı. Gerçekten 8 Temmuz 1623'te de henüz Viyana'da bulunan Türk elçisi Ahmed Bey'le birlikte elçiyi İstanbul'a gönderdi. İmparatorun elçisi, tahta çıkışından dolayı Sultan Mustafa'yı tebrike ve Zitvatorok Antlaşması'na aykırı olarak alınan kaleleri geri istemeğe memur idi.

HÜSEYİN PAŞA'NIN TEKRAR SADRAZAM

OLUŞU, YENİÇERİLERİN ZULMÜ

Yeniçeri ve sipahilerin zorbalıkları arttıkça artmıştı. Bir taraftan yeni bir cülus bahşişinin sönmez arzuları, bir taraftan da büyük memurlukların adeta arttırma yolu ile verilmesi tehlikeyi gittikçe büyütüyordu.

Hüseyin Paşa, sadrazam olur olmaz yeniçerilere karşı fedakârlıklarda bulunduktan sonra onları tatmin yolunda daha da ileri gitti. Bununla beraber yeniçeriler yine de fırsat buldukça, memnuniyetsizliklerini değişik olaylarla göstermekten geri kalmıyorlardı. Sadrazam Hüseyin Paşa olup bitenlere karşı huzursuzluk duyuyordu. Mevkiinde tutunabilmek için devamlı olarak yeniçerileri okşuyordu.

Kırım Hanı Canıbeg Giray azledilip yerine Mehmed Giray hanlığa ve kardeşi Şahin Giray da kalgaylığa getirildiler (23 Nisan 1623).

Hüseyin Paşa'nın yeniçerileri kendisine bağlamağa çalıştığı bu sıralarda, sipahiler de mırıldanmağa başladılar. Sadrazamı yeniçeri taraftarlığı ile itham eylediler. Tahsisatlarının bozuk para ile verilmesinden şikâyet ettiler. Nihayet altın ve mültezimlikler dağıtılması sayesinde de yatıştırıldılar.

Askerin ilk mevacibinin ödenme gününde para olmadığından, sadrazam ve Valide Sultan darphaneyi saraya taşıyarak altın ve gümüş sahanları, gümüş at başlıklarını, özengileri sikkeye çevirttiler. Sadrazam, yeniçerilere hoş görünmek için kendisini bile yeniçeri yazdırdı.

Böylece yeniçeriler de, sipahiler de hem çok şımarmışlar, hem de istedikleri gibi hareket ederek zulümde ileri gitmişlerdi. Asker bir türlü istenilen düzene sokulamıyordu. Sipahiler bir dîvân günü yeni bir isyan çıkardılar. Hüseyin Paşa kaçmak zorunda kaldı.

At Meydanına toplanan sipahiler ancak, Şeyhülislam ile Kazaskerin öğütleri sayesinde yatıştılar (2 Haziran 1623).

Sipahiler, sadrazamı yok etmek için yeniçerilerle birleşmek istedilerse de bunlar bu türlü işlere karışmamak yönünü üstün tuttular.

Yeniçerilerin çıkardığı yangınlar, halka yaptıkları zulümler ve bizzat Sadrazam'ın At Meydanı'ndaki bir toplantılarında onların çorbacılarına şu şekilde hitap etmiş olması yeniçerileri iyice azdırmıştı. Hüseyin Paşa her orta erkânının birinci subayları demek olan çorbacılara şöyle demişti:

"Yoldaşlar, saadetli padişahımızın sultanlığının devamı için dua ediniz. Kanuna riayet gösteriniz. Etinizi, mumunuzu, size lazım olan eşyayı nerede bulursanız alınız. Hamdolsun padişahın bu şeylere hiç ihtiyacı yoktur." Yeniçerilerin isteklerinin ardı arası gelmezdi. Hüseyin Paşa bunları tatmin etmek için öteden beriden para koparır ve böylece güya onları yatıştırmanın çarelerini bulurdu. Buna rağmen istediği olmazdı.

ULEMÂNIN AYAKLANMASI

Hüseyin Paşa gittikçe şımarmıştı. Yeniçerilerden başka herkese sert ve kibirli muamele ederdi. Öylesine ki, beylerbeylerine ulemâya da değnek cezası uygulamağa kalkmıştı. Bir beylerbeyi dîvânın ortasında değnek altında can verdi. Mesleğinde kusursuz olan bir hâkim de bu küçültücü cezaya uğratıldı.

İşte bu türlü hareketler, ulemânın askerlere karşı uzunca bir süredenberi beslemekte olduğu memnuniyetsizliğin taşmasına yol açtı. Bunlar, sırf yeniçerilerin kılıçlarının tehdidi altında biat etmiş olduklarını ve Sultan Osman'ın öldürülüşünü bir türlü unutamamışlardı.

Akli dengesi pek yerinde olmayan padişahı tanımayı izzet-i nefislerine yedirememiş idiler. Ulemâ, Fatih Camii'ne toplandılar. Bunlar meslekdaşlarına edilen küçültücü muameleden şikâyetle yetinmeyip, Hüseyin Paşa'yı; Mısır

Valisi iken söylemiş olduğu bazı sözler dolayısıyla küfür ve dalâletle suçladılar. Hatta onun idamının meşru olduğuna dair de bir fetva verdiler.

Şeyhülislamı da camiye getirterek, sadrazamı huzuruna çağırmasını istediler. Fakat şeyhülislam saraya gidip Padişaha durumu anlatmak gerektiğini söyleyip ayrıldı. Durumu öğrenen sadrazam, Ağakapısı'na sığındı. Kazaskerler ve şeyhülislam ile burada görüştü. Şeyhülislam; ulemânın dağılmasının padişah ve özellikle Valide Sultan tarafından arzu edildiğini söyledi.

Ulemâya ayrıca iki ağa gönderdi. Gelenler ulemânın hücumuna uğradı. Camiden kovuldular. Bu sırada ulemâdan bazıları yeniçerilerle görüşmek üzere kışlalarına gidip; "Sultan Mustafa akıldan mahrumdur; hükümet idaresinin dizginleri başkalarının elindedir. Bırakınız da başka padişahı tahta çıkaralım. Buna ne dersiniz?" dediler.

Yeniçeriler de, "ulemâ efendilerimiz ne tarafta iseler biz de onlara bağlıyız" cevabını verdiler. Ulemâ bu sözlere aldanarak onların muvafakatlerine inandılar. Ancak problem bir çözüme kavuşmadı.

Nihayet ulemâ Akşemseddin'in bir sırık üzerine taktığı sarığını da bayrak gibi açarak camiden çıkıp yürüdüler. Silahları olmadığı için ve olsa da bunu iyi kullanmağı beceremeyeceklerinden bir sonuç elde edemediler. Üzerlerine yeniçerilerin yürüyeceklerini de öğrendiklerinden dağıldılar. Bununla beraber bir kaç yeniçeri ve acemi oğlanı ve bir takım Arnavut henüz camide bulunan ulemâdan bazıları üzerine kılıçlarla saldırıp ölümlere sebep oldular.

Bunun üzerine bazı ulemâ azledildi, bazıları da sürüldü. Yeniçeri ağası bu kıyamı teskin için uyguladığı tedbirlere mükâfat olarak Mısır valiliğine atandı. Onun yerine de Çeteci Ali geçti. Bütün bu olaylar ulemânın ve halkın diğer sınıflarının memnuniyetsizliklerini arttırmaktan başka bir sonuç vermedi. Bunlar Sultan Osman'ı yok ettikleri için

yeniçerilerden öç almak üzere el altından Abaza'yı tahrik ettiler.

SADRAZAMIN AZLİ VE PADİŞAHIN TAHTTAN İNDİRİLİŞİ

Kızlarağası ile Valide Sultan da Hüseyin Paşa'yı istifaya teşvik ettilerse de o, buna karşı direndi. Yeniden Ağakapısına sığındı. Daha önceleri Yemişçi Hasan'ın yaptığı gibi yeniçerileri sipahiler aleyhine kışkırtmak ve böylece kendi sadaretini uzatmak ümidini besliyordu.

Yeni bir ayaklanma ile sipahiler Hüseyin Paşa'nın azlini isteyince yeniçeri subayları her ne kadar sadrazamdan memnun olduklarını söyledilerse de istediklerini tutmakta başarı gösteremediler. Bizzat yeniçeri saflarından : "Biz; tarafsız bir vezir isteriz" gibi sesler yükseldi. Hüseyin Paşa, Mühr-i Hümayun'u şeyhülislama teslim etmek zorunda kaldı. O da padişaha yolladı (20 Ağustos 1623). Sadrazamlık Kemankeş Ali Paşa'ya verildi.

Yeni sadrazamın ilk işi kazaskerleri ve büyük devlet memurlarını toplayarak; sultanlık etmeğe kabiliyeti olmayan ve devleti artık muhakkak bir çöküntüden kurtarmağa güçü bulunmayan padişahın, tahttan indirilişi hakkında görüşmek oldu. Herkes Sultan Mustafa'nın tahttan indirilişinde görüş birliği halinde idi.

Ancak gerek maliye hazinesinin, gerekse padişah hazinesinin askere geleneksel olan cülus bahşişine, yani iki milyon altını vermeğe takati yoktu. Bunun üzerine askerin vatanseverliğine baş vuruldu. Bunlar da devleti kuşatan tehlikeleri takdir ederek cüluslarda verilmesi gerekli olan ihsandan istekleriyle vaz geçtiler.

Davudpaşa Sarayı'nda bulunan Sultan Mustafa, saraya naklolundu. O gece sarayın ve devletin büyük görevleri Sultan Ahmed'in oğlu olup Murad adını taşıyan padişahların

dördüncüsü olan ve henüz on bir yaşında bulunan şehzadeye biat etmeğe geldiler.

DEVLETİN TEMEL KURUMLARININ BOZULMASI

Padişahın ehliyetsizliği, idarenin dizginlerini askerlerin gasbedici ellerine bırakıyordu. Felâketlerin, savaşların devletten koparmakta olduğu eyâletlerin elden gidişi, nüfusun azalışı, vergilerin çoğalışı, her türlü zulümler, vezirlerin ve kadıların irtikâpları, Abaza'nın isyanı, eski kanunların bozulması, işte bütün bunların her biri çözülmenin esaslı unsurlarından idiler.

Devlet hazinesine ait gelir, iki bin dört yüz kırk bir yüke yani iki yüz kırk dört milyon yüz bin akçeye erişirdi. Osmanlıların birbiri peşi sıra toprak kaybetmelerinden dolayı kırk sekiz milyon beş yüz bin akçe azalmıştı.

Bahis konusu ettiğimiz bu zamandan on altı yıl önce devletin bütün bucakları sayılmış ve bunlar beş yüz elli üç bini bulmuştu. Fakat Lehistan'la son savaştan sonra yapılan sayımda bu rakam yetmiş bin azalmıştır. Vergiler de halkı yormuş ve bıktırmıştır. Ordunun düzeni bozulmuştur. Emekliler sınıfı gittikçe çoğalmıştır. Akıncılar gittikçe azalmıştır.

Önceleri Osmanlı ordularının fetih güçlerinin en kudretli kısmını bu akıncılar teşkil ederdi. Timar ve zeametlerin bir kısmı sepete düşmüş, yani adları defterde bulunduğu halde hiç bir zaman ordu ile beraber bulunmayan adamlara ihsan olunmuştu.

Silahtar ve sipahi askeri de bozulmuştu.

Sultanlık makamına ait olup önceleri geçici bir süre için kullanımları büyük memurlara ihsan olunan bir çok arazi de vakfa çevrildi. Sipahiler, vakıfların ve camilerin idaresini son zamanlarda kendilerine tahsis etmişlerdi. İşte devletin eski kanunları böylece mahvolup gidiyordu.

OSMANLI KÜLTÜR VE EDEBİYATININ DURUMU

Osmanlı edebiyatı ve fıkıh ilimleri, bu karışıklık zamanı içinde hayret edilecek şekilde ilerlemiştir. Adeta böyle zamanlarda gelişmesi güç sanılan edebiyat ve bilim, bir çok bakımlardan gelişmesine devam edip gitmiştir.

Bunun bir sebebi de bu zamanlarda ulemâ zümresinin sahip bulunduğu etki ve bilim yolunda temsil ettiği sağlam çalışmadır denebilir. En büyük bilim görevlerine sadece tahsil ve ehliyet sayesinde erişilebilirdi. Şüphesiz sonraları bu da bozulmuştur. Kadılık, kazaskerlik ve benzeri görevler şeyhülislamlük yüksek görevine vasıl olmak için bir vasıta sayılırdı.

Bütün bunlar da ancak fıkıh ve kelâm ilmi ile diğer bilimlerin kuvvetli öğrenimi sayesinde mümkün idi. Fatih Sultan Mehmed'den, Sultan Mustafa'ya kadar şairleri himaye etmiş, kendileri de şiir yazmış olan padişahlar Osmanlı şiirini desteklemişlerdir.

Taşköprüzâde'nin, Ataî'nin, onlara ekler vücuda getirenlerin eserlerinde bir çok ilim ve edebiyat mensubu adamların isimlerine rastlanır. Ancak genel olarak bu eserlerde ulemâ ve meşayih mesleğine girmemiş olanlara dair bilgiye rastlanmaz.

Biyografik eserlerde adları bulunan bilginler ve şeyhlerin çoğu edebiyatçı da olduklarından isimlerinin kendilerinden sonraki nesillere ulaştırılması, biraz da, bu yüksek ilmi görevlerde hizmet etmiş olmalarından dolayıdır.

Yoksa nişancılık, defterdarlık, sancakbeyliği, paşalık gibi ileri devlet hizmetlerinde bulunup da bilginler sınıfı ile ilgileri olmayan tarihçilerin çoğu hakkında bu eserlerde bir şey bulmak mümkün değildir. Şuarâ tezkirelerinde de Osmanlı edebiyat tarihi için arzu edilen bir çok bilgi bulunmaktadır. Ancak şiir yazmış olmadıkça ne tarihçiler, ne de öteki fikir adamları, bu eserlere girer.

TARİHÇİLER, FİLOLOGLAR, ŞAİRLER, BİLGİNLER VE ŞEYHLER

Tarihçi Lütfi, Hasan Beyzade, Âli; sırasıyla sadrazam, reisü'l-küttap, şair olmasalardı Osmanlı biyografi eserlerinde bunlardan söz açılmayacaktı. Bunların adları bu konulardaki biyografik eserler sayesinde nesillere kalmıştır.

Osmanlı biyografyacıları Peçevî ve benzeri bazı tarihçilerden pek bahsetmemişlerdir. Bu çağların tarihçileri arasında Nişancı Mehmed'in oğlunu, Safî'yi, Sadeddin Efendizâde Mehmed'i zikretmek yerinde olacaktır. Ayrıca Sarı Abdullah Efendi, Mesnevi şârihi ve Düstur-ı İnşa unvanlı bir devlet muhaberatı koleksiyonu düzenleyicisidir. Bu mecmua, Nişancı Feridun Bey'in İnşa'sına zeyl sayılabilir.

"Netayicü'l-fünun" unvanlı on iki bilimden bahseden bir eser sahibi olan şâir Nev'î, Türk ansiklopedicilerinden sayılmağa değer. Taşköprüzâde'nin oğlu Kemal Arapça bir ansiklopediyi Türkçe'ye çevirmiştir. Böylece babasının Mevzuatü'1-ulûm adlı önemli ve üç yüz yedi ilimden söz açan eserinin mirasçısı olmağa hak kazanmıştır.

Bu zamanın gramercileri arasında şu zatlar dikkati çeker: Aydınlı Molla Mehmed, Kastamonulu Molla Ali, Davudzâde Mehmed. Yine bu zamanlarda mektup üslûbunda en parlak örneklere raslanır.

Bu zamanın şairleri arasında da yukarıda adı geçen naşirlerin bir kısmını ilk plânda zikretmek doğru olur. Söz gelimi Nev'îzâde Ataî, Ganizâde Nadiri, Azmizâde Haletî böyledirler. Bunlardan başka Kafzâde Faizî, İştipli Hasan Adil, Vücudî, Rif'atî, Arnavut Ahmet, Bosnalı Derviş, Bergamalı Hayreddin ve bilhassa Erzurumlu Nef'î devrin şairleridirler.

Bunlardan bir kısmı Dördüncü Murad zamanında da şiirle meşgul olmuşlar ve şöhretlerini daha çok o zamana borçlu bulunmuşlardır. Kırım Hanı Gazi Giray, Gazaî mahlâsıyla güzel şiirler yazdığı gibi, oğlu Saadet Giray ile Selamet Giray'ın oğlu Bahadır Giray da nazımla uğraşmışlardır. Bu sonunculardan birincisi Arifî mahlasını kullanmış, ikincisi de Resmî adıyla şiirler yazmıştır.

Bu çağın padişahları da gazeller yazdılar. Sultan Ahmed: Bahtî, Sultan Osman Farisî, Sultan Murad Muradî mahlasını seçmişlerdir.

Sultan Üçüncü Mehmed'in sultanlık çağından Sultan Dördüncü Murad'ın vefatına kadar geçen kırk yıl içinde, Ataî'nin, kaydettiği beş yüz âlim ve şeyhten ancak bir kısmı edebiyat tarihi bakımından önemli sayılabilir. Bu zamanın bilginleri arasında ilk akla gelenlerden bir Altıparmak Mehmed Efendi'dir. Mekke kadısı Rızaî Ali Çelebi, Hamidli Karacaahmed, Tabibzâde Molla Mehmed de hatırlanmalıdır.

Şeyhler arasında hiç biri Üsküdarlı Aziz Mahmud Efendi derecesinde saygı görmemiştir. Onun zaviyesi çoğu zaman azillerden ve sürgünlerden sonra dervişlik hırkası giyen vezirlere sığınak olurdu. Bu büyük zat, tasavvufla ilgili Arapça ve Türkçe eserler yazmış ve aynı alanda şiirler de nazmetmiştir.

İskender Paşa'nın Galata'da yaptırmış olduğu Mevlevi Dergâhı postnişini Ankaralı İsmail Dede de özellikle Mesnevi Şerhi ile şöhret bulmuştur. Şeyh İbrahim, Mısır'da Şeyh Gülşenî'nin halefi olan Ekmekçizâde Yahya, Tunuslu Şeyh Ebü'l-Gıyas da saygı görmüş zatlardandırlar. İstanbul'da bir caminin imamı olan Evliya Mehmed Efendi zamanının en meşhur Kur'ân okuyucusu idi.

DOKUZUNCU BÖLÜM

-XLIV- SULTAN DÖRDÜNCÜ MURAD VE TAHTA ÇIKIŞI

10 Eylül 1623 tarihinde tahta çıkan Sultan IV. Murat henüz on iki yaşında idi. Sultan Murad, yaşına göre uzunca boylu olup, beyzî çehreli, soluk renkli, büyük ve tehdit edici gözleri olan bir çocuktu.

Henüz çok genç olan padişah; halk arasında “Kösem” adı verilen annesi Mahpeyker Sultan’ın vasiliği altında tahta çıkmıştı. Mahpeyker henüz genç sayılabilirdi. Kuvvetli ve enerjik bir karaktere sahipti.

Sultan Murad, gelenek üzere, tahta çıkışının ertesi günü kılıç kuşanmak üzere, Eyüp Sultan türbesine gitti. Yeniçeri ve sipahiler önce, culûs bahşişinden vazgeçmişlerdi. Fakat, çok kısa bir süre sonra bunun verilmesini gürültü ile istemeğe başladılar. Nihayet, iç hazine açılarak bu para dağıtıldı.

ŞEYHÜLİSLAMIN AZLİ

Sultan Dördüncü Murad’ın hükümdarlığı güç şartlar altında başlamıştı. Askerin disiplinsizliği, hazinenin boşalması,

Abaza’nın isyanı, devletin doğusundaki en büyük kalesi ve Irak’ın idare merkezi olan Bağdat’ın elden çıkması gibi üzücü olaylar ile baş başaydı.

Yeni padişah, Birinci Sultan Ahmed gibi, tahta oturduğu gün henüz sünnet edilmemiş bulunduğundan, cülusundan beş gün sonra sünnet töreni yapıldı. Eski ocak kethüdası Bayram Ağa, yeniçeri ağalığına yükseltildi. Ayrıca padişahın hemşirelerinden biri ile de evlendirildi.

Yeni sadrazam Kemankeş Ali Paşa’nın ilk işlerinden biri, Şeyhülislam Yahya Efendi’yi uzaklaştırmak oldu. Çünkü bu zat, kemankeş ile bir görüşmesinde tamahkârlık ve irtikâplarından dolayı ihtarlarda bulunmuştu. Sadrazam fetva makamını kayınbabası Bostanzâde’ye vermek arzusunda olmakla beraber buna cesaret edemedi. Şeriatın en büyük makamı eski Şeyhülislamlardan Es’ad Efendi’ye verildi.

Bundan sonra kemankeş, kudretli iki vezir olan Gürcü Mehmed ve Halil Paşaları da, padişahın gözünden düşürmeye çalıştı ise de arzusuna istediği şekilde ulaşamadı.

BAĞDAT VALİSİ BEKİR’İN İHANETİ ÜZERİNE BAĞDAT’A SEFER

Diyarbekir valisi Hafız Paşa, Musul’a yöneldi. Beylerbeyi Kör Hüseyin Paşa’nın emri altında toplanmış olan Kürdistan askeri Musul’da kendisine katıldı. Sivas Valisi Tayyar Mehmed Paşa da eyâleti askeri ile oraya ulaşmakta gecikmedi. Bu sırada başka katılmalar da oldu.

Tayyar Paşa, bir süre sonra, Abaza üzerine yürümekte bulunan Serdar Mahmud Paşa’ya yardıma memur oldu. Hafız Paşa kulağına gelen bazı dedikodulardan da üzülerek Bağdat’a olan hareketini süratlendirdi. Önce Kör Hüseyin Paşa fırkası Bağdat dolaylarına vardı. Bunlar İmam Azam Ebu Hanife türbesi yakınlarında çadırlarını kurdular.

Bekir, bir ara bütün muhafızları alarak şehirden çıktı. Topları Osmanlı ordugâhına karışıklık verdi. Ertesi gün, vukua gelen bir cengte Osmanlı öncüleri dağıldılar. Hafız Paşa haberi alır almaz yardıma koştu. Bağdat askeri ile yapılan savaş kanlı oldu. 4000 âsî savaş alanında kaldı.

Hafız Paşa bütün ordusu ile Dicle'yi geçti. "Kuşlar kalesi" tarafından şehri kuşattı. Bekir'e namusu ile teslim olması için yapılan bütün teklifler boşa gitti. Bekir, dıştan kuşatanlar ve içten de kıtlık ile baskı altında bulunuyordu. Nihayet Şah Abbas'a, kendisini Osmanlıların elinden kurtarırsa Bağdat'ı teslim edeceğini vaad eden mektup yazdı. Şah bu fırsattan faydalanmakta gecikmedi.

Bekir subaşı Hafız Paşa'ya da bir adam göndermişti. Bu oyalama siyaseti sırasında Bağdat'ın içine bir İran elçisinin gelmiş olduğu dedikodusu etrafa yayıldı. Ondan sonra da hanlar hanı Karçgay'ın bir elçisi Hafız Paşa'ya bir mektupla geldi. Burada Osmanlı ordusunun Bağdat önünden uzaklaşması isteniyordu.

Hafız Paşa ile bu elçi arasında sert tartışmalar oldu. Daha sonra Hafız Paşa, Bekir'i vali yapmak suretiyle bazı çareler düşünerek Bağdat'ın İranlılar eline düşmemesi imkânlarını araştırdı. Fakat, istenilen sonuç elde edilemedi.

Türk ordusu Bağdat kuşatmasını yeni bir hızla tekrara hazırlanırken iki önemli haber aldı. Bunlardan biri Sultan Dördüncü Murad'ın tahta çıkışı; öteki de, Bağdat'ta Şah hesabına vali ilân olunan Bekir'in sikkeyi Şah adına bastırmış olduğu hakkında idi.

Durum artık aydınlanmıştı. Hafız Paşa hemen olağanüstü bir konsey toplayarak Bekir'in, Sultan Dördüncü Murad adına Bağdat valiliğine tayinine karar verdirdi ve Harput Bey'i bu tarihî şehrin muhafazasının kendisine verildiğini gösteren bir beratla Bekir'e yollandı.

Bekir Subaşı, artık Bekir Paşa olmuştu. İranlıları çağırmış olmasından dolayı pişmanlık duydu. Şehre girmiş olan 300 İranlıyı başaşağı kale duvarlarına astırdı. Bir taraftan da valiliğini Bağdat sokaklarında ilân ettirdi. Hafız Paşa'ya da Bağdat'tan ayrılması ricâsını belirten bir mektup yolladı. Bunun üzerine Hafız Paşa, Musul'a doğru hareket etti.

İRANLILARIN BAĞDAT'I İSTİLÂ ETMESİ

Fakat tam bu sıralarda Karçgay, Bağdat önünde görülerek, yeni valiyi, sözünü tutmaya davet etti. Bekir, on Acem şahı gelse Bağdat'ı yine vermeyeceğini, ancak yol masrafı için on katar deve ve 10000 kuruş vermeye hazır bulunduğunu söyledi. İstihkâmlar üstünden atılan toplar İranlıları uzaklaşmaya zorladı.

Bekir Paşa, durumu Hafız Paşa'ya haber verdi. İran Şahı da, süratle, Bağdat'a yönelmişti. Hareketinin on dördüncü günü Bağdat önünde göründü. Bekir bunu da Hafız Paşa'ya, o da Sadrazam Kemankeş Ali Paşa'ya yetiştirdi. Ancak, Ali Paşa gerekli önemi vermedi.

Hafız Paşa, Kör Hüseyin'i Bağdat imdadına yolladı. Kendisi de Diyarbekir'in Abaza tarafından kuşatıldığını öğrenerek Mardin'e doğruldu. Kör Hüseyin, Karçgay'ın âni bir hücûma uğrayarak Kızılhan'a kapandı. Karçgay kendisi ile barışı yenilemek istediğini söyleyerek onu aldattı.

Görüşme yerine giderken Karçgay, hainlik edip Kör Hüseyin ile adamlarının çoğunu öldürdü. Bekir Paşa'dan Bağdat'la ilgili pek de memnunluk verici olmıyan durumu Hafız Paşa, sadrazama ulaştırdı. Fakat yine de istenilen sonuç elde edilemedi.

Bağdat'ta durum hiç de iyi değildi. Kıtlık güçlüklerin başında geliyordu. Halkın bir kısmı, İranlılar tarafına geçmiş idiler. Bunlardan Bekir subaşının oğlu Mehmed, İranlılar'la gizli ilişkiler içinde idi. Bu hain evlâd, Bağdat

kapılarını gecenin başlarında İranlılara açtı (28 Kasım 1623).

Ertesi sabah kale bedenleri üzerinde Acem tellâllar şu yolda seslenmekte idiler: “Memleket şahındır; askerden, şehirliden, halktan kimse yerinden kımıldamasın. Genel af ilân edilmiştir. Çarşılar açılacak; Sünnî, Şiî hiç bir kimse inaçlarından dolayı huzursuz edilmeyecektir.”

Bekir Paşa ile kardeşi Defterdar Ömer, Şah’a götürüldüler. Orada Mehmed’i oturur buldular. Evlâtlık duygusunu yitirmiş olan bu oğul babasını hakaretlere boğdu. Bekir zincirlere vuruldu.

Ertesi gün, nüfus sayımı yapıldı. Güvenliği sağlamak bahanesi ile bütün silahlar toplandı. Evlerin kapıları mühürlendi. Mallar deftere yazıldı. Birçok kimse hapishaneleri boyladı. Birçok zulümler yapıldı. Mallarını ortaya çıkarmaları için insanlara işkence yapıldı. Ancak Bağdat nakibüleşrâfı ve İmam Hüseyin türbesinin muhafızı Seyyid Durrac’ın yalvarmaları Bağdat ahalisinin daha çok kan içinde yüzmesine engel oldu. Bununla beraber birçok Sünnî öldürülmüştür.

Bekir, bir demir kafese konularak altı gün altı gece işkence içinde inletildi. Yedinci gün hazinelerin saklı olduğu yeri söyletmek için büyük bir ateşin üzerine oturtuldu. Oğlu alçak Mehmed, elinde bir kadeh babasına yapılan işkenceyi seyretti. Nihayet cellatlar kurbanlarını zift ile doldurulmuş bir sandalın içine bağlayarak ateş içinde bulunan bu sandalı, Dicle’nin akışına bıraktılar.

Böylece hainliği ile Bağdat’ın Osmanlıların elinden çıkmasına sebep olan Bekir mel’unu, cezasını bulmuş oluyordu. Bekir’in oğlu Mehmed de belâsını bulmakta gecikmedi. Horasan’a sürüldü. Oradan kaçma teşebbüslerine giriştiğinden öldürüldü.

Şâh, İmam Âzam Ebu Hanife ve Şeyh Abdülkadir Gilânî türbelerinin yıkılmasını emretti. Bağdat hükümetini Sarı Hân’a verdi. Karçgay Han da, Mardin’e kadar keşif hizmeti

ile görevlendirildi, Şah bu aralık İmam Ali ve İmam Hüseyin türbelerini ziyarete gitmiştir.

Hafız Paşa, Bağdat'ın düştüğü haberi üzerine Mardin'den Diyarbakır'a doğru çekilmişti. Şâh, Kasım Han'ı Kerkük ve Musul'a doğru yolladı. Buralar bir mukavemetle karşılaşmaksızın İranlıların eline geçti.

Hafız Paşa, veziriazam'dan Musul üzerine yürümek emrini alınca durum değişti. İranlılar önden gelen Ahmed Ağayı 500 sekban ile görünce kaçtılar. Musul yeniden Osmanlı idaresine geçti. Tarihçi İbrahim de, Hafız Paşa'dan Rakka beylerbeyliğini almıştır.

KEMANKEŞ ALİ VE HÜSEYİN PAŞALARIN İDAMI

Bu sıralarda Abaza tam isyan durumunda idi. Mısır'ın bağlılığı sarsılmıştı. İranlılar sınır üzerinde bulunuyorlardı. Anadolu isyan içinde yüzüyordu. Başkent zahire darlığı çekiyordu. Asker düzensizdi. Para itibarsızdı. Hazine de boştu.

Bağdat'ın düştüğü haberi gelince bu, Kemankeş Ali Paşa'nın son felâketi oldu. Sadrazam hemen o gece saraya çağrılarak yok edildi. Hazinelerine de el konuldu. Mühr-i Hümayun padişahın eski imrahoru ve sonradan Şam valisi olan ihtiyar Çerkeş Mehmed Paşa'ya tevdi olundu. Mehmed Paşa bu tehlikeli görevi istemeyerek üzerine aldı. Yeni sadrazama Abaza üzerine serdarlıkla gitme görevi de verildi (3 Nisan 1624).

Yeniçerilere öncü olmak arzusunda bulunan ve kaymakamlığa göz dikmekle itham edilen Hüseyin Paşa da boğdurulmak suretiyle ortadan kaldırıldı (Ağustos 1624). Bu olaylardan sonra, halkı memnun etmek için, para rayici

yeni bir emirle düzenlendi. Dukanın kıymeti yüz yirmi akçe ve kuruşun da seksen akçe olmak üzere belirtildi.

Bu zamana doğru Avrupa büyük devletlerinin olağanüstü elçileri yeni padişahın tahta çıkışını tebrik etmek üzere İstanbul'a geldiler. Fransa, İngiltere, Venedik, Lehistan, Transilvanya ile imzalanmış olan kapitülâsyonlar ve Avusturya ile akdedilmiş olan barış antlaşması resmî surette yenilendi.

KALAVUN PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

Anadolu âsîlerinin reisi Abaza, Sivas yeniçerilerini, Sultan Osman'ın katlinde bir suçları olmamış olmalarına rağmen, müthiş işkencelerle merhametsizce yok etti. Abaza, Sivas'ta Seyyid Han adında birini vali olmak üzere bırakarak, cenk için gönderilmiş iken âsîlere katılan Maraş Beylerbeyi Kalavun Paşa ile birlikte Şebin Karahisar kalesine doğru yoluna devam etti.

On bin kişi ile burayı savunmakla görevli bulunan Murtaza Paşa ikinci bir kale yaptırmak ihtiyatkârlığında bulunmuştu, iki tarafın da yiğitlikle dövüştüğü bir savaştan sonra garnizon kaleye çekilmek zorunda kaldılar. Abaza kuvvetleri kaleyi kuşattılar.

Hızlı hareket ettiğinden dolayı Tayyar adını almış olan Mehmed Paşa, Sivas önlerine gelmişti. Böylece halka güven veriyordu. Abaza, Osmanlı ordusunu taklid ile süvarilerini fırkalara bölerek ve ordusunun önünde askerî müzik çaldırarak İstanbul'a yürümek niyeti ile Karahisar'dan Tokat üzerine yöneldi.

Kalavun ve Murtaza Paşa âsîlerin saflarında bulunuyorlardı. Kazova'da durup konakladılar. Burada cirit oyunları ile vakit geçirildi. Bir ara cenk oyunlarında sipahiler sekbanlardan daha üstün olduklarını gösterince araları bozuldu. Ancak ekmek ve tuz üzerine yapılan

yeminden sonra araları bulundu. Yemin şöyle idi: “Hain kılıca uğrasın; ekmek, tuz kendisine zehir olsun.”

Bu törenden sonra sipahiler hasımlarını memnun etmek için iki askeri ayıran mesafenin ortasına dikilmiş olan direğin altından geçtiler. Sipahilerin komutanı Kalavun Paşa ve Bektaş, sekbanların sadakatinden emin olmak için bu alçak gönüllülüğe uydular. Abaza, Sivas’ın Tayyar Paşa eline geçtiğini haber aldı. Bunun üzerine yolunu değiştirmeğe kalkıştı.

Tayyar Paşa, subaylarından birini değerli hediyelerle Abaza’ya göndererek Bab-ı Hümayun emrine itaat ediyorsa bunu gönlünden yapmadığına ve âsîlerin davasına bağlı bulunduğuna Abaza’yı inandırmak istedi. Ve bunda başarı da sağladı.

Sivas’ın kapıları açık fakat iyi beklenmekte idi. Abaza’nın askerleri alış veriş için şehre serbestçe giriyorlardı. Ancak maharetli Tayyar Paşa gece gündüz âsînin iktidarını yıkmağa çalışıyordu. Önce Klavun Paşa’ya imâ etti ki, bu kadar suçlu işlerden sonra yine de bir başarılı sonuca varmak mümkün değildir.

Kalavun, telkinlere uymakta gecikmedi. Böylece bu iki yeni müttefik arasında bir gece baskını kararlaştırıldı, bir kaç gün sonra Abaza ve Murtaza Paşa tantanalı bir ziyafete çağırıldılar. Tayyar Paşa bunlara da, Klavun Paşa’nın bir gece baskını ile onları yok etmek niyetinde bulunduğunu bildirdi. Böylece araya bir şüphe ve güvensizlik girdi.

Bu sırada sekbanlar arasında baskın dedikoduları yayıldı. Bunlar şehri ateş ve kana boyamak suretiyle önce davranmağa karar verdiler. Tertiplerinin bozulması üzerine korkuya kapılan Kalavun, daha güzel bir yer aramak bahanesiyle çadırlarını Abaza’nın ordugâhından çekti. Ramazanın son gecesi Abaza, Kalavun’u iftara çağırdı. İftarda ikramlara boğdurulan Kalavun geceleyin çadırında idam edildi.

ABAZA’NIN MEKTUBU

Abaza, bir kaç gün sonra, yeniçeri kethüdası Mihaliçli Sarı Mehmed'in İstanbul'da bir çok asker yazdığını ve yeniçerileri âsîler üzerine yürümek için teşvik ettiğini haber aldı. Bunun üzerine ona bir mektup yolladı. Bu mektupta alay ile karışık hareketler vardı. Bu mektupta Abaza usulen selamdan sonra yeniçerinin sefere hazırlığına değiniyor ve alaylı bir tarzda yeniçeri kethüdası Mehmed Ağa'ya:

"Berhudar ol, padişahın ekmeği sana helâl olsun. Şimdi gayret çekmekten ise, mazlum Padişah ocağınıza sığındığı vakit Yedikule'ye gönderilmemesi suretiyle ithamlardan kurtulurdunuz" diye çıkışıyordu. Burada da Sultan Osman'ın haksız yere öldürülmesi üzerinde durulmakta, Sipahiler çekiştirilmekte idi.

Kendisinin sırf padişahın kanı için harekete geçtiğini iddia ederek, yetmiş bin yeniçeri öldüreceğini de yazmaktan çekinmiyordu. Mehmed Kethüda bu garip mektubu toplanmış olan yeniçerilere okuduğu zaman şu alaylı sözleri de eklemeği unutmadı: "Biz bütün yeniçerilerle yetmiş bin kişi yokuz; bu ne yüksekten atan adamdır."

SADRAZAMIN VEFATI ABAZA İLE CENK

1624 yılının son günlerinde Sadrazam Çerkes Mehmed Paşa uzun bir hastalıktan sonra Tokat'ta öldü. Yeniçeriağası Hüsrev Ağa ve Defterdar Bakî Paşa serdarın ölümünü İstanbul'a haber verdiler, İstanbul'dan yeni serdar gönderilene kadar vakit geçeceğini, Diyarbekir Valisi Hafız Paşa'nın fazla askeri bulunduğu gibi Bağdat durumunu da bilen bir vezir olduğunu belirttiler.

Sadaret mührü serdarlık emri ile beraber Hafız Paşa'ya gönderildi. Hüsrev Ağa'ya da vezirlik verildi. Bir süre sonra Bakî Paşa da öldü. Onun makamı Tokat Defterdarı Osman Efendi'ye, Tokat Defterdarlığı da tarihçi Peçevî İbrahim Efendi'ye verildi.

Yeni Sadrazam Hafız Paşa, Mayıs sonlarında (26 Mayıs 1624) yola koyuldu. Gürcü Mehmed Paşa, Kaymakam olarak, İstanbul'da kaldı. Kaptan Receb Paşa donanma ile Karadeniz'e çıktı. Karaman ve Anadolu Beylerbeyleri ordunun, bayram için durakladığı Akşehir'de ona katıldılar.

Sadrazam, âsîlerle diyaloğa girerek yirmi bir gün Konya ovasında kaldı. Fakat Abaza, Kayserili bir şeyhin kendisinin sadrazamlığa gelebileceği hakkındaki sözleriyle kafası havada olarak cenge karar vermişti. Sadrazam, Kayseri ovasına yöneldi 15 Ağustos 1624.

Abaza, Türkmen şeflerini vaadler ve tehditlerle kendi tarafına çekmeğe çalışıyordu. İki tarafın askerleri karşılaştılar. Vakit akşama yakın olduğundan serdar, kendi askerinin düşman üzerine yürümesini yasakladı. Savaş ertesi güne kaldı.

Şafakla beraber çarpışma başladı. Âsîlerin ilk hücumu hızlı oldu. Yeniçeriler çekilmek üzere iken, yeniçeri ağası Hüsrev Ağa topuzunu sallayarak atını düşman safları üzerine sürdü. Asker yeniden cesaretlendi. Abaza kendi takımını gayrete getirmeğe çalışırken güvendiği Türkmenlerin çekilip gittiğini gördü. Murtaza ve Tayyar Paşalar Osmanlı ordusuna geçtiler.

Abaza artık savaşın sonucunu sezmişti, atına binerek ve hazine sandıklarını önüne katarak kaçtı. Atları güçlü olanlar da kaçtılar. Sekbanlar ise yeniçerilerin amansız intikamı eline düştüler. Esirlerin başları kesildi. Serdar Kayseri ovasını bütün gece aydınlatarak zaferini kutladı.

Abaza'nın, Sivasa çekilip gittiğini öğrenince İlyas Paşa derhal cins atlı üç yüz seçkin süvari ile Sivas yolunu tuttu. Kırk sekiz saatte kaçanlara yetişti. Üç yüz baş ile birlikte yenilenin çoluğu çocuğu sadrazama gönderildi. Bunlar Sivas valiliğinde bırakılan Tayyar Paşa'nın muhafazasına verildiler.

Abaza Erzurum'a çekilmişti. Sadrazam da onu Tercan Ovası'na kadar izlemişti. Fakat mevsim ilerlemişti.

Erzurum’un böyle zamanlarda kuşatılması zordu. Bu arada, Sadrazam ile Abaza tarafından gelen Küçük Abaza arasında bir antlaşma zemini bulundu. Buna göre Abaza Paşa; bir haseki, on bölük başı, yeteri kadar yeniçeri Erzurum kalesine konulmak şartı ile Erzurum valiliğinde bırakıldı.

Sadrazam Tokat’a yönelerek kışı orada geçirdi. Bu yıl içinde Şeyhülislam Esad Efendi vefat etti. Eski Şeyhülislam Yahya Efendi ikinci defa olarak şeyhülislamlık mevkiine geldi.

KIRIM’DA GELİŞEN OLAYLAR

Sultan Mustafa’nın ikinci defa tahta çıkışında Mehmed Giray Kırım Hanlığına iade ve kardeşi Şahin Giray da Kalgay tayin olunmuştu. İki kardeş bir süre sonra zulümlere başlamışlardı. Bununla da yetinmemişler iki kardeş Edirne üzerine bir teşebbüs planlamaya başlamışlardı.

Bunu uygulayabilirlerse kendilerine Osmanlı tahtına doğru bir yol açılacak; başarı sağlayamazlarsa İran sığınakları olacaktı. Bu niyetle bir Tatar ordusu toplandı. Mehmed ve Şahin Giray, her ikisi evlâtsız olduklarından, Fetih Giray’ın oğlu olarak ortaya çıkardıkları ve Ahmed Giray diye adlandırdıkları genci ikinci veliahdlık demek olan Nureddinlik payesine yükselttiler.

Ayrıca yeni padişahın tahta çıkışını tebrik için gönderilmiş olan iki Rus elçisinin Kırım’dan geçerken Şahin Giray tarafından idam edilmiş olmaları da bazı memnuniyetsizliklere eklenen bir olay oldu. Bab-ı Hümayun Mehmed Giray’ı azlederek yerine eski han Canıbeg Giray’ı atamıştı (1624).

Bu sıralarda Kaptan Paşa, Kırım eski Hanı Mehmed Giray a karşı gönderildi (1624). Bir Kırım hanının padişah irâdesine, elinde silah olarak, karşı koyması ilk defa vuku bulmuyordu. Ancak bir Kırım hanının kendi neslinin Osmanlı neslinden daha necip olduğunu ileri sürerek padişah askerini yok

etmesi ve hükümetini devletin gevşekliğinden faydalanarak zorla tasdik ettirmesi ilk defa görülüyordu.

Dört devlet kadırgası ile yeni hanı Kefe'ye götürmekle görevlendirilen Vezir Hasan ve İbrahim paşalar mukavemetle karşılaştılar. Durum İstanbul'a bildirildi. Kaptan Receb Paşa, Kefe'ye doğru yelken açtı. Kısa zamanda Kırım'a yetişti. İki kardeşe mektup yazılarak Mora ve Hersek eyâletlerinden birini kabule davet olundular. Şahin Giray buna sert ve mağrur bir cevap verdi.

Kaptan Paşa talimata göre hareket zorunda olduğundan cenk kararlaştırıldı. Osmanlı askeri yüz bin Nogay ve sekiz yüz Kazak karşısında çokluğa yenildi. Nihayet zaruret duyularak Mehmed Han'a hanlığının tasdikini belirten bir teklif mektup şeklinde yazıldı. Canıbeg Giray Han ile kardeşi Devlet Giray Han Kefe'ye dönmüşlerdi.

Kaptan Paşa'nın teklifi, Tatar beylerinden Nogay Mirzalarından kurulu bir konseyde kabul olundu. Mehmed Giray ile Şahin Giray ve başlıca şeflere hil'atler verildi. Böylece Mehmed Giray yeniden hanlık fermanına kavuştu. Kaptan Paşa da İstanbul'a doğru yelken açtı.

İki kardeş karşı koymalarının başarılı bir sonuca varmasından cesaret alarak zulümlerini arttırmak suretiyle hüküm sürmekte devam ettiler. Bu arada Kantemir'in ailesi de büsbütün yok edildi. Sonradan Şahin Giray; Akkirman, Kili, İsmail ve Yergöğü'nü talan etti.

Baba Dağı'na saldırmak niyetinde iken Kantemir Dobruca Tataristanı'ndan yetişerek öylesine bir kanlı cenk yaptı ki, otuz bin süvarisi sayesinde Tuna, Kırım Tatarlarının kanından kıpkırmızı kesildi. Yenilenlerin çok azı kaçabildi. Şahin Giray da bir sandal ile kurtuldu.

BOĞAZİÇİ'NDE SLAV KAZAKLARI

Kazaklar, İlk defa olarak 21 Temmuz'da İstanbul önünde gözüktüler. Boğaziçi, her birinde yirmi kürekçi ve silahları mükemmel yirmi cenkçi bulunan yüzelli uzun ve hafif Slav

Kazakları'nın saldırısına uğradı. Bu sandalların baş ve kıçları olmayıp, çevirmeksizin ileri ve geri harekete elverişli idiler.

Kazaklar, Boğaziçi'ne yayılarak Avrupa yakasını tahrip etmekte ve Büyükdere'yi, Yeniköy'ü İstinye'yi ateşe vermekte idiler. Bu korkunç hareketi durdurmak için İstanbul limanından beş yüz altı yüz gemi çıkmıştı.

Fetihten beri muhafaza edilmekte bulunan meşhur zincir Boğaziçi kalelerine götürüldü. Başkentten çıkarılan on bin yiğit tehdit edilmekte olan sahile yayıldılar. Kanalın ortasında yarım daire şeklinde dizilmiş olan Kazak donanması Karadeniz'e dönmek için geceyi bekledi.

Bir kaç gün sonra bu korkunç istilâcılar, sayıları daha da artmış olarak yine Boğazın girişinde göründüler. Feneri yaktıktan sonra çekilip gittiler.

CEZAYİR VE TUNUS ARASINDA ARKO KALESİ UZLAŞMAZLIĞININ ÇÖZÜMÜ

Bâb-ı Hümayun, Arko kalesinden dolayı aralarında doğan bir uzlaşmazlık için baş vurmaları üzerine Tunus ve Cezayir emirlikleri arasında hakem oldu. İki beylerbeyinin memurları, bu önemli problem için İstanbul'a geldiler.

Şeyhülislam ve kazaskerlerin huzuru açık bir mecliste dâva bir çözüm şekline bağlandı. O zamana kadar Tunus emirliğine vergi ödemiş olan Arko kalesinin bundan sonra Bâb-ı Hümayun memuruna her yıl ikibin kuruş vermesine, bu paranın da Mekke ve Medine yoksullarına dağıtılmak üzere "surre" ye eklenerek gönderilmesine karar verildi.

İRANLILARIN YENİLGİLERİ

1625 yılı Mayıs başlarında yeni Sadrazam Hafız Paşa; İran seferine katılma davetini belirten emirler yayınladı. Diyarbekir yakınında otağ kurdu. Hüsrev Paşa da yeniçeri

askeri ve altı bölük ağaları ile Tokat kışlağından çıkarak, Sadrazam ile birleşti. Bu sırada Karaman Beylerbeyi Çerkes Hasan, İran ordusunun Altınköprü ve Kerkük taraflarına gelen bir tümeninin üzerine yürüyordu. Karşılaştıklarında on bin Acem, dört bin Osmanlı'ya yenildi. Kerkük alındı, İranlılar Kerkük'ten kovuldular.

Bu sırada Gürcistan'da, Gürcü Magrav Han, İran Şahı'nın emriyle hazırlanan bir tertibe Gürcülerin kurban olmamasını sağlamış, buna karşılık Karçgay ve emrindeki otuz bin savaşçıdan onda dokuzu yok edilmiştir. Başları Osmanlı ordugâhına gönderilmiş, Gürcü mızrakları üzerinde bir zafer belirtisi olarak dolaştırılmıştır.

Magrav Han, sadrazama hemen bir mektup yazarak; Gürcistan'da görünür görünmez, Gence, Karaman, Şirvan, Erdebil'in düşeceğini bildirdi. Ancak Hafız Paşa, Bağdat'a hareketini buyuran talimattan her hangi bir şekilde ayrılmayı doğru bulmadı. Yeniçeri Ağası Hüsrev de, sadrazamın kolayca kazanabileceği bir zafere kavuşmasından kıskançlık duyacağı için Hafız Paşa'nın görüşünü destekledi.

Magrav Han kendisini bağımsız prens ilân ederek "Şah'ın bendesi Magrav Şah" diye sikke bastırdı. Şah Abbas Magrav üzerine asker gönderdi ise de İran savaşçılarından pek azı Gürcü kılıcından kurtulabildiler.

CENNETOĞLU'NUN İDAMI, DEFTERDARIN BAŞININ KESİLMESİ

Doğu sınırında ve Kırım'da bu gelişmeler olurken; Karasi sancağı, Truva ovalarını ve Kaz Dağı yaylalarını yakıp yıkan Cennetoğlu adında bir âsîye sığınak olmuştu. Cigale kardeşlerin iki kethüdası bunun üzerine gönderildikleri halde yenilmişlerdir.

Bundan sonra sadrazamın kethüdası Kanlı Mehmed, Hüseyin Paşa ile birlikte âsînin üzerine harekete memur olmuşlardır. Cennetoğlu Manisa ovalarında perişan edilmiş, öldürülmüş ve başlıca taraftarları da yok edilmişlerdir.

O aralık İstanbul'un asayişi sipahilerin bir taşkınlığı ile bozuldu. Tamahkârlığı ve hırsından dolayı Yahnikapan lakabı verilmiş olan Defterdar Abdülkerim Efendi'nin can vermesi ile karışıklık giderilebildi.

KAZAKLARIN MAĞLUBİYETİ VE İSTANBUL'DA BÜYÜK VEBA SALGINI

Kazaklarla savaşmak üzere Kaptan Paşa komutası altında gemilere bindirilmiş olan yeniçeri ve cebecilerle, 13 Eylül 1625'de, Kılburnu'na doğru yelken açtı. Buraya varıldığı zaman sahil boyunca üçyüz Kazak kayığının Trabzon'a doğru gitmekte oldukları hakkında alınan haber üzerine, Kaptan Paşa, bunları takip etmek istedi.

Fakat sonradan Kazaklar yine İstanbul'a saldırırlar korkusu ile donanma Rumeli sahillerinde gezmeğe başladı. Bir ara Kazaklarla karşılaşıldı. Çok hızlı bir savaş oldu. En tehlikeli çarpışma, Kaptan Paşa gemisi etrafında gelişti. Bir kaç yüz Kazak, dişlerinde kılıç gemiye yanaşarak büyük direğe kadar geldiler.

Nihayet kıçtaki toplar etraftaki kayıkları batırarak gemiyi kurtardılar. Cenk bütün gün sürmüş ve kayıkların ancak yetmişi batırılabilmişti. Ertesi gün yüz yet miş iki kayık tutulmuş ve yedi yüz seksen bir Kazak da esir edilmiştir.

Bu üstünlük, şu korkunç düşmanlar üzerine Osmanlı denizcilerinin kazandığı en parlak bir zafer olmuştur. Balçık yakınlarında donanmadan dört gemi bir fırtınada zayi oldu. Gerisi İstanbul limanına girdi.

O yaz İstanbul ve dolaylarında dehşetli bir veba salgını çıkmıştı. Ölülerin sayısı günde bine vardığı zaman, gelenek olduğu üzere, tersane arkasında Ok Meydanı'nda duaya

çıkıldı. Mısır vekayinâmelerinde “Bayram Paşa Taunu” diye isimlendirilen bu âfetten dolayı Mısır’da da güçlükler doğmuş ve burası, vergisinin ancak yarısını yollayabilmiştir.

HAFIZ PAŞA’NIN BAĞDAT KUŞATMASI

Bağdat muhafızlarından bir kısmının Hz. Ali türbesini ziyarete gittikleri haberi gelince, Vezir Murad Paşa komutasında Anadolu Beylerbeyi İlyas Paşa, on beş bin asker ile Bağdat’ı kuşatmak ve ziyarete giden muhafızların dönüşüne mani olmak üzere ileri gönderildi.

Toplanan bir savaş konseyinde Hafız Paşa’nın sadece dört kıt’a hafif top ile, Bağdat üzerine yürümesi kararlaştırıldı. Sadrazam tecrübeli komutan olmaktan çok iyi şair idi. Yol boyunca askerin yiğitlik ve heyecanını arttırmak için şiirler de yazmıştır.

Ordu, Kerkük’e vardı. Bir konsey daha toplanarak Bağdat’a topsuz hücum edilmesinin uygun olup olmayacağı görüşüldü (Ekim 1625). Bu aralık bir Acem elçisi bir mektup getirdi. Bunda alaylı olarak: “Bağdat kendi memleketinizdir; yakıp yıkmadan önce şaha mektup yazarak isteyiniz, belki verir,” deniliyordu. Şahın nerede olduğu sorulunca: “Yirmi güne kadar sizinle mülakat eder” cevabı alındı.

Sadrazam Bağdat hisarı altında İmam-ı Âzam türbesi yakınlarına kondu (11 Kasım 1625). Kuşatma toplarının bulunmaması varlığını duyurmağa başlıyordu. Elde bulunan dört top batarya haline konuldu. Metris inşaatı tamamlandı. Halep valisi nehir kıyılarını, yeniçeri ağası Karanlık Kapı’dan Acem burcuna kadar olan yeri işgal ediyordu. Rumeli Valisi, Anadolu Valisi, Maraş Valisi, Sivas Valisi ve Karaman Valisi de sekbanlarla daha ötede metrise girdiler.

Hafız Paşa geceleri metrislerde kalarak askeri sözleriyle, ihsanlarıyla cesaretlendirirdi. İki ay içinde kuşatanlar elli iki

lağım, kazmıştılar. Kale İran ordusunun seçkin askeri olan Mazenderanlılar tarafından korunmakta idi.

Osmanlı ordusunun, hendekleri doldurmak için seçmiş olduğu hurma ağaçlarını halk alıp götürüyordu. Kuşatmanın yetmiş ikinci günü bir kaç metrelik gedik açılması üzerine bir hücum emri verildi. Ancak bu genel hücum başarı ile sonuçlanamadı. Bu sıralarda İran Şahı otuz bin kadar askerle bizzat Bağdat üzerine yönelmişti.

Sadrazam Bağdat ordugâhında bir savaş konseyi kurdu. Halep Beylerbeyi, artık Bağdat alınamayacağından ya Şah üzerine gidilmesini yahut da geri dönülmesini savundu. Kendisi dönmek fikrinde idi. Fakat yeniçeriler: “Biz hep kırılsak da Bağdat alınmadıkça metristen çıkma ihtimalimiz yoktur” dediler, Kuşatmanın devamına kadar verildi, İstanbul’dan top ve mühimmat ile yardım istendi.

Şah Abbas’ın Diyale kenarına ordugâh kurduğu haberi alındığı gece bütün Bağdat garnizonu, duvarlar üzerinde görünerek üç gün üç gece toplar, tüfekler atarak şenlik yaptılar. Orduda para azaldığı için İmam-ı Âzam kalesinde darphane kurularak, Bağdat işareti ile dinarlar kesilmeğe başlanıldı.

İRAN ŞAHI İLE GÖRÜŞMELER

Bir sabah Hafız Paşa’nın askerleri cirit oynarken Diyale kıyılarından bir toz kalktığı görüldü. Sonradan Acem alayları belirdi. Osmanlılar atlandılar. Ancak önce Şah tarafından bir piyade gelerek elindeki kağıdı paşaya verdi. O da kağıdı okuduktan sonra başlamış olan cirit oyununa devamı emretti.

Çadırına geldiğinde mektubu getirenin cevap istemesi üzerine de serasker: “Cenkten sonra seninle gönderirim” dedi. Bu sırada mehterhane de askeri silah başına çağırdı. Çerkes Hasan Paşa ile Murad Paşa sadrazamın sağ yanında; Tayyar Paşa sol yanında idi. Sağ kanatta silahtarlarla Rumeli

ve Halep askeri; sol kanatta da Anadolu askeri bulunuyordu.

O gün büyük bir savaş olmadı, iki tarafın öncüleri arasında çarpışmalardan az sayıda ölü verildi Ve pek az miktarda da esir alındı. Bu sırada Basra'dan cenk sallan ve bir büyük top geldiği gibi, İstanbul'dan da ağır toplar yetişmiştir.

Şah'tan bir süre sonra elçi ve mektup geldi. Mektup'da:

"Ben Bağdat'ı bir Celâli elinden aldım; Padişah hazretlerine elçi ve mektup yollayarak burasını oğlum için rica edeceğim. Eğer vermezse yine size teslim ederiz; şimdilik siz cenk zahmetine girmeyiniz" denilmişti. Hafız Paşa da şu yolda cevap verdi:

"Padişahın mutlak vekiliyiz; onların cevabı bizdedir. Kendilerine mektup göndermek gerekmez. Böyle sözlerle Bağdat'tan el çekmeyiz. Padişahın fermanı budur ki; Şah İmam Ali ziyaretine gelmiş, biz de Erdebil'de Şeyh Safi ziyaretine gidelim."

Bu sıralarda yiyecek azlığı da iki tarafta güçlüklere yol açmıştır. Fakat asıl kuşatılanların durumu daha da güçtü. 27 Mayıs 1627 tarihinde Osmanlı istihkâmları eteğinde çok kanlı bir dövüşme vukua geldi. İran ordusu üç taraftan birden saldırdı. Yeniçeriler bir dizlerini yere koyarak her taraftan tüfek kurşunları yağdırmakta; sipahiler uzun mızraklarıyla yiğitçe savaşmakta idiler.

Birden şahın çadırı toplandı. Şah, kendilerine ya üstün gelmek, yahut da ölmek üzere yemin etmiş bulunan bin beş yüz savaşçı ile çekilir gibi görünüyordu. Bunun bir savaş hilesi olduğunu sadrazam anlamış ve etrafındakilere de hatırlatmıştır. Fakat Murad Paşa fırkası ile düşman üzerine yürümekten çekinmedi. Yenilemez bir karşı koyma ile karşılaşınca çekilmek zorunda kaldı. Türk ordusu yenilme tehlikesi geçirdi. Ancak sadrazam'ın şahsî yiğitliği ve "Yoldaşlar, mertliğinizi bugün için değil de, hangi gün için saklıyorsunuz?" diye yüksek, sesle hitap eden yeniçeri ağası Hüsrev Paşa'nın sözleri yeniçerileri yeniden cesaretlendirdi.

Nihayet Anadolu Beylerbeyi İlyas Paşa askerini toplamağa muvaffak olarak, şahın yeminli alayının üzerine hızla hücum etti. Bunların hemen hepsi kılıçtan geçirildiğinden Osmanlı ordusu da güçlükleri yenmiş bulundu. Her iki taraftan da çok kayıp verilmişti.

Aradan on beş gün geçmiş idi ki İran Şahı sadrazama yeni bir elçi ve mektup yolladı. İran Elçisi iyi karşılandı. Tekliflerini dinlemek üzere dört defa dîvân debdebeli şekilde toplandı. Elçi dîvân huzurunda şahın isteklerini açıkladı. Buna göre Bağdat ancak Meşhed-i Ali karşılığında iade olunabilecekti.

Hz. Ali'nin ebedî uykusuna vardığı toprağı İranlılara bırakmanın güçlüğüne rağmen eğer oradaki toprak sahipleri buna razı gösterirlerse muvafakat edilebileceği belirtildi. Bu konuda şahdan gelecek cevap beklenecekti. O sırada bir gece sadrazam elçiyi ziyafete çağırmıştı. Ertesi gün sadrazam otağının etrafında üç köşeli kağıtlar bulundu ki; bunların her birine bir "Şın" harfi yazılmış idi. Elçi büyücülükle itham olundu. Bu üçgen kağıtçıklar derhal yakıldı.

BAĞDAT KUŞATMASININ KALDIRILMASI

Asker yiyecek kıtlığından şikâyet ederek daha ne vakte kadar oralarda duracaklarını sorup bağırıyordu. Ertesi gün orduda bir taşkınlık belirdi. Sadrazam'ın otağı param parça edildi. Hatta Sadrazam hapsedilmek üzere İmam-ı Âzam kalesine gönderildi. Birkaç ihtiyar asker güçlükle bunun önüne geçip sadrazamı yoldan çevirdiler. Yeniden kurulan otağa getirilen sadrazam güçlü bir sesle:

"Yoldaşlar muradınız nedir? Bağdat hisarı altında ya yenmek, yahut ölmek isteyen yiğit savaşçılar nerededirler?" dedi. Ama sözleri geri dönmek istekleri ile kesildi.

Nihayet dönme kararı verildi. Çadırlar kaldırıldı. Düzensiz bir şekilde Musul üzerine çekilindi Ordunun beraber alamadığı eşya ya yakılmış, yahut da Dicle'ye atılmıştı. Toplar parçalanmıştı. Sultan Süleyman'ın güzel bir topu kuma gömülmüştü, düşman tarafından bulunmuş ve İsfahan'a gönderilmiştir.

Çekilme önce tehlikesiz olarak uygulanmıştır. Fakat sonradan İranlılar ordunun arkasına saldırmağa kalkışmışlardır. Murad Paşa ordunun arkasını korumakla görevli olduğu halde, sadrazamın emrini dinlemiyerek ileri gitmiş olduğundan bir ara Hafız Paşa düşmanla savaşmak zorunda kalmıştır.

Ordunun Bağdat'tan çekilmesinin müsebbiplerinden olan ve bu son defa da gösterdiği itaatsizlik dolayısıyle askerin selametini tehlikeye sokan Murad Paşa, Hafız Paşa'nın emriyle, idam edildi. Diyarbekir'de Sadrazam Şam Valiliğini Gürcü Mehmed Paşa'ya ve Rumeli Valiliğini Süleyman Paşa'ya verdikten sonra, orduyu terhis etti.

Geri çekilişini Hadım Ali Ağa vasıtasıyla padişaha arzetmişti. Sultan Murad ordunun Bağdat önündeki uzun ızdıraplarını, Ali Ağa'dan işittikten sonra onu, Halep'de kışlamasını emreden bir hatt-ı hümayun ile Hafız Paşa'ya geri yolladı. Seferin talihsiz sonucuna rağmen, yiğit sadrazama hil'at gönderildi. Bununla beraber padişah, Hafız Paşa'ya öfkelenmiştir.

İSTANBUL VE HALEB'DE İSYAN, GÜRCÜ MEHMED PAŞA'NIN KATLİ, HAFIZ PAŞA'NIN AZLİ

İstanbul’da Sipahi ve yeniçeriler, Gürcü Mehmed Paşa’yı akça rayicini değiştirmiş olmak ve orduyu Bağdat’ta imdatsız bırakmış bulunmakla suçlayarak başını istiyorlardı. Zorbalar Fatih Camii’nde toplanarak dilekçelerini padişaha gönderdiler. Memnuniyetsizlerin isteği padişahı ve annesini endişeye düşürdü.

Bunlar hiç olmazsa Gürcü Mehmed Paşa’nın hayatını korumak istiyorlardı. Derhal kaymakam tayin edilen Recep Paşa, huzursuzluk çıkaranları teskin etmek için camiye gitmeğe memur oldu. Zorbalar buna yanaşmadılar. Mehmed Paşa’nın mutlaka idamını istemekte idiler. Gürültü o derecelere vardı ki padişahın ve Valide Sultan’ın hayatları için bile endişeler doğdu.

Yetmiş yıldan beri sekiz padişah çağında devlete hizmet etmiş olan Gürcü Mehmed Paşa delirmiş gibi olan âsîler tarafından öldürüldü. Kaptan Paşalık, Mirahor bulunan Hasan Ağa’ya verildi. Sultan Murad’ın hemşiresi Ayşe Sultan da onunla evlendirildi.

Bu ayaklanma altı bin kadar yeniçeri ve sipahinin işi olup, padişah, isteklerini kabul zorunda kalmıştı. Birkaç gün sonra Mehmed Paşa’nın katlinden dolayı öfkelenmiş bulunan başka yeniçeriler limana iki kadırga ile girerken sekbanbaşı Mihaliçli Sarı Mehmed’in başını istediler. Bir Padişah fermanı ile bu adam on altı zorba ile beraber cellada teslim olundu. Ayaklanmanın başlıca birkaç müterettibi de yok edildiler.

Yeniçerilerin İstanbul’da ayaklanması, Haleb’e sadrazam ordusunda da yeni bir isyana örnek ve işaret oldu. Asker, yeniçeri kâtibi Malkoç Efendi’yi parçalamak istedi ise de, bu adam hemen kaçmak sureti ile ellerinden kurtulabildi. Sultan Mustafa adına bir çok hattı hümayun yazmış olan fitneci çavuş Karamezak, âsîler tarafından öldürüldü. Sultan Osman ve Fatih Camii olaylarındaki fesatçılığının cezasını buldu.

Şeyhülislam Yahya Efendi'nin ve ulemâ ile vezirlerin huzuru ile Kaymakam Receb Paşa'nın sarayında yapılan bir dîvânda, eski ilişkileri olması bakımından Abaza'yı yola getirir ümidiyle, sadrazamlığın Halil Paşa'ya verilmesi kararlaştırıldı. Bu iki ayaklanma ile Abaza Paşa'nın Erzurum'da yeniden hareketi Sadrazamın azlini gerektirdi (1 Aralık 1626).

Yeniçeri ağalığı, gelenek dışında olarak, çavuşbaşı Ali Ağa'ya verildi. Defterdarlık da Bekir Paşa'ya tevdi olundu. Eski Sadrazam Hafız Paşa ve eski yeniçeri ağası Hüsrev Paşa, kubbe altı vezirleri arasında bulunmak üzere İstanbul'a çağırıldılar. Hafız Paşa gelişinde, önceden kararlaştırılmış olduğu üzere, padişahın kızkardeşi ile evlendirildi.

ÖZBEK HANI'NIN KARDEŞİ, KIRIM VE LEH ELÇİLERİ

Ali Mehmed Han, sekiz yıldır Acemlerin elinde esir iken Bağdat kuşatması münasebetiyle bir fırsatını bularak hürriyetini ele geçirmişti. Bu zat Buhara Hanı ve Özbekler Şahı Bahadır İmankulı Han'ın kardeşi idi.

İstanbul'da padişah huzuruna kabul olundu. Bir yıl İstanbul'da kaldıktan sonra hacca ve oradan da memleketine gitmek üzere, Özbek hükümdarına ve Hind Padişahı Selim Han'a padişahtan mektuplar alarak İstanbul'dan ayrıldı.

Kırım Hanı'nın İmrahoru Zülfikâr, bu sırada padişaha Han'dan bir mektup getirdi. Kırım Hanı, Kazakların saldırmalarına engel olmak için Sultan Süleyman tarafından Doğan Geçidi Boğazında yapılan fakat sonradan harap olan Özi kalesinin yeniden yapılmasını istiyor ve öteki sahilde de kendisi tarafından ikinci bir kale yapılmasını üzerine alıyordu.

Bu münasebetle Bosna Valisi Mehmed Paşa, Özi komutanlığına tayin edildi. Kefe Beylerbeyine de, Kırım tarafından gelerek Özi önünde akmakta olan ırmağın yatağını kurutmak için her köyden kazma ve küreklerle on kişi gönderilmesi emredildi. Mehmed ve Şahin Giraylar padişah tarafından kılıç ve hil'at aldılar.

Kırım ve Lehistan'ın menfaatleri birbiri ile yakından ilintili olduğu için Kırım işleri, Lehistan işlerinden ayrılamaz olmuştu. Geçen yıl son Lehistan elçisine iyi kabul göstermiş olmakla beraber, Kırım hanına bir ferman gönderilerek Lehistan'ı istilâ etmesi emrolundu. Yapılan savaşta Tatarlar yenildiler.

Osmanlı Devleti Lehistan ile görüşmeelere başlanmasını arzuladığından iki tarafın karşılıklı saldırılarına son vermek için İstanbul'a bir Lehistan elçisi ile bir Kırım elçisi geldiler. Kırım Hanı elçisi; Eğer Lehistan yılda kırk bin ekü vergi vermeyi taahhüt etmez ise kendilerinin barış antlaşmasını kabul etmeyeceklerini beyan etti. Nihayet antlaşma teklif olunan esaslar üzerine imzalanarak hana da tebliğ edildi.

ABAZA'NIN PAŞALARI YENMESİ

İstanbul'da çok şiddetli bir kış hüküm sürmesine rağmen, yeni Sadrazam Halil Paşa, atanmasından üç gün sonra Üsküdar'a geçti (4 Aralık 1626). Üsküdarlı Şeyh Aziz Mahmud Efendi'nin ziyaretine gitti. Zaten onun gayretli bir bağlısı idi. Şeyh, Halil Paşa'ya : "Bir defa daha serdar olmuştun", sözlerinden başka bir şey söylemedi.

Sadrazamın maiyeti Şeyhin bu kısa sözlerini pek de iyi bir surette yorumlamadılar. Mühr-i Hümayun, Kapıcılar Kethüdası vasıtasıyla, Haleb'de Hafız Paşa'dan alınıp, Konya'da Halil Paşa'ya teslim edildi. Sadrazam Adana'dan hareketinden iki hafta sonra Haleb'e vardı (24 Mart 1627).

Haleb'de üç ay kalındıktan sonra orduya hareket emri verildi (4 Temmuz 1627). Yeniçeri ağası Ali Ağa

hastalanarak vefat edince ağalık “Kazık Timur” lakabı ile anılan Halil Ağa’ya verildi. Sultan Osman’ın hal’ine kadar yeniçeri ağası olmak için; Büyük İmrahor, Mir Âlem, yahut Kapıcıbaşı olmak gerekirdi. Buna uyulmamağa başlanıyordu. Çünkü Halil Ağa usul dışında bu yeni göreve getirilmiştir.

Vezirlik verilen Anadolu eski beylerbeyi Dişleng Hüseyin Paşa’nın getirdiği asker, Haleb’de Sadrazam ordusuna katıldı. Ordu Diyarbakır’a 7 Ağustos 1627 tarihinde erişti. Ahıska’nın İranlılar tarafından tehdit olunduğuna dair haber gelince Dişleng Hüseyin Paşa emrinde bir kaç vali ve bir kaç bin askerle derhal o tarafa gönderildi (17 Ağustos 1627).

Yine o zaman Bostan Paşa’ya da Abaza Paşa tarafına gitmesi emri verildi. Abaza, Bostan Paşa’yı saygı ile kabul ettiği gibi onu sadrazam Halil Paşa’ya hitap eden şu mealde bir mektupla geri yolladı:

“Ben padişahn bir kölesiyim. Fakat leventlerin, özellikle yeniçerilerden korkmakta olduğunu bilirsiniz. Siz lütfedip de kapıkulu ile beraber Muş tarafına yöneliniz ki, mutmain olsunlar. Ben de bu taraftan paşalar ile Ahiska üzerine gideyim. Seraskerliği de bana ihsan ediniz” demekte idi.

Sadrazam bundan pek memnun olmadı. Ona kendisine emredildiği tarzda sefere çıkıp hizmette bulunmasını ve böylece padişah katında makbul olabilme imkânının elde edilmesini tavsiye etti.

Abaza ihtiyatlı hareket ediyordu. Ahıska üzerine yürüyor gibi yaparak ordugâhını Erzurum yakınlarında kurdu. Erzurum kadısını Paşaların ordusuna gönderdi. Dişleng Paşa yiğit bir savaşçı olmakla beraber hiddetli bir karaktere de sahip olduğundan gelen kadıya sert davrandı. Abaza hakkında küçültücü sözler söyledi.

Abaza görünüşte itaatkâr davranmağa kararlı idi. Ancak kendisinin münasip fırsat elde edilince yok edileceğini de bildiğinden daha evvel davranarak Erzurum’a kabul edilmiş

olan yeniçerileri kılıçtan geçirdi. Haber ancak hain Abaza'nın kılıcından kurtulmuş olan bir yeniçeri vasıtasıyla öğrenilebildi.

Dişleng bu sıralarda Diyarbakır'a dönmeğe karar vermişti. Yola çıkıldı. Bir boğazın giriş yerine varıldığında Dişleng dinlenme emri verdi. Oysa ki burada durmak ihtiyata uygun değildi. Bütün gece yağmur yağmıştı. Dişleng Paşa, ıslanmış elbisesini çıkarıp çadırda kuruturken Abaza'nın süvarileri süratle onunla beraber olanların üzerine saldırdılar.

Dişleng zırhsız, yeşil bir ipek zıbın ile atına sıçradı. Abaza'nın hazinedarı bu savaşçının üzerine hücum ederek mızrağını boynunun bir tarafından bir tarafına geçirdi. Dişleng ve Hüsrev paşaların oğulları ile birkaç paşa da savaş alanında kaldılar. Trabzon Beylerbeyi ile Bostan Paşa esir düştüler.

Erzurum'da Yeniçeri subayları parça parça edilerek şehrin mazgallarına asıldılar. Beylerbeyi Hüsrev Paşa ile esir olan paşalar, beyler cellada teslim olundu. Sadece Bostan Paşa öldürülmedi. Yeniçeriler her ne kılık kıyafete girmiş olsalar felâketten kurtulamadılar. celladının merhameti sayesinde kurtulmuş olan bir yeniçeri ordunun içine düştüğü durumu İstanbul'a ulaştırdı.

HALİL PAŞA'NIN GERİ ÇEKİLMESİ

Utandırıcı olan bu yenilgi ve Ahıska'nın İranlıların eline geçmesi üzerine sadrazam, üzüntü içinde askerini Erzurum yakınındaki Ilıca'ya götürerek Erzurum tepelerine çadır kurdurdu (12 Eylûl 1627). Fakat Abaza Erzurum kapılarını kapadı. Halil Paşa'nın beraberinde top yoktu. Tortum'dan bir kaç tane getirmek gerekti. Yine bu sırada Gürcü Beyi Magrav Han'ın gelişi de orduya biraz güç verdi.

Erzurum yetmiş gün kuşatma altında kaldı. Çokça yağan kar kuşatanları geri dönmeğe mecbur etti (25 Kasım 1627). Yorucu bir yolculuktan sonra nihayet Tokat'a varıldı. Hemen hiç bir Osmanlı ordusu bu kadar sert bir kışa uğramamış

idi. Hatta “Evbaş-beli” denilen dağlık yerden geçilirken takım takım asker soğuktan donmuştur.

Tokat’a gelindikten bir süre sonra, her ikisi de Abaza taraftarlarından olan Erzincan muhafızı Pîr Solak ve Bayburd muhafızı Ataullah gelerek bağlılıklarını bildirdiler ve hizmet istediler. Bunlar birer süvari fırkasına komutan tayin edildiler. Bu güzel örnek iyi neticeler verdi. Osmanlı ordugâhı bağışlanmağa gelmiş âsîlerle doldu.

Erzurum seferinin de sonuçsuz kalması Halil Paşa’nın azli için yetti. Dördüncü vezir olmak üzere İstanbul’a çağrıldı (6 Nisan 1628). Yaşlı adam bu gözden düşmeden sonra uzun süre yaşamadı. Üsküdar’a gömüldü. Halil Paşa sadrazamlık makamına yükselmiş olan zatlar içinde en itidalli ve en insaflı bir adam olmakla tanınmıştır.

İRAN ELÇİSİ VE BİR HİND ŞEHZADESİNİN GELİŞİ VE MEKKE ŞERİFİNİN AZLİ

Halil Paşa’nın sadaretinin son günlerinde İstanbul’a Tahmasp Kulı Sultan adında bir elçi gelmişti. Getirdiği mektupta Bağdat valiliğinin şahın veliahdi olan oğluna verilmesini ve Kanunî zamanında iki hükümet arasında imzalanan antlaşmanın yenilenmesi istenilmekte idi. Görüşmeler sadrazam’a havale olundu.

Yine bu son zamanlarda Türk - Moğol hükümdarlarının en meşhuru olan Ekber Şah’ın evladı Danyal’ın oğlu Hind Prensi Baysungur Osmanlı başkentine gelmiştir. Hind Padişahı Selim Cihangir, yirmi yıl süren bir sultanlık devresinden sonra bu yıl vefat etmiştir. Yerine geçen oğlu Şehriyar, Şiîliğe eğilimli davranışları dolayısıyla beş ay geçer geçmez idam olunmuştur.

Ekber Şah’ın torunu olup Şehriyar’a halef olmak üzere hükümet makamına çağırılan Baysungur, her türlü kötü alışkanlığa eğilimli bir şehzade idi. Sekiz ay kadar süren sultanlığı Cihangir’in oğlu Hürrem Sultan tarafından

elinden alınmıştır. Baysungur bir sığınak aramak üzere İstanbul'a gelmiştir. Saray-ı Hümayunda umduğu teveccüh ve yardıma kavuşamadığından Arabistan ve İran yolu ile Hindistan'a dönmekte gecikmemiş ve oraya vardığında öldürülmüştür.

Eski Habeş Beylerbeyi Gürcü Ahmed Paşa, Yemen beylerbeyliğine tayin olunduğu zaman Mısır'a varmış, Valileri Bayram Paşa'dan memnun olmayan halk, onun Mısır'da kalmasını teklif etmişlerdi. Tehlikeli bir rakipten kurtulmak arzusunda bulunan Mısır Valisi bir taraftan Ahmed Paşa'yı Süveyş'ten çıkarmakta acele ederken, öbür taraftan da Mekke Şerifine onun katli hakkında kağıt yollamıştı.

Şerif de Beylerbeyi'ni hazineleriyle birlikte Yemen'e ulaştıracak olan gemi kaptanına emir verdi. Sahile yakın bir yerde kaptan gemiyi şapa oturttu. Gemideki mallar da tüm olarak yok oldu. Fakat içindeki insanlar kurtuldu. Ahmed Paşa kaptanı öldürmek istedi. O da Şerif'in kendisine yazmış olduğu mektubu göstererek temize çıkmak istedi. Ahmed Paşa durumu İstanbul'a yazınca Mekke Şerifi azlolunmuş, yerine de Zeyd bin Muhsin atanmıştır.

Zeyd bin Muhsin de, selefinin tahriki üzerine, Ahmed Paşa'yı tantanalı bir ziyafette zehirlemekten geri kalmamıştır. Bu suç, mesafe uzaklığı dolayısıyla cezasız kalmıştır.

SADRAZAM HÜSREV PAŞA'NIN ABAZA İLE CENGİ ABAZA'NIN TESLİM OLUŞU

Yeni Sadrazam Bosnalı Hüsrev Paşa Haziran başında Tokat'a vardı (1 Haziran 1628). İdarî prensiplerinden taviz vermedi. Bazı zatlar icraatının ilk kurbanları oldular. Kısa bir süre sonra mükâfatlar cezaları izlediler. Gürcü Magrav Han Müslüman oldu. Kendisine kapıcıbaşılık rütbesi verildi. Ayaklanmış olan sipahiler yatıştırıldılar. Şöhretli Malkoç

ailesinden Mehmed Efendi ikinci defa olmak üzere yeniçeri kâtipliğine tayin edildi.

Bu arada Samsun'a çıkarılan orta büyüklükte on iki top, Tokat ve Sivas'tan Erzurum yolunu tutuyordu. Rumeli, Anadolu, Maraş, Sivas, Karaman beylerbeyleri de Erzincan'a varmışlardı. Sadrazam hareketini hızlandırdı. Sivas'ta askere yiyecek dağıtıldı. Türkmenlerin şefi fesatçı Küçük Bey idam edildi. Bu idam ile gözler korktu. Hüsrev Paşa kurban bayramı töreni için Koçhisar'da durdu (11 Ağustos).

Haleb Valisi Nogay Paşa epeyi mühimmat ile orduya yetişti. İki hafta sonra, sadrazam, Abaza tarafından Hasankale'de sıkıştırılmış olan Yusuf Paşa'dan mektup aldı. Bunda âsilerin, askerin gelişini ancak yirmi gün sonrası için beklemekte oldukları belirtiliyor ve hemen Erzurum'a gelinir ise başarının kolaylıkla sağlanacağı ifâde ediliyordu (27 Ağustos).

Bu haber üzerine sadrazam hafif askerle hemen yola çıktı. Topların da arkasından süratle yetiştirilmesi emrini verdi. Süvari de Erzurum önüne vardı. Abaza bu süratli hareket karşısında gafil avlanmıştı. Ne kaleye girmeğe, ne de şehir için zahire tedarikine vakit bulabilmişti. Toplar gelince sadrazam ordugâhını Deveboynu tepelerine kurdurdu. Erzurum kuşatıldı (5 Eylül 1628). Yedi topluk bir batarya konularak gedikler açıldı.

Kuşatmanın on dördüncü günü; Kayserili şeyh ile meşayihten altı kişi, kefenleri boyunlarında, sadrazamın huzuruna çıkarak, Abaza'nın şehri teslime hazır olduğunu ve bağışlanmalarını dilediler. Sadece aman verildiğinin bir delili olmak üzere sadrazamın yakınlarından ve ordunun

başlıca şeflerinden biri olan Muslihiddin Ağa'nın kaleye gönderilmesi rica ediliyordu.

Arzusu yerine getirildiğinden Abaza, Hüsrev Paşa'nın huzuruna geldi sadrazam kendisini iyi şekilde kabul etti. Ağalarına, bölük ve maiyetinin en seçkini olan altı yüz kişiye cebecilik verildi. Bütün hazineleriyle birlikte şehirden çıkmış olan Abaza, çadırını sadrazamın çadırı yanına kurdu. Sadrazam durumu İstanbul'a bildirdi. Mısır Valiliği Mehmed Paşa'ya, Erzurum Halil Ağa'ya verildi. Mehmed Ağa da yeniçeri ağalığına getirildi.

ABAZA PAŞA'NIN BOSNA VALİLİĞİ VE HÜSREV PAŞA'NIN İKBALİ

14 Ekim 1628'de, sadrazam üç yıldan beri başkenti görmemiş olan ordu ile birlikte, İstanbul yolunu tuttu. Aralık başlarında Üsküdar'a erişti. Beraberinde Abaza ile Köse Sefer Paşa tarafından yenilmiş ve esir edilmiş Şemsi Han da bulunmakta idi. Hüsrev Paşa yol boyunca Abaza'ya çok iyi davranarak bir sadrazamın, bir âsiye verdiği söze bağlı kalmasının az görünür bir örneğini vermiştir.

Hüsrev Paşa'nın zaferlerinin en güzel meyvası yendiği adamın şahsı idi. Sadrazam padişahtan Abaza'nın affını da elde etmeğe muvaffak oldu. Başarılarına mükâfat olmak üzere padişah kendisini değerli hediyelerle taltif etti. Abaza kısa bir süre sonra Bosna valiliğine de tayin edildi.

Abaza idare edeceği yerler hakkında bilgisizdi. Öylesine ki, sonraları imparatorun elçisi ile konuşurken Lehistan ile Viyana'yı Macaristan sınırının iki kalesi olup olmadığını sormuştur. Âsinin taraftarları da iyi muamele görmüşlerdir. Kayserili şeyh de bunlardan biri olup Sivas'a çekilmiş ve günde yüz elli akçe vazifeye kavuşmuştur.

Divânda bu sıralarda her zamandan çok fazla vezir vardı. Hüsrev Paşa bunların durumların düzene sokmakla meşgul oldu. Kanunî zamanında önce dört sonra altı kişi olan

vezirler şimdi, nişancı ve defterdarın dışında dokuz kişi idiler.

Bu kadar başarı ve ikbal sadrazamın gururunu arttırdı. Hemen hükümdarca yetkiye sahip bir tavır takındı. Sözleri ferman kuvvetinde idi. Öylesine ki, padişahın iradesinden çok onun emirlerine itaat edilir olmuştu. Vergi alınmasına dair emirlerinin bir çoğu ve Şeyhülislam Yahya Efendi'nin isteği üzerine yayınlanan fermanlar devlet kanunları arasında yer bulmuştur.

YEMEN, ARABİSTAN VE KIRIM OLAYLARI

Abaza Paşa itaat edince Anadolu'da sükûnet sağlanmıştı. Bab-ı Hümayun, Kırım ve Arabistan işleriyle çokça uğraştı.

Yemen'de Zeydiye imamı: "Emirü'l-mü'minîn" unvanını almış ve Kevkeban'da kendi adına para bastırmağa başlamıştır. Yemen Valisi Haydar Paşa, San'a kalesinde kuşatılmış, kıtlıkla karşı karşıya kalmış, İstanbul'dan şiddetle yardım istemiştir. Yemen Valiliği ile görevlendirilen Gürcü Ahmed Paşa, Mekke Şerifi tarafından zehirlenmiş bulunduğundan onun yerine Mısır'ın en yiğit beylerinden Kansubeg atanmıştı.

Bir taraftan da İstanbul'dan ayak takımından on bin kişi asker yazılarak iki tümen halinde Moha'ya gönderildiler. Emir Kansu Rumeli askeriyle Moha'ya erişince beylerbeyi Aydın Paşa'yı boğmakla işe başladı. Ondan sonra bir müddet Yemen'de kalarak San'a'yı yeniden Zeydîye imamına bıraktı.

Cidde'ye vardığında, Mekke Şerifi Ahmed'in hediyelerini aldı; mükâfat olmak üzere onu da boğdurdu. Şerif Ahmed'e halef olan Şerif Mesud'un yerine kısa bir süre sonra Şerif Zeyd geldi.

Kırım da yeni bir ihtilâle sahne oluyordu. Ramazanın sonlarında (Haziran başları 1628) Kaptan Paşa komutasında bulunan donanma ile Vezir Kenan Paşa ve Banyalukalı Hüseyin Paşa komutasındaki bir ordunun yardımı ile

Mehmed Giray azledilerek yerine Canıbeg Giray yerleştirildi.

Bu sırada Kantemir Mirza da, hanedanının yıkılmış olan iktidarını canlandırmak için Nogaylar içine döndü. Mehmed ve Şahin Giray Hanlar Kazaklara sığınarak sonradan Kırım için rakipleriyle çekişmek üzere yirmi bin kişilik bir ordu ile ortaya atıldılar.

Canıbeg Giray kardeşi Kalgay Devlet Giray ve Kantemir kusursuz bir savaşçılıkla hücuma başladılar. Çok kanlı bir cenk olmuş, Tatarlar ve Moğolların karakterlerindeki kanlı mücadele gücünün bir örneği de burada görülmüştür. Mehmed Giray bir kurşunla vurularak can vermiştir. Şahin Giray kaçmıştır. Bu önemli zaferin sonucu olmak üzere Kırım'da güvenlik sağlanmıştır.

Müteşebbis bir vezir olan Hasan Paşa donanmanın ıslâhı için çok çalışıyordu. Bazı projeleri sadrazamın ve kaymakamın mukavemetleri dolayısıyla uygulanamadı.

İSTANBUL'DA CİZVİTLERİN ÇABALARI

Fransız diplomasisi tarafından desteklenen ve İngiltere ile Venedik elçilerinin gayretlerine rağmen İstanbul'a yerleşmek isteyen beş Cizvit, Rum kilisesine on iki bin ekü masrafa mal olduktan sonra, nihayet, kilise mütevellisi Metaksa'nın evinde kurulan Rum matbaası aleyhinde bir gürültü çıkmasına ve matbaanın, içindeki kitapların tümü ile birlikte zaptedilmesine sebep oldular.

Bununla beraber, iki elçinin aracılığı sayesinde Metaksa serbest bırakıldı, kitaplar da sahiplerine geri verildi. Bütün bu karışıklıklara sebep olan Cizvitler ise hemen İstanbul'u terkedip gemiye binmek üzere emir aldılar.

Cizvitlerin tertibi Akdeniz adalarına ayak atmak ve Kudüs kilisesi yakınında yerleşmek idi. Fakat Sakız'da tutuklandılar. Bir süre sonra İstanbul'a gelen Avusturya elçisine başvurarak Viyana antlaşmasının yedinci

maddesinin haretli bir surette tefsiri sayesinde kendilerinin yeniden Osmanlı ülkesine kabul ettirilmesini rica etmişlerdir.

Bu madde Hıristiyanların kiliselerini onarmalarına ve papazlarının mezhepleri uyarınca İncil okumalarına müsaadeyi içine alıyordu. Cizvit'ler, antlaşma metnindeki "İsevî" kelimesini ele alarak bu maddenin ancak kendileri hakkında olduğunu iddia ediyorlardı. Ancak bütün gayretlerine rağmen İspanya casusu olmak üzere, kesin surette Osmanlı ülkesinden çıkarılmaktan başka bir sonuç elde edemediler.

LEHİSTAN, RUSYA, İNGİLTERE, İSPANYA İLE SİYASİ İLİŞKİLER

Şahin Giray'ın Lehistan'a kaçışı bir Leh elçisi ile bir Rus elçisinin gelmesine sebep olmuştu. Âsinin çıkarılmasını istemek üzere Lehistan'a bir mektup gönderilmişti. Kral huzuruna çıktığında çavuşa Lehistan'ın Şahin Giray'a hiç bir suretle yardım etmemiş olduğu cevabı verilmekle yetinildi. Rus elçileri kış ile ilkbaharı İstanbul'da geçirdiler.

İngilizler Tatarların iktidarlarının çöküşü dolayısıyla Lehistan'ı, Betlen Gabor'u veyahut İsveç Kralını endişelendirecek bir hale gelebilmesinden korkuyordu.

Osmanlı Devletiyle, hemen pek az hükümet İspanya kadar sıkı müzakerelere girişmişti. Hiç bir hükümet de amacına erişmek için onun kadar karanlık bir yol tutmamıştı. Bununla beraber Cizvitlerin, Yahudilerin, kadınların birleşik gayretleri, İspanya'nın düşmanı olan hükümdarların siyasetine, üstün getirememişti.

Söz konusu olan bu zamanlarda, İspanya ile barış görüşmelerinde bulunmak üzere, Napoli hidivi tarafından gönderilmiş olan ve İmparator elçisi tarafından da desteklenen Ciovanni Batista Montalbano'nun gayretini

sonuçsuz bırakmak için öteki bütün elçilerin birleştikleri görülmüştür.

Montalbano hediyeler ve vaadlerle padişahın üç kızkardeşini ve kocaları olan paşaları kazandığını sanarak bunların güçlerine dayanıyordu. İngiliz elçisi sadrazama İspanya antlaşmasının beş maddesini gülünç göstermeğe gayret etti. Sonuçta müzakereler kesildi. Montalbano'nun dönüşünden bir ay sonra da onun ve Napoli hidivinin Kazakları Osmanlı ülkesine yeni saldırı için yazılmış mektupları ele geçti.

TRANSİLVANYA PRENSİ BETLEN GABOR

Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa politikasının son yedi yıl içinde başlıca amaçlarından biri Betlen Gabor'un doğmakta olan hükümeti idi. Osmanlı padişahının patronajı altında Transilvanya prensi ve Macaristan'dan bir kısmının hâkimi olan Betlen Gabor, nihayet bu unvanı imparatora da tasdik ettirmiş idi.

Kilise hürriyetinin güya savunucusu, âsilerin bir dayanağı, savaş ve ihtilâl sanatçısı, politik ve dinî karışıklıkların aktif bir ajanı, yenilikler ve iktidar hırsı ile susamış bulunan Transilvanya prensi, Avusturya eyâletlerini yutmakta olan anarşinin ruhu gibi idi. Macaristan tacını istediği halde bunu başına koymağa cür'et edemeyerek hırsını dinî hürriyet perdesi altında gizlemeğe çalışırdı.

Betlen Gabor, Müslümanların teveccühüne kavuşmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Askerî iktidarı ve bir dereceye kadar da politik mahareti vardı. Ancak antlaşmalara karşı vefası ve sebatı yoktu. Barış ile savaş arasında kararsızdı. Dostlarının da düşmanlarının da şüphelerini üzerine çekerdi.

İstanbul’daki İngiliz elçisi güçlü dayanaklarından biriydi. Onun tarafından bir çok zamanlar savunulmuştur. Betlen Gabor, Zitvatorok Antlaşması’nın yenileyip de imparator ile ikinci barışı imzalar imzalamaz İstanbul’a bir elçi yollamıştı. Bunun vasıtasıyla Avusturya’ya düşman olan hükümetlerle ittifak etmek müsaadesini almıştır.

Gabor’un elçisi kaymakam paşanın hediyelerini götüren Yusuf Mazhar ile birlikte dönmüştür (25 Aralık 1626). Gabor birçok entrikalar çevirmeye, bazı arzularını dolambaçlı yollardan gerçekleştirmeğe muvaffak olmuştur.

Betlen Gabor, Kaymakam Gürcü Mehmed Paşa’nın idamı üzerine İstanbul’da en güçlü dayanağını kaybetmişti. İmparator da, Transilvanya prensinin muhaberatını dîvâna tebliğ ederek Betlen’in itibarını mahvetti. Fakat Transilvanya elçisi yeniden İstanbul’da görünerek bazı isteklerde bulundu (Temmuz 1626) ve bazı kolaylıklar ve faydalar elde ederek döndü.

Bu arada yakında Avusturya ile yenilenecek olan antlaşmaya Betlen’in de katılması hakkında Budin Valisine emir gönderilmesini sağladı (Kasım 1626). Betlen’in maslahatgüzarı on bin altın vergiyi getirmek için yıl sonunu beklemedi, gelip el öptü ve vergiyi ödedi.

AVUSTURYA İLE BARIŞ YENİLENMESİ

Entrikacı Betlen Osmanlı Devletiyle Avusturya Hükümeti arasındaki müzakerelerden kendisine de pay çıkarmak için çalışmıştır. Barış yapıldıktan sonra da Moldavya ve Eflâk Beyliğinin kendisine verilmesini arzulamış ve bu konuda emek harcamıştır.

Murtaza Paşa’nın Macaristan’daki son akını, Zitvatorok Antlaşması’nın bir daha yenilenmesinin gerekliğini yeter derecede gösteriyordu. Bu konuda İstanbul’daki Avusturya

elçisi bu çözüm yolu için yeter derecede emek harcamamıştı. O zamana kadar Transilvanya prensinin entrikalarını iptal ile uğraşmakla yetinmişti.

Barışın son yenilenmesinde kesin bir çözüm şekline bağlanmamış olan noktalar Bosna Valisi ile Hırvatistan genel komutanının dirayetlerine bırakılmıştı. Bunun için imparatorun müşavere konseyi başkanı ile Bosna Valileri arasında sıkı sıkıya mektuplaşmalar da olmuştur.

Nihayet Kormorn'da bulunan Sun kasabasında birleşen delegeler iki tarafın sahip çıktığı köylerin kime ait olduğunun belirtilmesi hususunu, Vaç'ın iadesini bir komisyonun çalışmalarına bırakarak, Zitvatorok, Viyana, Komorn anlaşmaları esasları üzerine yirmi beş yıl için barışı yenilediler (13 Eylül 1627).

Dört ay içinde antlaşma taraflarca tasdik olunacaktı. Büyük elçilik heyetleri ve hediyeler, işlemler tamamlandıktan sonra gönderilecekti. Bu kararlara uyularak Müslüman elçi Mehmed Bey ve Macar Bologistuvan, Sun antlaşmasının asıllarını hemen İstanbul'a ulaştırmak için seçildiler.

Osmanlı Devleti, Bologistuvan refakatinde olduğu halde Recep Paşa'yı yolladı. Avusturya'da elçi olmak üzere Baron Kuefştayn'ı seçti. İmparator gümüş üzerine altın yaldızlı bir sofra takımını da hediye olarak yolladı. Viyana'daki Osmanlı ve İstanbul'daki imparator elçileri günde yüzonar ekü tahsisat aldılar (Temmuz 1629).

SULTAN MURAD'IN BİRİNCİ SALTANAT DÖNEMİ

Sultan Murad'ın on yedi yaşına basana kadar ki birinci saltanat devresinde Abaza'nın itaati ve Zitvatorok

Antlaşması'nın yenilenmesi belli başlı olaylardandır

Sultan Murad uzun boylu idi. Çehresi esmerleşmişti. Gözleri kara, görünüşü sertti. Kabul zamanları düzenliydi. Her şeyi öğrenmeğe merakı vardı. Kendisi için yeni olan her şeye önem verirdi. Etrafında olup biten her türlü durumu kavramak isterdi. Kardeşi Osman gibi, kıyafet değiştirerek başkent sokaklarını dolaşmayı severdi.

O zamana kadar en çok uğraştığı şeylerin başında gelen timar ve zeamet dağıtımında yaptığı ıslâhattır. Bu konuda ilân olunan emirler, Sadrazam Hüsrev Paşa ve Defterdarın gayretinin eserleri olmakla beraber, Sultan Dördüncü Murad kanunu unvanını taşır.

Genç hükümdar, Kızlar Ağası Mustafa ile birlikte kendi adına sultanlık eden annesinin vasiliğinden bıkmağa başlamıştı. Bunların iltifatlarına kavuşmuş olup Sultan Murad'ın kızkardeşlerinden biriyle evlendirilmiş bulunan Kaptan Hasan Paşa'yı fazla korumaları, padişahı kızdırıyordu.

Padişahı yatıştırmak için Valide Sultan oğluna, harcamaları on bin altın tutan bir şenlik yaptı. Valide, mükellef şekilde donatılmış atlar da hediye etti. Yine bu sıralarda genç padişahın hayatını tehlikeli bir hastalık tehdit eyledi.

Sultan Murad düzensiz yaşamak ve kendi hevesine göre ömür sürmek yüzünden hastalanmış olduğu halde doktorların tavsiye ettiği ilâçları kullanmayı da istemiyordu. Gençliği sayesinde hastalığı atlatmış ve iyileşmiştir.

ÜSKÜDARLI AZİZ MAHMUD HÜDAYİ İLE VEYSÎ'NİN VEFATLARI

O yıl içinde, çağının en meşhur iki önemli şahsiyeti vefat etti. Biri, büyük alim ve mutasavvıf ve mesleğinin büyük üstadlarından olan Üsküdarlı Şeyh Aziz Mahmud Hüdayi

Efendi’dir. Bu zat birbiri peşi sıra müderris ve kadı olduktan sonra rüyasında birçok kadıların cehennemde ateş içinde kaldıklarını görerek Üsküdar’da inzivaya çekilmiştir.

Şeyh’in kutsal şöhreti, inanışlara göre, yanına sığınan birkaç vezir ve defterdarı kurtarmıştır.

İkincisi Veysî’dir ki Alaşehir kadılarından birinin oğlu idi. Kazaskerlik makamına kadar yükselmiştir. Münşeatı ve Siyer-i Veysî gibi eserleriyle şöhret kazandığı gibi, siyasî hicivleri, eski büyükler arasında bir konuşma tarzında siyasî ihtarları ve devletin çöküşü sebeplerini dile getiren *Hâbname*siyle de tanınmıştır.

-XLV- HÜSREV PAŞA’NIN HALEP VE ŞEHRİZOR ÜZERİNE YÜRÜYÜŞÜ

Sadrazam Hüsrev Paşa, baharın ilk günlerinden itibaren, Hemedan seferi hazırlıklarına başladı. Ordu çadırları Üsküdar’da kuruldu (2 Mayıs 1629). Receb Paşa İstanbul’da kaymakamlık mevkiine geçti. Kaptan Hasan Paşa’nın donanması Akdeniz’e çıkmakta idi.

Bu sıralarda sipahiler ayaklandı. Bunlar akçe yerine kuruş istiyorlardı. Sadrazam bu işe ön ayak olanları ortadan kaldırmak istediyse de ele geçirilemediler. Sefer açılmak üzere olduğu için bir uzlaşma yolu araştırıldı. Bununla beraber hem Sadrazam uygun fırsat düştüğü zaman sipahileri cezalandırmayı tasarlamaktan vazgeçmiyor, hem de ona karşı bir çokları sert davranışları dolayısıyla korku ve nefret duymakta devam ediyordu.

İran hükümdarı Şah Abbas’ın ölüm haberi orduda biraz sarsılmış gibi gözüken cesareti yeniden geri getirmeğe yaradı. Şah Abbas kırk dört yıl süren hükümdarlıktan sonra, tahtını Safî Mirza’nın oğlundan torunu Sam Mirza’ya bırakmıştır. Bu Mirza “Şah Safî” unvanı ile büyük babasının yerine geçmiştir.

Ordu, Temmuz başlarında yola çıktı (9 Temmuz 1629). Yolda bazı idamlar yapılmıştır. Bu arada Durmuş Bey gibi seksenlik ve savaş alanlarında yaşı kadar yara almış bir savaş eri de sadrazamın öfkesine kurban gitmiştir. Sadrazam Konya'dan geçtikten sonra, Konya dolaylarında çeşitli zulümler işlemekte olan Magrav Bey hakkında kendisine bazı şikâyetler ulaştırıldı.

O da Anadolu Beylerbeyi'ni Magrav'ın zulümlerine son verdirmekle görevlendirdi. Sonra Haleb'e doğru yoluna devam etti. Magravoğlu kırk Gürcü ile beraber Haleb'de sadrazamın çadırı önüne getirilmiştir. Bunlar cellada teslim olundular.

Haleb'de on yedi gün kalındıktan sonra ordu harekete geçti. O zamanlar Urfa ve Birecik yöresinde bulunan bir Türkmen aşireti aleyhine sevkolunan Anadolu Valisi Zor Paşa, bir çok koyun ve deve getirdiği için, orduda yiyecek bakımından memnunluk uyandı.

Birecik'e varıldığında, Sadrazam Fırat'ın geçit mahalli bulunan burada, topları ve yiyecekleri Felluce iskelesine kadar ulaştırmak için yüz gemi yapılmasını emretti. Diyarbekir'e varılınca da orduya yiyecek dağıtıldı (2 Kasım 1629).

Diyarbekir Beylerbeyi Halıcızâde Mustafa Paşa, Çerhacı fırkasıyla ordunun önünden Mardin üzerine gönderildi. Yolda Defterdar Bekir Paşa haksız olarak önce hapsedilmiş sonra da idam olunarak malları da müsadereye uğramıştı. Görevi de Rumeli Beylerbeyi Niğdeli Mustafa Paşa'ya verildi (17 Aralık 1629). Musul'da toplar orduya ulaştı.

Ardahan hâkimi Ahmed Han, kardeşi Mü'min Han ile birlikte, gelip itaat etti. Yine o sırada Suruç hâkimi Timur Han, Hazu hâkimleri İbrahim ve Mehmed Han'lar da el öpmeğe geldiler. Zap suyundan Şehrizor'a kadar otuz dokuz sancak karşı koymadan itaat ettikleri gibi, Kürdistan'ın yirmiden fazla hanları da bağlılık gösterdiler.

Bu sıralarda İran komutanı Zeynel Han, Hemedan bölgesinde yerleşmekte ve sınırın savunması için hazırlanmakta idi. Yine bu zamanlarda Trablus Şam Beylerbeyi Parmaksız Mustafa Bey, maiyetindeki Haleb ve Diyarbakır yardımcı kuvvetleri ile Musul'a geçmişti. Ancak Sadrazam ordusunun yolunu değiştirdiğini bilmediğinden Dicle'nin sağ yakasından ilerlemiş idi.

Kerbelâ karşısında Hz. Hüseyin'in türbesinden pek uzak olmayan bir yerde kendisine karşı gönderilen altı yüz kişilik bir İranlı kuvveti yendi, öte taraftan Arap Emiri Mühennaoğlu, Bağdat ovasında düşmanı yoruyor ve onlara çok kayıplar verdiriyordu. Bu başarılara dair alınan haber üzerine Hüsrev Paşa eskiden Abaza'nın silah arkadaşı olan Genç Osman adındaki yiğit savaşçıyı Necef'e doğru gönderdi.

Genç Osman, Meşhed-i Ali'yi, Hille'yi ve Rumahiye'yi aldıktan sonra İmam Hüseyin kasabasında konakladı. Nihayet Sadrazam da o zaman Hasan Âbâd ile Bag-ı Cinan üzerine yürümeğe karar verdi. Bu sonuncu yer Ahmed Han'ın konutu idi.

MİHRBÂN'IN FETHİ, HASANABAD VE HEMEDAN'IN TAHRİBİ

Akkoyunlu Uzun Hasan'ın kurmuş olduğu Hasanâbâd şehri, Şehrizor ile Hemedan'ın ortasında ve her ikisinden de sekizer konak uzaklıktadır. Şehrizor'dan Hasanâbâd'a giden yolda Mihrbân kalesi vardır. Sadrazam Haleb Beylerbeyi Nogay Paşa'yı on bin kişi ile bu kalenin üzerine yolladı.

Nogay Paşa'nın maiyetine bir kaç beylerbeyi ve paşa ile bir yeniçeri fırkası verilmişti. Kale güçlüğe uğranılmadan teslim oldu. Tuğracıbaşı Mustafa Ağa muhafazası ile görevlendirildi. Beylerbeyleri o dolaylardaki ovada çadır kurarak Sadrazamı beklediler.

Zeynel Han kırk bin kişi ile Mihrbân üzerine yürümekte mahzur görmedi, iki ordu karşılaştılar. Cenk, Çaldıran savaşı kadar canlı oldu. Beylerbeyleri, kendi kuvvetlerinin dört katı olan düşmana karşı olağanüstü yiğitlikler göstererek başarılar sağladılar. Hüsrev Paşa'nın Mihrbân kalesi yardımına gönderdiği bir paşanın gelişi ile zafer kesin olarak Osmanlılarda kaldı.

Her noktadan geri sürülen Zeynel Han üç bin ölü ve iki bin esir vererek geri çekildi. Bu adam Şah'ın Beş Parmak'taki ordugâhına varınca cellada teslim edilmiştir. Üzerindeki Han-ı Hanân unvanı da Rüstem'e verildi.

Şehrizor ordugâhında zahire ve iki kat ulufe isteyen sipahilerin yeni bir ayaklanması (27 Nisan 1630), bir kat ulufe ve nefer başına iki akçe terakki verilmek suretiyle yatıştırıldı. Sadrazam nihayet Mihrbân üzerine yürüdü. Hareketinin altıncı günü oraya erişti (5 Mayıs 1630). Ertesi gün dîvân kurulup Hil'atler dağıtıldı.

Osmanlılar, Hasanâbâd önlerinde gürüdüler. Ahmed Han ordu yaklaşınca kaçmıştı. Sarayı yağma edildi. Ahmed Han'ın kardeşi Mü'min Han Osmanlı taraftarı olduğu gibi onlar için gayret de sarf etmekten geri kalmadı. Bu arada Pelengan kalesini de zapt etti.

Bayındır ve kalabalık köyler içinden geçen bir yol orduyu Hemedan'a ulaştırdı (10 Haziran 1630). Hemedan bir çok bakımlardan meşhur bir şehirdi. Halkı Osmanlıların yaklaşması üzerine şehirden kaçmışlardır. Tarihçilere göre Hüsrev Paşa burasını harab ettirmiştir.

Burada bir hafta kalındıktan sonra ordu Kazvin'e gitmek üzere Dergüzin'e yönelmiştir. Dergüzin de Hemedan'a benzetilmiştir.

BAĞDAT ÜZERİNE YÜRÜYÜŞ

Sadrazam yeni bir savaş konseyi toplayarak durumu görüştü. Sonunda asıl amacın Bağdat'ın fethi olması

düşünülerek geri dönüldü. Beş Parmak yolu ile Bağdat'a çıkıldı (22 Haziran 1630).

Sadrazam yolda iken, Baba Han ile Loristan hâkimi Hüseyin Han'ın sekiz bin süvari ve dört bin Mazenderan tüfekçisi ile Dertenk ve Çemhal ovalarında çadır kurduklarını haber aldı. Bunların üzerine birkaç beylerbeyi yolladı. İran ordusu yenildi. Hüseyin Lori de güçlükle kurtuldu. Baba Han esir alındı. Fakat hoş sohbeti kurtuluşuna yaradı. Hüsrev Paşa'nın yanında sohbet arkadaşı olarak kaldı.

Osmanlılar, Başdolap mevkiinde İmam-ı Âzam'a yakın yerlerde ordugâh kurdular. Askere iki mevacip ve sipahilere on birer kuruşluk gulamiye verildi. Toplar da geldi. Sadrazam, İmam-ı Âzam türbesini ziyaret etti. Camiinde Cuma namazı edâ edildi. Ve hutbede Hulefay-ı Raşidin ile Sultan Murad'ın adları anıldı. Metris ancak sefer nihayetlerinde açıldı (6 Ekim 1630).

Osmanlıların yedi büyük topu İmam-ı Âzam kalesinden Dicle kıyılarına kadar Sultan Süleyman kulesine ve saraya karşı yerleştirildi. Kuşlar kalesi tarafından ateş açıldı. Osmanlı topları şehre günde beş yüz gülle gönderirdi, içeriden İranlılar da savunmadan geri durmazlardı.

Bağdat, Vali Safi Kulı Han ve Emir Cemal ve Emir Fettah taraflarından cesaretle korunmakta idi. Sadrazam hücumlarının bir sonuca varamamasından öfkeleniyordu. Öylesine ki, ordugâhını kanuna ve savaş kurallarına aykırı olarak metris kenarına taşıttırdı.

Bu hafif istihkâmın arkasında sonradan tanınmış şöhretler arasına giren zatlar da bazı hizmetlerde bulunuyorlardı. Bu arada Kâtip Çelebi de ordu defterlerini tutanlardan biriydi. Kendisinin şahit olduğu bu kuşatmayı sonradan anlatmıştır. İstihkâmların ateşlerine maruz kalan Osmanlı saflarında büyük karışıklıklara yol açıyordu.

Türklerin ateşi hemen her tarafta Bağdat istihkâmlarını hendek seviyesine indirmişti. Nihayet genel bir hücum

kararı verildi. Osmanlı ordusu ilk savaş borusu çalınır çalınmaz Bağdat hisarına doğru “Allah, Allah” sadalarıyla hücum etti (9 Kasım 1630).

Fakat hücum edenlere bir kolaylık yolu olması gereken istihkâm artıkları ayaklar altında çökerken askeri de takım takım beraberinde düşürüyorlardı. Bu sırada gemilerle hisara yaklaşmak üzere nehirden istifade etmiş olanlar da, oraların sığlığından dolayı istihkâmlara kadar gidemiyorlardı.

Yüzlerce savaşçı İranlıların sıkı ateşleri altında şehit oluyorlardı. Cebecibaşı Küçük Abaza bir top güllesi ile vuruldu. Genç Osman bir kurşun ile topuğundan yaralanarak nehrin suları arasında boğuldu.

Zor Murtaza Paşa, istihkâmlara bayrak dikmek üzere, birbiri peşi sıra gönderdiği iki alemdarının vurulup düştüklerini gördükten sonra hançerini duvarın taşları üzerine saplayarak ve bunun üzerine basıp çıkarak, Türk bayrağını muzaffer eliyle Bağdat hisarına tam dikeceği sırada göğsüne değen bir kurşun ile şehit oldu. Sadrazamın muhafızları Kara Kullukçular ve Meşaleciler daima ilk safta bulunarak ölünceye kadar dövüştüler. Ahmed Paşa da ağır surette yaralandı.

Artık gece yaklaşmıştı. Geri çekilmek zorunlu olmuştu. Hüsrev Paşa kudurmuş gibi köpükler saçarak çadırına girdi.

14 Kasım 1630 da yapılan bir savaş konseyinde geri çekilme kararı verildi. Ordunun bir kısmını Halil Paşa komutasında Hille ve Cuvazer taraflarına yolladı. Arapların telkinlerine uyarak bunu yapması hatalı olmuştur.

Ordu Dicle’yi geçtikten sonra arkasında kalan köprüleri de yıktırdı. Toplar bin kişilik bir muhafız kuvvetiyle Musul’a yollandı (12 Aralık 1630). Askere, yol yorgunluğunu çıkarmak için, istirahat etmek üzere izin verildi.

OSMANLILARIN ŞEHRİZOR VE HİLLE’DEN ÇIKARILIŞI

Ardelan Hanı Ahmed otuz bin kişi ile Şehrizor üzerine saldırdı. Başarı da sağlayabildi. Bir kaç Osmanlı paşası düzensiz bir şekilde Musul'a firar ederek yenilgileri için mazeret ve sebepler ileri sürdüler. Fakat bunların da sonucu ölümü tatmak oldu.

Trablusu Şam eyâleti Çerkeş Dilâver Paşa'ya verildi. O da korkudan kabul etti. İranlılar başarılar kazanıyorlardı. Diyarbakır Valisi Halil Paşa, Adana ve Karaman Beylerbeyleri birbiri peşi sıra Hille'den, Felluca'dan ve Cuvazer'den çıkarıldılar.

Böyle kayıplar olmakla beraber Osmanlılar başarılar da kazanıyorlardı. Söz gelimi Osmanlılarla İranlılar arasında daima tereddütlü bir tavır takınan Arab Emiri Ebu Riş oğlu Mudliç üzerine gönderilen asker işe yaramıştır. Bu emir cenkte atından düşüp telef olmuştur. Emir Sa'd bin Feyyaz, çöl Arabları emirliğine tayin olunmuştur.

Hüsrev Paşa, Diyarbekir eyâletiyle Musul muhafazasını Tayyar Mehmed Paşa'ya vererek Mardin'e yöneldi. Urfa ve Diyarbekir'den istihkâm yapım işleri için Musul'a bir çok amele gönderilmiştir. Gelecek baharda yardım için bir Tatar ordusu gönderilmesi isteği ile İstanbul'a bir kurye yollandı. Osmanlılar Mardin'i kışlak yaptılar.

İSTANBUL'DA KORKUNÇ FIRTINA, MEKKE'DE SU BASKINI

Bağdat seferi sırasında iki tabiat olayı olmuştur.

Birincisi tabiat olayı Mekke-i Mükerreme'de Kâbe-i Muazzama'yı su altında bırakan fırtına olmuştur (3 Nisan 1630). Nakibüleşraf Seyyid Mehmed Efendi, kutsal cidarları onarmakla görevlendirildi.

Mısır kıptîlerinin cizyeleri, gerekli harcamaları sağlayacaktı. Bu görevli zata verilen emirler uyarınca Kâbe'nin temelindeki yeşil taş görününceye kadar toprak

kazıldı, sonra yeni duvarlarla çevrildi. İslâm tarihçilerine göre Kabe'nin bu yeniden inşası on birinci defadır.

Osmanlı padişahlarından Kâbe-i Muazzama'yı ihtişamlı tezyinat ile süsleyenler olmuşsa da hiç biri Kâbe'nin bütünü ile yenileştirilmesini düşünmemişlerdir. Böylece Sultan Dördüncü Murad, Beyt-i Mükerreme'nin banilerinden biri olmak şerefine kavuşmuştur.

Bunlardan ikincisi İstanbul'a korku veren dehşetli bir fırtınadır. Sultan Dördüncü Murad Beşiktaş'ta yazlık sarayında, Sultan Ahmed köşkünde şâir Nef'i'nin "Siham-ı Kaza (kaderin okları)" unvanlı hicivler mecmuasını okumakta iken birden bire ayakları önüne yıldırım düştü.

Maiyeti halkı hareketsiz yüz üstü kaldılar. Sultan Murad şaşkın bir halde elindeki kitabı parça parça etti (25 Haziran 1630). Bu günkü fırtına İstanbul'u dehşete salmıştır. Sultan Murad da sadakalar dağıtmış tövbe ve istiğfar eylemiştir.

ŞEMSİ HAN'IN FİRARI VE ELMASLI BEŞİK

Bu sıralarda, Kars Valisi Sefer Paşa'nın son İran savaşında esir etmiş olduğu İranlı Şemsi Han, diğer altı İranlı esir ile beraber tutuklu bulundukları İstanbul Boğazı kalesinden (Rumeli Hisarı) bir Ermeni'nin şarab dolu bir varil içinde göndermiş olduğu ip vasıtasıyla kaçmışlardır.

Şemsi Han, muhafızlar tarafından yakalanmıştır. Bunun üzerine Yedikule'ye götürülmüş ve daha sıkı bir surette hapsolunmuştur. Suç ortağı olan Ermeni tutuklular kaçmış olduğu pencere altında asıldı.

İstanbul ahalisini meşgul eden bir yenilik de Kaymakam Recep Paşa'nın refikası sultanın doğurduğu çocuk için yengesi olan padişah haremi tarafından hediye edilen meşhur "elmas beşik" olmuştur.

Bir vezirin çocuğu için böyle bir hediye yollanması Doğu vekayinamelerinde o zamana kadar görülmüş değildir.

Kaymakam Paşa bundan dolayı bütün devlet büyüklerinin tebriklerine mazhar olmuştur.

TRANSİLVANYA, MOLDAVYA, EFLÂK İLE İLİŞKİLER

Bab-ı Hümayun'un vergi veren ülkelerden olan Transilvanya, Moldavya, Ulahya (Erdel, Boğdan, Eflâk) Betlen Gabor'un ölümü üzerine hâkimlerini değiştirdiler. Bu prense önce kardeşi Etyen Betlen halef oldu. Sonra Transilvanya millî meclisi tarafından seçilen Rakoçi, onun yerine geçti.

Bu aile bir asırdan fazla bir süre ile Macaristan'da, Avusturya'ya karşı, hemen bütün isyanların ruhu olmuştur. Transilvanya durumu, Viyana ile Budin arasında aktif bir haberleşmeyi gerektirdi. Moldavya ve Ulahya, Daçya tahtına göz diken Rum serserilerinin entrikalarına bırakıldı.

Ulahya prensliğine geçen Radol'un Moldavya'dan çekilmesi üzerine boş kalan Moldavya tahtı, ikinci defa olarak Rum Aleksandr Elyas (Aleksi İlyas) tarafından işgal edildi.

KAZAKLAR, TATARLAR, POLONYALILAR VE KAPTAN PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

Rusya ve Lehistan ile olan barış, Tatarlar ve Kazaklar tarafından bozuldu. Rus toprağında yenilen Tatarlar, öç almak için hazırlanırlarken, Sadrazama yardımcı olmak üzere İran yolunu tutmak emrini aldılar (9 Eylül 1630).

Murtaza Paşa, Özi yeni valisi niteliği ile, Lehistan'la yedi maddelik bir anlaşma imzaladı. Lehistan hükümeti, adaları talan eden Kazakların kovulmasını, Tatar esirlerinin geri verilmesini, ordusunu terhis etmeyi ve Kırım hanına geleneksel verginin ödenmesini üzerine alıyordu. Bab-ı Hümayun da Tatarları gemlemeği ve Kantemir, Aytemir ve

Ovak Mirzalarla Akkirman halkına bu konuda emirler yollamayı vaadediyordu.

Vezir Kenan Paşa, Kili, Midya, İsmail Balçık, Varna, Sizebolu limanlarını ve Karadeniz'in bir çok sahillerini vurmağa kalkışan Kazak düzensiz askerini cezalandırmak için ondört kadırga ile dolaşıyordu.

Her birinde elli kişi bulunan üç yüz düşman gemisi Manastır adası karşısında göründüler. Fakat bunların büyük kısmı bataklığa doğru acele ile çekilip kaçtıklarından, Osmanlı donanması sadece sekizi ile cenge tutuştu ve bunlardan yedisini muzaffer olarak İstanbul'a getirmeği başardı.

Ertesi yıl Kaptan Paşa bizzat Özi'ye giderek Vali Murtaza Paşa'ya ve Kantemir Mirza'ya hil'at giydirdi. Bu taraflarda Osmanlı donanması Kazakları tüm olarak yendi. Yirmi beş gemi ile sekiz yüz esir Türk başkentine getirildiler.

Kaptan Paşa'nın aleyhine bu sıralarda bazı dolaplar çevrildi. Nihayet Hasan Paşa Kaptanlıktan azledilerek (9 Ekim 1630), görevi Büyük Mirahor Canpulatzâde Hüseyin Bey'in oğluna verildi. Bu zat yazısının güzelliği ve kültürünün genişliği ile de tanınmıştır. Eski Kaptan Paşa da asker toplamak görevi ile Rumeli'ye giderken yolda öldü (Ağustos 1631).

HÜSREV VE HAFIZ PAŞALARIN AZİLLERİ

Hüsrev Paşa yazın Koçhisar'a gelmişti (Haziran 1637). Buradan Erzurum tarafına mı dönmek, yoksa Musul yörelerine mi yönelmek lazım geleceğini bir türlü kararlaştıramadan bir süre Tatar ordusunun gelişi beklendi. Yeniçeriler bu duruma öfkelenerek ayaklandılar.

"Geçen yıl bu kadar sefer ettik bu yıl da şurda burda aylarca kaldık. Şimdi Musul ve Bağdat'a gidilse, bir işe yaramaz. Bu sene dinlenmeli gelecek yıl gitmeli." diyorlardı. Sadrazam, ister istemez buna rıza gösterek askeri

Diyarbekir'e yöneltti. Kırım yardımcı kuvveti geldi. Hüsrev Paşa Diyarbekir'i kendisine kışlak seçti. Tatarlara da Hasankale'yi kışlak olarak gösterdi (8 Kasım 1631).

Padişah'a Hüsrev Paşa'nın kana susamış bir zâlim olduğu, askerî tedbirlerinin düşüncesiz deliliklerden ibaret olduğu şeklinde şikayetler arzolundu. Bunun üzerine Sadrazam azledilerek yerine Hafız Paşa getirildi. Hasan Halife yeniçeri ağası, Mustafa Paşa Başdefterdar, diğer bir deyimle Maliye Bakanı oldu.

Fakat Diyarbekir'de, toplanan bir konseyde Hüsrev Paşa'nın azil emri okununca yeniçeriler buna itiraz ettiler. Ve Hüsrev Paşa'dan başkasını istemediklerini bağırıp çağırıp söylemeğe başladılar. Padişaha bir dilekçe yazılması kararlaştırıldı. Diyarbekir Valiliği, Tayyar Mehmed Paşaya, Musul Valiliği Bekir Paşa'ya tevdi edildikten sonra Hüsrev Paşa ordudan çıkıp döndü.

Yolda Malatya'da Fırat'tan geçmeğe hazırlanırken kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa mühr-i hümayun'u almağa geldi. Paşa, bir kaç dakika düşündükten sonra elini göğsüne koyarak: "Padişahımın emrine muti'im" diyerek mührü gelen adama teslim etti.

Hüsrev Paşa'nın azli Diyarbekir'de ve Anadolu'da ordunun ayaklanmasına bir işaret oldu. Diyarbekir'de asker her tarafı yağma etti. Beyşehir, Seydişehri, Bozkır, Larende sipahileri, eski zorba Dağlar Delisi Süleyman adındaki bir sipahinin akrabası Deli İlâhi'nin emri altında idiler.

Konya'da Rum Mehmed bela kesilmişti. Karahisar'da Baba Ömer, Aydın'da Kınahoğlu, Eskişehir ve İnönü'nde Kör Ali, İskilip'de Köse Şaban isyancılara uyarak, Hüsrev Paşa sadrazamlıkta bırakılmadıkça rahat durmamağa yemin etmişlerdi. Nihayet Padişah genel bir konsey topladı. Yorulmuş olan askerin İstanbul'a getirilmesi kararlaştırıldı.

Yeniçerilere dönüş emri verildi. İhtilâlciler de değişik yerlerden İstanbul'a gelip Kurşunlu Han'da ve başka yerlerde yerleştiler. Kurşunlu Han adeta bir fesat merkezi

oldu. 6 Şubat 1632'de Sipahiler üç gün üstüste At Meydanı'nda toplanarak Sadrazam Hafız Ahmed Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi, Mustafa Paşa, yeniçeri ağalığına atanan Hasan Ağa, padişahın nedimlerinden Musa Çelebi ile diğer nedimlerin başlarını istediler.

Dükkanlar kapandı. Şehir ve saray dehşet içinde kaldı. Ayaklanmanın ikinci günü sarayın kapılarına kadar girenlere, Padişah tarafından: "Bugün sabredin, yarın cevap verilir", sözü gelmedikçe kargaşalık sürüp gitti. Onun ertesi sabahı sarayın birinci avlusu âsilerle doldu.

Hafız Paşa'ya gizlenmesi için haber gönderilmiş olmasına rağmen o, saraya gelmekte tereddüt etmedi. Fakat atı saraya girer girmez, üzerine taş yağdırıldı. Paşa attan düştü. Güçlükle saraya kaçırılabildi.

Karışıklık esnasında Hafız Paşa resmî kavuğu ile üst kaftanını kaybetmişti. Padişahın huzuruna girdiği zaman Sultan Murad onun yüzündeki dehşeti görerek: "Haydi git, Allah seni korusun" dedi. Bunun üzerine Hafız Paşa, Üsküdar'a çıkmak amacı ile ve kıyafetini değiştirerek bir kayığa bindi.

İSYANCILARIN HAFIZ PAŞA'YI ÖLDÜRMESİ

Bu sırada ayaklananlar, sarayın ikinci avlusuna girerek dîvân odasının kapısına kadar ilerlemişlerdi. Saray muhafızları da silahlanmış idiler. Nihayet padişah dışarı çıktı. Bir ayak dîvânı yaptı, isyancılardan ne istediklerini sordu. Cevaplar edep dışı sözlerle veriliyordu.

On yedi insanın başını istemekte direniyorlardı. Padişah akla dayanan cevaplar verdikçe bağırıp çağırdılar. Öylesine ki, tehditli bir eda takınarak : "Elbet de verirsiniz; yoksa iş başkalaşır" demeğe kadar ileri gittiler. Hatta padişahın üzerine yürüyüp el uzatmağa kalkanlar bile oldu. Sultan Murad:

“Siz söz anlar adamlar değilsiniz; beni niçin dışarı çağırdınız?” diyerek sarayın iç tarafına çekildi. Zorbalar akan sel gibi padişahın arkasından yürüdüler. Fakat bunların yüzüne Babü’s-saâde kapısı kapandı.

Karışıklıkları gizlice tahrik eden Receb Paşa, zorbaların sözüne uyulması hususunda padişaha öğütler veriyordu. Sultan Murad, Hafız Paşa’yı geri getirmek üzere Bostancıbaşı’yı Üsküdar’a göndermek zorunda kaldı. Bostancıbaşı ona yolda yetişti.

İç kapı ikinci defa olarak açıldı. Padişah yavaş yavaş tahta çıktı. Bir işaret yaptı. İkisi sipahi, ikisi yeniçeri olmak üzere içlerinden dört kişi yaklaştılar. Sultan Murad kendilerine hitap ederek:

Kanlı tasarılarında direnmek suretiyle Halifelik haysiyetine gölge düşürmemelerini rica etti. Bu esnada Hafız Paşa iç kapının arkasında abdest alıyordu. Yiğit ihtiyar padişahın sözlerinin dinlenmediğini görerek Sultan Murad’ın huzuruna yaklaşıp dedi ki:

“Padişahım, Hafız gibi bin kulun tahtının selameti için feda olsun. Yalnız dilerim ki; beni sen öldürme, bu azgınlara teslim et ki, şehit olayım. Benim masum kanımın günahı onların boynunda olsun. Naaş’ım da Üsküdar’da defnedilsin.” Ondan sonra yeri öperek dua etti. Ve:

“Biz Allah’dan geldik, yine ona döneceğiz” anlamındaki Âyet-i Kerimeyi okuyarak cellad gibi karşısında duranlara doğru güvenli adımlarla ilerledi. Bu anda padişah ağlıyordu. Hademe-i Hassa da göz yaşları döküyorlardı. Vezirler ıslak gözlerini yere çevirmişlerdi. Sadece sipahiler kurbanlarının üzerine yürümeğe cür’et ettiler.

Hafız Paşa şehit olarak hayatını sona erdirmeği kararlaştırmış olduğundan ilk önüne geleni bir tokatla yere serdi. O zaman bir çokları hançerleriyle üzerine saldırdılar. On yedi yerinden yaralı olduğu halde Hafız Paşa yere düştü. Bir yeniçeri göğsüne diz üstü oturarak paşanın başını kesti (9 Şubat 1632). Padişah :

“İnşallah dehşetli bir intikama uğrayacaksınız; Allah’tan korkmaz, peygamber’den utanmaz hâin kaatiller” diyerek harem dairesine döndü.

Zorbalar padişahı bırakmadan önce, mansıpların satılmasını yasaklamak, suçsuzları azletmemek, timar ve zaametleri lâyık olanlarından başkasına vermemek, halkı bezdiren vergileri kaldırmak hususlarında yemin ettirmişlerdir. Bu azgınlara, kötülüklerin ilk sebebi kendileri oldukları halde, isteklerinin hepsini vaat etmek gerekmişti.

BİR ÇOK KİŞİNİN HAYATINA MAL OLAN ANARŞİ VE YENİ İSYANLAR

Zorbalar yeniden ayaklanıp şeyhülislamın idamını istediler. Şeyhülislam azledilerek yerine Ahîzâde Hüseyin Efendi tayin olundu. Anadolu Kazaskeri Çeşmî Efendi, Rumeli Kazaskerliğine geçirildi. Defterdar Mustafa Paşa kaçmıştı. Sipahiler yeniçeri ağasının da başını istedilerse de, Ocak tarafından savunuldu, iki asker arasında çekişmeler oldu.

Padişah bu ayaklanmaların gizli tertipçisinin eski Sadrazam Hüsrev olduğuna kanaat getirdi, onun yok edilmesine karar verdi. Ancak Hüsrev İstanbul’da değildi. Nüfuzu da bu kararı uygulamakta güçlüklere yol açabilirdi. Özi Valisi Murtaza Paşa, Padişah katına çağırıldı. Kendisine Diyarbekir valiliği ile birlikte Hüsrev’in idam emri de teslim olundu.

Devletin en büyük görevi olan sadarete gelmiş bulunan Receb Paşa, Hüsrev’i durumdan haberdar etmişti. Eski sadrazam Tokat’ta Nikris hastalığından muztarip bulunuyordu. Murtaza Paşa’yı sözde karşılamak için bazı yakınlarını ona yolladı. Murtaza Paşa’nın gönüllü ve leventleri bunları kötü niyetle geliyor sanarak üzerlerine saldırdılar. Kanlı bir vuruşma oldu.

Murtaza Paşa’nın arkasından ikinci bir ölüm fermanı ile Bostancı Laz Ahmed gönderilmişti. Ahmed bu emri Tokat

kadısına verdi. Hüsrev Paşa'nın bulunduğu eve top ateşi açıldı. Murtaza Paşa'nın askeri Hüsrev'in evini çevirdiler. Nihayet bu kana susamış ve bir çok entrikalar çevirmiş eski Sadrazamın da boynu kemende teslim oldu.

Hüsrev Paşa'nın İstanbul'a başının geldiği günün ertesinde yeni bir isyan çıktı (12 Mart 1632). Çarşılar üç gün kapalı kaldı. Receb Paşa bu ayaklanmayı gizlice teşvik ediyordu.

Asker, Hüsrev Paşa'nın haksız idam olunmasının kefareti olmak üzere Defterdar Mustafa Paşa'nın, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın, Padişahın nedimlerinden genç Musa Çelebi'nin idamını istiyordu (14 Mart 1632). Ertesi günü fazlaca kar yağdığı için kalabalık dağıldı.

16 Mart'ta zorbaların azgınlığı sıradan bir ayaklanmanın sınırlarını da aştı. Zorbalar ayrıca padişahın kardeşi olan şehzadelerin de hayatta olduklarını görmek istiyorlardı. Şehzadeler, (Bayezid, Süleyman, Kasım, İbrahim) halka görünmek zorunluğunda kaldılar.

Padişah bu davranışlara fazlasıyla üzülüyor, öfkeleniyordu. Üstelik Şeyhülislam Ahîzâde Hüseyin Efendi ile Sadrazam Receb Paşa, Sultan Murad huzurunda haddi aşan sözler de sarf ediyorlardı.

Padişahın nedimi Musa Çelebi sadrazamın sarayında güya muhafaza ediliyordu. Oysaki bir tertiple zavallı genç nedim burada hançerler altında can verdi.

Bebek'teki muhteşem sarayının iç taraflarına çekilmiş olan yeniçeri ağası da gizlendiği yerden alınıp At Meydanı'nda idam edildi. Vefa Meydanı yakınlarında bir evde yakalanan Mustafa Paşa da cellad elinde yok edildi.

Artık zorba askerin edebsizliğine sınır yoktu. Öylesine ki, Sultan Osman gibi Sultan Murad'ı tahtından indirmeyi bile tartışanlar ortaya çıkmıştır. Yeniçeri Ağası Köse Mehmed ile Sipahi Rum Mehmed'in hızlı karşı koymaları olmasaydı Sultan Murad da tahtından olabilirdi.

Bu sıralarda Ramazan ayı geldi. Ramazan gecelerinde zorbaların davranışları çok aşırı olmuştur. Sokakları gezerek ev ev maskara alaylar şeklinde uzun meş'alelerle silahlanmış olarak adeta vergi istiyorlardı. Karşı koyanlar olursa ellerindeki meş'alelerle şehnişinlerini tutuşturuyorlardı.

Bayramın ilk günü zorbalar bir çok salıncaklar kurdular. Büyükleri de eğlencelerini bölüşmeğe çağırdılar. Herkes belirtilen salıncağa kendisinden istenilen para ve eşyayı göndermek zorunda bırakılıyordu.

Bayramdan sonra ulufe dağıtımında, Receb Paşa'nın el altından tahrik etmekte olduğu bir kaç bin adam ortaya çıktı. Öyle gürültülü ve kalabalık toplantılar oldu ki, komşu komşuyu tanımıyor ve herkes : "Benim, başkası değildir" gibi sözleri duymadan kapılarını açmıyordu.

İstanbul iki ay süre ile bir askerî anarşi içinde çalkandı durdu. Nihayet Sultan Dördüncü Murad Sadrazam Receb Paşa'nın idamını emrederek isyan ağacının köküne baltayı indirdi. Receb Paşa bunu zaten çoktan hak etmişti.

Bir dîvân günü, Receb Paşa evine döneceği sırada bir mabeynci gelerek kendisini saraya çağırdı (18 Mayıs 1632). İkinci avluya vardığında kendisine bir küçük kapı gösterildi ve padişahın orada beklemekte olduğu söylendi.

İçeriye girince durumun özelliğinden şüphelenmeğe ve korkmağa başlamıştı. Kendisine rahatsızlık veren Nikris'den dolayı topallayarak padişahın bulunduğu saraya kadar gitti. Sultan Murad, Recep Paşa'yı görünce:

"Gel beri, topal zorbabaşı" dedi. Sadrazam, padişaha günahsız olduğu hakkında sözler söylemeğe ve yalvarmağa başlayınca Sultan Murad'ın verdiği karşılık şundan ibaret olmuştur: "Bire kâfir, abdest al," Fakat buna bile vakit bırakmaksızın şu kelimeleri sözlerine ekleyiverdi:

"Tiz şu hâinin başını kesin!" Cellad hemen o anda hazır bulunmadığından onun görevini akağalar gördüler. Receb Paşa ile birlikte saraya gelmiş olan zorbalar, Receb Paşa'nın

Saray-ı Hümayun’un kapısı önüne atılan cesedini görür görmez şaşırıp dağıldılar.

SULTAN MURAD’IN YENİÇERİ VE SİPAHİLERLE UZLAŞMASI

Receb Paşa’nın ortadan kaldırılışı ile padişah artık vezirlerin boyunduruğundan kurtulmuş idi. Bundan sonra Sultan Dördüncü Murad’ın gerçek iktidar devri başlar. On yıl süre ile Sultan Murad anasının ve sadrazamlarının vasiliği ve zorbaların demir boyunduruğu altında iktidarın ancak bir gölgesine sahipti.

Artık çocuk büyümüştü. Hükümetin dizginlerini bizzat kendi güçlü ellerinde tutmağa karar vermiş bulunuyordu. Dördüncü Murad sert ve eğilmez karakterli bir adam oldu. Padişah, saraydan büyük mirahorlukla çıkmış ve sonradan vali bulunduğu Mısır’dan getirilmiş olan Tabanı Yassı Mehmed Paşa’da kendisine bağlı bir yeni sadrazam buldu.

29 Mayıs günü sipahiler zorbalıkla ele geçirmiş oldukları hizmetlerin kendilerine verilmelerini istediler. Padişah, Sadrazamın takdim etmiş olduğu telhise eliyle şu notu yazdı: “Bundan sonra atalarımın zamanında sipahilerin müdahale etmedikleri hizmetler kendilerine verilmesin.” Bunun üzerine sipahi takımı At Meydanı’nda toplandılar.

Padişah da derhal, Sinan Paşa köşkünde bir ayak dîvânı toplanmasını ferman eyledi. Sadrazam, şeyhülislam, her iki kazasker, nakibüleşraf, ulemâ ve yeniçeri büyükleri padişah huzurunda topladılar. Kendisi için hazırlanan tahta çıkan Sultan Murad burada şu sözleri söyledi:

“Sipahilerim bana bağlı ve itaatkâr iseler, aralarından bir kaç ihtiyarı buraya göndersinler.” Bu Padişah ifâdesi At Meydanı’ndaki sipahilere tebliğ edildiği zaman suçlular gelmeğe cesaret edemediler. Nihayet bir kaç sipahi neferi seçilip yollandı. Bu sırada sahildeki divanhane de halk ile dolmuştu.

Her tarafı çevirmiş bulunan yeniçeriler bağlılık sözü vermişlerdi. Padişah yeniçeri ağasına, ihtiyarlara, ocak ağalarına hitap ederek ve; “Allah’a, Peygamber’e, içinizden amir olanlara itaat ediniz”, mealindeki Âyet-i Kerimeyi okuyup açıkladı. Sonra;

“Hükümdar, bir Habeş köle de olsa ona itaat ediniz” anlamındaki Hadis-i Şerifi de tekrarlayarak zorbaları korumaktan vaz geçmelerini, böylece kendisinin devletin uğradığı musibetlere son verebilmesinin imkânının sağlanmasını ve ataları gibi kendisine de bağlılık gösterilmesini onlardan istedi.

Bütün yeniçeriler hep bir ağızdan : “Biz padişahın kullarıyız; zorbaları himaye etmeyiz, onun düşmanları bizim de düşmanlarımızdır” diye bağırıştılar. Hemen bir Mushaf-ı Şerif getirildi. Yeniçeriler Kur’ân-ı Kerîm üzerine “Vallah, Billâh, Tallah” diye yemin ettiler. Yeminleri tescil olundu.

O zaman Padişah, sipahilerin göndermiş oldukları akıllı ve sakin delegelere dönerek, yaklaşık olarak şu anlamda sözler söyledi:

“Siz sipahiler garib bir askersiniz. Size doğruyu anlatmak mümkün değildir. Kırk bin kişisiniz. Bütün görevleri istiyorsunuz. Oysa ki, bu hizmetlerin toplamı beş yüzü bulmaz. İstekleriniz devleti alt üst etmiştir. Haksızlıklarınızla her taraf harap olmaktadır. Bu hizmetlere geçmek arzusu aranızda memnun olmayanları arttırmıştır; içinizdeki zorbalar yaşlıları ve akıllıları dinlemeyerek halkı bezdirmekte ve evkafı yutmaktadırlar. Zâlim ve âsi, kötü şöhretlerini kazanmakla vakit geçiriyorlar.”

Sipahiler şu yolda cevap verdiler : “Biz âsi adını kabul etmiyoruz. Biz sizin dostlarınıza dost, düşmanlarınıza düşmanız. Padişahın emirlerini küçümseyenleri, terbiyesi kıt olanları beğenmiyoruz. Fakat bunları frenlemeye gücümüz yetmiyor.”

Padişah bunların da Yeniçeriler gibi yemin etmelerini istedi. Onlar da Kur’ân-ı Kerîm üzerine and içtiler. Kalabalık

arasına karışmış olan bir kaç fesatçı muhalefet alanında söz söyleyecek oldularsa da, toplantı yerinden dışarı çıkarıldılar.

Daha sonra kadılar Padişah huzuruna çağırıldılar. Sultan Murad onlarla da görüştü. Onlar da sipahilerin zulümlerinden şikâyetçi oldular. Kadıların sözleri de, yeminden sonra tescil olundu.

Aksine hareket edenlerin Allah'ın, Peygamberlerin, Meleklerin ve Muhammed ümmetinin lanetine hak kazanmış olacaklarını tazammun eden bir hüccet düzenlendi. Bu; padişah, sadrazam, şeyhülislam, Vezir Bayram ve Bahadır Hüseyin Paşalar ile nakibüleşraf tarafından imza olundu.

Üç gün sonra Padişah, Silahtar ve Sipahilerin bölük ağalarından olan Cafer ve Ahmed ağaları dîvâna çağırarak zorbaların başlarını teslim etmelerini istedi. Ahmed Ağa emre uymamakta direndiğinden cellat eliyle cezasını gördü. Arkadaşı ise itaat gösterdi.

Bir iki gün sonra yine bazı sipahiler At Meydanı'nda gürültü yaptılar. Bunun üzerine vezirler, ulemâ, yeniçeri ihtiyarları, Sadrazamın sarayında toplanarak durumu görüştüler. Şeyhülislam Hüseyin Efendi, bu fitneci askerin tamamen yok edilmesi gerekeceği fikrini savundu. Yeniçeri ve sipahi ihtiyarları, bu konuda Padişah ne ferman ederse ona karşı koymıyacaklarını belirttiler.

Sonuç olarak Saka Mehmed, Gürcü Rıdvan ile benzerleri zorbaların Saray-ı Hümayun kapısında başlarının kesilmesi için hatt-ı hümayun geldi. Saka Mehmed, Cin Ali ile birlikte hemen öldürüldü. Cadı Osman evinde şarap içerken yakalanarak boğuldu. Yemişçi Mustafa kayboldu. Kumru denilen haydut asıldı. Bu arada pek az sayıda olmakla beraber gizlenen, kaçan da olmuştur. Bunların da çoğu sonradan cezalarını bulmuşlardır.

Bu güçlü tedbirler üzerine devlet en korkunç zorbalardan kurtulmuştur. Tanınmış olmıyan arka plândakiler de, şeflerinin yok edilmeleriyle sinmişlerdir. Önemsiz 40 - 50 görev sağ ve sol cenah bölüklerine dağıtılmıştır. Ulufeden başka da bir şey verilmez olmuştur.

Sultan Dördüncü Murad, böylece tahta çıkışından on yıl sonra, tahtını zorbalar elinden yeniden fethetmiştir. Ve böylece Osmanlı padişahlarının en heybetlilerinden biri olmuştur. 29 Mayıs, Sultan Murad'ın iktidar yıldızının isyan bulutlarından kurtularak ufukta parlamağa başladığı bir gün olarak hatıralarda kalmıştır.

ÂSÎLERİN İDAMI

Zorbaların en nüfuzlularından biri Deli İlâhi idi. Deli İlâhi, Seydişehir'de oturarak hemen bütün Karaman'ı zulmü altında titretiyordu. Kendisi hem hükmeder, hem de hükmünü bizzat uygulardı.

Yaptıklarının, kendi aklınca mükâfatına kavuşmak üzere İstanbul'a geldi. Başkente gelir gelmez onun hışmına uğramış bir çok kimse etrafını çevirerek haklarını almak üzere dîvâna götürdüler. Kazaskerler huzurunda usulü uyarınca muhakemesi görüldü. Sonuç olarak idam kararı verildi. Geceleyin bu karar yerine getirildi.

Seydişehir'den pek uzak olmayan Dereköyü'nde Dereli Halil adında bir zorba da isyan bayrağını kaldırmıştı. Bu adam Deli İlâhi'nin düşmanı idi. Deli İlâhi'nin ölümü üzerine; "eşeğin ölümü ite düğündür" sözü uyarınca Deli İlâhi'nin mallarını eline geçirmek istedi. Oğlunu kovdu. İlâhi'nin oğlu Hidayet de babasının adamlarından Şah Ansar ve daha bazı haydutlarla bir sığınak bulmak üzere Konya'ya gitti.

Burada, Maraş Valiliği emrini bekleyen Rum Mehmed'e derdini anlattı. O da babasının suçlarından oğlunun sorumlu

tutulmaması için dîvâna bir yazı yolladı. Karaman Valisi Ahmed Paşa, Dereli Halil'in üzerine yürüme emrini aldı. Nihayet Ahmed Paşa şehre girdi, âsinin evi çevrildi ve kendisi dört parça edilerek çarşının ortasına atıldı.

Karesi Valisi bulunan İlyas Paşa, Balıkesir'de doğmuş, gençliğinde zorbaların tenkilinde Karesi'de hizmet etmiş, sonradan Anadolu Beylerbeyliği ile ilk Bağdat seferinde görev almıştı. Hüsrev Paşa'nın sadaretinde gözden düşmüş, Bergama dolaylarına çekilmişti.

Sonradan askerî anarşi sırasında üç tuğlu vezir unvanına kavuşmuştu. Fakat eriştiği başarı onu şımartmış, Manisa'da bir çok zulümler ve yağmalarda bulunmuştur. Bu haber üzerine Vezir Küçük Ahmed Paşa ile Karaman Valisi Çerkeş Dilâver Paşa onun üzerine yürüme emri almışlardır. Alaşehir ovasında yapılan cenkte İlyas Paşa yenilmiş ve Bergama hisarına kaçmak zorunda kalmıştır.

Burasının zorla alınması imkânsız görüldüğünden mektuplaşma yolu ile İlyas Paşa diğer iki paşa ile bir anlaşma imzalamıştır. Nihayet İlyas Paşa Beylerbeyi sarayında Dördüncü Murad'ın huzuruna çıkarılmıştır. Padişah kendisini payladıktan sonra başının kesilmesini emretmiş ve İlyas Paşa hemen oracıkta boğazı kesilerek yokedilmiştir.

Bu arada Ahmed Paşa Şam Valiliğine atanmış, Dilâver Paşa Sivas Valisi olmuş, eski Sadrazam Hüsrev Paşa Kethüdası Süleyman Ağa da Tameşvar Valiliği ile görevlendirilmiştir. Bu sıralarda Eflâk ve Moldavya voyvodalıklarında önemli değişiklikler oldu. Abaza Paşa da, Bosna valiliğinden Özi valiliğine getirildi (25 Ekim 1633).

Gerek başkentte, gerek vilâyetlerde kılıç ve kement, zorbaların yokedilmesi için sürekli olarak işliyordu. Sipahi şeflerinden Çerkeş Ali Ağa, At Meydanı'nda asıldı. Sadrazam Hafız Paşa'nın öldürülüşünde parmağı bulunan Mahmudoğlu, boğduruldu ve cesedi de denize atıldı.

Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'nın etrafa saldığı korku o dereceyi bulmuştu ki, huzuruna çağırılanlar abdest almadıkça gelmezlerdi. Padişahın şahsî cesareti ve sert siyaseti fesatçılara, memleketin güvenliği için dehşet salmakta idi.

Sultan Murad hemen hergün mükemmel silahlanmış olarak ve güvendiği bir kaç süvariyi beraberine alarak sokakları dolaşır, atını şurda burda toplanmış olan sipahilerin arasına yiğitlikle sürer, bu toplantıları huzuru ile dağıtırdı. Çoğu zaman At Meydanı'nda ok ve cirit talimi yapardı. Kendisi iyi bir kemankeş olduğu gibi, iyi ok atanları da ulufe terakkisiyle mükâfatlandırırdı.

Şam Valisi Küçük Ahmed Paşa, Cebel-i Lübnan Dürzilerinin isyanını söndürmekle görevlendirilmişti. Yolu üzerindeki Suriye geçitlerini âsilerden temizledi. Çalık Derviş, Lâdik'te öldürüldü. Kayseri dolaylarında Türkmen âsilerinden Boynu İnceli Beyi Hacı Ahmed ve oğlu Ömer, Halep'de çarmıha gerildi.

Sipahilerin isyanında en önde görünmüş, Rum Mehmed'i ortadan kaldırma görevi; cesaretiyle tanınmış bulunan Besnili Ali Bey'e verildi. Ali Bey bu tehlikeli görevi üzerine aldı. Yapılan bir kuşatma sonunda Antep alınmış ve âsi ile bütün taraftarları öldürülmüştür. Bunun mükâfatı olarak da Ali Bey, Maraş valiliğine atanmıştır.

BÜYÜK İSTANBUL YANGINI

İstanbul yangınlarının en korkunçlarından biri, 1633 Eylülünün başlarında Cibali Kapısı dışında teçhiz edilmekte olan bir gemi kalafatçısının dikkatsizliği yüzünden çıktı. Yangın oradaki gemilere süratle yayıldı ve Aya Kapısına kadar sahili izleyerek Mustafa Paşa Çarşısı'nı, Hamza Paşa Sarayı'nı, ona bitişik Yahya Paşa Sarayı'nı, Çeşmi Efendi'nin muhteşem sarayını yaktı.

Oradan üç dehşetli kola bölündü. Biri Sultan Selim Camii'ne doğru gitti, öteki sahil boyunca genişleyerek Fatih yakınındaki Haydar Paşa Sarayı'na, Üsküplü Camii'ne, Unkapanına, Zeyrek Camii'ne yöneldi. Üçüncü kol da Sultan Fatih Mehmed Camii'nin yolunu tutarak camiin sağında ve solundaki caddeyi, sarayları, Büyük ve Küçük Karaman'ı, Saraçhane'yi yaktı ve Sarıgüzel'e yürüdü.

Padişah, bostancılar ve vezirler maiyetinde oldukları halde, Sultan Selim Camii çevresinden yangını söndürmeğe çalışırken, ateş onların arkasındaki yeniçerilerin eski ve yeni kışlalarını (odalarını) ve ihtilâl askerinin sürekli merkezi olan Orta Camii kaplıyordu.

Ateş hattı oradan da uzunluğuna; limandan Molla Güranî'ye ki hemen hemen tüm İstanbul'un genişliği demektir. Yaygınlığına da Fener kapısından Bali Paşa ve Lütfi Paşa camilerine, Unkapanı yakınlarından At Pazarı'na kadar uzandı. Bu geniş ve tehlikeli yangında iki mahallede sadece iki ev kurtuldu. Yanan ev sayısının yirmi bin kadar olduğu tahmin olunmuştur.

KAHVEHANELERİN KAPATILMASI, TÜTÜN KULLANMANIN YASAKLANMASI

Kahvehanelerde açıkça duygular ve fikirler belirtilmeğe başlandı. Bu görüş ve eğilimlerin yeni bir fesada bahane olabilmesi endişesi üzerine hükümet bütün kahvehanelerin derhal kapatılması hakkında bir emir yayınladı (Eylül 1633). Alınan karar hemen ve hızla uygulandı.

Daha önceleri Sultan Üçüncü Murad ve Sultan Birinci Ahmed zamanlarında da bu türlü buyruklar yayınlanmış, ancak bunlar kısa bir süre için uygulanmış idi. Bu defa ise, aksine başkent ve imparatorluğun diğer şehirlerinde kahvehaneler; Sultan Murad'ın ve Sultan İbrahim'in saltanatı süresince kapalı kalmışlardır. Ancak Sultan Dördüncü Mehmed çağında açılmalarına izin verilmiştir.

Kahvehanelerin kapatılmasından sonra tütünün kullanılmasını yasaklayan bir emir de yayınlandı ki, aksine hareket edenler idam cezasına uğrayacaklardı. Bunun görünüşteki sebebi bu yüzden yeni bir yangının çıkabilmesi ihtimali olmuştur. Fakat gerçekte işsizlerin toplanmalarına engel olmak, birarada konuşabilecek toplantı yerlerini kapatmak üzere bir tedbirden ibaret idi.

Kesinlikle konulan bu inzibat tedbirleri, bu kararı alanlar ve uygulayanlar hakkında kötü sözlere, hicviyelere sebep olmuştur. Bu yasaklamalara uymayanlar hakkında hayatlarına mâl olacak cezalar uygulanıyordu. Bizzat padişah kola çıkıyordu. Sokakta fenersiz tutulan bir çubuk, yahut bir fincan kahve ile ele geçirilen kimse cellada teslim ediliyordu.

Edirne'de hâlâ kahvehane bulunduğuna dair alınan bir haber üzerine, bunları kapatmak ve sahiplerini astırmak için Bostancıbaşı acele ile Edirne'ye gitti. Her gün bu yasak ve keyif verici maddecikleri kullananlardan bir kaçı sadece bu eğilimleri dolayısıyla başlarını veriyorlardı. Sultan Murad gece gündüz kıyafet değiştirip şehri ve yakın köyleri dolaşırdı. Bir yerde toplanmış kimseler bulunsalar, padişahı görür görmez dağılırlardı.

Padişah, sadece kitaplarıyla gezintiye çıkan ulemâ, yahut tesbih ve seccadesiyle bir yerde toplanan dervişler, ya da divitleri, kalemleri ve yazı yazmak için gerekli eşyalarıyla bir araya gelmiş olan kâtiplere sözü olmadığını Kâğıthane'de bir köşkte bir araya gelmiş olan ve meşhur mutasavvıf Sivasîzâde ile sohbette bulunan topluluk dolayısıyla ifâde etmiştir.

KADIZÂDE'NİN VE SİVASÎZÂDE'NİN VAAZLARI

Üsküdarlı Aziz Mahmud Efendi'nin vefatından beri, Şeyh Sivasîzâde Efendi İstanbul mutasavvıflarının büyük şeyhi sayılmakta idi. Bu zamanlarda Kadızâde de mütekellimîn

(dogmatik) şefi kabul edilmekte idi. Kadızâde, sırf şeriat hükümlerinin yayıcısı olduğunu kabul ediyordu, Sivasîzâde de mutasavvıfların dolayısı ile tasavvufun savunucusu bulunuyordu.

Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü münasebetiyle (12 Rebiü1evvel 1043/16 Eylül 1633), birbirine karşıt olan bu iki tarafın temsilcileri biri ötekini izleyerek, Sultan Ahmed Camii'nde vaaz ettiler.

Önce Sivasîzâde kürsüye çıktı. Ondan sonra da, padişahın kendisine karşı özel teveccühü de bulunan Kadızâde, kürsüye gelerek serbestçe bazı sözler söyledi, özellikle büyükler aleyhine de konuşmaktan çekinmedi.

İRAN'DAKİ KARIŞIKLIKLAR VE İRAN ÜZERİNE SEFER

Bu zamanlarda İranlılar kendilerine karşı koymağa gücü yetmiyen Tahmuras Han'ı, Gürcistan'dan çıkarmakta idiler. İran, iç düzensizliklerle karmakarışık bir durumda idi.

Diyarbekir Valisi Murtaza Paşa, Sekbanbaşı Musa Ağa'nın yardımı ile, Musul kalesini tamamlamayı başardı. Musa Ağa'ya mükâfat olmak üzere Van eyâleti verildi. Murtaza Paşa da Mardin yakınlarında bulunan Sultan Yaylasında asker toplamakla meşgul oldu.

Şiraz Valisi İmam Kulı Han, yirmi yıl önce, Şah Abbas'tan hediye olarak bir cariye almıştı. Fakat bu cariyeden hemen o zamanlarda bir erkek çocuk doğmuş ve bu da Abbas adı verilerek sultanlığın tabiî bir vârisi sayılmış durumda bulunduğundan gerek İmam Kuli ve Abbas ve gerekse İmam Kulı'nın yirmi üç oğlu boğazlandılar.

Devletin kuzey sınırındaki Giylan, vaktiyle bağımsız ve okçularıyla şöhret bulmuş bir eyâlet idi. Kanunî'nin ilk İran seferindenberi Osmanlılarla ilişkileri olduğundan İranlılar

burasına iyi gözle bakmıyorlardı. Bu eyâletin son hanı, Sultan Üçüncü Mehmed zamanında zincir altında vefat etmiştir.

Birbiri peşi sıra hükümeti eline alan iki kardeşten biri Galip Şah, öteki Adil Şah adında olup bunlardan birincisi İranlılar tarafından öldürülmüş, daha sonra da Adil Şah sanılarak yerine bir de derviş yok edilmiştir.

İranlıların Van'a doğru yürümekte oldukları haberi gelince Sadrazam Mehmed Paşa hemen sınıra yönelmek üzere hareket emri aldı. Cafer Paşa Kaptan-ı Deryalığa, Ömer Paşa da Defterdarlığa tayin olundu.

Ekim ortalarına doğru, Sadrazam Üsküdar'a geçti (15 Ekim 1633). Kavak'ta, İran Şahı tarafından kaçarak gelmiş olan Şirvan Hanına önce Çankırı, sonra Alaiye sancağı verildi. Maltepe'de padişah son defa olmak üzere bir geçit resmi yaptırmış ve ordunun istenildiği kadar iyi donatılmamış olması dolayısıyla dört vezirin mallarını müsadere etmiştir.

Bostancıbaşı malları müsadere olunan bu dört veziri bir kadırgaya bindirip sürgün yerlerine bırakmıştır. Bunlardan Mahmud Paşa hacca gidip geldikten sonra emekli olmuştur. Mehmed Paşa, Rodos'a sürülmüş, fakat sonra affolunmuştur. Mustafa Paşa'ya Silifke sancağı, Yusuf Paşa'ya da Kilis sancağı verilmiştir.

O sırada bölük ağası Cafer Ağa'ya Kıbrıs Eyâleti ve yeniçeri ağalığından çıkan Hattat Hasan Ağa'ya da Bosna Eyâleti verilmiştir. Ordu İran'a doğru haraket halinde iken Acemlerin Van taraflarından çekilmekte oldukları haberi gelmiş ve bu bir sevince yol açmıştır.

Konya’da bazı zorbalar idam olundular. Sadrazam İstanbul’dan ayrıldıktan iki ay sonra Halep’e girdi (17 Aralık 1633). Haleb valiliği vezirlik rütbesiyle saraydan çıkarılan Silahtar Ahmed Paşa’ya verilmiştir. Anadolu Beylerbeyi Tayyar Mehmed Paşa Diyarbekir Beylerbeyliğine tayin olunmuştur. Diyarbekir Valisi Murtaza Paşa da İstanbul’a çağırılmıştır.

ŞEYHÜLİSLAMIN İDAMI

Sultan Murad, Aralık başlarında İzmit’e oradan da Bursa’ya gitmişti. Sultan Murad Bursa’ya vardığında parlak bir şekilde karşılandı. Atalarının Bursa’daki türbelerini ve Emir Sultan’ı ziyaret ettiği gibi, kaplıcaları görmüştür.

Sultan Murad, İznik’te iken, gördüğü lüzum üzerine kadıyı idam etmişti. Bu haber İstanbul’a erişince ulemânın duygularını incitmiş ve birçok dedikodulara yol açmıştır. Şeyhülislam Ahîzâde, ulemânın nefretini kazanmanın ne kadar tehlikeli olacağını padişaha anlatmak ve gerekli hatırlatmalarda bulunmak üzere Valide Sultan’a hemen bir tezkere yazdı.

Ayrıca Nakibüleşraf Allâme Efendi’nin vermiş olduğu bir ziyafette de, söz kadının trajik olayına gelince, Ahîzâde’nin aşırıya kaçan bir dil kullanarak hatta padişahı tahtından etmek yollu imâlarda bulunduğu da Valide Sultan’a duyuruldu. Bunun üzerine Valide Sultan Şeyhülislam Efendi’nin mektubunu:

“Arslanım, çabuk dön. Cülus tedbiri için sözler olmaktadır”, anlamında bir kısa kağıt ile padişaha yolladı. Sultan Murad annesinin mesajını aldığı zaman avlanıyordu. Derhal bir kaç Bostancı ile ve hemen hiç bir yerde dinlenmeden Samanlı yakınlarından bir köye kadar geldi.

Ertesi gün Katırlı’ya vardı. Kadırga bulamadığı için bir kayığa bindi. Şiddetli bir fırtına içinde Gebze’ye geçti. Üçüncü günü akşam üzeri Üsküdar’a gelip bir gemi ile

saraya varır varmaz, Bostancıbaşı'yı Şeyhülislam ile İstanbul kadısı bulunan oğlunu yakalamağa ve Kıbrıs'a sürmeğe memur etti. Emir hemen geceleyin uygulandı.

Yahya Efendi, üçüncü defa olarak, şeyhülislamlık görevine ve Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi de İstanbul kadılığına atandılar. Ertesi sabah Bostancıbaşı, eğer azledilen şeyhülislam ve kadı Boğazdan çıkmış iseler, izlemekten vazgeçmek; çıkmadan önce yetişildiği halde idam olunmaları emriyle, arkalarından gönderildi.

Bu öyle bir karardı ki şeriatin en büyük görevlisi hakkında, bu ana kadar devletin böyle bir kararı görülmemişti. Sultan Murad tahtını tehdid eden son isyanda şeyhülislamın, Receb Paşa ile birlikte, şehzadelerin hayatı için kefil olmayı istemesini de cezalandırıyordu.

Şeyhülislamın oğlu Emir Çelebi bir şans eseri olarak denize açılmış olduğundan bu emrin uygulanmasından kurtuldu. Fakat babasının kayığı hava muhalefetinden dolayı daha yakında çalkanıp duruyordu. Bostancıbaşı ona yetişti. Şeyhülislam bir köye götürülüp idam olundu. Ahîzâde, Padişah emri ile öldürülmüş biricik şeyhülislamdır (1 Ocak 1634).

ÂSİLERİN YOK EDİLMESİ

Bahar başlarında Suriye'de, Haleb yeniçerileri akça yerine kuruş istemek ve almak bahanesiyle ayaklandılar. Yeniçeri ağasının, kethüdanın, kâtibin azlini istediler. Sadrazamın yeniçerileri yatıştırmak hususundaki çabası boşa gitti.

Nihayet sipahi ocağı ağası yeniçeri ağalığına, Zagarcıbaşı kethüdalığa tayin olundular. Ama ayaklananlar bununla yetinmeyip baş istiyorlardı. Bunların kaçmış olduklarının söylenmesi üzerine Sadrazamın adamlarıyla âsiler arasında kanlı çekişmeler oldu. Elliden fazla adam öldü. Fakat fesadçıların bozgunluğu ile bitti. Bütün ocak halkı,

Sadrazama baş vurarak bu işlerde parmakları olmadığına onu inandırmak istediler (1 Mart 1634).

İstanbul'da da Hafız Ahmed Paşa'nın katillerinden olan ve bizzat padişahın adını hafızasında tuttuğu Sarı Mustafa cellada teslim olundu. Yine Hafız Paşa olayında padişahın huzurunda bağırıp çağıran sipahi Ekşi Uzun Hasan'ın boynu vuruldu. Onun arkadaşlarından Abdi de ölümden kurtulamadı.

Nakibüleşraf Allâme Efendi; Şeyhülislam Ahîzâde'ye vermiş olduğu yemek yüzünden Mekke'ye sürülmüş ve Yenbu'da ölmüştür. Bu sıralarda, on iki bilime dair küçük bir ansiklopedi yazmış olan Galatalı Seyyid Mehmed padişahın iltifatına kavuştu.

LÜBNAN BEYİ MAANOĞLU'NUN YENİLMESİ

19 Ocak 1634'da Şam Valisi Küçük Ahmed Paşa Haleb ordugâhına dönerek, Dürzüler ve otuz yıldan beri isyan halinde bulunan Lübnan Bey'i Maanoğlu Fahreddin'e karşı açılacak sefer hakkında son emirleri aldı.

Fahreddin, Canpulat ayaklanmasından ve kendisinin Toskana büyük dukası ile ittifakından sonra, Floransa ile arasındaki bağları kuvvetlendirmek için Floransa'ya gitmiş ve Avrupa hayat ve geleneklerini benimsemeğe çalışmıştı. O zamandan beri hükümetini güçlendirmek için İran savaşlarından ve İstanbul'daki asker isyanlarından faydalanmıştı.

Oğlu Ali'yi kendisine halef seçmiş, bir çok işleri ona bırakmıştı. Fahreddin, Sadrazam Hüsrev Paşa tarafından Suriye'de kışlamak üzere gönderilen sipahileri düşmanca öldürünce, padişah çok öfkelenmişti. Bunun üzerine Şam Valisi ve kırk gemiden kurulu bir donanma ile Kaptan Paşa bu yeni isyanı söndürmek için emir aldılar.

Küçük Ahmed Paşa'nın yolladığı bir miktar asker yenilmiş ise de sonradan Fahreddin'in oğlu Emir Ali komutasındaki on bin kişilik kuvvet perişan edildi. Savaş alanında Emir Ali'nin başı kesildi. Emir Ali'nin başını kesen Şamlı yeniçeri Deli Hüseyin Trablusşam hükümetini aldığı gibi mükâfata da kavuştu.

Ahmed Paşa da bizzat Safet'de Fahreddin üzerine yürüdü. Maanoğlu bozuldu. Dürzülerden bir çoğu ile Şahaboğulları da yok oldular. Yenilen Maanoğlu ele geçirilmez sanılan Şuf mağaralarına sığındı.

Fakat Küçük Ahmed Paşa, kayalar arasından yol açmak için Anibal'in usulünü kullandı; taşların kesilmesini kolaylaştırmak için ateş ile kızdırdıktan sonra üzerine sirke döktürdü. Nihayet kayalar açıldı. Dağlardan kesilen çalılar yakılarak mağaraları duman içinde bırakılınca âsi teslim olmak zorunda kaldı.

Ahmed Paşa, Maanoğlunun hazinelerini müsadere etti. Kendisi ile Hüseyin ve Mesud adlı iki oğlunun hayatına ilişilmedi. Bunlar zafer haberi ile birlikte İstanbul'a gönderildiler. Hüseyin Bey sonradan Dördüncü Mehmed çağında elçilik ile Hindistan'a gönderilmiştir.

Hüseyin Bey'in zamanına dair bir tarihi vardır. Yaşlılığında tarihçi Naima'nın dostları arasında bulunmuş ve Naima, Sultan İbrahim ve Sultan Dördüncü Mehmed zamanlarının olaylarının büyük bir kısmını onun dilinden dinleyerek kaydetmiştir.

ABAZA'NIN BOSNA VALİLİĞİNDEN AZLİ

Bosna Valisi Abaza Paşa, yeniçerilere karşı eskiden beri gösteregeldiği şiddeti yine de kullanıyor, ancak kanlarını dökmekten çekiniyordu. Bununla beraber yeniçeriler de bazı yerlerde haksızlıkları arttırıyorlardı.

Abaza bir gün avlanmakta iken zorba yerlilerden biriyle cüretli bir yeniçerinin saldırısına uğradı. Fakat iyi ok atıcı olduğundan vali ve maiyeti saldıranları ok dolusuna tutarak kaçırttılar. Yeniçeri, Abaza'nın oku ile öldü. Zorbanın bütün malları müsadere edildi.

Abaza, yeniçerilerle iyi geçinme hakkında daha eskiden verilmiş olan sözün böylece bozulmuş olması üzerine öc alma fırsatı buldu. Abaza kendisine saldıran zorbayı kardeşini ve yeğenini yok etti. Abaza şikâyetler üzerine görevinden azlolundu. Belgrad'a giderek bir süre orada oturdu.

O sırada da Belgrad'ın güneyinde Hünkâr Tepesi denilen yerde Abaza Köşkü adındaki kasrı yaptırmıştır. Budin valiliğini almak için harcadığı emek boşa gitmiştir. Nihayet Silistre ve Özi sınırlarındaki Esker komutanlığı ile birlikte Vidin Valiliği sıfatı ile Tuna sahillerine gitti.

LEHİSTAN'A SEFER, LEHİSTAN ELÇİSİ VE LEHİSTAN İLE BARIŞ

Rus elçisi, Alman İmparatorunun yardıma gücü yetmediği bu sırada Osmanlı Devleti'nin Lehistan'a taarruz etmesini teklif etti (1633). Padişah, Rus hükümdarı Mihail Romanof'a yazdığı karşılıkta, İsveç ile dostane görüşmelere devam etmesini ve kendisi yardım edebilecek bir durumda bulununcaya kadar da Lehistan ile görünürde barış yolunda hareket etmesini tavsiye ediyordu.

Osmanlı Devleti'nin İsveç ile ilk diplomatik ilişkilere girişmesi bu zamanlardadır. Daha önce İstanbul'a gelmiş bulunan İsveçli Pol Strasburg, eğer İsveç Kralı Macaristan tacını alacak olursa, Osmanlı Devleti'yle Macaristan arasındaki kapitülâsyonları muhafaza etmeyi taahhüt ediyor ve İstanbul'a elçi gönderilmesine müsaade olunmasını efendisi adına istiyordu.

Bu adamın müzakereleri imparatorun İstanbul'da oturan elçisi tarafından sekteye uğratılmıştır. Bu olaylar sırasında Abaza Paşa Lehistan'a girmiş ve Sultan Genç Osman'ın Kamaniçe kuşatmasında çadırlarının bulunduğu yere ordugâh kurmuştur (19 Ekim 1633).

Üç gün sonra şiddetli bir taarruz başlamıştır. Önce geri çekilmek durumunda kalmış, sonradan bazı başarılar elde edilmiştir. Tatarlar beş saatlik bir hücum yaparak yorgun düşmüşlerdir. Abaza gayretlerinin kısır kaldığını görünce Dinyester'in sağ yakasında Sütüdziyeni palangasına yönelmiş, bir çok ganimetler almış ve nihayet çekilmiştir.

Bu zamanlarda Lehliler, barış istemek üzere İstanbul'a resmî bir elçilik heyeti göndereceklerini vaat etmiş olduklarından müzakerelerin sonucunu beklemek üzere bir ateşkes yapıldı. Lehistan elçisi Aleksandr Trzebinski, Abaza Paşa tarafından yolda alıkonuldu.

Bununla beraber elçi seyahatine devam etmek hususunda ferman elde etmeyi başardı. Abaza da bu sıralarda İstanbul'a çağırılmıştır. Hatta Sultan Murad, Şeyhülislam Ahîzâde'nin idam emrini verdiği sırada da onun yanında bulunmuştur (1 Ocak 1634).

Trzebinski nihayet padişah huzuruna kabul olundu. Görevinin Kanunî çağında imzalanan antlaşma esaslarına göre eski ittifakı yenilemek olduğunu söyleyince de padişah öfkelenerek sözünü kesti ve Lehistan Kralı vergi vermeğe yanaşmadıkça, Dinyester istihkâmları tahrip olunmadıkça ve Kazaklar da yola getirilmedikçe dostluktan söz açılamayacağını beyan etti. Aksi halde barıştan, ittifaktan değil sefer ve savaştan söz açmak gerekeceğini söyledi. Elçi bu kadar küçültücü şartlara razı olmaktansa savaşın tercih edilmesi gerektiğini söyleyince Padişah elini kılıcına götürmüş:

“Kılıcının önünde milletlerin titrediği bir padişah olduğumu bilmiyor musun?” demiştir. Elçinin verdiği akıllıca ve sakin cevaplar karşısında padişah onun vekarını bozmamış olmasını beğenerek orada hazır bulunanlara dönmüş ve:

“Ben de böyle hizmetkâr isterim” demiştir.

Padişah, Lehistan’a karşı savaş hazırlıklarını süratlendirmek için Edirne’ye gitme kararı verdi. Diyarbekir Valisi Murtaza Paşa, Lehistan sınırları hakkında geniş bilgisi olduğu için İstanbul’a çağırıldı. Padişah Edirnekapısı’ndan çıkarak başkentten ayrıldı (8 Nisan 1643).

Kenan Paşa kaymakam sıfatı ile, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi de kadı olarak İstanbul’un asayişini sağlamakla görevlendirildiler. Padişah 15 Nisan 1634 de Davutpaşa’dan hareket ederek ay sonlarına doğru Edirne’ye vardı.

Sultan Murad’ın Edirne’ye girişinde daha önce elçilikle Lehistan’a gönderilmiş olan eski İmrahor Şaban Ağa dönmekte idi. Onun getirdiği bilgiye göre düşman Ruslar tarafından sıkı bir taarruza uğradığından hemen barıştan başka bir arzu beslememekte idi. Temmuz sonlarında Murtaza Paşa yirmi bin kişi ve Süleyman Paşa komutasındaki Boşnak askeri ile Lehistan’a doğru yürüdü.

Vezir Mustafa Paşa da Rumeli askeri ve yirmi beş top ile onları izledi (27 Temmuz 1634). Rusçuk’ta Tuna üzerine bir köprü atıldı. Yergöğü’nde Eflâk Voyvodası da orduya katıldı. Ancak Lehistan tarafından görevli olarak gelen Etyen hükümetinin yine barışa hazır olduğunu belirtmesi üzerine burada duruldu.

Sultan Murad İstanbul’a dönerken büyük törenle karşılanmıştır (5 Ağustos 1634). Dönüşünden sonra şarap içilmemesi için bir irâde yayınlamıştır. Meyhaneler kapanmış, tahrip olunmuştur. Kahve gibi şarab da idam cezası ile yasaklanmıştır. Bizzat padişah şarap içenleri sıkı sıkı takip etmiş, sarhoşları kendi eliyle de cezalandırmıştır.

Lehistan elçisi Trzebinski’nin Murtaza Paşa katında bulunmasına karşılık, paşa tarafından da Lehistan’a gönderilmiş olan elçi Şahin Ağa yedi madde üzerine Lehistan ile imzalanan yeni barış tasdiknamesini almak üzere Ekim’de İstanbul’a geldi.

Bu antlaşma uyarınca Osmanlı Devleti, Kantemir’in emri altında Biyangrod steplerinde yerleşmiş olan Tatarları oradan kaldırmağı, Lehistan Kralı da Zaporo Kazaklarını gemlemeği üzerlerine alıyorlardı. Dinyester üzerindeki kalelerin yıkılması isteğinden vazgeçilmiş idi. Moldavya ve Eflâk Voyvodaları yerlerinde bırakılıyorlardı. Her iki taraftan esirler karşılıklı olarak değiştiriliyor ve eski ticaret ilişkileri iade ediliyordu. Geleneksel olan vergi de Tatarlara ödenmekte devam edecekti.

Şahin Ağa, Lehistan’da uzun bir süre esarette kalan ve Murtaza Paşa’nın aracılığı ile hürriyetine kavuşan Tatar Prensi İslâm Giray’ı da beraberinde getirmişti. İslâm Giray, Yanbolu’ya gönderildi. Daha önceleri Kırım’da karşılıklara sebep olan ve nihayet bağışlanmış bulunan Şahin Giray da Rodos’a gitmek için emir aldı. Murtaza Paşa İstanbul’a çağırılmış ve Sadrazam Nasuh Paşa’dan dul kalan sultan kendisi ile evlendirilmiştir.

HATTAT HASAN PAŞA İLE MOĞOL PRENSİ BAYSUNGUR’UN KAYBOLMASI

Bosna Valisi Hattat Hasan Paşa azledildi. Bu zatın idamı ve Bosna Valiliğinin Süleyman Paşa'ya verilmesi ile öldürme işinin de uygulanmasına ilişkin ferman bir arada çıktı. Hasan Paşa'nın bir hizmetkârı durumu öğrenmiş ve büyük bir gayretle haberi Süleyman Paşa'nın Bosna'ya varışından önce efendisine ulaştırmayı başarmıştı.

Hasan Paşa hemen kızkardeşinin evine kaçıp gizlenmiştir. Vali, Hasan Paşa'yı aramışsa da bulamamıştır. Hasan Paşa bazı maceralardan sonra İstanbul'a gelerek, her türlü aramalara rağmen burada gizlenebilmiştir.

Hasan Paşa'nın ortadan kayboluşu Hindistan Şehzadesi Mirza Baysungur'un kaybolması zamanına rastlar. Ekber Şah'ın torunu ve Danyal'ın oğlu olan Baysungur, babasının ölümünden sonra Cihangir diye tanınan Selim Şah'ın tahta çıktığını görmüştü. Selim Şah'ın otuz yılı bulan sultanlığı âsâyiş içinde geçmiştir.

Fakat Şehriyar tahta çıkınca ordunun bir kısmı Danyal'ın beş oğlundan birini tahta çıkarmak istemişlerdir. Bu yüzden de dördünün hayatı sönmüştür. Beşincileri olan Baysungur ise kısa bir süre hükümetten sonra kaçmak zorunda kalmıştı. Ve tekrar tahta oturabilmek arzusu ile asker ve para istemek üzere Sultan Murad katına gelmişti.

Gülünç denebilecek istekleri ve Timur'un sülâlesinden gelmiş olmasından dolayı taşıdığı ahmakça gurur dolayısıyla padişahın teveccühüne kavuşamadı. Resmî mülakatta padişahın verdiği ihsanı, giderken, Enderun ağalarına, baltacılara, kapıcılara dağıttı. Padişahın huzuruna çıktıkça bir hizmetkârına getirttiği ahu postunun üzerine otururdu.

Nihayet padişah, iki devlet arasındaki iyi ilişkilerin korunması için bir iki defa değerli hediyelerle elçiler gelmiş

bulunduğunu, o derece uzak bir yere Osmanlı ordusu gönderemeyeceğini Baysungur'a hissettirdi. Hatta bir münasebetle padişah: "Diyelim ki elbise verilmiş, onu giyecek endam nerede?" anlamında olan Farsça sözleri de söylemekten kendisini alamamıştır.

Hindli Şehzade sonunda arzularının yerine gelmemiş olmasından gücenik olarak İstanbul'dan ayrılmış ve bir daha da görünmemiştir. Kimine göre derviş olarak ölmüş, kimine göre yolda giderken, kimine göre de önce Hacca daha sonra memleketine gitmiş orada öldürülmüştür.

ŞAİR NEF'Î İLE ABAZA PAŞA'NIN İDAMLARI

Sultan Murad'ın çağının olayları arasına iki tanesi daha çok hâtıralarda yer almıştır. Bunlar şair Nef'î ile Vezir Abaza'nın idamlarıdır. Osmanlı edebiyatının en büyük hiciv şairi olan Hasankaleli Nef'î, padişahın özel iltifatlarına da nail olmuştu.

İstanbul'daki korkunç fırtına gününde padişah, şairin Siham-ı Kazâ'sını okurken ayakları ucuna yıldırım düşmesi; bir manevî işaret sayılmış, Nef'î hem uzaklaştırılmış, hem de hiciv yazmağa tövbe ettirilmişti. Bununla beraber Nef'î aradan çok geçmeden maliye bakanlığı durumunda olan Dîvân-ı Defteri'de iyi bir göreve geçmiş, yine padişahın meclislerine çağırılır olmuştu.

Sultan Murad'ın Edirne'ye hareketinde sürgünde bulunan diğer üç vezirle beraber bu defa Rodos sürgününden dönmüş bulunan Bayram Paşa hakkında bir hicviye yazmış olması, zamanının en büyük Türk şairinin hayatına mal olmuştur. Şiddetle hicvedilen zat sızlanınca özür olarak, kendisine şairi yok etmek izni verilmiştir.

Şairin hiciv oklarına çoğu zaman hedef olmuş bulunan ulemâ, Nef'î'nin katline fetva vermekten çekinmemişlerdir. Talihsiz şair saray odunluğunda hapis ve orada idam olunarak cesedi dalgalara bırakılmıştır.

Abaza'nın idamı memlekette daha çok akisler bırakmıştır. Kültürden nasipsiz, fakat davranışları yiğitçe olan Abaza, Tuna'dan dönüşünden beri padişahın yanında büyük itibar görmekte idi. Padişah çoğu zaman gittikleri yere onu da beraber alıp götürürdü. Abaza güzel giyinen ve giyim tarzı adeta moda olan yakışıklı bir adamdı.

Padişahın bile onun gibi giyindiği olmuştur. Ayrıca Abaza'nın tasarlanan İran savaşı hakkındaki planı da padişahı çok ilgilendirmişti. Ancak onun tasarıları başkalarınca uygun görülmüyordu. Bilhassa silahtar Abaza'ya karşı içten kin bağlamıştı. Abazanın bazı hareketleri onun hakkındaki şüpheleri kuvvetlendiriyordu.

Ermenilerden bir konuda para almış olması ve bunun miktarını da padişahın sorusu üzerine doğru olarak söylememiş bulunması Sultan Murad'ın öfkesini alevlendirdi. Abaza idam fermanından haberdar edildiği zaman:

"Padişahımın emridir," demiş ve namaz kıldıktan sonra cellada teslim olmuştur (24 Ağustos 1634). Cenazesi törenle kaldırılmış, namazı Bayezid Camii avlusunda kılınmış ve tabut Kuyucu Murad Paşa'nın türbesine götürülmüştür.

-XLVI- SULTAN MURAD'IN BİZZAT İRAN SEFERİNE ÇIKMASI

Sultan Murad, İran'ın eline geçen bazı Osmanlı sınır kalelerini İranlılardan geri almak için açılan büyük seferi bizzat idare etmeye karar verdi. Şubat ayında padişahın

otağı Üsküdar’a kuruldu (21 Şubat 1635). İstanbul halkı onu uğurlamağa çıktı.

Sultan Murad refakatinde esnaf grupları, askerler, vezirler, ulemâ, enderun ve birun ağaları bulunduğu halde İstanbul’dan ayrıldı. Mart başlarında yola çıkıldı. Bayram Paşa, Kaymakam olarak İstanbul’da kaldı. Yeniçeri ağalığı Muslihiddin Ağa’ya verildi.

Yolda padişahın bilgisi olmadan hiç bir yeniçerinin emekli ve izinli adı ile ordudan geri kalamayacağı hakkında sert bir irâde yayınlandı. İzmit ile İznik arasında Kazıklı Derbend’te bu emre muhalif ilk hareket cezalandırıldı. Yolda ayrıca tütün içenler de ölüm cezası görüyorlardı.

Bu günden itibaren Sultan Murad’ın Osmanlı ülkesinin ortasından geçerken, ülkede asayişi sağlamak için uyguladığı bir cezalar silsilesi başlamıştır. Her durakta öldürülmeler birbirini izlemiştir. Seyyidgazi’de eski isyancılardan Kara Yılanlıoğlu adında iki kardeş yok edildi. Böylece değişik yerlerde başlar kesildi.

Padişah Konya’ya girer girmez Ahmedek adı ile anılan kaleyi ziyaret etti. Sonra büyük şair mutasavvıf Mevlânâ Celâleddin-i Rumî türbesini ve onun yanında bulunan ilk Mevlevihaneyi ziyaret eyledi. Şeyhin hazırlatmış olduğu yemeği yedi ve buraya yeni gelir tahsis etti.

Sultan Murad’ın pek güçlü bir beden yapısına sahip olup en zorlu pehlivanlarla güreşebilecek durumda bulunduğu bu sefer esnasında defalarca görülmüştür. Bir gün ordunun en iri kemikli adamlarından biri olan vezir Musa Paşa’yı kemerinden yakaladığı gibi birkaç dakika havada döndürmüştür.

Sultan Dördüncü Murad asker arasına sertliği ile ne kadar korku ve dehşet salmışsa, seferin bütün güçlüklerine katılmakla da o kadar güven telkin etmiştir. Birkaç ay atının

eğerinden başka yatak, atının örtüsünden başka örtü görmemiştir.

23 Mayıs 1635 tarihinde ordu, Sivas sahrasına kondu. Kurban bayramında Silahtar Mustafa, İkinci Vezirliğe yükseltildi. O zamana kadar bir silahdarın görevine vezirlik rütbesinin de eklendiği görülmemişti. Yine Sivas'da bir bostancının padişahın hatt-ı hümayununu taklit ile beylerbeylerinden ve beylerden para çarptığı anlaşıldığından derisi yüzüldü.

Nasuh Paşazade Hüseyin Ağa, Budin Valiliğine atanarak vezirlik beratı ile beraber selefi Cafer Paşa'nın katli için kendisine hatt verildi. Eski valinin başı az zaman içinde padişaha gönderildi. Bu arada bazı kadılar da değişik şehirlerde idam olunmuşlardır.

Sadrazam kışı Halep'de geçirdi. Padişahın hareketi sırasında Murad çayından geçmek için köprüler kurdurdu. Sadrazam bu arada Erzurum Beylerbeyi Halil Paşa'nın idamını ve mallarının müsadere olunmasını emreden bir irade aldı.

Padişah iki hafta Sivas'ta kaldıktan sonra Erzurum'a yöneldi. Pasin yaylasında büyük bir geçit resmi ve askerî eksersizler uygulandı. Buna bizzat padişah da katıldı. Erzurum Valiliği Küçük Ahmed Paşa'ya, Şam Valiliği de Silahtar Mustafa Paşa'ya verildi.

Otağ-ı Hümayun önüne bir taht kuruldu. Devlet erkânı, generaller, beylerbeyleri, sıra ile taht önünden geçerek selam verip, selam aldılar. Sadrazam, Sancak-ı Şerif alemdarının önünde gelince, padişah dört beş adım ilerleyip sancağı birkaç dakika kendi elinde tuttu. Sonra onu Enderun ağalarından birine vererek yine tahtına oturdu.

Padişah, sadrazamı da hil’atlerle ve karşılanmasına önemli şahsiyetleri göndermek suretiyle takdir eyledi. 3 Temmuz 1635’te padişah büyük bir törenle Erzurum’a girdi. Bir gün sonra, padişah askere kumanda ettikçe verilmesi gelenek haline gelen sefer bahşişi dağıtıldı.

REVAN’IN FETHİ

Padişah 10 Temmuz 1635’ da, Revan’a (Erivan) yöneldi. Ahmed Paşa, esir almak üzere öncü tayin olundu. Bir hafta sonra ordu Kars önlerine geldi. Sadece iki gün kalındı. Nihayet Revan yakınlarına varıldı. Şiddetli bir rüzgârın getirdiği kalın bir toz şehir ile orduyu birbirini göremez yapmıştı.

Osmanlılar istihkâmların eteklerine vardıklarında padişahın önünden gitmekte olan kılavuz:

“Şevketlû Padişahım, Revan Kalesi bu vadidedir. Pek yakın geldik. Dumandan görünmüyor. Biraz duraklayınız ki asker gelsin”, diyecek oldu. Sultan Murad:

“Bre korkak, ne dursun? İnsan ecelsiz ölür mü?” cevabı ile onu payladı (27 Temmuz 1635). Tam bu sırada idi ki hızlı bir rüzgâr tozları dağıttı; dumanı kaldırdı. İstihkâmların topları hepsi birden ateşe başlamıştı. Safer’in on ikinci gecesi mehtapta metris (siper) açılmağa başlandı. Ertesi sabaha kadar da tamamlandı.

Revan hisarı pek büyük olmadığından kuşatanların gülleleri birçok zamanlar şehrin öte tarafına düşüyordu. Kalenin komutanı Emir Gûne idi. Bu adam İranlıların Vilâyet-i Arran diye adlandırdıkları bu eyaleti babasının ölümünde mirasçı olarak almış idi. Şah da buraya Mir Fettah komutasında on iki bin Mazenderan tüfekçisi yardımcı göndermişti.

Kaptan Hasan Paşa ve Şam Valisi Ahmed Paşa, Gözcütepe mevkiinden kaleye yıldırım gibi gülle yağdırdılar. Nihayet kuşatmanın yedinci günü (4 Ağustos 1635) serdar suyu

geçti. Padişah bir dîvân toplayarak komutanlarından her birine ayrı ayrı hitap etti. Ahmed Paşa, Canpulat oğlu, Murtaza Paşa ve yeniçeri ağası bunlar arasında idiler. Hepsini cesaretlendirip şevklendirdi.

Askere de her düşman başı için mükâfat veriliyordu. Padişah hem çok güzel konuşuyor, hem çok cömert davranıyordu. Cerrahlar yaralıların yaralarını sarmak üzere takım takım ayakta bulunuyorlardı. Artık büyük kule yıkılmış, her taraftan geniş gedikler açılmıştı. Karşı taraftan bir ateşkes için bir elçi geldi. Kısa bir süre içinde kendilerine yardım gelmezse kalenin teslim olacağını belirtti.

Nihayet Emir Gûne'nin kethüdası gelip padişah huzuruna çıktı. Ona da aflarını isterlerse kaleyi hemen teslim etmeleri padişah tarafından hakimane bir sesle bildirildi. En sonunda Revan kapıları açıldı. Emir Gûne Padişah'ın huzuruna geldi. Tahmasp Kulı Han, Emir Fettah kılıçları boyunlarına asılmış olarak Emir Gûne'yi izliyorlardı. Sultan Murad Emir Gûne'ye iltifat ederek;

"Seninle ilgili olanları sana bağışladım" dedi. Ayrıca kendisine Yusuf Paşa unvanı verildi. Padişah tarafından ihsanlarda bulunuldu. Şehirde otuz yıldan beri toplanmış olan mühimmat ve hazinelerin defterleri muzaffer Osmanlı padişahına sunuldu. Vezir Emir Gûne Yusuf Paşa, Halep eyaletine tayin olundu.

TEBRİZ'İN ALINMASI VE İSTANBUL'A DÖNÜŞ

Sultan Murad, beraberindeki erkânın protokol uyarınca Revan fethinden dolayı tebriklerini kabul ettikten, Murtaza Paşa'yı Revan muhafızlığına tayin eyledikten ve Cuma namazını camide kılıp kendi adına okunan hutbeyi dinledikten bir süre sonra Revan'dan ayrıldı. (20 Ağustos 1635).

Padişah, Tebriz dolaylarını tahrip etmek üzere Aras nehrini geçti, nehrin karşı yakasında Zeynelli aşiretinden bin aile kaldırılarak Erzincan, Tercan, Pasin taraflarında boş olan yerlere yerleştirildi. Yolda bazı yerler alındı. Bazı yerler tahrip olundu. Bazı yerlerden barış müzakereleri için haberler geldi.

Ordu yoluna devam ederek Tebriz önlerinde Sadabad ovasına konuldu. Öncü hattının savunması Küçük Ahmed Paşa'ya verildi. Yeniçerilerin getirdiği habere göre Şah orduya ancak beş konak mesafede îdi. Ve barış teklifine dair olan sözler hileden başka bir şey değildi (11 Eylül 1635). Sultan Murad, ertesi günü, Tebriz'e girdi. Uzun Hasan Camii'ni ziyaret etti.

Kış yaklaşıyordu. Yiyecek kıtlığı da olduğundan Sultan Murad dönmeğe karar verdi (15 Eylül 1635). Önce Van'a, sonra Diyarbekir'e gidildi. Padişah burada iken Mısır Valiliği Kaptan Hüseyin Paşa'ya verildi. Şiddetli bir nikris padişahı iki hafta Diyarbekir'de alıkoydu. Sultan Murad Malatya'da iken zorbalardan Nuh Halife yakalanarak idam olundu.

İzmit'te Emirgûneoğlu, padişah huzuruna kabul olunarak iyi muamele gördü. Bir kaç ay önce Kıbrıs'a sürülmüş bulunan Karaçelebîzâde Abdülaziz Efendi bu sıralarda affedildi. Sultan Murad, İzmit'ten İstanbul'a hareket ederek Üsküdar'a geldi. Padişah İstanbul'a muzaffer bir şekilde girdi.

Altın miğferinin etrafında ince bir beyaz türban vardı. Türbanın üzerinde parlak siyah renkte, altın iğne ile bağlı bir sorguç görünüyordu. Baştan ayağa kadar zırhlı ve silahlı idi. Geniş bir üst elbise giymişti. O zamana kadar Osmanoğullarında görülmemiş olan bu savaş kıyafeti, ondan sonra da tekerrür etmemiştir.

Padişahın dönüşü dolayısıyla yapılan törenler yedi gün yedi gece sürdü. Başkentin de muzaffer sultanı bayram kılığı ile karşılaması için Kaymakam Bayram Paşa şehri duvarlarına beyaz boya vurdurarak onarmıştı.

Yine Sultan Murad'ın bölgelerinin iç huzursuzlukları dolayısıyla canlarını kurtarmak için otuz kırk yıldan beri İstanbul'da yerleşmiş olan Kayseri ve diğer Anadolu illeri halkının eski yurtlarına dönmeleri hakkındaki emrini yayınlanmış yerine getirilmesi de Bayram Paşa'ya havale olunmuştur.

BAZI TEDBİRLER VE GELİŞEN OLAYLAR

Sultan Murad ülkedeki azınlıklara karşı da tavizsiz davranmıştır. Fransız elçisi Marşvil'in bir tercümanı, imtiyaz olarak verilen bazı hakları ve muafiyetleri şiddetle savunduğu için öldürüldü (1632). Bir Venedikli tacir de asıldı (1634). Bazılarından para cezası alındı.

Elçilerin konaklarında araştırmalar yapılmış ve çıkan silahlara elkonulmuştur. Fransız elçiliğinin bir başka tercümanı da asılmıştır. Fransız elçisi de saraydan çıkarken evine dönemeden, sadece üzerindeki elbise ile gemiye bindirilip açık denize çıkarılmış ve geri yollanmıştır.

Fransız elçisi kendini Doğu kiliselerinin biricik koruyucusu gibi göstermeye çalışıyordu. Ve kiliselerde kendi kralı için yapılacak dua örneğini vermiştir. İmparatorun elçisi de onu taklit etmek istediğinden araları açılmıştır. Hıristiyan devletlerinin arasındaki uzlaşmazlık onların zararına olmuştur.

Kudüs'te Rumlar; Kamame Kilisesini, Hz. İsâ'nın doğum yeri olan Beytü'l-lahm'ı, Nasiriye zaviyesini ve Jestmane bahçesini ellerinden almak suretiyle, Fransisken papazlarını kutsal yerlerin tasarrufundan kovmuşlardır (1636). Ancak iki yıl sonra, bir ferman, Fransiskenlere haklarını iade etmiştir. Bununla beraber bir yıl sonra Rumlar, bir temellük fermanına ve kutsal yerlerin korunmasını sadece kendileri için tanıyan bir kesin imtiyaza kavuştular.

Bu sıralarda ağnam vergisi tahsildarı Sarı Kâtip, defterdarlığın kendisine ihsan olunduğu takdirde

bekayadan olan elli milyon akçeyi ödeyeceğini arzetmek cüretini gösterdiğinden idam olunmuştur. Defterdar İbrahim de sadrazamlığı ele geçirmek için büyük toplamda para teklif ettiğinden, o ve bu konuda onunla birleşen sipahiler ağası Mataracı Mehmed de idam olunmuşlardır.

Koyundede adlı bir derviş, İstanbul kadısı Karaçelebîzâde Mahmud Efendi'ye gelerek gördüğü bir rüyayı anlatmış ve ondan altı gün sonra da Kadızâde Mehmed Efendi vefat ederek (1045), halka tavsiye ettiği usûl üzre, cenazesi tekbir ve tehlihsiz götürülüp defnedilmiştir. Mahmud Efendi bir süre sonra Anadolu Kazaskerliğine atanmıştır. Ondan boşalmış olan İstanbul kadılığına da Müid Ahmed Efendi getirilmiştir.

REVAN'IN DÜŞÜŞÜ

Sultan IV. Murad'ın zafer alayı ile İstanbul'a girdiği günlerde İran ordusunun da Revan önüne geldiği haberi alınınca dört vezir, asker toplamak için eyâletlere gönderilmişlerdir. Sadrazam, Anadolu ve Suriye'deki askerlerin kışlaklarından çıkıp Erzurum'a gelmeleri için emir yolladı. Kendisi de Diyarbekir'den Erzurum'a, yöneldi.

Yolda iken Revan'ın kuşatılmaya başlandığını öğrendi. Sadrazam Erzurum'a vardığında, henüz yeteri kadar asker toplanamamıştı. İstanbul'da da yeniçeri ağası askerini toplamak için çok emek harcadı. Hatta, Parmakkapı'da bir kaç yeniçeri, ağanın emrine uymadıkları için asıldılar.

30 Mart 1636'da, Sadrazam Sivas ve Anadolu beylerbeyleri ile yaptığı bir müşavere sonunda derhal Kars üzerine yürümeğe karar verdi. Ertesi gün Revan'ın fazla dayanmaya gücü kalmadığı ve Murteza Paşa'nın da aldığı yaralardan vefat ettiği haberi geldi. Anadolu ve Karaman paşaları derhal yola çıktılar.

Ancak, Revan şehri her taraftan gördüğü baskı üzerine teslim olmuştu (1 Nisan 1636). Garnizon kış mevsimin benzersiz şiddetine rağmen şehri yiğitçe savunmuştur.

Sadrazam yeniden Erzurum'a döndü. Haleb Valisi Hasankale'de kaldı. Padişah görünüşte bu uğursuz haberi sükûnetle karşıladı. Hatta, sadrazama iltifatlı bir mektup yollayarak bu işte suçu olmadığını ve bu yenilginin azline sebep olmayacağını bildirdi.

YENİÇERİ KÂTİBİ İLE CANPULAT'IN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

Yeniçeri ağası tarafından tezkere gelmedikçe ölenlerin yerine kimsenin yeniçeri yazılmaması hususu padişah tarafından defalarca tenbih edilmiş iken çocuklara kadar bazı kimseler yeniçeri yazılmakta idi.

Padişah bu haberlerin doğruluğunu öğrenmek için kâtibe bir adam yolladı. Bu adam katibe para teklif ederek kendisinin yeniçeri yazılmasını söylemiş ve gördüğü tepki üzerine para miktarını arttırmış, yüz altına kadar çıkınca arzusu yerine getirilmiş, kâtip de suçunu hayatı ile ödemiştir.

Başkentte bu olaylar cereyan ederken Erzurum'a varmış olan Canpulatoğlu Mustafa Paşa, yeniçeri ağası tarafından bir ziyafete çağırıldı. Padişahtan idam emri gelmiş olduğundan derhal Canpulatzâde yokedilmiştir.

Bu adamın Karaman'da bir çok masumları yok etmiş olduğundan. Padişahın uzun süredir başka sebeplerden dolayı gecikmiş olan infazının uygulanmasına bahane olmuştur (2 Temmuz 1636).

KÜÇÜK AHMED PAŞA'NIN YİĞİTÇE ÖLÜMÜ

Acem Hanı Rüstem, yirmi bin kişi ile Şehrizor ve Kerkük üzerine yürümüştü. İran Şah'ı da Revan idaresini Kelp Ali Han'a tevdi ettikten, Şirvan ve Gence hanlarına asker ve para vererek bunları Revan istihkâmlarının yeniden yapım işerine memur eyledikten sonra İsfahan yolunu tutmuştu.

Musul'da, şimdiye kadar bir çok başarılar kazanmış ve hizmetlerine mükâfat olarak üç tuğla paşalık almış yiğit Arnavud Küçük Ahmed Paşa vardı. Eyyubîlerden Erdelen Kürdleri Beyi Ahmed Han ile dost idi. Şah Abbas, hemşiresinin kızını Ahmed Han'la ile evlendirmek suretiyle akrabalık bağı kurmuştu.

Fakat Şah, büyük babası tarafından görevlere yerleştirilen beyleri yok etmeğe çalışmakla çok uğraştığından Ahmed Han da Osmanlıların kucağına atılmayı tercih etti. Bir ara Ahmed Paşa aleyhine beş Acem hanının gönderilmekte olduğunu öğrenen Ahmed Han, bunu Ahmed Paşa'ya bildirdi. Ahmed Paşa'nın teklifi üzerine Ahmed Han'a Osmanlı Devleti tarafından beylerbeyi pâyesiyle hediyeler verildi.

Her iki Ahmed birleşerek kuvvetleri düşman kuvvetinden az olmasına rağmen, Rüstem Han'la Mihriban ovasında cenge giriştiler. İki gün iki gece süren kanlı savaşın sonunda Osmanlı ve Kürd ordusu bozuldu (19 Eylül 1636).

Hastalığından dolayı at üzerinde duramayan Ahmed Paşa bir ara yere inerek kum üzerine oturmak zorunda kaldı. Abdest aldıktan sonra yeniden ata binerek genç arkadaşlarına şunları söyledi: "Ben şehid olmayı bekliyorum. Dünyada şehidlikten başka bir arzum kalmamıştır. Siz başınızın çaresine bakın". Adamların çoğu dağılmıştı.

Ahmed Paşa, at üzerinde olduğu halde alemdarın yanına gelerek sancağın direğine dayandı durdu. Bir Acem neferi,

bir kılıç vuruşu ile alemi ve alemdarı düşürdü. Ahmed Paşa da atından yere düştü. Acemler derhal öldürdüler.

Ahmed Han da, Musul'a döndü. Fakat Selâhaddin Eyyubî'nin torunu olduğunu ispat eden bu yiğit savaşçı da, çok yaşayamadı, kederinden öldü. Sadrazam mevsimin ilerlemiş olması dolayısıyla Ekim başlarında (6 Ekim 1636), Erzurum'dan Diyarbekir kışlalarına yöneldi.

MACARİSTAN VE TRANSİLVANYA'DA RAKOÇİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

Etyen Betlen, Seken Mozes ve Rakoçi, bu üç Transilvanyalı rakip olarak memleketlerinin hükümeti için birbiriyle uğraşıyorlardı. Birincisi Osmanlı hükümetine, ikincisi İsveç'e dayanıyordu. Sonuncusu da Viyana sarayında bir grup tarafından tutulmakta idi.

Macaristan ve Transilvanya Rakoçi'nin hileleri ve ihtirasları ile önemli karışıklıklara uğradı. Rakoçi, Osmanlı Devleti ve Avusturya tarihinde kanlı bir yer tutmaktadır. Macaristan ve Transilvanya eyâletlerine iç savaş tohumları ekmiştir.

Bazı olaylardan sonra Nasuh Paşazâde, Etyen Betlen'ı Transilvanya'ya silah kuvveti ile yerleştirmek emrini aldı. Nihayet Osmanlılarla Rakoçi'nin topladığı asker karşılaştılar. Rakoçi'nin bazı hileleri yüzünden Betlen'in askerleri düzensizliğe uğradı. Osmanlı ordusu da bir başarı sağlayamadı.

Fakat, Nasuh Paşazâde az sonra maharetli bir hareket sayesinde Rakoçi'nin ordugâhını zabt ederek kısmen yağmaladı. Fakat Budin üzerine dönmek zorunda kaldı. Bir süre sonra Nasuh Paşazâde azledilerek Budin valiliğine ikinci defa Musa Paşa tayin edildi. Bazı olaylardan sonra Rakoçi'nin Transilvanya hükümeti makamında bulunması Osmanlı devleti tarafından tasdik olundu. Bosna Valisi Salih

Paşa görevinde azledilerek yerine bostancıbaşı Duçe tayin olundu.

KIRIM'DA GELİŞEN OLAYLAR

Sultan Murad öfkelerini bazen hemen belli etmez ve sırası gelince düşündüğünü uygulardı. Sonuç olarak, Revan'ın kaybı dolayısıyla bağışlanmış bulunan Sadrazam da görevinden alındı.

Büyük İmrahor Halil Ağa, mühr-i hümâyunu almak ve hazine sandıklarını mühürlemek (Defterhâne) göreviyle Diyarbekir'e doğru yola çıktı. Sadrazamlığa da Kaymakam Bayram Paşa getirildi (2 Şubat 1637). Azledilen Sadrazam Mehmed Paşa, İstanbul'a vardığında Sırça Saray (Camlı köşk) da muhafaza altına alındı.

Yeni Sadrazam Bayram Paşa, 1637 Martında Üsküdar'a geçti Sonra da Haleb'e doğru hareket etti. Altı ay Akdeniz adalarında dolaşan ve sonra Girit adası açıklarında yakaladığı iki gemi ile İstanbul'a gelen Kaptan Mustafa Paşa, kaptanlığa ek olarak kaymakam tayin edildi.

Eski Sadrazam üç ay sonra bağışlandı. Bir kaç gün sonra da Kırım'daki son karışıklık aktif bir adama ihtiyaç gösterdiğinden Özi valiliğine atandı. Kapıcılar kethüdası Şahin Ağa, İranlılara karşı savaşa çağırmak üzere Kırım Hanı Canıbeg Giray'a gönderildi. Savaştan çekinen bu han emre uymadı. Buna karşılık ceza olarak azledilerek Rodos'a sürgün edildi. Yerine Gazi Giray'ın büyük oğlu İnayet Giray getirildi.

İnayet Giray'ın küçük kardeşi Hüsam Giray Kalgaylık ve daha küçük kardeşi Saadet Giray da Nureddinlik görevlerini aldılar. Yeni Han da beklendiği gibi çıkmadı. İranlılar üzerine yürüyeceği yerde, Kantemir ile uzlaşmazlıklar çıkararak sınır üzerinde karışıklıklara yol açtı.

Kırım ordusu Nogaylar üzerine yürüyünce Kantemir kuvvete kuvvetle karşı koymak için İstanbul'dan izin istedi ise de, bu müsaade verilmedi. Kendisinin İstanbul'a gelmesi emrolundu. O da emre uydu. Sonra kardeşleri ve ailesinin diğer mirzaları Kırım hanına bağlanmak zorunda kaldılar.

Han, Akkirman dolaylarını acımaksızın tahrip etti. Bununla da yetinmeyerek Kefe'ye hücum ederek burasını da aldı. İnayet Giray daha da ileri giderek Müfti Yahya Efendi'ye yazdığı mektupta Kantemir'in kendisine teslimini, Osmanlı askerinin çekilmesini, barış sağlanması için rehin olmak üzere bazı ulemânın gönderilmesini istemeğe kalkışacak kadar cüret gösterdi.

Bu küstah istekleri üzerine hemen azlolundu. Kırım Hanlığı Selamet Han'ın oğlu Bahadır Giray'a verildi. O da Kalgaylık ile nureddinliğe kardeşleri İslâm Giray ile Safa Giray'ı tayin ederek Küçük Sultan denilen Kerim Giray'ı yanında alıkoydu.

Bahadır Giray'ın Kırım Hanlığı'na tayini üzerine İnayet Giray karşı koymak istediyse de başaramadı. Kantemir'in kardeşleri ve mirzalar Tatarlara hücum ederek kalgay ile nureddini öldürdüler. Maiyetlerindeki asker de çoğunlukla boğazlandı.

İnayet Giray yapacak bir şey bulamayınca Kantemir'den şikâyetçi olmak üzere İstanbul yolunu tuttu. Padişah huzuruna çıkarıldı. Sultan Murad, Han'ı sert şekilde nankörlüğünden dolayı payladıktan ve hainliğini yüzüne vurduktan sonra yok ettirdi.

Kantemir'e Karahisar sancağı verildi. Kırım karışıklıkları Azak kalesinin elden çıkması ile sonuçlandı. Hüsam Giray'ın ordusu ile hudutta bulunuşu sırasında Kazaklar, bu şehri birdenbire zaptetmiş ve garnizonu yoketmişlerdir.

İRAN ELÇİLİK HEYETİ

İran elçisi Maksud Han barış teklifleri ve kıymetli hediyelerle İstanbul'a gelmiştir. Davud Paşa Sarayı elçinin ikametine ayrılmış ve burada bir süre kaldıktan sonra padişah tarafından kabul olunmuştur. Ancak elçinin Üsküdar'a gelişinde (9 Ağustos 1637) teklifleri kabul edilemez gibi göründüğünden adeta bulunduğu yerde hapiste imiş gibi kalmak durumuna düştü.

Elçi, yeni Haleb Valisi Mehmed Paşa'nın görev başına gidişi sırasında iki adamını onun hademesi arasına tıkıştırıp, şaha bunlarla mektup yollamaya kalkıştığı için olay meydana çıkınca adamlar asıldılar. Elçi de az daha, devletler hukuku çiğnenerek bir belâya uğrayacak idi.

Padişah İran elçisini huzuruna kabul edince de Bağdat kuşatmasının kararlaştırılmış olduğu belirtilmişti. Padişah bizzat bulunmak istediği bu seferin hazırlıkları ile aktif şekilde meşgul oldu. Sadrazam Bayram Paşa, ileri gitme emri alarak Tokat'a doğru hareket etti. Ordu Amasya'da durakladı.

Bayram Paşa burada bazı hayır işleri için kendi kesesinden harcamalarda bulunmuştur. Bu arada bir Mevlevihane kurmuş ve şeyhine de günde yetmiş akçe tahsisat bağlamıştır. Ayrıca, dervişleri için de cömertçe yemek masrafları tayin olunmuştur. Bayram Paşa, Niğde'de, yıkılmağa yüz tutan bir hanı kendi kesesinden onarmış ve bir pazar kurmuştur.

ASAYİŞİN SAĞLANMASI ADINA YAPILAN İŞLER

Rum Kilisesi ruhanî başkanı Patrik Kril, makamından zorla alınarak Yedikule'de boğuldu. Bu adam Cizvit'lerin büyük düşmanı idi. Onun yerine gelen yeni patrik Karfida ise Cizvit'lerin açık bir dostu idi.

Menemen kazası naibi de bazı iftiralar ve yaptığı işler yüzünden asılmıştır. Selanik vergi tahsildarı Kuleli Sefer kendisi hakkında kadı tarafından yapılan şikâyet üzerine İstanbul'a getirilmiş ve başı uçurulmuştur.

Abaza Paşa'yı fitne için körükleyenlerden Kayseri Şeyhi de padişahı korkunç rüyaların hikâyesi ile rahatsız ettikten başka yeniçeri askerinin kılık ve serpuşlarını değiştirecek mütalâalar da ileri sürdüğünden ve daha başka sebeplerden dolayı plânlarının kurbanı oldu.

İstanbul'da salgın halinde ortaya çıkan veba hastalığı sonbaharda başlamış ve ilkbaharda da devam eylemiştir. Genç ihtiyar, zengin fakir bir çok insan bu hastalığa yakalanmış ve ölü sayısı da fazla olmuştur.

SULTAN MURAD'IN BAĞDAT SEFERİ VE BAYRAM PAŞA'NIN VEFATI

23 Şubat 1638'de Tuğ-ı Hümayun, cebehane ve tersane önüne, sonra da sefere memur paşaların ve ağaların kapıları önüne dikildi. Budin Valisi Musa Paşa kaymakamlıkla İstanbul'a çağırıldı. Onun yerine Özi muhafazasında bulunan Mehmed Paşa tayin olundu. Nasuh Paşazade de Silistre valiliğine getirildi.

Padişah, bütün saray görevlileri ile birlikte Üsküdar'a geçti. Padişah çelik içinde yüzen bir ata binmişti. Başında bulunan çelik tulga üzerindeki sarığın iki ucu Arap usulü üzere arkaya doğru sarkmıştı. Kaptan Paşa ile şeyhülislam Efendi de askerle beraber bulunmak emrini aldılar. Rumeli askeri Arslan Paşaoğlu Ali Paşa, Anadolu askeri de Vardar Ali Paşa komutasında idiler.

8 Mayıs 1638 Cumartesi günü ordu Üsküdar'dan Bağdat'a doğru harekete geçti. Aradaki mesafe yüz on konağa bölünmüştü. Üsküdar'dan itibaren on dördüncü konak olan İnönü'de, Konya'dan Padişahın karşılanmasına koşmuş bulunan Sadrazam Padişah ordusuna katıldı.

Padişah Eskişehir'de, Edebali'nin kabrini ziyaret etti. Seyyid Gazi'de de Seyyid Battal Gazi'nin türbesini ziyaret etti. Padişah Akşehir'de iken, mevkiin letafetinden ve suyunun saflığından ilham alarak bir pencerenin üzerine dört mısra yazmıştır.

Konya'da bulunduğu sırada Bolu Beyi Abdi Paşa ile Yenişehir Beyi Şemsi Paşazade, haklarında yapılan şikâyetler üzerine idam olundular. Konya Mevlevîhanesi Postnişini Bekir Çelebi, bazı hâtâlı hareketleri ve vakıf gelirini vakfın belirttiği şartlara uygun olarak harcamadığı için padişahın gözünden düştü. Az daha öldürülecekti. Şeyhülislam ile diğer büyüklerin şefaatleri üzerine sürgün edildi.

Karahisar'da bulunan Arif Çelebi Postnişin oldu. Adana'ya varıldığında sekiz kişi Adana Beyi Cafer Paşanın zulümlerinden bizar olduklarını göstermek için kale duvarından Seyhan nehrine atıldılar. Cafer Paşa memuriyetini kaybetmekle kurtulabildi. Antakya'da, Âsi nehrini padişahın at ile geçmesi, ondan ayrılmamaları gereken alemdarlar, rikâp ağaları ve solakların da hayatlarını tehlikeye koyarak öylece geçmelerini gerektirdi.

Yolun ortasında olan Haleb'e 26 Temmuz 1638 tarihinde varıldı. Orada on altı gün kalındı. Nizib'de Sultan Murad hekimbaşı Emir Çelebi'yi laboratuvarında bulunan bir çok afyon haplarını yutmaya mecbur etmek suretiyle öldürdü. Çünkü onun, afyon tiryakisi olduğu söylenmişti. Silahtar Paşa'nın himaye ettiği Zeynel Abidin hekimbaşı oldu.

Birecik'te ordu, Fırat'ı kırk parça gemi ile vücuda getirilmiş olan bir köprüden geçti. Padişah ayrıca bir kayıkla nehrin öte yakasına geçmiştir. Birecik'te, cebecibaşı büyük gülleler atan beş büyük top döktürmüştü. Feluce

iskelesinde de zahire nakli için sekiz yüz parça gemi hazır bulunuyordu.

Tütün içenler hakkındaki kanlı izlemenin arkası kesilmemişti. Üçpınar'da on dört, Urfa'da on, Haleb'de yirmi tütün tiryakisi ölüme mahkûm oldu.

Sadrazam Bayram Paşa Culab'da öldü (17 Ağustos 1638). Bayram Paşa, padişahın aksine yumuşak ve mutedil tabiatli idi. Bununla beraber padişahın nabzına göre şerbet vermeği bilirdi. Zeyniye tarikatinden olduğu bilinir. Bu tarikat için bir tekke ile bir de medrese yaptırmış ve İstanbul'daki bu tesislerinin yakınında gömülmüştür. Onun ölümü üzerine açık kalan sadrazamlık görevi Musul Valisi Tayyar Mehmed Paşa'ya gönderilmiştir.

Diyarbekir'de ordu on gün dinlendi. Yeni Sadrazam büyük bir debdebe ile orduya katıldı. Çöl hâkimi olan Arap emiri Ebû Riş oğlu ile Haleb ve Trablusu Şam paşaları öncü tayin edilerek Diyarbekir Valisi Derviş Paşa komutasında Musul'a doğru gönderildiler. Padişah yeniçerilerin ihtiyarlarını bizzat gözden geçirerek günde dört akçe ile emekliye ayırdı.

Cerrahlı'da, ruznameci İbrahim Efendi öldü. Bu zat padişah katında nüfuz sahibi olup kesin denebilecek rey sahibi idi. "Gösteriş yapmaktan ise var olmak ve büyük bir görevde halkın kıskançlığını üzerine çekmektense yavaş iş görmek daha iyidir," diyerek dîvân hocalığı payesi ile kanaat etmiş, fakat Sultan Murad'ın on beş yıl müşavirliğini başarı ile yapmıştır.

Musul'a varıldığı gün (7 Kasım 1638), yeniçerilerin ikinci derecedeki komutanlarından olan Turnacıbaşı Derviş Ağa öldürüldü. Bu Ağa Hıristiyan gençlerinden devşirme toplamak için Rumeli sınırlarına gönderilmişti. Bazı meşru olmayan sebeplerle para toplamış olması ölümüne yol açmıştır.

Belirtildiğine göre Hıristiyan gençlerinin bu zamandaki toplanışı Osmanlı tarihinin kaydettiği son devşirme

olmuştur. Musul'da bir Hind elçisi padişah huzuruna çıktı. Beraberinde kıymetli hediyeler de getirmişti.

Bunlar arasında murassa' bir kemer ile fil kulağından yapılmış ve üzerine gergedan postu geçirilmiş, tüfek ve kılıç kâr etmez diye söylenen bir kalkan da vardı. Sultan Murad, siperi önüne koyarak ona öylesine kuvvetli bir vuruş vurmuştur ki topuzu bir tarafından öte tarafına geçmiştir.

Musul'dan ayrılmadan önce yeniçeri ve sipahilere biner akçe ihsan olundu. Toplanan bir savaş meclisinde ordu toplarının yirmisinin birlikte götürülmesine ve gerisinin de Dicle'den gönderilmesine karar verildi. Maraş Beylerbeyi artçı komutanlığına atandı. Diyarbekir Beylerbeyi yine öncülük görevinde kaldı. Nogay Paşa da topların bakımı ile görevlendirildi.

Çubuk köprü mevkiinde ordu duraklamış bulunduğu bir sırada Ahıska hâkimi Sefer Paşa'nın Revan üzerine hareketinde Osmanlı askerine saldırmak üzere çıkan Kelp Ali Han'ın askerlerini bozduğu ve Hanın da yaralandığı hakkında memnunluk verici haberler geldi.

Şehrizor taraflarına gönderilmiş olan fırka da oldukça başarı sağlamıştı. İstanbul'dan hareketin üzerinden yüz doksan yedi gün geçtikten ve yüz on konaklık yerde ayrıca seksen altı gün de duraklama payı olarak geçirildikten sonra Osmanlı ordusu Bağdat önlerine çadırlarını kurdu (15 Kasım 1638).

BAĞDAT KUŞATMASI

Padişahın otağı Dicle'ye yakın bir tepenin üzerinde İmam-ı Âzam kalesi karşısında kuruldu. Derhal kuşatmaya başlanıldı. İran Şahı Bağdat'ın korunmasını Vali Bektaş Han'a havale etmişti. On iki bin seçkin süvari askerîyle Halef Han ve Mir Fettah onun emri altında idiler.

İlk gecede gedik açılabildi. Ertesi günü gelen toplar, sadrazama, Kaptan Paşa'ya, Hüseyin Paşa'ya dağıtılıp üç

taraftan birden ateşe başlandı. Silahtar paşa, şehri o yönden topa tutmak üzere, Dicle'nin doğu sahilinde bulunan Kuşlar kalesini zapt etti. Hücum tertibatnı da kethüdasının himmetine bıraktı.

Kuşatmanın sekizinci günü (23 Kasım 1638), metrisler hendek kenarına kadar vardı. Kuleler Osmanlı toplarından sarsılıp duruyordu. Kuşatılanlar gedikleri hurma dallarıyla, toprakla dolduruyorlardı. Bizzat padişah askeri teşvik eder ve:

"Göreyim sizi, din-i mübin uğruna gayrette kusur etmeyiniz" derdi. Sadrazam Ak kapı kulesini ve bir başka kuleyi yıkmıştı. Diğer iki kule de Hüseyin Paşa'nın topları ile yıkılmış ve bir kısım duvar da yerle bir olmuştu.

Bunun üzerine genel bir hücum emri verildi. Fakat bu karar hemen uygulanmadı. Çöl emiri Ebu Riş erzak yüklü on bin deve ve önemli bir esir yani İranlı Ali Han'la Osmanlı ordusuna döndü. Sultan Murad kendisini çok iyi karşıladı. Bu sıralarda İran Şahı'nın gelmekte olduğu haberi alındı.

Padişah hemen Haleb ve Trablus valilerini, çöl hükümdarı ile birlikte İranlılarla cenk etmek için Diyale taraflarına gönderdi. Bunlar yaklaşınca düşman çekildi. Ertesi gün kanlı bir müsademe oldu. Nihayet genel bir hücum emri verildi. Güneş doğar doğmaz "Allah Allah," sesleriyle Türk ordusu ileri atıldı. Sadrazam daima ilk safta savaşıyor ve kılıcı ile önüne gelen Acemin başını uçuruyordu.

SADRAZAM TAYYAR PAŞA'NIN ŞEHİT OLUŞU

Etrafına yiğitlikte örnek olan Sadrazam Tayyar Mehmed Paşa'nın alnına bir kurşun isabet ederek ensesinden çıktı. Ağalar onu hendek kenarında gönüllü çadırına götürdüler (24 Aralık 1638). Böylece can kuşu beden kafesinden cennet bahçelerine doğru uçmuştu. Ve o iyi yaşamış ve şehit olmuştu.

Tayyar Paşa, İmam-ı Âzam türbesinde hayli önceleri Bağdat Valisi olan babasının ayak ucuna gömüldü. Silahı elinde olduğu halde savaş alanında şehit düşmüş ikinci Osmanlı sadrazamı budur. Sadaret mührü ondan sonra Kaptan Mustafa Paşa'ya verildi. Padişah ona hitap ederek:

"Göreyim seni, Cenab-ı Hakk'ın inayetiyle Bağdat fethini senden beklerim. Bu hizmet için canla çalışmalısın. Allah yardımcın olsun," dedi. Mustafa Paşa askerin yiğitliğini yeniden alevlendirmek için hendek üzerine yürüdü. Onun bu asîl ve cesaretli davranışı orduda derhal etkisini gösterdi. Asker :

"Ölmek ne gün içindir", sesleriyle bir sel gibi onun peşi sıra akıp gitti. Sadrazam, İçişleri Bakanı demek olan kethüdasının, Enderun ve Birun ağalarından bir çoklarının kendi etrafında düşüp şehit olduklarını gördüğü halde bütün kuleler alınıncaya kadar durup dinlenmedi.

BAĞDAT'IN FETHİ

Kuşatmanın kırkıncı günü Bağdat, muzaffer Türk silahlarına teslim oldu. Bu önemli şehir, bu halifeler başkenti, on beş yıl İran tahakkümü altında kaldıktan sonra yeniden Osmanlı Devleti'ne dönmüş ve ondan sonra da asırlarca Osmanlı ülkesinin bir parçası olarak kalmıştır.

Bağdat Valisi Bektaş Han, garnizondan bir İranlı vasıtasıyla Sultan Murad'a baş vurarak teslim olmak istediğini arzetti. Han, padişah huzuruna çıkınca da uzun bir süre karşı koymadan dolayı özür dileyerek padişahın ayağını öpmüştür. Sultan Murad da hemen o gün şehri boşaltmak şartı ile kendisini bağışladığını söylemiştir.

Kaledeki garnizon mensuplarının ister şah tarafına gitmeleri, isterse kendisine bağlı kalmaları hususunda Sultan Murad bir zorlama da yapmıyordu. Bektaş Han bu konuda sadrazamın çadırından Mîr Fettah'a ve diğer komutan ve subaylara durumu bildiren mektup yazdı.

Osmanlı tarafına geçecek olanlar İmam-ı Âzam kapısından, İran'a gidecekler de Karanlık kapıdan çıkacaklardı. Onlar, metrisleri bırakmak istemiyordu.

Bunun üzerine kuleler ve duvarlar üzerinde savaş başladı. O gece Mîr Fettah ile Yağ Ali ve Halef hanlar Narin kuleye sığındılar. Osmanlılar her taraftan şehre giriyorlardı. Karanlık kapıdan çıkmağa çalışan İranlılar bu dar yerlerde birbiri üzerine yığılırken, Osmanlı ordusu saraya ve bedestene yürümekte idi.

Sultan Murad Karanlık kapıda İranlıların yeniden silaha sarılışını da öğrenince karşı koyan İranlıların son nefere kadar öldürülmelerini emretti. Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşa ile Silahtar Paşa, Narin kuleye sığınan hanları teslime çağırdılar. Mîr Fettah ile Halef ve Yağ Ali karşı koymadan teslim oldular. Fakat savunmağa hâlâ devam etmeğe kalkışanların çoğu Osmanlı toplarının ateşi altında can verdi.

Sadrazam, şehir Osmanlıların eline geçince, Bağdat'ı nüfus bakımından boş bırakmamak için kendi halindeki halkın can ve malının korunması hakkında bir emir yayınladı. Padişah zafer elde edildikten sonra İmam-ı Âzam türbesini ziyaret etti. Bu arada İstanbul'a, Viyana'ya fetih haberleri gönderildi.

Bağdat valiliği yeniçeri ağası Küçük Hüseyin Ağa'ya verildi. Yeniçeri Kethüdası Bektaş Ağa sekiz bin kişi ile Bağdat muhafazasına memur oldu. Silahtar Paşa'ya Kaptanlık verildi. Melek Ahmed, silahtarlık görevine getirildi.

Şeyhülislam Yahya Efendi, İmam-ı Âzam ve Abdülkadir Geylânî türbelerinin onarımına memur oldu. Türbeler altın

ve gümüş kandillerle süslendi. Sandukalar üzerine yeşil çuhalar, değerli işlemeler konuldu.

HİND VE İRAN ELÇİLERİ, URMİYE ŞEYHİ'NİN İDAMI

Sultan Murad Bağdat'tan Diyarbekir'e yöneldi. 27 Ocak 1639 tarihinde Musul'a varıldı. Daha önce Musul'a gelmiş ve zaferi beklemiş olan Hind elçisi Tikrit'de padişah huzuruna kabul edildi. Elçi olarak görevlendirilmiş bulunan kapıcıbaşı Arslan Ağa ile birlikte Hindistan'a hareket etti.

Musul'da, daha önceleri Üsküdar'da göz hapsinde bulundurulan İran elçisi Maksud da huzura kabul olundu. Padişah elçiye bu sefer iyi davranmış ve bir de Şah'a mektup yollamıştır. Mektup; henüz İranlılar elinde bulunan yerler Osmanlılara teslim olunmadığı takdirde baharda yine savaşa başlanılacağını beyan ediyor ve küçültücü sözlerle son buluyordu.

Ramazan Bayramı töreni için ordu Diyarbekir'e yakın Müderris köyde durakladı (5 Şubat 1639). Diyarbekir'e varılınca, burasının kuyumcularının maharetleri bilindiğinden, İmam-ı Âzam türbesi için gümüşten kapılar, pencereler, kandillerle başkaca süsleme eşyaları ısmarlandı.

Diyarbekir'de bulunulduğu sırada Mahmud Urmevî adlı bir şeyhin idam kararı çıktı. Bu adamın otuz kırk bin kadar taraftarı vardı. Şeyh Mahmud Tebriz, Revan, Erzurum, Musul, Urfa ve Van yörelerinde meşhur olmuştu.

IV. MURADIN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ, SULTAN MUSTAFA'NIN VEFATI

Sultan Murad, Sadrazamı İranlılarla barış antlaşması yapması için sınırda bıraktı. İstanbul'a doğru yoluna devam etti. Malatya'dan geçerken silahtar paşanın yaptırmış

olduğu büyük hanı ziyaret etmiş ve beğenmiştir. Silahtar da bunu bir şükran borcu olarak hediye eylemiştir.

Ankara'ya varıldığında, aldığı emir üzerine Budin valiliğinden ayrılıp gelmiş bulunan Tabanı Yassı Mehmed Paşa, kaymakam tayin olundu (20 Mayıs 1639). İzmit'te bilginler ve İstanbul'un ileri gelenleri Padişah'ı karşılamağa gelmişlerdi (8 Haziran 1639).

Padişah'a refakat etmiş olan hanım sultan, Kadırga ile Padişahtan önce Sinan Paşa köşküne indi. Bağdat kuşatılırken bu sultan Diyarbekir'de kalmıştı. Valide Sultan da oğlunu karşılamağa çıkanlar arasında idi. Sultan Murad kırk sekiz kadırga ile İzmit'ten İstanbul'a dönerek törenle saraya girdi.

Sultan Dördüncü Murad'ın İstanbul'a gelişinden önce Sultan Mustafa ölmüştür. Kimine göre hastalıktan, bazılarına göre de zehirlenerek hayata gözlerini kapamıştır.

KASR-I ŞİRİN ANLAŞMASI, SADRAZAM'IN DÖNÜŞÜ

Padişahın İstanbul'a dönüşünden on iki gün sonra, İran ile barış yapıldığı haberi geldi. Sultan Murad iltifatlı bir hat ile murassa' bir kılıç göndererek sadrazama bu konudaki memnunluğunu bildirdi. İran elçisi Mehmed Kulı Han da Eylül'de İstanbul'a geldi (19 Eylül 1639).

Bağdat'ın tartışmasız Osmanlılara geçmesine karşılık Revan'ın Şah'a bırakılmasını belirten barış antlaşmasının tasdiknamesini alarak memleketine döndü. Bu sıralarda İmparator ile Venedik Doç'u padişaha yeni zaferini tebrik için delegeler yollamışlardı. Padişahın İran elçisini huzuruna kabul eylediği gün bir zafer dîvânı kurulmuş ve yabancı devletlerin elçileri de hazır bulunmuştur.

Bir süre sonra Silahtar Paşa ile Şeyhülislam ve Hüseyin Paşa'dan kurulmuş olan üçlü iktidar, Sultan Murad'dan,

Kaymakam Mehmed Paşa'nın idam hükmünü koparmağa muvaffak olmuştur. Bu üç zat aynı zamanda Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın azli için onu padişahın gözünden düşürmeğe çalışıyorlardı. İran ile yapılan barışı devlet için şansız ve faydasız gösteriyorlardı.

Sadrazamın İranla imzaladığı barış antlaşmasına göre Bağdat eyâletinden başlayarak bir çok yerlere kadar olan ovalar, kaleler padişaha bırakılıyordu. Ayrıca Ahıska, Kars, Van ve Şehrizor ile Bağdat ve Basra'nın diğer mahalleri içindeki kaleler dağlar ve topraklar da asla müdahale olunmamak üzere hukuken tamamıyla Osmanlıların olmuş bulunuyordu.

Buna mukabil Şah da kendi elindeki bir çok yerlere ve bu arada Menderlin'den Dertenk'e varıncaya kadar olan kalelere tam sahip oluyor, Mihrban ve yöreleri Şahın idaresine geçiyordu. Bunlara da Osmanlılar müdahale etmeyeceklerdi. Bir kaç kalenin yıktırılması da kararlaştırılmıştı.

Bu antlaşma Kasr-ı Şirin yakınlarında Sehab denilen mevkide akdolunmuştur (17 Mayıs 1639). Şah da hemen üç gün sonra antlaşmayı eliyle imzalamış ve mührü ile mühürleyerek onu İstanbul'a götürecek olan Mehmed Kulı Han'a tevdi eylemiştir.

Sadrazam Diyale'yi geçerek Kerkük'e yöneldi. Mısır askerinin yurtlarına dönmelerine izin verildi. Ordu Musul'dan Diyarbekir'e doğru yoluna devam etti. Yolda Trablus, Maraş, Haleb askeri terhis edildi. Temmuz ortalarında Diyarbekir'e varıldı.

Ekim sonlarında, Sadrazam İstanbul'a gelmek üzere emir aldı. Kara Mustafa Paşa Ocak başlarında Üsküdar'a vasıl oldu (5 Ocak 1640). İstanbul'da kendisine karşılama töreni yapıldı. Livay-ı Saadeti, Sadrazam bizzat padişaha teslim eyledi. Padişah, Sadrazamı:

“Lala hoş geldin; ekmeğim sana helâl olsun,” sözleriyle ve samur kürklerle taltif etti.

KETHÜDA PİYALE’NİN SLAV KAZAKLARI’NI YENMESİ VE TAKİBİ

Bağdat seferi esnasında, tersane kethüdası Piyale, kırk kadırgadan kurulu bir donanma ile Karadeniz Kazakları üzerinde bazı başarılar elde etmiştir. Bin yedi yüz Kazağı taşıyan elli üç kayık, Sinob’u vurmak üzere Taman önünden Tuzla burnuna gelerek karaya adam çıkarmışlardı.

Fakat tesadüfen orada bulunan Kefe Beylerbeyi Yusuf Paşa fırkası Piyale Kethüda’nın da yardımı ile bunları kovdu. Yenilen Kazaklar Kuban ağzında Arhun körfezine sığındılar. Yorulmak bilmeyen Piyale, körfezin ağzını kapadıktan sonra Kerç’ten kırk nakliye gemisi ve kırk sandal getirterek bunlarla düşmana saldırdı.

Beşyüz Kazak’tan bir kısmı boğuldu, diğer kısmı da öldürüldü. Beş kayık Osmanlıların eline geçti. Geri kalanı Kuban çayından yukarı çıktılar. Piyale yirmi yeni gemiyle düşmandan alınan beş kayığa asker ve top koyarak, şaşkınlığa uğramış bulunan Kazakların üzerine yeniden hücum etti (4 Ağustos 1639).

Kazaklar sahil kenarındaki bataklıklara kaçtılar. Bu son sığınaklarında da takip olundular. İki yüz elli kişi esir alındı. Geri kalanlar öldürüldü. Piyale altmış kayığı beraber çekerek, esirlerini İstanbul’a getirdi. Padişahın dönüşünden önce de İstanbul limanına girdi.

ARNAVUTLAR’IN İSYANI VE DÜZENİN SAĞLANMASI

Bağdat seferi sıralarında Arnavutluk ve Venedik sınırlarında asayişi bozan durumlar ortaya çıkmıştır. Selânikle Üsküp arasında Arnavutluk âsileri ve Klemantin dağları eşkiyası

tarafından bir takım karışıklar vuku bulmuştur. Arnavut haydutları kervanları yağmalamış, bazı huzursuzluklara sebep olmuşlardır.

Bosna sınırında da ayaklanmalar olmuştur. İsyanlar ve haydutluklar zamanında bastırılıp yok edilmediği için durum gittikçe nâzikleşmiştir. Nihayet bir vezirin gönderilmesi gerekmiştir. Eskiden Bostancıbaşı ve şimdi Bosna valisi olan Duçe Paşa, Tuna sınırında asayişi sağlamış olduğundan, Arnavutluğu düzeltmek görevi ile hareket etti.

Duçe Paşa Edirne'den yola çıkıp Filibe'ye geçerek Yeni Pazar'a yetişti. O sırada Venediklilerin bazı yerleri ele geçirip bazı köyleri istilâ ettikleri haberi geldiğinden bu konuyu incelemek için de bazı çalışmalarda bulundu. Bu sıralarda Duçe Paşa yorucu olan bu görevden yakasını kurtarmak için Essek valiliğini istemiş ve almıştı. Bu bakımdan yeni görevi başına gitti.

Duçe Paşa aradan çok zaman geçmeden Arnavutluk âsilerini tenkile memur oldu. Banyaluka'ya gitti. Pod Goriçe'ye vardığında bazı yerler bağlılıklarını belirttiler. Zaman kıştı. Bu mevsimde uygulanacak askeri harekâttan bir sonuç umulabilirdi. Duçe, Garka tüfekçilerini Klemantin dağlarına gönderdi.

Buraların halkı çevik ve yabani idi. Mallarını, hayvanlarını mağaralara koyarak ve pusular kurarak cengi beklediler. Gönderilen tüfekçilerin başkanı Halil Bey Duçe Paşa'nın bizzat yardıma geleceğini umarak o dağlara girmekte tereddüt etmemişti. Halil Bey ile bir süre sonra birleşmek isteyen Duçe'nin yolunu Klemantin dağlıları kapadılar.

Ancak bir savaşta haydutların en belâlısı olan Vokodud vurulduğundan dağlılar cesaretlerini kaybettiler. Bir kısmının eskiden olduğu gibi haraç vermek ve dağlardan inip yurt tutmak şartı ile itaatleri kabul olundu. Gerisi dağıldı.

Duçe'nin hizmetinin takdir edildiğine dair kendisine İstanbul'dan mektup gönderildi. Özdemiroğlu Osman

Paşa'nın Kafkasya'daki savaşmalarından beri bu kadar müşkülâtlı sefer görülmemişti. Duçe bile zeytinyağı ile pişirilmiş pirinçten başka bir şey bulamıyordu.

Duçe savaşı yiğitçe bir darbe ile bitirmeğe azmeyledi. Hotaş adı ile anılan knezlerini birden ele geçirdi. Öldürdü. Sonra Roşay kalesini inşa ederek içine yeteri kadar asker koydu. Ulaştırmayı sağlamak için de Izlib tepesi üzerinde bir karakol yaptırdı. Bu süratli icraattan sonra görevi başına döndü.

AKDENİZ'DE GELİŞEN OLAYLAR

On altı Cezayir ve Tunus korsan gemilerinden kurulu bir donanma, 1637 yılında Loret'i yağmalamak amacı ile Adriyatik denizinde görülmüştü. Teşebbüs başarılı olmadı. Fakat Polya sahillerine asker çıkararak Nikota yörelerini tahrip etmiş ve Kataro önünde bir Venedik gemisini ele geçirmişti.

Bunun üzerine, yirmi sekiz kadırgadan mürekkep bir Venedik filosu korsanlardan öç almağa kalkıştı. Berberîye gemileri şiddetle sıkıştırılarak güç duruma düşünce Osmanlı limanı olan Avlonya'ya sığındılar ve kabul ve himaye gördüler.

Burada Berberi topları Venedik gemilerinden birinin direğini kırmış ve Venedik donanması da şehrin bir minaresini yıkmıştır. Venedik donanması bir ay kuşatmadan sonra Berberi donanmasını ele geçirmiştir. On beş Berberi gemisi batırıldı.

Sultan Murad Bağdat seferi sırasında bu olayı öğrendi. Çok öfkelenen padişah Osmanlı ülkesinde bulunan bütün Venediklilerin tutuklanmasını emretti ve Venedik ile Bosna arasındaki her türlü ticari ilişkilerin kesilmesi emri verildi.

Berberi donanmasının uğradığı kayıp Cezayir'de endişelere yol açtı. Gemici Berberîler İstanbul'a sığındılar.

Fakat İstanbul’da bazı huylarından vazgeçmeyerek hırsızlık ve yağmaya cesaret ettiler.

Sultan Murad Venedikliler tazminat verdikleri takdirde uzlaşmak niyetinde idi. Bu bakımdan Bağdat’ın fethi haberi ile birlikte Venedik’e uzlaşmağa elverişli mektuplarla bir çavuş gönderildi. Padişahın İstanbul’a dönüşünden sonra Venedik Balyozu ile Kaymakam Musa Paşa arasında müzakereler oldu. Nihayet uzlaşmazlık giderildi ve bir mukavele imzalandı.

Buna göre eski kapitülâsyonların hükümleri tamamıyla korunacak, Magrib gemilerinin Venedik Cumhuriyeti tebaa ve gemilerine ilişmiyecekleri teminatı üzerine bu gemiler Osmanlı limanlarına kabul edilecekti. Antlaşmaya aykırı hareket edecek komutanların cezalandırılması kararlaştırılmıştı.

Venedikliler açık denizde korsanlara taarruz edebileceklerdi. Tazminat olarak beş milyon akçe, yani iki yüz elli bin altın ödenecekti. Böylece Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında ilişkiler yeniden düzeldi (16 Temmuz 1639).

REVAN VE BAĞDAT KÖŞKÜ

İstanbul’da Topkapı Sarayı’nda bu zamanlarda Revan ve Bağdat seferleri hatırasına iki köşkün tamamlandığını görmüştür. Padişah Bağdat’a hareketinde, saray içinde, Enderun odaları yakınında büyük havuzlar karşısında bunların inşalarını emretmişti.

Bu iki köşkün en güzeli ve en büyüğü Sultan Dördüncü Murad’ın Revan seferinden dönüşünde ilk taşını koymuş olması dolayısıyla “Revan Köşkü” diye adlandırılan kasırdır ki, sarayın en yüksek noktasında yapılmış olup iki denize de nezareti vardır.

Duvarları altın plâklarla ve oymalı minelerle süslenmiştir, İstanbul’un tanınmış hattatı Tophaneli Mahmud Efendi bazı

Kur’ân-ı Kerîm âyetlerini buraya yazmıştır.

SULTAN MURAD’IN VEFATI VE ÇAĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Padişah Diyarbekir’de iken nikris (gut) hastalığından muzdarip olmuştu. İstanbul’a döndükten sonra da Beykoz’da bir avlanmadan sonra hastalık nüksettiğinden on gün kadar tehlikeli günler geçirdi. Hayatından endişe edildiği bile oldu.

Sultan Dördüncü Murad Bağdat’tan döneliberi siyatikten de çok muztaripti. Doktorların tavsiyeleri üzerine üç dört aydan beri, perhize dikkat ediyordu. Ramazan’da hastalığı hayatından korkulacak kadar arttı (25 Ocak 1640).

Bayramda sıhhî durumu devlet büyüklerini el öpme törenine kabule elverişli oldu. Tören bitince eskiden de yaptığı gibi Sinan Paşa köşküne giderek hademe-i hassa’nın askerî ekzersizlerini ve cirit oyunlarını temaşa etti. Ondan sonra silahtar paşanın At Meydanı’ndaki sarayına giderek orada eğlendi.

Burada bulunanlar arasında eski Revan hanı olan Emir Gûne de vardı. Sultan Murad İran’a ilk seferinden beri bunu özel meclislerine kabul etmişti. Acem çalgıcıları arasında sefahat dolu bir hayat geçirmiş olan Emir Gûne, padişahın da zevk ve eğlence arzularını beslemiştir. Silahtar paşa, Biyanki adlı bir Venedik mühtedisi, Emir Gûne, Dördüncü Murad’ın özel meclislerine sürekli bulunan nedimler olmuşlardır.

Bu meclislerden birinde Sultan Murad’ın sıhhati çökmeğe başladı. Geçen yılın yazında doğduğu burça tesadüf eden bir güneş tutulması da onun korkularını artırmıştı. Bu gök olayını ölümünün yakınlığının bir işareti saydı.

Ne saray müneccimlerinin ne de padişah imamının sözleri kendisine tesir etti. İlaçların kendisine bir iyilik sağlayamadığını görerek doktorları, tehdit eyledi.

Sultan Dördüncü Murad'ın son saatleri sultanlığının son yedi yılı gibi geçti. Sultan İbrahim, Valide Sultanın muhafazası sayesinde kurtulabilmiştir. Ancak Sultan Murad'a iradesinin uygulandığı söylenmek zorunda kalınmıştır.

Padişah, kardeşinin naaşını görmek istiyordu. Bu arzusuna karşı konulduğu ve doktorlar bu manzaranın hastalığının artmasına sebep olacağını söylediğinde yatağından fırlayıvermiştir. Ancak Silahtar paşa, Sultan hasta olduğundan tutabilmiştir.

Saray imamı Yusuf Efendi, padişahı bir kaç kere tövbeye teşvik etmek cesaretini göstermiş, son hizmetleri yerine getirmek üzere daima giriş odasında hazır bulunmuştur. Hastalığının on beşinci günü güneş battıktan sonra, Saray İmamı Yusuf Efendi başında "Yasin" suresini okurken Sultan Murad ruhunu teslim etmiştir (9 Şubat 1640).

Sultan Murad; orta boylu, güçlü, kuvvetli idi. Saçları kara, sakalı siyah ve gür, gözleri siyah ve parlaktı. İki kaşının arasındaki derin çizgiler, simasını bir kat daha müthiş gösterirdi. Eşi pek bulunmayacak güç ve çabuklukta olduğundan ok ve yay oyunlarında olağanüstü idi.

Attığı okların menzili, tüfek kurşunlarından daha ileriye giderdi. Bir cirid darbesi ile dört parmak kalınlığında tahtaları ve kuvvetli topuzu ile fil derisinden yapılmış ve gergedan derisi ile örtülmüş Hind kalkanını delmeğe gücü yeterdi. Avlanmayı çok severdi.

Her sözünden her hareketinden korkulurdu. Kendisine kayıtsız şartsız uyulurdu. Fırtına yaklaştığı zaman kuşlar susup yapraklar arasına nasıl gizlenirse, o yaklaşırken de herkes susar ve kaçardı. Casusluğun kusursuz surette geliştirilmesi de onun zamanında olmuştur. Casuslar parlak mükâfatlar görürlerdi.

Sultan Murad şiiri sever, ayrıca kendisi de şiir yazardı. Arabaya, ata da pek meraklı idi. Sultan Murad'ın atları, altın

eğerli dokuz at ile şecereleri belli ve en asîl kırk Arap atından 300 - 400 koşu hayvanından az değildi.

Padişahın yakınlarından Göriceli Koçi Bey, devletin ve müesseselerin çöküşü konusunda değerli bir risale kaleme almıştır. Yazar devletin kanlı yaralarını burada açıktan açığa göstermiştir. Ondan sonra da eski kudret ve bayındırlık sebeplerini açıklamıştır.

Onun görüşüne göre bunlar: Sadrazamların kesin iktidarından, yüksek görevlilerin azledilmez olmasından, adaletin serbestçe uygulanmasından, gerek aylık ve gerekse timar ve zeamet ile hizmet gören asker saflarında kusursuz bir disiplinin korunmasından ibarettir.

Koçi Bey, timar ve zaametlerin eskiden olduğu gibi beylerbeyleri tarafından dağıtılmasında, bilim hizmetlerinin iltimasla değil ehline verilmesinde, rüşvetin ortadan kalkmasında gereklilik görür ve bunlar sağlanabilirse devletin eski haşmetinin yeniden geri gelebileceğini belirtir. Koçi Bey'in risalesi İran seferi ve Bağdat'ın kurtuluşu hakkında akıllıca tavsiyelerle son bulur.

Koçi Bey'in görüşleri ve Ruznameci İbrahim Efendi'nin maruzatı üzerine mülazımlıklar kaldırılmış, timar ve zaamet ve askerin isim defterleri yoklanmıştır. Yine bunların etkisi ile ve daha başka sebeplerle Sultan Murad devlet dizginlerini demirden sağlam bir elle idare etmek ihtiyacı hissetmiştir.

Bağdat seferinden önce zeamet ve timar defterleri elden geçirildi. Ulufeli, ulufesiz, düzenli, düzensiz asker sayısı iki yüz bine çıkarıldı. Yüz altmış iki yeniçeri ortasında otuz bin kişilik ve altmış bine varan cebeciler arasında bin kişilik bir seçkin fırka kuruldu. Devlet geliri sekiz milyon altına, timar ve zaametlerin geliri altı milyona ulaştırıldı.

Sultan Dördüncü Murad ne kadar sert hareket etmiş olursa olsun tarih onun hakkında şu yolda tanıklık etmekten çekinemez: Sultan Murad, zayıf olan seleflerinin

zamanlarında pas tutmuş bulunan İslâm kılıcına su vermiştir, ihtilâl ejderini öldürmüştür.

Osmanlı ülkesinin eski hudut boyu olan, devletin doğu sınırlarında güvenliğini sağlayan Bağdat'ı yeniden Müslüman Türklere kazandırmıştır. Bir çok suistimalleri ortadan kaldırmıştır. Geliri arttırmağa ve orduyu kuvvetlendirmeğe muvaffak olmuştur.

Sipahilerden vakıfların idaresi ile diğer hükümet hizmetlerini almış, yeniçeri isim defterlerine ve timar ve zeamet sahipleri arasına fazladan geçenleri sildirmiştir. Meyhaneleri, tütün içilen yerleri kapatmak suretiyle her zaman tehlikeli olabilecek olan işsizlerle, bidat sahiplerine toplanacak yer bırakmamıştır.

Valilerin ve vergi tahsil edenlerin başlarına inmeğe hazır bulunan padişah kılıcı halkı ezilmekten korumuştur, özet olarak denebilir ki; Sultan Murad'ın çağında seleflerinin zaafı ve ehliyetsizliği ile kuvveten düşen, iç savaşlarla, halkın ve askerin ayaklanmaları ile her taraftan yaralanmış bulun Osmanlı Devleti, yeni bir hayat bulmuştur.

ONUNCU BÖLÜM

-XLVII- İSLAM'DA VE OSMANLI'DA KADIN

Sultan Dördüncü Murad çağından Sultan İbrahim'in hayatına geçilirken sarp dağlardan aşıp da ayakları çizik çizik olduktan sonra, kendisini birden bire yumuşak halılarda dinleni veren seyyahın duygularına benzer bir his insanı kaplar; İbrahim, Dördüncü Murad gibi sert, Birinci Mustafa gibi meczup değildi.

En eski zamanlardan beri Asya ve Afrika'da ailenin birliğine zararları dokunan çok kadınla evlenmek usulü özellikle hükümdarlar için bir kesin üstünlük sayılmıştır. Çünkü bu yüzden erkeğin sevgisi birkaç kadın arasında bölüşülünce hiç biri onun tam anlamı ile hayat arkadaşı olmamaktadır.

Ayrıca kadınlar arasında eşitlik sağlamak da çoğu zaman mümkün olmamakta, bunlardan biri ortaklarına üstün çıkarak asıl gücü, sevgiyi kendi üzerinde toplamaya çalışırlar. Bazen de kadınlar bir hükümdarın sebatsız sevgisinde çekişerek, Sultanlık kudretini aralarında parça parça bölüşürler. İşte Sultan İbrahim'in hükümdarlığı bunun bir örneği olmuştur.

Hükümdarın annesi ile en çok sevdiği sultan kadının (haseki) ise yeri ayrıdır. Valide Sultan, Hükümdarı doğurmuş olmak bakımından önemlidir. Diğeri ise Haseki, yani en samimî olduğu demek idi. Valide Sultan harem dairesini yönetir idi. Haseki ise padişahın özel hayatına katılır. Her ikise de özel etkilerle sultanlığın melikesi olurlardı.

İslâmiyet meşru zevceler için son sınır olarak dört adedini kabul etmiştir. Gerek eski İranlılarda, gerekse Müslüman halklarda şöhret sahibi olmuş, sadece harem dairelerinde ve kocalarının üzerinde nüfuzları ile değil, ayrıca devlet ve tebea üzerinde de sözünü yürütmüş kadınlar vardır. Türklerin tarihlerinde bunların sayıları az da değildir.

Emevî ve Abbasîlerin halifelik devirlerinde, Araplar kadınlar hakkında nazik davranmaları ile tanınmışlar ve onların durumları Haçlılar ve Murabitün vasıtasıyla Avrupa'ya da yayılarak Frenk Şövalyelerinin kaba davranışlarına karşı örnek olmuştur.

Sonra bazı tarihçilerin düşündükleri gibi, kadınları harem dairesinde kapatıp kalmak suretiyle uygulanan baskı usulü, Asya istibdatından çıkmış değildir. Çünkü başka milletlerde ve başka çağlarda kadınlara doğunun ve Müslümanlığın verdiği hakları tanımayan usuller uygulanmıştır. Bunun bir delili şudur: Yunanlılar cumhuriyet idaresini idrâk ettikleri halde kadınlar "Ginese" denilen yerlerde adeta tutuklu durumunda bulundurulmakta idi.

Osmanlı tarihi bize birçok defalar padişahların cariyelere ve Dîvân-ı Hümayunun kadınların nüfuzuna bağlı olduğunu göstermektedir. Rus asıllı Hurrem Sultan'ın, Venedik soylu Safiye Sultan'ın, Rum doğumlu Kösem Sultan'ın; Kanunî, Üçüncü Murad, Birinci Ahmed üzerlerinde ne kadar etkili olduklarını bilmekteyiz.

Sultan Dördüncü Murad'ın vefatından sonra, devlet büyükleri yeni padişaha taht'a çıkmasını haber vermek için sevinç sesleriyle şehzadelerin konutu demek olan kafese

koştukları zaman; İbrahim bunun bir hile olmasından korkarak kapısının sürmelerini çektirdi.

Ancak Sultan Murad'ın ölümü annesi Kösem Sultan tarafından bizzat söylenene ve ölü padişahın nâşının dairesi önüne getirilişine kadar İbrahim tebriklerin samimî olduğuna inanmak istemedi. Ondan sonradır ki, taht odasına giderek; devlet büyüklerinin, ulemânın, ağaların bağlılıklarını kabul etti.

Kösem Valide Sultan'ın sözü uyarınca vezirleri görevlerinde bıraktı. Oğlunun sönmüş gibi olan iktidarını yeniden alevlendirmek için birbiri peşi sıra güzel cariyeler bulmaktan başka bir şeye bakmadı.

DIŞ ÜLKELERİN SULTAN İBRAHİM'İ KUTLAMALARI VE ANLAŞMALARI YENİLEMELERİ

Sultan İbrahim'in tahta çıkışını yabancı hükümetlere bildirmek için bir çavuş Fransa'ya, Felemenk'e ve İngiltere'ye hareket emri aldı. Müteferrika Mehmed Venedik'e gitti. Bir Ağa Viyana'ya gönderildi.

Sultan Murad henüz hayatta iken Lehistan ile doğan bir uzlaşmazlığın giderilmesi için bu hükümet bir elçi yollamıştı. Elçi İstanbul'a geldiğinde tahtta Sultan İbrahim'i buldu. Yeni Padişah kendisine arz olunan barış tekliflerini kabul etti.

Ruslar tarafından da, Sultan İbrahim'in cülusunu tebrik etmek ve Azak kalesinin istilâsından dolayı savaş halinde bulunan Kazak ve Tatarlar arasında Osmanlıların tarafsız kalmasını sağlamak üzere iki elçi gelmişti.

Venedik, Fransız ve İngiliz elçileri kapitülâsyonları yenilediler. Lehistan ile barış aynı şartlarla yeniden tasdik edildi. İran elçisi İbrahim Han, bir kabulde, padişaha hediyelerini sundu Dönüşünde kendi milletinden Yedikule'de tutuklu bulunan esirleri alıp birlikte götürmek

ve İran’a ihanet eden Emir Gûne’nin idam olunduğunu görmek tesellisine kavuştu (14 Temmuz 1641).

Sultan İbrahim, Emir Gûne’nin bugün adı ile söylenen (Emirgân) Boğaziçi’nin Avrupa yakasında bulunan köydeki muhteşem sarayını sadrazamına verdi.

Avusturya ile diplomatik münasebetler ve sürekli taarruzlarla zedelenen barışın yenilenmesinde oldukça büyük güçlüklerle karşılaşıldı. Bazı olaylardan sonra İstanbul’a yeni padişahı tebrik için bir Macar gönderildi. Osmanlılar tarafından da Mehmed Ağa yollandı.

Bununla beraber büsbütün de olayların önüne geçilemedi. Sonunda barış antlaşması imparator ve padişah adına imzalandı. Zitvatorok Antlaşması bu defa da dokuz madde üzerine tasdik edildi. Ancak Bolondvar ile sonradan Türkler tarafından fetholunan köylerle ilgili tartışmalı problemler bir sınır komisyonuna bırakıldı.

Avusturya ile barış antlaşması imzalandıktan sonra İstanbul’a bir Rus elçisi geldi. Bunun aldığı talimat, Dîvân-ı Hümayun’dan Moskova’ya gönderilen çavuşun katlinden dolayı mazeret arzetmek ve Tatarların Rusya toprağında akınlarının durdurulması padişah tarafından taahhüt olunmak kaydı ile Çarın Azak kalesini bırakmağa hazır bulunduğu hakkında teminat vermekten ibaretti.

Bir Raguza elçisi ile Transilvanya’dan gönderilen dört memur, Mayıs ayı içinde geleneksel vergileri getirdiler.

Transilvanya’nın üç maslahatgüzarı memleketlerinin üç halkını, yani Macarları, Saksonları ve Sekeli’leri temsil ediyorlardı. Dördüncü Rakoçi tarafından gönderilmişti. Bu adam prensliğinin oğluna intikalini sağlamak istiyordu. Yıl bitmeden Rakoçi’nin bir ikinci elçisi, vergi ve hediyeler getirdi.

Maksud Han adında yeni bir İran Elçisi, yüz elli kişilik bir maiyet ile, 22 Kasım tarihinde İstanbul’a geldi. Bu elçi Şah İkinci Abbas’ın, 14 Mayıs 1642 tarihinde tahta çıkmış olduğu haberini getiriyordu. Elçi iyi bir kabul görmüş ve kıymetli hediyeler takdim eylemiştir.

ŞEHZADELERİN DOĞUŞU, YANGIN, DEPREM, YENİ SİKKE BASIMI VE SAYIM

2 Ocak 1642 tarihinde Sultan İbrahim'in bir oğlu dünyaya geldi. Sonraları Dördüncü Mehmed adı ile padişah olan bu yeni doğan çocuktur. O yılın 15 Nisanında bir şehzade daha hayata gözlerini açmıştır. Süleyman adı ile anılan bu çocuk da sonradan tahta çıkmıştır. Şehzadelerin doğumları dolayısı ile şenlikler yapılmıştır.

Şehzade Mehmed'in dünyaya gelişi haftanın en uğurlu günü sayılan Perşembeye rastlamakla beraber müneccimler doğum gecesinde İstanbul'da bir deprem hissedilmiş olmasını ve ondan bir kaç gün önce de yeniçeri kıtasında barut mahzeninin ateş almasını bir hayır alâmeti saymamışlardır.

Sultan İbrahim'in tahta çıkışında da depremler, yangınlar vukua gelmiş, kuyruklu yıldızlar doğmuştur. Üç ay sonra da Galata'da bir yangın çıkmıştır.

Sadarette bulunan Kara Mustafa Paşa, yeniçeri neferliğinden yüksele yüksele yeniçeri ağası olmuş ve nihayet devletin en büyük görevi başına getirilmiştir. Memleketi düzen ve disiplin içinde gerçek bir sevgi ile idareye çalışmıştır. Ancak olaylar onun reorganizasyon teşebbüslerinin verdiği umutları gerçekleştirmemiştir.

Kara Mustafa Paşa bütün dikkatini üç önemli konuya toplamıştır. Sikke'nin ıslâhı, fiyatların düzenlenmesi ve devlet ülkesinin kadastrosu.

Bir itibarî fiyat ile tedavül eden kuruş yüz yirmi akçaya, duka ise iki yüz elli akçaya çıkmıştır. Yeni bir sikkenin ortaya çıkarılması ile paraların aslî rayiçlerine düşmesi sağlandı. Kuruş seksen akça, arslanlı kuruş yetmiş akça, duka yüz altmış akça olmak üzere fiat belirtildi. Yalnız yiyecek eşya

pazarları değil, at ve esir pazarları da özel düzen altına alınarak teftiş ve kontrol edildiler.

Avrupa ve Asya eyâletlerinin sayımını yapmakla görevli komiserler, görevlerini yerine getirdiler. Nüfus sayımı yapılarak vergilerin daha adaletli şekilde dağıtımına çalıştılar. Bununla beraber bu konuda alınan kararlar uzun süre devam edemedi.

Tütünün yasaklanması hakkındaki emir kaldırılmadığı için tiryakiler enfiye çekmek suretiyle cezadan kurtulmak yolunu buldular. Osmanlı vekayinâmeleri buruna çekilecek tütünün kullanılışının ülkede, 1642 yılında başladığını kaydederler.

1643 yılında en büyük dinî ve ilmi görev olan şeyhülislamlık makamına üç defa getirilen, gayet aktif bir şeyhülislam ve liyakatli bir şair olan Yahya Efendi vefat etmiştir. Dîvânından başka Kaside-i Bürde'yi tahmis, Cinan adı ile hekimliğe ait bir kitap telif etmiş, Gaffârî'nin Nigâristanı'nı da tercüme etmiştir.

Yahya Efendi, kurmuş olduğu medrese yakınında gömülmüştür. Onun yerine Es'ad Efendizâde Ebu Said Mehmed Efendi şeyhülislam olmuş, o da üç defa bu büyük makamda bulunmuştur.

AZAK KALESİ'NİN ALINIŞI

Sultan İbrahim'in hükümdarlığının ikinci yılında beş yıldan beri Kazaklar elinde bulunan Azak kalesi üzerine karadan ve denizden asker yollandı. Kaptan Paşalığa Hüseyin Paşa'nın yerine Siyavuş Paşa atandı.

Hüseyin Paşa, Özi Valiliği ve askeri serdarlıkla Bahadır Giray idaresindeki Tatarlarla birlikte hareket etmek emrini

aldı. Donanmanın otuz sekiz büyük kadırgadan oluşan kısmı bir kaç bin yeniçeri ve sipahi ile Karadeniz'e çıktı.

Sarayın bostancıları ve tersane adamları da tersane kethüdası Uzun Piyale'nin komutası altında kadırgalarda idiler. Azak kalesi on dört bin erkek ile sekiz bin kadın tarafından savunuluyordu. Üç ay kuşatmadan sonra Osmanlılar çekildiler.

İstanbul'a dönülünce Siyavuş Paşa azledildi. Yerine Uzun Piyale tayin edildi. Kırım Hanı Bahadır Giray Azak'tan döndükten az sonra vefat etti. O vakte kadar Rodos'ta tutuklu bulunan küçük kardeşi Mehmed Giray ona halef oldu.

Ertesi yıl (1642) Azak üzerine yeni bir askeri kuvvet gönderildi. Sultanzâde Mehmed Paşa Kara Serdarlığına getirildi. Kaptan Uzun Piyale de Deniz Kuvvetleri kumandanlığı görevi ile Azak kalesine yollandı. Kırım Hanı Mehmed Giray, Sultanzâdenin gelişini bekleyerek kuşatmaya başlamak üzere yüz bin Tatar ile Azak'a gitti.

Kazaklar, Osmanlı ve Tatar birleşmiş askerlerine karşı koyamayacaklarını bildiklerinden şehre bir taraftan su bastırdıktan ve bir taraftan da ateş, verdikten sonra çekilip gittiler. Böylece Azak hem su ile hem de ateşle tahrip olunmuştu.

Üç gün sonra Sultanzâde Mehmed Paşa Tatar ordusu ile birleşti. Azak onarıldı. Kırım tarihi, Azak'ın Deli Hüseyin tarafından kuşatılmasını, Tatarlar tarafından fethini, Sultanzâde tarafından onarılmasını şerefçe birbirine denk olaylardan olmak üzere kaydetmişlerdir.

Kalenin garnizonu olmak üzere yirmi altı bin kişi ile ayrıca çok sayıda top bırakıldı. Azak'ın Hüseyin Paşa tarafından kuşatılmasında ve Tatarlar tarafından fethinde meşhur seyyah Evliya Çelebi müezzin sıfatı ile hazır bulunmuştur. Evliya Çelebi, Sultan İbrahim'in tahta çıkış yılında seyahate çıkmış ve yirmi yıl bir çok yerleri dolaşıp durmuştur.

ŞEHZADENİN DOĞUMU, ASİLERİN CEZALANDIRILMASI

Ertesi yıl, ileride Sultan İkinci Ahmed adıyla tahta çıkacak olan Şehzade Ahmed dünyaya gelmiştir.

Kara Mustafa Paşa'nın şiddeti o zamana kadar gerek eyâletlerde, gerekse İstanbul'da isyan fikrini bastırmağa muvaffak olmuştur. Bu zamanlarda da silahlı zorbalık yapan bir âsi ile eyâletlerinde zulümler işleyen bir kaç vali katledilmiştir.

Silistre'den Bosna'ya gönderilen Hüseyin Paşa yeni eyaletindeki âsileri te'dip etmiştir.

Bağdat Valisi Derviş Mehmed Paşa, Arap isyancılarını yenerek eyâletinin merkezine başlarını göndermiştir.

Edirne ve Selanik arasındaki yollarda eşkiyalık yapan ve "Heydük" denilen haydutların üzerine avcı yeniçeriler gönderilmiştir. Ve bunlar yenilmiştir.

NASUH PAŞAZADE'NİN İSYANI VE İDAMI

Nasuh Paşazade Hüseyin, Sadrazam hakkında ağır sözler kullanmış olduğu gibi sınır valilerinin padişah tuğrasını ihtiva eden ferman vermelerini yasaklayan emirlere de itaat etmek istememiştir. Bu gibi sebeplerle Kara Mustafa Paşa, Nasuh Paşazade'yi Erzurum'dan Haleb'e tayin ettirmiştir. Fakat Nasuh Paşazade yeni görevine varır varmaz Haleb eyâleti, Siyavuş Paşa'ya verildi.

Bunun üzerine Nasuh Paşa'nın Sivas'a atandığı ve karşı koyarsa silah ile tenkil olunması hakkında bir hatt-ı hümayun çıktı. Fakat Sadrazam, Nasuh Paşazade'nin Sivas valiliğinde yerine geçeceği İbrahim Paşa'ya bir kağıt yazarak, yerine gelecek olanı ne suretle olursa olsun yok etmesini bildirdi.

İbrahim Paşa, Nasuh Paşazâde'nin üzerine yürüdü. İki rakip Kayseri yakınında karşılaştılar. İbrahim Paşa yenildi ve

öldürüldü. Nasuh Paşazade ise Sivas'ı zapta tenezzül etmeyerek Sadrazam ile davasını padişah huzurunda çözmek istediğini şuraya buraya yazarak İstanbul'a gitmekte olduğunu açıkladı.

Bu haber İstanbul'da heyecan ve korkuya sebep oldu. Dükkanlar kapandı, fesatçılar başkentte yayılan telâş ve korkudan faydalanmağa kalkıştılar. Kara Mustafa Paşa dükkanları açtırdı. Nasuh Paşazade'nin gelmesi hakkında söz söylenmesini yasakladı. Bir çok kimseler tutuklandı. Anadolu Beylerbeyi Çifteli Osman Paşa serdarlık ile Nasuh Paşazade üzerine gönderildi.

Nasuh Paşazade ise İzmit yakınlarına kadar gelmişti. Sadrazam bunu öğrenince yeniçeri ve bostancıları İzmit'e gitmek üzere gemilere bindirdi. Kendisi de âsinin amacını engellemek için İstanbul yolu üzerinde mevki tuttu. Osman Paşa'nın Nasuh Paşazade üzerine hücumda gecikmesi şüphe ve dedikodulara yol açtı.

Ali Fakih köyü yakınlarında cenge girişildi. Fakat burada Osman Paşa ve birkaç yüz nefer öldüler. Nasuh Paşazade ise esir alınmasını ve firarilerin izlenmesini yasaklayarak Üsküdar üzerine yürümekte devam etti. Haziran 1643 tarihinde Bulgurlu tepesinde çadır kurdu.

Nasuh Paşazade, Osmanlı paşalarının tereddütlerinden faydalanarak hemen Üsküdar üzerine yürümüş olsaydı, İstanbul'un uğradığı şaşkınlık o kadar büyüktü ki, Üsküdarı bir miktar süvari ile ele geçirebilecek idi. Ama bunu yapmadı. Kendisini yok etmekte menfaatleri olanlar ona sadrazam olacağını yazmışlardı. Buna kanarak üç haftayı yalancı vaatleri beklemekle geçirdi.

Sadrazam değişik hileli vasıtaları kullanıyordu. Âsinin eski adamlarından birini bulduararak ve kendisini ölümle tehdit ederek Nasuh Paşazade'yi öte tarafa geçtikten sonra Rumeli valiliğine tayin edileceği fikri ile oyalamayı ve buna inandırmayı söyledi. Ve adamı ona yolladı. Nasuh Paşazade bu tuzağa düştü.

Kara Mustafa Paşa'ya bir itaat mektubu yazarak Boğaziçi'nden Rumeli'ye geçti. Fakat saflığından dolayı ümit ettiği Rumeli eyâletinin beratı gelmediğini görünce, kendi askerî komutanlarının bayraklarını baş aşağı ederek Sadrazamın ayağına kapanmağa gittiklerini anlayınca sadece on kişi ve oğlu ile birlikte kaçtı.

Kırım Hanı'nın yanına sığınmak istiyerek Rusçuk'a doğru gitti. Rusçuk'a varacağı sırada kırk bostancı ile bostancıbaşı arkasından yetişti. Zincire vurularak İstanbul'a getirildi. Henüz on altı yaşında bulunan oğlu da bir çiftlikte alıkondu. (Temmuz 1643). Nasuh Paşazade, Kara Mustafa Paşa'nın huzuruna getirildi. Bazı tarihçilere göre burada ağır hakaretlere uğradı ve idam olundu.

Kardeşi ve bazı arkadaşları öldürüldüler. Bazıları tutuklandılar. Nasuh Paşazade'nin oğlu ve yeğeni saray hademesi arasına alındılar. Nasuh Paşa'nın torunu ve Nasuh Paşazade'nin oğlu Mehmed sonraları Sultan İbrahim'in tahta çıkışından başlayarak otuz yıllık bir tarih yazmış ve buna Müntehabat-ı Tevarih adını vermiştir. Geniş bilgisi ve eşi az bulunur tarafsızlığı ile dikkati çeker.

MISIR'DAKİ GELİŞMELER

Mısır valiliğinde bulunmuş olan Bostancı Mustafa ve Sultanzâde Mehmed paşalar kubbealtı vezirliklerine atandılar. Bostancı Mustafa Paşa Sultan İbrahim'in tahta çıkışı sıralarında İstanbul'a çağırılmış ve tutuklanmıştı. Ayrıca hazineye bir çok nakdî ceza vermeye de mahkûm olmuştu. Ondan sonra da affa kavuşmuş, kubbe altı vezirliğine atanmıştır.

Mustafa Paşa'nın yerine Valide Sultanın rızası olmaksızın Mısır valiliğine gönderilen Maksud Paşa, eyâleti adaletle idare etmiş ve bazı lüzumsuz vergileri kaldırmıştır. Ancak bu sıralarda bir veba salgınının çıkması bir çok ölüme sebep olmuştur.

Bu salgın hastalık o kadar hızla yayılmış ve etkili olmuştur, ki, bir günde Kahire'de yalnız Ezher Camii'nde, doksan iki defa cenaze namazı kılınmıştır. İki yüz otuz köy büsbütün boş kalmıştır.

Veba salgını bir çok askerin ölümüne de sebep olmuştur. Bu ölen askerlerin birikmiş aylıklarından, hazineye iki yüz yetmiş iki bin altın kalmıştır. Bu durum müfettişlerin ve mültezimlerin ayaklanmasına yol açmıştır. Onlar yıllık keseneklerden peşin verilmesi gereken üçte bir oranındaki peşin vergiyi ödemekten çekinmişler, bu miktar parayı vebadan ölen askerlerin maaşlarından dolayı hazineye kalan toplamdan mahsup edilmesini istemişlerdir. Ancak istekleri kabul edilmeyince Vali Maksud Paşa'yı, azlettirmişlerdir.

Maksud Paşa'nın idaresi zamanında bir Cuma günü denize bir gemi indirilmiş, halk camilerde namaz kılmakta iken tersanede çalışan altı yüz Hıristiyan esirinden yüz ellisi, zincirlerini kırarak bu büyük kadırgayı ele geçirmişlerdir. Bunlar sahilden açılmış ve peşlerinden gönderilen kayıklar da onlara yetişememişti.

Maksud Paşa asker tarafından azlettirilince Padişah, Sultan Murad'ın halasının kocası olup meclisinde hazır bulunan ihtiyar Vezir Eyyüb Paşa'ya dönerek:

"Mısır Valiliğini sana verdim", dedi. Eyyüb Paşa'nın mazereti yerinde görülmediğinden o da Kahire'ye gitmek zorunda kaldı. Bu da eski vali zamanında ortadan kaldırılan vergileri tekrar ihdas etti.

ZÜLFİKAR İLE FAİK PAŞA'NIN İDAMI

Zülfikar Paşa, Safed sancağından azledilince Nasuh Paşazade'nin gönderdiği mektuplara kanarak suç ortağı ile birleşmek üzere Konya'ya kadar ilerlemişti. Fakat Kıbrıs valiliğine tayin edildiği ve hemen görevi başına gitmek için emir aldığı zaman duraklamıştı.

Nasuh Paşazade'nin başlıca yandaşlarından olan Zülfikar Paşa, bu arada isyanının cezasını gördü. Ona verilen Kıbrıs Valiliği, daha önce Nasuh Paşazade'ye Sivas eyâleti için yapılan aldatma gibi bir işlemdi. Zülfikar Paşa'nın adaya girişine engel olunması için kadıya ve Kıbrıs Ağası'na gizli talimat yollanmıştı.

Ayrıca adadaki yeniçerilerin komutasını üzerine almak gerçekte ise Sultan İbrahim'in Zülfikar Paşa hakkında çıkan fermanını yerine getirmek üzere Kıbrıs'a İstanbul ihtisab ağası Şaban Ağa da gönderilmişti.

Bu adam Kaptan Piyale Paşa'nın gelişine kadar yeni valinin güvensizliğini giderecek şekilde hareket etti. Nihayet Piyale Kıbrıs'a geldi. Zülfikar amiral gemisine davet olundu. Ziyafet sırasında başı bedeninden koparılarak hayatına son verildi.

Defalarca irtikâp ile suçlanan Rumeli Valisi Faik Paşa, bu yüzden Dördüncü Murad zamanında değnek bile yemiştir. Sofya kadısı, Faik Paşa'nın azli için, memleketinin şikâyetleri ile birlikte İstanbul'a geldi. Padişahın emri üzerine Faik Paşa İstanbul'a getirildi.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa onu kurtarmak hususunda gayretsiz kaldı. Şeyhülislam Yahya Efendi de katli hakkında fetva verdi. Böylece, Fatih Sultan Mehmed zamanı komutanlarından olan Turhan'ın soyundan gelen Faik Paşa'nın başı saray avlusunun ortasında kesildi (16 Mart 1643).

SULTANZÂDE MEHMED, MİRAHOR VE CİNCİ HOCA

Faik Paşa, Sadrazamın adamlarındandı. Ceza görmesi biraz da, Kara Mustafa Paşa aleyhine kurulmuş olan bir tertibin sonucu idi. Böylelikle düşmanları, sadrazamın Faik Paşa'nın idam edildiğini görüp de kendi başının da kesileceği korkusuna düşmesini arzu ediyorlardı.

Komplo, o zamanlarda Valide Kösem Sultan ile beraber idari işlere katılarak, işleri istediği gibi yönetmek isteyen üç kuvvetli şahsın eseri idi. Bir kadının tesiri altındaki bir padişah adına hareket eden bu üçlü heyet: Kubbealtı Veziri Sultanzâde Mehmed Paşa, padişahın Mirahoru Yusuf ile Osmanlı Devleti'nde padişah hocaları içinde kötü şöhret kazanmış olan Cinci Hoca'dan teşekkül etmişti.

Bunların içinden daha çok Cinci Hoca Hüseyin Sadrazamın düşmanı idi. Padişah, Sultanzâde Mehmed Paşa'ya da Mirahor Yusuf'a da yakınlık gösteriyordu. Ancak büyük şeyh ve bilgin Sadrettin Konevî torunlarından olan Cinci Hoca, şeriat ilimlerinden çok büyü ile ilgili bilimleri ve hastalıkları iyileştirmek için efsun ile uğraştığından padişaha yanaşma fırsatı bulduğu zaman büsbütün etkili olmayı becermiştir.

Oysa ki bu adam ulemâ arasında bir itibara sahip değildi. Fakat Valide Sultan'ın Cinci Hüseyin'in efsunlarla hayret edilecek şifalar vermekte olduğunu ve iktidarsızlığa karşı doktorların yapamadıklarına gücü yettiğini öğrenince; Sultan İbrahim'i bu cinci hocaya tedavi ettirmiş, faydalandığını sanmış ve onu lûtuflara boğmuştur.

Çok kısa bir süre içinde, ilmiye mesleğinde de ummadığı yüksek hayali olan Muallim-i Sultanî (padişah hocalığı) makamı kendisine tevcih olunmuştur. Hatta Şeyhülislam Yahya Efendinin, onun günde kırk akça alır müderrislerden bile değilken altmışlı payesine çıkarılması hususundaki padişah emrine karşı itirazda bulunması fayda vermemiştir. Safranbolulu Hoca Hüseyin'in, "Cinci Hoca" lakabını alması da bu zamanlarda başlamıştır.

KARA MUSTAFA PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLÜŞÜ VE ŞAHSİYETİ

Sadrazamın bu üç muhalifi onu yok etmek için birleştiler. Kendisi de gerek Sultan İbrahim'e ve gerekse hareme hoş

gelmeyen davranışları ile onlara yardım etmiş oldu. Bir gün dîvânda iken padişah huzuruna çağırıldı.

Padişah, çok önemsiz bir iş için, daha doğrusu kâhya kadının istediği odunların zamanında verilmemesi dolayısıyla paylayınca, padişaha; bir padişahın beş yüz çeki odundan söz açıp da ülke ahalisi, hazinesi ve sınırları hakkında bir şey sormamasını hoş karşılamadığını, şık olmayan bir dille ifade etmişti.

Daha önce başka olaylar da Kara Mustafa Paşa hakkında asker ve halkın bir dereceye kadar memnuniyetsizliğine yol açmıştı. Onun ayrıca Silahtar Yusuf Paşa'yı yok etmek için hazırladığı bir tertip de aleyhine döndü. Nihayet Padişah bir dîvân günü sadrazamın bazı iş adamlarına sertçe davrandığını da görerek büsbütün öfkelendi.

Kara Mustafa Paşa, Hoca Paşa Çarşısı'na götürülerek çeşme önünde boğdurulmuş, cesedi Sultan İbrahim'e gösterilmiş sonra da sağlığında hazırlatmış olduğu türbeye gömülmüştür.

Kara Mustafa Paşa kindar bir insandı. Akrabasından zulümle itham edilen birini Arnavutluk'ta idam etmiş olan Nasuh Paşazade'ye can düşmanı olması bu tabiatından dolayıdır.

Kara Mustafa Paşa memuriyetleri satmazdı, fakat geleneksel olan vergileri alırdı. İdari işlerde maharetli idi. Bu başarıları adına şeref katmıştır. Zamanında asker, mevacibini (aylıklarını/ulufelerini), her üç ayda bir, muntazaman alabilmiştir. Yine sadrazamlığı sırasında sipahilerin miktarını on iki bine ve yeniçerileri de on altı bine indirmiştir.

Yukarı da da belirtildiği gibi sikkeyi yenilemiştir. Beş sene içinde bütün gerekli harcamaları yaptıktan sonra altı bin kese akçe arttırıp iç hazineye teslim etmiştir. Okuma yazma

bilmemiş olmasına rağmen bir sadrazam için bu türlü elemanter bilginin ne kadar gerekli olduğunu takdir ettiğini bir çok defalar söylemiştir. Şu anlamda sözleri sık sık tekrarlamaktan geri kalmamıştır :

“İtiraf ederim ki şu bulunduğum göreve lâyık değilim, daha iktidarlısı bulunmadığı için geldim.” Mekke’de Arafat’tan gelen suyun çoğalması için emek harcamıştır. Tokat ve Sivas arasında harap olmuş olan Mehmed Paşa Hanı’nı yenilemiştir. Bazı köprüler yaptırmıştır. Çeşmeler inşasına özen gösterdiği gibi Parmakkapı’da medreseden başka bir çeşme ile türbesini de kendisi inşa ettirmiştir.

Yeni sadrazamlığa, Şam Valisi bulunan Sultanzâde Mehmed Paşa lâyık görüldüğünden Mühr-i Hümayun ona gönderildi. Onun gelişine kadar Kenan Paşa Kaymakam atandı. Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa 10 Mart 1644’te İstanbul’a ulaştı. Gelişinin üçüncü günü bazı atamalar yaptı. Gürcü Mehmed Paşa Şam Valisi, Kaymakam Kenan Paşa Anadolu Valisi, Çavuşbaşı Tuğrak Ağa Karaman Valisi ve Vezir Osman Paşa Budin Valisi oldular.

KAPTAN PİYALE PAŞA İLE NARHÇI HASAN’IN YOK EDİLİŞİ

Kaptan-ı Derya Piyale Paşa, Trablusgarb’a son seferinde Mehmed Dayı’yı davet eylemişti. Fakat o, bir belaya uğramak korkusu ile çağrıya uymaktan vazgeçerek Himaroğlu Mehmed Kaptan vasıtasıyla ziyaretine karşılık, değerli hediyeler yolladı.

Gelen eşya içinde iki sofralık altın ve iki sofralık gümüş sahanlarla bir çok altın gülleler vardı. Altın sahanların kenarına padişahın adı yazıldığı gibi, gümüş sahanlardan bir takımının kenarına yine padişahın ve diğerlerinin

kenarına sadrazamın adları işlenmişti. Piyale İstanbul'a dönünce sahanları yerlerine takdim etmiş, fakat altın gülleleri kendisine saklamıştı. Ayrıca bir takım altın sahanı da kendisine alakoymuş bulundu.

Himaroğlu, bir sebepten dolayı velinimeti olan Piyale'ye kırgındı. Naima'nın deyimi ile "Himaroğlu eşşeklik edip" durumu Galata Kadısı bulunan Cinci Hoca'ya açıkladı. Bunun üzerine Piyale, padişah huzuruna çağırıldı. Bir taraftan da evi araştırılarak üzerlerinde padişahın adı yazılı sahanlar ele geçirildiğinden derhal boğuldu.

Piyale'nin mevkiine Bekir Paşa tayin edildi. Son sadrazamın zamanında merhametsizliği ile kötü bir şöhret yapmış olan mirî malları tahsildarı Narhçı Hasan Efendi, koruyucusu olan Sadrazam idam olunduğu vakit, silahtarın şefaati sayesinde ölümden yakasını kurtarıp Rodos'a sürülmekle kurtulmuştu.

Fakat Defterdar Mevlevi Mehmed Paşa'nın telkinleri üzerine idama mahkûm oldu. Sadece yetim mallarının müsaderesi caiz olamıyacağı hakkında Şeyhülislam tarafından yapılan ihtar üzerine malları, paraları, sekiz yaşında bulunan oğluna bırakıldı.

MEVLİD ŞENLİKLERİ VE BAZI ATAMALAR

19 Mayıs 1644 tarihinde, mevlüt kandilinde, Sultan Ahmed Camii'nde büyük mevlid merasimi oldu. Böyle merasimlerde görevliler protokol sırasına göre yerlerini alırlardı. Bu merasimde ulemâ arasında yürürlükte olan protokol usulü bozuldu.

O sıralarda henüz Anadolu Kazaskeri payesinde bulunan ve bu bakımdan Rumeli Kazaskerinden daha sonra gelmesi gereken Cinci Hoca, mihrabın sol tarafında şeyhülislamın yanına geçip oturdu. Sağ tarafta da sadrazam vardı. Padişah hünkâr mahfilinde bulunuyordu.

Padişah, şeyhülislamı ve Sultanzâdeyi ayrı ayrı huzuruna çağırdı. Birincisi ile oturarak, ikincisi ile ayakta görüştü. Rumeli Kazaskeri Muid Ahmed Efendi bundan gücenerek sadrazama memnuniyetsizliğini kethüdası vasıtasıyla açıkladı.

Sonraları, Sultanzâde sadaretten azledilince, Silahtar Yusuf Paşa'ya Muid Ahmed Efendi'nin şeyhülislamlığa yükseltilmesini tavsiye etmiş ve padişahın gözdesi olan bu zatın gayreti ile Ahmed Efendi şeyhülislamlığa atanarak Cinci Hoca'nın önüne geçebilmiştir.

Yusuf Paşa, Bekir Paşa'nın yerine bu zamanlarda Kaptanlığa getirilmiştir. Budin Valisi Musa Paşa Sivas valiliğine gönderildi. Uzun Yusuf, Matbahçı Selim ve Kınaoğlu adında üç âsi idam olundular.

CİNCİ HOCA İÇİN SARAY İNŞASI, PADİŞAH'IN EDİRNE SEYAHATİ

Cinci Hoca'nın etkisi günden güne artıyordu. Ona mensup olanlar da terakkilere kavuşuyorlardı. Bu arada babası ile dostlukları bulunan bir şeyhin oğlunu önemli bir göreve tayin ettirmiş, bir müderrisi bir çok medreseler atlatarak Süleymaniye Medresesi'ne kadar yükseltmişti.

Mimar Kasım'ı da görevine iade ettirdi. Mimar Kasım zamanında Cinci'ye yüz altın hediye etmiş ve Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın huzuruna kabulünü sağlamış olduğu için Cinci'nin şükranını kazanmıştı. Cinci Hoca için harcamaları hazineden verilmek üzere muhteşem bir saray yapıldı.

Padişah Cinci Hoca ve başkalarının etkisi ile bir de Edirne seyahatine ikna edildi. Kendisi ile birlikte ancak pek yakınları bulunacaktı. Sadrazamın bile beraberinde gitmesini arzu etmedi. Buna karşılık Cinci Hoca, Kaptan ve Silahtar Yusuf Paşa yanında olacaklardı.

Padişah Edirne’de yakalanan bir kaç hırsızı öldürttü. Bunlardan biri, celladın eline verileceği sırada: “Ben yeniçeriyim” diye bağırmış; Padişah da: “Ben de Padişahım” cevabını vermiştir.

Sadrazam Mehmed Paşa, Padişaha acele dönmek gerektiğini bildirmiş, hatta bir ayaklanma ihtimalinden de söz açmıştır.

ÇÖL PRENSİ’NİN TALTİFİ

Padişah Edirne’de iken Haleb valiliğini İbrahim Paşa’ya vermişti, İbrahim Paşa, Haleb’e vardığında çölün bağımsız Prensi Ebu Riş aşiretinden Emir Assaf’ı ziyaret bahanesiyle bir tuzağa düşürmüştü.

Fakat onun elbisesi altına giymiş bulunduğu üç kat zırh ve adamlarının bağlılığı hayatını kurtarmıştır. Assaf’ın adamları ise Paşanın ordugâhına hücum etmişler ve paşa güç kaçabilmiştir.

İbrahim Paşa bunun üzerine azlolunmuştur. Çöl emiri ise padişahtan hil’at ve hayatının kurtuluşu dolayısıyla bir mektup almıştır (Ağustos 1644).

KIRIM, LEHİSTAN, RUSYA, TRANSİLVANYA VE AVUSTURYA İLE İLİŞKİLER

Kırım Hanı Mehmed Giray’ın kendisinden daha yaşlı bulunan kardeşi İslâm Giray, ağabeyleri Bahadır Giray zamanında kalgaylık yapmıştı.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa’nın idamından sonra İslâm Giray, adamı Sefer Ağa vasıtasıyla, babasının tahtına talip olması, Mehmed Giray’ın İstanbul’daki adamlarının bunların aleyhine harekete geçirmesine ve İslâm Giray ile Sefer’in Rodos’a sürülmesine sebep olmuştur.

Mehmed Giray bir taraftan kardeşinden, bir taraftan da Volga nehri yolu ile Kırım’ı istilâ etmek isteyen Kalmuklardan korkuyordu. Bazı olaylardan sonra Mehmed

Giray azlolunarak, kardeşinin yerine Rodos'a sürüldü ve İslâm Giray da Kırım Hanlığına seçildi.

Lehistan ve Rusya ile barış, Kazak ve Tatarların savaşı ile zedelendiği gibi Avusturya ile iyi ilişkiler de Transilvanya Prensi Rakoçi'nin entrikaları ile bir hayli bozuldu. Sultan İbrahim'in tahta çıkışından sonra Kırım Hanı, Lehistan Kralına elçi göndererek usulden olan vergiyi istedi. Bu yüzden padişaha Lehistan tarafından Tatarların akınlarından şikâyette bulunmak üzere bir subay İstanbul'a yollandı.

Kazaklar Azak'ı bıraktıkları zaman Çar Mişel, sadrazama mektup yollamış ve barışın devamının sağlanması ile birlikte Tatarlarla Kefe'deki Türk askerinin kendi toprakları üzerindeki akınlarından şikâyet yollu değerlendirmesini belirtmiştir.

1645'te de yeni Çar Aleksi Mihailoviç İstanbul'a bir elçilik heyeti yollamış ve bu vesile ile kendisinin cülus haberinden başka hediyeler de ulaştırmıştır.

Rakoçi ile İsveç baş generali arasında İmparator Ferdinand aleyhine yedi maddelik bir savunma ve saldırma anlaşması yapılmıştır. Rakoçi kendi maslahatgüzarı ile Fransa ve İsveç elçileri aracılığı ile Avusturya topraklarında savaşmak için Bab-ı Hümayun'dan müsaade istemiştir. Transilvanya prensi yeni vergiler vaadederek yukarı Macaristan hükümdarlığını almak için İstanbul'a müzakereye girişmişti.

Rakoçi'nin haris projelerinin gerçekleşmesi, Moravya ve Avusturya'dan geçerek Viyana kapılarına kadar ilerlemiş olan İsveç başgenerali Torstenson'un başarıları ile kolaylaşmıştı. Fakat Rakoçi'nin yenilmesi ve imparatorun İstanbul'a yolladığı elçinin dönüşü durumu değiştirdi.

İmparatorun memurları, Rakoçi'yi iltizamdan vazgeçmeleri hakkında sınır valilerine ve her türlü saldırmadan el çekmesi için de Rakoçi'ye emir yollanması hususlarında başarıya ulaştılar. Avusturya ile Rakoçi arasında Viyana'da barış imzalandı.

Avusturya'nın İstanbul'daki elçisini değiştirmesinden, Budin Valisi ile Avusturya arasındaki temaslardan sonra Barondu Çernin Bab-ı Hümayun'a yollandı. Görevi şimdiye kadar dört defa yenilenmiş bulunan Kornom antlaşmasının devamını sağlamak ve Rakoçi'nin teşebbüslerine karşı uğraşmak idi. Kısa bir süre sonra Çernin isteklerini yazılı olarak arzetti. Teklifleri şöylece özetlenebilir:

Kendisinin gelişine karşılık olmak üzere Avusturya'ya tantanalı bir elçilik heyetinin gönderilmesi; İsveç ile anlaşmasını kesmek için Rakoçiye emir verilmesi; Sun'da yenilenen barışın tasdiki ve sınırların tesbiti için bir komisyonunun tayini. Bu değişik istekler yerinde görüldü. 1645 baharında Çernin, İbrahim Paşa adında bir elçi ile birlikte Viyana'ya döndü.

-XLIII- SULTAN İBRAHİM ZAMANI SARAY HAYATI, KIZLAR AĞASININ YOLCULUĞU ve SONU

Padişahlığının ilk zamanlarında Osmanlı neslinin biricik erkeği olduğu için bütün görevliler, kadınlara teşvik ederek güzel cariyeler sunmakta birbiri ile olan yarışmayı görev saymışlardı. Kendisi de bu hususta çocuk sahibi olmak üzere dua eder ve ihsanlarda bulunurdu. Altı kadar şehzadenin doğuşundan sonra bu korku kalmadı.

Ancak Padişah, değişik beşerî zevklere karşı olan eğilimine gem vurmasını bilemedi. Kadınların etkisi arttıkça kendi kuvveti de zayıflamağa yüz tuttu. Bu türlü aşırılıkların sonuçlarından bütün bünyesinin sarsılması gecikmedi. Melankoli ve başka rahatsızlıklar kendisini üzmeğe başladı. Ancak itidal ve istirahat tavsiyelerini dinlemedi.

Sultan İbrahim her şeyden çok kadınları, kürkleri ve kokuları severdi. Onun için harem dairesi güzel kokuların yayıldığı, güzel ve yumuşak kürklerle süslü bir yer olmuştu.

Sultanlığı zamanında cariyelerin kıymeti çok artmıştı. Anber de çok pahalılaşmıştır. Kürk olarak; Sibirya sincabı, vaşak ve kakım moda oldu; samurun kıymeti on kat yükseldi.

Harem kadınlarının giydikleri de o zamana kadar giyilmiş olanları gölgede bıraktı. En güzel İngiliz çuhaları, en yumuşak Fransız ipeklileri, en pahalı Venedik kadife ve sırmalı çuhaları sarayda gözleri kamaştıracak bir bollukla göze çarpıyordu.

Haremdeki kadınlardan yedisi Haseki unvanını almıştı. Sonradan bu titr sadece meşhur Telli'ye inhisar etmiştir. Bu kadınların her birinin saray kethüdası bulunur ve bunlar paşmak bahası olmak üzere bir sancağın varidatını alırlardı.

Sultan İbrahim'in tahta çıkışında, Kızlar Ağası ihtiyar Sünbül Ağa idi. İhtiyar Hadım Sünbül'ün bir haremi olmakla beraber açıklamağa lüzum yoktur ki, onun karısına bir faydası olmazdı. Sadece hadımların evlenmiş gözükmeleri pek eski zamanlardanberi doğuda adettir.

Osmanlı sarayında, sarayın büyük müdürü (Kapı Ağası), Haremin büyük müdürü (Kızlar Ağası), padişahın hazinedarı (Hazinedar) hep hadımlardan seçilirdi. Sarayın en büyük dört mansıbından sadece Baş Mabeyincilik bundan müstesna tutulmuştur.

Hadımlarla saray kadınları arasında padişahın iltifatındaki kadınlar ve Valide Sultan arasındaki sürekli bir rekabet olurdu. Padişah üzerinde etkili olan kadın (Valide Sultan yahut gözde) hadımların şefi ile iyi geçindikçe haremin rahatı güvenlik altında olurdu.

Ancak, gözde kadınlar padişahı etkileyebilmek, nüfuz edebilmek veya kontrol altında bulundurmak için birbiri ile yahut Valide Sultan ile uğraşınca çoğu zaman Kızlar Ağası

yenilen taraf ile beraber düşerdi. Sünbül Ağa da bu hale uğradı.

Bazı olaylar dolayısıyla Kızlar Ağası görevinin kendisi için tehlikeli durumlar hazırlayabileceğini düşünerek hac farizasını edâ etmek üzere Mekke'ye gitmek ve harem ağalarının inziva yeri olan Mısır'a yerleşmek üzere gemiyle yola çıktı. Gemi yolda Malta kadırgasının saldırısına uğradı. Sünbül Ağa ve gemiyi yapan İbrahim Çelebi vuruşarak öldü. Kalanlar ve mallar Malta korsanlarının eline geçti. Malta donanması Venediklilerin elinde bulunan Girit adasındaki limanda demirlemiş olduğundan bu durum Venedik'e savaş açılmasına sebep oldu.

AYATORODİ VE HANYA'NIN FETHİ

Sultan İbrahim Anadolu ve Rumeli askerini taşıyacak gemilerin toplanma yeri olarak Sakız'ı ve ikinci yer olarak da Karistos'u tayin eylemişti.

Serdar Yusuf Paşa Girit'e yola çıktı. Yolda yine şiddetli bir poyraz donanmanın hareketini güçleştirdi. Donanmanın nereye doğru gitmekte olduğu kesin olarak bilinmiyordu. Ancak 20 Haziran'da Yuşa donanma kaptanlarını toplayarak seferin Girit üzerine olduğunu belirten Hatt-ı Humayun'u okuyuncadır ki, durum, belli oldu ve Hanya burnu üzerine kuvvetler yöneltildi. Ertesi günün akşamı ufukta Girit dağları göründü. Gece fenerleri yakıldı.

Sahile çıkarılan bir miktar asker, Venedik karakolunda birini tutarak gemilere getirdiler. Osmanlılar, Hanya üzerine yürüyerek ertesi sabah ânî olduğu kadar büyük bir tehlikenin belirdiğini gören ahaliyi büyük bir korku içinde bırakarak şehrin karşısındaki tepelere çadır kurdular.

Hanya’nın kuzey batısında ve ondan az uzakta bir küçük ada vardır ki S. Todero adı ile tanınır. Bu ada iki kale ile savunulmakta idi. Osmanlı ordusunun sahile çıkarak Hanya üzerine yöneldiği gece Amasya Sancakbeyi Ahmed Paşa, Turhala Beyi Ahmed Bey yeniçeriler ve Magrip ocakları askerleri ile birlikte Todero’ya ayak basarak Venediklilerin bırakmış oldukları yukarı kaleyi ele geçirdiler. Güneş doğarken de ikinci kaleyi fethettiler. Bundan sonra Osmanlı donanması Hanya limanına girdi (27 Haziran 1645).

Hanya, Girit’in üçüncü başkentidir. Bu adını İspanya Araplarının adaya gelişlerinde vermiş oldukları hendek adından almıştır. O tarihten sekiz yüz yıl önce İslâm sancağının dalgalandığı bir noktaya asker çıkarmak Osmanlılar için, bütün adanın fethine delâlet eden bir hayır alâmeti idi.

Kuşatmanın on yedinci günü (13 Temmuz 1645) yardım için gelen elli Cezayir gemisi ada açıklarında göründü. Osmanlı donanması selam topları ile bunu karşıladı.

Osmanlılar iki defa hücum ettiler. Bunlara da karşı konuldu. Ancak garnizon üçüncü bir hücumu beklemeden teslim bayrağını çekti. İsteyenlerin serbestçe çekilip gitmelerini, can ve mallarının korunmasını belirten bir teslim mukavelenamesi imzalandı. 23 Ağustos günü kuşatılanlar kadınları ve çocukları ile şehirden çıkarak, iki saf üzerinde dizilmiş olan Osmanlı ordusu arasından hiç bir hakarete uğramaksızın geçip gitti.

O gün kapıcılar kethüdası Hüseyin Ağa ile yeniçeri subaylarından Ömer Ağa, kalenin teslim olunduğu müjdesini İstanbul’a götürdü. Hanya’nın fethinden dolayı üç gün üç gece İstanbul’da şenlik yapıldı. Bu sıralarda eski Budin Beylerbeyi Deli Hüseyin Paşa Hanya Valisi tayin olundu.

HAMİD, SİVAS VE BAĞDAT ÂSÎLERİ

Devlet idaresinin bozulması ve hükümetin gevşekliğinden dolayı eyaletlerde isyanlar çıkması şaşılacak bir şey olmaz.

Haydaroğlu, Ali Baba tekkesinde ansızın yakalanarak, bütün adamlarıyla birlikte kılıçtan geçirilmiş olan babası Mehmed'in öcünü almak için Teke sancağında ayaklandı. Anadolu ve Karaman valileri Haydaroğlu üzerine yürümek için emir aldılar.

Padişah, Sivas Valisi Vardar Ali Paşa'dan "bayram harçlığı" adı ile otuz bin kuruş istemiş, Ali Paşa parası olmadığı cihetle bu emre uymamıştı. Bab-ı Hümayun bu işi daha ileri götürmeyerek âsî olan paşayı yatıştırmak için eyâletinde bırakıldığını belirten bir berat yolladı. Ancak Ali Paşa dürüst ve bağımsız fikirli bir adam olduğundan, halkı dayanamıayacak bir dereceyi bulan haksızlıklar boyunduruğundan kurtarmak hevesine kapıldı.

Vardar Ali Paşa ile bir kaç beylerbeyinin harem tahakkümlerine ve valilerin sık sık değiştirilmelerinden dolayı devlette belirmiş olan anarşiye karşı daha fazla tahammül etmeğe güçleri kalmadığından askerî ve mülkî memurların üç yıldan önce değiştirilmemeleri hakkında Sultan İbrahim'den bir hat istemek üzere birleşmeleri güç olmadı.

Vardar Ali Paşa padişaha takdim olunan dilekçeyi desteklemek için bir miktar da asker toplamıştı. Bir süre bunları disiplin altında tutmak mümkün oldu ise de askerler yavaş yavaş firar etmeğe başladıklarından bunları kasaba ve köyleri yağmalamaktan alıkoyamayınca göz yummaktan başka yol bulamadı. Bundan doğan karışıklıklar ise çok kötü sonuçlar doğurdu. İbşir Paşa, Vardar Ali üzerine gönderildi.

Eski Sadrazam Salih Paşa, Bağdat'ı, hazinedarı İbrahim'e vermişti. İbrahim Paşa, koruyucusunun yok edilişinden sonra kendi yerine atanmış olan Musa Paşa'ya şehrin

kapılarını kapadı. Fakat sonra padişahın emirlerine itaat etmek ister gibi görünerek Musa Paşa'yı içeri aldı ve tutukladı. Bu haber İstanbul'a erişince, Salih Paşa'nın kardeşi Murteza Paşa Bağdat valiliğine gönderildi.

Murteza Paşa âsî İbrahim Paşa'nın ölüm fermanını götüren ikinci imrahorun hareketi sırasında İstanbul'dan çıktı. Murteza Paşa'nın yola çıkışından az bir süre sonra, onun da başını İstanbul'a getirmek üzere, Haseki Murad arkasından gönderildi. Murad Diyarbekir'de ikinci imrahor da Bağdat'ta misyonlarını yerine getirdiler.

Gerek İbrahim Paşa'nın gerekse ona halef olarak tayin olunan Murteza Paşa'nın başları İstanbul'a gelince Saray-ı Humayun'un kapısına atıldı. İbrahim Paşa'nın öldürülüşü üzerine hapisten kurtulan Musa Paşa selefinin taraftarlarından bir kaç kişiyi öldürmek suretiyle işe başladı. Bu yüzden İran'a kaçanlar da oldu.

KANDİYE KUŞATMASI

5 Mayıs 1648 tarihinde Girit'te Ak Tabya denilen Ayadimitri istihkâmları üzerine doğru metrisler açıldı, kuşatılanlar bir gece hücumu ile Osmanlıların inşaatından bir kısmını tahrip ettiler. Osmanlıların S. Lusia tepesi üzerine yerleştirdikleri bataryalar Yesû ve Meryem istihkâmlarına ateş açtılar.

Kuşatma hatlarının sonunda Anadolu askeri ve altı büyük top ile Çankırı ve Adana sancak beyleri yer almıştı. Sağ tarafta da altı kuşatma topu ile Rumeli askeri dizilmişti. Serdar merkezde idi.

Dört hafta sonra yapılan bir hücumda Hüseyin Paşa'nın alt çene kemiğine iki kurşun değdi. Paşa yaralarına önem vermedi. Çenesini bir mendil ile bağladı. Düşman çekilinceye kadar askerin içinde bulunarak onları yiğitlendirmekte devam etti. Bir süre sonra Yesû kulesi ile

bir kısım askerî mühimmat ve bir hayli bayrak Osmanlıların eline geçti (3 Temmuz 1648).

Osmanlılar yeraltı çalışmalarına hız verdiler. Fakat Roma, Malta, Floransa kadırga ve kalyonları kuşatılanların yardımına gelince Venedikliler cesaretlendi. Karşılıklı olarak bazı hücumlar bir sonuç vermedi. Ancak Kandiye kuşatmasının devamı bir çok güçlüklere yol açıyordu. Bazı sebeplerle ve ihmaller bu yıl içinde Osmanlıların Girit adasını fethini engelledi.

Donanma henüz ne adam, ne de mühimmat getirmişti. Hüseyin Paşa'nın bu konuda Bab-ı Hümayun'a takdim eylediği ariza Kaptan Paşa Ammarzade'nin hayatına mal oldu. Kaptan paşalık Boğaz Kumandanı Voynok Ahmed Paşa'ya tevcih olundu.

VARDAR ALİ PAŞA'NIN İSYANI VE SONUNDA ÖLDÜRÜLÜŞÜ

Bu zamanlarda bir kaç vali ve bir hayli âsînin başları kesilmiştir. Genel olarak sert hareket edilmiş, epeyce idam cezaları uygulanmıştır.

Salih Paşa'nın oğlu Erzurum Valisi Mehmed Paşa'nın yok edilmesi için de tertipler hazırlandı. Mehmed Paşa da Aksaray'a giderek etrafına bir takım adamlar toplayıp öç almak için hazırlandı. Bazı olaylardan sonra Mehmed Paşa şiddetli bir kış içinde Erzincan'a gitmişti. Orada Sivas Valisi Vardar Ali Paşa'dan bir ulak gelmiş ve onun tekliflerini getirmişti.

Ali Paşa durumu açıkladıktan sonra Valide Sultan'ın kendisine yazdığı mektuplarda çok sayıda asker ile Üsküdar'a gelerek sadrazamın, Şeyhülislamın, Cinci Hoca'nın ve daha bir çok kişinin başlarını istemesini bildirdiğini yazıyor ve bayrağı altında üç vezir ile on bey toplandığını açıklayarak birlikte İstanbul'a gitmek ve

Ahmed Paşa'dan intikam almak üzere kendisinin Tokat'a gelerek toplananlara katılmasını istiyordu.

Mehmed Paşa bu mektuptan yanındaki ağalara ve leventlere bilgi verince hepsi birden; yürüyüp cenge girişmeyi, ya öldürmeyi yahut da ölmeyi arzuladıklarını belirttiler. Bunun üzerine Mehmed Paşa derhal Vardar Ali Paşa'nın çağrısına koşmak üzere Merzifon üzerine yürüdü.

Merzifon'da iken Murteza Paşa'nın idamı ile görevlenerek ölünün başını alıp İstanbul'a dönmekte olan Haseki Murad ile Horozcu Çavuş'a tesadüf etti. Mehmed Paşa zavallı amcasının acıklı sonucu için birkaç damla göz yaşı dökmekle beraber padişah irâdesini yerine getirenlerin yollarına devam etmelerine engel olmadı.

Kendisinin de ne hale uğratılmak istenildiğini anlayarak mümkün olduğu kadar fazla sekban ve gayrı muntazam süvari yazmağa çalıştı. Bununla beraber ne suretle hareket olunacağını görüşmek üzere çeşnigirini Vardar Ali Paşa'ya ve imamı Evliyayı da Köprülü Paşa'ya yolladı.

Köprülü, Vardar Ali Paşa üzerine yürümek için Bab-ı Hümayun'dan emir almıştı. Evliya Çelebi misyonunda başarılı olamadı Bununla beraber birkaç yüz sekban ve sarıca yazarak efendisi Mehmed Paşa'nın bulunduğu Merzifon'a götürdü.

Mehmed Paşa, Tokat'a doğru yoluna devam etti. Çorum'da iken, kendisine Diyarbekir eyaleti emri getirildi. Ancak Mehmed Paşa bu aldatılmaya gelmedi. Ankara'da iken, Salih Paşazâde'ye bu sefer Kars eyaleti emri geldi. Bu sırada Vardar Ali Paşa'dan gelen bir mektupta acele Tokat'a bir an önce gelmesi isteniyor ve İbşir Paşa'nın da birçok asker ile kendilerine katılacağı haber veriliyordu.

Mehmed Paşa, Kars görevini de güvenli bulmadı. Vardar'a da İstanbul üzerine yürümenin tehlikelerini ve İbşir Paşa'ya da güvenilmemek gerektiğini açıklayan bir mektup yazmayı da ihmal etmedi. Bu mektubu Ali Paşa'ya ulaştırmağa Evliya

Çelebi'yi memur etti. Evliya, Ali Paşa'dan iltifat görmüş ve paşa, Evliya'ya hediyeler vermiştir.

Hemen o sırada Köprülü Mehmed Paşa'nın yedi bey refakati ile Sarmaşıklı boğazını ve Amasya Valisi Hüseyin Paşa'nın da Direklibel'i işgal ettikleri haberi geldi. Bunun üzerine Vardar Ali Paşa Kızılırmak geçidine doğru gidip nehirden geçti. Zile'de, Bab-ı Hümayun'dan gönderilen üç paşanın öncüleri göründü, iki ordu Çankırı'nın güneyinde çarpıştılar.

Üç paşa yenilerek tutuklandılar. Başlarından kavukları ve arkalarından hil'atleri alınıp üstün gelenin çadırının kazıklarına zincir ile bağlandılar. Evliya Çelebi, bunların eyâlet ahalisini hayvan sürüsü gibi idare ettikleri için kendilerinin de bayağı hayvan muamelesi gördüklerini yazar. Evliya, Vardar Ali Paşa'ya tebriklerini sunmuştur.

Ali Paşa başarısına gururlanmış idi. Oğul dediği İbşir Paşa, küçük çavuş ve Şehsuvar Gazi Paşa, askerinin kendisine katılışından sonra elde edebileceğini umduğu zaferleri düşünerek hülyalar kuruyordu. Bu bakımdan Evliya'nın yenilenler hakkında bağışlama ile iyi davranması konusunda yaptığı ricalara ve Mehmed Paşa'nın ihtiyatlı davranılması için bildirdiği hatırlatmalara pek önem vermedi.

Evliya'ya para dolu bir kese, bir küheylan at ve bir Gürcü köle ihsan ederek, dönüş izni verdi. O da üç gün içinde Mürted ovada bulunan efendisinin yanına döndü.

Mehmed Paşa kendisi ile emellerini birleştirdiği Ali Paşa'nın gafil davranışlarını anlayınca üzüldü. Mehmed Paşa'ya da bu zamanlarda bir hatt-ı hümayun gelmişti. Paşa, bunun taşıdığı maharetli kandırıcı fikirlere göre safdil Ali Paşa'nın da böyle yazılarla her halde aldatılacağına hükmetti.

Bu mektupta Mehmed Paşa'nın başka paşalarla birlikte Vardar Ali Paşa üzerine yürümesi onu yok etmesi bildiriliyor, buna karşılık da kendisinin Mısır Valisi tayin edildiğini ve istediği takdirde bu yeni görevini en çok beğendiği ağalarından biri vasıtasıyla de idare edebileceği

açıklanıyordu. Mehmed Paşa bu Hatt-ı Hümayun'u Evliya ile Ali Paşa'ya yolladı.

Vardar'ın kethüdası Halil kendi efendisine de bu anlamda bir Hatt-ı Hümayun geldiğini söyledi. Bu padişah mektubunda da Vardar Paşa'ya, Mehmed Paşa üzerine yürümesi ve onu nerede bulursa öldürüp başını yollaması isteniyordu. Ona da mükâfat olarak Mısır eyaleti tevcih olunuyordu, işte Bab-ı Hümayun'un siyaseti böylece iki âsi paşayı, her ikisine de aynı şeyi vaadederek, birbiri aleyhine sevketmekte idi.

Evliya, Ali Paşa huzuruna yeniden çıktığında Paşa : "Sadece padişahın Hatt-ı Hümayunu'nu değil, Valide Sultan'ın ve daha başka adamların da mektuplarını ona gösterdi. Bunlar başkentte hüküm süren irtikâplara, karışıklıklara bir son vermek için Vardar'ı İstanbul üzerine yürümeğe teşvik eyliyordu.

Vardar Paşa, gaflet içinde iken İbşir Paşa'nın öncüleri göründü. Gözü bir türlü açılmayan Vardar Ali Paşa, hâlâ İbşir'in kendisini desteklemeğe geldiğini zannediyordu. Oysa ki İbşir'in ordusu Küçük Çerkeş ırmağını geçtikten sonra Vardar'ın ordugâhı üzerine yürüdü. Yedi saat cenkten sonra üstünlük İbşir Paşa tarafında kaldı. Vardar bir neferin vurduğu bir değnekle yere düşürülüp bağlanmıştı.

Vardar'ın çadırının kazığına bağlattığı üç paşa da kurtarıldılar. Bunlar da hazır oldukları halde İbşir'in önüne götürülen Vardar ona acı sözler söyleyerek karısının namusunu koruduğu için mi kendisine böyle mükâfat etmekte olduğunu da sordu. Nihayet, "Şimdi başımı kes ve istediğin yere koy", dedi. Vardar, ordusunun başlıca subayları ile boğuldu. Başları İstanbul'a gönderildi.

Bu savaşa ve onun acı sonucuna tanık olan Evliya Çelebi, İbşir Paşa ile de konuşmuş ve konuşmalarını da eserine aktarmıştır. İbşir Paşa'dan da bazı hediyeler koparan Evliya, Defterdarzâde Mehmed Paşa'ya ondan bir de mektup götürmüştür, İbşir Paşa mektubunda Mehmed Paşa'ya, dostça olarak İstanbul'a gitmesini öğütlüyordu.

Vardar'ın başı İstanbul'a gelince değişik görüşler söz konusu oldu. Halkın bir kısmı, her türlü cezaya lâyık olan bir âsinin ortadan kalkmasından dolayı memnunluk duymak gerekeceğini savunuyordu. Başkaları ise devlette düzeni geri getirmeğe gücü yeten az bulunur bir adam olan Vardar Paşa'nın, yok edilmesinden dolayı üzüntülerini açıklıyorlardı.

KIRIM HANLARI ALEYHİNE LEHİSTAN VE RUSYA'NIN ŞİKÂYETLERİ

Lehistan ve Rusya hükümetleri Tatarların o taraflara akın ederek iki devlet tebasından kırk bin kişiyi esir etmiş olmalarından dolayı şikâyet etmişlerdir. Padişah, alınan esirlerin memleketlerine iade olunmak üzere İstanbul'a gönderilmelerini Kırım Hanına bildirdi. Kırım Hanı İslâm Giray, bu paylayıcı emir okunduğu zaman:

"Biz, padişahın bendeleriyiz. Ruslar ancak görünüşte ve bizim zafer silahlarımız altında kaldıkça barış isterler. Fakat biz nefes almalarına meydan verince Anadolu sahillerini kayıkları ile yağmalarlar. Burada terkedilmiş iki kale olduğunu ve bunları işgal etmenin maslahata uygun düşeceğini defalarca arzeyledik. Şimdi ise onları Ruslar istilâ ettiler. Yirmi palanga yaptılar. Eğer bu sene de hareketsiz kalırsak, Akkirman'ı ve bütün Moldavya'yı ele geçireceklerdir", demekten kendini alamadı.

Sadrazam İstanbul'da savaş olaylarından söz açılmasını yasaklamıştı. Venediklilerin Akdeniz Boğazını abluka

ettiklerini padişahtan gizli tutuyordu. İbşir Paşa da Anadolu'nun durumu hakkında gerçeğe uymayan bir ariza yollamıştı.

Bu sıralarda bazı adamlar da âsî adı altında idam edilmişlerdir. Fakat bunların büyük bir kısmı suçları ispat edilmiş kimseler olmamışlardır. Ayrıca bazılarının naşları hakkında da halkın nefretini toplayacak kadar saygısızlık gösterilmiştir.

YENİÇERİLER VE ULEMÂNIN SADRAZAMIN AZLİNİ İSTEMELERİ

6 Ağustos 1648 tarihinde Sadrazam Ahmed Paşa, küçük oğlu Baki Bey'in düğününü icraya başladı. Bu vesile ile yeniçerinin en nüfuzlu subaylarından olan Kara Murad, Müslihiddin, Bektaş ve Kara Çavuş da davet edilmişlerdi. Ahmed Paşa fırsattan faydalanarak bunları yok etmek niyetini besliyordu. Ancak ziyafet odasında tertiplenen tuzaktan, hemen kaçmak sureti ile kurtuldular.

Yeniçeri subayları sadrazamın hazırladığı ölüm yolculuğundan kurtulur kurtulmaz orta camiye gittiler. O akşam diğer subaylar ve eski yeniçerilerle görüşerek Ahemd Paşa'nın azlini kararlaştırdılar. Şeyhülislama da haber göndererek ocağın ittifakını bildirdiler. Onun da ulemâ ile söz birliği edip hazırlanmasını istediler.

Ertesi Cuma günü ağalar hazırlıklı ve silahlı olarak yine orta camide toplanıp ulemâya davet tezkereleri yolladılar. Sonra Fatih Camii'ne gidildi. Ocak ağaları camiin iç kapısı yanındaki sofalara oturup neferler karşılarında el bağladı. Şeyhülislam mihrapta oturmuştu. Kazaskerler ve mollalar, müderrisler, mihraptan kapıya kadar şeyhülislamın sağ ve sol tarafında iki saf olmak üzere rütbelerine göre yerleşmiş idiler.

Meselenin önemi bakımından sipahilerin de çağırılmasına karar verildi. Sipahi subayları da hazır olunca Ahmed

Paşa'ya oraya gelip görüşmesi için haber gönderildi. Fakat sadrazamın yerine çavuş başının geldiği görülünce:

"Vezire git, mühürü iste" diye bağırıştılar. Çavuşbaşı bunun üzerine kaçtı ve bir daha görünmedi. Bundan sonra padişah tarafından şeyhülislama gelen bir Haseki de çok güç duruma düştü. Az daha parça parça edilecekti. Sadrazamın teslimi isteniyordu. Toplananların buradan orta camiye gitmesi teklif ve kabul olundu.

Halkın geniş ölçüde nefret ettiği Kazasker Muslihiddin de onlarla birlikte camiye gitmek istediyse de Şeyhülislam: "Gelmesin, sonra kendisi bilir" diye haber yolladı. Orta camide Sadrazam Ahmed Paşa'nın azli ve ihtiyar Mehmed Paşa'nın onun yerine tayini kararlaştırıldı.

Bu Mehmed Paşa aslında sipahi olmakla beraber eskiden yeniçeri ağalığında da bulunmuş ve defterdarlık da etmişti. Son zamanlarda Yenikapı yakınındaki bahçesine çekilerek Mevlevi dervişleri ile birlikte vakit geçiriyordu. Bundan dolayıdır ki, Derviş ve Sofî Mehmed Paşa ünvanlarıyla anılırdı.

Mehmed Paşa camiye gelince sadrazam diye alkışlanarak eli öpüldü. Durum Sultan İbrahim'e de bildirildi. Padişah Şeyhülislam ile yeni sadrazamı sarayına çağırdı ise de sadece Mehmed Paşa gönderildi. Ancak Sultan İbrahim Ahmed Paşa'nın azlini kabul ediyor, fakat teslime yanaşmıyordu. Buna karşılık camide toplananlar buna razı olmadılar.

Tekrar padişaha gelen yeni sadrazam durumu açıklayınca hakarete uğradı. Sultan İbrahim kendisini tehdit de etti. Bununla da yetinmeyip üzerine yürüyerek yumrukladı. Mehmed Paşa mührü şeyhülislama geri yollayarak istifasının kabulünü istediyse de söz dinletemedi ve camiye getirildi.

Ayaklananlar şehir kapılarını kapadılar. Şehzadelerin hayatlarının korunması için Valide Sultan'a tezkere yazdılar. Kapı Ağası ile Bostancıbaşıya da adam yollayarak Ahmed

Paşa’nın idamına, Sultan İbrahim’in tahttan indirilişine ve Şehzadeyi tahta çıkarmaya karar vermiş olduklarını tebliğ eylediler.

Padişah tarafından toplantı yerine gelen Mirahor Mustafa Paşa’ya da Sultan İbrahim’in durumunu, zulümlerini sayarak memleketin içinde bulunduğu güç şartları belirttiler. Nihayet toplananlar adına padişaha, dört teklif götürmesini söylediler:

Önce rüşvetin kaldırılması, sonra da kadınların idareden uzaklaştırılması isteniyordu. Ayrıca sadrazamın idamı kesin olarak öne sürülüyordu. O gece ulemâ evlerine gitmediler. Gün Cuma olduğu halde Cuma namazını da kılmamışlardı. Ulemâ yeniçeri odalarına dağıtılmış ve onlar tarafından ağırlanmıştır.

AHMED PAŞA’NIN BOĞDURULMASI

Ahmed Paşa durumunu düşünerek sarayına çekilmişti. Gece yarısına doğru ağaların orta camide toplandıklarını öğrenmiş, hemen hazinesinde bulunan altı bin altın ve kıymetli bir kaç yüzükle bir Mushaf-ı Şerifi alarak ata binip dostlarından birinin evine gitti. Ancak burada da kendini rahat hissetmediğinden iki yer daha değiştirdi. Son olarak Hacı Behram adında birinin evinde iken yakalandı. Yeni sadrazamın huzuruna götürüldü.

Mehmed Paşa’nın kethüdası, Bergamalı Hüseyin Ağazade, Ahmet Paşa’nın yanına gelerek hayatını kurtarabilmek üzere hazinelerin defterini istedi. Ahmed Paşa tereddütle bunları hesapladı kendi koynundan bin altın çıkardığı gibi iki adamı da üzerlerindeki üçer bin altını vermek zorunda kaldılar.

Hüseyin Ağazâde yanından çıkınca Ahmed Paşa uyumak istedi. Fakat kısa bir süre sonra uyandırıldı. Askerin kendisini istemekte olduğu ve sadrazamın da kurtarmağa çalıştığı haberi verildi (8 Ağustos 1648).

Ahmed Paşa, uyandırıldıktan az zaman sonra kemendi boynunda buldu. Naaşı At Meydanı'na atıldı. Güneş doğarken ulemâ ile asker ağaları At Meydanı'ndan geçerken Ahmed Paşa'nın ruhsuz cesedini gördüler. Sultan Ahmed Camii'nde Sadrazam Sofî Mehmed Paşa'nın yanına gittiler.

Gerek kötü huylarından, gerekse irtikâbından dolayı halkın nefretini kazanmış olan Rumeli Kazaskeri Muslihiddin, ulemâ silsilesine katılmak üzere yola çıkmıştı. Fakat kiminin yanına yaklaşmak istediyse yüz bulamadı, hakarete uğradı. Şeyhülislam de kendisine sorulan bir soru üzerine:

"Biz dönsün, bugün gelmesin diye haber gönderdik. Gelmiş; kendi bilir" deyince ulemâ bu sözü Kazaskerin mahvına işaret sayarak hakaretler yağdırmayı arttırdılar. Camiin merdivenleri yakınında atından inen Kazaskere bu sefer elle tecavüzler başladı. Ulemâdan başlıyan hakaret askere yayıldı.

Asker tarafından parça parça edildi. Başı kesildi ve öldürüldükten sonra da hakaretler daha bir süre devam etti. Cinci Hoca, daha az nefret kazanmamış olmakla beraber, kayınbabası sayesinde askerin hiddetinden yakasını kurtarabildi. Camiin arka tarafındaki bir kapıdan kaçtı.

SULTAN İBRAHİM'İN TAHTTAN İNDİRİLİŞİ VE ÖLDÜRÜLMESİ

Valide Sultan'a şehzadelerin büyüğü olan Sultan Mehmed ile birlikte camiye gelmesi hususu bildirildi. Artık Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesine ve Sultan Mehmed'in de tahta çıkarılmasına karar verilmiş ve bu her iki kararın meşru olduğu hakkında da fetva alınmıştı.

Valide Sultan: "Şimdiye kadar camide cülus vuku bulmamıştır; ağalar, ulemâ saraya gelsinler" diye, cevap

gönderdi. Şeyhülislam, Kazaskerler, Muslihiddin, Bektaş, Murad ağalar saraya gittiler. Valide Sultan ulemâ ve ağalar tarafından hürmetle selamlandı. Kendisine bilhassa ihtiyar Muslihiddin Ağa tarafından devletin durumu anlatıldı.

Hazinenin israfları belirtildi. Ulemânın fetvası açıklandı. Bu bakımlardan şehzadenin tahta çıkması zarureti, aksi takdirde pek çok kanların dökülеceği, hükmün şeriatin olduğu arz olundu.

Valide Sultan, padişaha gücenmiş olmakla beraber analık sevgisi ile teessür içinde idi. İbrahim'e verdiği öğütler hoş karşılanmamış, hatta İskender Çelebi bahçesine sürülmüştü. Bütün bunlara rağmen Sultan İbrahim'in ulemâ ve vezirlerin vasiliği altında tahtında bırakılmasını teklif etti.

Ancak Şeyhülislam ve Abdülaziz Efendi buna karşı uzun uzun görüşlerini beyan ettiler. Nihayet Anadolu Kazaskeri Hanefî Efendi tesirli sözler söyledi. Düşmanın hücumlarını, müsadere ve rüşvetle devlet düzeninin zedelenişini, bir bir saydı. Devrin daha bir çok sıkıntılarını ana çizgileriyle özetledi.

Valide Sultanın yedi yaşındaki masum bir şehzadenin sultanlığının nasıl olabileceği hakkındaki sorusuna da Hanefî Efendi şu yolda cevap verdi:

"Mezhebimizin imamları olan Hanefî ulemâsının, büyük akıldan yoksun olursa sultanlık edemez; akıllı küçüğün sultanlığı caizdir buyurdukları kitaplarımızda yazılıdır. Buna göre fetvalar verilmiştir. Mâsum cülus eder, veziri işleri yürütür. Amma aklı başında olmayan otururssa kan dökülür. Bu bakımdan muhalefet buyurmayınız, hemen şehzade hazretlerini getiriniz."

Valide Sultan nihayet: "Gideyim, şehzadenin sancağını sardırayım, çıkarayım" dedi. Bu sözü ulemâ, ağalar, şevkle alkışladılar. Darüssaade önünde bir taht hazırlandı. Henüz yedi yaşında bulunan şehzade Sultan Mehmed, saray ağaları etrafını çevirmiş oldukları halde içerden çıktı (8

Ağustos 1648). Gün batışından üç saat önce yeni padişaha vezirler ve ulemâ biat ettiler.

Padişahın korunması Valide Sultan ile Bostancıbaşıya sıkı sıkı tembih edildikten sonra, vezirler ve ulemâ, tahttan indirildiğini tebliğ için Sultan İbrahim'in yanına gittiler. Kendisine karşı saygılı davranmakla beraber:

"Padişahım, ulemâ ve ayanın reyleri uyarınca içeri buyurunuz," dediler. Sultan İbrahim "Bre hainler ben sizin padişahınız değil miyim? Bu nasıl iştir?" diye feryada başladı. Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi cesaretle söze başlayarak ona artık Padişah olmadığını açıkça söylemekten çekinmedi.

Sultan İbrahim, Şeyhülislam, Aziz Efendi, Muslihiddin ve Bektaş ağalar ile uzun uzadıya tartıştı. Bir türlü tahtından inmek istemiyordu. Hazır bulunanlara "hain" diye hitap ederek hakaretler yağdırdı. Küçücük bir çocuğu padişah yapmanın yersizliğini söylemek istedi. Daha da bir çok abuk sabuk sözler söyemekten çekinmemiştir.

Bu arada ellerini göğe kaldırarak beddua da etmiştir. Silahtar ve çuhadar kollarına girerek bir kaç adım ileri götürdüler. Yine de karşı koymak istediyse de bunun faydası olmadığını anlayınca: "Demek alnımın yazısı bu imiş; emir Allah'ın," deyip yürüdü. Sadece küçük bir pencereden aydınlık alan iki odaya kapatıldı.

Sultan İbrahim'in tutuklanmasından on gün sonra sipahiler, babasının tahtından zorla indirilmiş ve sultanlık makamına bir küçük çocuk getirilmiş olmasından şikâyetle hal edilen padişah lehine seslerini yükselttiler.

Şeyhlislâm Abdurrahim, Sadrazam Sofi Mehmed, kazaskerler, yeniçeri ağası, Murad Ağa ve başkaları eski

durumun geri gelmesi halinde devletin ve kendilerinin selametlerinin tehlikeye gireceğini düşünerek Sultan İbrahim'in hemen idamına karar verdiler. Bu konuda hareketlerine şeriata uygun bir şekil vermek için şeyhülislamdan da fetva aldılar.

Şeyhülislam, Sadrazam, kazaskerler, ağalar, Sultan İbrahim'i öldürmek için saraya gittiklerinde saray hademesinden hiç biri öldürme olayını paylaşmak istemedi. Hepsi kaçıştılar (18 Ağustos 1648). cellad Kara Ali bile kendisine düşen korkunç işi yapmamak için gizlendi. Fakat bizzat Sadrazam onu araştırıp buldurdu.

Sofî Mehmed Paşa, Şeyhülislam ile Kara Ali'yi ve yardımcısı Hammal Ali'yi alarak Sultan İbrahim'in tutuklandığı yere girdi. Sultan İbrahim gül renginde bir atlas entari giymiş, kırmızı çakşırının sırmalı uçkurları dışarıda kalmıştı. İçeriye girenleri görünce yine söylenmeğe başladı. "Bu zalimler beni öldürecekler, aman, aman," diye bağırdı.

Ondan sonra Şeyhülislama dönerek "Bak Abdurrahim, Yusuf Paşa, fitneci ve hain olduğunu söyliyerek seni öldürmemi tavsiye etmişti. Ben seni öldürmedim; meğer sen beni öldürecek imişsin," yollu feryatlarına devam etmek istedi.

O zaman cellat elini Sultan İbrahim'in üzerine koydu. Uğursuz kemend sözlerine ve hayatına son verdi... Naaşı has oda önündeki odaya çıkarıldı. Ayasofya'da Sultan Mustafa'nın türbesi yanına gömüldü.

-XLIV- YENİ PADİŞAHIN EYÜP CAMİİ'NDE KILIÇ KUŞANMASI

Ulemâ'nın ve ağaların Sultan Mehmed'i tahta çıkardıkları günün ertesinde Sadrazam Ahmed Paşa'nın ve Kazasker

Muslihiddin’in naaşları At Meydanı’ndan kaldırılmıştı.

Sultan Dördüncü Mehmed cülusundan sekiz gün sonra kılıç kuşanmak üzere Eyüp Camii’ne gitti (16 Ağustos 1648). Büyük Mirahor, padişahın binmiş olduğu atın dizginini tutuyordu. Padişah içeriden sarı renkte bir elbise giymiş olup onun üzerinde altın işlemeli bir kırmızı cübbe vardı. Sultan Selim modelindeki sarığında bir mücevher iğne parlamakta ve onun üzerinde de bir sorguç bulunmakta idi.

Eski usul uyarınca Sultan İbrahim’in haseki ve cariyeleri eski saraya naklolundu. Sultan I. Ahmed’in hanımı, Sultan Dördüncü Murad’ın annesi Kösem Mahpeyker Sultan’ın da saraydan çıkması gerekirdi. Ancak torunu Sultan Mehmed’i tahta çıkarmış olduğu için adına sultanlık etmek üzere sarayda kaldı.

Aslı Rus olan genç Valide Sultan Turhan da sarayda bulunuyordu. Fakat bu sıralarda devlet işleri üzerinde henüz bir etkisi yoktu.

CİNCİ HOCA’NIN İDAMI VE CÜLUS BAHŞİŞİ

İsraflar hazineyi boşaltmıştı. Oysa ki asker cülus bahşişi istiyordu. Bu sıkıntı içinde Cinci Hoca’nın mallarının müsadere edilmesi tam zamanında yardıma yetişti. Sadrazam, cülus bahşişine yardım olmak üzere Cinci’den iki yüz kese istemiş, o da bunu vermekten çekinmişti.

Ancak bir çok memuriyetleri satarak servetini üç bin keseye vardırdığı anlaşılan Cinci Hoca yakalanıp Sadrazam huzuruna getirildiği zaman direnmekten vazgeçti. Cinci parasının bulunduğu yerleri haber verdi. Bu paralar cülus bahşişi olarak askere dağıtıldı.

Bu bahşişler, “Cinci Parası” adı ile piyasada dolaşmıştır. Cinci Hoca bir ay tutuklandıktan sonra sancakbeyi niteliği ile Habeş Eyâleti’nde İbrim’e gitmek üzere emir aldı. Mihaliç’te nikrise tutularak birkaç gün orada durakladı.

Bu sırada kendisinin kabahatsiz olduğundan söz açarak ağzına geleni söylemesi ve İstanbul'daki bazı adamlarının onun hakkında uygulanan işlemin haksız olduğunu yaymağa başlamaları ve başka sebepler dolayısıyla idam kararının verilmesi gecikmedi.

Cinci Hoca, ölüm haberini getiren çavuşu, kendisini davete gelmiş sanarak sevinmiştir. Tarihçilerin de dediği gibi gerçekten bu bir davet idi. Ama İstanbul'a değil toprağın toprağa, ruhun ruha çağırışından ibaretti.

Cinci Hoca'nın üç bin kesesini almış olan devlet hazinesi Cülus bahşişi için üç bin seksen kese, iç hazine ise sadece bin kese verdi. Herkese beş yüz kuruş itibariyle bunun toplamı iki milyon kırk bin kuruşu buluyordu. Her kuruş da yüz yirmi akça olduğundan toplamı iki yüz kırk dört milyon sekiz yüz bin akça tutuyordu.

Paradan, elli bin yeniçerinin her biri, üç bin akça aldığı gibi bundan başka olarak da beş akçaya kadar günlük tahsisat terakkisine kavuştular.

HADEME-İ HASSA ORGANİZASYONU

Üç saray vardı: Edirne'de, Galata'da, İstanbul'da. İstanbul sarayı Kanunî devrinde kurulmuş olup en çok Bosna ve Arnavutluk'ta aile ocaklarından alınan Hıristiyan çocuklarına tahsis edilmişti.

Hademe-i hassa bu üç saraydan çıkarak sipahi sınıfına girerler, yahut sarayın altı odasından en sonda bulunan Büyük Oda, Küçük Oda denilen iki odaya dahil olurlardı. Bu dereceler aşıldıktan sonra diğer dört odaya kabul olunurlardı. Her birinde üç yüz hademe bulunan Edirne, Galata, İstanbul sarayları, aslında, askerî ve idarî meslekler için talebe yetiştiren birer okul niteliğinde idiler.

Büyük ve küçük odalar henüz kayıt olunmuş hademeye mahsus olup birincisinde iki yüz, ikincisinde yüz kişi vardı. Daha yukarı odalarda padişahın şahsına bağlı bulunan

subaylar var idiler. Bu dört odanın en sonundaki seferliler odası idi. Ondan bir derece yukarısı kiler odası idi. Mutfak adamları kilercibaşı yahut tatlıcıbaşı denilen zâta bağlı olup on iki sınıfa bölünmüşlerdi.

Diğer odalar da hazine odası ve has odadan ibaret idiler. Birinci odaya yeni has odaya geçenler sarayda ve devlet idaresinde büyük görevlere atanmak üzere buradan ayrılırlardı. Buradaki kırk kişi görevlerine göre değişik ünvanlarla anılırlardı: Silahtar, çuhadar (Padişah'ın üst elbisesini getiren), rikâbdar (üzengi tutan) v.s.

Birinci oda hademesi ilk zamanlarda günde yirmi beş, ikinciler on, diğer odaların hademesi de sadece sekiz akça alırlardı. Dördüncü Murad birincilerin günlük tahsisatlarını otuz akçaya, ikincilerin on ikiye, diğerlerininkini de ona çıkardı. Bütün bu odaların şefi kapı ağası idi.

Edirne ve Galata sarayları iç oğlanları ile İstanbul sarayının büyük ve küçük oda iç oğlanları daha üst derecede olan dört oda hademesinden başka türlü giyinirlerdi: Birinci takım çuhadan elbise giyerek kaftan kullanmazlardı. İkinci takım ipekli elbise ve kaftan giyerlerdi.

SİPAHİLERİN AYAKLANIŞI, HADEME İSYANI

Galata sarayı hademelerinden bazıları tahta çıkış günü terakkiye kavuşmak için sadrazam, Şeyhülislam ve asker ağaları katında usûl dışı teşebbüslerde bulundular. İstanbul sarayının büyük ve küçük oda hademesi de arkadaşlarının girişkenliklerine katılmak istediler.

Sadrazam ve Şeyhülislama yolladıkları dilekçe saray ağasının eline düştü. O da bunu kapı ağasına gösterdi. Bunun üzerine bu düzensizliğin bastırılması emri verildi. Karışıklık kolayca önlenemedi. Nihayet sadrazam da işe müdahale etmek zorunda kaldı.

Daha bir takım olaylardan sonra kilercibaşı ve seksenden ziyade hademe saraydan kovuldu, ötekilerine de bayramda hizmetler verileceği vaad olundu. Bayramın dördüncü günü bütün hademe için değil, içlerinden iki yüz kişi için sipahi sınıfına kayıt yapılması uygun görüldü.

Bunlar, Şam Valisi Murtaza Paşa ile birlikte Suriye'ye gitmek üzere hazırlanma emrini aldılar. Murtaza Paşa aslen Bosnalı idi. Saraya kabul olunarak yirmi üç yıl içinde birinci odanın büyük memuriyetli olan silahtarlığa yükselmişti.

İsyanın sınırı sadece saray hademesine münhasır kalmadı. Sipahiler de taşkınlıklara başlıyarak Sofî Mehmed Paşa'dan memnun olmadıklarını söylemeğe başladılar. Onlar da çocukları için sadrazamdan terakkiler istiyor, gulamiyelerinin verilmesini öne sürüyor ve Sultan Dördüncü Murad zamanında olduğu gibi Bab-ı Humayun'da görevlendirilmelerini arzu ediyorlardı.

Âsîler, 25 Eylül 1648 tarihinde Üsküdar'da toplandılar. Sofî Mehmed Paşa'nın münasebetsiz hareketleri de bu isyanın sebepleri arasındadır. Ayrıca sipahilerin organizasyon kusurlarının da bu yeni ayaklanmada etkisi olduğu söylenebilir.

Aslında yeniçeriler, sipahilerden daha iyi organize edilmişlerdi. Yeniçerilerde Ağa, Kul kethüdası, Sekbanbaşı, Zagarcıbaşı. Samsoncubaşı, Turnacıbaşı ile kurmay heyetini teşkil eden diğer subaylardan başka her alayda (Orta) belli şefler vardı. Miralay (Çorbacı), Aşçıbaşı, Sakabaşı, Vekilharç, Odabaşı, Bayraktar, Başeski (en kıdemli yeniçeri), Baş Karakullukçu.

İlk zamanlarda sipahilerde böyle bir geniş dallanma yapılmamıştı. Bunların sadece bir ağaları, bir kethüdaları, bir çavuşları bulunuyordu. Bu bakımdan on, on beş bin kişi ancak on beş kadar subayla idare olunuyordu. Sadrazam da gururu ve hükümet idaresinde bağlı olacağını vaat ettiği prensiplerden ayrılması ile sipahilerin tepkisini üzerine çekti.

Ulemâdan da bazı kısa görüşlü kimseler çocuk bir hükümdarın zamanında gerçekten sadrazamın bir nevi hükümdar olduğuna kendilerini inandırdılar. Bunun üzerine Sofi Mehmed Paşa divan işlerini ihmal etmeğe ve kendisinde bir nevi sultanlık kudreti var olduğu zannına kapıldı. Mevkilerin satılmasına son vermeğe söz vermiş olduğunu unutarak vali tayin edilmiş olanlardan para istedi.

24 Ekim 1648'de Galata Saray hademesi nümayişlerde bulundu. Büyük ve Küçük Oda hademesi de onlara katıldı. Hep birden elçi hanını işgal eylediler. Girit'e gitmek üzere kaydedilmiş olan bin sipahi de ayaklanarak Silivri'den İstanbul'a döndüler. Durum tehlikeli bir hal almağa başladığından ulemâ dîvâna çağrıldı. Silahlı ve dövüşe hazır bir durumda kışlalarında beklemeleri için yeniçerilere emir verildi.

YENİÇERİLERİN SİPAHİLERİ YOK EDİŞİ

Ertesi gün sadrazam ve Şeyhülislam yeniden divana davet olundular. Eski Bursa kadısı Musa Efendi elçi niteliği ile sipahilere gönderildi. Fakat sipahiler şımarmışlardı. Padişahın bir ayak divanı yaparak sadrazam ve Şeyhülislamla olan uzlaşmazlıklarını çözmesini istiyorlardı.

26 Ekim 1648 hademelerle sipahiler At Meydanı'nda, ulemâ ve büyük memurlar sadrazamın konutunda toplandılar. Âsîler durumdan haber alınca Sultan İbrahim'in öldürülüşünde parmağı bulunanların hepsinin idamını istediler.

Sadrazamla Şeyhülislam yeniçeri kışlalarına giderek isyanın bastırılmasını en tesirli yollarla temine çalıştılar. Toplanan kurulda; dostça öğütlerden sonra itaat etmemekte direnirlerse, itaate dönünceye kadar, öldürülmelerini caiz gösteren bir fetva gösterildi. Bu fetva Şeyhülislam, kazasker, İstanbul kadısı, büyük molla ve müderrisler tarafından imzalanmıştı. Ulemânın bu kararı sipahilerin ve hademenin teskininde etkisiz kalmadı.

Sipahilerin sebep oldukları karışıklık, bazı yeni olaylar ortaya çıkmasaydı sona erecekti. Ayrıca üç sipahinin başlarının kesilmesi de isyanı alevlendirdi. Sipahiler At Meydanı'nda isyan bayrağını diktiler. Gece birçok meş'aleler yakıldı.

Bu sırada sadrazam ve Şeyhülislam da orta camiye gidip geceyi yeniçeriler arasında geçirdiler. Sabahleyin sipahiler şikâyetlerini Valide Sultana arzetmek üzere Harem-i Humayun'a adam yolladılar. Giden adam şu anlamda bir Hatt-ı Hümayun ile döndü:

"Yeniçeri ve sipahi kullarımın birbiriyle dövüşmelerine razı değilim. Kim uygun ise o vezir olsun!" Sipahiler bu emirle birlikte bir temsilci heyetini orta camiye yolladılar. Ancak ağalar sipahilerin dağılmalarını, yoksa haklarında verilmiş olan fetva uyarınca hepsini yok edeceklerini söylemekten çekinmediler.

Yeniçerilerin, ayaklananlara görüşlerini bildirmekle görevlendirdikleri temsilci çorbacı sipahiler tarafından öldürüldü. İşte sipahiler tarafından kan dökülmesi yeniçerileri silah kullanmak için kesin harekete sevketmiştir.

Yeniçeriler hemen öc almaktan başka bir şey düşünmediler. Çemberlitaş karşısındaki Elçi hanı yakınında yeniçeriler iki takıma ayrılarak iki paralel sokaktan sipahilerin toplanmış oldukları At Meydanı'na doğru yürüdüler. Son olarak nasihat için gönderilen zatlar da muvaffak olamadılar.

Yeniçeriler At Meydanı'na yürüdüler. Önce sipahilerin hızlı bir taarruzuna uğradılar. Fakat özellikle ihtiyar Muslihiddin'in yiğitlikleri, harekete getiren söz ve davranışları yeniçerilere önüne geçilmez bir saldırma gücü aşıladı. Sipahi başları kılıç vuruşları ile birer birer düşmeğe başladı. Kaçanlar kaçtı, ölenler büyük bir sayıya yükseliyordu.

Cami avlusuna hatta camiye, minarelere sığınanlar bile kurtulamıyordu. Sipahilerden büyük bir kısmının adları defterden çıkarıldı. Ve böylece geçim yolları kapatıldı. Onlara yeni bir kethüda tayin olundu. İsyan bastırmak şerefi kendisine isnad olunan sadrazama padişah huzurunda hil'at giydirildi.

EŞKİYA BAŞI KARA HAYDAROĞLU'NUN İDAMI

Başkent bu askerî karışıklıklar içinde iken Anadolu'da da ayaklanmalar almış yürümüştü. Haydaroğlu ve onun yardımcısı durumunda bulunan Katırcıoğlu - Ilgın ve Akşehir arasındaki bölgeyi tahrip eylediler.

Haydaroğlu, bir sancak için kendisinden eski Sadrazam Ahmed Paşa'nın otuz bin kuruş aldığını iddia ederek ayaklanmıştı. Anadolu valisi Ahmed Paşa bunun üzerine gönderildi. Yapılan bir cenkte eşkiya yenildi. Fakat sonradan Haydaroğlu ansızın Ahmed Paşa'yı basarak esir etti. Daha sonra Haydaroğlu Ahmed Paşa'yı bırakmışsa da arkasından yetişen Katırcıoğlu onu öldürmüştür (1648).

Haber İstanbul'a gelince eski Bosna Valisi Ömer Paşazade Mehmed Paşa'ya Anadolu valiliği verildi. Haydaroğlu'nu öldürene bir sancak tevcih olunacağına dair etrafa emirler yazıldı. Haydaroğlu talanlarına devam ederek Karahisar'ı da yağmaladı. Sonra Isparta'ya doğru yürüdü.

Abaza Hasan onu Isparta'da ansızın bastırdı ve esir etti. Aynı zamanda yaralanmış idi. İstanbul'a götürülen Haydaroğlu burada Parmakkapı'da asılmıştır. Onu yakalayan Abaza Hasan'a da arzusu üzerine Türkmen Ağalığı, yani Anadolu Türkmen aşiretleri ağalığı tevcih olunmuştur.

KOMPLO ÇALIŞMALARI VE DONANMANIN GİRİT'E YARDIMA GİTMESİ

Sadrazam, Valide Sultanın ve yeniçeri ağalarının nüfuzlarından korkmağa başlamakla beraber makamının kendisine verdiği tüm iktidardan da kolayca el çekmek istemiyordu. Fırsat buldukça kendisine rakip olabilecek insanları ya uzak yerlere göndermeğe çalışıyor, ya da yok ediyordu. Bu yüzden de bazı nüfuzlu insanlarla arası gittikçe daha çok açılıyordu.

Bununla beraber Şeyhülislam ile ulemâyı kendi tarafına çekmekte maharetli davranmakta idi. Böylece ağaları, hatta bizzat Valide Sultan'ı tesirsiz hâle getirebileceğini tasarlıyordu. Buna karşılık Yeniçeri Ağası Murad ile Kara Çavuş Valide Sultanla birleşerek sadrazamın azli için bir tertip kurdular.

İhtiyar Muslihiddin'ın da yardımını sağladılar. Planlarını uygulamak için elverişli bir zaman beklerlerken donanma ile ilgili bir olay ortaya çıktı. Girit'ten, Deli Hüseyin Paşa adam ve mühimmatı yeterli olmadığı için kuşatmayı kaldırmağa mecbur olduğunu bildirmişti.

Bunun üzerine Sofî Mehmed Paşa olağanüstü bir divan topladı. Bu konseyde hazır bulunanlardan bir kısmı Kaptan Paşa yüz gemi ile yardım gönderilmesi görüşünü savundular. Ancak sadrazam seksenden fazla gemi donatamayacağını açıkladı. Kaptan Paşa ise yüzden aşağı gemi ile denize çıkamayacağını ısrarla söylüyordu.

1 Mayıs 1649 tarihinde donanma, altı mavna ile altmış beş kadırgadan kurulu olarak İstanbul limanından çıktı. Gelibolu'ya yöneldi. Venedik donanması da Gelibolu yakınlarından Eceabad yakınındaki Kerte mevkiinde idi. Kaptan Paşa Venediklileri kovarak Fenike limanı gemileriyle birleşti.

Sakız'a uğradıktan sonra eski Foça karşısında durmakta olan düşman donanması ile cenge girişti. Fakat yeniçerilerin deniz savaşına pek alışık olmamaları ve serkeş hareketleri birçok adam ve kadırganın telefine yol açtı. Kaptan Paşa da Rodos'a çekildi. Orada on sekiz Mısır gemisinin ve on

kadırga ile on kalyondan kurulu Cezayir Garp Ocakları donanmasının kendine katılışından sonra Girit'e doğru yelken açtı.

SADRAZAMIN AZLİ VE İDAMI, KARA MURAD PAŞA'NIN SADARETİ

Donanmanın başına gelen felâket Sofî Mehmed Paşa'ya yükletildi. Toplanan bir divanda padişah Sofî'yi azarladı. Kendisinden Sadrazamlık mührünü alıp Yeniçeri Ağası Kara Murad'a verdi. Valide Sultan da bu münasebetle oldukça sert bir konuşma yaptı.

Sofî Mehmed Paşa birkaç gün tutuklandıktan sonra Malkara'ya sürüldü. Sonra da orada boğduruldu. Çağdaşları olan Osmanlı tarihçileri Sofî Mehmed Paşa hakkında birbirini tutmaz görüşler ileri sürmüşlerdir.

Genel olarak sert ve merhametsiz bir adam telâkki olunmuştur. Sadrazam olmadan önce dervişlik kılığı altında bir dereceye kadar sessiz yaşamış fakat devletin en büyük görevinin başına getirildikten sonra birçok haksızlıklardan çekinmemiştir.

Kara Murad Paşa daha sadrazam olduğu gün, selefi Sofî Mehmed Paşa'ya kötü muamele etmiş, onun sarayını mühürletmiş ve şurdan burdan biriktirdiği ileri sürülen ve yirmi milyon akçayı bulan malını da müsadere eylemiştir. Yeniçeri ağalığına da Kara Murad'ın yerine Kara Çavuş atanmıştır.

ASYA VE AVRUPA ELÇİLERİ VE ANLAŞMALARIN YENİLENMESİ

Sultan Dördüncü Mehmed'in tahta çıkışının ikinci yılında Avrupa ve Asya hükümetlerinden bir kaçının elçileri, yalnız genç padişahı tebrik için değil, barış antlaşmalarının

yenilenmesini görüşmek için de Divan-ı Humayun'da göründüler.

Özbek elçi Seyyid Abdülmennan, padişaha güzel hediyeler de sundu. Özbek Padişahı Nezir Han, kendi oğlu Abdülaziz Han'a bırakmak zorunda kaldığı tahtına yeniden çıkmak için gerekli yardımı istemek üzere bu Seyyid Abdülmennan'ı göndermişti.

İstanbul'a Özbek elçisi ile İran Şahı'nın elçisi Mahmud Han da gelerek tantanalı bir kabul görmüş ve padişaha iki de fil takdim eylemiştir (2 Haziran 1649).

Dîvân, Sultan Mehmed'in cülusunu Rusya ve Lehistan'a bildirdi. Bu münasebetle, üç yıldan beri İstanbul'da tutuklu bulunan Rus elçileri hürriyetlerine kavuştu. Ancak Lehistan ve Rusya tebrik heyetleri göndermediler. Bununla beraber Osmanlı Devleti bu iki devlete savaş hâlinde değildi.

Bab-ı Hümayun ile açık düşmanlık hâlinde bulunan Venedik hükümeti ile de bazı temasların yapılması hususunda bu Cumhuriyet tarafından plânlanan tasavvurlar uygulanamamıştır. Yine bir ara Balyoz, Hisardaki Kara Kule'ye hapsolunmuştur.

Rakoçi'nin oğlunun delegesi ile prensliğinin ihtiva ettiği Sakson, Ulah, Macar delegelerinden kurulu Transilvanya elçilik heyeti yıllık vergiyi ödedi. Akdolunan anlaşma uyarınca padişah, Rakoçi'nin hükümdarlığını tasdik ve Transilvanya'yı Tatarların, Eflak ve Boğdan Voyvodalarının ve hudut paşalarının taarruzlarına karşı savunmayı tahhüd ediyordu.

Osmanlı Devleti'ne vergi veren köylerin yine bu vergiyi ödemeleri de alınan kararlar arasında idi. Avusturya ile de bazı ilişkiler devam ediyor ve bu arada imparatorluk müşavere heyeti başkanı ile Budin valisi arasında da aktif bir mukavele yapılıyordu.

Avusturya eski elçisi, Sultan Mehmed'in tahta çıkışını Viyana sarayına bildirmekle görevli kapıcıbaşı Hasan Ağa ile Viyana'ya hareket etti. Şimit'in talimatı, ancak üç yıl süresi

kalan Zitvatoruk Antlaşması'nın yirmi yıl için yenilenmesini ve sadece bir defalık olmak üzere yüz bin kuruştan başka bir şey verilmemesini tazammun ediyordu.

Sadrazam Kara Murad, barış ve savaş arasında kararsız bir durumda iken Venedik savaşması ve iç huzursuzlukları üzerinde duran Kazasker Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi'nin görüşüne uyarak imparatorun tekliflerini kabul etti. 1 Haziran 1649 tarihinde barış, yirmi iki yıl için yenilendi.

Simit Osmanlı Devleti ile İspanya arasında dostluk ilişkilerinin kuruluşu hususunda oldukça başarı göstermiştir. Madrid'e giden Osmanlı elçisi saygı ile kabul edilmiş ve dönüşünde İstanbul'a oradan bir elçilik heyeti gönderileceği vaadini de beraber getirmişti.

GÜRCÜ NEBİ'NİN İSYANI VE ÖLDÜRÜLÜŞÜ

Gürcü Nebi, Dördüncü Murad zamanında isyancılar arasında bulunduğu halde bağışlanmıştı. Sadrazam Ahmed Paşa'dan Safet Voyvodalığını otuz bin kuruşa almış ve Sultan Mehmed'in tahta çıkışında bu parayı bir defa daha ödemesi kendisine hatırlatılınca bundan çekinmiş, Anadolu'da isyan bayrağını açarak ve başkent üzerine yürümeğe kalkışarak heyecana sebep olmuştur.

Niğde taraflarına çekilerek mazlum sipahilerin koruyucusu rolünü oynamağa başlamıştır. Âsî Katırcıoğlu, kendi kuvveti ile Gürcü Nebi'nin kuvvetini birleştirdi. Kara Murad, yeniçeri ve sipahileri topladı. Gürcü Nebi tarafından gönderilen mektup okundu.

Yeniçeri ağasının, sipahilere hitap ederek onların âsîlerle müttefik oldukları isnadında bulunması üzerine sipahiler yapılan isnadı reddettikleri gibi âsîler üzerine yeniçerilerle beraber gitmeği de kabul ettiler.

Bu sıralarda âsîler, İstanbul yakınlarına kadar gelmişlerdi. Ulemâ tarafından Nebi ile taraftarlarının öldürülmeleri

konusunda bir fetva da imzalandı. Ancak İzmit'e gönderilen sipahiler ve yeniçeriler, Katırcıoğlu ve adamları ile arkadaş olarak hiç bir şey yapmadılar.

Bunun üzerine Haydar Ağazâde, Gücü Nebi'ye karşı çarpışacak askerin serdarlığına atandı. Sadrazam da altı bin yeniçeri ve kırk bin sipahi ile bizzat Üsküdar'a geçti. Bulgurlu tepelerinde istihkâmlar yaptırıldı (2 Temmuz 1649). Gürcü Nebi, Tuzla ve Maltepe'den yeniçeri ve sipahilerin ordugâhları karşısına kadar ilerlemiş idi.

Yeniçeri ağası kesin olarak cenk edilmesini istiyordu (6 Temmuz 1649). Haydar Ağazâde, Kara Murad Paşa'ya âsîlerin teklifini getirdi. Gürcü Nebi, Şeyhülislamın azlini istemekte ve dostluk niyetleri ile geldiğini temin eylemekte idi. Ayrıca yanındaki belli başlı adamlar için sancak beyliği ve kendisi için de Türkmen ağalığı istiyordu.

Sadrazam önce bu tekliflere karşı oldukça yumuşak davrandı. Fakat bir olay cenk taraftarlarını üstün duruma çıkardı. 7 Temmuz'da iki ordu savaşmak üzere saf kurdular. Gürcü Nebi ise, kendi kaymakamını İzmit'te bırakmış ve Katırcıoğlu'nu dört yüz kişi ile ileri göndermişti. Bunlar Tavukçu Paşa komutasında Kayış Pınarı yakınlarındaki öncülerle tutuştular.

Önce Osmanlı ordusunda birkaç paşa ve bey telef olduğundan öncü kuvvetlerinin durumu güçleşti. Ancak âsîler, yeniçeri yardıma yetişecek diye korktukları için gece Gebze'ye çekildiler. Bunun üzerine Osmanlı öncüleri kendilerini toplamak için vakit kazandılar. Sonuç olarak Gürcü Nebi Niğde'ye, Katırcıoğlu Söğüt dağlarına, Kazaz Ahmed Akşehir'e çekildiler. Sadrazam da İstanbul'a döndü.

Yeniçerilerin yerinden kıpırdamamaları, buna karşılık yalnız paşaların askerlerinin cenge girişmiş olmaları dikkati çekti. Bu sırada âsîlerin başlarını öldüreceklere mükâfat vaad eden fermanlar yayınlandı. Âsîler arasında ayrılıklar baş gösterdi. Kazaz Ahmed ele geçirilip İstanbul'da asıldı. Kırşehir Beyi İshak, Gürcü'yü ansızın basarak başını

İstanbul’a yolladı. Mükâfat olarak Karaman beylerbeyliğine yükseltildi.

GİRİT’TE ASKERİN AYAKLANIŞI, KANDİYE’NİN YENİDEN KUŞATILMASI

Girit’te Kaptan Paşa’nın ölümü ve askerin ayaklanması Osmanlı zaferlerini duraklattı. Serdar Hüseyin Paşa’nın ısrarlarına rağmen savaşa girişmekten çekinmiş olan Kaptan Hezargratlı Ahmed Paşa’ya Suda önünde bir top güllesi isabet etti. Kaptanlığa Bıyıklı Mustafa Paşa’nın atandığı haberi adaya erişince askerler gürültü çıkardılar.

İstanbul’dan istenilen lağımcı ve cebeciler gelmedikçe Kandiye kuşatmasına başlamıyacaklarını belirttiler. Taşkınlıklara başlıyan asker Hüseyin Paşa’nın çadırını yıkmış, hademesini de oklarla öldürmüştür.

Rumeli Valisi Mustafa Paşa ile Sekbanbaşı Mahmud gizlice bu ayaklanmayı tahrik etmişlerdir. Nihayet alevlendirdikleri fitnenin kendilerini tehlikeye sürüklediğini görerek yatıştırma tarafına eğildiler.

Donanma kaptanlarının kuşatmaya başlamak üzere kendi emirlerine asker verilmesi teklifinde bulunmaları serdarı baskılardan kurtarmağa yaradı. Nihayet iki bin yeniçeri, dört bin levent Kandiye kuşatmasına başladılar (20 Ağustos 1649).

İki ay süren bu ikinci Kandiye kuşatması sırasında yetmiş lağım patladı. Kuşatanların en iyi askerlerinden binden fazlası telef oldu. Hücum istenilen başarıyı sağlayamadı. Bu sırada gelen bir hatt-ı hümayun bin beş yüz yeniçerinin dönüşüne müsaade ediyordu. Bu da bazı huzursuzluklara yol açtı.

Haydar Ağazâde Kaptan Paşalığa tayin edildi. Ordu uzun müddet metrislerde kalmak istemedi. Serdar kuşatmayı kaldırarak kışlaya çekilmek zorunda kaldı. Hüseyin Paşa

kuşatmayı kaldırma sebeplerini başkente bildirdiği gibi Kandiye hakkında da gerekli bilgiyi verdi.

BAZI ATAMALAR VE SOSYAL HAYAT

Bu sıralarda Şeyhülislam Abdürrahim Efendi azledilmiştir (18 Temmuz 1649). Yerine Bahaî Efendi getirilmiştir. Bir süre sonra da Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi Rumeli kazaskerliğinden de ayrılmak durumuna düşerek gözden düşmüş oldu.

Bu sıralarda başka olaylar da vukua gelmiştir. Bir ara sipahiler ulufelerinin dağıtımında gecikme olduğundan ayaklanmışlardır. Yeni defterdar İbrahim asker aylıklarının dağıtımı ile görevlendirildi. Bu zamana kadar usul böyle değildi.

Yine bu sıralarda Sultan Murad'ın kızı Kaya Sultan, Haydar Ağazade Mehmed'le evlendirilmiş ve Defterdar İbrahim Paşa da sağdıç olmuştur. Bir ay sonra da Sultan Mehmed'le üç kardeşinin sünnet düğünü yapılmıştır.

Âsîlerden Katırcıoğlu İstanbul'a gelip af dilemiş ve affedilmiştir. Ayrıca kendisine Beyşehir sancağı da verilmiş olduğundan buraya da bir mütesellim yollamıştır.

Bu zamanlarda bilhassa Kara Murad eğlencelere, israflara dadanmıştır. Sadrazam bayağı şahıslarla da dostluklar kurmuş, bu arada Sofular mahallesi müezzinini beraberinde ziyafetlere ve atla gezintilere götürmüştür. Öylesine ki Valide Sultan bu konuda kendisini uyaran Hatt-ı Hümayun göndertmek gerekliliğini duymuştur.

Kara Murad Paşa, padişahın gönderdiği hattın, yazı hocası Beşir Ağa tarafından öğretildiğini sanarak onu görevinden atmıştır. Sultan Dördüncü Mehmed zamanı gerçekten güzel yazı yazma bakımından bir yükseliş çağını temsil eder. O zamanın en şöhretli hattatı Kadızade sayılır. Müzikte de bu devirde bir kaç değerli sanatkâr yetişmiştir. En tanınmışları Hayalî Hafız, Solakzade ve Vakıf Halhali'dir.

Mimarîde de İstanbul, hemen hemen o vakitki kadar çok köşk yapıldığını görmemiştir. Kara Murad, Siyavuş Paşazade Mustafa Paşa'nın sarayını satın almış ve bunun vakıf olduğuna bakmaksızın yeniden yapım işlerini düzenlemiştir. Kendi sarayını da Kaptan Paşa'ya bırakmıştır.

MELEK AHMED PAŞA'NIN SADARETİ

Kul Kethüdası, Kara Murad'ın reyi olmaksızın, Defterdar İbrahim Paşa'yı azlettirmiş, onun yerine de Zurnazen Mustafa Paşa'yı tayin ettirmişti. Azledilen Defterdarla halefi arasında bir takım çekişmeler oluvermiştir. Ayrıca Kara Murad Paşa, Kul Kethüdasını vezirlik ile Budin valiliğine yollamak istedi. O da bu görevi kabul etmedi.

Sadrazamla, yeniçerilerin başkomutan yardımcısı demek olan kethüda arasında uzlaşmazlık doğdu. İhtiyar büyük Valide Sultan, sadrazamın, genç valide ise kethüdanın tarafını tuttular.

Hazırlanan bir cirit oyununda öldürmek hususundaki planını da kethüda haber aldığından sadrazam güç duruma düştü. Ayrıca Kulkethüdası da sadrazamı yok etmek için plânlar kurdu ise de o da başaramadı. Nihayet Budin Valiliği Melek Ahmed Paşa'ya verildi.

Bektaş Ağa'nın aracılığı ile sadrazam durumunun kötüye gittiğini anladığından mühr-i hümayunu padişaha geri vererek görevinden çekildi. Bunun üzerine sadrazamlık Melek Ahmed Paşa'ya teklif olundu. O da ancak yeniçeri ağalarından hiç birinin hükümet işlerine karışmaması şartı ile bu görevi üzerine aldı.

SARAY MÜNECCİMİ HÜSEYİN'İN İDAMI

Kara Murad Paşa, değişen durum üzerine Budin valiliğine gönderildi. Onun sadaretten ayrılışı himaye ettiği bazı adamların da azline yol açtı.

Osmanlılar arasında en yaygın fıkıh kitaplarından Mülteka mütercimi olup bilginler arasında değeri bulunan ve devlet

işlerinde de mahareti ile tanınan Reisülküttab Sıtkı Efendi'nin yerine Mevkufatçı Mehmed Efendi getirildi.

Kara Murad Paşa'nın mahremlerinden ve onun tarafından Kaptan Paşalığa atanmış bulunan Budakzade azl ve haps olundu. Saray Müneccimi Hüseyin sürüldü. Osmanlı tarihçileri saray müneccimleri içinde devlet işlerine en çok nüfuz eden kişi kabul ettikleri bu Hüseyin Efendi'ye, Sultan Murad tarafından arpalık adı ile büyük gelir tahsis edilmiştir.

Geleceğe dair bazı buluşları olduğu, zamanının bir takım aydınları tarafından da belirtilmiştir. Bu adam ilim mansıblarını da dilediği gibi dağıtmakta başarılar sağlamıştır. Kendisi yeniçeri ocağında bulunduğu halde şahsına Medine payesini tevcih ettirerek ulemânın düşmanlığını kazanmıştır.

Hatta devletin iç işlerinde olduğu gibi yabancı devletlerle olan politik ilişkilerine de müdahaleye kalkışmıştır. Öylesine ki, bazı işlerde terazinin kefesini istediği taraf lehine de ağır bastırabilmiştir. Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin önce Mekke'ye sonra Ankara'ya sürülmesi kararlaştırıldığı halde İstinye'de kalmasına müsaade olundu.

Nihayet bazı mektupları ve o yılın takvimindeki: Padişahın ölümüne işaret sayılabilecek harf işaretleri dolayısıyla ölüme mahkûm oldu. Boğuldu ve denize atıldı (24 Eylül 1650).

GİRİT'TE, AKDENİZ'DE VE BOSNA'DA OLAYLAR

Divan-ı Hümayun, Girit'te Kandiye'nin fethi için karşısında üç kale inşası emreyledi. Yapım işleri için gerekli para ada gelirinden alınacaktı. Oysa ki, bu gelir ancak yeniçeri görevlilerine yetebilecek durumda idi.

Birinci kale yapıldı. Serdar bir hamam ve hisar içinde dokuz kubbeli bir cami yaptırdı, ikinci kaleye de başlandı.

Bir süre sonra bu da tamamlandı. Osmanlı başkomutanı Kandiye'nin doğu tarafında bulunan İstina kalesinin fethini tasavvur etti. Yapılan savaşta Osmanlılar Venediklilerden beş yüz esir aldılar (29 Ağustos 1650).

Giri'ten İstanbul'a gelen sipahiler birikmiş tahsisatlarını ısrarla istediler. Bunlar Hadım Abdurrahman komutası ile Boğaz savunmasına gönderildi. Fakat esaslı bir sonuç elde edilmedi. Bu arada yeni kalyonlar inşa etme kararı da alındı. Sonbahar'a doğru Girit'te üç yıl hizmet etmek üzere bin sipahi yazılarak bunlara altmışar akça bahşiş verildi.

Kaptan Paşalığa atanan Rodos paşası Hüssamzade Ali Paşa gemilere asker alarak Venedik gemilerini çekilmeğe mecbur eden bir fırtınalı havada, Akdeniz Boğazına çıkarak Sakız yolu ile Girit üzerine yürüdü. Girit'te Ayakasra limanına yaklaştı.

Bosna ve Hersek valileri Hasan Paşa ile Hacı Memikzade Venediklilere karşı başarılı savunmalarda bulundular. Fakat Hasan Paşa azledilip de onun yerine Preveze Defterdarı Mehmed Paşa tayin edilince Bosna'nın başkenti olan Saray'da bir isyan patlak verdi. Mehmed Paşa ile halk arasında uzlaşmazlık çıktı. Mehmed Paşa ile şehrin kadısı bu karışıklığın sebeplerini birbirine yüklediler. Nihayet paşa azlolundu.

MELEK AHMED PAŞA'NIN MALİ TEDBİRLERİ

Melek Ahmed Paşa Abaza olup, üç yaşında iken süt kızkardeşi ile beraber Dördüncü Murad'ın haremine girmişti. Evliya Çelebi işte bu süt kızkardeşinin çocuğudur. Güzelliğinden dolayı Melek diye nitelendirilen Ahmed silahtarlığa kadar çıktıktan sonra sırasıyle Halep,

Diyarbekir, Bağdat valiliklerinde bulunmuştu. Sonunda da sadrazamlığa yükselmiştir.

Melek Ahmed Paşa cömert, iyi ahlâklı, doğru bir adamdı. Fakat öyle bir politik fırtınalar zamanında devlet gemisinin dümenini iyi kullanmağa gücü yetmezdi. Devlet hazinesindeki para darlığına çâre bulmak üzere uyguladığı tedbirler hem doğruluğunun, hem de beceriksizliğinin parlak tanıklarıdır. Bu tedbirler devlete faydadan ziyade zarar getirmişlerdir.

Bu tedbirlerden birincisi “bedel-i timar” adı ile bütün timar sahiplerine konulan olağanüstü vergi idi ki her timarın yıllık gelirinin yarısı kadar olması kararlaştırılmış ve tahsili Anadolu’daki karışıklıkların ve Girit’teki timar sahiplerinin ayaklanmalarının ilk sebebini teşkil etmiştir.

Melek Ahmed Paşa ayrıca mevkileri satma suistimalini ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını görerek alınan paraları hazineye irad kaydettirmek istemiş olmakla dürüstlüğünü fakat aynı zamanda ehliyetsizliğini göstermiştir.

Memuriyetlerin hazine faydasına satılmasını emrederek bu alış verişten elde edilecek gelirin kaydı için bir özel kalem kuruldu. Böylece bu alım ve satımın hükümetçe de meşru olduğu tasdik edilmiş oldu. Fakat hazineye, ümit olunanın onda biri derecesinde bile gelir sağlanamadı.

Yine sadrazam, asker aylıklarının ödenmesini kolaylaştırabilmek üzere vezirlerin haslarından almakta oldukları gelirin iki seneliğinden vaz geçmelerini teklif ettiği zaman dîvânda heyecana sebep olmuştu. Vezirler doğrudan doğruya kendi keselerine dokunacak olan böyle bir tedbire karşı geldiler. Sadrazamın teklifi müsbet bir sonuç vermedi.

Bunun üzerine devlet hazinesinden emekli maaşı alanlarla yetimlerin ve benzerlerinin bir yıllık aylıklarının kesilmesi kararlaştırıldı. Fakat bu da yetmedi. Melek Ahmed Paşa ayarı bozuk para bastırmak zararlı tedbirine de baş vurdu. Böylece maliye işlerinde ehliyetsizliğini yeniden ispat etti.

Belgrad’da gerçek değerleri, itibarî değerlerinin ancak üçte biri derecesinde olan ayarı bozuk para bastırıldı. Öylesine ki, bir Macar altını almak için elli akça yerine yüz elli akça vermek gerekirdi.

AZİLLER, UZLAŞMAZLIKLAR VE İSRAF

İbrahim Paşa’nın Bab-ı devletten aldığı emir üzerine, Venediklilere buğday ihracını yasaklamasından dolayı İzmir’de bir isyan çıktı. İzmir kadısı, İzmir’in tanınmış şahsiyetleri ile paşa’nın katına gitti. Fakat konuşmalar çekişmeden başka bir sonuç veremedi.

İbrahim Paşa kadı aleyhine Bab-ı Hümayun’a şikâyet etti. Sadrazam da Şeyhülislamdan kadının azlini isteyerek, biraz güçlükle olmakla beraber sözünü yürüttü. Selânik’te de tahsilata memur Cuhut Yahya, bu suretle Selanik Kadısı Mehmed Çelebi’yi azlettirmişti. Yahya, Van’a gönderilen Cündî Mehmed’in de eski hizmetlerine rağmen kapıcıbaşlığını ve tahsisatını kendisine verdirmeğe muvaffak olmuştu.

Sadrazam ile ağalar arasında ağır uzlaşmazlıkların ortaya çıkması gecikmedi. Melek Ahmed Paşa, Zurnacı Mustafa Paşa’nın sadaret talebine dair harem-i hümayuna gönderdiği bir tezkereyi ele geçirdiğinden bu cürekâr istekliyi azletmişti.

Ağlar, Zurnacı’nın bu azlini, Reisülküttap ile sadrazam kethüdası Diyarbekirli Mehmed’den bildiler. Ayrıca Melek Ahmed Paşa’nın yakında yeniçeri ağası ile yeniçeri kethüdasını azledeceğine dair bir söylenti de çıktığından yeniçeriler âdetleri veçhile çorba içmediler. Ancak bu söylenti yalanlandı.

Daha sonra da Kul Kethüdası Topkapı bahçesinde bir ziyafet çekerek bizzat Sadrazam Paşa ile Kahya Bey de buna katıldılar. Böylece aradaki yanlış anlaşma dağılmış oldu.

Sofra israfları hiç bir vakit bu zamanki kadar ileri gitmemişti. Evliya Çelebi'nin, ilk efendisi Defterdarzade Mehmed Paşa'nın mutfağına dair hikâyeleri, o zamanın sofra ve yemek gelenekleri hakkında bize bir fikir verebilir. Paşanın kırkı bulan aşçısı vardı. Sofra takımları çok lükstü.

KADIZADELERLE TARİKAT MENSUPLARI ARASINDA ÇEKİŞME

Mutasavvıflar ile kelamcılar arasında beliren çekişmeler de memleket işleri üzerinde etkili olmuştur. Mütekellimler, mesleklerini kabul ettikleri Kadızade ve Birgivi taraftarları olmak üzere tanınmış, ötekiler de Sofiye, Evliya unvanı ile şöhret yapmışlardır.

Şam'dan İstanbul'a gelmiş ve Ayasofya'da Dersiam niteliği ile sütun dibinde öğretim yapmakta olduğu cihetle Üstüvanî lakabı verilmiş olan bir cinayet suçlusu Arap Şeyhi mütekelliminin bir rüknü idi. Bostancılar, helvacılarla saray hademesi arasında kazandığı taraftarları vasıtası ile has odada kürsü koyarak vaaza başlamıştı.

Şöhretli şeyh ve vaizlerden on iki kadarı Üstüvanî'ye uyarak Sofiye ve Evliya aleyhine ve özellikle Mevlevi ve Halveti dervişlerinin ney sesleriyle sema etmeleri hakkında ağır sözlerle konuşmağa başladılar. Bu iki tarikatın açık koruyucusu olan Şeyhülislam Bahaî Efendi ise aksine tütün ve kahvenin bile kullanılabileceğini söylemekten çekinmemiş ve tasavvuf erbabına karşı da iyi davranmıştır.

Bu yüzden Kadızadelerin nefretini üzerine çekmiştir. Şeyhülislâmın taraftarları ise yeniçeri kethüdası Çelebi ile diğer asker ağaları idi. Fakat tütün ve kahve düşmanları Şeyh Üstüvanî ile aynı görüşü savunuyorlardı. Şeyhülislamın düşmanları dervişlerin sema ve müziklerinin yasaklanması hakkında sadrazamdan bir emir kopardılar.

Bunu ellerinde silah gibi kullanarak Demirkapı yakınındaki Halveti tekkesine giderek âyinleri ile meşgul

olan dervişleri döverek dağıttılar. Buna karşılık bir başka tekkeyi Samsoncubaşı korudu. Sadrazam sonradan dervişlerin zikir ve devranına karışılmaması için bir yeni emir çıkarttı.

Kadızâdeler bir süre sessiz durdularsa da sonradan Kemal Paşazade ile Ebus-suud Efendi'nin dervişlerin âyinleri aleyhine vermiş oldukları fetvalara benzer bir fetva elde edebilmek için türlü yollardan çalışmağa başladılar. Ancak bu girişkenliklerinde başarı sağlayamayınca şeyhülislam hakkında düşmanlıklarını açığa vurdular.

Bu sıralarda Üstüvanî haddini bilmez bazı hareketlerde bulunmuş, bir tekkenin postnişinine ağır bir tezkere yazmış ve bu yüzden de şeyhülislam tarafından huzuruna çağrılmıştır. Ancak araya sadrazam konularak şeyhülislam yatıştırılmak istenmiştir. Bununla beraber iki tarafın da taraftarları birbiri ile çatışmakta ileri gitmişlerdir.

Dervişler, Fatih Camii'nde kendi lehlerinde vaaz eden bir vaiz ile halk arasında büyük saygı gören bir şeyhi kendileri için güçlü savunucu bulduklarından Kadızâdelilerin fanatizmi kısa bir süre için durakladı.

BAHAÎ EFENDİ'NİN AZLİ VE ABDÜLAZİZ EFENDİ'NİN ATANMASI

Kadızâdeliler, düşmanlıklarını istedikleri gibi gösterebilmekten yoksun kalınca hasımlarının koruyucusu durumunda bulunan Şeyhülislam Bahaî Efendi'nin azli için gizlice çalıştılar. Bektaş Ağa'yı kendilerine güçlü bir yardımcı buldukları gibi Kara Çelebizâde'yi de kendi taraflarına çekmekte zorluğa uğramadılar.

Padişaha, Bahaî Efendi'den sâdır olan ihtiyatsızca bir kadılık ve müderrislik tevcihlerinin bir defteri sunuldu. Fakat Valide Sultan, Kara Çelebizâde'nin göz diktiği büyük ilim mevkiinin onun eline hemen geçmesini önledi.

İzmir İngiliz konsolosunun bir olayı dolayısıyla Şeyhülislam Bahaî Efendi'nin ihtiyatsızca hareketi onun azli ile sonuçlandı. Konsolosun bir dâva dolayısıyla talebi ve bunun sonucunda İzmir kadısının yaptığı bir şikâyet Şeyhülislamın, İngiliz sefirini huzuruna çağırıp ağır şekilde konuşmasına yol açmıştı.

Şeyhülislam, konsolosun azli için ısrar ediyordu. Onunla elçi arasında bu yüzden başlayan tartışma sert ve tatsız oluyordu. Kızgınlığını yenemeyen şeyhülislam, elçiyi hakaretle huzurundan çıkartmış ve ahırda hapsettirmiştir.

Bir yabancı devlet elçisinin böyle bir muameleye uğramasından ürken ağalar, kethüda beyin evinde toplanarak elçinin salıverilmesini hatırlatmak üzere şeyhülislama müderris Altı Parmak İbrahim Efendi'yi gönderdiler. Fakat Şeyhülislam onu da azarladı.

Kethüda Bey'in mahremi olan Sarı Kâtip de şeyhülislam katına gelerek olayın iyi bir sonuca bağlanmasını ve İngiltere Kralının mal, asker, gemi bakımından sahip olduğu kudreti belirterek daha büyük bir olaya sebebiyet verilmemesini istedi. Şeyhülislam biraz ılımlı bir dille:

"Kâtip Efendi, eğer bu mel'unların anlaşmağa riayeti olsa düşmanımıza yardım etmezlerdi" deyince de Sarı Kâtip şu cevabı verdi: "Be hey efendi, hangi şeyhülislam evinde elçi tutuklamıştır." Ama bu da etkili olmadı. Şeyhülislam yine hiddet ve şiddet gösterdi.

Ağalar, 2 Mayıs 1651 günü At Meydanındaki İbrahim Paşa sarayında toplandılar. Şeyhülislam'ın azlini istemek için saraya haber gönderdiler. Valide Sultan, buna olur vermeyeceği cevabını verdi. Fakat ağalar direndiler. Sonuç olarak Bahaî Efendi feda edildi.

Kara Çelebi Aziz Efendi saraya çağrılarak şeyhülislam yapıldı. Sarayda törenle karşılandı. Evine de törenle götürüldü. Ancak bu yüksek göreve terfi dolayısıyla birçok tebriklerle karşılaşmakla beraber bu münasebetle hakkında bazı hicviyeler de söylenmiştir.

Hatta İngiliz elçisinin tutuklanması yüzünden o makama kavuştuğu için kendisine “Elçi Şeyhülislamı” de denilmiştir. Dîvânda şeyhülislamın eli öpülmek töreni kırk yıldan beri bırakılmış olmasına rağmen, Aziz Efendi yeniden iade ettirmiştir. Bahaî Efendi bir gemi ile Gelibolu’ya gönderildi. Oradan da Lapseki’ye gitti.

ESNAF AYAKLANMASI

Sadrazam Melek Ahmed Paşa, akçaları yaptığı gibi kuruşları da yüzde otuz devalüe etmeyi düşündü. Belgrat’da, Bosna’da, Arnavutluk’ta bozuk ayarlı kuruşlar bastırıldı. Tüccar yüz on sekiz akça hesabı ile bunları kabule zorlandı. Bunun üzerine esnaf ayaklandı.

Sadrazamın kendisine başvuranlara sert ve ağır davranışı da işi büsbütün karıştırdı. Nihayet dükkanlar kapandı. Kalabalık sayıda insanlar şeyhülislamı da adeta zorla aralarına alarak saraya kadar yürüdüler. Padişaha esnaf kethüdaları vasıtası ile durumlarını anlattılar. Padişah, onları yatıştırıcı sözler söyledi.

Ayrıca Kanunî Sultan Süleyman zamanında konulmuş olanlardan başka vergilerin affını belirten bir hatt-ı humayun da geldi. Buna rağmen yine bir çok sözler söylendi. Bu sırada ağalar da askerleri kışlalarda toplamışlardı. Nihayet sadrazamın azline padişah karar verdi.

Sadrazamlığa Siyavuş Paşa getirildi. Değişik görevlerde bulunmuş, saray hademeliğinden, silahtarlığa yükseldikten sonra valilikler yapmış ve bu sıralarda kubbe vezirliğiyle, Dîvân-ı Hümayun’da bulunmuş olan Siyavuş Paşa bir taraftan Şeyhülislamla beraber halkı dağıtmağa çalıştı. Öte yandan yine Şeyhülislamla birlikte ağaların yanına, kışlalara gidip onlarla görüştü.

Nihayet yeniçeriler ertesi gün esnafın yeni bir ayaklanmasını bastırmak üzere silahlandılar. Birkaç kişi bu

arada öldürüldü. Sonuç bir yatışmağa vardı. Dükkanlar yeniden açıldı. Ancak bu görünüşte bir sükûndan ibaretti. Esnaf ağaların kendilerini itaate zorlamış olmalarından dolayı onlara kin bağlamıştı.

Ağalar da kendilerinin başlarını istemiş oldukları için esnaftan öc almak arzusunda idiler. Osmanlı tarihinin belirttiği ilk esnaf ayaklanması böylece geçici de olsa bastırılmış bulunuyordu.

KÖSEM SULTAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ

İhtiyar Valide Sultan, hemen kolayca hissolunur bir surette daima Bektaş Ağa'nın telkinlerine göre hareket etmişti. Yeniçerilerin muvafakati olmaksızın yeni bir sadrazam atanması, haremde bir çekişme sırrını ve o zamana kadar hükümet dizginlerini elinde bulunduran büyük Valide Sultanın kuvvetinden üstün bir kuvvetin varlığını ortaya koydu.

Sarayda beliren bu yeni nüfuz, Sultan Dördüncü Mehmed'in annesi Turhan Sultan idi. Daha doğru bir deyimle Hadım Süleyman Ağa'nın etkisi ile ve Enderun erkânının yardımı ile ihtiyar Valide Sultandan sultanlığı Turhan Sultan kapmış ve ağalarla çekişmeğe girişmişti.

Melek Ahmed Paşa'nın azlinden on gün sonra çoktandır birbirini tehdit etmekte olan yaşlı ve genç Valide Sultanlar taraftarları nihayet açıktan açığa düşmanlık gösterilerine başladılar (2 Eylül 1651). Tarihçilerin tanıklıklarından açıkça anlaşılıyor ki ihtiyar Valide Sultan, yeniçeriler arasında fesat meşalesini yakarak genç Valide Sultanın başlıca dayanağı olanların öldürülmesini istemeğe onları teşvik etmiştir.

Sadrazam Siyavuş Paşa'ya on bin yeni asker yazmak teklifinde bulunmuş olan yeniçeri ağaları kışlalarda toplandılar. Genç Valide Sultan'ın müşavirleri olan üç harem

ağasının (Süleyman, Reyhan, İsmail) Mısır'a sürülmelerini istemek üzere dîvâna delegeler yolladılar.

Saray, ağaların toplantılarında ve konuştuklarından casusları vasıtasıyla haber almıştı. Hademe uykuya yatmışlardı. Fakat hadımlar, padişahın yanında uyanık idiler. Hadım Süleyman Ağa kendisinin ve taraftarlarının hayatını tehdit eden tehlikeyi biliyordu. Valide Sultan'ı öldürmek için on dört hadım ile birleşerek yemin etmişti.

Kendisine tamamıyla bağlı olan yüz yirmi Zülüflü Baltacı'yı silahlandırarak has oda penceresinden, üç yüz hadım tarafından korunan büyük Valide Sultanın dairesine gidildi. Kısa bir çarpışmada ölenler ve yaralananlar oldu. Sonra çoğunluk kaçtı. Süleyman Ağa takımı, Valide Sultan'ın dairesi önüne koştular.

Bu sırada Kösem, yeniçerileri bekliyordu. Aldanmıştı. En içerideki odalardan birinde bir dolap içine saklanması fayda vermedi. Bulununca da dağıttığı altınlar ve mücevherler işe yaramadı. Bir baltacı, perdenin iplerini keserek Valide Kösem Sultan'ı onunla boğdu.

Sadrazam, yeniçerilerin isteklerini özetliyen bir ariza padişah'a yolladıktan sonra kendisi de saraya gitti. Fakat her tarafta karışıklık gördüğü için evine döndü. Ancak padişah onu hemen huzuruna çağırınca yeniden saraya vardı.

Süleyman Ağa'dan Büyük Valide Sultanın ölümü haberini aldı. Padişah kendisine bağlılıkla hizmetinde devam etmesini söyledi. Ayrıca devlete hainlik edenlerin cezalarının verilmesini de istedi. Seher vakti ulemâ, Padişah huzuruna çağrıldı.

İSYANA KARŞI SANCAK-I ŞERİF ALTINDA TOPLANMAYA DAVET

Sultan Dördüncü Mehmet, Dîvân-ı Hümayunda kurulu tahta oturmuştu. Sağ tarafında sadrazam bulunuyordu. Etrafını

mabeyinciler, bostancılar, baltacılar ellerinde yalın kılıç çevirmiştiler.

Hanefîzâde Sancak-ı Şerifin çıkartılarak bütün Müslümanların sancak altına çağrılmasını teklif etti. Ulemânın bir takımı ile Şeyhülislam Aziz Efendi, Yeniçeri ağası kapısında toplanılmış ve orta camiye gitmek kararı alınmıştı. Yeniçerilerin davet ettikleri bir kısım ulemâ da mazeret gösterip gelmemişlerdi.

Zaten ulemânın çoğu sarayın çağrısına uymuş bulunuyorlardı. Bu bakımdan âsilere katılmış olan şeyhülislamın yerine kimin tayin edileceği söz konusu oldu. Süleyman Ağa ile Turhan Valide Sultan taraftarları, Ebu Said Efendi'yi, Sadrazam da Bahaî Efendi'yi istemekte idiler. Nihayet Ebu Said Efendi bu makamı aldı.

Padişahın iradesi üzerine tellallar şehrin her köşesinde halkı Peygamber alemi altına davet ettiler. Bütün halk Sancak-ı Şerif altına geldikleri gibi, sipahiler, yaniçerilerden bazıları da halka katıldılar.

Orta camide toplanan âsîlere bir Hatt-ı Hümayun yazıldı. Yeniçeri ağası, kul kethüdası ve Bektaş Ağa'nın huzura gelip ayak dîvânında hazır olmaları istendi. Ancak yeniçeri ağası Kara Çavuş Hatt-ı Hümayunu getirene şu yolda cevap verdi:

"Bizden oraya giden yoktur, burada dururuz. Padişahımıza âsî değiliz. Üzerimize gelirse kendimizi savunup dövüşürüz." Oysa ki padişahın irâdesi ağaların cesaretini sarsmıştı. Taraftarlarının büyük çoğunluğu da çekilip gitmişlerdi. Yeniçeriler toplu halde saraya gittiler. Ulemâ da birer birer camiden ayrıldı.

Böylece herkesin kendilerini terketmesi isyan elebaşılarını şaşırtmıştı. Ağalarla kul kethüdası Sadrazam ve Süleyman Ağa'ya gizlice itaatnameler yazdılar. Görünüşte kabul yüzü gösterilerek âsîlerle hükümet arasındaki mesele ancak kılıçla çözülebilecek gibi iken hiç olmazsa geçici olarak bir uyuşma şeklini aldı.

Sekbanbaşı Hüseyin yeniçeri ağası atandı. Diğer büyük derecedeki yeniçeri komutanları da değiştirildiler. Azledilen yeniçeri ağası Kara Çavuş Tameşvar Valiliğine, Kul kethüdası Bosna Valiliğine ve Bektaş Ağa da Bursa sancağına nasbolundu.

İhtiyar Valide Sultan'ın naşı eski saraya taşındı. Orada yıkanarak kocası Sultan Ahmed kabrinin yanına gömüldü.

Kösem Sultan, Valide Sultan Hanı denilen bir büyük han yaptırmış, Üsküdar'da bir cami inşa ederek kendi adını ona vermiştir. İstanbul'da da bir cami yapımına başlatmıştır ki sonradan bu cami Sultan Dördüncü Mehmed'in anası tarafından tamamlatılmıştır. Mısır'da, Kahire Halveti tekkesine Nil suyu ulaştıracak bir su yolu da inşa ettirmiştir. Bir çok başka hayır işlerinde de hizmet etmiştir.

ŞEYHÜLİSLAMIN SÜRGÜN EDİLMESİ, İSYANCI AĞALARIN İDAMI

Bir nevi sürgüne mahkûm edilmiş gibi olan ağalarla taraftarları beklenildiği gibi çok geçmeden idam olundular. Bursa'ya gidecek yerde şehirde gizlenmiş olan Bektaş yakasını kurtaramadı. Yakalandı ve padişahın irâdesi ile boğuldu, cesedi denize atıldı.

Kara Çavuş Tameşvar'a doğru yola çıkmıştı, ona da Burgaz'da yetişildi. O da padişah huzuruna çıkarıldıktan sonra öldürüldü (14 Eylül 1651). Bosna'ya doğru gitmekte bulunan Kul Kethüdası da yakalandı. Kendisini savunmağa çalıştı ise de yenildi. Cellada teslim edilip kesilen başı İstanbul'a gönderildi.

Karışıklıklarda hissiyatına aldanarak yeniçeri tarafını tutmuş olan Şeyhülislam Aziz Efendi, Samatya'daki evinden kaldırılarak Sakız'a gönderilmiş ve ömrünün geri kalan kısmını sürgünde geçirmiştir. Sarı Kâtip de hapse atılmıştır. Fakat sonradan affa uğramıştır. Ancak daha önceleri

söylemiş bulunduğu bir sözün kurbanı oldu. Ağalar bir gün kendisine:

“Sarı Kâtip nerden geliyorsun?” diye sormuşlar. O da vezirlerin çoğu aslen köle olduklarından dîvânı telmih ederek :

“Esir pazarından geliyorum.” deyivermiş. İşte bu sözü, kendisi de Abaza kölesi olan Siyavuş Paşa’ya anlatılınca derhal idamı emrolunmuştur. Sarı Kâtip dilinin belâsına uğramayı beklemeden kendisini öldürmüştür. Başka sürgünler, aziller görev değişiklikleri de vuku bulmuştur.

Bu sırada et fiatının düşmüş olması halkı memnun etmiştir. Daha önceleri ağalar, koyun satışını tekellerine almak için bir çok dükkanları kapatmış, etin okkasını sekiz akçadan on akçaya çıkarmış idiler.

Bayram günü askere maaşları dağıtıldı. Ödemede izlenen düzenden dolayı ağaların yutmak itiyadında oldukları akçanın toplamı olmak üzere hazinede elli bin kuruş fazla kaldı (17 Eylül 1651). Eski Kızlar Ağası İbrahim, padişahı öldürmek niyetinde bulunduğu bahanesi ile idama mahkûm oldu.

Kızlar Ağası Mehmed azledildi. Görevi, Valide Sultanın öldürülmesinde birinci derecede rol oynayan Hadım Süleyman’a tevcih olundu. Süleyman Ağa devletin büyük görevlileri tarafından tebriklere kavuştu.

-L- SİYAVUŞ PAŞA’NIN AZLİ, GÜRCÜ MEHMED PAŞA’NIN SADARETİ

Kızlar Ağası Süleyman’ın hükmetmek arzusu ile Sadrazam Siyavuş Paşa’nın, makamın kendisine verdiği tüm iktidarı bütün genişliği ile kullanmak istemesi, ikisini karşı karşıya getirdi.

Sadrazam, Defterdar Emir Paşa’yı tutuklamak ve mallarını da müsadere etmek isteyince, bundan vaz geçmesini

âmirane bir tarzda ona söyletti. Bunun üzerine iki tarafın arası iyice açıldı. Ayrıca sadrazamın İbşir Paşa'ya yazdığı mektuplar Süleyman Ağa'nın eline düştü.

Süleyman Ağa bunları Valide Sultana ve padişaha göstererek Siyavuş Paşa'nın azlini ve doksanlık ihtiyar Gürcü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesini tavsiye etti. Valide Sultan, Kethüda Mimar Kasım ile bu konuyu görüştü. Siyavuş Paşa çağırı üzerine saraya gelince mühür, Süleyman Ağa tarafından zorla elinden alındı. Malı müsadere edildi ve kendisi de Malkara'ya sürgün edildi.

Gürcü Mehmed Paşa sadrazamlığa getirildi (30 Ekim 1651). İlk işi yaşlı kardeşi Cafer Paşa'yı Şam valiliğine tayin etmek oldu. Yeni sadrazamın idaresi ile teaddiler başladı. Bazı adamlardan adeta zorla paralar istenildi. Öylesine ki, bu yüzden tutuklananlar bile oldu.

Köprülü Mehmed Paşa'nın, Gürcü Paşa'ya yardımcı tayini hakkında yapılan teklif olumlu karşılanmadığı gibi sadrazam, Köprülü'yü Köstendil'e sürmekten çekinmedi. Onu Valide Sultana tavsiye etmiş olan Mimar Kasım da Kıbrıs'a sürülmekten kurtulamadı. Yeniçeri ağalığına Rikâpdar Süleyman Ağa tayin edildi.

VENEDİK, İSPANYA, AVUSTURYA İLE DİPLOMATİK İLİŞKİLER

İstanbul'da tutuklu bulunan Venedik Balyozu, Bab-ı Hümayun ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki savaşı bitirmek üzere müzakerelere başladı. Balyozun elde ettiği hürriyeti sayesinde Venedik'e hareketinden sonra müzakerelere Fransız elçisi La Hey devam etti.

Müteferrika Ahmed'in gönderilmesine karşılık İspanya'nın Bab-ı Hümayun katında görevlendirdiği elçi, bir İspanyol elçilik heyeti gönderilmesinin ana şartı olmak üzere katolik kiliseleri ve kutsal yerler için himaye hakkı verilmesini; Arnavutluk'ta altı bin ve Berberiye taraflarında yine altı bin

kişinin asker yazılmasına müsaade edilmesini; Venedik ile barış müzakeresinin kendi eline bırakılmasını Dîvân-ı Humayun'dan istedi.

Padişah, İspanya kralına yazdığı karşılıkta dostluk duygularını yenilemekle yetinerek bir elçilik heyeti gönderilmesini bildirdi. Ancak Madrid Sarayı isteneni yerine getirmedi.

12 Nisan 1652 tarihinde bir Transilvanya elçisi İstanbul'a Prens Rakoçi'nin ağır hastalık haberini ulaştırdı. Bu sıralarda, İmparatorun elçisi; Zitvatoruk Antlaşması'nın yenilenmesini bir yıl önce başarmış Simit tekrar geldi. Merasim ile kabul edildi. Sınır tespiti için her iki taraftan bir komisyon kurulmuştur.

Bununla beraber komisyon hemen hiç bir şeye karar verememiş, buna karşılık üç bin Türk, Yanık Kale dolaylarında bir akın yaptığı gibi, iki bin akıncı da Kopraniç üzerine yürüyerek bir çok esir ve ganimet alıp dönmüşlerdir.

ABAZA HASAN İLE İBŞİR PAŞA'NIN İSYANI

Abaza Hasan, asi Kara Haydar üzerine yaptığı başarılı hizmetlerinden dolayı Anadolu Türkmen beyliği ile mükâfatlandırılmıştı. Ancak sonradan onun yerine eski bir eşkiya elebaşısı olan Ak Ali tayin olunmuştu.

Abaza Hasan da Anadolu'da bir isyan düzenliyerek Gerede ve Bolu arasında bazı yağmalarda bulunmuş, Kastamonu sancağını da da ele geçirmiş, Köleoğlu adında eski bir haydudu da bayrağı altına almıştı. Ancak Köleoğlu, Abaza'ya fazla yardımcı olamadı. Bir çarpışmada yaralanarak İstanbul'a getirildi ve asıldı.

Bu sıralarda kendisine Bolu sancağı verilmiş olan Canpulat, Abaza'nın üzere gitmek için Üsküdar'da tuğ dikmişti. Ancak bir gece bazı adamları tuğları kaldırıp Abaza tarafına kaçtılar. İbşir Paşa Abaza üzerine yürüme

emri aldı ise de, âsî ile eski dostluğundan dolayı yavaş hareket etti.

Bunun üzerine sadrazam ordu komutanlığını İbşir'den alarak onu Bağdat valiliğine yolladı. Abaza'ya karşı yapılacak sefer komutanlığını da Karaman Valisi olan eski isyancı Katırcıoğlu'na verdi. Zile'de bulunan Abaza, Katırcıoğlu ile karşılaşmak üzere hareket etti.

Yapılan çarpışmada Katırcıoğlu yenilmiş ve Konya üzerine çekilmek zorunda kalmıştır. İbşir Paşa Bağdat valiliğine gidecek yerde Abaza ile birleşmiştir. İki âsî şef zorla Ankara'ya girdiler, İbşir ve Abaza halkı sancakları altına davet etmek için Eskişehir ve dolaylarına sirkülerler yolladılar.

İstanbul'a da mektup yollayarak bazı ağaların başlarını istediler. Ağaların ayaklanmasından sonra âsîlerin istedikleri sekiz baştan altısının başlarının kesilmesi üzerine Sadrazam Siyavuş Paşa ve Şeyhülîslâm Ebu Said Efendi, İbşir ile Abaza Hasan hakkında ne yapılmak gerektiği konusunu görüştüler.

Âsîlere bir Hatt-ı Hümayun gönderildi. Ayrıca âsîlerle görüşmek üzere bir heyet de yola çıkarıldı. İbşir, gelen heyeti tantanalı bir şekilde kabul etti. İtaatlerine karşılık Abaza Türkmen Voyvodalığı, İbşir de Dürziler'den öç almak üzere arzu ettiği Halep Valiliğini aldı. Sonradan âsîler tarafından imzalanan hüccet Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığında eline geçmiş ve buna imza koyan âsîler birer ikişer yok edilmiştir.

SİPAHİ KANUNUNUN İHLÂLİ, KAPTAN ALİ PAŞA'NIN AZLİ

Osmanlıların askerî hukuku uyarınca sipahilik, iyi hizmeti görünen yeniçerilere ve saray hademesine ayrılmıştı. Girit'te üç yıl hizmet şartı ile kaydolunan iki bin sipahiye günde altı akça tahsis edilmişti. Yeni kaydolunan şahısların,

yeniçeriler gibi muamele görmeleri, bu kadar zamandanberi tatbik edilen usulü bozmuştu.

Kaptan Paşa Akdeniz'de dolaşmak üzere kırk gemi ile İstanbul'dan ayrılmak emrini aldı. Çanakkale Boğazı'na vardığında sadrazama bir mektup yazarak bir Venedik donanmasının yolunu kesmiş olduğunu bildirdi ise de, yola devam emri aldığından Boğaz'dan karanlık bir gecede çıktı. Sakız'a doğru yelken açmak zorunda kaldı.

Çünkü istediği yere varmak için rüzgar uygun düşmemişti. Kaptan Ali Paşa önemli hiç bir teşebbüste bulunmadığı için azledilmiş, yerine Derviş Mehmed Paşa Kaptan-ı Deryalığa getirilmiştir.

GÜRCÜ PAŞA'NIN AZLİ, TARHUNCU AHMED PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI

Bir dîvân toplantısında, sadrazam ve Rumeli kazaskeri, Tarhuncu Arnavut Ahmed Paşa'nın devlet hazinesine ödemeği vaad ettiği parayı vermemiş olmasından dolayı bu paranın hemen alınması fikrini savundular. Serbest ve cesaretli olan Anadolu Kazaskeri Mesud Efendi ise buna itiraz etti. Buna rağmen Tarhuncu tutuklandı.

Bir süre sonra padişah, Mısır işleri hakkında görüşmek için İstanbul'daki vezirlerin hepsini huzuruna çağırdı. Valide Sultan kafesli pencere arkasından görüşmeleri dinliyordu. Sadrazamın, Mısır Valiliğinin kaydı hayat şartıyla verilmesi teklifine, Mesud Efendi çok güzel cevaplar vererek, onu güç duruma düşürdü. Gürcü Mehmed Paşa görüşlerini savunmaktan âciz kaldı.

Bunun üzerine Valide Sultan, perde arkasından sadrazamı payladı. Mesud Efendi'nin dediklerini yapmasını ondan istedi. Böylece artık Gürcü'nün azli gerektiği anlaşılmış oluyordu. Bazıları yine Siyavuş Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesini tavsiye eylediler. Mesud Efendi ise Yedikule'den serbest bırakılmış ve Selanik'te oturmakta

bulunan Tarhuncu Ahmed Paşa'yı teklif ederek onun İstanbul'a dönüşüne izin aldı. Ancak Ahmed Paşa hemen bu göreve getirilmedi.

Yalı köşkünde toplanan bir divânda uzun tartışmalar oldu. Bu sırada Gürcü Paşa'ya sadrazamlıktan azledildiği hakkında bir Hatt-ı Hümayun getirildi. Mühürü güçlükle ve elleri titriyerek teslim eden Gürcü Mehmed Paşa'ya, padişah katına davet edilen dîvân üyelerinin arasına katılma izni de verilmedi.

Padişah huzurunda yapılan ve Valide Sultanın perde arkasından izlediği toplantı uzun sürdü. Kimin sadrazamlığa getirilmesi gerektiği hususunda kolayca mutabakata varılamadı. Şeyhülislam ile Mesud Efendi arasında da bu meselede görüş birliği yoktu. Bir kaç defa hazır bulunanlar dışarı çıkıp kendi aralarında konuşmak müsaadesi de aldılar.

Nihayet Mesud Efendi'nin önerisi kabul olundu. Bu zat şöyle söylüyordu: "Sadrazamdan üç şey beklenir: Donanmanın teçhizi, Girit seferinin devamı, asker giderleri için gerekli paranın tedariki. Eğer Tarhuncu Ahmed Paşa bu üç şartı yerine getirmeyi üzerine alırsa mührü niçin ona vermemeli?"

Ahmed Paşa da bunları uygulamağa söz verdiğinden Padişah huzuruna son defa çıkışta Sultan Mehmed mührü Ahmed Paşa'ya verdi. Fatiha okundu. Böylece Tarhuncu Ahmed Paşa sadaret makamına yükselmiş bulunuyordu. Padişah yeni sadrazamına hitap ederek: "Dikkat et, her vezir sadece azil ile kurtulmaz. Kötü idare edersen başını keserim," dedi.

Ahmed Paşa da alacağı mali tedbirlerin uygulanmasına kimsenin karşı koymamasını, nerede para bulursa almakta serbest olmasını, tam bir bağımsızlıkla idare dizginlerini elinde bulundurmasına müsaade edilmesini istedi. Padişah iki Hatt-ı Hümayun ile istediklerini vaad eyledi. Yeni sadrazamı; vezirler, şeyhülislam, kazaskerler tebrik ettiler.

TARHUNCU AHMED PAŞA'NIN MALÎ TEDBİRLERİ

Tarhuncu Ahmed Paşa hademelik ile saraya girmiş ve sipahilik ile çıkmıştı. Sonraları Diyarbekir ve Mısır Valisi olmuş ve her tarafta, doğru ve sert bir adam olarak şöhret bırakmıştı. Sadrazam olur olmaz ilk icraatı, bu konuda halkın görüşünü kuvvetlendirecek nitelikte oldu.

Hapishanedeki bazı şirret kimseleri boğdurup naaşlarını sokağa attırdı. Mutbak, tersane, diğer genel hizmetler sorumlularının hesaplarını kontrol ederek her taraftan giderlerin azaltılmasına dikkat etti.

Ulemâ ve büyük görevlilerin tebrik töreninde bulundukları gün sadrazam gümrük eminini bir hayli payladı. Onun üzerinde ayrıca mutffak ve koyun eminliğinin de bulunması dolayısıyla, ondan semiz koyunları da zayıf koyunlar fiyatı ile sattırmasını ve ayrıca hazineye üç yüz kese akça vermesini istedi. Eti ucuzlatmasını da emretti.

Hazır bulunan kapıcıbaşılara da hitap ederek onları da payladı. Büyük devlet memurlarını da endirekt yoldan irtikâpları dolayısıyla hedef tuttuğundan, onları da gücendirdi. Padişahın yeni bir hattı olmasaydı, Gürcü Mehmed Paşa'nın bütün atamalarını da iptal edecekti.

Tarhuncu Ahmed Paşa bütün vali ve memurlara irsaliye adı ile bir vergi koydu ki kendisini de bundan istisna etmedi. Böylece genel geliri yedi yüz bin kuruş arttırmayı başardı. Her değirmene bir kuruş ve her eve iki kuruş vergi koydu. Ancak değirmenler üzerine konulan vergiye özellikle sipahiler itiraz ediyorlardı. Nihayet bundan vazgeçildi.

Sadrazamın devlet hazinesini zenginleştirmek için harcadığı çalışma ciddi bir fayda sağlayamadı. Bunun üzerine devletin gelir ve gider toplamlarını belirtmek için padişah huzurunda büyük bir konsey toplandı (17 Şubat 1653). Birkaç yılın bilançosu çıkarıldı. On yıl önce gelirin giderden çok fazla olduğu ve Sadrazam Kara Mustafa Paşa

zamanında gelir ve giderin orantılı bulunduğu, fakat o zamandan beri giderin devamlı olarak arttığı anlaşıldı.

O yıl devlet geliri iki milyar dört yüz milyon akça tutmakta idi Gider toplamı ise bundan yüz yirmi milyon fazla tutuyordu. Karışık bir tartışma olmakla beraber hiç bir sonuç elde edilmedi. Çünkü kimse tasarruf çarelerini göstermek istemiyordu.

Bu konseyde hazır bulunan Kâtip Çelebi (Hacı Kalfa), bu müzakerelerden faydalanarak, Düsturu'l-amel adlı kitabını yazarak burada birkaç yılın malî istatistiğini belirtmiş ve idarenin her türlü kötülüklerini açıklamıştır. Ancak gösterdiği çarelerin uygulanmasına hiç kimse cesaret edemeyeceği için yayınlamadı. Üç yıl sonra Şeyhülislam Hüsamzâde'ye vererek o da mütalâa buyurulmak tavsiyesi ile padişaha takdim eyledi.

KIZLAR AĞASI VE ULEMÂNIN BASKISI İLE ŞEYHÜLİSLÂMIN AZLİ

Tarhucu'nun, kendi iktidarını kimse ile paylaşmamaktaki özeni, Kızlar Ağası Süleyman'a ikbal ve iktidarının son bulmakta olduğunu sezdirmişti. Süleyman Ağa koruduğu bazı adamların yüksek görevlere tayini için yaptığı teşebbüslerden sonuç alamayınca alındı.

Sultanın nikâh günü Valide Hanımı da gücendirdiğinden Mısır'a sürüldü. Yerine eski saray ağası Bayram Ağa atandı. Süleyman Ağa'nın azlinden bir süre sonra şeyhülislam efendi de görevinden ayrıldı.

Şeyhülislamın gözden düşmesinin sebebi bir öfkesi olmuştur. Bir gün İstanbul eski kadısı Esad Efendi'yi tahkir etmiş ve döverek sakalını da yolmuştur. Her ne kadar

sadrazam, Şeyhülislamın bu olaydaki aşırı davranışını örtmek istemişse de muvaffak olamamıştır.

İleri gelen ulemâdan yirmi zat ile yine ulemâdan iki yüz kişi hep birden saraya gitmek üzere Kara Çelebizâde Mahmud Efendi'nin evinde toplandılar. Yeniçeri, sipahiler ve değişik esnaf teşekkülleri de onlara katılma teklifinde bulundular. Ancak ulemâ asker ve esnafın yardımını istemedilerse de dükkanların kapanmasının ve birçok halkın da kendi arkalarından gelmelerinin önüne geçemediler.

Saraya doğru henüz yolun yarısını almış oldukları bir sırada kendilerine bir Hatt-ı Hümayun geldi. Bunda padişah arzularını yerine getireceğini ve dağılmalarını istiyordu. Ulemâ da buyruğa itaat ettiler. Şeyhülislam üç gün sonra azledildi. Bahaî Efendi ikinci defa bu makama atandı (17 Ağustos 1652).

KADIZÂDELİLERLE ŞEYH SİVASÎ MENSUPLARININ ÇEKİŞMELERİ

Bahaî Efendi'nin bu seferki şeyhülislamlığında Kadızâdelilerle, Şeyh Sivasî mensupları arasındaki çekişmeler yenilendi (bu sırf şeriat bağlıları ile hem şeriat hem de tarikat bağlıları arasında sürüp giden mücadelenin yeni bir safhası idi).

Ulemâdan Molla Mehmed ile Tatar ulemâsından Tatar İmam lakabı ile tanınan diğer bir zat, Birgili Mehmed Efendi'nin eseri olan Tarikat-i Muhammediye'ye itirazları içine alan kitaplar yazdılar. Bu kitaplar tepkilere sebep oldu.

Beliren galeyan üzerine Bahaî Efendi, Molla Mehmed'i teskin edici ihtarlarla yatıştırıp onun bir süre için ortadan çekilmesini sağladı. Kadızadelilerin öldürülmesini istedikleri Tatar İmam, şeyhülislamın huzuruna çıkarak; arzularının yerine getirilmesi için ölüme mahkûm olursa kaderine

katlanacağını, ancak muhaliflerin görüşlerine aykırı olan beyanatının ispatına hazır bulunduğunu açıkladı.

Bir katıra kitap yükleyerek bunları Fatih Camii'ne götürdü. Bu korkunç ilmî istihkâm arasında siper alarak karşıtlarına "işte meydan" diyerek onları hücuma çağırdı. Onlar, Tatar İmam'ın delillerine üstün gelecek delil arayacak yerde, Tarikat-i Muhammediye eserini red etmenin dine taarruz oduğunu ve buna karşı yazılan bütün kitapların yakılması için, şeyhülislamın emir vermesini padişaha arzetmeyi kendilerince daha uygun gördüler.

Bunun üzerine padişah emri ile ulemâ bir meclis toplayarak burada Tarikat-i Muhammediye'ye karşı vaki olan itirazların batıl olduğuna karar verildi. Tatar İmam'a da, ondan sonra, eski büyük bilginlerin eserlerine taarruzdan sakınması, aksi takdirde şiddetli cezalara uğrayacağı ihtar edildi (11 Ocak 1653).

DEPREM, KAZAKLAR VE KIRIM HANI'NIN TAVIRLARI

Bu sıralarda Anadolu'da şiddetli bir deprem oldu. Tire, Nazilli, Denizli, Sultanhisarı kasabalarında birçok binalar harap oldu, altlarında bir çok adam kaldı. Güzel Hisar'da şehrin yarısının altı üstüne geldi. Üç bin kişi yıkıntılar altında hayata gözlerini yumdu (23 Şubat 1653).

Deprem kırk gün sürdü. Yerden siyah sular fışkırmış ve devlet tarihçisinin deyimi ile: "Güya toprak yeryüzünde oturanların suçlarından dolayı kükreyerek insanların haksızlıkları dolayısıyla yeryüzünde büyük bir yara açılmıştır."

Kazaklar, Karadeniz'in doğu ve batı sahilerine saldırmışlardı. Bunlar Varna'nın alt tarafına çıkarak bölgeyi yağmalamış ve yakmışlar, Akkirman'a da çıkıp halkın bir kısmını esir alıp götürmüşlerdir. Şehbaz Paşa büyük bir

gemi ve dört kadırga ile kendilerine yaklaşınca bütün esirlerini idam etmişlerdir.

İstefan Burnunda iki donanma savaşmışlardır. Şehbaz Paşa onların iki kayığının batırmağa muvaffak olmuşsa da, Kadırgalar komutanı Mehmed'i kaçmış olması yüzünden kendisi güç kurtulmuştur. İstanbul'a dönüşte Şehbaz Paşa, Mehmed'den şikâyetçi oldu. Sadrazam da onu astırdı. Şehbaz Paşa da tutuklandı.

Aralık 1652'de şeyhülislam, Dinyeper Kazakları Hatmanı Himiyelniki'den bir mektup aldı. Mektupta, emrinde bulunan üç yüz bin Kazaktan kırk binini Osmanlı Devleti hizmetine vermeyi teklif ediyor, Osmanlı usulünce kendisine hükümet beratı verilmesini ve Moldavya'nın bir kısmının kendisine bırakılmasını istiyordu.

Bu istekler için İstanbul'a dört elçi yolladı. Himiyelniki'nin delegeleri Padişah huzuruna kabul olundular. Efendilerinin hükümetleri tanınmakla beraber Moldavya'dan toprak istemesi hususuna dokunulmadı.

Elçiler, Tatar Hanı tarafından İsmail kadısına yazılmış ve kadı tarafından kendilerine tebliğ olunmuş bir mektubu da dîvâna sundular. Kırım Hanı kendi koruduklarından birinin İsmail evkafı mütevelliliğine tayin olunmasını istemişti.

Ancak yeni Kızlar Ağası bu hizmeti arzu ettiği bir şahsa vermişti. Kırım Hanı kendi adamının reddolunmasından hiddetlenerek İsmail kadısına "yeni mütevelliyi kovmasını yoksa hem kendisini hem de mütevelliyi öldüreceğini" yazmış bulunuyordu.

Sadrazam bu mektubu okudu. Bir şey söylemeden aldı, sakladı. Bir süre önce Kırım hanına gönderilen kılıç ve kaftan da itibar görmemişti. Han ayrıca artık padişaha esir

göndermeyeceğini de oraya giden Miri Alem Ahmed Ağa ya söylemiştir.

TARHUNCU'NUN İDAMI

Sadrazam malî tedbirleri ile hemen bütün büyüklerin düşmanlıklarını üzerine çektiği gibi, Kaptan Derviş Mehmed Paşa'nın da kinini tahrik eyledi. Derviş Paşa büyük bir debdebe ile İstanbul'a gitmişti. Tarhuncu Ahmed Paşa elindeki parayı en çok sipahilerin tahsisatlarını ödemekte kullandığından deniz hizmetlerini ihmal ediyordu. Bundan dolayı bir kaç defa Kaptan Paşa'nın sert tenkidlerine uğramıştı.

Bir gün tersanede Sadrazam, Defterdar, Zurnazen Mustafa Paşa ile devlet işleri üzerinde görüşürken, Kaptan Paşa Defterdar'a çıkışmış ve kendisine mutlaka para verilmesini istemiştir. Alevlenen çatışmaya Sadrazam da katılmış, bunun sonucunda onunla da arası adamakıllı açılmıştır.

Bu çatışmalar üçüncü şahıslar tarafından padişaha eklemelerle yetiştirildi. Sultan Dördüncü Mehmed, sadrazamla Kaptan Paşa'yı huzurunda yüzleştirdi. Tarhuncu Ahmed Paşa'nın yaptığı açıklamalar padişahı memnun etmedi. O zamandan itibaren Tarhuncu'nun sadrazamlıktan azline karar verdi.

Ancak sadrazamın düşmanları padişaha, sadrazamın Şehzade Süleyman'ı tahta çıkarmak tasavvurunda bulunduğunu da söylemekten çekinmediler. Yeniçeri Ağası Süleyman Paşa da saflığından faydalanılarak bu konuda kandırılmış olduğundan o da padişaha aynı şekilde söyledi.

Nihayet nevruzda saraya çağırılıp padişah tarafından paylamalara uğramış ve zavallı Tarhuncu Ahmed Paşa

boğulmak sureti ile sadrazamlıkla beraber hayatını da kaybetmiştir (20 Mart 1653).

DERVİŞ PAŞA'NIN SADRAZAMLIĞI

Sadrazamlığa, Kaptan Derviş Mehmed Paşa tayin olundu. Sıkı malî tedbirler, atamalar ve bir takım idamlarla göreve başladı.

Kendisini tahkir etmiş olan Zurnazen'i kısa bir süre sonra defterdarlıktan azletti. Yerine Mustafa Ağa'yı tayin etti. Zurnazen Tameşvar valiliğine, Tameşvar valisi bulunan Emir Paşa da Kanije'ye gönderildi. Bundan başka daha bir çok tayinler ve değiştirmeler oldu.

Öldürülen sadrazamın kethüdası Mü'min Ağa tutuklanmış, ancak hazineye para vermek sureti ile kurtulabilmiştir.

Sultan Dördüncü Murad zamanında idam olunan Urmiyalı meşhur şeyhin kızkardeşinin oğlu Şeyh Saçlı Mahmud, bu sıralarda İstanbul'a gelmiş ibadet ve taati ile birlikte hükümet aleyhindeki sözleri ile de şöhret kazanmıştır.

Kendisinden kurtulmak için deli olduğu ortalığa yaydırılıp zincirler içinde Süleymaniye Camii yakınındaki tımarhaneye konuldu. Fakat taraftarlarının hareketleri üzerine şeyhin geldiği yere sürgün edilmesi kararlaştırıldı.

Yine bu sıralarda Boyacı Hasan da öldürülmüştür ki, onun idamı memnunluk uyandırmıştır. Boyacı Hasan, ağaların öldürülmesinde celladlık ödevini gördükten sonra Gyula mutasarrıflığına gönderilmiş, sonra da başka görevler de almıştır.

Yaptığı zulümler gaddarca idi. Vergi almağa çıktığı zaman erkekleri bulamazsa kadınları zincire vurdururdu. Bir çocuğun babasının zeametini elinden almış idi. O çocuk, Üsküdar'a gelip de padişaha bir dilekçe sunmanın yolunu

bulmamış olsaydı, Boyacı Hasan zulümlerini daha da ileriye götürebilirdi. Fakat bu dilekçe onu idama mahkûm ettirdi.

Kastamonu sancağı beyi Kara Şatır da zulümleri yüzünden İstanbul'da idam edildi. İsyan eden ağaların icra âleti olan Türk Ömer Ağa, gizlendiği yerden çıkarak ortalıkta görüldüğü için yakalanmış ve sadrazamın huzurunda öldürülmüştür. Bu ölüm serisi içinde en çok dikkati çekeni; eski akağalardan Abdurrahman'ın idamıdır.

Abdurrahman, Sultan İbrahim'in boynuna takılan uğursuz kemendi eliyle çekmiş ve Sultan Mehmed'in tahta çıkışından sonra valilik ile Mısır'a gitmişti. Tarhuncu Ahmed Paşa'ya kötü muamele ettiğinden Tarhuncu, sadrazam olunca hakarete uğrayışının öcünü almak üzere kendisini İstanbul'a çağırmıştı.

Ancak Abdurrahman Paşa bin türlü bahane ile yollarda kalarak Konya'ya vardığında Tarhuncu'nun düşüşü haberini aldı. Artık kendisini güven içinde sanıyordu. Hemen İstanbul'a geldi.

Derviş Mehmed Paşa'nın durumunu öğrenmesi, padişaha ve Valideye onun ayrıca Sultan İbrahim'in de celladı olduğunu bildirmesi hayatına mal oldu. Sarayda cezasını gördü. İşte Osmanlı Devleti tarihinin kendilerinden söz açtığı nüfuzlu ve güçlü Hadım ağalarından birinin sonucu da bu olmuştur.

HAREMİN NÜFUZU, ŞEHZADELERİN DURUMU VE BAZI ÖLÜMLER

Abdurrahman Paşa'nın idamı ve Süleyman Ağa'nın uzaklaştırılması ile sarayda hadımların etkisi yok edilmiş ise de hadımların nüfuzu eksilmemiştir. Büyük Valide Sultanın kahvecibaşı Şaban Halife'yle evlendirdiği Sultan Mehmed'in dadısı ile yine büyük Validenin gözdelerinden olup Erzurum Beylerbeyi Murtaza Paşa'nın eşi niteliği ile kocasına Bağdat Valiliğini alan Anter adlı cariye, haremin son nefesini

vermekte bulunan nüfuzunu diriltmek tehlikesini gösterdiler.

Bu sıralarda padişah, kardeşi Süleyman'ı Saray'da Şimşirlik kasrında oturtmuş ve bundan sonra da bu daire veliahd şehzadelerin konutu olmuştur. Üçüncü Mehmed zamanına kadar veliahdlar valilik ile bazı Anadolu eyâletine gönderilirdi. O zamandan itibaren veliahdlara sancak tevcih olunur, ancak kendileri gitmeyip mütesellim marifeti ile idare edilirdi.

Dördüncü Mehmed'ten itibaren padişahın oğul ve kardeşleri sadece her türlü unvan ve görevden değil, hürriyetlerinden de yoksun bırakılarak adetâ "devlet tutukluları"na benzetilmişlerdir.

Bu zamanlarda bazı bilginlerin ölümü üzüntüler doğurmuştur. Vefat eden bilginler arasında Kâtip Çelebi'nin bir süre kendisinden ders aldığı A'reç Mustafa Efendi, Bayezidzâde, Kara Çelebizâde Mahmud Efendi, Şeyhülislam Bahaî Efendi özellikle anılmaya değer. Hoca Sadeddin Efendi'nin torunu Ebu Said Efendi, ilmiye mesleğinin en yükseği olan bu makamda Bahaî Efendi'ye halef olmuştur.

OSMANLI HİND İLİŞKİLERİ, LEHİSTAN VE KAZAK ELÇİLERİ

Osmanlı Padişahları ile Hindistan şahları arasında mevcut olan eski ilişkiler değişik durumlar dolayısıyla defalarca yenilenmişti. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Delhi hükümdarı Bab-ı Hümayun'a sığınmıştı. Gücerat prensi de Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemiş idi.

Sultan Dördüncü Murad zamanında da Türk-Moğol hükümdarı Baysungur Mirza, Osmanlı Devleti'nin himayesine sığınmıştır. Cihan Şah'ın gönderdiği bir elçi yine Dördüncü Murad tarafından Bağdat seferi sırasında Musul'da kabul olunmuştur. Sultan Murad'ın, Cihan Şah'ın

elçisine verdiği mektupta bazı formüllerin ihmal edilmiş olması Delhi sarayını hayli üzmüştü.

Sultan İbrahim'in zamanının başlarında ve Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Türk-Moğol Hükümdarı, Bab-ı Humayun'a yolladığı bir mektupta kullanılan deyimlerden şikâyetçi olmuş, kendisinin bütün iktidarından memleketinin genişliğinden tantanalı bir surette söz açmıştır.

Üç yıl önce Hindistan'a seyahatle giden bir Türk, şaha hitap eden bir mektubu da beraber götürmüştü. Bunda Sultan Dördüncü Mehmed'in tahta çıkışı haber veriliyordu. 11 Şubat 1653'de yine bu Türk, Seyyid Hacı Muhammed adında bir Hind elçisi ile birlikte İstanbul'a döndü. Sefir değerli hediyeler getirmekte idi.

Kabul gününde padişaha Cihan Şah'ın bir de mektubunu sundu. Padişah da Cihan Şah'a bir mektup ile birlikte bazı değerli hediyeler de yollamıştır. Ayrıca elçiye de kürkler, at ve para ihsan edilmiştir.

1653 yılında Osmanlı başkenti, Hindistan Hükümdarı Cihan Şah'tan gelen bir elçinin olağanüstü girişini temaşa etmiştir.

29 Mart 1654 tarihinde İstanbul'a bir Lehistan elçisi geldi. Bu elçinin görevi, geçen yıl Lehistan ile Kırım Hanı arasında akdolunan antlaşma ile ilgiliydi. Üç hafta sonra da Kazak delegeleri İstanbul'da göründüler.

Bunlar Bab-ı Hümayun'un himayesini talep ederek Lehistan ile savaşmaları sona erdiği ve Podolya kendilerine bırakıldığı takdirde, yılda kırk bin altın vergi vermeyi teklif ediyorlardı. Padişah huzuruna Lehistan elçisi ile birlikte kabul olundular. Elçi bu muameleden şikâyetçi oldu.

DONANMANIN AKDENİZ SEFERİ VE VENEDİKLİLERLE SAVAŞ

Osmanlı donanması, teçhizatını tersane kethüdasının cimriliğinden ve Sadrazam ile Kaptan Paşa arasındaki

uyuşmazlıktan dolayı tamamlayamamıştı. Ancak Tunus ve Trablusgarb donanmalarının gelişi Osmanlı gemilerinin hazırlanışını hızlandırdı.

Trablus Beylerbeyi defalarca padişah huzuruna kabul edildiler ve ihsanlar gördüler. Deniz savaşının taktiği hakkında Kaptan Paşa katında bir kaç defa müzakereler de oldu. Kanun hükmü uyarınca Tunus ve Trablus gemilerinin sağ ve sol kanadı teşkil etmesine ve amiral gemisinin merkezde bulunarak kesin gereklilik görülmedikçe kavgaya girişmemesine karar verildi.

Donanma Gelibolu'ya yöneldi. Limandan üç kadırga ile çıkmış olan Ali Paşa, Akdeniz Boğazı'nı kuşatmakta olan Venedik gemileri arasından başarı ile yol bularak Bozcaada sahillerine varmıştı. Mısır gemileri ile Akdeniz adaları beylerinin gemileri de orada toplanmıştı.

Osmanlı donanmasının toplamı kırk beş kadırga, altı mavna, yirmi iki brigantinden kurulu olup Venedik donanması on altı büyük gemi ile sekiz kadırga ve iki galeastan ibaret idi. Osmanlı donanması Beşiktaş'tan hareketinden beş gün sonra Çanakkale Boğazı'nda Venedik donanmasına hücum eyledi (13 Mayıs 1654).

Kaptan Murad Paşa, basit bir gemici urbası ile, elinde yay ve ok, amiral gemisini terk edip bir firkateyne bindi. Bütün hattı dolaştı. Gerektiği her yere yardım eder, bir taraftan da düşmana ok atar dururdu. Cenk altı saat sürdü. Venediklilerin Kaptan gemisi ile en büyük gemilerinden biri battı.

Venedik Cumhuriyeti bu savaşmada üç bin kişi ile Adriyatik Körfezi genel kaptanını kaybetti. Venedik tarihçileri Osmanlıların kaybını kendilerinin iki katına çıkarırlar. Fakat Osmanlı tarihçileri ancak beş yüz kişinin şehit düştüğünü yazarlar. Kaptan Paşa zaferini İstanbul'a bildirdi. Kendisine asker, mühimmat ve askere dağıtılmak ve acele giderlere harcanmak üzere para gönderildi.

Eğriboz’dan donanma İstendil’e doğru yelken açarak iki gün orasını tahrip ettikten sonra Venedik donanmasının bulunduğu Değirmenlik’e yöneldi. Her iki donanma birbirinin yanından geçip top ateşine başlamışlarsa da, daha önemli bir olay olmamıştır. Başka bazı olaylardan sonra Kaptan Paşa Foça’da donanmayı onardı.

Garb ocakları gemilerine izin verdi. Girit’e kadar bütün Akdeniz adalarını dolaşarak Rodos yolu ile İzmir’e gelip Kurban Bayramı’nı burada kutladı. Oradan yine demir alarak bir kaç korsan ve tüccar gemisini yakaladıktan sonra zaferle İstanbul’a döndü.

Padişah huzuruna kabulünde alınan esirlerin beşte biri olmak üzere beş yüz esir takdim eyledi. Kendisine üç hil’at giydirildi. Maiyetindeki görevlilerin gelecek yıl için de hizmetlerinde bırakılmasını dilediğinden arzusu yerine getirildi.

MATYAS BESARABA İLE İSLAM GİRAY’IN ÖLÜMÜ

30 Eylül 1654’te mızrak şeklinde bir parlak meteor gözüktü ki başkent halkını korkulara kaptırdı. Bunu uğursuz sayanlar oldu.

Osmanlılarca Eflâk Voyvodası diye tanınıp tarihçilerin “domuz” adı ile adlandırdıkları Matyas Besaraba’nın ölümü ile hazineye geçen yedi yüz kese akça, askerin maaşlarını ödemek için kolaylık sağladı (8 Nisan 1654).

Üç ay sonra (Temmuz 1654), Kırım Hanı İslâm Giray vefat etti. Daha önceleri de hanlıkta bulunmuş olan kardeşi Mehmed Giray Rodos’tan çağrılarak İstanbul’a getirildi. Padişah tarafından yarımadanın hükümdarlığına atandı.

Padişah, Derviş Mehmed Paşa’ya, eski Sadrazam Halil Paşa’nın Alayköşkü yakınındaki sarayını armağan etti, sadrazamın kendi masrafları ile döşediği bu güzel konut o

zamandan başlayarak uzun yıllar Sadaret dairesi, Bab-ı Âli olarak tarihe geçmiştir.

İBŞİR PAŞA'NIN SADARETE TÂYİNİ VE İSTANBUL'A GELMESİ

Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri Memikzâde ve İmamzâde, Nihayet bir olay üzerine azledilip yerlerine Sinanzâde ve Kudsîzade atandı.

Bu arada padişaha şeyhülislamın kötülüklerine dair dilekçeler ulaştırıldığından Sultan Mehmed, ulemâdan kurulu bir genel meclis topladı. Fakat şeyhülislam ile kazaskerler öyle bilginleri meclise soktular ki sadrazamın da yardımı ile kendilerini padişah gözünde suçsuz göstermeyi başardılar.

Dîvândaki konuşmasından sonra sadrazam hasta oldu. Ertesi gün dîvânda makamında bulunurken üzerine bir titreme geliverdi. Evine dönünce felce uğrayarak bir tarafı hareketsiz kaldı. İyileşemeyeceği saray baş hekiminin açıklamalarıyla da anlaşılınca, Derviş Mehmed Paşa'nın yerine yeni bir sadrazam seçilmesi düşünüldü.

Bu konuda uzun görüşmeler oldu. Siyavuş Paşa, Melek Ahmed Paşa, Murad Paşa üzerinde duranlar bulundu. Ayrıca Mora'lı Defterdar ile Halep Valisi İbşir Paşa'dan söz açıldı. Sonuç bakımından mührün İbşir Paşa'ya gönderilmesi padişaha, hasta sadrazam tarafından da tavsiye edildiğinden Halep Valisi İbşir Paşa devletin en büyük görevine atandı.

Büyük İmrahor mührü Haleb'de İbşir Paşa'ya ulaştırdı. Fakat İmrahorun mührü bir kaç kişi ile ve iyi giyinmemiş olarak getirmiş olmasından İbşir Paşa hoşlanmadı. Bir süre sonra, memlekette asayişi sağlamadıkça hareket

etmiyeceğini padişaha yazmış olmasından dolayı dedikodular aldı yürüdü.

Onu sadrazam yapmak için çalışmış olanlar da pişman oldular. İbşir'in hemen gelmesini buyuran bir ferman haseki ile Haleb'e yollandı. Fakat ne padişah emri, ne de yeni sadrazamın dostlarının yolladıkları mektuplar etkili oldular.

İbşir Paşa bir taraftan hemen İstanbul'a giderse idare dizginlerini ellerinde tutanların kendisine tahakküm etmeğe kalkışacaklarını açıklıyor; öte yandan, Suriye, Mısır, Bağdat, Anadolu ihtilâl içinde çalkanırken ve bu ayaklanmalar ortadan kaldırılmadıkça İstanbul'a gitmenin faydasız olduğunu savunuyordu.

İbşir Paşa'nın sözleri ve hareketleri onun padişaha itaatten çekindiğini ve yakında isyan bayrağını kaldıracağını sezdirmekte idi. İbşir Paşa komşu eyaletlerin bütün alay beylerine, sancak beylerine, yeniçeri ve sipahi subaylarına sirkülerler yollayarak devlette rüşveti ortadan kaldırmak ve adaleti yerleştirmek için alınması gerekli tedbirler üzerinde görüşmek üzere ilkbahar başlarında Konya'da toplanmalarını emretti.

Anadolu büyük olaylar bekleyerek İbşir'i; yeni bir düzen kuracak ve devlet yapısını sağlam temeller üzerinde geliştirecek, beklenen bir adam gibi görüyordu. Kaymakam mevkiine getirilmiş bulunan Melek Ahmed Paşa'ya hazineden iki yüz elli kese alarak, çok acele levazımın tedarik olunması ve bütün eyâlet valiliklerine sirkülerler yollayarak İbşir'in isyanının ilân edilmesini teklif eden baş muhasebecinin sözlerine uyulmadı.

Melek Ahmed Paşa bu cesur harekete cür'et edemedi. Ayrıca kendisinin sadarete geçmek istediğinin söylenmesinden çekindi. Valide Sultanın tavsiyesi üzerine

Mercan Ağa hareketini çabuklaştırmak ricasında bulunmak üzere yirmi baltacı ile İbşir'e gönderildi.

İbşir Paşa 1654 Aralığında Haleb'den Antakya'ya gitti. Her uğradığı yerde Moralı defterdarın uyguladığı iltizamları feshediyordu. İstanbul'da satılan eyâletleri kendi adamlarına tevcih etmekte idi. İbşir en iyi dostları olan eski âsî Abaza Hasan'ı, Kürt Mehmed'i, Beyzade Ali'yi yanına getirmişti.

Bazı adamları azlediyor, bazılarına yeni görevler veriyordu. Adana'ya vardığında Vali Mahmud Paşa'yı halkın bazı şikâyetlerinden dolayı hapsetti. Karaman defterdarına da aynı muameleyi yapmış ve sonra da onu idam eylemiştir. Kütahya yakınlarında İhtiyar Köprülü Mehmed Paşa İbşir'i karşıladı.

İbşir, Mehmed Paşa'yı iltifatla kabul etmiş ve uhdesine Trablus sancağını tevcih ederek onu İznik'e kadar beraberinde getirmiştir. Ancak Trablus daha önce padişah tarafından başkasına verildiğinden Mehmed Paşa vazgeçmek zorunda kaldı.

Derviş Mehmed Paşa nüzul sonucu olarak İstanbul'da ölmüştü. Ali Paşa Camii yanında gömülmüştür. Bıraktığı doksan beş bin altın ve sekiz yüz kese akça hazineye gelir yazıldı. Derviş Mehmed Paşa aslen Çerkes olup lüksü severdi.

Sultan Murad tarafından Bağdat yeniden fethedilince bu eyaletin ilk valisi olmuştur. Basra yolundan Hindistan ile ticareti kendisine yılda bin keseden fazla para getirirdi. Koyun ve zahire ticareti yaptığı da olmuştur. Hayatı boyunca ticaretle uğraşmıştır.

SADRAZAM İBŞİR PAŞA'NIN İSTANBUL'A GİRİŞİ

İstanbul'da herkes İbşir Paşa'nın gelişi ile meşgul idi. İbşir'in kethüdası ile ruznameci, sadrazamı karşılamak için

Anadolu’ya gönderildiler. İbşir, İzmit’e geldiği zaman İstanbul’un sıkıntı ve ızdırabı son dereceyi bulmuştu. Herkes korku ve ümit arasında tereddüt içinde idi. Padişah bir konsey toplayarak durumu görüştü.

Şeyhülislam, kaymakam ve kaptan paşa da bu toplantıda hazır bulunuyorlardı. Sultan Mehmed, itaatsizlik gösterdiği için sadaret mührünü İbşir’den alarak bağlılığını takdir ettiği Moralı Defterdara vermek istediğini belirtti. Şeyhülislam ve kaymakam bu konuda bir mütalâada bulunmadılar.

Kaptan Murad Paşa acele edilmemesini ve sadrazamın gelişi ile güçlüklerin çözüleceğini, durumun aydınlanacağını, o zamana kadar bir şey yapılmamasını söyledi. Kızlar Ağası ile öteki Hadım ağaları Moralı tarafını tuttular. Kaptan Paşa ile hadımlar arasında çekişme oldu. Padişah toplantıyı dağıtarak çekişmeye son verdi.

İbşir Paşa’nın samimî dostu ve koruyucusu olan Reyhan Ağa, son olaylardan dolayı endişelerini gidermek ve yatıştırmak üzere bir hatt-ı hümayun ve değerli bir hil’at ile sadrazama gönderildi. İbşir Paşa, Hoca Reyhan Ağa’yı hürmetle ve dostlukla karşıladı. Başkentten çıkmamak üzere emir almış olan Çavuşbaşı ve Reis efendiyi sadrazam, bulunduğu yere çağırdı.

Onlar da ister istemez gittiler. Başkaları da onları izlediler. İbşir Paşa, çavuşbaşıyı azlederek görevini nişanlısı olan Ayşe Sultan’ın kethüdasına verdi. Bütün sipahi ağalarını (atlı bölük ağalan) da azille yerlerine kendi adamlarını nasbeyledi.

İbşir Maltepe’ye kadar geldi. Kul kethüdası ertesi gün sadrazamı karşılamak üzere yeniçerilere haber yolladı. Fakat Valide Sultandan yeniçerilerden hiç birinin Üsküdar’a geçmemesi için bir tezkire aldı. Bunun sebebi şundan doğmuştu. Padişah, İbşir Paşa’yı debdebesiz, maiyetsiz, İstanbul’a girmeğe davet eylemiş; yeni sadrazam da

makamına lâyık bir ihtişam ile girmek istediği karşılığını vermiştir.

Yeniçeriler bunu öğrendiklerinden ve sadrazamın kendilerine karşı kötü bir niyeti olduğunu sanarak kışlalarında silahlı olarak durmayı kararlaştırmışlardı. Valide Sultanın tezkiresi bunlar arasındaki çatışmayı engellemek için yazılmıştı.

Yeniçeri ağası ile dört yardımcısı; kethüda, zagarcıbaşı, samsoncubaşı, turnacıbaşı gediklileri ile beraber, Maltepe'den hareket etmiş olan sadrazamı karşılamağa çıktılar. Şeyhülislam, vezirler, kazaskerler Üsküdar'da beklediler. İbşir Paşa Üsküdar'a büyük tantana ile girdi. Sadrazam Üsküdar'da nişanlısı Ayşe Sultan'ın sarayına indi. Orada mükellef bir ziyafet hazırlanmıştı. İki gün sonra sadrazam İstanbul'a girdi. Bu giriş de tantanalı olmuştur. Ertesi gün de nişanlısı Ayşe Sultanla düğünü yapıldı.

YENİÇERİ VE SİPAHİLERİN AYAKLANIŞI, İBŞİR'İN İDAMI

Sadrazam İbşir Paşa'nın ilk icraatı düşmanlarının azli ve mallarının müsaderesi oldu. Bazı adamları da öldürtmekten çekinmedi. Moralı Defterdarı önce azl ve hapsetmiş, sonra da Kıbrıs'a sürgün emri vererek yolda idam ettirmiştir.

Melek Ahmed Paşa'yı da Van valiliği ile İstanbul'dan zorla uzaklaştırmıştır. Mevkufatçı ve Reisülküttap da hapse konulmuş, sonradan mevkufatçı ile Melek Ahmed Paşa'nın kethüdasını yine karadan Kıbrıs'a sürdürme bahanesi ile yolda öldürtmüştür.

İbşir'in ikbali, kendi yetiştirdiği sipahiler, sarıcalar, sekbanlar tarafından mahvolmuştur. Sır arkadaşı olup uhdelerine Anadolu'da voyvodalıklar tevcih etmiş olduğu Seydî Paşa, Mehmed ve Tayyaroğlu memleketi durumları ile çeşit çeşit baskılara uğrattılar.

Bu bölgelerden bir çok şikâyetçi İstanbul'a geldi. Bir taraftan da İbşir'in sipahilere olan vaatlerini, hazinenin darlığı dolayısıyla yerine getirmemesi bunların memnuniyetsizliğini son dereceye vardırmıştı. Sipahilerin sadrazama yaptıkları şikâyetlerden bir sonuç elde edilmedi. Bunun üzerine yeniçerileri kendileriyle birlik olmaya çağırdılar.

Sadrazam, ayrıca defetmek istediği Kaptan Murad Paşa'nın da düşmanlığını üzerine çekmişti. Bu zatı bir an önce uzaklaştırmak için donanmanın teçhizatını çabuklaştırdı. Murad Paşa ile yaptığı bir tartışma, onda sadrazamın kendisini yok etmek kararı vermiş olduğu hissini uyandırdı. Ancak Kaptan Paşa bunu belli etmedi. Donanmanın yakında sefere çıkacağını söylemekle yetindi.

Gerçekten bir taraftan donanma teçhizatını aktif şekilde çabuklaştırmağa çalışmakla beraber, öte yandan hasmının düşüşü için elinde bulunan bütün vasıtaları kullandı. Bir gece Kürt Mehmed'i kendi konutuna getirerek onu kendi tarafına aldığı gibi, sipahi ağaları ile Valide Sultan üzerinde nüfuzu olan Melekî Kalfa'nın kocası Şaban Halife'yi de kazandı.

İbşir Paşa'nın eyalet askerleri ile sipahileri Anadolu'da toplayarak onların yardımı ile yeniçerileri ortadan kaldırmak niyetinde bulunduğuna ve kendisinin de Üsküdar tarafına geçmek için hazırlıklar yaptığına dair şehirde rivayetler çıktı. Bu sözleri yeniçerileri ayaklandırmak için Murad Paşa yayıyordu.

Kürt Mehmed'e Üsküdar'a çekilmiş olan gayrı memnun sipahilere İbşir Paşa'nın düşürülmesi tasavvurunu açarak, onlardan beş yüz kişi ile At Meydanı'na gitti (8 Mayıs 1655). Yeniçerilere gönderilen adamlar bir kaç yeniçeri subayı ile At Meydanı'na geldiler. Her iki askerden iki ihtiyar aralarında akdolunan anlaşmaya bir kanıt olmak üzere halk karşısında birbirini kucakladılar.

Ola gelen zulümlerin sebepleri hakkında ne yapılmak gerektiğine dair Anadolu vilâyetleri müftülerinden alınan bir çok fetvalar okundu. Bunun üzerine ayaklananlar, kendileri haklarını alma kararına vardılar. Oradan şeyhülislamın konağına gidilerek kendilerine katılması istendi.

Şeyhülislamın bir taraftan kendisinden istenen sözü verdi. Öte taraftan İbşir'in sarayına giderek hazırlanmakta olan isyandan kendisini haberdar eyledi. İbşir Paşa, hemen padişaha bir arıza yazarak yardım istedi. Sultan Dördüncü Mehmed kapıcılar kethüdasını zorbalara göndererek dağılmalarını ve usulüne göre dileklerini arz etmelerini bildirdi.

Kaptan Murad Paşa'nın düzeni uyarınca yeniçeriler bir gece sipahileri kendi kışlalarında konuklattılar Önceki isyanlara girmeyen, fakat bu defa memnun olmayanlara katılan topçu ve cebeciler, At Meydanı'nda kaldılar. Ertesi gün (10 Mayıs) padişah, Murad Paşa'nın tavsiyelerine uyarak tersane bahçesinden çıkıp saraya gitti, iki gün sonra bütün şehir tam bir heyecan içinde idi.

Anadolu eyaletlerinden başlarına hasır yakmış bir takım şikâyetçilerle sekbanlar, sarıcalar, sipahiler, yeniçeriler At Meydanı'nda toplandılar. Sadrazam ile kethüdanın başlarını isteyen bir dilekçe yazıldı. Yeniçeri Ağası Kenan Paşa, padişah adına, İbşir'in azlolunacağını açıklayarak zorbaları dağılmağa çağırdı.

Fakat halk onun üzerine saldırdığından Kenan Paşa güç hal ile atını koşturup saraya kaçtı. Şeyhülislamın sipahiler ve yeniçeriler hakkında bir fetva vereceği duyulduğundan bunların öfkesi son dereceyi buldu. Sadrazam ile şeyhülislam saraya sığınmıştılar. Bunların evleri, kendileri çıkar çıkmaz zorbalar tarafından kuşatılmıştı. Konakları yağmalandı.

Halkın korkunç öfkesi yol üzerinde her ne bulduysa kırıp döktü. Olup bitenler padişahın kulağına erişince Sultan

Dördüncü Mehmed ne yapılmak gerektiğini hazır bulunanlara sordu. Ulemâ ve vezirler sustular. O zaman saraydan çıkmadığı sanılan ve isyan düzenlemiş olduğu halde zorbalarla gizli anlaşması bilinmiyen Murad Paşa'nın bir işareti üzerine Kul Kethüdası Keçecioğlu, padişahın huzuruna kadar ilerliyerek:

"Kulların senden memnundurlar; fakat Lalanı istemezler", dedi ve İbşir Paşa'yı gösterdi. Padişah : "Daha kimi istemezler?" sorusunu sorunca da Keçecioğlu: "Şeyhülislamı" dedi. Yeniçeri ve sipahilere öğütlerde bulunmak üzere gidip gelmiş olan saray vaizi Vali Efendi: "Sadrazam ve şeyhülislam idam olunmadıkça asker dağılmaz" diye yeniçeri kethüdasının sözlerini kuvvetlendirdi.

İbşir Paşa, artık makamında kalmanın imkânsızlığını görerek, padişahın huzurunda yere kapanıp Sadaret mührünü teslim etti. Sultan Mehmed derhal Murad Paşa'yı Sadrazamlık ve Hüsamzade Abdurrahman Efendi'yi de Şeyhülislamlıkla görevlendirdi. Padişah bunların idamına da karar verdi ise de Şeyhülislam'ın ortadan kaldırılmasına ulemâ karşı koyduğundan bundan vazgeçildi. Bunun üzerine padişah, İbşir'in boğulup cesedinin saray önüne atılmasını buyurdu.

MURAD PAŞA VE SÜLEYMAN PAŞALARIN SADRAZAM OLMALARI

Sipahiler ve yeniçeriler ertesi gün dağılmayarak başka başlar da istediler. Ulemâ'dan Bolevî ve İsmetî gelerek padişah ile sadrazam ve şeyhülislâma itaat dairesine dönmelerini ve daha önceleri verilmiş olan vaadlerin uygulanacağını bildirdiler.

Nihayet Kürt Mehmed sipahilerle beraber Üsküdar'a geçti, yeniçeriler, cebeciler, topçular kışlalarına döndüler. Sipahilere verilen vaadlerin yerine getirilmesi ve eski

sadrazam tarafından atanan memurların azli Murad Paşa için bin bir türlü güçlük doğurdu.

Defterden çıkarılan sipahilerin iadesi ve sipahi çocukların boş yerlere aday kaydı üzerine, Tarhuncu Ahmed Paşa zamanında sipahi sayısı yirmi beş bin beş yüz doksan ve yeniçeri sayısı ellibeş bin isme indirilmiş iken, bu defa sipahi sayısı elli binden ve yeniçeri adedi de seksen binden fazla olmuştur. Bunların maaşlarını ödemek ise hazinenin gücü üstünde idi.

Murad Paşa'nın sadrazamlığa getirilişi henüz üç aylık bir zamanı doldurduğu bir sırada bu adam anladı ki başını tehlikeye koymaksızın idarenin dizginini elinde tutamıyacaktır. Bunun üzerine emekliye ayrılıp Hac farizasını eda için Mekke'ye hareketine izin istedi. Murad Paşa Hacca giderken Payas'ta ölmüş ve oraya gömülmüştür

Sadrazamlık Ayşe Sultan'nın kocası Süleyman Paşa'ya tevcih olundu. Süleyman Paşa, Sultan Dördüncü Murad zamanında hademe-i hassa arasında bulunmuş, Sultan İbrahim devrinde Silahtarlık rütbesine kadar yükselmişti. Sonradan valiliklerde bulunmuş idi. Sadrazamlığa getirilmeden önce kubbe altı vezirleri arasında yer almıştı.

Sikke'nin tağşiş edilişinin (devalüasyonun) bir kat daha hızlandırıldığı malî darlık, Sadrazam Süleyman Paşa'yı da selefinin uğradığı güçlüklere soktu. İbşir Paşa zamanında Defterdar olmak istemediği halde bu görevi kabule zorlanmış olan Ali Ağa, akıllı bir adam olduğundan görevinden çekildi. Sadrazam da ona uydu.

Mimar Kasım, önceleri, bir vesile ile Valide Sultana Köprülü'nün sadrazamlığa getirilmesini hatırlatmış olduğu gibi, bu defa da Süleyman Paşa'ya kendisinin halefi olmak üzere onu tavsiye etti. Fakat sadrazam buna yanaşmadı.

Padişah'ın ve Valide Sultan'ın mahremleri olan Hadım Ağaların görüşlerine uyularak Sadaret mührü on yıldan beri

Girit’te Venediklilerle cenk etmekte olan Hüseyin Paşa’ya gönderildi. Onun gelişi beklenirken Kaptan Zurnazen Mustafa Paşa Kaymakam sıfatı ile işleri yürütmekle görevlendirildi.

Askerlerin uzun süreden beri açığa vuramayarak içlerinde saklamakta oldukları memnuniyetsizlikleri bu aralık yine açığa vuruldu. Girit’ten gelmiş olan bir kaç yüz yeniçeri, ulufelerinin bir kısmını istiyerek savaş sırasında taşları yastık toprağı yatak yapmış olduklarını bağıra bağıra söyleyip sokakları dolaştılar.

Bunları düzene sokmak isteyen Kul Kethüdası başarı sağlayamadı. Tahsisatlarının verilmemesinden şikâyetçi olan sipahilerin katılmasıyle âsilerin miktarı çoğaldı. Zorbalar At Meydanı’na toplanıp saraya bir adam göndererek padişahtan ayak dîvânı istediler. Yeniçeri ağasının ve yeniçeri erkânından bazılarının azli, ayaklananları yatıştırmaya yetmedi. Nasihatçilerin de bir faydası olmadı.

İsyanın üçüncü günü Padişah Alayköşkü önünde bir ayak dîvânı toplamak durumunda kaldı. Burada âsiler padişahın etrafında bulunan şeyhülislam, kaymakam, kızlar ağası, kapı ağası gibi zatların uzaklaştırılmasını istediler. Padişahın kendi görüşüne göre konuşmasını arzuladılar.

Şikâyetler birbiri peşi sıra dizildi. Bazı adamların başları istendi. Gürültüler arttı. Nihayet padişah samimî mahremi olan iki hadım ağasını boğdurarak köşkün altına attırdı. Has odabaşı, hazinedar ağa ve padişahın hocası Bilâl Ağa saraydan kaçıp Üsküdar’a geçmeğe muvaffak olmuşlarsa da bunların da hayatlarını kurtarmak mümkün olmamıştır. Onlar da boğulmuşlardır.

Sadaret mührü Girit’teki ordu başkumandanına gönderilmiş olmakla beraber Sultan Mehmed, sadrazamlığı son karışıklıkların gizli tahrikçisi olan Kaymakam Mustafa

Paşa'ya verdi. Zorbalar bundan da memnun olmadılar. Ona karşı da : "Bizi, yalnız sen sadrazam olmak için mi isyan ettirdin?" diye bağırdılar. Padişahtan daha ehil birini istediler. Bunun üzerine Mustafa Paşa tayinininden dört saat sonra sadaretten azlolundu.

SİYAVUŞ PAŞA'NIN VE ÖLÜMÜ, BOYNU YARALININ SADRAZAMLIĞI

Sadrazamlığa Siyavuş Paşa atandı. Memikzâde şeyhülislam olduysa da, üç saat sonra Mesud Efendi onun yerine geçti. Öldürülenlerin cesedleri asılan çınar ağacı pek çok zamanlar devlet büyüklerine dehşet vermiştir. Bu belirttiğimiz olaylar Osmanlı tarihinde "Çınar Vak'ası" adı ile anılmıştır.

Zorbalar, defterde yazdıkları başların hepsinin kesileceğine dair söz aldıktan sonra ancak 8 Mart 1656'da dağıldılar. Hemen bütün büyük memurların değiştirilmesi idareyi yeni esaslar üzerine kurdu. Yeni şeyhülislam Hocazâde Mesud el öpmek için padişah huzuruna şeyhülislamlara has olan kıyafet yerine vezirlere mahsus teşrif hil'ati olan kapaniçe ile çıktı. Bu kimsenin hoşuna gitmedi.

Defterdar Halıcızâde Mehmed, sikkenin tağşişinde parmağı olduğu sanıldığından önce tutuklanmış, sonra idam olunmuştur. Kaptan Paşa'lığa Halıcızade'nin damadı Kara Mustafa Paşa atandı. Siyavuş Paşa ihtiyar Gürcü Mehmed Paşa'yı sürdü. Zamanında kendisini idam etmek istemiş olmasına rağmen, sadece Kıbrıs'a sürmekle yetindi. Ebu Said Efendi Gelibolu'ya, Memikzâde Mudanya'ya sürüldüler.

Yeni sadrazam Siyavuş Paşa, nasbından on gün sonra İstanbul'a gelmişti. Bir ay sonra ölümüne sebep olacak olan nikristen ızdırap çeken sadrazam, hayata gözlerini kapadı. Cenaze namazı Sultan Ahmed Camii'nde kılındı.

Şeyhülislam Mesud Efendi'nin telkinleri üzerine mühr-i hümayun Şam Valisi Mehmed Paşa'ya gönderildi. Mehmed Paşa Canik taraflarındaki Türkmenlerden olup Halil Paşa zamanında İran seferlerinde şöhret kazanmıştı. Kırk yara ile seferden dönmüş, bunlardan boynunda olan bir tanesi dolayısıyla "Boynu Yaralı" unvanı kendisine verilmişti. Sonraları vali ve vezir olmuş, daha sonra da Kanije ve Şam valiliklerine gönderilmiştir.

ZORBALARIN YOK EDİLME TERTİBİ

Şehir zorbaları, Çınar Vak'asından beri takım takım tehdit edici bir edâ ile şehri dolaşırlardı, içlerinden ileri gelenleri Enderun ve Birun Ağalarına karşılık "Meydan Ağaları" unvanını alarak her işe karışırlardı.

Yeniçeri Ağası Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa, kaymakam, şeyhülislam, defterdar, zorbaların elebaşılarını yok ederek asayişi sağlamayı planladılar. "Meydan ağalarının" arzularına uygun davranıyorlar gibi görünerek, kendi amaçlarına göre hareket ettirdiler.

Bu suretle görünüşte onlar tarafından zorlanmış olarak güya Seydî Ahmed Paşa aleyhine bir sefer için kutsal sancağı çıkarttılar. Asker bu hayalî amaç ile toplandıktan sonra zorbaların başları olan Rum Hasan, Şamlı Mehmed, Yamak Ali ve Kara Osman yakalandı, başları kesildi ve kesilmiş başları saray kapısına konuldu.

Taraftarları, elebaşıların kellelerini görünce dehşete düştü. Korkudan kaçıştılar. Bunların darmadağın olması üzerine başkentte asayiş geri geldi (8 Mayıs 1656).

HİNDİSTAN VE LEHİSTAN ELÇİLERİ, RUM PATRİĞİN İDAMI

Fitne tahrikçilerinin idamından sonra Hindistan elçisi Kaim Bey, Padişah huzuruna kabul olundu. Elçinin

hediyeleri iki yüz elli kapıcı vasıtasıyla Divan-ı Humayun'a getirildi. Elçi üç teklifte bulundu, bunlar:

Hindistan Şahının Kandehar'ı fethetmesi için yardımcı olmak üzere bir asker tümeninin gönderilmesi.

Hindistan hacıları için Mekke'de bir cami yapılmasına müsaade olunması ve Hindistan mimarîsinin şimdi bir övünme anıtı olan Taçmahal'in inşası için Ahmedabad'a bir mimar gönderilmesinden ibaretti.

Bu tekliflerden sadece sonuncusu uygun görülerek istenilen mimar yollanmış ve böylece Osmanlı mimarîsinin etkileri bir kere daha uzaklarda görülegelmiştir. Dîvân-ı Hümayun, Kaim Bey'in elçiliğine karşılık meşhur Dürzi Prensi Fahreddin oğlu Maanzade Hüseyin'i Hindistan Şahı'na elçi olarak yolladı.

Bu zat gençliğinde sarayda bulunmuş ve kapıcı başı olmuştur. Çınar Vak'ası'nın tanıklarından birisi olup buna dair yazdığı eser, dostlarından Şarihü'l-menarzade'nin iktibas eylediği kaynaklardan biridir. Padişah, şaha kıymetli hediyeler de yollamıştır.

Bu sıralarda; Osmanlı Devleti'ni Lehistan aleyhine harekete geçirmek amacını güden Kazak elçileri ile Lehistan elçileri İstanbul'a gelmişti.

Polonya'nın gelecekteki kralı Jan Sobieski, bu elçilik heyeti içinde bulunmuştur. Bu sıralarda Alber Raziuski, otuz kişilik bir maiyet ile İstanbul'a girdi. Padişah tarafından kabul olundu. Bir yıl önce Lehistan'a bir elçi gönderilmesinden dolayı teşekkür etti.

Rum Patriği Yuvanihiyo, selefi Parteniyus'u altın karşılığında azlettirmiş ve Rusya ile gizli haberleşmede bulunmakla suçlayarak idamına sebep olmuş idi. Derviş Mehmed Paşa bu yeni Patriği de idam kararında idi. Ancak metrepolitler onun için aracı olduklarından sadrazam hayatına ilişmedi.

VENEDİKLİLERLE SAVAŞ VE BOZCAADA İLE LİMNİ'Yİ İSTİLÂ ETMELERİ

Kaptan Kenan Paşa 26 Haziran 1656'da, kırk beş kadırga, yirmi yedi gemi, yedi mavnadan kurulu bir donanma ile İstanbul'dan hareket etti. Beş gün sonra donanma Çanakkale Boğazı'ndan çıktı Venedik donanması karşısında idi. Türk gemilerinden iki büyüğü, iki Venedik gemisine hücum ettiler.

Venediklilerin genel kaptanları bu savaşta öldürüldü. Fakat Türk donanması da önemli bir yenilgiye uğradı (6 Temmuz 1656). Yetmişten fazla geminin bir kısmı battı. Bir kısmı da Venediklilerin eline düştü. Yalnız Kaptan Paşa'nın bulunduğu bir gemi ile ondört kadırga kurtuldu. İnebahtı savaşmasından beri Osmanlı donanmasının uğradığı en büyük yenilgi bu olmuştur.

Boğaz önünde kalmış olan Venedik donanması birbiri peşi sıra Bozcaada'yı Semedirek'i ve Limni'yi ele geçirdi (13 Temmuz 1656). Bozcaada ve Limni'nin elden çıktığı haberi, yeni sadrazam Mehmed Paşa'nın erişmesinden az sonra İstanbul'a geldi. Mehmed Paşa'nın düşmanları bu yenilgiyi vesile sayarak onun azlini istediler.

ŞEYHÜLİSLAM MESUD EFENDİ'NİN AZLİ VE İDAMI

Yeni Sadrazam, Şam'dan İstanbul'a gelirken Şeyhülislam Mesud Efendi, Kaymakam Yusuf Paşa'yı bağımsız hareket etmeğe fazlaca çalışır görerek azil ettirmiş ve yerine de Haydar Ağazâde'yi tayine muvaffak olmuştur.

Sadrazam Boynu Yaralı Mehmed Paşa, İstanbul'a geldikten henüz on beş gün geçmişti ki Mesud Efendi bu doksanlık ihtiyarın zamanında istediği gibi işleri yürütebileceği ümitlerinin suya düştüğünü hissetti. Bunun

üzerine bu sefer sadrazamı düşürmek için uğraşmağa başladı. Fakat bununla kendi düşüşünü hazırlamış oldu.

Şeyhülislam, Haydar Ağazâde ve bazılarıyla birleşerek Padişah'ı tahttan indirmeyi kurdu. Mehmed Paşa bu plânı öğrenerek Valide Sultan'a haber verdi. Esasen önce sadrazamı uzaklaştırmağı düşünmüşlerdi. Şeyhülislam ilk toplanan dîvâna alınmadı. Bursa'ya gitmek üzere gemiye bindirildi. Oradan da Diyarbekir'e gönderilecekti.

Şeyhülislamlık Hanefî Efendi'ye verildi. Mesud Efendi, Bursa'da iken gelen Hatt-ı Hümayun üzerine yakalandı ve idam olundu. Bu zat idam edilen ikinci Osmanlı Şeyhülislamıdır.

Mesud Efendi'nin idamını İstanbul'da eski Kaymakam Haydar Ağazâde ile padişahı tahttan indirmek fesadında parmağı bulunanların öldürülmesi izledi. Eski sadrazam Melek Ahmed Paşa Van valiliğinden dönüşünde son karışıklıklarla ilgisi var diye, Silistre Valiliğine atandı.

KÖPRÜLÜ'NÜN SADRAZAMLIĞI İÇİN ORTAMIN HAZIRLANMASI

Sadrazam, Venedik donanmasının Boğaz girişinde görünmesinin kendisince hiç bir endişeye sebep olmadığını halka göstermek için, şehrin hisarlarını yeniden boyattı. Ve Ahırkapısı ile Yedikule arasındaki evleri şehri süslemek için yıktırdı. Boğaz'ı Venediklilerin kuşatmış olması yiyecek fiyatılarının artmasına yol açmıştır.

Boynu Eğri Mehmed Paşa'nın sadrazamlığının ilk zamanlarını gösteren bu işler, donanmanın Boğaz önlerindeki yenilgisinden ve Limni ile Bozcaada'nın elden çıkışından doğan genel memnuniyetsizliği giderecek nitelikte değildi.

Padişah bu durumlara çare olacak vesileleri tesbit etmek üzere Üsküdar'daki sarayından İstanbul'a göçüp olağanüstü bir kurul topladı (2 Eylül 1656).

Sadrazam ve onunla aynı fikirde olanlar eskiden padişah haslarına katılmış bulunan Aydın ve Saruhan sancaklarının ve Anadolu ve Karaman eyaletlerinin bir valiye verilmesini teklif eylediler. Bundan sonra tersanede büyük gemi (kalyon) inşa olunmayıp yalnız kadırga yapılması görüşünü savundular.

Ülkenin ileri gelenlerinden harb vergisi olarak (İmdadiye) adı ile para toplanıldı ise de yüz bin kuruşu aşmadı. Sadrazam Aydın ve Saruhan sancaklarını birer adamına verdi. Anadolu ve Karaman eyaletlerini de yüksek para karşılığında sattı. Zahire ve asker toplamak için de Kapıcıbaşılardan mürtekip kimseler tayin edildi. Bütün bunlar memleket asayişi için kötü etkilere sebep oldu.

Bir hafta sonra padişah bir kurul daha toplıyarak sadrazama bizzat sefere çıkmak istediğini söyledi. Gerekli hazırlıkların görülmesini istedi. Fakat Mehmed Paşa buna karşı bir takım itirazlar ileri sürdü. Güçlüklerden söz açtı. Padişah verilen cevaplardan memnun olmadı. Kurulu dağıttı.

Durumdan faydalanmak isteyen Köprülü Mehmed Paşa'nın dostları Boynu Eğri'yi sadrazamlıktan düşürmeyi düşündüler. Boynu Eğri, İstanbul'a gelirken Köprülü'yü yolda çok iyi karşılamış ve beraberinde İstanbul'a getirmişti. Fakat teşebbüsleri öğrenince, onu Trablus'a tayin etmiş ve hemen yeni görevi başına gitmesini emretmişti.

SADRAZAMLIĞA KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN GETİRİLİŞİ

Köprülü'nün dostları dikkati dağıtmak için, düşünerek maharetli bir manevra çevirdiler. Valide Sultan vasıtası ile Silahtarı Şam Beylerbeyliğine tayin ve Şam Valisi Vezir Haseki Mehmed Paşa'yı İstanbul'a davet ettirdiler. Bu çifte tedbir sayesinde Haseki Mehmed Paşa'nın Köprülü'nün

yerine sadrazam olacağı söylentisi yayıldı. Boynu Eğri Mehmed Paşa böylece dikkatini Köprülü'den çevirdi.

Boynu Eğri'nin padişah katında koruyucusu olan Silahtar böylece uzaklaştırılmış oldu. Ancak, yeniçeri ağasının da değişmesi gerekiyordu. Bunda başarı sağlandı. Ağa da azolundu ve yerine Köprülü'ye taraftar bulunan Mirahor Sohrab Ağa nasbedildi.

Yeniçeri ağasının azli gününde Köprülü, Kızlar Ağası vasıtasıyla gizlice Valide Sultan'ın huzuruna götürüldü. Valide Sultan sadrazamlık görevini üzerine almaktan çekinip çekinmediğini sordu. Köprülü başarılı olabilmek için şu şartları ileri sürdü:

Önce kendisinin arzları istisnasız kabul olunacak.

Hizmetleri istediklerine vermesi hususunda tam yetkili ve serbest kalacaktı.

Hiçbir vezir ve gözde olan büyük memur kendisi ile nüfuz dövüşüne çıkmıyacaktı.

Şahsı hakkında vâki olacak iftiralardan hiç biri padişah katında itibar görmiyecekti.

Köprülü Mehmed Paşa bu şartlara uyulursa Cenab-ı Hakkın yardımı ve Valide Sultanın duası berakâtı ile devlet idaresinin dizginlerini eline alabileceğini açıkladı. Valide Sultan bu arzularının yerinde olacağını bey'an etti.

Ertesi gün (15 Eylül 1656), Cuma namazından iki saat önce Köprülü saraya davet olundu. Padişah, Boynu Eğri Mehmed Paşa'yı idarî hatâlarından dolayı paylıyarak ondan mührü istedi. Bostancıbaşıya da onu tutuklamayı emretti. Ondan sonra Köprülü taht odasına alınarak Padişah tarafından kendisine şu sözler söylendi:

"İleri sürdüğün, benim de kabulünü taahhüt eylediğim şartlarla, seni kendime vezir ettim, göreyim, bana nasıl hizmet edeceksin?" Köprülü, Cenab-ı Haktan başarı dileyerek saygı ile teşekkür eyledi.

Böylece felâketli bir devirden sonra devletin gevşiyen hayat gücünü yeniden canlandıracak bir adam ortaya

çıkmış ve yeni bir hizmet ufku açılmıştı.

-LI- KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA

Köprülü'nün sadâretini hiç kimse münâsip görmedi. Devlet'in sönmeye başlayan kudretini yeniden canlandıracak olan bu devlet adamının gelecekte kazanacağı büyüklüğü, o zaman ne saray keşfedebiliyordu, ne de İstanbul halkı. Ulemâ takımı : "Bu okuyup yazma bilmez bir câhildir," diyorlardı. Ağalar: "Bu âsi Vardar'a mağlûb olmuş, liyakatsiz bir adamdır," diyorlardı. Hükümet ricali ise: "Bu müflis herif; devletin mâli meselelerine hiçbir şekilde çâre bulamaz," diyorlardı.

İçeride her tarafta isyanlar çıktığı, sınırların kana boyandığı ve devlet gemisini tehdid eden fırtınalardan kurtarmak için, cesur ve maharetli bir adama ihtiyâç bulunduğu bir zamanda, padişahın zayıf, metanetsiz, servetsiz bir ihtiyarı seçmesinden herkes şikâyet etmekteydi.

Lâkin Köprülü'nün o vakte kadar kadri bilinmemiş, devletin idâri işlerinde hâiz olduğu yüksek meziyeti göstermeye fırsat bulamamış ve 70 yaşına gelmişti. Sokullu gibi üç padişah devresinde değil, ancak 5 sene hükümet etti Bununla beraber, bu kısa dönem târihte büyük bir devlet adamı olarak yer almasına yetti.

Anadolu'ya göçmüş bir Arnavud'un oğlu olan Köprülü Mehmed Paşa. "Köprülü" unvanını, doğum yeri olan "Köprü" kasabasından almıştır ki, bu kaza Merzifon'a altı ve Amasya'ya on iki fersah mesafede ve Kızılırmak'a dökülen iki küçük ırmak arasında ve Taşan Dağı'nın eteğindedir. Bu ırmaklardan birinin üzerinde ahşap bir köprü olduğundan, kasaba, eski adı olan "Karagede" yi "Köprü" şeklinde değiştirmiştir. Lâkin Köprülü'nün şöhret kazanmasından sonra "Vezîrköprüsü" ismini almıştır.

İbşir Paşa, sadrazamlığı sırasında, Köprülü'ye Tarablus-ı Şâm sancağını verdi; ancak memuriyetine başlamadan önce İbşir'in halefi tarafından azledilip, yine Köprü kasabasına çekildi. Boynueğri Mehmed Paşa Şam'dan İstanbul'a gelirken onu maiyyetine aldı. Fakat Köprülü'nün kendisine tehlikeli bir rakip olduğuna hükmederek, uzaklaştırmak için var kuvvetiyle çalıştı.

Köprülü Paşa sadrazamlığı ele geçirmek için hileye başvurmadı; lâkin kendisinin değerini takdir ederek devleti kurtaracak bir adam olduğunu keşfeden dostlarının takdimiyle beraber padişah tarafından kabul edilmesi ve şu şartlarla sadrazam oldu.

Hiçbir tavsiyeye bakmaksızın memuriyetleri münâsib gördüklerine vermesi, kendi arzusuna göre mükâfâtlandırabilmesi ve cezalandırabilmesi, kendi nüfuzuna rakib olabilecek devlet büyüklerinin ve padişah yakınlarının tesîri altında kalmaması ve bütün tedbîrlerini zât-ı şahanenin mutlak güvenle kabul etmesi şartlarıyla, idarenin dizginlerini eline almaya muvafakat eyledi.

ZORBALARIN İSYANININ ÖNLENMESİ VE İDAMLARI

Yeni bir isyan çıkmak üzereyken Köprülü, hükümet idaresindeki basireti sayesinde, vilâyetlerin hepsinde bulundurduğu câsuslar vâsıtasıyle, Çınar Vakasını yapmış olan zorbaların her yola başvurarak fesâd çıkarmaya çalıştıkları ve ayaklanmak için bir fırsat bekledikleri haberini aldı.

Sadrazam şeyhülislama giderek hareketlerinin hepsinin şeriata uygun olduğuna dâir padişaha bir dilekçe yazmasını teklif etti. Şeyhülislam:

"Buna ne ihtiyaç var?" diye sorması üzerine, Köprülü:

"Şimdilik lüzum yoktur; lâkin vefakârlığınızı tecrübe edeceğiz; hem hasımlarınızın, sizden öncekiler gibi sizi de

kendi taraflarına çekmeye çalışmalarına mâni olmak ve zamanı geldiğinde sizi şâhid göstermek isteriz.” cevabını verdi.

Şeyhülislam, Köprülü’nün ıslâhat tedbirlerinin hepsinde, bütün kudretiyle çalışacağına yemin etti. Köprülü, oradan Hacı Bektaş postnişîni Kara Hasanzâde’ye gitti. Çınar Vak’ası tahrikçilerinin yakalanması için evvelki sadrazamlara yardım etmiş olan ihtiyar Hüseyin Ağa, çıkmak üzere olan ihtilâlin bertaraf edilmesi için de Köprülü’ye yardım vaadinde bulundu.

Perşembe günü sipahiler Atmeydanı’nda toplanarak gürültü çıkardılarsa da, çıkarılan irâde-i şahane üzerine, yeniçeri ağası yeniçerileri intizam dâiresinde tutmaya muvaffak olduklarından, sipâhîler dağılmaya mecbur oldular. O günü tâkîb eden gece, Sadrazam, yeniçeri ağasıyla birlikte, çıkmasından korkulan fitneyi bastırmak için bütün şehirde kol gezdi. Ertesi gün vezirler, kumandanlar, ağalar, veziriazam sarayında toplanan mecliste bulundukları halde, şu mealde bir hatt-ı hümâyun geldi:

“Cülusumuzdan bu zamana kadar sipâh eşkıyasının taaddileri haddi tecâvüz etti. Saltanata hürmeti büsbütün bıraktılar. Bu türlü eşkıyanın vücûdlarının izâlesi din ve devletin en mühim işi olduğundan sadrazama havale olunmuştur. Hayırhâh-ı devletimiz olanlar veziriazama yardım ederek hayırlı duama mazhar olmağa çalışmalıdırlar.”

KÖPRÜLÜ’NÜN ASAYİŞİ SAĞLAMASI

Mecliste hazır bulunanlar, fesâd tahrikçisi olanların cezaya çarptırılmalarını her gün beklemiş olduklarını ve padişahın

emrine sadâkatle itaat edeceklerini ifâde ettiler. Saraya takdîm olunan ve devletin büyük memurlarının aynı fikri paylaştıklarını bildirmeleri üzerine, Sultan Mehmed fesatçıların reislerinin yakalanması ve öldürülmeleri emrini ihtiva eden bir irâde çıkardı.

Hemen o gün, silahdârlıktan azledilmiş olan Ahmed Ağa, cebeciler kedhudâsı Halil Ağa, baş mâbeynci Hasekî Mustafa Ağa Alay Köşkü önünde başları kesilmek suretiyle hayatı terkettikleri gibi, İstanbul'da, Üsküdar'da hanlar basılarak altmış kadar zorba tutulup îdâm edildi.

Sadrazam ve yeniçeri ağası geceleri kol gezerek, yeniçeri, sipâhî, cebeci, topçu, mehter ocaklarına ve sair takımlara mensup zorbaları yakalayarak idâm eder ve devlet müverrihi Naîmâ'nın tâbiri ile "Laşeleri nafaka-i hayvânât-ı derya" (leşleri deniz hayvanlarının nafakası) olmak için denize atılırdı.

Son isyanda çalınan eşyayı ucuzca satın alan 20 kişi Atmeydanı'nda idâm olundular.

PATRİK'İN ASILMASI

İsyancılar hakkında gösterilen bu muameleler, hıyânetle suçlanan Rum Patriki hakkında da gösterilerek, şiddet yeteri kadar hissettirildi. Köprülü, Patrik'in Eflâk voyvodası Konstantin Besaraba'ya bir mektubunu ele geçirdi ki, şu fıkrası dikkate şâyân idi:

"İslâm devrinin müddetinin bitmesine az kalmıştır; İsa dinînin velvelesi tekrar âlemgîr olacaktır, ona göre tedârikte olunuz. Pek yakında bütün vilâyetler Mesih taraftarlarının eline geçip Haçlılar ve çanlar tamamen ülkelere mâlik olsalar gerektir."

Köprülü, Patriki huzuruna getirterek mektubun mânâsı hakkında sorguya çekti. Patrik, cevap olarak, Hristiyanlar'ı sadaka vermeye teşvik için her sene böyle umûmî yazılar yazmakta olduğunu söylediyse de, bu tevil Parmakkapı'da

asılmasını önleyemedi. Bu, idâm edilen patriklerin üçüncüsü oldu.

OSMANLI DONANMASININ AKDENİZ'E SEFERE ÇIKMASI

Köprülü, sefer açma mevsimi de girmiş olduğu için husûsî bir duâ tertib etti. Kastamonulu Mehmed Sâdık nâmında bir şeyhin ihtârı üzerine, enderûn ağalarından Mehmed nâmında 92 adamın herbiri, bir haftada 92 kere Fetih Sûresi'ni okuyarak sala vaktinde tamamlayacaklar ve hepsi birden fetih ve nusret için duâ edeceklerdi.

Sadrazamın sefere gittiği günden itibaren vazifelerini ifâ ettiler.

Sadrazam teçhizat ve levazım tedîriki için bütün vilâyetlere emirler gönderdi. Saray kapısında, cebehâne karşısında tûğ-ı hümâyûn dikildi (23 Şubat 1657). İnşâ edilmekte olan gemilerden 60'ı donanmaya katılacaktı. Kapudân Topal Mehmed Paşa, Venediklilerin Boğaz'ı muhasaralarından az evvel, kışın şiddetine bakmayarak 36 kadırga ve 4 mavna ile Boğaz'dan çıktı.

Osmanlıların deniz harekâtına dair alınan bilgi üzerine Venedikli kapudân Moçenigo 19 kadırga ve 16 kalyon ile hemen Kandiye limanından çıktı. Sakız yakınlarında birkaç kayık yakalayarak Sisam'a doğru gitmekte olan Osmanlı donanmasına tesadüf etti.

Üç gün sonra (2 Mayıs 1657) Venedikliler Cezayir gemileriyle tutuştular; galib gelerek amiral gemisini zaptettiler.

Venediklilerin bu muvaffakiyetine rağmen Osmanlılar Girit'te zafer kazanmıştır ki, Katırcı Mehmed Paşa'nın parlak şecaatinin eseridir.

Sadrazam, 19 kalyon, 10 mavna, 13 kadırga 1 amiral gemisi teçhiz etti ve Şemsî Paşazâde kumandasında 150 kadırga ve firkateyn gönderdi. Bunların içinde iki üç bin

yeniçeri ile, muharebeden sonra sipahi ve silahdâr kaydolunmak şartı ile kaydedilmiş iki bin gönüllü vardı.

Padişah, Köprülü'ye serdarlık tevcih ederek kavuğuna murassa iğne ile müzeyyen iki sorguç taktı, biri kürklü ve diğeri sade iki hil'at verdi. Sancak-ı Şerif'i kendi eliyle Mehmed Paşa'nın eline tevdi etti.

Sadrazam, karadan Çanakkale Boğazı'na gitti. Beş günde Gelibolu'ya vararak Asya tarafına geçip karargâh yaptı. Boğaz'ın her iki tarafında bataryalar konuldu. Venedik donanması da Rumeli sahillerine demir attı. Temmuz'un 17'sinde iki deniz kuvveti birbirine tutuştular: 7 Osmanlı mavnası cengi başlattı. Bunlardan biri zapt olundu, içlerinde yeniçeri bulunan diğer üçü de firar ettiler. Kâfir Bucağı Koyu'na çıkıp cenge seyirci kaldılar. Alâiye Beği Küçük Mehmed Beğ, elli altmış kişi ile iki kayığa girerek, Türk mavnasını çekip götürmekte olan 4 düşman mavnası üzerine hücum ederek mucizevî kahramanlığı sayesinde hasmın bu avını pençesinden aldı. Sahilden yeniçerilerin korkaklıklarını görmüş olan Köprülü, gemiyle giderek, yeniçerileri gemilerine dönmeye güçlükle muvaffak oldu. Üçüncü gün, Moçenigo'yu taşıyan ve filolarını Venedik donanmasına gönderen muhtelif hükümetlerin bayraklarıyla süslenmiş olan amiral gemisi, güneşin batışından bir saat evvel, bütün yelkenlerini açmış olduğu halde Kumburnu kalesi önünden geçti; topçu Kara Mehmed, büyük çaptaki toplardan biriyle o kadar güzel nişan aldı ki, amiral gemisinin cebhâneliğine isabet ettirdi ve gemi berhava oldu. Boğaz bir saat kadar bir duman bulutuyla karanlık içinde kaldı ve bu duman açılınca, geminin dalgalar arasında dağılmış binlerce parçası seyredenlerin gözleri önüne serildi: Türkler, sadece bir topçunun maharetinin semeresi olmak üzere, bir muzafferiyet elde etti

ÖDÜLLER ve CEZALAR

Köprülü, donanmanın göstermiş bulunduğu hezimetin, yeniçerilerin gevşeklikleri neticesi olduğunu takdir ederek firarileri cezalandırmayı ve aynı zamanda düşman amiral gemisinin yanmasına sebep olarak, bu maharetiyle zaferi temin eden topçuyu mükâfatlandırmayı kararlaştırdı.

Venediklilerin ele geçirdikleri mavnayı kurtaran genç Mehmed Bey'i huzuruna çağırdı. Mehmed Bey içeriye girince:

"Gel şahbazım, Padişah'ın ekmeği sana helâl olsun! Senin gibi gayretli dilâveri Allahu Teâlâ berhudar eylesin!" diyerek alnından, gözlerinden öptü, başına kendi eliyle iki kıymetdâr çelenk soktu, kendi samur kürkünü çıkarıp arkasına giydirdi, kendisine 200'den fazla altın, arkadaşlarına dağıtmak üzere 1.000 kese guruş verdi.

Ustaca nişanlarıyla amiral gemisini berhava eden topçuyu da huzuruna getirterek, 70 akçelik bir sipahi ulufesi, 100 altın, bir kıymetli libas verdi. Son muharebede temayüz eden diğer kahramanları da mükâfatlandırdı.

Savaş başlamadan önce sahile kaçmış ve gemisi yakılmış olan Ferhad Paşa; takibine gönderilen gönüllüler tarafından yakalanarak hemen boynu vuruldu. En önce kaçış örneği gösteren yeniçeri kedhudâsı ve yeniçeri miralayı (çorbacısı) veziriazamın çadırı arkasında boğularak, cesedleri denize atıldı. Hatâları, donanma için vahim neticelere yol açmış bulunan Sivas Beylerbeyi Çerkes Osman Paşa'nın başı kesildi.

BOZCAADA VE LİMNİ'NİN FETHİ

Köprülü, meydana gelen hasarları mümkün olduğu kadar süratle tamir etmek için İstanbul'a ve vilâyetlere emirler çıkardı. Muharebeden dört hafta sonra Boğaz'dan hareketle Bozcaada karşısında, Çayağzı mevkiine ordu kurdu (4 Zilka'de 1067 - 14 Ağustos 1657). Kaptan Paşa bunun üzerine Behrâm mevkiinde Sadrazamın yanına

gitmeye karar verdi. Sadrazam, gerçekten büyük iltifatlarla kabul etti. Köprülü, Kapudân Paşa'ya Bozcaada'nın zabtı için gerekli hazırlıkları emretti.

Kapudân Paşa, bu kuvveti 25 Ağustos'ta Bozcaada'da, Değirmendere arkasında Kemer Deresi mevkiine çıkardı. Ertesi gün güneş doğmadan evvel Tekfur Bahçesi üzerinde metrisler açıldı. 27 Ağustos'ta kuşatılanlardan Tekfur Bahçesi'ne gitmiş olan kısmı, bir Türk müfrezesi tarafından mağlûb edildi. Kale muhafızları bir hücum yaptılarsa da 500 ölü ve 200 esir verdiler. Köprülü, askeri gayrete getirmek için gece vakti adaya iki büyük top ve askerle dolu 8 kadırga getirtti. Bunları Venedik filosu takip etmişse de bir zarar verememişti. 31 Ağustos'ta Venedikliler adayı terkederek, kuleleri havaya uçurduktan ve adada bıraktıkları otuz-kırk topu çiviledikten sonra, kaleyi terk ettiler.

İstanbul'da üç gün şenlik yapılarak zafer bayramı ilân edildi. Padişahın hazinedarı Solak Mehmed, Padişah tarafından sadrazama bir kılıç, bir kaftan, bir de takdir bildiren hatt-ı hümâyûn getirdi. Venedikliler, bir zamanlar hükümleri altında bulundurdukları Bozcaada'ya bu defa bir seneden fazla muhafaza edemeyerek, ada bu suretle yeniden devletin ülkesine dâhil edilmiştir.

Akdeniz Boğazı'nda Köprülü, bu kadar zamandan beri Osmanlı sancakları tarafından unutulmuş olan muzafferiyeti, hilal altına iâde etti.

Köprülü, Limni adasının fethi teşebbüsünde daha ziyâde talihin saadetine nâîl oldu. 4.000 kahraman adaya çıkarıldı, Kale bir kayanın üzerine yapılmış olduğundan lağım açılması mümkün olmadığı gibi kale muhafızları bir Venedik filosundan yardım almış bulundukları için muhasara uzadı. Nihayet muhafızlar serbestçe gidebilmek şartıyla kalenin teslimi kararlaştırıldı.

Köprülü Mehmed Paşa Edirne'de bulunan zât-ı şahaneye, bu yeni fethi bildiren bir ariza gönderdi

YANGIN VEBA VE KITLIK

İstanbul’da, kazaen vukua yelen bir yangın üç gün süreyle payitahtın büyük bir kısmını tahrip etti. Ayazma Kapısı’ndan başlayan yangın içten ve dıştan bu kapının yakınında bulunan haneleri baştanbaşa yakmış ve yeniçeri ağası sarayını Sultan Bayezid ve Sultan Fatih Camilerine kadar mahalleleri kül haline getirmişti, İkinci gün Mahmud Paşa Bedesteni’ne ve Tahtakale’ye sirayet ederek, bir taraftan da Atmeydanı’na kadar bütün evleri ve bir taraftan un anbarı karşısında yeniçeri kışlalarını mahvetti. Ertesi gün bir kat daha şiddetle Kumkapı ve Samatya ve Davudpaşa sahillerine kadar gitti. Ancak üçüncü günün akşamı sönebildi. 28.000 hâne, 300 saray, 100 han ve kervansaray bu büyük felâkette kaybedildi.

Hemen hemen aynı zamanda idi ki Bursa, Tokat, Sofya, Silistre Yaş, Kanije şehirlerinde dahî yangınlar çıktığı haber alındı.

Bu sene yangınlar olduğu gibi ertesi sene de veba ve kıtlık oldu. Edirnekapısı’ndan hergün bin cenaze çıktığı görüldü. Rumeli’de bazı köyler büsbütün insansız kaldı. Anadolu da vebadan, kıtlıktan ve yangından zarar gördü.

VALİDE SULTAN CÂMİİ, KÖPRÜLÜ’NÜN PADİŞAH’A NASİHATLERİ

Baş mîmar Cevheri İbrahim, İstanbul’da Yahudi mahallesinde Valide Sultan (Yeni cami) Camii inşâatını büyük bir faaliyetle götürüyordu. III. Mehmed’in validesi Safiye Sultan tarafından inşâatına başlanılmış olan bu cami, son yangında yanmıştı.

Köprülü yine bu sırada bir hân, hadis kıraatine mahsûs bir bina (medrese, dârü’l-hadis), bir de kabrini yaptırdı.

Anlaşıldığına göre ölüm döşeğinde Padişah'a; asla kadınlara kulak vermemesini, idarenin dizginlerini zengin bir adam eline vermesini, devlet hazinesini mümkün olan her türlü tedbirlerle doldurmasını, askeri ve kendi şahsını dâima hareket halinde bulundurmasını vasiyet etmişti.

Avusturya İmparatoru'nun elçisi Reninger, bazı ihtarlarda bulunarak karadan ve denizden Hristiyan hükümetlerinin Osmanlı memleketlerini istilâ etmek için aralarında birleşebileceklerini söylediği zaman, Köprülü buna cevaben, Türk'ün siyâsi düşüncesine göre "metbûu olan aslanın ne ateşten, ne de sudan korkmadığını, eğer kuvvetini anlamak isterlerse bütün Hristiyanlar'ın birleşip devlete hücum edebileceklerini" söylemiştir.

Bu sözler, maharetli bir devlet adamı olan Köprülü'ye lâyıktır.

İdare süresi babasının sadrazamlığı zamanının üç mislini bulan ve Almanya, Girit, Lehistan seferlerinde üçlü bir muzafferiyet ile gözleri kamaştıran Köprülü'nün oğlu Köprülü Ahmed Paşa'nın askerî komutan ve devlet ricali sıfatıyla intizam severliği, ilim ve âlimleri himaye ediciliği tarihteki yerini almıştır.

KÖPRÜLÜ AHMED PAŞA'NIN İDARESİNİN BAŞLAMASI

Köprülü Ahmed Paşa, 26 yaşında idi. Saygıdeğer âlimlerden Osman Efendi'den ders görmüştü. Köprülü Mehmed Paşa, maârifin faydalarını takdir ederek oğlunun ilim tahsil etmesini desteklemiş ve ümerânın, vüzerânın başları fetret halinden dolayı daimî tehlikede kaldığı zaman oğlunun hayatını ve mallarını emniyette bulundurmak için ilmiyye mesleğine katılmasını arzu etmişti.

Bundan dolayı Köprülü Ahmed Paşa, müftü ve şöhretli tarihçi Karaçelebizâde'den mülazım olarak müderrisliğe namzed olmuştu. 16 yaşında iken kadrodaki boşalma sebebiyle tabiî surette Fatih'in sekiz medresesinden (Sahn Medreseleri) birine tayin olundu. On sene bu mesleği tâkib etti. Lâkin bu müddetten sonra siyâsî vazifeleri tercih etti Pederinin ölümünden üç sene önce Erzurum valiliğine tayin edildi. Ertesi sene Şam valisi oldu. Bu memuriyette, kendinden öncekilere senede üç dört yüz bin akçe getiren iki vergiden vazgeçmek suretiyle, fukaranın duasına mazhar olduğu gibi, bir askeri sevkiyattan dolayı babasının ve Padişahın takdirini kazandı.

Ahmed Paşa Şam Valisi iken pederinin endişe verici hali kendisinin yanında bulunmasını gerektirdi. Bir padişah irâdesi, süratle İstanbul'a gelmesini emreti. Zât-ı Şahane, Sadrazamla birlikte Edirne'ye gittiği vakit, idarede kaymakam unvânı ile babasına halef oldu.

Yirmi dördüncü günü acilen Edirne'ye davet edilerek pederinin vefatının ertesi günü mühr-i hümâyûn kendisine verildi.

İlk icrâât̂ından anlaşıldı ki, şiddetli bir adalet taraflısı ve geniş salâhiyetlerinden hiçbir şey terketmemeye azimlidir. Babasının kapıcıbaşı unvanından mahrum etmiş olduğu Deli Hafız Hasan; Köprülü'nün naaşı evinin önünden geçerken sevinç gösterisinde bulunduğu için Kıbrıs'a sürüldü. Türkmen Ağası Dal Ahmed zulümlerinden dolayı idam olundu.

Şeyhülislam Bursalı Esîrîzâde Mehmed Efendi, huzûr-ı şahanede ve Köprülü Ahmed Paşa hazır bulunduğu bir sırada, müteveffa sadrazamın şiddetli tabiatından ve haksız

vere çok kanlar dökmüş olmasından şikâyet etti. Ahmed Paşa müftüye;

“Eğer babam idam kararı verdiyse senin fetvan üzerine vermiştir” dedi.

Müftü Efendi:

-“Verdiğim fetvalar zulmünden korktuğumdan dolayıdır” cevabını vermesi üzerine, Sadrazam :

-Efendi! Sen hükm-i şerîate vâkıf olduğun hâlde, Hâlık’dan ziyâde mahlûkdan mı korkman lazım gelirdi?” mukabelesinde bulundu.

Müfti sükût etti. Lâkin bu konuşma azline ve Rodos’a sürgün edilmesine sebep oldu. Makamı, Sun’î-zâde Mehmed Efendi’ye verildi.

Kendisini mahvetmeye azmetmiş düşmanlar arasında kalmış bulunan Köprülü Ahmed Paşa, Valide Sultan’ı kendi tarafına çekebilmek için, onun yakını olan Şâmîzâde’yi iltifata boğdu ve ona hürmet gösterdi. Her hususta onunla müzâkere eder ve onun fikrine göre hareket ederdi.

Bu mâhirâne idare sayesinde kızlar ağası Solak Mehmed Ağa’yı Mısır’a uzaklaştırmaya muvaffak oldu. Bununla beraber Valide Sultan hiçbir suretle sükûn bulamadı. Bununla beraber Ahmed Paşa, elinden geldiği kadar Valide Sultan’ın emirlerine itaat etmeyecek kadar mahir idi.

Valide Sultan, yaptırmakta olduğu camiin inşâatında gevşeklik görerek mîmârbaşıdan sebebini sordu. Mimârbaşı, en mahir amelenin Rum kiliseleri inşâatında bulunmalarından dolayı Sadrazamın emri ile hapsedilmiş olduklarını, özür olarak beyân etti. Ahmed Paşa, Valide Sultan’ın müracaatı üzerine, amelenin derhâl bedelsiz olarak tahliyesinde hiçbir müşkilât çıkarmadı. Lâkin bu

türlü müracaatlara sebep olan mimârbaşına kızdı. Bu bedbaht idam edildi ve malları müsadere olundu. Malları herbiri 500 guruş olmak üzere 2.000 keseyi buluyordu.

Bu mîmârbaşı, bir gün boğazda ameleden birini dayak altında öldürmüş ve paşanın azarlamasına mukabil “Böyle iktizâ eder” demekle yetinmişti. Müverrih Nasûhpaşazâde onun idamından bahsederken, o da :

“O mahalde böyle iktizâ eyledi” diyor.

MACARİSTAN ÜZERİNE SEFER VE UYVAR’IN ZABTI

Macaristan üzerine sefer kararlaştırılmıştı. Padişah ile sadrazam Edirne’ye gittiler. Padişah’ın Edirne’ye dördüncü seyahati idi. Kara Mustafa Paşa kaymakam unvanı ile payitahtın muhafazasına bırakıldı.

On beş gün sonra, sadrazam Essek’e girdi. Sonra, Budin’e yöneldi; İmparator’un elçileri de oraya gönderilmişti. Budin’de toplanan bir askerî mecliste (23 Temmuz 1663) Sadrazam Yanık Kale, Komorn, Uyvar kalelerinden Uyvar’ın kolayca zabtının mümkün olduğunu söyledi.

Beş gün sonra elçiler tekrar sadrazamın çadırına çağrıldılar. Ali Paşa, sadrazam nâmına söze başladı: Sultan Süleyman zamanında yapılan anlaşma gereğince senede 30.000 altın verilmek üzere barış teklif ediliyordu. Ali Paşa, on dört gün müsâade verdi; bu müddet zarfında Osmanlı ordusunun Uyvar üzerine yürümekte devam edeceğini bildirdi (30 Temmuz 1663).

Yeni yılın ilk günü (1 Muharrem 1074 - 5 Ağustos 1663) Serdâr Ali Paşa ve Mehmed Paşa, 8.000 kişi ile nehri geçtiler. Türkler, düşmanın yaklaştığını görür görmez Macar ordusuna hücum ettiler ve külliyen mağlûb eylediler. Macarların yarıdan fazlası harb meydanında kaldı.

Köprülü bir mektubu ile Forgacs'a Uyvar'ın teslimini teklif etti (17 Ağustos 1663). Bu mektup şu mealde idi:

"Padişah-ı rüy-ı zemîn hazretlerinin serdâr ve sadrazamı, Forgacs'a i'lâm eder ki: Uyvar'ı halîfe-i müslimîn nâmına teshir etmek için yer götürmez askere mâlikdir. Eğer Macarlar, kaleyi teslim ederlerse mâl ve canlarına ilişilmeyecektir. Teslim etmedikleri takdirde, Hâlık-ı zemin ve âsumân olan Mevlâ-yı Müteâl şâhid olsun ki, cümlesi kılıçtan geçirilecektir. Macarlar kendilerine Padişahın ne kadar şefkat etmekde olduğunu bilseler, uğrunda evlâdlarını kurban ederler. Ve's-selam..."

Kalede Türkçe bilir kimse olmadığından, mektubu getiren iki adama Macarcaya tercüme etmeleri rica olundu. Forgacs bu tercümeyi okuduktan sonra:

"Efendinize söyleyiniz ki, kale benim değildir; teklifleri hakkında bu gece müzâkere edeceğiz, yarın cevabımı alır" demekle iktifa etti.

Gece metris açıldı ve ertesi sabah namaz vakti Allah'ın himayesine mazhar olmak için kurbanlar kesildi. Gece gündüz mehter marşları çalınıyordu. Her gece Sadrazam metrisleri dolaşır, lağımların istihkâmlara kadar ulaştırılması için lağımcıları teşvik ederdi (18 Eylül 1663).

Kuşatma devam ediyordu. İki gün sonra, bir paşa ile iki takım asker, kaledekilere tekrar teslim teklifinde bulundular. Dört gün sonra Macarlar ve Almanların kumandanları olan Marki Pio ile Forgncs, sekiz maddelik bir teslim mukavelenamesini imzalamaya mecbûr oldular (24 Eylül 1663).

Uyvar'ın fethi, Zitvatoruk Antlaşması'nın mütemadiyen yenilenmesiyle yarım asırdan beri barış devam ettiği için yapılmayan bu Macaristan seferi, bütün Almanya'da geniş akisler yapmıştır. Muhasara o kadar şiddetle idare edilmiş, o kadar çok sürmüştür ki, bugün bile Avusturya - Macaristan'da sarsılmaz bir mukavemet gösterildiğinden bahsedilmek istenirse; "Uyvar önünde bir Türk gibi" derler.

Uyvar’ın zabtını haber alan İstanbul’da ise şenlik yedi gün sürdü;

YAĞMUR DUASI, VANÎ EFENDİ, ŞEHZADE MUSTAFA’NIN DOĞUMU

İlkbahar gelmiş, Sadrazam Baron Goes’e verdiği kağıda ancak kapalı bir cevap almıştı. Bundan dolayı baharın girişiyle beraber tuğlar Belgrad sahrasına çıkarıldı ve üç hafta sonra Sadrazam, Semlin sahrasına ordu kurdu (20 Mart 1664). Orduyu ikmâl için “defterli” ve “kayıtlı” nâmındaki bütün maaş sahipleri ve bahriye dâiresinde bulunan timâr sahipleri ile Mısır, Bağdat ve Diyarbekir vilâyetlerinden azledilmiş olan üç vezirin bu seferde bulunması emredildi. Üç ay zarfında yapılmış olan Essek köprüsü, düşman tarafından tekrar yakılır düşüncesiyle, Essek muhafızı Kıbleli Mustafa Paşa, Bosna Beylerbeyi İsmail Paşa ile samsoncubaşı, köprünün muhafazasına memur oldular. Hayli vakittir yağmur yağmadığından ve dolayısıyla” arazî susuzluktan zarar gördüğünden Sadrazam yağmur duasına çıkılmasını emretti. Sava nehri kenarına bir mihrâb kuruldu. Kuraklığın üçüncü günü mü’minlerin duaları yerine ulaştı, muazzam bir yağmur yağdı (20 Nisan 1664).

Sultan Murad ve Sultan III. Mehmed zamanlarında olduğu gibi İstanbul’da ve Edirne’de Osmanlı askerlerinin muzafferiyeti için dualar edildi. Bu dualar hakkında şeyhülislam Minkaarîzâde Yahya Efendi ile vaiz Şeyh Vânî Efendi arasında şiddetli bir çekişme oldu. Vânî Efendi, duanın alenî olmasını destekliyordu. Şeyhülislam efendi ise herkesin cami içinde edeceği duanın da umûmî surette ve meydânlarda okunacak dualar kadar Allah’ın nezdinde makbul olacağını söyledi. Vânî Efendi, zât-ı şahanenin teveccühüne, kendisini vâlîliği esnasında Erzurum’da

tanımış olan sadrazamın iltifatını da eklemiş bulunduğundan, şeyhülislama üstün geldi.

Bu sırada Şehzade Mustafa'nın doğumu münâsebetiyle başlıca Osmanlı şehirlerinde yedi gün şenlik emrolundu (2 Haziran 1664). Bu şehzadenin annesi Resmo'nun zabtından sonra Osmanlılar'ın eline düşmüş ve serdâr Deli Hüseyin Paşa tarafından saraya gönderilmiş bir Rum kızıydı. Rabia Gülnûş Sultan nâmı ile Haseki unvanına nail olmuştu. Haseki Sultan, seçkinliğiyle Padişah'ın gözünde bulunduğu için, şehzadenin doğumu Padişah'ın büyük memnuniyetine sebep oldu. Esmer güzeli olan hasekinin ikbâli Valide Turhan Sultanın ikbâlini haleldar etmeye başlamıştı.

PADİŞAH DİMETOKA'DA

Padişah, geçen sene sonbaharında Yanbolu'ya, bu sene de bahar başında av için Dimetoka'ya gitti. Haseki sultan, bir gün evvel o şehre yönelmiş, zât-ı şahane Edirne'den Demirtaş mevkiine kadar bütün saray halkıyla beraber bulunmuştu.

Padişah, Dimetoka'ya yakın Kapıcıköyü'nde ahâliden birinin evinde yemek yedi. Dimetoka'dan Saltık Köyü ve Vakıf köylerine uğrayarak Ferecik'e gitti. Ferecik'ten denize yakın sıcak kaplıcaya gitti. Ondan sonra da, geçen sonbaharda Tunca kenarlarında avlanmış olduğu gibi, bu defa da Meriç kenarlarında avlandı.

Sultan Mehmed, 5.000 kişi zayiat vererek Kazaklar'a karşı zafer kazanan Kırım Hânı'ndan gelen haberciyi sevinçle kabul etti. Daha sonra Sadrazamın döndüğünü haber alarak musâhib Mustafa Ağa'yı, Cisr-i Mustafa Paşa'yı istikbâle ve bir hatt-ı hümâyûn ile bir sorguç, bir kürk, bir hançer, bir at, bir altın zincir götürmeye memur etti.

Vüzerâ, ümerâ, sipâhî ve yeniçeri zâbitânı, hepsi ata binmiş olarak ordugâh girişinde sadrazamı karşıladılar. Köprülü Ahmed Paşa çadırından çıkarak tuğların bulunduğu

yere kadar geldi. Padişah'tan gördüğü iltifata teşekküren, musâhib Mustafa Ağa'ya üç kürk, dört at, bir murassa kemer, 1.000 altın verdi. Kahyası İbrahim Ağa'ya da üç kese akçe, bir samur kürk, maiyetine birer hil'at verdi.

11 Temmuz 1665 de, sadrazam ve serdâr-ı ekrem, Edirne'ye gelerek Sancak-ı Şerifi padişaha teslim etti. Ahmed Paşa savaşla alakalı tafsilât verdi. Özellikle kendisinin yanında bulunan Erzurumlu Abbâs nâmında bir yiğidin Uyvar muharebesinde korkusuzca kale bedenine çıkıp, bir yeniçeri dilâverinin de onu tâkip etmesiyle bütün askerin hücum ederek kalenin fethinin müyesser olduğunu ifâde etti.

Bu iki kahraman, otağ girişinde idiler. Zât-ı şâhâne otağdan hasodaya gittiğinde Abbas'ı huzuruna getirterek başına çifte çelenk, Erzurum gümrüğünden hatt-ı hümâyûnla günde 75 akçe emekli maaşı, elbise ve para, kardeşine Erzurum gümrüğünden 50 akçe maaş, Abbas ile birlikte kaleye çıkan yeniçeri neferine de emekli maaşı ihsan etti.

Ordunun dönüşünden kırk gün sonra padişah, devletin ikinci payitahtı olan Edirne'den hareket ederek Çanakkale ve Gelibolu'da yeni kaleleri ve avlanacak yerleri görmeye gitti. Yedi gün av, iki gün istirahatla geçirilerek Gelibolu'ya varıldı. Sultan IV. Mehmed, Bolayır'da Gelibolu ve Boğazın Rumeli sahili fâtihi ceddi Süleyman Paşa'nın kabrini ziyaret ederek, örtüsünü ve kavuğunu yeniledi. Osmanlıların ilk mutasavvıf şâirlerinden, 9.000 beyitlik Muhammediyye'nin müellifi Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin de türbesini ziyaret etti. Bu türbeye tahsis olunan evkaf berâtını yenilediği gibi; duvara bu ziyaretin hâtırasını hatırlatacak bir beyit yazılmasını da emretti. Boğazın eski ve yeni kalelerini gezdi ve İstanbul'a döndü.

İstanbul kaymakamı Süleyman Paşa, Harâmideresi'nde padişahı debdebeli bir şekilde karşıladı. Padişah, Davutpaşa

Sarayı’na indi ve iki gün sonra alayla İstanbul’a girdi (12 Ekim 1665).

VALİDE SULTAN CAMİİ’NİN AÇILMASI

Yahudi Kapısı ve Balıkpazarı yakınında IV. Mehmed’in büyük validesi Kösem Sultan tarafından yapımına başlanılan Yeni Cami, onun vefâtıyla bitmemiş vaziyette kalmıştı. Bu defa “Adliye” ismiyle, Valide Sultan tarafından ikmâl edildi. Padişahın saray erkânının, kabine üyelerinin huzuru ile içinde Cuma namazı kılındı (30 Ekim 1665). Bu münâsebetle Valide Sultan tarafından padişaha takdim olunan hediyeler, mevcut memurlara dağıtılan para ve kürkler, bu türlü ahvâlde görülen hediye ve ihsanların hepsini unutturmuştur. Padişaha “yekpare zümrüd kabzalı bir hançer-i zerrin, bir murassa elmaslı kuşak, bir elmas sorguç ile on adet rüzgar hızı ile giden at hediye etti. Sadrazam, şeyhülislam, kapudân paşa, nişancı, defterdâr paşa, iki kazasker, nakîbü’l-eşrâf, İstanbul kadısı, yeniçeri ağası, camiye vaiz olan Vânî Efendi, camiin imâm ve hatibi, gayet güzel kürklerle ikrâm olundular. Bina emîni El-Hacc İbrahim Ağa bir samur kürkle beş kese akçe ve oğulları için müteferrikalık aldı.

Valide Sultan, hastalığından dolayı saraydan çıkamamış olan kızlarağasına bir samur kürk gönderdi. Musâhib Mustafa Ağa’ya, silahdâr Hüseyin Ağa’ya, sabık kedhudâ Hüseyin Efendi’ye, bostancıbaşıya, Haremeyn müfettişine, muhâsabeci ve mukataacı efendilere cami içinde kürkler giydirildi.

Padişah bütün saray halkıyla döndükten sonra Valide Sultan da zât-ı şâhâne gibi alayla gitti. Fakirlere sadakalar dağıtıldı. Camiin, türbenin, sebil ve sair müştemilâtın masrafları 3.080 kese, yani bir milyon beş yüz kırk bin akçeyi bulmuştur.

SİYASÎ MÜNÂSEBETLER

Yeni Budin Valisi Kasım Paşa, memuriyetini bir ağa vâsıtasıyla Viyana'ya bildirdi Bu ağa, otuz altı kişiyle birlikte, Dük de Gonzaga marifetiyle resmen imparator huzuruna kabul olundu. Kasım Paşa, Kuloğla Mustafa Paşa'ya vaat edilmiş olan Padişah hemşiresi ile izdivaç etti. Mustafa Paşa, hem hürriyetini, hem de padişahın teveccühünü muhafaza etmeyi bahtiyarlık bilerek, bu şerefe nail olmak istememişti.

İmparatorun sefareti maiyyetinde İstanbul'a gelmiş olan Marki Augustin Durazzo ertesi sene Cenova Cumhuru için bir kapitülasyon müzâkere etmek üzere, deniz yoluyla yine geldi. Geldiğinde, resmen huzûr-ı hümâyûna kabul olundu; lâkin veda için görüşmeye nail olamadı. Şu kadar ki, otuz beş kaftan ve günde 60 guruş masraf aldı. Müzâkereleri idare etmesi ve elçisinin kabulünü kolaylaştırmasından dolayı, Venedik Cumhuriyeti, Panayotti'ye asalet ünvânı verdi.

İmparator sefaretinin dönüşünden sonra Fransız sefiri La Haye Vantelet ki, Köprülü Mehmed Paşa'nın döğdürmüş olduğu elçidir, "Kayser" isimli harb gemisiyle İstanbul'a geldi. Avusturya ve İngiltere elçileri gibi kabul edilmesini istediyse de sadrazam, istikbâline on çavuştan fazla vermeyip, ertesi gün tantanasız bir şekilde Fransız sefarethanesine girdi (7 Aralık 1665).

Sadrazam, Fransa Krallığı'nın Macaristan'a yardım göndermesini affetmemiş olduğundan, elçiyi ayağa kalkmaksızın kabul etmekle beraber, Fransızların Devlet düşmanlarıyla ittifak etmiş olmasından dolayı onu azarladı. La Haye çekilip giderek, sadrazama bir aracı vâsıtasıyla, eğer bir daha gelişinde ayağa kalkmayacak olursa, kapitülasyonları iade edeceğini ve Fransa'ya geri döneceğini bildirdi. Diğer bir mülakatta dahî sadrazam daha fazla nezaket göstermediği için, La Haye kapitülasyonları ayağına attı. Sadrazam, elçiye:

“Yahudi!” dedi; kapıcıbaşıyı iskemlesinden kaldırarak bu iskemle ile döğmeye başladı. Elçi kılıç çekecek gibi göründüğünden çavuşlardan biri tokat vurdu. Sadrazam, La Haye’i üç gün hapsederek, bu zamanı, Vânî Efendi ve Kaptan Paşa ile müzâkere hâlinde geçirdi. Nihâyet, La Haye’in yeni bir mülakata kabul edilmesine ve bu mülakatın ilk sayılmasına karar verildi. Bu görüşmede Köprülü Ahmed Paşa, sefire doğru gelerek dostça selam vermiş ve müstehzi bir tebessümle:

“Geçen geçti, hepsini unutmalı; artık bundan sonra iyi dost oluruz” mealinde sözler söylemiştir. İskemle darbesi ve tokat sükûtla geçiştirilmişti. Bunlara mâruz olan şahıs hükümetine hâlini bildirmeyi unutmuş olmalıdır. Herhalde şurası muhakkaktır ki, Fransa diplomasi tarihleri bu vak’ayı kaydetmezler.

Rus Çarı, kendisine muhalif olan Rus Patriği’ni azletmek üzereyken topladığı ruhanî meclise riyaset etmek için, İstanbul Rum Patriki Denis’i Moskova’ya davet etmişti. Lâkin İstanbul Patriki Rusya ile münâsebetlerinden dolayı kendinden önceki patrik Parthenius’un Sultan Mehmed tarafından asıldığını dâima hatırında tuttuğundan, böyle tehlikeli bir seyahate teşebbüs edemedi. Kendi yerine, gizlice, Antakya ve İskenderiye patriki ile Tûr-ı Sinâ Metropoliti’ni gönderdi ve bunlar Çar tarafından pek güzel kabul olundular.

Sadrazam bundan haberdâr olunca, İstanbul Patriki’ni çağırtarak metropolit ile diğer iki patrikin azline mecbur etti Bunlar Moskova’da Rus meslekdâşlarının azli hakkında müzâkere ederlerken, öte tarafta kendileri memuriyetlerinin sağladığı menfâatlerden mahrum oluyorlardı.

Bu vak’a üzerine Çar, İstanbul’a sefir göndermeye karar verdi. Elçi, Edirne’ye varışının ertesi günü kaymakamla görüştü. Üç gün sonra da padişah, sarayında kabul etmeyi münâsib görmedi. Otağında huzuruna çıkmasına müsâade

etti. Taht-ı hümâyûn, Tunca kenarında kurulmuş büyük bir çadırın ortasında idi. Tahtın iki tarafında vezir Mustafa Paşa ve Kaymakam Kara Mustafa Paşa vardı. Elçi, anadili ile meramını ifâde etti. Ondan sonra padişah kaymakama yönelerek:

"Eğer elçinin ilâve edeceği bir şey varsa huzurumda söylesin" dedi.

Kaymakam, tebligatın geri kalanının Çar tarafından getirdiği nâmede yazılı olduğunu söyledi. Mülakat bu suretle son buldu. Elçinin görevi metropolit ile iki patrikin yerinde bırakılmasına dâirdi, isteği yerine getirildi.

PADİŞAHIN BAZI SOSYAL FAALİYETLERİ

İstanbul'dan çıkışından önce Davutpaşa Sarayı yanındaki camide muhtelif tezyinat yaptırmıştı. Bir minare ve cuma günleri padişah hazır olduğunda okunan hutbe için bir minber yaptırıldı. Bu münâsebetle camiin hademesine, özellikle sarayın başimamı ve birinci vaizi olan İbrahim ve Vânî Efendilere kıymetli hediyeler dağıtıldı.

IV. Mehmed, fıkıhçılar tarafına meyilli olduğu için, sadrazam gibi onun da Vânî Efendi'ye tam bir itimâdı vardı. Ava giderken bile önünde Kur'ân-ı Kerîm'i hâmil bir deve bulundurur ve sarayda herkesin farz namazları edâ etmesine itinâ ederdi.

Osmanlı ordusunun Girit'e gidişi sırasında harbin zaferle neticelenmesi için dualar edilmek üzere ferman çıkarıldı. Cuma günü ezandan önce güneş tutulması vuku bulması ile, padişah, hassa hademelerine buna benzer durumlarda şer'i şerif iktizâsından olduğu veçhile namaz kılınmasını tembîh etti.

YAHUDİ SABATAY SEVİ VE KÜRT MEHDİ

O sırada bir Deccâl ile bir Mehdî'nin ortaya çıkmasından dolayı Hak Dîni bir müddet gölgelendi, lâkin daha sonra,

nur-ı mübin-i İslâm'ın karanlıkları ortadan kaldıracağına bir işaret gördüler.

Mehdi ve Deccâl dünyânın sonunda gelecek ve onun gelişi, kıyametin kopacağını haber verecektir. Bu defa zuhur eden Deccâl, Sabatay Sevi nâmında İzmir'de doğmuş bir Yahudi idi ki, üç kadın aldıktan sonra Kudüs'te görünerek, ıslahatçı olarak ortaya çıkmış ve nihayet "Mesih"lik iddiasında bulunmuştur.

Bu unvanla bütün Osmanlı memleketlerindeki Yahudilere kağıtlar yazdı. Ancak 14 asır önce Aziz Pavlus'un mektupları nasıl İzmir ve Selanik şehirlerini ihtilâle sevk etmişse, Sabatay Sevi de daha ziyâde buralar ahâlisini muhâtab olarak seçtiğinden, bilhassa İzmir ve Selanik sinagogları heyecana geldi. Sabatay kendisine "İlk yaratılmış; Allah'ın yegâne oğlu, Mesih, Müncî-i İsrâil" unvanlarını verdi.

Yeni İsa'nın sedasına yalnız İzmir'den, Selanik'ten, İstanbul'dan değil Almanya'dan, Livorna'dan, Venedik'ten, Amsterdam'dan binlerce Yahudi koşuştu. Hahamların bir takımı lehinde, bir takımı aleyhinde idiler.

Sadrazam Köprülü Ahmed Paşa kendisini İstanbul'da hapsettirdiği zaman, mutaassıb taraftarları eski bir efsanenin gerçekleşeceğine başlangıç olarak kabul ettiler. Bu efsaneye göre İsa, dokuz ay ortadan kaybolup sonra bir dişi arslana binmiş bulunduğu ve arslanı yedi başlı yılanlardan yapılmış gemlerle idare ettiği halde Sabation ırmağının öte tarafındaki Yahudi kardeşlerle çevrili olarak zuhur edecek ve artık ondan sonra âlemin yegâne hâkimi olacaktır.

Sadrazam Kandiye'ye giderken Deccâl-Mesîh'i Çanakkale Boğazı'nın Rumeli tarafındaki kalesine naklettirdi. 40 yaşına ulaşmış bulunan Sabatay hapisteki zamanını; başlıca esâsı mâbed bayramının lağvı ile yerine kendi doğum gününün ikamesinden ibaret olan, yeni mezhebinin esaslarını tespit etti.

Deccâl oyunu oynamaya kendisini Sabatay kadar elverişli gören ve peygamberlerin, biri âlemin hâkimi, diğeri onun müjdecisi olmak üzere iki Mesih'in geleceğini haber verdikleri konusunda Sabatay'ı bir türlü ikna edememiş olan Nehamias adında bir haham, ikinci derecede bir rol de ümid edemeyeceğini anlayarak, diğer hahamları da ayaklandırıp onlarla birlikte Edirne'ye gitti ve kaymakam paşa huzurunda Sabatay'ı halkı isyana teşvik etmekle suçladı.

Sabatay Edirne'ye götürülerek Zât-ı şâhâne, kaymakam paşa, şeyhülislam, Şeyh Vânî huzurunda sorguya çekildi. Padişah; Sabatay'ın kerametini tecrübe etmek istedi. Mesih'in vücûduna okların nasıl saplanacağının anlaşılması için Sabatay'ın elbisesi çıkarılarak, maharetleri tecrübe edilmiş okçulara hedef yapılmasını emretti.

Bu sözler üzerine Sabatay, kendisinin bir fakîr hahamdan başka bir şey olmadığını, arkadaşlarından hiçbir farkı bulunmadığını itiraf etti. Zât-ı şâhâne, Osmanlı Devleti'nin sancaklarından biri olan Filistin Mesihi unvanını almak suretiyle devlete karşı hıyanet suçunu işlediğini, cezasının ölüm olduğunu, kurtulmak için Sabatay'a Müslüman olmasını teklif etti (24 Eylül 1666).

Komedi burada sona erdi. Mesih (yâni Sabatay) Müslüman olup dünyada hüküm sürmekten feragate bedel bir kese akçe ile elli akçelik bir saray kapı bekçiliğini kabul etti. Bütün ailesi kendisi gibi Müslümanlığı kabul ederek Şeyh Vânî'nin Yahudileri Müslüman etmek üzere kullandığı en faydalı âletlerden biri oldu.

Ömrünün on senesini bu maksada erişmek için kullandı, ondan sonra Mora'ya sürülüp on sene de orada ikamet ederek öldü. Şeyh Vânî'nin bulduğu ve tatbiki için Sabatay'ı kuvvetli bir yardımcı olarak ittihaz ettiği yayılma usûlü,

bazan, bilhassa sadrazamın İslâm'a kazanmak istediği sabit fikirli Panayoti hakkında verimli olmamıştır.

Sabatay, Osmanlı memleketleri Yahudilerinin itikadlarını bozmaya çalışırken, Kürdistan şeyhlerinden birinin oğlu da Mehdilik iddiasında bulundu ve binlerce Kürd'ü ayaklandırdı. Musul beylerbeyi, İmâdiye beyi ile birleşerek genç Mehdi'nin taraftarlarını dağıttı ve kendisi ile babasını yakalayarak padişaha gönderdi.

Sultan IV. Mehmed, Vize taraflarında avda iken nevzuhûr Mehdi huzuruna çıkarıldı (Nisan 1606). Delikanlı huzûrda sorguya çekildiği sırada Mehdilik sıfatını terk ederek, kendisine yöneltilen suallere pek zekice cevaplar verdi.

Padişah bundan memnun olarak ona hassa hademeleri arasında ver vererek hazine odasına aldı. Babasına da bir tekke şeyhliği verdi. Bu suretle Yahudi Deccal ile Kürt Mehdî, biri sarayda hizmetçi diğeri kapıcı olarak, her ikisi de gerek devletin, gerek padişahın sükûn içinde olması için gayret etmişlerdir.

VELİAHDIN OKUMAYA BAŞLAMA TÖRENİ

Sultan Mehmed'in şehzadesi beş yaşına basınca, eğitimine büyük bir tantana ile başlanıldı. Yenişehir'den pek az mesafede bulunan Doğanköyü'nde, padişahın otağı civarında dîvân çadırları kuruldu. Şeyhülislam, kaymakam, musâhib vezîr, nişancı, defterdar, vaiz Vânî, kazaskerler, diğer büyük devlet memurları Hazret-i Peygamber'in mevlidi cem'iyyetinde olduğu gibi yerlerini alıp şehzâdeyi padişahın otağına götürdüler.

Sultan Mehmed ayağa kalktı, oğlunu karşıladı, gözlerinden öptü, yanına oturttu. Şehzâde'nin eğitilmesine memur, emir efendiden evvel vaiz Vânî Efendi evvelâ "Bismillâhirrahmânîrrahim"i okuttu; daha sonra elifbenin

ilk dört harfini söyleyerek, Şehzâde'ye de üç defa tekrar ettirdi. İlk ders burada kaldı.

Padişah, Şehzâde'nin başına bizzat murassa iğneli bir sorguç taktı, bütün hazır bulunanlar Şehzâde'yi uğurladılar. Yolda üzerine altın ve gümüş sikkeler atıldı. Ondan sonra uğurlayan heyete mükellef bir ziyafet verildi.

Sonra huzûr-ı şahanede ilmî bir mübâhese yapıldı. Şeyhülislam ile ulemâ bu meclise davet edilmişlerdi. Tefsir-i Beyzâvî'den ve diğer eserlerden birkaç fıkra okunarak bir münazara yapıldı. Padişah, şeyhülislamın ilminden o kadar haz duydu ki, kendi arkasındaki kaftanı ona giydirdi. Vânî Efendi'nin de arkadaşları ile birlikte ilmî bahislerde sohbetlerde bulunmaları için kendi otağının arkasında olmasını emretti.

KANDİYE'NİN FETHİ

Köprülü Ahmed Paşa, 17 Mayıs'ta Hanya'dan donanma ile Kandiye'ye hareket etti. 25 Mayıs'ta kuşatma planı için kurmay heyet ile toplantı yaptı. Kuşatma başlatıldı. Çok uzun ve çetin savaşlardan ve karşılıklı bir çok kayıplardan sonra; kaledekiler harp meclisini toplayarak kalenin teslimini kararlaştırdılar. Venediklilerden ve Türklerden beşer kişiden ibaret olan elçiler, Kandiye şehrinin ve bütün adanın Türkler'e terkedildiğini beyân eden on sekiz maddelik bir teslim şartnamesi imza ettiler.

Üç haftanın sonunda bütün şehir tahliye edilmişti; yalnız muhafız Kuvvetleri değil, ahâlî dahî birden çıkarak, yalnız iki Rum papası, bir kadın, üç Yahudi kaldılar. 26-27 Eylül gecesi Kandiye istihkâmı üzerindeki büyük hac kaldırılarak, ertesi sabah saat dokuzda Köprülü Ahmed Paşa bir gümüş tabak içinde şehrin, kulelerin, umûma âit binaların doksan üç anahtarını teslim aldı.

Bu merasim, Saint-Andre tabyasında yapıldı ve sonra oranın adı “Vire Tabyası” olarak kaldı. Sadrazam, anahtar teslimine gelen şehrin en muteber adamının şapkası içine 600 altın koydu; ona hil’at da verildiği gibi, iki arkadaşına 400 altın ihsan etti.

Köprülü, şehrin anahtarlarını yeniçeri ağasına gönderdi ve kul kâhyası ile birlikte Kandiye’ye girmesini, ve fakat kamilen boşaltılmasından evvel merak sebebiyle hâriçten kimsenin girmesine müsâade etmemesini emretti. Sonra, Kandiye fethini ve Venediklilerle sulhun akdedildiğini haber vermek üzere kendi kalemi ile padişaha bir mektup yazdı.

Ertesi gün validesinin yanına gitti. Köprülü’nün validesi akıllı ve takva sahibi bir kadın olup, kocasının irtihâlinden sonra Ahmed Paşa’ya sadâretinde nasihatleriyle kuvvetli şekilde tesîri olmuş ve oğlunun muvaffakiyetlerine şâhid olmak için Girit’e beraber gelmişti. Oğlunu, gözlerinden sevinç gözyaşları dökerek kucakladı.

Kandiye’nin fethinden ve bu defa sulhun yapılmış olmasından dolayı şenlik yapılması için yedi gün kale ve ordugâh aydınlatıldı. Muhasara esnasındaki güzel hizmetleri için kendilerini övgülere boğup dedi ki;

“Bu Kandiye kalesinin ccenginde her biriniz malınızla, canınızla çalıştınız; iki cihanda yüzünüz ak olsun, padişahın ekmeği size helâl olsun! Yaptığınız hizmetleri padişahımıza birer birer arz ve telhis ederim, her biriniz mertebelerinize göre mükâfatlar görürsünüz!”

Cumaya rastlayan ertesi gün sadrazam, elinde Sancak-ı Şerif bulunduğu halde, husûsi bir debdebe ile Kandiye’ye girdi. Sancağı, Kandiye’nin en büyük kiliselerinden birinde mihrabın yanına dikti. Bu mihrâb o zamandan itibaren Kur’ân-ı Kerîm için tahsis olundu. Kilise camiye çevrilerek Cuma namazı kılındı.

Yalnız Osmanlı Devleti’nde değil, diğer hiçbir memlekette hiçbir müstahkem mevki için Kandiye kalesi kadar uğraşılmamış ve Kandiye kalesindeki kadar can ve mal bol bol harcanmamıştır. Kandiye’nin ele geçirilmesi için elli dokuz top 50 ve 100 librelik gülleler atmıştı. Türkler elli altı hücum yapmış ve elli beş defa yer altından taarruz etmişlerdir.

Şehrin muhafızları doksanaltı kere hârice hücum etmişlerdir. Kaledekiler bin yüz yetmiş iki lağım, kuşatanlar da bunun üç mislini berhava eylediler. Kaledekiler beş bin üç yüz yetmiş varil, kuşatanlar yedi yüz otuz bin kantar barut yaktılar. Kandiye’nin fethinden ancak dokuz ay sonra, Köprülü Ahmed Paşa, zafer ve şeref meydanını terketti.

ELSİZ AYAKSIZ HATTAT

Padişah kışı Bursa’da geçirdi. Bu sırada garib bir manzara, padişahın ve saray halkının dikkatini çekti: Bir hastalık sebebi ile elleri bileklerinden ve ayakları topuklarından kesilmiş bir adam, doğum yeri olan Bolu’dan İstanbul’a gelerek meşhur hattat Suyolcuzâde’den meşk alarak sülüs ve nesihte tahsilini ikmâl etmişti.

Yazdığı bir En’am’ı padişaha takdim eylemesi üzerine, nasıl yazdığı görülmek istendi, huzûr-ı şahanede bir satır sülüs ve iki satır nesîh yazdı,

İki bileklerinin uçlarıyle divitini belinden çıkarıp kalemi dahi öylece tutarak kağıdı önünde yere koydu, diğer kâtibler gibi yazdı. Padişah bu adamın azmine ve maharetine hayran kalarak bir mikdâr para ihsan etmiş, gümrükten günde 20 akçe maaş bağlamıştır.

SADRAZAMIN LEHİSTAN KRALINA TARİHÎ MEKTUBU

Özel görevle Lehistan Kralı’na gönderilen Ahmed Çavuş, Lehistan hükümdarının bir mektubuyla döndü. Kral,

sadrazama; Ukrayna, Lehistan'ın atadan kalma memleketlerinden biridir diyor, Lehistanlıların taarruzları için de, Türkler'in daha önce yapmış oldukları akınların cevabı olduğunu yazıyordu.

Sadrazam, Lehistan Kralı'nın kendi mülkü olarak iddia ettiği Ukrayna hakkında Kral'a şöyle yazıyordu:

"Hakikatte mülkün sahibi Rabbü'l-Âlemîn'dir. Ancak hikmet-i İlâhîye, fetret ve ihtilâle uğrayan memleketin İskender kudretli bir padişahın gölgesine verilmesini gerektirir. Serbest bir kavim olarak Kazaklar barış yoluyla size itaat ettiler. Lâkin bilâhare ahdinize aykırı olarak ettiğiniz zulüm ve kötülüklere ve eziyete tahammül edemeyerek silaha başvurmuş ve Kırım Hanları'na dehalet etmiş ve Hanın delaletiyle padişah tarafından tuğ ve alem almışlardır.

Şu halde Lehistan Kralı, Ukrayna'nın, krallığının parçası olan memleketlerden biri olduğunu iddiada nasıl devam edebilirim? Mâahaza bir mıntıkanın ahâlîsi halâsa nail olmak için iktidar sahibi bir padişahın himayesini istirham ederlerse, öyle bir ilticâgâhta onları tâkîb etmek akla muvafık mıdır? Diğer taraftan bütün hükümdarların en kudretlisi ve en şanlısı olan bir padişah-ı âlem-penâh merhametinin şemsiyesi altına sığınan mazlum bir kavmi düşmanlarından kurtarır ve muhafaza ederse, sulhun bozulması hangi tarafa âit olur?

Alevlenmek üzere olan harb ateşini yatıştırmak için bir sefir gönderilirse ne âlâ! Ancak çekişmenin kapanması, kılıç denilen ve bir karârı derhâl kesip hükme bağlayan silaha havale edilirse, neticenin tayini yerleri gökleri yaratan ve İslâm'ı bin seneden fazla bir zamandan beri düşmanlarına galib eden Allah'ın kudret elinde kalır.

5 Haziran'da azametli ve heybetli padişah, şevket ü iclâl ve saadet ü ikbâl ile Edirne'den hareket etmiştir. Hiçbir yerde durmaksızın askerleri ile menzil be-menzil hududa yaklaşmaktadır. Ona göre hemen cevap gönderiniz;

malûmunuzdur ki, hududa yaklaşıldıkça her menzilin hükmü ve cevabı başka olur.”

Bu mektubun büyük bir ehemmiyeti vardır. Çünkü bütünüyle, siyâsi yazışmaları kimseye bırakmayan Köprülü Ahmed Paşa’nın kalemi mahsûlü olduğu gibi, mazlum bir kavmin kurtarılması için kuvvetli bir hükümdarın müdâhalesi esâsı bu mektubunda pek açık tâbirlerle yazılmıştır.

HOTİN, LAÇİN VE HUMAN’IN FETHİ

27 Mayıs 1674 tarihinde padişah otağ kurdurdu. Askerleriyle beraber padişahın ordugâhına gelen; Sivas, Şam, Silistre beylerbeyleri ve Mısır serdârı mûtâd üzere hil’atlerle taltif olundular. Bütün Osmanlı ülkelerine gönderilen fermanlarda Pazartesi, Perşembe günleri camilerde ordunun muzafferiyeti için duâ edilmesi emrediliyordu.

Haziran ortasına doğru, zât-ı şâhâne Hacıoğlupazarı ordugâhından hareket etti (15 Haziran 1674). Sadrazamın ordusu birleşti. 23 Haziran’da İsakçı’ya gelindi. İranlıların hududu tehdid etmekte olduklarına dâir alınan haber üzerine Bağdat’a faal ve tecrübeli bir vâlî gönderilmesi lüzumu hissedildi.

Sadrazam, Kandiye muhasarasında kahramanlığını isbat etmiş olan yeniçeri ağası Abdurrahman Paşa’yı seçerek, Bağdat’ın doğu hududunun muhâfazasını ona havale etti. Bağdat’dan alınan haberlerin birbirini pekiştirmesi sebebiyle Abdurrahman Paşa gibi sadrazamın tam güvenine nail olan Haleb Valisi Kaplan Paşa, Diyârbekir valiliğine tayin edildi.

Ordu-yı Hümâyûn Boğdan tarafında bulunurken, Kırım Hanı Selim Giray’a kavuştuğu gibi, Hotin şehrinin, Şam Valisi Hüseyin Paşa’ya karşı koymadan teslim olduğu sevindirici haberi de geldi.

Ordu, Dniester'i geçerek ilk defa olmak üzere Kazak arazîsinde İspel sahrasına kondu. Moldavya beği 50,000 kile buğday ve un göndermek üzere Yaş'a gitti; Eflâk voyvodası köprüler yapılması için görevlendirildi.

Kırım Hanı'na Cehrin kalesinde muhasara edilmiş olan Kazak hatmanına yardıma koşması emri verildi ve bu münâsebetle samur kürk giydirildi. Ordu Laçin üzerine yürüdü; bu mevki üç günde teslim oldu. 800 Leh esir alındı ve bundan 170'i rikâb-ı hümâyûn için ayrıldı, 19 Ağustos 1674.

Kaymakam Kara Mustafa Paşa, bütün Anadolu, Rumeli, Suriye, Bosna zeamet ve timâr sahipleri ve dört şâhî top ile Human müstahkem şehri üzerine yürümüştü. Kara Mustafa Paşa'nın kumandan olarak giriştiği bu ceng, ilk muharebesidir. Bu hareketindeki başarısı, maiyyetindeki askerin çokluğuyla sağlanmıştı.

Eylül ayı ortalarında Edirne'ye doğru dönüş başladı.

PADİŞAH İSTANBUL'DA

Padişahın, payitahtını bırakarak İmparatorluğun ikinci şehri olan Edirne'ye yerleşmesinden bu yana üç seneye yakın bir zaman geçmişti. O vakit sultanlara has bir debdebe ile İstanbul'un gözlerini kamaştırmak lüzumlu görüldü.

Padişah Edirne'den çıkmadan evvel Harem ile birlikte, şehirden üç fersah mesafede yapılmış olan ve inşâsı için İstanbul sarayının en güzel sütunları kullanılmış olan yeni Akpınar Sarayı'nı gezdi. Edirne'de inşâ edilmekte olan ve inşaatında iki bin amelenin çalışmakta olduğu yeni bir sarayın temelini de attı (22 Mayıs 1676).

Padişah, Nisan ayının ilk günlerinde İstanbul'a gitti, fakat orada kalmak için de o kadar az istekli görünüyordu ki; Valide Sultan," iki defa yol zahmetine katlanmamak üzere Edirne'de kalmaya davet etti. Gelişinde saraya bile

gitmeyerek, Davudpaşa'ya indi. Oradan Hasköy mahallesinin arkasında, Okmeydanı'na gitti.

Sultan Mehmed, Okmeydanı ordugâhından, donanmalarının Akdeniz'e ve Karadeniz'e çıkmasında hazır bulundu. Okmeydanı'nda askerin maaşını ödeme çâreleri bulmak özere, bir divân kuruldu. Sadrazam hasta olduğundan yerine bu divânda eniştesi kaymakam Kara Mustafa Paşa'ya bıraktı.

KÖPRÜLÜ AHMED PAŞA'NIN İRTİHÂLİ

Bu esnada padişahın karargâhı Okmeydanı'ndan Çeri Çayırı'na, oradan da Edirne'ye nakledildi. Kaymakam Mustafa Paşa ile yine aynı isimli olan nedim ve nişancı vezir Abdi Paşa, Padişah ile birlikteydiler.

Veziriazam pek hasta olduğu halde, padişahın karargâhını tâkip etmeye gayret etmişti, Burgaz'dan çıkarken Ergene bendi yakınında, Karabiber Çiftliği'nde durmaya mecbur oldu ve on sekiz gün sonra orada vefat etti (30 Ekim 1676).

Bu gibi durumlarda mûtâd olan dualardan sonra, maiyyetindeki adamlar cenazesini İstanbul'a götürdüler. Cenaze orada, pederi Köprülü Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu türbeye defnedildi. Köprülü Ahmed Paşa, 15 seneden bir gün eksik bir müddetle vezîr-i âzam kalmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nu Sokullu'dan sekiz buçuk ay fazla idare etmişti. 41 yaşında iken vefat etti.

Köprülü Ahmed Paşa uzun boylu ve az şişmanca idi. Gözleri iri ve epeyce açık, rengi çok beyazdı. Tavırları hürmet telkin edici ve mütevâzı idi, hareketleri câzib idi. Yolsuzluk ve haksızlığın düşmanı, rüşvetten ve cimrilikten o derece uzaktı ki, kendisine hediyeler takdim etmek ekseriya işin görülmemesine sebep olurdu.

Herşeyi çabuk kavrayan aklı, pek sağlam olan hafızası, metin ve emin olan muhakemesi, açık zekâsı ve birçok delillerini göstermiş olduğu hiss-i selimi hakikati araştırmak

hususunda kendisine hayrete şâyân bir şekilde hizmet eder ve doğruya en kısa yoldan varırdı.

Lüzumsuz sözün düşmanı olduğundan, dâima büyük ihtiyatla iyice düşündükten sonra ve işi bilerek söylerdi. Daha başlangıçta Şeriat mesleğine girmeye niyet ettiği vakitten beri kendisini incelenmesine vakfettiği ilim, ölene kadar yoldaşı olmuştu. İstanbul'da bir umûmî kütübhâne te'sîs ederek ilme bir âbide yaptırdı.

Sokullu İLE KÖPRÜLÜ FÂZIL AHMET PAŞA ARASINDA BİR MUKAYESE

Üç muharebe; Macaristan, Girit ve Lehistan muharebeleri; üç fetih; Uyvar, Kandiye ve Kamanice fetihleri, büyük Köprülü Ahmed'in hayatına oldukça parlak bir renk verirler.

Köprülü Ahmed, 15 sene müddetle imparatorluğu genişletmiş, sükûnetle idare etmiş ve ona bir nizâm vermişti. Kendisiyle kıyas edilebilecek yegâne adam olan Sokullu'dan dokuz ay fazla hükümet etmişti. Hakikaten, ikisinden hangisinin diğerine üstün olduğu bir meseledir.

Bu iki devlet adamının idareleri ve vefatları arasında tam bir asır geçmiş ve Müslümanların itibar ettikleri ve her asırda büyük bir adam zuhur ederek kendine has olan vasıflarını içinde bulunduğu asra vereceğini bildiren halk atasözünün doğruluğu, bu şekilde zahir olmuştur.

Sokullu ile Köprülü Ahmed'den, her ikisi de sonradan edinilmiş istidâdlarına tamamen muhalif bir istikameti zarurî olarak takib etmişlerdir. Sokullu köleler ocağından çıkarak askerlik mesleğine girmiş ve otuz seneden beri bu mesleği muvaffakiyetle takib etmekte iken, Kanuni, kendisinde bir başvekilde bulunması gereken özelliklerin hepsi bulunduğundan, onu kendisine veziriazam yapmıştı.

İmparatorluk, bu seçim sayesinde, Süleyman'ın saltanatında erişmiş olduğu gücü onun vefatından sonra bile muhafaza etmişti. Köprülü, bilakis gençliğinde kendisini fıkıh incelemelerine vakfetmiş iken, 26 yaşında, pederinin

ismi mahâreti sayesinde, veziriazamlık mevkiine çağırıldığı zaman, Süleymaniye'de müderrislik payesine dahil olmuştu.

Başkumandanlık vazifesine hiç istidadı olmadığı halde, ecnebi ile harbetmek, dahilî ihtilallerin yönünü değiştirmek için en iyi çare olduğuna inanmış olduğundan savaşçı bir yola atılmıştı. Sebatkârlığının kuvvetiyle Uyvar'ı, Kandîye'yi, Kamaniçe'yi zabt etmişti.

Koprülü'nün ve Sokullu'nun övülmesi yolunda şurası da söylenebilir. Her ikisi de adaleti aynı derecede sevmişlerdir. Koprülü'nün tabiati, Sokullu'nun tabiatından daha yumuşak, fikri onun fikrinden daha malûmatlıydı. Sokullu'nun eğitimi olmasa bile ulemâyı himaye etmiştir ve ulemâ arasında en seçkinleri, eserlerini kendisine ithaf etmişlerdir.

Ahmed'in vezâretinin ilk senesinin bir dizi idamlarla göze çarpmış olması, isyan tohumunu bastırmak zaruretinin kendisini mecbur etmiş olmasındandır. Bundan dolayı, esasen tabiî ifâdesi lütufkârlık olduğu halde, kederli bir tavır takınmıştır.

Köprülü ile Sokullu, her ikisi de birbirine pek aykırı olmakla beraber, büyük zorlukları yenmek zorunda kalmışlardır. Sokullu, imparatorluğu mükemmel bir nizâm içinde bulmuştu. Bu suretle imparatorluğu kendisinin vefatına kadar ve üç padişah zamanında kuvvetli bir elle tutmaya muvaffak olmuştu.

Bu noktadan Köprülü'nün işi çok daha basitti. Çünkü, ne rekabetten, ne de av için meşgul olan Padişah'ın zaafından korkmasına mahal yoktu. İmparatorluğun en yüksek ve en nüfuzlu makamının sahipleri, kaymakam Kara Mustafa, Kapudân Kaplan Paşa ve Sevdi Mehmed Paşa enişteleriydi. Bu üç kol ile Osmanlı'yı kucaklamıştı.

Fakat Sokullu’nun vefatından beri imparatorluk teşkilâtı parça parça yıkılıyordu. İsyan ve ihtilâller imparatorluğun muhtelif kısımlarını birleştiren bağları koparmıştı. Hakikatte Ahmed’in babası bu hallere kuvvetli çareler bulmuştu, fakat onun idaresi ancak beş sene sürmüştü.

Mâliye işleri ve ordunun teşkilâtı çöküntüye uğramıştı. Bu hususta Köprülü’nün vaziyeti, Sokullu’nun vaziyetinden şübhesiz daha müşküldür. Zira muhafaza etmek, yeniden yapmaktan yahud ıslâh etmekten çok kolaydır. Onun içindir ki Köprülü, bir kütübhâneden başka, hiçbir âbide bırakmamıştır; hâlbuki Sokullu, Szigeth’te Süleyman’ın cenazesinin üzerine bir kubbe yaptırtmaktan, Mekke’den Payas’ı tahkim ettiği Kilikya’ya kadar, gerek Avrupa’da ve gerek Asya’da birçok camiler, hanlar, mektepler, hastahâneler tesîs etmiştir.

Köprülü Ahmed, Sokullu’nun te’sîs etmiş olduğu eserlerle mukayese edilebilecek bir medeniyet ve insaniyet âbidesi bırakmadıktan başka, hayatının hiçbir zamanı, Szigeth’in alındığı zamanla kıyaslanamaz.

İkisi arasında Sokullu en namuslu ve en büyük olandır. Fakat ondan sonra Köprülü Ahmed, Osmanlı İmparatorluğu’nun dizginlerini tutmuş olan birinci devlet adamıdır.

-LII- KARA MUSTAFA PAŞA VEZİRİAZAM

Köprülü Ahmet Paşa’nın kardeşi Mustafa Bey, ağabeyinin ölümü üzerine, imparatorluk sadaret mührünü sultana getirdi. Sadaret Kaymakamlığında bulunan, sultanın damadı Kara Mustafa Paşa’nın itibâr ve tesiri Köprülü ailesi lehindeki düşüncelere üstün geldi ve sadaret mührü kendisine verildi.

Dördüncü Murad döneminde Bağdat muhasarası sırasında şehîd düşen Oruç Bey'in oğlu olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, çocukluğunda Köprülü Mehmed Paşa tarafından, oğlu Fazıl Ahmed Paşa ile birlikte tahsil ve terbiyesine itinâ gösterildi.

Fetih müjdesini padişaha götüren Kara Mustafa Paşa, ilk defa olarak mükâfatlandırıldı. İkinci mirâhurluğa, daha sonra Silistre ve Diyarbakır beylerbeyliklerine ve kaptan-ı deryalığa getirildi ve nihayet Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın ölümü üzerine sadrazamlığa getirildi.

KAŞIKÇI ELMASI'NIN BULUNMASI

Hazinenin en değerli mücevherlerinden biri olan ve merasim günlerinde padişah sorgucunu süsleyen 24 kıratlık büyük elmas, Eğrikapı yakınındaki bir gübre yığını üzerinde fakir bir adam tarafından bulunmuştu.

Adam bulduğu şeyin değerinden habersiz olduğundan onu üç kaşıkla değiştirdi. Elmasın yeni alıcısı onu bir kuyumcuya üç para karşılığında sattı. Fakat sonra onun daha değeri olduğundan şüphe ederek, alıcıdan çok yüksek bir para istedi. Anlaşmazlık kuyumcular reisine götürülünce kuyumcu, bir kese altın karşılığında elmasa sahip oldu.

Veziriazam elması adamdan zorla almak istediği sırada bir ferman yayınlandı ve elmas imparatorluk hazinesine intikal etti.

II. VİYANA SEFERİ

Transilvanyalı murahhaslar, anlaşmazlık ateşini büsbütün alevlendirmek bakımından hiçbir fırsatı kaçırmayarak Avusturya elçiliğinin gayretlerini felce uğrattılar. Davutpaşa'da tuğlar dikildi. Belirsiz birkaç sözle maslahatgüzar tatmin edildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun

haşmetini açığa vuran bayrak şenliklerinde ve valide sultanın cenaze töreninde bulundu.

Avusturya İmparatoru Leopold ve Polonya Kralı ile savunma ve saldırı İttifakı yapıldığı tarihe rastlayan 31 Mart günü karargâh kaldırıldı ve ertesi gün sultan Edirne'den ayrıldı.

Karargâh kumandanının ellerine bırakılan tuğ ordunun önünde gidiyordu. Geçilen köy ve kasabalardan ordunun ihtiyacı olan un, saman, arpa ve çadırları tutturmak için kazık alınıyordu. Her gece ezan sesleri herkesi padişahın zaferi için Allah'a yalvarışlarla sona eren namaza çağırıyordu.

Yeniçeri ağasının Belgrad'a gelişinden üç gün sonra sultan on iki bin yeniçeri ve dört bin sipahinin başında bu şehre girdi. Veziriazamın sağında ve solunda İki oğlu at üzerinde ilerliyordu; arkasından bin beş yüz yaya Boşnak'tan oluşan muhafız birliği geliyordu.

Raguza Cumhuriyeti'nin murahhasları Belgrad'da huzura kabul müsaadesi elde ettiler. Son üç yılın vergisi olan on iki bin duka altını getirmişlerdi. Ertesi gün IV. Mehmed benzeri görülmemiş muhteşem bir törenle Hz. Peygamberin kartal nişanlı kadîm yeşil sancağını, kendisine başkumandanlık da vererek veziriazama teslim etti. Hareketinden önce, sultan ve veliahd şehzade artık serdarıekrem unvanını da almış bulunan veziriazamı bir ziyaretle şereflendirdiler.

Kara Mustafa Paşa tarafından yukarı Macaristan'ın hükümdarı olarak yerleştirilmiş olan Kruczes'lerin kralı, mevkiine uygun, şerefli bir şekilde karşılandı ve kendisine samur bir kürk giydirildi (10 Haziran 1683).

Kara Mustafa Paşa, bu vesileyle Kanuni Sultan Süleyman'ın Mohaç şehrinde ve veziriazam'ın Rakos

sahrasında Bocskai'ye gösterdikleri muameleyi, kabul resminde taklid etmeye çalıştı. Benzerliği tamamlamak için Toekoeli, Zapolya'nın Sultan Süleyman'a ettiği hizmetin aynını Kara Mustafa Paşa'ya gösterdi ve Viyana üzerine yürüyüşünde rehberlik görevini üstlendi.

Kırım Hanı Murad Giray iki oğluyla gelip Stuhlweissenbourg'da orduya iltihak etti. Rumeli ve Anadolu Beğlerbeyleri Hasan ve Ahmed paşalarla Osman Paşa'nın oğlu kendisini karşılayıp veziriazamın otağına getirdiler, veziriazam hana bir kılıç, bir ok kılıfı, biri kürklü, öteki kürksüz sırmayla dokunmuş iki şeref hil'ati ihsan etti; oğullarına da samur kürk giydirildi; diğer mirzalara da kaftanlar ihsan edildi.

Kırım Hanı'nın da katıldığı bir savaş meclisinin peşinden veziriazam, orduya Vivana üzerine yürümek kararını bildirdi.

Veziriazam 14 Temmuz'da Viyana önünde karargahını kurdu. Ertesi gün bombalar şehirde yangınlara sebeb olduklarından şehirliler kadınları, çocukları ve servetleriyle kiliseye, kaleye sığındılar. Üçüncü gün Viyana'dan gönderilen bir paşa ile görüştüler ve dört bin florin karşılığında şehirden serbestçe ayrılmak müsaadesi elde ettiler. Para bir tepsi içinde götürüldü ve şehrin sakinleri başında bir taç taşıyan ve elinde bir bayrak tutan bir kızın arkasından surlardan çıktılar.

17 Temmuz 1683 tarihinde Avusturya ve sınırlarında yakılan köy ve kasabalarda oturan kırk binden fazla insan esir durumuna getirildiler. Türkler yukarı Avusturya tarafında Tuna nehirleri boyunca uzanan bütün ülkeyi tahrip ettiler.

VİYANA'NIN KUŞATILMASI VE KUŞATMANIN KALDIRILMASI

Veziriazam, Viyana kumandanı kont Stahremberg'e hitaben kaleme alınmış iki teslim ihtarı mektubu gönderdi. Viyana kumandanı ihtarlara cevap olarak, sakinlerinin bir gün önce

değerli eşyalarını taşıyarak boşalttıkları Viyana'nın kenar mahallelerinin yakılması emrini verdi. Tuna'nın öteki tarafındaki bütün mahalleler bir duman bulutu altında kayboldu.

14 Temmuz'u 15'e bağlayan gece, imparatorluk şehrini üç ayrı taraftan sıkıştırmak üzere siper kazma çalışmalarına başlandı. Veziriazam, yeniçeriler kumandan yardımcısı ağa ve Beğlerbeyi Küçük Hasan Paşa emrindeki Rumeli birlikleriyle mevzilendi.

Aynı gün, bir yangın, bir gün önce komutanın emriyle yakılmış olan kenar mahalleler gibi, bütün şehri az kalsın kül hâline getirecekti. Yangın zahire deposunu ve barut mahzenini tehdid ettiği sırada, valinin yeğeni, yirmi altı yaşında bulunan Guido Starhemberg, alevlerin bin yedi yüz barut fıçısının yığıldığı mahzene sadece kırk adımlık mesafeye kadar geldiği bir sırada, zekâsının uyanıklığı sayesinde, yangını durdurmak için barut mahzenine en yakın binaları yıktırdı ve barut mahzenine su doldurttu.

Şehirde, Karinthie, Chateau ve Lion burçları üzerindeki karşı bataryalar Türk bataryalarına karşı mevzilendirildiler. Yaklaşık otuz kadar top ve obüs atıcıdan yararlanıldı. Muntazam birliklerin eksikliğini telâfi için şehirde beş birlik oluşturuldu. Bunlar öğrencilerden, tüccar yanında ve antrepolarda çalışanlardan, saray birliklerinden ayrılmış subaylardan meydana getirilmişti.

Her türlü çan ve benzeri araçların çalınması yasaklandı. Saint Etienne'in büyük çanı savaş işareti verdi ve felâket çanı çaldı. Birinci muhasarada olduğu gibi ikincide de bu çan aynı rolü oynadı. Dini bütün kimseleri ibâdete çağırdı.

Veziriazam Osmanlı ordusunun merkezine geldi. Bu sırada kâhyası, garnizonun ilerlemesine mani olmak için, metristen şehir üzerine yoğun ve aralıksız topçu ateşi yöneltiliyordu. Yeniçerilerin büyük kısmının on parça topla bugün hâlâ Türklerin istihkâmı denilen zemini ince kumlu geçitlere atılmıştı.

Öğleden sonra saat ikide, Polonyalılar düşmanın üzerine atıldılar. Saat dörtte, Türkler, karargâhlarını kurmuş oldukları dış mahallelere püskürtülmüşlerdi. Bu çekilme içinde bunaldıklarından toplarını İskoçyalılar karargâhına çevirdiler ve Polonyalıları hedef aldılar, fakat telâş ve korku ordugâha yayıldığından herkes kaçmaya başladı. Akşamın saat yedisinde Viyana kurtulmuştu. sabahın saat yedisinde de Sultan Süleyman'ın evvelce kuşatmış olduğu Gratz da kurtulmuştu.

Bu saatten itibaren, çanlar şehir sakinlerini Türk esaretinden kurtulmalarından ötürü tebrik eder gibi bütün gün boyunca çaldı. Türklerden alman ganimet muazzamdı. Üç parça top, veziriazamınki de aralarında olmak üzere beş bin çadır ve ordunun hazineleri, içi kuruşla dolu altı yüz kese, hepsi kıymetli taşlarla süslü bir halde olan veziriazamın silahları ve teçhizatı galiplerin ellerine geçmişti.

Osmanlılar, Peygamber'in sancağı müstesna bayraklarını bıraktılar. On binden fazla Türk savaş meydanında kaldı. Muhasara sırasında dizanteri hastalığı tahribatını düşman güllelerininkiyle birleştirmişti ve bizzat Viyana kumandanı kont de Starhemberg bu rahatsızlığa tutulmuştu.

Ordugâhda tutuklu olarak bulunan Avusturya elçisi de Khuniz ilo Polonya elçisi Proski hürriyetlerine kavuştular. Fakat, altı bin erkek on bir bin kadın, on dört bin genç kız esir olarak Türkler tarafından götürüldü. Yalnız altı yüz çocuk savaş meydanında rahip Collonitz tarafından korunma altına alındı ve bunlar rahibin ihtimâmıyla beslendiler ve büyütüldüler.

Yazarların iddialarına göre veziriazamın otağında iki milyonluk bir hazine bulunmuştur.

KARA MUSTAFA PAŞA'NIN İDAMI

Viyana'nın alınamaması tarihte, muhasara edilenlerin cesaret ve sebatını muhteşem bir şekilde ortaya koyduğu

gibi, diğer taraftan, bu savaş; başkumandan olarak kabiliyetsizliğinin göstergesi oldu. Kara Mustafa Paşa'yı da mahcup etti gururunu kırdı.

Kara Mustafa Paşa, hasislikle hareket ettiğinden, askerin şevkini harekete getirecek olan yağmayı yasakladı. Bunun için genel bir taarruza geçmek cesaretini göstermedi ve Viyana'yı teslim olarak ele geçirmeyi tercih etti.

Raab'a varır varmaz, Viyana savaşında ilk firar eden asker olarak Beylerbeyi Koca İbrahim Paşa üzerine bütün öfkesini boşalttı: "Sen devlet kapısında hizmetle saçağartmış vezir, şahsî kinini tatmin için firar örneği oldun ve böylece yenilmemize sebeb oldun, bunun cezasını göreceksin"dedi. İbrahim derhal idam edilmek üzere çavuşbaşıya verildi.

Bu sıralarda sultan, usule uygun bir şekilde, veziriazama kendi el yazısıyla bir mektup ile orduyu tamamıyla mahvolmaktan kurtarmasına karşı duyduğu minnettarlığın belirtisi olarak değerli taşlarla süslü bir kılıç gönderdi.

Fakat, Gran'ın kaybedildiği öğrenilince, Kara Mustafa Paşa'nın düşmanlarına gün doğdu. Bunların hepsi de küllerin altındaki ateşi alevlendirmek istiyorlardı. Başmabeyinci Gazazzâde Ahmed Ağa, Kara Mustafa Paşa'nın başını getirmek emriyle Belgrad'a gönderildi. Emir, evinde bekleyen Yeniçeri Ağası Mustafa Paşa'ya bildirdi.

Ahmed Ağa güneş battıktan sonra Belgrad'a girdi (25 Aralık 1683) ve Yeniçeri Ağası ile birlikte veziriazamın evine gitti; Ağa tarafından emir yerine getirildi. Bu idam emrinin yerine getirilmesi için seçilmiş olan Mustafa Paşa, aynı zamanda Serdâr unvânıyla Haleb Valiliğine atandı. Bu sıfatla Peygamberin kutsal sancağını muhafaza altına aldı.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın serveti arasında bulunan dört yüz doksan kese nakit parayı ordunun ihtiyaçları karşılanmak üzere yeni serdara verdi. En debdebeli, en mağrur Osmanlı vezirlerinden biri sayılan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sonu böyle oldu. Hâtırası

sonraki nesillere idaresi zamanında yaptırdığı eserlerle değil, Viyana muhasarasındaki icraatıyla intikal etti.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yerine, büyük bir bağlılıkla devlete hizmet ederek altmış üç yaşına gelmiş ve o zamana kadar kaymakamlık görevini yürütmüş olan üçüncü vezir İbrahim Paşa getirildi.

VİYANA YENİLGİSİNE KARŞI ALINAN TEDBİRLER

Viyana seferi Osmanlı hükümetini, Avusturya ile sürekli savaş halinde bulunan Fransa'ya yaklaştırmıştı. Fransız elçisi, birçok lutûfkâr fermanlar aldı. Fakat, veziriazamın sediri seviyesinde bir iskemleye oturmak taleplerine olumlu cevap verilmedi.

Fransız elçisi, ülkesinin bütün müzâkerecileriyle birlikte, sekiz tören arabası, eşyaları taşıyan elli iki araba ile Edirne'ye girdi. Kendisinin ve yüz kişiden fazla maiyyetinin ikametleri için yirmi ev tahsis edildi. Veziriazam elçiyi sevinç ve nezâketle karşıladı ve kendisine otuz at hediye etti. Köprülü Mehmed Paşa'dan beri ilk defa olarak Avrupalı bir elçi sedir imtiyazından yararlanıyordu. yani veziriazamın sediri seviyesinde konulan bir iskemlede oturması kabul edilmişti.

İngiliz elçisi Lord Sandwich, aynı sıralarda Edirne'ye gelmesine izin verilmesi talebinde bulunmak üzere bir tercüman göndermişti. İstediği müsaadeyi elde edemedi. Bâb-ı Âli, şimdiye kadar dört Hıristiyan devletle aynı zamanda bir savaşa girmemişti.

Baharda açılacak sefer için gerek birliklerin sayıları, gerekse teçhizat bakımından bütün kış boyunca olağanüstü hazırlıklar yapıldı. Belgrad'da toplanan ordu seksen bin kişiden oluşuyordu. Sınır kalelerinin ihtiyacı olan kırk bin kantar baruttan ayrı olarak, İstanbul, Gelibolu, Temeşvar barut müfettişleri yeni tedâriklerde bulunma emri aldılar.

Babadağı'nda bulunan Serdar Süleyman Paşa emrine hazineden iki yüz yirmi kese verildi. Macaristan'da bulunan Mısır birliklerine memleketlerinde alacakları ücrete mahsuben yüz elli kese gönderildi. Diyarbekir Valisi seksen kese aldı, Adana Valisi Ahmed Paşa ve Uyvar Beylerbeyi Hasan Paşa'ya otuzar kese ulaştırıldı.

Yiyecek maddelerinin azlığından sıkıntı çekilen Girit'e dokuz bin kilo un gönderildi. Bosna'dan üç bin yeniçeri çekildi ve her askere üç ay yevmiye verilerek Budin'e sevkedildi.

Toekoeli'ye on bin ölçek buğday ve bir o kadar arpa sağlaması için elli bin kuruş verildi. Belgrad'da yirmi bin kişilik bir orduya yedi yıl yetecek kadar teçhizat ve altı yüz kırk top depo edilmiş durumdaydı. Baharda Cezayir, Tunus ve Trablus'dan gelecek olan yirmi beş parça gemi bekleniyordu.

Bütün imparatorluk sathında toprağın iki kere ekilmesini bildiren emirnameler yenilendi. Ekilmeksizin kalan vakıf topraklarına gelince, bunlar diğer çiftçilere verileceklerdi.

Osmanlılar, her taraftan tehdid altında bulunan sınırlarını savunmak için, savaşın başlamasından itibaren, Polonya, Venedik ve Avusturya imparatorluğu ile çarpışmaya ayrılmış üç muazzam ordu ile ortaya çıktılar. Kutsal İttifak'ı oluşturan üç müttefik devlet Osmanlı İmparatorluğu'na dört ayrı noktadan, denizden ve karadan olmak üzere hücum etti.

Türk diplomatları o zamana kadar Rusya ile münasebetleri askıda bırakmayı uygun görmüştü. Moskova ve İran'a gönderilen çavuşlar, barışı kuvvetlendirmeye çalıştılar. Polonya elçisi Proski, aniden veziriazamın huzuruna çıkarıldı. Veziriazam, elçinin tavsiyelerine göre Polonya kralına yazdığı barışçı niyetler bildiren bir mektubu bir çavuşla gönderdi.

ASKERLERİN İSYANI, IV. MEHMED TAHTTAN İNDİRİLDİ

Sultan derhal bütün yüksek rütbeli devlet ileri gelenlerinin katılacağı bir büyük meclisi toplanmaya çağırdı. En iyi niyetliler kendisine İstanbul'daki sadık hizmetkârlarından bir veziriazam ve birliklere ağalar seçmesi, ordugâhdaki ağaların hükümete gönderilmesi tavsiyesinde bulundular.

Kaymakam Receb Paşa veziriazamlık görevlerini almak talebini ileri sürdü ve orduda tez zamanda düzeni kuracağını başını ortaya koyarak taahhüd etti. Fakat mahremlerinin tavsiyelerinden ürken sultan, Siyavuş Paşa'ya imparatorluk mührünü ulaştırmak görevini Silahdar Hasan Paşa'ya verdi.

Sultanın bu aşağıdan alması karşısında cür'et bulan isyan elebaşılarından birkaçı, kendi iktidarlarının binasını kurbanların kanı ile sağlamlaştırmak için hoşlarına gitmeyen bütün devlet görevlilerinin idamını istemek üzere yemin ettiler. Veziriazamın göreve başladığı gün, paşalara şeref elbiselerini dağıtmaya hazırlandığı sırada, serkeşler otağının etrafını sardılar ve yukarıdan konuşan bir tavırla defterdârın başını istediler.

Siyavuş Paşa onları yatıştırmak için otağdan dışarı çıktı; fakat sözlerinin bir işe yaramadığını görünce otağa girip elbiselerine asılan ve kendisini korumasını isteyen defterdâra: "Kendin gidip merhametlerini dile, zira benim sözümü dinlemediler," dedi. Defterdar yalvaran bir sesle onlara hitâb etti:

"Oğullarım, ağarmış sakalıma ve yeşil sarığıma saygı gösteriniz." Fakat hiçbir şey âsileri durduramadı ve defterdarı hemen orada paraladılar. Süleyman Paşa'ya askere yeni teftiş usûlleri getirdiği dönemde kâtiplik görevi yapan iki devlet memuru da aynı âkibete uğratıldılar. Bâb-ı Âli nezdinde Yeniçeri Kâhyası Abdullah Ağa ve hazine

müfettişi Acemzâde Hüseyin Efendi çadırlarında öldürüldüler.

İstanbul Kaymakamı Receb Paşa, özel projelerinin başarı kazanacağına dalkavuklar tarafından inandırılarak cesaretinin ilk kurbanı oldu. Sultanın kendilerine verdiği tâvizlerden memnun kalmayan âsilerin saltanat değişikliğinden bahsettikleri rivayeti yayılmıştı. Bu rivayete göre âsiler, IV. Mehmed'i tahttan indirip yerine büyük kardeşini tahta çıkaracaklardı.

Bu gelişmeyi durdurmanın imkânsız olduğunu anlayan Recep Paşa, Sultan Süleyman'ın yerine IV. Mehmed'in oğlu şehzade Mustafa'yı tahta çıkarmayı tasarladı. Ne yazık ki şeyhülislam, Receb Paşa'nın kanaatine ortak olmadı ve istediği fetvayı vermeyi reddetti. Receb Paşa, davasını kazanmak için Yeniçeri ağası'nın yanına gitti. Fakat, sekbanbaşı onun düşüncesine şeyhülislamdan da daha az taraftar göründü

Bu yürütülen işlerden haberdâr olan sultan, bostancıbaşıya kendi eliyle imzaladığı iki ferman verdi. Bu fermanlar Receb Paşa'nın tutuklanmasını ve idamını emrediyordu. Fakat okuma yazması olmayan bostancıbaşı, kaymakama tutuklama fermanını vereceği yerde, ona ölüm fermanını gösterdi.

Recep Paşa, kendisine hapiste lazım olacak bazı eşyayı hazırlaması için birkaç dakika müsaade ricasında bulundu. Bostancıbaşının hatasından yararlanan Receb Paşa arka kapıdan kaçıp ata bindi ve payitahtı baştan başa geçerek esnafa dükkanlarını kapamalarını, âsilerin şehre girmiş olduklarını bildirdi ve kendisi dolu dizgin kayıplara karıştı.

Buna öfkelenen sultan, on gün içinde Receb Paşa'nın başını kendisine getirmesi emrini verdi; aksi takdirde cellad kılıcıyla kafası uçurulacaktı. Bu arada, Köprülü Mustafa Paşa'yı sadaret kaymakamlığına atadı.

Sultan, kendilerine zarar veren haksızlıkları unutturmak için başka mükafatlar vâdeden mektubunda, Sofya ve

Filibe'deki kışlaklarına çekilmelerini âsilerden istiyordu. Haseki Musa, Hatt-ı Şerifi okuyunca isyan daha bir şiddetlendi. İsyancılar: "Padişahımız bu düşünceleri daha önce aklından geçirmeliydi; av peşinde koşarak vakit kaybedeceğine imparatorluğun şerefini düşünmeliydi. Bu dalkavukça sözlerin şimdi ne değeri olabilir? Şimdi tuğlar ilerlesin!" diye haykırdılar.

Payitahta gelişinde, Musa Ağa, Sadaret Kaymakamı Köprülüzâde Mustafa Paşa tarafından sultanın huzuruna götürüldü. Sultan, âsilerin işaret ettiği iki kurbanın mallarının müsaderesini emrettikten sonra kendilerini sürgüne gönderdi.

Nihayet, bazı paşaların kötü niyetli tavsiyelerine karşı duramayacak kadar zayıf olan veziriazam onlara uydu ve karargâhla birlikte Solakçeşmesi'ne kadar ilerledi. Oradan Bâb-ı Âli'ye bir üçüncü ricanâme gönderdiler. Buna göre sultan saltanat haklarından vazgeçecek ve tahtından inecekti. Köprülüzâde Mustafa Paşa bu ihtilâlci yazıdan haberdâr olunca ertesi gün şafak vaktinden itibaren Ayasofya Camiinde bir genel meclis topladı.

Ulemâ sınıfının bulunduğu mecliste âsilerin gönderdikleri yazıyı okudu. Hazır bulunanların sustuğunu gören sadaret kaymakamı söz aldı ve şöyle konuştu: "Ricânâmenin belirttiği gibi padişah yalnız avlanmakla vakit geçirdiğine ve imparatorluk dört taraftan hücuma mâruzken liyakatli kişiler iş başından uzaklaştırılıp padişah hükümet işleriyle ilgilenmediğine göre, bu hâle meşru olarak müsaade edilir mi? Niçin öyleyse böyle susuyorsunuz?"

Meclis bu sözlerden herşeyin önceden tertiplenmiş olduğunu anladı ve susmasıyla aynı kanaatte olduğunun delilini vermiş oldu. Ayasofya'nın mihrabından ayrılarak hep birlikte Şimşirli'de şehzadelerin kapatıldıkları sarayın kafesli dairesine gittiler ve oradan IV. Mehmed'in kardeşlerinin en büyüğü olan Süleyman'ı alarak Kur'an'ın:

“Seni yeryüzünün halifesi olmak için tayin ettik,” âyeti mucibince tahta çıkardılar.

CÜLUS ARMAĞANI, KORKUNÇ İSYAN

Yeni ücret artışları dolayısıyla geçici olarak yatışan isyancı birlikler itaate yatkın görününce, sultan deniz yoluyla kılıç kuşanmak için Eyüb’e gitti. Edirnekapısı’ndan saraya döndü. Kırk beş yaşında bulunan sultan cesur ve savaşçı, şehvet ve gevşeklik düşmanı bir insan olarak ün yapmıştı.

Kısa sürede, yeniçeri ağalığına getirdiği eski silahdarbaşının yeniçeriyi itaat altına alma kabiliyetine sahip bulunmadığını anladı, yerine Harputlu Ali Ağa’yı getirdi. Yeniçeri ağalığına getirilen Harputlu Ali Ağa, anarşinin başlıca kışkırtıcısı çavuşbaşı yaşadıkça hiçbir suretle son bulmayacağına kanaat getirdiğinden onu hançerleyerek öldürdü, öfkeli yeniçeriler işlediği cinayetten ötürü küfürler ve yüzleşmelerden bitâb düşürüp işini bitirdiler.

Kan sarhoşu olmuş bir halde vezir konaklarını yağmalamayı tasarladılar ve Defterdar Hüseyin Paşa’nın konağı ile veziriazamınkinden işe başladılar. Fakat Şeyhülislam Feyzullah Efendi, iki silahlı hâkim ve defterdarı karşılarında buldular. Defterdarın büyük cesareti yeniçerileri geri dönmek zorunda bıraktı. Fakat öfkeleri son haddini bulan yeniçeriler, veziriazamı sadâret mührünü vermek zorunda bıraktılar.

Bu sırada, Yahudi ve Hıristiyanlar da dâhil olmak üzere, yağmadan, paylarını almak isteyen bütün şehir halkı gelip yeniçerilerle birleştiler. Bütün gece boyunca silah gürültüleri sokakları çınlattı; sabaha doğru isyancılar veziriazamın sarayına girdiler. Siyavuş Paşa, harem dairesine girecek olan yağmacıların iğrenç tecâvüzlerine seyirci olamayacağından, ağaları ile birlikte bu İslâmî bir şeref taşıyan dairenin kapısına yerleşti ve savunmaya girişti.

Saldırgan yağmacılardan yüz elliden fazlası saray halkının kurşunları ve okları ile canlarından olarak açgözlülüklerinin cezasını çektiler; aynı sayıda saldırgan da yaralandı. Siyavuş Paşa, harem dâiresinin şerefini son nefesine kadar müdafaa ederek kahramanca şehid düştü.

Bu cinayetlerin sorumluluğunun üzerlerinde olduğunu hisseden yeniçeriler kendiliklerinden Ağa Kapısı yanında toplandılar. Şefleri olan iki mülâzimbaşı; şeyhülislamı, iki ordu kadıaskerini, İstanbul kadısını ve emirlerin başını Ağa Kapısı'na davet ettiler. Maksatları bu beş ileri gelenin varlığı ile davranışların, meşru göstermek ve böylece kanun himayesine sığınmaktı.

Fakat, aynı anda yeniçeriler bir emirin mağazalarını yağmaladılar. Mağazaları yağmalanan emir zulüm ve baskıya karşı birleş işareti olarak bir mızrağın ucuna beyaz bir mendil bağladı ve bütün Müslümanlar kendisiyle beraber oldular.

Süleymaniye vaizi Osman Efendi ve ulemâdan birkaç kişinin toplanmış bulundukları saraya doğru büyük bir kalabalıkla yürüdü. Merkezî kapı üzerindeki mazgallara Sancağ-ı Şerif dikilmesi ve Süleymaniye vaizi Osman Efendi'nin nutukları bütün insanların gayretlerini canlandırdı.

İsyanın teşvikçilerinden birkaçı sarayın önünde parçalandı. Halk bütün gece boyunca sarayın önünden ayrılmadı. Aynı gece, ulemâ toplandı. İsyanın elebaşılarının öldürülmeleriyle halkın intikam duygusu yatışınca kalabalığın dağılması istendi.

Bu karışıklıklar sırasında; Eğri, Knin, Dalmaçya'da bazı yerler, Cettina kıyılarında on beşten fazla kale elden çıktı ve

korku ve dehşet havası yayıldı. Bazı şehirler savaşsız düşman eline düşmüşlerdi.

KÖPRÜLÜ MUSTAFA PAŞA'NIN VEZİRİAZAMLIĞI

Sultan, Avusturya'ya karşı açılan seferlerde birçok kayıplardan ötürü üzüntü duyduysa da, Rusya'ya, Polonya ve Venedik'e karşı sağlanan üstünlükler, bir dereceye kadar telâfi ve teselli yerine geçti. Karneniçe'yi muhasara etmekle görevli Polonya Başkumandanı, Babadağı Valisi Mustafa Ağa'nın kuvvetleri karşısında alelacele çekilmek zorunda kaldı.

Bu yılki mağlubiyetler ve mecburî ric'atler Edirne'de olağanüstü bir divan toplanması neticesini getirdi. Bu divanda veziriazamın ve adamı olan Çelebi Mehmed'in azledilmesi üzerinde görüş birliğine varıldı. Divan üyeleri veziriazam olarak Kandiye galibinin kardeşi Köprülüzâde Mustafa Paşa, kaymakamlık için de Ali Paşa'yı uygun gördüler.

Ali Paşa eski hazinedar ve Gelibolu Valisi idi. Elli iki yaşında olan Köprülüzâde Mustafa Paşa, İslâmiyet'in kanunlarına sıkı sıkıya bağlı olmakla haklı bir şöhret kazanmıştı. Hıristiyanların, sefahat ve şarabın aşikâr, koyu bir düşmanıydı. Ünlü bir savaşçı olmaktan daha çok büyük idareci idi.

Sultana tazim vazifesini yerine getirir getirmez, imparatorluğun bütün ileri gelenlerini toplantıya çağırdı; onlara Müslümanların güç vecibelerini hatırlatarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdid eden tehlikeleri anlattı. "Önümüzdeki seferde," diye ekledi, "düşmanı İstanbul sûrları önünde ordugah kurmuş göreceğiz" dedi. Onlara Peygamberin emirlerine harfi harfine uymaları emrini verdi ve selefinin getirdiği bütün yenilikleri kaldırdı.

İtirazlarla karşılanmalarına rağmen yürürlüğe konulan bütün vergileri hükümsüz saydı. Bununla beraber hazinenin kasasını doldurmak için kendisinden önceki dönemde halkın zararına servet toplamış olanlara vergiler getirdi. Başı kesilmiş olan sabık sadaret kaymakamının mallarının müsaderesi hazineye iki yüz kese kazandırdı. Adamlarından ve dolap çevirmekte kullandığı kişilerden çoğu idam edildi ve mallarına el konuldu.

Yeni askere alınanların cesaretlerini canlandırmak maksadıyla Köprülüzade Yeniçeriler Kahyası Eğinli Mehmed Ağa'ya bütün emekli ve emekli maaşı alan eski askerleri gözden geçirerek onları orduda hizmete çağırması emrini verdi.

II. SÜLEYMAN'IN ÖLÜMÜ, II. AHMED'İN TAHTA ÇIKIŞI

Veziriazam Köprülü Mustafa Paşa 10 Mayıs 1691'de, Serdâr-ı Ekrem ünvanıyla Sancak-ı Şerifi yine padişahın elinden teslim aldı. Bir göz iltihabı rahatsızlığı bulunan veziriazama yardımcı olmak üzere çavuşbaşı ve iki yardımcı görevlendirildiler.

Sefer boyunca sultanın İstanbul'da kalması kararlaştırılmıştı. Fakat sultanın çektiği karında su toplanması rahatsızlığının ilerlemesi ve bunun da tahtta bir değişikliği düşündürmesi sebebiyle vekiller heyeti sadrazama Edirne'de kalması teklifinde bulunmaya karar verdi.

Edirne'ye varan Veziriazam Köprülü Mustafa Paşa karargâhını sarayın önündeki vadide kurdu. Veziriazam Sofya'ya gitmek üzere Edirne'den henüz ayrıldığı sırada İkinci Süleyman vefat etti (23 Haziran 1691). Kanunî Sultan Süleyman türbesine defnedildi.

Kardeşi İkinci Ahmed tahta çıktı ve âdet olduğu üzere devlet ileri gelenlerinin bi'atlerini merasimle kabul etti.

Dâima İstanbul’da Eyüb Camii’nde yapılan kılıç kuşanma töreni olağan bir ihtişam içinde Edirne’de Eski Cami’de yapıldı (14 Temmuz 1691).

İstanbul’da kazılmış olan ve kendi cülus tarihini taşıyan mühür, Sultan tarafından makamında kaldığının teminâtı olarak veziriazam Köprülü Mustafa Paşa’ya gönderildi. Sofya’ya girmiş olan veziriazam, Ahmed’in tahta çıkışını emirnamelerle valilere bildirdi ve kendilerinden berâtlarındaki rakamları sultanın tahta çıkış tarihine göre düzeltmelerini istedi.

KÖPRÜLÜ’NÜN SLANKAMEN’DE ÖLMESİ

Sultanın ölümünden bir ay sonra Veziriazam Köprülü Mustafa Paşa, Belgrad’da ordugâh kurdu. Sava nehri üzerindeki köprü tamamlanınca, Peterwardein’den inen Avusturya İmparatorluk ordusuyla karşılaşmak üzere Tuna’nın sağ kıyısına yürüdü. 19 Ağustos 1691’de düşmanla karşılaştılar. Düşman sayısı çok fazla idi. Herkes kararsız ve tedirgindi. Köprülü hücum emrini verdi. Avusturya birlikleri sancak-ı şerife doğru hücum ettiler. Askerler düşman üzerine varmadan vuruluyordu.

Çare kalmayınca Köprülü elde kılıç savaşmaya karar verdi. Köprülü elinde kılıç sırtında siyah setre Allahu Ekber diyerek savaşa daldı. Arkasından diğerleri geldiler. Köprülü’ye kurşun isabet etti. Savaşın sonunda bütün aramalara rağmen Köprülü’nün cesedi bulunamadı. Şehidliğine bir de ermişlik rütbesi eklendi.

Veziriazam Köprülü Mustafa Paşa hakkındaki en güzel övgü onun hiç suç işlemediği ve lüzumsuz bir söz söylemediğidir. Sarayda ve ordugahta sürekli olarak okuyan Köprülü Mustafa Paşa, tembelliğin ve şatafatın düşmanıydı. Aldığı kararlarla ticareti serbest bıraktı.

II. AHMED’İN SON İCRAATLARI VE ÖLÜMÜ

Mekke fakirleri için gönderilen hediyelerin yerine kadar götürülmesine (surre eminliğine) divân-ı muhasebat reisi Zülfikar Efendi memur edildi. Gönderilen hediyeler arasında sultanın kendisi tarafından hat sanatının incelikleriyle yazılmış bir Kur'an bulunmaktaydı. Kâbe ve hizmetkârları için yapılan masraf, yekûn olarak bin yüz on duka altınına yükseldi. Sultanın cömertliğinde, Valide Sultanın Medine'deki vakfının da hissesi vardı.

Valide Sultan'ın vefatından beri II. Ahmed her yıl hatim indirilmesi için on duka altını hediye ediyordu. Kur'an'ı otuz cüz hâlinde ayırtarak kopye ettirdi. Bu cüzlerin her biri okunmak üzere bir hafıza veriliyordu.

Sürmeli Ali Paşa'nın veziriazamlığının özelliğini oluşturan iki idâri tedbirden bahsetmemiz gerekiyor. Uzun zamandan beri dîvân haftada ancak iki kere toplantı yapıyordu; veziriazamın arzı üzerine sultan, devlet işlerini görüşmek üzere vezirlerin cumartesileri ve müteakib üç gün toplanmaları emrini verdi.

Bu tedbirden çok daha önemli olan ikincisi ise mukataat (kaydı hayat şartıyla araziye sahip olma) müessesesindeki değişiklikti. Böylece, arazi ihtilâflarına ve toprak verasetine açıklıklar getiriliyor, çiftçiler arasında uzun zamandır süregelen anlaşmazlıklara son verilmiş oluyordu.

Bu iki emirname, bir zamandan beri tehlikeli bir hastalık olan istiskâdan (hydropisie) rahatsız olan ve 16 Şubat l695'de vefat eden II. Ahmed'in âmme işleriyle alâkalı son davranışları oldu. Aynı hastalık, kardeşleri IV. Mehmed ile II. Süleyman'ı da bu dünyadan alıp götürmüştü. II. Süleyman'ın vakitsiz ölümünden, istiska (hydropisie) hastalığına karşı bir panzehir olduğuna inanılan musaffa suyu içeceği ona yasaklayan hekimbaşı mesul tutuldu. Bununla beraber bu üç kardeşde de bu hastalığın aileden gelmesi mümkündür.

Ahmed melankolik bir mizaca sahipti; dine bağlılığı, aşırı hiddetini kıskıvrak yakalıyordu. Ahmed II. edebiyatı ve şiiri seviyordu, hat sanatı bakımından bir ustaydı ve Fars şâirlerine karşı sevgisi vardı.

SULTAN II. MUSTAFA'NIN TAHTA ÇIKIŞI

Sultan Ahmed'in ölümü üzerine, Sultan. II. Mustafa tahta çıktı. Şeyhülislam, ulemâ ve ordu ağaları sarayda kendisine biat ettiler. Yeni Sultan II. Mustafa, eski bir geleneğe uyarak selefinin cenazesini teşyi etti.

Tahta çıkışının üçüncü günü, özeleştiri mahiyetinde bir Hatt-ı şerif yayınladı, sonunda: "...Ben de ordu başında savaşa karar verdim. benim veziriazamım, ve sizler vezirler, ulemâ sınıfı, kâhyalar ve ordunun ağaları, şahsım etrafında toplanınız ve iyice düşününüz; danışınız ve bana Avusturya İmparatoruna karşı savaş açmam mı, yoksa Edirne'de kalmam mı gerektiğini bildiriniz. Hangisinin imâna, imparatorluğa ve Allah'ın sadık kullarına daha yararlı olduğuna karar veriniz."

Divânın müzakereleri üç gün sürdü; Sonunda, haşmetmeâbın, imparatorluğun kaderini temsil eden şahıslarını bir seferin şanslarına bırakmamaları gerektiğini, savaşla meşgul olma işini veziriazama havale etmeleri lüzumunu arz ettiler.

Sultan, kısa ve kesin bir Hatt-ı Şerif göndererek divâna kararını bildirdi: "Sefere çıkmakta ısrar ediyorum." Hazırlıkları hızlandırmak ve sefer için hiçbir şeyi noksan bırakmayacak en tesirli tedbirler alındı, yeni birlikler meydana getirmek maksadıyla asker toplamak üzere imparatorluğun dört bir tarafına komiserler gönderildi. Kırım Hanı'na hazırlıklarını tamamlamasını isteyen yazılar ulaştırıldı. Bu sırada Osmanlı Devleti on altı yıldır, Avrupa devletleri ile karada ve denizde savaşıyordu.

TAM YETKİLİ ELÇİLERİN YOLA ÇIKMALARI

Osmanlılar kongreyi Salankamen'de açmayı reddettiklerinden ve ancak Tuna'nın berisinde toplanmak istediklerinden imparator onlara, Karlofça'yı teklif etti. Avusturya tam yetkili temsilcilerinin aynı ayın ortasına doğru Karlofça'ya geleceklerini yazdı.

Avusturya'nın iki temsilcisiyle Venedik, Polonya ve Rusya'nınkiler Eylül sonuna doğru Viyana'dan hareket ettiler (14 Ekim 1698). Türklerle Avusturya, Venedik, Polonya ve Rusya arasındaki Karlofça barışı, Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa karşısında yeni bir vaziyet içine sokmaktaydı.

Karlofça muahedesi bütün bu değerler bakımından muahedelerin zafer dolu niteliğinde olanı değilse de Osmanlıların imzalamayı kabul ettikleri en alçaltıcı olanı da değildir. Zira, Pasarofça, Kaynarca ve Edirne antlaşmaları, Osmanlılar açısından daha çok felâket içerenidir.

Karlofça barışı, Hıristiyanlık için saydığımız sonraki üç muahededen daha çok, daha faydalı ve çok daha zafer taşıyanı sayılmak gerekir. Çünkü on altı yıldır süren bir savaşa son verdiği gibi, bu savaşda kazanılmış olan Transilvanya ve Macaristan'ın mülkiyetini Avusturya'ya, Mora ve Dalmaçya'nın mülkiyetini Osmanlı hâkimiyetinden çekip alarak Venedik Cumhuriyeti'ne vermiştir.

Bu barış, Türklerin iki Avrupalı devletin müdâhale ve aracılığını tanımaları ve ilk defa olarak altı devletin olağanüstü yetkili elçileriyle bir araya gelmiş olmaları bakımından da hatırlanmaya değer.

KARLOFÇA BARIŞ ANTLAŞMASI

Toplantıların yapılacağı bina dört daireye bölünmüştü; bunların üçü aynı hizada bulunuyordu; ortadakinin yanında yer alan daire, aracı elçilerin dinlenmelerine ayrılmıştı, nihayetdeki Avusturya ve Osmanlı elçilerinin toplantılarına tahsis edilmişti ve bunların her biri kendi karargahları

tarafındaydı. Teşrifat meselesine gelince, son gelenin ilk gelenlerin ziyaretlerini kabul etmesi kararlaştırıldı. Buna uygun olarak, Ruslar ve Polonyalılar kendilerinden sonra Karlofça'ya gelen Avusturya elçilerini ziyaret ettiler.

Hıristiyanlar, gelecek görüşmelerde teşrifatı kaldıran, gelecek görüşmelerde, ziyaretlerde bulunup bulunmamakta tamamıyla serbest bırakan bir protokol kaleme aldılar. Ayrıca, müzakereci devletlerden her birini ayrı anlaşmalar yapmakta veya yetkilerini aracı devletlere vermekte hür sayma şartı da getirildi ve elçilerin maiyyetlerinin karargâhın mükemmel sükûnetini bozmaları yasaklandı.

Yetki belgelerinin taraflarca görülmesinden üç gün sonra, Avusturya, Venedik ve Polonya olağanüstü elçileri tekliflerini aracı devlet elçilerine bildirdiler: Bunlar muharip tarafların elçilerine kongrenin açılması için müşterek bir anlaşmanın kaidesini derhal tebliğ ettiler. Türk olağanüstü elçileri, 7 Kasım tarihinde ilk tekliflerini verdiler.

Bu teklifte, tarafların hâlen ellerinde bulundurdukları topraklar kendilerinde kalacaktır. Transilvanya'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesi talebinde bulundular. Transilvanya'nın sultana yıllık vergi ödemeleri şartiyle bu ülkenin imparatorda kalmasını istiyorlardı.

Avusturya elçileri, Türklerin barış yapmayı arzulamakta ciddi olup olmadıklarını araştırmalarını rica ettiler.

Nihayet, Osmanlı elçilerinin bundan böyle Transilvanya'nın Bâb-ı Âli'ye terkedilmesi ve bu prensliği bırakmak için istemiş oldukları paradan bahsedilmeyeceğine dair kesin beyanda bulunmaları üzerine; ilk defa olarak, 13 Kasım 1698'de toplantı yaptılar.

Kongrenin açılmasından önce devletlerinin menfaatlerini meşru bir şekilde savunacaklarına dair karşılıklı teminâtlardan sonra, elçiler müzâkelerin üzerinde cereyan edeceği, önceden tespit edilmiş esaslar konusunda görüşme ve önce her devletin sınırlarını kabataslak tesbitle

çalışmalara başlamayı uygun gördüler. Teferruat üzerinde görüşme kongrenin sonuna bırakıldı.

Osmanlı elçisi Rami Efendi, aşağı yukarı hemen hiç söz almıyorlardı. Fakat, bu sükût onların kabiliyet noksanıyla alâkalı olmadığı gibi, bilgilerinin eksikliğiyle de alâkasızdı. Zira, Rami Efendi Osmanlı İmparatorluğu'nun en bilgili siyaset adamlarından biri olarak ün yaptı. Onun "Siyasî Yazılar Kolleksiyonu" adlı eseri, Osmanlılar tarafından hitabet üslûbunun bir şaheseri olarak görülmüştür. Bu konuşma usûlünü benimsemekle Rami Paşa her türlü tekrarı ve zaman kaybını önlemek istemişlerdi.

Anlaşma, 26 Ocak 1699 günü, saat sabahın 10'unda, bütün olağanüstü yetkili elçiler ve aracılar muhteşem bir törenle her zamanki toplantı yerlerine gittiler. Anlaşmalar saatler elde imzalandı ve bu muamele sadece üç dakika sürdü. Herkesin barışın imzalandığına kanaat getirmesi ve bu mesut olayın dışarıya yayılması için salonun dört kapısı açıldı.

Ulaklar derhal Viyana, İngiltere, Polonya ve Venedik'e doğru yola çıktı. Karlofça barışının müzâkeleri yetmiş iki gün sürdü. Savaşan devletlerin olağanüstü yetkili elçileri otuz altı toplantı yaptılar. Karlofça barış antlaşması şeref hediyelerinin artık bahis konusu olmaktan çıktığı ilk anlaşmadır. Karlofça barışıyla en büyük fedakârlığa katlanan Venedik'tir.

Bâb-ı Âli gönüllü olarak Podolya ve Ukrayna'nın mülkiyetinden vazgeçti. Barışın müddetini yirmi beş yıl olarak tesbit eden madde, Polonya ve Venedik'i ilgilendiren bölümlerde değil, Avusturya İmparatorluğu'nu ilgilendiren anlaşmanın yazısı içinde bulunuyordu. Rusya'ya gelince, sadece iki yıl süreli bir mütâreke imzalamış durumdaydı.

Karlofça barışı, Hıristiyan devletlerin Osmanlı İmparatorluğu ile hiçbir zaman gerçekleştiremedikleri hatırlanmaya değer anlaşmalardan biridir.

Almanya İmparatoru'nu her yıl Bâb-ı Âli'ye muazzam meblağlar ödemenin aşağılatıcı mecburiyetine, Transilvanya'nın met'buuna ödediği vergiye, Zante adasına sahip olmasının ceremesini Bâb-ı Ali'ye ödeyen Venedik'in bu durumuna, Polonya'nın Kırım Hanı'na ödediği vergiye son verdi

Bâb-ı Âli, ilk defa olarak, tavassut şekli altında, ortaklaşa bir menfaat içinde Avrupa devletlerinin müdâhale hakkını tanımış oldu.

Osmanlı hücumları karşısında Viyana'nın düşmesine bir şey kalmamıştı; fakat Macaristan'ın, Transilvanya'nın İstanbul halifesinin boyunduruğu altında yüz yetmiş yıl boyunca inlemelerine mani olamamıştı.

Osmanlı'nın muazzam kuvvetleri ikinci defa Viyana surları önünde görünmüşlerdi; fakat bu defa mağlub oldular, aynı zamanda Macaristan, Transilvanya, Podolya, Ukrayna, Dalmaçya ve Mora'da sürdürdükleri mücadelede bu kuvvetler eridiler.

Karlofça barışı Avrupa'yı Türk silahlarının verdiği dehşetten kurtardı ve Osmanlı ordularını Polonya ve Macaristan'da Dinyester, Sava ve Unna nehirlerinin ötesine itti. Bu barış anlaşması, Türk devletinin çöküşünün başlangıcı olmuştur.

-LIII- KARLOFÇA BARIŞI SONRASI YENİ DÜZENLEMELER

Veziriazamlığa büyük Köprülü Mehmed Paşa'nın yeğeni, Amcazade Köprülü Hüseyin paşa getirilmişti. Karlofça muahedesinin imzalanmasından hemen sonra veziriazam, Nizâm-ı Cedid denilen yeri bir kararname yayınlayarak idarenin bütününde genel bir reforma karşı olan ilk engelleri ortadan kaldırmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa yakasındaki Hıristiyan teb'anın ödenmemiş üç yüz altmış beş kese, yani bir buçuk milyon akça tutan savaş vergileri affedildi. Suriye'deki Hıristiyan tebaa kışlık otlak vergisinden muaf tutuldu.

Bağdat'ta tedavülde kalmış mukataa vergileri düzene koyduruldu. Erzurum'daki Maden işletmelerinden elde edilen madenler özellikle para kesimine tahsis edilerek, bundan böyle satılmamasına ve top dökümünde yardımcı unsur olarak kullanılmamasına karar verildi.

Uzun zamandan beri terk edilmiş durumda bulunan Selanik yakınındaki gümüş madenleri yeniden işletmeye açıldı. Burası denize yakın olduğundan, korsan baskınlarına karşı, kıyıya yakın yerde yapılan palanganın savunulması için, kırk sekbandan oluşan bir kuvvet gönderildi.

Yeniçeri ve çavuş listeleri çok ciddi bir şekilde gözden geçirildi. Yeniçerilerden, listelere yazılmayan veya savaş hizmeti vermeyenler kayıtlardan düşürüldü.

Donanmada, İkinci Selim'in Kaptan Paşası Kılıç Ali'den beri hiçbir yenilik yapılmamıştı. Veziriazam amiral gemileri düzene koyduğu gibi, bunların kaptanlarına hizmet yıllarına göre değil de hizmetlerinin niteliğine göre ilerleme getiren yeni bir kanunnâme hazırladı. Bu kanunnâme, yüz yıl sonra Üçüncü Selim döneminde, donanma ile alâkalı tesisleri en ince ayrıntısına kadar içine alan ve bu konularda örnek sayılan kanunnâmeye öncü oldu.

Köprülü'nün yeni düzen kurulması yolundaki gayreti, bir yandan Kaptan-ı derya, diğer taraftan şeyhülislam ve şehzade hocası olan oğlu tarafından da desteklendi. Şeyhülislam, imparatorluğun bütün kadı ve müftülerine fermanlar gönderdi ve bu fermanlarda önem verilmesi gereken öncelikli konuları bildirdi. Bunlar kısaca şu noktaları içine alıyordu:

Din, kendine has kaideleri ile doğru olarak öğrenilmeli ve doğru uygulanmalı. Hz. Peygamberin tabiî vârisleri, yüksek hocalar, Kur’an ve Sünnet’in yüklediği vazifelerine ilmin prensiplerine yakınlık hâlinde olmalıdır. Vaizler vaazlarında gerekli konuları anlatmakta ısrar göstermelidirler. İlkokullar kabiliyetli hocalar tarafından yönetilmelidir. Bütün Müslümanlar ibâdete, oruca, hacca gitmeye, fakirlere sadaka vermeye, Kur’an bilgisiyle çocuklarını aydınlatmaya itinâ göstermeli, cami ve okulların yapımına yardımcı olmalıdırlar.

KÖPRÜLÜ’NÜN ESERLERİ VE ÖLÜMÜ

Veziriazam Köprülü Hüseyin Paşa’nın beş yıllık sadrazamlığı esnasında, tarafından yükseltilen anıtların sayılmasında yalnız masraflarını kendisi vererek diğerleri arasında İstanbul’da yaptırdığı bir okuma mektebi ve kendi mezarı yanındaki medrese, Gradiska, Lepanto ve İstanbul’da camiler, birçok okullar, İstanbul’a tatlı su getiren kemerlerin tamiri, beş çeşmenin yapımı, Edirne Taşlık’ta fıskiyeli birçok havuz inşâsı, Merzifon’da on çeşme, Edirne’de sûrlar dışında salhane.

Edirne’de Saraçlar çarşısı girişindeki bir köprüyü kırk beş kese harcayarak tamir ettirdi. Nil suyunu İskenderiye’ye getiren bir kanalı yeniledi. Yanan yeniçerilerin yeni kışlaların yerine yetmiş sekiz yeniçeri takımını barındırabilecek daha büyüklerini yaptırdı.

İmparatorluğun sınır kaleleri Belgrad, Temeşvar, Nissa’yı yeniden savunma durumuna soktu. Oczakow kalesi, barut mahzenine bir yıldırım düşmüştü. Bu felâketin sebep olduğu tahribat tamir edildi. Köprülü’nün devlet işlerinin idaresinde tam bir hürriyete sahip olmaması ve ölümü,

veziriazamlık makamında ancak beş yıl kalması devlet için bir kayıp olmuştur.

Köprülü, yeğeninin öldürülmesi üzerine çok üzülmüştü. Duyduğu bu üzüntü onu altı hafta yatağa düşürmüştü. Hastalığı tedavi edilemeyince, görevinden ayrılmayı istedi. Bu isteği kabul edildi. Görevinden ayrılırken bütün servetini padişaha hediye etti. Önce Edirne'ye oradan yerleşmek üzere Silivri'deki çiftliğine gitti. Üç hafta sonra orada vefat etti (22. Eylül 1702).

Bilgiliydi, devletin yeniden düzenleyecek hiç olmazsa çöküntüyü engelleyecek kabiliyeti vardı. Ne yazık ki ömrü vefa etmedi. Bir yıldız gibi kaydı gitti.

KILIK KIYAFET YÖNETMELİĞİ

Veziriazamlığa Daltaban Paşa getirildi. Sultan kendisine bir ikindi kahvaltısı, bir halvet verdiğinde, veziriazam sultana fevkalâde bir binek atı, bütün bir kese ve usûle göre baharın gelişinden ötürü kendisini tebrik eden bir mektup gönderdi.

Baharın gelişi, sultan bakımından son derece hoş bir hâdise idi. Çünkü, babası merhum Dördüncü Mehmed gibi Sultan Mustafa da ihtiras derecesinde bir av meraklısı idi ve İstanbul ile Edirne arasındaki kırlarda durup dinlenmeden av peşinde koşuyordu. Bunu göz önünde tutan veziriazam, en az üç hafta için Çorlu, Burgaz ve Karıştıran'da yiyecek satan dükkanlar açmaya itinâ gösterdi.

Makamına yerleşmesinden birkaç gün sonra, Daltaban Paşa, Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman kadınlarının giyimleriyle alâkalı bir emirname yayınladı. Hıristiyanların ve Yahudilerin bundan böyle sarı terlik, kırmızı kumaştan veya Tatar modasına uygun olarak şeritlerle süslü kalpaklar giymeleri yasaklandı. Ayaklarını ve başlarını ancak siyah

deri ve siyah kumaştan yapılmış çedik ve başlıklarla örtmeleri emredildi.

Karaboussa'yı Türklere teslim eden ve o zamandan beri Bâb-ı Âli tarafından kendisine belirli bir aylık bağlanan Venedikli'nin tercümanı, sarı terlik giymeye devam edince ilk dayak cezâsına çarptırılan kişi oldu.

Geniş ve bol elbiseler giymeleri ve yüzlerini kalın bir tül kumaşla örtmeleri gereken Müslüman kadınları da bu son zamanlarda vücut şekillerinin zarafetini göstermek maksadı ile dar elbiseler giymeye ve yüzlerini yarı gösterecek ince ipeklilerle örtmeye başlamışlardı. Müslüman kadınlar, önce olduğu gibi geniş elbiselerini giymek ve yüzlerini kalın bir tül kumaşla örtmek zorunda bırakıldılar.

Vezirler ve diğer divân efendileri de o zamana kadar törenlerde mücevveze biçimi kavuklar giyerlerken, kallavi yani alt kısmı şimdiye kadar özellikle veziriazamlara mahsus altın şeritlerle süslü ehram şeklinde kavuklar giymek müsaadesini elde ettiler.

RÂMİ PAŞA'NIN SADRAZAMLIĞI

Daltaban Paşa'dan sonra veziriazam, Eyüplü Rami Mehmed Paşa oldu. Amcazâde Köprülü Hüseyin Paşa gibi, idarede bir reforma ihtiyaç duyulduğuna iyice kanaat getirmişti. İdarenin birçok dallarında hizmet vermiş bir devlet adamı olarak meseleleri çok iyi biliyordu.

Önce doğudaki ve batıdaki sınır kalesi kumandanlarının otoritelerini genişletmeyi düşündü. Bağdat Valisine asker sayısını artırması, silah altında tutması ve iaşesini sağlaması için üç yüz elli kese para gönderdi; bu kuvvet âsi Arap aşiretlerine karşı kullanılacaktı.

Vidin ve Temeşvar'da, o zamana kadar bu şehirlerin arazi vergilerinden temin edilen askerî birliklerin ücretlerinin ödenmesi düzene sokuldu ve son savaşların nüfuslarını garip bir şekilde azalttığı Banat ve Temeşvar'a o yıl içinde

sekiz binden fazla tebaa gelip yerleşti. Bu veziriazama memnunluk verdi.

Bosna birliklerinin dört milyon akça tutan ücretlerinin, hazineye yükleyecek yerde, sarayın bu eyaletteki arazilerinden ve civardaki şehirlerin mukataa vergilerinden karşılanması kararını verdi.

Donanmanın gelir ve giderlerini düzene koymak için Kapudan-ı Derya ile tersane kâhyasını Edirne'ye çağırdı. O zamana kadar memur ve müstahdemlerin hakları sayılan hesap dışı gelirleri hazineye devredildi.

Edirne'nin umumî kadınları için bir kararname yayınlandı. Veziriazam, kötü yoldaki bütün kadınların listelerinin düzenlenmesi ve bunların muhafaza altında Rodosto ve Malkara'ya sevk edilmeleri hususunda Yeniçeri ağası ile bostancıbaşıyı görevlendirdi.

Hızırlık sarayı yakınında bulunan ve yerden fışkıran Yonca suyunu şehre getirtti. Rami Paşa bu işle severek meşgul oluyordu. Bunun sebebi, İstanbul'un bir semti olan Eyüp'te suyolcu olarak çalışması ve bu meslekte tanınmış olmasıydı.

Yıllardan beri ihmâl edilen Yanbolu Câmii'ne de alâka gösterdi. Yahudiler ve Hıristiyanlar evlerini bu camiin duvarlarına dayamışlardı. Rami Paşa, mabedin duvarlarına saygısızlık eden Hıristiyan ve Yahudi evlerini yıktırdı ve camii kısa zamanda Müslümanların ibâdetine sundu.

Hac kervanlarının güvenliğini sağlamak maksadıyla, Adana Valisi Mehmed Paşa'ya Hac Başkanı unvânı verdi. Kavasoğlu Hasan Paşa'yı karşılayıcı olarak atadı. Bu akıllıca tedbirler sayesinde, kervan, Arapların ortasından, en ufak bir zarara uğramadan geçerek hedefine vardı.

Durumun düzeltilmesine özen gösteren Veziriazam Rami Paşa, alâka ve teşvikini sanayiye yöneltti. Selanik kumaş imalathanelerinin Yahudi ve Bursa ipek imalathanelerinin Rum olan sahiplerine verdiği emirle bundan böyle çeşitli kumaş ve dokumalar imâl etmelerini istedi. Avrupa'dan ithâl edilen kumaşları göz önünde tutarak, hiç değilse ülkesini

yabancı memleketlere bağımlı olmaktan kurtarmak istiyordu.

Veziriazam, imparatorluğun Avrupa, Asya ve Afrika'daki eyâletlerinde idarenin bütün kollarına sızmış bulunan suiistimalleri büyük bir gayretle araştırmaktan geri kalmadı.

Vergi gelirlerini arttırmak için hiçbir fırsatı kaçırmayan veziriazam büyüklerin servetlerine el koymadı. Zengin memurların serveti, olduğu gibi mirasçılarına intikal ediyordu. Bu davranışı ona memurlar arasında pek çok dost kazandırdı ise de, yine bu davranışı çıkarlarına mani olduğu yüksek makam sahiplerinin kinlerini üzerine çekti.

Rami Paşa ordunun bütün saflarında, özellikle Yeniçeriler arasında düşmanlar edindi. Aslında, başlangıçtan beri ordunun memnuniyetsizliğinin iki sebebi vardı. Rami Paşa orduda bir rütbe sahibi olmamıştı. O zamana kadar sultanlar, veziriazamlarını ordunun yüksek kademelerinden seçtikleri için, kalem beylerinden, getirilen veziriazamların iyi karşılandığı hiçbir zaman görülmemişti.

Rami Paşa, aksine, savaş adamı değildi ve yazı sanatında üslûbunun temizliği, diplomatik kabiliyetleriyle tanınmıştı. Rami Paşa yüksek seviyede politikacı ve yazar vasıflarına sahip bulunuyordu. Zâten, elimizdeki iki koleksiyonda bulunan siyasi yazılar bir üslûbun gerçek modelleridirler.

Büyük rütbeli memurlarda hoşnutsuzluğa yol açan veziriazamın idaresine, İstanbul halkının şikâyetleri de eklenmişti.

II. MUSTAFA'NIN TAHTTAN İNDİRİLMESİ

Veziriazam Rami Paşa'ya karşı ayaklanan umumi öfke, bazı olaylarda onun iktidardan düşmesi işaretini görüyordu.

Gürcistan'da orduya katılacak olan cebeciler, ödenmesi gecikmiş üç aylıklarının tamamı kendilerine ödenmeden yola çıkmayı reddettiler. Cebeciler kâhyası ve Cebeciler ağası direnen askerlerini yatıştırmak ve payitahttan

uzaklaştırmak için onların taleplerini desteklemek kanaatine vardılar.

Sadaret Kaymakamı Köprülü Abdullah Paşa, fırtınanın önünü almak maksadıyla, yirmi kese tutarında bahşiş vaadinde bulundu. Fakat o sırada yeniçeriler de cebecilere katıldılar. 'Allahu Ekber' seslenişleri ile Etmeydanı'na gittiler. Camilerden birinde kutsal eşya muhafızı seyidlerden biri, bir bayrak açtı ve âsi emirlerin başına geçti. Binlerce kişi onlara katıldılar.

Eyüp Sultan'dan gizlice saraya götürülen Sancak-ı Şerif'i boşuna arayan bostancılar, sultanın sarayı önüne geldiler ve içeriye girmeye kalkıştılar. Saray nâzırı kendilerine kapıları açtı. Sancak-ı Şerif, saygısızca yerinden alındı ve âsilerin sancağının yanına dikildi.

Sultana, şeyhülislamı ve ikisi orduda kadıaskerlik görevi yapan oğullarını azletmesi ve gelip İstanbul'da oturması emrediliyordu. İkişer temsilci bu emirnameyi sultanın bulunduğu Edirne'ye götürmekle görevlendirildiler.

Bu temsilcilerin İstanbul'dan yola çıktığı gün, şeyhülislâm, ulemâyı Edirne'deki sarayında olağanüstü toplantıya çağırdı. Ertesi gün, meclis Rami Paşa'nın sarayında toplandı. Bir gün evvelki gibi, bütün ulemâ mecliste hazır bulundu. Uzun bir tartışmadan sonra, yeniçeri birliklerine bu talebin yerine getirileceği vaad edildi.

Şeyhülislâm, olup bitenleri sultana rapor etmek üzere saraya gitti ve ertesi gün de sultanla gizli bir toplantı yaptı. Asilerin göndermekte olduğu bir heyetin İstanbul'dan hareket ettiği Edirne'de duyulunca, veziriazam kendi sarayında yeni bir meclis topladı. Bu mecliste, Edirne bostancıbaşısının yüz kişilik bir kuvvetin başında İstanbul

yolu üzerine gönderilmesine ve âsilerin temsilciler heyetini tutuklayıp hapse atmaları emriyle karar verildi. Bostancıbaşı onları Hafsa'da yakaladı, Eğridere palangasına götürüp hapsetti.

Bütün bu tedbirler veziriazamın irâdesine karşı ve Şeyhülislamın teşvikiyle alınmaktaydı. Nihayet casusları vasıtasıyla isyanın hızla geliştiğini öğrenen valide sultan, kendi emniyeti bakımından şeyhülislamı ve bütün ailesini feda etmesi zorunluluğunu oğlu, sultana anlattı. Sultan, Şeyhülislamı azletti.

Asiler Davutpaşa'dan Edirne'ye hareket etti. Sultanın gönderdiği hattı şerif isyancılara tesir etmedi. Rumeli'den padişaha bağlı seksen bin asker toplandı. Kuvvete kuvvetle karşılık verilmesi kararlaştırıldı. İki ordu Hafsa'da karşılaştı. Fakat aralarında anlaştılar ve hep beraber Edirne'ye yürüdüler. Padişah saraydaki kardeşinin odasına gitti ve: "Kardeşim seni padişah olarak görmek istiyorlar"dedi.

III.Ahmet tahta çıkartıldı. Asiler tarafından tayin edilen sadrazam, şeyhülislam ve yeniçeri ağasını tasdik etti.

III. AHMED'İN TAHTA ÇIKIŞI, ŞEYHÜLİSLAM'IN İDAMI

23 Ağustos 1703 tarihinde biat töreni yapıldı. III.Ahmed gençlik çağının kudreti içinde tahta çıktı; zira henüz otuz yaşına basmamıştı. Ertesi gün saltanatının ilk cuma namazında bulunmak üzere camiye gitti.

Dört oğlu ile birlikte sürgün yeri olan Erzurum'a gitmek üzere yolda olan eski şeyhülislam Feyzullah Efendi, kendisine muhafızlık eden çavuşlar tarafından Edirne'ye getirildi ve cehennemden farksız, berbat bir hapishaneye tıkıldı. Acziyet içindeki sultan, asilerin kurbanını, onların üç şefine teslim etti. İnsanlıktan uzak bu adamlar, üç gün

boyunca Feyzullah Efendi'ye en iğrenç zulüm ve işkenceyi reva görüp başını kestiler.

Feyzullah Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun zor kullanılarak hayatlarından olan üçüncü şeyhülislamdır. Hıristiyan Rum ruhani reislerinin sayıları da üçtür. Aralarındaki tek fark, berikilerin kılıç darbesiyle ölürken ötekilerin boğulmak suretiyle can vermeleridir.

Sultan, İstanbul'a muhteşem bir törenle girdi. Aynı gün Eyüp camiinde kılıç kuşanma töreni yapıldı.

SULTAN MUSTAFA'NIN ÖLÜMÜ, PRUT SAVAŞI VE BAZI OLAYLAR

Sultan Mustafa 31 Aralık günü vefat etti. Sultan Mustafa kültürlü bir zekâ, zarif ve iyiliksever mizâcıyla olduğu kadar hat sanatındaki ustalığı ile de ün yapmıştı. Dâima insancıl anlayış içinde göründü.

Sultan III. Ahmed, yangınların, kasırgaların, depremlerin, su baskınları ve vebanın milletinin üzerine çöken felâketlerin içinde tahta çıkmıştı.

Kısa aralıkla çıkan iki yağından biri Vezneciler çarşısını, deniz kenarındaki Eyüp semtinin bir bölümünü, diğeri Hocapaşa semtinin büyük bir bölümünü kül ederek İstanbul'a zarar verdi.

Gelibolu'da bir barut değirmeninde meydana gelen patlama sonucu altı yüz işçi canından oldu; İstanbul'da bir baruthanede karşılaşılan benzeri bir kazada altı işçi öldü ve barut mahzenine düşen bir yıldırım Lemnos hisarının bir bölümünün uçması zararını getirdi. Ertesi sene, Küçük Kâğıthane deresi bir yağmurdan sonra taştı ve sular topları, cephane arabalarını sürükledi.

İki yıl önce, denizin dibinden bir ada aniden su yüzeyine çıkmıştı; Yunanlıların eskiden en güzel veya huzurlu adını verdikleri Santorin Adası yakınında su yüzüne çıkan bu ada,

on hafta boyunca, hacim kazandı ve gelişmesi tamamlanınca, İstanbul'da deprem oldu.

Mısır'da valilik görevinde bulunan II. Mustafa'nın son veziriazami Rami Paşa, veziriazamlığı sırasındaki gibi, bu valilikte de başarılı olamamıştı. Rami Paşa yerini Gümrükçü lakabıyla anılan İzmirli Ali Paşa'ya bırakmak zorunda kalmıştı. Çorlulu Ali Paşa'nın idaresi zamanında Rodos adasına sürüldü ve orada öldü. Rami Mehmed Paşa'nın öldüğü döneme doğru, zekâsı ve seciyesiyle halk tarafından sevilmiş, sultanın hekimbaşısı, İtalyan dönmesi Nuh Efendi vefat etti (29 Eylül 1707).

Prut zaferi kazanıldı. Prut suyu kenarlarında sonuçlandırılan barış anlaşması haberi Sultan'da ve payitaht halkında büyük bir sevince yol açmışsa da, veziriazamın düşmanları fırsatı kaçılmadılar.

Osmanlı ordugâhında bulunan XII. Charles, Veziriazam Baltacı Mehmed Paşa'ya acı sitemler yöneltmiş, onu bunaltmıştı. İsveç Kralı ona: "Çar'ı esir alıp İstanbul'a götürmeli değil miydiniz?" demiştir.

Baltacı Mehmed Paşa Edirne'ye gitmek üzere ordudan ayrıldı. Kısa bir süre sonra, sultan, elverişli şartların, iyi değerlendirilememesinin sebebinin, gece Osmanlı ordugâhına gelen içi altın ve gümüş dolu arabalar olduğunu Ali Paşa vasıtasıyla öğrendi.

Bu ifşaatla yetinmeyen veziriazamın düşmanları, onu Edirne'de kalıp yeniçeriler arasında isyan kışkırtıcılığı yapmakla suçladılar. Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'ya Edirne'ye gidip veziriazamdan mühr-ü hümâyunu geri almak görevi verildi. Geri alınan mühür Gürcü Yusuf Paşa'ya verildi.

III. AHMED'İN TAHTTAN İNDİRİLİŞİ - PATRONA HALİL İSYANI

28 Eylül 1730 tarihinde sabah erkenden, Bayezid meydanındaki Bâyezid Camii'nin önünde kaşıkçılar çarşısı

karşısında, Arnavut Patorna Halil başlarında olmak üzere yeniçeriler toplandı. “İsteklerimiz şeriata uygundur! Muhammed ümmetinden olanlar dükkanını kapasın ve bize katılsın!” diye bağırarak kapalı çarşıdan geçtiler. Dehşete kapılan esnaf dükkanlarını kapattılar onlara katıldılar.

Yeniçeriler Etpazarı’na gittiler ve birinci yeniçeri alayının kazanlarını orada kaldırdılar. İsyancılar hemen zindanları boşalttılar. Salıverilenlerden oluşan bir kalabalık silahlandı.

Kapdan-ı derya Paşa ve Reis efendi de o anda sayfiye evindeydi ve her zamanki gibi vakit geçiriyordu. Her ikisi de isyanı öğrendikleri anda koşup kendi görüşlerini bildirmek, verilmesi muhtemel karara katılmak istemediler. Kapdan-ı derya İstanbul’a indi ve dükkanlarını açıp açmamakta tereddüt, gösteren esnafı gördükten sonra, kâhya ile yeniçeri ağasının sığındıkları Üsküdar karargâhına geçti. İstanbul’da olup bitenleri öğrenen veziriazam, sultanın sahil sarayına şeyhülislamı vezirleri, ulemâyı, şeyhleri ve paşaları davet etti. Toplantıda sultanın Sancak-ı şerifle birlikte çıkması teklifinde bulunuldu.

Âsiler, Şeyhülislamın azli ile yetineceklerini, fakat veziriazamın kendilerine verilmesini istediler. Sultanla âsiler arasında bu müzakereler yapıldığı sırada, ayak takımı yağma yapıyordu.

Cumartesiye rastlayan ertesi gün şeyhülislam, isyanın kışkırtıcılarından olan Zülali efendi ve Ayasofya şeyhi İsperizâde ile, asilerin yanına gitti, ileri yaşından bahisle kendisine acındırdı, ak sakalının kana bulanmasını istedi. Kendisini dinleyenler hep bir ağızdan: “Allah bizi bundan korusun” diye haykırdılar.

Uzun pazarlıklardan sonra, akşama doğru, kızlarağası, veziriazamdan Mühr-ü Hümâyunu aldıktan sonra, kendisini kâhya ile Kapdan-ı deryanın idam edilmeleri vaktini bekledikleri merkezî kapının altındaki cellat odasına götürdü. Reis efendi bu olayın haberini âsilere ulaştırdı. Geceleyin, halkın öfkesine mâruz bulunan üç kurbanın

âsilere diri olarak mı, yoksa cesetlerinin mi verileceği meselesi üzerinde duruldu ve diri olarak verilmeleri oy birliğiyle reddedildi.

Gün doğmaya başladığı sırada, üç kurban boğdurulmuştu. Asiler, son cesedin Veziriazam Damad İbrahim Paşa'ya ait olmadığını, kendilerinin aldatıldığını iddia ettiler.

Üçüncü Ahmed, ulemâya tahttan inmeğe hazır olduğunu, fakat içlerinden iki kişinin asilere giderek kendisinin ve çocuklarının hayatına saygı göstereceklerine dâir yemin ettirmeleri gerektiğini bildirdi. İsperizâde ile Zülâli bu mesajı yerine getirmeğe hazır olduklarını ileri sürdüler. Güneşin batmasından üç saat sonra saraya döndüler, asilerin memnun olduklarını yeminle söz verdiklerini bildirdiler.

Yarım saat kadar sonra İkinci Mustafa'nın oğlu Şehzade Mahmud, Üçüncü Ahmed'in huzuruna getirilmişti; Şehzade Mahmud, amcası Sultan tarafından alnından öpüldükten sonra onun elini öptü Sultan Ahmed'in bir işareti üzerine oğulları şehzadeler yeğenlerinin elini, yeni padişah olarak öptüler.

I. Mahmud, Hırka-i Şerif Dâiresi önünde kurulan tahta çıktı ve kavuğuna elmaslarla süslenmiş tuğlar takmış olarak, kendisini görmek üzere koşup gelen âsilerin elebaşılarına göründü.

III. AHMED'İN SALTANAT DÖNEMİNE BAKIŞ

Yirmi yedi yıl devam etmiş, olan Üçüncü Ahmed'in saltanat dönemi, Osmanlıların başarılı dönemlerinden biridir. Bu hükümdar döneminde imzalanan; 1714-1717 Osmanlı-Avusturya-Venedik Harbi'ne son veren antlaşma Pasarofça kasabasında yapıldı.

Osmanlı Devleti'ni, Silahtar İbrâhim Efendi başkanlığındaki heyet temsil etti. İki ay kadar süren konferanstan sonra; Avusturya ile yirmi madde ve bir ilâve,

Venediklilerle de 26 madde üzerinden, 21 Temmuz 1718 tarihinde antlaşma imzalandı. Antlaşmaya göre, Avusturya ile Niş, Banat Dağları ve Transilvanya Alpleri hudut kesildi. Venedikliler, Mora Yarımadasını, Korintos ile çevresini, Egin Körfezindeki adaları, İyonya Adalarını, Aya Mavri Adasını ve Girit'te üç iskeleyi Osmanlı Devleti'ne verecekti.

Pasarofça Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti; Avusturya'ya toprak vermesine rağmen, Venedik'ten toprak aldı. Avusturya'ya verdiği toprakları daha sonraki antlaşmalarla geri aldı. Pasarofça Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti Avrupa cephesinde uzun bir barış devresine girdi.

Diğer taraftan Prut barışı Osmanlı İmparatorluğu'na önemli bir hudut kalesi olan Azak, geri getirmiştir. Saltanatının ilk on beş yılında on üç veziriazama Mühr-ü Hümâyunu'nu vermiş olan Üçüncü Ahmed, on iki yıl boyuncu saltanatının sonuna kadar İbrahim Paşa'yı, iktidarda tutmuştu. Damad İbrahim Paşa, veziriazam makamına gelince saray ve devlet adamları arasında tam bir ahenk hüküm sürmeğe başladı.

Veziriazam İbrahim Paşa çok uzun ve çok sakin idaresi döneminde, imparatorluğu çok sayıda müessese ve güzel yapılarla donatmayı bildi. Kendisinin kurmuş olduğu vakıflar, âlicenaplığı, devlet hazinesini doldurmak için idamlara başvurmaktan kendisini uzak tutan mizaç yumuşaklığı, hasislik ve zalimlikle en ufak bir alâkasının bulunmadığının delilleridir.

Güzel bir yüze, manâlı ve hoş bir ses tonuna sahip bulunan Sultan Ahmed; kuşlara, lâlelere, karanfillere, ayna ve şenliklere büyük ölçüde merakı vardı. Öteki sultanlar iktidarı, ona sahip çıkan kadınlar, harem ağaları, valide sultanlara bırakmışlardı; Üçüncü Ahmed'in saltanatı döneminde, hiç değilse veziriazama bıraktı. Bu da bir hükümdar için övgü sebebidir.

Bir isyanın tahta çıkarıp bir isyanın tahttan indirdiği Sultan Ahmed'in saltanatı dönemi, Pasarofça ve Prut barışı,

Rakoczy ve Bonneval'e tanıdığı ilticâ hakkıyla nihayet camiler ve sayfiye köşkleri inşaatıyla, parlak şenliklerle, İstanbul'da kütüphanenin kurulmasıyla, matbaa makinesinin Osmanlı İmparatorluğu'na girmesiyle ihtişam kazandı.

SULTAN I.MAHMUD DÖNEMİ

Veziriâzamlığa getirilen Hekimoğlu Ali Paşa ilk iş olarak ayar bozukluğu ile uzun zamandan beri ticarete zarar veren parayı düzeltmek oldu. Ayarı sağlam yeni kuruş ve paraları tedavüle koydu. Böylece yeni bir para düzeni getirdi. Bu dönemde Bahçeköy'de iki su bendi açıldı.

Bu yeni bent Balaban ve Belgrat vadilerinden gelen ve iki ayrı ağızdan havuza dolan suları taşıyordu. İki ağızdan birine Sultan Mahmud, diğerine Valide adı konmuştu. Bu iki ağzın sularını Bahçeköy'den başlayarak yüksekten götüren havaî bendin, Boğaziçi'ne bakan ve Boğaziçi'nden bakıldığında görünen yirmi bir gözü vardı. Yan tarafında da zarif ve mermer bir mescitle bir köşk vardı.

Meyilli yerlerde suyun akış gücünü arttırmak için mekanizmalar konmuştu. Beyoğlu yolunda bunlardan ziyadesiyle yararlanılmıştı. Romalılar döneminden kalma bu sistemlerde su devamlı olarak inip çıkıyor ve böylece dengesini koruyordu. Su, Beyoğlu'nda büyük bir depoda toplanıyor ve kırk çeşme arasında taksim ediliyordu.

Bütün devletlerle yenilenen barış anlaşmalarının verdiği huzurla, Sultan Mahmud, kendisini inşaat işlerine tamamıyla adadı. Beşiktaş yazlık sarayını tamamladı.

Kutsal Emânetler Dâiresi'nin bezenmesi yapıldı. Sultanın yatak odasının yanındaki odada, bu kutsal emânetlerden Hz. Peygamber'in yeşil renkli olan sancağı, kılıcı, yayı ve hırkası imparatorluğun paha biçilmez kıymetleri olarak muhafaza ediliyorlardı. Peygamber'in sancağı imparatorluğun bayrağı idi ve ordu savaşa giderken,

muhteşem bir merasimle birliklerin serdarı olan veziriazam'ın ellerine teslim ediliyordu, sefer dönüşünde aynı törenle teslim alınıyordu.

Hz. Peygamber'in kılıcı tahta çıkan sultanlar tarafından kuşanılıyordu. Hırkası, her yıl Ramazan ayının ortasında törenle ziyarete açılıyor, ziyaret ediliyordu. Hz. Peygamber'in hırkasının bir ucunun batırıldığı su, saray ileri gelenleriyle şehrin eşrafına dağıtılıyordu. Sancak-ı Şerif ve hırka ayrı ayrı kırk bohçada muhafaza ediliyor, gümüş bir kasada korunuyordu.

Bu hırka, Kâab Bin Züheyr'in Hz Peygamber için yazdığı kasidesinde; "Peygamber, kıvılcımları her tarafa yayılan kılıçtır; bu, Allah'ın kınından bizzat çektiği kılıçtır" beytini okuduğu sırada, şâire sırtından çıkarıp verdiği hırkadır.

Hz. Peygamber'in halefleri olan Halifeler'in halefleri durumundaki Osmanlı Sultanları kendilerini; İslâm'ı, dünyaya kabul ettirmek için kınlarından çekilmiş Allah'ın kılıcı olarak görmüşlerdir.

VEHHABİLİĞİN ÇIKMASI

On sekizinci asır yalnız Avrupa'da değil, Asya'da da yeni reformları filizlendirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi müesseselerinde uygulanacak olan reformlar ancak bu asrın sonunda gün ışığına çıktılar.

On sekizinci asrın ilk yarısı sona ermeden önce, Hz. Peygamber'in vatanı ve İslâmiyetin beşiği olan Arabistan'da, Bedevilerin yeni havarisi Abdülvehhab'ın Vehhabiliği ortaya çıktı. Alman gezgin Niebuhr, Abdülvehhab'ı Avrupa'ya tanıtmasından yirmi yıl önce Osmanlı tarihleri, üzerinde fazla durmadan, bu mezhepten, onun haktan sapıcı ve ihtilâlci doktrininden bahsediyordu.

Bir başka ünlü Alman gezgini Burkhardt, bu tarikata dair noksan bilgileri düzeltti. Arabistan ve Suriye çöllerindeki uzun gezisi sırasında titizlikle tuttuğu günlüğü sayesinde,

bu konuda Bedevilerin tarihî ve reformcu Abdülvehhab hakkında bilgi vermiştir.

Bedevi, misafir sever olduğu kadar kan dökücü, asil olduğu kadar zâlimdir. Arap'ın ev olarak sadece bir çadırı vardır; eşyası bir deve eyerinden, bir su tulumundan ve üç ayaklı bir tencereden oluşur; giysi olarak bir gömlek ve bir hırka ile yetinir. En büyük lüksü silahlarında görülür. Bunlar kılıç, miğfer, ok ve zırhtır.

Deve sütü, ekmek, tereyağı, hurma ve çöl mantarıyla beslenir. Deve ve at başlıca servetini teşkil eder. Dökülen kanın intikamı beşinci kuşağa kadar intikal eder. Günde beş vakit namaz kılmak, oruca ve kurban bayramı emirlerine uymak Bedevilere evvelce emredilen ve Abdülvehhab'ın reformlarına kadar yerine getirilen vecibelerdi.

Büyük Temim aşiretinin kollarından biri olan Vehhabi aşiretinden çıkan ve adı "her şeyi düzenleyenin kulu" mânâsına gelen Abdulvehhab İslâmiyet'in Calvini'dir. Calvin'in Hıristiyanlığı ilk saflığına götürmek istemesi gibi, Abdülvehhab da, Hz.Peygamber'in emirlerini ilk saflığı ile yeniden tesis etmek teşebbüsüne kalkıştı.

Başlangıçta Abdulvehhab, İslâmiyet'in ana kaidelerine o kadar az karşıydı ki, ne Mısır, ne de Suriyeli âlimler bu mezhebi mahkûm etmek cesaretini gösterdiler. Bu son derece tehlikeli, yenilik getiricilik işine başladığında, Muhammed İbn Suud'dan destek gördü. O, herkesten evvel yeni mezhebi bağrına basan ilk kişi oldu. Abdülvehhab'ın kızıyla evli olduğundan kayınpederinin mezhebinin taraftarlarını siyasi bir zümre olarak kaynaştırdı ve Vehhabiler hükümetini kurdu.

Bunun neticesi olarak, mezhebin kurucusu Abdulvehhab ile Muhammed İbn Suud ve Suûd'un oğlu Aziz ile torunu Suûd, yeni mezhebi Arabistan'da yaymaya, ellerinde kılıç, reformu kabul etmeyenleri ortadan kaldırmaya devam ettiler.

Abdulvehhab, Hz. Peygamber'e saygıyı ve özellikle halkın evliyalara gösterdiği bağlılığa karşı şiddetli bir mücâdele açtı. Mezarlar, Abdulvehhab taraftarlarının öfkelerinin hedef noktası haline geldi. Taraftarlar, bu öfkelerini Hz. Muhammed ile torunlarının, saygıdeğer mezarlarına varıncaya kadar sirayet ettirmekten geri kalmadılar.

Kur'an'da emredilen zekât ve sadakalar, israfı yasaklayıcı hükümler, ispirtolu içkiler yasağı, dürüstlük ve cihad anlayışına kadar her şey yeniden yorumlanmış, bunların boş olduklarına hükmedilmişti. Peygamber'in bu ilk kanunlarının hiçe sayılmasıyla birlikte Abdulvehhab nihayet; tesbihin kullanılmasına şiddetle karşı çıkmış, Vehhabilik dışındakileri küfürle suçlamış, Tasavvufu topyekun inkâr ederek iç aleme kapıları tamamen kapatmıştır. Muhammed İbn Suûd, bütün Arabistan'da yeni mezhebin ruhani ve cismânî lideri oldu.

Arabistan'da patlak vermiş olan bu dini ihtilâl haberi, Bâb-ı Âli'yi fazla telâşa kaptırmamıştı. Arabistan'daki karışıklıkları Bâb-ı Âli'ye ilk haber veren Basra valisi Süleyman Paşa oldu. Paşa, birleşen aşiretlerin, âsi çöl Araplarını yenmiş ve binden fazla âsinin kılıçtan geçirilmiş olduğunu bildirmişti.

Bâb-ı Âli bunun tahkikini yapmak ve ihtilafları ortadan kaldırmak göreviyle bir imparatorluk fermanıyla birlikte ikinci mirâhur Mustafa Bey'i gönderdi. Aynı zamanda Mekke şeyhi görevlerini de yerine getiren Cidde valisine, Mısır valisi Ahmed Paşa'ya hitaben yazılmış fermanlar yola çıkarıldı. Bu fermanlarda; İslâmiyet'in esas ilkelerine hücum eden ve kendisini reisi ilân ettiği dinsizlik mezhebini, beşiğinde boğmaları için aralarında anlaşarak en tesirli çâreleri bulmaları tavsiye ediliyordu.

SULTAN'IN FAALİYETLERİ OLAYLAR VE ÖLÜMÜ

Bu sıralarda Eyüb yakınındaki Otakçılar köyünde bir Nakşibendi tekkesinin şeyhi, Karaköy'deki kurşun deposunun, Bizans'ın Araplar tarafından yedi yıl süren muhasarası sırasında Emeviler tarafından Bizans da yaptırılan ilk caminin yerine yapıldığını keşfetmişti (Karaköy'deki Yer altı Camii).

Sultan Mahmud dini vazifelerine daima sadık kalmıştı Ayasofya ve Fatih camilerinde Buharî tefsirleri okuma kurdu ve okuyucuları ziyaretleriyle teşvik etmeği bir görev saydı.

Sultan, yeni yangın tulumbalarının denemelerini yaptırdı ve bunları maksada uygun buldu. Bunlar, bir etraftan uzak çeşmelerden bile hortumla su alıp bir yandan da ateşe su sıkabiliyor, hortumlarının elastikiyeti istenen yönde ve yanan evin köşelerine su sıkmak imkânını sağlıyordu.

Sultan tarafından Galata Sarayı yanında yeni inşâ ettirilen kütüphâne eski saraydan alınan kitaplarla zenginleştirilip süslendi. Sultan, Kur'an okunmasında hazır bulunmak üzere kütüphaneye gitti. Bu ziyareti, halk arasında muhteşem görünüşlerinin sonuncusu oldu.

Bir süreden beri sağlık durumu ciddî bir şekilde bozulmuştu; bir yıl içinde İstanbul ve Edirne'yi sarsan iki deprem, üzücü olayların habercileri şeklinde yorumlanmıştı. 3 Eylül gecesi, İstanbul'da on dört yer sarsıntısı oldu. şehir surlarından bir bölümü. Yedikule adıyla anılan hisarın bir kulesi yıkıldı. Fatih ve Ayasofya Camii duvarlarında büyük çatlaklar meydana geldi.

Zaten hasta olan Sultan Mahmud bu durumuna rağmen cuma namazını kılmak üzere camiye gitmek istedi. Güçlükle ata bindirilip camiye götürüldü. Cami dönüşünde, sarayın dış kapısında son nefesini verdi (13 Aralık I744). II. Mustafa'nın oğlu üçüncü Osman tahta çıktı.

III. OSMAN'IN SALTANAT DÖNEMİ

Üçüncü Osman, tahta çıkışının dokuzuncu günü törenle kılıç kuşanmak üzere Eyüb Camii'ne gitti. Eyüb'e giderken Fatih

Sultan Mehmed'in türbesini ve I.Mahmud'un kurduğu kütüphaneyi ziyaret etti. Kendisine I.Mahmud'un el yazısı Kuran'ı gösterildi, on ayet okudu.

Camiden saraya dönüşünde, askere dağıtılan cülus bahşişi iki bin üç yüz yetmiş dört kese tuttu.

Şeyhülislamı azletti. Beş hafta sonra veziriazamı azletti. Şeyhülislamlık makamına ulemânın en yaşlısı seksenlik Vassaf Abdullah Efendi, veziriazamlık makamına da Kütahya valisi Hekimoğlu Ali Paşa getirildi.

Bu kış esnasında soğuk o kadar şiddetli oldu ki denizin yüzü buzla örtüldü. Defterdar iskelesinden Sütlüce'ye yürüyerek geçildi.

Sultan I.Mahmud tarafından yedi yıl önce yapımına başlanan ve yaptıranın değil de, tahttaki Sultanın adını alan Nuruosmaniye Camii tamamlanarak ibâdete açıldı.

Caminin ismi, tahttaki sultanın ve Kuran'ın sûrelerini bir araya toplayan, ayrıca Hz. Muhammed'in iki kızıyla evlendiği için iki nur sahibi lakabıyla anılan halifenin de adını hatırlattığı gibi, camiin içindeki aydınlığa işaret etmiş de oluyordu.

Nuruosmaniye Camiinin özelliği; her duvarı yetmiş altı adım tutan bir dörtgenden oluşması ve aynı kuturda bir tek kubbeyle örtülü olmasıdır. Yani bu kubbenin yan dayanak kubbeleri yoktur. Mermer ve cephe sütunlarının bulunmaması inşa edildiği dönemin durumu hakkında bir fikir vermekte ve bu görünüşüyle diğer camilerle bir farklılık oluşturmaktadır.

Sultan Osman ilk defa bu camiye cuma namazı için gittiği gün, vezirlerine, şeyhülislama, büyük mollalara ve divân efendilerine hil'atler ihsan etti. Paşalar ve diğer dâire reislerine de rütbelerine göre kaftanlar ihsan edildi.

Yaklaşık üç yıl süren Üçüncü Osman'ın saltanatı sırasında, en güzel elyazması Kur'an-ı Kerîm'ler kaleminden çıkan, Osmanlı yıllıklarında çalışma aşkı ve dini emirlere riayeti

övülen, Kur’an’ın birinci süresini her ay yetmiş bin kere okuyan, hattat Mehmed Râsim vefat etti.

Sultan’ın annesi Rusya kökenli seksenlik Valide Şehsuvar sultan vefat etti (27 Nisan 1756). Müverrih Vasıf, Valide Sultan’ı; abdest almadan ayağını yere basmayan ve her gece bin beş yüz kere “Kelime-i Tevhid” okuyan, dini emirlere riâyette örnek olarak göstermekte; Meryem gibi saf yürekli, Saba Melikesi gibi bilgili, Musa’nın kız kardeşi Asiye gibi mütevazı olarak vasıflandırmakta İslamiyet’in ermiş kadını Rabia mertebesinde dinine bağlı olarak tasvir etmektedir.

Öksüz ve yetimlerin, fakir-fukaranın anası, III. Ahmed’in kızı Sultan Zübeyde’nin ve sultanın yeğeni Mehmed’in vefatı üzüntüye sebep oldu. III. Osman da aradan bir yıl geçmeden vefat etti.

Ölümünün tabii olup olmadığını anlamak üzere cesedi Yeniçeri paşaları tarafından ziyaret edildikten sonra, Valide Camii’nde veziriazam, şeyhülislam, vezirler, kapdan-ı derya, Anadolu ve Rumeli kadıaskerleri ve İstanbul kadısının hazır bulundukları cenaze namazının ardından kardeşi Mehmed Han’ın yanına gömüldü. Yerine tahta Sultan III. Mustafa çıktı.

III. MUSTAFA’NIN SALTANATI

Osmanlı töresine göre, sadrazam sultana; tahta çıktıktan bir gün sonraki sabah, çiçek ve meyve dolu elli porselen tabak ve vazo gönderir, böylece hükümdarını tebrik etmiş olurdu. Aynı gün öğlene doğru, sultan kendi eliyle yazılmış bir hatt-ı şerifi sadrazama gönderirdi.

Bütün vezirler divanda toplanır, görevlinin başının üzerinde tutarak getireceği hattı şerifi beklerlerdi. Hattı şerif gelince, başta sadrazam olmak üzere bütün vezirler salonun ortasına kadar ilerler, sadrazam hattı şerifi alıp öper, başının üzerine götürür ve reis efendiye verirdi. Reis efendi de padişahın güvenini ve görev tevcihini bildiren hatt-ı şerifi okurdu.

Sadrazam hatt-ı şerifi getirip öpen haberciye, bir samur kürk giydirirdi. Bundan sonra divanda bulunanların tebriklerini kabul eder, daha sonra da dağılırlardı. Sadrazam, padişahın güvenine şükranlarını sunmak için hazırlanırdı.

Her padişahın tahta çıkısında dört yeni mührü hümâyûn yaptırılırdı. Bunlardan kare şeklinde olanı padişahın özel mührü olarak kendisinde kalır, daire şeklinde olanlar sadrazama, harem-i hümâyûnundaki kadın görevliye ve has odabaşıya verilirdi.

III. Mustafa, ilk iş olarak, Ragıp Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Tahta çıkar çıkmaz bir hattı hümâyûn ile, yeni kazıttığı mührü Râgıp Paşa'ya göndermiş, ondan, bugüne kadar olduğu gibi bundan böyle de devlet işlerini yürütmesini istemişti.

Tahta çıkışından dokuz gün sonra, kılıç kuşanmak için Eyüp Sultan Camii'ne gitti. Merasim o gün çok muhteşemdi. Hazinedar, yol boyunca biriken kalabalığa avuç avuç para saçıyordu,

Cülus alayı, yeniçerilerin oluşturduğu iki sıranın arasından geçerken, padişah onları selamladı. Bu hareket yeniçeriler için bir şerefti. Yeniçeriler padişahın selamına, başlarını sol omuzlarına eğerek karşılık verdiler. Böylece, başlarını kılıç altına uzatmaya hazır olduklarını anlatmış oluyorlardı.

Padişah, yeniçeri kışlalarının önüne gelince durdu. Burada, sunulan bir tas şerbeti içti ve şerbet tasını altın doldurarak iade etti. Yeniçeri ağası üç kurban kesti.

Yoluna devam eden III. Mustafa, Fatih'in yaptırdığı caminin yanına gelince, buradaki türbeyi ziyaret etti, dua okudu. Bundan sonra, Hz. Peygamber'in sancaktan olan Hz. Eyüb'ün türbesinde de bir dua okudu.

Eyüp Camii'nde, şeyhülislam, padişaha Hz. Peygamber'in kılıcını kuşattı. Bu tören sırasında şeyhülislamın yanında, nakibül eşraf da hazır bulunuyordu. Bu sırada cami avlusunda elli koyun kurban edildi. Ulemâ, 'Allah yüzünü ak, kılıcını muzaffer eylesin' diye dua etti.

Yeni hükümdar, halkın çok lüks giyinmesi yasağını yeniledi. Bu maksatla Rum ve Ermeni patrikleri ve haham başısı, çavusbaşının huzuruna davet edilerek, dindaşlarının İslâmî esaslara uygun ularak, lüks ve şatafatlı elbise giymelerine engel olmasını istedi.

Bunun dışında III. Mustafa çok insani, yumuşak, iyiliksever, cömert ve çok hareketli bir insandı. Sık sık şehirde kah maiyeti ile kah tebdili kıyafet dolaşırdı.

Üçüncü Mustafa kızkardeşi Saliha Sultanı imtiyazlı kılmak için Ragıp Paşa ile evlendirdi. Nişan töreni Saliha Sultan'ın Eyüp yakınındaki sarayında, Şeyhülislam huzurunda yapıldı.

Ertesi gün sadrazam, nişanlısına, altı adet kapaklı gümüş tabak, bir gümüş sini, elli kâse meyve vs. göndererek hatırını sordu. On beş gün sonra Saliha Sultan araba ile ve hadımların refakatinde sadrazamın sarayına gitti. Dul olduğu için şatafatlı tören alayı yoktu

Üçüncü Mustafa döneminde, yeni sikkeler bastırıldı. Ancak III. Mustafa'nın bastırdığı yeni sikkelerin değeri, III. Ahmed'in bastırdığı sikkelere göre birkaç para daha düşüktü.

Padişah İstanbul'da her zamanki gibi daha çok imar işleriyle meşgul oluyordu. Laleli Çeşmesi'nin yanında Laleli Camii'nin temelini attı (31 Mart 1760).

BÜYÜK ALİM SADRAZAM KOCA RÂGIP PAŞA

Laleli'de, Sadrazam Ragıp Paşa kütüphane ve medresenin temelini attı ve yapımını onsekiz ayda tamamlattı. Ayrıca bir

çeşme yaptırdı. Çeşmeye “ilme susamışların susuzluğunu giderecek” cümlesi yazılarak tarih düşürüldü.

Sadrazam, sarayında o güne kadar biriktirdiği bütün kitaplarını buraya getirdi. Kütüphanesinin müdür ve memuru ile medresenin müderrisini tayin etti. Medresede kırk talabe parasız öğrenim görürüyordu. İstanbul’daki kütüphanelerin hiç biri Ragıb Paşa Kütüphanesi kadar güzel süslenmemiştir.

Ragıb Paşa altmış beş yaşında üldü. Türbesi kütüphanenin yanındadır Bu türbenin ve çeşmenin yanında yakınlarının kabirleri de vardır.

Sadrazam Ragıp Paşa, Sokullu ve Köprülüler kadar şan ve şöhrete ulaşamasa da onlar kadar büyük olmadığı söylenemez. Ragıp Paşa, o güne kadar Osmanlı İmparatorlugu’nu idare etmiş iki yüze yakın vezir içinde en büyük âlim olanıdır. İmparatorluğun son büyük veziridir. İmparatorluğun vakanüvisleri ve sadrazam tezkirelerini yazanlar ona Sultan-ı Şuara-yı Rum ve Sadrül-Vüzera (vezirlerin başı) ünvanını vermişlerdir.

Ragıp Paşa, İran seferi sırasında, yirmibeş yaşında iken önce Tiflis sonra Revan’da alınan toprakların deftere kaydı ile meşgul oldu. Burada ordu seraskerinin yanında defterdarlık, reisülküttaplık görevlerinde bulundu. Onun bilgi ve idarecilikteki kabiliyetini ilk Hekimoğlu Ali Paşa ve Bağdat seraskeri Ahmed Paşa görmüştür.

Ragıp Paşa, sadrazam mektupçuluğu görevi ile İran’la yapılan barış görüşmelerine katıldı. Başarılı olması üzerine Belgrad anlaşmasında da bulundu. Kahire, Aydın ve Halep valiliği yaptı. Halep valiliğinden sadrazamlığa getirildi bu görevde ölümüne kadar altı yıl kaldı.

Ragıp Paşa’nın, İran klâsiklerinden Mirkand’ın “Cihan Tarihi”, Abdurrezzak’ın “Tatar Tarihi” tercümeleri ve Peygamberin zaferlerini anlatan bir tarih kitabını tamamlayamamıştır.

Ragıp Paşa’nın birçok kasideleri tezkireleri ve tarihle ilgili risaleleri vardır. En önemli eseri “Sefinet-ül Ulûm” adlı eseridir. Bu eser Arapça’dan yapılan nesir ve şiir seçmelerinden oluşur. Ru eseri tarihçi Vâsıf, “Bu gerçek bir edebiyat gemisidir. Arap dilinin tükenmez hazinesinden alınan altın külçelerle yüklüdür” sözü ile anlatır.

Tarihçi Vâsıf, Ragıp Paşa’yı; keskin görüş ve muhakemesi ile, İbni Ayas ile, düz yazıları ve mısralarında Ebu Nuvas ile, Tarih kitabındaki üslûbu ile Veysi ayarında, tezkirelerinde ise Nergisi ayarında olduğunu söyler. Onun gözünde Ragıp Paşa; filozof olarak ikinci bir Eflatun ya da Aristo’dur. Osmanlıların gözünde de bir “İnsan-ı kâmil” dir.

Ragıp Paşa, temsilcisi olduğu milletinin menfaat ve itibarını korumak adına hedefine ulaşmak için, mümkün olan her çareye başvururdu. İran’la yapılan barış müzakerelerini anlatan tarih kitabı, diplomatik üslûp için örnek gösterilebilir. Ragıp Paşa ince zekâ ve becerisini yalnız diplomaside değil, sadrazamlığında da göstermiştir. Prusya ile dostluk anlaşmasını sadrazam sıfatıyla imzalamıştır.

İlim ve edebiyattaki üstünlüğü ile Osmanlı sadrazamları arasında en ön sırada yer alan Ragıp Paşa; alim ve şairlerin en büyük koruyucusu olmuş, her fırsatta onları teşvik etmiş ve ödüllendirmiştir.

Alimler, şairler ve hattatlar arasında terfi ettireceği, teşvik edeceği ve mükâfatlandıracağı kişileri, kamuoyunun övgüleri veya eserlerin kendisine ithaf edilmiş olmasına göre değil, gerçek değerlerine göre bizzat tespit ederdi.

İSTANBUL’DA BÜYÜK DEPREM VE ONARIM

22 Nisan 1708 tarihinde İstanbul’da meydana gelen korkunç bir deprem, bu şehirde büyük hasara sebep oldu. Kurban bayramının üçüncü günü meydana gelen bu depremde en çok hasar gören yapılardan biri Fatih Camii

idi. Büyük ve Küçük Çekmece, Burgaz, Çorlu ve Karıştıran kazaları da büyük hasar gördü. Her tarafta duvarlar ve camiler yıkılmıştı.

Kurban bayramında meydana gelen bu olay için halk arasında; Allah'a koç yerine İstanbul'un sur ve saraylarının kurban edildiğini, devletin Avrupa'da ancak İstanbul'un fethinden sonra yerleştiğini, Fatih tarafından yaptırılan caminin yıkılmasının da devletin yıkılacağına işaret sayılacağı söylentileri oldu.

Hasar yirmi iki bin kese olarak hesaplandı. Bu miktar devlet için büyük bir miktar olmasına rağmen, tutumlu olan padişah, halkı da tatmin etmek için, masraftan çekinmedi ve zarar gören bütün yapıları onardı.

Fatih Camii'nin onarımı için yeterli olmayan geliri, hazine yardımı ile tamamlandı. Tamir işi için Haşim Ali Efendi görevlendirildi. Ondan başka yedi kâhyaya şehrin hasar gören binalarının tamir işleri verildi.

Fatih Camii'nden başka Sultanselim Camii, Süleymaniye ve Şehzade camileri, Sultan Osman Camii, yapımı henüz tamamlanmış Validesultan Çeşmesi ve Ayasofya Camii de tamir gördüler.

Korkunç deprem, yalnız cami ve surları yıkmamış, İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan bentler, su yolları ve sarnıçların da hasar görmesine sebep olmuştu. Bunlar tamir edildi ve İvazeddin Vadisi'nde, eski bendin yakınında yeni bir bend yapıldı.

Aynı günlerde harap olan Mekke su kemerleri de tamir edildi. Bu kemerler Hunayn kaynağının suyunu Arafat dağına getiriyordu. Tamir için gereken masraf Mısırdan alınan vergilerden mahsup edilmek üzere temin edildi. Bu vesileyle hacılar "Devlet işleri su gibi hiçbir engelle karşılanmadan yürüsün" diye dualar ettiler.

Bu sıralarda İstanbul’da darüssasde ağasının yanlış tedavi yüzünden ölmesi de geniş yankı uyandırdı. Hekimi bizzat Padişah sorguya çekti, mesleği nerede ve kimden öğrendiğini, icazetininin yani ruhsatının olmadığını öğrendi. Kendisine sürgün cezası verildi.

Böyle yanlışlıkların tekrarlanmaması için padişah şöyle bir ferman yayınladı: “Bundan böyle herhangi bir kişi, diploması ve hekimlik ruhsatı olmadan bu işle uğraşır ve başkalarının hayatıyla oynarsa, kendi hayatından olacaktır.”

RUSYA’YA SAVAŞ İLÂNI - KÜÇÜK KAYNARCA SAVAŞI

Rusya’nın, Lehistan topraklarını istila etmesi barışı bozmasına ve savaş açılmasına oybirliği ile karar verilmesine sebep oldu. Sefer kararı verildikten sonra büyük bir faaliyet başlamıştı

Bab-ı Âli’nin bu kararı Avrupa devletlerinin elçilerine ulaştırıldı. Ordu Polonya’ya doğru yola çıktı.

Ocak ayının sonlarında sarayda tuğlar dikildi (27 Ocak 1769). Sancak-ı Şerif açıldı. Padişahın bu erken savaş kararı, Kırım hanını memnun etmişti. Kırım Hanı, şubat sonlarında yüzbin askerle hareket etti.

Kırım Hanı, on dört gün Rusya’nın güney eyaletlerine akınlar yaptı. Kırım Hanı zehirlenerek öldürüldü. Yerine Devlet Giray getirildi.

Osmanlı sadrazamı İstanbul’dan Tuna kıyısına hareket etmişti. Bu sırada Prens Gahon, Hotin’i kuşatmak üzere Tuna nehrini geçti

Rumların paskalya bayramına rastlayan Pazar günü öğleden sonra general Oltiz hücuma geçti başarı sağlayamadı. Hotin’e saldırmasından üç gün sonra mağlup olup geri çekildi. Ordu, nehir gemileri ile Tuna’yı geçti. Hantepesi’nde karargah kurdu (1 Haziran 1769). Ordu

Hantepesi'nde iken, Polonya elçisi sadrazamı ziyaret etti. Bunlar olurken, Ruslar Tuna'yı geçtiler.

Sadrazam seksen bin kişiye ulaşan ordusu ile Ruslara beş koldan hücum etti. Osmanlı ordusu başarı elde etti ise de Ruslar püskürtmeye muvaffak oldular. Türkler üçüncü defa köprüyü geçerek yalın kılıç en seçme askerlerle saldırıya geçtiler fakat köprü yıkıldı arkadan yardım gelmedi. Ordu bozguna uğradı. Bozgun karargahta paniğe sebep oldu. Ruslar Hotin'i işgal ettiler.

Bu arada Boğdan ve Eflaklılar Osmanlılara ihanet ettiler. Şeyhülislam bunlar için ölüm fetvası yayınladı. Avrupa'da bu gelişmeler olurken Rumlar Mora'da isyan ettiler. Bu isyan bastırıldı. Rus donanması Çeşme'de Türk donanmasını yaktı. Donanmanın yakılması İstanbul'da korku ve endişeye sebep oldu.

Fakat Türkler için asıl kayıp Kırım cephesinde oldu. Savaşlardan sonra Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti'nden koptu.

Selim Giray deniz yoluyla önce Bahçesaray'a gitti. Fakat daha yol yorgunluğunu üzerinden atmadan, Prens Dolgoruçki'nin kumandasındaki otuz bin kişilik Rus kuvveti Orkapı önlerinde görünüverdi. Altmış bin kişilik Nogay kuvveti de Ruslara katılmıştı.

Elli bin Kırımlı ve yedi bin Anadolulu askerden oluşan bir ordu ile karşı koymaya çalışıldı. Fakat on iki bin ölü vererek çekilmek zorunda kaldılar.

Ruslar, Bahçesaray'dan Karadağ'a geçti. Ülkede büyük bir kargaşa hüküm sürüyor, halk gemilerle Anadolu kıyılarına kaçmaya başlamış bulunuyordu.

Kırımlılar, işgal kuvvetleri kumandanı Prens Dolgoruçki'ye boyun eğmişlerdi. Artık Kırım Rusya'nın hakimiyetindeydi

(13 Temmuz 1771). Cengiz Han soyundan olan hanlar artık Osmanlı Prensi unvanını taşıyamayacaktı.

Ruslar, Silistre'den geri çekilirken, Numan Paşa Kaynarca'ya geçmişti. Ruslar, şiddetli bir saldırıya geçti. Çok şiddetli geçen bu çarpışmadan Ruslar galip çıktı. Yirmi beş Türk topunu ele geçirdiler. Fakat bu galibiyet onlara çok pahalıya mal oldu. General Vaysman bir gülle isabetiyle ölüm derecesinde yaralandı. Ruslar, Rusçuk yakınında yenilgiye uğradılar. Türklere bu galibiyeti kazandıran Dağıstanlı Ali Paşa oldu.

Numan Paşa Hırsova'yı geri almak için bir sure sonra Ruslara saldırdı ama mağlup oldu. Bu defa sadrazam onun yerine Hacıköy'de bulunan Dağıstanlı Ali Paşa'yı getirdi.

Bu sırada Romanzov, karargâha çekilmeden önce, harekâtı, Tuna'nın sağ yakasında Türklere ağır bir darbe indirerek bitirmeye karar verdi. Türk siperlerine hücum ettiler. Bu çarpışmada Türkler mağlup oldular ve her şeyi düşmana bırakarak çekildiler. Anadolu Valisi Ömer Paşa ile Çavuşbaşı İspir Ağa esir düştüler.

Dağıstanlı Ali Paşa kalan birlikleriyle Pazarcık'a geldi. Pazarcık halkının bir kısmı Şumnu'ya, bir kısmı da Balkan dağlarına kaçmışlardı. Bir Rus tümeni Türk birliklerini takip ederek Pazarcık'a kadar geldi ve şehri zaptetti. Kaçamadan şehirde kalan ihtiyarları ve kadınları hiç acımadan katlettiler. Barbarlığın, vahşetin en şiddetlisini gösterdiler.

Şumnu'daki karargâhında sadrazam, düşmanın kendi üzerine geldiğini öğrenince savaş meclisini topladı. Mecliste Abdürrezzak Efendi ise, Rusların üzerine yürüyerek ilerlemelerini durdurmayı teklif etti. Bu fikir oybirliğiyle kabul edildi. Bunun üzerine Abdürrezzak Efendi civara dağılmış bazı kuvvetleri topladı ve hiç gecikmeden hücuma geçti. Düşmanı mağlup ederek Pazarcık'a doğru ilerlemeye devam etti. Ruslar küçük bir birliğin değil de büyük bir ordunun hücuma geçtiğini sanarak paniğe kapıldılar,

malzeme ve silahların büyük bir kısmını bırakarak kaçmaya başladılar. Pazarcık geri alındı.

Ruslar, Varna'ya gelmiş, şehre üç taraftan saldırıyorlardı. Fakat hiçbir başarı sağlayamadılar. Çünkü Karadeniz filosunun kaptanı Vezir Kelleci Osman Paşa o sırada Varna açıklarında idi. Altı yüz kalyoncu ve bin beş yüz levendi karaya çıkarmış, Varna'nın imdadına göndermişti. Kendisi de gemileriyle limana kadar sokulmuş, Rus filosunun muhtemel baskınına karşı tedbir almıştı.

Rus kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğrayarak çekilmekten başka çare bulamadılar. Türkler altı top, yüz kadar mühimmat arabası ele geçirdiler. Mevzilendiği yerden sürülüp çıkarılan Ruslar çekildiler.

III. MUSTAFA'NIN ÖLÜMÜ - I. ABDÜLHAMİD'İN TAHTA ÇIKIŞI

Padişah uzun zamandan beri tehlikeli bir hastalığa yakalanmıştı. Ona gerçeği, yani mağlubiyeti söylemeye kimse cesaret edemiyordu.

Yumuşak tabiatlı ve nüfuzlu şeyhülislam, padişaha ordunun Karasu'da mağlup olduğunu söyleyince, çektiği acılar yüzünden zaten hırçınlaşan sultan hiddetle bağırdı: 'Seraskerlerimin beceriksizliklerinden bıktım artık, kalkıp Edirne'ye gideceğim!'

Bu sırada, son derece basit bir insan olan, fakat dürüstlüğünden dolayı padişahın çok sevdiği Şeyh Yasincizâde vefat etti ve Padişah buna çok üzüldü ve kendi ölümünün yaklaştığına bir işaret saydı. Üçüncü Mustafa, altı hafta içinde, acılarla kıvranarak can verdi (24 Aralık 1773). Sultan Üçüncü Mustafa'nın padişahlığı yaklaşık on yedi yıl sürdü.

Üçüncü Mustafa'nın yerine tahta, Üçüncü Ahmet'in oğlu Birinci Abdülhamid geçti. Tahta çıkışının altıncı günü geleneğe uyarak Eyüp Sultan türbesini ziyaret etti ve kılıç

kuşandı. Bu törende ilk defa askerlere cülus bahşişi dağıtılmadı. Buna sebep olarak da savaş yüzünden kasaların boşalması gösterildi.

Sultan I Abdülhamid'in yaptığı en önemli değişiklik, Şeyhülislam Şerifzade Molla Mehmed Efendi'yi azletmek ve onun yerine Dürrizâde Efendi'yi getirmek oldu. Hükümdarların tahta her çıkışında sarayın hekimbaşısı da değişirdi. Bu adete de uyuldu. Padişah, bir emirle divan-ı hümâyunun haftada iki defa toplanmasını istedi.

OSMANLI'NIN YENİLGİSİ, KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI

Bu sırada bir Rus generali karargâha gelerek, Romanzov'dan getirdiği mektuplarla Sultan Abdülhamid'in tahta çıkışını tebrik etti ve Romanzov adına, Bükreş müzakerelerinin kesilmesinden önce mutabık kalınan maddeler esas alınarak yeni barış teklifleri sundu.

Padişah, sadrazam, vezirler ve ordu ne pahasına olursa olsun barış istiyorlardı. Bu düşüncede olmayan yalnız ulemâ idi. Onlar, Kerç ve Yenikale'nin feda edilmesiyle yapılacak bir barışı İslâm prensiplerine aykırı ve devletin geleceğini tehdit edici görmekteydiler. Onların itirazı ve inadı yüzünden, beşinci defa sefere çıkılması emri verildi.

14 Nisanda sadrazam, Şumnu karargâhına tuğlarını dikti. Bu vesile ile mevlütler okunuyor, ilâhiler söyleniyordu.

Karargâhta yapılan toplantıdan sonra, Abdürrezzak Efendi'nin, birliğini alıp ileri hareket etmesi ve Rusları Hırsova'dan çıkarması kararlaştırıldı. Naili Ahmet Ağa da, kaçanlar olursa durdurmak, yollarını tutmak için Edirne'ye gönderildi. Ispanakçı Mehmed Paşa Asya'dan yedi bin kişilik bir kuvvet getirdi.

Hırsova'yı kurtarmayı düşünürken, Ruslar Pazarcık tarafından yeni bir saldırıya geçmişlerdi. Abdürrezzak Efendinin öncü kuvvetleri Pazarcık'ın yardımına koştular

ama mağlup oldular. Ruslar ertesi gün yirmi beş bin kişilik bir kuvvetle Osmanlı ordusunun Kaynarca'daki üslerine hücum etti. Türkler buradan her istikamete dağıldılar. Askerlerinden bir kısmı Balkanları aşıp Karinabad'a kaçtılar.

Düşman süvarisi tarafından takip edilen diğer bir kısmı da Şumnu yolunu tuttular ve karargâha bozgunu bildirdiler. Bu sırada Dağıstanlı Ali Paşa'dan gelen bir yazı, düşmanın Kozluca'dan Şumnu'ya hareket ettiğini, hatta Yenipazar'a gelmiş bulunduğunu bildiriyordu (25 Haziran 1774).

Kozluca savaşından birkaç gün sonra, Romanzov ile Obreskov, Prusya elçisi Zegelin'e bir mektup yazarak, sadrazamdan aldıkları yazıya göre, barış görüşmelerini başlatmak için ön teklif sunmaya hazır olduklarını bildirmişlerdi. Sadrazam bu teklife dayanarak ateşkesi sağlamak ve barış yapmak için elçi gönderdi.

Romanzov, sadrazama verdiği cevapta ateşkes talebini reddediyor, kendisine tam yetkili murahhaslar gönderilmesini istiyordu. Murahhas göndermek gerekli ve faydalı bulundu. Çünkü, şartlar ne kadar ağır olursa olsun, devletin şimdi en muhtaç olduğu şey barışın sağlanması idi. Bu savaşta Türkler, o tarihe kadar ilk defa bir mağlubiyeti kabul etmiş bulunuyorlardı.

16 Temmuz günü, iki Türk murahhası, sadrazam kethüdâsı Resmi Ahmed Efendi nişancı rütbesi ile birinci, Reîsül-küttab İbrahim Münib Efendi de ikinci murahhas tayin olunarak, Balya Boğazına yakın Küçük Kaynarca kasabasına geldiler.

Rus temsilci Prens Repnin ile ilk toplantıyı yaptılar. Görüşmeler uzun sürmedi Bükreş konferansında tespit edilen esaslar üzerinde yedi saat süren bir tartışmanın ertesi günü anlaşmaya varıldı ve barış, 17 Temmuz 1774 tarihinde imzalandı. Henüz tahta yeni çıkmış olan Birinci Abdülhamid Han tarafından da tasdik edildi.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1768-1774 yılları arasında vukû bulan harbe son veren ve Osmanlı Devleti'nde önemli toprak kayıplarına yol açan antlaşma Güney Dobruca'daki Küçük Kaynarca kasabasında imzalandığından bu adı almıştır.

Kaynarca barışı yirmisekiz madde idi. Bu barış antlaşmasına göre:

Osmanlı Devleti, savaş tazminâtı olarak üç senede ve üç taksitte Rusya'ya on beş bin kese akça verecekti. Rusya ise hiç gecikmeden Ege'deki adaları tahliye edecekti.

Kırım Hanlığıyla Kuban ve Bucak Tatarları siyâsî bakımdan bağımsız olup, ancak dînî işlerinde Hilâfet makâmına tâbi olacaklardı.

Rus ordusu tarafından zapt edilen bütün eyâlet, şehir, köy ve kaleler Kırım Hanı'na terk edilecekti.

Kılburun, Kerç, Yenikale ve Azak Kalesiyle Dinyeper (Özi) ve Buğ (Aksu) nehirleri arasındaki arazi Rusya'ya terk edilecek, Aksu sınır kabul edilecekti.

Ruslar tarafından işgâl edilen Besarabya, Eflak, Boğdan ve Gürcistan ülkeleriyle Akdeniz adaları Osmanlılara iâde olunacaktı. Bâb-ı Âli Boğdan ve Eflâk'taki tebaaya daha âdil davranacaktı.

Küçük ve Büyük Kabartay, Azak ve Kılburun Rusların olacaktı.

Rus ordusu Bulgaristan'da Tuna'nın sağ sahilinden, bir ay içinde sol sahiline çekilecekti.

Esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacaktı.

Rus ticâret gemileri Karadeniz'le Akdeniz'de hareket serbestisine sahip olacak ve istedikleri zaman boğazlardan geçebilecekler ve Osmanlı limanlarında kalabileceklerdi. Yolcuların ve özellikle Kudüs'e gidecek Hıristiyan hacıların güvenliği sağlanacaktı.

İngilizlerle Fransızlara verilen kapitülasyonlar Rusya'ya da aynen tanınacaktı.

Rus hükümdarının ‘imparator’ unvanını kabul edecek, İstanbul’da bir kilise yaptırmasına, Osmanlı sınırları içindeki Hıristiyan tebaayı himaye etmesine, kiliseleri korumasına izin verilecekti.

Ruslar, Osmanlı şehir ve kasabalarında münâsip görecekleri yerlerde konsolosluklar açabileceklerdi.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan barış anlaşmalarından, yalnız 1700’de yapılan Azak antlaşması yürürlükte kalacaktı. İki imparatorluk arasındaki ilişkilerde Kaynarca barışı esas alınacaktı.

Osmanlı Devleti, arâzi itibâriyle fazla kayba uğramamakla berâber, Rusların Eflak ve Boğdan’a karışmaları, istedikleri yerlerde konsolosluk açabilmeleri ve Ortodoksların hâmisi sıfatını takınmaları gibi maddeler sebebiyle bu antlaşma, Osmanlı Devleti için hezimet olmuştur.